© ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

© ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ / ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ

Λεωφόρος Βασ. Κωνσταντίνου 48, 11635 Ἀθήνα
Τηλέφωνο: (+30) 2107273619
Τηλεομοιοτυπία: (+30) 2107273629
Ἠλεκτρονικὴ διεύθυνση: iie@eie.gr

ISBN 978-960-9538-47-3
978-960-7905-04-8 (set)

Τυποεκδοτικὴ ἐπιμέλεια: Χρίστος Σιμᾶτος
Ἐκτύπωση: Γ. Κωστόπουλος Γραφικὲς Τέχνες

ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΚΑΤΩ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

(ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥ ΒΕΡΜΙΟΥ ΟΡΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΞΙΟΥ ΠΟΤΑΜΟΥ)

ΤΕΥΧΟΣ Β΄

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΑΛΩΡΟΥ, ΑΙΓΕΩΝ, ΜΙΕΖΑΣ, ΜΑΡΙΝΙΑΣ,
ΣΚΥΔΡΑΣ, ΝΕΑΠΟΛΕΩΣ, ΕΔΕΣΣΑΣ

INSCRIPTIONES MACEDONIAE INFERIORIS

(INTER BERMIUM MONTEM ET AXIUM FLUMEN REPERTAE)

FASCICULUS SECUNDUS, PARS PRIMA

INSCRIPTIONES ALORI, AEGEARUM, MIEZAE, MARINIAE,
SCYDRAE, NEAPOLEOS, EDESSAE

Ediderunt et commentariis sermone graeco conscriptis instruxerunt

LUCRETIA GOUNAROPOULOU - P. PASCHIDIS - M. B. HATZOPOULOS

Adiuvantibus

DEMETRA ANDRIANOU
MYRINA KALAITZI
ELENA MARTIN GONZALEZ

ATHENIS 2015

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ / ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΛΟΥΚΡΗΤΙΑΣ ΓΟΥΝΑΡΟΠΟΥΛΟΥ - Π. ΠΑΣΧΙΔΗ - Μ. Β. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΚΑΤΩ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

(ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥ ΒΕΡΜΙΟΥ ΟΡΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΞΙΟΥ ΠΟΤΑΜΟΥ)

ΤΕΥΧΟΣ Β΄

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΑΛΩΡΟΥ, ΑΙΓΕΩΝ, ΜΙΕΖΑΣ, ΜΑΡΙΝΙΑΣ,
ΣΚΥΔΡΑΣ, ΝΕΑΠΟΛΕΩΣ, ΕΔΕΣΣΑΣ

Μὲ τὴν συνεργασία
ΔΗΜΗΤΡΑΣ ΑΝΔΡΙΑΝΟΥ
ΜΥΡΙΝΑΣ ΚΑΛΑΪΤΖΗ
ELENA MARTIN GONZALEZ

ΑΘΗΝΑ 2015

Στοὺς συναδέλφους ἀρχαιολόγους
καὶ σ' ὅλο τὸ προσωπικὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας
μὲ εὐγνωμοσύνη

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος 11

Συντομογραφίες 15

Ἅλωρος

Μαρτυρίες 31

Εἰσαγωγή 35

Ἐπιγραφές (ἀρ. **1-5**) 43

Αἰγεαί

Μαρτυρίες 49

Εἰσαγωγή 59

- Ἡ ἀναζήτηση τῆς πόλεως 60
- Ἱστορικὸ πλαίσιο 62
- Γεωγραφικὸ πλαίσιο 68
- Ἱστορικὸ τῆς εὑρέσεως καὶ δημοσιεύσεως τῶν ἐπιγραφῶν τῶν Αἰγεῶν 73

Ἐπιγραφές (ἀρ. **6-86**) 79

- Δημόσιο ἔγγραφο (ἀρ. **6**) 79
- Ἀναθηματικές (ἀρ. **7-13**) 80
- Ἐπιγραφὴ ἀγάλματος (ἀρ. **14**) 92
- Ἐπιτύμβιες (ἀρ. **15-57**) 93
  - Ἑλληνιστικῆς περιόδου (ἀρ. **15-50**) 93
  - Αὐτοκρατορικῆς περιόδου (ἀρ. **50-51**) 120
  - Ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα (ἀρ. **52-57**) 123
- Ἐπιγραφὴ ὕστερης ἀρχαιότητος (ἀρ. **57A**) 132
- Ἀδιάγνωστη (ἀρ. **58**) 133
- Ἐπιγραφὲς χώρας Αἰγεῶν (ἀρ. **59-86**) 133
  - θέση Βοσκίνα (ἀρ. **59-60**) 133
  - Γαλακτό (ἀρ. **61**) 135
  - Μετόχι Προδρόμου (ἀρ. **62-77**) 136
  - Νεόκαστρο (ἀρ. **78**) 148
  - Πολύδενδρο (ἀρ. **79**) 149
  - Συκιά (ἀρ. **80-82**) 149
  - Σφηκιά (ἀρ. **83-86**) 152

Μίεζα

Μαρτυρίες 157

Εἰσαγωγή 161

- Ἱστορικὸ καὶ γεωγραφικὸ πλαίσιο 163
- Ἱστορικὸ τῆς εὑρέσεως καὶ δημοσιεύσεως τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Μίεζας 165

Ἐπιγραφές (ἀρ. **87-115**) 169

- Ἀναθηματικὲς (ἀρ. **87-91**) 169
- Ἐπιγραφὴ ἀγάλματος (ἀρ. **92**) 173
- Κατάλογοι (ἀρ. **93-94**) 174
- Ἐπιτύμβιες (ἀρ. **95-107**) 183

Ἑλληνιστικῆς περιόδου (ἀρ. **95-98**) 183
Αὐτοκρατορικῆς περιόδου (ἀρ. **99-105**) 189
Ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα (ἀρ. **106-107**) 193
Ἐπιγραφὴ ὕστερης ἀρχαιότητος (ἀρ. **108**) 196
Ἀδιάγνωστες (ἀρ. **109-110**) 196
Ἐπιγραφὲς χώρας Μίεζας (ἀρ. **111-115**) 197
Ροδοχώρι (ἀρ. **111**) 197
Στενήμαχος (ἀρ. **112-115**) 198

Μαρινία
Μαρτυρίες 205
Εἰσαγωγή 205
Ἐπιγραφές (ἀρ. **116-119**) 207
Ἀναθηματική (ἀρ. **116**) 207
Ἐπιτύμβια (ἀρ. **117**) 207
Ἐπιγραφὲς χώρας Μαρινίας (ἀρ. **118-119**) 208
Γιαννάκοβο (ἀρ. **118**) 208
Λουτροχώρι (ἀρ. **119**) 209

Σκύδρα
Μαρτυρίες 213
Εἰσαγωγή 215
Ἐπιγραφές (ἀρ. **120-124**) 217
Ἀναθηματική (ἀρ. **120**) 217
Ἀπελευθερωτικές (ἀρ. **121-122**) 220
Ἀπελευθερωτικὴ ὠνή (ἀρ. **123**) 223
Ἀδιάγνωστη (ἀρ. **124**) 228

Νεάπολις
Μαρτυρίες 231
Εἰσαγωγή 231
Ἐπιγραφές (ἀρ. **125-126**) 233

Ἔδεσσα
Μαρτυρίες 237
Εἰσαγωγή 245
Ἱστορικὸ πλαίσιο 246
Γεωγραφικὸ πλαίσιο 252
Ἱστορικὸ τῆς εὑρέσεως, συλλογῆς καὶ δημοσιεύσεως τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Ἔδεσσας 260
Ἐπιγραφές (ἀρ. **127-400**) 277
Δημόσια ἔγγραφα (ἀρ. **127-128A**) 277
Ἀναθηματικές πραγμάτων (ἀρ. **129-142**) 279
Ἀπελευθερωτικές (ἀρ. **143-177**) 294
Ἐπιγραφὲς ἀγάλματος (ἀρ. **178-179**) 328
Τιμητική (ἀρ. **180**) 329
Κατάλογοι (ἀρ. **181-182**) 330
Ἐπιτύμβιες (ἀρ. **183-270**) 336
Ἑλληνιστικῆς περιόδου (ἀρ. **183-189**) 336
Αὐτοκρατορικῆς περιόδου (ἀρ. **190-257**) 344

Ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα (ἀρ. **258-267**) 390
Δίγλωσσες (ἀρ. **268**) 404
Λατινικές (ἀρ. **269-270**) 405
Ἐπιγραφὲς ὕστερης ἀρχαιότητος (ἀρ. **271**) 407
Ἀναθηματικές (ἀρ. **271-274**) 407
Ἐπιτύμβιες (ἀρ. **275-348**) 410
Ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα (ἀρ. **349-353**) 458
Λατινικές (ἀρ. **354-357**) 464
Ἀδιάγνωστες (ἀρ. **358-360**) 470
Οἰκοδομικές (ἀρ. **361-362**) 471
Ἀδιάγνωστες (ἀρ. **363-378**) 472
Ἐπιγραφὲς χώρας Ἔδεσσας (ἀρ. **379-400**) 478
Ὅρος (ἀρ. **379**) 478
Μιλιάρια (ἀρ. **380-383**) 479
Ἄγρας (ἀρ. **384**) 484
Ἄρνισσα (ἀρ. **385-389**) 485
Δροσιά (ἀρ. **390**) 489
Καισαριανά (ἀρ. **391**) 490
Μαργαρίτα (ἀρ. **392-393**) 490
Μεσημέρι (ἀρ. **394-395**) 492
Παναγίτσα (ἀρ. **396**) 494
Προφήτης Ἠλίας (ἀρ. **397-399**) 494
Ριζάρι (ἀρ. **400**) 497

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ παρὸν δεύτερο τεῦχος ἀποτελεῖ προϊὸν συνεργασίας τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ καὶ τοῦ Ἐθνικοῦ Ἱδρύματος Ἐρευνῶν καὶ συνέχεια ἐκείνου ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 1998 ἀπὸ τοὺς Λουκρητία Γουναροπούλου καὶ Μιλτιάδη Β. Χατζόπουλο ὑπὸ τὸν τίτλο *Ἐπιγραφὲς Κάτω Μακεδονίας (μεταξὺ Βερμίου ὄρους καὶ Ἀξιοῦ ποταμοῦ), Τεῦχος Α΄. Ἐπιγραφὲς Βεροίας*, περιλαμβάνει δὲ τὶς ἀρχαῖες ἐπιγραφὲς τῶν λοιπῶν πόλεων τῆς Βοττίας, ἤτοι τῆς Ἀλώρου, Αἰγεῶν, Μίεζας, Μαρινίας, Σκύδρας, Νεαπόλεως, Ἔδεσσας, Κύρρου, Γυρβέας, Τύρισσας, Πέλλας, Ἀλλάντης, Ἰχνῶν, Εὐρωποῦ, ἄγνωστης πόλεως ἢ πόλεων τῆς Βόρειας Βοττίας καὶ τῆς Ἀλμωπίας· συνολικὰ περιλαμβάνονται 632 ἐπιγραφικὰ κείμενα ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 108 ἀδημοσίευτα. Ἡ προετοιμασία τοῦ τεύχους αὐτοῦ, ὅπως καὶ τοῦ προηγουμένου, ἄρχισε τὸ 1982 μὲ τὴν ὑπογραφὴ τοῦ πρώτου συμφωνητικοῦ μεταξὺ τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ καὶ τοῦ Ἐθνικοῦ Ἱδρύματος Ἐρευνῶν, ποὺ μεταξὺ ἄλλων προνοοῦσε γιὰ τὴν συγκρότηση Ἀρχείου τῶν Ἐπιγραφῶν τῆς Μακεδονίας, ἐπισημοποιήθηκε δὲ μὲ τὴν ὑπογραφὴ δεύτερου συμφωνητικοῦ τὴν 21η Δεκεμβρίου 1984 διὰ τοῦ ὁποίου ἀνετίθετο στὴν Λουκρητία Γουναροπούλου, ὡς ἐκπρόσωπο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, καὶ τὸν Μιλτιάδη Β. Χατζόπουλο, ὡς ἐκπρόσωπο τοῦ Κέντρου Ἑλληνικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς Ἀρχαιότητος (ΚΕΡΑ), ἡ δημοσίευση συντάγματος τῶν ἀρχαίων ἐπιγραφῶν τῆς λεγομένης «Τρίτης Μερίδος», δηλαδὴ τῆς Βοττίας (Ἡμαθίας) καὶ τῆς Πιερίας πλὴν ἐκείνων τῆς πόλεως τοῦ Δίου. Στὸν πρόλογο τοῦ πρώτου τεύχους περιγράφονται λεπτομερῶς τὰ στάδια τῶν ἐργασιῶν –παρὰ τὰ ποικίλα προσκόμματα σὲ αὐτές– ποὺ ὁδήγησαν στὴν συγκρότηση τοῦ Ἀρχείου καὶ τὴν ἔκδοση, τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Βέροιας τὸ 1998.

Τὰ ἑπόμενα δύο ἔτη ἀφιερώθηκαν στὴν προετοιμασία τῆς δημοσιεύσεως τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ ἱεροῦ τῆς Μητρὸς θεῶν τῆς Λευκόπετρας, ἡ ἔκδοση τῶν ὁποίων –ἂν καὶ ἀνῆκε καὶ αὐτὸ στὴν χώρα τῆς Βέροιας– ἔπρεπε, γιὰ λόγους πνευματικῶν δικαιωμάτων, νὰ ἀποτελέσει ἀντικείμενο χωριστοῦ τόμου. Μὲ τὴν δημοσίευσή του τὸ 2000 ἀπὸ τοὺς Φ. Πέτσα, Μ. Β. Χατζόπουλο, Λουκρητία Γουναροπούλου καὶ Π. Πασχίδη ἔγινε γιὰ πρώτη φορὰ εὔκολα προσιτὸ στὸ κοινὸ τὸ σύνολο τῶν 706 ἀρχαίων ἐπιγραφῶν τῆς Βέροιας καὶ τῆς χώρας της, ποὺ ἐπιτρέπει πλέον τὴν ἀνασύσταση τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως ἡ ὁποία ὑπῆρξε κάποτε «ἡ πρωτεύουσα τῆς Μακεδονίας καὶ κατ' ἀξίωμα μητρόπολις».

Ἡ συνέχιση τοῦ ἔργου ἀπαιτοῦσε τὴν βιβλιογραφικὴ ἐνημέρωση τῶν ἐπιγραφικῶν λημμάτων τῶν λοιπῶν πόλεων τῆς Βοττίας καὶ τὴν διενέργεια ἀποστολῶν γιὰ τὴν ἀποτύπωση τοῦ ὑλικοῦ ποὺ εἶχε ἔλθει στὸ φῶς ἐκεῖ μετὰ τὶς ἀποστολὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1980. Πρὸς τὸν σκοπὸ αὐτὸν ἦταν ἀπαραίτητη ἀφ' ἑνὸς σημαντικὴ χρηματοδότηση καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐνίσχυση τῆς ὁμάδος ἐργασίας, ἡ ὁποία λόγῳ τῶν προβλημάτων ὑγείας τῆς Λουκρητίας Γουναροπούλου εἶχε περιορισθεῖ στὸν Μ. Β. Χατζόπουλο. Οἱ οἰκονομικοὶ πόροι ἐξευρέθησαν

χάρις στὴν ἐπιτυχῆ διεκδίκηση ἀπὸ τὸ Κέντρο Ἑλληνικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς Ἀρχαιότητος δύο «Ἀριστειῶν» κατὰ τὴν περίοδο 2002-2008, ἀπὸ τὶς ὁποῖες χρηματοδοτήθηκαν δύο ἐπιτόπιες ἀποστολές, κυριώτατα ὅμως χάρις στὸ πρόγραμμα «Inscriptions and coins: new documents from ancient Macedonia (InCoMac)» στὸ πλαίσιο τῆς πράξεως «Ἀριστεία» (Ι 1104) τοῦ Ἐπιχειρησιακοῦ Προγράμματος «Ἐκπαίδευση καὶ Διὰ Βίου Μάθηση» τοῦ ΕΣΠΑ (2012-2015), χάρις στὸ ὁποῖο κατέστη δυνατὴ ἡ ὁλοκλήρωση τοῦ ἔργου. Τὸ δυσαναπλήρωτο κενὸ ποὺ εἶχε ἀφήσει ἡ Λουκρητία Γουναροπούλου καλύφθηκε ἀπὸ τὸν Π. Πασχίδη, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐν τῷ μεταξὺ ἀποκτήσει ἀξιόλογη ἐπιγραφικὴ πεῖρα ἀπὸ τὴν συνεργασία του τόσο στὴν ἐπιμέλεια τοῦ πρώτου τεύχους τῶν *Ἐπιγραφῶν τῆς Κάτω Μακεδονίας* ὅσο καὶ στὴν ἔκδοση τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ ἱεροῦ τῆς Λευκόπετρας.

Συστηματικὲς ἐπιτόπιες ἀποστολὲς τὸ 2004, τὸ 2013 καὶ τὸ 2014, καθὼς καὶ σποραδικὲς ἐπισκέψεις ἐνδιαμέσως, στὶς ὁποῖες ἐκτὸς τῶν Μ. Β. Χατζόπουλου καὶ Π. Πασχίδη, συμμετεῖχαν κατὰ περίπτωσιν καὶ τὰ στελέχη τοῦ ΚΕΡΑ Δήμητρα Ἀνδριανοῦ καὶ Μύρινα Καλαϊτζῆ, οἱ συμβασιοῦχοι Καλλιόπη Λεμπιδάκη καὶ Ἑλένα Martín González, καθὼς καὶ ὁ φωτογράφος Χρίστος Σιμᾶτος, ἐπέτρεψαν τὴν ὁλοκλήρωση τῆς συλλογῆς τοῦ ὑλικοῦ. Παράλληλα προχώρησε ἡ ψηφιοποίηση καὶ συμπλήρωση τῶν ἐπιγραφικῶν λημμάτων καὶ τέλος ἡ ὁριστικὴ ἐπεξεργασία καὶ μορφοποίηση τῶν κειμένων, καθὼς καὶ ἡ εἰκονογράφησή τους μὲ φωτογραφίες, σχέδια, χάρτες καὶ πίνακες.

Ὡς πρὸς τὰ γεωγραφικὰ καὶ χρονολογικὰ ὅρια τοῦ συντάγματος, τὶς φιλολογικὲς καὶ «ἐξωτερικὲς» ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες κάθε πόλεως ἢ περιοχῆς, τὸ ὑπόβαθρο τῶν ἐπιγραφῶν ποὺ περιελήφθησαν, τὰ κριτικὰ σύμβολα, τὴν κατάταξη τῶν ἐπιγραφῶν, τὴν δομὴ τῶν εὑρετηρίων, τὴν χρονολόγηση τῶν ἐπιγραφῶν καὶ λοιπὰ θέματα τῆς παρουσιάσεώς τους, ἰσχύουν ὅσα ἐκτίθενται στὸ πρῶτο τεῦχος τῆς σειρᾶς (*ΕΚΜ* Α΄ 69-73). Μόνη ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ἡ κατάταξη τῶν ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ πλούσιο ὑλικὸ τῆς Βέροιας, ποὺ ἐπέτρεπε τὴν κατάταξη τῶν ἐπιτυμβίων βάσει τοῦ τυπικοῦ τους, ἡ ἀνισομέρεια τοῦ ὑλικοῦ τῶν πόλεων ποὺ περιλαμβάνονται στὸ παρὸν τεῦχος, μᾶς ὁδήγησε σὲ μία ἁπλούστερη κατάταξη· οἱ ἐπιγραφὲς τῆς κλασσικῆς καὶ ἑλληνιστικῆς περιόδου διακρίνονται ἐκείνων τῆς αὐτοκρατορικῆς καὶ ἐντὸς κάθε κατηγορίας ἡ σειρὰ τῶν ἐπιγραφῶν ἀκολουθεῖ τὴν ἀλφαβητικὴ σειρὰ τῶν ὀνομάτων τῶν νεκρῶν.

Οἱ ἐκδότες τοῦ τεύχους κατὰ τὴν μακρὰ προετοιμασία του συνῆψαν πολλὰ χρέη. Πρῶτον ἔναντι τῶν ἐσωτερικῶν συνεργατίδων, μόνιμων ἢ συμβασιούχων, οἱ ὁποῖες ὄχι μόνον συμμετεῖχαν προσφέροντας σημαντικὴ βοήθεια κατὰ τὶς ἀποστολές, ἀλλὰ καὶ συνέβαλαν μὲ τὶς εἰδικές τους γνώσεις ὡς ἀρχαιολόγων ἢ φιλολόγων: οἱ Δήμητρα Ἀνδριανοῦ καὶ Μύρινα Καλαϊτζῆ γιὰ τὴν συλλογὴ ἀρχαιολογικῶν δεδομένων καὶ τὴν ἔνταξή τους σὲ εἰσαγωγικὰ κεφάλαια τῶν ἐπὶ μέρους πόλεων (ἰδίως τῶν Αἰγεῶν καὶ τῆς Πέλλας), ἰδιαίτερα δὲ ἡ δεύτερη γιὰ τὴν περιγραφὴ καὶ χρονολόγηση τῶν μνημείων, ἰδίως ἐκείνων ποὺ μελετήθηκαν κατὰ τὶς πρόσφατες ἀποστολές μας· ἡ Ἑλένα Martín González γιὰ τὴν συμβολή της στὴν παρουσίαση τῶν ἐμμέτρων –ἀλλὰ ὄχι μόνον– κειμένων, καθὼς καὶ ποικίλων γλωσσικῶν φαινομένων, τὸν ἔλεγχο τῶν συντομογραφιῶν καὶ τῶν βιβλιογραφικῶν παραπομπῶν, ἰδίως δὲ γιὰ τὴν συγκέντρωση καὶ ἐπεξεργασία τῶν φιλολογικῶν καὶ ἐπιγραφικῶν μαρτυριῶν

καθεμιᾶς ἀπὸ τὶς ἐξεταζόμενες πόλεις· ἡ Εἰρήνη Καλογρίδου γιὰ τὴν ἀρχικὴ ἐπιμέλεια καὶ ψηφιοποίηση τοῦ εἰκονογραφικοῦ ὑλικοῦ· ἡ Ἀθηνᾶ Ἰακωβίδου, μεταξὺ ἄλλων, γιὰ τὴν τελικὴ ἐπιλογὴ τοῦ εἰκονογραφικοῦ ὑλικοῦ καὶ τὴν συμβολή της στὴν περιγραφὴ τῶν μνημείων· τέλος, ἡ Λαμπρινὴ Πασχέντη, γιὰ τὴν πολύτιμη ἐργασία της στὴν σύνταξη τῶν εὑρετηρίων. Ἡ προσφορά τους ἀποτελεῖ συνέχεια ἐκείνης παλαιότερων «ἐπιγραφικῶν» μελῶν τοῦ τότε Προγράμματος Μακεδονίας Δέσποινας Διαμαντούρου, Λουίζας Λουκοπούλου, Ἄννας Παναγιώτου καὶ Ἀργυρῶς Τατάκη, χωρὶς τὶς ὁποῖες οὔτε τὸ Ἐπιγραφικὸ Ἀρχεῖο θὰ εἶχε συγκροτηθεῖ οὔτε οἱ ἀποστολὲς θὰ εἶχαν ὁλοκληρωθεῖ μὲ τὴν ἴδια ταχύτητα καὶ ἀποτελεσματικότητα. Ἄλλος ἀποφασιστικὸς παράγων τῆς αἴσιας ἐκβάσεως τοῦ ἔργου εἶναι ὁ φωτογράφος Χρίστος Σιμᾶτος, στὸν ὁποῖον ὀφείλονται οἱ ὑψηλῆς ποιότητος πρόσφατες λήψεις μετὰ τὸ 2013 καὶ ἡ ἐπιμέλεια τῶν πινάκων. Τέλος, τοὺς χάρτες ἐπιμελήθηκε ἡ Ἑλένη Γκαδόλου.

Ἡ ἔκδοση τοῦ παρόντος τεύχους θὰ ἦταν ἀνέφικτη χωρὶς τὴν πολυσχιδῆ καὶ πολὺ πέραν τῶν ὑπηρεσιακῶν τους ὑποχρεώσεων συμβολὴ τῶν συναδέλφων ἀρχαιολόγων καὶ τοῦ λοιποῦ προσωπικοῦ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας: τῶν κατὰ καιροὺς προϊσταμένων καὶ ὑπευθύνων τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης, τῶν Ἐφόρων ἢ Προϊσταμένων τῆς ΙΣΤ΄ καὶ τῆς ΙΖ΄ Ἐφορείας Προϊστορικῶν καὶ Κλασσικῶν Ἀρχαιοτήτων Ἰουλίας Βοκοτοπούλου, Πολυξένης Ἀδὰμ Βελένη, Μαρίας Σιγανίδου καὶ Μαρίας Λιλιμπάκη Ἀκαμάτη, τῶν πολλῶν ἀρχαιολόγων τῶν ὡς ἄνω ἐφορειῶν –ἰδιαίτερα δὲ τῶν Ἰωάννη Γραικοῦ, Θωμαΐδος Σαββοπούλου, Χαράλαμπου Τσούγγαρη, Ἀναστασίας καὶ Παύλου Χρυσοστόμου– ποὺ ἀφιέρωσαν κόπο, χρόνο ἐκτὸς ὡραρίου καὶ τὴν πολύτιμη πεῖρα τους, τῶν φυλάκων καὶ πολλῶν ἐργατῶν ποὺ ἀγόγγυστα καὶ ἐνίοτε μὲ κίνδυνο τῆς τῆς ἀκεραιότητός τους κοπίασαν γιὰ νὰ μᾶς ἐξασφαλίσουν τὴν ἄρτια ἀποτύπωση τῶν μνημείων. Ἰδιαίτερες χάριτες ὀφείλονται στὸν πραγματικὸ φίλο Χριστόφορο Γιαβανίδη, ὁ ὁποῖος ἐργάσθηκε νυχθημερὸν γιὰ τὴν φωτογράφηση ἐπιγραφῶν τῆς Ἔδεσσας καὶ τῆς Πέλλας. Σημαντικὴ ἐπίσης ἦταν ἡ συμβολὴ τῶν συναδέλφων τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Στυλιανῆς Δρούγου, Χρυσούλας Σαατσόγλου Παλιαδέλη καὶ Ἰωάννη Ἀκαμάτη, ποὺ μοιράσθηκαν μαζί μας τὴν πολυετῆ πεῖρα τους ἀπὸ τὶς ἀνασκαφικὲς ἔρευνες σὲ Βεργίνα καὶ Πέλλα. Εἴμαστε ἰδιαίτερα εὐγνώμονες σὲ ὅλους τοὺς συναδέλφους ποὺ εἴτε συνήνεσαν νὰ μᾶς παραχωρηθοῦν δικαιώματα πρώτης δημοσιεύσεως εἴτε ἔσπευσαν νὰ δημοσιεύσουν τὸ προϊὸν τῶν ἀνασκαφῶν τους εἰς τρόπον ὥστε νὰ καταστεῖ δυνατὴ ἡ συμπερίληψή του στὸ παρὸν τεῦχος. Ἐκφράζομε τέλος τὴν ἀμέριστη εὐγνωμοσύνη μας στὴν νῦν Προϊσταμένη τῆς ΙΖ΄ Ἐφορείας Ἀγγελικὴ Κοτταρίδη, γιὰ τὴν φιλόξενη ὑποδοχὴ ποὺ πάντοτε μᾶς ἐπεφύλαξε, γιὰ τὴν κάθε δυνατὴ διευκόλυνση ποὺ μᾶς παρέσχε κατὰ τὴν ἐκτέλεση τῶν ἀποστολῶν μας, γιὰ τὸν ἐνθουσιασμὸ μὲ τὸν ὁποῖον ἀντιμετώπισε τὸ ἔργο μας καί, τὸ κυριώτερο, γιὰ τὴν εἰλικρινῆ φιλία της.

Τὸ παρὸν τεῦχος δὲν εἶναι προϊὸν ἑλληνικῶν μόνον προσπαθειῶν, ἀλλὰ καὶ διεθνοῦς συνεργασίας καὶ ἀλληλεγγύης. Ἡ Γαλλικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν ἔθεσε ἐπανειλημμένως στὴν διάθεσή μας τὰ ἀρχεῖα της καὶ μᾶς ἐπέτρεψε τὴν φωτογράφηση ἢ φωτοτύπηση ἐκτύπων καὶ ἄλλου ὑλικοῦ ποὺ φυλάσσεται ἐκεῖ· μᾶς διέθεσε μάλιστα τὸν ἐξαίρετο φωτογράφο της Ph. Collet, ὁ ὁποῖος συμμετέσχε σὲ ἀποστολή μας γιὰ τὴν φωτογράφηση ἰδιαίτερα δυσανάγνωστων ἐπιγραφῶν. Τὸ Institute for Advanced Study τοῦ Πρίνστον φιλοξένησε τρεῖς φορὲς τὸν M. B. Χατζόπουλο καὶ τοῦ ἐπέτρεψε τὴν ἀναπαραγωγὴ τῶν τετραδίων τοῦ Ch. Edson. Ἡ Ἀκαδημία

Βερολίνου-Βραδεμβούργου ἔδωσε τὴν ἄδεια στὸν ἴδιον ἐρευνητὴ νὰ συμβουλευθεῖ καὶ νὰ ἀντιγράψει τὴν ἀλληλογραφία τῶν διευθυντῶν τῶν Inscriptiones Graecae μὲ τοὺς Charles Edson καὶ J. M. R. Cormack, καθὼς καὶ τὰ ἐκεῖ φυλασσόμενα ἔκτυπα. Τὰ Ἀρχαιολογικὰ Μουσεῖα Κωνσταντινουπόλεως (İstanbul Arkeoloji Müzeleri) παραχώρησαν τὴν φωτογραφία τῆς ἐπιγραφῆς ἀρ. **101**. Τὸ Μουσεῖο τοῦ Λούβρου παραχώρησε τὶς φωτογραφίες τῶν ἐπιγραφῶν ἀρ. **183** καὶ **543**. Τέλος, τὸ Κέντρο Ἐπιγραφικῶν καὶ Παλαιογραφικῶν Σπουδῶν τοῦ Πολιτειακοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Ohio προσέφεραν στὸν ἴδιον ἐρευνητὴ φιλοξενία καὶ τὴν ἄδεια νὰ φωτοτυπήσει τὰ κατάλοιπα τῶν Charles Edson καὶ J. M. R. Cormack ποὺ ἀπόκεινται ἐκεῖ. Μεταξὺ τῶν ἀγαθῶν δαιμόνων ποὺ προέστησαν τῆς ἐκδόσεως τοῦ παρόντος τεύχους πρέπει εὐγνωμόνως νὰ μνημονευθοῦν οἱ ὑπεύθυνοι τῶν ἀνωτέρω ἱδρυμάτων Olivier Picard, Jean-Yves Empereur, Roland Etienne, Alexandre Farnoux, Christian Habicht, Stephen Tracy. Ἰδιαίτερη μνεία πρέπει νὰ γίνει τῆς συμβολῆς τοῦ ἀγαπητοῦ μας συναδέλφου καὶ μοναδικοῦ γνώστη τῆς παλαιοχριστιανικῆς ἐπιγραφικῆς Denis Feissel, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ διαβάσει τὸ χειρόγραφο τῶν παλαιοχριστιανικῶν ἐπιγραφῶν τῆς Ἔδεσσας καὶ νὰ κάμει πολύτιμες διορθώσεις καὶ παρατηρήσεις.

Μὲ τὴν ὁλοκλήρωση τῆς δημοσιεύσεως τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Βοττίας δὲν ἐξαντλεῖται τὸ ἀντικείμενο τοῦ συμφωνητικοῦ μεταξὺ τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ καὶ τοῦ Ἐθνικοῦ Ἱδρύματος Ἐρευνῶν γιὰ τὴν δημοσίευση τῶν ἐπιγραφῶν τῆς λεγομένης Τρίτης Μερίδος πλὴν τῆς πόλεως τοῦ Δίου. Ὑπολείπονται οἱ λοιπὲς ἐπιγραφὲς τῆς Πιερίας. Παρελθοῦσες ἀπόπειρες ὁριοθετήσεως τῆς πόλεως τοῦ Δίου ἀπέβησαν ἄκαρπες ἐμποδίζοντας τὴν περάτωση τοῦ ἐγχειρήματος. Θὰ ἦταν εὐχῆς ἔργον νὰ ἐπέλθει συμφωνία μεταξὺ τῶν δύο συμβαλλομένων καὶ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης εἴτε γιὰ τὴν ὁριοθέτηση τῆς πόλεως τοῦ Δίου εἴτε γιὰ τὴν ἀπὸ κοινοῦ ἀνάληψη τῆς ἐκδόσεως τῶν ἐπιγραφῶν τῆς ὅλης Πιερίας.

Ἀθήνα, Σεπτέμβριος 2015

Μ. Β. Χατζόπουλος

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Παρατίθενται μόνον συντομογραφίες μονογραφιῶν καὶ συλλογικῶν τόμων, πλὴν τῶν σειρῶν ἐπιγραφικῶν συνταγμάτων.

Α΄ Πανελλήνιο Συνέδριο Ἐπιγραφικῆς = *Α΄ Πανελλήνιο Συνέδριο Ἐπιγραφικῆς, Θεσσαλονίκη 22-23 Ὀκτωβρίου 1999* (Θεσσαλονίκη 2001).

Β΄ Πανελλήνιο Συνέδριο Ἐπιγραφικῆς = *Β΄ Πανελλήνιο Συνέδριο Ἐπιγραφικῆς, Θεσσαλονίκη 24-25 Νοεμβρίου 2001* (Θεσσαλονίκη 2008).

XI Congresso = XI *Congresso Internazionale di Epigrafia Greca e Latina, Roma 18-24 settembre 1997. Atti*, 2 τ. (Ρώμη 1999).

ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο = *Ἑλληνικὴ Ἱστορικὴ Ἑταιρεία, ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο (30, 31 Μαΐου - 1 Ἰουνίου 2003). Πρακτικά* (Θεσσαλονίκη 2004).

XXXVIIIe colloque sur l'esclavage antique = V. I. Anastasiades καὶ P. N. Doukellis (ἐπιμ.), *Esclavage antique et discriminations socio-culturelles. Actes du XXVIIIe colloque international du groupement international de recherche sur l'esclavage antique (Mytilène, 5-7 décembre 2003)* (Βέρνη κ. ἀ. 2005).

Ἄγαλμα = *Ἄγαλμα. Μελέτες γιὰ τὴν ἀρχαία πλαστικὴ πρὸς τιμὴν τοῦ Γιώργου Δεσπίνη* (Θεσσαλονίκη 2001).

Ἀγροσυκιά = Π. Χρυσοστόμου, Ι. Ἀσλάνη καὶ Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, *Ἀγροσυκιά. Ἕνας οἰκισμὸς τῶν προϊστορικῶν καὶ ἱστορικῶν χρόνων* (Βέροια 2007).

Ἀδὰμ-Βελένη, *Πέτρες Φλώρινας* = Πολυξένης Ἀδάμ-Βελένη, *Πέτρες Φλώρινας. Περιήγηση σὲ μία ἑλληνιστικὴ πόλη* (Θεσσαλονίκη 1998).

Ἀκαμάτη, *Μῆτρες* = Ἰ. Μ. Ἀκαμάτη, *Πήλινες μῆτρες ἀγγείων ἀπὸ τὴν Πέλλα. Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς ἑλληνιστικῆς κεραμεικῆς* («Δημοσιεύματα τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου» 51· Ἀθήνα 1993).

Ἀκαμάτη, *Ἐνσφράγιστες λαβὲς ἀμφορέων* = Ἰ. Μ. Ἀκαμάτη, *Ἐνσφράγιστες λαβὲς ἀμφορέων ἀπὸ τὴν ἀγορὰ τῆς Πέλλας. Ἀνασκαφὴ 1980-1987. Οἱ ὁμάδες Παρμενίσκου καὶ Ρόδου* («Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας» 197· Ἀθήνα 2000).

Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας = *Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας: Ἀπὸ τὴ Μακεδονία στὴν Οἰκουμένη. Διεθνὲς Συνέδριο, Βέροια 27-31/5/1998* (Βέροια 1999).

Ἀλλαμανῆ, *Ἀρχαία Μίεζα* = Βικτωρίας Ἀλλαμανῆ, *Ἀρχαία Μίεζα: Κοπανός, Λευκάδια, Νάουσα* (Θεσσαλονίκη 1995).

Ἄμητός = *Ἄμητός. Τιμητικὸς τόμος γιὰ τὸν καθηγητὴ Μανόλη Ἀνδρόνικο*, 2 τ. (Θεσσαλονίκη 1987).

Ἀμπελοοινικὴ ἱστορία = *Ἀμπελοοινικὴ ἱστορία στὸν χῶρο τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης. Ε΄ Τριήμερο Ἐργασίας, Νάουσα, 17-19 Σεπτεμβρίου 1993* (Ἀθήνα 1998).

Ἀναγνωστόπουλου, *Πιερία* = Π. Ν. Ἀναγνωστόπουλου, *Ἡ ἀρχαία Ὀλυμπικὴ Πιερία* (Θεσσαλονίκη 1971).

Ἀνάκτορο = Ἀγγελικῆς Κοτταρίδη (ἐπιμ.), *Τὸ ἀνάκτορο τῶν Αἰγῶν. 2007-2009: ἡ ἀρχὴ ἑνὸς μεγάλου ἔργου* (Θεσσαλονίκη 2009).

Ἀνδρόνικου, *Νεκροταφεῖον* = Μ. Ἀνδρόνικου, *Βεργίνα Ι. Τὸ νεκροταφεῖον τῶν τύμβων* («Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας» 62· Ἀθήνα 1969).

Ἀνδρόνικου, *Βεργίνα* = Μ. Ανδρόνικου, *Βεργίνα: Οἱ Βασιλικοὶ Τάφοι καὶ οἱ ἄλλες ἀρχαιότητες* (Ἀθήνα 1984).

Ἀνδρόνικου, *Τάφος* = Μ. Ἀνδρόνικου, *Βεργίνα* II. *Ὁ τάφος της Περσεφόνης* («Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας» 138· Ἀθήνα 1994).

Ἀνδρόνικου, *Χρονικό* = Μ. Ἀνδρόνικου, *Τὸ χρονικὸ τῆς Βεργίνας* (Ἀθήνα 1997).

Ἀνδρόνικου κ. ἄ., *Ἀνάκτορο* = Μ. Ἀνδρόνικου, Χ. Μακαρόνα, Ν. Μουτσόπουλου καὶ Γ. Μπακαλάκη, *Τὸ ἀνάκτορο τῆς Βεργίνας* («Δημοσιεύματα τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως» 1· Ἀθήνα 1961).

Ἀπὸ τὸν Φίλιππο Β΄ = R. Ginouvès (ἐπιμ.), *Ἡ Μακεδονία: Ἀπὸ τὸν Φίλιππο Β΄ ὡς τὴ ρωμαϊκὴ κατάκτηση* (Ἀθήνα 1993).

Ἀρβανιτόπουλου, *Θεσσαλικὰ Μνημεῖα* = Ἀ. Ἀρβανιτόπουλου, *Θεσσαλικὰ Μνημεῖα* (Ἀθήνα 1909).

Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Πέλλας = Μαρίας Λιλιμπάκη-Ἀκαμάτη, Ἰ. Μ. Ἀκαμάτη, Ἀναστασίας Χρυσοστόμου καὶ Π. Χρυσοστόμου (ἐπιμ.), *Τὸ ἀρχαιολογικὸ μουσεῖο Πέλλας* (Κοινωφελὲς Ἵδρυμα Λάτση, ἐκτὸς ἐμπορίου· Ἀθήνα 2011).

Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Ρούμελη* = Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Poiezdka vi Rumeliju* (Ἁγία Πετρούπολη 1879).

Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Iz Rumelìju* = Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Iz Rumelìju* (Ἁγία Πετρούπολη 1886).

Ἀφιέρωμα Λάμπρου = *Ἀφιέρωμα εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου* (Ἀθήνα 1935).

Ἀφιέρωμα Hammond = *Ἀφιέρωμα στὸν N. G. L. Hammond* (Θεσσαλονίκη 1997).

Βέη, *Die griechisch-christlichen Inschriften des Peloponnes* I = N. Βέη, *Die griechisch-christlichen Inschriften des Peloponnes* I: *Isthmos-Korinthos* (Ἀθήνα 1941).

Βοκοτοπούλου, *Ὁδηγός* = Ἰουλίας Βοκοτοπούλου, *Ὁδηγός ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης* (Ἀθήνα 1995).

Γεωργιάδη, *Ἱστορία* = Δ. Γεωργιάδη, *Περιληπτικὴ ἱστορία καὶ ἀρχαιολογία τῆς μακεδονικὴς πόλεως Ἐδέσσης (Βοδενά)* (Ἔδεσσα 1919).

Γιούνη, *Provincia* = Μαρίας Σ. Γιούνη, *Provincia Macedonia. Θεσμοὶ ἰδιωτικοῦ δικαίου στὴ Μακεδονία ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας* (Ἀθήνα 2000).

Γλῶσσα = Γ. Κ. Γιαννάκη (ἐπιμ.), *Ἀρχαία Μακεδονία: γλῶσσα, ἱστορία, πολιτισμός* (Θεσσαλονίκη 2012).

Γλῶσσα τῆς Μακεδονίας = Γ. Μπαμπινιώτη (ἐπιμ.), *Ἡ γλῶσσα τῆς Μακεδονίας* (Ἀθήνα 1992).

Γνωριμία 2002 = *Γνωριμία μὲ τὴ γῆ τοῦ Ἀλέξανδρου, ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ μέχρι τὰ νεότερα χρόνια. Ἱστορία, ἀρχαιολογία, τέχνη στὸν Νομὸ Πέλλας, 15-16 Ἰουνίου 2002* (Θεσσαλονίκη 2003).

Γνωριμία 2003 = *Γνωριμία μὲ τὴ γῆ τοῦ Ἀλέξανδρου. Ἡ περίπτωση τοῦ Νομοῦ Ἡμαθίας. Ἱστορία - Ἀρχαιολογία, 7-8 Ἰουνίου 2003* (Θεσσαλονίκη 2004).

Δημητριάδη, *Ἐβλιγιὰ Τσελεμπῆ* = Β. Δημητριάδη, *Ἡ κεντρικὴ καὶ δυτικὴ Μακεδονία. Εἰσαγωνή, μετάφραση, σχόλια, κατὰ τὸν Ἐβλιγιὰ Τσελεμπῆ* (Θεσσαλονίκη 1973).

Δήμιτσα, *Γεωγραφία* = Μ. Γ. Δήμιτσα, *Ἀρχαία γεωγραφία τῆς Μακεδονίας* (Θεσσαλονίκη 1874).

Δήμιτσα, *Μακεδονία* = Μ. Γ. Δήμιτσα, *Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καὶ μνημείοις σωζομένοις* (Ἀθήνα 1896).

Διαμαντούρου, *Πέλλα* I = Δέσποινας Παπακωνσταντίνου-Διαμαντούρου, *Πέλλα* Ι. *Ἱστορικὴ Ἐπισκόπησις καὶ Μαρτυρίαι* («Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας» 70· Ἀθήνα 1971).

Δινήεσσα = *Δινήεσσα. Τιμητικὸς τόμος γιὰ τὴν Κατερίνα Ρωμιοπούλου* (Θεσσαλονίκη 2012).

Δρούγου, *Πήλινοι λύχνοι* = Στέλλας Δρούγου, *Ἀνασκαφὴ Πέλλας 1957-1964. Οἱ πήλινοι λύχνοι* («Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας» 128· Ἀθήνα 1992).

Δρούγου, *Ἀγγεῖα* = Στέλλας Δρούγου, *Βεργίνα: Τὰ πήλινα ἀγγεῖα τῆς Μεγάλης Τούμπας* («Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας» 237· Ἀθήνα 2005).

Δρούγου – Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Βεργίνα. Περιδιαβάζοντας* = Στέλλας Δρούγου καὶ Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Βεργίνα. Περιδιαβάζοντας τὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο* (Ἀθήνα 1999).

Δρούγου – Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Βεργίνα. Τόπος* = Στέλλας Δρούγου καὶ Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Βεργίνα. Ὁ τόπος καὶ ἡ ἱστορία του* (Ἀθήνα 2005).

Δρούγου - Τουράτσογλου, *Τάφοι* = Στέλλας Δρούγου καὶ Γ. Τουράτσογλου, *Ἑλληνιστικοὶ λαξευτοὶ τάφοι Βέροιας* («Δημοσιεύματα τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου» 28· Ἀθήνα 1980).

Ἔγραφσεν καὶ ἐποίησεν = Π. Βαλαβάνη καὶ Ἑλένης Μανακίδου (ἐπιμ.), *Ἔγραφσεν καὶ ἐποίησεν. Μελέτες κεραμικῆς καὶ εἰκονογραφίας πρὸς τιμὴν τοῦ καθηγητῆ Μιχάλη Τιβερίου* (Θεσσαλονίκη 2014).

Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Α΄ = *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της: Ἱστορία καὶ πολιτισμός. Πρακτικὰ τοῦ Α΄ Πανελληνίου Ἐπιστημονικοῦ Συμποσίου, Ἔδεσσα, 4, 5 καὶ 6 Δεκεμβρίου 1992* (Ἔδεσσα 1995).

Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχὴ της Β΄ = *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της: Ἱστορία καὶ πολιτισμός. Πρακτικὰ τοῦ Β΄ Πανελληνίου Ἐπιστημονικοῦ Συμποσίου, Ἔδεσσα, 19-21 Σεπτεμβρίου 1997* (Ἔδεσσα 2006).

Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Γ΄ = *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της: Ἱστορία καὶ πολιτισμός. Πρακτικὰ τοῦ Γ΄ Πανελλήνιου Ἐπιστημονικοῦ Συμποσίου, Ἔδεσσα, 11-12 Δεκεμβρίου 2010* (Ἔδεσσα 2014 [2015]).

Ἑλληνικὸς Πολιτισμός = *Ἑλληνικὸς Πολιτισμός. Μακεδονία, τὸ βασίλειο τοῦ Μεγάλου Ἀλέξανδρου* (Ἀθήνα 1993).

Ἐπιγραφές = Βασιλικῆς Μισαηλίδου-Δεσποτίδου (ἐπιμ.), *Ἐπιγραφὲς Ἀρχαίας Μακεδονίας, ἀπὸ τὴ συλλογὴ τῆς ΙΣΤ΄ Ἐφορείας Προϊστορικῶν καὶ Κλασικῶν Ἀρχαιοτήτων. Κατάλογος ἔκθεσης, Ὀκτώβριος-Δεκέμβριος 1997* (Θεσσαλονίκη 1997).

Ἐπιγραφὲς τῆς Μακεδονίας = *Ἐπιγραφὲς τῆς Μακεδονίας. Γ΄ Διεθνὲς Συμπόσιο γιὰ τὴ Μακεδονία, 8-12 Δεκεμβρίου 1993* (Θεσσαλονίκη 1996).

Ζημίαι ἀρχαιοτήτων = *Ζημίαι τῶν ἀρχαιοτήτων ἐκ τοῦ πολέμου καὶ τῶν στρατῶν κατοχῆς* (Ἀθήνα 1946).

Θυμίαμα = *Θυμίαμα στὴ μνήμη τῆς Λασκαρίνας Μπούρα*, 2 τ. (Ἀθήνα 1994).

Ἴασις = Ν. Χ. Σταμπολίδη – Γ. Τασούλα (ἐπιμ.), *Ἴασις. Ὑγεία, νόσος, θεραπεία ἀπὸ τὸν Ὅμηρο στὸν Γαληνό* (Ἀθήνα 2014).

Κανατσούλη, *Ἐσωτερικὴ Ἱστορία* = Δ. Κανατσούλη, *Ἡ Μακεδονία ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἀνόδου τοῦ Φιλίππου Β΄ ΙΙ. Ἐσωτερικὴ ἱστορία* (Θεσσαλονίκη 1976).

Κανατσούλη, *Προσωπογραφία* = Δ. Κανατσούλη, *Μακεδονικὴ Προσωπογραφία (ἀπὸ τοῦ 148 π.Χ. μέχρι τῶν*

χρόνων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου) («Ἑλληνικά, Παράρτημα» 8· Θεσσαλονίκη 1955).

Κανατσούλη, *Ἱστορία* = Δ. Κανατσούλη, *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας μέχρι τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου* (Θεσσαλονίκη 1964).

Κανατσούλη, *Συμπλήρωμα* = Δ. Κανατσούλη, *Μακεδονική Προσωπογραφία (ἀπὸ τοῦ 148 π.Χ. μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου). Συμπλήρωμα* (Θεσσαλονίκη 1967).

Κατάλογος Γλυπτῶν = Γ. Δεσπίνη, Θεοδοσίας Στεφανίδου-Τιβερίου καὶ Ἐμ. Βουτυρᾶ (ἐπιμ.), *Κατάλογος Γλυπτῶν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης*, 3 τ. (Θεσσαλονίκη 1997-2010).

Καύσεις = Ν. Χ. Σταμπολίδη καὶ Ἀγγελικῆς Γιαννικουρῆ (ἐπιμ.), *Καύσεις στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ χαλκοῦ ὡς τὴν πρώιμη ἐποχὴ τοῦ σιδήρου. Πρακτικὰ τοῦ Συμποσίου Ρόδου 29/4-2/5 1999* (Ἀθήνα 2001).

Καφταντζῆ, *Ἱστορία* = Γ. Β. Καφταντζῆ, *Ἱστορία τῆς πόλεως Σερρῶν καὶ τῆς περιφέρειάς της* I-II (Ἀθήνα 1967, Σέρρες 1972).

Κερμάτια Φιλίας = Κερμάτια Φιλίας. Τιμητικὸς τόμος γιὰ τὸν Ἰωάννη Τουράτσογλου, 2 τ. (Ἀθήνα 2009).

Corpus ἀρχαίων λατομείων = Γεωργίας Κοκκοροῦ-Ἀλευρᾶ, Εἰρήνης Πουπάκη, Ἀ. Εὐσταθόπουλου, Ἀ. Χατζηκωνσταντίνου, *Corpus ἀρχαίων λατομείων. Λατομεῖα τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς ἕως τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους* (Ἀθήνα 2014).

Κοτταρίδη, *Αἰγές* = Ἀγγελικῆς Κοτταρίδη, *Αἰγές. Ἡ βασιλικὴ μητρόπολη τῶν Μακεδόνων* (Ἀθήνα 2013).

Κουμανούδη, *Ἐπιγραφαί* = Σ. Ἀθ. Κουμανούδη, *Ἀττικῆς Ἐπιγραφαὶ Ἐπιτύμβιοι* (Ἀθήνα 1871).

Κωνσταντακοπούλου, *Γεωγραφία* = Ἀγγελικῆς Κωνσταντακοπούλου, *Ἱστορικὴ γεωγραφία τῆς Μακεδονίας (4ος-6ος αἰώνας)* (Ἰωάννινα 1984).

Λαγογιάννη, *Πορτραῖτα* = Μαρίας Λαγογιάννη, *Πορτραῖτα σὲ ταφικὰ μνημεῖα τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν περίοδο τῆς Ρωμαιοκρατίας* (διατριβή, Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 1983).

Λιλιμπάκη-Ἀκαμάτη, *Λαξευτοὶ θαλαμωτοὶ τάφοι* = Μαρίας Λιλιμπάκη-Ἀκαμάτη, *Λαξευτοὶ θαλαμωτοὶ τάφοι τῆς Πέλλας* («Δημοσιεύματα τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου» 53· Ἀθήνα 1994).

Λιλιμπάκη-Ἀκαμάτη, *Θεσμοφόριο* = Μαρίας Λιλιμπάκη-Ἀκαμάτη, *Τὸ Θεσμοφόριο τῆς Πέλλας* («Δημοσιεύματα τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου» 55· Ἀθήνα 1996).

Λιλιμπάκη-Ἀκαμάτη, *Ἱερό* = Μαρίας Λιλιμπάκη-Ἀκαμάτη, *Τὸ ἱερὸ τῆς Μητέρας τῶν Θεῶν καὶ τῆς Ἀφροδίτης στὴν Πέλλα* (Θεσσαλονίκη 2000).

Λιλιμπάκη-Ἀκαμάτη, *Κιβωτιόσχημος* = Μαρίας Λιλιμπάκη-Ἀκαμάτη, *Πέλλης 1. Κιβωτιόσχημος τάφος μὲ ζωγραφικὴ διακόσμηση ἀπὸ τὴν Πέλλα* (Θεσσαλονίκη 2007).

Λιλιμπάκη-Ἀκαμάτη, *Πολυθάλαμος τάφος* = Μαρίας Λιλιμπάκη-Ἀκαμάτη, *Ὁ πολυθάλαμος τάφος τῆς Πέλλας* (Θεσσαλονίκη 2008).

Λιλιμπάκη-Ἀκαμάτη – Ἀκαμάτη, *Ἀνατολικὸ νεκροταφεῖο* = Μαρίας Λιλιμπάκη-Ἀκαμάτη καὶ Ν. Ἀκαμάτη, *Ἀνατολικὸ νεκροταφεῖο Πέλλας. Ἀνασκαφικὲς περίοδοι 1991-2007* (Θεσσαλονίκη 2014).

Λίμνη Βεγορίτιδα = Ἡ λίμνη Βεγορίτιδα σήμερα. Συμπεράσματα, προτάσεις, ἔργα. Πρακτικὰ ἐπιστημονικῆς συνάντησης, Ἄρνισσα 23 Μαΐου (Ἀθήνα 2006).

Λώλου, *Ἐγνατία Ὁδός* = Γ. Λώλου, *Ἐγνατία Ὁδός* (Ἀθήνα 2008).

Μακαρόνα – Γιούρη, Οἰκίες = *Χ. Μακαρόνα καὶ Εὐγενίας Γιούρη, Οἱ οἰκίες ἁρπαγῆς τῆς Ἑλένης καὶ Διονύσου τῆς Πέλλας* («Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας» 109· *Ἀθήνα 1989).*

Μακεδονία, 4000 χρόνια = Μ. Β. Σακελλαρίου (ἐπιμ.), *Μακεδονία, 4000 χρόνια Ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ πολιτισμοῦ* (Ἀθήνα 1982).

Μακεδονία - Θεσσαλονίκη = Μακεδονία - Θεσσαλονίκη. Ἀφιέρωμα Τεσσαρακονταετηρίδος (Θεσσαλονίκη 1980).

Μάρτη, *Πλαστογράφηση* = Ν. Κ. Μάρτη, *Ἡ πλαστογράφηση τῆς ἱστορίας τῆς Μακεδονίας* (Ἀθήνα 1983).

Μαυρουδῆ, *Ἰατρικὴ προσωπογραφία* = Αἰ. Δ. Μαυρουδῆ, *Μακεδονικὴ ἰατρικὴ προσωπογραφία* («Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν» 62· Ἀθήνα 2010).

Μελετήματα Λαούρδα = Μελετήματα στὴ μνήμη Βασιλείου Λαούρδα [*Essays in Memory of Basil Laourdas*] (Θεσσαλονίκη 1975).

Μελετίου, *Γεωγραφία* = Μελετίου, *Γεωγραφία παλαιὰ καὶ νέα*, 2 τ. (Βενετία 1807 [πρώτη ἔκδοση 1728]).

Μνείας Χάριν = Μνείας Χάριν. Τόμος στὴ μνήμη Μαίρης Σιγανίδου (Θεσσαλονίκη 1998).

Μνήμη Ἀνδρόνικου = Μνήμη Μανόλη Ἀνδρόνικου (Θεσσαλονίκη 1997).

Μνήμη Λαζαρίδη = Μνήμη Λαζαρίδη, Πόλις καὶ χώρα στὴν ἀρχαία Μακεδονία καὶ Θράκη. Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικοῦ Συνεδρίου, Καβάλα 9-11 Μαΐου 1986 («Ἑλληνογαλλικὲς ἔρευνες» 1· Θεσσαλονίκη 1990).

Μουτσόπουλου, *Ἐκκλησίες* = Ν. Μουτσόπουλου, *Οἱ ἐκκλησίες τοῦ Νομοῦ Πέλλης* (Θεσσαλονίκη 1973).

Μπακαλάκη, *Ἀνάγλυφα* = Γ. Μπακαλάκη, *Ἀνάγλυφα* (Θεσσαλονίκη 1969).

Μπαμπάκου, *Πράξεις* = Ἀ. Μ. Μπαμπάκου, *Πράξεις κοινῆς διαθέσεως καὶ ἄλλα συγγενῆ φαινόμενα κατὰ τὸ δίκαιον τῆς ἀρχαίας Θεσσαλίας. Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῆς οἰκογενειακῆς κοινοκτημοσύνης εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας* (Ἀθήνα 1961).

Μπέσιου – Παππᾶ, *Πύδνα* = Μ. Μπέσιου καὶ Μαρίας Παππᾶ, *Πύδνα* (Κατερίνη 1996).

Μπουραζέλη, *Θεία Δωρεά* = Κ. Μπουραζέλη, *Θεία Δωρεά. Μελέτες πάνω στὴν πολιτικὴ τῆς δυναστείας τῶν Σεβήρων καὶ τὴν Constitutio Antoniniana* (Ἀθήνα 1989).

Μύρτος = *Μύρτος. Μνήμη Ἰουλίας Βοκοτοπούλου* (Θεσσαλονίκη 2000).

Νάματα = *Νάματα. Τιμητικὸς τόμος γιὰ τὸν καθηγητὴ Δημήτριο Παντερμαλῆ* (Θεσσαλονίκη 2011).

Νίγδελη, *Θεσσαλονίκεια* = Π. Μ. Νίγδελη, *Ἐπιγραφικὰ Θεσσαλονίκεια. Συμβολὴ στὴν πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ἱστορία τῆς ἀρχαίας Θεσσαλονίκης* (Θεσσαλονίκη 2006).

Νίγδελη, *Μελετήματα Παπαγεωργίου* = Π. Ν. Νίγδελη, *Πέτρου Ν. Παπαγεωργίου ἐπιγραφικὰ μελετήματα (ἀρχαιότητα)* («Μακεδονικὰ Ἐπιγραφικά» 2· Θεσσαλονίκη 2015).

Ντάντη, *Ἀπειλητικαὶ ἐκφράσεις* = Στ. Π. Ντάντη, *Ἀπειλητικαὶ ἐκφράσεις εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐπιτύμβιους παλαιοχριστιανικὰς ἐπιγραφάς* (Ἀθήνα 1983).

Οἰκονόμου, *Ἐπιγραφαί* = Γ. Π. Οἰκονόμου, *Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας* (Ἀθήνα 1915).

Οἶνος Ἰσμαρικός = *Οἶνος Ἰσμαρικός. Τιμητικὸς τόμος γιὰ τὸν καθηγητὴ Γ. Μπακαλάκη*, 2 τ. (Θεσσαλονίκη 1990).

Πέλλα καὶ ἡ περιοχή της = Μαρίας Λιλιμπάκη-Ἀκαμάτη καὶ Ἰ. Ἀκαμάτη (ἐπιμ.), *Πέλλα καὶ ἡ περιοχή της* (Θεσσαλονίκη 2003).

Πέτσα, *Τάφος* = Φ. Πέτσα, *Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων* (Ἀθήνα 1966).

Πίκουλα, *Ἡ χώρα τῶν Πιέρων* = Ἰ. Ἀ. Πίκουλα, *Ἡ χώρα τῶν Πιέρων. Συμβολὴ στὴν τοπογραφία της* (Ἀθήνα 2001).

Πιτύη = *Πιτύη. Studia in honorem Prof. Ivani Marazov* (Σόφια 2002).

Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις* = Δ. Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις τῆς κατὰ ἐπαρχίαν Βοδενῶν διανοητικῆς ἀναπτύξεως: ἐκ τοῦ γραφείου τοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου Βοδενῶν* (Κωνσταντινούπολη 1874).

Ρωμαϊκὴ Θεσσαλονίκη = Δ. Β. Γραμμένου (ἐπιμ.), *Ρωμαϊκὴ Θεσσαλονίκη* (Θεσσαλονίκη 2003).

Ρωμαίου, *Τάφος* = Κ. Ἀ. Ρωμαίου, *Ὁ μακεδονικὸς τάφος τῆς Βεργίνας* (Ἀθήνα 1951).

Ρωμιοπούλου, *Λευκάδια* = Κατερίνας Ρωμιοπούλου, *Λευκάδια. Ἀρχαία Μίεζα* (Ἀθήνα 1997).

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* = Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Τὰ ἐπιτάφια μνημεῖα ἀπὸ τὴ Μεγάλη Τούμπα τῆς Βεργίνας* (Θεσσαλονίκη 1984).

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Τάφος* = Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Βεργίνα. Ὁ τάφος τοῦ Φιλίππου. Ἡ τοιχογραφία μὲ τὸ κυνήγι* («Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας» 231· Ἀθήνα 2004).

Σαββοπούλου, *Εὐρωπός* = Θωμαῆς Σαββοπούλου, *Εὐρωπός* (Εὐρωπός 1988).

Σαββοπούλου, *Περιήγηση* = Θωμαῆς Σαββοπούλου, *Ἀρχαιολογικὴ περιήγηση στὸν νομὸ Κιλκὶς, ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ μέχρι τὰ παλαιοχριστιανικὰ χρόνια* (Κιλκίς 1998).

Σακελλάρη, *Ἱστορία Ἐορδαίας* = Τ. Α. Σακελλάρη, *Ἀρχαία Ἱστορία τῆς περιοχῆς Ἐορδαίας* (Πτολεμαΐδα 1983).

Σαρικάκη, *Ἄρχοντες* = Θ. Χ. Σαρικάκη, *Ρωμαῖοι ἄρχοντες τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας*, 2 τ. (Θεσσαλονίκη 1971, 1977).

Σβέρκου, *Συμβολή* = *Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Ἄνω Μακεδονίας τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων (πολιτικὴ ὀργάνωση – κοινωνία – ἀνθρωπωνυμία)* (Θεσσαλονίκη 2000).

Σταλίδη, *Ἁγία Τριάδα* = Κ. Σταλίδη, *Ἡ Ἁγία Τριάδα Ἐδέσσης* (Ἔδεσσα 1977).

Σταλίδη, *Τουρκοκρατία* = Κ. Σταλίδη, *Ἡ Ἔδεσσα στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας* (Ἔδεσσα 1988).

Σταλίδη, *Ἱερὰ Μητρόπολις* = Σταλίδη, *Ἱερὰ Μητρόπολις Ἐδέσσης, Πέλλης καὶ Ἀλμωπίας* Ι. *Ἐπίσκοποι* (Ἔδεσσα 2006).

Στουγιαννάκη, *Νάουσα* = Ἐ. Ἰ. Στουγιαννάκη, *Ἱστορία τῆς πόλεως Ναούσης ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως μέχρι τῆς καταστροφῆς τοῦ 1822 (κατὰ ἀνέκδοτον σχεδίασμα Δ. Πλαταρίδου)* (Ἔδεσσα 1924).

Στουγιαννάκη, *Ἔδεσσα* = Ἐ. Ἰ. Στουγιαννάκη, *Ἔδεσσα ἡ μακεδονικὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ* (Θεσσαλονίκη 1932).

Στουγιαννάκη, *Πέλλα* = Ἀλίκης Στουγιαννάκη, *Στὴ χώρα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Τουριστικὸς ὁδηγὸς τοῦ νομοῦ Πέλλης* (Ἔδεσσα 1973).

Σχινᾶ, *Σημειώσεις* = Θ. Σχινᾶ, *Ὁδοιπορικαὶ Σημειώσεις: Μακεδονίας, Ἠπείρου, νέας ὁροθετικῆς γραμμῆς καὶ Θεσσαλίας* (Ἀθήνα 1887).

Τουλουμάκου, *Ἱστορικὰ προβλήματα* = Ἰ. Σ. Τουλουμάκου, *Ἱστορικὰ προβλήματα τῶν τάφων τῆς Βεργίνας* (Θεσσαλονίκη 2006).

Τουράτσογλου, *Ἡ Ἑλλὰς καὶ τὰ Βαλκάνια* = Ἰ. Τουράτσογλου, *Ἡ Ἑλλὰς καὶ τὰ Βαλκάνια πρὶν ἀπὸ τὰ τέλη τῆς ἀρχαιότητος* («Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Νομισματικῆς Ἑταιρείας» 8· Ἀθήνα 2006).

Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* = Ν. Τσαϊλακόπουλου, *Ἡ ἵδρυση καὶ ὁ ἐμπλουτισμὸς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ μουσείου Ἐδέσσης* (Θεσσαλονίκη 1985).

Τσιμπίδου-Αὐλωνίτη, *Τάφοι* = Μαρίας Τσιμπίδου-Αυλωνίτη, *Μακεδονικοὶ τάφοι στὸν Φοίνικα καὶ στὸν Ἅγιο Ἀθανάσιο Θεσσαλονίκης. Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς εἰκονογραφίας τῶν ταφικῶν μνημείων τῆς Μακεδονίας* («Δημοσιεύματα τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου» 91· Ἀθήνα 2005).

Φίλια Ἔπη Α΄ = *Φίλια ἔπη εἰς Γεώργιον Ἐ. Μυλωνᾶν*, τ. Α΄ (Ἀθήνα 1986).

Φίλιππος = *Φίλιππος βασιλεὺς Μακεδόνων* (Ἀθήνα 1980).

Χαριστήριον Ὀρλάνδου = *Χαριστήριον εἰς Ἀναστάσιον Κ. Ὀρλάνδον*, 4 τ. (Ἀθήνα 1965-68).

Χαρίτου, *Ἔδεσσα* = Ἰ. Μ. Χαρίτου, *Ἔδεσσα. Τὸ ἱστορικὸν τῆς ἱδρύσεως τοῦ ἀρχαιολογικοῦ μουσείου Ἐδέσσης* (Ἀθήνα 1974).

Χατζηκυριακοῦ, *Σκέψεις* = Γ. Χατζηκυριακοῦ, *Σκέψεις*

καὶ ἐντυπώσεις ἐκ περιοδείας (ἀνὰ τὴν Μακεδονίαν) μετὰ τοπογραφικῶν, ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν σημειώσεων (Ἀθήνα 1906).

Χατζηνικολάου, *Λατρεῖες* = Καλλιόπης Χατζηνικολάου, *Οἱ λατρεῖες τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων στὴν Ἄνω Μακεδονία κατὰ τὴν ἀρχαιότητα (Ἐλίμεια, Ἐορδαία, Ὀρεστίδα, Λυγκηστίδα)* (Θεσσαλονίκη 2011).

Χιονίδη, *Ἱστορία* = Γ. Χιονίδη, *Ἱστορία τῆς Βεροίας (τῆς πόλεως καὶ τῆς περιοχῆς). Τόμος Α΄: Εἰσαγωγικαὶ ἔννοιαι, ἡ Βέροια ἐπὶ Μακεδόνων, ἡ Βέροια ἐπὶ Ρωμαίων* (Βέροια 1960). *Τόμος Β΄: Βυζαντινοὶ χρόνοι* (Θεσσαλονίκη 1970).

Χρηστήρια ἐλάσματα = Σ. Δάκαρη, Ἰουλίας Βοκοτοπούλου, Ἀ. Φ. Χριστίδη, *Τὰ χρηστήρια ἐλάσματα τῆς Δωδώνης τῶν ἀνασκαφῶν Δ. Εὐαγγελίδη* I-II («Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας» 285-286· Ἀθήνα 2013).

Χρυσοστόμου, *Ἀλμωπία* = Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, *Ἀρχαία Ἀλμωπία ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ ἕως τὰ πρωτοβυζαντινὰ χρόνια* (Θεσσαλονίκη 1994).

Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα* = Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, *Ἀρχαία Ἔδεσσα* (Θεσσαλονίκη 2008).

Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* = Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, *Ἀρχαία Ἔδεσσα: τὰ νεκροταφεῖα* («Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτοῦτο Θεσσαλικῶν Σπουδῶν, Μελέτες» 5) (Βόλος 2013).

Χρυσοστόμου, *Νέοι θησαυροί* = Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, *Νέοι θησαυροὶ τῆς Ἐδεσσαϊκῆς Γῆς* (Ἔδεσσα 2013).

Χρυσοστόμου, *Ὀχύρωση* = Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, *Ἀρχαία Ἔδεσσα. Ἡ ὀχύρωση. Λεύκωμα καὶ ψηφιακὸ βιβλίο* (Ἔδεσσα 2014) [ὅλες οἱ παραπομπὲς ἀφοροῦν τὸ ψηφιακὸ βιβλίο].

Χρυσοστόμου, *Ἐν(ν)οδία* = Π. Χρυσοστόμου, *Ἡ θεσσαλικὴ θεὰ Ἐν(ν)οδία ἢ Φεραία Θεά* (Ἀθήνα 1998).

Χρυσοστόμου, *Τάφος Β΄* = Π. Χρυσοστόμου, *Μακεδονικοὶ Τάφοι Πέλλας* I. *Τάφος Β΄, ὁ ἀσύλητος* (Θεσσαλονίκη 1998).

ACO = E. Schwartz (ἐπιμ.), *Acta Conciliorum Oecumenicorum*, 4 τ. (Βερολῖνο - Λειψία 1914-1940).

Actes Dialectologie = M. B. Hatzopoulos (ἐπιμ.), *Φωνῆς χαρακτὴρ ἐθνικός. Actes du Ve congrès international de dialectologie grecque (Athènes, 28-30 septembre 2006)* (Ἀθήνα 2007).

Actes du VIIe Congrès International = *Actes du VIIe Congrès International d΄Épigraphie Grecque et Latine (Constantza 9-15 septembre 1977)* (Βουκουρέστι 1979).

Agnello, *Silloge* = S. L. Agnello, *Silloge di iscrizioni paleocristiane della Sicilia* (Ρώμη 1953).

Die altgriechischen Dialekte = I. Hajnal (ἐπιμ.), *Die altgriechischen Dialekte. Wesen und Werden. Akten des Kolloquiums Freie Universität Berlin 19.-22. September 2001* (Ἵνσμπρουκ 2007).

Amphaxitis = G. Pavlovski (ἐπιμ.), *Amphaxitis* (Σκόπια 2007).

Aneziri, *Vereine* = Sophia Aneziri, *Die Vereine der Dyonisischen Techniten im Kontext der hellenistischen Gesellschaft* («*Historia* Einzelschriften» 163· Μόναχο 2003).

Associations in Context = Annelies Cazemier – Stella Skaltsa (ἐπιμ.), *Associations in Context: Rethinking Associations and Religion in the Post-Classical Polis* (Κοπεγχάγη, ὑπὸ ἔκδοση).

Baege, *De sacris* = W. Baege, *De Macedonum sacris* (Halle 1913).

Baker, *Turkey* = J. Baker, *Turkey in Europe* (Λονδῖνο 1877).

Baladié, *Péloponnèse* = R. Baladié, *Le Péloponnèse de Strabon: étude de géographie historique* (Παρίσι 1980).

Baladié, *Strabon VII* = R. Baladié, *Strabon. Géographie, Livre VII* (Παρίσι 1989).

Basileia = W. Hoepfner καὶ G. Brands (ἐπιμ.), *Basileia. Die Paläste der Hellenistischen Könige. Internationales Symposion in Berlin vom 16.12.1992 bis 20.12.1992* (Mainz am Rhein 1996).

Beaujour, *Tableau* = *Tableau du commerce de la Grèce, formé d'après une année moyenne, depuis 1787 jusqu'en 1797* (Παρίσι 1800).

Bechtel, *Personennamen* = F. Bechtel, *Die historischen Personennamen des Griechischen bis zur Kaiserzeit* (Halle 1917).

La Béotie antique = *La Béotie antique. Colloques internationaux du Centre de la recherche scientifique, Lyon, Saint-Étienne, 16-20 mai 1983* (Παρίσι 1985).

Berve, *Alexanderreich* II = H. Berve, *Das Alexanderreich auf prosopographischer Grundlage* II (Μόναχο 1926).

Beševliev, *Inschriften* = V. Beševliev, *Spätgriechische und Spätlateinische Inschriften aus Bulgarien* (Βερολῖνο 1964).

Bilingualism = J. N. Adams, M. Janse καὶ S. Swain (ἐπιμ.), *Bilingualism in Ancient Society* (Ὀξφόρδη 2002).

Bilinguisme = F. Biville, J-C. Decourt καὶ G. Rougemont (ἐπιμ.), *Bilinguisme gréco-latin et épigraphie* (Λυών 2008).

Blackwell Companion = J. Roisman καὶ I. Worthington (ἐπιμ.), *A Companion to Ancient Macedonia* (Ὀξφόρδη 2010).

Bömer, *Religion* = F. Bömer, *Untersuchungen über die Religion der Sklaven in Griechenland und Rom II. Die sogenannte sakrale Freilassung in Griechenland und die (δοῦλοι) ἱεροί* (Wiesbaden 1960).

Borza, *Olympus* = E. Borza, *In the Shadow of Olympus, the Emergence of Macedon* (Πρίνστον 1992).

Bosworth, *Commentary* = A. B. Bosworth, *A Historical Commentary on Arrian's History of Alexander* I-II (Ὀξφόρδη 1980-1995).

Boué, *Turquie* = A. Boué, *La Turquie d'Europe* (Παρίσι 1840).

Bouley, *Jeux romains* = Élizabeth Bouley, *Jeux romains dans les provinces balkano-danubiennes du IIe siècle avant J.-C. à la fin du IIIe siècle après J.-C.* (Παρίσι 2001).

Bousdroukis, *Fondations* = A. Bousdroukis, *Recherches sur la toponymie, la topographie et l'histoire des fondations macédoniennes du Proche-Orient hellénistique* (διατριβή, École Pratique des Hautes Études καὶ Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων, 2004, ὑπὸ ἔκδοση).

Brecoulaki, *Peinture funéraire* = Hariclia Brecoulaki, *La peinture funéraire de Macédoine. Emplois et functions de la couleur IVe-IIe s. av. J.-C.* I-II («Μελετήματα» 48· Ἀθήνα 2006).

Bricault, *RICIS* = L. Bricault, *Recueil des inscriptions concernant les cultes isiaques*, 3 τ. («Mémoires de l'Académie des inscriptions et belles-lettres, Nouvelle série» 31· Παρίσι 2005).

Brightman, *Liturgies Eastern and Western* = F. E. Brightman, *Liturgies Eastern and Western* I: *Eastern Liturgies* (Ὀξφόρδη 1896).

Brixhe, *Grec anatolien* = Cl. Brixhe, *Essai sur le grec anatolien au début de notre ère* (Νανσύ 1984).

Buraselis, *Θεία Δωρεά* = K. Buraselis, *Θεία Δωρεά. Das göttlich-kaiserliche Geschenk. Studien zur Politik der Severer und zur Constitutio Antoniniana* (Βιέννη 2007).

Cabanes, *L'Épire* = P. Cabanes, *L'Épire de la mort de Pyrrhos à la conquête romaine, 272-167 av. J.C.* (Παρίσι 1976).

Cabrol – Leclercq, *Reliquiae* = F. Cabrol – H. Leclercq, *Reliquiae liturgicae vetustissimae* I-II (Παρίσι 1900-1913).

Calderini, *Manomissione* = A. Calderini, *La manomissione e la condizione dei liberti in Grecia* (Ρώμη 1965).

Carney, *Women* = Elisabeth D. Carney, *Women and Monarchy in Macedonia* (Ὀκλαχόμα 2000).

Cawkwell, *Philip* = G. Cawkwell, *Philip of Macedon* (Ὀξφόρδη 1978).

Centenaire = *Actes du colloque international du Centenaire de l'Année Épigraphique. Paris, 19-21 octobre 1988* (Παρίσι 1990).

Chantraine, *Dictionnaire* = P. Chantraine *et al.*, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque : histoire des mots* (Παρίσι 1968-1980).

Charbonneaux, *La sculpture grecque et romaine* = J. Charbonneaux, *La sculpture grecque et romaine au Musée du Louvre* (Παρίσι 1963).

Clairmont, *Gravestone* = Chr. W. Clairmont, *Gravestone and Epigram. Greek Memorials from the Archaic and Classical Period* (Mainz am Rhein 1970).

Clairmont, *Tombstones* = Ch. W. Clairmont, *Classical Attic Tombstones*, 8 τ. (Kilchberg 1993-1995).

Clarke, *Travels* = E. D. Clarke, *Travels in Various Countries of Europe, Asia and Africa*, 6 τ. (Λονδῖνο 1810-1823).

Cohen, *The Alexander Mosaic* = Ada Cohen, *The Alexander Mosaic: Stories of Victory and Defeat* (Καῖμπριτζ 1997).

Collection = E. L. Hicks, C. T. *Newton*, G. Hirschfeld καὶ F. H. Marshall, *The Collection of Ancient Greek Inscriptions in the British Museum* I-IV (Ὀξφόρδη 1874-1916).

Colloque Chantraine = F. Létoublon (ἐπιμ.), *La langue et les textes en grec ancien. Actes du colloque Pierre Chantraine (Grenoble 5-8 septembre 1989)* (Ἄμστερνταμ 1992).

Colloque Ducrey = Regula Frei-Stolba καὶ Kristine Gex (ἐπιμ.), *Recherches récentes sur le monde hellénistique. Actes du colloque international organisé à l'occasion du 60e anniversaire de Pierre Ducrey, Lausanne, 20-21 novembre 1998* (Βέρνη 2001).

Companion = R. Lane Fox (ἐπιμ.), *Brill's Companion to Ancient Macedon: Studies in the Archaeology and History of Macedon, 650 BC – 300 AD* (Λέυδεν-Βοστώνη 2011).

Condottieri = *Alessandro il Molosso e i «condottieri» in Magna Grecia. Atti del quarantatresimo convegno di studi sulla Magna Grecia, Taranto-Cosenza, 26-30, settembre 2003*, 2 τ. (Τάραντας 2004).

Cook, *Zeus* II = A. B. Cook, *Zeus. A Study in Ancient Religion* II 1-2 (Καῖμπριτζ 1925).

Corolla Numismatica = *Corolla Numismatica. Numismatic Essays in Honour of Barclay V. Head* (Ὀξφόρδη 1906).

Cougny, *Appendix* = E. Cougny, *Epigrammatum Anthologia Palatina cum Planudeis et appendice nova. Volumen tertium* (Παρίσι 1890).

Cousinéry, *Voyage* = E. M. Cousinéry, *Voyage dans la Macédoine, contenant des recherches sur l'histoire, la géographie et les antiquités de ce pays* I-II (Παρίσι 1831).

DACL = F. Cabrol καὶ H. Leclercq (ἐπιμ.), *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie* (Παρίσι 1907-1953).

Dana, *Onomasticon* = D. Dana, *Onomasticon thracicum. Répertoire des noms indigènes de Thrace, Macédoine orientale, Mésies, Dacie et Bithynie* («Μελετήματα» 70· Ἀθήνα 2014).

Dareste – Haussoulier – Reinach, *Recueil* = R. Dareste, B. Haussoullier καὶ Th. Reinach, *Recueil des inscriptions juridiques grecques* II (Παρίσι 1898).

Darmezin, *Affranchissements* = L. Darmezin, *Les affranchissements par consécration* («Études anciennes» 22· Παρίσι 1999).

Darrouzès, *Notitiae* = J. Darrouzès, *Notitiae episcopatuum ecclesiae Constantinopolitanae* (Παρίσι 1981).

De Clarac, *Musée de sculpture antique et moderne* = F. de Clarac, *Musée de sculpture antique et moderne ou description historique et graphique du Louvre et de toutes ses parties*, 12 τ. (Παρίσι 1826-1853).

Delacoulonche, «Berceau» = M. Delacoulonche, «Mémoire sur le berceau de la puissance macédonienne des bords de l'Haliacmon et [sic] ceux de l'Axius», *Archives des missions scientifiques et littéraires* 8 (1859) 67-288.

Del Barrio, *Epigramas* = María Luisa del Barrio, *Epigramas funerarios griegos* (Μαδρίτη 1992).

Desdevises-du-Dezert, *Géographie* = Th. Desdevises-du-Dezert, *Géographie ancienne de la Macédoine* (Παρίσι 1862).

Detschew, *Sprachreste* = D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste* («Österreichische Akademie der Wissenschaften. Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung» 24· Βιέννη 1957).

Devreesse, *Patriarcat* = R. Devreesse, *Le patriarcat d'Antioche, depuis la paix de l'église jusqu' à la conquête arabe* (Παρίσι 1945).

Dillon, *Portrait* = Sheila Dillon, *The Female Portrait Statue in the Greek World* (Καϊμπριτζ 2010).

Dimitrova, *Theoroi* = Nora Dimitrova, *Theoroi and Initiates in Samothrace* («*Hesperia* Supplement» 37· Princeton 2008).

Diodoro, Introduzione generale = D. Ambaglio, Franca Landucci καὶ L. Bravi (ἐπιμ.), *Diodoro Siculo. Biblioteca storica. Commento storico. Introduzione generale* (Μιλᾶνο 2008).

Dobó, *Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque* = A. Dobó, *Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque repertae ad res earundem provinciarum pertinentes*4 (Βουδαπέστη 1975 [πρώτη ἔκδοση 1932]).

Dölger, *ΙΧΘΥΣ* = F. J. Dölger, *ΙΧΘΥΣ. Das fischsymbol in frühchristlicher Zeit*, 6 τ. (Μύνστερ 1910-1943).

Dritter Thrakologischer Kongress = Dritter Internationaler Thrakologischer Kongress zu Ehren W. Tomascheks, 2-6 Juni 1980, Wien, τ. 2 (Σόφια 1984).

Duchêne, *Stèle* = H. Duchêne, *La stèle du port. Fouilles du port 1 : recherches sur une nouvelle inscription thasienne* («Études thasiennes» 14· Παρίσι, 1992).

Duchesne – Bayet, *Mémoire* = L. Duchesne καὶ M. Bayet, *Mémoire sur une mission au Mont Athos* (Παρίσι 1876).

Düll, *Götterkulte* = Siegried Düll, *Die Götterkulte Nordmakedoniens in römischer Zeit* («Münchener archäologische Studien» 7· Μόναχο 1977).

Early Hellenistic Portraiture = P. Schultz καὶ R. von den Hoff (ἐπιμ.), *Early Hellenistic Portraiture. Image, Style, Context* (Καϊμπριτζ 2007).

Edson, *Notebooks* = Ch. Edson, τετράδια ἐπιγραφικῶν λημμάτων καὶ ἀπογράφων Μακεδονίας βάσει τῶν ἀποστολῶν τῶν Ch. Edson καὶ J. M. R. Cormack μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1936 καὶ 1938.

Edson – Cormack, *Notebook* = Ch. Edson καὶ J. M. R. Cormack, ἀδημοσίευτο τετράδιο ἀπογράφων καὶ σημειώσεων τῆς ἀποστολῆς στὴν Βοττία τὸ φθινόπωρο τοῦ 1936, ἀντίγραφο τοῦ ὁποίου φυλάσσεται στὴν Ἀκαδημία τοῦ Βερολίνου.

Les élites et leurs facettes = Mireille Cébeillac-Gervasoni καὶ L. Lamoine (ἐπιμ.), *Les élites et leurs facettes. Les élites locales dans le monde hellénistique et romain* («Collection de l'École française de Rome» 309· «Erga» 3· Ρώμη 2003).

Epigrafia del villaggio = Alda Calbi, Angela Donati καὶ Gabriella Poma (ἐπιμ.), *L'epigrafia del villaggio (Colloquio AIGL-Borghesi, 1990)* («Epigrafia e antichità» 12· Faenza 1993).

Evans, *Gaulish Personal Names* = D. E. Evans, *Gaulish Personal Names. A Study of Some Continental Celtic Formations* (Ὀξφόρδη 1967).

Excavating Classical Culture = Maria Stamatopoulou καὶ Marina Yeroulanou (ἐπιμ.), *Excavating Classical Culture. Recent Archaeological Discoveries in Greece* (Ὀξφόρδη 2002).

Famerie, *Le latin et le grec d'Appien* = É. Famerie, *Le latin et le grec d'Appien. Contribution à l'étude du lexique d'un historien grec de Rome* («Hautes Études du monde gréco-romain» 24· Γενεύη 1998).

Fasolo, *Egnatia* = M. Fasolo, *La via Egnatia I. Da Apollonia e Dyrrachium ad Herakleia Lynkestidos* (Ρώμη 2003).

Feissel, *Recueil* = D. Feissel, *Recueil des inscriptions chrétiennes de Macédoine du IIIe au VIe siècle* («*BCH* Supplément» 8· Ἀθήνα 1983).

Ferguson, *Legal Terms* = W. D. Ferguson, *The Legal Terms Common to the Macedonian Inscriptions and the New Testament* («Historical and Linguistic Studies» II2.3· Σικάγο 1913).

Festschrift Kenner = A. F. Koska (ἐπιμ.), *Pro Arte Antiqua. Festschrift für Hedwig Kenner*, 2 τ. («Sonderschriften des Österreichischen Archäologischen Institutes» 18· Βιέννη 1982, 1985).

Festschrift Vetters = Lebendige Altertumswissenchaft. Festgabe zur Vollendung des 70. Lebensjahres von Hermann Vetters (Βιέννη 1985).

Flashar, *Kitharodos* = M. Flashar, *Apollon Kitharodos: Statuarischen Typen des musischen Apollon* (Κολωνία 1992).

French, *Prehistoric Sites* = D. H. French, *Index of Prehistoric Sites in Central Macedonia and Catalogue of Sherd Material in the University of Thessaloniki* (Ἀθήνα 1967) [δακτυλόγραφο συμπλήρωμα τῆς διατριβῆς τοῦ συγγραφέως, κατατειθεμένο στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης].

Froehner, *Inscriptions grecques = Musée du Louvre, Département des antiques et de la sculpture moderne. Les inscriptions grecques, interprétées par W. Froehner* (Παρίσι 1865).

From Hellenism to Islam = Hannah Cotton, R. Hoyland, J. Price καὶ D. Wasserstein (ἐπιμ.), *From Hellenism to Islam. Cultural and Linguistic Change in the Roman Near East* (Νέα Ὑόρκη 2009).

Gabba, *Iscrizioni* = E. Gabba, *Iscrizioni greche e latine per lo studio della Bibbia* (Τορῖνο 1958).

Gaebler, *Münzen* = H. Gaebler, *Die antiken Münzen Nord-Griechenlands* III. *Makedonia und Paionia* (Βερολῖνο 1935).

Game, *Actes de vente* = J. Game, *Actes de vente dans le monde grec. Témoignages épigraphiques des ventes immobilières* (Λυών 2008).

Gauthier – Hatzopoulos, *Loi* = Ph. Gauthier καὶ M. B. Hatzopoulos, *La loi gymnasiarchique de Béroia* («Μελετήματα» 16· Ἀθήνα 1993).

Geyer, *Makedonien bis zur Thronbesteigung Philipps II* = F. Geyer, *Makedonien bis zur Thronbesteigung Philipps II* (Μόναχο - Βερολῖνο 1930).

Goukowsky, *Alexandrie* = P. Goukowsky, *Études de philologie et d'histoire ancienne* III. *Alexandrie, lieux de culte et de mémoire: sur les traces d'Héphaistion et d'Alexandre* (Νανσύ 2014).

Goukowsky, *Macedonica varia* = P. Goukowsky, *Études de philologie et d'histoire ancienne* I. *Macedonica varia* («Études anciennes» 38· Νανσύ 2009).

Gounaropoulou – Hatzopoulos, *Milliaires* = Lucrèce Gounaropoulou καὶ M. B. Hatzopoulos, *Les milliaires de la Voie Egnatienne entre Héraclée des Lyncestes et Thessalonique* («Μελετήματα» 1· Ἀθήνα 1985).

Graf – Johnston, *Ritual Texts for the Afterlife* = F. Graf καὶ Sarah I. Johnston, *Ritual Texts for the Afterlife: Orpheus and the Bacchic Gold Tablets* (Νέα Ὑόρκη-Λονδῖνο 2013 [πρώτη ἔκδοση 2007]).

Greek Personal Names = S. Hornblower καὶ Elaine Matthews (ἐπιμ.), *Greek Personal Names: Their Value as Evidence* (Ὀξφόρδη 2000).

Greek Theatre = E. Csapo, H. R. Goette, J. R. Green καὶ P. Wilson (ἐπιμ.), *Greek Theatre in the Fourth Century B.C.* (Βερολῖνο 2014).

Grégoire, *Recueil* I = H. Grégoire, *Recueil des inscriptions grecques chrétiennes d'Asie Mineure* I (Παρίσι 1922).

Grisebach, *Reise* = U. Grisebach, *Reise durch Rumelien und nach Brussa im Jahre 1839*, 2 τ. (Göttingen 1841).

Gruter, *Thesaurus inscriptionum antiquarum* = I. Gruter, *Thesaurus inscriptionum antiquarum* (Χαϊδελβέργη 1603).

Hahn, *Salonik* = J. G. von Hahn, *Reise von Belgrad nach Salonik* (Βιέννη 1868 [πρώτη ἔκδοση 1861]).

Hahn, *Drin* = J. G. von Hahn, *Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar* («Denkschriften der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse» 15-16· Βιέννη 1869).

Hamiaux, *Sculptures grecques* II = Marianne Hamiaux, *Musée du Louvre. Les sculptures grecques* II. *La période hellénistique (IIIe-Ier siècles avant J. C.)* (Παρίσι 1998).

von Hammer, *Hadschi Chalfa* = J. von Hammer, *Rumeli und Bosna, geographisch beschrieben von Mustapha Ben Abdalla Hadschi Chalfa (Λειψία 1804).*

Hammond, *Alexander* = N.G.L. Hammond, *Alexander the Great: King, Commander and Statesman* (Λονδῖνο 1981).

Hammond, *Epirus* = N. G. L. Hammond, *Epirus* (Ὀξφόρδη 1967).

Hammond, *History* I = N. G. L. Hammond, *A History of Macedonia* I (Ὀξφόρδη 1971).

Hansen, *CEG* = P. A. Hansen, *Carmina Epigraphica Graeca.* 1. *Saecularum VIII-V a. Chr. n.* 2. *Saeculi IV a. Chr. n.* (Βερολῖνο - Νέα Ὑόρκη 1983, 1989).

Hatzfeld, *Trafiquants* = J. Hatzfeld, *Les trafiquants italiens dans l'Orient hellénique* («*BEFAR*» 115· Παρίσι 1919).

Hatzopoulos, *Chalcidique* = M. B. Hatzopoulos, *Actes de vente de la Chalcidique centrale* («Μελετήματα» 6· Ἀθήνα 1988).

Hatzopoulos, *Amphipolis* = M. B. Hatzopoulos, *Actes de vente d'Amphipolis* («Μελετήματα» 14· Ἀθήνα 1991).

Hatzopoulos, *Cultes* = M. B. Hatzopoulos, *Cultes et rites de passage en Macédoine* («Μελετήματα» 19· Ἀθήνα 1994).

Hatzopoulos, *Institutions* = M. B. Hatzopoulos, *Macedonian Institutions under the Kings* I. *A Historical and Epigraphic Study.* II. *Epigraphic Appendix* («Μελετήματα» 22· Ἀθήνα 1996).

Hatzopoulos, *Armée* = M. B. Hatzopoulos, *L'organisation de l'armée macédonienne sous les Antigonides : problèmes anciens et documents nouveaux* («Μελετήματα» 30· Ἀθήνα 2001).

Hatzopoulos, *Macédoine* = M. B. Hatzopoulos, *La Macédoine. Géographie historique, langue, cultes et croyances, institutions* (Παρίσι 2006).

Hatzopoulos – Loukopoulou, *Morrylos* = M. B. Hatzopoulos καὶ Louisa D. Loukopoulou, *Morrylos, cité de la Crestonie* («Μελετήματα» 7· Ἀθήνα 1989).

Hatzopoulos – Loukopoulou, *Recherches* = M. B. Hatzopoulos καὶ Louisa D. Loukopoulou, *Recherches sur les marches orientales des Téménides (Anthémonte-Kalindoia)*, 2 τ. («Μελετήματα» 11· Ἀθήνα 1992, 1996).

Hauken, *Petition and Response* = T. Hauken, *Petition and Response. An Epigraphic Study of Petition to Roman Emperors, 181-249* («Monographs from the Norwegian Institute at Athens» 2· Bergen 1998).

The Hellenistic Polis of Kos = Kerstin Höghammar (ἐπιμ.), *The Hellenistic Polis of Kos: State, Economy, and Culture. Proceedings of an International Seminar Organized by the Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala University, 11-13 May 2000* (Οὐψάλα 2004).

Hemberg, *Kabiren* = B. Hemberg, *Die Kabiren* (Οὐψάλα 1950).

Heracles to Alexander = Angeliki Kottaridi κ.ἄ. (ἐπιμ.), *Heracles to Alexander the Great. Treasures from the Royal Capital of Macedon, a Hellenic Kingdom in the Age of Democracy* (Ὀξφόρδη 2011).

Herodotus = P. Derow καὶ R. Parker (ἐπιμ.), *Herodotus and His World* (Ὀξφόρδη 2003)

Héron de Villefosse – Michon, *Catalogue* = A. M. A. Héron de Villafosse καὶ É. Michon, *Musée du Louvre, Département des antiquités grecques et romaines. Catalogue sommaire des marbres antiques* (Παρίσι 1922).

Herrlinger, *Totenklage um Tiere* = G. Herrlinger, *Totenklage um Tiere in der antiken Dichtung* («Tübinger Beiträge zur Altertumswissenschaft» 8· Στουτγάρδη 1930).

Herrmann, *Hilferufe aus römischen Provinzen* = P. Herrmann, *Hilferufe aus römischen Provinzen. Ein Aspekt der Krise des römischen Reiches im 3. Jhdt. n. Chr.* (Ἀμβοῦργο 1990).

Herzog - Klaffenbach, *Asylieurkunden* = R. Herzog καὶ G. Klaffenbach, *Asylieurkunden aus Kos* (Βερολῖνο 1952).

Heurtley, *Prehistoric Macedonia* = W. A. Heurtley, *Prehistoric Macedonia* (Καῖμπριτζ 1939).

Heuzey, *Olympe* = L. Heuzey, *Le mont Olympe et l'Acarnanie. Exploration de ces deux régions, avec l'étude de leurs antiquités, de leurs populations anciennes et modernes, de leur géographie et de leur histoire* (Παρίσι 1860).

Heuzey, *Palais* = L. Heuzey, *Un palais grec en Macédoine. Étude sur l'architecture antique* (Παρίσι 1872).

Heuzey, *Mission* = L. Heuzey – D. Daumet, *Mission archéologique de Macédoine* (Παρίσι 1876).

History II = N. G. L. Hammond καὶ G. T. Griffith, *A History of Macedonia II (550-336 B.C.)* (Ὀξφόρδη 1979).

History III = N. G. L. Hammond καὶ F. W. Walbank, *A History of Macedonia III (336-167 B.C.)* (Ὀξφόρδη 1988).

Hoffmann, *Bewegungsheer* = D. Hoffmann, *Das spätrömische Bewegungsheer und die Notitia Dignitatum*, 2 τ. («Epigraphische Studien» 7· Düsseldorf 1969-1970).

Hornblower, *Hieronymos* = J. Hornblower, *Hieronymos of Cardia* (Ὀξφόρδη 1981).

Iliadou, *Herakles*= Pinelopi Iliadou, *Herakles in Makedonien* (Ἀμβοῦργο 1998).

Inventory = M. H. Hansen καὶ T. H. Nielsen (ἐπιμ.), *An Inventory of Archaic and Classical Poleis* (Ὀξφόρδη 2004).

Italiens = Chr. Müller καὶ Claire Hasenohr (ἐπιμ.), *Les Italiens dans le monde grec (IIe siècle av. J.-C. – Ier siècle ap. J.-C.): circulation, activités, integration. Actes de la table ronde, École Normale Supérieure, Paris 14-16 mai 1998* («*BCH* Supplément» 41· Παρίσι 2002).

Jaccottet, *Choisir Dionysos* = Anne-Françoise Jaccottet, *Choisir Dionysos. Les associations dionysiaques ou la face cachée du dionysisme. Vol. I: Text. Vol. II: Documents* («Akanthus crescens» 6· Ζυρίχη 2003).

Janin, *Églises* = R. Janin, *Les églises et les monastères des grands centres byzantins (Bithynie, Hellespont, Latros, Galèsios, Trébizonde, Athènes, Thessalonique)* (Παρίσι 1975).

Juhel – Νίγδελη, *Ἕνας Δανός* = P. O. Juhel καὶ Π. Μ. Νίγδελη, *Ἕνας Δανὸς στὴ Μακεδονία τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰ. Ὁ Karl Friedrich Kinch καὶ οἱ ἐπιγραφικές του σημειώσεις* («Μακεδονικὰ Ἐπιγραφικά» 1· Θεσσαλονίκη 2015).

Kaestner, *De aeris* = O. Kaestner, *De aeris, quae ab imperio Caesaris Octaviani constituto initium duxerint* (Λειψία 1890).

Kaibel, *Epigrammata* = G. Kaibel, *Epigrammata graeca ex lapidibus conlecta* (Βερολῖνο 1878).

Kalaitzi, *Tombstones* = Myrina Kalaitzi, *Figured Tombstones from Macedonia, Fifth – First Century BC* (ὑπὸ ἔκδοση).

Kalléris, *Macédoniens* = J. N. Kalléris, *Les anciens Macédoniens : étude linguistique et historique* I-II (Ἀθήνα 1954, 1976).

Kallet-Marx, *Hegemony* = R. M. Kallet-Marx, *Hegemony to Empire. The Development of the Roman Imperium in the East from 148 to 62 B. C.* (Μπέρκλεϊ 1995).

Katà diálekton = A. C. Cassio (ἐπιμ.), *Katà diálekton. Atti del 3. Colloquio Internazionale di Dialettologia Greca, Napoli-Fiaiano d´Ischia, 25-28 settembre 1996* («A.I-.O.N.» 19· Νεάπολη 1997).

Keraunia = O. Pilz καὶ M. Vonderstein (ἐπιμ.), *Keraunia. Beiträge zu Mythos, Kult und Heiligtum in der Antike* («Beiträge zur Altertumskunde» 298· Βερολῖνο 2011).

Kidd, *Phaenomena* = D. Kidd, *Aratus, Phaenomena* (Καῖμπριτζ 1997).

Kiepert, *Formae Orbis Antiqui* XVI = H. Kiepert, *Formae Orbis Antiqui* XVI*: Graecia cum Macedonia et Epiro* (Βερολῖνο 1908).

Knoepfler, *Eretria* XI = D. Knoepfler, *Décrets érétriens de proxénie et de citoyenneté* («*Eretria. Fouilles et recherches*» XI· Λωζάνη 2001).

Kolokotronis, *La Macédoine et l'Hellénisme* = V. Kolokotronis, *La Macédoine et l'Hellénisme* (Παρίσι 1919).

Krahe, *Altillyrischer Personennamen* = H. Krahe, *Lexikon altillyrischer Personennamen* (Χαϊδελβέργη 1929).

Kuzmin, *The Aristocracy of Beroia* = Y. Kuzmin, *The Aristocracy of Beroia in the Hellenistic Epoch* (Μόσχα 2013, στὰ ρωσικά, μὲ ἀγγλικὴ περίληψη).

Lagogianni, *Grabdenkmäler* = Maria Lagogiani-Georgakarakos, *Die Grabdenkmäler mit Porträts aus Makedonien* («Corpus der Skulpturen der römischen Welt, Griechenland» III.1· Ἀθήνα 1998).

Lane Fox, *Alexander* = R. Lane Fox, *Alexander the Great* (Λονδῖνο 1973).

Langenfass-Vuduroglu, *Mensch und Pferd* = Frankiska Langenfass-Vuduroglu, *Mensch und Pferd auf griechischen Grab- und Votivsteinen* (Μόναχο 1973).

Lassère, *Manuel* = J.-M. Lassère, *Manuel d'épigraphie romaine* (Παρίσι 2005).

Late Antique Countryside = W. Bowden, L. Lavan καὶ C. Machado (ἐπιμ.), *Recent Research on the Late Antique Countryside* (Λέυδεν – Βοστώνη 2004).

Latte, *Recht* = K. Latte, *Heiliges Recht. Untersuchungen zur Geschichte der sakralen Rechtsformen in Griechenland* (Τυβίγγη 1920).

Lauffer, *Diokletians Preisedikt* = S. Lauffer, *Diokletians Preisedikt* (Βερολῖνο 1971).

Lauxtermann, *The Spring of Rhythm* = M. D. Lauxtermann, *The Spring of Rhythm. An Essay on the Political Verse and Other Byzantine Metres* (Βιέννη 1999).

Lazzarini, *Formule* = Letizia Lazzarini, *Le formule delle dediche votive nella Grecia arcaica* («Memorie dell'Accademia nazionale dei Lincei, Classe di scienze morali, storiche e filologiche», ser. 8, 19.2· Ρώμη 1976).

Le Bas – Waddington, *Voyage* = Ph. Le Bas καὶ W. Waddington, *Voyage archéologique en Grèce et en Asie Mineure*, 7 τ. (Παρίσι 1847-1877).

Le Camus, *Voyage* = E. Le Camus, *Voyage aux sept églises de l'Apocalypse* (Παρίσι 1896).

Leake, *Travels* = W. M. Leake, *Travels in Northern Greece* I-IV (Λονδῖνο 1835).

Lévêque, *Pyrrhos* = P. Lévêque, *Pyrrhos* («BÉFAR» 195· Παρίσι 1957).

Lévêque, *Grenouilles* = P. Lévêque, *Les grenouilles dans l'antiquité. Cultes et mythes des grenouilles en Grèce et ailleurs* (Παρίσι 1999).

Lindenberg, *Donauquell* = P. Lindenberg, *Vom Donauquell zum Hellespont: Reisebilder* (Βερολῖνο 1906).

Littmann, *Princeton Exp. Syria* III A = E. Littmann, *Publications of the Princeton University Archaeological Expeditions to Syria 1904-5 and 1909* III A (Λέυδεν 1921).

Macedonians in Athens = O. Palagia καὶ S.V. Tracy (ἐπιμ.), *The Macedonians in Athens, 322-229 B.C. Proceedings of an International Conference Held at the University of Athens, May 24-26, 2001* (Ὀξφόρδη 2003).

Mackenzie – Irby, *Travels* = Georgina Muir Mackenzie καὶ Mary Adelaide Irby, *Travels in the Slavonic Provinces of Turkey in Europe* (Λονδῖνο 1877).

von Mangoldt, *Makedonische Grabarchitektur* = H. von Mangoldt, *Makedonische Grabarchitektur. Die Makedonischen Kammergräber und ihre Vorläufer* I (Βερολῖνο 2012).

Mann, *Gladiatoren im Osten* = Chr. Mann, *"Um keinen Kranz, um das Leben kämpfen wir!" Gladiatoren im Osten des römischen Reiches und die Frage der Romanisierung* («Studien zur Alten Geschichte» 14· Βερολῖνο 2001).

Mari, *Olimpo* = Manuela Mari, *Al di là dell'Olimpo. Macedoni e grandi santuari della Grecia dall'età arcaica al primo ellenismo* («Μελετήματα» 34· Ἀθήνα 2002).

Masson, *OGS* = O. Masson, *Onomastica Graeca Selecta* I-II (Παρίσι-Nanterre 1990) καὶ III (Γενεύη 2000).

Meillet, *Langue grecque* = A. Meillet, *Aperçu d'une histoire de la langue grecque* (Παρίσι 1975 [1913]).

Mélanges Boyancé = *Mélanges de philosophie, de littérature et d'histoire ancienne offerts à Pierre Boyancé* (Ρώμη 1974).

Mélanges Cabanes = *Épire, Illyrie, Macédoine. Mélanges offerts au Professeur Pierre Cabanes* (Clermont-Ferrand 2007).

Mélanges Daux = *Mélanges helléniques offerts à Georges Daux* (Παρίσι 1974).

Mélanges Taillardat = *Ἥδιστον λογόδειπνον. Logopédies. Mélanges de philologie et de linguistique grecque offerts à Jean Taillardat* (Παρίσι 1988).

Meloni, *Perseo* = P. Meloni, *Perseo e la fine della monarchia macedone* («Annali delle facoltà di lettere e filosofia e di magistero» 20· Ρώμη 1953).

Mendel, *Catalogue* III = G. Mendel, *Musées impériaux ottomans. Catalogue des sculptures grecques, romaines et byzantines* III (Κωνσταντινούπολη 1914).

Méndez Dosuna, *Dialectos* = J. Méndez Dosuna, *Los dialectos dorios del Noroeste. Gramática y estudio dialectal* (Σαλαμάνκα 1985).

Menschen und Orte = H.-J. Drexhage, P. Herz, Chr. Schäfer καὶ W. Spickermann (ἐπιμ.), *Menschen und Orte der Antike. Festschrift für Helmut Halfmann zum 65. Geburtstag* («Pharos» 34· Rahden 2015).

Mihăescu, *Langue* = H. Mihăescu, *La langue latine dans le Sud-Est de l'Europe* (Βουκουρέστι 1978).

Mihailov, *Langue* = G. Mihailov, *La langue des inscriptions grecques en Bulgarie. Phonetique et morphologie* (Σόφια 1943).

Mihailov, *Epigramme* = G. Mihailov, *Die griechischen Epigramme aus bulgarischen Ländern* (Σόφια 1944).

Miller, *Architecture* = Stella G. Miller, *Hellenistic Macedonian Architecture: Its Style and Painted Ornamentation* (Ann Arbor 1972) [διδακτορικὴ διατριβή, Κολλέγιο Bryn Mawr, 1969].

Miller, *Tomb* = Stella G. Miller, *The Tomb of Lyson and Kallikles: A Painted Macedonian Tomb* (Mainz am Rhein 1993).

Mitrevski, *Vardarski Rid* = D. Mitrevski (ἐπιμ.), *Vardarski Rid* I (Σκόπια 2005).

Mitropoulou, *Kneeling Worshippers* = Elpis Mitropoulou, *Kneeling Worshippers in Greek and Oriental Literature and Art* (Ἀθήνα 1975).

Mitropoulou, *Libation Scene* = Elpis Mitropoulou, *Libation Scene with Oinochoe in Votive Reliefs* (Ἀθήνα 1975).

Mocsy, *Nomenclator* = A. Mocsy κ. ἄ., *Nomenclator provinciarum Europae latinarum et Galliae Cisalpinae* (Βουδαπέστη 1983).

More Studies = M. H. Hansen καὶ K. Raaflaub (ἐπιμ.), *More Studies in the Ancient Greek* Polis («*Historia* Einzelschriften» 108· Στουτγάρδη 1996).

La naissance de la ville = M. Reddé κ.ἄ. (ἐπιμ.), *La naissance de la ville dans l'Antiquité* (Παρίσι 2003).

Namenforschung = *Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik* («Handbücher zur Sprach- und Kommunikations- wissenschaft» 11· Βερολῖνο - Νέα Ὑόρκη 1995).

New Perspectives = D. Ogden (ἐπιμ.), *The Hellenistic World. New Perspectives* (Λονδῖνο 2002).

Nicolaïdy, *Turcs* = B. Nicolaïdy, *Les Turcs et la Turquie contemporaine. Itinéraire et compte-rendu de voyages dans les provinces ottomanes* (Παρίσι 1859).

Les noms des personnes dans l'Empire romain = Monique Dondin-Payre (ἐπιμ.), *Les noms des personnes dans l'Empire romain. Transformations, adaptation, évolution* («Scripta antiqua» 36· Μπορντώ 2011).

Ohme, *Concilium Quinisextum* = H. Ohme, *Das Concilium Quinisextum und seine Bischofsliste* («Arbeiten zur Kirchengeschichte» 56· Βερολῖνο 1990).

Oliver, *Constitutions* = J. H. Oliver, *Greek Constitutions of Early Roman Emperors from Inscriptions and Papyri* («Memoirs of the American Philosophical Society» 178· Φιλαδέλφεια 1989).

One God = St. Mitchell καὶ P. Van Nuffelen (ἐπιμ.), *One God. Pagan Monotheism in the Roman Empire* (Καῖμπριτζ 2010).

L'onomastique latine = N. Duval (ἐπιμ.), *L'onomastique latine. Actes du colloque international organisé à Paris du 13 au 15 octobre 1975* (Παρίσι 1977).

Onomatologos = R.W. Catling καὶ F. Marchand (ἐπιμ.), *Onomatologos. Studies in Greek Personal Names Presented to Elaine Matthews* (Ὀξφόρδη 2010).

Organisation des pouvoirs = P. Briant καὶ M. Chauveau (ἐπιμ.), *Organisation des pouvoirs et contacts culturels dans les pays de l'Empire achémenide* («Persika» 14· Παρίσι 2009).

O'Sullivan, *Egnatian Way* = F. O'Sullivan, *The Egnatian Way* (Harrisburg 1972).

Oulhen, *Théarodoques* = J. Oulhen, *Les théarodoques de Delphes* [ἀνέκδοτη διατριβή, Ι΄ Πανεπιστήμιο Παρισίων, 1992].

Pagan Monotheism = Polymnia Athanassiadi καὶ M. Frede (ἐπιμ.), *Pagan Monotheism in Late Antiquity* (Ὀξφόρδη 1999).

Page, *Epigrammata Graeca* = D. L. Page, *Epigrammata Graeca* (Ὀξφόρδη 1975).

Page, *Further Greek Epigrams* = D. L. Page, *Further Greek Epigrams: Epigrams before AD 50 from the Greek Anthology and Other Sources, not included in the Hellenistic Epigrams or The Garland of Philip* (Καῖμπριτζ 1981).

Panayotou, *Langue* = Anna Panayotou, *La langue des inscriptions grecques de Macédoine (IVe s. a.C.-VIIe s. p.C.). Phonétique-Phonologie, Morphologie,* 4 τ. [ἀδημοσίευτη διατριβή, Πανεπιστήμιο Νανσύ 1990].

Papaefthymiou, *Edessa* = Eleni G. Papaefthymiou, *Edessa de Macédoine. Étude historique et numismatique* («Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλληνικῆς Νομισματικῆς Ἑταιρείας» 7· Ἀθήνα 2002).

Papazoglou, *Gradovi* = Fanoula Papazoglou, *Makedonski gradovi u rimsko doba [Les cités macédoniennes à l'époque romaine]* (Σκόπια 1957, μὲ γαλλικὴ περίληψη).

Papazoglou, *Tribes* = Fanoula Papazoglou, *The Central Balkan Tribes in pre-Roman Times: Tribali, Autariatae, Dardanians, Scordisci and Moesians* (Ἄμστερνταμ 1978).

Papazoglou, *Villes* = Fanoula Papazoglou, *Les Villes de Macédoine à l'époque romaine* («*BCH* Supplément» 16· Ἀθήνα 1988).

Pape – Benseler, *Eingennamen* = W. Pape καὶ G. Benseler, *Wörterbuch der griechischen Eingennamen* (Γκράτς 1911).

Parissaki, *Onomasticon* = Maria-Gabriella Parissaki, *Prosoprography and Onomasticon of Aegean Thrace* («Μελετήματα» 49· Ἀθήνα 2007).

Paschidis, *Between City and King* = P. Paschidis, *Between City and King. Prosopographical Studies on the Intermediaries between the Cities of the Greek Mainland and the Royal Courts in the Hellenistic Period (322-190 B.C.)* («Μελετήματα» 59· Ἀθήνα 2008).

Peek, *GVI* = W. Peek, *Griechische Versinschriften I. Grab-Epigramme* (Βερολῖνο 1955).

Peek, *Griechische Grabgedichte* = W. Peek, *Griechische Grabgedichte* («Schriften und Quellen der alten Welt» 7· Βερολῖνο 1960).

Peinture et couleur = Sophie Descamps-Lequime (ἐπιμ.), *Peinture et couleur dans le monde grec antique* (Μιλᾶνο-Παρίσι 2007).

Perlman, *Theorodokia* = Paula Perlman, *The Theorodokia in the Peloponnese* (Ann Arbour 1984) [διδακτορικὴ διατριβή, Πανεπιστήμιο Μπέρκλεϊ].

Perlman, *City* = Paula Perlman, *City and Sanctuary in Ancient Greek. The Theorodokia in the Peloponnese* (Göttingen 2000).

Petsas, *Pella* = Ph. Petsas, *Pella, Alexander the Great's Capital* (Θεσσαλονίκη 1978).

Pfohl, *Inschriften* = G. Pfohl, *Griechische Inschriften als Zeugnisse des privaten und öffentlichen Lebens* (Τυβίγγη 1980).

Philip II = W. Lindsay Adams καὶ E.N. Borza (ἐπιμ.), *Philip II, Alexander the Great and the Macedonian Heritage* (Οὐάσιγκτον 1982).

Philokypros = L. Dubois καὶ Emilia Masson (ἐπιμ.), *Philokypros. Mélanges de philologie et d'antiquités grecques et proche-orientales dédiés à la mémoire d'Olivier Masson* («Minos suppl.» 16· Σαλαμάνκα 2000).

Pilhofer, *Philippi* II = P. Pilhofer, *Philippi. Band II. Katalog der Inschriften von Philippi*2 (Τυβίγγη 2009 [πρώτη ἔκδοση 2000]).

Pohl, *De Graecorum medicis publicis* = R. Pohl, *De Graecorum medicis publicis (*Βερολῖνο 1905).

Poikila Epigraphica = Cl. Brixhe (ἐπιμ.), *Poikila Epigraphica (*«Études d'archéologie classique» 9· Παρίσι 1997).

Poralla – Bradford, *Prosopography* = P. Poralla καὶ A. S. Bradford, *A Prosopography of Lacedaemonians. From the Earliest Times to the death of Alexander the Great (X-323 B.C.)* (Σικάγο 1985 [ἐπαυξημένη ἔκδοση τῆς μονογραφίας τοῦ P. Poralla, Μόναχο 1913]).

Pouilloux, *Choix* = J. Pouilloux, *Choix d'inscriptions grecques* (Παρίσι 1960).

Pouqueville, *Voyage* = F. C. H. L. Pouqueville, *Voyage de la Grèce* III2 (Παρίσι 1826 [πρώτη ἔκδοση 1820]).

Price – Waggoner, *Archaic Greek Coinage* = M. Price καὶ Nancy Waggoner, *Archaic Greek Coinage. The Asyut Hoard* (Λονδῖνο 1975).

Psoma, *Olynthe* = Selene Psoma, *Olynthe et les Chaldiciens de Thrace. Études de numismatique et d'histoire* (Στουτγάρδη 2001).

Raepsaet-Charlier, *Prosopographie* = Marie-Thérèse Raepsaet-Charlier, *Prosopographie des femmes de l'ordre senatorial* (Louvain 1987).

Rémy, Carrières sénatoriales = B. Rémy, *Les carrières sénatoriales dans les provinces romaines d'Anatolie au Haut-Empire (31 av. J.-C. - 284 ap. J.-C.) (Pont-Bithynie, Galatie, Cappadoce, Lycie-Pamphylie et Cilicie)* («Varia Anatolica» II· Κωνσταντινούπολη – Παρίσι 1989).

The Return of the Polis = M.H. Hansen (ἐπιμ.), *The Return of the* Polis*: The Use and Meanings of the Word Polis in Archaic and Classical Sources* («*Historia* Einzelschriften» 198· Στουτγάρδη 2007).

Ridgway, *Archaic Style* = Brunilde S. Ridgway, *The Archaic Style in Greek Sculpture* (2η ἔκδοση· Σικάγο 1993)

Rigsby, *Asylia* = K. J. Rigsby, *Asylia. Territorial Inviolability in the Hellenistic World* (Μπέρκλεϊ 1996).

Ritual Dynamics = A. Chaniotis (ἐπιμ.), *Ritual Dynamics in the Ancient Mediterranean: Agency, Emotion, Gender, Representation* (Στουτγάρδη 2011).

Robert, *Noms indigènes* = L. Robert, *Noms indigènes dans l'Asie Mineure gréco-romaine* (Παρίσι 1963).

Robert, *OMS* = L. Robert, *Opera Minora Selecta*, 7 τ. (Ἄμστερνταμ 1969-1990).

Robert, *Gladiateurs* = L. Robert, *Les gladiateurs dans l'Orient grec* (Ἄμστερνταμ 1970).

Roesch, *Études* = P. Roesch, *Études béotiennes* (Παρίσι 1982).

Rois, cités, nécropoles = Anne-Marie Guimier-Sorbets, M. B. Hatzopoulos καὶ Yvette Morizot (ἐπιμ.), *Rois, cités, nécropoles. Institutions, rites et monuments en Macédoine. Actes des colloques de Nanterre (décembre 2002) et d'Athènes (janvier 2004)* («Μελετήματα» 45· Ἀθήνα 2006).

Roman Onomastics = A. D. Rizakis (ἐπιμ.), *Roman Onomastics in the Greek East. Social and Political aspects. Proceedings of the International Colloquium Organized by the Finnish Institute and the Centre for Greek and Roman Antiquity, Athens 7-9 September 1993* («Μελετήματα» 21· Ἀθήνα 1996).

Rostovtzeff, *Hellenistic World* = M. Rostovtzeff, *The Social and Economic History of the Hellenistic World*, 3 τ. (Ὀξφόρδη 1972).

Royal Palace Institution = Inge Nielsen (ἐπιμ.), *The Royal Palace Institution in the First Millenium B.C.* («Monographs of the Danish Institute at Athens» 4· Ἀθήνα 2001).

Royaume = Sophie Descamps-Lequime κ.ἄ. (ἐπιμ.), *Au royaume d'Alexandre le Grand. La Macédoine antique* (Παρίσι 2011).

Salomies, *Vornamen* = O. Salomies, *Die Römische Vornamen. Studien zur Römischen Namengebung* (Ἑλσίνκι 1987).

Šašel-Kos, *Additamenta* = Marietta Šašel-Kos, *Inscriptiones Latinae in Graecia repertae. Additamenta ad CIL III* («Epigrafia e antichità» 5· Faenza 1979).

Scharf, *Dux Mogontiacensis* = R. Scharf, *Der Dux Mogontiacensis und die Notitia Dignitatum* («Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde» 50· Βερολῖνο 2005).

Schenkungen = K. Bringmann καὶ H. von Steuben (ἐπιμ.), *Schenkungen hellenistischer Herrscher an griechische Städte und Heiligtümer I. Zeugnisse und Kommentare* (Βερολῖνο 1995).

Schmidt, *Hellenistische Grabreliefs* = S. Schmidt, *Hellenistische Grabreliefs. Typologische und chronologische Beobachtung* (Κολωνία - Βιέννη 1991).

Schulze, *Eigennamen* = W. Schultze, *Zur Geschichte lateinischer Eigennamen* (Βερολῖνο 1966).

Seeck, *Notitia Dignitatum* = O. Seeck, *Notitia Dignitatum* (Βερολῖνο 1876).

Sekunda, *Antigonid Army* = N. V. Sekunda, *The Antigonid Army* (Γκντάνσκ 2013).

Sherk, *RDGE* = R. K. Sherk, *Roman Documents from the Greek East. Senatus consulta and Epistulae to the Age of Augustus* (Βαλτιμόρη 1969).

Skenika = Susanne Gödde καὶ Th. Heinze (ἐπιμ.), *Skenika. Beiträge zum antiken Theater und seiner Rezeption. Festschrift zum 65. Geburtstag von Horst-Dieter Blume* (Ντάρμσταντ 2000).

Smith, *Catalogue* = A. H. Smith, *A Catalogue of Sculpture in the Department of Greek and Roman Antiquities, British Museum*, τ. 1 (Λονδῖνο 1892).

Smith, *Hellenistic Sculpture* = R. R. R. Smith, *Hellenistic Sculpture. A Handbook* (Λονδῖνο 1991).

Solin – Salomies, *Repertorium* = H. Solin καὶ O. Salomies, *Repertorium nominum gentilium et cognominum Latinorum* (Hildesheim 1994).

Sordi, *Diodoro XVI* = Marta Sordi, *Diodori Siculi Bibliothecae liber sextus et decimus. Introduzione, testo e commento* (Φλωρεντία 1969)

Spiliopoulou-Donderer, *Grabaltäre* = Ioanna Spiliopoulou-Donderer, *Kaiserzeitliche Grabaltäre Niedermakedoniens. Untersuchungen zur Sepulkralskulptur einer Kunstlandschaft im Spannungsfeld zwischen Ost und West* («Peleus» 15· Mannheim 2002).

Spiro, *Critical Corpus* = Marie Spiro, *A Critical Corpus of the Mosaic Pavements of the Greek Mainland. Fourth/Sixth Century with Archaeological Surveys* (Νέα Ὑόρκη 1978).

Stein, *Histoire du Bas Empire* I= E. Stein, *Histoire du Bas Empire* I. *De l'état romain à l'état byzantine*, 2 τ. (Μπρύζ 1959, γαλλικὴ μετάφραση καὶ ἐπηυξημένη ἔκδοση τοῦ γερμανικοῦ πρωτοτύπου [Στρασβοῦργο 1928]).

Stewart, *Faces of Power* = A. Stewart, *Faces of Power. Alexander's Image and Hellenistic Politics* («Hellenistic Culture and Society» 11· Μπέρκλεϊ 1993).

Strubbe, *Ἀραί* = J. Strubbe, *Ἀραὶ ἐπιτύμβιοι. Imprecations against Desecrators of the Grave in the Greek Epitaphs of Asia Minor* («Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien» 52· Βόννη 1997).

Struck, *Fahrten* = A. H. Struck, *Makedonische Fahrten. I. Chalkidike. II. Die makedonischen Niederlande. 2 τ.* (Βιέννη - Λειψία 1907-1908).

Stückelberger – Grasshoff, *Klaudios Ptolemaios* = A. Stükkelberger – G. Grasshoff, *Klaudios Ptolemaios. Handbuch der Geographie*, 2 τ. (Βασιλεία 2006).

Stuttgarter Kolloquium 7= *Stuttgarter Kolloquium zu historischen Geographie des Altertums 7, 1999* (Στουτγάρδη 2002).

Studi Manni = *Φιλίας χάριν. Miscellanea di studi classici in onore di Eugenio Manni*, 6 τ. (Ρώμη 1980).

Studi Volterra = *Studi in onore di Edoardo Volterra*, 6 τ. (Μιλᾶνο 1970).

Studia Kajanto = *Studia in honorem Iiro Kajanto* («*Arctos. Acta Philologica Fennica*, Suppl.» 2· Ἑλσίνκι 1985).

Studies Buckler = W. M. Calder καὶ J. Keil (ἐπιμ.), *Anatolian Studies Presented to William Hepburn Buckler* (Μάντσεστερ 1939).

Studies Edson = *Ancient Macedonian Studies in Honor of Charles F. Edson* (Θεσσαλονίκη 1981).

Studies Robinson = *Studies presented to David Moore Robinson on his Seventieth Birthday*, 2 τ. (Saint-Louis, Mi. 1951-1953).

Stylianou, *Commentary* = P. J. Stylianou, *A Historical Commentary on Diodorus Siculus Book 15* (Ὀξφόρδη 1998).

Supplementum Magicum II = R. W. Daniel καὶ F. Maltomimi (ἐπιμ.), *Supplementum Magicum* II («Abhandlungen der Rheinisch-Westfälischen Akademie der Wissenschaften. Sonderreihe Papyrologica Coloniensia» 16.2· Opladen 1992).

Svoronos, *L'Hellénisme primitif* = J. N. Svoronos, *L'Hellénisme primitif de la Macédoine* (Παρίσι 1919)

Tafel, *Via Egnatia* = T. L. F. Tafel, *De via militari romanorum Egnatia qua Illyricum, Macedonia et Thracia iungebantur* (Τυβίγγη 1842).

Tafrali, *Thessalonique* = O. Tafrali, *Thessalonique au quatorzième siècle* (Παρίσι 1913, ἀνατύπωση Θεσσαλονίκη 1993).

Tataki, *Beroea* = Argyro B. Tataki, *Ancient Beroea. Prosopography and Society* («Μελετήματα» 8· Ἀθήνα 1988).

Tataki, *Edessa* = Argyro B. Tataki, *Macedonian Edessa. Prosopography and Onomasticon* («Μελετήματα» 18· Ἀθήνα 1994).

Tataki, *Macedonians* = Argyro B. Tataki, *Macedonians Abroad. A Contribution to the Prosopography of Ancient Macedonia* («Μελετήματα» 26· Ἀθήνα 1998).

Tataki, *Roman Presence* = Argyro B. Tataki, *The Roman Presence in Macedonia. Evidence from Personal Names* («Μελετήματα» 46· Ἀθήνα 2006).

Teodorsson, *Phonemic System* = S. Teodorsson, *The Phonemic System of the Attic Dialect 400- 340 B.C.* («Studia Graeca et Latina Gothoburgensia» 32· Lund 1974).

La Thessalie = *La Thessalie. Quinze années de recherches archéologiques, 1975- 1990. Bilan et perspectives. Actes du Colloque International, Lyon 17-22 avril 1990*, 2 τ. (Ἀθήνα 1994).

Threatte, *Grammar* I = L. Threatte, *The Grammar of Attic Inscriptions I. Phonology* (Βερολῖνο - Νέα Ὑόρκη 1980).

Tomaschek, *Die alten Thraker* = W. Tomaschek, *Die alten Thraker. Eine ethnologische Untersuchung* (Βιέννη 1980).

Touratsoglou, *Lefkadia* = J. Touratsoglou, *Lefkadia* (Ἀθήνα 1973).

Touratsoglou, *Macedonia* = J. Touratsoglou, *Macedonia. History, Monuments, Museums* (Ἀθήνα 2000).

Tozer, *Researches* = H. F. Tozer, *Researches in the Highlands of Turkey, Including Visits to Mounts Ida, Athos, Olympus, and Pelion, to the Mirdite Albanians, and other Remote Tribes*, 2 τ. (Λονδῖνο 1869).

Transferts culturels et droit = B. Legras (ἐπιμ.), *Transferts culturels et droits dans le monde grec et hellénistique. Actes des IIèmes rencontres internationales, Reims, 14, 15, 16 et 17 mai 2008* (Παρίσι 2011) 443-58.

Treasures = D. Pandermalis (ἐπιμ.), *Alexander the Great. Treasures from an Epic Era of Hellenism* (Νέα Ὑόρκη 2004).

Tripodi, *Cacce reali* = B. Tripodi, *Cacce reali macedoni. Tra Alessandro I e Filippo V* (Μεσσήνη 1998).

Two Studies = M. B. Hatzopoulos καὶ Louisa D. Loukopoulou, *Two Studies in Ancient Macedonian Topography* («Μελετήματα» 3· Ἀθήνα 1987).

Tybout, *Figurae* = R. A. Tybout, *Aedificiorum Figurae. Untersuchungen zu den Architekturdarstellungen des frühen zweiten Stils* (Ἄμστερνταμ 1989).

Unveiling Emotions = A. Chaniotis (ἐπιμ.), *Unveiling Emotions. Sources and Methods for the Study of Emotions in the Greek World* (Στουτγάρδη 2012).

Vérilhac, *Παῖδες ἄωροι* = Anne-Marie Vérilhac, *Παῖδες ἄωροι. Poésie funéraire*, 2 τ. («Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν» 41· Ἀθήνα 1978-1982).

Vermeule, *Socrates to Sulla* = C. Vermeule, *Greek Art: Socrates to Sulla* (Βοστώνη 1980).

Versnel, *Coping with the Gods* = H. S. Versnel, *Coping with the Gods. Wayward Readings in Greek Theology* (Λέυδεν-Βοστώνη 2011).

Voutiras, *Διονυσοφῶντος Γάμοι* = E. Voutiras, *Διονυσοφῶντος Γάμοι. Marital Life and Marriage in Fourth Century Pella* (Ἄμστερνταμ 1998).

Vulič, *Karte* = N. Vulič, *Archäologische Karte von Jugoslavien. Blatt Prilep-Bitolj* (Βελιγράδι 1937).

Walbank, *Commentary* III = F.W. Walbank, *A Historical Commentary on Polybius. Volume* III. *Commentary on Books XIX-XL* (Ὀξφόρδη 1979).

Walbank, *Selected Papers* = F. W. Walbank, *Selected Papers: Studies in Greek and Roman History and Historiography* (Καῖμπριτζ 1985).

Walker, *Macedonia* = Mary Adelaide Walker, *Through Macedonia to the Albanian Lakes* (Λονδῖνο 1864).

Welcker, *Epigrammatum Spicilegium* = F. Th. Welcker, *Epigrammatum Graecorum Spicilegium alterum* (Βόννη 1822).

Welcker, *Sylloge epigrammatum* = F. Th. Welcker, *Sylloge epigrammatum graecorum ex marmoribus et libris editio altera recognita et aucta*2 (Βόννη 1828).

Welles κ. ἄ., *Dura-Europos* = C. B. Welles κ. ἄ., *The Excavations at Dura-Europos, Final Report V. Part I: The Parchments and Papyri* (New Haven 1959).

West, *Greek Metre* = M. L. West, *Greek Metre* (Ὀξφόρδη 1982).

Wilhelm, *Inschriftenkunde* IV = A. Wilhelm, *Akademieschriften zur griechischen Inschriftenkunde* (1895-1951) IV (Λειψία 1974).

Wrede, *Consecratio* = H. Wrede, *Consecratio in formam deorum. Vergöttlichte Privatpersonen in der römischen Kaiserzeit* (Mainz am Rhein 1981).

Zgusta, *Kleinasiatische Personnennamen* = L. Zgusta, *Kleinasiatische Personennamen* (Πράγα 1964).

Zimi, *Silver Plate* = Helen Zimi, *Late Classical and Hellenistic Silver Plate from Macedonia* (Ὀξφόρδη 2011).

Zlotogorska, *Hunden* = Maria Zlotogorska, *Darstellungen von Hunden auf griechischen Grabreliefs. Von der Archaik bis in die römische Kaiserzeit* (Ἀμβοῦργο 1997).

ΑΛΩΡΟΣ

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

Ι. Φιλολογικὲς μαρτυρίες

1. Ψευδο-Σκύλακος, *Περίπλους* 66.
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ. Ἀπὸ δὲ Πηνειοῦ ποταμοῦ Μακεδόνες εἰσὶν ἔθνος, καὶ κόλπος Θερμαῖος. Πρώτη πόλις Μακεδονίας Ἡράκλειον· Δῖον, Πύδνα πόλις Ἑλληνίς, Μεθώνη πόλις Ἑλληνὶς καὶ Ἁλιάκμων ποταμός, Ἄλωρος πόλις καὶ ποταμὸς Λυδίας, Πέλλα πόλις καὶ βασίλειον ἐν αὐτῇ καὶ ἀνάπλους εἰς αὐτὴν ἀνὰ τὸν Λυδίαν.

2. Διόδωρος 15.71.1.
Ἐπὶ δὲ τούτων Πτολεμαῖος ὁ Ἀλωρίτης ὁ Ἀμύντου υἱὸς ἐδολοφόνησεν Ἀλέξανδρον τὸν ἀδελφόν, καὶ ἐβασίλευσε τῆς Μακεδονίας ἔτη τρία.

3. Διόδωρος 15.77.5.
Ἅμα δὲ τούτοις πραττομένοις κατὰ τὴν Μακεδονίαν Πτολεμαῖος μὲν ὁ Ἀλωρίτης ἐδολοφονήθη ὑπὸ τἀδελφοῦ Περδίκκα, βασιλεύσας ἔτη τρία· τὴν δὲ ἀρχὴν διαδεξάμενος ὁ Περδίκκας ἐβασίλευσε τῆς Μακεδονίας ἔτη πέντε[1].

4. Διόδωρος 16.2.4.
Μετὰ γὰρ τὴν Ἀμύντου τελευτὴν Ἀλέξανδρος ὁ πρεσβύτατος τῶν υἱῶν διεδέξατο τὴν ἀρχήν. Τοῦτον δὲ Πτολεμαῖος ὁ Ἀλωρίτης δολοφονήσας παρέλαβε τὴν βασιλείαν καὶ τοῦτον ὁμοίως Περδίκκας ἐπανελόμενος ἐβασίλευσεν.

5. Στράβων 7, ἀπ. 20[2].
Μετὰ δὲ τὸ Δῖον αἱ τοῦ Ἁλιάκμονος ἐκβολαί· εἶτα Πύδνα, Μεθώνη, Ἄλωρος καὶ ὁ Ἐρίγων ποταμὸς καὶ Λουδίας, ὁ μὲν ἐκ Τρικλάρων ῥέων δι' Ὀρεστῶν καὶ τῆς Πελλαίας, ἐν ἀριστερᾷ ἀφιεὶς τὴν πόλιν καὶ συμβάλλων τῷ Ἀξιῷ· ὁ δὲ Λουδίας εἰς Πέλλαν ἀνάπλουν ἔχων σταδίων

---

1. Ὁ Vogel καὶ ἄλλοι ἐκδότες τοῦ Διοδώρου ὀβελίζουν τὶς φράσεις *ὁ Ἀμύντου υἱὸς* καὶ *τὸν ἀδελφόν* στὸ προηγούμενο χωρίο (15.71.1), καθὼς καὶ τὴν ἔνδειξη *τἀδελφοῦ* στὸ παρὸν χωρίο, διότι, ἂν ὁ Πτολεμαῖος ἦταν γιὸς τοῦ Ἀμύντα Γ΄ καὶ ἀδελφὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου Β΄ καὶ τοῦ Περδίκκα Γ΄, δὲν θὰ μποροῦσε νὰ νυμφευθεῖ τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀμύντα Γ΄ καὶ δική του ἀδελφή, Εὐρυνόη. Ἑπομένως, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὸ κείμενο στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι φθαρμένο. Γιὰ τὶς προταθεῖσες διορθώσεις καὶ τὴν ἀβεβαιότητα τῆς συγγενικῆς σχέσεως τοῦ Πτολεμαίου μὲ τὸν βασιλικὸ οἶκο, βλ. Stylianou, *Commentary* 464-66, μὲ τὴν παλαιότερη βιβλιογραφία· μία ἀπὸ τὶς ἀποκαταστάσεις τοῦ κειμένου ποὺ προτείνονται ἀπὸ τὸν Στυλιανοῦ φαίνεται ἡ ἁπλούστερη: 15.71.1: *Ἐπὶ δὲ τούτων Πτολεμαῖος ὁ Ἀλωρίτης ὁ Ἀμύντου υἱὸς ἐδολοφόνησεν Ἀλέξανδρον τὸν ἀδελφιδοῦν* καὶ 15.77.5: *Πτολεμαῖος μὲν ὁ Ἀλωρίτης ἐδολοφονήθη ὑπὸ τἀδελφιδοῦ Περδίκκα.*

2. Γιὰ τὴν πιθανὴ ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου σ' αὐτὸ καὶ στὸ ἑπόμενο χωρίο τοῦ Στράβωνος, βλ. στὴν Εἰσαγωγή, σημ. 23.

ἑκατὸν καὶ εἴκοσι. Μέση δ' οὖσα ἡ Μεθώνη τῆς μὲν Πύδνης ὅσον τετταράκοντα σταδίων ἀπέχει, τῆς Ἀλώρου δὲ ἑβδομήκοντα. Ἔστι δ' ἡ Ἄλωρος τὸ μυχαίτατον τοῦ Θερμαίου κόλπου. Λέγεται δὲ Θεσσαλονίκεια διὰ τὴν ἐπιφάνειαν. Τὴν μὲν οὖν Ἄλωρον Βοττᾶικὴν νομίζουσι, τὴν δὲ Πύδναν Πιερικήν.

6. Στράβων 7, ἀπ. 22.
Ὅτι μετὰ τὸ Δῖον πόλιν ὁ Ἁλιάκμων ποταμός ἐστιν, ἐκβάλλων εἰς τὸν Θερμαῖον κόλπον· καὶ τὸ ἀπὸ τούτου ἡ πρὸς βορρᾶν τοῦ κόλπου παραλία Πιερία καλεῖται ἕως τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ, ἐν ᾗ καὶ πόλις Πύδνα, [ἣ νῦν Κίτρον καλεῖται]· εἶτα Μεθώνη καὶ Ἄλωρος πόλεις· εἶτα Ἐρίγων καὶ Λουδίας ποταμοί· ἀπὸ δὲ Λουδίου εἰς Πέλλαν πόλιν ἀνάπλους στάδια ἑκατὸν εἴκοσιν. Ἀπέχει δ' ἡ Μεθώνη τῆς μὲν Πύδνης στάδια τετταράκοντα, τῆς Ἀλώρου δὲ ἑβδομήκοντα στάδια. Ἡ μὲν οὖν Πύδνα Πιερική ἐστι πόλις, ἡ δὲ Ἄλωρος Βοττᾶική.

7. Πλινίου Πρεσβυτέρου, *Naturalis Historia* 4.34.
In ora Heraclea, flumen Apilas, oppida Pydna, Aloros, amnis Haliacmon. Intus Aloritae, Vallaei, Phylacaei, Cyrrestae, Tyrissaei, Pella colonia, oppidum Stobi civium Romanorum, mox Antigonea, Europus ad Axium amnem, eodemque nomine per quod Rhoedias fluit, Scydra, Eordaea, Mieza, Gordyniae.

8. Πομπώνιος Μέλας, *De chorographia* 2.31.
Ante Axium Thessalonice est, inter utrumque Cassandria, Cydna, Aloros, Itharis.

9. Ἀρριανοῦ, *Ἰνδική* 18.3 καὶ 6.
[**3**] Τριήραρχοι δὲ αὐτῷ ἐπεστάθησαν ἐκ Μακεδόνων (...). [**6**] Ἐπὶ δὲ Ἄτταλός τε ὁ Ἀνδρομένεος Τυμφαῖος καὶ Πευκέστας Ἀλεξάνδρου Μιεζεὺς καὶ Πείθων Κρατεύα Ἀλκομενεὺς καὶ Λεόννατος Ἀντιπάτρου Αἰγαῖος καὶ Πάνταυχος Νικολάου Ἀλωρίτης καὶ Μυλλέας Ζωΐλου Βεροιαῖος. Οὗτοι μὲν οἱ σύμπαντες Μακεδόνες (...).

10. Πορφυρίου, *Χρονικά* (*FHG* III, ἀπ. 1, σελ. 691).
Ἀμύντου τοίνυν τούτου βασιλεύσαντος ἔτη ιβ΄ διεδέξατο τὴν ἀρχὴν Ἀλέξανδρος, υἱὸς αὐτοῦ πρῶτος, ἔτος α΄. Μετὰ δὲ τοῦτον Πτολεμαῖος ἦρξεν ὁ λεγόμενος Ἀλωρίτης, ἀλλότριος τοῦ γένους, ἔτη [γ΄]. Τοῦτον ἀνελὼν Περδίκκας, υἱὸς καὶ αὐτὸς Ἀμύντου, <κατέσχεν τὴν βασιλείαν ἔτη ς΄. Εἶτα Φίλιππος> ἔτη κγ΄ κρατήσας τῆς βασιλείας Μακεδόνων, δεόντως τε ἅπαντα πράξας καὶ κατὰ τάξιν μεγίστην πασῶν τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπην ἀναδείξας τὴν Μακεδόνων ἀρχήν.

11. Ἡρωδιανοῦ, *Περὶ καθολικῆς προσῳδίας* 3.1.200 (Lentz).
Τὰ διὰ τοῦ -ωρος ὑπερδισύλλαβα κύρια προπαροξύνεται· Θεόδωρος, Ἄψωρος πόλις Ἰλλυρίας, Ἰσόδωρος, Ἄλωρος πόλις Μακεδονίας· ἔστι δὲ καὶ τὸ μυχαίτατον τοῦ Θερμαίου κόλπου.

12. Στεφάνου Βυζαντίου, *Ἐθνικά*, λ. *Ἄλωρος* (πρβλ. καὶ τὰ λήμματα *Ἄζωρος* καὶ *Δίζηρος*).
Ἄλωρος· πόλις Μακεδονίας· ἔστι δὲ τὸ μυχαίτατον τοῦ Θερμαίου κόλπου· τὸ ἐθνικὸν Ἀλωρίτης καὶ Ἀλωρῖτις.

13. Σχόλια στὸν Αἰσχίνη 2.29.
Πτολεμαίου: οὗτος ἦν ὁ ἐπικαλούμενος Ἀλωρίτης, ὃς ἀνελὼν Ἀλέξανδρον τὸν Ἀμύντου, συλλαβομένης αὐτῷ πρὸς τοῦτο Εὐρυδίκης τῆς μητρὸς Ἀλεξάνδρου, καὶ γήμας τὴν Εὐρυδίκην καὶ ἐπιτροπεύσας Περδίκκου καὶ Φιλίππου παίδων ὄντων ἐβασίλευσεν ἔτη ε΄, καὶ ἀποθνήσκει ἀναιρεθείς, Περδίκκου αὐτοῦ τὴν ἐπιβουλὴν συστήσαντος.

14. Ὁδοιπορικά.
Πευτιγγεριανὸς Πίνακας
Thessalonica XXVII Pella XXX Beroea XII Acerdos XV Arulos XX Bada VII Anamo XII Hatera XII Dium.

Ραβεννάτης Γεωγράφος 194.14-18 καὶ 195.1-4.
[194.14] Thessalonici
Pella
Beroea
Acerdos
Arulos
[195.1] Bata
Anamon
Imera
Diume

Ραβεννάτης Γεωγράφος 373.16 καὶ 374.1-6.
[373.16] Thessalonici
[374.1] Pella
Beroea
Acerdos
Bada
Anamon
Dium

Γουίδων 536.2-17.
[536.2] Thessalonici (...).
[536.8] Pella (...).
[536.11] Boroea
Archelos
Arulos
Bada
Anamon
Imera
Dium

ΙΙ. Ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες ἐκτὸς Ἀλώρου

α΄. Ἐπιτύμβια, Hardomilje (Δαλματία), πρὶν ἀπὸ τὸ 42 μ.Χ. (*ILJug* III 1920)[3].

M(arcus) Livius M(arci)
f(ilius) Pal(atina) dom(o)
Aloro ve-
teranus
leg(ionis) VII an(norum)
L stip(endiorum) XXVI
h(ic) s(itus) e(st) t(estamento) f(ieri) i(ussit).

3. Γιὰ τὴν ταυτότητα τῆς Ἀλώρου τῆς μαρτυρίας αὐτῆς, βλ. στὴν Εἰσαγωγή.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ Ἄλωρος εἶναι ἀπὸ τὶς ἀρχαιότερα μαρτυρημένες, ἀλλὰ συνάμα καὶ λιγώτερο γνωστὲς πόλεις τῆς Βοττίας[1]. Ἀναφέρεται γιὰ πρώτη φορὰ στὸ κεφάλαιο τὸ ἀφιερωμένο στὴν Μακεδονία τοῦ *Περίπλου* τοῦ Ψευδο-Σκύλακος (μαρτ. ΑΛΩ 1), τὸ ὁποῖο ἀπεικονίζει τὴν περιοχὴ περὶ τὸ 360 π.Χ.[2] Μνημονεύεται ὅμως ἐμμέσως ἀπὸ τὸν Διόδωρο τὸν Σικελιώτη στὸ ΙΕ΄ καὶ ΙΣΤ΄ βιβλίο τῆς *Ἱστορικῆς Βιβλιοθήκης* συναφῶς μὲ γεγονότα ποὺ ἀνάγονται σὲ κατὰ λίγα ἔτη πρωιμώτερη ἐποχή, στὶς ἀρχὲς τῆς τέταρτης δεκαετίας τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., καὶ τὴν ἐξιστόρηση τῶν ὁποίων ἀντλεῖ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀπὸ τὸν σύγχρονο Κυμαῖο ἱστορικὸ Ἔφορο[3].

Τὸ 368/7 π.Χ. τοποθετεῖ ὁ Σικελιώτης ἱστορικὸς τὴν δολοφονία τοῦ Μακεδόνος βασιλέως Ἀλεξάνδρου Β΄ ἀπὸ τὸν ἄνδρα τῆς ἀδελφῆς του Εὐρυνόης Πτολεμαῖο τὸν ἐπονομαζόμενο Ἀλωρίτη (μαρτ. ΑΛΩ 2)[4], προφανῶς ἐπειδὴ ἦταν πολίτης τῆς Ἀλώρου[5]. Σὲ ἑπόμενο κεφάλαιο, ὅπου ἐξιστοροῦνται τὰ γεγονότα τοῦ 365/4 π.Χ., περιγράφεται ὁ φόνος τοῦ Πτολεμαίου Ἀλωρίτη ἀπὸ τὸν Περδίκκα, ἀδελφὸ τοῦ δολοφονηθέντος Ἀλεξάνδρου (μαρτ. ΑΛΩ 3). Οἱ πληροφορίες αὐτὲς ἐπαναλαμβάνονται σὲ ἱστορικὴ ἀναδρομὴ στὴν ἀρχὴ τοῦ ἑπόμενου βιβλίου τοῦ Διοδώρου (μαρτ. ΑΛΩ 4), καθὼς ἐπίσης καὶ στὴν χρονογραφία τοῦ Πορφυρίου (μαρτ. ΑΛΩ 10) καὶ σὲ σχόλιο σὲ λόγο τοῦ Αἰσχίνη (μαρτ. ΑΛΩ 13). Τὸ τελευταῖο αὐτὸ κείμενο ἐμπλουτίζεται μὲ σκανδαλιστικὲς λεπτομέρειες σχετικὰ μὲ τὴν συμμετοχὴ τῆς βασίλισσας Εὐρυδίκης στὴν δολοφονία

---

1. Βλ. Hammond, *History* I 132-34· Papazoglou, *Villes* 156-58· M. B. Hatzopoulos καὶ P. Paschidis, «Makedonia», στὸ *Inventory* 799.

2. Γιὰ τὴν χρονολόγηση τοῦ Ψευδο-Σκύλακος, τὶς διάφορες χρονικὲς στιγμὲς στὶς ὁποῖες παραπέμπουν διαφορετικὰ κεφάλαια τοῦ ἔργου του καὶ τὴν χρονικὴ περίοδο στὴν ὁποία παραπέμπει τὸ κεφάλαιο τῆς Μακεδονίας, βλ. Pernille Flensted-Jensen καὶ M. Herman Hansen, «Pseudo-Skylax' Use of the Term Polis», στὸ *More Studies* 137-67, ἰδίως 137-38· P. Counillon, «Datos en Thrace et le Periple du Pseudo-Skylax», *REA* 100 (1998) 115-24, ἰδίως 123-24· Psoma, *Olynthe* 238-39, σημ. 421· Pernille Flensted-Jensen καὶ M. H. Hansen, «Pseudo-Skylax», στὸ *The Return of the Polis* 204-242, ἰδίως 204-205.

3. N. G. L. Hammond, «The Sources of Diodorus Siculus XVI, I. The Macedonian, Greek and Persian Narrative», *CQ* 31 (1937) 79-91 (= *Collected Studies* I 1-13), ἰδίως 85-89· Stylianou, *Commentary* 49-50, μὲ τὴν παλαιότερη βιβλιογραφία.

4. Γιὰ τὸν Πτολεμαῖο Ἀλωρίτη, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς μαρτυρίες ΑΛΩ 2-4, 10 καὶ 13, βλ. ἐπίσης Δημοσθ. 19.195 (ὁ Ἀπολλοφάνης ὁ Πυδναῖος ἀνῆκε στοὺς συνεργάτες τοῦ μὴ κατονομαζομένου Πτολεμαίου στὴν δολοφονία τοῦ Ἀλεξάνδρου)· Αἰσχίνη 2.29 (ὁ Πτολεμαῖος *ἐπίτροπος* τῆς βασιλείας)· Μαρσύα, *FGrHist* 135-36 F11, ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο 14.629d (περὶ τῆς δολοφονίας τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖο καὶ τοὺς συνενόχους του)· Πλουτ., *Πελοπ.* 26.4-5 (ἡ διαμάχη Πτολεμαίου καὶ Ἀλεξάνδρου, ἡ διαμεσολάβηση τοῦ Πελοπίδα καὶ ἡ ὁμηρεία τοῦ Φιλίππου στὴν Θήβα) καὶ 27.2-5 (δολοφονία τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐπέμβαση τοῦ Πελοπίδα, ἐπιτροπεία τῶν ἀνηλίκων βασιλικῶν γόνων ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖο, ποὺ ἀποστέλλει τὸν γιό του Φιλόξενο ὅμηρο στὴν Θήβα)· Ἰουστ. 7.4.5-7 (συνωμοσία τῆς Εὐρυδίκης να δολοφονήσει τὸν Ἀλέξανδρο, ἀφοῦ πρῶτα συμφώνησε νὰ νυμφευθεῖ τὸν –μὴ κατονομαζόμενο– γαμβρό της)· *SVA* II 264 (*Syll.*[3] 157· *IG* II[2] 102) (συνθήκη μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Ἀμύντα Γ΄, μὲ βασιλικοὺς πρεσβευτὲς ἕναν Πτολεμαῖο καὶ ἕναν Ἀντήνορα· ἔχει ὑποτεθεῖ ὅτι ὁ πρῶτος εἶναι ὁ Ἀλωρίτης). Γιὰ τὴν σχέση τοῦ Πτολεμαίου μὲ τὴν βασιλικὴ οἰκογένεια, βλ. κυρίως Stylianou, *Commentary* 464-66, μὲ τὴν παλαιότερη βιβλιογραφία.

5. Πρβλ. Hatzopoulos, *Institutions* I 470, μὲ τὴν παλαιότερη βιβλιογραφία.

τοῦ γιοῦ της Ἀλεξάνδρου, ποὺ ἀπαντοῦν στὸν Ἰουστῖνο κυρίως, ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλους συγγραφεῖς[6], καὶ ἀνάγονται πιθανῶς στὶς *Φιλιππικὲς Ἱστορίες* τοῦ Θεοπόμπου τοῦ Χίου[7]. Σὲ παλαιότερη ἐργασία ἕνας ἀπὸ ἐμᾶς τοποθέτησε τὴν πολιτεία τοῦ Πτολεμαίου Ἀλωρίτη στὸ πλαίσιο τῶν γενικώτερων συμφερόντων τῶν παραλίων, ἐμπορικῶν καὶ ἕως ἕνα βαθμὸ κοσμοπολιτικῶν πόλεων τῆς Μακεδονίας, ὅπως ἡ Πέλλα, ἡ Πύδνα ἢ ἡ Ἄλωρος, καὶ τῶν προσπαθειῶν τους νὰ χειραφετηθοῦν ἀπὸ τὴν δυναστεία τῶν Τημενιδῶν καὶ νὰ ἀναπτύξουν ἐπικερδεῖς σχέσεις μὲ τὶς ἡγεμονίδες δυνάμεις τῆς Νοτίου Ἑλλάδος[8].

Στὴν *Ἰνδικὴ* τοῦ Ἀρριανοῦ, ὁ ὁποῖος ἐν πολλοῖς παραφράζει τὸ ἔργο τοῦ πρωταγωνιστοῦ τοῦ παράπλου τῆς Ἰνδικῆς θάλασσας Νεάρχου[9], ἐπανεμφανίζεται τὸ ἐθνικὸ Ἀλωρίτης, ὡς προσδιορισμὸς ἑνὸς ἀπὸ τοὺς τριηράρχους ποὺ ὅρισε ὁ Ἀλέξανδρος τὸ 326 π.Χ. στὶς ὄχθες τοῦ Ὑδάσπη, τοῦ Πανταύχου τοῦ Νικολάου (μαρτ. ΑΛΩ 9)[10]. Αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ τελευταία μνεία τῆς Ἀλώρου (ἢ τοῦ ἐθνικοῦ της) στὸ πλαίσιο ἱστορικῶν γεγονότων. Ὅλες οἱ ἄλλες φιλολογικὲς μαρτυρίες ἀπαντοῦν σὲ γεωγράφους τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς καὶ σὲ γραμματικοὺς οἱ ὁποῖοι ἐνδιαφέρονται σχεδὸν ἀποκλειστικὰ γιὰ τὸν σχηματισμὸ τοῦ ἐθνικοῦ τῆς πόλεως (μαρτ. ΑΛΩ 5-8 καὶ 11-12).

Τὸ ὄνομα ὅμως τῆς πόλεως ἴσως ἐμφανίζεται καὶ σὲ ἐπιτύμβιο μνημεῖο τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ., ποὺ βρέθηκε στὴν Ἐρζεγοβίνη (μαρτ. ΑΛΩ α΄). Ἂν πρόκειται πράγματι γιὰ τὴν μακεδονικὴ Ἄλωρο, τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Μᾶρκος Λίβιος, βετεράνος τῆς Ζ΄ λεγεῶνος, τὴν ἀναφέρει ὡς πατρίδα του μαρτυρεῖ τουλάχιστον τὴν ἐπιβίωση τοῦ οἰκισμοῦ μέχρι τότε, ἂν ὄχι καὶ τὴν διατήρηση ἀπὸ αὐτὸν τοῦ καθεστῶτος τῆς πόλεως.

Ὅσο οἱ πενιχρὲς ἱστορικὲς μαρτυρίες δὲν προσφέρονται γιὰ τὴν ἐπεξεργασία ἱστορικῶν ἀνασυνθέσεων τόσο τὰ γεωγραφικὰ δεδομένα εἶχαν δώσει λαβὴ σὲ ποικιλία ἀπόψεων καὶ θεωριῶν[11]. Ἡ Ἄλωρος εἶχε τοποθετηθεῖ ἀπὸ διάφορους μελετητὲς σὲ τουλάχιστον ἑπτὰ διαφορετικὰ σημεῖα: στὴν Παλαιοχώρα[12], μεταξὺ Κάλιανης (ἤδη Ἄλωρος!) καὶ Κλειδίου[13], στὴν

---

6. Βλ. σημ. 4, ἀνωτέρω.

7. Αὐτὸν ὑπονοοῦσε ἕνας ἀπὸ ἐμᾶς σὲ παλαιότερη ἐργασία (Μ. Β. Χατζόπουλου, «Ἡ ὁμηρεία τοῦ Φιλίππου τοῦ Ἀμύντα στὶς Θῆβες», *Ἀρχαιογνωσία* 4 [1985-86] 37-57, ἰδίως 57)· πρβλ. M. B. Hatzopoulos, «La Béotie et la Macédoine à l'époque de l'hégémonie thébaine: le point de vue macédonien», στὸ *La Béotie antique* 249. Γιὰ μιὰν ἄλλη γνώμη βλ. N. G. L. Hammond, «The Sources of Justin on Macedonia to the Death of Philip», *CQ* 85 (1991) 502 (= *Collected Studies* IV 105).

8. M. B. Hatzopoulos, «La Béotie et la Macédoine à l'époque de l'hégémonie thébaine: le point de vue macédonien», στὸ *La Béotie antique* 252-53· τοῦ ἰδίου, *Institutions* I 472.

9. Πρβλ. *FGrHist* 133 F1, *Kommentar* 448-49.

10. Βλ. Tataki, *Macedonians* 44-45, ἀρ. 3. Ἔχει ὑποτεθεῖ, ἤδη ἀπὸ τὸν Berve (*Alexanderreich*, ἀρ. 60), ὅτι ὁ Ἀμύντας τοῦ Νικολάου, σατράπης τῆς Βακτρίας (πρβλ. Tataki, *Macedonians* 44, ἀρ. 1-2) ἦταν ἀδελφὸς τοῦ τριηράρχου, ἄρα καταγόταν καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴν Ἄλωρο· τὰ ὀνόματα ὅμως εἶναι τόσο κοινά, ὥστε ἡ ὑπόθεση δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἀσφαλής.

11. Πρβλ. M. B. Hatzopoulos, «Strepsa: A Reconsideration», στὸ *Two Studies* 37-38· Papazoglou, *Villes* 158· Hatzopoulos, *Institutions* I 119.

12. Leake, *Travels* III 436· Miller, *Tomb* 574.

13. Delacoulonche, «Berceau» 130-31.

Πρασινάδα[14], μεταξὺ Ἀλιάκμονος καὶ Λουδία[15], στὰ Τρίκαλα[16], στὴν Κυψέλη[17] καὶ μεταξὺ Κλειδίου καὶ Πλατάνου[18]. Γιὰ τὴν ἐπιλογὴ τῆς ὀρθῆς λύσεως πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν τρεῖς κατηγορίες δεδομένων: οἱ ἀρχαῖες μαρτυρίες, ἡ γεωμορφολογικὴ ἐξέλιξη τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου καὶ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα.

Ἡ Ἄλωρος ἀναφέρεται ἀπὸ τέσσερες γεωγράφους καὶ στὸν Πευτιγγεριανὸ Πίνακα (καθὼς καὶ στοὺς συναφεῖς καταλόγους· βλ. μαρτ. ΑΛΩ 14)[19]. Ὁ ἀρχαιότερος, ὁ Ψευδο-Σκύλαξ, ἀπαριθμεῖ στὴν Μακεδονία τὸ Ἡράκλειον, τὸ Δῖον, τὴν Πύδνα, τὴν Μεθώνη, τὸν ποταμὸ Ἀλιάκμονα, τὴν Ἄλωρο, τὸν ποταμὸ Λουδία καὶ τὴν Πέλλα (μαρτ. ΑΛΩ 1). Ὁ Στράβων μετὰ τὸ Δῖον τοποθετεῖ τὶς ἐκβολὲς τοῦ Ἀλιάκμονος, κατόπιν τὴν Πύδνα, τὴν Μεθώνη, τὴν Ἄλωρο, τὸν Ἐριγῶνα, τὸν Λουδία καὶ σὲ ἀπόσταση 120 σταδίων ἀπὸ τὶς ἐκβολές του τὴν Πέλλα. Προσθέτει δὲ τὶς ἑξῆς πληροφορίες: 1) ὅτι ἡ Μεθώνη ἀπέχει σαράντα στάδια (περ. 7,4 χιλιόμετρα)[20] ἀπὸ τὴν Πύδνα καὶ ἑβδομήντα (περ. 13 χιλιόμετρα) ἀπὸ τὴν Ἄλωρο, 2) ὅτι ἡ Ἄλωρος ἀποτελεῖ τὸ *μυχαίτατον* τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου καὶ 3) ὅτι ἐνῷ ἡ Πύδνα λογίζεται πιερική, ἡ Ἄλωρος λογίζεται βοττα ϊκή (μαρτ. ΑΛΩ 5-6). Ὁ Πομπώνιος Μέλας μεταξὺ τοῦ Ἀξιοῦ καὶ τοῦ Πηνειοῦ τοποθετεῖ τὴν Κασσάνδρεια (!), τὴν Κύδνα (Πύδνα), τὴν Ἄλωρο καὶ τὴν Ἴθαριν (;) (μαρτ. ΑΛΩ 8). Ὁ Πλίνιος μνημονεύει δύο φορὲς τὴν Ἄλωρο: πρῶτα παραφράζοντας ἕνα ἀρχαῖο γεωγραφικὸ σύγγραμμα ἀπαριθμεῖ τὴν Ἡράκλεια (Ἡράκλειον), τὸν ποταμὸ Ἀπίλα (Βαφύρα;), τὴν Πύδνα, τὴν Ἄλωρο καὶ τὸν ποταμὸ Ἀλιάκμονα, ἐν συνεχείᾳ δέ, ἀναπαράγοντας τὸν σύγχρονό του ἐπίσημο ρωμαϊκὸ «τύπο» τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας, ἀναφέρει στὸ «ἐσωτερικὸ» τοὺς Ἀλωρῖτες, τοὺς Βαλλαίους, καὶ τοὺς Φυλακαίους (μαρτ. ΑΛΩ 7). Τέλος, ὁ Πευτιγγεριανὸς Πίναξ παραδίδει τὶς ἑξῆς ἀποστάσεις (σὲ ρωμαϊκὰ μίλια): Olympu-Stenas: 10, Stenas-Sabatium: 15, Sabatium-Dium: 12, Dium-Hatera: 12, Hatera-Anamo: 12, Anamo-Bada: 7, Bada-Arulos: 20, Arulos-Acerdos: 15, Acerdos-Beroea: 12 (μαρτ. ΑΛΩ 14).

Γίνεται εὐθὺς ἀντιληπτὸ ὅτι τὸ κείμενο τοῦ Πομπωνίου Μέλα, στὴν παροῦσα τουλάχιστον μορφή, εἶναι προϊὸν συγχύσεως, ἐνῷ οἱ ἀλλοιώσεις ποὺ ἔχουν ὑποστεῖ τὰ τοπωνύμια καὶ πιθανώτατα καὶ οἱ ἀριθμοὶ τῶν ἀποστάσεων στὸν Πευτιγγεριανὸ Πίνακα καθιστοῦν τὴν χρήση του προβληματική[21]. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Ζ΄ βιβλίου τῶν Γεωγραφικῶν τοῦ Στράβωνος δὲν εἶναι ἄμοιρα προβλημάτων. Ὁ Ἀλιάκμων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ρέει μεταξὺ τοῦ Δίου καὶ τῆς Πύδνας οὔτε ὁ Ἐριγὼν νὰ ἐκβάλλει στὸν Θερμαϊκὸ κόλπο. Οἱ δύο ἐναπομείνασες μαρτυρίες, τοῦ Ψευδο-Σκύλακος καὶ τοῦ Πλινίου συμφωνοῦν μὲν στὸ ὅτι συνάπτουν τὴν Ἄλωρο μὲ τὸν Ἀλιάκμονα, ἀλλὰ ὁ πρῶτος μνημονεύει πρῶτα τὸν ποταμὸ καὶ κατόπιν τὴν πόλη, ἐνῷ ὁ δεύτερος προτάσσει τὴν πόλη τοῦ ποταμοῦ. Ὁ N. G. L. Hammond ὡστόσο ἔχει

14. Struck, *Fahrten* II 20, σημ. 3.

15. Ch. Edson, «Strepsa (Thucydides 1.61.4)», *CP* 50 (1955) 178.

16. Hammond, *History* I 132-33.

17. M. B. Hatzopoulos, «Strepsa: A Reconsideration», στὸ *Two Studies* 37-40.

18. J.-C. Decourt καὶ F. Mottas, «Voies et milliaires romains de Thessalie», *BCH* 121 (1997) 319.

19. Ἡ μνεία μιᾶς Ἀλώρου στὴν Παιονία ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖο (3.12.25) ὀφείλεται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα σὲ σύγχυση (βλ. Papazoglou, *Villes* 157, σημ. 75).

20. Γιὰ τὴν χρήση τοῦ σταδίου τῶν 185 μέτρων ἀπὸ τὸν Στράβωνα, τουλάχιστον στὴν περιγραφὴ τῆς Μακεδονίας, βλ. Baladié, *Péloponnèse* 30.

21. M. B. Hatzopoulos, «Strepsa: A Reconsideration», στὸ *Two Studies* 24-46.

δώσει ἱκανοποιητικὴ ἐξήγηση τῆς ἀντιφάσεως[22]. Ὁ Ψευδο-Σκύλαξ, ποὺ συγγράφει περίπλου γιὰ τὴν χρήση πλοηγῶν, ἀναφέρει πρῶτα τὶς ἐκβολὲς τῶν ποταμῶν, οἱ ὁποῖες λόγῳ τῆς ἀλλοιώσεως τοῦ χρώματος τῶν ὑδάτων εἶναι ὁρατὲς ἀπὸ μακρυά, καὶ κατόπιν τὶς πόλεις (Ἄλωρο, Πέλλα) ποὺ κεῖνται στὶς ὄχθες τους, χωρὶς νὰ λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὴν ἀκριβῆ τους θέση. Ἀντίθετα ὁ Πλίνιος, ποὺ δὲν φαίνεται νὰ ἀκολουθεῖ τυφλὰ κάποιον περίπλου, παραδίδει τὴν ἀκριβῆ θέση τῆς Ἀλώρου στὴν δεξιὰ ὄχθη τοῦ Ἁλιάκμονος. Κατὰ τὴν γνώμη μας, ἡ πληροφορία του ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὰ σχετικὰ ἀποσπάσματα τοῦ Στράβωνος. Πράγματι, ἔχει διαπιστωθεῖ ὅτι ἀρκεῖ νὰ μετατοπισθεῖ στὸ ἀπ. 22 ὁ Ἁλιάκμων στὴν θέση τοῦ Ἐριγῶνος, ἡ ὁποία τοῦ ἀνήκει, γιὰ νὰ ἀρθεῖ στὸ σημεῖο αὐτὸ ἡ ἀσυμφωνία τοῦ κειμένου μὲ τὴν γεωγραφικὴ πραγματικότητα[23]: τῆς μνείας τοῦ ποταμοῦ προηγεῖται ἐκείνη τῆς Ἀλώρου, στὴν δεξιά του ὄχθη, καὶ ἕπεται ἐκείνη τοῦ Λουδία[24]. Ἐξ ἄλλου ἡ πληροφορία τοῦ ἴδιου συγγραφέως ὅτι ἡ Ἄλωρος ἀποτελεῖ τὸ *μυχαίτατον* τοῦ Θερμαϊκοῦ Κόλπου συνεπάγεται μεγάλη ἐσοχὴ τῆς δυτικῆς ἀκτῆς του ἀσύμβατη μὲ τὴν τότε παρουσία τῶν σημερινῶν προσχωσιγενῶν ἐδαφῶν στὶς ἐκβολὲς τοῦ Ἁλιάκμονος καὶ τοῦ Λουδία. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὴν πληροφορία ὅτι ἡ Πέλλα ἀπεῖχε τότε 120 στάδια, δηλαδὴ 22,2 χιλιόμετρα ἀπὸ τὶς ἐκβολὲς τοῦ Λουδία, ἐνῷ σήμερα ὁ ἀνάπλους τοῦ ποταμοῦ ὑπολογίζεται σὲ 34 χιλιόμετρα, σὲ εὐθεῖα δὲ γραμμὴ οἱ ἀντίστοιχες ἀποστάσεις ὑπολογίζονται σὲ 18 καὶ 26 χιλιόμετρα καὶ τὸ πλάτος τῶν ἔκτοτε προσχώσεων στὸ σημεῖο αὐτὸ σὲ 8 χιλιόμετρα[25]. Τόση εἶναι ἡ ἀπόσταση μεταξὺ τῆς σημερινῆς παραλίας καὶ τῆς ὑστερορωμαϊκῆς γέφυρας ποὺ ἐζεύγνυε τὸν Ἁλιάκμονα στὶς ἐκβολές του. Ἑπτακόσια περίπου χρόνια ἐνωρίτερα, ὅταν μαρτυρεῖται γιὰ πρώτη φορὰ ἡ Ἄλωρος, ὁ Θερμαϊκὸς κόλπος θὰ εἰσχωροῦσε σημαντικὰ βαθύτερα πρὸς δυσμὰς τοῦ Κλειδίου[26]. Ἄλλο ἐνδιαφέρον συμπέρασμα ἀπὸ τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Στράβωνος εἶναι ὅτι καὶ ἡ δεξιὰ ὄχθη τοῦ Ἁλιάκμονος, ὅπου ἔκειτο ἡ Ἄλωρος, ἀνῆκε στὴν Βοττία, καὶ ἑπομένως ὅτι τὰ ὅρια μεταξὺ τῆς περιοχῆς αὐτῆς καὶ τῆς Πιερίας δὲν ἀποτελοῦσε ὁ ποταμός, ἀλλὰ τὰ Πιέρια[27]. Τὸ συμπέρασμα αὐτὸ συνιστᾶ ἐπίρρωση τοῦ ἀρχαίου χρησμοῦ ποὺ τοποθετοῦσε τὶς Αἰγεές, ἐπίσης κείμενες στὴν δεξιὰ ὄχθη τοῦ Ἁλιάκμονος, στὴν Βοττία[28]. Τὰ ἀνωτέρω δεδομένα συνδυαζόμενα μὲ τὶς ἀποστάσεις μεταξὺ Πύδ-

22. Hammond, *History* I 132-33. Οἱ J.-C. Decourt καὶ F. Mottas, «Voies et milliaires romains de Thessalie», *BCH* 121 (1997) 318, στὴν ἀπόπειρά τους νὰ ἀπορρίψουν τὴν μαρτυρία τοῦ Πλινίου ὡς ἀντιφατικὴ δὲν λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν τους τὴν χρονικὴ ἀπόσταση μεταξὺ τῶν δύο πηγῶν τοῦ Λατίνου συγγραφέως οὔτε ἀντιλαμβάνονται ὅτι στὴν πραγματικότητα καὶ ὁ Στράβων τοποθετεῖ τὴν πόλη στὴν δεξιὰ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ (βλ. κατωτέρω).

23. Πρβλ. Baladié, *Strabon VII* 234, σημ. 1. Ἀντιθέτως, ἡ πλήρης ἐναρμόνιση τοῦ ἀπ. 20 μὲ τὴν γεωγραφικὴ πραγματικότητα ἀπαιτεῖ καὶ τὴν ἀντικατάσταση τοῦ *Ἁλιάκμονος* ἀπὸ τὸν Βαφύρα, καθὼς καὶ τὴν ἀναμόρφωση τῆς ἀρχῆς του, εἰς τρόπον ὥστε ὁ ροῦς *ἐκ Τρικλάρων* καὶ *δι' Ὀρεστῶν* νὰ ἀποδοθεῖ στὸν Ἁλιάκμονα (ἀντὶ τοῦ Ἐριγῶνος) καὶ ἡ διέλευση *διὰ τῆς Πελλαίας, ἐν ἀριστερᾷ ἀφιεὶς τὴν πόλιν καὶ συμβάλλων τῷ Ἀξιῷ* στὸν Λουδία (ἀντὶ τοῦ Ἐριγῶνος): *Μετὰ δὲ τὸ Δῖον αἱ τοῦ Βαφύρα ἐκβολαί· εἶτα Πύδνα, Μεθώνη, Ἄλωρος καὶ Ἁλιάκμων ποταμὸς καὶ Λουδίας, ὁ μὲν ἐκ Τρικλάρων ῥέων δι' Ὀρεστῶν, ὁ δὲ διὰ τῆς Πελλαίας, ἐν ἀριστερᾷ ἀφιεὶς τὴν πόλιν καὶ συμβάλλων τῷ Ἀξιῷ.*

24. Rhoedias στὸ κείμενο τοῦ Πλινίου· πρβλ. *Λοιδίαν* σὲ κείμενο τοῦ Αἰσχίνη (*Περὶ παραπρεσβείας* 124), καὶ *Λυδίαν* στὴν τραγωδία τοῦ Εὐριπίδη *Βάκχαι* 571.

25. Hammond, *History* I 149, σημ. 4.

26. Βλ. E. Kirsten, «Makedoniens Flüsse und Küsten im Altertum», *Βυζαντινά* 13 (1985) 230-31.

27. Papazoglou, *Villes* 157.

28. Διοδ. 7.16 (βλ. μαρτ. ΑΙΓ 5, κατωτέρω). Στὴν Ἠμαθία, δηλαδὴ στὴν Βοττία, καὶ ὄχι στὴν Πιερία τοποθετεῖ τὶς Αἰγεὲς καὶ ὁ Πτολεμαῖος (3.12.36, βλ. μαρτ. ΑΙΓ 19, κατωτέρω).

νας, Μεθώνης καὶ Ἀλώρου ποὺ παραδίδει ὁ Στράβων μᾶς ἐπιβάλλουν νὰ ἀναζητήσομε τὴν τελευταία πόλη αὐτὴν στὴν δεξιὰ ὄχθη τοῦ Ἁλιάκμονος, σὲ ἀπόσταση ἄνω τῶν 7,4 χιλιομέτρων ἀπὸ τὴν σημερινὴ ἀκτογραμμή, σὲ ὑψόμετρο ἀνώτερο ἀπὸ αὐτὸ τῶν προσχωσιγενῶν ἐδαφῶν καὶ σὲ ἀπόσταση δεκατριῶν περίπου χιλιομέτρων ἀπὸ τὴν ἀρχαία Μεθώνη, δηλαδὴ τὴν σημερινὴ Ἀγαθούπολη[29]. Ἡ διπλὴ μαρτυρία τοῦ Πλινίου, ποὺ τοποθετεῖ τὴν πόλη πρῶτα στὰ παράλια καὶ ἔπειτα στὸ ἐσωτερικὸ ἐπιβεβαιώνει ὅτι ἤδη στὶς ἀρχὲς τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ. τὸ ἀργότερο ἡ ἀκτογραμμὴ εἶχε σημαντικὰ μετακινηθεῖ πρὸς ἀνατολάς.

Τὰ ἀνωτέρω δεδομένα ἀποκλείουν τὴν ἀναζήτηση τῆς Ἀλώρου στὰ πρόσφατα προσχωσιγενῆ ἐδάφη ποὺ κατὰ τὴν κλασσικὴ περίοδο καταλαμβάνονταν ἀπὸ τὰ ὕδατα τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου. Ἑπομένως ἡ ταύτισή της μὲ τὴν Παλαιοχώρα, τὴν Κάλιανη (ἤδη Ἄλωρος), τὸ Κλειδί, τὴν Πρασινάδα, τὰ Τρίκαλα ἢ τὸν Πλάτανο, ὅπου ἄλλωστε, γιὰ προφανεῖς λόγους, κανένας ἀρχαῖος οἰκισμὸς δὲν ἔχει ἐντοπισθεῖ[30], δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εὐσταθεῖ. Στὸ σύνολο τῶν ἀνωτέρω δεδομένων μία μόνον τοποθεσία ἀνταποκρίνεται σ' ὅλην τὴν περιοχή: ὁ ἄγνωστος μέχρι τὴν δεκαετία τοῦ 1980 ἀρχαιολογικὸς χῶρος Βασιλιᾶ Τούμπα, ἕνα περίπου χιλιόμετρο νοτιοανατολικὰ τοῦ χωριοῦ Κυψέλη τοῦ νομοῦ Ἡμαθίας, πού, ὅπως καὶ ἡ ἀρχαία Βοττία, ἐκτείνεται καὶ στὴν δυτικὴ ὄχθη τοῦ Ἁλιάκμονος. Πρόκειται γιὰ τράπεζα ποὺ σχηματίζεται ἀπὸ ἄνδηρο τῶν προπόδων τῶν Πιερίων· ἐπάνω του ὑψώνονται τρεῖς γήλοφοι ἀπὸ νότο πρὸς βορρᾶ, ὁ βορειότερος καὶ σαφέστερα διαμορφωμένος ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶναι ὁ ἐκτενέστερος (περ. 150 x 75 μ.) καὶ ὁ ὑψηλότερος (ὕψους περ. 15 μ.). Ἡ ἀκρόπολη αὐτὴ δεσπόζει τοῦ Ἁλιάκμονος, ποὺ ρέει σχεδὸν στοὺς πρόποδές της, καθὼς καὶ τῆς ὁδοῦ ποὺ ἀπὸ τὴν ἀκτὴ τοῦ Θερμαϊκοῦ ὁδηγεῖ στὴν Βέροια, ἡ δὲ θέα ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη αὐτὴν ἐκτείνεται σ' ὅλην τὴν κεντρικὴ μακεδονικὴ πεδιάδα μέχρι τὴν Πέλλα στὸν βορρᾶ καὶ τὴν θάλασσα στὰ ἀνατολικά. Τὸν πλούσιο ἀμητὸ τῶν τυχαίων εὑρημάτων καὶ τῶν ὁρατῶν στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους λειψάνων ποὺ μελετήσαμε τὸ θέρος καὶ τὸ φθινόπωρο τοῦ 1983[31] ἦλθαν νὰ αὐξήσουν οἱ ἀνασκαφὲς ποὺ διεξήγαγε ἐκεῖ μετὰ τὸ 1988 ἡ ΙΖ΄ Ἐφορεία Προϊστορικῶν καὶ Κλασσικῶν Ἀρχαιοτήτων ὑπὸ τὴν διεύθυνση τῆς ἀρχαιολόγου Μαρίας Ἀποστόλου[32]. Ἔτσι προοδευτικὰ ἀναδύεται μία πόλη τῶν ἀρχαϊκῶν, κλασσικῶν, ἑλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων μὲ προϊστορία ποὺ ἀνάγεται στὴν Ὑστερη Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ.

Λίγα ἴχνη σώζονται μόνον ἀπὸ τὴν ὀχύρωση ἀπὸ πωρόλιθο μὲ περίμετρο περίπου ἑνὸς χιλιομέτρου ἡ ὁποία περικλείει τὴν Βασιλιᾶ Τούμπα –τὸν βορειότερο ἀπὸ τοὺς τρεῖς γηλόφους

29. M. B. Hatzopoulos, D. Knoepfler καὶ Véra Marigo-Papadopoulos, «Deux sites pour Méthone de Macédoine», *BCH* 114 (1990) 642-48.

30. Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ποὺ ἐπισημάνθηκαν τὸ 1970 στὸ σύγχρονο χωριὸ Ἄλωρος (Κάλιανη) προέρχονται ἀπὸ τὸ ἀνάκτορο τῆς Βεργίνας (βλ. Ἰ. Τουράτσογλου, *ΑΔ* 30 [1975] *Χρον.* [1983] 261) ἤ, τὸ πιθανώτερο, ἀπὸ τὴν Κυψέλη.

31. M. B. Hatzopoulos, «Strepsa: A Reconsideration», στὸ *Two Studies* 36-39. Τὴν ὑπόθεση ὅτι «τὸ ἀρχικὸ κέντρο τῆς πολιτικῆς χώρας τῆς Ἀλώρου ἔκειτο ἴσως στὴν τούμπα τοῦ Ἀλάμπορου» ὑπαινίχθηκε ἀνεξάρτητα, ἀλλὰ χωρὶς ἀρχαιολογικὴ τεκμηρίωση, ὁ E. Kirsten, «Makedoniens Flüsse und Küsten im Altertum», *Βυζαντινά* 13 (1985) 233. Τὸ 1985, πρὶν ἀπὸ τὴν ἔναρξη τῶν ἀνασκαφῶν τῆς ΙΖ΄ ΕΠΚΑ, εἶχε παραδοθεῖ ἀπὸ κάτοικο τῆς περιοχῆς κράνος «ἰλλυρικοῦ τύπου»· βλ. Μαρίας Ἀποστόλου, «Χάλκινο κράνος "ἰλλυρικοῦ τύπου" ἀπὸ τὴν Κυψέλη Ἡμαθίας», στὸ *Μνήμη Ἀνδρόνικου* 19-24.

32. Μαρίας Ἀποστόλου, «Ἀνασκαφὴ στὴν Κυψέλη Ἡμαθίας», *ΑΕΜΘ* 2 (1988 [1991]) 307-315· τῆς ἰδίας, «Ἀνασκαφὴ στὴν Κυψέλη Ἡμαθίας», *ΑΕΜΘ* 5 (1991 [1994]) 32-37· τῆς ἰδίας, *ΑΔ* 46 (1991) *Χρον.* [1996] 303· τῆς ἰδίας, «Ἡ ἀρχαία πόλη στὴν Κυψέλη Ἡμαθίας. Ἀνασκαφή 1992-1997», στὸ *Μνείας Χάριν* 33-37.

τῆς ἀρχαιολογικῆς θέσεως τῆς Κυψέλης– καὶ τὸν μεσαῖο λόφο, ὁρίζοντας ἔτσι τὸ ἀστικὸ κέντρο τῆς Ἀλώρου. Στὴν ἀκρόπολη ἔχουν ἐν μέρει ἀποκαλυφθεῖ ναϊκὸ οἰκοδόμημα τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. (μὲ παλαιότερη οἰκοδομικὴ φάση τοῦ 4ου αἰ. καὶ ἀρχαϊκὸ στρῶμα ποὺ δὲν ἐρευνήθηκε) μὲ ἐπιμήκη βωμό, καθὼς καὶ δύο ἀκόμη μεγάλα δημόσια κτίσματα, τὸ ἕνα τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., ἀλλὰ καὶ ἐργαστηριακοὶ χῶροι ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Ἐργαστηριακὸς χῶρος ρωμαϊκῆς περιόδου ἔχει ἐντοπισθεῖ καὶ στὸν μεσαῖο λόφο, ἐνῷ στὶς νότιες παρυφὲς τῆς Βασιλιᾶ Τούμπας φαίνεται πὼς ἐντοπιζόταν τὸ κύριο νεκροταφεῖο τῆς Ἀλώρου. Οἱ ρωμαϊκὲς ταφὲς σὲ θέση περίπου δύο χιλιομέτρων νοτιοδυτικῶς τῆς Τούμπας φαίνεται πὼς ἀνῆκαν σὲ δεύτερο νεκροταφεῖο ἢ σὲ νεκροταφεῖο κώμης τῆς Ἀλώρου[33]. Ἄλλη κώμη τῆς Ἀλώρου φαίνεται πὼς ὑπῆρχε στὸν Νέο Πρόδρομο, ὅπου ἐντοπίσθηκαν κατὰ καιροὺς συστάδες τάφων[34]· τέλος, κώμη τῆς Ἀλώρου ἐντοπίζεται καὶ στὸν ναὸ τοῦ Προφήτη Ἠλία, μεταξὺ Λιβαδιοῦ καὶ Κολινδροῦ, ὅπου ἔχει ἐντοπισθεῖ ἀρχαιολογικὴ θέση[35].

Ἡ ἔκταση τῆς χώρας τῆς Ἀλώρου δὲν εἶναι γνωστή. Πρὸς νότον συνόρευε μὲ τὴν χώρα τῆς Μεθώνης καὶ μετὰ τὴν προσάρτηση αὐτῆς ἀπὸ τὴν Πύδνα μὲ τὴν τελευταία αὐτήν[36], ἀλλὰ εἶναι ἄγνωστο ἐὰν ἡ ὁροθετικὴ γραμμὴ συνέπιπτε μὲ ἐκείνην τοῦ ὀθωμανικοῦ καζᾶ τῆς Βέροιας καὶ τοῦ σημερινοῦ νομοῦ Ἡμαθίας ἢ ἂν πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ νοτιώτερα, π.χ. στὸν ποταμὸ Κρυονέρι (Τοπόλνιτσα). Ὁπωσδήποτε, οἱ στενὲς σχέσεις τῆς Ἀλώρου μὲ τὴν γειτονικὴ Πύδνα τεκμαίρονται καὶ ἀπὸ τὴν ἀνεύρεση στὴν Βασιλιᾶ Τούμπα ἐνσφράγιστης κεραμίδας μὲ τὴν ἐπιγραφὴ ΠΥΔΝ[--], καθὼς καὶ πολλῶν νομισμάτων τῆς Πύδνας[37]. Ἡ ἴδια ἀβεβαιότητα ἐπικρατεῖ ὡς πρὸς τὸ δυτικὸ σύνορό της μὲ τὴν χώρα τῶν Αἰγεῶν. Ἕνα πιθανὸ ὁρόσημο εἶναι τὸ ρέμα Κρασοπούλης. Τὸ βόρειο ὅριο τῆς χώρας της συνέπιπτε ἀσφαλῶς μὲ τὴν παλαιὰ κοίτη τοῦ Ἁλιάκμονος, ἴσως δὲ μὲ τὴν συμβολή του μὲ τὸν Λουδία στὸ Κλειδί· στὴν περίπτωση αὐτὴν θὰ κατεῖχε ἐξαιρετικὴ στρατηγικὴ θέση, ἐλέγχοντας τὶς ἐκβολὲς δύο πλωτῶν ποταμῶν, ὁ ἕνας ἐκ τῶν ὁποίων ὁδηγοῦσε στὴν πρωτεύουσα τοῦ βασιλείου.

Ἐὰν γίνει δεκτὴ αὐτὴ ἡ ὁριοθέτηση τῆς χώρας τῆς Ἀλώρου, τέσσερα μόνον ἐνεπίγραφα μνημεῖα μποροῦν –πρὸς τὸ παρὸν τουλάχιστον καὶ ἐνῷ ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα στὴν περιοχὴ παρέμεινε στὸ πρῶτο της στάδιο– νὰ τῆς ἀποδοθοῦν: τὸ πρῶτο ἀπὸ τὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο τῆς Κυψέλης, τὸ δεύτερη καὶ τὸ τρίτο ἀπὸ τὸ Λιβάδι[38], στὶς νοτιώτατες ἐσχατιὲς τῆς χώρας,

---

33. Ἀπὸ τὸ ἴδιο νεκροταφεῖο ἢ τὴν κώμη τῆς Ἀλώρου πρέπει νὰ προέρχεται καὶ θραῦσμα ἀγάλματος («μαρμαρίνη προτομὴ παιδὸς μετὰ ἀποκεκρουσμένης τῆς ρινός [sic]») ποὺ κατασχέθηκε ἀπὸ κάτοικο τοῦ Μετοχίου Ἁγ. Ἀθανασίου Σφηνίσσης τὸ 1919, σύμφωνα μὲ ἔγγραφο τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Μακεδονίας Στρ. Πελεκίδη πρὸς τὴν Ὑποδιοίκηση Βεροίας· ἡ προτομὴ φέρεται νὰ κατασχέθηκε καὶ νὰ φυλάχθηκε στὸ κτήριο τῆς Ὑποδιοικήσεως σύμφωνα μὲ τὴν ἀπάντηση τοῦ Ὑποδιοικητοῦ (ἀρ. πρωτ. 9533, 4/11/19).

34. Ὁ Ὑποδιοικητὴς Βεροίας ἀναφέρει στὶς 18/10/1927 τὴν εὕρεση συστάδος λαξευτῶν τάφων κοντὰ στὸν προσφυγικὸ συνοικισμὸ τοῦ Νέου Προδρόμου, σύμφωνα μὲ ἔγγραφο τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας πρὸς τὸν Ἔφορο Ἀρχαιοτήτων Μακεδονίας Στρ. Πελεκίδη μὲ ἀρ. πρωτ. 47262/1797. Παρὰ τὴν ἐπέμβαση τοῦ δασκάλου τοῦ χωριοῦ καὶ τοῦ τοπικοῦ χωροφύλακα, φαίνεται πὼς στὴν συνέχεια ἔγινε ἐκτεταμένη λαθρανασκαφή. Στὰ ἔγγραφα τῆς Ἐφορείας Μακεδονίας ποὺ ἀπόκεινται στὸ ἀρχεῖο τῆς ΙΣΤ΄ ΕΠΚΑ ἀναφέρονται σποραδικὰ καὶ ἄλλα ταφικὰ εὑρήματα ἀπὸ τὸν Νέο Πρόδρομο, κατὰ τὰ ἔτη 1938 καὶ 1954.

35. *ΑΔ* 52 (1997) *Χρον*. [2003] 660.

36. Hatzopoulos, *Institutions* I 180-81.

37. Μαρίας Ἀποστόλου, «Ἀνασκαφὴ στὴν Κυψέλη Ἡμαθίας», *ΑΕΜΘ* 5 (1991 [1994]) 34-35, εἰκ. 3· τῆς ἰδίας, *ΑΔ* 46 (1991) *Χρον*. [1996] 303 (*BullEpigr* 1994, 391)· τῆς ἰδίας, «Ἡ ἀρχαία πόλη στὴν Κυψέλη Ἡμαθίας. Ἀνασκαφὴ 1992-1997», στὸ *Μνείας Χάριν* 34.

38. Ἀντιθέτως, δὲν συμπεριλαμβάνεται στὸ παρὸν σύνταγμα ἡ τρίτη ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸ Λιβάδι –ἕνα ἀδημοσίευτο

καὶ τὸ τέταρτο ἀπὸ τὸ Κλειδί. Ἡ συμπερίληψη τῆς τελευταίας αὐτῆς ἐπιγραφῆς στὶς ἐπιγραφὲς τῆς Ἀλώρου βασίζεται στὴν κατὰ τὴν γνώμη μας εὔλογη ὑπόθεση ὅτι ἡ μεταφορὰ τοῦ ἐπιτύμβιου μνημείου ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι χαραγμένη στὸ νεώτερο αὐτὸ χωριό, ποὺ σήμερα κεῖται στὴν ἀριστερὴ ὄχθη τοῦ Ἁλιάκμονος, ἔγινε μεταξὺ τοῦ 17ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰ., ὁπότε ὁ Ἁλιάκμων ἀκολουθοῦσε μετὰ τὴν Παλαιοχώρα διαφορετικὴ κοίτη καὶ συνέβαλλε στὸν Λουδία ἀφήνοντας τὸ Κλειδὶ στὴν ἴδια, δεξιά, ὄχθη μὲ τὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο τῆς Ἀλώρου[39].

Μέχρι τὴν δική μας ἐξερεύνηση τὸ 1983, ὁ ἀρχαιολογικὸς χῶρος τῆς Ἀλώρου εἶχε κινήσει τὴν προσοχὴ μόνον προϊστορικῶν ἀρχαιολόγων, οἱ ὁποῖοι μᾶς ἔχουν ἀφήσει ἐκτενέστερες ἢ συντομώτερες περιγραφές. Ὑπὸ τὸ ὄνομα Toumba d'Alabor (Μικρὸ Ἀλάμπορο στοὺς χάρτες τοῦ αὐστριακοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ Κοντογόνη· Μεγάλο Ἀλάμπορο εἶναι ὁ σημερινὸς οἰκισμὸς τῆς Πρασινάδας, στὴν ἀριστερὴ ὄχθη τοῦ Ἁλιάκμονος) περιγράφεται ἀπὸ τὸν Λέοντα Rey, ὁ ὁποῖος τὴν μελέτησε στὰ πλαίσια τῶν δραστηριοτήτων του στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία τῆς Στρατιᾶς τῆς Ἀνατολῆς καὶ δημοσίευσε σχετικὴ ἔκθεση στὸ ἐκτεταμένο ἄρθρο του περὶ τῶν πρώτων κατοικήσεων στὴν Μακεδονία[40]. Τὶς παρατηρήσεις του συνοψίζει στὴν γενικὴ ἀναφορά του γιὰ τὶς ἀρχαιολογικὲς ἔρευνες τοῦ Γαλλικοῦ Στρατοῦ στὴν Μακεδονία ὁ Ch. Picard[41]. Τέλος, ὁ D. H. French τοῦ ἀφιερώνει σύντομο σημείωμα στὸ ἀδημοσίευτο εὑρετήριο τῶν προϊστορικῶν χώρων τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας[42]. Ἡ συστηματικὴ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα μὲ διεξαγωγὴ ἀνασκαφῶν ἄρχισε, ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε, μόνον τὸ 1988. Ὡστόσο ὁ πενιχρὸς ἐπιγραφικὸς ἀμητὸς τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ τῆς χώρας της εἶναι ἀποκλειστικὰ προϊὸν τῆς τύχης. Τὸ μοναδικὸ ἐνεπίγραφο μνημεῖο ἀπὸ τὴν Βασιλιᾶ Τούμπα παραδόθηκε τὸ 1980 στὸ Μουσεῖο Βεροίας ἀπὸ ἕναν κάτοικο τῆς Κυψέλης (ἐπιγραφὴ ἀρ. **1**), τὸ μιλιάριο τοῦ Λιβαδιοῦ εὑρέθηκε τυχαῖα σὲ ἀγρὸ τὸ 1974 καὶ παραδόθηκε στὸ Μουσεῖο Θεσσαλονίκης (ἐπιγραφὲς ἀρ. **2** καὶ **5**), ἐνῷ ἀπὸ τὸν ναὸ τοῦ Προφήτη Ἠλία, μεταξὺ Λιβαδιοῦ καὶ Κολινδροῦ, προέρχεται ἡ ἐπιτύμβια ἐπιγραφὴ ἀρ. **4**, ἡ ὁποία μεταφέρθηκε ἀρχικὰ στὸ Μουσεῖο Θεσσαλονίκης καὶ ἀπὸ ἐκεῖ τὸ 1981 στὸ Μουσεῖο τοῦ Δίου· τέλος, ἡ ἐπιτύμβια ἐπιγραφὴ ἀρ. **3** περισυνελέγη τὸ 1970 ἀπὸ ἐκκλησία κοντὰ στὸ Κλειδί, ὅπου ἔκειτο ἀπὸ πολλὰ χρόνια, καὶ μεταφέρθηκε στὸ Μουσεῖο Βεροίας.

ἀκόμη μικρὸ ἀπόσπασμα αὐτοκρατορικῆς ἐπιστολῆς στὸ Μουσεῖο τοῦ Δίου· τὸ διπλωματικὸ εἶδος τῆς ἐπιγραφῆς καθιστᾶ πολὺ πιθανὴ τὴν ἀρχική του προέλευση ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴ ἀποικία τοῦ Δίου.

39. Struck, *Fahrten* II 18-19· E. Kirsten, «Makedoniens Flüsse und Küsten im Altertum», *Βυζαντινά* 13 (1985) 228-30· πρβλ. J. Bintliff, «The Plain of Western Macedonia and the Neolithic Site of Nea Nicomedeia», *Proceedings of the Prehistoric Society* 42 (1976) 241-62.

40. L. Rey, «Observations sur les premiers habitats de la Macédoine», *BCH* 41-43 (1917-1919), ἰδίως 54-55.

41. Ch. Picard, «Les recherches archéologiques de l'armée française en Macédoine, 1916-1919», *BSA* 23 (1918-1919) 1-9, ἰδίως 4.

42. French, *Prehistoric Sites* 25. Ὁ Π. Πάντος, *ΑΔ* 32 (1977) *Χρον*. [1984] 228, ἐπισκέφθηκε ἐπίσης τὸν χῶρο καὶ περισυνέλεξε ὄστρακα.

ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ

1. Μουσεῖο Βεροίας Λ 691. Παραδόθηκε τὸ 1980 ἀπὸ τὸν Ἀθ. Χολέβα, ὁ ὁποῖος τὴν ἀνακάλυψε σὲ ὕψωμα σὲ ἀπόσταση περίπου 1,5 χιλιομέτρου ἀπὸ τὴν Βασιλιᾶ Τούμπα, στὸ ὁποῖο ἔχει ἐντοπισθεῖ νεκροταφεῖο τῆς ἀρχαίας Ἀλώρου.

Πλάκα ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, ποὺ διατηρεῖ τρεῖς ἀρχικὲς ἐπιφάνειες: μία φέρουσα ἀνάγλυφη παράσταση· τὴν ἀντιδιαμετρικῶς ἀντίθετη πρὸς τὴν ἀνάγλυφη ἐπιφάνεια, ἀδρομερῶς κατεργασμένη· τέλος, τὴν κάθετη πρὸς τὶς δύο αὐτὲς στενὴ πλευρά, ποὺ φέρει τὴν ἐπιγραφή. Οἱ τρεῖς ἄλλες πλευρὲς εἶναι ἀποκεκρουμένες (ἡ ἀετωματικὴ ἐπίστεψη ποὺ ἀναφέρεται ἀπὸ τὴν Μαρία Ἀποστόλου [*ΑΕΜΘ 2*] ὡς ἀποσπασματικὰ σωζόμενη στὴν ἀριστερὴ ὡς πρὸς τὸ ἀνάγλυφο πλευρὰ τῆς πλάκας δὲν συνάδει μὲ τὶς χρήσεις ποὺ ἡ ἴδια ἀναγνωρίζει, κυρίως ὅμως δὲν ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὴν αὐτοψία). Βάσει τῆς σχέσεως ἀναγλύφου καὶ ἐπιγραφῆς, ὅπως αὐτὴ προκύπτει ἀπὸ τὴν θέση καὶ τὴν διάταξή τους μᾶλλον, παρὰ ἀπὸ τὴν ἀνεξάρτητη χρονολόγησή τους, ἡ ὁποία δὲν φαίνεται νὰ ἀπέχει ἰδιαιτέρως, θὰ πρέπει νὰ ἀναγνωρισθοῦν δύο διαδοχικὲς χρήσεις τοῦ λίθου. Στὴν πρώτη χρήση ἀνήκει τὸ ἐπιτύμβιου χαρακτῆρος ἀνάγλυφο καὶ ἡ ἀδρομερῶς κατεργασμένη, ὀπίσθια ἀρχικῶς, ὄψη καὶ στὴν δεύτερη χρήση ἀνήκει ἡ ἐπιγραφή (ἡ ἀντίστροφη χρονολογικὴ σχέση μεταξὺ ἀναγλύφου καὶ ἐπιγραφῆς, τὴν ὁποία ὑποθέτει ἡ Μαρία Ἀποστόλου [*ΑΕΜΘ 2*], εἶναι λιγώτερο πιθανή). Ἀπὸ τὴν ἀνάγλυφη παράσταση διατηροῦνται δύο μετόπες, ἡ δεξιὰ ἐκ τῶν ὁποίων πολὺ ἀποσπασματικά, ὁριζόμενες ἀπὸ ὑποτυπώδεις τριγλύφους καὶ περιβαλλόμενες ἄνω καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ ταινιωτὸ πλαίσιο· στὴν ἀριστερὴ καὶ πληρέστερα σωζόμενη μετόπη ἐγγράφεται ρομβοειδὲς διταινιωτὸ πλαίσιο καὶ μέσα σ' αὐτὸ προτομὴ ἐνδεδυμένης χιτῶνα καὶ ἱμάτιο γυναικείας μορφῆς κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ ἀριστερά, ἑκατέρωθεν δὲ τῆς κορυφῆς τοῦ ρόμβου δύο ρόδακες, τετράφυλλος ἀριστερά, πεντάφυλλος δεξιά. Διαστάσεις (ὡς πρὸς τὴν ἐκπροσωπούμενη ἀπὸ τὸ ἀνάγλυφο χρήση): 0,18 x 0,315 x 0,07. Ὕψος γραμμάτων: 0,035-0,042.

Μαρίας Σιγανίδου, *ΑΔ* 35 (1980) *Χρον.* [1988] 411 καὶ πίν. 244δ, χωρὶς ἀναφορὰ σὲ πλείονες χρήσεις (*BullEpigr* 1990, 457· *SEG* 38 [1988] 631)· Μαρίας Ἀποστόλου, *ΑΕΜΘ* 2 (1988 [1991]) 308, εἰκ. 4· τῆς ἰδίας, *ΑΕΜΘ* 5 (1991 [1994]) 33.

Πρβλ. *ΕΚΜ* Α΄ 185 (ἀναφορὰ στὸ ὄνομα Ὀδέτα).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

1ος αἰ. π.Χ. - 1ος αἰ. μ.Χ.

Ἀδαίου Ὀδέτα.

ΑΔΑΙΟΥΔΕΤΑ Σιγανίδου, χωρὶς μικρογράμματη μεταγραφή· *Ἀδαίου Ὀδέτα BullEpigr*· ΑΔΑΙΟΥΟΔΕΤΑ ὀρθὰ ἡ Ἀποστόλου, ἐπίσης χωρὶς μικρογράμματη μεταγραφή. Τὸ πρῶτο γράμμα τῆς ἐπιγραφῆς ἔχει χαραχθεῖ σὲ ὑψηλότερο ἐπίπεδο ἀπὸ τὰ ἑπόμενα, πιθανῶς διότι εἶχε παραλειφθεῖ καὶ προστέθηκε ἐκ τῶν ὑστέρων.

Ἀδαῖος εἶναι ὄνομα ἀσαφοῦς ἐτυμολογήσεως, χαρακτηριστικὰ συχνὸ στὸν μακεδονικὸ χῶρο (βλ. Tataki, *Beroea* 345· M. B. Hatzopoulos, στὸ *Greek Personal Names* 102· δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ ἀνήκει στὴν «οἰκογένεια» τοῦ ἐπιθέτου ἡδύς / ἁδύς, ὁπότε θὰ πρέπει νὰ δασυνθεῖ). Τὸ ἀνθρωπωνύμιο Ὀδέτα ἀντιθέτως, ὅμως, ποὺ δὲν ἔχει προφανῆ ἐτυμολογία, εἶναι σπανιώτατο καὶ ἀπαντᾶ ἄλλη μία φορὰ μόνον στὴν Βέροια (*EKM* Α΄ 185). Ὁ Olivier Masson (*RevPhil* 54 [1980] 229-32 [*OGS* II 359-62]), ἔχει μελετήσει μία σειρὰ ὀνομάτων τῆς Θεσσαλίας λήγοντα σὲ *-ετα*, τὰ ὁποῖα θεωρεῖ –ὄχι πάντοτε ὀρθῶς– ἰλλυρικά. Ἡ παρουσία ὀνομάτων διαφόρων προελεύσεων στὴν περιοχή (πρβλ. τὰ κελτικὰ ὀνόματα τῆς Κύρρου) δὲν ἐπιτρέπουν τὴν ἀπόδοση τοῦ ἀνθρωπωνυμίου σὲ συγκεκριμένη ἐθνικὴ ὁμάδα. Δυσεξήγητη (τουλάχιστον γιὰ τὴν περιοχὴ καὶ τὴν ἐποχή) εἶναι ἡ πρόταξη τοῦ πατρωνύμου (γιὰ τὴν ὁποία βλ. τὰ σχόλια στὴν ἐπιγραφὴ ἀρ. **56**, κατωτέρω).

ΧΩΡΑ ΑΛΩΡΟΥ

2. Μουσεῖο Δίου 7834 (πρώην Μουσεῖο Θεσσαλονίκης 6933). Μεταφέρθηκε τὸ 1974 στὸ Μουσεῖο Θεσσαλονίκης ἀπὸ τὸν ἀγρὸ Παυλόπουλου στὴν θέση Γιδομάνδρια, 1,5 χιλιόμετρα ἀνατολικὰ τοῦ Λιβαδιοῦ Πιερίας· ἀργότερα μεταφέρθηκε στὸ Μουσεῖο Δίου.

Ἡ σήμερα ὁρατὴ ἐπιγραφὴ χαράχθηκε σὲ δεύτερη χρήση τοῦ μνημείου. Ἀρχικὰ ἐπρόκειτο γιὰ ἐπιτύμβια στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ ἐγχάρακτη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη καί, μέσα σὲ ὀρθογώνιο βάθυσμα, ἀνάγλυφη παράσταση «ἥρωος ἱππέως» πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ φιδιοῦ, σὲ δεύτερο ἐπίπεδο, ἕρποντος πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση. Διαστάσεις: 1,24 x 0,43 x 0,12. Ἑλληνικὴ ἐπιγραφὴ σὲ τρεῖς στίχους (βλ. ἀρ. **5**, κατωτέρω), ποὺ εἶχε χαραχθεῖ μεταξὺ τοῦ ἀετώματος καὶ τοῦ βαθύσματος, ἀποξέσθηκε κατὰ τὴν δεύτερη χρήση, ὅταν ἡ στήλη ἀναποδογυρίσθηκε γιὰ νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὡς μιλιοδείκτης μὲ λατινικὴ ἐπιγραφὴ στὴν ἀρχικὴ κάτω ἐπιφάνεια. Ὁ χαράκτης δὲν ὑπολόγισε σωστὰ τὸν διαθέσιμο χῶρο, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀναγκασθεῖ νὰ χρησιμοποιήσει τὸν δεξιὸ κατὰ τὴν δεύτερη χρήση κρόταφο γιὰ τὴν χάραξη τῶν τελευταίων γραμμάτων τῶν στίχων 1-3. Ὕψος γραμμάτων: 0,015-0,05. Διάστιχα: 0,018-0,045.

Katerina Rhomiopoulou, στὸ *Studies Edson* 303-304, ἀρ. 10 καὶ πίν. X (P. J. Sijpesteijn, *ZPE* 52 [1983] 289).

Πρβλ. Gounaropoulou – Hatzopoulos, *Milliaires* 20, σημ. 2· M. B. Hatzopoulos, στὸ *Two Studies* 31-36, 52-53 καὶ πίν. VII· J. C. Decourt καὶ F. Mottas, *BCH* 121 (1997) 316, σημ. 29 (πρβλ. *BullEpigr* 1999, 318).

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Μεταξὺ 314 καὶ 317 μ.Χ.

Imp(erator) Caesar Fl(avius) Val(erius) Constantin(us)
p(ius), f(elix), invictus, August[u]s
et Imp(erator) Caesar Licinianus
4 Licinius p(ius), f(elix), invict(us),
Augustus.

Στ. 1-3: Τὰ γράμματα NTIN (στ. 1), [U]S (στ. 2), ANUS (στ. 3) στὸν πλαϊνὸ κρόταφο, γεγονὸς ποὺ δὲν σημειώνεται στὴν ἔκδοση τῆς Ρωμιοπούλου. Στοὺς στ. 1 καὶ 4, ὁ χαράκτης, ἐλλείψει χώρου, θυσίασε τὰ τελευταῖα γράμματα τῶν λέξεων. Στ. 4: INVIC Rhomiopoulou· Invict(us) Sijpesteijn.

Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ μιλιοδείκτη χρονολογεῖται μεταξὺ τῆς συμφιλιώσεως τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Λικινίου τὸ τέλος τοῦ 314 καὶ τῆς ἀναδείξεως τῶν γιῶν τους Κρίσπου καὶ Κωνσταντίνου καὶ Λικινίου τοῦ νεωτέρου ἀντίστοιχα στὸ ἀξίωμα τοῦ καίσαρος τὴν 1η Μαρτίου 317. Σύγχρονοι μιλιοδεῖκτες μὲ τοὺς ἴδιους αὐτοκρατορικοὺς τίτλους καὶ ὀνόματα ἔχουν ἀνευρεθεῖ στὴν Λύγκο, τὴν Ἔδεσσα καὶ τὴν Βέροια (Gounaropoulou – Hatzopoulos, *Milliaires* 19-20, 45-46· *EKM* Α΄ 482, ἀρ. 4). Ὁ παρὼν μιλιοδείκτης ἀνήκει στὴν «σύντομη» ρωμαϊκὴ ὁδὸ τῆς ὄψιμης ἀρχαιότητος ποὺ ἀπὸ τὴν Βέροια ὁδηγοῦσε στὴν Πύδνα μέσῳ Αἰγεῶν, ἀλλὰ παρακάμπτοντας τὴν Ἄλωρο καὶ διερχόμενη ἀπὸ τὸ Νεόκαστρο, τὸ Αἰγίνιο καὶ τὴν Νέα Ἀγαθούπολη (M. B. Hatzopoulos, στὸ *Two Studies* 32-36, 52-53· πρβλ. J. C. Decourt καὶ F. Mottas, *BCH* 121 [1997] 316, σημ. 29 μὲ τὶς παρατηρήσεις στὸ *BullEpigr* 1999, 318).

3. Μουσεῖο Βεροίας Λ 301. Μεταφέρθηκε τὸ 1970 ἐκεῖ ἀπὸ τὸ προαύλιο τῆς ἐκκλησίας τοῦ Κλειδίου, ὅπου ἔκειτο ἀπὸ χρόνια. Ἡ προέλευση τοῦ μνημείου, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ στὰ προσχωσιγενῆ ἐδάφη τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἁλιάκμονος, πρέπει νὰ σχετίζεται μὲ τὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο τῆς Ἀλώρου (Κυψέλη), τοῦ πλησιέστερου πρὸς τὸ Κλειδὶ ἀρχαίου ἀστικοῦ κέντρου (πρβλ. στὴν Εἰσαγωγή).

Βωμὸς ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, ἀποκεκρουμένος ἄνω ἀριστερά, ἐπιστεφόμενος μὲ προεξέχον ὁριζόντιο γεῖσο καὶ συμφυῆ βάση ἀποτελούμενη ἀπὸ πλίνθο καὶ λοξότμητη ἐπιφάνεια. Διαστάσεις: 0,69 x 0,395 x 0,40. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὸ γεῖσο. Ὕψος γραμμάτων: 0,02 (Ο = 0,012). Διάστιχο: 0,013-0,015.

Αἰκατερίνης Ρωμιοπούλου – Ἰ. Τουράτσογλου, *ΑΔ* 25 (1970) *Χρον.* [1973] 388 καὶ πίν. 325δ. Πρβλ. Φ. Πέτσα, *Μακεδονικά* 15 (1975) 297, ἀρ. 177α.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Δεύτερο ἥμισυ 4ου αἰ. π.Χ.

Ἀντηρὶς
Ἀρχεμάχου.

Τὸ πατρώνυμο τῆς νεκρῆς εἶναι πανελλήνιο, ἀλλὰ μαρτυρεῖται ἐδῶ γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Μακεδονία. Τὸ ὄνομα Ἀντηρὶς φαίνεται ἀμάρτυρο. Τὸ σχετικὸ ὄνομα Ἀντηρείδης μαρτυρεῖται μόνον στὸν γραμματικὸ τοῦ 9ου αἰῶνος Γεώργιο Χοιροβοσκό (*Ὀρθογραφία* 173 [Cramer]). Τὸ θηλυκὸ ἀνθρωπωνύμιο σχετίζεται ἴσως μὲ τὴν παραδοσιακὴ ἀποστολὴ «στηρίγματος» τῶν γονέων, ποὺ ἀποδίδεται στὶς θυγατέρες.

4. Μουσεῖο Δίου 7831 (πρώην Μουσείο Θεσσαλονίκης 9004). Μεταφέρθηκε τὸ 1981 στὸ Μουσεῖο τοῦ Δίου ἀπὸ τὸν ναὸ τοῦ Προφήτη Ἠλία, μεταξὺ Λιβαδιοῦ καὶ Κολινδροῦ, ὅπου ἔχει ἐντοπισθεῖ ἀρχαιολογικὴ θέση, προφανῶς κώμη τῆς Ἀλώρου (βλ. *ΑΔ* 52 [1997] *Χρον.* [2003] 660).

Στήλη ἀπὸ λευκόφαιο μάρμαρο, ἀποκεκρουμένη κάτω καὶ ἄνω ἀριστερά, κατὰ τὴν ἐπίστεψη, ὅπου ἀνάγλυφο ἀέτωμα. Στὸν κορμό, στὴν πρόσθια ἐπιφάνεια, ἔφερε ἀρχικὰ γραπτὴ

παράσταση ἐντὸς ὁμοίως γραπτοῦ πίνακος, ἀπὸ τὴν ὁποία τίποτε δὲν διακρίνεται πλέον διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ. Διαστάσεις: 0,80 x 0,407 (ἄνω)–0,425 (κάτω) x 0,085. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸν κορμό, ἀμέσως κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίστεψη. Ὕψος γραμμάτων: 0,013-0,014 (στρογγυλά: 0,01-0,013). Διάστιχα: στ. 1-2: 0,007-0,01, αὐξανόμενο πρὸς τὰ δεξιά· στ. 2-3: 0-0,003.

Αἰκατερίνης Ρωμιοπούλου, *ΑΔ* 36 (1981) *Χρον.* [1988] 304 (*SEG* 38 [1988] 630).

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Δεύτερο – τρίτο τέταρτο 2ου αἰ. π.Χ.

Παραμόνωι Νικάνορος,
Ἀντιγόνωι Παραμόνου,
ἥρωσιν.

Στ. 1: *Παραμόνω* Ρωμιοπούλου. Στ. 2. *Ἀντιγόνω Παραμόνω* Ρωμιοπούλου.

Πρόκειται γιὰ ἐπιτύμβιο μνημεῖο πατέρα (στ. 1) καὶ γιοῦ (στ. 2). Καὶ τὰ τρία ἀνθρωπωνύμια τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι ἀπὸ τὰ δημοφιλέστερα στὴν Μακεδονία.

5. Μουσεῖο Δίου 7834 (πρώην Μουσεῖο Θεσσαλονίκης 6933). Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως, τὴν περιγραφὴ καὶ τὶς διαστάσεις τοῦ μνημείου, καθὼς καὶ γιὰ τὴν δεύτερη χρήση του, βλ. ἐπιγραφὴ ἀρ. **2**, ἀνωτέρω.

Ἡ παροῦσα, ἀρχικὴ ἐπιγραφή, μεταξὺ τοῦ ἀετώματος καὶ τοῦ βαθύσματος, ἀποξέσθηκε κατὰ τὴν δεύτερη χρήση. Ὕψος γραμμάτων: 0,015-0,018, αὐξανόμενο πρὸς τὰ δεξιά. Διάστιχα: ἀδύνατον νὰ ὑπολογισθοῦν.

Kalaitzi, *Tombstones* ἀρ. 32· γιὰ τὴν βιβλιογραφία τοῦ μνημείου καὶ τῆς ἐπιγραφῆς ποὺ χαράχθηκε στὴν δεύτερη χρήση, βλ. ἀρ. **2**, ἀνωτέρω.

Αὐτοψία, φωτογραφία.

2ος-1ος αἰ. π.Χ.

[--------]λ̣ῆς Β̣ε̣ρ[. .]ο̣νί̣ο[υ (;)]
[ἥρως (;) χ]α̣ῖρε·
χα̣[ῖ]ρ[ε καὶ σύ], τ̣ί̣ς [π]οτ᾽ εἶ.

Στ. 1: *[---]ονίου* Kalaitzi. Στ. 3: *[χαῖρε καὶ] σύ, [τ]ίς ποτ᾽ εἶ* Kalaitzi.

Τὰ ἀβέβαια σωζόμενα ἴχνη καθιστοῦν περιττὴ ὁποιαδήποτε ὑπόθεση γιὰ τὸ ὄνομα καὶ τὸ πατρώνυμο τοῦ νεκροῦ.

Γιὰ τὴν δημοφιλῆ στὴν Μακεδονία –ἴσως λόγῳ τοῦ ρυθμικοῦ της χαρακτῆρος– τυπικὴ φράση *χαῖρε καὶ σύ, τίς ποτ᾽ εἶ*, πρβλ. ἀρ. **215,** κατωτέρω, καὶ Robert, *OMS* V 311.

ΑΙΓΕΑΙ

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

Ι. Φιλολογικὲς μαρτυρίες

1. Θεοφράστου, *Περὶ ἀνέμων 27.*

Γίνεται δὲ καὶ ἀνάκλασίς τις τῶν ἀνέμων ὥστ' ἀντιπνεῖν αὐτοῖς, ὅταν ὑψηλοτέροις τόποις προσπνεύσαντες ὑπεραῖραι μὴ δύνωνται. Διὸ ἐνιαχοῦ τὰ νέφη τοῖς πνεύμασιν ὑπεναντία φέρεται καθάπερ περὶ Αἰγειὰς τῆς Μακεδονίας βορέου πνέοντος πρὸς τὸν βορέαν. Αἴτιον δ' ὅτι τῶν ὀρῶν ὄντων ὑψηλῶν τῶν τε περὶ τὸν Ὄλυμπον καὶ τὴν Ὄσσαν τὰ πνεύματα προσπίπτοντα καὶ οὐχ ὑπεραίροντα τούτων ἀνακλᾶται πρὸς τοὐναντίον, ὥστε καὶ τὰ νέφη κατώτερα ὄντα φέρουσιν ἐναντίως. Συμβαίνει δὲ καὶ αὐτὸ τοῦτο παρ' ἄλλοις.

2. Δίυλλος, *FGrHist* 73 F1 (Ἀθήναιος 4.155a).

Δίυλλος δ' ὁ Ἀθηναῖος ἐν τῇ ἐνάτῃ τῶν Ἱστοριῶν φησιν ὡς Κάσσανδρος ἐκ Βοιωτίας ἐπανιὼν καὶ θάψας τὸν βασιλέα καὶ τὴν βασίλισσαν ἐν Αἰγαίαις, καὶ μετ' αὐτῶν τὴν Κύνναν, τὴν Εὐρυδίκης μητέρα, καὶ τοῖς ἄλλοις τιμήσας οἷς προσήκει καὶ μονομαχίας ἀγῶνα ἔθηκεν, εἰς ὃν κατέβησαν τέσσαρες τῶν στρατιωτῶν.

3. Εὐφορίων, ἀπ. 33 Groningen (Σχόλια στὸν Κλήμεντα Ἀλεξανδρέα, *Προτρ.* 11.8).

11.8 αἶγες· Καρανῷ τῷ Ποιάνθους υἱῷ ἐξ Ἄργους μέλλοντι ἀποικίαν στέλλειν ἐπὶ Μακεδονίαν εἰς Δελφοὺς ἐλθόντι ἔχρησεν ὁ Ἀπόλλων·

Φράζεο, δῖε Καρανέ, νόῳ δ' ἐμὸν ἔνθεο μῦθον·
ἐκπρολιπὼν Ἄργος τε καὶ Ἑλλάδα καλλιγύναικα
χώρει πρὸς πηγὰς Ἁλιάκμονος· ἔνθα δ' ἂν αἶγας
βοσκομένας ἐσίδῃς πρῶτον, τότε τοι χρεών ἐστιν
ζηλωτὸν ναίειν αὐτὸν γενεάν τε πρόπασαν.

Ἐκ δὴ τοῦ χρησμοῦ προθυμότερος γενόμενος <ὁ> Καρανός, σύν τισιν Ἕλλησιν ἀποικίαν στειλάμενος, ἐλθὼν εἰς Μακεδονίαν ἔκτισεν πόλιν καὶ Μακεδόνων ἐβασίλευσεν καὶ τὴν πρότερον καλουμένην Ἔδεσσαν πόλιν Αἰγὰς μετωνόμασεν ἀπὸ τῶν αἰγῶν. Ὠκεῖτο δὲ τὸ παλαιὸν ἡ Ἔδεσσα ὑπὸ Φρυγῶν καὶ Λυδῶν καὶ τῶν μετὰ Μίδου διακομισθέντων εἰς τὴν Εὐρώπην. Ταῦτα Εὐφορίων ἱστορεῖ ἐν τῇ *Ἰστίᾳ* καὶ τῷ *Ἰνάχῳ*[1].

4. Ἀνώνυμη ἱστορία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου (*P. Oxy.* 15.1798 [*FGrHist* 148 F1])

[. . . ⁶. . .]τους μ[.].[. .]
[. . . ⁶. . . θ]εάτ[ρ]ωι κα[. .]

1. Πρβλ. Σχόλια στὸν Κλήμεντα Ἀλεξανδρέα, *Προτρ.* 11.2: *τερατοσκόπους· Καρανός τις Ἀργεῖος ἐπὶ ὀχήματος αἰγῶν κατὰ χρησμὸν εἰς Μακεδονίαν μετῳκίσθη.* Βλ. καὶ μαρτ. ΑΙΓ 5.

[. . . 6 . . .]ους απε[. . .]
[. . . 6 . . .]ε περὶ θρόν[ον]
[. . . . 8 . . . .]ιν τοῖς Μ̣[α-]
[κεδόσι π]αρέδωκε[ν.]
[Οὗτοι δ’] ἀπετυπάν[ι-]
[σαν αὐτό]ν· τὸ δὲ σῶμ[α]
[τοῦ Φιλ]ίππου θερά-
[πουσι θάψ]αι παρέδωκ[ε]
[. . . . 7 . . . π]ερὶ τὴν [. .]
[. . . . . 9 . . . .]σκλ̣[. . . .]

5. Διόδωρος 7.16.

Ὅτι Περδίκκας τὴν ἰδίαν βασιλείαν αὐξῆσαι βουλόμενος ἠρώτησεν εἰς Δελφούς. Ἡ δὲ ἔφη:

«Ἔστι κράτος βασίλειον ἀγαυοῖς Τημενίδαισι
γαίης πλουτοφόροιο· δίδωσι γὰρ αἰγίοχος Ζεύς.
Ἀλλ’ ἴθ’ ἐπειγόμενος Βοττηίδα πρὸς πολύμηλον·
ἔνθα δ’ ἂν ἀργικέρωτας ἴδῃς χιονώδεας αἶγας
εὐνηθέντας ὕπνῳ, κείνης χθονὸς ἐν δαπέδοισι
θῦε θεοῖς μακάρεσσι καὶ ἄστυ κτίζε πόληος».

6. Διόδωρος 16.3.5.

Μαντίας δ’ ὁ τῶν Ἀθηναίων στρατηγὸς καταπλεύσας εἰς Μεθώνην αὐτὸς μὲν ἐνταῦθα κατέμεινε, τὸν Ἀργαῖον δὲ μετὰ τῶν μισθοφόρων ἐπὶ τὰς Αἰγὰς ἀπέστειλεν. Οὗτος δὲ προσελθὼν τῇ πόλει παρεκάλει τοὺς ἐν ταῖς Αἰγαῖς προσδέξασθαι τὴν κάθοδον καὶ γενέσθαι τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀρχηγούς.

7. Διόδωρος 16.91.6-94.4[2].

[**91.6**] Διόπερ ἐξ ἁπάσης τῆς Ἑλλάδος μετεπέμπετο τοὺς ἰδιοξένους καὶ τοῖς ἑαυτοῦ φίλοις παρήγγειλε παραλαμβάνειν τῶν ἀπὸ τῆς ξένης γνωρίμων ὡς πλείστους. Σφόδρα γὰρ ἐφιλοτιμεῖτο φιλοφρονεῖσθαι πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ διὰ τὰς δεδομένας αὐτῷ τῆς ὅλης ἡγεμονίας τιμὰς <ταῖς> προσηκούσαις ὁμιλίαις ἀμείβεσθαι. [**92.1**] Τέλος δὲ πολλῶν πανταχόθεν πρὸς τὴν πανήγυριν συρρεόντων καὶ τῶν ἀγώνων καὶ γάμων συντελουμένων ἐν Αἰγέαις τῆς

2. Πρβλ. τὴν παράλληλη ἀφήγηση τοῦ Ἰουστίνου (9.6.1-4 καὶ 9.7.9-11): [9.6.1] Interea, dum auxilia a Graecia coeunt, nuptias Cleopatrae filiae et Alexandri, quem regem Epiri fecerat, celebrat. [2] Dies erat pro magnitudine duorum regum, et conlocantis filiam et uxorem ducentis, apparatibus insignis. [3] Sed nec ludorum magnificentia deerat; ad quorum spectaculum Philippus cum sine custodibus corporis medius inter duos Alexandros, filium generumque, contenderet, [4] Pausanias, nobilis ex Macedonibus adulescens, nemini suspectus, occupatis angustiis Philippum in transitu obtruncat diemque laetitiae destinatum foedum luctu funeris facit. (...) [9.7.9] Olympias certe fugienti percussori etiam equos habuit praeparatos. [10] Ipsa deinde audita regis nece cum titulo officii ad exequias cucurrisset, in cruce pendentis Pausaniae capiti, eadem nocte qua venit, coronam auream inposuit, quod nemo alius audere nisi haec superstite Philippi filio potuisset. [11] Paucos deinde post dies refixum corpus interfectoris super reliquias mariti cremavit et tumulum ei eodem fecit in loco parentarique eidem quotannis incussa populo superstitione curavit.

Μακεδονίας οὐ μόνον κατ' ἄνδρα τῶν ἐπιφανῶν ἐστεφάνωσαν αὐτὸν χρυσοῖς στεφάνοις, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀξιολόγων πόλεων αἱ πλείους, ἐν αἷς ἦν καὶ ἡ τῶν Ἀθηναίων. [**92.2**] Ἀναγορευομένου δὲ τοῦ στεφάνου τούτου διὰ τοῦ κήρυκος τὸ τελευταῖον εἶπεν, ἄν τις ἐπιβουλεύσας Φιλίππῳ τῷ βασιλεῖ καταφύγῃ πρὸς Ἀθηναίους, παραδόσιμον εἶναι τοῦτον. Διὰ δὲ τῆς αὐτοματιζούσης φήμης ὥσπερ θείᾳ τινὶ προνοίᾳ διεσήμαινε τὸ δαιμόνιον τὴν ἐσομένην ἐπιβουλὴν εὐθὺς τῷ Φιλίππῳ. (...) [**92.5**] Τέλος δὲ τοῦ πότου διαλυθέντος καὶ τῶν ἀγώνων κατὰ τὴν ὑστεραίαν τὴν ἀρχὴν λαμβανόντων τὸ μὲν πλῆθος ἔτι νυκτὸς οὔσης συνέτρεχεν εἰς τὸ θέατρον, ἅμα δ' ἡμέρᾳ τῆς πομπῆς γινομένης σὺν ταῖς ἄλλαις ταῖς μεγαλοπρεπέσι κατασκευαῖς εἴδωλα τῶν δώδεκα θεῶν ἐπόμπευε ταῖς τε δημιουργίαις περιττῶς εἰργασμένα καὶ τῇ λαμπρότητι τοῦ πλούτου θαυμαστῶς κεκοσμημένα· σὺν δὲ τούτοις αὐτοῦ τοῦ Φιλίππου τρισκαιδέκατον ἐπόμπευε θεοπρεπὲς εἴδωλον, σύνθρονον ἑαυτὸν ἀποδεικνύντος τοῦ βασιλέως τοῖς δώδεκα θεοῖς. [**93.1**] Τοῦ δὲ θεάτρου πληρωθέντος αὐτὸς ὁ Φίλιππος ᾔει λευκὸν ἔχων ἱμάτιον καὶ προστεταχὼς τοὺς δορυφόρους μακρὰν ἀφεστῶτας ἀφ' ἑαυτοῦ συνακολουθεῖν· ἐνεδείκνυτο γὰρ πᾶσιν ὅτι τηρούμενος τῇ κοινῇ τῶν Ἑλλήνων εὐνοίᾳ τῆς τῶν δορυφόρων φυλακῆς οὐκ ἔχει χρείαν. [**93.2**] Τηλικαύτης δ' οὔσης περὶ αὐτὸν ὑπεροχῆς καὶ πάντων ἐπαινούντων ἅμα καὶ μακαριζόντων τὸν ἄνδρα παράδοξος καὶ παντελῶς ἀνέλπιστος ἐφάνη κατὰ τοῦ βασιλέως ἐπιβουλὴ καὶ θάνατος. [**93.3**] Ἵνα δὲ σαφὴς ὁ περὶ τούτων γένηται λόγος, προεκθησόμεθα τὰς αἰτίας τῆς ἐπιβουλῆς. Παυσανίας ἦν τὸ μὲν γένος Μακεδὼν ἐκ τῆς Ὀρεστίδος καλουμένης, τοῦ δὲ βασιλέως σωματοφύλαξ καὶ διὰ τὸ κάλλος φίλος γεγονὼς τοῦ Φιλίππου. (...) [**94.3**] Ἵππους παραστησάμενος ταῖς πύλαις παρῆλθε πρὸς τὰς εἰς τὸ θέατρον εἰσόδους ἔχων κεκρυμμένην Κελτικὴν μάχαιραν. Τοῦ δὲ Φιλίππου τοὺς παρακολουθοῦντας φίλους κελεύσαντος προεισελθεῖν εἰς τὸ θέατρον καὶ τῶν δορυφόρων διεστώτων, ὁρῶν τὸν βασιλέα μεμονωμένον προσέδραμε καὶ διὰ τῶν πλευρῶν διανταίαν ἐνέγκας πληγὴν τὸν μὲν βασιλέα νεκρὸν ἐξέτεινεν, αὐτὸς δ' ἐπὶ τὰς πύλας καὶ τοὺς ἡτοιμασμένους πρὸς τὴν φυγὴν ἔθεεν ἵππους. [**94.4**] Εὐθὺς δὲ τῶν σωματοφυλάκων οἱ μὲν πρὸς τὸ σῶμα τοῦ βασιλέως ὥρμησαν, οἱ δ' ἐπὶ τὸν τοῦ σφαγέως διωγμὸν ἐξεχύθησαν, ἐν οἷς ὑπῆρχον καὶ Λεόννατος καὶ Περδίκκας καὶ Ἄτταλος. Ὁ δὲ Παυσανίας προλαβὼν τῆς διώξεως ἔφθασεν ἂν ἐπὶ τὸν ἵππον ἀναπηδήσας, εἰ μὴ τῆς ὑποδέσεως περὶ ἄμπελόν τινα περιπλακείσης ἔπεσεν. Διόπερ οἱ περὶ τὸν Περδίκκαν καταλαβόντες αὐτὸν ἐκ τῆς γῆς ἀνιστάμενον καὶ συγκεντήσαντες ἀνεῖλον.

8. Διόδωρος 18.4.5.
Ὁμοίως δὲ καὶ ἐν Ἰλίῳ ταύτης τῆς θεᾶς κατασκευασθῆναι ναὸν ὑπερβολὴν ἑτέρῳ μὴ καταλείποντα, τοῦ δὲ πατρὸς Φιλίππου τάφον πυραμίδι παραπλήσιον μιᾷ τῇ μεγίστῃ κατὰ τὴν Αἴγυπτον, ἃς ἐν τοῖς ἑπτά τινες μεγίστοις ἔργοις καταριθμοῦσιν.

9. Διόδωρος 19.52.4-5.
[**4**] Ὁ δὲ Κάσανδρος διεγνώκει μὲν ἀνελεῖν Ἀλεξάνδρου τὸν παῖδα καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ Ῥωξάνην, ἵνα μηδεὶς ᾖ διάδοχος τῆς βασιλείας· κατὰ δὲ τὸ παρὸν θεωρῆσαι βουλόμενος τοὺς τῶν πολλῶν λόγους, τίνες ἔσονται περὶ τῆς Ὀλυμπιάδος ἀναιρέσεως, ἅμα δ' οὐδὲν πεπυσμένος τῶν περὶ Ἀντίγονον τὴν μὲν Ῥωξάνην μετὰ τοῦ παιδὸς εἰς φυλακὴν παρέδωκε, μεταγαγὼν εἰς τὴν ἄκραν τὴν ἐν Ἀμφιπόλει, τάξας τε ἐπ' αὐτῆς Γλαυκίαν τινὰ τῶν πιστευ-

ομένων· ἀπέσπασε δὲ καὶ τοὺς εἰωθότας παῖδας συντρέφεσθαι καὶ τὴν ἀγωγὴν οὐκέτι βασιλικήν, ἀλλ' ἰδιώτου τοῦ τυχόντος οἰκείαν ἐκέλευε γίνεσθαι. [**5**] Μετὰ δὲ ταῦτα βασιλικῶς ἤδη διεξάγων τὰ κατὰ τὴν ἀρχὴν Εὐρυδίκην μὲν καὶ Φίλιππον τοὺς βασιλεῖς, ἔτι δὲ Κύνναν, ἣν ἀνεῖλεν Ἀλκέτας, ἔθαψεν ἐν Αἰγαιαῖς, καθάπερ ἔθος ἦν τοῖς βασιλεῦσι. Τιμήσας δὲ τοὺς τετελευτηκότας ἐπιταφίοις ἀγῶσι κατέγραφε τῶν Μακεδόνων τοὺς εὐθέτους, διεγνωκὼς εἰς Πελοπόννησον στρατεύειν.

10. Διόδωρος 22.12.1.
Ὅτι τὰς Αἰγέας διαρπάσας ὁ Πύρρος, ἥτις ἦν ἑστία τῆς Μακεδονικῆς βασιλείας, τοὺς Γαλάτας ἐκεῖσε κατέλιπεν. Οἱ δὲ πυθόμενοί τινων ὅτι κατὰ τοὺς βασιλικοὺς τάφους τοῖς τετελευτηκόσι συγκατωρύχθη χρήματα πολλὰ κατά τινα παλαιὰν συνήθειαν, ἅπαντας ἀνέσκαψαν καὶ τυμβωρυχήσαντες τὰ μὲν χρήματα διείλαντο, τὰ δὲ ὀστᾶ τῶν τετελευτηκότων διέρριψαν. Ὁ δὲ Πύρρος ἐπὶ τούτοις βλασφημούμενος οὐκ ἐκόλαζε τοὺς βαρβάρους διὰ τὰς ἐν τοῖς πολέμοις χρείας.

11. Ὑγίνου, *Fabulae* 219 (Archelaus)
Hoc regis servus Archelao patefecit; qui re cognita dicit se cum rege colloqui velle secreto; arbitris semotis Archelaus regem arreptum in foveam coniecit atque ita eum perdidit. Inde profugit ex responso Apollinis in Macedoniam capra duce, oppidumque ex nomine caprae Aegeas constituit. Ab hoc Alexander Magnus oriundus esse dicitur.

12. Πλινίου Πρεσβυτέρου, *Naturalis Historia* 4.33.
Macedonia postea CL populorum, duobus incluta regibus quondamque terrarum imperio, Emathia antea dicta. Haec ad Epiroticas gentes in solis occasum recedens post terga Magnesiae atque Thessaliae infestatur a Dardanis; partem eius septentrionalem Paeonia ac Pelagonia protegunt a Triballis. Oppida Aegae, in quo sepeliri mos reges, Beroea et in regione, quae Pieria appellatur a nemore, Aeginium.

13. Πλουτάρχου, *Πύρρος* 26.9-11.
[**9**] Κἀκεῖνος (*ἐνν. ὁ Ἀντίγονος*) μὲν ὑποφεύγων ἅμα τῶν ἱππέων ὀλίγοις τῶν παραλίων τινὰς πόλεων κατέσχεν, ὁ δὲ Πύρρος <ἐν> εὐτυχήμασι τοσούτοις μέγιστον αὐτῷ πρὸς δόξαν οἰόμενος διαπεπρᾶχθαι τὸ περὶ τοὺς Γαλάτας, τὰ κάλλιστα καὶ λαμπρότατα τῶν λαφύρων ἀνέθηκεν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἰτωνίδος Ἀθηνᾶς, τόδε τὸ ἐλεγεῖον ἐπιγράψας·

[**10**] Τοὺς θυρεοὺς ὁ Μολοσσὸς Ἰτωνίδι δῶρον Ἀθάνᾳ
Πύρρος ἀπὸ θρασέων ἐκρέμασεν Γαλατᾶν,
πάντα τὸν Ἀντιγόνου καθελὼν στρατὸν οὐ μέγα θαῦμα·
αἰχμηταὶ καὶ νῦν καὶ πάρος Αἰακίδαι.

[**11**] Μετὰ δὲ τὴν μάχην εὐθὺς ἀνελάμβανε τὰς πόλεις. Τῶν δ' Αἰγαίων κρατήσας, τά τε ἄλλα χαλεπῶς ἐχρήσατο τοῖς ἀνθρώποις, καὶ φρουρὰν Γαλατικὴν ἐν τῇ πόλει κατέλιπε τῶν μετ' αὐτοῦ στρατευομένων. Οἱ δὲ Γαλάται γένος ἀπληστότατον χρημάτων ὄντες ἐπέθεντο τῶν βασιλέων αὐτόθι κεκηδευμένων τοὺς τάφους ὀρύττειν, καὶ τὰ μὲν χρήματα διήρπασαν, τὰ δὲ ὀστᾶ πρὸς ὕβριν διέρριψαν.

14. Πλουτάρχου, *Ἀλέξανδρος* 41.8-10.
[**8**] Τοὺς δὲ πρώτους τὴν Ἁρπάλου φυγὴν καὶ ἀπόδρασιν ἀπαγγείλαντας ἔδησεν, Ἐφιάλτην καὶ Κίσσον, ὡς καταψευδομένους τοῦ ἀνδρός. [**9**] Ἐπεὶ δέ, τοὺς ἀσθενοῦντας αὐτοῦ καὶ γέροντας εἰς οἶκον ἀποστέλλοντος, Εὐρύλοχος Αἰγαῖος ἐνέγραψεν ἑαυτὸν εἰς τοὺς νοσοῦντας, εἶτα φωραθεὶς ἔχων οὐδὲν κακόν, ὡμολόγησε Τελεσίππας ἐρᾶν καὶ συνεπακολουθεῖν ἐπὶ θάλασσαν ἀπιούσης ἐκείνης, ἠρώτησε τίνων ἀνθρώπων ἐστὶ τὸ γύναιον. [**10**] Ἀκούσας δ' ὅτι τῶν ἐλευθέρων ἑταιρῶν «ἡμᾶς μὲν» εἶπεν «ὦ Εὐρύλοχε συνερῶντας ἔχεις· ὅρα δ' ὅπως πείθωμεν ἢ λόγοις ἢ δώροις τὴν Τελεσίππαν, ἐπειδήπερ ἐξ ἐλευθέρων ἐστί»[3].

15. Δίωνος Χρυσοστόμου, *Περὶ τοῦ δαίμονος* 6.
Ἀλέξανδρος δὲ ὕστερον μετ' ἐκεῖνον εἰς τὴν Ἀσίαν ἐξαγαγὼν ἅμα μὲν πλουσιωτάτους ἁπάντων ἀνθρώπων ἀπέδειξεν, ἅμα δὲ πενιχροτάτους, καὶ ἅμα μὲν ἰσχυρούς, ἅμα δὲ ἀσθενεῖς, φυγάδας τε καὶ βασιλέας τοὺς αὐτούς, Αἴγυπτον μὲν καὶ Βαβυλῶνα καὶ Σοῦσα καὶ Ἐκβάτανα προσθείς, Αἰγὰς δὲ καὶ Πέλλαν καὶ Δῖον ἀφελόμενος.

16. Ἀρριανοῦ, *Ἀνάβασις* 11.1.1.
Ταῦτα δὲ διαπραξάμενος ἐπανῆλθεν εἰς Μακεδονίαν· καὶ τῷ τε Διὶ τῷ Ὀλυμπίῳ τὴν θυσίαν τὴν ἀπ' Ἀρχελάου ἔτι καθεστῶσαν ἔθυσε καὶ τὸν ἀγῶνα ἐν Αἰγαῖς διέθηκε τὰ Ὀλύμπια.

17. Ἀρριανοῦ, *Ἰνδική* 18.3-6.
[**3**] Τριήραρχοι δὲ αὐτῷ ἐπεστάθησαν ἐκ Μακεδόνων (...). [**6**] Ἐπὶ δὲ Ἄτταλός τε ὁ Ἀνδρομένεος Τυμφαῖος καὶ Πευκέστας Ἀλεξάνδρου Μιεζεὺς καὶ Πείθων Κρατεύα Ἀλκομενεὺς καὶ Λεόννατος Ἀντιπάτρου Αἰγαῖος καὶ Πάνταυχος Νικολάου Ἀλωρίτης καὶ Μυλλέας Ζωΐλου Βεροιαῖος. Οὗτοι μὲν οἱ σύμπαντες Μακεδόνες.

18. Παυσανίας 1.6.3.
Αὐτὸς δὲ ἐς Αἴγυπτον διαβὰς Κλεομένην τε ἀπέκτεινεν, ὃν σατραπεύειν Αἰγύπτου κατέστησεν Ἀλέξανδρος, Περδίκκᾳ νομίζων εὔνουν καὶ δι' αὐτὸ οὐ πιστὸν αὐτῷ, καὶ Μακεδόνων τοὺς ταχθέντας τὸν Ἀλεξάνδρου νεκρὸν ἐς Αἰγὰς κομίζειν ἀνέπεισεν αὐτῷ παραδοῦναι· καὶ τὸν μὲν νόμῳ τῷ Μακεδόνων ἔθαπτεν ἐν Μέμφει, οἷα δὲ ἐπιστάμενος πολεμήσοντα Περδίκκαν Αἴγυπτον εἶχεν ἐν φυλακῇ.

19. Κλαυδίου Πτολεμαίου, *Γεωγραφικὴ Ὑφήγησις* 3.12.36 (3.13.39 Stückelberger – Grasshoff).
Ἡμαθίας·
Εὐρωπός μζ° γ΄, μ° γ΄·
Τύρισσα μζ° L΄, λθ° Lγιβ΄·
Σκύδρα μζ° γο΄, μ° γ΄·
Μίεζα μη°, λθ° Lδ΄·
Κύρρος μη° ς΄, μ° γο΄·

3. Πρβλ. Πλουτ., *Ἠθ.* 181A καὶ 339D, ὅπου ὡς ἐραστὴς τῆς Τελεσίππας κατονομάζεται λανθασμένα κάποιος Ἀντιγένης.

Ἰδομένη μη° Λ΄, μ° Λγ΄·
Γορδυνία μη° γο΄, μ° δ΄·
Ἔδεσσα μη° Λδ΄, μ° γ΄·
Βέροια μη° Λδ΄, λθ° Λγ΄·
Αἰγαία μη° γο΄, λθ° γο΄·
Πέλλα μθ° γ΄, μ° ιβ΄.

20. Αἰλίου Ἀριστείδη, *Παναθηναϊκός* 183.22.
Πέλλῃ μὲν γὰρ οὐδεὶς ἂν φιλοτιμοῖτο πατρίδι οὐδὲ Αἰγαῖς, Ἀθηναῖος δὲ οὐδείς ἐστιν Ἑλλήνων ὅστις οὐκ ἂν εὔξαιτο μᾶλλον ἢ τῆς ὑπαρχούσης πόλεως πολίτης γεγονέναι.

21. Ἰουστῖνος 7.1.5-2.5.
[**1.5**] In regione Paeonia, quae nunc portio est Macedoniae, regnasse fertur Telegonus, pater Asteropaei, cuius Troiano bello inter clarissimos vindices urbis nomen accepimus. [**1.6**] Ex alio latere in Europa regnum Europus nomine tenuit. [**1.7**] Sed et Caranus: cum magna multitudine Graecorum sedes in Macedonia responso oraculi iussus quaerere, cum Emathiam venisset, urbem Edessam, non sentientibus oppidanis propter imbrium et nebulae magnitudinem, gregem caprarum imbrem fugientium secutus, occupavit; [**1.8**] revocatusque in memoriam oraculi quo iussus erat ducibus capris imperium quaerere, regni sedem statuit; [**1.9**] religioseque postea observavit, quocumque agmen moveret, ante signa easdem capras habere, coeptorum duces habiturus, quas regni habuerat auctores. [**1.10**] Urbem Edessam ob memoriam muneris Aegaeas, populum Aegeadas vocavit. [**11**] Pulso deinde Mida –nam is quoque portionem Macedoniae tenuit– aliisque regibus pulsis, in locum omnium solus successit [**1.12**] primusque adunatis gentibus variorum populorum veluti unum corpus Macedoniae fecit, crescentique regno valida incrementorum fundamenta constituit. [**2.1**] Post hunc Perdicca regnavit, cuius et vita inlustris et mortis postrema, veluti ex oraculo, praecepta memorabilia fuere. [**2.2**] Siquidem senex moriens Argeo filio monstravit locum quo condi vellet, ibique non sua tantum, sed et succedentium sibi in regnum ossa poni iussit, praefatus, [**2.3**] quoad ibi conditae posterorum reliquiae forent, regnum in familia mansurum; [**2.4**] creduntque hac superstitione extinctam in Alexandro stirpem, quia locum sepulturae mutaverit. [**2.5**] Argeus, moderate et cum amore popularium administrato regno, successorem filium Philippum reliquit, qui, inmatura morte raptus, Aeropum, parvulum admodum, instituit heredem.

22. Στεφάνου Βυζαντίου, *Ἐθνικά*, λ. *Αἰγαί*.
Αἰγαὶ πόλεις πολλαί· Κιλικίας, Μακεδονίας, ἥτις καὶ Μηλοβότειρα ἐλέγετο, τῆς Θρᾳκησίων χερρονήσου, καὶ ἡ ἐν Μυρίνῃ ἐν τῇ Αἰολίδι, καὶ Λυδίας καὶ Λοκρίδος καὶ Αἰτωλίας καὶ Εὐβοίας, ἃς Ὅμηρος ἐν τῷ ν΄. Τὸ ἐθνικὸν ἀπὸ μὲν δισυλλάβου Αἰγαῖος, ἀπὸ δὲ τρισυλλάβου εὕρηται καὶ οὕτως Αἰγεάτης.

23. Ὁδοιπορικά.
Πευτιγγεριανὸς Πίνακας
Thessalonica XXVII Pella XXX Beroea XII Acerdos XV Arulos XX Bada VII Anamo XII Hatera XII Dium.

Ραβεννάτης Γεωγράφος 194.14-18 καὶ 195.1-4.

[194.14] Thessalonici
Pella
Beroea
Acerdos
Arulos
[195.1] Bata
Anamon
Imera
Diume

Ραβεννάτης Γεωγράφος 373.16 καὶ 374.1-6.

[373.16] Thessalonici
[374.1] Pella
Beroea
Acerdos
Bada
Anamon
Dium

Γουίδων 536.2-17.

[536.2] Thessalonici (...).
[536.8] Pella (...).
[536.11] Boroea
Archelos
Arulos
Bada
Anamon
Imera
Dium

ΙΙ. Ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες

α΄. Τιμητικὸ ψήφισμα, Δελφοί, 357/6 π.Χ. (*CID* II 10, θρ. c)[4].

[- - - - - - - - - -]
ὀβολοὺς τρεῖς.
Σθένων Αἰγαῖος καὶ
Εὔθηρος Μιλήσιος
4 ὀβολοὺς τρεῖς.
Εὐδο[- - - - - -]
[- - - - - - - - - - -]

4. Γιὰ τὴν ταυτότητα τῶν Αἰγεῶν στὴν ἐπιγραφὴ αὐτήν, βλ. στὴν Εἰσαγωγή, σημ. 5.

β΄. Κατάλογος εἰσφορῶν, Ἄργος, μετὰ τὸ 315 π.Χ. (Perlman, *Theorodokia* 188 [*IG* IV 617] στ. 13-17).

(...)
[- - - - - ία]νς ἐξ Ὁμολίο(υ) Θ Ἀλεξανδρείανς. [Γον]νεῖς
[- - -]ΙΟΙ[. .]ΕΞΑΣ[. .] ΘΘ Ἀλεξανδρε[ία]ν[ς].
[ἐξ Αἰ]γεᾶν ΘΘΘ :: Αἰγιναίανς. Ἐκ Βε[ροίας - - - -]
[Ἀλ]εξανδρείανς. Ἐξ Ἐδέσσας ΘΘΘ Αἰγινα[ίανς].
[Ἀταλα- vel Ἀλλα]νταῖοι [. . .] Ἀλεξανδρείανς. Εὐρωπαῖο[ι - -]
(...)

γ΄. Προξενικὸ ψήφισμα, Δελφοί, 272 π.Χ. (;) (*FD* III 1, 112).

Θεοί. Δελφοὶ ἔδωκα[ν Ἀ]γελόχωι Φιλίππου Μακεδόνι
[ἐ]ξ Αἰγειᾶν αὐτῶι καὶ ἐκγόνοις προξενίαν, προμαν-
[τ]είαν, προεδρίαν, προδικίαν, ἀσυλίαν, ἀτέλειαν
[π]άντων [κ]αὶ [ἐ]πιτιμὰν καθάπερ Δελφοῖς καὶ τἆλλα [ὅσα]
[κ]αὶ τοῖς ἄλλοις προξένοις καὶ εὐεργέταις. Ἄρχον-
[τ]ος Εὐ[δ]όκου, βουλευόντων Ἀρισταγόρα (τοῦ) Πρ(α)ξέ[α],
[Ἰ]έρου, Λύσωνος.

δ΄. Κατάλογος προξένων, Ἱστιαία, περ. 260 π.Χ. (*IG* XII 9, 1187, στ. 1-7 καὶ 29-31).

Ἀγαθῆι Τύχηι. Ἐπ’ ἀρχόντων Φύτωνος
ἐκ Πρωτείου, Φιλοστράτου Εἰλυμνιέως,
Εὐφραντίδου Διέως, Ἀριστομένου ἐξ
Ἄνω Λόφο[υ], Φιλεταίρου ἐξ Ἰρίστου, Λύκωνος
Εἰριέως, ἱεροθύτου Τιμησιθέου, τοῖσδε
ἔδωκεν ὁ δῆμος προξενίαν αὐτοῖς
καὶ ἐκγόνοις κατὰ τὸν νόμον·
(...)
Ἀριστοβούλωι Πεισιλάου Καλχηδονίωι
Ἀμύνται Μένωνος Μακεδόνι ἐξ Αἰγεῶν
Ἀριστοβούλωι Περσαίου
(...)

ε΄. Τιμητικὸ ψήφισμα, Μαγνησία, πρῶτο ἥμισυ τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. (*I. Magnesia* 10).

Ἐπὶ στεφανηφόρου Ἄ̣[λκιος]
μηνὸς Ἀρτεμισιῶν[ο]ς [- - -]
ἱσταμ̣ένου, φυλὴ προή[δρευεν]
Ἑρμηΐ̈ς, προέδρων [ἐπεστάτει]
Μόν̣ι̣μο[ς] Καλλίππου· [Παγκρα]-
τίδης Ἀλκίνου ἐγραμ̣[μάτευεν·]
ἔδοξ[ε]ν τῆι βουλῆι κ[αὶ τῶι]
δήμωι, ἐκκλησίας κυ[ρίας γε]-
νομένης ὑπὲρ ἐχξακοσ[ίων·]
Αἴσχρ[ω]ν Ἐπινίκου εἶπ[εν· ἐπειδὴ]
Αἰσχρίων Ἀ[μ]ύντα Μακε[δὼν]
[ἐξ] Ἀ̣ιγεῶν εὐεργε[τ]ῶν δια[τελεῖ]
[τὸν δῆμον τὸν Μαγνήτων καὶ]
τοῖς ἐντυγχάνουσ[ι τῶ]ν πολιτῶν

χρήσιμος ὢν τυγχάνει, δεδόχθαι
τῶι δήμωι δεδόσθαι αὐτῶι προξε-
νίαν κ[αὶ] πολιτείαν καθότι καὶ τοῖς
ἄλλοις εὐεργέταις, εἶναι δὲ αὐτῶι
καὶ ἔγκτησιν [κ]αὶ ἀτέλειαν ἁπάντ̣ω̣[ν]
ὧν ἂν εἰς τὸν ἴδιον οἶκον εἰσάγ[ηι]
[ἢ] ἐ[ξ]άγη[ι], καὶ ὑπάρχειν δὲ αὐτῶι καὶ
εἰσαγωγὴν καὶ ἐξαγ[ω]γὴν ἀσυλεὶ
καὶ ἀσπονδεὶ καὶ ἐμ πολέμωι καὶ ἐν εἰ-
[ρήν]ηι, εἶναι δὲ αὐτῶι καὶ προεδρίαν
ἐν τοῖς ἀγῶσιν καὶ ἔφοδον ἐπὶ τὴν
βουλὴν καὶ τὸν δῆμον πρώτ[ω]ι μετὰ
τὰ ἱερ[ά], ἐπικλ[ηρῶ]σαι δὲ [α]ὐτ[ὸν] καὶ
εἰς [φ]υλὴν ἣν ἂν αὐτὸς βούληται.
Ταῦτα δὲ εἶναι καὶ αὐτῶι καὶ ἐκγόνοις.
[Ἀ]ναγράψ]αι δὲ τόδε [τ]ὸ ψήφισμα εἰς
στήλην λιθίνην [καὶ] στ[ῆ]σαι ἐν [τῶι]
ἱερῶι τῆ[ς Ἀρτέμιδος.]
Ἔλ[α]χε φυ[λὴν] Δ̣ι̣ά̣[δα].

στ΄. Ἀπελευθερωτικὴ ἐπιγραφή, Λευκόπετρα, 229 μ.Χ. (*I. Leukopétra* 73).

Ἔτους ΖΟΤ, μινὸς Δίου Κ· Αὐρ(ηλία) Λυσι-
[μ]ά̣χη, ἔχουσα τ̣ριῶν τέκνων δ̣ί̣[και]ο̣ν,
ἐχαρισάμην Μητρὶ Θεῶν Ἀ̣ὐ̣τ̣όχθο-
νει πεδίσσκην ὀνόματι Νικόπολιν,
ὡς ἐτῶν Λ· ἠγόρασα παρὰ Ἀτιλίου κὲ
Κασάνδρας Ἐγέων (δηναρίων) ΣΝ, ἧς κὲ τὴν
ὠνὴν τ̣ῇ κυρίᾳ ἀπεθέμην· ἰαιρωμένης
Φερωνίας Κασανδριανῆς
Ἰουλίας.

ζ΄. Ἀπελευθερωτικὴ ἐπιγραφή, Λευκόπετρα, 253 μ.Χ. (*I. Leukopétra* 103).

Ἔτους · ΔΠΣ · σεβαστοῦ,
μηνὸς Λ̣ώ̣ου, ἐν Αἰγαιαῖς·
Αὐρήλιος Ποσιδώνι-
vac ος προέθη- vac
κεν πιττάκια πρὸς τοῦ
Κεσαρείου εἰς τοὺς ἰθισ-
μένους τόπους δ<ι>ωρού-
μενος Θεᾷ Αὐτόχθονι κοράσιν
ὀνόματι Ποσιδωνίαν, γένι μα-
κεδονικόν, ὡς ἐτῶν v ΙΒ· αἴταιρον πεδάριν ὀνόματι Ἐπαφρόδιτον, γένι
μα(κ)εδονικόν, ἃ ἠγόρασα ἐξ αἵμα-
vac τος.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ὅσο καὶ ἂν φαίνεται παράδοξο, οἱ Αἰγεές[1], συνήθης ἕδρα τῶν Μακεδόνων βασιλέων ἀπὸ τὴν ἵδρυση τοῦ βασιλείου μέχρι τὶς ἀρχὲς τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., δὲν μνημονεύονται στὶς πηγές μας πρὶν ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ. Οὔτε ὁ Ἡρόδοτος οὔτε ὁ Θουκυδίδης οὔτε ὁ Ξενοφῶν τὶς ἀναφέρουν, ἐνῷ ἡ Πέλλα, ὅπου μεταφέρεται ἡ ἕδρα τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας μόνον ἐπὶ βασιλείας Ἀμύντα Γ΄[2], ἐμφανίζεται ὄχι μόνον στὰ ἔργα τῶν συγγραφέων αὐτῶν, ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἤδη στὴν *Γῆς Περιήγησιν* τοῦ Ἑκαταίου τὸν 6ο αἰ. π.Χ.[3]· τὸ γεγονὸς ὀφείλεται ἴσως στὸ ὅτι οἱ Αἰγεές, ἀντίθετα πρὸς τὴν Πέλλα, δὲν ἦσαν προσιτὲς ἀπὸ τὴν θάλασσα. Οἱ ἀρχαιότερες μνεῖες τῆς πόλεως σὲ φιλολογικὲς πηγὲς εἶναι σὲ ἔργα τοῦ Θεοφράστου (μαρτ. ΑΙΓ 1) καὶ τοῦ Διύλλου (μαρτ. ΑΙΓ 2) στὰ τέλη τοῦ 4ου αἰ., κατὰ δὲ τὴν ὕστερη ἑλληνιστικὴ καὶ τὴν ρωμαϊκὴ περίοδο περιορίζονται οὐσιαστικὰ στὸν Διόδωρο (μαρτ. ΑΙΓ 5-10), τὸν Πλούταρχο (μαρτ. ΑΙΓ 13-14· πρβλ. *Ἀλέξ.* 41.9-10), τὸν Ἀρριανό (μαρτ. ΑΙΓ 16-17), τὸν Ἰουστῖνο (μαρτ. ΑΙΓ 21) καὶ μερικὰ ἄλλα ὄψιμα καὶ περισσότερο μυθολογικὰ παρὰ ἱστορικὰ κείμενα (μαρτ. ΑΙΓ 3 καὶ 11), καθὼς καὶ στοὺς γεωγραφικοὺς καταλόγους τοῦ Πλινίου (μαρτ. ΑΙΓ 12) καὶ τοῦ Πτολεμαίου (μαρτ. ΑΙΓ 13). Ἀξιοπαρατήρητη εἶναι καὶ πάλι ἡ ἀπουσία της ἀπὸ τὸ ἱστορικὸ ἔργο τοῦ Πολυβίου καὶ τὸ γεωγραφικὸ τοῦ Στράβωνος[4].

Οἱ ἀκόμη πενιχρότερες ἐξωτερικὲς ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ καλύψουν τὰ κενὰ τῶν φιλολογικῶν πηγῶν. Ἡ μόνη πιθανὴ ἐξωτερικὴ μαρτυρία τῶν κλασσικῶν χρόνων εἶναι ἡ μνεία ἑνὸς Αἰγαίου στοὺς Δελφοὺς τὸ 357/6 π.Χ., ἀλλὰ παραμένει ἀβέβαιο ἂν πρόκειται γιὰ τὶς Αἰγεὲς τῆς Μακεδονίας ἢ τὶς Αἰγ(ε)ὲς τῆς Κιλικίας (μαρτ. ΑΙΓ α΄)[5]. Οἱ μαρτυρίες τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων[6] συνοψίζονται σ' ἕναν κατάλογο πόλεων ἀπὸ τὸ Ἄργος (μαρτ. ΑΙΓ

---

1. Γιὰ μία συνοπτικὴ ἱστορικὴ παρουσίαση, βλ. Hammond, *History* I 154-58· Papazoglou, *Villes* 131-35 καὶ 469· M. B. Hatzopoulos καὶ P. Paschidis, «Makedonia», στὸ *Inventory* 798-99, ἀρ. 529· Angeliki Kottaridi, «Discovering Aegae, the Old Macedonian Capital», στὸ *Excavating Classical Culture* 75-81. Γιὰ τὸν τύπο *Αἰγεαὶ* τῆς ὀνομασίας τῆς πόλεως, ποὺ φαίνεται πὼς ἦταν ὁ ἀρχικός, καὶ γιὰ τὸ ἐθνικό, βλ. τὶς παρατηρήσεις τῶν M.B. Hatzopoulos καὶ P. Paschidis, «Makedonia», στὸ *Inventory* 798.

2. Πρβλ. Hatzopoulos, *Institutions* I 172, σημ. 3 καὶ 293 καὶ στὴν Εἰσαγωγὴ τῆς Πέλλας, κατωτέρω.

3. *FGrHist* I F144 (βλ. μαρτ. ΠΕΛ 1, κατωτέρω) μὲ τὰ σχόλια τοῦ Hammond, *History* I 147· πρβλ. καὶ στὴν Εἰσαγωγὴ τῆς Πέλλας, κατωτέρω.

4. Στὰ ρωμαϊκὰ ὁδοιπορικά (μαρτ. ΑΙΓ 23), ὅπως ἔχει ἐξηγηθεῖ διὰ μακρῶν ἀλλοῦ (M. B. Hatzopoulos, «Strepsa: A Reconsideration», στὸ *Two Studies* 40-44), οἱ Αἰγεὲς ἐμφανίζονται μὲ τὸ σὲ ποικίλους βαθμοὺς παρεφθαρμένο ὄνομα *(Βασιλικὰ) Ἀρχελάου*.

5. Ὁ J. Bousquet ἀντιμετωπίζει μὲ ἐπιφύλαξη τὴν προέλευση τοῦ Σθένωνος ἀπὸ τὶς Αἰγὲς τῆς Κιλικίας, καθὼς θὰ ἐπρόκειτο γιὰ μία ἀπὸ τὶς παλαιότερες μαρτυρίες γιὰ τὴν ἐν λόγῳ πόλη· ἡ Ἀργυρὼ Τατάκη (*Macedonians* 41, ἀρ. 14) συμπεριλαμβάνει χωρὶς σχόλια τὸν Σθένωνα στοὺς Αἰγαίους τῆς Μακεδονίας.

6. Ἡ ἐπιγραφὴ *EKM* Α΄ 140 κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲν μνημονεύει πολίτη τῶν Αἰγεῶν.

β΄), στὴν μνεία πολιτῶν τῶν Αἰγεῶν σὲ τιμητικὰ ψηφίσματα ἢ καταλόγους τῶν Δελφῶν (μαρτ. ΑΙΓ γ΄), τῆς Μαγνησίας (μαρτ. ΑΙΓ ε΄), τῆς Ἱστιαίας (μαρτ. ΑΙΓ δ΄), ἐνῷ κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους Αἰγαῖοι ἀναφέρονται μόνον σὲ δύο ἀπελευθερωτικὲς ἐπιγραφὲς τῆς Λευκόπετρας (μαρτ. ΑΙΓ στ΄ καὶ ζ΄)[7].

Ἡ ἀναζήτηση τῆς πόλεως

Ὑπὸ τὶς συνθῆκες αὐτὲς ἡ σύνταξη ἔστω καὶ ἀδροῦ διαγράμματος τῆς ἱστορίας τῶν Αἰγεῶν θὰ ἦταν ἀδύνατη χωρὶς τὴν ἀξιοποίηση τῶν ἀρχαιολογικῶν δεδομένων. Αὐτὴ ὅμως προϋποθέτει τὴν ταύτιση τῆς πόλεως μὲ συγκεκριμένο ἀρχαιολογικὸ χῶρο. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μαρτυριῶν τοῦ Εὐφορίωνος (μαρτ. ΑΙΓ 3) καὶ τοῦ Ἰουστίνου (μαρτ. ΑΙΓ 21), οἱ ὁποῖοι παραδίδουν τὴν κατάληψη τῆς φρυγικῆς πόλεως Ἔδεσσας ἀπὸ τὸν μυθικὸ γενάρχη τῆς μακεδονικῆς βασιλικῆς δυναστείας Κάρανο καὶ τὴν μετονομασία της ὡς Αἰγεῶν, ἡ πρώτη πρωτεύουσα τῶν Μακεδόνων εἶχε ταυτισθεῖ μὲ τὴν ὁμώνυμη πόλη, τὰ Βοδενὰ τῶν Μέσων Χρόνων[8]. Ἡ κοινὴ αὐτὴ πεποίθηση ἀμφισβητήθηκε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1842 ἀπὸ τὸν Γερμανὸ γεωγράφο T. L. F. Tafel, ὁ ὁποῖος ὑποστήριξε ὅτι οἱ δύο πόλεις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτίζονται, διότι ὁ Πλίνιος, ὁ Πτολεμαῖος καὶ ὁ Πλούταρχος τὶς διέκριναν, διότι οἱ Αἰγεὲς τοῦ Θεοφράστου, ὅπου παρατηρεῖται τὸ περίεργο μετεωρολογικὸ φαινόμενο τῆς ἀντίθετης πρὸς τὴν φορὰ τοῦ ἀνέμου κινήσεως τῶν νεφῶν λόγῳ τῆς γειτνιάσεως τοῦ Ὀλύμπου, πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἴδια πόλη μὲ τὶς Αἰγεὲς τοῦ Πτολεμαίου καὶ διότι δὲν εἶχε ἀνευρεθεῖ ἴχνος βασιλικῶν τάφων στὴν Ἔδεσσα, ἐνῷ σύμφωνα μὲ τὴν ὁμόφωνη φιλολογικὴ παράδοση ἡ βασιλικὴ νεκρόπολη βρισκόταν στὶς Αἰγεές[9].

Οἱ ἐνστάσεις τοῦ Tafel δὲν ηὗραν ἀνταπόκριση καὶ λησμονήθηκαν παντελῶς. Ἐπὶ ἑκατὸ καὶ πλέον χρόνια ἡ ταύτιση Αἰγεῶν καὶ Ἔδεσσας παρέμεινε ἀδιαμφισβήτητη. Ὅταν δὲ τὸ 1957 ἡ Φανούλα Παπάζογλου τὴν ἔθεσε ἐκ νέου ἐν ἀμφιβόλῳ μὲ σχεδὸν τὰ ἴδια ἐπιχειρήματα, δηλαδὴ τὴν ἀπουσία βασιλικῶν τάφων, τὴν μνεία τῶν δύο πόλεων ὡς διακριτῶν οἰκισμῶν ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖο καὶ τὴν παράλληλη παρουσία τῶν ἐθνικῶν Αἰγαῖος καὶ Ἐδεσσαῖος σὲ φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες τοῦ 4ου καὶ τοῦ 3ου αἰ. π.Χ., εἶχε τὴν ἐντύπωση ὅτι ἦταν ἡ πρώτη ποὺ τὴν ἀμφισβητοῦσε[10]. Ἀλλὰ καὶ ἡ δική της ἐπιχειρηματολογία ὑπὲρ τῆς διακρίσεως τῶν δύο πόλεων καὶ τῆς ἀναζητήσεως τῶν Αἰγεῶν στὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο τῶν Λευκαδίων-Κοπανοῦ, ὅπου εἶχαν πρόσφατα ἀνευρεθεῖ πολυτελεῖς «μακεδονικοὶ» τάφοι, πέρασε –ἂν ἐξαιρέσομε μία σημείωση τοῦ Δ. Κανατσούλη[11]– ἀπαρατήρητη, ὄχι μόνον ἐπειδὴ ἡ ἐργασία της εἶχε δημοσιευθεῖ στὴν σερβοκροατική, ἀλλὰ ἐπίσης λόγῳ τῆς ἀνθεκτικότητος μιᾶς παραδόσεως ποὺ

7. Ἀντιθέτως, ὁ κυβερνήτης πλοίου σὲ κατάλογο μυστῶν τῆς Σαμοθράκης (*IG* XII 8, 206· Dimitrova, *Theoroi* ἀρ. 53) εἶναι πιθανώτερο νὰ κατάγεται ἀπὸ τὶς Αἰγ(ε)ὲς τῆς Κιλικίας. Γιὰ τοὺς πολίτες τῶν Αἰγεῶν ποὺ μαρτυροῦνται ἐκτὸς τῆς πόλεώς τους, πρβλ. Tataki, *Macedonians* 39-41.

8. Βλ., μεταξὺ ἄλλων, Leake, *Travels* III 271-72· Cousinéry, *Voyage* I 75· Delacoulonche, «Berceau» 72-74· Φ. Πέτσα, «Αἰγαί-Πέλλα-Θεσσαλονίκη», *Ἀρχαία Μακεδονία* I (1968 [1970]) 203-219. Παραλλαγὴ τῆς καθιερωμένης αὐτῆς ἀπόψεως ἦταν ὅτι οἱ Αἰγεὲς καὶ ἡ Ἔδεσσα ἦσαν γειτονικὲς πόλεις ἢ ἡ μία προάστιο τῆς ἄλλης (πρβλ. Ch. F. Edson, «Early Macedonia», *Ἀρχαία Μακεδονία* I [1968 (1970)] 21· Δ. Κανατσούλη, *Ἐσωτερικὴ Ἱστορία* 28-31).

9. Tafel, *Via Egnatia* I 48-51.

10. Papazoglou, *Gradovi* 111.

11. Κανατσούλη, *Ἱστορία* 145, σημ. 2· πρβλ. Πέτσα, *Τάφος* 8, σημ. 7 καὶ Ch. F. Edson, «Early Macedonia», *Ἀρχαία Μακεδονία* I (1968 [1970]) 21, σημ. 17.

ἀντλοῦσε τρόπον τινὰ ἰσχὺ ἀπὸ τὸ μοναδικὸ φυσικὸ κάλλος τῆς τοποθεσίας τῆς Ἔδεσσας[12]. Ἔτσι ἡ διάκριση μεταξὺ Αἰγεῶν καὶ Ἔδεσσας διαπιστώθηκε ἐκ νέου ἀνεξάρτητα, ἀλλὰ πάντοτε μὲ τὰ ἴδια σχεδὸν ἐπιχειρήματα, ἀπὸ τὸν N. G. L. Hammond μόλις ἕνδεκα χρόνια ἀργότερα[13]. Ἡ πεποίθηση ὅμως τοῦ Ἄγγλου ἱστορικοῦ ἑδραζόταν σὲ ἄριστη γνώση τῆς τοπογραφίας καὶ σὲ συνολικὴ θεώρηση τῆς μακεδονικῆς πρωτοϊστορίας, ποὺ τοῦ ἐπέτρεπαν ὄχι μόνον τὴν συστηματικὴ ἀνασκευὴ τῆς παραδοσιακῆς ἀπόψεως, ἀλλὰ καὶ τὴν διατύπωση τεκμηριωμένης καὶ ὁλοκληρωμένης προτάσεως γιὰ τὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο ὅπου θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναζητηθεῖ ἡ πρώτη πρωτεύουσα τῶν Μακεδόνων. Ἐκκινώντας ἀπὸ τὴν διαπίστωση ὅτι ἡ κοιτίδα τῶν Μακεδόνων ἦταν ὁ Ὄλυμπος καὶ τὰ Πιέρια, ἀπέκλεισε τὴν δυνατότητα νὰ ἔχουν φθάσει αὐτοὶ στὴν Ἔδεσσα προτοῦ γίνουν, σύμφωνα μὲ τὸν Ἡρόδοτο, κύριοι τῶν λεγομένων κήπων τοῦ Μίδα στοὺς πρόποδες τοῦ Βερμίου[14], συνεπέρανε δὲ ὅτι ἡ Ἔδεσσα τοῦ Ἰουστίνου (μαρτ. ΑΙΓ 21) δὲν εἶχε καμμία σχέση μὲ τὴν ἱστορικὴ Ἔδεσσα, ἀλλὰ ἦταν ἄλλη ὁμώνυμη πόλη στοὺς πρόποδες τῶν Πιερίων, ἡ ὁποία μετὰ τὴν μακεδονικὴ κατάκτηση ἄλλαξε ὁριστικὰ ὄνομα. Στὶς μαρτυρίες τοῦ Πλινίου (μαρτ. ΑΙΓ 12), τοῦ Πτολεμαίου (μαρτ. ΑΙΓ 19) καὶ τοῦ Πλουτάρχου (μαρτ. ΑΙΓ 13-14) προσέθεσε αὐτὴν τοῦ καταλόγου προσφορῶν τοῦ Ἄργους (μαρτ. ΑΙΓ β΄), ποὺ μνημονεύει τὶς Αἰγεὲς χωριστὰ καὶ νότια ἀπὸ τὴν Ἔδεσσα καὶ χρησιμοποίησε τὸ προαναφερθὲν χωρίο τοῦ Θεοφράστου (μαρτ. ΑΙΓ 1), καθὼς καὶ ἕνα ἄλλο τοῦ Διοδώρου (μαρτ. ΑΙΓ 6), ποὺ ἐξιστορεῖ ἐπιδρομὴ ἑνὸς ἀνταπαιτητοῦ τοῦ μακεδονικοῦ θρόνου τὸ 360 π.Χ. ἀπὸ τὴν Μεθώνη στὶς Αἰγεές, γιὰ νὰ ἐπιχειρηματολογήσει ὅτι ὁ μόνος ἀρχαιολογικὸς χῶρος ποὺ ἀνταποκρίνεται στὶς ἀνωτέρω προϋποθέσεις εἶναι ἐκεῖνος τῆς Βεργίνας – Παλατιτσιῶν, ὅπου, μεταξὺ ἄλλων, εἶχε ἀνασκαφεῖ ἀνάκτορο, καθὼς καὶ πολυτελεῖς μακεδονικοὶ τάφοι, ἀλλὰ ὁ ὁποῖος εἶχε ταυτισθεῖ ἀπὸ τὸν L. Heuzey μὲ τὴν ἐλάχιστα γνωστὴ πόλη Βάλλα καὶ ἀπεδίδετο ἔκτοτε κατὰ γενικὴ ὁμολογία σ' αὐτήν.

Παρὰ τὴν ἀδιαμφισβήτητη λογικὴ τῶν ἐπιχειρημάτων της, ἡ πρόταση τοῦ N. G. L. Hammond δὲν ἔτυχε εὐρείας ἀποδοχῆς[15], μέχρις ὅτου οἱ συνεχιζόμενες ἀνασκαφὲς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στὸν χῶρο τῆς Μεγάλης Τούμπας τῆς Βεργίνας ὑπὸ τὴν διεύθυνση τοῦ Μανόλη Ἀνδρόνικου ἔφεραν τὸ 1976 στὸ φῶς δεκάδες θραυσμάτων ἐπιτυμβίων στηλῶν τοῦ 4ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.[16] Τὰ εὑρήματα αὐτὰ ἀνεκάλεσαν στὴν μνήμη τοῦ μέχρι τότε δύσπιστου ἀρχαιολόγου τὸ χωρίο τοῦ Πλουτάρχου ἀπὸ τὸν *Βίο τοῦ Πύρρου*, ὅπου περιγράφεται ἡ σύληση τῶν βασιλικῶν τάφων τῶν Αἰγεῶν ἀπὸ τοὺς Γαλάτες μισθοφόρους τοῦ Ἠπειρώτη βασιλέως (μαρτ. ΑΙΓ 13), καὶ τὸν ἔπεισαν γιὰ τὴν ὀρθότητα τῆς ἀπόψεως τοῦ Ἄγγλου ἱστορικοῦ. Ἡ ἀνακάλυψη τὸ ἑπόμενο ἔτος δύο βασιλικῶν τάφων στὸν ἴδιο χῶρο

12. Πρβλ. Leake, *Travels* III 271-72· Delacoulonche, «Berceau» 72· πρβλ. Στουγιαννάκη, *Ἔδεσσα* 53-55, καὶ τώρα M. B. Hatzopoulos, «*Herodotus* (8.137-38), the Manumissions from Leukopetra and the Topography of the Middle Haliakmon Valley», στὸ *Herodotus* 205· τοῦ ἰδίου, *Macédoine* 20-21.

13. N. G. L. Hammond, «The Archaeological Background to the Macedonian Kingdom», *Ἀρχαία Μακεδονία* I (1968 [1970]) 64-67· τοῦ ἰδίου, *History* I 155-59. Ἡ ἴδια ταύτιση προτάθηκε συγχρόνως ἀλλὰ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν Lane Fox, *Alexander* 19 καὶ 551.

14. Ἡροδ. 8.138.

15. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν ἡ μικρὴ μονογραφία τοῦ Cawkwell, *Philip* 29 καὶ ὑποσημείωση, καὶ ἡ *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, τ. Ε΄ (Ἀθήνα 1974), χάρτ. ἀρ. 2, 3, 4, 14, 16.

16. Μ. Ἀνδρόνικου, «Ἀνασκαφὴ στὴν Μεγάλη Τούμπα τῆς Βεργίνας», *AAA* 9 (1976) 123-30.

καὶ σειρᾶς ἄλλων κατὰ τὴν περίοδο ποὺ ἀκολούθησε ἐπεβεβαίωσε πανηγυρικὰ τὴν ταύτιση τῶν Αἰγεῶν μὲ τὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο Βεργίνας – Παλατιτσιῶν[17]. Μόνον ἐλάχιστοι συνάδελφοί του ἐξακολούθησαν ἐπὶ μικρὸ διάστημα νὰ ἀμφιβάλλουν[18]. Ἔτσι ἡ ἀμφισβήτησή της τὸ 1994 ἀπὸ στενὸ συνεργάτη καὶ συνεχιστὴ τοῦ Μανόλη Ἀνδρόνικου, ποὺ ὑποστήριξε ἐκ νέου τὴν ταύτιση τοῦ χώρου τῆς Βεργίνας μὲ τὴν Βάλλα καὶ τὴν τοποθέτηση τῶν Αἰγεῶν στὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο τῶν Λευκαδίων-Κοπανοῦ, ἦλθε σὰν κεραυνὸς ἐν αἰθρίᾳ[19], ἀλλὰ δὲν ηὗρε θετικὴ ἀνταπόκριση, καθὼς ὁ εἰσηγητής της δὲν προσκόμιζε νέα ὑλικὰ στοιχεῖα οὔτε προσέφερε νέα ἑρμηνεία τῶν παλαιῶν δεδομένων, περιεῖχε δὲ ἀφθονία πραγματικῶν καὶ λογικῶν σφαλμάτων[20]. Σήμερα, πέρα ἀπὸ τὰ παλαιότερα φιλολογικά, ἱστορικὰ καὶ γεωγραφικὰ ἐπιχειρήματα τοῦ N. G. L. Hammond, ἡ παρουσία τῶν ἀνακτόρων, τῶν βασιλικῶν τάφων, τοῦ θεάτρου καὶ τῶν μοναδικῶν σὲ ἀριθμὸ καὶ ποιότητα βασιλικῶν ἀναθημάτων δὲν θὰ ἀναμενόταν νὰ ἐπιτρέπει ἀμφιβολίες γιὰ τὴν ταύτιση τῶν Αἰγεῶν μὲ τὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο Βεργίνας – Παλατιτσιῶν. Ἐν τούτοις, δώδεκα χρόνια μετὰ τὸν Π. Φάκλαρη, ὁ ἱστορικὸς Ἰ. Σ. Τουλουμάκος ἐπανῆλθε στὴν ταύτιση τῶν Αἰγεῶν μὲ τὴν Ἔδεσσα καὶ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῆς Βεργίνας μὲ τὴν ἄσημη Βάλλα[21].

Ἱστορικὸ πλαίσιο

Στὴν περιοχὴ νοτίως τῆς ἀρχαίας πόλεως τῶν Αἰγεῶν ἐκτείνεται σὲ ἐπιφάνεια μεγαλύτερη τῶν χιλίων στρεμμάτων νεκρόπολη τῆς ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου. Ἄνω τῶν 300 τύμβοι ἐντοπίσθηκαν καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἀνασκάφηκαν κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες. Χρονολογικὰ καλύπτουν τὴν περίοδο 1000 ἕως 700 π.Χ., ἑπομένως δὲ θὰ πρέπει νὰ ἀνήκουν στὴν προκάτοχο τῶν μακεδονικῶν Αἰγεῶν φρυγικὴ πόλη Ἔδεσσα, τῆς ὁποίας ὁ οἰκισμὸς δὲν ἔχει ἀκόμη ἀνακαλυφθεῖ. Ὁ πλοῦτος τῶν ἀνδρικῶν ταφῶν σὲ σιδηρὰ ὅπλα καὶ τῶν γυναικείων σὲ χαλκὰ κοσμήματα μαρτυρεῖ ἀναμφισβήτητα τὴν εὐμάρεια καὶ τὴν ἰσχὺ τῶν κατοίκων της[22].

Τὰ ταφικὰ εὑρήματα τῆς γεωμετρικῆς περιόδου διαδέχονται ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 6ου αἰῶνος

---

17. Πρβλ. Ἀνδρόνικου, *Βεργίνα* 55-85· τοῦ ἰδίου, *Χρονικό* 58-68.

18. Πρβλ. τοὺς ἐνδοιασμοὺς τῆς Φανούλας Παπάζογλου, *Villes* 134, σημ. 63.

19. P. Faklaris, «Aegae: Determining the Site of the First Capital of the Macedonians», *AJA* 98 (1994) 609-616.

20. Βλ. M. B. Hatzopoulos, «Aigéai: la localisation de la première capitale macédonienne», *REG* 109 (1996) 264-69· πρβλ. N. G. L. Hammond, «The Location of Aegae», *JHS* 118 (1997) 177-79· Chrysoula Saatsoglou-Paliadeli, «Aegae: A Reconsideration», *AM* 111 (1996) 225-35.

21. Τουλουμάκου, *Ἱστορικὰ προβλήματα·* τοῦ ἰδίου, *AncSoc* 40 (2010) 15-50. Ὁ Ἰ. Τουλουμάκος ἐπανέρχεται στὴν θεωρία τῆς ταυτίσεως τῶν Αἰγεῶν μὲ τὴν Ἔδεσσα, χωρὶς οὐσιαστικὰ νὰ προσκομίζει νέα ἐπιχειρήματα, ἀλλὰ ἀξιοποιώντας ὁρισμένες ἐπιπολαιότητες τῶν ὑποστηρικτῶν τῆς τοποθετήσεως τῆς ἀρχαίας πόλεως στὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο Βεργίνας-Παλατιτσιῶν, γιὰ νὰ τὴν θέσει ὑπὸ ἀμφισβήτηση. Συγχρόνως σχεδὸν ὁ Ἐμ. Μανωλεδάκης («Ἡ θέση τῶν Αἰγῶν στὴν ‘Γεωγραφία’ τοῦ Κλαυδίου Πτολεμαίου», *ΑΕΜΘ* 19 [2005 (2007)] 483-94) βασιζόμενος στὶς συντεταγμένες τοῦ Κλαυδίου Πτολεμαίου, ὑπεστήριξε ὅτι ὁ ἀρχαῖος γεωγράφος τοποθετοῦσε τὶς Αἰγεὲς στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Βεργίνας. Ἀξίζει τέλος νὰ σημειωθεῖ ἡ ἔμμεση ἐπιβεβαίωση τῆς ταυτίσεως Αἰγεῶν – Βεργίνας ἀπὸ τὰ σφραγίσματα μὲ παράσταση αἴγας σὲ κεραμίδες τοῦ Μητρώου (βλ. Στέλλας Δρούγου, στὸ *Κερμάτια Φιλίας* Β΄ 171-79).

22. Ἀνδρόνικου, *Νεκροταφεῖον* 1-3· τοῦ ἰδίου, *Βεργίνα* 21-31· Φ. Πέτσα, «Ἀνασκαφὴ ἀρχαίου νεκροταφείου Βεργίνης 1960/1», *ΑΔ* 17 (1961-62) *Μελ.* [1963] 218-88 καὶ τοῦ ἰδίου, *ΑΔ* 18 (1963) *Χρον.* [1965] 217-32· Katerina Romiopoulou – Imma Kilian-Divlmeier, «Neue Funde aus der eisenzeitlichen Hügelnekropole von Vergina, Griechisch Makedonien», *PZ* 64 (1989) 86-151.

π.Χ. ἀρχαϊκὲς ταφές, ποὺ μὲ τὴν σειρά τους ἀκολουθοῦνται χωρὶς λύση συνεχείας ἀπὸ κλασσικὲς καὶ ἑλληνιστικές, μὴν ἀφήνοντας ἀμφιβολία ὅτι οἱ νεκροὶ ποὺ ἀναπαύονταν σ' αὐτὲς ἀνήκουν στοὺς Μακεδόνες τῶν ἱστορικῶν χρόνων, οἱ ὁποῖοι κατέκτησαν τὴν στρατηγικῆς σημασίας πόλη κάποτε μεταξὺ τοῦ τέλους τοῦ 8ου καὶ τῶν μέσων τοῦ 6ου αἰῶνος π.Χ.[23] Γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τοῦ ἀκριβοῦς χρόνου τῆς κατακτήσεως, ἐλλείψει ἀρχαιολογικῶν στοιχείων, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ προσφύγομε στοὺς θρύλους τῆς φιλολογικῆς παραδόσεως.

Σύμφωνα μὲ παράδοση ποὺ διασώζει ὁ Διόδωρος (μαρτ. ΑΙΓ 5), ὁ φυγὰς ἀπὸ τὸ Ἄργος Περδίκκας *τὴν ἰδίαν βασιλείαν αὐξῆσαι βουλόμενος ἠρώτησεν εἰς Δελφούς· ἡ δὲ ἔφη:*

Ἔστι κράτος βασίλειον ἀγαυοῖς Τημενίδαισι
γαίης πλουτοφόροιο· δίδωσι γὰρ αἰγίοχος Ζεύς.
Ἀλλ' ἴθι ἐπειγόμενος Βοττηίδα πρὸς πολύμηλον·
ἔνθα δ' ἂν ἀγρικέρωτας ἴδῃς χιονώδεας αἶγας
εὐνηθέντας ὕπνῳ, κείνης χθονὸς ἐν δαπέδοισι
θῦε θεοῖς μακάρεσσι καὶ ἄστυ κτίζε πόληος.

Ἀνάλογος χρησμὸς ἀποδίδεται ἀπὸ τὸν συγγραφέα τῶν πρώιμων ἑλληνιστικῶν χρόνων Εὐφορίωνα στὸν Κάρανο (μαρτ. ΑΙΓ 3), ἀλλά, ὅπως ἔχει σήμερα ἀποδειχθεῖ, ἡ προσθήκη τοῦ Καράνου στοὺς ἱδρυτικοὺς θρύλους καὶ τὸ γενεαλογικὸ δένδρο τῶν Τημενιδῶν δὲν εἶναι προγενέστερη τοῦ τέλους τοῦ 5ου αἰῶνος π.Χ.[24] Σύμφωνα μὲ τὴν παλαιότερη γενεαλογία τοῦ Ἡροδότου[25], ποὺ ἐπιβεβαιώνει καὶ ὁ Θουκυδίδης[26], ὁ Περδίκκας ἦταν ὁ ἕκτος πρόγονος τοῦ Ἀλεξάνδρου Α΄. Ἐὰν δεχθοῦμε ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἐνηλικιώθηκε περὶ τὸ 500 π.Χ., ἡ ἀκμὴ τοῦ Περδίκκα πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ περὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 7ου αἰῶνος, δηλαδὴ συμπίπτει μὲ τὸ τέλος τοῦ νεκροταφείου τῶν τύμβων τῆς φρυγικῆς πόλεως. Πρέπει νὰ προστεθεῖ ὅτι, σύμφωνα μὲ τὸν Ἰουστῖνο (ποὺ μέσῳ τοῦ Πομπηίου Τρώγου –τὸ ἔργο τοῦ ὁποίου συνοψίζει– διασώζει τὶς παραδόσεις ποὺ συνέλεξε στὴν Μακεδονία ὁ σύγχρονος τοῦ Φιλίππου Β΄ ἱστορικὸς Θεόπομπος ὁ Χῖος)[27], ὁ Περδίκκας πεθαίνοντας ὑπέδειξε στὸν γιὸ καὶ διάδοχό του Ἀργαῖο τὸν τόπο ὅπου ἤθελε νὰ ταφεῖ καὶ ὁ ὁποῖος ἔπρεπε νὰ ἀποτελέσει τὴν βασιλικὴ νεκρόπολη. Ὅσο οἱ βασιλεῖς θὰ ἐθάπτοντο ἐκεῖ ἡ βασιλεία θὰ παρέμενε στὴν δυναστεία τῶν Τημενιδῶν (μαρτ. ΑΙΓ 21). Αὐτὴ ἦταν ἡ ἀρχὴ τῆς βασιλικῆς νεκροπόλεως τῶν Αἰγεῶν, ποὺ ἔφερε ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας στὸ φῶς ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη. Ἔτσι τὰ ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα ἐπιβεβαιώνουν τὶς τοπικὲς δυναστικὲς παραδόσεις ποὺ διασώζει ἡ ἀρχαία γραμματεία.

Ἡ πρώτη μνεία τῶν Αἰγεῶν σὲ ἱστορικὸ πλαίσιο συνδέεται μὲ τὴν ἀποτυχημένη ἀπόπειρα τῶν Ἀθηναίων μετὰ τὸν τραγικὸ θάνατο τοῦ Περδίκκα Γ΄ τὸ 360 π.Χ. νὰ ἐγκαταστήσουν τὸν εὐνοούμενό τους ἀνταπαιτητὴ Ἀργαῖο στὸν μακεδονικὸ θρόνο, ποὺ ἀφηγεῖται ὁ Διόδωρος μὲ

23. Μ. Ἀνδρόνικου, «Τάφοι τῆς Βεργίνας», στὸ *Ἀπὸ τὸν Φίλιππο Β΄* 35-38.

24. Πρβλ. N. G. L. Hammond, στὸ *History* II 8-14· W. Greenwalt, «The Introduction of Caranus into the Argead King List», *GRBS* 26 (1985) 43-49· Mari, *Olimpo* 19-21· 62-63· 159-163.

25. Ἡροδ. 8.137.1 καὶ 139.

26. Θουκ. 2.100.2.

27. Πρβλ. N. G. L. Hammond, στὸ *History* II 12. Ἡ ἄποψη ποὺ ἐκτίθεται ἐκεῖ καὶ ὄχι στὸ ἄρθρο τοῦ ἰδίου συγγραφέως γιὰ τὶς πηγὲς τοῦ Ἰουστίνου (N. G. L. Hammond, «The Sources of Justin on Macedonia to the Death of Philip», *CQ* 85 [1991] 502 [= *Collected Studies* IV 104]) εἶναι ἡ ὀρθή.

βάση τὸν Ἔφορο (μαρτ. ΑΙΓ 6)[28]. Ὁ Ἀθηναῖος στρατηγὸς Μαντίας ἀποβίβασε στὴν Μεθώνη τὸν Ἀργαῖο, ὁ ὁποῖος ἐπὶ κεφαλῆς μισθοφορικῶν δυνάμεων βάδισε πρὸς τὶς Αἰγὲς καὶ ἐπεχείρησε νὰ πείσει τοὺς *ἐν ταῖς Αἰγαῖς*, δηλαδὴ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τοὺς ἐπιφανεῖς Μακεδόνες μέλη τοῦ συνεδρίου, νὰ τὸν ἀναγνωρίσουν ὡς βασιλέα. Μετὰ τὴν ἀποτυχία του καὶ ἐνῷ ἐπανέκαμπτε στὴν Μεθώνη, ὑπέστη αἰφνιδιαστικὴ ἐπίθεση ἀπὸ τὸν Φίλιππο, τὸν νεώτερο ἀδελφὸ τοῦ νεκροῦ βασιλέως, ἡ ὁποία κατέληξε σὲ συντριπτικὴ ἦττα τοῦ ἀνταπαιτητοῦ[29].

Οἱ Αἰγὲς ἐπανέρχονται στὸ προσκήνιο τῆς ἱστορίας στὴν ἀφήγηση, πάλι ἀπὸ τὸν Διόδωρο, ἀλλὰ μὲ βάση ἄλλον ἱστορικό, πιθανῶς τὸν Ἀθηναῖο Δίυλλο, τῆς δολοφονίας τοῦ Φιλίππου Β΄ τὸ φθινόπωρο τοῦ 336 π.Χ., κατὰ τοὺς γάμους τῆς θυγατέρας του Κλεοπάτρας μὲ τὸν βασιλέα τῶν Μολοσσῶν Ἀλέξανδρο (μαρτ. ΑΙΓ 7)[30]. Τὰ σχετικὰ κεφάλαια τοῦ Σικελιώτη ἱστορικοῦ εἶναι ἰδιαίτερα διαφωτιστικά, διότι ἀποδεικνύουν ὅτι, παρὰ τὴν μεταφορὰ τῆς διοικητικῆς ἕδρας τοῦ βασιλείου στὴν Πέλλα, ἡ πόλη παρέμενε ὁ τόπος τελέσεως ἑορτῶν καὶ ἀγώνων παμμακεδονικοῦ χαρακτῆρος, καθὼς καὶ ἀρκετὰ συνήθης τόπος διαμονῆς τῶν βασιλέων. Ἐπίσης παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες γιὰ τὴν τοπογραφία τῆς πόλεως καὶ ἰδιαίτερα τὰ ἀνάκτορα, τὸ θέατρο καὶ τὶς πύλες τῶν τειχῶν. Πράγματι, περιγράφεται μὲ ἐνάργεια πῶς ὁ βασιλεὺς κατέβαινε ἐν πομπῇ ἀπὸ τὰ ἀνάκτορα στὸ θέατρο, στὴν εἴσοδο τοῦ ὁποίου καραδοκοῦσε ὁ Παυσανίας, καὶ πῶς ὁ τελευταῖος αὐτὸς μετὰ τὴν δολοφονία τοῦ βασιλέως ἐπεχείρησε νὰ διαφύγει ἀπὸ τὴν παρακείμενη δυτικὴ πύλη τῆς πόλεως, ὅπου τὸν περίμεναν ἄλογα, ἀλλὰ θανατώθηκε ἀπὸ τοὺς σωματοφύλακες τοῦ Φιλίππου, ὅταν ὑπόδημά του ἐνεπλάκη σὲ κληματίδα προκαλώντας τὴν πτώση του[31].

Ἀπὸ τὸν συνδυασμὸ κειμένων ποικίλης φύσεως καὶ διαφόρων ἐποχῶν προκύπτει ὅτι στὸ κατάμεστο θέατρο τῶν Αἰγεῶν ὁ Ἀλέξανδρος μὲ τὴν ἐπικουρία τοῦ Ἀντιπάτρου κατόρθωσε νὰ ἠρεμήσει καὶ νὰ προσεταιρισθεῖ τὸ πλῆθος τῶν συγκεντρωμένων Μακεδόνων καὶ νὰ ἀναρρηθεῖ βασιλεύς. Ἐκεῖ προφανῶς διεξήχθη καὶ ἡ δίκη τῶν ὑποτιθεμένων συνεργῶν τοῦ Παυσανία, οἱ ὁποῖοι καὶ ἐκτελέσθηκαν. Στὴν βασιλικὴ νεκρόπολη, τέλος, ὁ Ἀλέξανδρος ἐκόσμησε τάφο πολυτελῆ ὅπου ἐναπέθεσε τὸ σκήνωμα τοῦ πατέρα του καὶ ἵδρυσε «ναό», δηλαδὴ *ἡρῷον*, ἐπάνω στὸν τάφο[32].

Οἱ Αἰγεὲς μνημονεύονται ἐκ νέου στὴν *Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασιν* τοῦ Ἀρριανοῦ συναφῶς μὲ γεγονότα ποὺ ἐκτυλίσσονται τὸ ἑπόμενο ἔτος, τὸ 335 π.Χ.: ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τὶς νῖκες του ἐπὶ τῶν βαρβάρων καὶ Ἑλλήνων ἀντιπάλων του, ἐπέστρεψε στὴν Μακεδονία καὶ τέλεσε στὶς Αἰγεὲς τὰ Ὀλύμπια (μαρτ. ΑΙΓ 16). Τὸ χωρίο ἔχει προκαλέσει ἀτέρμονες συζητήσεις. Πρόκειται περὶ λάθους τοῦ Ἀρριανοῦ ἢ τῆς πηγῆς του –προϊὸν συγχύσεως μὲ τὰ γνωστὰ Ὀλύμπια τοῦ

---

28. Γιὰ τὶς πηγὲς τοῦ 16ου βιβλίου τοῦ Διοδώρου, βλ. N. G. L. Hammond, «The Sources of Diodorus XVI», *CQ* 31 (1937) 79-91 καὶ 32 (1938) 37-51· Marta Sordi, *Diodoro XVI* xi-xlvi· D. Ambaglio, «Introduzione alla Biblioteca storica di Diodoro» στὸ *Diodoro, Introduzione generale* 20-28.

29. Γιὰ τὸ ἐπεισόδιο αὐτό, βλ. M. B. Hatzopoulos, «Strepsa: A Reconsideration», στὸ *Two Studies* 51, καὶ Hatzopoulos, *Institutions* I 178-79 καὶ 292-93.

30. Γιὰ τὶς πηγὲς τοῦ 16ου βιβλίου τοῦ Διοδώρου, βλ. σημ. 28, ἀνωτέρω.

31. Μαρτ. ΑΙΓ 7 (καὶ σημ. 2, ὅπου ἡ παράλληλη μαρτυρία τοῦ Ἰουστίνου)· πρβλ. Ἀνδρόνικου, *Βεργίνα* 232· τοῦ ἰδίου, «Βεργίνα. Ἀρχαιολογία καὶ ἱστορία», στὸ *Φίλια ἔπη* 34-35.

32. Τὰ γεγονότα αὐτὰ θὰ ἀποτελέσουν ἀντικείμενο ἰδιαίτερης μελέτης, πρβλ. Hatzopoulos, *Institutions* I 293, σημ. 2.

Δίου– ἢ περὶ δύο χωριστῶν ἑορτῶν πρὸς τιμὴν τοῦ Διός, ἡ δεύτερη ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἐτελεῖτο πράγματι στὶς Αἰγεές; Μήπως ἡ δεύτερη αὐτὴ ἑορτὴ τοῦ Διὸς δὲν ἦσαν τὰ Ὀλύμπια ἀλλὰ τὰ *Βασίλεια ἐν Μακεδονίαι* γνωστὰ ἀπὸ ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες[33]; Μὲ τὰ διαθέσιμα σήμερα δεδομένα ὁριστικὴ ἀπάντηση δὲν εἶναι δυνατή.

Ἀπὸ τὶς ἀφηγήσεις ἱστορικῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ποὺ διέσωσαν ὁ Πλούταρχος καὶ ὁ Ἀρριανός, μαθαίνομε ὅτι ὁ Εὐρύλοχος ὁ Αἰγαῖος ἐρωτεύθηκε τὴν ἑταίρα Τελεσίππα κατὰ τὴν ἀσιατικὴ ἐκστρατεία καὶ προφασίσθηκε ἀσθένεια γιὰ νὰ ἐπιστρέψει μαζί της στὴν Μακεδονία, ὁ δὲ Ἀλέξανδρος, ὅταν ἀνακάλυψε τὴν ἀπάτη, ἀντὶ νὰ ὀργισθεῖ, τὸν βοήθησε νὰ τὴν κατακτήσει (μαρτ. ΑΙΓ 14). Πληροφορούμεθα ἐπίσης ὅτι ὁ Λεοννᾶτος Ἀντιπάτρου Αἰγαῖος ἦταν ἑταῖρος τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἕνας ἀπὸ τοὺς τριηράρχους τοῦ στόλου ποὺ ναυπηγήθηκε στὸν Ὑδάσπη τὸ 326 π.Χ. (μαρτ. ΑΙΓ 17· πρβλ. *Ἀνάβ.* 4.12.2). Τὸ ὄνομα μιᾶς τρίτης ἱστορικῆς μορφῆς μνημονεύεται σ' ἐπιγραφὴ τῶν Αἰγεῶν, ἂν γίνει δεκτὴ ἡ ἑλκυστικὴ ὑπόθεση τῆς Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη ὅτι ἡ ἀναθέτρια τοῦ ἐπιτυμβίου μνημείου τοῦ Ἁρπάλου (ἀρ. **56**) δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν ἑταίρα Παγκάστα, ἐρωμένη τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὴν ὁποία ἀπαθανάτισε σὲ διάσημο πίνακα καὶ ἐρωτεύθηκε ὁ Ἀπελλῆς.

Στὶς Αἰγεὲς ἐπίσης, σύμφωνα μὲ τὰ βασιλικὰ ὑπομνήματα, ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε τὴν πρόθεση νὰ ἀνεγείρει ἐπιτάφιο μνημεῖο γιὰ τὸν πατέρα του Φίλιππο, μεγάλο ὅσο καὶ ἡ μεγαλύτερη πυραμίδα τῆς Αἰγύπτου (μαρτ. ΑΙΓ 8). Ἂν καὶ ἡ πληροφορία αὐτὴ τοῦ Διοδώρου ἀμφισβητήθηκε, ἡ προέλευσή της ἀπὸ τὸν Ἱερώνυμο τὸν Καρδιανό, ποὺ εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ σχετικοῦ κεφαλαίου τοῦ Σικελιώτη ἱστορικοῦ, συνηγορεῖ ἰσχυρὰ ὑπὲρ τῆς ἀξιοπιστίας της[34]. Σύμφωνα μὲ τὸν Παυσανία οἱ Αἰγεὲς θὰ ἦσαν ὁ τόπος ταφῆς καὶ τῆς σοροῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἂν ὁ Ἀρριδαῖος, ποὺ εἶχε ἀναλάβει τὴν ἡγεσία τῆς νεκρικῆς πομπῆς, δὲν παρέδιδε τὸ 321 π.Χ. τὰ πολύτιμα λείψανα τοῦ βασιλέως στὸν Πτολεμαῖο (μαρτ. ΑΙΓ 18).

Τὸ 316 π.Χ., πάλι στὶς Αἰγεές, σύμφωνα μὲ τὸν Δίυλλο (μαρτ. ΑΙΓ 2) καὶ τὸν Διόδωρο (μαρτ. ΑΙΓ 9), ὁ Κάσσανδρος, ἀφοῦ κατέστη κύριος τῆς Μακεδονίας, ἔθαψε, *καθάπερ ἔθος ἦν τοῖς βασιλεῦσι*, τὰ λείψανα τῶν βασιλέων Φιλίππου Γ΄ καὶ Εὐρυδίκης, ποὺ εἶχε δολοφονήσει τὸ προηγούμενο ἔτος ἡ Ὀλυμπιάς, καθὼς καὶ τὴν τέφρα τῆς μητέρας τῆς Εὐρυδίκης Κυννάνας, τὴν ὁποίαν εἶχε δολοφονήσει στὴν Μικρὰ Ἀσία ὁ ἀδελφὸς τοῦ Περδίκκα Ἀλκέτας τὸ 322 π.Χ.

Ἡ τελευταία μνεία τῶν Αἰγεῶν σὲ συγκεκριμένο ἱστορικὸ πλαίσιο διαβάζεται στὶς ἀφηγήσεις τῶν πολέμων τοῦ Πύρρου στὰ ἔργα τοῦ Διοδώρου (μαρτ. ΑΙΓ 10) καὶ τοῦ Πλουτάρχου (μαρτ. ΑΙΓ 13), ποὺ ἀντλοῦν τὶς πληροφορίες τους ἀπὸ τὸν σύγχρονο μὲ τὰ γεγονότα ἱστορικὸ Ἱερώνυμο τὸν Καρδιανό[35]. Κατὰ τοὺς συγγραφεῖς αὐτοὺς οἱ Γαλάτες μισθοφόροι τῆς φρουρᾶς, ποὺ ὁ Πύρρος μετὰ τὴν νίκη του ἐπὶ τοῦ Ἀντιγόνου Γονατᾶ ἐγκατέστησε τὸ 274 π.Χ. στὶς Αἰγεές, ἀνέσκαψαν καὶ σύλησαν τοὺς βασιλικοὺς τάφους, γεγονὸς ποὺ προκάλεσε τὴν ἀγανάκτηση τῶν Μακεδόνων.

Ὅσο ἡ ἐπιβεβαίωση τῶν φιλολογικῶν μαρτυριῶν γιὰ τὰ ἀνάκτορα, τὸ θέατρο καὶ τὰ τείχη τῆς πόλεως ἀπὸ τὶς ἀρχαιολογικὲς ἀνακαλύψεις ἔγινε σχεδὸν καθολικὰ ἀποδεκτή, τόσο τὰ

33. Πρβλ. Bosworth, *Commentary* I, 97· M. B. Hatzopoulos, «The Oleveni Inscription and the Dates of Philip II's Reign», στὸ *Philip II* 40-41, καὶ Gauthier - Hatzopoulos, *Loi* 146, σημ. 3, μὲ βιβλιογραφία· Manuela Mari, «Le olimpie macedoni de Dion tra Archelao e l'età romana», *RFIC* 126 (1998) 137-69.

34. Πρβλ. N. G. L. Hammond, στὸ *History* III 95-98· τοῦ ἰδίου, *Alexander* 300-304.

35. Πρβλ. N. G. L. Hammond, στὸ *History* III 95-98.

εὑρήματα τῆς βασιλικῆς νεκροπόλεως ἐξακολουθοῦν νὰ προκαλοῦν ἔντονες διχογνωμίες. Ὁ Μανόλης Ἀνδρόνικος ἀνεγνώρισε στὴν Μεγάλη Τούμπα τὴν πραγματοποίηση ἀπὸ τὸν Ἀντίγονο Γονατᾶ τοῦ σχεδίου τοῦ Ἀλεξάνδρου γιὰ τὴν κατασκευὴ «τάφου παραπλήσιου μὲ μία ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες πυραμίδες τῆς Αἰγύπτου» (μαρτ. ΑΙΓ 8) καὶ στὶς θρυμματισμένες ἐπιτύμβιες στῆλες ποὺ ἔφερε στὸ φῶς ἡ ἀνασκαφὴ τῆς ἐπιχωματώσεως τὰ συλλεγμένα λείψανα τῶν τάφων –ἀσφαλῶς ὄχι μόνον βασιλικῶν– ποὺ εἶχαν συλήσει οἱ μισθοφόροι τοῦ Πύρρου[36]. Γιὰ τὸν διάσημο Ἕλληνα ἀρχαιολόγο δὲν ὑπῆρχε ἀμφιβολία· ὁ μεγάλος ἀσύλητος «μακεδονικὸς» τάφος Β΄ εἶχε κατασκευασθεῖ ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο γιὰ νὰ δεχθεῖ τὴν τέφρα τοῦ πατέρα του Φιλίππου. Γιὰ τὸν μικρότερο ἀσύλητο «μακεδονικὸ» τάφο Γ΄ ἦταν λιγώτερο κατηγορηματικός, ἀλλὰ ἔκλινε ὑπὲρ τῆς ἀποδόσεώς του στὸν γιὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου Ἀλέξανδρο Δ΄. Τέλος, τὸν «μεταβατικὸ», μεταξὺ τοῦ κιβωτιόσχημου καὶ τοῦ καμαροσκεποῦς, τάφο μὲ τὴν «ἐσωτερικὴ» πρόσοψη ἀπέδωσε μὲ κάποιες ἐπιφυλάξεις στὴν μητέρα τοῦ Φιλίππου Β΄ Εὐρυδίκη[37].

Περιέργως ἡ ταύτιση γιὰ τὴν ὁποίαν ἀμφέβαλλε τὸ λιγώτερο ὁ Ἀνδρόνικος ἦταν αὐτὴ ποὺ ἀμφισβητήθηκε περισσότερο[38]. Κατὰ τὴν γνώμη μας τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ νεκρὸς τοῦ τάφου Β΄ ἐκάη ἐπὶ τόπου, ὅπως ὁ Φίλιππος Β΄ ἀλλὰ ὄχι ὁ Φίλιππος Γ΄, ποὺ εἶχε θανατωθεῖ στὴν Πύδνα μῆνες πρὶν ἀπὸ τὴν (νέα;) ταφή του ἀπὸ τὸν Κάσσανδρο στὶς Αἰγές, τὸ θέμα τῆς τοιχογραφίας τῆς προσόψεως, ποὺ ἀναδεικνύει τὸν Φίλιππο Β΄ καὶ τὸν διάδοχό του Ἀλέξανδρο, ἀλλὰ καθόλου τὸν Φίλιππο Γ΄[39], καὶ τέλος ἡ χωριστὴ ταφὴ γυναικὸς στὸν προθάλαμο, τοῦ ὁποίου τὸ ἐπίχρισμα περατώθηκε ἀργότερα, καὶ ἁρμόζει στὶς συνθῆκες ἐνταφιασμοῦ τῆς τελευταίας συζύγου τοῦ Φιλίππου Β΄ Κλεοπάτρας, θύματος τοῦ μίσους τῆς Ὀλυμπιάδος, μερικοὺς μῆνες μετὰ τὴν δολοφονία τοῦ ἀνδρός της, ἐνῷ δὲν ἐξηγεῖται στὴν περίπτωση τῆς συζύγου τοῦ Φιλίππου Γ΄ Εὐρυδίκης, ποὺ ἐτάφη συγχρόνως μὲ τὸν ἄνδρα της καὶ τὴν μητέρα της, εἶναι στοιχεῖα ποὺ μικρὸ μόνον περιθώριο ἀμφιβολιῶν ἀφήνουν γιὰ τὴν ὀρθότητα τῆς ἀπόψεως τοῦ Ἀνδρόνικου.

Οἱ ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες ἐλάχιστα στοιχεῖα προσθέτουν στὶς γνώσεις μας γιὰ τὴν ἱστορία τῆς πόλεως, καθὼς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀναγράφουν τὸ ἐθνικὸ τῆς πόλεως ἢ τὸ ὄνομά της ὡς μέρος ἐθνικοῦ. Ἔτσι μαθαίνομε ὅτι κατὰ τὸ πρῶτο ἥμισυ τοῦ 3ου αἰῶνος π.Χ. ὁ Ἀγέλοχος Φιλίππου, *Μακεδὼν ἐξ Αἰγειᾶν*, διετέλεσε πρόξενος τῶν Δελφῶν (μαρτ. ΑΙΓ γ΄), ὁ Αἰσχρίων Ἀμύντα, *Μακεδὼν ἐξ Αἰγεῶν*, πρόξενος καὶ εὐεργέτης τῶν Μαγνήτων τοῦ Μαιάνδρου (μαρτ. ΑΙΓ ε΄) καὶ ὁ Ἀμύντας Μένωνος πρόξενος τῶν Ἱστιαίων (μαρτ. ΑΙΓ δ΄).

Μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ μνεία τῶν Αἰγεῶν στὸν ἀποσπασματικὸ κατάλογο προσφορῶν τοῦ Ἄργους τοῦ τέλους τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ. (μαρτ. ΑΙΓ β΄). Σ' αὐτὸν παρατίθενται μὲ γεωγραφικὴ σειρὰ πόλεις τῆς Εὔβοιας, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας συνοδευόμενες ἀπὸ τὰ ποσὰ ποὺ συνεισέφεραν. Μετὰ τοὺς Γόννους, τελευταία πόλη τῆς Θεσσαλίας, μνημονεύεται μία πόλη τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα ἀρχίζει ἀπὸ τὰ γράμματα ΑΣ (κατὰ τὴν γνώμη μας πιθανώτατα ἡ Ἄσωρος ἢ Ἄζωρος τῆς Περραιβικῆς Τριπόλεως) καὶ κατόπιν οἱ Αἰγεὲς ἀκολουθούμενες ἀπὸ

---

36. Πρβλ. Μ. Ἀνδρόνικου, «Βεργίνα. Ἀρχαιολογία καὶ ἱστορία», στὸ *Φίλια ἔπη* 32-33· τοῦ ἰδίου, *Βεργίνα* 229-30.

37. Πρβλ. Μ. Ἀνδρόνικου, «Ὁ βασιλικὸς τάφος τῆς Βεργίνας καὶ τὸ πρόβλημα τοῦ νεκροῦ», *ΑΑΑ* 13 (1980) 156-78· τοῦ ἰδίου, «Βεργίνα. Ἀρχαιολογία καὶ ἱστορία», στὸ *Φίλια ἔπη* 26-35· τοῦ ἰδίου, *Βεργίνα* 226-32· τοῦ ἰδίου, «Ὁ 'τάφος τῆς Εὐρίδικης'», στὸ *Ἀπὸ τὸν Φίλιππο Β΄* 156-61.

38. Πρβλ. γιὰ τὴν σχετικὴ βιβλιογραφία M. B. Hatzopoulos, «The Burial of the Dead (at Vergina) or the Unending Controversy on the Identity of the Occupant of Tomb II», *Τεκμήρια* 9 (2008) 91-118.

39. Βλ. τώρα Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Βεργίνα* 153-69.

τὴν Βέροια, τὴν Ἔδεσσα, τὴν Ἀλλάντη, τὴν Εὐρωπὸ καὶ τέλος ἀπὸ τὴν Κασσάνδρεια καὶ τοὺς Φιλίππους. Εἶναι προφανὲς ὅτι ἀπὸ τοὺς Γόννους οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Ἄργους κινήθηκαν μέσῳ Ἀζώρου πρὸς τὰ στενὰ τοῦ Σαρανταπόρου, μετὰ τὰ ὁποῖα ἀκολούθησαν τὸν πανάρχαιο δρόμο ποὺ μέσῳ Δασκίου καὶ Πολυδένδρου ὁδηγεῖ στὴν Βεργίνα[40]. Κατόπιν διάβηκαν τὸν Ἁλιάκμονα καὶ ἀκολουθώντας τὸν ἐξ ἴσου πανάρχαιο δρόμο κατὰ μῆκος τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Βερμίου ἔφθασαν στὴν Ἔδεσσα ὅπου συνάντησαν τὸν μεγάλο ὁδικὸ ἄξονα ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, τὴν μετέπειτα Ἐγνατία Ὁδό[41]. Ἡ σημασία τοῦ καταλόγου αὐτοῦ εἶναι προφανὴς γιὰ τὴν τοποθέτηση τῶν Αἰγεῶν νοτίως καὶ ὄχι βορείως τῆς Βέροιας, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἡ μόνη. Τὸ ἐπίσημο αὐτὸ κείμενο μαρτυρεῖ ἀδιάψευστα ὅτι στὰ τέλη τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., ἐὰν ὄχι πολὺ ἐνωρίτερα, οἱ Αἰγεὲς ἔχαιραν καθεστῶτος αὐτόνομης πόλεως[42].

Ἔκπληξη προκαλεῖ ἀντιθέτως ἡ ἀπουσία τῆς πόλεως ἀπὸ τὸν μεγάλο κατάλογο τῶν θεωροδόκων τῶν Δελφῶν[43]. Οἱ θεωροὶ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἀπὸ τὴν θεσσαλικὴ πόλη Ὁμόλιον, ἀκολουθοῦσαν τὴν παραλιακὴ ὁδὸ τῆς Πιερίας ἐπισκεπτόμενοι τὸ Ἡράκλειον, τὰ Λείβηθρα, τὸ Δῖον, τὴν Πύδνα. Κατόπιν ἔστρεφαν πρὸς δυσμὰς καὶ ἀκολουθώντας τὴν πανάρχαια ὁδὸ κατὰ μῆκος τῶν βορείων ὑπωρειῶν τῶν Πιερίων καὶ τῶν ἀνατολικῶν τοῦ Βερμίου ἐπισκέπτονταν τὴν Βέροια, τὴν Μίεζα καὶ τὴν Ἔδεσσα, ὅπου συναντοῦσαν τὴν βασιλικὴ ὁδὸ ποὺ διέσχιζε τὴν Μακεδονία ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς. Μὲ ἔκπληξη διαπιστώνεται ἡ ἀπουσία τῆς Ἀλώρου καὶ ἰδίως τῶν Αἰγεῶν ἀπὸ τὸν κατάλογο μεταξὺ Πύδνας καὶ Βέροιας. Μπορεῖ βέβαια νὰ διατυπωθεῖ ἡ ὑπόθεση ὅτι οἱ θεωροὶ ἀπὸ τὴν Πύδνα κατευθύνονταν στὸν πόρο τοῦ Μυλόβου καὶ διέβαιναν ἐκεῖ τὸν Ἁλιάκμονα γιὰ νὰ πορευθοῦν πρὸς τὴν Βέροια, ἀπὸ τὴν ὁδὸ ποὺ συνέδεε τὴν πόλη αὐτὴν μὲ τὴν Πέλλα κατὰ μῆκος τῆς στενῆς λωρίδας γῆς μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ καὶ τῆς Λουδιακῆς λίμνης[44]. Ἀλλὰ καὶ πάλι ἡ παράκαμψη τῆς δεύτερης πρωτεύουσας τοῦ κράτους προκαλεῖ ἀπορία ποὺ δύσκολα ἱκανοποιεῖται ἀπὸ τὴν ὑπόμνηση ὅτι ἡ νέα δυναστεία τῶν Ἀντιγονιδῶν δὲν καταγόταν ἀπὸ τὶς Αἰγεὲς ἀλλὰ, κατὰ μίαν ἄποψη, ἀπὸ τὴν Βέροια[45]. Ἡ ἀπορία ἐπιτείνεται, ἂν ληφθεῖ ὑπ' ὄψιν ὅτι μέχρι τὴν ρωμαϊκὴ κατάκτηση τὰ ἀνάκτορα τῆς πόλεως παρέμειναν βασιλικὸ ἐνδιαίτημα, ὅπως ἀποδεικνύουν περίτρανα οἱ ἀναθηματικὲς ἐπιγραφὲς τῶν τελευταίων Ἀντιγονιδῶν βασιλέων στὸν Ἡρακλῆ Πατρῶο καὶ ἴσως καὶ μιὰν ἄλλη πατρώα θεότητα, ποὺ ἀνακαλύφθηκαν στὴν θόλο τοῦ μεγάλου ἀνακτόρου, καθὼς καὶ ἡ συστηματικὴ καταστροφή τους ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους τὸ 168-167 ἢ μᾶλλον τὸ 148 π.Χ., στὴν προσπάθειά τους νὰ ἀπαλείψουν ἀκόμη καὶ τὴν μνήμη τῆς ἔνδοξης μακεδονικῆς βασιλείας (ἐπιγρ. ἀρ. **10-11**, κατωτέρω)[46]. Ὁπωσδήποτε, ὁ οἰκισμὸς στὶς ὑπώρειες τοῦ ἀνακτόρου ἐγκαταλείπεται –ἴσως

40. Γιὰ τὸν δρόμο αὐτόν, βλ. Γεωργίας Καραμήτρου-Μεντεσίδη, «Ἀπὸ τὴν Ἐλιμιώτιδα στὴν Κάτω Μακεδονία. Σύγχρονες πορεῖες καὶ ἀρχαῖες διαβάσεις», στὸ *Μνείας Χάριν* 105-108.

41. Πρβλ. M. B. Hatzopoulos, «Strepsa: A Reconsideration», στὸ *Two Studies* 24.

42. Πρβλ. Hatzopoulos, *Institutions* I 473-76.

43. A. Plassart, «Inscriptions de Delphes. La liste des théorodoques», *BCH* 45 (1921) 17, III 52-94.

44. M. B. Hatzopoulos, «Strepsa: A Reconsideration», στὸ *Two Studies* 51-53.

45. Ch. Edson, «The Antigonids, Heracles and Beroia», *HSCP* 45 (1934) 213-46. Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀντιγονιδῶν ἀπὸ τὴν Βέροια κάθε ἄλλο παρὰ βέβαιη εἶναι, καθὼς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἑρμηνεία ἑνὸς ἐπιγράμματος ἀπὸ τὸν Ἀμερικανὸ ἱστορικό (πρβλ. Lévêque, *Pyrrhos* 156-57).

46. Πρβλ. Δρούγου – Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Βεργίνα. Περιδιαβάζοντας* 21-23· Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, «Τὰ μαρμάρινα ἀπὸ τὴν Θόλο τοῦ ἀνακτόρου τῶν Αἰγῶν Ι. Τὰ ἐνεπίγραφα θραύσματα», στὸ *Νάματα* 234.

συνεπείᾳ σεισμοῦ– μετὰ τὸν 1ο αἰ. μ.Χ. καὶ οἱ κάτοικοί του μετακινοῦνται σὲ νέα θέση βορειοανατολικὰ τῆς κλασσικῆς καὶ ἑλληνιστικῆς πόλεως[47].

Ἱστορικὸ ἐνδιαφέρον ἔχουν τέλος οἱ μνεῖες τῶν Αἰγεῶν καὶ τοῦ παραγώγου ἐθνικοῦ σὲ ἐπιγραφὲς τῆς Λευκόπετρας τῆς αὐτοκρατορικῆς περιόδου (μαρτ. ΑΙΓ στ΄ - ζ΄). Σὲ ἀπελευθερωτικὴ πράξη τοῦ 229 μ.Χ. μνημονεύεται ἡ ἀνάθεση δούλης ποὺ εἶχε ἀγορασθεῖ *παρὰ Ἀτιλίου καὶ Κασάνδρας Ἐγέων*, ἐνῷ ἄλλη πράξη τοῦ 253 μ.Χ. ἀναφέρει ὅτι συντάχθηκε *ἐν Αἰγαιαῖς*. Καὶ οἱ δύο θέτουν τὸ πρόβλημα τοῦ καθεστῶτος τῆς πάλαι ποτὲ «ἑστίας τῆς μακεδονικῆς βασιλείας» κατὰ τὴν αὐτοκρατορικὴ περίοδο. Κατὰ τὴν γνώμη μας οὔτε ἡ μνεία τοῦ τοπωνυμίου οὔτε ἡ μνεία τοῦ ἐθνικοῦ καθ' αὐτὲς ἐγγυῶνται ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ κάτι περισσότερο ἀπὸ μία κώμη τῆς Βέροιας, ὅπως π.χ. οἱ Κυνέοι, τῶν ὁποίων στὶς ἐπιγραφὲς τῆς Λευκόπετρας παραδίδεται ἐκτὸς ἀπὸ τὸ τοπωνύμιο καὶ τὸ «ἐθνικὸ» Κυνάστης[48]. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν ἀναφορὰ τῶν Αἰγεῶν στὸ γεωγραφικὸ ἔργο τοῦ Πτολεμαίου, ποὺ δὲν ἀποτελεῖ κριτήριο γιὰ τὸ νομικὸ καθεστὼς ἑνὸς οἰκισμοῦ (μαρτ. ΑΙΓ 19)[49]. Ἀντιθέτως ἡ ὑποκατάσταση τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως ἀπὸ τὸ τοπωνύμιο Acerdos ἢ Archelos στὸν Πευτιγγεριανὸ Πίνακα τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς καὶ τὰ συναφῆ γεωγραφικὰ κείμενα (μαρτ. ΑΙΓ 23), ποὺ ἔχει ἑρμηνευθεῖ ὡς παραφθορὰ τοῦ ἑλληνικοῦ *Βασιλικὰ Ἀρχελάου* δηλαδὴ «ἀνάκτορα τοῦ Ἀρχελάου», σαφὴς ἀναφορὰ στὸ ἀνάκτορο τῆς Βεργίνας, ὑποδεικνύει τὴν ἀπώλεια τοῦ καθεστῶτος τῆς πόλεως συνακόλουθη τῆς προϊούσας παρακμῆς της κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους[50]. Πότε ἀκριβῶς συντελέσθηκε ἡ πιθανὴ ὑπαγωγὴ τῶν Αἰγεῶν στὴν Βέροια παραμένει ζητούμενο.

Ἡ τελευταία ἀναλαμπὴ τοῦ οἰκισμοῦ ἀνάγεται στὰ παλαιοχριστιανικὰ χρόνια. Τότε μὲ λείψανα ἀπὸ μνημεῖα τῆς ἀρχαίας πόλεως ἀνεγείρεται καὶ ἡ παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ ποὺ ἀνασκάφηκε τὸ 1982-1983 ἕνα χιλιόμετρο βορειοανατολικὰ τῆς Βεργίνας καὶ τῆς ὁποίας ἡ ζωὴ συνεχίζεται ἕως καὶ τὸν 6ο αἰ. μ.Χ.[51]

Γεωγραφικὸ πλαίσιο

Οἱ Αἰγεὲς κατεῖχαν στρατηγικὴ θέση στοὺς πρόποδες τῶν Πιερίων· ἤλεγχαν τὸν πόρο τοῦ Ἁλιάκμονος στὸ σημεῖο ὅπου ἐκβάλλει στὴν μεγάλη μακεδονικὴ πεδιάδα, καθὼς καὶ δύο σημαντικὲς ὁδικὲς ἀρτηρίες: ἐκείνη ποὺ ἀπὸ τὶς ἀκτὲς τοῦ Θερμαϊκοῦ Κόλπου ὁδηγοῦσε στὸν μεγάλο ὁδικὸ ἄξονα, τὴν μετέπειτα Ἐγνατία Ὁδό, ἀκολουθώντας τὶς ὑπώρειες τῶν Πιερίων καὶ τοῦ Βερμίου, καὶ τὴν λιγώτερο γνωστὴ ἀλλὰ ἐπίσης πανάρχαια καὶ σημαντικὴ ὁδό, ποὺ ἀπὸ τὴν Ἐλαφίνα, τὸ Πολύδενδρο, τὴν Σφηκιά, τὰ Ριζώματα, τὸ Πολύφυτο καὶ τὸ Βελβεντὸ ἐπέτρεπε τὴν πρόσβαση εἴτε στὴν Ἐλίμεια καὶ τὴν Ἄνω Μακεδονία εἴτε στὴν Περραιβικὴ Τρίπολη καὶ τὴν νοτιώτερη Ἑλλάδα[52].

---

47. Ἀγγελικῆς Κοτταρίδη, «Ἀνασκαφὴ στὸ ΒΔ. τμῆμα τῆς πόλης τῶν Αἰγῶν», *ΑΕΜΘ* 1 (1987 [1988]) 113· τῆς ἰδίας, «Ἔρευνα στὶς Αἰγές, μία πόλη κατὰ κώμας», *ΑΕΜΘ* 20 (2006 [2008]) 778· τῆς ἰδίας, *ΑΔ* 61 [2006] *Χρον*. Β2 [2014] 883-85. Ἀξίζει πάντως νὰ σημειωθεῖ ὅτι στὸ κτήριο αὐτὸ μαρτυρεῖται οἰκοδομικὴ δραστηριότητα κατὰ τὸν 1ο αἰ. π.Χ.

48. Πρβλ. *ΕΚΜ* Α΄ σελ. 49-50.

49. Πρβλ. Papazoglou, *Villes* 24.

50. Βλ. M. B. Hatzopoulos, «Strepsa: A Reconsideration», στὸ *Two Studies* 40-44.

51. Ἀγγελικῆς Κοτταρίδη, «Ἔρευνα στὶς Αἰγές, μία πόλη κατὰ κώμας», *ΑΕΜΘ* 20 (2006 [2008]) 778. Γιὰ τὴν ἐπιγραφὴ στὸ ψηφιδωτὸ δάπεδο τῆς βασιλικῆς, βλ. *SEG* 44 (1994) 564.

52. Πρβλ. Ch. Edson, «Strepsa (Thucydides 1.61.4)», *CP* 50 (1955) 173-75· Hammond, *History* I 156· M. B.

Δὲν ὑπάρχουν πληροφορίες γιὰ τὴν ἔκταση τῆς χώρας τῶν Αἰγεῶν. Πρὸς δυσμὰς καὶ βορρᾶν συνόρευε μὲ τὴν χώρα τῆς Βέροιας, ὁ δὲ Ἁλιάκμων ἀποτελοῦσε ἀσφαλῶς τὸ μεταξύ τους ὅριο. Πρὸς ἀνατολὰς ὁ μικρὸς ποταμὸς Κρασοπούλης τὴν ἐχώριζε ἴσως ἀπὸ ἐκείνην τῆς Ἀλώρου. Τέλος ὁ ὀρεινὸς ὄγκος τῶν Πιερίων σχημάτιζε τὸ φυσικὸ σύνορο τῶν νοτίων ἐσχατιῶν τῆς χώρας των. Τὴν γλαφυρώτερη περιγραφή της παραδίδει ὁ Γάλλος ἀρχαιολόγος Λέων Heuzey ποὺ τὴν ἐπισκέφθηκε πρῶτος μεταξὺ τῶν περιηγητῶν καὶ ἀρχαιολόγων στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος:

> «Εἶναι πράγματι θαυμάσιος τόπος ἡ λιγώτερο γνωστὴ αὐτὴ πλευρὰ τῶν Πιερίων, ποὺ χαμηλώνει πρὸς τὴν ἀνοικτὴ χώρα τῆς Ἡμαθίας σὰν ἕνα μακρὸ σύνορο μεταξὺ εὔφορων καὶ δασωδῶν κλιτύων, ὅπου τὸ βουνὸ καὶ ἡ πεδιάδα συναντῶνται καὶ συνδυάζουν τὰ ὡραιότερά τους χαρακτηριστικά. Ἡ βόρεια σχεδὸν βλάστηση τοῦ Ὀλύμπου κατεβαίνει ἐδῶ μέχρι τὶς ὄχθες τοῦ Ἁλιάκμονος. Τὰ ψηλὰ δένδρα, ἰδίως μεγαλειώδεις φτελιές, σχηματίζουν πυκνὰ ἄλση ποὺ διακόπτονται διαρκῶς ἀπὸ καλλιέργειες ἀραβοσίτου καὶ σησαμιοῦ. Ἀπὸ λεῦγα σὲ λεῦγα συναντᾶς ἕνα χωριὸ μὲ κόκκινες σκεπές, κάποιο ὑποστατικὸ γεμᾶτο θρέμματα, τὸ ὁποῖο ἀντηχεῖ ἀπὸ τὶς κραυγὲς μεγάλων κοπαδιῶν ἀπὸ χῆνες, ποὺ ἐπιχωριάζουν στὶς ὄχθες τοῦ ποταμοῦ. Ἔπειτα, χάνεσαι καὶ πάλι στὸ πυκνὸ δάσος, σὲ ὑπόσκια μονοπάτια ποὺ ἀνασκάπτουν καθημερινὰ οἱ ὁπλὲς τῶν βουβάλων καὶ οἱ ὁλόσωμοι τροχοὶ τῶν ἁραμπάδων. Ποτὲ φύση πιὸ ἐλεύθερη καὶ συνάμα εὐγενέστερη δὲν ἔσφυζε ἀπὸ κίνηση ἀγροτικῆς ζωῆς... Τὰ τρία χωριά, οἱ Κοῦτλες, οἱ Μπάρμπες καὶ τὰ Παλατίτσια ἀποτελοῦν τὸ πιὸ ἀπομακρυσμένο συγκρότημα τῆς περιοχῆς. Ἀνάμεσα σὲ δύο χαράδρες προβάλλει μία κεφαλὴ ἀντερείσματος, ἐπάνω ἀπὸ τὸ ὁποῖο τὸ βουνὸ χωρίζεται στὰ δύο χαμηλώνοντας ἀπότομα. Σ' αὐτὴν τὴν πλαγιά, σ' αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς βραχώδους διακλαδώσεως ἢ κόμβου, οἱ ἀρχαῖοι εἶχαν ἱδρύσει τὴν ἀκρόπολη μιᾶς πόλεως τῆς ὁποίας τὰ τείχη ἁπλώνονταν καὶ κατέληγαν σὲ ἔδαφος μὲ ἠπιώτερη κλίση, ἀκολουθώντας ἐν μέρει τὴν κυκλωτερὴ κοίτη τῶν χειμάρων... Στὸ μέσον τῆς κλιτύος μία εὐρεῖα ἐξοχὴ προβάλλει ἀπὸ τὸ βουνὸ καὶ τοῦ παρέχει σὰν βαθμίδα ἕνα φυσικὸ πλάτωμα, ποὺ ἦταν τὸ σημεῖο τὸ πιὸ περίοπτο ὅλης τῆς πόλεως καὶ τὸ ὁποῖο προσφερόταν περισσότερο γιὰ τὴν ἀνέγερση κάποιου μεγάλου οἰκοδομήματος. Ἐκεῖ κεῖνται σὲ σωροὺς τὰ ὡραῖα ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα ποὺ ἤδη ἀπὸ τὸ ἔτος 1855 εἶχαν προσελκύσει τὴν προσοχή μου. Ὑπέροχες φτελιὲς στεφανώνουν τὸ πλάτωμα αὐτό, ποὺ οἱ κάτοικοι σέβονται σὰν ἀρχαῖο ἄλσος, καὶ ἐπισημαίνει ἀπὸ μακρυὰ σὲ ὅλους ἕνα χῶρο καθαγιασμένο ἀπὸ πανάρχαιες θρησκευτικὲς παραδόσεις...»[53].

Ἤδη ὁ Heuzey ἀνεγνώριζε τὰ κύρια στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας πόλεως: τὰ τείχη ποὺ ἐπιστέφει ἡ ἀκρόπολη, τὸ ἀνάκτορο στὴν προβολὴ στὸ μέσο τῆς κλιτύος, τὴν πόλη στὰ χωράφια κάτω ἀπὸ τὸ ἀνάκτορο μέχρι τὴν κοίτη τοῦ μικροῦ παραποτάμου τοῦ Ἁλιάκμονος, καὶ τὰ νεκροταφεῖα βορείως τῆς πόλεως, δυτικὰ κυρίως ἀλλὰ καὶ ἀνατολικὰ τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ. Ἐνάμισυ αἰῶνα ἀργότερα οἱ γνώσεις μας γιὰ τὴν τοπογραφία τῆς ἀρχαίας πόλεως δὲν ἔχουν σημαντικὰ αὐξηθεῖ, καθὼς τὸ βάρος τῆς ἔρευνας ἔπεσε στὴν ἀνασκαφὴ τῶν νεκροπόλεων καὶ τοῦ ἀνακτορικοῦ συγκροτήματος καὶ μόνον πρόσφατα ἐπεκτάθηκε στὴν ἀκρόπολη καὶ τὸ κέντρο τοῦ οἰκισμοῦ[54].

Hatzopoulos, «Strepsa: A Reconsideration», στὸ *Two Studies* 35-47· Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσίδη, «Ἀπὸ τὴν Ἐλιμιώτιδα στὴν Κάτω Μακεδονία. Σύγχρονες πορεῖες καὶ ἀρχαῖες διαβάσεις», στὸ *Μνείας Χάριν* 105-108.

53. Heuzey, *Mission* 177-79.

54. Βλ. τώρα Δρούγου – Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Βεργίνα. Περιδιαβάζοντας*· τῶν ἰδίων, *Βεργίνα. Τόπος*· Στέλλας

Ἡ ὀχύρωση τῆς πόλεως τῶν Αἰγεῶν καὶ τῆς ἀκροπόλεώς της ἀναγνωρίσθηκε ἀπὸ τὸν Λέοντα Heuzey ἤδη ἀπὸ τὴν πρώτη περιοδεία του τὸ 1855 καὶ ἀποτυπώθηκε ἀπὸ τὸν συνεργάτη του H. Daumet κατὰ τὴν μεγάλη γαλλικὴ ἀρχαιολογικὴ ἀποστολὴ τοῦ 1861[55]. Πρόσφατες ἀνασκαφικὲς ἔρευνες ἀπεκάλυψαν ὅτι ὁ ἀμυντικὸς περίβολος τῆς πόλεως κατασκευάσθηκε πολὺ ἐνωρίτερα ἀπὸ ὅτι πιστευόταν. Ἤδη ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰ. π.Χ φαίνεται ὅτι οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι τῶν ἀκραίων κτισμάτων τοῦ ἀστικοῦ κέντρου συναποτελοῦσαν τὴν ὀχύρωση τῆς πόλεως, περὶ δὲ τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., οἰκοδομήθηκε μεγαλοπρεπὲς καὶ ἰσχυρὸ τεῖχος μὲ μνημειώδεις πύλες καὶ κρατεροὺς πύργους. Τὸ τεῖχος ἐπισκευάσθηκε στὰ τέλη τοῦ 3ου ἢ τὶς ἀρχὲς τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. καὶ καταστράφηκε ὁριστικὰ περὶ τὰ μέσα τοῦ ἴδιου αἰῶνος, προφανῶς μετὰ τὴν μάχη τῆς Πύδνας. Γιὰ τὴν κατασκευή του χρησιμοποιήθηκαν πώρινες πλίνθοι χωρὶς συνδετικὸ ὑλικὸ καὶ λίθοι μετρίου μεγέθους κατεργασμένοι μόνον κατὰ τὴν ὁρατή τους ἐπιφάνεια καὶ συνδεδεμένοι μεταξύ τους μὲ πηλόχωμα. Ἡ ἀνωδομή, πιθανῶς κατασκευασμένη ἀπὸ ὠμὲς πλίνθους, δὲν σώζεται πουθενά. Τὸ πάχος τοῦ τείχους κυμαίνεται μεταξὺ 2,20 καὶ 4,00 μέτρων. Ὁ περίβολος σὲ σχῆμα τριγώνου μὲ τὴν κορυφὴ πρὸς νότον, ὅπου ἡ ἀκρόπολη, παρακολουθεῖται κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἀνατολικοῦ του σκέλους καὶ κατὰ τὸ δυτικό του σκέλος ἕως τὸ ὕψος τοῦ ἀνακτόρου, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι καὶ νοτιώτερα ἀκολουθοῦσε τὸ ρεῖθρο τοῦ χειμάρου. Τὸ βόρειο σκέλος, ποὺ ἀποκαλύφθηκε πρόσφατα, παρακολουθώντας τὴν καμπὴ τοῦ χειμάρου πρὸς τὰ ἀνατολικά, ἔφθανε ἕως τοὺς λεγόμενους τάφους «τοῦ Ρωμαίου» καὶ «τῆς Εὐρυδίκης» καὶ τὴν συστάδα τῶν πολυτελῶν ὑστεροαρχαϊκῶν γυναικείων ταφῶν. Τὸ συνολικὸ μῆκος τῶν τειχῶν ὑπολογίζεται σὲ 2.500 μέτρα περίπου[56].

Τὰ εὑρήματα τῆς ἀκροπόλεως ἐπιβεβαιώνουν ὅ,τι γνωρίζομε γιὰ τὴν ἱστορία τῆς πόλεως. Συστηματικὴ ἀνθρώπινη παρουσία διαπιστώνεται ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 7ου αἰῶνος π.Χ. Ἡ κατασκευὴ τοῦ περιβόλου της εἶναι σύγχρονη μὲ αὐτὴν τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως. Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. ἐγκαταλείπεται ἡ στρατιωτικὴ λειτουργία της καὶ ἐγκαθίστανται ἐκεῖ βιοτεχνικὲς δραστηριότητες, ποὺ συνεχίζονται ἕως τὴν ὁριστικὴ διακοπὴ κάθε μόνιμης κατοικήσεως μετὰ τὸν 1ο αἰ. μ.Χ.[57]

Οἱ ἀνασκαφικὲς ἐργασίες στὸ ἄνδηρο στὸ μέσον τῆς κλιτύος, στὴν θέση τοῦ ἐκκλησιδίου τῆς Ἁγίας Τριάδος, ποὺ διήρκεσαν περισσότερο ἀπὸ ἑκατὸ χρόνια, ἀπεκάλυψαν δύο ἀνάκτορα σὲ σχῆμα τῆς παραδοσιακῆς ἑλληνικῆς οἰκίας μὲ ἐσωτερικὴ αὐλή, ἀλλὰ σὲ μεγαλειώδη κλίμακα[58].

Δρούγου, «Βεργίνα. Ἡ πόλη τῶν Αἰγῶν. Συμβολὴ στὴν ἑρμηνεία τῶν ἀρχαιολογικῶν εὑρημάτων», *Ἐγνατία* 7 (2003) 129-63. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὁ πρόσφατος ἐντοπισμὸς κτίσματος ποὺ ἴσως σχετίζεται μὲ τὸ γυμνάσιο τῆς πόλεως τῶν Αἰγεῶν στὸν δυτικὸ τομέα τῆς πόλεως· σὲ παρακείμενο χῶρο εἶχε ἀνακαλυφθεῖ τὸ 1966 σύμπλεγμα κυνηγοῦ, σκύλου καὶ κάπρου (βλ. σχετικὰ Ἀγγελικῆς Κοτταρίδη, *ΑΔ* 61 [2006] *Χρον*. Β2 [2014] 885-86), τὸ ὁποῖο κατὰ τὴν ἀνασκαφέα ἴσως σχετίζεται μὲ τὴν λατρεία τοῦ Ἡρακλέους.

55. Heuzey, *Olympe* 189-90· τοῦ ἰδίου, *Mission* 179-80.

56. Ἀγγελικῆς Κοτταρίδη, «Βεργίνα 1990. Ἀνασκαφὴ στὸ νεκροταφεῖο καὶ στὸ βορειοδυτικὸ τμῆμα τῆς ἀρχαίας πόλης», *ΑΕΜΘ* 4 (1990 [1993]) 38-39· τῆς ἰδίας, «Discovering Aegae, the Old Macedonian Capital», στὸ *Excavating Classical Culture* 76, σημ. 9· τῆς ἰδίας, «Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς ΙΖ΄ ΕΠΚΑ στὴν πόλη καὶ στὴ νεκρόπολη τῶν Αἰγῶν τὸ 2003-2004: νέα στοιχεῖα γιὰ τὴ βασιλικὴ συστάδα τῆς Εὐρυδίκης καὶ τὸ τεῖχος τῆς ἀρχαίας πόλης», *ΑΕΜΘ* 18 (2004 [2006]) 527-41.

57. Π. Φάκλαρη, «Βεργίνα. Ὁ ὀχυρωτικὸς περίβολος καὶ ἡ ἀκρόπολη», *ΑΕΜΘ* 10Α (1996 [1997]) 69-78.

58. Βλ. Ἀνδρόνικου κ. ἄ., *Ἀνάκτορο* 9-30· Ἀνδρόνικου, *Βεργίνα* 38-46· Δρούγου – Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Βεργίνα. Περιδιαβάζοντας* 18-23· M. B. Hatzopoulos, «Macedonian Palaces: Where King and City Meet», στὸ *Royal Palace Institution* 189-97· R. Étienne, «Architecture palatiale et architecture privée en Macédoine, IVe-IIe s. av. J.-C.», στὸ

Τὸ μικρότερο –προσθήκη τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων– καταλαμβάνει τὸ νοτιοδυτικὸ ἄκρο τοῦ ἀνδήρου. Ἀποτελεῖται ἀπὸ σειρὰ δωματίων ποὺ περιβάλλουν κεντρικὴ αὐλὴ μὲ περιστύλιο ἐννέα κιόνων σὲ κάθε πλευρά[59]. Στὰ ἀνατολικά του καὶ σὲ ἄμεση ἐπικοινωνία μὲ αὐτὸ ἐκτείνεται τὸ μεγάλο καὶ πολυτελέστερο ἀνάκτορο ὅμοιας ὀρθογώνιας κατόψεως, μήκους 104,50 καὶ πλάτους 88,50 μέτρων, τοῦ ὁποίου ἡ κατασκευὴ ἀνάγεται στὸ δεύτερο ἥμισυ τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. Ἡ κεντρικὴ αὐλὴ εἶχε ἐμβαδὸν 2.000 περίπου τετραγωνικῶν μέτρων καὶ περιβαλλόταν ἀπὸ κιονοστοιχία δεκαέξι κιόνων σὲ κάθε πλευρά, ἡ ὁποία σχημάτιζε στοὰ μέσῳ τῆς ὁποίας ἐπικοινωνοῦσαν τόσο μαζί της ὅσο καὶ μεταξύ τους τὰ δωμάτια ποὺ τὴν περιστοίχιζαν. Στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ ὑψωνόταν τὸ διώροφο μνημειῶδες πρόπυλο μὲ τρεῖς ἐπάλληλες σειρὲς δωματίων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ λατρευτικὴ θόλο. Τὴν νότια πτέρυγα κατελάμβαναν τὰ βασιλικὰ ἐνδιαιτήματα στρωμένα μὲ πολυτελῆ ψηφιδωτὰ δάπεδα. Στὴν δυτικὴ πλευρὰ ἐκτείνονταν τρεῖς τεράστιοι χῶροι ἐμβαδοῦ 300 περίπου τετραγωνικῶν μέτρων ὁ καθένας. Τέλος, καθ' ὅλο τὸ μῆκος τῆς βόρειας πλευρᾶς ἀνοιγόταν μοναδικὸς ἐξώστης μὲ θέα σὲ πρῶτο πεδίο τὴν κάτω πόλη καὶ τὸν Ἁλιάκμονα καὶ στὸ βάθος πρὸς βορρᾶν τὸ ὄρος Πάϊκο μὲ τὴν Πέλλα στοὺς πρόποδές του καὶ πρὸς δυσμὰς τὸ κατάφυτο Βέρμιο μὲ τὴν Βέροια ἀνακεκλιμένη μέσα στὴν καταπράσινη βλάστηση, τὸ ἄρωμα τῶν ρόδων καὶ τὸ δροσερὸ πάφλασμα τῶν ρυακιῶν της, σύμφωνα μὲ τὴν ποιητικὴ περιγραφὴ τοῦ Λέοντος Heuzey[60]. Ἡ συστηματικὴ ἀνασκαφή, ἀποτύπωση, μελέτη καὶ μερικὴ ἀναστήλωση τοῦ μνημείου, ποὺ ἔχει ἀναλάβει ἡ ΙΖ΄ Ἐφορεία Προϊστορικῶν καὶ Κλασσικῶν Ἀρχαιοτήτων ὑπὸ τὴν διεύθυνση τῆς Ἀγγελικῆς Κοτταρίδη, θὰ παράσχει πολύτιμα νέα στοιχεῖα γιὰ τὸ λαμπρὸ αὐτὸ οἰκοδόμημα, τὸ σημαντικώτερο ἴσως ἀρχιτεκτόνημα τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο[61].

Ἡ πιὸ συνταρακτικὴ ἀνακάλυψη τῶν ἀνασκαφῶν στὴν κάτω πόλη ἦταν αὐτὴ τοῦ θεάτρου μὲ κοῖλο διαμέτρου 28,44 μέτρων, τοῦ ὁποίου οἱ ὑψηλότερες θέσεις ἀπέχουν μόλις 50 μέτρα ἀπὸ τὸν βόρειο τοῖχο τοῦ ἀνακτόρου. Καὶ τὰ δύο μνημειώδη κτήρια, καθὼς καὶ ὁ χῶρος τῶν ἱερῶν βορείως τοῦ θεάτρου (βλ. κατωτέρω) ἴσως ἀνήκουν σὲ πολεοδομικὸ σύστημα (κάναβο), στὸ ὁποῖο ἐντάσσεται ὅλη ἡ δημοσίου χαρακτῆρος αὐτὴ περιοχή. Τὸ θέατρο τῶν Αἰγεῶν χρονολογεῖται στὸ τρίτο τέταρτο τοῦ 4ου αἰ. π. Χ. καὶ εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα μὲ λίθινα μέλη. Τὰ λίθινα στοιχεῖα ποὺ ἦλθαν στὸ φῶς περιλαμβάνουν τὴν πρώτη σειρὰ ἑδωλίων, τὸν ἀποχετευτικὸ ἀγωγὸ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων, τὶς δύο παρόδους, τὰ θεμέλια τῆς σκηνῆς καὶ τὴν θυμέλη. Εἶναι πιθανὸν ὅτι στὴν ἀνατολικὴ πάροδο ὁδηγοῦσε ὁδὸς ἀπὸ τὸ ἀνάκτορο –αὐτὴ ποὺ ἀκολούθησε ἐν πομπῇ ὁ Φίλιππος Β΄ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 336 π.Χ.– καὶ ὅτι ἄλλη ὁδὸς ἀπὸ τὴν δυτικὴ πάροδο ὁδηγοῦσε πρὸς τὴν δυτικὴ πύλη τῆς πόλεως, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐπεχείρησε νὰ διαφύγει ὁ δολοφόνος του[62]. Καθ' ὁδὸν θὰ πέρασε κοντὰ ἀπὸ τὸ σημαντικώτερο ἱερὸ τῶν

Rois, cités, nécropoles 105-15· βλ. καὶ σημ. 61, κατωτέρω.

59. R. Ginouvès, «Ἀνάκτορα», στὸ *Ἀπὸ τὸν Φίλιππο Β΄* 87-88.

60. Heuzey, *Mission* 179.

61. Ἀγγελικῆς Κοτταρίδη, «Τὸ ἀνάκτορο τῶν Αἰγῶν: τὰ νέα δεδομένα», στὸ *Ἀνάκτορο* 12-63· τῆς ἰδίας, «The Palace of Philip II in Aegae», στὸ *Heracles to Alexander* 233-36· τῆς ἰδίας, «The Palace of Aegae», στὸ *Companion* 297-333· τῆς ἰδίας, «Le palais de Philippe II à Aigai: nouvelles perspectives», στὸ *Royaume* 290-91.

62. Στέλλας Δρούγου, «Τὸ ἀρχαῖο θέατρο τῆς Βεργίνας καὶ ὁ περιβάλλων χῶρος του», *ΑΕΜΘ* 3 (1989 [1992]) 13-24· Δρούγου – Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Βεργίνα. Περιδιαβάζοντας* 24-27· τῶν ἰδίων, *Βεργίνα. Τόπος* 130· πρβλ. Μ. Ἀνδρόνικου, «Ὁ 'τάφος τῆς Εὐρίδικης'», στὸ *Ἀπὸ τὸν Φίλιππο Β΄* 34-35· γιὰ τὴν ὁμοιομορφία καὶ ἔλλειψη ἱεραρχίας τῆς πρώτης σειρᾶς τῶν ἑδωλίων, βλ. Ε. Moloney, στὸ *Greek Theatre* 246. Πρβλ. μαρτ. ΑΙΓ 4 καὶ 7.

Αἰγεῶν ποὺ ἔχει ἔλθει στὸ φῶς μέχρι σήμερα, τὸ ἱερὸ τῆς Εὔκλειας μὲ τὰ λαμπρῆς τέχνης ἀγάλματα καὶ τὰ ἀναθήματα τῆς βασίλισσας Εὐρυδίκης, τῆς μητέρας τοῦ Φιλίππου Β΄ τῶν μέσων τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.[63] Ἐκεῖ ἀνακαλύφθηκαν πολὺ πρόσφατα δύο ἡγεμονικὲς ταφὲς τοῦ δεύτερου ἡμίσεος τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., ὁ παράδοξος χαρακτήρας τῶν ὁποίων καὶ ἡ ταυτότητα τῶν λειψάνων ποὺ περιέκλειαν θέτουν ἀναπάντητα ἀκόμη ἐρωτήματα[64]. Στοὺς κλασσικοὺς ἐπίσης χρόνους ἀνάγεται ἡ πρώτη φάση τοῦ ἄλλου σημαντικοῦ ἱεροῦ ποὺ ἀνακαλύφθηκε πρόσφατα στὶς Αἰγές, ἐκείνου τῆς Μητρὸς τῶν Θεῶν, ποὺ ἦλθε στὸ φῶς στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς πόλεως βορειοανατολικὰ ἀπὸ τὸ ἀνάκτορο[65]. Τὰ κεραμεικὰ καὶ νομισματικὰ εὑρήματα ἀποδεικνύουν ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ τμῆμα τῆς πόλεως καταστρέφεται ἢ ἐγκαταλείπεται στὰ μέσα τοῦ 2ου αἰ. π.Χ., ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Εὔκλειας, ὅπου παρατηρεῖται καὶ μία μεταγενέστερη φάση πλήρους ὅμως παρακμῆς.

Ἐν τούτοις ὁ ἀρχαιολογικὸς χῶρος τῶν Αἰγεῶν εἶναι κυρίως γνωστὸς γιὰ τὶς νεκροπόλεις του ποὺ χρονικὰ ἐκτείνονται σὲ μία σχεδὸν χιλιετία: τὸ νεκροταφεῖο τῆς ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου, τὶς πολύχρυσες ἀρχαϊκὲς ἡγεμονικὲς ταφές, τὶς γραπτὲς στῆλες τῆς κλασσικῆς καὶ ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς καὶ ἰδίως τοὺς μεγάλους κιβωτιόσχημους καὶ τοὺς «μακεδονικοὺς τάφους» μὲ τὴν πλούσια γραπτὴ διακόσμηση, δύο ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀσύλητους καὶ ἀσφαλῶς βασιλικούς. Ἡ πόλη τῶν νεκρῶν ἁπλώνεται σὲ ὅλη τὴν περιοχὴ βορείως τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ βορείως τῆς σύγχρονης ἐθνικῆς ὁδοῦ, ἀπὸ τὰ τελευταῖα σπίτια τῶν Παλατιτσιῶν ἀνατολικὰ μέχρι καὶ τὴν δυτικὴ συνοικία τῆς Βεργίνας δυτικά, ὅπου μέχρι πρόσφατα ὑψωνόταν ἡ Μεγάλη Τούμπα[66]. Ὁ ἀρχαιολογικὸς πλοῦτος τοῦ χώρου ἐπιβεβαιώνει πλήρως τὰ προφητικὰ λόγια τοῦ Λέοντος Heuzey: «Ἐὰν μᾶς δίδεται ἀκόμη μία εὐκαιρία νὰ διαλευκάνομε τὸ μυστήριο ποὺ καλύπτει τὴν ἱστορία, τοὺς θεσμοὺς καὶ τὴν τοπογραφία τῆς Μακεδονίας, ἐὰν ὑπάρχει ἀκόμη μία ἐλπίδα νὰ ἀνασύρομε ἀπὸ πυκνὴ λήθη τὶς ἀρχαιότητες ἑνὸς ἔθνους ποὺ διεδραμάτισε ἐπιφανῆ ρόλο στὴν οἰκουμένη, ἔχομε τὴν πεποίθηση ὅτι ἡ λύση τῶν προ-

63. Βλ. τὸ συνθετικὸ ἄρθρο τῆς Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, «Τὸ ἱερὸ τῆς Εὔκλειας στὴν Βεργίνα», *ΑΕΜΘ* 10[Α] (1996 [1997]) 55-68, μὲ παλαιότερη βιβλιογραφία, καὶ Δρούγου – Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Βεργίνα. Περιδιαβάζοντας* 28-31· τῶν ἰδίων, *Βεργίνα. Τόπος* 138.

64. Chrysoula Saatsoglou-Paliadeli, «The Royal Presence in the Agora of Aegae», στὸ *Heracles to Alexander* 200-203· Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη κ. ἄ., «Μικροανασκαφὴ σ' ἕνα ἀναπάντεχο εὕρημα ἀπὸ τὴν ἀγορὰ τῶν Αἰγῶν: ἡ διεπιστημονικὴ προσέγγιση», *ΑΕΜΘ* 22 (2008 [2012]) 177-82.

65. Βλ. τὸ συνθετικὸ ἄρθρο τῆς Στέλλας Δρούγου, «Τὸ ἱερὸ τῆς Μητέρας τῶν θεῶν», *ΑΕΜΘ* 10[Α] (1996 [1997]) 41-54, μὲ παλαιότερη βιβλιογραφία, καὶ Δρούγου – Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Βεργίνα. Περιδιαβάζοντας* 32-35· τῶν ἰδίων, *Βεργίνα. Τόπος* 223-25.

66. Πρβλ. Ἀνδρόνικου, *Βεργίνα* 25-37 καὶ 55-235· τοῦ ἰδίου, «Ὁ 'τάφος τῆς Εὐρίδικης'», στὸ *Ἀπὸ τὸν Φίλιππο Β΄* 35-38, 154-77 καὶ 183-84· Δρούγου – Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Βεργίνα. Περιδιαβάζοντας* 36-71· τῶν ἰδίων, *Βεργίνα. Τόπος* 146-54· Ἀγγελικῆς Κοτταρίδη, «Βεργίνα 1991. Τοπογραφικὲς ἔρευνες στὴν εὐρύτερη περιοχὴ καὶ ἀνασκαφὴ στὸ νεκροταφεῖο τῶν Αἰγῶν», *ΑΕΜΘ* 5 (1991 [1994]) 23-30· Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα*· Ἀνδρόνικου, *Τάφος*· Σαατσόγλου Παλιαδέλη, *Τάφος*· Δρούγου, Ἀγγεῖα· τῆς ἰδίας, «Βεργίνα – Οἱ τάφοι Heuzey. Νέες ἀνασκαφικὲς ἔρευνες», *Ἐγνατία* 5 (1995-2000) 227-46· βλ. καὶ τὶς ἀνακοινώσεις καὶ ἄρθρα τῆς Ἀγγελικῆς Κοτταρίδη σχετικὰ μὲ νεκροταφεῖα: «Βεργίνα 1989. Ἀνασκαφὴ στὸ νεκροταφεῖο στὰ ΒΔ τῆς ἀρχαίας πόλης», *ΑΕΜΘ* 3 (1989 [1992]) 1-11· «Βεργίνα 1997», *ΑΕΜΘ* 10[Α] (1996 [1997]) 79-92· «Τὸ ἀρχαιολογικὸ ἔργο τῆς ΙΖ΄ ΕΠΚΑ στὴν Βεργίνα. Τὸ ἱστορικὸ τῆς ἔκθεσης τῶν θεσαυρῶν τῶν Βασιλικῶν Ταφῶν», *ΑΕΜΘ* 11 (1997 [1999]) 129-37· «Τὸ ἀρχαιολογικὸ ἔργο στὴν Βεργίνα τὸ 1998. Νέα εὑρήματα ἀπὸ τὴν Νεκρόπολη τῶν Αἰγῶν», *ΑΕΜΘ* 12 (1998 [2000]) 405-12· «Βασιλικὲς πυρὲς στὴν νεκρόπολη τῶν Αἰγῶν», *Ἀρχαία Μακεδονία* VI (1996 [1999]) 631-42· «Τὸ ἔθιμο τῆς καύσης καὶ οἱ Μακεδόνες. Σκέψεις μὲ ἀφορμὴ τὰ εὑρήματα τῆς νεκρόπολης τῶν Αἰγῶν», στὸ *Καύσεις* 359-71· «Burial Customs and Beliefs in the Royal Necropolis of Aegae», στὸ *Heracles to Alexander* 131-52.

βλημάτων αὐτῶν κρύβεται κάτω ἀπὸ τοὺς λόφους τῶν Παλατιτσιῶν. Ὅποιο καὶ ἂν εἶναι τὸ ὄνομα τῆς ἄγνωστης αὐτῆς πόλεως, ἡ σημασία τῶν ἐρειπίων της τὴν καθιστᾶ κάτι σὰν τὴν Πομπηία τῆς Μακεδονίας»[67].

Ἱστορικὸ τῆς εὑρέσεως καὶ δημοσιεύσεως τῶν ἐπιγραφῶν τῶν Αἰγεῶν

Ὁ πρῶτος περιηγητὴς ἢ ἀρχαιολόγος ποὺ ἐπισκέφθηκε τὰ ἐρείπια τῶν ἀρχαίων Αἰγεῶν ἦταν ὁ Λέων Heuzey τὸ 1855, ὁ ὁποῖος ἀποδίδει τὴν ἔλλειψη ἐνδιαφέροντος γιὰ τὸν χῶρο στὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ἔμποροι ἀρχαιοτήτων τῆς Θεσσαλονίκης καὶ οἱ ξένοι πελάτες τους εἶχαν τὴν λανθασμένη ἐντύπωση ὅτι ὁ τόπος προελεύσεώς τους ποὺ οἱ προμηθευτές τους ἀνέφεραν ὡς Παλατίτσια ἦταν ἁπλῶς νεωτερικὸ ὄνομα τῆς ἀρχαίας Πέλλας[68]. Ὁ ἴδιος περιγράφει ὡς ἐξῆς τὴν τυχαία ἀνακάλυψη τῆς ἀρχαίας πόλεως: «Εἶχα περάσει ἐπανειλημμένως σὲ ἀπόσταση ὀλίγων λευγῶν ἀπὸ τὸ χωριό, χωρὶς νὰ ἀκούσω κἂν νὰ προφέρεται τὸ ὄνομά του καὶ χωρὶς νὰ λάβω ἀπὸ τοὺς χωρικοὺς καμμία πληροφορία γιὰ τὶς ἀρχαιότητες ποὺ περικλείει. Μόνον ὅταν, ἀφοῦ ἐγκατέλειψα τὸν Ὄλυμπο, περιόδευα μὲ τὸν κ. Delacoulonche τὴν περιοχὴ τοῦ κάτω Ἀξιοῦ, ἡ συζήτηση μὲ ἕναν εὐφυῆ παππᾶ μοῦ ἀπεκάλυψε τὴν ὕπαρξή της. Παίρνοντας ἀμέσως ἕναν ὁδηγό, χωρίσθηκα ἐπὶ μερικὲς ἡμέρες ἀπὸ τὸν συνοδοιπόρο μου καὶ διαβαίνοντας ἐκ νέου τὸν Ἁλιάκμονα, ἀντελήφθην ἔκπληκτος ὅτι ἡ ἀνακάλυψη ποὺ παρ' ὀλίγον θὰ μοῦ διέφευγε ἔμελλε νὰ εἶναι –καὶ μὲ μεγάλη διαφορὰ– ἡ πιὸ ἐνδιαφέρουσα τῆς περιηγήσεώς μου»[69].

Κατὰ τὴν πρώτη μοναχικὴ ἐπίσκεψή του στὶς Αἰγεὲς ὁ Λέων Heuzey δὲν ἐντόπισε κανένα ἐνεπίγραφο μνημεῖο. Ἡ δεύτερη ἐπίσκεψή του τὸ 1861 ἔγινε ὑπὸ τελείως διαφορετικὲς συνθῆκες. Ὁ αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων Ναπολέων Γ΄ ἔθεσε στὴν διάθεση τοῦ ἀρχαιολόγου πρωτοφανῆ μέσα, συμπεριλαμβανομένης καὶ κορβέττας τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ, τὰ ὁποῖα τοῦ ἐπέτρεψαν τὴν πρώτη ἀρχαιολογικὴ ἀνασκαφὴ ἐπὶ μακεδονικοῦ ἐδάφους τῶν νεωτέρων χρόνων[70]. Ἔτσι ἐπὶ σαράντα ἡμέρες, ἕως ὅτου ἡ ἑλονοσία, ποὺ μάστιζε τὴν μακεδονικὴ πεδιάδα, ἐπέβαλε τὴν διακοπὴ τῶν ἐργασιῶν, Γάλλοι ναῦτες ἀπὸ τὸ πλήρωμα τοῦ πλοίου καὶ Μακεδόνες χωρικοὶ ἔφεραν στὸ φῶς τὸ ἀνατολικὸ τμῆμα τοῦ ἀνακτόρου. Παράλληλα, ὁ Heuzey ἐπιδόθηκε στὴν ἀρχαιολογικὴ ἐξερεύνηση τῆς εὐρύτερης περιοχῆς. Τὰ ἐπιγραφικὰ εὑρήματα ὑπῆρξαν ὡστόσο πενιχρά: μία ἐπιτύμβια στήλη αὐτοκρατορικῶν χρόνων στὴν ἐκκλησία τῶν Κουτλῶν, μία δεύτερη στήλη τῆς ἴδιας ἐποχῆς στὸν αὐχένα τοῦ Γαλακτοῦ νοτίως τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ μία τρίτη ἑλληνιστικῶν χρόνων στὴν ἐκκλησία τοῦ Νεοκάστρου κοντὰ στὰ ὅρια τῆς χώρας τῆς Ἀλώρου[71]. Οἱ ἐπιγραφὲς αὐτὲς ἀναδημοσιεύθηκαν στὴν συλλογὴ τοῦ Μ. Δήμιτσα, *Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καὶ μνημείοις σωζομένοις* (Ἀθήνα 1897)[72].

Χρειάσθηκε νὰ παρέλθουν τέσσερες δεκαετίες προτοῦ ἄλλος περιηγητὴς ἢ ἀρχαιολόγος ἐπισκεφθεῖ τὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο. Ἀπὸ τὴν ἐκδρομὴ ποὺ πραγματοποίησε ἀπὸ τὴν Βέροια στὰ

67. Heuzey, *Mission* 226.

68. Heuzey, *Olympe* 189-90.

69. Heuzey, *Mission* 177.

70. Heuzey, *Mission* 176.

71. Heuzey, *Mission* 234-38, ἀρ. 105-107. Βλ. ἐπιγραφὲς ἀρ. **51**, **52** καὶ **78**.

72. Δήμιτσα, *Μακεδονία* ἀρ. 210-212.

Παλατίτσια ὁ Ἀδόλφος Struck μᾶς ἄφησε μία γλαφυρὴ περιγραφὴ τοῦ γραφικοῦ τοπίου, ἡ ὁποία ὅμως δὲν προσθέτει νέα ἀρχαιολογικὰ οὔτε βέβαια ἐπιγραφικὰ δεδομένα[73]

Ἡ περιοδεία τῶν A. Plassart καὶ G. Blum τὴν ἄνοιξη τοῦ 1914 εἶχε διαφορετικὸ χαρακτῆρα, καθὼς κύριος σκοπός της ἦταν ἡ συλλογὴ ἐπιγραφικοῦ ὑλικοῦ. Ὁ ἐρευνητικός τους ζῆλος ἀνταμείφθηκε μὲ τὴν ἐπισήμανση δύο νέων ἐπιγραφῶν στὰ Παλατίτσια: μιᾶς ἀποσπασματικῆς τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων ἐντοιχισμένης στὴν ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ καὶ μιᾶς ἐπιτύμβιας κλασσικῶν χρόνων στὴν ἀποθήκη τοῦ τσιφλικιοῦ, ὅπου εἶδαν ἐντοιχισμένη καὶ τὴν πρώτη ἐπιγραφὴ ποὺ εἶχε ἐπισημάνει ὁ Heuzey στὴν ἐκκλησία τῶν Κουτλῶν. Τὰ δύο νέα αὐτὰ μνημεῖα, ποὺ λόγῳ τῆς ἐκρήξεως τοῦ Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου δὲν ἐδημοσιεύθηκαν παρὰ τὸ 1923[74], ηὗραν τὸ ἑπόμενο ἔτος τὴν θέση τους στὸ νεοεκδοθὲν τότε Supplementum Epigraphicum Graecum[75].

Ἡ ἕκτη προσθήκη στὸ σύνταγμα τῶν ἐπιγραφῶν τῶν Αἰγεῶν ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς τυχαίας εὑρέσεως σὲ ἀγρὸ ἀπὸ γεωργὸ τῶν Κουτλῶν ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς ἑλληνιστικῶν χρόνων στὸν Λύκιο Ἀπόλλωνα, ἡ ὁποία παραδόθηκε στὴν ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ Βεροίας. Μία πρώτη καὶ ἐλαφρῶς λανθασμένη δημοσίευση ἔγινε δέκα χρόνια ἀργότερα στὸν *Ἐθνικὸν Ὁδηγὸν τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος*[76], ἀκολούθησαν δὲ καὶ ἄλλες πρὶν καὶ μετὰ τὸν Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο[77].

Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1936 οἱ Ch. Edson καὶ J. M. R. Cormack ἄρχιζαν ἀπὸ τὴν Βέροια τὴν ἐπιγραφικὴ ἐξερεύνηση τῆς Μακεδονίας ἐν ὄψει τῆς δημοσιεύσεως τοῦ πλήρους συντάγματος τῶν ἐπιγραφῶν της ἀπὸ τὴν τότε Πρωσσικὴ Ἀκαδημία τοῦ Βερολίνου. Δὲν παρέλειψαν βέβαια νὰ ἐπισκεφθοῦν τὰ Παλατίτσια καὶ τὶς Μπάρμπες καὶ τὶς Κοῦτλες, ποὺ ἐν τῷ μεταξύ, ἀπὸ τὸ 1922, μὲ τὴν δημογραφικὴ ἐνίσχυση προσφύγων, εἶχαν συναποτελέσει ἑνιαῖο οἰκισμὸ μὲ τὸ ὄνομα Βεργίνα, πρὸς τιμὴν τῆς μυθικῆς βασίλισσας τῆς ὁποίας τὸ παλάτι στὴν Βέροια, σύμφωνα μὲ τὸν θρῦλο, συγκοινωνοῦσε μὲ ὑπόγεια σήραγγα μὲ τὰ ἀνάκτορα τῶν Παλατιτσιῶν[78], καθὼς καὶ τὸ ἀνάκτορο καὶ τὸν τάφο ποὺ εἶχε ἀνασκάψει ὁ Heuzey. Τὸ ἐπιτύμβιο μνημεῖο τῆς ἐκκλησίας τῶν Κουτλῶν καὶ ἡ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ στὸν Λύκιο Ἀπόλλωνα εἶχαν ἐν τῷ μεταξὺ μεταφερθεῖ στὴν Συλλογὴ Βεροίας, ἀλλὰ μάταια ἀνεζήτησαν τὰ ἐνεπίγραφα μνημεῖα ποὺ εἶχαν δεῖ οἱ Plassart καὶ Blum στὰ Παλατίτσια, ἐνῷ δὲν ἐπεχείρησαν κὰν νὰ ἐπανεύρουν τὶς δύο ἄλλες ἐπιγραφὲς ποὺ εἶχε ἐπισημάνει ὁ Heuzey στὸν αὐχένα τοῦ Γαλακτοῦ καὶ τὴν ἐκκλησία τοῦ Νεοκάστρου[79]. Ἀντίθετα, στὸν ναὸ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τῶν Παλατι-

---

73. Struck, *Fahrten* II 43-47.

74. A. Plassart, «Inscriptions de Piérie, d'Emathiee et de Bottiée», BCH 47 (1923) 181.

75. SEG 2 (1924) 394-395. Βλ. ἐπιγραφὲς ἀρ. 13 καὶ 29.

76. *Ἐθνικὸς Ὁδηγὸς τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος* 3 (1920-1921) 85· βλ. ἐπιγραφὴ ἀρ. 7.

77. J. M. R. Cormack, «Inscriptions from Beroia», *BSA* 41 (1940-45) 95, ἀρ. 5· Ρωμαίου, *Τάφος* 12-13.

78. Πρβλ. Χιονίδη, *Ἱστορία* Α΄ 104.

79. Τετράδιο Bottiaea: «Palatitsa. Church of Ἁγ. Δημητρίου has surrounding it and within walls many ancient blocks and in the outer walls drums of Doric columns: same used in interior as bases of columns, are of conglomerate (tufa) and were probably covered with plaster. Photographed remains of Ἁγ. Ἀθανασίου which has blocks and column drums from same building as those in Ἅγ. Δημήτριος. Said been destroyed by French troops in 1917 in search of wood. (...) Macedonian tomb near Palatitsa excavated by Soteriades. Some say that from here led the way to Verria. Visited so-called Palace of Alexander the Great excavated by Heuzey».

τσιῶν εὐτύχησαν νὰ ἐντοπίσουν ἕνα ἐνεπίγραφο ἀπότμημα, τοῦ ὁποίου ἡ σημασία δὲν ἔγινε ἀντιληπτὴ παρὰ δεκαετίες ἀργότερα[80].

Οἱ συνθῆκες ἔρευνας τῶν ἀρχαίων Αἰγεῶν ἄλλαξαν ἄρδην μὲ τὴν ἔναρξη τὸ 1938 συστηματικῶν ἀνασκαφῶν στὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης ὑπὸ τὴν διεύθυνση τοῦ Κ. Ρωμαίου[81]. Τὸ ἀνάκτορο παραμένει πάντοτε φειδωλὸ σὲ ἐπιγραφικὰ εὑρήματα, ποὺ περιορίζονται σὲ ἐνσφράγιστα κεραμίδια[82], ἀλλὰ ἡ παρουσία ἀρχαιολόγων στὴν περιοχὴ ἀποβαίνει σωτήρια γιὰ τὸν ἐνεπίγραφο βωμὸ τὸν ὁποῖον ἔφερε τὸν Μάιο τοῦ 1939 τυχαῖα στὸ φῶς συνεργεῖο ποὺ κατασκεύαζε γέφυρα κοντὰ στὸ γειτονικὸ χωριὸ Μετόχι τοῦ Προδρόμου[83].

Ἡ ἔκρηξη τοῦ ἑλληνο-ἰταλικοῦ πολέμου τὸ 1940 διέκοψε τὶς ἀρχαιολογικὲς ἔρευνες στὴν Βεργίνα μέχρι τὸ 1954, ὁπότε μὲ τὴν οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τοῦ Ἱδρύματος Σίγγερ-Πολινιὰκ ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἀνακτόρου ἐπαναλήφθηκε ἀπὸ τὸν Κ. Ρωμαῖο σὲ συνεργασία μὲ τὸν τότε ἔφορο τῆς περιοχῆς Χ. Μακαρόνα[84]. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐργασίες χωματισμοῦ στὴν κορυφὴ τῆς Μεγάλης Τούμπας ἀπὸ στρατιῶτες ποὺ στρατοπέδευαν ἐκεῖ ἔφεραν στὸ φῶς τὸ 1948 θραύσματα δύο ἐπιτυμβίων στηλῶν, ποὺ δημοσίευσε τὸ 1955 ὁ ἐκτελῶν χρέη ἐφόρου στὴν περιοχὴ μεταξὺ 1949 καὶ 1952 Μ. Ἀνδρόνικος[85].

Οἱ δοκιμαστικὲς τομὲς ποὺ διενεργοῦντο κατὰ καιροὺς στὴν Μεγάλη Τούμπα παράλληλα μὲ τὶς σκαφικὲς ἔρευνες στὸ προϊστορικὸ νεκροταφεῖο τῶν τύμβων καὶ στὸ ἀνάκτορο ἀπεκάλυψαν τὸ 1962 μεταξὺ ἄλλων θραύσματα τριῶν ἐνεπίγραφων ἐπιτυμβίων μνημείων, τὸ κείμενο μιᾶς ἐκ τῶν ὁποίων δημοσιεύθηκε ἀπὸ τοὺς G. Daux καὶ Jeanne καὶ L. Robert βάσει φωτογραφίας ποὺ οἱ ἀνασκαφεῖς Γ. Μπακαλάκης καὶ Μ. Ἀνδρόνικος παρεχώρησαν στὸ *BCH*[86].

Τὸ 1969 ἦλθαν τυχαῖα στὸ φῶς οἱ δύο μοναδικὲς ἐπὶ λίθου ἐπιγραφὲς τοῦ ἀνακτόρου μὲ ἀναθήματα στὸν Ἡρακλῆ Πατρῶο, ἴσως δὲ καὶ σ' ἄλλη πατρώα θεότητα, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία μόνον δημοσιεύθηκε ἀτελῶς στὸ *Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον* τοῦ ἑπομένου ἔτους[87]. Ἡ ἐπίσης τυχαία ἀνεύρεση μιᾶς ἄλλης ἐπιτύμβιας στήλης σὲ δοκιμαστικὴ τάφρο τῆς Μεγάλης Τούμπας τὸ 1972 κλείνει τὴν περίοδο τῶν τυχαίων εὑρημάτων[88], καθὼς τὸ 1976 ὁ Μ. Ἀνδρόνικος ἐγκαινιάζει τὴν συστηματικὴ ἀνασκαφὴ τῆς Μεγάλης Τούμπας, ἡ ὁποία μέχρι τὴν ὁλοκλήρωσή της τὸ 1980 ἔφερε στὸ φῶς πλουσιώτατο ἀμητὸ δεκάδων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐνεπιγράφων, ἐπιτυμβίων στηλῶν.

---

80. Βλ. ἀρ. **65**. Πρβλ. M. B. Hatzopoulos, «Artémis Digaia Blaganitis en Macédoine», *BCH* 111 (1987) 397-412. Τὴν ἐποχὴ τῆς δημοσιεύσεως τὸ τετράδιο τῶν Edson καὶ Cormack δὲν ἦταν προσιτὸ καὶ ἑπομένως ὁ ἀκριβὴς τόπος εὑρέσεως τῆς ἐπιγραφῆς ἦταν ἄγνωστος.

81. Γιὰ τὸ ἱστορικὸ τῶν ἀνασκαφῶν, πρβλ. Ρωμαίου, *Τάφος* 5-9· Ἀνδρόνικου κ. ἄ., *Ἀνάκτορο* 9-13· Ἀνδρόνικου, *Βεργίνα* 17-24· τοῦ ἰδίου, *Χρονικό* 20-234.

82. Φ. Πέτσα, *Μακεδονία* 15 (1975) 275, ἀρ. 157· τοῦ ἰδίου, «Μήτηρ Θεῶν Αὐτόχθων», *Ἀρχαία Μακεδονία* III (1977 [1983]) 229.

83. Βλ. ἐπιγραφὴ ἀρ. **62**. Βλ. M. B. Hatzopoulos, «Artémis Digaia Blaganitis en Macédoine», *BCH* 111 (1987) 397, σημ. 1-2, ὅπου καὶ ἡ βιβλιογραφία.

84. Ἀνδρόνικου κ. ἄ., *Ἀνάκτορο* 11-12.

85. M. Andronicos, «Deux stèles funéraires grecques de Vergina», *BCH* 79 (1955) 87-101· βλ. ἀρ. ***33*** καὶ **58**.

86. G. Daux, *BCH* 87 (1963) 802-804· Jeanne καὶ L. Robert, *BullEpigr* 1965, 232. Βλ. ἀρ. **30**, **37**, **49**. Ἂς σημειωθεῖ ἐδῶ καὶ ἡ ἀνακάλυψη σὲ ἑλληνιστικὴ ταφὴ τοῦ νεκροταφείου τῶν τύμβων ἀπὸ τὸν Πέτσα χρυσοῦ ἐλάσματος μὲ τὴν ἐπιγραφὴ *Φιλίστη Φερσεφόνηι χαίρειν* (βλ. Graf – Johnston, *Ritual Texts for the Afterlife* 46-47, ἀρ. 37).

87. Γ. Μπακαλάκη – Μ. Ἀνδρόνικου, *ΑΔ* 25 (1970) *Χρον.* [1973] 394. Βλ. ἀρ. **10**.

88. Αἰκατερίνης Ρωμιοπούλου, *ΑΔ* 27 (1972) *Χρον.* [1977] 515. Βλ. ἀρ. **35**.

Ἡ ἀνακάλυψή τους, ὅπως ἀναφέρθηκε, προσέφερε στὸν ἀνασκαφέα, ποὺ δημοσίευσε μερικὲς ἀπὸ αὐτὲς τὸ ἴδιο ἔτος[89], ἀποφασιστικὸ ἐπιχείρημα γιὰ τὴν ταύτιση τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου μὲ τὶς ἀρχαῖες Αἰγεές. Τὸ σύνολο τῶν μνημείων αὐτῶν ἀπετέλεσε ἀντικείμενο διδακτορικῆς διατριβῆς τῆς συνεργάτιδος τοῦ διάσημου ἀρχαιολόγου Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, ἡ ὁποία δημοσιεύθηκε τὸ 1984[90].

Οἱ ἴδιοι οἱ βασιλικοὶ τάφοι ποὺ ἐπικάλυπτε ἡ Μεγάλη Τούμπα δὲν προσέφεραν ἐπιγραφικὰ εὑρήματα, τουλάχιστον ἐπὶ λίθου[91]. Ὁ ἐμπλουτισμὸς τοῦ ἐπιγραφικοῦ ὑλικοῦ τῶν ἀρχαίων Αἰγεῶν προῆλθε κατὰ κύριο λόγο ἀπὸ τὶς ἀνασκαφὲς τῆς κάτω πόλεως. Ἡ ἔρευνα στὸ ἱερὸ τῆς Εὔκλειας ἔφερε στὸ φῶς τὸ 1982 τὸ πρῶτο ἀνάθημα τῆς μητέρας τοῦ Φιλίππου Β΄ Εὐρυδίκης στὴν θεά, τὸ ὁποῖο καὶ δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν Μ. Ἀνδρόνικο[92]. Ἀκολούθησε τὸ ἑπόμενο ἔτος, 1983, ἡ ἀνακάλυψη ἀπὸ τὴν Αἰκατερίνη Λοβέρδου-Τσιγαρίδα κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς δεύτερης βάσεως μὲ τὸ ὄνομα τῆς βασίλισσας, ποὺ ἀνακοινώθηκε ἀμέσως ἀπὸ τὸν διάσημο ἀρχαιολόγο[93], ἀλλὰ ἡ τελικὴ δημοσίευση τῆς ὁποίας τὸ 1993 ὀφείλεται στὴν Χρυσούλα Σαατσόγλου-Παλιαδέλη[94]. Στὴν ἴδιαν ἀρχαιολόγο ὀφείλεται τὸ 1989 ἡ ἀνεύρεση ἀποσπασματικῆς ἐπιγραφῆς μεταγενέστερων χρόνων[95]. Ἡ συνεχιζόμενη ἀνασκαφὴ τοῦ ἱεροῦ τῆς Εὔκλειας ἔφερε στὸ φῶς τὸ 1990 καὶ τρίτη βάση μὲ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ τῆς ἴδιας βασίλισσας στὴν ἴδια θεά, ποὺ δημοσιεύθηκε ἐπίσης ἀπὸ τὸν ἀνασκαφέα[96]. Τὰ ἐπιγραφικὰ εὑρήματα τοῦ ἱεροῦ συμπληρώθηκαν μὲ τὴν ἀνεύρεση δεύτερης ἀποσπασματικῆς ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς τὸ 1991, ποὺ δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὴν Χρυσούλα Σαατσόγλου-Παλιαδέλη[97], ἡ ὁποία μετὰ τὴν ἀσθένεια καὶ τὸν θάνατο τοῦ Μ. Ἀνδρόνικου εἶχε ἀναλάβει τὴν εὐθύνη αὐτοῦ τοῦ ἀνασκαφικοῦ τομέως. Στὴν ἴδια, τέλος, ὀφείλεται ἡ δημοσίευση τὸ 1996 ἔμμετρου ἐπιτυμβίου κλασσικῶν χρόνων ποὺ ἐντοπίσθηκε τὸ 1981 σὲ τάφο ἀνεσκαμμένο ἀπὸ

---

89. Μ. Ἀνδρόνικου, «Ἀνασκαφὴ στὴ Μεγάλη Τούμπα τῆς Βεργίνας», *ΑΑΑ* 9 (1976) 123-30. Βλ. ἀρ. **21**, **32** καὶ **53**.

90. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα*.

91. Πρβλ. τὰ ἐνεπίγραφα ἀργυρὰ σκεύη (Ἀνδρόνικου, *Βεργίνα* 157-68· *SEG* 50 [2000] 654bis· πρβλ. *SEG* 58 [2008] 549) καὶ τὸν χάλκινο τρίποδα μὲ τὴν ἐπιγραφὴ κλασσικῶν χρόνων (Ἀνδρόνικου, *Βεργίνα* 164-65· *SEG* 30 [1980] 648) ἀπὸ τὸν τάφο τοῦ Φιλίππου, καὶ τὴν ἀρχαιότερη ἐπιγραφὴ τῶν Αἰγεῶν ἀπὸ χάραγμα σὲ ἀργυρὴ φιάλη ποὺ ἀνακαλύφθηκε σὲ ἡγεμονικὸ γυναικεῖο τάφο τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. (Μ. Ἀνδρόνικου καὶ Ἀγγελικῆς Κοτταρίδου, *ΠΑΕ* 1988, 104· *SEG* 46 [1996] 831).

92. Μ. Ἀνδρόνικου, *Ἔργον* 1982, 19· πρβλ. *BullEpigr* 1994, 392 καὶ τὴν ἐκτενῆ δημοσίευση τῆς Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, «Εὐρυδίκα Σίρρα Εὐκλείαι», στὸ *Ἀμητός* 733-44. Βλ. ἀρ. **8**.

93. Μ. Ἀνδρόνικου, *Ἔργον* 1983, 30. Βλ. ἀρ. **14**.

94. Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, «Σκέψεις μὲ ἀφορμὴ ἕνα εὕρημα ἀπὸ τὰ Παλατίτσια», *Ἀρχαία Μακεδονία* V (1989 [1993]) 1339-71.

95. Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, «Βεργίνα 1989. Ἀνασκαφὴ στὸ ἱερὸ τῆς Εὔκλειας», *ΑΕΜΘ* 3 (1989 [1992]) 31. Τὸ σπάραγμα, ποὺ διασώζει μόνον δύο γράμματα (ΙΑ) μὲ ἔντονους ἀκρεμόνες κατὰ τὴν ἀνασκαφέα, δὲν ἀνευρέθη καὶ δὲν περιλαμβάνεται στὸ παρὸν σύνταγμα.

96. Μ. Ἀνδρόνικου, *Ἔργον* 1990, 83 (βλ. ἀρ. **9**). Ἐδῶ πρέπει νὰ ἀναφερθεῖ ἡ δημοσίευση καὶ δύο χαραγμάτων, ἀναθέσεως στὴν Μητέρα Θεῶν σὲ κάνθαρο τοῦ 4ου-3ου αἰ. π.Χ. (Στέλλας Δρούγου, *Ἔργον* 1990, 85-88· *SEG* 43 [1993] 472· Stella Drougou, «Das Metroon von Aigai», στὸ *Keraunia* 26, μὲ νέα ἑρμηνεία τοῦ ὅρου *συντέλεια*) καθὼς καὶ μιᾶς ἐνσφράγιστης κεραμίδας (Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, «Βεργίνα 1991. Ἀνασκαφὴ στὸ ἱερὸ τῆς Εὔκλειας», *ΑΕΜΘ* 5 [1991 (1994)] 12· *SEG* 43 [1993] 473).

97. Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, «Βεργίνα 1991. Ἀνασκαφὴ στὸ ἱερὸ τῆς Εὔκλειας», *ΑΕΜΘ* 5 (1991 [1994]) 12· βλ. ἀρ. **12**.

τὸ 1961[98] καὶ ἀποσπασματικοῦ κειμένου συνθήκης, πιθανῶς τοῦ 394 π.Χ., μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Μακεδόνων, ποὺ ἀνακαλύφθηκε τυχαῖα τὸ 2000[99].

Μέχρι πρόσφατα τὰ ἐπιγραφικὰ εὑρήματα στὴν χώρα τῶν Αἰγεῶν ἦσαν προϊόντα τῆς τύχης, ὅταν δὲ δὲν ἔμειναν ἀδημοσίευτα, ἐκδόθηκαν συνοπτικὰ στὰ δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας[100]. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν οἱ ἐπιγραφὲς ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος Διγαίας Βλαγανίτιδος, ποὺ ἀπετέλεσαν τὸ ἀντικείμενο ἄρθρων τοῦ Φ. Πέτσα καὶ τοῦ Μ. Β. Χατζόπουλου[101]. Μόνον πολὺ τελευταῖα ἐπιδόθηκε σὲ συστηματικὴ ἐξερεύνηση τῆς χώρας τῶν Αἰγεῶν μὲ πολὺ ἐνθαρρυντικὰ ἀποτελέσματα, συμπεριλαμβανομένων καὶ ἐπιγραφικῶν εὑρημάτων, ἡ ἁρμόδια γιὰ τὴν περιοχὴ ἀρχαιολόγος Ἀγγελικὴ Κοτταρίδου.

---

98. Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, «Ναῶν εὐστύλων, a Fragmentary Inscription of the Classical Period from Vergina», στὸ *Ἐπιγραφὲς τῆς Μακεδονίας* 100-122· βλ. ἀρ. **55**.

99. Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, «Ἐνεπίγραφο ἀπότμημα ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ θεάτρου τῶν Αἰγῶν», στὸ *Κερμάτια Φιλίας Β΄* 13-21· βλ. ἀρ. **6**.

100. Ἀγγελικῆς Ἀνδρειωμένου, *ΑΑΑ* 1 (1968) 246-47 (βλ. ἐπιγραφὴ ἀρ. **60**)· Φ. Πέτσα, *ΑΔ* 21 (1966) *Χρον.* [1968] 354 (βλ. ἐπιγραφὴ ἀρ. **80**)· Αἰκατερίνης Ρωμιοπούλου καὶ Ι. Τουράτσογλου, *ΑΔ* 25 (1970) *Χρον.* [1973] 386-88 (βλ. ἐπιγραφὴ ἀρ. **82**). Πρβλ. ἀδημοσίευτη καὶ χαμένη σήμερα ἐπιτύμβια ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸ Πολύδενδρο, γνωστὴ ἀπὸ τὴν ὑπηρεσιακὴ ἀλληλογραφία τῆς ΙΖ΄ Ἐφορείας (βλ. ἐπιγραφὴ ἀρ. **79**), καὶ τὴν μέχρι τώρα ἀδημοσίευτη ἐπιγραφὴ ἀρ. **84**, ἀπὸ τὴν Σφηκιά. Ἀπὸ τὶς ἐπιγραφὲς ποὺ κατὰ τεκμήριον προέρχονται ἀπὸ τὶς Αἰγεὲς ἀλλὰ δὲν περιλαμβάνονται στὸ παρὸν σύνταγμα καθὼς ἔχουν γραφεῖ σὲ ἄλλο ὑλικὸ πλὴν λίθου, ἀξίζει νὰ ἀναφερθοῦν (πέραν ὅσων ἔχουν ἤδη ἀναφερθεῖ στὶς σημ. 51, 86, 91 καὶ 96, ἀνωτέρω): ἐνεπίγραφα σταθμεῖα ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη (Π. Φάκλαρη, «Βεργίνα. Ἀνασκαφὴ ἀκρόπολης 1992», *ΑΕΜΘ* 6 [1992 (1995)] 60· *SEG* 45 [1995] 822-823)· κεραμίδα ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν τειχῶν μὲ τὰ ὀνόματα Παρμενίων καὶ Ἄδυμος (Π. Φάκλαρη, *ΑΔ* 60 [2005] *Χρον.* [2013] 762, εἰκ. 100)· ὄστρακο ἀγγείου ἀπὸ τὴν νεκρόπολη μὲ ἐπιγραφὴ *[---]ίναν φιλεῖ* (Ἀγγελικῆς Κοτταρίδη, «Τὸ ἀρχαιολογικὸ ἔργο στὴν Βεργίνα τὸ 1998. Νέα εὑρήματα ἀπὸ τὴν Νεκρόπολη τῶν Αἰγῶν», *ΑΕΜΘ* 12 [1998 (2000)] 407· *SEG* 49 [1999] 840)· ἀγγεῖο μὲ ἐπιγραφὴ *Γαλέστου* (Ἀγγελικῆς Κοτταρίδη, «Ἀπὸ τὴν νεκρόπολη τῶν Αἰγῶν στὸν νεολιθικὸ οἰκισμὸ τῶν Πιερίων», *ΑΕΜΘ* 14 [2000 (2002)] 529-30 καὶ 534, εἰκ. 4· *SEG* 50 [2000] 655). Ἀβέβαιη εἶναι τόσο ἡ ἑρμηνεία τῆς ἐπιγραφῆς σὲ κάλυμμα μολύβδινης πυξίδας (*Ἀργείων παῖς*) ὡς καταδέσμου, ὅσο καὶ ἡ προέλευση τοῦ ἀντικειμένου ἀπὸ τὴν Βεργίνα (Μ. Τιβέριου, *AE* 128 [1989] 15-22· *SEG* 41 [1991] 580).

101. Φ. Πέτσα, «Πολυσήμαντες ἀπελευθερωτικὲς ἐπιγραφές», *Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον* 1977, 134 καὶ 136-37· M. B. Hatzopoulos, «Artémis Digaia Blaganitis en Macédoine», *BCH* 111 (1987) 397-412· βλ. ἀρ. **62**, **63**, **65**, **66**.

ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ

ΔΗΜΟΣΙΟ ΕΓΓΡΑΦΟ

6. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 19. Ἀνακαλύφθηκε τυχαῖα τὸ 2000 ἀπὸ τὸν φύλακα ἀρχαιοτήτων Κ. Παυλίδη στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τοῦ θεάτρου.

Πανταχόθεν ἀποκεκρουμένο μικρὸ ἀπότμημα στήλης ἀπὸ λευκόφαιο χονδρόκοκκο μάρμαρο, μεταποιημένο σὲ σχῆμα κύβου κατὰ τὴν δεύτερη χρήση τοῦ λίθου ὡς δομικοῦ ὑλικοῦ. Διαστάσεις: 0,205 x 0,22 x 0,125. Ἡ ἐπιγραφὴ χαραγμένη στοιχηδόν. Ὕψος γραμμάτων: 0,01. Διάστιχα: 0,005.

Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, στὸ *Κερμάτια Φιλίας* Β΄ 13-21 (ἀναλυτικὴ δημοσίευση) (*SEG* 59 [2009] 634).

Πρβλ. Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *ΑΕΜΘ* 16 (2002 [2004]) 482-83 (πρώτη μνεία) (*BullEpigr* 2005, 317· *SEG* 53 [2003] 587).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Τέλη 5ου - ἀρχὲς 4ου αἰ. π.Χ.

[----------]
[--- πε]ρὶ δὲ τῆ̣[ς ------]
[----]Ε̣ΔΑΙΜΟΝΙΟ[-----]
[---] λ̣όγον ΠΡΟΣΧ[---]
[---] τόσημ μὲν Δ[-----]
[---] συνεκκομ[ι-------]
[---]ΣΑ̣ τρόπον [-------]
[-----]Υ̣ΣΜΕΝ[----------]
[---------]ΕΝΑ[----------]
[---------]Ρ̣ΟΥ[----------]
[----------]Ι̣[----------]

Στ. 1: *τῶ[ν]* στὸ τέλος τοῦ στίχου ἡ Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, ἀλλὰ ἡ ἐντύπωση καμπυλώσεως ποὺ δίνει τὸ τελευταῖο ὁρατὸ γράμμα ὀφείλεται σὲ φθορὰ τοῦ λίθου, ἐνῷ οἱ κοῖτες χαράξεως φαίνεται νὰ ἦσαν κάθετες. Στ. 2: *[Λακ]εδαιμόνιοι* Σαατσόγλου-Παλιαδέλη. Πρόκειται για τὴν πιθανώτερη λύση, ἂν καὶ ἀπὸ τὸ πρῶτο γράμμα σώζεται μόνον ἕνα ἀμυδρὸ ἴχνος τῆς κάτω ὁριζόντιας κεραίας. Στ. 3: Ὅπως σωστὰ ἐπισημαίνει ἡ Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, οἱ δύο δυνατὲς ἑρμηνεῖες εἶναι *πρὸς Χ*[---] καὶ *προσχ*[---]. Στ. 5: Ὅπως σωστὰ ἐπισημαίνει ἡ Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, ἀναγνωρίζεται μὲ ἀσφάλεια τὸ ρῆμα *συνεκκομίζω*. Στ. 6: Ἀπὸ τὸ δεύτερο γράμμα διακρίνεται μόνον τὸ κάτω ἴχνος δεξιᾶς διαγωνίου. Στ. 7: ΟΥΣΜΕΝ Σαατσόγλου-Παλιαδέλη. Στ. 9: ΙΟΥ Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, ἀλλὰ διακρίνεται ἡ καμπύλη τοῦ ρῶ. Στ. 10: Ἴχνος κάθετης κεραίας.

Παρὰ τὴν σημασία τοῦ κειμένου αὐτοῦ ὡς τῆς παλαιότερης ἴσως δημόσιας ἐπιγραφῆς τῆς παλαιᾶς μακεδονικῆς πρωτεύουσας καὶ μιᾶς ἀπὸ τὶς ὀλιγάριθμες ἐπιγραφὲς ἐπὶ λίθου τῆς Μακεδονίας ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ χρονολογηθοῦν στὸν πέμπτο ἢ τὶς ἀρχὲς τοῦ τετάρτου αἰ. π.Χ. (βλ. σχετικὰ Ἠ. Σβέρκου, στὸ *Κερμάτια Φιλίας* Β΄ 118, σημ. 24), ἐλάχιστα μποροῦμε μὲ βεβαιότητα νὰ ποῦμε γιὰ τὸ περιεχόμενό του. Ἀκόμη καὶ ἡ πιθανώτατη μνεία τῶν Λακεδαιμονίων στὸν στ. 3 δὲν εἶναι ἀπολύτως βέβαιη. *Λόγος* (στ. 4) στὰ ἐπιγραφικὰ κείμενα ἔχει συνήθως τὴν ἔννοια τῆς ἀναφορᾶς, τοῦ λογαριασμοῦ, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθεῖ κάποια ἄλλη ἀπὸ τὶς πολλὲς ἔννοιες τῆς λέξεως, αὐτούσιας ἢ σὲ σύνθεση. Τὸ ρῆμα *συνεκκομίζω* (στ. 6) εἶναι πράγματι πολὺ σπάνιο (ὄχι πάντως ἀμάρτυρο, ὅπως ὑποστηρίζει ἡ πρώτη ἐκδότρια: βλ. *I. Ephesos* 614c, στ. 15-16, σὲ συμφραζόμενα ταφικῆς τελετῆς, ὅπως καὶ ἡ συνήθης χρήση τοῦ ρήματος στὶς φιλολογικὲς πηγές).

Ἐὰν τὸ δημόσιο αὐτὸ κείμενο ἀναφέρεται σὲ πολεμικὰ γεγονότα στὰ ὁποῖα ἐμπλέκονται οἱ Λακεδαιμόνιοι, τὸ ρῆμα *συνεκκομίζω* παραπέμπει στὴν ἀσφαλῆ μεταφορὰ τῆς συγκομιδῆς ἢ μιᾶς στρατιωτικῆς δυνάμεως (πρβλ. Ξεν., *Ἀνάβ*. 6.6.36: *ἐκκομίσαι τοὺς ἄνδρας*). Ὁ τύπος τῶν γραμμάτων καὶ τῆς χαράξεως ὁδηγεῖ στὰ τέλη τοῦ πέμπτου ἢ τὶς ἀρχὲς τοῦ τετάρτου αἰ. π.Χ., περίοδο κατὰ τὴν ὁποία λίγες εἶναι οἱ πιθανὲς ἱστορικὲς συγκυρίες στὶς ὁποῖες μαρτυρεῖται σχέση Μακεδονίας – Σπάρτης (βλ. τὰ σχόλια τῆς πρώτης ἐκδότριας, σελ. 18-21). Τὸ ἱστορικὸ ἐπεισόδιο ποὺ φαίνεται νὰ συνάδει περισσότερο μὲ τὸ περιεχόμενο τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι ἡ προσπάθεια τοῦ Ἀγησιλάου νὰ ἐπιστρέψει διὰ ξηρᾶς ἀπὸ τὴν Ἀσία στὴν Πελοπόννησο γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει τὴν ἀποστασία τῶν συμμάχων τῆς Σπάρτης τὸ 394 π.Χ. (Ξεν., *Ἑλλ*. 4.3.3 καὶ ἰδίως Πολυαίνου, *Στρατ*. 2.1.17). Ἐὰν ἐπρόκειτο γιὰ τὴν συνθήκη Μακεδονίας – Σπάρτης ἡ ὁποία ἀπετέλεσε τὴν κατάληξη τοῦ ἐπεισοδίου ποὺ ἀφηγεῖται ὁ Πολύαινος, ἔκπληξη θὰ προκαλοῦσε ὁ ἰωνικὸς ἢ ἀττικὸς τύπος *τόσημ*, ὁ ὁποῖος δὲν θὰ ἀνῆκε στὴν διάλεκτο κανενὸς ἐκ τῶν δύο συμβαλλομένων. Ἡ χρήση τῆς ἀττικῆς ὡς «διεθνοῦς» διπλωματικῆς διαλέκτου σὲ τόσο πρώιμη ἐποχὴ φαίνεται ἀπίθανη. Δὲν μπορεῖ λοιπὸν νὰ ἀποκλεισθεῖ ἡ περίπτωση νὰ σχετίζεται τὸ κείμενο μὲ τὴν πρώτη φάση τοῦ ἐπεισοδίου, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Ἀέροπος ἐπεχείρησε νὰ ἀνακόψει τὸν δρόμο τοῦ Ἀγησιλάου, ἐξυπηρετώντας ἔτσι τὶς ἐπιδιώξεις τῆς ἀντισπαρτιατικῆς συμμαχίας στὴν ὁποία συμμετεῖχαν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ *Χαλκιδεῖς οἱ πρὸς τῇ Θρᾴκῃ* (Διοδ. 14.82.1-3).

ΑΝΑΘΗΜΑΤΙΚΕΣ

7. Μουσεῖο Βεροίας Λ 172α (κύριο ἀπότμημα) καὶ Λ 172β (ἄνω ἀριστερὸ ἀπότμημα). Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1911, ἀπὸ γεωργὸ ὀνόματι Μανωλόπουλο στὸν ἀγρό του, 100 μ. δυτικὰ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς (Κοῦτλες/Βεργίνα) καὶ μεταφέρθηκε λίγο ἀργότερα στὴν συλλογὴ τῆς Παλαιᾶς Μητροπόλεως Βεροίας, ὅπου τὴν ἐντόπισαν, ἀκέραια ἀκόμη, οἱ Edson καὶ Cormack τὸ 1936. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀναφορὰ τῶν Ν. Παππαδάκι, Ἀ. Ξυγγόπουλου καὶ Χαρ. Μακαρόνα πρὸς τὴν Διεύθυνση Ἀρχαιοτήτων τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας (ἀρ. πρωτ. 19227/1942), τεμαχίσθηκε κατὰ τὴν διάρκεια τῆς Κατοχῆς, μὲ ἀποτέλεσμα σήμερα νὰ σώζονται τὸ κύριο, ἀποκεκρουμένο ἄνω, τμῆμα της, μὲ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς παραστάσεως, καὶ ἕνα μὴ συναρμόζον ἄνω ἀριστερὸ ἀπότμημα (διαστάσεων 0,152 x 0,145 x 0,065), μὲ τμῆμα τῆς ἐπιγραφῆς.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, μὲ ὁριζόντια ἐπίστεψη καὶ πλατειὰ ὀρθογώνια ταινία μὲ ἐγγεγραμμένα ἐγχάρακτα ἀκρωτήρια. Ἐντὸς ὀρθογωνίου βαθύσματος ποὺ καταλαμβάνει τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ κορμοῦ, ἀνάγλυφη παράσταση: ἀριστερά, σκύλου ἢ λύκου (βλ. στὰ σχόλια) κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ δεξιὰ ἐμπρὸς σὲ δένδρο· στὸ κέντρο, Ἀπόλλωνος Κιθαρωδοῦ κατὰ μέτωπον, μὲ ψηλὰ ζωσμένο χιτῶνα καὶ ἱμάτιο, ποὺ κρατεῖ κιθάρα στὸ ὑψωμένο ἀριστερὸ χέρι καὶ πλῆκτρο στὸ χαλαρὸ δεξιό· κάτω δεξιά, σὲ πολὺ μικρότερη κλίμακα ἀπὸ τὸν θεό, ἀγένειου νέου σὲ τρία τέταρτα πρὸς τὰ ἀριστερά, μὲ χιτωνίσκο καὶ χλαμύδα, σὲ χειρονομία ἱκεσίας. Ἀρχικὲς διαστάσεις: 0,64 x 0,313-0,355 x 0,065 (Edson – Cormack). Ἡ ἐπιγραφὴ ἐπάνω ἀπὸ τὸ βάθυσμα. Ὕψος γραμμάτων: 0,01. Διάστιχο: 0,002.

Ἐθνικὸς Ὁδηγός 3 (1920-1921) 85 (ἔκδοση ποὺ ἀγνοοῦν οἱ περισσότεροι μεταγενέστεροι ἐκδότες)· Edson – Cormack, *Notebook* 2· J. M. R. Cormack, *BSA* 39 (1938-1939) 95, ἀρ. 5 καὶ εἰκ. 5, μὴ γνωρίζοντας τὴν προέλευσή της ἀπὸ τὶς Κοῦτλες, ὡς ἐπιγραφὴ Βεροίας (*BullEpigr* 1944, 126)· Ρωμαίου, *Τάφος* 12-13 καὶ εἰκ. 4· M. B. Hatzopoulos, *REG* 109 (1996) 267· Chrysoula Saatsoglou-Paliadeli, *AM* 111 (1996) 229 καὶ πίν. 45.2 (*SEG* 46 [1996] 828)· Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, στὸ *Μύρτος* 441-51 καὶ εἰκ. 1 (*BullEpigr* 2000, 461· *SEG* 50 [2000] 651).

Πρβλ. Γεωργίας Καραμήτρου-Μεντεσίδη, *AE* 1986, 151, σημ. 37 (χωρὶς μνεία τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τῆς προελεύσεως)· Olga Palagia, *LIMC* II 297, ἀρ. 945 (γιὰ τὴν παράσταση)· Flashar, *Kitharodos* 19 καὶ 81, ἀρ. 34 (γιὰ τὴν παράσταση)· P. B. Faklaris, *AJA* 98 (1994) 614 (ὁ ὁποῖος ἀγνοεῖ τὴν ἐπιγραφὴ καὶ ὑποθέτει λατρεία Ἀπόλλωνος Πυθίου)· http://hdl.handle.net/2374.OX/363 (φωτογραφία ἐκτύπου συλλογῆς Cormack). Τὸ μνημεῖο εἰκονίζεται σὲ πληθώρα ἄλλων ἔργων σχετικῶν μὲ τὰ εὑρήματα τῶν Αἰγεῶν.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος αἰ. π.Χ.

Φίλιππος Ἀπολλωνίου
Ἀπόλλωνι Λυκίωι.

Ὅπως διεξοδικὰ ἐπισημαίνει ἡ Χρυσούλα Σαατσόγλου Παλιαδέλη, τὸ μνημεῖο εἶναι ἀξιοπαρατήρητο, μεταξὺ ἄλλων, διότι στὸ ἀνάγλυφο ὁ Ἀπόλλων δὲν εἰκονίζεται ὡς τοξότης κυνηγὸς κατὰ τὸν γνωστὸ τύπο τοῦ Ἀπόλλωνος Λυκ(ε)ίου (πρβλ. Düll, *Götterkulte* 278, ἀρ. 14), ἀλλὰ ἀπεικονίζεται ὡς κιθαρωδός. Μόνον τὸ παριστάμενο ζῶο, ἂν τελικὰ δὲν εἶναι σκύλος ἀλλὰ λύκος, ὑπαινίσσεται ἴσως τὴν ἐπίκληση τοῦ θεοῦ. Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι στὶς Αἰγεὲς σώζεται καὶ δεύτερη παράσταση τοῦ Ἀπόλλωνος ὡς κιθαρωδοῦ, ἀλλὰ σὲ πολὺ μεταγενέστερο ἀνάγλυφο ἐπιτύμβιο μνημεῖο τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, τὸ ὁποῖο ὁ Π. Φάκλαρης καὶ ἡ Χρυσούλα Σαατσόγλου-Παλιαδέλη ἐξέλαβαν ὡς ἐπαναχρησιμοποιημένο ἀνάθημα (βλ. ἐπιγραφὴ ἀρ. **51**, κατωτέρω). Γιὰ ἄλλες παραστάσεις τοῦ Ἀπόλλωνος ὡς κιθαρωδοῦ στὴν Μακεδονία, βλ. *EAM* 26· Ἀγγελικῆς Ἀνδρειωμένου, *ΑΔ* 23 (1968) *Χρον.* [1969] 350 καὶ πίν. 296β (πρβλ. Γεωργίας Καραμήτρου-Μεντεσίδη, *AE* 1986, 151, σημ. 37)· Γεωργίας Καραμήτρου-Μεντεσίδη, *AE* 1986, 150-53 καὶ πίν. 43α (*SEG* 38 [1998] 665)· τῆς ἰδίας, *ΑΕΜΘ* 12 (1998 [2000]) 466· τῆς ἰδίας, στὸ *Α΄ Πανελλήνιο Συνέδριο Ἐπιγραφικῆς* 61-62, ἀρ. 7 καὶ εἰκ. 7· Ἀ. Βαβρίτσα, *Ἀρχαία Μακεδονία* II (1973 [1977]) 7 καὶ εἰκ. 6· Hatzopoulos – Loukopoulou, *Recherches* I 80-82, ἀρ. Κ3 (*SEG* 42 [1992]

586). Ἄλλες μαρτυρίες γιὰ τὴν λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος Λυκ(ε)ίου στὴν Μακεδονία δὲν εἶναι γνωστές, ἀλλὰ ὁ θεὸς λατρευόταν στὴν γειτονικὴ Θεσσαλία (βλ. Ἀργυρούλας Δουλγέρη-Ἰντζεσίλογλου, στὸ *Κερμάτια Φιλίας* Β΄ 478, σημ. 21 μὲ τὶς πηγές). Ἡ πρόταση τῆς Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη ὅτι ἡ ἐπίκληση τοῦ θεοῦ σχετίζεται μὲ τὴν θρυλούμενη καταγωγὴ τῶν Τημενιδῶν βασιλέων ἀπὸ τὸ Ἄργος, ὅπου *τῶν ἐν τῇ πόλει τὸ ἐπιφανέστατόν ἐστιν Ἀπόλλωνος ἱερὸν Λυκίου* (Παυσ. 2.19.3), παραμένει μία ἑλκυστικὴ ὑπόθεση.

8. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 33. Ἀνακαλύφθηκε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ Μ. Ἀνδρόνικου τὸ 1982, νοτιώτερη ἀπὸ τὶς τρεῖς βάσεις ἀναθημάτων ποὺ βρέθηκαν κατὰ χώραν νοτίως τοῦ βωμοῦ τοῦ ναοῦ τῆς Εὐκλείας, ἐντὸς μεταγενέστερου οἰκίσκου ποὺ περιέκλειε τὸ μνημεῖο.

Μαρμάρινη βάση διαστάσεων 0,48 x 1,43 x 0,97 μὲ πώρινη ὑποθεμελίωση καὶ κρηπῖδα ἀπὸ μαρμάρινες πλάκες, ἀποτελούμενη ἀπὸ τέσσερες ἀνισομήκεις καὶ ἀνισοπαχεῖς λίθους, ἑνωμένους μὲ πειόσχημους συνδέσμους. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ στενὸ περιταίνιο, εἶναι ἁδρὰ ἐπεξεργασμένη· τὸ ὑπερκείμενο ἀνάθημα θὰ κάλυπτε σχεδὸν τὸ σύνολό της. Διαστάσεις ἐνεπίγραφου λίθου τῆς κυρίας ὄψεως: 0,48 x 1,035 x 0,30. Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν κύρια ὄψη τοῦ μνημείου, ἐντὸς ἐγχάρακτης ταινίας μὲ καμπύλες ἀπολήξεις ποὺ κοσμοῦνται μὲ ἐγχάρακτους ἰμάντες. Ὕψος γραμμάτων: 0,02.

H. W. Catling, *AR* 1982-83, 44· G. Touchais, *BCH* 107 (1983) 791-92 καὶ εἰκ. 92 (*SEG* 33 [1983] 556)· A. N. Oikonomides, *AncW* 7 (1983) 62-64, καὶ οἱ τρεῖς βάσει δημοσιευμάτων τοῦ ἡμερήσιου τύπου (*Τὰ Νέα* 20/1/1983· *Καθημερινή* 6/2/1983) (Anneliese Kossatz-Deissmann, *LIMC* IV 1 [1988] 50, ἀρ. 9)· Μ. Ἀνδρόνικου, *Ἔργον* 1982, 19 καὶ πίν. 26 (*BullEpigr* 1984, 249)· τοῦ ἰδίου, *ΠΑΕ* 1982, 54-55 καὶ πίν. 38β· Μ. Ἀνδρόνικου κ.ἄ., *ΠΑΕ* 1983, 51-54 καὶ πίν. 68γ· Ἀνδρόνικου, *Βεργίνα* 50-51, εἰκ. 26· Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, στὸ *Ἀμητός* 733-43, ἀναλυτικὴ δημοσίευση καὶ σχολιασμός (Iliadou, *Herakles* 210, ἀρ. 101)· τῆς ἰδίας, *AA* 2000, 393-95, ἀρ. 2α καὶ εἰκ. 3-4.

Πρβλ. Μ. Ἀνδρόνικου, *Ἔργον* 1983, 29-30 (χρονολόγηση)· *BullEpigr* 1988, 828 (γιὰ τὸ ὄνομα Σίρρας)· Borza, *Olympus* 192-93 (γιὰ τὴν λατρεία τῆς Εὐκλείας)· W. Greenwalt, *AncW* 18 (1988) 41-42 (βλ. καὶ *SEG* 38 [1988] 720)· Kate Mortensen, *AncW* 22 (1991) 51-55 (γιὰ τὸν πατέρα τῆς Εὐρυδίκης), ἰδίως 51-52 (γιὰ τὸ ὄνομα Σίρρας)· τῆς ἰδίας, *AHB* 6 (1992) 163-67· E. Kapetanopoulos, *AncW* 25 (1994) 9-14 (γιὰ τὸ ὄνομα Σίρρας)· P. B. Faklaris, *AJA* 98 (1994) 614 (γιὰ τὴν λατρεία τῆς Εὐκλείας)· Chrysoula Saatsoglou-Paliadeli, *AM* 111 (1996) 231 (γιὰ τὴν λατρεία τῆς Εὐκλείας)· Carney, *Women* 44-46· E. Voutiras, στὸ *Condottieri* 227-29· Chryssoula Saatsoglou-Paliadeli, *Ἀρχαία Μακεδονία* VII (2002 [2007]) 353. Ἡ ἐπιγραφὴ ἀναφέρεται, ἀναδημοσιεύεται καὶ ἀπεικονίζεται σὲ πλῆθος ἄλλων δημοσιεύσεων σχετικῶν μὲ τὸ ἱερὸ τῆς Εὐκλείας (γιὰ τὸ ὁποῖο βλ. κυρίως τὶς ἀκόλουθες δημοσιεύσεις τῆς Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη: *ΑΕΜΘ* 10^{A} [1996 (1997)] 55-68, μὲ τὴν παλαιότερη βιβλιογραφία στὴν σελ. 55, σημ. 1· *ΑΕΜΘ* 13 [1999 (2001)] 541-47· *ΑΕΜΘ* 16 [2002 (2004)] 479-83· πρβλ. Δρούγου – Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Βεργίνα. Περιδιαβάζοντας* 30-31), τὰ εὑρήματα τῆς Βεργίνας, τὸν οἶκο τῶν Τημενιδῶν καὶ τὶς μακεδονικὲς λατρεῖες.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Μέσα 4ου αἰ. π.Χ.

Εὐρυδίκα Σίρρα Εὐκλείαι.

Εὐριδίκα SEG 33, ἐκ παραδρομῆς· *Εὐρυδίκα Είρρα Εὐκλεία* Greenwalt, ἐκ παραδρομῆς.

Ἡ παροῦσα καὶ ἡ ἑπόμενη ἐπιγραφή, καθὼς καὶ ἡ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴν βάση τοῦ ἀγάλματος τῆς Εὐρυδίκης (ἀρ. **14**, κατωτέρω) ἀποτελοῦν τὶς παλαιότερες ἀσφαλεῖς ἐπιγραφικὲς μνεῖες τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῶν Τημενιδῶν στὸ ἴδιο τὸ μακεδονικὸ βασίλειο. Τὸ μνημεῖο ἀνέθεσε ἡ Εὐρυδίκη, ἐγγονὴ τοῦ Ἀρραβαίου Α΄, βασιλέως τῶν Λυγκηστῶν Μακεδόνων, σύζυγος τοῦ Ἀμύντα Γ΄ καὶ μητέρα τῆς Εὐρυνόης καὶ τριῶν Μακεδόνων βασιλέων: τοῦ Ἀλεξάνδρου Β΄, τοῦ Περδίκκα Γ΄ καὶ τοῦ Φιλίππου Β΄ (βλ. Carney, *Women* 40-50, μὲ τὴν παλαιότερη βιβλιογραφία). Ἀπὸ τὴν ἐλλιπῆ καὶ προβληματικὴ φιλολογικὴ παράδοση γιὰ τὴν Εὐρυδίκη, ἀξίζει νὰ σημειωθοῦν τρία στοιχεῖα.

Τὸ πρῶτο εἶναι ἡ ὑποτιθέμενη ἰλλυρικὴ καταγωγή της (Πλουτ., *Ἠθ.* 14c· Σουΐδας, λ. *Κάρανος*· Λιβ., *Βίος Δημοσθένους* 9· ὁ Στράβων 7.7.8 δὲν φαίνεται νὰ γνωρίζει τὴν σχετικὴ παράδοση· πρβλ. Carney, *Women* 269, σημ. 12 μὲ τὴν σχετικὴ βιβλιογραφία), παρ' ὅτι οὔτε τὸ ὄνομα οὔτε τὸ πατρώνυμό της ἐπιβεβαιώνουν τὴν πληροφορία αὐτήν. Τὸ ὄνομα Σίρρας, τὸ ὁποῖο εἶχε ὑποστεῖ ποικίλες διορθώσεις ἀπὸ τὴν φιλολογικὴ παράδοση (βλ. σχετικὰ Wilhelm, *Inschriftenkunde* IV 627-35 καὶ *BullEpigr* 1984, 249, μὲ τὴν βιβλιογραφία πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψη τῶν ἐπιγραφῶν· A. N. Oikonomides, *AncW* 7 [1983] 62-64· E. Kapetanopoulos, *AncW* 25 [1994] 9-14), ἀπαντᾶ σὲ κατάλογο ἑταίρων τοῦ 4ου αἰ. ἀπὸ τὴν Λητή (Hatzopoulos, *Institutions* II ἀρ. 79, στ. 15), σὲ ἐπιτύμβια ἐπιγραφὴ 2ου-1ου αἰ. ἀπὸ τὴν Πέλλα (ἀρ. **528**, κατωτέρω), καθὼς καὶ σὲ ἀδημοσίευτη ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸ Δῖον (πρβλ. Chrysoula Saatsoglou-Paliadeli, *AA* 2000, 402, σημ. 103), ἐνῷ αὐτὴ ἴσως εἶναι ἡ ὀρθὴ μορφὴ τοῦ ὀνόματος τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Ἀντιπάτρου τὸ 323 (Διόδ. 18.12.2), τὸ ὁποῖο παραδίδεται ὡς *Σίππας* (βλ. Wilhelm, *Inschriftenkunde* IV 627· πρβλ. Tataki, *Macedonians* 430, ἀρ. 21). Θὰ ἦταν λήψη ζητουμένου νὰ θεωρηθεῖ τὸ ὄνομα ἰλλυρικό· ὁ Σίρρας ἀνῆκε πιθανώτατα στὴν λυγκηστικὴ ἀριστοκρατία (N. G. L. Hammond, στὸ *History* II 14-16), ἐνῷ καμμία σύγχρονη πηγὴ δὲν χρησιμοποιεῖ τὴν καταγωγὴ τῆς Εὐρυδίκης ὥστε νὰ δυσφημήσει τὸν Φίλιππο (Kapetanopoulos, ὅ.π.). Ἐὰν δὲν πρόκειται γιὰ κακόβουλη ἐπινόηση τῆς ἑλληνιστικῆς ἱστοριογραφίας, δὲν ἀποκλείεται ἡ πληροφορία τῶν ὕστερων πηγῶν σχετικὰ μὲ τὴν καταγωγὴ τῆς Εὐρυδίκης νὰ ὀφείλεται σὲ σύγχυση μὲ τὴν Ἀδέα-Εὐρυδίκη, σύζυγο τοῦ Φιλίππου Γ΄, τὴν γνωστότερη ἀπὸ τὶς δύο βασίλισσες μὲ τὸ ὄνομα Εὐρυδίκη, ἡ ἐν μέρει ἰλλυρικὴ καταγωγὴ τῆς ὁποίας τονίζεται συχνὰ στὶς πηγές.

Τὸ δεύτερο στοιχεῖο ποὺ πρέπει νὰ ἀναφερθεῖ εἶναι ἡ ἐμπλοκὴ τῆς Εὐρυδίκης στὴν πολιτικὴ κατὰ τὴν ταραχώδη δεκαετία ποὺ μεσολάβησε μεταξὺ τοῦ θανάτου τοῦ συζύγου της καὶ τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Φιλίππου Β΄ (370-360 π.Χ.). Ἡ ἐκδοχὴ τοῦ Ἰουστίνου (7.4.4-5.8) –σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖον ἡ Εὐρυδίκη ἐρωτεύθηκε τὸν ἄνδρα τῆς θυγατέρας της, σχεδίασε τὴν δολοφονία τοῦ συζύγου της (ὁ ὁποῖος πληροφορήθηκε τὸ σχέδιο ἀλλὰ τὴν συγχώρησε) καὶ ἀργότερα ὀργάνωσε τὴν δολοφονία τοῦ Ἀλεξάνδρου Β΄ καὶ τοῦ Περδίκκα Γ΄– ἀσφαλῶς δὲν ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα. Ἀντιθέτως, δὲν εἶναι ἀπίθανο νὰ νυμφεύθηκε ἡ Εὐρυδίκη τὸν Πτολεμαῖο Ἀλωρίτη μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἀμύντα τὸ 370, ὅπως μαρτυροῦν τὰ Σχόλια στὸν Αἰσχίνη 2.29 (μαρτ. ΑΛΩ 13), προφανῶς μὲ στόχο τὴν προστασία τῶν ἀνήλικων διαδόχων τοῦ θρόνου

(βλ. Kate Mortensen, *AHB* 6 [1992] 156-71). Ὁ ἴδιος ὁ Αἰσχίνης (2.26-29· πρβλ. Νέπωτος, *Iph.* 3.2· Σουΐδα, λ. *Κάρανος*) παραδίδει μὲ διαφορετικὸ τρόπο τὶς ἐνέργειες τῆς βασίλισσας γιὰ τὴν προστασία τῶν παιδιῶν της: ἡ Εὐρυδίκη ζήτησε καὶ ἔλαβε τὸ 370/69 (γιὰ τὴν χρονολογία, βλ. Μ. Β. Χατζόπουλου, *Ἀρχαιογνωσία* 4 [1985-86] 37-58 καὶ τοῦ ἰδίου, στὸ *La Béotie antique* 249-51) τὴν βοήθεια τοῦ Ἀθηναίου στρατηγοῦ Ἰφικράτους ὥστε νὰ ἀντιμετωπισθεῖ ὁ ἀνταπαιτητὴς τοῦ θρόνου Παυσανίας, ὁ ὁποῖος εἶχε καταλάβει πόλεις στὴν Χαλκιδική.

Τὸ τρίτο ἀξιομνημόνευτο στοιχεῖο εἶναι ὅτι ἡ Εὐρυδίκη διδάχθηκε σὲ προχωρημένη ἡλικία γραφὴ καὶ ἀνάγνωση, σύμφωνα μὲ ἀναθηματικὸ ἐπίγραμμα ποὺ διασώζει ὁ Πλούταρχος (*Ἠθ.* 14c· γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου, βλ. Wilhelm, *Inschriftenkunde* IV 627-35· Page, *Further Greek Epigrams* 498-99, ἀρ. clxxv· *BullEpigr* 1984, 249, μὲ τὴν πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψη τῶν ἐπιγραφῶν βιβλιογραφία· A. N. Oikonomides, *AncW* 7 [1983] 64· Chrysoula Saatsoglou-Paliadeli, *AA* 2000, 401-403· τῆς ἰδίας, *Ἀρχαία Μακεδονία* VII [2002 (2007)], 351-52· Δρούγου – Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Βεργίνα. Τόποι* 254):

Εὐρυδίκη Σίρρα πολιήτισι τόνδ᾽ ἀνέθηκε
Μούσαις, εὔιστον ψυχῇ ἑλοῦσα πόθον.
Γράμματα γάρ, μνημεῖα λόγων, μήτηρ γεγαυῖα
παίδων ἠβώντων, ἐξεπόνησε μαθεῖν.

Στ. 1: *Εὐρυδίκη Ἱεραπολιῆτις* τὰ χειρόγραφα· *Εὐρυδίκη Ἴρρα* (ἢ *Ἶρρα*) *πολιήτισι* Willamowitz καὶ ἄλλοι ἐκδότες τοῦ Πλουτάρχου, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψη τῶν ἐπιγραφῶν· *Εὐρυδίκη Σίρρα πολιήτισι* ἤδη ὁ Wilhelm· *Εὐρυδίκη Σίρρα πολιῆτις* Oikonomides καὶ Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, ἀλλὰ ἡ ἀποκατάσταση αὐτὴ δὲν εἶναι συμβατὴ μὲ τὸ μέτρο. Στ. 2: *Μούσαις εὔιστον* τὰ χειρόγραφα· *Μούσαις εὐκταῖον* Willamowitz καὶ ὅσοι τὸν ἀκολουθοῦν· *Μούσαις εὐκτὸν ἐῇ* Beloch· *<ἐμ> Μούσαις εὐκτόν* Wilhelm· ἡ lectio difficilior *εὔιστον* εἶναι μᾶλλον προτιμητέα, ὅπως ἐπεσήμανε ὁ Page.

Ἄγνωστο εἶναι ποῦ ἀνήγειρε τὸ μνημεῖο ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχεται τὸ ἐπίγραμμα ἡ Εὐρυδίκη (Αἰγεές, Δῖον, ἤ, τὸ πιθανώτερο, Πέλλα;), καθὼς καὶ τί παρίστανε τὸ ἀνάθημα ποὺ προσδιορίζεται μὲ τὴν δεικτικὴ ἀντωνυμία *τόνδε* στὸν στ. 1 (πίνακα μὲ τὸ ἀλφάβητο ὅπως πρότειναν οἱ Wilhelm, Page καὶ –ἀνεξάρτητα– Οἰκονομίδης, ἢ ἄγαλμα τοῦ Πόθου, ὅπως ὑποστήριξε ἡ Σαατσόγλου-Παλιαδέλη;). Ἀποδέκτες τῆς ἀναθέσεως εἶναι οἱ *πολιήτιδες Μοῦσαι* (πρβλ. Peek, *GVI* 1344: *πολιήτιδες Βάκχαι*)· ἡ ὑπόθεση τοῦ Wilhelm (τὸν ὁποῖον ἀκολουθεῖ ὁ Voutiras, στὸ *Condottieri* 229, σημ. 38) ὅτι ἡ ἀνάθεση γίνεται ἀποκλειστικὰ στὶς συμπολίτισσες τῆς Εὐρυδίκης θὰ ἀπαιτοῦσε ἀφ᾽ ἑνὸς μίαν ἀκόμη σοβαρὴ ἐπέμβαση στὸ κείμενο (*<ἐμ> Μούσαις εὐκτόν*) καί, ἀφ᾽ ἑτέρου, τὴν ὑπόθεση πὼς στὴν περίπτωση αὐτὴν δὲν ἀκολουθήθηκε ἡ συνήθης πρακτικὴ τῶν ἀναθέσεων, οἱ ὁποῖες ἔχουν κατὰ κανόνα ὡς ἀποδέκτες θεοὺς ἢ ἥρωες. Ὁ Wilhelm παρατήρησε εὔστοχα ὅτι ἀπὸ τὸ ἐπίγραμμα δὲν προκύπτει ἀναγκαστικὰ ὅτι ἡ Εὐρυδίκη ἔμαθε γραφὴ καὶ ἀνάγνωση μὲ στόχο νὰ διδάξει τὰ παιδιά της, ὅπως καταλαβαίνει ὁ Πλούταρχος καὶ ὁρισμένοι σύγχρονοι ἐρευνητές.

Ὡς γνωστόν, ἤδη ὁ Ἀνδρόνικος ὑπέθεσε πὼς ὁ πολυτελὴς μακεδονικὸς τάφος ποὺ ἀνακαλύφθηκε τὸ 1987 δίπλα στὸν τάφο «τοῦ Ρωμαίου» (Μ. Ἀνδρόνικου, στὸ *Ἀπὸ τὸν Φίλιππο Β΄* 154-61) θὰ μποροῦσε νὰ ἀνήκει στὴν Εὐρυδίκη. Ἡ συσχέτιση αὐτὴ ἐνισχύθηκε ἀπὸ τὰ κεραμικὰ εὑρήματα, τὰ ὁποῖα χρονολογοῦν μὲ ἀσφάλεια τὸν τάφο λίγο μετὰ τὸ 343 π.Χ. (βλ. Angeliki Kottaridi, στὸ *Peinture et Couleur* 38-39), καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν διαπίστωση ὅτι ὁ τάφος ἀνήκει στὴν συστάδα

τῶν λεγομένων «τάφων τῶν βασιλισσῶν» (πρβλ. Angeliki Kottaridi, στὸ *Treasures* 139). Ἡ πιθανὴ αὐτὴ ταύτιση συγκρούεται μὲ τὴν ὑπόθεση ὅτι ἡ Εὐρυδίκη, ποὺ γεννήθηκε τὸ 410 ἢ λίγο ἀργότερα, ἦταν ἤδη νεκρὴ τὸ 346 (βλ. P. Schultz, στὸ *Early Hellenistic Portraiture* 230, σημ. 66, μὲ τὴν παλαιότερη βιβλιογραφία), ὑπόθεση ὅμως ποὺ εἶναι οὕτως ἢ ἄλλως μᾶλλον ἐπισφαλής.

Ἡ ἁρμονικὴ ἔνταξη τῶν ἀναθημάτων τῆς Εὐρυδίκης στὸ ἀρχιτεκτονικὸ σύνολο ποὺ δημιουργοῦν ὁ ναὸς τῆς Εὐκλείας καὶ τὸ παρακείμενο στωϊκὸ κτήριο ὑποδηλώνει ὅτι τὸ ναϊκὸ συγκρότημα εἶναι σύγχρονο μὲ τὶς ἀναθέσεις καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ χρηματοδοτήθηκε ἡ ανέγερσή του ἀπὸ τὴν μητέρα τοῦ Φιλίππου. Τὸ συγκρότημα ἐντάσσεται στὸν πολεοδομικὸ ἱστὸ τῶν Αἰγεῶν, ἐνδεχομένως στὴν ἀγορά, ὅπως καὶ σὲ ἄλλες ἑλληνικές πόλεις (Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, στὸ *Ἀμητός* 742-43, καθὼς καὶ σὲ μεταγενέστερες δημοσιεύσεις γιὰ τὸ ἱερό).

Τὰ εὑρήματα τοῦ ἱεροῦ τῶν Αἰγεῶν ἀποτελοῦν τὴν μοναδικὴ μαρτυρία γιὰ τὴν λατρεία τῆς Εὐκλείας στὴν Μακεδονία. Ὡς αὐτοτελὴς θεά, συλλατρευόμενη μὲ ἄλλες προσωποποιημένες ἔννοιες, ὅπως ἡ Εὐνομία, ἢ ὡς ὑπόσταση τῆς Ἀρτέμιδος, ἡ Εὔκλεια ἔχει ποικίλες συμπαραδηλώσεις σὲ ἄλλες περιοχὲς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου: ἐνδεχομένως χθόνια θεότης ἀρχικά, σχετίζεται μὲ τοὺς μελλονύμφους καὶ τὴν διαβατήρια τελετὴ τοῦ γάμου, ἀλλὰ κυρίως μὲ τὸ κλέος (ἰδίως τὸ πολεμικό) (βλ. κυρίως Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, στὸ *Ἀμητός* 738-42, καὶ Anneliese Kossatz-Deissmann, *LIMC* IV 1 [1988] 48-51, λ. Eukleia, μὲ τὴν παλαιότερη βιβλιογραφία). Ἡ πλήρης δημοσίευση τῶν εὑρημάτων τοῦ ναϊκοῦ συμπλέγματος θὰ διευκρινίσει ἀσφαλῶς τὴν ἀκριβῆ φύση τῆς λατρείας της στὶς Αἰγεὲς καὶ τὴν σχέση της μὲ τὴν χθόνια θεότητα ποὺ λατρευόταν ἢ συλλατρευόταν στὸ ἱερό (βλ. στὰ σχόλια τῆς ἀρ. **12**, κατωτέρω).

Γιὰ τὴν χρονολόγηση καὶ τὶς πιθανὲς ἱστορικὲς συνθῆκες τῆς ἀναθέσεως ἔχουν προταθεῖ ποικίλες λύσεις. Βάσει τοῦ τύπου τῶν γραμμάτων, ὁ Οἰκονομίδης χρονολόγησε τὴν ἐπιγραφὴ στὸν πρώιμο 4ο αἰ., ἐνῷ ὁ Helly (βλ. Chrysoula Saatsoglou-Paliadeli, *AA* 2000, 394, σημ. 49) στὰ τέλη τοῦ ἴδιου αἰῶνος. Ὁ Ἀνδρόνικος (*Ἔργον* 1983, 30 καὶ *Βεργίνα* 50-51), ἀκολουθούμενος ἀρχικὰ ἀπὸ τὴν Σαατσόγλου-Παλιαδέλη (*Ἀμητός* 736-37, 742), ὑπέθεσε ὅτι ἡ ἀνάθεση σχετιζόταν μὲ τὸν ἑορτασμὸ τῆς νίκης τοῦ Φιλίππου στὴν Χαιρώνεια τὸ 338. Ὁ Greenwalt (*AncW* 18 [1988] 41-44) θεωρεῖ ὅτι ὁ δημόσιος ρόλος τῆς Εὐρυδίκης σχετίζεται μὲ τὴν προσπάθεια τοῦ Ἀμύντα νὰ ἐνισχύσει τὴν δυναστικὴ νομιμότητα καὶ νὰ ἐξασφαλίσει τὴν δυναστικὴ συνέχεια· ἡ θεωρία αὐτὴ ὅμως θὰ χρονολογοῦσε τὴν ἐπιγραφὴ τὸ ἀργότερο στὴν δεκαετία τοῦ 370 (βλ. Kate Mortensen, *AHB* 6 [1992] 162). Ἡ Mortensen, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἀνάθεση σχετίζεται μὲ τὴν Ἄρτεμι-Εὔκλεια, προστάτιδα τῶν γάμων (πρβλ. καὶ Borza, *Olympus* 192-93), θεωρεῖ πιθανώτερη τὴν χρονολόγηση κατὰ τὴν περίοδο τοῦ γάμου της μὲ τὸν Πτολεμαῖο Ἀλωρίτη (368-365 π.Χ.). Τέλος, ἡ Σαατσόγλου-Παλιαδέλη (*AA* 2000, 395 καὶ *Ἀρχαία Μακεδονία* VII [2002 [2007]) θεωρεῖ πιθανώτερη συγκυρία τὸ 368/7 (ἢ μᾶλλον 370/69), ὅταν ἡ Εὐρυδίκη ἐξασφάλισε τὸ μέλλον τῶν παιδιῶν της στὴν διαδοχή. Ἐν ἀναμονῇ τῆς πλήρους δημοσιεύσεως τῶν εὑρημάτων τοῦ ἱεροῦ, μπορεῖ νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι ὁ συνδυασμὸς τῆς μορφολογίας τοῦ μνημείου καὶ τῶν γραμμάτων ἀλλὰ καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν συνευρημάτων περιορίζουν τὴν χρονολόγηση στὸ δεύτερο ἢ μᾶλλον στὸ τρίτο τέταρτο τοῦ 4ου αἰ. (πρβλ. Chrysoula Saatsoglou-Paliadeli, *AA* 2000, 394). Δεδομένης τῆς ἀβεβαιότητος γιὰ τὸν χαρακτῆρα τῆς λατρείας τῆς Εὐκλείας, ἀκριβέστερη χρονολόγηση βάσει τῶν πιθανῶν ἱστορικῶν συγκυριῶν δὲν εἶναι

ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐφικτή. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ τυπολογία τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς ἀπὸ τὴν βάση τοῦ ἀγάλματος τῆς (νεκρῆς πλέον) Εὐρυδίκης (ἀρ. **14**, κατωτέρω) εἶναι συγκρίσιμη μὲ αὐτὴν τῆς ἐπιγραφῆς τῶν ἀναθημάτων, γεγονὸς ποὺ σημαίνει ὅτι οἱ ἀναθέσεις στὸ ἱερὸ τῆς Εὐκλείας πρέπει νὰ ὑλοποιήθηκαν λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατο τῆς βασίλισσας, ὅποτε καὶ ἂν χρονολογηθεῖ ὁ θάνατος αὐτός.

9. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 68β. Ἀνακαλύφθηκε ἀπὸ τὴν Χρυσούλα Σαατσόγλου-Παλιαδέλη τὸ 1990, ἐλάχιστα μέτρα ἀπὸ τὴν προηγούμενη, σὲ ἀποθέτη γλυπτῶν ἔξω ἀπὸ τὴν βορειοανατολικὴ γωνία τοῦ ναοῦ τῆς Εὐκλείας.

Βάση ἀγάλματος τῆς θεᾶς μὲ συμφυῆ κυμάτια ἄνω καὶ κάτω· ἡ ὀπίσθια ὄψη φέρει στὸ κέντρο ἁδρὰ ἐπεξεργασμένη προεξοχὴ 4 ἑκατοστῶν (καὶ πλάτους 44 ἑκατοστῶν), διὰ τῆς ὁποίας ἡ βάση συνδεόταν μὲ εὐρύτερο σύμπλεγμα. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια διατηρεῖ ἀκέραιο τὸν μεγάλο τόρμο (0,39 x 0,60 x 0,60) γιὰ τὴν ὑποδοχὴ τῆς πλίνθου τοῦ ἀγάλματος τὸ ὁποῖο ἀνακαλύφθηκε στὸν ἴδιον ἀποθέτη. Διαστάσεις: 0,48 x 0,77 x 0,89. Ὕψος γραμμάτων: 0,021-0,023.

Μ. Ἀνδρόνικου, *Ἔργον* 1990, 83 καὶ εἰκ. 114, 116-118 (*BullEpigr* 1991, 386· Anne Pariente, *BCH* 115 [1991] 899, εἰκ. 91· E. B. French, *AR* 1990-1991, 56)· Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Ἀρχαία Μακεδονία* V (1989 [1993]) 1356-58 καὶ εἰκ. 7-8· τῆς ἰδίας, *ΑΕΜΘ* 4 (1990 [1993]) 23-28 καὶ εἰκ. 2-3· Μ. Ἀνδρόνικου κ.ἄ., *ΠΑΕ* 1990, 177-81 καὶ πίν. 119α-β (*SEG* 43 [1993] 471, κριτικὸ ὑπόμνημα· Iliadou, *Herakles* 210-11, ἀρ. 102)· Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *ΑΕΜΘ* 10^{A} (1996 [1997]) 64-65· τῆς ἰδίας, *ΑΑ* 2000, 395-97, ἀρ. 2b καὶ εἰκ. 5-6 (Sylvie Le Bohec-Bouhet, στὸ *Rois, cités, nécropoles* 190· Dillon, *Portrait* 78-79, σημ. 329).

Πρβλ. Chryssoula Saatsoglou-Paliadeli, *Ἀρχαία Μακεδονία* VII (2002 [2007]) 353-54· P. Schultz, στὸ *Early Hellenistic Portraiture* 216-17· Κοτταρίδη, *Αἰγές* 208-209 (φωτογραφία τοῦ ἀγάλματος).

Γιὰ περαιτέρω βιβλιογραφία σχετικὰ μὲ τὴν Εὐρυδίκη καὶ τὴν λατρεία τῆς Εὐκλείας, βλ. προηγούμενη ἐπιγραφή.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Μέσα $4^{ου}$ αἰ. π.Χ.

Εὐρυδίκα Σίρρα Εὐκλείαι.

Εὐκλείᾳ Saatsoglou-Paliadeli (2000), ἐκ παραδρομῆς.

Γιὰ τὴν ἀναθέτρια τοῦ μνημείου καὶ τὴν λατρεία τῆς Εὐκλείας, βλ. τὰ σχόλια στὴν προηγούμενη ἐπιγραφή. Γιὰ τὸ ἄγαλμα καὶ τὴν σημασία του γιὰ τὴν ἱστορία τῆς γλυπτικῆς τῆς περιόδου, βλ. Dillon, *Portrait* 78-82 καὶ P. Schultz, στὸ *Early Hellenistic Portraiture* 216-17.

Ἡ ἐπιγραφὴ χρονολογεῖται τὴν ἴδια περίοδο μὲ τὴν προηγούμενη, ἐὰν κρίνομε ἀπὸ τὴν ἀπολύτως συγκρίσιμη μορφολογία τῶν γραμμάτων (πρβλ. Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *ΑΕΜΘ* 10^{A} [1996 (1997)] 64, σημ. 29· τῆς ἰδίας, *ΑΑ* 2000, 397).

10. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 2444. Ἀνακαλύφθηκε κατὰ τὴν διάρκεια καθαρισμοῦ τῆς περιοχῆς ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν ὑστεροελληνιστικὴ «ἐξέδρα» τῆς θόλου τοῦ ἀνακτόρου τὸ 1969.

Τρία συναρμόζοντα καὶ συγκολλημένα ἀποτμήματα ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, μὲ ἀρκετὲς ἐπικαθίσεις, ποὺ διασώζουν δεξιὸ ἄνω ἀπότμημα ἐλεύθερης πεσσόσχημης κατασκευῆς· διατηρεῖται τμῆμα τοῦ κορμοῦ, στὴν κύρια ὄψη τοῦ ὁποίου ἀνάγλυφη διακόσμηση ἀπὸ τρία, μερικῶς σωζόμενα, βουκράνια ἐναλλασσόμενα μὲ δύο, ὁμοίως μερικῶς σωζόμενες, μεσόμφαλες φιάλες· ὁ κορμός, μέσῳ ἐλαφρῶς κοίλης ἐπιφάνειας, ἀπολήγει σὲ κανόνα, ἐπάνω ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἀναπτύσσεται ἡ ἐπίστεψη, ἀποτελούμενη ἀπὸ ἀνάγλυφο ἀστράγαλο, ἀνάγλυφο ἰωνικὸ κυμάτιο, σκοτία ἐπιστεφόμενη ἀπὸ ἐπίπεδο κανόνα, εἰσέχουσα ἀκόσμητη ταινία καί, τέλος, σίμη διακοσμημένη μὲ ἀνάγλυφα ἀνθέμια, ἐκ τῶν ὁποίων διατηρεῖται τὸ ἕνα· τὰ στοιχεῖα τῆς ἐπιστέψεως δηλώνονται καὶ στὸν μερικῶς σωζόμενο δεξιὸ κρόταφο· στὴν ἀκμὴ τῆς ὄψεως μὲ τὸν δεξιὸ κρόταφο στὴν ζώνη τοῦ ἰωνικοῦ κυματίου, ἀνάγλυφο ἀνθέμιο. Θραυσμένο ἀριστερά, κάτω καὶ πίσω, τὸ ἀπότμημα δὲν διασώζει καμμία ἀπὸ τὶς ἀρχικὲς του διαστάσεις. Στὴν ἴδια κατασκευὴ ἴσως ἀνήκουν δύο θραύσματα ποὺ βρίσκονται σήμερα στὸ Μουσεῖο τοῦ Λούβρου (MA 2555 καὶ 2558· πρβλ. Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, στὸ *Νάματα* 226-27). Κατὰ τὴν Χρυσούλα Σαατσόγλου-Παλιαδέλη (στὸ *Νάματα* 232-34) στὴν βάση τῆς ἴδιας καὶ μιᾶς ἀκόμη παρόμοιας πεσσόσχημης κατασκευῆς (βλ. τὴν ἑπόμενη ἐπιγραφή) ἀνήκει ἐπίσης μία ἄλλη μικρὴ ὁμάδα θραυσμάτων ἀπὸ τὴν θόλο τοῦ ἀνακτόρου: α) συγκολλημένο τμῆμα βάσεως συναποτελούμενο ἀπὸ τὰ ὑπ' ἀρ. MA 2559 + MA 2556 + MA 2557 θραύσματα τοῦ Μουσείου τοῦ Λούβρου· β) τὸ ὑπ. ἀρ. MA 2560 θραῦσμα τοῦ ἴδιου μουσείου· γ) ἄλλα φυλασσόμενα στὴν Βεργίνα θραύσματα). Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ συνάδει μὲ τὴν περιγραφὴ καὶ τὸ σχέδιο τοῦ ἀρχιτέκτονος H. Daumet (στὸ Heuzey, *Mission* 190 καὶ πίν. 14 bis καὶ 15), ὁ ὁποῖος ἀναφέρει ὅτι «στὸν κυκλικὸ τοῖχο [τῆς θόλου] ἀνὰ συμμετρικὰ διαστήματα ἐρείδονται λίθινες βάσεις/πλίνθοι [une série de dés en pierre]» καὶ ὁ ὁποῖος στὴν ἀναπαράσταση τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς θόλου σχεδιάζει σειρὰ πεσσόσχημων κατασκευῶν, τὶς ὁποῖες τοποθετεῖ ἐπάνω στὶς ἔνδεκα βάσεις. Στὴν συνέχεια τῆς περιγραφῆς τῆς θόλου ὁ Daumet μνημονεύει ὅτι κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ κοντὰ στὴν μαρμάρινη ἐξέδρα/βῆμα «οἱ ἐργάτες μας ἀνέσυραν ἀπὸ τὴν γῆ τὰ ἐν μέρει ἀσβεστοποιημένα θραύσματα ἑνὸς στενοῦ μαρμάρινου ὀρθοστάτη, εἴδους ἀναθηματικοῦ πεσσοῦ, ποὺ φαίνεται νὰ ἀνήκει στὴν διακόσμηση τοῦ ἴδιου βήματος». Ἐπειδὴ τὰ σχέδια τοῦ τετραδίου τοῦ Daumet (Βιβλιοθήκη τοῦ Institut de France [MS 1412] σελ. 31) δὲν ἀφήνουν ἀμφιβολία ὅτι μέρος τῶν θραυσμάτων αὐτῶν μεταφέρθηκε στὴν Γαλλία καὶ κατέληξε στὸ Λοῦβρο, συνάγεται ὅτι ὁ Γάλλος ἀρχιτέκτων ἐξέλαβε ἐκ λάθους ὡς τμῆμα τῆς διακοσμήσεως τοῦ «βήματος» τὰ θραύσματα «τοῦ ὀρθοστάτη», τὰ ὁποῖα στὴν ἀναπαράσταση τοῦ Daumet (πίν. 14 bis, εἰκ. 1 καὶ 2) σχετίζονται μὲ τὶς βάσεις ποὺ εἶδε κατὰ μῆκος τοῦ κυκλικοῦ τοίχου. Στὸ σχέδιο δὲ μὲ τὴν ὑπογραφὴ τοῦ γλύπτη J. Sulpis, τὸ ὁποῖο παραθέτουν οἱ Heuzey καὶ Daumet, *Mission* πίν. 13, εἰκ. 7, ἀναπαριστᾶται πεσσόσχημη κατασκευὴ παρόμοιας συλλήψεως μὲ τὶς ἀποκαταστάσεις τὶς ὁποῖες προτείνει ἡ Χρυσούλα Σαατσόγλου Παλιαδέλη (ἐλλειπόντων βεβαίως τῶν ἐνεπίγραφων τμημάτων ποὺ τότε ἀκόμη ἐλάνθαναν). Σωζόμενες διαστάσεις: 0,345 x 0,44-0,57 x 0,08-0,145· ἡ Σαατσόγλου-Παλιαδέλη ὑπολογίζει τὸ ἀρχικὸ πλάτος σὲ 0,71 στὴν ἐπίστεψη καὶ 0,562 στὸν κορμό.

Ἡ ἐπιγραφὴ σὲ τρεῖς στίχους ἀμέσως κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίστεψη, μὲ τοὺς δύο πρώτους στίχους συστηματικὰ ἀποξεσμένους μὲ βελόνι. Ὕψος γραμμάτων: 0,011-0,014, μειούμενο πρὸς τὰ δεξιά (Ω: 0,009). Τὰ διάστιχα εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπολογισθοῦν.

Γ. Μπακαλάκη – Μ. Ἀνδρόνικου, *ΑΔ* 25 (1970) *Χρον*. [1973] 394 (*BullEpigr* 1974, 394· Φ. Πέτσα, *Μακεδονικά* 15 [1975] 275, ἀρ. 157· N. G. L. Hammond, στὸ *History* II 155 [πρβλ. 165, σημ. 1]· Ph. M. Petsas, *Ἀρχαία Μακεδονία* III [1977 (1983)] 229· I. Τουράτσογλου, στὸ *Μακεδονία, 4000 χρόνια* 176· Ἀνδρόνικου, *Βεργίνα* 38· 42· 226· Μάρτη, *Πλαστογράφηση* 117 [μὲ φωτογραφία]· C. Kunze, στὸ *Basileia* 120-22· Iliadou, *Herakles* 205-206, ἀρ. 91 καὶ πίν. 20.48)· Hatzopoulos, *Institutions* II ἀρ. 30 καὶ πίν. XXXα (*SEG* 46 [1996] 829)· Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, στὸ *Νάματα* 225-34 (ἀναλυτικὴ δημοσίευση τῶν ἐνεπίγραφων μελῶν τῆς θόλου) (*BullEpigr* 2013, 265).

Πρβλ. Olga Palagia, *Boreas* 9 (1986) 139, σημ. 23· *BullEpigr* 1988, 861 (γιὰ τὴν ἀπόξεση)· Hamiaux, *Sculptures grecques* II 241-43, ἀρ. 271-75 (γιὰ τὰ ἐνδεχομένως συνανήκοντα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ποὺ μετέφερε στὸ Λοῦβρο ὁ Heuzey)· Chrysoula Saatsoglou-Paliadeli, *BSA* 94 (1999) 354-55· Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *ΑΕΜΘ* 13 (1999 [2001]) 548-50· τῆς ἰδίας, στὸ *Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας* 41, σημ. 25· τῆς ἰδίας, στὸ *Royal Palace Institution* 202-204 (μὲ σκέψεις γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ κατασκευὴ καὶ ἀναγγελία ἐπανεκδόσεως τοῦ μνημείου). Τὰ θραύσματα τοῦ Λούβρου ἀπεικονίζονται καὶ περιγράφονται ἀπὸ τὴν Marianne Hamiaux στὸ *Royaume* 304-306. Ἡ ἐπιγραφὴ ἀναφέρεται ἐπίσης σὲ πλῆθος δημοσιεύσεων σχετικὰ μὲ τὴν ἀρχαία Μακεδονία, τὰ εὑρήματα τῆς Βεργίνας, τὸ ἀνάκτορο καὶ τὴν θρησκεία στὴν Μακεδονία.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

179-168 π.Χ.

⟦[Βασιλεὺς (;)]⟧ *vac* ⟦---------- ς⟧
⟦----------⟧
Ἡρακλεῖ *vac* Πατρώιωι.

Στ. 1-2: Δὲν ἀναφέρονται ἀπὸ τοὺς Μπακαλάκη - Ἀνδρόνικο καὶ ἀπὸ ὅσους τοὺς ἀκολουθοῦν. ⟦*[Φίλ]ι[ππος καὶ Ἀλέξανδρο*⟧ς | ⟦*[τὸν π]α[τέρα β]ᾳᾳ[ι]λ[έα Περσέα]*⟧ Hatzopoulos (*Institutions*)· ⟦*[Βασιλεὺς] Π̣ερ[σεὺς βασιλέω]*⟧ς | ⟦*[Φιλίππου τὸν πατέρα ἀνέθηκεν]*⟧ Σαατσόγλου-Παλιαδέλη. Καὶ οἱ δύο προτάσεις προσκρούουν στὴν δυσκολία νὰ συνδυασθεῖ τὸ μνημεῖο μὲ ἀνδριάντα, τὸν ὁποῖον ὑπονοοῦν τὰ προτεινόμενα κείμενα. Στ. 1: Παρὰ τὴν ἀπόξεση διακρίνεται τὸ τελευταῖο γράμμα τοῦ στίχου καὶ ἕνα κενὸ στὴν μέση του· ἡ ἀποκατάσταση τοῦ βασιλικοῦ τίτλου γίνεται κατ' ἀναλογίαν μὲ τὴν ἑπόμενη ἐπιγραφὴ ἀρ. **11**. Στ. 3: *Ἡρακλῆι* ὅλοι οἱ προγενέστεροι τοῦ Hatzopoulos (*Institutions*) ἐκδότες. Ἡ πιθανώτερη ἀποκατάσταση τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι: *Βασιλεὺς Περσεὺς | βασιλέως Φιλίππου | Ἡρακλεῖ Πατρώιωι* (βλ. ἤδη *BullEpigr* 2013, 265).

Ἡ Marianne Hamiaux χρονολογεῖ τόσο τὸ παρὸν ὅσο καὶ τὸ ἑπόμενο παρόμοιο μνημεῖο στὴν «ρωμαϊκὴ ἐποχὴ» ἐπικαλούμενη τὴν μαρτυρία τοῦ Daumet. Πρόκειται ὅμως περὶ παρανοήσεως, διότι ὁ Γάλλος ἀρχιτέκτων γράφει ἁπλῶς: «Ἡ πλούσια ἰωνικὴ διακόσμηση ποὺ τόν (δηλ. τὸν ὀρθοστάτη) ὑπερφορτώνει φέρει ἀκόμη τὴν ἑλληνικὴ σφραγῖδα, ἀλλὰ ἡ ἐκτέλεση εἶναι πολὺ πλημμελὴς γιὰ νὰ ἀνήκει σὲ τόσο ὑψηλὴ ἐποχὴ ὅπως ἡ κυρία κατασκευή (δηλ. τοῦ ἀνακτόρου)». Δεδομένου ὅτι ὁ Heuzey ἐπὶ τῇ βάσει τῶν παρατηρήσεων τοῦ Daumet χρονολογοῦσε τὸ ἀνάκτορο στὴν βασιλεία τοῦ Ἀρχελάου (*Mission* 224-225), εἶναι σαφὲς ὅτι ὁ Γάλ-

λος ἀρχιτέκτων μὲ τὴν χρονολογικὴ παρατήρησή του γιὰ τὸ μνημεῖο «ποὺ φέρει ἀκόμη τὴν ἑλληνικὴ σφραγῖδα» ἐννοοῦσε τὴν ἑλληνιστικὴ καὶ ὄχι τὴν ρωμαϊκὴ περίοδο. Ὅπως ὀρθὰ ὑποθέτει ἡ Χρυσούλα Σαατσόγλου-Παλιαδέλη (*Νάματα* 229 καὶ 234), ἡ ἀπόξεση τῶν ὀνομάτων τῶν τελευταίων Ἀντιγονιδῶν βασιλέων θὰ ἐπιβλήθηκε ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους μετὰ τὴν ἥττα τοῦ Περσέως στὴν Πύδνα τὸ 168 π.Χ., ἡ δὲ πλήρης καταστροφὴ τῶν ἀναθημάτων τῆς θόλου θὰ ἀκολούθησε τὴν καταστολὴ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ἀνδρίσκου τὸ 148 π.Χ.

Μὲ τὴν ἐνεπίγραφη αὐτὴν κατασκευὴ σχετίζεται πιθανώτατα τὸ ἀνάγλυφο τοῦ ἀνακεκλιμένου Ἡρακλέους –καὶ ὄχι ποταμίου θεοῦ– (Μουσεῖο Λούβρου ΜΑ 2549), τὸ ὁποῖο ἀνεκάλυψε στὴν θόλο καὶ μετέφερε ὁ Heuzey στὸ Λοῦβρο (Heuzey - Daumet, *Mission* 216-17, πίν. 13, εἰκ. 2· Hamiaux, *Sculptures grecques* II 181, ἀρ. 200· τῆς ἰδίας, στὸ *Royaume* 306, ἀρ. 183).

Αὐτὴ καὶ ἴσως ἡ ἑπόμενη ἐπιγραφὴ συνιστοῦν τὶς μόνες μαρτυρίες γιὰ τὴν λατρεία τοῦ Ἡρακλέους Πατρώου στὴν Μακεδονία (Iliadou, *Herakles* 82-85). Ὅτι καὶ οἱ δύο ἐντοπίσθηκαν στὴν κοιτίδα τοῦ μακεδονικοῦ βασιλείου καὶ μάλιστα στὸν ἱερώτερο χῶρο τοῦ ἀνακτόρου οὐδόλως ἐκπλήττει, καθὼς ὁ Ἡρακλῆς ἦταν ὁ θρυλούμενος γενάρχης τῆς δυναστείας ὄχι μόνον τῶν Τημενιδῶν ἀλλὰ καὶ τῶν Ἀντιγονιδῶν (γιὰ τὴν σχέση τῶν Ἀντιγονιδῶν μὲ τὸν Ἡρακλῆ, βλ. Ch. Edson, *HSCP* 45 [1934] 213-46· L. Robert, *Hellenica* 10 [1955] 270· πρβλ. Walbank, *Commentary* III 391, μὲ πρόσθετη βιβλιογραφία).

11. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 2445. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως, βλ. τὴν προηγούμενη ἐπιγραφή.

Ἄνω δεξιὸ ἀπότμημα ἐλεύθερης πεσσόσχημης κατασκευῆς ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, σήμερα μὲ ἰσχυρὲς ἐπικαθίσεις καὶ φέρον ρωγμές, παρόμοιας ὡς πρὸς τὴν διακόσμηση μὲ τὸ μνημεῖο τῆς προηγούμενης ἐπιγραφῆς, μὲ ἰσχυρὴ ἀπολέπιση στὴν ἐπίστεψη· στὴν κύρια ὄψη διατηρεῖται τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀνάγλυφης μεσόμφαλης φιάλης, πλαισιούμενης ἀπὸ δύο ἀνάγλυφα βουκράνια· ἀπὸ τὴν διακόσμηση τῶν στοιχείων τῆς ἐπιστέψεως, τὰ ὁποία δηλώνονταν καὶ στὸν μερικῶς σωζόμενο δεξιὸ κρόταφο, διατηροῦνται ὁ ἀνάγλυφος ἀστράγαλος καὶ τὸ ἀνάγλυφο ἰωνικὸ κυμάτιο. Στὴν ἴδια κατασκευὴ ἀνήκει θραῦσμα ποὺ βρίσκεται σήμερα στὸ Μουσεῖο τοῦ Λούβρου (ΜΑ 2554· πρβλ. Χρυσούλα Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, στὸ *Νάματα* 231). Γιὰ τὸ εἶδος τοῦ μνημείου, βλ. τὴν προηγούμενη ἐπιγραφή· παρομοίως πρὸς ἐκείνην, τὸ παρὸν ἀπότμημα, θραυσμένο δεξιά, κάτω καὶ πίσω, δὲν διατηρεῖ καμμία ἀπὸ τὶς ἀρχικὲς του διαστάσεις. Ἡ ἐπιγραφὴ σὲ τρεῖς στίχους ἀμέσως κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίστεψη, μὲ τοὺς δύο πρώτους στίχους συστηματικὰ ἀποξεσμένους μὲ βελόνι, ὅπως καὶ στὴν προηγούμενη ἐπιγραφή. Σωζόμενες διαστάσεις: 0,335 x 0,38 x 0,08-0,11· ἡ Σαατσόγλου-Παλιαδέλη ὑπολογίζει τὸ ἀρχικὸ πλάτος σὲ 0,703 στὴν ἐπίστεψη καὶ 0,578 στὸν κορμό, δηλαδὴ σχεδὸν ὅμοιες μὲ τὸ προηγούμενο μνημεῖο διαστάσεις. Ὕψος γραμμάτων: 0,016-0,018 (Ω: 0,011). Τὰ διάστιχα εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπολογισθοῦν.

Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, στὸ *Νάματα* 225-34 (ἀναλυτικὴ δημοσίευση τῶν ἐνεπίγραφων μελῶν τῆς θόλου) (*BullEpigr* 2013, 265).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

179-168 π.Χ.

[[[Βασιλε]ὺς ^{vac} Π̣[ερσεὺ]ς]]
[[[----------]]]
[----------]ι ^{vac} Πατρώιωι.

Στ. 1: [[---------]Σ[----------]] Σαατσόγλου-Παλιαδέλη. Στὴν σωζόμενη ἀρχὴ τοῦ στίχου, ἄνω δεξιὰ ἀπόληξη ἑνὸς ὕψιλον· μετὰ τὸ σίγμα, ποὺ ἔχει ἀποξεσθεῖ ἀτελῶς, ἡ ἀπόξεση φθάνει μόνον ἕως τὰ δύο τρίτα τοῦ ὕψους τοῦ στίχου, ὁπότε ἡ ἀρχικὴ χάραξη περιελάμβανε πιθανώτατα κενὴ θέση γράμματος. Στὴν συνέχεια, διακρίνεται ἄνω ὁριζόντια κεραία. Στ. 2: [[----------]Σ[----------]]Σαατσόγλου-Παλιαδέλη. Ὁ ἀποξεσμένος στίχος μπορεῖ πιθανώτατα νὰ ἀποκατασταθεῖ ὡς: *βασιλέως Φιλίππου*. Στ. 3: Πρὶν ἀπὸ τὸ ἰῶτα διακρίνεται μικρὸ κάτω ἴχνος διαγώνιας μᾶλλον παρὰ κάθετης κεραίας.

Γιὰ τὴν χρονολόγηση τοῦ μνημείου καὶ τῆς ἀποξέσεως, βλ. στὴν προηγούμενη ἐπιγραφή. Τὸ ὄνομα τῆς θεότητος στὸν τρίτο στίχο δὲν μπορεῖ νὰ συμπληρωθεῖ μὲ βεβαιότητα. Στὴν θόλο, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἀναθηματικὸ ἀνάγλυφο μὲ τὴν παράσταση τοῦ Ἡρακλέους, ἀνευρέθηκαν ἄλλα δύο ἀναθηματικὰ ἀνάγλυφα μὲ παράσταση ἀντίστοιχα τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῆς Ὑγείας ἢ τῆς συλλήψεως τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀλλὰ πιθανώτερα τοῦ Διονύσου/Ζαγρέως κατὰ τὴν ὀρφικὴ ἐκδοχὴ τοῦ μύθου (Heuzey, *Mission* 216-217· γιὰ τὴν διάδοση τῶν ὀρφικῶν δοξασιῶν στὴν Μακεδονία, πρβλ. M. B. Hatzopoulos, στὸ *Rois, cités, nécropoles* 131-39). Ἡ τρίτη ἐκδοχὴ μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Διονύσου ὡς Πατρώου θὰ μποροῦσε νὰ συσχετισθεῖ μὲ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Διονύσου ὡς *θεοῦ πατρίου* σὲ ἐπιγραφὴ τῆς Ἔδεσσας (ἀρ. **400**, κατωτέρω), καθὼς καὶ μὲ δύο χωρία τοῦ Πλουτάρχου καὶ τοῦ Ἀθηναίου ἀντίστοιχα, στὰ ὁποῖα ὁ μὲν Ἀλέξανδρος ἐμφανίζεται νὰ ἀποκαλεῖ τὸν Διόνυσο θεὸ Γενάρχη καὶ Προπάτορα (*Περὶ Ἀλεξάνδρου τύχης* 1.10 [*Ἠθ.* 332B]: *Ἡρακλέα μιμοῦμαι καὶ Περσέα ζηλῶ, καὶ τὰ Διονύσου μετιὼν ἴχνη, θεοῦ γενάρχου καὶ προπάτορος*), ἡ δὲ Ὀλυμπιὰς τὴν λατρεία τοῦ Διονύσου ὡς πατρώα (Ἀθην., *Δειπν.* 14.659f-660a: *Πελίγναν τὸν μάγειρον λαβὲ παρὰ τῆς μητρός· οὗτος γὰρ οἶδε τὰ ἱερά σου τὰ πατρῷα πάντα ὃν τρόπον θύεται καὶ τὰ Ἀργαδιστικὰ καὶ τὰ Βακχικά*).

12. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν, χωρὶς ἀρ. εὑρετηρίου. Ἀνακαλύφθηκε ἀπὸ τὴν Χρυσούλα Σαατσόγλου-Παλιαδέλη τὸ 1991, σὲ στρῶμα καταστροφῆς ἐπάνω ἀπὸ τὸν ἀποθέτη γλυπτῶν τοῦ 2^{ου} αἰ. ἀνάμεσα στὸν «ναὸ τῆς Εὐκλείας» καὶ τὸν βωμὸ στὰ ἀνατολικά του. Δὲν κατέστη δυνατὸς ὁ ἐντοπισμός του.

Ἀπότμημα ἀπὸ μάρμαρο, πανταχόθεν ἀποκεκρουμένο. Διαστάσεις: 0,16 x 0,08 (Σαατσόγλου-Παλιαδέλη). Ὕψος γραμμάτων: 0,028 (Σαατσόγλου-Παλιαδέλη).

Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Ἔργον* 1991, 67 καὶ εἰκ. 108· Μ. Ἀνδρόνικου κ.ἄ., *ΠΑΕ* 1991, 187 καὶ πίν. 116γ (*SEG* 43 [1993] 473)· Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *ΑΕΜΘ* 5 (1991 [1994]) 12 καὶ εἰκ. 5 (*BullEpigr* 1994, 392· *SEG* 44 [1994] 565)· Chrysoula Saatsoglou-Paliadeli, *AA* 2000, 389-92 καὶ εἰκ. 2 (ἀναλυτικὴ δημοσίευση) (*SEG* 50 [2000] 652· Sylvie Le Bohec-Bouet, στὸ *Rois, cités, nécropoles* 190).

Πρβλ. Μ. Ἀνδρόνικου κ.ἄ., *Ἐγνατία* 3 (1991-1992) 240 καὶ εἰκ. 15· Chrysoula Saatsoglou-Paliadeli, *AM* 111 (1996) 229-30· Δρούγου – Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Βεργίνα. Τόπος* 42 (ὁλοσέλιδη φωτογραφία).

Φωτογραφία.

Δεύτερο τέταρτο 2ου αἰ. π.Χ.

[----------]ΛΑΟ[----------]
[----------]ΣΕΛ[----------]
[vac. (;) τῶ- ἢ τῆ]ι θεῶ[ι vac. (;)]

Στ. 1-2: *[Βασίλισσα] Λαο[δίκη] | [βασιλέως] Σελ[εύκου]* Saatsoglou-Paliadeli· βλ. σχετικὰ στὰ σχόλια.

Σύμφωνα μὲ τὴν συμπλήρωση τῆς Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, πρόκειται γιὰ ἀνάθημα τῆς Λαοδίκης, θυγατέρας τοῦ Σελεύκου Δ΄ καὶ συζύγου τοῦ Περσέως μεταξὺ 178/7 καὶ 168 π.Χ. (βλ. Carney, *Women* 195-97 μὲ τὶς πηγὲς καὶ βιβλιογραφία) στὸν Δία Μειλίχιο, στὴν λατρεία τοῦ ὁποίου ἴσως παραπέμπει τὸ κολοσσικὸ ἄγαλμα φιδιοῦ ποὺ βρέθηκε στὸν παρακείμενο ἀποθέτη γλυπτῶν (Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *ΑΕΜΘ* 5 [1991 (1994)] 12-16). Στὴν τολμηρὴ ἀλλὰ ἐλκυστικὴ αὐτὴν πρόταση θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ ἀντιτείνει τὰ ἑξῆς: α) Ἡ ὑπόθεση ὅτι ἡ ἀναφορὰ στὸν θεὸ ἢ τὴν θεὰ ἦταν χαραγμένη στὸ κέντρο τοῦ τρίτου στίχου (ὑπόθεση στὴν ὁποία στηρίζεται ἡ ἀποκατάσταση τοῦ μήκους τῶν δύο πρώτων στίχων ἀπὸ τὴν Σαατσόγλου-Παλιαδέλη) εἶναι θεμιτὴ ἀλλὰ ὄχι ὑποχρεωτική, ἐφ' ὅσον δὲν σώζονται τὰ συμφραζόμενα τοῦ κειμένου. β) Ἐὰν τὸ ἱερὸ ἦταν κυρίως ἀφιερωμένο στὴν Εὔκλεια, ἡ συμπλήρωση *[τῆ]ι θεῶ[ι]* φαίνεται πιθανώτερη. γ) Ἐκτὸς τῶν ὀνομάτων Λαοδίκη καὶ Σέλευκος, ὑπάρχει πλῆθος ἄλλων δυνατῶν συμπληρώσεων, ἀκόμη καὶ ἂν γίνει ἀποδεκτὴ ἡ ὑπόθεση γιὰ τὸ ἀρχικὸ μῆκος τῶν στίχων· δὲν εἶναι ἐξ ἄλλου ὑποχρεωτικὸ νὰ πρόκειται γιὰ ἀνάθημα τῆς βασιλικῆς οἰκογένειας, ἰδίως ἀφοῦ ἡ ἀποσπασματικὴ διατήρηση τοῦ μνημείου δὲν ἐπιτρέπει ὑποθέσεις γιὰ τὸ εἶδος τοῦ ἀναθήματος. Ἡ ὁλοκλήρωση τῆς ἀνασκαφῆς στὸ οἰκοδομικὸ σύμπλεγμα τοῦ ἱεροῦ τῆς Εὐκλείας καὶ ἡ δημοσίευση τῶν εὑρημάτων θὰ διευκολύνει τὴν ἀξιολόγηση τῆς ὑποθέσεως τῆς ἀνασκαφέως.

13. Ἐντοπίσθηκε ἀπὸ τὸν Plassart τὸ 1914 ἐντοιχισμένη ἐμπρὸς στὴν ἁγία τράπεζα τῆς ἐκκλησίας τῶν Παλατιτσιῶν (ἐὰν κρίνομε ἀπὸ τὸν τίτλο τῆς ἑνότητος τοῦ ἄρθρου του: Palatitsia) ἢ τῆς Βεργίνας (ἐὰν κρίνομε ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἀμέσως προηγουμένως ἀναφέρεται στὴν ἐκκλησία τῶν Κουτλῶν). Τὸ ζήτημα περιπλέκεται ἀκόμη περισσότερο ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι στὰ Παλατίτσια ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν J. M. R. Cormack (*Notebook* 107) ἡ ὕπαρξη τριῶν ἐκκλησιῶν: τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, ἡ ὁποία καταστράφηκε τὸ 1917, καὶ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, στὴν περιφέρεια τοῦ χωριοῦ. Ἔκτοτε χάνονται τὰ ἴχνη της.

«Στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, ἀκέραια μόνον κάτω, ὅπου πλαισιώνεται ἀπὸ ἐπίπεδο κυμάτιο ὕψους 0,09 μ.». Διαστάσεις: 0,36 x 0,57 (Plassart). A. Plassart, *BCH* 47 (1923) 181 (*SEG* 2 [1924] 395). Πρβλ. Κανατσούλη, *Προσωπογραφία* 169, ἀρ. 1484.

Αὐτοκρατορικοὶ χρόνοι (;)

[----------][.]Ḳ̣Ị[----------]
[----------]ΔΗ̣Ị[----------]
[----------]ΡΕΩΝ[--------]
4 [--------] ἱερωμένου διὰ βίου [---------].

Στ. 1: Πρὶν ἀπὸ τὸ πρῶτο ὁρατὸ γράμμα, ο Plassart σημειώνει κάτω ὁριζόντια κεραία. Στ. 3: Ὁ Croenert (*SEG*) συμπληρώνει διστακτικά: *[--- ἀπὸ προγόνων ἱε]ρέων*, ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸν Κανατσούλη· στὴν Μακεδονία ὅμως ἀπαντᾶ ὁ τύπος *ἐκ προγόνων ἱερεύς* (*vel sim.*): βλ. *IG* X 2, 1, 174 καὶ 186· *EKM* Α΄ 122.

Ἡ μνεία τοῦ διὰ βίου ἱερέως συνηγορεῖ στὴν κατάταξη τῆς ἀδιάγνωστης αὐτῆς ἐπιγραφῆς στὶς ἀναθηματικές. Γιὰ τὴν διὰ βίου ἱερωσύνη στὴν Μακεδονία τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, βλ. *EKM* Α΄ 20, 36, 115, 116, 117, 121, 123.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΑΓΑΛΜΑΤΟΣ

14. Παλατίτσια, παλαιοχριστιανικὴ βασιλική, κατὰ χώραν. Ἀνακαλύφθηκε ἀπὸ τὴν Αἰκατερίνη Τσιγαρίδα τὸ 1983 στὴν παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῶν Παλατιτσιῶν, σὲ δεύτερη χρήση ὡς βάση κίονος τῆς βόρειας κιονοστοιχίας τῆς τρίκλιτης βασιλικῆς.

Κάτω τμῆμα ὀρθογώνιας βάσεως ἀγάλματος ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, μὲ κατὰ τόπους ἀποκρούσεις, ἰδιαίτερα κατὰ τὴν μακρὰ πλευρὰ ποὺ φέρει κεντρικὸ ἔξαρμα, τμῆμα τῆς ὁποίας ἀριστερὰ καὶ ἄνω ἔχει ἀποκρουσθεῖ. Κατὰ τὴν δεύτερη χρήση τοῦ μνημείου, στὴν ἀρχικὴ ἄνω ἐπιφάνεια διαμορφώθηκαν δύο σπεῖρες καὶ ὁ ἐνδιάμεσός τους τροχίλος, ὥστε τὸ μνημεῖο νὰ μετατραπεῖ σὲ ἰωνικὴ βάση κίονος· διατηρεῖται ὁ κυκλικὸς τόρμος καὶ ἡ αὔλακα μολυβδοχοήσεως στὴν ἄνω ἐπιφάνεια. Τόσο τὸ ἔξαρμα, στοιχεῖο ποὺ ὑποδεικνύει ὅτι τὸ μνημεῖο ἀποτελοῦσε τμῆμα εὐρύτερου συνόλου, ἴσως πειόσχημου βάθρου ἢ ἐξέδρας (πρβλ. Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Ἀρχαία Μακεδονία* V [1989 (1993)]), ὅσο καὶ ὁ ἀγκώνας ἀναρτήσεως ποὺ διατηρεῖται στὴν ἀντιδιαμετρικὰ ἀντίθετη τῆς φέρουσας τὴν ἐπιγραφὴ στενὴ πλευρὰ ἀνήκουν στὴν ἀρχικὴ μορφὴ τοῦ μνημείου. Διαστάσεις: 0,457 x 0,73 (ὀρθοστάτη· 0,81 μὲ τὴν ἀποκατάσταση τῶν περιμετρικῶν κυματίων τῆς βάσεως) x 0,597. Ἡ ἐπιγραφὴ σὲ μία ἀπὸ τὶς στενὲς ὄψεις. Ὕψος γραμμάτων: ὑπολογίζεται σὲ 0,023.

Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Ἀρχαία Μακεδονία* V (1989 [1993]) 1339-71, εἰκ. 1-6, σχ. 1-8 (*SEG* 43 [1993] 471)· Αἰκατερίνης Λοβέρδου-Τσιγαρίδα, στὸ *Θυμίαμα* 155-56, σημ. 6· Chrysoula Saatsoglou-Paliadeli, *AA* 2000, 397-400, ἀρ. 2c καὶ εἰκ. 7-11 (*SEG* 50 [2000] 649· Sylvie Le Bohec-Bouhet, στὸ *Rois, cités, nécropoles* 192).

Πρβλ. Μ. Ἀνδρόνικου, *Ἔργον* 1983, 30 καὶ G. Touchais, *BCH* 108 (1984) 797 (*BullEpigr* 1987, 654) γιὰ τὴν πρώτη μνεία τῆς ἐπιγραφῆς· Chrysoula Saatsoglou-Paliadeli, *BSA* 94 (1999) 354· τῆς ἰδίας, *Ἀρχαία Μακεδονία* VII (2002 [2007]) 352-53· P. Schultz, στὸ *Early Hellenistic Portraiture* 216-17. Γιὰ περαιτέρω βιβλιογραφία σχετικὰ μὲ τὴν Εὐρυδίκη καὶ τὴν λατρεία τῆς Εὐκλείας, βλ. ἀνωτέρω, ἀρ. **8-9**.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Τρίτο τέταρτο 4ου αἰ. π.Χ.

Ε̣ὐ̣ρ̣υ̣δίκα Σίρ[ρ]α̣.

Σύρρα Λοβέρδου-Τσιγαρίδα. Ἀπὸ τὰ τέσσερα πρῶτα γράμματα σώζονται κατὰ σειρά: ἡ κάτω ὁριζόντια κεραία τοῦ ἔψιλον καὶ τρία κάτω ἴχνη καθέτων.

Γιὰ τὴν Εὐρυδίκη, μητέρα τοῦ Φιλίππου Β΄, καὶ τὴν λατρεία τῆς Εὐκλείας στὶς Αἰγεές, βλ. τὰ σχόλια στὴν ἀρ. **8**, ἀνωτέρω. Ἡ Σαατσόγλου-Παλιαδέλη ὑποθέτει πὼς τὸ ἄγαλμα τῆς Εὐρυδίκης ἀποτελοῦσε τμῆμα εὐρύτερου συμπλέγματος, συγκρίσιμου μὲ τὸ σύνταγμα τοῦ Φιλιππείου τῆς Ὀλυμπίας (γιὰ τὸ ὁποῖο βλ. Mari, *Olimpo* 183-87, R. F. Townsend, στὸ *Macedonians in Athens* 93-96 μὲ τὴν παλαιότερη βιβλιογραφία), τὸ ὁποῖο ἐνδεχομένως ἀνεγέρθηκε στὸ παρακείμενο στοὺς βασιλικοὺς τάφους «Ἡρῷο».

ΕΠΙΤΥΜΒΙΕΣ

15. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 2936. Ἀνακαλύφθηκε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Μεγάλης Τούμπας.

Ναόσχημη στήλη ἀπὸ ἀμμόπετρα μὲ φθορὲς δεξιά, κάτω καὶ στὴν ἐπίστεψη, συγκείμενη ἀπὸ ἕξι συναρμόζοντα θραύσματα. Ὁ κορμὸς πλαισιώνεται ἀπὸ ἔκτυπες παραστάδες οἱ ὁποῖες καταλήγουν σὲ ἐπίκρανα καὶ στηρίζουν γεῖσο ἐπάνω στὸ ὁποῖο ἐπικαθόταν ἀετωματικὴ ἐπίστεψη μὲ ἔνθετα ἀκρωτήρια (σώζεται ὁ τόρμος τοῦ κεντρικοῦ). Διαστάσεις: 1,04 x 0,485-0,52 x 0,195. Ἡ ἐπιγραφή, στὸ ἄνω τμῆμα τοῦ κορμοῦ, διατηρεῖ τὸ ἀρχικὸ ἐρυθρὸ χρῶμα στὶς κοῖτες χαράξεως τῶν γραμμάτων. Ὕψος γραμμάτων: 0,03-0,04. Διάστιχα: στ. 1-2: 0,005· στ. 2-3: 0-0,007· στ. 3-4: 0,013-0,015· στ. 4-5: 0,015.

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 220-21, ἀρ. 44 καὶ πίν. 65· βλ. καὶ 270, 276-77, 280, 285 (*SEG* 35 [1985] 802).

Πρβλ. Chrysoula Saatsoglou-Paliadeli, *Ἐγνατία* 5 (1995-2000) 91-92 (γιὰ τὸ ὄνομα Χρυσόπολις).

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Δεύτερο - τρίτο τέταρτο 4ου αἰ. π.Χ.

Ἄλκιμος
Κατανίκου,
Χρυσόπο–
4 λις, Ματι–
ννώ.

Τὸ ἀνθρωπωνύμιο Ἄλκιμος εἶναι πανελλήνιο. Στὴν Μακεδονία ἀπαντᾶ στὴν Βέροια, τὴν Πύδνα, τὴν Τράγιλο, τὴν Γάζωρο καὶ τὴν Πελαγονία (βλ. *LGPN* IV), ἐνῷ τὸ φέρει καὶ ναύαρχος τοῦ Φιλίππου Β΄ (βλ. Tataki, *Macedonians* 233, ἀρ. 92). Τὰ ὑπόλοιπα ὀνόματα εἶναι πολὺ σπανιώτερα ἢ καὶ ἄπαξ λεγόμενα. Τὸ ὄνομα Κατάνικος μαρτυρεῖται στὴν περραιβικὴ Ἄζωρο (*SEG* 51 [2001] 689, 4ος αἰ. π.Χ.) καὶ ἴσως στὴν Ἤπειρο (*AE* 1951, 47: Κατόνικος· *LGPN* IIIA: Κατάνικος, 3ος αἰ. π.Χ.). Γιὰ τὸ ὄνομα Χρυσόπολις, βλ. Chrysoula Saatsoglou-Paliadeli, *Ἐγνατία* 5 (1995-2000) 91-92. Τὸ ἀνθρωπωνύμιο Ματιννὼ εἶναι ἐπίσης ἀμάρτυρο ὄχι μόνον στὴν Μακεδονία ἀλλὰ καὶ γενικώτερα στὸ ἑλληνικὸ ὀνοματολόγιο. Σ' ἐπιγραφὴ τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ 4ου ἢ 3ου αἰ. π.Χ. μνημονεύεται μία Ματώ, μητέρα κάποιας Ἀριστομάχης (*IG* X 2, 1, 677). Ἡ σχετικὰ πρώιμη χρονολογία τοῦ μνημείου τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὸ ἀναμφισβήτητα ἑλληνικὸ ὄνομα

τῆς θυγατέρας της δὲν ἐνθαρρύνει τὴν συσχέτιση μὲ μὴ ἑλληνικὰ ἀνθρωπωνύμια μὲ τὸ θέμα Ματ-, τόσο μᾶλλον ποὺ ὀνόματα μὲ ἀνάλογο σχηματισμό, ὅπως Μάτας, Ματίων κλπ., ἀλλὰ καὶ τὸ ἴδιο τὸ ὄνομα Ματώ, ἀπαντοῦν καὶ σὲ ἄλλες περιπτώσεις σὲ ἀμιγῶς ἑλληνικὸ περιβάλλον (Robert, *Noms indigènes* 342-44). Ἡ Χρυσούλα Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, συγκρίνοντας τὰ γυναικεῖα ἀνθρωπωνύμια Ματιννὼ καὶ Βερεννώ (ἐπιγραφὴ ἀρ. **22**, κατωτέρω), διατυπώνει τὴν ὑπόθεση ὅτι, ὅπως τὸ δεύτερο εἶναι ὑποκοριστικὸ τοῦ Βερενίκα, τὸ πρῶτο μπορεῖ νὰ εἶναι ἐπίσης ὑποκοριστικό (πρβλ. ἀκόμη γιὰ τὴν κατάληξη αὐτὴ τὶς ἐπιγραφὲς ἀρ. **26** καὶ **39**, κατωτέρω).

16. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 1772. Ἀνακαλύφθηκε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Μεγάλης Τούμπας.

Ἀνεπίστεφη στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο συγκείμενη ἀπὸ δύο συναρμόζοντα τμήματα. Διαστάσεις: 0,785 x 0,35-0,375 x 0,10. Ἡ ἐπιγραφή, λίγο ἐπάνω ἀπὸ τὸ μέσον τοῦ κορμοῦ, διατηρεῖ τὸ ἐρυθρὸ χρῶμα στὶς κοῖτες χαράξεως τῶν γραμμάτων. Ὕψος γραμμάτων: 0,021-0,031 (Ο: 0,011). Διάστιχο: 0,03-0,037.

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 223-24, ἀρ. 46 καὶ πίν. 67· βλ. καὶ 270-71, 277 (*SEG* 35 [1985] 804).

Πρβλ. Panayotou, *Langue* 250 (γιὰ τὸ ὄνομα Ἀμένανδρος)· τῆς ἰδίας, *Ἑλληνικὴ διαλεκτολογία* 3 (1992-93) 28 (γιὰ τὸ ὄνομα Κέββας)· Cl. Brixhe, στὸ *Katà Diálekton* 47-48, σημ. 9-10 (γιὰ τὸ ὄνομα Ἀμένανδρος)· M. B. Hatzopoulos, στὸ *Die altgriechischen Dialekte* 171 (γιὰ τὸ ὄνομα Κέββας).

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Πρῶτο τέταρτο 4ου αἰ. π.Χ.

Ἀμένανδρος
Κέββα.

Τὸ πρῶτο ἀνθρωπωνύμιο εἶναι σπανιώτατο, μαρτυρεῖται δὲ ἐκτὸς Μακεδονίας μόνον ἄλλη μία φορὰ στὴν Αἴγυπτο (*BGU* X 1995· οἱ ἐκδότες ὑποθέτουν Ἀμύνανδρος, πρβλ. *ProsPtol* V 13799, χωρὶς νὰ ὑπάρχει λόγος). Ὁ σχηματισμός του εἶναι ἀσαφής. Ἡ Σαατσόγλου-Παλιαδέλη προτείνει πειστικὰ τὸν συσχετισμό του μὲ τὰ ὀνόματα Ἀμενέας καὶ Ἀμενίσκος, ποὺ μαρτυροῦνται στὴν Θεσσαλία (*FD* III 3, 180· *SEG* 26 [1976-1977] 672· *IG* IX 2, 149· πρβλ. *LGPN* III.B). Κατὰ τὴν Ἄννα Παναγιώτου (*Langue* 250) πρόκειται γιὰ γραφὴ τοῦ ὀνόματος Ἀμείνανδρος ὀφειλόμενη σὲ πρώιμη σύγχυση τῶν φθόγγων /e:/ καὶ /i/, ἀλλὰ κατὰ τὸν Ο. Masson (*ZPE* 110 [1996] 96 = *OGS* III 252, σημ. 51) πρόκειται ἴσως γιὰ ὄνομα ποὺ ἔχει δεχθεῖ τὸ «μεγεθυντικὸ» πρόθεμα *a-*. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει Ἀμένανδρος θὰ ἦταν μία παραλλαγὴ τοῦ μαρτυρούμενου σ' ἄλλες ἐπιγραφὲς τῶν Αἰγεῶν (βλ. ἀρ. **29**, **41** καὶ **45**, κατωτέρω) καὶ δημοφιλοῦς στὴν Μακεδονία (12 ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ μόνον στὴν Βέροια) πανελλήνιου ἀνθρωπωνυμίου Μένανδρος. Τὸ σπάνιο ὄνομα Κέββας ἀπαντᾶ γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Μακεδονία, ἀλλὰ εἶναι δημοφιλὲς στὴν γειτονικὴ Θεσσαλία (*LGPN* IIIB). Ἐν τούτοις, δὲν πρόκειται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα γιὰ δάνειο,

ἀλλὰ γιὰ ἕνα ἀκόμη κοινὸ στοιχεῖο τῶν δύο ὅμορων περιοχῶν (πρβλ. M. B. Hatzopoulos, στὸ *La Thessalie* 249-54), καθὼς τὸ ἀνθρωπωνύμιο αὐτὸ εἶναι τὸ ἀναμενόμενο ὑποκοριστικὸ τοῦ γνωστοῦ μακεδονικοῦ ὀνόματος Κεβαλῖνος (Tataki, *Macedonians* 339, ἀρ. 30· 31· 32· πρβλ. 289, ἀρ. 2· γιὰ τὴν ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος καὶ τὴν διαλεκτικὴ μακεδονικὴ μορφὴ τοῦ γνωστοῦ ἀπὸ τὴν Θεσσαλία ἀνθρωπωνυμίου Κεφαλῖνος, βλ. τελευταῖα M. B. Hatzopoulos, στὸ *Die altgriechischen Dialekte* 170-173· J. Méndez Dosuna, στὸ *Γλῶσσα* 68-69· J. Curbera, στὸ *Χρηστήρια ἐλάσματα* II 424).

17. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 4. Ἀνακαλύφθηκε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Μεγάλης Τούμπας.

Ἀκέραιη στήλη ἀπὸ λευκό, χονδρόκοκκο μάρμαρο, μὲ ἔντονη διάβρωση στὸν κορμό. Ὁ ἁπλαισίωτος κορμὸς καταλήγει σὲ προεξέχοντα κανόνα, ἐπάνω στὸν ὁποῖον ἐπικάθεται ἡ ἐλεύθερη ἀνθεμωτὴ ἐπίστεψη, ἡ ὁποία διασώζει τὸ κυανὸ καὶ ἐρυθρὸ χρῶμα τῆς διακοσμήσεως. Στὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ ἀδιόρατη σήμερα διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ γραπτὴ παράσταση. Σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφὴ τῆς Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, παριστάνονται: δεξιά, γυναικεία μορφὴ σὲ τρία τέταρτα πρὸς τὰ ἀριστερά, καθιστὴ σὲ δίφρο· ἀριστερά, ὄρθια γυναικεία μορφὴ πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ παιδίσκη μικρότερων διαστάσεων πίσω της. Διαστάσεις: 1,27 x 0,37-0,41 x 0,09. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ. Ὕψος γραμμάτων: 0,019-0,021 (Ο: 0,013). Διάστιχο: 0,02.

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 139-43, ἀρ. 16 καὶ πίν. 36-38· βλ. καὶ 271, 286 (*SEG* 35 [1985] 783)· Kalaitzi, *Tombstones* ἀρ. 56.

Πρβλ. (γιὰ τὸ ὄνομα Ἀμμία) Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, στὸ *Festschrift Chadwick* 162· *BullEpigr* 1987, 653· Tataki, *Beroea* 357· *BullEpigr* 1989, 437.

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Πρῶτο τέταρτο 3ου αἰ. π.Χ.

Ἀμμ̣[ί]ᾳ [. . .]οκράτ̣ο̣υ̣ς
γυ̣ν̲ή.

Στ. 1: *Ἀμμ[ία . .* $^{3-4}$ *. .]οκράτου* Σαατσόγλου-Παλιαδέλη (ἡ συμπλήρωση *Ἀμμ[ία]* στὸν τίτλο τοῦ λήμματος [139] καὶ στὰ ὀνομαστικά της σχόλια [271])· *[---]οκράτου[ς]* συμπληρώνει τὸ *SEG*. Συχνότερα ἀπὸ τὰ πολλὰ μαρτυρούμενα στὴν Μακεδονία ὀνόματα ποὺ μποροῦν νὰ συμπληρωθοῦν εἶναι τὰ Νικοκράτης, Τιμοκράτης καὶ Φιλοκράτης, ἐνῷ τὸ ὄνομα Ξενοκράτης ἀπαντᾶ στὶς Αἰγεές (βλ. ἐπιγραφὴ ἀρ. **40**, κατωτέρω). Στ. 2: *γυνή* Σαατσόγλου-Παλιαδέλη καὶ *SEG*· τὸ νῦ δὲν εἶναι σήμερα ὁρατό.

Τὸ ἀνθρωπωνύμιο Ἀμμία εἶναι ἐξαιρετικὰ συχνὸ στὴν Βέροια μετὰ τὴν κατάλυση τοῦ μακεδονικοῦ βασιλείου ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους καὶ γενικώτερα διαδεδομένο στὴν Μακεδονία (βλ. *EKM* Α΄ καὶ *I. Leukopétra*, εὑρετήρια, καθὼς καὶ *LGPN* IV· πρβλ. Tataki, *Beroea* 357 καὶ 416-17· Hatzopoulos - Loukopoulou, *Recherches* II 216-17), ὅπως καὶ σὲ περιοχὲς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Τὸ προσηγορικὸ *ἀμμία* μαρτυρεῖται στὴν ἑλληνικὴ μὲ τὴν ἔννοια *μήτηρ, τροφός* (βλ. τὸ οἰκεῖο λῆμμα στὸ *Μέγα Ἐτυμολογικὸν* καὶ στὸν Ἡσύχιο). Εἶναι πιθανὸν ὅτι πρόκειται γιὰ ὑποκοριστικὸ (Lallname) ἐν χρήσει τόσο στὴν ἑλληνικὴ ὅσο καὶ σὲ προελληνικὸ ἰδίωμα (βρυγικό;) τῆς Μακεδονίας.

18. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 1773. Ἀνακαλύφθηκε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Μεγάλης Τούμπας.

Ἀνεπίστεφη στήλη ἀπὸ κιτρινωπὸ μάρμαρο, ἐλαφρὰ ἀποκεκρουμένη ἀριστερὰ καὶ μὲ ἐπιφανειακὲς φθορὲς καὶ ἀπολεπίσεις σὲ διάφορα σημεῖα· ὁ κορμὸς καταλήγει σὲ κυμάτιο καὶ κανόνα. Διαστάσεις: 0,855 x 0,35-0,373 x 0,09. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὸ κυμάτιο. Ὕψος γραμμάτων: 0,016-0,02. Διάστιχο: 0,003-0,005.

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 222-23, ἀρ. 45 καὶ πίν. 66· βλ. καὶ 284-86 (*SEG* 35 [1985] 803).

Πρβλ. Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, στὸ *Festschrift Chadwick* 163-64 (*BullEpigr* 1989, 437) (γιὰ τὸ ὄνομα Φιλλέας).

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Δεύτερο ἥμισυ 4ου αἰ. π.Χ.

Ἀ̣ντ̣[ι]γήνης
Φιλλ[έ]α.

Στ. 1: [.]Ν[. .]ΓΗΝΗΣ Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, ἡ ὁποία συμπληρώνει ἐν μέρει *[.]ν[τι]γήνης* στὰ σχόλιά της γιὰ τὰ ὀνόματα (σελ. 286).

Δὲν εἶναι σαφὲς ἐὰν τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου στίχου ὀφείλεται σὲ ἀντιγραφικὸ λάθος τοῦ χαράκτη (Ἀντιγήνης ἀντὶ Ἀντιγένης, ποὺ μαρτυρεῖται γιὰ Μακεδόνες ἤδη ἀπὸ τὸν 5ον αἰ. π.Χ. [*IG* I^3 89]) ἤ –ὅπερ καὶ πιθανώτερο– σὲ πρώιμη σύγχυση προφορᾶς μεταξὺ τῶν ἀρχαιότερων φθόγγων /e/, /e:/, /ε:/ καὶ /i/ καὶ γραπτῆς ἀποδόσεώς τους· βλ. στὸ σχετικὸ σημείωμα στὰ εὑρετήρια.

19. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 1774. Τὰ θραύσματα τῆς στήλης ἀνακαλύφθηκαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Μεγάλης Τούμπας.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ χονδρόκοκκο μάρμαρο, ἀποκεκρουμένη κάτω, συγκείμενη ἀπὸ τέσσερα συναρμόζοντα τμήματα. Ὁ ἁπλαισίωτος κορμὸς καταλήγει σὲ κυμάτιο μὲ γραπτὴ διακόσμηση ἐρυθροῦ καὶ κυανοῦ χρώματος καὶ ἐλεύθερη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη μὲ ἀκρωτήρια, στὴν ὁποία ἐπίσης διασώζεται τὸ ἐρυθρὸ χρῶμα τῆς διακοσμήσεως. Στὸν κορμό, ἔντονη διάβρωση ἔχει ὑποστεῖ ἡ γραπτὴ παράσταση. Σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφὴ τῆς Σαατσόγλου-Παλιαδέλη παριστάνονταν: δεξιά, καθιστὸς ἄνδρας σὲ τρία τέταρτα πρὸς τὰ ἀριστερά, μὲ χιτῶνα, ἱμάτιο στὸν ἀριστερὸ ὦμο καὶ πέτασο (;), ὁ ὁποῖος κρατεῖ μὲ τὸ ἀριστερὸ χέρι δόρυ· ἀριστερά, μικρότερη μορφὴ μὲ χιτωνίσκο σὲ τρία τέταρτα πρὸς τὰ δεξιά· στὸ κέντρο, γυναικεία ἴσως μορφή· ἄνω δεξιά, ἀδιάγνωστα ἀναρτημένα ἀντικείμενα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἴσως ξῖφος καὶ κράνος. Σήμερα μόνον ἴχνη τῆς δεξιᾶς μορφῆς εἶναι σαφῶς ὁρατὰ διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ. Διαστάσεις: 0,75 x 0,515 x 0,13 (0,185 στὴν ἐπίστεψη). Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ ὁριζόντιο γεῖσο τοῦ ἀετώματος· στὴν κοίτη χαράξεως τῶν γραμμάτων διατηρεῖται –ἐναλλάξ– τὸ ἀρχικὸ ἐρυθρὸ καὶ μαῦρο χρῶμα. Ὕψος γραμμάτων: 0,022-0,025 (Ο: 0,015).

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 123-26, ἀρ. 12 καὶ πίν. 29-30· βλ. καὶ 186, 189, 271, 277 (*SEG* 35 [1985] 779)· Kalaitzi, *Tombstones* ἀρ. 48.

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Τέλη 4ου - ἀρχὲς 3ου αἰ. π.Χ.

Ἀντίγονος Κλε[. . ⁵. . .]

Κλε[. .⁺⁴. .] Σαατσόγλου-Παλιαδέλη· *Κλε[άνδρου]* Mihailov (*SEG*), ἀλλὰ ὁ χῶρος δύσκολα ἐπαρκεῖ γιὰ τὴν συμπλήρωση ἕξι γραμμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ δύο (ἄλφα, δέλτα) πλατιά. Ἡ συμπλήρωση *Κλε[άρχου]* ἢ *Κλε[ινίου]* εἶναι πιθανώτερη.

Τὸ ὄνομα Ἀντίγονος εἶναι ἀπὸ τὰ δημοφιλέστερα στὴν Μακεδονία. Στὶς ἴδιες τὶς Αἰγεὲς ἀπαντᾶ ἄλλες δύο φορές (βλ. ἀρ. **20** καὶ **52**, κατωτέρω).

20. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 1775. Τὰ θραύσματα τῆς στήλης ἀνακαλύφθηκαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Μεγάλης Τούμπας.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ χονδρόκοκκο μάρμαρο συγκείμενη ἀπὸ ἑπτὰ συναρμόζοντα τμήματα, ἀποκεκρουμένη ἄνω καὶ κάτω καὶ μὲ ἔντονες ἀπολεπίσεις παντοῦ. Στὸν ἁπλαισίωτο κορμὸ γραπτὴ παράσταση ἀνδρὸς σὲ τρία τέταρτα πρὸς τὰ ἀριστερά, ὁ ὁποῖος κάθεται σὲ κλισμὸ μὲ ὑποπόδιο καὶ διαβάζει δέλτο ἢ πάπυρο. Διαστάσεις: 0,95 x 0,43-0,45 x 0,07. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐπάνω ἀπὸ τὴν παράσταση καὶ κάτω ἀπὸ τὴν –χαμένη σήμερα– ἐπίστεψη. Ὕψος γραμμάτων: 0,016-0,017 (Ο: 0,01).

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 108-11, ἀρ. 9 καὶ πίν. 22· πρβλ. 184, 271, 286 (*SEG* 35 [1985] 777)· Kalaitzi, *Tombstones* ἀρ. 45.

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Δεύτερο ἥμισυ 4ου αἰ. π.Χ.

Ἀντίγ[ο]νος [. ²⁻³.]τέλ[ο]υς

Ἀντίγον[ος . . .]τ̣έλ̣[ο]υ̣ς Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, ἡ ὁποία ἐπισημαίνει ὅτι τὸ ἀπολέπισμα ποὺ φέρει τὰ γράμματα νῦ καὶ ὄμικρον (τουλάχιστον) μπορεῖ νὰ τοποθετηθεῖ μὲ τὴν φορὰ ποὺ υἱοθετεῖται ἐδῶ (ΝΟ) ἢ τὴν ἀντίστροφη (ΟΝ)· τὰ ὑπογραμμισμένα γράμματα στὸ τέλος τοῦ στίχου εἶχαν ἀναγνωσθεῖ ἀπὸ τὴν Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, ἀλλὰ δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐπιβεβαιωθοῦν κατὰ τὶς αὐτοψίες τοῦ 2004 καὶ τοῦ 2013. Πιθανὴ ἡ συμπλήρωση *[Σω]τέλ[ο]υς*.

Ἡ παράσταση τοῦ ἀναγνώστη (παπύρου ἢ δέλτου) ἀνακαλεῖ στὴν μνήμη –χωρὶς βεβαίως νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ τεκμηριωθεῖ ὁ συσχετισμός– τὸν Ἀντίγονο, ἀγνώστων λοιπῶν στοιχείων, συγγραφέα τῆς *Μακεδονίας Περιηγήσεως*, ποὺ ἔζησε πρὶν ἀπὸ τὸν 2ο αἰ. μ.Χ. (*FGrHist* 775).

21. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 9 (τὸ ἄνω θραῦσμα ἀρχικὰ Μουσεῖο Βεροίας Λ 607). Καὶ τὰ τρία θραύσματα ἀνακαλύφθηκαν στὴν ἐπίχωση τῆς Μεγάλης Τούμπας, τὸ ἄνω θραῦσμα τὸ 1976, ἐνῷ τὰ δύο τμήματα τοῦ κάτω μέρους τῆς στήλης τὸ 1978.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ χονδρόκοκκο μάρμαρο συγκείμενη ἀπὸ τρία συναρμόζοντα τμήματα ποὺ ἀποκαθιστοῦν τὸ σύνολο τοῦ μνημείου (συμπεριλαμβανομένου τοῦ ἐμβόλου στερεώσεως), τὸ ὁποῖο ἀπολήγει ἄνω σὲ ἐλεύθερη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη μὲ ἀνθεμωτὰ ἀκρωτήρια. Στὸ ἄνω

τμῆμα τοῦ κορμοῦ, ἐπάνω σὲ ὑπόλευκο ὑπόστρωμα, ἀδιόρατα σήμερα ἴχνη γραπτῆς παραστάσεως. Σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφὴ τῆς Σαατσόγλου-Παλιαδέλη παριστάνονται: ἐπάνω δεξιά, δοκὸς ἀπ' ὅπου κρέμονται ἀδιάγνωστα ἀντικείμενα· δεξιά, παιδικὴ μορφὴ κατ' ἐνώπιον ποὺ φορεῖ χιτωνίσκο μὲ κοντὲς χειρῖδες καὶ τῆς ὁποίας τὰ χέρια συγκλίνουν στὸ ὕψος τῆς μέσης· στὸ κέντρο, ἀνδρικὴ καὶ γυναικεία μορφὴ κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ ἀριστερά· ἀριστερά, πεσσόσχημο ἀντικειμένο ἐπάνω σὲ βάση καὶ ἑρμάριο (;). Σήμερα διακρίνονται διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ μόνον ἴχνη τῆς δοκοῦ ἐπάνω δεξιὰ καὶ τῆς ὄρθιας μορφῆς δεξιά. Διαστάσεις: 1,155 x 0,385-0,42 x 0,11. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐπάνω ἀπὸ τὴν παράσταση· τὰ γράμματα διατηροῦν ἴχνη μελανοῦ χρώματος. Ὕψος γραμμάτων: 0,015-0,021 (Ο: 0,012-0,014).

Μ. Ἀνδρόνικου, *ΑΑΑ* 9 (1976) 124-25 καὶ εἰκ. 1 (G. Touchais, *BCH* 101 [1977] 601 καὶ εἰκ. 209· *BullEpigr* 1978, 279· *SEG* 26 [1976-1977] 781)· Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 131-34, ἀρ. 14 καὶ πίν. 33-34· βλ. καὶ 187, 189, 190, 271, 282 (*SEG* 35 [1985] 781)· Kalaitzi, *Tombstones* ἀρ. 45.

Πρβλ. Miller, *Tomb* 98, σημ. 31 (γιὰ τὴν παράσταση).

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Τρίτο τέταρτο 4ου αἰ. π.Χ.

Ἄρπαλος Πευκολάου.

Καὶ τὸ ἰδιώνυμο καὶ τὸ πατρώνυμο εἶναι χαρακτηριστικὰ μακεδονικά. Τὸ πρῶτο (πρβλ. ἀρ. **56**, κατωτέρω καὶ Hatzopoulos - Loukopoulou, *Recherches* II 225-26) ἀπαντᾶ δώδεκα ἀκόμη φορὲς στὴν Μακεδονία (*LGPN* IV), στὴν Ἐλήμια, τὴν Βέροια, τὴν Πέλλα, τὴν Ὄλυνθο καὶ τὰ Καλίνδοια. Τὸ ὄνομα Πευκόλαος (πρβλ. ἀρ. **36**, κατωτέρω) εἶναι γνωστὸ ἐπίσης ἀπὸ τὴν Βέροια (*ΕΚΜ* Α΄ 158), φέρεται δὲ καὶ ἀπὸ τρεῖς ἢ τέσσερες ἄλλους Μακεδόνες γνωστοὺς ἀπὸ φιλολογικὲς πηγές (Tataki, *Macedonians* 407).

22. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 150. Ἀνακαλύφθηκε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Μεγάλης Τούμπας καὶ μεταφέρθηκε ἀρχικὰ στὸ Μουσεῖο Θεσσαλονίκης καὶ στὴν συνέχεια στὸ Μουσεῖο Βεργίνας.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ χονδρόκοκκο μάρμαρο συγκείμενη ἀπὸ τρία συναρμόζοντα τμήματα, ποὺ ἀποκαθιστοῦν τὸ σύνολο σχεδὸν τοῦ μνημείου. Φέρει ἀετωματικὴ ἐπίστεψη μὲ ἀνθεμωτὰ ἀκρωτήρια καὶ γραπτὴ διακόσμηση. Στὸ κάτω μέρος τοῦ κορμοῦ γραπτὴ παράσταση ὄρθιας κόρης μὲ χειριδωτὸ χιτῶνα, σὲ τρία τέταρτα πρὸς τὰ δεξιά, ἡ οποία κρατεῖ μικρὸ πτηνὸ δεμένο μὲ σχοινί· σύμφωνα μὲ τὴν Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, κάτω δεξιὰ ἴσως παριστάνεται ἀδιάγνωστο ζῶο, τὸ ὁποῖο σήμερα δὲν διακρίνεται εὔκολα διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ. Διαστάσεις: 0,75 x 0,255 x 0,42. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐπάνω ἀπὸ τὴν παράσταση· στὴν χάραξη τῶν γραμμάτων διακρίνεται ἐρυθρὸ χρῶμα. Ὕψος γραμμάτων: 0,02 (Ο, Ω: 0,008). Διάστιχο: 0,01.

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 99-102, ἀρ. 7 καὶ πίν. 20· βλ. καὶ 185, 272, 284 (*SEG* 35 [1985] 775)· Kalaitzi, *Tombstones* ἀρ. 43.

Πρβλ. γιὰ τὰ ὀνόματα Ο. Masson, *BSL* 81 (1986) 224-25 [= *OGS* II 556-57]· Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, στὸ *Festschrift Chadwick* 162-64· *BullEpigr* 1989, 437· Ἄννας Παναγιώτου, *Ἑλληνικὴ διαλεκτολογία* 3 (1992-93) 28· M.B. Hatzopoulos, στὸ *Die altgriechischen Dialekte* 171· J. Méndez

Dosuna, στὸ *Γλῶσσα* 67. Τὸ ἔργο ἀναφέρεται καὶ εἰκονίζεται σὲ πλῆθος ἔργων σχετικῶν μὲ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα τῶν Αἰγεῶν (π.χ. Δρούγου – Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Βεργίνα. Τόπος* 303).

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Μέσα 4ου αἰ. π.Χ.

Βερεννὼ
Φιλίστου.

Τὸ ὄνομα Βερεννὼ δὲν εἶναι γνωστὸ ἀπὸ ἀλλοῦ, ἀλλὰ εἶναι κανονικὰ σχηματισμένο ὑποκοριστικὸ τοῦ Βερενίκα (πρβλ. ἀρ. **15**, ἀνωτέρω καὶ **26** καὶ **39**, κατωτέρω), ὅπως διεῖδε ἡ Σαατσόγλου-Παλιαδέλη. Τὸ ὄνομα Φίλιστος ἀνήκει σὲ οἰκογένεια ὀνομάτων δημοφιλῆ στὴν Μακεδονία, ὅπου ἐμφανίζονται καὶ μὲ τὴν διαλεκτική (Βίλος, Βίλα, Βίλιστος, Βιλίστα, Βιλιστίχη) καὶ μὲ τὴν κοινή τους μορφή (Φίλα, Φίλιστος, Φιλίστη-Φιλίστα)· βλ. O. Masson, στὸ *Studia Kajanto* 110-11 [= *OGS* II 468-69]· M. B. Hatzopoulos, *ZPE* 68 (1987) 237-40· *BullEpigr* 1988, 827· 1989, 465· 1999, 336· M. B. Hatzopoulos, *Ἀρχαία Μακεδονία* VI (1996 [1999]) 235-36· τοῦ ἰδίου, στὸ *Die altgriechischen Dialekte* 161, ὅπου συζητεῖται διεξοδικὰ τὸ ζήτημα τῶν δύο γραφῶν, μὲ βῆτα καὶ μὲ φῖ. Στὶς Αἰγεὲς μαρτυρεῖται λίγο ἀργότερα καὶ τὸ θηλυκὸ Φιλίστη, στὸ γνωστὸ ἑλληνιστικὸ χρυσὸ ἔλασμα ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖο τῶν τύμβων (Graf – Johnston, *Ritual Texts for the Afterlife* 46-47, ἀρ. 37).

23. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 1776. Ἀνακαλύφθηκε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Μεγάλης Τούμπας.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ χονδρόκοκκο μάρμαρο, ἀποκεκρουμένη κάτω καὶ μὲ βαθειὲς ἀπολεπίσεις ἄνω καὶ δεξιὰ στὴν ἐπίστεψη. Ὁ ἁπλαισίωτος κορμὸς ἀπολήγει σὲ σκοτία καὶ ἐπίστεψη μὲ πλατὺ κανόνα ποὺ θὰ ἔφερε, σχεδὸν πλήρως ἀδιόρατη σήμερα, ἀνθεμωτὴ γραπτὴ φυτικὴ διακόσμηση. Ὁ κορμὸς διατηρεῖ ἴχνη τελείως ἀδιάγνωστης γραπτῆς παραστάσεως. Διαστάσεις: 0,58 x 0,39-0,405 x 0,08. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ ἐντὸς χρωματικὰ διαφοροποιημένου περιγράμματος. Ὕψος γραμμάτων: 0,02-0,027 (τὸ ὄμικρον ἐλαφρὰ μικρότερο κατὰ τὴν πρώτη ἐκδότρια).

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 144-145, ἀρ. 17 καὶ πίν. 39· βλ. καὶ 272-73, 284 (M. B. Hatzopoulos, *ZPE* 68 [1987] 237-40 καὶ πίν. XIIIc· *BullEpigr* 1988, 827)· Chrysoula Saatsoglou-Paliadeli, *ZPE* 72 (1988) 111-12 καὶ πίν. X, μὲ λεπτομερεῖς φωτογραφίες (*SEG* 35 [1985] 784· *BullEpigr* 1989, 438· Cl. Brixhe, στὸ *Katà Diálekton* 52-53)· τῆς ἰδίας, *Ὅρος* 10-12 (1992-1998) 377-80 (*BullEpigr* 1999, 336· *SEG* 48 [1998] 874)· τῆς ἰδίας, *Ἐγνατία* 5 (1995-2000) 99-102.

Πρβλ. Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, στὸ *Festschrift Chadwick* 164, μὲ *BullEpigr* 1989, 437· M. B. Hatzopoulos, στὸ *Die altgriechischen Dialekte* 171 (γιὰ τὸ ὄνομα Βίλα).

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Τρίτο τέταρτο 4ου αἰ. π.Χ.

ΒΙΛΑΒ̣ΡΑΤΕΛΛ̣ΟΥ

Βιλάρρα Τέλλ̣ο̣[υ] Σαατσόγλου-Παλιαδέλη (*Μνημεῖα*)· *Βίλα Βρατεάδ̣[ου]* ἢ *Βρατέα* Hatzopoulos (*ZPE*)· *Βιλάρρα Τέλλο̣υ* ἢ *Τελάρ̣ο̣υ* Saatsoglou-Paliadeli (*ZPE*). Κατὰ τὴν αὐτοψία τοῦ 2004 διακρίναμε στὸ ἀμφισβητούμενο πέμπτο γράμμα ἕνα γραπτὸ ἴχνος ποὺ κάλλιστα θὰ μποροῦσε νὰ ἀνήκει σὲ βῆτα. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὸ πρῶτο, πέμπτο καὶ ἕκτο γράμμα ἔχουν διαφορετικὰ πλάτη (Β: 0,012· Β̣: 0,0135· Ρ: 0,0145). Τὰ δύο τελευταῖα γράμματα δὲν εἶναι σήμερα ὁρατὰ διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ, ἀλλὰ ἴχνη τους διακρίνονται σὲ φωτογραφία ποὺ δημοσιεύει ἡ Σαατσόγλου-Παλιαδέλη (*ZPE*).

Ἡ πρώτη ἐκδότρια στὴν πρώτη δημοσίευση τῆς στήλης ἀνέγνωσε τὴν ἐπιγραφὴ ὡς ἀποτελούμενη ἀπὸ τὸ ἀμάρτυρο γυναικεῖο ἰδιώνυμο Βιλάρρα, συγγενὲς μὲ τὸ μακεδονικὸ ἀνδρικὸ ὄνομα Βίλος, τὸ ὁποῖο ὅμως δὲν ἀνεγνώριζε ὡς διαλεκτικὴ μορφὴ τοῦ κοινοῦ ἑλληνικοῦ Φίλος, καὶ τὸ πατρώνυμο Τέλλος, γνωστὸ ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο (1.30.3-5) καὶ ἴσως ἀπὸ ἐπιγραφὲς τῶν Διδύμων (*I. Didyma* 50, 1Α στ. 18.1 καὶ 55). Ὁ Μ. Β. Χατζόπουλος, χωρὶς νὰ ἔχει τότε πρόσβαση στὸν λίθο, ἐπεσήμανε στὴν φωτογραφία τῆς πρώτης ἐκδόσεως τὴν ἀχνὴ κάτω καμπύλη τοῦ πέμπτου γράμματος καὶ πρότεινε τὴν ἀνάγνωση Βίλα Βρατέα ἢ Βρατεάδο[υ] (ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸν L. Dubois, *REG* 108 [1995] 196), καθὼς ἡ φωτογραφία δὲν ἐπέτρεπε τὴν σαφῆ ἀνάγνωση τοῦ δέκατου γράμματος, τὰ δὲ ἐφ' ἑξῆς γράμματα ἦσαν τελείως ἀόρατα. Τὸ μὲν πρῶτο ἑρμήνευε ὡς μακεδονικὴ διαλεκτικὴ μορφὴ τοῦ γνωστοῦ γυναικείου ἀνθρωπωνυμίου Φίλα (πρβλ. *BullEpigr* 1989, 448 καὶ 465), τὸ δὲ δεύτερο ὡς διαλεκτικὲς μορφὲς τοῦ διαδεδομένου ὀνόματος Πρωτέας/Πρατέας (*LGPN* IV· πρβλ. *LGPN* III.A) ἢ τοῦ ἀμάρτυρου ἀλλὰ ὁμαλὰ σχηματισμένου *Πρωτεάδας, ἀμφότερων παραγώγων τοῦ βορειοδυτικοῦ ἀριθμητικοῦ *πρᾶτος* (= *πρῶτος*). Ἡ πρώτη ἐκδότρια στὸ ἄρθρο της τοῦ 1988 ὑποστήριξε ὅτι ἡ κάτω καμπύλη τοῦ πέμπτου γράμματος δὲν εἶχε χαραχθεῖ, ἀλλὰ ἀναγνώρισε ὅτι ἡ ἄνω καμπύλη ἦταν μικρότερη ἀπὸ ἐκείνη τοῦ ἑπομένου γράμματος καὶ ὅτι δὲν μποροῦσε νὰ ἀποκλεισθεῖ ὅτι ἡ κάτω καμπύλη δὲν ἦταν ἐγχάρακτη ἀλλὰ γραπτή. Ἀντίθετα, ὑποστήριξε καὶ τεκμηρίωσε ἐπὶ τῇ βάσει εὐκρινέστερων φωτογραφιῶν ὅτι τὸ δέκατο γράμμα ἦταν ἀσφαλῶς λάμβδα, ἀλλὰ δὲν ἀπέκλεισε τὸ ἑνδέκατο γράμμα νὰ μὴν εἶναι λάμβδα ἀλλὰ ἄλφα. Τέλος, δημοσίευσε φωτογραφία στὴν ὁποία διακρίνονται τὰ δύο τελευταῖα γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς: ἕνα μικρὸ ὄμικρον καὶ τὸ κάτω μέρος τῆς κάθετης κεραίας ἑνὸς ὕψιλον. Συμπερασματικά, κατὰ τὴν πρώτη ἐκδότρια ἡ μόνη δυνατὴ ἐναλλακτικὴ ἀνάγνωση θὰ ἦταν Βίλα Βρατελάου. Σὲ μεταγενέστερα ἄρθρα της τοῦ 1987, τοῦ 1992-98 καὶ τοῦ 1995-2000, ἡ Χρυσούλα Σαατσόγλου-Παλιαδέλη ἐπανῆλθε στὴν ἐπίμαχη ἐπιγραφὴ γιὰ νὰ ὑποστηρίξει ἐκ νέου τὴν ἀνάγνωση Βιλάρρα Τέλλου, νὰ ἀποσυνδέσει τὸ πρῶτο ὄνομα ἀπὸ τὰ παράγωγα τοῦ φίλος καὶ νὰ ὑποστηρίξει ὅτι τὸ γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιο *Βιλάρρα ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τὸ ἐπίθετο *ἱλαρός*, ἀποδίδοντας τὸν διπλασιασμὸ τοῦ ρῶ σὲ ἰδιαιτερότητα τῆς μακεδονικῆς καὶ ἑρμηνεύοντας τὸ ἀρχικὸ βῆτα ὡς γραφὴ ἑνὸς ἀρχικοῦ /w/ (*Ϝιλαρός*). Ἡ ρίζα ὅμως τοῦ ἐπιθέτου αὐτοῦ, ὅπως ὑπενθύμισε ὁ Μ. Β. Χατζόπουλος (*BullEpigr* 1999, 336), δὲν εἶχε ποτὲ /w/ στὴν ἀρχή της ἀλλὰ /s/ (βλ. Chantraine, *Dictionnaire* 462). Ἔτσι, τὸ ὑποθετικὸ ἀνθρωπωνύμιο *Βιλάρρα παραμένει ἀνερμήνευτο, τουλάχιστον στὴν ἑλληνική.

Μετὰ τὴν αὐτοψία τοῦ λίθου, ἀπὸ τὴν ὁποία προκύπτει ὅτι τὸ πέμπτο γράμμα παρουσιάζει πράγματι ἴχνη γραπτῆς καμπύλης καὶ ὅτι τὸ δέκατο γράμμα εἶναι πράγματι λάμβδα, δύο λύσεις παραμένουν, ἐὰν ἀπορριφθεῖ τὸ ἀμάρτυρο καὶ ἀδύνατον νὰ ἐτυμολογηθεῖ ὄνομα *Βιλάρρα: εἴτε νὰ δεχθοῦμε τὴν ὕπαρξη ἑνὸς λάθους τοῦ χαράκτη (π.χ. ὅτι τὸ πέμπτο γράμμα ἦταν *γάμμα* καὶ ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ ὄνομα *Βιλάγρα, μακεδονικὸς τύπος τοῦ *Φιλάγρα, ἀμάρτυρου μὲν ἀλλὰ ἀναμενόμενου θηλυκοῦ τοῦ γνωστοῦ Φίλαγρος) εἴτε νὰ ἀναγνωρισθεῖ τὸ γυναι-

κεῖο ἀνθρωπωνύμιο *Βιλάβρα, μακεδονικὸς τύπος τοῦ ἐπίσης ἀμάρτυρου ἀλλὰ κανονικὰ σχηματισμένου ὀνόματος *Φιλάβρα (πρβλ. τὸ σπάνιο ἀλλὰ μαρτυρημένο ἐπίθετο *φίλαβρος*).

24. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 2990. Τὰ ἐννέα ἀποτμήματα τῆς στήλης ἀνακαλύφθηκαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς Μεγάλης Τούμπας, σὲ διαφορετικὰ σημεῖα τῆς ἐπιχώσεως, κατὰ τὰ ἔτη 1976, 1978 καὶ 1979· ἕνα ἀπὸ τὰ ἀποτμήματα εἶχε ἀρχικὰ μεταφερθεῖ στὸ Μουσεῖο Βεροίας (ἀρ. εὑρ. Λ 610).

Ναόσχημη στήλη ἀπὸ λευκὸ χονδρόκοκκο μάρμαρο συγκείμενη ἀπὸ ἐννέα ἀποτμήματα, δύο ὁμάδες τῶν ὁποίων συναρμόζουν, σχηματίζοντας α) τὸ ἄνω μέρος τῆς στήλης μὲ τὴν ἐπίστεψη καὶ τὸ ἄνω ἀριστερὸ τμῆμα τοῦ κορμοῦ καὶ β) τὸ κάτω δεξιὸ μέρος τῆς ἀνάγλυφης παραστάσεως καὶ τμῆμα τοῦ κάτω μέρους τῆς στήλης. Τὸ μνημεῖο ἀπολήγει σὲ ἐγγεγραμμένη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη μὲ ἀνάγλυφα ἀκρωτήρια· στὸ τύμπανο γραπτὴ παράσταση ἀσπιδίσκης (;)· ἴχνη γραπτῆς παραστάσεως στὰ γεῖσα καὶ ἀνάμεσα στὰ ἀκρωτήρια. Στὸ κέντρο τοῦ κορμοῦ, ἐντὸς βαθυσμένου πλαισίου ποὺ ὁρίζεται ἀπὸ παραστάδες οἱ ὁποῖες καταλήγουν σὲ ἐπίκρανα, ἀνάγλυφη παράσταση ἱππέως σὲ τρία τέταρτα (;) πρὸς τὰ δεξιά, μὲ χιτωνίσκο καὶ θώρακα, ποὺ κρατεῖ μὲ τὸ ὑψωμένο δεξιὸ χέρι δόρυ –ἀνάγλυφο στὴν ἄνω ἀπόληξή του καὶ ἔνθετο στὴν συνέχεια, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ὀπὴ στὸν γρόνθο του– μὲ τὸ ὁποῖο ἑτοιμάζεται νὰ πλήξει τὸν ἐχθρὸ ποὺ παριστάνεται κάτω δεξιά, ἤδη πεσμένος, πρὸς τὰ δεξιά, μὲ τὸ κεφάλι στραμμένο πρὸς τὸν ἱππέα ἀριστερά. Διαστάσεις: βλ. τὶς ἀναλυτικὲς μετρήσεις τῆς Σαατσόγλου-Παλιαδέλη· οἱ ἀρχικὲς διαστάσεις τῆς στήλης θὰ ἦσαν περ. 1,13 x 0,55. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐπάνω ἀπὸ τὴν παράσταση, σὲ ἐπιφάνεια ἐλαφρῶς βαθύτερη ἀπὸ τὰ μέτωπα τῶν παραστάδων. Ὕψος γραμμάτων: 0,02 (Ο: 0,014). Διάστιχο: 0,02. Ἴχνη μελανοῦ χρώματος στὴν κοίτη χαράξεως τῶν γραμμάτων.

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 28-43, ἀρ. 2 καὶ πίν. 5-7· βλ. καὶ 90-91, 273 (*SEG* 35 [1985] 771· Π. Κωνσταντινίδη, *Ἀρχαιογνωσία* 15 [2007-2009] 273-75 καὶ 300-301, ἀρ. 12)· Kalaitzi, *Tombstones* ἀρ. 38.

Πρβλ. γιὰ τὴν παράσταση (μεταξὺ ἄλλων) Florence Felten, *Ἀρχαία Μακεδονία* V (1989 [1993]) 414 καὶ εἰκ. 7· Cohen, *Alexander Mosaic* 32-33· Π. Χρυσοστόμου, *Ἀρχαία Μακεδονία* VI (1996 [1999]) 290-91.

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Πρῶτο ἥμισυ 4ου αἰ. π.Χ.

Δημαίνετος
Δημητρίου.

Στ. 2: Ἀπὸ τὸ ἐλλιπὲς ἕκτο γράμμα διακρίνεται μόνον ἡ ἀπώτατη ἄνω ἀριστερὴ ἀπόληξη.

Ὅσο κοινὰ εἶναι τὰ ἀνθρωπωνύμια τῆς ἐπιγραφῆς –ἂν καὶ τὸ ὄνομα Δημαίνετος ἀπαντᾶ μόνον ἄλλες δύο φορὲς στὴν Μακεδονία (ἀρ. **198**, κατωτέρω καὶ *SEG* 46 [1996] 764, στ. 11)– τόσο ἀξιοπαρατήρητη εἶναι ἡ παράσταση, ὅπως ὀρθὰ ὑπογραμμίζει ἡ πρώτη ἐκδότρια. Τὸ εἰκονογραφικὸ θέμα τοῦ ἱππέως ποὺ λογχίζει τὸν ἤδη πεσμένο κατὰ γῆς ἀντίπαλό του ἀνήκει σὲ μικρὴ καὶ ἀρκετὰ ὁμοιογενῆ ὁμάδα ἐπιτυμβίων σχεδὸν ἀποκλειστικὰ ἀττικῆς

προελεύσεως καὶ χρονολογουμένων στὰ τέλη τοῦ 5ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. (βλ. Clairmont, *Tombstones* ἀρ. 2.209). Τὸ μνημεῖο τοῦ Δημαινέτου ἦταν τὸ πρῶτο τοῦ εἴδους ποὺ ἦλθε στὸ φῶς στὴν Μακεδονία. Εἶναι λόγου ἄξιο ὅτι ἀκολούθησε σύντομα ἡ ἀνακάλυψη στὴν Πύδνα τὸ 1991 ἐνεπίγραφης ἐπιτύμβιας στήλης τοῦ 5ου αἰ. μὲ τὸ ἴδιο θέμα (Εὐτέρπης Μαρκῆ, *ΑΕΜΘ* 5 [1991 (1994)] 187, εἰκ. 1· Μπέσιου - Παππᾶ, *Πύδνα* 45) καὶ τὸ 1995 ἄλλου, δυστυχῶς πολὺ κατεστραμμένου, ἀνάλογου μνημείου σὲ δεύτερη χρήση σὲ τάφο τῆς Πέλλας (Π. Χρυσοστόμου, *Ἀρχαία Μακεδονία* VI [1996 (1999)] 290-91). Ἡ τελευταία αὐτὴ ἀνακάλυψη ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ ἀναγνωρισθεῖ ἀπὸ τὸν Π. Χρυσοστόμου ὁ παρόμοιος χαρακτήρας ἀποσπασματικὰ σωζομένου ἀναγλύφου ἱππέως καὶ ἠττημένου βαρβάρου ἐπίσης ἀπὸ τὴν Πέλλα. Ἡ πρώτη ἐκδότρια ἐπισημαίνει ὅτι τοῦ εἴδους αὐτοῦ τὰ μνημεῖα, ὅπως τὸ μνημεῖο τοῦ Δεξίλεω, ἀπαθανατίζουν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἱστορικὰ γεγονότα.

25. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 58. Ἀνακαλύφθηκε ἀπὸ τὴν Ἀγγελικὴ Κοτταρίδου τὸ 2002 στὸ οἰκόπεδο Χορμόβα (περιοχὴ τοῦ χώρου σταθμεύσεως κοντὰ στοὺς βασιλικοὺς τάφους), σὲ δεύτερη χρήση στὸν κιβωτιόσχημο τάφο CII, ποὺ χρονολογεῖται στὸ τελευταῖο τέταρτο του 4ου αἰ. π.Χ.

Βάση ἀπὸ τεφρὸ πωρόλιθο ἔντονα διαβρωμένη, μὲ κυκλικὸ τόρμο διαμέτρου 0,155 στὴν ἄνω ἐπιφάνεια καὶ ἴχνη ἀναθυρώσεως στὴν ἀριστερὴ πλευρά. Διαστάσεις: 0,215 x 0,372-0,485 x 0,10. Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν κύρια ὄψη ἐντὸς βαθυσμένου πλαισίου τὸ ὁποῖο φέρει ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος στὴν γραμμὴ ποὺ τὸ ὁρίζει, στὸ ἴδιο τὸ βάθυσμα καὶ, ἴσως, στὴν κοίτη χαράξεως τῶν γραμμάτων. Ὕψος γραμμάτων: 0,015-0,02. Διάστιχο: 0,01.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Πρῶτο ἥμισυ 4ου αἰ. π.Χ.

Διόδω[ρο]ς
Ν[----------]
[----------].

Ἡ ὑπόθεση ὅτι ὑπῆρχε καὶ τρίτος στίχος ὀφείλεται στὸ σχῆμα τοῦ πλαισίου ἐντὸς τοῦ ὁποίου χαράχθηκε ἡ ἐπιγραφή. Στὸν στίχο αὐτὸν θὰ μποροῦσε νὰ ἀναγράφεται εἴτε τὸ ἐθνικὸ τοῦ νεκροῦ εἴτε τὸ ὄνομα συγγενικοῦ του προσώπου. Ἀξιοσημείωτος ὁ συνδυασμὸς τοῦ μηνοειδοῦς σίγμα μὲ τὸ πλατὺ καὶ ἀνοικτὸ ὠμέγα· γιὰ τὴν πρώιμη χρήση μορφῶν τῆς ἐπισεσυρμένης γραφῆς σ' ἐπιγραφὲς τῆς Μακεδονίας, βλ. M. B. Hatzopoulos, *Chiron* 25 (1995) 176-80.

Πρόκειται γιὰ τὴν παλαιότερη στὴν Μακεδονία μνεία τοῦ πανελλήνιου –συχνοῦ δὲ καὶ στὴν Μακεδονία– ὀνόματος Διόδωρος.

26. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 1777. Ἀνακαλύφθηκε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Μεγάλης Τούμπας καὶ μεταφέρθηκε ἀρχικὰ στὸ Μουσεῖο Θεσσαλονίκης καὶ ἀργότερα στὴν Βεργίνα.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ χονδρόκοκκο μάρμαρο συγκείμενη ἀπὸ δύο σχεδὸν συναρμόζοντα τμήματα, μὲ ἐγγεγραμμένη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη μὲ ἀκρωτήρια. Τὸ κυμάτιο στὸ ὁποῖο ἀπολήγει ὁ κορμὸς καὶ τὸ ἀέτωμα μαζὶ μὲ τὸ σωζόμενο δεξιὸ ἀκρωτήριο διατηροῦν γραπτὴ διακόσμηση μὲ ἐρυθρὸ καὶ κυανὸ χρῶμα· στὸ τύμπανο παράσταση ἄνθους μὲ ἑλικωτοὺς βλαστούς, μὲ τὰ ἴδια χρώματα. Στὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ κορμοῦ γραπτὴ παράσταση: ἀριστερά, ὄρθιας παιδίσκης, ἡ ὁποία ἴσως προσφέρει στὴν καθιστὴ μορφὴ κάποιο ἀντικείμενο μὲ τὸ ἀριστερὸ χέρι· δεξιά, γυναικὸς κατὰ μέτωπον (μὲ τὴν κεφαλὴ σὲ τρία τέταρτα πρὸς τὴν παιδίσκη), καθιστῆς σὲ κλισμὸ μὲ ψηλὸ ἐρεισίνωτο καὶ ὑποπόδιο· κάλαθος εἰκονίζεται στὸ δεξιὸ ἄκρο τῆς παράστασεως. Διαστάσεις: 0,922 (ἀρχικὸ ὕψος, πρὶν ἀπὸ τὴν προσαρμογὴ τῆς στήλης σὲ βάση, 1,01 σύμφωνα μὲ τὴν Σαατσόγλου-Παλιαδέλη) x 0,37-0,39 x 0,085. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ ἀνώτατο μέρος τοῦ κορμοῦ, ἐπάνω ἀπὸ τὴν παράσταση· στὴν κοίτη τῶν γραμμάτων διατηρεῖται τὸ ἀρχικὸ μελανὸ χρῶμα. Ὕψος γραμμάτων: 0,01-0,015 (Ο: 0,007). Διάστιχο: 0,01-0,012.

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 135-138, ἀρ. 15 καὶ πίν. 35· βλ. καὶ 186, 274, 277 (*SEG* 35 [1985] 782)· Kalaitzi, *Tombstones* ἀρ. 51.

Ἡ στήλη εἰκονίζεται συχνὰ σὲ δημοσίευσεις σχετικὲς μὲ τὰ εὑρήματα τῆς Βεργίνας· βλ. π.χ. Κοτταρίδη, *Αἰγές* 113 καὶ 128.

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Τελευταῖο τέταρτο 4ου αἰ. π.Χ.

Δυμιννὼ Κλεάνδρου θυγάτηρ,
Ἕρμ[ω]ν̣ο̣[ς] γυνή.

Στ. 1: Τὸ Μ μὲ τὸ Ι ἑνώνονται μὲ γραπτὴ ὁριζόντια γραμμὴ στὸ μέσον, δίνοντας τὴν ἐντύπωση ὅτι πρόκειται γιὰ συμπίλημα ΜΗ. *Δυμιννν[ώ]* Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, ἀλλὰ ἀφήνει ἀνοικτὸ τὸ ἐνδεχόμενο να πρόκειται γιὰ τὸ ὄνομα –ἐπίσης ἄπαξ λεγόμενο– *Δύμιννν[α]*· τὰ ἴχνη ὅμως τοῦ *ὠμέγα* εἶναι ὁρατὰ στὸ ἄνω μέρος τοῦ στίχου. Στ. 2: *Ἕρμ[ωνος]* Σαατσόγλου-Παλιαδέλη.

Τὸ θέμα τοῦ ἀμάρτυρου ἀλλοῦ ὀνόματος Δυμιννώ (γιὰ τὰ ὑποκοριστικὰ σὲ -ννὼ βλ. ἐπίσης ἀρ. **15** καὶ **22**, ἀνωτέρω καὶ **39**, κατωτέρω) πιθανῶς σχετίζεται μὲ τὰ κύρια ὀνόματα Δύμη (ἐκτὸς ἀπὸ τὴν γνωστὴ πόλη τῆς Ἀχαΐας, τὸ τοπωνύμιο ἀπαντᾶ καὶ στὴν Θράκη: βλ. *TIR K 35, I [Philippi]* 26), Δύμαινα, Δυμᾶνες (μία ἐκ τῶν τριῶν δωρικῶν φυλῶν) καὶ Δύμας (γενάρχης τῶν Δυμάνων). Τὰ ὀνόματα Κλέανδρος καὶ Ἕρμων μαρτυροῦνται συχνὰ στὴν Μακεδονία, ἤδη ἀπὸ τὸν 5ο καὶ 4ο αἰ. π.Χ. ἀντιστοίχως (*LGPN* IV).

27. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 2938. Ἀνακαλύφθηκε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Μεγάλης Τούμπας.

Στήλη ἀπὸ πωρόλιθο μὲ ἀετωματικὴ ἐπίστεψη, ἀποκεκρουμένη ἄνω καὶ κάτω καὶ μὲ ἔντονες διαβρώσεις κατὰ τὴν κύρια ὄψη. Ἡ θέση τῆς ἐπιγραφῆς, ἀκριβῶς κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίστεψη, ἐπιτρέπει τὴν ὑπόθεση ὅτι ὑπῆρχε γραπτὴ παράσταση ἢ διακόσμηση στὸν κορμό, παρ’ ὅτι δὲν σώζονται σχετικὰ ἴχνη. Διαστάσεις: 0,41 x 0,315-0,35 x 0,10. Ὕψος γραμμάτων: 0,015-0,018. Διάστιχο: 0,08.

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 213-14, ἀρ. 38 καὶ πίν. 61· βλ. καὶ 263, 272, 274, 283 (*SEG* 35 [1985] 798).

Πρβλ. (γιὰ τὸ ὄνομα Βερνίκα) Ἄννας Παναγιώτου, *Ἑλληνικὴ διαλεκτολογία* 3 (1992-93) 25 καὶ 28· Hatzopoulos, *Cultes* 44-45· τοῦ ἰδίου, στὸ *Die altgriechischen Dialekte* 171.

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Τέλη 4ου αἰ. π.Χ.

Ἐπικράτης, Στρώ[φ]ακος
Στρωφακίδο[υ], Βερνίκα.

Στ. 1: *Στρώφακος* Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ παραδρομῆς, καθὼς ἤδη στὴν φωτογραφία ποὺ δημοσιεύει τὸ φῖ δὲν εἶναι ὁρατὸ συνεπείᾳ βλάβης τοῦ λίθου στὸ σημεῖο αὐτό· καὶ κατὰ τὴν αὐτοψία τοῦ 2004 δὲν στάθηκε δυνατὸν νὰ ἐπιβεβαιωθεῖ ἡ ἀνάγνωση τοῦ φῖ. Στ. 2: *Στρωφακίδ[ο]υ* Σαατσόγλου-Παλιαδέλη (προφανῶς ἐκ παραδρομῆς ἀντὶ *Στρωφακίδο[υ]*), *Στρωφακίδ[ο]υ SEG*· τὸ ὄμικρον εἶναι ὁρατό, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ ὖψιλον.

Ὅπως ἐπισημαίνει καὶ ἡ Σαατσόγλου-Παλιαδέλη (*Μνημεῖα* 263), ἡ πιθανώτερη ἑρμηνεία τῶν δεσμῶν συγγενείας τῶν νεκρῶν εἶναι οἱ Ἐπικράτης, Στρώφακος καὶ Βερνίκα νὰ εἶναι τέκνα τοῦ Στρωφακίδου. Τὸ σπάνιο ὄνομα Στρώφακος, οἱ παραλλαγές του (Στρόφακος, Στρούφακος) καὶ τὰ παράγωγά του (Στρωφακίδης) ἀπαντοῦν μόνον στὴν Θεσσαλία (βλ. τὰ ἀντίστοιχα λήμματα τοῦ *LGPN* IIIB)· γιὰ τὸ ἐπίθημα –ακ- μὲ τὸ ὁποῖο σχηματίζεται, βλ. ἐπιγραφὴ ἀρ. **455**, κατωτέρω. Τὸ χαρακτηριστικὸ μακεδονικὸ ὄνομα Βερενίκα (πρβλ. Hatzopoulos, *Cultes* 44-45), ποὺ ἐδῶ ἐμφανίζεται μὲ συντετμημένη μορφή (γιὰ τὴν ὁποία, βλ. στὸ σχετικὸ σημείωμα στὰ εὑρετήρια), ἀπαντᾶ ὄχι μόνον στὴν Μακεδονία ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλες περιοχὲς συνεπείᾳ τῆς μακεδονικῆς διασπορᾶς καὶ τῆς διαδόσεως μακεδονικῶν ὀνομάτων στὴν ἑλληνιστικὴ οἰκουμένη (βλ. στὰ λήμματα Βερνίκα καὶ Βερνίκη τῶν *LGPN* I καὶ IIIB· πρβλ. Masson, *OGS* II 417, 557 καὶ 599· III 228 καὶ 292· H. Solin, στὸ *Philokypros* 277-81).

28. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 1778 (ἀρχικὰ Μουσεῖο Βεροίας Λ 607). Ἀνακαλύφθηκε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Μεγάλης Τούμπας.

Στήλη ἀπὸ πωρόλιθο μὲ ἐλεύθερη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη συγκείμενη ἀπὸ δύο συναρμόζοντα τμήματα, ἀποκεκρουμένη κάτω καὶ ἔντονα διαβρωμένη. Διαστάσεις: 0,48 x 0,31 x 0,075. Ἡ ἐπιγραφὴ σὲ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ ἄνω πέρας τοῦ κορμοῦ. Ὕψος γραμμάτων: 0,015-0,02. Διάστιχο: 0,017.

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 214-16, ἀρ. 39 καὶ πίν. 62· βλ. καὶ 275, 280 (*SEG* 35 [1985] 799).

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Δεύτερο ἥμισυ 4ου αἰ. π.Χ.

Εὐθίας [Λ]υσίο[υ]
Ἀργεῖος.

Στ. 2: *Ἀργεῖο[ς]* Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *SEG*.

Εἶναι ἀσφαλῶς ἐνδιαφέρον ὅτι τὸ μόνο ξενικὸ ἐθνικὸ στὰ προρωμαϊκά ἐπιτύμβια τῶν Αἰγεῶν ἀνήκει στὸ Ἄργος, πόλη μὲ προφανῆ ἰδεολογικὴ σημασία γιὰ τὸν οἶκο τῶν Τημενιδῶν, ὁ ἱδρυτικὸς μῦθος τῶν ὁποίων καταγράφει τὴν καταγωγή τους ἀπὸ τὴν πόλη αὐτὴν καὶ στὶς τρεῖς ἐκδοχές του (βλ. π.χ. Mari, *Olimpo* 19-21, 60-66, 159-63, μὲ τὶς πηγὲς καὶ τὴν πλούσια σχετικὴ βιβλιογραφία). Ἡ μυθολογικὴ αὐτὴ συσχέτιση μεταφράσθηκε σὲ πραγματικὲς ἐπαφὲς τῶν Μακεδόνων βασιλέων μὲ τὸ Ἄργος καὶ ἐπιφανεῖς Ἀργείους, τουλάχιστον ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Περδίκκα Β΄ (βλ. τὸν χάλκινο τρίποδα, ἔπαθλο ἀπὸ τὰ Ἡραῖα τοῦ Ἄργους, ποὺ ἀνακαλύφθηκε στὸν τάφο τοῦ Φιλίππου [Ἀνδρόνικου, *Βεργίνα* 164-65· πρβλ. Mari, *Olimpo* 35-36]) ἕως καὶ τὸν Β΄ Μακεδονικὸ πόλεμο (βλ. Λιβίου 32.22.9-11).

29. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1914 ἀπὸ τὸν A. Plassart στὴν εἴσοδο τῆς σιταποθήκης τοῦ τσιφλικιοῦ ἰδιοκτησίας Παπαγεωργίου. Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της.

«Πλάκα ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο ἀποκεκρουμένη δεξιά, λειασμένη ἀριστερά (μέγιστο πλάτος 1,10), ἁδρὰ ἐπεξεργασμένη πίσω (πάχος 0,58) καὶ κάτω (ὕψος 0,21). Χρησιμοποιήθηκε σὲ δεύτερη χρήση ὡς κατώφλι: ἡ ἄνω ἐπιφάνεια φέρει ἀριστερὰ ὀρθογώνιο τόρμο (0,09 x 0,18) καὶ πίσω ὑποδοχή (ἐπὶ 0,21) μὲ αὔλακα γιὰ σταθερὸ θυρόφυλλο. Στὴν κύρια ὄψη, 0,26 ἀπὸ τὸ ἀριστερὸ πέρας καὶ 0,13 ἀπὸ τὸ κάτω πέρας τὸ κατωτέρω ὄνομα εἶναι χαραγμένο ἐλαφρά, μὲ γράμματα 0,02 χωρὶς ἀκρεμόνες, τὰ ὁποῖα δὲν φαίνονται μεταγενέστερα τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.» (Plassart). Ἐὰν δεχθοῦμε ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ποὺ χαράχθηκε δεξιώτερα (ἀρ. **58**, κατωτέρω) ὀφείλεται σὲ δεύτερη χρήση, ἡ ἐπεξεργασία τῆς πλάκας γιὰ τὴν χρήση της ὡς κατωφλιοῦ ἀποτελεῖ τρίτη χρήση τοῦ μνημείου.

A. Plassart, *BCH* 47 (1923) 181 (*SEG* 2 [1924] 394).

Πρβλ. I. I. Russu, *EphDac* 8 (1938) 187 (γιὰ τὸ ὄνομα Εὐρύλοχος).

Φωτογραφία ἐκτύπου Γαλλικῆς Σχολῆς.

4ος – 3ος αἰ. π.Χ. (;)

Εὐρύλοχος
Μενάνδρου.

Τὸ ὄνομα Εὐρύλοχος, συχνὸ καὶ γενικώτερα στὴν Μακεδονία (βλ. *LGPN* IV), ἀπαντᾶ –τὴν ἴδια περίοδο– στὶς φιλολογικὲς μαρτυρίες γιὰ τὶς Αἰγεές (βλ. ἀνωτέρω, μαρτ. ΑΙΓ 14· πρβλ. Tataki, *Macedonians* 40, ἀρ. 8· Berve, *Alexanderreich* 159, ἀρ. 324). Γιὰ τὸ ἀνθρωπωνύμιο Μένανδρος βλ. ἐπιγραφὴ ἀρ. **16**, ἀνωτέρω. Θὰ ἦταν ἑλκυστικὴ ἡ ὑπόθεση ὅτι ὁ συστρατιώτης τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου *Εὐρύλοχος Αἰγαῖος*, ὁ ὁποῖος, ἐπειδὴ ἦταν ἐρωτευμένος μὲ τὴν Τελεσίππα ποὺ ἐπέστρεφε στὴν Μακεδονία, προσποιήθηκε τὸν ἄρρωστο γιὰ νὰ τὴν ἀκολουθήσει καὶ ἀντιμετωπίσθηκε μὲ κατανόηση ἀπὸ τὸν βασιλέα, ἐπανῆλθε τελικὰ στὶς Αἰγεές, ὅπου πλήρης ἡμερῶν ἀπεβίωσε καὶ ἐτάφη στὰ τέλη τοῦ 4ου ἢ τὶς ἀρχὲς τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.

30. Μουσεῖο Βεροίας Λ 201. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1962 ἀπὸ τὸν Μ. Ἀνδρόνικο, κατὰ τὴν διάνοιξη δοκιμαστικῆς τάφρου στὴν ἐπίχωση τῆς Μεγάλης Τούμπας, μαζὶ μὲ τὴν ἐπιγραφὴ ἀρ. **37**, καὶ μεταφέρθηκε στὸ Μουσεῖο Βεροίας.

Πεσσίσκος ἀπὸ λευκὸ χονδρόκοκκο μάρμαρο, ἀκέραιος ἀλλὰ μὲ ἀπολέπιση ἄνω δεξιά. Διαστάσεις: 0,506 x 0,26 x 0,12. Ἡ ἐπιγραφὴ κοντὰ στὴν ἄνω ἀπόληξή του. Ὕψος γραμμάτων: 0,017 (Χ: 0,014). Διάστιχο: 0,005-0,006.

Ἀνδρόνικου, *Βεργίνα* 55-56· Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 232-33, ἀρ. 56 καὶ πίν. 73α· βλ. καὶ 271, 275 (*SEG* 35 [1985] 806).

Πρβλ. (γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως) G. Daux, *BCH* 87 (1963) 802· Ἀνδρόνικου, *Χρονικό* 50.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Τέλη 4ου - ἀρχὲς 3ου αἰ. π.Χ.

Ἡρακλεί̣δη̣ς
Ἀρχίππ̣ο̣υ.

Ἡρακλε[ίδης] | Ἀρχίπ[πο]υ̣ Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, ποὺ σημειώνει ὅτι τὰ ἐντὸς ἀγκυλῶν γράμματα καταγράφονται ὑπεστιγμένα ἀπὸ τὸν Ἀνδρόνικο στὰ ἡμερολόγια τῆς ἀνασκαφῆς. Τὰ γράμματα αὐτὰ ἀναγνώσθηκαν καὶ κατὰ τὴν αὐτοψία τοῦ 1983. Ἡ παρατήρηση τοῦ *SEG* ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι χαραγμένη στοιχηδὸν εἶναι ἐσφαλμένη.

31. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 5. Τὰ τέσσερα θραύσματα τῆς στήλης ἀνακαλύφθηκαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Μεγάλης Τούμπας, τὰ τρία στὸ ἴδιο σημεῖο καὶ τὸ τέταρτο χωριστά.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ ἐλεύθερη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη, συγκείμενη ἀπὸ τέσσερα συναρμόζοντα τμήματα ποὺ ἀποκαθιστοῦν τὸ σύνολο τοῦ μνημείου, συμπεριλαμβανομένου τοῦ ἐμβόλου στερεώσεως. Στὴν ἐπίστεψη καὶ τὸ ὑποκείμενο κυμάτιο διασώζεται γραπτὴ διακόσμηση ἐρυθροῦ καὶ κυανοῦ χρώματος. Στὸν κορμό, ἐντὸς βαθύσματος, γραπτὴ παράσταση ἀγοριοῦ κατὰ μέτωπον, μὲ λευκὸ χειριδωτὸ χιτωνίσκο, ποδῆρες ἱμάτιο, μικρὴ νεανικὴ «χλαμύδα» ποὺ σύρεται στὸ ἔδαφος καὶ ἡμίκλειστα ὑποδήματα· τὸ ἀγόρι κρατεῖ ἀδιάγνωστο ἀντικείμενο (λαγωβόλο κατὰ τὴν πρώτη ἐκδότρια, πτηνὸ ἢ σφαῖρα κατὰ τὴν Καλαϊτζῆ) στὸ δεξιὸ χέρι καὶ ράβδο στὸ ἀριστερό· κάτω ἀριστερὰ ἀπεικονίζεται μικρὸς σκύλος ποὺ στηρίζει τὰ πρόσθια ἄκρα στὸν χιτωνίσκο τοῦ ἀγοριοῦ· κάτω δεξιὰ εἰκονίζεται μικρὸς λίθος. Διαστάσεις: 1,12 x 0,371-0,394 x 0,115. Ἡ ἐπιγραφὴ ἀμέσως κάτω ἀπὸ τὸ κυμάτιο. Ὕψος γραμμάτων: 0,014-0,016 (Φ: 0,02· Ο, Ω: 0,01).

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 103-107, ἀρ. 8 καὶ πίν. 21· βλ. καὶ 185, 275, 285 (*SEG* 35 [1985] 776)· Kalaitzi, *Tombstones* ἀρ. 44.

Πρβλ. Zlotogorska, *Hunden* 75 καὶ 161, ἀρ. 112· Δρούγου – Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Βεργίνα. Τόπος* 299 (ὁλοσέλιδη φωτογραφία).

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Τέλη 4ου - ἀρχὲς 3ου αἰ. π.Χ.

Ἡρακλείδης Φίλωνος.

Ἀξιοσημείωτα τὰ μηνοειδῆ σίγμα, ποὺ δὲν ἀπαντοῦν σὲ ἄλλα ἐπιτύμβια ἀπὸ τὴν ἐπίχωση τῆς Μεγάλης Τούμπας (βλ. ὅμως ἀρ. **25**, ἀνωτέρω).

Καὶ τὰ δύο πανελλήνια αὐτὰ ὀνόματα εἶναι πολὺ δημοφιλῆ στὴν Μακεδονία, ἤδη ἀπὸ τὸν 4ο αἰ. π.Χ. (βλ. *LGPN* IV)· ἀπαντοῦν ἄλλη μιὰ φορὰ στὶς Αἰγεές (ἀρ. **30**, ἀνωτέρω καὶ **47**, κατωτέρω, ἀντίστοιχα).

32. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν, ΒΛ 1779 (τὸ ἐνεπίγραφο ἀπότμημα ἀρχικὰ Μουσεῖο Βεροίας Λ 605). Καὶ τὰ τέσσερα θραύσματα τῆς στήλης ἀνακαλύφθηκαν στὴν ἐπίχωση τῆς Μεγάλης Τούμπας, τὰ τρία πρῶτα τὸ 1976 καὶ τὸ τέταρτο τὸ 1978.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ χονδρόκοκκο μάρμαρο μὲ ἐλεύθερη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη, συγκείμενη ἀπὸ τέσσερα συναρμόζοντα ἀλλὰ μὴ συγκολλημένα τμήματα ποὺ ἀποκαθιστοῦν τὸ σύνολο τοῦ μνημείου. Ἴχνη γραπτῆς διακοσμήσεως μὲ ἐρυθρὸ χρῶμα στὸ ὑποκείμενο τοῦ ἀετώματος κυμάτιο καὶ ἀδιάγνωστης γραπτῆς παραστάσεως ἢ ταινίας στὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ. Διαστάσεις: 1,58 (σύνολο μνημείου) x 0,41-0,46 x 0,14. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ, σὲ ἐπιφάνεια ποὺ ὁρίζεται μὲ γραπτὸ περίγραμμα· τὰ γράμματα διατηροῦν ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος. Ὕψος γραμμάτων: 0,023-0,028 (Ο, Ω: 0,014). Διάστιχο: 0,02-0,023.

Μ. Ἀνδρόνικου, *AAA* 9 (1976) 124-25 καὶ εἰκ. 2 (*BullEpigr* 1978, 279· *SEG* 26 [1976-1977] 782)· τοῦ ἰδίου, *Βεργίνα* 57· Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 205-207, ἀρ. 33 καὶ πίν. 56· βλ. καὶ 275-76 (*SEG* 35 [1985] 794· Ἄννας Παναγιώτου, *Ἑλληνικὴ διαλεκτολογία* 3 [1992-93] 24).

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Τρίτο τέταρτο 4ου αἰ. π.Χ.

Θεόδωρος
Θευφάνους.

Ἡ παρατήρηση τοῦ *SEG* πὼς ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι χαραγμένη στοιχηδὸν εἶναι ἐσφαλμένη.

Ὁ Θεόδωρος ἦταν προφανῶς ἀδελφὸς τοῦ Θευκρίτου τοῦ Θευφάνους, τὸ ἐπιτύμβιο τοῦ ὁποίου κατασκεύασαν οἱ ἴδιοι τεχνῖτες τὴν ἴδια ἐποχή (βλ. τὴν ἑπόμενη). Εἶναι ἀξιοπερίεργο ὅτι ἐνῷ ὁ Θεύκριτος, πιστὸς στὴν παράδοση τοῦ πατέρα του, διατηρεῖ τὴν διαλεκτικὴ μορφὴ τοῦ ὀνόματός του, ὁ «ἐκσυγχρονιστὴς» Θεόδωρος, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα περιέχει τὸ ἴδιο ἀκριβῶς πρῶτο συνθετικό, υἱοθετεῖ γιὰ τὸν ἑαυτόν του τὴν μορφὴ τῆς ἀττικῆς κοινῆς. Γιὰ τὸ φωνητικὸ φαινόμενο /eo/ -> /eu/ στὶς ἐπιγραφὲς τῆς Μακεδονίας, βλ. Ἄννας Παναγιώτου, *Ἑλληνικὴ διαλεκτολογία* 3 (1992-1993) 24. Γιὰ ἄλλα παραδείγματα στὸν παρόντα τόμο, βλ. ἀρ. **131** καὶ **447**, κατωτέρω.

33. Μουσεῖο Βεροίας Λ 225. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1948 στὴν ἐπίχωση τῆς Μεγάλης Τούμπας, κατὰ τὴν διάρκεια κατασκευῆς χαρακωμάτων ἀπὸ στρατιῶτες ποὺ στρατοπέδευαν στὴν κορυφὴ τῆς

Τούμπας. Μεταφέρθηκε ἀρχικὰ στὸ δημοτικὸ σχολεῖο Βεργίνας ἀπὸ τὸν φύλακα ἀρχαιοτήτων Παγκράτιο Παυλίδη καὶ ἀργότερα στὴν συλλογὴ τῆς Κυριώτισσας στὴν Βέροια ἀπὸ τὸν Μανόλη Ἀνδρόνικο.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ χονδρόκοκκο μάρμαρο μὲ ἐλεύθερη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη, ἀποκεκρουμένη κάτω καὶ δεξιά. Στὸ κάτω σωζόμενο μέρος τοῦ κορμοῦ διατηροῦνται ἴχνη χρώματος ἀπὸ γραπτὴ ταινία ἢ ἄνω τμῆμα παραστάσεως. Διαστάσεις: 0,585 x 0,40 x 0,13. Ἡ ἐπιγραφὴ σὲ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ ἄνω πέρας τοῦ κορμοῦ. Τὸ μνημεῖο (στήλη καὶ ἐπιγραφή) εἶναι ἔργο τῶν ἴδιων τεχνιτῶν ποὺ φιλοτέχνησαν καὶ τὴν προηγούμενη. Ὕψος γραμμάτων: 0,020-0,027 (Θ, Ο: 0,012-0,017· Φ, Υ: 0,028-0,032). Διάστιχο: 0,025-0,030.

Μ. Ἀνδρόνικου, *BCH* 79 (1955) 101 καὶ εἰκ. 5 (*BullEpigr* 1956, 151· *SEG* 14 [1957] 477)· Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 203-5, ἀρ. 32 καὶ πίν. 55· βλ. καὶ 276 (*SEG* 35 [1985] 793· Ἄννας Παναγιώτου, *Ἑλληνικὴ διαλεκτολογία* 3 [1992-93] 24)· Ἀνδρόνικου, *Βεργίνα* 55 καὶ *Χρονικό* 39-40 (μὲ τὸ ἱστορικὸ τῆς ἀνευρέσεως).

Πρβλ. Χρ. Μακαρόνα, *Μακεδονικά* 2 (1941-52) 632-33, ἀρ. 79 (μνεία τῆς ἀνευρέσεως)· Kalléris, *Macédoniens* 468, σημ. 2 (διαλεκτικὰ στοιχεῖα).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Τρίτο τέταρτο 4ου αἰ. π.Χ.

Θεύκριτος
Θευφάνους.

Ὁ Θεύκριτος ἦταν προφανῶς ἀδελφὸς τοῦ Θεοδώρου τοῦ Θευφάνους, τὸ ἐπιτύμβιο τοῦ ὁποίου κατασκεύασαν οἱ ἴδιοι τεχνῖτες τὴν ἴδια ἐποχή (βλ. στὴν προηγούμενη ἐπιγραφή). Γιὰ τὴν διαλεκτικὴ μορφὴ τῶν ὀνομάτων Θεόκριτος καὶ Θεοφάνης, βλ. τὰ σχόλια στὴν προηγούμενη ἐπιγραφή.

34. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 14. Ἀποκαλύφθηκε τυχαῖα ἀπὸ τὰ νερὰ τῆς βροχῆς στὴν ἐπίχωση τῆς Μεγάλης Τούμπας τὸν χειμῶνα τοῦ 1978.

Ναόσχημη στήλη ἀπὸ ὑπόλευκο χονδρόκοκκο μάρμαρο μὲ ἐγγεγραμμένη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη, συγκείμενη ἀπὸ πέντε συναρμόζοντα τμήματα ποὺ ἀποκαθιστοῦν τὸ σύνολο τοῦ μνημείου, συμπεριλαμβανομένου τοῦ ἐμβόλου στερεώσεως, μὲ ἔντονη διάβρωση στὸ δεξιὸ τμῆμα τῆς ἀναγλυφικῆς ἐπιφάνειας. Ὁ κορμὸς πλαισιώνεται ἀπὸ παραστάδες ἐπὶ τῶν ὁποίων ἑδράζεται τὸ ἐπιστύλιο ποὺ φέρει τὴν ἀετωματικὴ ἐπίστεψη. Στὸ τύμπανο τοῦ ἀετώματος ἀνάγλυφος ὀμφαλωτὸς ρόδακας ποὺ πλαισιώνεται μὲ γραπτὴ παράσταση ἐρυθροῦ καὶ κυανοῦ χρώματος, τῆς ὁποίας σώζονται ὑπολείμματα· στὶς ἐπιφάνειες ἀνάμεσα στὸ κεντρικὸ καὶ τὰ γωνιακὰ ἀκρωτήρια, ἀνάγλυφη παράσταση ἀντωπῶν πτηνῶν μὲ ἴχνη κυανοῦ χρώματος. Στὸ ὀρθογώνιο βαθυσμένο πεδίο τοῦ κορμοῦ ποὺ περιγράφεται ἀπὸ τὸ ἐπιστύλιο, τὶς δύο παραστάδες καὶ τὴν βάση, παράσταση σὲ χαμηλὸ ἀνάγλυφο: ἀριστερά, παιδικῆς μορφῆς μὲ χιτωνίσκο καὶ χλαμύδα κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ δεξιά· δεξιώτερα, ἀνδρὸς κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ δεξιά, μὲ κράνος, χιτωνίσκο, θώρακα, χλαμύδα καὶ κνημῖδες, ὁ ὁποῖος τείνει πρὸς τὰ δεξιὰ τὸ δεξιό του χέρι· πίσω του, ἀλόγου πρὸς τὰ δεξιά· στὸ κέντρο, δυσδιάκριτης μορφῆς, κατὰ τὴν πρώτη

ἐκδότρια καθιστοῦ (;) ἀνδρὸς τὸν ὁποῖον προφανῶς δεξιώνεται ὁ ὄρθιος πολεμιστής· ἀκόμη δεξιώτερα, κατὰ τὴν πρώτη ἐκδότρια, ἀδιάγνωστης ὄρθιας μορφῆς. Διαστάσεις: 1,168 x 0,525-0,58 x 0,096. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ ὁριζόντιο γεῖσο τοῦ ἀετώματος (ὁ πρῶτος στίχος) καὶ στὸ ἐπιστύλιο (ὁ δεύτερος). Ὕψος γραμμάτων: 0,017-0,02 (Ο: 0,01). Διάστιχο: 0,012.

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 55-64, ἀρ. 4 καὶ πίν. 12-13· βλ. καὶ 271, 273, 276 (*SEG* 35 [1985] 773· Π. Κωνσταντινίδη, *Ἀρχαιογνωσία* 15 [2007-2009] 277-79 καὶ 302-303, ἀρ. 14)· Kalaitzi, *Tombstones* ἀρ. 40.

Πρβλ. Chrysoula Saatsoglou-Paliadeli, *JHS* 113 (1993) 144 καὶ πίν. IVa (γιὰ τὴν χλαμύδα)· Hatzopoulos, *Armée* 50 (γιὰ τὸν ἐξοπλισμὸ τοῦ πολεμιστῆ).

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Δεύτερο ἥμισυ 4ου αἰ. π.Χ.

Κ̣α̣λ̣λ̣ί̣α̣ς Ἀ̣ρ̣τεμιδώρου, Ἀρτεμί–
δωρ̣ος Κ̣α̣λ̣λ̣ία, Δημητρία Καλλία.

[Καλλίας Ἀρτεμι]δ̣ώ̣ρου, Ἀρτεμί[δωρ[ος Κα]λ̣λ̣ία, Δημη[τ]ρία Κ̣α̣λλία Σαατσόγλου-Παλιαδέλη.

Ὁ Καλλίας ἐνδεχομένως ταυτίζεται μὲ τὴν καθιστὴ μορφὴ στὸ κέντρο καὶ τὰ παιδιά του Ἀρτεμίδωρος καὶ Δημητρία μὲ τὸν ὄρθιο πολεμιστὴ καὶ τὴν ἀδιάγνωστη μορφὴ δεξιά· στὴν περίπτωση αὐτὴ ἡ παιδικὴ μορφὴ δεξιὰ θὰ εἶναι δοῦλος ἢ μᾶλλον ὁ ἱπποκόμος τοῦ Ἀρτεμιδώρου (πρβλ. Hatzopoulos, *Armée* 53-54 καὶ πίν. I-IV). Καὶ τὰ τρία ἀνθρωπωνύμια εἶναι πανελλήνια ὀνόματα ποὺ ἀπαντοῦν καὶ ἀλλοῦ στὴν Μακεδονία, ἤδη ἀπὸ τὸν 5ο (Καλλίας) καὶ 4ο (Ἀρτεμίδωρος, Δημητρία) αἰ. π.Χ. Εἶναι ὅμως ἐνδιαφέρον ὅτι τὸ ὄνομα Καλλίας διατηρεῖ τὴν διαλεκτικὴ κλίση του.

35. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 1780 (ἀρχικὰ Μουσεῖο Βεροίας Λ 608). Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1972, «πλησίον τῆς διανοιγείσης δοκιμαστικῆς τάφρου ἐντὸς τῆς Μεγάλης Τούμπας», προερχόμενη πιθανώτατα ἀπὸ τὴν μεγάλη ἐπίχωση τῶν βασιλικῶν τάφων.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ ἀσβεστόλιθο, ἐλλιπὴς ἄνω, συγκείμενη ἀπὸ δύο συναρμόζοντα ἀποτμήματα, μὲ ἔντονη διάβρωση στὴν σωζόμενη ἄνω ἀπόληξη· τὸ κάτω ἀπότμημα διασώζει καὶ τὸ ἔμβολο στηρίξεως. Διατηροῦνται ἐλάχιστα ἴχνη χρώματος ἀπὸ τὴν διακόσμηση (ταινία ἢ γραπτὴ παράσταση) ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή, ἡ ὁποία εἶναι χαραγμένη στοιχηδὸν. Διαστάσεις: 1,065 x 0,397 x 0,12. Ὕψος γραμμάτων: 0,017-0,022 (Ο: 0,012-0,015). Διάστιχο: 0,015-0,017.

Αἰκατερίνης Ρωμιοπούλου, *ΑΔ* 27 (1972) *Χρον.* [1977] 515 καὶ πίν. 449δ (*BullEpigr* 1978, 280· *SEG* 27 [1977] 316)· Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 207-209, ἀρ. 34 καὶ πίν. 57· βλ. καὶ 258, 278, 280-81 (*SEG* 35 [1985] 795).

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Πρῶτο ἥμισυ 4ου αἰ. π.Χ.

Κλεόβουλο[ς],
Μελίτεια.

Ἡ θέση τῆς ἐπιγραφῆς κάτω ἀπὸ τὴν γραπτὴ διακόσμηση, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν πλειονότητα τῶν κλασσικῶν καὶ ἑλληνιστικῶν ἐπιτυμβίων τῶν Αἰγεῶν, ὁδηγεῖ τὴν Σαατσόγλου-Παλιαδέλη (*Μνημεῖα* 209 καὶ 258) στὴν εὔλογη ὑπόθεση ὅτι ὑπῆρχαν καὶ ἄλλα ὀνόματα στὸ ἀνώτερο τμῆμα τῆς στήλης καὶ ὅτι ὁ Κλεόβουλος καὶ ἡ Μελίτεια ἦσαν ἀδελφοί.

Καὶ τὰ δύο ὀνόματα εἶναι πανελλήνια, ἀλλὰ τὸ δεύτερο ἀπαντᾶ μόνον μιὰν ἄλλη φορὰ στὴν Μακεδονία (*EAM* 51).

36. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 3. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1978, στὸν λιθοσωρὸ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Μεγάλης Τούμπας· ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι καὶ τὰ ἐννέα θραύσματα εἶχαν προσεκτικὰ τοποθετηθεῖ στὸ ἴδιο σημεῖο, μὲ τὴν κύρια ὄψη πρὸς τὰ κάτω, σὲ μία σπάνια γιὰ τὰ δεδομένα τῆς Μεγάλης Τούμπας ἐπίδειξη φροντίδος γιὰ τὸ κατεστραμμένο μνημεῖο.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ χονδρόκοκκο μάρμαρο συγκείμενη ἀπὸ ἐννέα συναρμόζοντα τμήματα ποὺ ἀποκαθιστοῦν τὸ σύνολο τοῦ ἀρχικοῦ μνημείου. Ὁ κορμός καταλήγει σὲ ἰωνικὸ κυμάτιο μὲ γραπτὴ διακόσμηση ἐρυθροῦ καὶ κυανοῦ χρώματος καὶ ἐλεύθερη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη μὲ ἀνθεμωτὰ ἀκρωτήρια, ἡ ὁποία διατηρεῖ ἐπίσης τὴν γραπτὴ διακόσμησή της μὲ τὰ ἴδια χρώματα στὸ σύνολο τῶν ἀρχιτεκτονικῶν της στοιχείων· στὸ κέντρο τοῦ τυμπάνου, συμπλεκόμενο μὲ τὴν φυτικὴ παράσταση, παριστάνεται τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος φτερωτῆς γυναικείας μορφῆς μὲ πόλο κατ’ ἐνώπιον. Στὸ ἄνω τμῆμα τοῦ κορμοῦ ἀνάγλυφο ψευδοναόμορφο πλαίσιο μὲ ἐπίκρανα στὶς παραστάδες, τὰ ὁποῖα στηρίζουν ἐπιστύλιο καὶ γεῖσο μὲ πέντε ἀκροκεράμους ἀπὸ τὶς ὁποῖες σώζονται ἀκέραιες μόνον οἱ δύο. Τὸ πλαίσιο περιβάλλει γραπτὴ παράσταση: ἀριστερά, ὄρθιου νέου ἀνδρὸς σὲ τρία τέταρτα πρὸς τὰ δεξιὰ μὲ χιτωνίσκο, χλαμύδα, πέτασο στερεωμένο στὸν αὐχένα καὶ κλειστὰ ὑποδήματα, ὁ ὁποῖος φέρει δόρυ στὸ ἀριστερὸ χέρι καὶ δεξιώνεται τὸν καθιστὸ ἄνδρα δεξιά· δεξιά, σὲ πρῶτο ἐπίπεδο, ἀγοριοῦ σὲ τρία τέταρτα πρὸς τὰ ἀριστερά, μὲ χιτωνίσκο, χλαμύδα καὶ κλειστὰ ὑποδήματα, καθὼς καὶ σκύλου· σὲ δεύτερο ἐπίπεδο, ἀνδρὸς ποὺ κάθεται σὲ κλισμὸ μὲ ψηλὸ ἐρεισίνωτο καὶ ὑποπόδιο· ἡ ἀπολέπιση ἐπιτρέπει νὰ διακρίνομε μόνον τὰ κλειστὰ ὑποδήματα, τὸν πέτασο ποὺ φορεῖ καὶ τὸ δόρυ ποὺ φέρει στὸ ἀριστερὸ χέρι· σὲ τρίτο ἐπίπεδο, ὄρθιας γυναικὸς σὲ τρία τέταρτα πρὸς τὰ ἀριστερά, μὲ ἱμάτιο ποὺ καλύπτει τὸ κεφάλι, ἡ ὁποία τείνει τὸ δεξιὸ χέρι πρὸς τὸν ὄρθιο ἄνδρα. Διαστάσεις: 1,57 x 0,574-0,604 x 0,115. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ ἄνω πέρας τοῦ κορμοῦ καὶ ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἐπιστύλιο τοῦ ψευδοναόσχημου πλαισίου. Ὕψος γραμμάτων: 0,016-0,019 (Δ, Ο, Ω: 0,007-0,009). Διάστιχο: 0,01.

Μ. Ἀνδρόνικου, στὸ *Φίλιππος* 207, εἰκ. 110 (ἔγχρ. φωτ. καὶ σχόλια γιὰ τὰ ὀνόματα)· M. Andronikos, *PBA* 65 (1979) 356-57 (γιὰ τὸ ἀρχαιολογικὸ πλαίσιο)· *Μακεδονία 4000 χρόνια* 98, εἰκ. 61 (ἔγχρ. φωτ. καὶ σχόλια γιὰ τὰ ὀνόματα)· Ἀνδρόνικου, *Βεργίνα* 85, εἰκ. 45 (ἔγχρ. φωτ.)· Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 152-59, ἀρ. 20 καὶ πίν. 42-43· βλ. καὶ 185-86, 269-70, 278, 282 (*SEG* 35 [1985] 787)· ἔκτοτε ἡ στήλη ἀπεικονίζεται σὲ πλῆθος ἐκδόσεων σχετικὰ μὲ τὰ εὑρήματα τῆς Βεργίνας (π.χ. Κοτταρίδη, *Αἰγές* 62, 83, 341)· Kalaitzi, *Tombstones* ἀρ. 52.

Πρβλ. Chrysoula Saatsoglou-Paliadeli, *JHS* 113 (1993) 131 καὶ πίν. IIb (γιὰ τὸν πέτασο)· Ἀνδρόνικου, *Χρονικό* 209-10 (γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως).

Αὐτοψία, φωτογραφία.

περ. 340-320 π.Χ.

Κλεώνυμος : Ἀκύλου, : Ἄδυμος : Κλεωνύ–
μου, : Πευκόλαος : Ἀδύμου, : Κρινὼ : Ἀδύμου.

Ἡ παράσταση προφανῶς ἀπεικονίζει τέσσερες γενεὲς μιᾶς οἰκογένειας: νέο ἄνδρα, ἀριστερά, τοὺς γονεῖς του, ὥριμη γυναῖκα καὶ ἄνδρα, δεξιά, σὲ δεύτερο καὶ τρίτο ἐπίπεδο, καὶ τὸν μικρὸ γιό του σὲ πρῶτο ἐπίπεδο. Ἀπὸ τὸν συσχετισμὸ μὲ τὴν ἐπιγραφὴ προκύπτει ὅτι ὁ τελευταῖος ὀνομάζεται Πευκόλαος, ὁ πατέρας του Ἄδυμος καὶ ὁ πάππος του Κλεώνυμος. Παρ' ὅτι κατονομάζονται καὶ ἀπεικονίζονται τρεῖς ἄνδρες καὶ μία γυναίκα, εἶναι προτιμότερο ἡ ὥριμη γυναίκα τῆς παραστάσεως νὰ ἐκληφθεῖ ὡς ἡ μὴ κατονομαζόμενη μητέρα τοῦ Ἀδύμου παρὰ ἡ κατονομαζόμενη Κρινώ, ἀδελφὴ τοῦ Πευκολάου. Τέτοιες ἀναντιστοιχίες μεταξὺ ὀνομάτων καὶ παραστάσεων δὲν εἶναι σπάνιες σὲ ἐπιτύμβια μνημεῖα.

Τὸ πανελλήνιο ἀνθρωπωνύμιο Κλεώνυμος μαρτυρεῖται καὶ στὴν γειτονικὴ Βέροια (*EKM* Α΄ 142). Τὸ ὄνομα Ἀκύλας εἶναι σχετικὰ συχνὸ στὴν Μακεδονία καὶ μαρτυρεῖται σὲ μεταγενέστερες ἐπιγραφὲς τῆς Ἔδεσσας (ἀρ. **181**, στ. 16, κατωτέρω), τῆς Θεσσαλονίκης (*IG* X 2, 1, 935 Α· πρβλ. 476 C), στὴν Πελαγονία (Düll, *Götterkulte* 340, ἀρ. 131), καθὼς καὶ στὴν γειτονικὴ Θεσσαλία (Ἀ. Σ. Ἀρβανιτόπουλου, *AE* 1916, 29, ἀρ. 277, στ. 23 καὶ 278, στ. 29). Ἡ πρώτη ἐκδότρια προτιμᾶ νὰ ἀποδώσει τὴν γενικὴ *Ἀκύλου* σὲ δευτερόκλιτη γενικὴ τοῦ ἀνθρωπωνυμίου Ἄκυλος, μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι τὰ πρωτόκλιτα στὶς ἐπιγραφὲς τῶν Αἰγεῶν σχηματίζουν πάντοτε τὴν γενική τους σύμφωνα μὲ τὴν διάλεκτο σὲ -α (*Ἀκύλα*). Ὁ κανόνας ποὺ ἐπικαλεῖται ὅμως στηρίζεται μόνον σὲ δύο σχετικὰ παραδείγματα (*Φιλλέα* –ἀρ. **18**, ἀνωτέρω– καὶ *Καλλία* –ἀρ. **34**, ἀνωτέρω, στὰ ὁποῖα πρέπει νὰ προστεθεῖ καὶ ἡ γενικὴ *Τελευτία*, ἀρ. **43**, κατωτέρω). Στὴν πραγματικότητα, ἀπὸ τὴν μελέτη τοῦ συνόλου τῶν σύγχρονων ἐπιγραφῶν τῆς Μακεδονίας προκύπτει ὅτι οἱ χρῆστες ταλαντεύονται μεταξὺ τοῦ διαλεκτικοῦ καὶ τοῦ ἀττικοῦ σχηματισμοῦ τῆς γενικῆς τῶν πρωτοκλίτων (βλ., γιὰ τὴν γειτονικὴ Βέροια, *EKM* Α΄ σελ. 507, καὶ γενικώτερα Anna Panayotou, *Langue* 413-18). Ἐπὶ πλέον ὁ τύπος *Ἄκυλος* εἶναι ἅπαξ λεγόμενον ποὺ μαρτυρεῖται μόνον στὴν Αἴγυπτο. Ἄδυμος εἶναι χαρακτηριστικὸ διαλεκτικὸ μακεδονικὸ ἄνθρωπωνύμιο (βλ. *LGPN* IV), ποὺ μαρτυρεῖται ἐννέα φορὲς μόνον στὴν γειτονικὴ Βέροια (βλ. *EKM* Α΄ σελ. 423)· στὶς Αἰγεὲς μαρτυρεῖται σὲ κεραμίδα ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν τειχῶν (*ΑΔ* 60 [2005] *Χρον*. [2013] 762). Κρινώ, καίτοι σχετικὰ σπάνιο, ἀπαντᾶ σὲ διάφορες περιοχὲς τῆς ἑλληνικῆς οἰκουμένης. Γιὰ τὸ χαρακτηριστικὰ μακεδονικὸ ὄνομα Πευκόλαος, βλ. ἀρ. **21**, ἀνωτέρω.

37. Μουσεῖο Βεροίας Λ 203. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως, βλ. ἐπιγραφὴ ἀρ. **30**, ἀνωτέρω.

Πεσσόσχημη στήλη ἀπὸ ἀσβεστόλιθο, συγκείμενη ἀπὸ δύο συναρμόζοντα ἀποτμήματα ποὺ συμπληρώνουν τὸ ἀρχικὸ μέγεθος τοῦ μνημείου· ἐπιφανειακὲς φθορὲς καθ' ὅλο τὸ ὕψος τῆς κύριας ὄψεως. Διαστάσεις: 0,78 x 0,31 x 0,17. Ἡ ἐπιγραφὴ λίγο ἐπάνω ἀπὸ τὸ μέσον τοῦ ἄνω ἀποτμήματος. Ὕψος γραμμάτων: 0,013-0,016 (Ο: 0,009· Φ: 0,02). Διάστιχο: 0,0145-0,017.

G. Daux, *BCH* 87 (1963) 802, σημ. 1 καὶ 804, εἰκ. 12 (*BullEpigr* 1965, 232)· Ἰ. Τουράτσογλου, *Μακεδονικά* 12 (1972) 66, ἀρ. Α΄ καὶ πίν. Ια· Ἀνδρόνικου, *Βεργίνα* 55-56· Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 233-35, ἀρ. 57 καὶ πίν. 73β· βλ. καὶ 277-79 (*SEG* 35 [1985] 807).

Πρβλ. Ἀνδρόνικου, *Χρονικό* 50 (συνθῆκες εὑρέσεως).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Τελευταῖο τέταρτο 4ου αἰ. π.Χ.

Κλησιθήρα Λυκόφρο-
νος, Κ̣λείτου δὲ γυνή.

Στ. 1: *Κλεισιθήρα* Robert, ἐκ παραδρομῆς.

Τὸ γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιο Κλησιθήρα εἶναι τόσο ἐνδιαφέρον ὅσο καὶ σπάνιο· μαρτυρεῖται στὴν Σπάρτη μὲ τὴν μορφὴ *Κλεησιθήρα* ἀπὸ τὸν Ἀλκμᾶνα (1.72: *Κλεησισήρα*· πρβλ. Poralla - Bradford, *Prosopography* 74· Bechtel, *Personennamen* 209 καὶ 248· R. Arena, *Acme* 34 [1981] 173-78 καὶ 393-94· O. Masson, *REG* 99 (1986) 137 [= *OGS* II 512]). Ἡ μαρτυρούμενη στὶς Αἰγεὲς μορφὴ προέρχεται ἀπὸ παλαιότερο τύπο **ΚλεΓεσιθήρα*, σύνθετο ἀπὸ τὴν ρίζα τῶν λέξεων *κλέος* καὶ *θήρα*. Ἡ γραφὴ μὲ ἦτα ἀντὶ τοῦ ἀναμενόμενου ἔψιλον-ἰῶτα παρέχει μία πρόσθετη μαρτυρία τῆς ἀπουσίας διακρίσεως μεταξὺ τῶν φθόγγων /e:/ καὶ /ε:/ (πρβλ. Κλήτα στὴν Βέροια [*EKM* Α΄ 178], Βηδέτα [= Φειδέτα] στὴν Εὐρωπό [ἀρ. **599**, κατωτέρω· πρβλ. *BullEpigr* 1989, 444]), καὶ τῆς πιθανῆς στενώσεώς τους σὲ /i/· βλ. στὸ σχετικὸ σημείωμα στὰ εὑρετήρια. Εἶναι ἀξιοπαρατήρητο ὅτι τὸ χαρακτηριστικὰ μακεδονικὸ ὄνομα (βλ. *LGPN* IV) τοῦ ἀνδρός της ἔχει τὴν ἴδια ἐτυμολογία (**Κλέγετος > Κλεῖτος*· πρβλ. O. Masson, στὸ *Colloque Chantraine* 259 [= *OGS* III 142]).

38. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 1781. Ἀνακαλύφθηκε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Μεγάλης Τούμπας.

Ἄνω ἀπότμημα στήλης ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ ἐλεύθερη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη καὶ γραπτὴ παράσταση στὸν κορμό, τὴν ὁποία ἡ ἔντονη διάβρωση ἔχει σχεδὸν πλήρως ἀπαλείψει. Διαστάσεις: 0,71 x 0,375-0,41 x 0,08. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐντὸς «πίνακος» στὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ ἐπάνω ἀπὸ τὴν παράσταση. Ὕψος γραμμάτων: 0,015-0,025, μειούμενο πρὸς τὰ δεξιά.

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 146-47, ἀρ. 18 καὶ πίν. 40· βλ. καὶ 277, 280 (*SEG* 35 [1985] 785).

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Τέλη 4ου - ἀρχὲς 3ου αἰ. π.Χ.

Λύλα Κλεαγόρο[υ].

Ἐὰν δὲν ὑποτεθεῖ χαρακτικὸ λάθος, ὁπότε τὸ ὄνομα Λύδα (λιγώτερο πιθανὰ τὰ Αὖλα, Δύδα, πρβλ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 280) θὰ προσέφερε τὴν προφανῆ λύση, τὸ ὄνομα Λύλα μᾶλλον σχετίζεται μὲ τὸ ἀντίστοιχο ἀνδρικὸ ὄνομα Λυλης (γεν. -ητος) ποὺ ἀπαντᾶ στὸ Δυρράχιο (βλ. *I. Apollonia* σελ. 137 καὶ σημ. 80) παρὰ μὲ τὸ ἀβέβαιο ἀρκαδικὸ τοπωνύμιο Λύλη (Στέφ. Βυζ., λ. *Λύλη*). Τὸ ὄνομα Κλεαγόρας ἢ Κλεάγορος ἀπαντᾶ στὴν Μακεδονία μόνον στὴν θηλυκὴ ἐκδοχὴ Κλεαγόρα, στὴν γειτονικὴ Βέροια (*EKM* Α΄ 357) καὶ τὴν Ἐορδαία (*EAM* 116).

39. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 2937. Τὰ δύο τμήματα τοῦ μνημείου ἀνακαλύφθηκαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Μεγάλης Τούμπας.

Ψευδοναόσχημη στήλη ἀπὸ ἀμμόπετρα, μὲ ἀδιαμόρφωτο πλαίσιο στὸν κορμὸ καὶ τριγωνικὴ ἐπίστεψη, ἐπάνω σὲ συναρμόζουσα κυλινδρικὴ βωμόσχημη βάση μὲ κυμάτια ἄνω καὶ κάτω. Στὸ βάθυσμα τοῦ κορμοῦ δὲν σώζονται χρωματικὰ ὑπολείμματα. Διαστάσεις βάσεως: 0,485 x 0,385-0,43. Διαστάσεις στήλης: 0,505 x 0,32 x 0,0145 (Σαατσόγλου-Παλιαδέλη). Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν βάση. Ὕψος γραμμάτων: 0,02-0,028. Διάστιχο: 0,005-0,01.

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 217-19, ἀρ. 42 καὶ πίν. 64· βλ. καὶ 269, 281 (*SEG* 35 [1985] 800).

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Δεύτερο-τρίτο τέταρτο 4ου αἰ. π.Χ.

Μυ̣ρ̣[ι]ννώ (;),
Ἀγᾰ́θων.

Στ. 1: *Μ[υ]ννώ* Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *SEG*, αλλὰ ἀνάμεσα στὸ μῦ καὶ τὸ νῦ διακρίνονται ἡ ἀριστερὴ διαγώνια κεραία τοῦ ὕψιλον, τὸ κατώτερο τμῆμα μιᾶς κάθετης κεραίας καὶ χῶρος γιὰ ἕνα ἀκόμη γράμμα. Ἡ συμπλήρωση δὲν εἶναι ἀσφαλής, καθὼς τὸ τρίτο γράμμα εἶναι ἀβέβαιο καὶ τὸ τέταρτο ἀδιάγνωστο.

Τὸ πανελλήνιο ἀνθρωπωνύμιο Ἀγάθων ἦταν ἰδιαίτερα δημοφιλὲς ἤδη ἀπὸ τὸν 5ο αἰ. π.Χ. στὴν Μακεδονία (βλ. *LGPN* IV). Τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ὄνομα τῆς νεκρῆς παραδίδεται ἀλλοῦ ὡς *Μυρρινώ* (βλ. π.χ. *SEG* 35 [1985] 182) δὲν ἀποτελεῖ σοβαρὸ ἀντεπιχείρημα δεδομένης τῆς πρώιμης συγχύσεως μεταξὺ τῶν λέξεων *μύρον*, *μύρρα* καὶ *μύρτον* (Chantraine, *Dictionnaire* 724). Ὁ σχηματισμὸς ὑποκοριστικῶν σὲ -ννὼ φαίνεται νὰ εἶναι συνήθης στὶς Αἰγεές (βλ. ἀρ. **15**, **22** καὶ **26**, ἀνωτέρω).

40. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 122. Τὰ δύο τμήματα τῆς στήλης ἀνακαλύφθηκαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς Μεγάλης Τούμπας σὲ διαφορετικὰ σημεῖα τῆς ἐπιχώσεως.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ χονδρόκοκκο μάρμαρο, συγκείμενη ἀπὸ δύο συναρμόζοντα ἀποτμήματα ποὺ ἀποκαθιστοῦν τὸ σύνολο τοῦ μνημείου. Ὁ ἁπλαισίωτος κορμὸς ἀπολήγει σὲ κυμάτιο μὲ γραπτὴ διακόσμηση ἐρυθροῦ καὶ κυανοῦ χρώματος καὶ ἐλεύθερη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη μὲ ἀκρωτήρια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα σώζεται μόνον τὸ δεξιό· ἴχνη τῶν ἴδιων χρωμάτων σώζονται καὶ στὰ ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα τῆς ἐπιστέψεως, στὸ τύμπανο τῆς ὁποίας διατηρεῖται γραπτὴ φυτικὴ παράσταση. Στὸν κορμό, γραπτὴ ταινία ἐρυθροῦ χρώματος. Διαστάσεις: 1,12 (0,967 σήμερα ὁρατὸ ἐπάνω ἀπὸ τὴν βάση στὴν ὁποία ἔχει σήμερα στερεωθεῖ τὸ μνημεῖο) x 0,355-0,41 x 0,085. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐπάνω καὶ κάτω ἀπὸ τὴν ταινία· στὶς κοῖτες τῶν γραμμάτων διατηρεῖται μελανὸ χρῶμα. Ὕψος γραμμάτων: 0,03-0,05 (Ο, Ω: 0,021). Διάστιχα: 0,01-0,02.

Μ. Ἀνδρόνικου, στὸ *Φίλιππος* 206, εἰκ. 109 (ἔγχρ. φωτ. καὶ σχόλια γιὰ τὰ ὀνόματα)· Μ. Β. Σακελλαρίου, στὸ *Μακεδονία 4000 χρόνια* 59, εἰκ. 31 (ἔγχρ. φωτ. καὶ σχόλια γιὰ τὰ ὀνόματα)· Ἀνδρόνικου, *Βεργίνα* 84, εἰκ. 44 (ἔγχρ. φωτ. καὶ σχόλια γιὰ τὰ ὀνόματα)· Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 195-97, ἀρ. 27 καὶ πίν. 51· βλ. καὶ 274, 281, 282 (*SEG* 35 [1985] 791)· ἔκτοτε ἀπεικονίζεται σὲ πλῆθος ἐκδόσεων σχετικῶν μὲ τὰ εὑρήματα τῆς Βεργίνας (βλ. π.χ. Δρούγου – Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Βεργίνα. Τόπος* 148· Κοτταρίδη, *Αἰγές* 126).

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Πρῶτο τέταρτο 3ου αἰ. π.Χ.

Ξενοκράτης
Πιερίωνος,

ταινία

Δρύ̣καλος
Πιερίωνος.

Ὅσο τὸ ὄνομα τοῦ Ξενοκράτους εἶναι πανελλήνιο τόσο ἐκεῖνα τοῦ Πιερίωνος καὶ τοῦ Δρυκάλου ἔχουν ἔντονο τοπικὸ χαρακτῆρα. Τὸ ὄνομα Πιερίων ἀπαντᾶ ἐπανειλημμένως στὴν Βέροια (*EKM* Α΄ 40· 115· 116· 123), τὴν Σκύδρα (ἀρ. **120**, κατωτέρω) καὶ ἀλλοῦ στὴν Μακεδονία (Tataki, *Beroea* 379, σημ. 314· πρβλ. τῆς ἰδίας, *Macedonians* 186, ἀρ. 60), τὸ δεύτερο ὅμως εἶναι ἅπαξ λεγόμενον. Τόσο ὁ Ἀνδρόνικος ὅσο καὶ ἡ Χρυσούλα Σαατσόγλου-Παλιαδέλη ἑρμηνεύουν τὸ ὄνομα ὡς σύνθετο ἐκ τοῦ *δρῦς* καὶ τοῦ *κᾶλον* (ξύλο). Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ ἐνισχύεται ἐὰν τὸ ἀνθρωπωνύμιο *[Κ]α̣λόδρυς* (*ΙνΟ* 102, στ. 23) εἶναι ἀντίστροφα σύνθετο.

41. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 7. Τὰ θραύσματα ποὺ συναποτελοῦν τὴν στήλη ἀνακαλύφθηκαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Μεγάλης Τούμπας.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ χονδρόκοκκο μάρμαρο συγκείμενη ἀπὸ δώδεκα θραύσματα ποὺ ὁλοκληρώνουν τὴν ἀρχικὴ μορφὴ τοῦ μνημείου. Ὁ ἁπλαισίωτος κορμὸς καταλήγει σὲ κυμάτιο μὲ γραπτὴ διακόσμηση ἐρυθροῦ καὶ κυανοῦ χρώματος καὶ κανόνα ποὺ στηρίζει τὴν ἡμικυκλικὴ ἀνθεμωτὴ ἐπίστεψη μὲ ἀνάγλυφη φυτικὴ διακόσμηση σὲ ὑπόβαθρο κυανοῦ χρώματος. Στὸν κορμὸ ἀχνὰ σωζόμενη σήμερα γραπτὴ παράσταση: δεξιά, καθιστοῦ νέου σὲ τρία τέταρτα πρὸς τὰ ἀριστερά, γυμνοῦ στὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος, ὁ ὁποῖος στηρίζεται μὲ τὸ δεξιὸ χέρι σὲ δόρυ, καὶ δούλου (;) ἀριστερά. Διαστάσεις: 1,55 x 0,47 x 0,12. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸν κανόνα ἀνάμεσα στὸ κυμάτιο καὶ τὴν ἐπίστεψη. Ὕψος γραμμάτων: 0,015-0,02 (Ο: 0,01-0,012).

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 112-19, ἀρ. 10 καὶ πίν. 23-26· βλ. καὶ 183, 189, 281, 282 (*SEG* 35 [1985] 778)· Kalaitzi, *Tombstones* ἀρ. 46.

Ἡ στήλη εἰκονίζεται συχνὰ σὲ ἐκδόσεις σχετικὰ μὲ τὰ εὑρήματα τῆς Βεργίνας· βλ. π.χ. Δρούγου – Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Βεργίνα. Τόπος* 304· Κοτταρίδη, *Αἰγές* 127.

Αὐτοψία, φωτογραφία.

περ. 330-320 π.Χ.

Παράμονος Μενάνδρου.

Τὸ ὄνομα καὶ τὸ πατρώνυμο τοῦ νεκροῦ εἶναι ἀπὸ τὰ δημοφιλέστερα στὴν Μακεδονία (βλ. *LGPN* IV). Οἱ ἐπιγραφὲς τῶν Αἰγεῶν (βλ. ἀρ. **45**, κατωτέρω –ἂν ὄχι ἤδη ἀρ. **16**, ἀνωτέρω– καὶ **55**, κατωτέρω) παρέχουν ἴσως τὶς ἀρχαιότερες σχετικὲς μαρτυρίες στὴν χώρα.

42. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 8. Τὰ τέσσερα θραύσματα τῆς στήλης ἀνακαλύφθηκαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Μεγάλης Τούμπας.

Ναόσχημη στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, συγκείμενη ἀπὸ τέσσερα συναρμόζοντα θραύσματα. Ὁ κορμὸς φέρει βάθυσμα πλαισιούμενο ἀπὸ «παραστάδες» μὲ ἐπίκρανα τὰ ὁποῖα στηρίζουν τὸ ἐπιστύλιο καὶ τὴν ἐλεύθερη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη μὲ ἀκρωτήρια. Ἡ ἐπίστεψη διατηρεῖ ἴχνη τῆς γραπτῆς διακοσμήσεως μὲ φυτικὰ θέματα ὑπόλευκου, κυανοῦ καὶ ἐρυθροῦ χρώματος. Ἐντὸς τοῦ βαθύσματος γραπτὴ παράσταση τῆς ὁποίας ἴχνη σώζονται στὸ δεξιὸ μόνον τμῆμα: στὸ κέντρο, ἀνδρὸς μὲ χιτωνίσκο καὶ κρηπῖδες σὲ τρία τέταρτα πρὸς τὰ δεξιά, καθιστοῦ σὲ κλισμὸ μὲ ὑποπόδιο καὶ στηριζόμενου μὲ τὸ ἀριστερὸ χέρι σὲ δόρυ· δεξιά, ὄρθιου ἀνδρὸς ποὺ δεξιώνεται τὴν καθιστὴ μορφή, μὲ χλαμύδα καὶ ἴσως, σύμφωνα μὲ τὴν Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, πέτασο· στὸ κάτω ἀριστερὸ ἀπότμημα, ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ὁποίου τὰ χρώματα ἔχουν πλήρως ἀπαλειφθεῖ, εἰκονιζόταν πιθανῶς τρίτη μορφή· ἄνω, ράφι μὲ ἀδιάγνωστα ἀντικείμενα, ἐνδεχομένως κράνος καὶ θώρακα, σύμφωνα μὲ τὴν Σαατσόγλου-Παλιαδέλη. Διαστάσεις: 1,05 x 0,419-0,478 x 0,115. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ ἐπιστύλιο. Ὕψος γραμμάτων: 0,009-0,015.

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 127-30, ἀρ. 13 καὶ πίν. 31-32· βλ. καὶ 186, 187, 189-90, 279, 282 (*SEG* 35 [1985] 780)· Kalaitzi, *Tombstones* ἀρ. 49.

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Τρίτο τέταρτο 4ου αἰ. π.Χ.

Πάτων Λαάνδρο.

Λαάνδρο[υ] Mihailov (*SEG*), ἀλλὰ δὲν σώζονται ἴχνη ὕψιλον, παρὰ τὴν ὕπαρξη ἐπαρκοῦς χώρου, ὅπως εἶχε ἤδη ἐπισημάνει ἡ Σαατσόγλου-Παλιαδέλη.

Τὸ σπάνιο ἀνθρωπωνύμιο Πάτων μαρτυρεῖται στὴν Βυλλίδα, τὴν Βοιωτία καὶ τὴν Περραιβικὴ Τρίπολη (*LGPN* IIIA καὶ IIIB). Λάανδρος ἀντιθέτως εἶναι διαλεκτικὸ ὄνομα (= Λέανδρος) γνωστὸ ἀπὸ διάφορες περιοχὲς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου (*LGPN* I, IIIA, IIIB), ἀλλὰ ἰδιαίτερα δημοφιλὲς στὴν Μακεδονία (βλ. *LGPN* IV καὶ *SEG* 34 [1984] 610 [Ἀμφίπολις]).

Γιὰ τὶς γενικὲς σε –ο καί, γενικώτερα, γιὰ τὴν χρήση τοῦ ὄμικρον γιὰ τὸν φθόγγο /u/ στὴν Μακεδονία τῆς κλασσικῆς περιόδου, βλ. Anna Panayotou – P. Chrysostomou, *BCH* 117 (1993) 373 καὶ σημ. 54, μὲ περαιτέρω βιβλιογραφία. Ἡ γραφὴ αὐτὴ φαίνεται νὰ χρονολογεῖ τὴν ἐπιγραφὴ πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ τρίτου τετάρτου τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.

43. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 1782. Ἀνακαλύφθηκε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Μεγάλης Τούμπας.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ χονδρόκοκκο μάρμαρο μὲ ἐλεύθερη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη, ἐλλιπὴς κάτω. Ὁ ἁπλαισίωτος κορμὸς καταλήγει σὲ κυμάτιο μὲ γραπτὴ διακόσμηση κυανοῦ καὶ ἐρυθροῦ χρώματος. Ὁ γραπτὸς διάκοσμος διατηρεῖται ἐπίσης στὰ ἀνθεμωτὰ ἀκρωτήρια καὶ ἰδίως στὸ τύμπανο τοῦ ἀετώματος, ὅπου εἰκονίζεται γραπτὴ φυτικὴ σύνθεση κυανοῦ καὶ ἐρυθροῦ χρώματος. Στὸν κορμὸ γραπτὴ παράσταση, σήμερα σχεδὸν πλήρως ἀδιόρατη μὲ γυμνὸ μάτι. Σύμφωνα

μὲ τὴν περιγραφὴ τῆς Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, παριστάνονται: δεξιά, ἀνδρικὴ μορφὴ πρὸς τὰ ἀριστερά· ἀριστερά, ἄλλη ἀνδρικὴ (;) μορφή. Διαστάσεις: 0,535 x 0,425-0,47 x 0,095. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸν κορμό, ἀμέσως κάτω ἀπὸ τὸ κυμάτιο· ὁρισμένα γράμματα διατηροῦν ἴχνη τοῦ ἀρχικοῦ μελανοῦ χρώματος.Ὕψος γραμμάτων: 0,016-0,025 (Ο: 0,011-0,013). Διάστιχο: 0,015-0,02.

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 148-51, ἀρ. 19 καὶ πίν. 41· βλ. καὶ 275, 282-84 (*SEG* 35 [1985] 786).

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Τρίτο τέταρτο 4ου αἰ. π.Χ.

Πρόξενος Εὐξένου,
Εὔξενος Τελευτία.

Εὔξενος, Πρόξενος καὶ Τελευτίας εἶναι πανελλήνια ὀνόματα, τὸ δεύτερο ἐκ τῶν ὁποίων μαρτυρεῖται γιὰ συμπολεμιστὴ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου (Tataki, *Macedonians* 415, ἀρ. 109). Ἡ πρώτη ἐκδότρια θεωρεῖ πιθανώτερο τὸ τελευταῖο ὄνομα νὰ μὴν εἶναι τὸ πατρώνυμο τοῦ Εὐξένου μὲ διαλεκτικὴ κατάληξη τῆς γενικῆς, ἀλλὰ τὸ θηλυκὸ ὄνομα Τελευτία· ἡ παρουσία ὅμως διαλεκτικῶν γενικῶν σὲ -α στὶς Αἰγεές (βλ. ἀρ. **18** καὶ **34**, ἀνωτέρω καὶ τὰ σχόλια τῆς ἀρ. **36**) καθιστᾶ πιθανώτερη τὴν ἀναγνώριση τοῦ πολὺ συχνότερα μαρτυρούμενου ἀνδρικοῦ ἀνθρωπωνυμίου.

44. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 1783. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1979 στὴν ἐπίχωση τῆς Μεγάλης Τούμπας.

Στήλη ἀπὸ ἀμμόπετρα, συγκείμενη ἀπὸ δύο συναρμόζοντα ἀποτμήματα, ἐλλιπὴς κάτω. Ὁ ἁπλαισίωτος κορμὸς καταλήγει σὲ κυμάτιο μὲ γραπτὴ διακόσμηση ἐρυθροῦ χρώματος, στὸ ὁποῖο ἑδράζεται ἡ ἐλεύθερη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη. Στὸ κυμάτιο καὶ τὸν κορμὸ διατηροῦνται ἴχνη λεπτοῦ κονιάματος ποὺ θὰ κάλυπτε τὸ σύνολο τοῦ μνημείου. Διαστάσεις: 0,65 x 0,47 x 0,13. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸν κορμὸ κάτω ἀπὸ τὸ κυμάτιο, σὲ ταινία ἐρυθροῦ χρώματος. Ὕψος γραμμάτων: 0,026-0,03.

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 209-10, ἀρ. 35 καὶ πίν. 58· βλ. καὶ 259-60, 283 (*SEG* 35 [1985] 796).

Πρβλ. Chrysoula Saatsoglou-Paliadeli, *Ἐγνατία* 5 (1995-2000) 92 (ὀνομαστικὰ σχόλια)

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Δεύτερο ἥμισυ 4ου αἰ. π.Χ.

Σίλλις.

Τὸ ὄνομα Σίλλις εἶναι παρωνύμιο ἀπὸ τὸ ἐπίθετο *σιλλός* = ἀλλήθωρος (πρβλ. Ο. Masson, *Glotta* 54 [1976] 95 = *OGS* I 280), χωρὶς νὰ ἀποκλείεται νὰ εἶναι ἐνίοτε ἑλληνικὴ μεταγραφὴ ὁμόηχου φοινικικῆς προελεύσεως ὀνόματος (Ο. Masson, *BCH* 93 [1969] 681). Ἡ ὑπόθεση τῆς Saatsoglou-Paliadeli, *Ἐγνατία* 5 [1995-2000] 92, ὅτι πρόκειται γιὰ ἀμάρτυρο θηλυκὸ ὄνομα Σιλλὶς εἶναι ἀτέκμαρτη. Τὸ γεγονὸς ὅτι εἶναι, ὅπως παρατηρεῖ ἡ πρώτη ἐκδότρια (*Μνημεῖα* 259-60, 283), ἡ μόνη περίπτωση ἐπιτυμβίου τῶν Αἰγεῶν στὸ ὁποῖο ὁ νεκρὸς δηλώνεται μόνον

μὲ τὸ ἰδιώνυμό του δικαιολογεῖ τὴν ὑπόνοια ὅτι ἴσως πρόκειται γιὰ μὴ πολίτη, ἐνδεχομένως ἀλλοεθνῆ ἢ καὶ δοῦλο.

45. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 10. Τὰ τέσσερα θραύσματα τῆς στήλης ἀνακαλύφθηκαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Μεγάλης Τούμπας.

Στήλη ἀπὸ ὑπόλευκο χονδρόκοκκο μάρμαρο, συγκείμενη ἀπὸ τέσσερα συναρμόζοντα ἀποτμήματα ποὺ ἀποκαθιστοῦν τὴν ἀρχικὴ μορφὴ τοῦ μνημείου. Ὁ ἀπλαισίωτος κορμὸς εἶναι σημαντικὰ παχύτερος κάτω, προφανῶς γιὰ τὴν στερέωση τοῦ μνημείου ἀπ' εὐθείας στὸ ἔδαφος· ἄνω καταλήγει σὲ κυμάτιο μὲ γραπτὴ διακόσμηση καὶ ἐγγεγραμμένη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη μὲ ἀνθεμωτὰ ἀκρωτήρια, ἡ ὁποία διατηρεῖ ἴχνη τῆς γραπτῆς διακοσμήσεως. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ ἄνω τμῆμα τοῦ κορμοῦ. Ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ ἔκτυπα κυκλικὰ ἐξάρματα (ἀπὸ τὰ ὁποῖα σώζεται τὸ ἀριστερό), τὰ ὁποῖα θὰ ἔφεραν γραπτὴ παράσταση ροδάκων· κάτω δὲ ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ γραπτὴ ταινία ἐρυθροῦ χρώματος ἀπὸ τὴν ὁποία διακρίνονται μόνον οἱ μακρὲς ἀπολήξεις. Διαστάσεις: 1,30 x 0,375-0,399 x 0,08 (ἄνω)-0,17 (κάτω). Ἡ ἐπιγραφὴ μεταξὺ τῶν ἐξαρμάτων καὶ τῆς ταινίας. Ὕψος γραμμάτων: 0,021-0,023 (Ο, Ω: 0,013-0,017). Διάστιχο: 0,02-0,03.

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 198-99, ἀρ. 28 καὶ πίν. 52-53· βλ. καὶ 281, 283 (*SEG* 35 [1985] 792).

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Δεύτερο ἥμισυ 4ου αἰ. π.Χ.

Σωκλῆς
Μενάνδρου.

Τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ εἶναι πανελλήνιο, ἀλλὰ αὐτὴ εἶναι ἡ πρώτη παρουσία του στὴν Μακεδονία. Γιὰ τὸ ἀνθρωπωνύμιο Μένανδρος, βλ. ἐπιγραφὴ ἀρ. **16**, ἀνωτέρω.

46. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 1784. Ἀνακαλύφθηκε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Μεγάλης Τούμπας.

Μικρὴ ἀκόσμητη στήλη ἀπὸ πωρόλιθο μὲ τριγωνικὴ ἀπόληξη, ἀκέραια σωζόμενη ἀλλὰ μὲ ἔντονη διάβρωση. Διαστάσεις: 0,575 x 0,33 x 0,128. Ἡ ἐπιγραφὴ στὰ τρία τέταρτα τοῦ ὕψους τοῦ κορμοῦ. Ὕψος γραμμάτων: 0,022-0,025. Διάστιχο: 0,025-0,03.

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 219-20, ἀρ. 43 καὶ πίν. 63γ· βλ. καὶ 278, 284 (*SEG* 35 [1985] 801).

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Δεύτερο-τρίτο τέταρτο 4ου αἰ. π.Χ.

Φίλ̣[α]
Κορρά[γ]ο̣υ̣.

Φί[λ]α | Κο[ρ]ρά[γου ἢ -βου] Σαατσόγλου-Παλιαδέλη.

Τὸ γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιο Φίλα, μὲ τὴν χαρακτηριστικὴ διαλεκτικὴ κατάληξη, ἦταν δημοφιλέστατο στὴν Μακεδονία (*LGPN* IV), ὅπου μαρτυρεῖται ἤδη ἀπὸ τὸ πρῶτο ἥμισυ τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., ὡς ὄνομα συζύγου τοῦ Φιλίππου Β΄ (Ἀθην., *Δειπν.* 13.557c [= Σάτυρος, ἀπ. 5 *FHG*]). Γιὰ τὸ χαρακτηριστικὰ μακεδονικό, ἀλλὰ καὶ γενικώτερα βορειοελληνικὸ ὄνομα Κόρραγος, βλ. *LGPN* IV, IIIA (Ἤπειρος) καὶ IIIB (Θεσσαλία) καὶ M. B. Hatzopoulos, στὸ *Greek Personal Names* 115· Chr. Habicht, στὸ *Names* 125-26.

47. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 2991. Ἀνακαλύφθηκε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Μεγάλης Τούμπας.

Πεσσίσκος ἀπὸ ἀμμόπετρα μὲ ὁριζόντια ἐπίστεψη, συγκείμενος ἀπὸ δύο συναρμόζοντα τμήματα, ἀποκεκρουμένος ἄνω ἀριστερὰ σήμερα (φθορὰ μεταγενέστερη τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ μνημείου, ὅπως τεκμαίρεται ἀπὸ τὴν σύγκριση μὲ τὶς φωτογραφίες τῆς Σαατσόγλου-Παλιαδέλη). Διαστάσεις: 0,62 x 0,32 x 0,181. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ. Ὕψος γραμμάτων: 0,017.

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 231-32, ἀρ. 55 καὶ πίν. 72 β-γ· βλ. καὶ 285, 286 (*SEG* 35 [1985] 805).

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Δεύτερο-τρίτο τέταρτο 4ου αἰ. π.Χ.

[Φί]λα Φίλωνο[ς].

Γιὰ τὸ διαλεκτικὸ γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιο Φίλα, βλ. ἀρ. **46**, ἀνωτέρω· γιὰ τὸ δημοφιλὲς ὄνομα Φίλων, βλ ἀρ. **31**, ἀνωτέρω.

48. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 6. Τὰ θραύσματα τῆς στήλης ἀνακαλύφθηκαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Μεγάλης Τούμπας.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ χονδρόκοκκο μάρμαρο, συγκείμενη ἀπὸ πέντε συναρμόζοντα ἀποτμήματα, ἀποκεκρουμένη κάτω καὶ μὲ ἔντονη διάβρωση στὸν κορμό. Ὁ ἁπλαισίωτος κορμὸς καταλήγει σὲ κυμάτιο μὲ γραπτὴ διακόσμηση κυανοῦ καὶ ἐρυθροῦ χρώματος, ποὺ φέρει τὴν ἐλεύθερη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη μὲ ἀνθεμωτὰ ἀκρωτήρια, ἡ ὁποῖα διασώζει ἴχνη γραπτῆς διακοσμήσεως μὲ τὰ ἴδια χρώματα. Στὸν κορμό, δυσδιάκριτη σήμερα γραπτὴ παράσταση, τῆς ὁποίας καλλίτερα σώζεται τὸ κάτω μέρος. Ἡ πρώτη ἐκδότρια ἀναγνωρίζει ἀριστερὰ τὴν μορφὴ κόρης κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ δεξιά· δεξιά, ἀγοριοῦ σὲ τρία τέταρτα πρὸς τὰ ἀριστερά· πίσω του, δίτροχο παιδικὸ παιγνίδι ἀφημένο στὸ ἔδαφος καὶ στὸ κάτω ἀριστερὸ ἄκρο τῆς παραστάσεως μία σαφῶς πιὸ μεγαλόσωμη καθιστὴ μορφὴ κατ’ ἐνώπιον. Διαστάσεις: 1,15 x 0,47-0,57 x 0,115. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὸ κυμάτιο· τὰ γράμματα διατηροῦν τὸ ἀρχικὸ μελανὸ χρῶμα στοὺς δύο πρώτους στίχους. Ὕψος γραμμάτων: 0,026-0,033 (Ο, Ω: 0,020-0,021). Διάστιχα: 0,013-0,017.

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 160-64, ἀρ. 21 καὶ πίν. 44· βλ. καὶ 187, 270, 275, 278, 285 (*SEG* 35 [1985] 788)· Kalaitzi, *Tombstones* ἀρ. 57.

Πρβλ. *BullEpigr* 1987, 653 (γιὰ τὸ ὄνομα Ἐρρεβαῖος). Ἡ στήλη εἰκονίζεται συχνὰ σὲ ἐκδόσεις σχετικὰ μὲ τὰ εὑρήματα τῆς Βεργίνας· βλ. π.χ. Κοτταρίδη, *Αἰγές* 114.

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Πρῶτο τέταρτο 3ου αἰ. π.Χ.

ν Φιλώτας Ἐρρεβαίου,
Κλειώ, Ἀλκέτας
[Φιλώ]τα.

Ὅπως παρατηρεῖ ἡ Σαατσόγλου-Παλιαδέλη (*Μνημεῖα* 164), ὁ Φιλώτας ἴσως ταυτίζεται μὲ τὴν καθιστὴ μορφὴ καὶ τὰ παιδιά του Κλειὼ καὶ Ἀλκέτας μὲ τὶς δύο ὄρθιες παιδικές.

Παρὰ τὶς ἀντιρρήσεις τῆς πρώτης ἐκδότριας (*Μνημεῖα* 275), τὸ ὄνομα Ἐρρεβαῖος ἀποτελεῖ παραλλαγὴ τοῦ γνωστοῦ μακεδονικοῦ ὀνόματος Ἀρραβαῖος (κατὰ τὸ Ἀρριδαῖος - Ἐρριδαῖος· πρβλ. O. Masson, στὸ *Studi Manni* 4, 1480-81 [= *OGS* I 322-23]), ποὺ ἀπαντᾶ, μεταξὺ ἄλλων (γιὰ ἄλλες μαρτυρίες τοῦ ὀνόματος στὸν παρόντα τόμο, βλ. ἀρ. **450** καὶ **465**, κατωτέρω), στὸν βασιλικὸ οἶκο τῶν Λυγκηστῶν. Στὴν παροῦσα μορφή του, τὸ ὄνομα ἀπαντᾶ μόνον ἐκτὸς Μακεδονίας (*PFreib* III 35, στ. 6, 9, 11, 13, 16· πρβλ. Tataki, *Macedonians* 310, ἀρ. 28, μὲ βιβλιογραφία, καὶ M. B. Hatzopoulos, στὸ *Greek Personal Names* 104, 106 καὶ 115). Τὸ ὄνομα Φιλώτας, καίτοι μαρτυρεῖται καὶ ἀλλοῦ, ἰδίως δὲ στὶς γειτονικὲς περιοχὲς τῆς Βορείου Ἑλλάδος, εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικὰ μακεδονικό (*LGPN* IV). Ὅμοια εἶναι ἡ περίπτωση καὶ τοῦ ὀνόματος Ἀλκέτας. Τὸ γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιο Κλειώ, ὑπὸ τὴν μορφὴ Κλεώ, ἀπαντᾶ καὶ σὲ ἐπιτύμβια ἐπιγραφὴ τοῦ 3ου π.Χ. προερχόμενη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀπὸ τὴν Πέλλα (ἀρ. **500**, κατωτέρω), καθὼς καὶ σὲ ἄλλην ἀπὸ τὴν Ρόδο γιὰ νεκρὴ μακεδονικῆς καταγωγῆς (*IG* XII 1, 322).

49. Μουσεῖο Βεροίας Λ 202. Ἀνακαλύφθηκε στὴν ἐπίχωση τῆς Μεγάλης Τούμπας κατὰ τὴν δοκιμαστικὴ τομὴ τοῦ 1962, μεταφέρθηκε στὸ Μουσεῖο Βεροίας, ἀλλὰ ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της· δὲν ἐντοπίσθηκε οὔτε ἀπὸ τὴν Σαατσόγλου-Παλιαδέλη στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1980 οὔτε κατὰ τὴν ἀποστολή μας τοῦ 2006.

Ὀρθογώνια βάση ἀπὸ ἀσβεστόλιθο συγκείμενη ἀπὸ τέσσερα συναρμόζοντα τμήματα. Στὴν ἄνω ἐπιφάνεια τόρμος 0,67 x 0,115 γιὰ τὴν ὑποδοχὴ στήλης. Διαστάσεις: 0,195 x 0,815 x 0,545 (Ἀνδρόνικος). Σύμφωνα μὲ τὴν Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 174, ἡ βάση ἐνδεχομένως συνανῆκε μὲ τὴν ἀνεπίγραφη στήλη μὲ γραπτὴ παράσταση τοῦ Μουσείου Βεροίας (Λ 377, γιὰ τὴν ὁποία βλ. αὐτόθι, 170-73, ἀρ. 23). Παρὰ τὶς διαφορὲς στὸ ὑλικό –ἡ βάση εἶναι ἀσβεστολιθικὴ ἐνῷ ἡ στήλη μαρμάρινη– καὶ στὶς διαστάσεις τοῦ τόρμου τῆς βάσεως (0,67 x 0,115 κατὰ τὸν Ἀνδρόνικο) καὶ τῆς στήλης (πλάτος 0,59, πάχος 0,145), ἡ ὑπόθεση δὲν εἶναι ἀπίθανη.

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 237-38, ἀρ. 61· βλ. καὶ 271, 285, 286 (*SEG* 35 [1985] 808).

Ὄψιμη κλασσικὴ - πρώιμη ἑλληνιστικὴ περίοδος

Χιονν[------ *vac.* (;) -------]ιλα
Ἀντικ[------ *vac.* (;) -------]άνορος

Τὸ κείμενο ὀφείλεται στὴν μεταγραφὴ τοῦ Ἀνδρόνικου στὸ ἀνασκαφικὸ ἡμερολόγιο. Ἡ μεταγραφὴ τοῦ εὑρετηρίου τοῦ Μουσείου Βεροίας παρουσιάζει διαφορές: Στ. 1: *Χρον[--------]α.* Στ. 2: *Ἀντι[.][--------]άνορος.*

Ὅπως ἐπισημαίνει ἡ Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, ἡ μεταγραφὴ τοῦ Ἀνδρόνικου δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι ἡ χάραξη ἦταν κατὰ στῆλες, μὲ τὰ ὀνόματα στὸν πρῶτο στίχο καὶ τὰ πατρώνυμα στὸν δεύτερο. Ἐὰν ἡ ὑπόθεση εἶναι ὀρθή, τὸ δεύτερο τουλάχιστον ὄνομα τοῦ πρώτου στίχου εἶναι ἀσφαλῶς γυναικεῖο. Ἐὰν ἡ μεταγραφὴ τοῦ Ἀνδρόνικου εἶναι ὀρθή, τὸ πρῶτο ὄνομα εἶναι τοῦ τύπου Χίονις, Χιόννης, Χιοννίδας, Χιόνη, Χιονὶς κλπ.· εἶναι ἀβέβαιο ἐὰν ἀνήκει σὲ ἄνδρα ἢ γυναῖκα. Γιὰ τὰ ἀνάλογα ὀνόματα ποὺ ἀπαντοῦν στὴν Μακεδονία, βλ. *LGPN* IV. Ἀπὸ τὸ πλῆθος πιθανῶν συμπληρώσεων γιὰ τὸ πρῶτο πατρώνυμο, οἱ μόνες ποὺ φαίνεται νὰ ἀπαντοῦν στὴν Μακεδονία εἶναι τὰ ὀνόματα Ἀντικλῆς (βλ. Tataki, *Macedonians* 248, ἀρ. 186 μὲ τὶς πηγές) καὶ Ἀντικράτης (*SEG* 43 [1993] 451), ἀλλὰ βλ. καὶ τὸ ὑποκοριστικὸ Ἀντίκκας στὴν γειτονικὴ Ἤπειρο (Cabanes, *L'Épire* 536, ἀρ. 2). Τὸ συνηθέστερο στὴν Μακεδονία ὄνομα ποὺ μπορεῖ νὰ συμπληρωθεῖ στὸ τέλος τοῦ δεύτερου στίχου εἶναι τὸ χαρακτηριστικὰ μακεδονικὸ ἀνθρωπωνύμιο Νικάνωρ.

50. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 1785. Τὰ δύο θραύσματα τῆς στήλης ἀνακαλύφθηκαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Μεγάλης Τούμπας, στὸ ὑλικὸ τοιχαρίου ποὺ ὅριζε πλινθόκτιστο τάφο στὴν βάση τῆς Τούμπας καὶ στὴν παρακείμενη ἐπίχωση ἀντίστοιχα.

Μικρὴ στήλη ἀπὸ λευκὸ χονδρόκοκκο μάρμαρο μὲ πολὺ ἔντονη διάβρωση ἀριστερά, συγκείμενη ἀπὸ δύο θραύσματα ποὺ συναποτελοῦν τὸ ἄνω τμῆμα τοῦ μνημείου, ἀποκεκρουμένου ἄνω δεξιά. Ὁ ἁπλαισίωτος κορμός ἀπολήγει σὲ κυμάτιο μὲ γραπτὴ διακόσμηση ἐρυθροῦ καὶ κυανοῦ χρώματος καὶ ἐλεύθερη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη μὲ ἀκρωτήρια καὶ γραπτὴ διακόσμηση κυανοῦ χρώματος. Διαστάσεις: 0,53 x ± 0,40 x 0,073. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ· τὰ γράμματα φέρουν ἐναλλὰξ ἐρυθρὸ καὶ μελανὸ χρῶμα στὴν κοίτη τους. Ὕψος γραμμάτων: 0,017-0,023. Διάστιχο: ± 0,02.

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 211-13, ἀρ. 37 καὶ πίν. 60· βλ. καὶ 12-13, 286 (*SEG* 35 [1985] 797).

Πρβλ. Δρούγου, *Ἀγγεῖα* 81.

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Τρίτο τέταρτο 4ου αἰ. π.Χ.

[--]ν̲[--]μος
[------]α.

Στ. 1: *[Ἄ]ν[θι]μος* Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *SEG*· τὸ *νῦ* δὲν εἶναι, σήμερα τουλάχιστον, ὁρατό, ἐνῷ στὸ ἀριστερό, πολύ ἔντονα διαβρωμένο θραῦσμα τῆς στήλης, φαίνεται νὰ ὑπάρχει χῶρος γιὰ ἕνα ἢ δύο γράμματα περισσότερα ἀπὸ τὰ τέσσερα γράμματα ποὺ διαβάζει καὶ συμπληρώνει ἡ Σαατσόγλου-Παλιαδέλη.

Τὸ γεγονὸς ὅτι στὸν παρακείμενο πλινθόκτιστο τάφο εἶχε μᾶλλον ταφεῖ γυναίκα (Δρούγου, *Ἀγγεῖα* 81) ἀκυρώνει τὴν ἀρχικὴ ὑπόθεση τῆς Σαατσόγλου-Παλιαδέλη ὅτι ἡ στήλη ἀποτελοῦσε σῆμα τοῦ ἐν λόγῳ τάφου (Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 12-13).

51. Μουσεῖο Βεροίας Λ 187. Ἐπισημάνθηκε ἀπὸ τὸν Heuzey τὸ 1861, ἐντοιχισμένη ὡς βαθμίδα ἐμπρὸς στὴν ἐξωτερικὴ θύρα τῆς ἐκκλησίας στὶς Κοῦτλες (Βεργίνα). Τὸ 1914 ὁ Plassart τὴν ἐντόπισε ἐντοιχισμένη στὸ ἀνώφλι θύρας τῆς σιταποθήκης τοῦ ὑποστατικοῦ ἰδιοκτησίας Παπαγεωργίου, ὅπου τὴν εἶδαν, προφανῶς ἀκέραιη ἀκόμη, πρὶν ἀπὸ τὸ 1920-21 οἱ συντάκτες τοῦ *Ἐθνικοῦ Ὁδηγοῦ*. Ἀργότερα μεταφέρθηκε, ἄγνωστο σὲ ποιὰ κατάσταση, στὴν συλλογὴ τῆς Μητροπόλεως στὴν Βέροια, ὅπου οἱ Edson καὶ Cormack ἀνεγνώρισαν τὸ 1936 τὸ ἄνω, τὸ κάτω ἀριστερὸ καὶ τὸ κάτω δεξιὸ τμῆμα της. Ἡ πληροφορία τοῦ Ρωμαίου (τὴν ὁποίαν ἀναπαράγουν οἱ Ἀναγνωστόπουλος καὶ Φάκλαρης) ὅτι ὁ Heuzey ἀποτοίχισε τὴν στήλη καὶ τὴν μετέφερε στὸ Λοῦβρο εἶναι ἐσφαλμένη. Σήμερα στὸ Μουσεῖο Βεροίας σώζονται ἡ ἐπίστεψη, σὲ δύο συγκολλημένα τεμάχια, καὶ τὸ κάτω ἀριστερὸ τμῆμα τῆς στήλης.

Ἀκέραιη ἀρχικὰ στήλη ἀπὸ μάρμαρο μὲ ἐγγεγραμμένη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη. Ἀνάγλυφες παραστάσεις σὲ δύο παραλληλόγραμμα βαθύσματα: ἄνω, ὀρθίων κατ' ἐνώπιον, Ἀπόλλωνος Κιθαρωδοῦ ἀριστερά, καὶ Ἀρτέμιδος Κυνηγέτιδος δεξιά· κάτω, σὲ μικρότερο βάθυσμα, καθιστῆς γυναικὸς κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἐπάνω σὲ δίφρο. Διαστάσεις: 0,34 x 0,64 x 0,11 (ἐπίστεψη) καὶ 0,175 x 0,29 x 0,09 (κάτω ἀριστερὸ ἀπότμημα). Ἡ ἐπιγραφὴ ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἄνω ἀνάγλυφο (στ. 1-2) καὶ στὴν ζώνη μεταξὺ τῶν δύο ἀναγλύφων (στ. 3-4). Ὕψος γραμμάτων: 0,025-0,03, μειούμενο πρὸς τὰ δεξιά. Διάστιχο στ. 3-4: σχεδὸν ἀνύπαρκτο.

L. Heuzey, *RA* 21 (1870) 247-51· τοῦ ἰδίου, *Mission* 235-38 καὶ ἀρ. 107 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 212-13, ἀρ. 212· Baege, *De sacris* 39· Wrede, *Consecratio* 208, ἀρ. 42, πρβλ. 229, ἀρ. 98)· Edson – Cormack, *Notebook* 13, 15 καὶ 22· J. Touratsoglou, *Pulpudeva* 2 (1978) 133-34, ἀρ. 5-6, 137 καὶ 142, εἰκ. 5 (*SEG* 28 [1978] 551· Dana, *Onomasticon* 122 καὶ 400).

Πρβλ. Tomaschek, *Die alten Thraker* II 2, 40 (γιὰ τὸ ὄνομα Ζειπᾶς)· P. Perdrizet, στὸ *Corolla Numismatica* 232, σημ. 4 (γιὰ τὸ πρῶτο ὄνομα)· G. G. Mateescu, *EphDac* 1 (1923) 164, σημ. 3 καὶ 83, σημ. 3 (γιὰ τὸ πρῶτο ὄνομα)· *Ἐθνικὸς Ὁδηγὸς* 3 (1920-1921) 85 (γιὰ τὴν τότε θέση τοῦ μνημείου)· A. Plassart, *BCH* 47 (1923) 181 (γιὰ τὴν τότε θέση τοῦ μνημείου)· G. Seure, *REA* 26 (1924) 43-44 καὶ σημ. 6 (γιὰ τὴν παράσταση καὶ τὸ πρῶτο ὄνομα)· I. I. Russu, *EphDac* 8 (1938) 216 (γιὰ τὸ πρῶτο ὄνομα)· Ρωμαίου, *Τάφος* 13 (γιὰ τὴν παράσταση)· Kathleen Forbes, *Philologus* 100 (1956) 251 (γιὰ τὴν παράσταση)· Ἀναγνωστόπουλου, *Πιερία* 233 (γιὰ τὸ ὄνομα Ζειπᾶς)· Detschew, *Sprachreste* 189-90 (γιὰ τὸ ὄνομα Ζειπᾶς)· Γεωργίας Καραμήτρου-Μεντεσίδη, *AE* 1986, 151, σημ. 37 (παράσταση)· Tataki, *Beroea* ἀρ. 372 καὶ 1162· P. B. Faklaris, *AJA* 98 (1994) 614 (ὑπόθεση γιὰ πρώτη χρήση τοῦ μνημείου ὡς ἀναθήματος)· Chrysoula Saatsoglou-Paliadeli, *AM* 111 (1996) 229 καὶ πίν. 45.1· M. B. Hatzopoulos, *REG* 109 (1996) 266-67 (κατὰ τῆς ὑποθέσεως τοῦ Φάκλαρη)· Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, στὸ *Μύρτος* 442· Tataki, *Roman Presence* 513, ἀρ. 156.1· Δήμητρας Τερζοπούλου, *Ἐγνατία* 14 (2010) 151, ἀρ. 64 καὶ 135-36 καὶ 141 (γιὰ τὴν παράσταση)· http://hdl.handle.net/2374.OX/774 (φωτογραφία ἐκτύπου συλλογῆς Cormack).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο (των σωζομένων τμημάτων).

2ος αἰ. μ.Χ.

Δεντοῦς Ζειπᾶν καὶ Σεκούνδ-
ᾶν
ἀνάγλυφο
τὰ τέκνα μνείας χάριν
κ̣αὶ ἑαυτὴν ζῶσαν.

Στ. 1: *CNTOYC* Heuzey στὸ σχέδιο καὶ *[---]ντθυς* στὴν μεταγραφή, *[---]νίθου* μεταγράφει ὁ Δήμιτσας, *[Κε]ντοῦς* Perdrizet, Mateescu, *[Σο]ντοῦς* Seure, *[Σου]ντοῦς* Russu, *[. . .]ντυς* Wrede, ἀντιγράφοντας –ἐσφαλμένα– τὸν Heuzey, παρ' ὅτι παραπέμπει στὸν Τουράτσογλου, *Δεντοῦς* Edson – Cormack καὶ Τουράτσογλου. Στ. 4: *ζῶσ(α)ν* Τουράτσογλου, βάσει τοῦ σχεδίου τοῦ Heuzey, ποὺ σημειώνει *ΖΩCN*, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἔκτυπο τῶν Edson – Cormack φαίνεται πὼς ὁ χαράκτης διόρθωσε τὸ *Ν* σὲ συμπίλημα *ΑΝ*.

Στὸ ἐπίμαχο ζήτημα τῆς ἑρμηνείας τοῦ συνδυασμοῦ τῆς παραστάσεως τῶν θείων μορφῶν μὲ τὸν ἐπιτύμβιο χαρακτῆρα τῆς ἐπιγραφῆς, τὸ ὁποῖο ἀπασχόλησε τοὺς μελετητὲς ἀπὸ τὴν πρώτη δημοσίευση τοῦ μνημείου μέχρι τὶς ἡμέρες μας, ἔχει προταθεῖ ἱκανοποιητικὴ λύση ἀπὸ τὸν H. Wrede, χωρὶς νὰ ὑφίσταται ἀνάγκη προσφυγῆς στὴν ὑπόθεση τῆς δεύτερης χρήσεως ὡς ἐπιτυμβίου ἑνὸς ἀρχικὰ ἀναθηματικοῦ μνημείου: ἡ ἀπεικόνιση τῶν νεαρῶν νεκρῶν ὡς Ἀπόλλωνος καὶ Ἀρτέμιδος καὶ τῆς μητέρας τους ὡς Λητοῦς ἐντάσσεται στὸ γνωστὸ σύνολο τῶν θεοείκελων παραστάσεων τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς, παραδείγματα τῶν ὁποίων ἀφθονοῦν στὴν Μακεδονία (βλ. Δήμητρας Τερζοπούλου, *Ἐγνατία* 14 (2010) 123-54· πρβλ. ἐπιγραφὲς ἀρ. **103** καὶ **107** [Μίεζα], **219**, **223** καὶ **244** [Ἔδεσσα], **541** [Πέλλα]).

Ἀπὸ ὀνοματολογικὴ ἄποψη ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν τὰ ὀνόματα τοῦ νεαροῦ νεκροῦ Ζειπᾶ καὶ τῆς μητέρας του Δεντοῦς. Τὸ πρῶτο εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη, ἀλλὰ ἰδιαίτερα διαδεδομένο στὴν ἀνατολικὴ Μακεδονία (*LGPN* IV). Πρόκειται γιὰ τὸ ὑποκοριστικὸ τοῦ προελληνικοῦ ὀνόματος Ζειπύρων ἢ Ζείπυρος (Hatzopoulos - Loukopoulou, *Recherches* 257-58· Dana, *Onomasticon* 400-402). Στὴν ἴδια κατηγορία τῶν προελληνικῶν ὀνομάτων ποὺ ἀπαντοῦν κατ' ἐξοχὴν στὴν ἀνατολικὴ Μακεδονία ἀνήκει καὶ τὸ γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιο Δεντοῦς (Fanoula Papazoglou, στὸ *Actes du VIIe Congrès* 165· Tataki, *Beroea* 404· Dana, *Onomasticon* 122· πρβλ. γιὰ τὰ ὀνόματα σὲ -οῦς γενικῶς Hatzopoulos - Loukopoulou, *Recherches* II 270, σημ. 6· Πολυξένης Ἀδάμ-Βελένη – Ἠλ. Κ. Σβέρκου, *Τεκμήρια* 5 [2000] 17, σημ. 61 καὶ 63· L. Dubois, στὸ *Onomatologos* 398-421). Ἀνοικτὸ παραμένει τὸ ζήτημα ἐὰν πρόκειται γιὰ πρόσφατους ἐπήλυδες ἀπὸ τὴν περιοχὴ αὐτὴν στὶς Αἰγεὲς ἢ γιὰ ὀνοματολογικὰ κατάλοιπα τοῦ ἐντόπιου προμακεδονικοῦ πληθυσμοῦ.

52. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 11 (ἀρχικὰ Μουσεῖο Βεροίας Λ 610). Τριάντα πέντε ἀποτμήματα τῆς στήλης ἀνακαλύφθηκαν ἀπὸ τὸν Ἀνδρόνικο τὸ 1976 στὸ ἀνώτερο στρῶμα τῆς μεγάλης τομῆς στὰ ΒΑ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Μεγάλης Τούμπας· τρία ἀκόμη ἀποτμήματα, πιθανῶς ἀνήκοντα στὴν στήλη, ἀνακαλύφθηκαν τὸ 1980, σὲ τομὴ στὰ νοτιοανατολικὰ τῆς Μεγάλης Τούμπας.

Μεγάλη ναόμορφη ἀνάγλυφη στήλη ἀπὸ ὑπόλευκο χονδρόκοκκο μάρμαρο, μὲ ἐπιστεφόμενες μὲ ἐπίκρανα παραστάδες ἐπάνω σὲ συμφυῆ βάση καὶ ἐπίστεψη ἀποτελούμενη ἀπὸ

κυμάτιο καὶ ἐλεύθερο ἀέτωμα μὲ συμφυῆ ἀκρωτήρια. Στὸν κορμὸ ἀνάγλυφη παράσταση: δεξιά, γυμνοῦ νέου σὲ τρία τέταρτα πρὸς τὰ ἀριστερά, ποὺ φορεῖ σανδάλια καὶ ταινία στὰ μαλλιὰ καὶ φέρει μικρὸ πτηνὸ στὸ δεξιὸ χέρι· ἀριστερά, σὲ πολὺ μικρότερη κλίμακα, γυμνοῦ δούλου σὲ τρία τέταρτα πρὸς τὰ δεξιά· κάτω, στὸ μέσον καὶ δεξιά, κυνηγετικοῦ σκύλου πρὸς τὰ ἀριστερά. Διαστάσεις: 2,01 x 0,988-1,01 x 0,14 (0,26 στὴν βάση). Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ ἄνω ἀριστερὸ τμῆμα τοῦ ἀνάγλυφου χώρου· ὁ τελευταῖος στίχος μὲ τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ σὲ ἀραιότερη χάραξη. Ὕψος γραμμάτων: 0,014-0,017. Διάστιχα: 0,005.

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 44-54, ἀρ. 3 καὶ πίν. 8-11· βλ. καὶ 91, 271 (*SEG* 35 [1985] 772· Π. Κωνσταντινίδη, *Ἀρχαιογνωσία* 15 [2007-2009] 275-76 καὶ 300-301, ἀρ. 13)· Kalaitzi, *Tombstones* ἀρ. 39.

Πρβλ. Μ. Ἀνδρόνικου, *AAA* 9 (1976) 125-26 καὶ εἰκ. 3-4 (πρώτη μνεία)· τοῦ ἰδίου, *Βεργίνα* 58 καὶ *Τάφος* 32 (συνθῆκες εὑρέσεως)· *BullEpigr* 1978, 279· G. Touchais, *BCH* 101 (1977) 601, εἰκ. 210· Zlotogorska, *Hunden* 32 καὶ 145, ἀρ. 43· ἔκτοτε ἡ στήλη ἀναφέρεται σὲ σειρὰ ἔργων σχετικῶν μὲ τὴν μακεδονικὴ γλυπτική (π.χ. Florence Felten, *Ἀρχαία Μακεδονία* V (1989 [1993]) 414 καὶ εἰκ. 9) καὶ ἀπεικονίζεται σὲ πλῆθος ἔργων σχετικὰ μὲ τὰ εὑρήματα τῆς Βεργίνας (π.χ. Δρούγου – Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Βεργίνα. Τόπος* 90· Κοτταρίδη, *Αἰγές* 64-65).

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Τρίτο τέταρτο 4ου αἰ. π.Χ.

Ἡλικίᾳμ μὲν ἐμὴν ὁ παρὼν τ̣ά̣φος
οὐκ ἐν ᾳ̣δήλοι[ς] γράμ̣μασι Δ̣[---]
Ι̣[. . π]ροσ[ι]όντι̣ [.]Α[. .$^{2-3}$.]Ν : πάπ[πος]
Δ̣ε̣[.]Ε : ἔφυσ[. . . . .]ὴρ Θ̣ε̣[ο---]
Β[. $^{3-4}$. .]Σ : ΤΑΜΗΤ[. .$^{2-3}$.]Ο[. .]ΚΑΚ[---]
Ἀ ν τ̣ ί̣ γ ο ν ο ς Θ̣ ε ο[---].

Στ. 1: *παρὼ[ν] τ[άφ]ος* Σαατσόγλου-Παλιαδέλη. Στ. 2: *οὐκ ἐ̣ν [ἀ]δήλοι[ς] : γράμμασι [. . . .]* Σαατσόγλου-Παλιαδέλη· τὸ δίστιγμο ποὺ σημειώνει δὲν εἶναι ὁρατό. Στ. 2-3: Πιθανῶς *δ[ηλοῖ] | τ[ῶι] προσ[ι]όντι*. Στ. 3: *[. . .]ΡΟ̣Σ̣[. .]ΟΝΤ[. .]Α[. .] Ν : πάπ̣[πος]* Σαατσόγλου-Παλιαδέλη· ἡ στιγμὴ στὸ πρῶτο ὄμικρον ὀφείλεται στὴν χρήση διαβήτη γιὰ τὴν χάραξη τοῦ γράμματος· μετὰ τὸ ταῦ τοῦ *προσιόντι* (;) διακρίνεται τὸ κάτω ἄκρο κάθετης κεραίας. Στ. 4: *Δ[. . .]Ε : ἔφυσ[εν πατ]ὴρ Θ̣[εο---]* Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, ἀλλὰ τόσο τὸ μέτρο ὅσο καὶ τὸ διάστημα μεταξὺ τῶν δύο συγκολλημένων θραυσμάτων καθιστᾶ πιθανώτερο τὰ ἐλλείποντα γράμματα πρὶν ἀπὸ τὴν εὔλογη συμπλήρωση *[πατ]ὴρ* (πρβλ. ἀρ. **57**, κατωτέρω) νὰ εἶναι περισσότερα· πιθανώτερο ἴσως *ἔφυσ[ε δὲ πατ]ὴρ Θε̣[ο---]*. Στ. 5: *ΒΗ̣[. .]Σ* στὴν ἀρχὴ τοῦ στίχου ἡ Σαατσόγλου-Παλιαδέλη. Στὴν συνέχεια, διακρίνεται προγενέστερη χάραξη τῶν γραμμάτων *ΑΜ*, ἐλαφρὰ δεξιώτερα ἀπὸ τὴν ὁριστικὴ ἐκδοχή· προφανῶς ὁ χαράκτης προέβη σὲ διορθωτικὴ χάραξη. Μετὰ τὸ ὄμικρον ἡ Σαατσόγλου-Παλιαδέλη διακρίνει ἴχνη ἑνὸς σίγμα ποὺ σήμερα δὲν εἶναι ὁρατό.

Ὅπως καὶ σὲ ἄλλα ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα, ὁ νεκρὸς ἀπευθύνεται στὸν περαστικό (*τῶι προσιόντι* [;]) καὶ τοῦ ὑποδεικνύει ὅτι ἀπὸ τὴν παράσταση (*γράμμασι*) μπορεῖ να ἀντιληφθεῖ ὅτι πέθανε στὴν ἀκμὴ τῆς νεότητάς του (*ἡλικίαμ*). Γιὰ ἕνα παράλληλο ἀπὸ τὴν γειτονικὴ Θεσσαλία, βλ. *SEG* 51 (2001) 673 (πρβλ. καὶ *IG* II^2 3464, καθὼς καὶ τὰ σχόλια τῆς Vérilhac, *Παῖδες ἄωροι* 210). Στὸ δεύτερο μέρος τοῦ ἐπιγράμματος, τὸ ὁποῖο σώζεται πολὺ ἐλλιπῶς, ὁ νεκρὸς μνημονεύει τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα του. Ἡ φθορὰ τοῦ λίθου δὲν ἐπιτρέπει νὰ διασαφηνισθεῖ ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖον γίνεται ἀναφορὰ στὸν πάππο του.

Δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκατασταθεῖ τὸ μέτρο ὅλων τῶν στίχων, ἀλλὰ στὴν ἀρχὴ τοῦ ἐπιγράμματος ἀναγνωρίζονται δύο δακτυλικὰ ἑξάμετρα ἢ ἕνα ἐλεγειακὸ δίστιχο.

53. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 69. Ἀνακαλύφθηκε σὲ σωστικὴ ἀνασκαφὴ τὸ 1998, σὲ δεύτερη χρήση ὡς μία ἀπὸ τὶς καλυπτήριες πλάκες κιβωτιόσχημου τάφου αὐτοκρατορικῶν χρόνων, βόρεια τοῦ «τάφου τοῦ Heuzey» καὶ μεταφέρθηκε στὸ Μουσεῖο Βεργίνας.

Ναϊσκόμορφη στήλη ἀπὸ λευκό, χονδρόκοκκο μάρμαρο, μὲ ἐπιφανειακὲς φθορές, ἀπολεπίσεις καὶ ἐπικαθήσεις· ἀποκεκρουμένη κάτω –ὅπου, παρὰ ταῦτα, διατηρεῖ τὴν γένεση τοῦ ἐμβόλου στερεώσεως– καὶ καθ' ὕψος τῆς ἀριστερῆς παραστάδος. Σύμφωνα μὲ τὴν πρώτη ἐκδότρια, ὁ δεξιὸς κρόταφος ἔχει δεχθεῖ δεύτερη κατεργασία γιὰ τὴν χρησιμοποίηση τῆς στήλης ὡς καλυπτήριας πλάκας. Σὲ ὀρθογώνιο βάθυσμα, ἡ στήλη φέρει παράσταση τριῶν κυρίων ὄρθιων μορφῶν κατ' ἐνώπιον καὶ μιᾶς θεραπαινίδος, ἐπίσης ὄρθιας κατὰ κρόταφον στὸ ἀριστερὸ ἄκρο τῆς παραστάσεως. Ἐνδεδυμένη μὲ ψηλὰ ζωσμένο ποδήρη χιτῶνα, ἡ θεραπαινίδα στρέφει πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ κρατεῖ ἀντικείμενο στὸ δεξιό της χέρι, πιθανώτατα σάκκο. Ἐνδεδυμένες μὲ χιτῶνα καὶ ἱμάτιο, οἱ δύο κεντρικὲς μορφές –γυναικεία ἀριστερά, ἀνδρικὴ δεξιά– στρέφουν τὴν κεφαλὴ ἡ μία πρὸς τὴν ἄλλην, ἐνῷ ἡ γυναικεία μορφὴ δεξιώτερα, ὁμοίως ἐνδεδυμένη μὲ χιτῶνα καὶ ἱμάτιο ἀλλὰ ἀπεικονιζόμενη σὲ μικρότερη κλίμακα, θὰ πρέπει νὰ ταυτισθεῖ μὲ νεώτερο ἡλικιακὰ μέλος τῆς οἰκογένειας. Ὁ ἄνδρας, ἡ παρυφὴ τοῦ ἱματίου τοῦ ὁποίου προσομοιάζει σὲ τήβεννο, πιθανώτατα κρατεῖ τυλιγμένο κύλινδρο παπύρου στὸ ἀριστερό του χέρι. Τὴν παράσταση συμπληρώνουν δένδρο, τὸ ὁποίο ἀναπτύσσεται σὲ πρόστυπο ἀνάγλυφο ἐπάνω ἀπὸ τὴν θεραπαινίδα, μὲ φίδι ποὺ περιελίσσεται γύρω του καὶ στρέφει πρὸς τὰ δεξιά, καθὼς καὶ προτομὴ ἀλόγου, ποὺ εἰκονίζεται ἐπίσης σὲ πρόστυπο ἀνάγλυφο ἐπάνω ἀπὸ τὴν κόρη στὰ δεξιά, στραμμένο πρὸς τὸν ἄνδρα. Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή, ἡ πρόσθια ὄψη εἶναι ἁδρὰ ἐπεξεργασμένη μὲ ψιλὸ βελόνι. Διαστάσεις: 1,10 x 0,685 x 0,13. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐπάνω ἀπὸ τὸ βάθυσμα τῆς παραστάσεως (οἱ ἕξι πρῶτοι στίχοι μὲ τὸ ἐπίγραμμα) καὶ κάτω ἀπὸ αὐτό. (στ. 7-8), μὲ ἀμυδρὰ ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος. Ὕψος γραμμάτων: στ. 1-4: 0,011-0,017· στ. 5: 0,011· στ. 6: 0,012-0,017 (Κ: 0,023)· στ. 7: 0,017· στ. 8: 0,027. Διάστιχα (στ. 1-5): 0,006.

Εὔας Κοντογουλίδου, *Μελετήματα Ἠμαθίας* 3 (2011) 15-41.

Πρβλ. Ἀγγελικῆς Κοτταρίδου, *ΑΕΜΘ* 12 (1998 [2000]) 408-409 (συνθῆκες εὑρέσεως, περιληπτικὴ ἀναφορὰ καὶ δημοσίευση μέρους τοῦ ἐπιγράμματος) (*BullEpigr* 2001, 278· *SEG* 49 [1999] 841)· τῆς ἰδίας, *ΑΔ* 53 (1998) *Χρον*. [2004] 662 (συνθῆκες εὑρέσεως)· τῆς ἰδίας, *Αἰγές* 90 (ἁπλὴ μνεία καὶ δημοσίευση μέρους τοῦ ἐπιγράμματος).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

1ος αἰ. μ.Χ.

῾Ω Δικέα πανόδυρτε, ἔχεις χάριν
ἣν ἐπόθησες· ❦ ἡ ἐκυρά σε ποθοῦσα χάριν
σοι τήνδε ἀνέθηκα ❦ δάκρυσι μυρομένη μεμνημέ–
νη σου οὐ διαλείπω,• μητρὸς τῆς γλυκερῆς πλεῖον ἐγώ
vac. σε ποθῶ.
vac. Κασσάνδρ[α (;) ------]

ἀνάγλυφο

Δικαία Ὀλυ̣μπίδος ❦ Ἑρμιόνη ❦ Ἡρακλ̣[έ]ω̣νος,
ἡ ρ ὼ ι σ σ α.

Στ. 6: Ἡ ἀπολέπιση τῆς ἐπιφάνειας ἀπάλειψε τὴν κατάληξη τοῦ ὀνόματος. Ὅπως ἐπισημαίνει καὶ ἡ πρώτη ἐκδότρια, πιθανώτερη εἶναι ἡ συμπλήρωση τοῦ ὀνόματος τῆς ἀναφερόμενης στὸ ἐπίγραμμα πεθερᾶς τῆς νεκρῆς, χωρὶς βεβαίως νὰ μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθεῖ ἡ συμπλήρωση *Κάσσανδρ[ος]*, ὁ ὁποῖος τότε θὰ ταυτιζόταν μὲ τὴν κεντρικὴ μορφὴ τοῦ ἀναγλύφου. Στ. 7: *Ο[---]μος ❦ Ἑρμιόνη ❦ Ἡρα[---]ονος* Κοντογουλίδου, ποὺ ἐπισημαίνει στὰ σχόλια ὅτι τὸ τελευταῖο ὄνομα πρέπει μᾶλλον νὰ συμπληρωθεῖ ὡς *Ἡρακλέων*. Στ. 8: Ὁ ἐνικὸς ἐκπλήσσει, ἐὰν οἱ νεκρὲς ἦσαν δύο (βλ. στὰ σχόλια), ἀλλὰ δὲν ἀποκλείεται τὸ ἀναγκαῖο ἰῶτα τοῦ πληθυντικοῦ νὰ ἀπαλείφθηκε κατὰ τὴν δεύτερη χρήση τοῦ μνημείου.

Ἡ ταύτιση τῶν ἀναφερομένων κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση ὀνομάτων μὲ τὰ παριστώμενα στὸ ἀνάγλυφο εἶναι δυσχερής. Οἱ στίχοι 7-8 ἔχουν χαραχθεῖ ἀπὸ διαφορετικὸ χαράκτη, ἴσως σὲ προγενέστερη φάση ἀπὸ τὸ κείμενο στὸ ἀέτωμα. Ἡ πιθανώτερη ἐξήγηση εἶναι ὅτι τὸ μνημεῖο προοριζόταν ἀρχικὰ γιὰ τὶς δύο νεκρές, τὴν Δικαία Ὀλυμπίδος καὶ τὴν Ἑρμιόνη Ἡρακλέωνος, ποὺ παριστάνονται στὸ ἀνάγλυφο ἑκατέρωθεν τῆς ἀνδρικῆς μορφῆς στὸ κέντρο. Σὲ δεύτερη φάση, ἡ πεθερὰ τῆς Δικαίας, ἴσως ἡ Κασσάνδρ[α] τοῦ στ. 6, προσέθεσε τὸ συναισθηματικὰ φορτισμένο ἐπίγραμμα. Πρὸς ἐπίρρωσιν τῆς ἐκδοχῆς αὐτῆς ἐπισημαίνεται καὶ ἡ ἀφαίρεση τοῦ ὁριζόντιου γείσου τοῦ ἀετώματος, ποὺ ἴσως ἀπολαξεύθηκε γιὰ τὴν χάραξη τοῦ ἐπιγράμματος.

Τὸ ἐπίγραμμα ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία δακτυλικὰ ἑξάμετρα (μὲ μία μετρικὴ ἀνωμαλία στὸ τρίτο λόγῳ τῆς λέξεως *μεμνημένη*) καὶ ἕνα πεντάμετρο, μὲ τὰ σημεῖα στίξεως νὰ διακρίνουν τοὺς μετρικοὺς στίχους. Ἐντύπωση προκαλοῦν οἱ ἀλλεπάλληλες ἐπαναλήψεις λέξεων (*χάρις*, *ποθῶ*), ἡ ἔντονη παρήχηση στὸ τρίτο μέτρο (*μυρομένη μεμνημένη*), ἡ χρήση, ἀντὶ τοῦ συνήθους *πενθερά*, τοῦ σπάνιου στὶς γραμματειακὲς πηγὲς ἐπικοῦ ὅρου *ἑκυρά* (ὁ ὁποῖος ἀπαντᾶ δύο φορὲς ἀκόμη στὴν Μακεδονία, στὴν Θεσσαλονίκη [*IG* X 2, 1, 305] καὶ, τὸ ἀρσενικὸ *ἑκυρός*, στὴν βόρεια Παιονία [*Spomenik* 98 (1941-48) 66, ἀρ. 138], εἶναι δὲ ἀρκετὰ διαδεδομένος στὴν Φρυγία καὶ τὴν Γαλατία) καὶ ἡ γενικὴ ὑπερβολὴ στὴν ἔκφραση, μὲ χρήση συναισθηματικὰ φορτισμένων λέξεων (*πανόδυρτος, ποθῶ, δάκρυσι μυρομένη, γλυκερή*).

Μὲ τὴν συναισθηματικὴ αὐτὴ γλῶσσα ἀποδίδεται ἀποτελεσματικὰ ἡ ψυχικὴ διάθεση τῆς ἀναθέτριας τοῦ ἐπιγράμματος. Στὸν πρῶτο μετρικὸ στίχο ἡ Κασσάνδρα ἀναφέρεται στὴν ἀπόδοση εὐχαριστιῶν ποὺ ἔλειπαν τῆς νεκρῆς, ἂν καὶ τῆς ὀφείλονταν (*ἔχεις χάριν ἣν ἐπόθησες*), ἐνδεχομένως στὴν (καθυστερημένη;) ἀνέγερση τοῦ μνημείου ποὺ περιγράφεται στὸν δεύτερο μετρικὸ στίχο (*χάριν σοι τήνδε ἀνέθηκα*). Στὴν συνέχεια, ἡ πεθερὰ τῆς νεκρῆς τονίζει ὅτι δὲν παύει νὰ τὴν ἀναπολεῖ χύνοντας δάκρυα καὶ ὀλοφυρόμενη, ἀποκορυφώνει δὲ τὴν ἔκφραση τοῦ πάθους της ἀναφωνώντας ὅτι νοσταλγεῖ τὴν νεκρὴ περισσότερο ἀπὸ ὅσο τὴν νοσταλγεῖ ἡ ἴδια της ἡ μητέρα (*μητρὸς τῆς γλυκερῆς πλεῖον ἐγώ σε ποθῶ*).

Τὰ ὀνόματα τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι ὅλα συνηθισμένα μακεδονικά (Κασσάνδρα) ἢ πανελλήνια. Τὸ ὄνομα τῆς νεκρῆς ἀνήκει στὴν συχνὴ στὴν ρωμαϊκὴ Μακεδονία κατηγορία τῶν γυναικείων ὀνομάτων ποὺ προέρχονται ἀπὸ ἀφηρημένες ἔννοιες (A. B. Tataki, *Tyche* 8 [1993] 189-96). Τὸ ὄνομα Ἑρμιόνη εἶναι συχνὸ καὶ στὴν Μακεδονία· ἀπὸ τὶς περιοχὲς ποὺ καλύπτονται στὸν παρόντα τόμο, βλ. ἀρ. **157** (Ἔδεσσα, ὄνομα δούλης), **398** (Ἔδεσσα) καὶ **595**

(Εὐρωπός)· γιὰ ἄλλες μνεῖες ἀπὸ τὴν Μακεδονία βλ. τὸ οἰκεῖο λήμμα τοῦ *LGPN* IV. Συνδέεται πάλι μὲ τὸ ὄνομα Ἡρακλέων σὲ ἀπελευθερωτικὴ ἐπιγραφὴ τῆς Λευκόπετρας τοῦ 239 μ.Χ., στὴν ὁποία κάποια Αὐρηλία Ἀσκληπιοδώρα χαρίζει στὴν Μητέρα τῶν Θεῶν Αὐτόχθονα *παιδάριον ὀνόματι Ἡρακλέωνα ὡς ἐτῶν Ι, γένι μακεδονικόν, οἰκογενές, τὸ γενηθέν μοι ἐκ παιδίσκης μου Ἑρμηόνης* (*I. Leukopétra* 91). Δὲν ἀποκλείεται ἡ ἀπελευθερώτρια νὰ ἔδωσε στοὺς δούλους της ὀνόματα παραδοσιακὰ στὴν οἰκογένειά της.

Σὲ μορφολογικὸ καὶ γραμματικὸ ἐπίπεδο, τὰ μόνα ἀξιομνημόνευτα σημεῖα εἶναι ἡ κατάληξη δευτέρου προσώπου τοῦ ἐνικοῦ *ἐπόθησες*, ἀναλογικὴ αὐτῆς τοῦ τρίτου προσώπου (πρβλ. κατωτέρω, ἐπιγραφὴ ἀρ. **352**, στ. 2: *ἐφίλησες*), καθὼς καὶ ἡ διαφορετικὴ γραφὴ τοῦ ὀνόματος τῆς νεκρῆς στὸν ἔμμετρο (Δικέα) καὶ στὸν πεζὸ (Δικαία) λόγο, ποὺ ἀπηχεῖ τὸν μονοφθογγισμὸ τῆς παλαιᾶς διφθόγγου /ai/.

54. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 2935. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1961, σὲ δεύτερη χρήση ὡς ὑλικὸ δομήσεως κιβωτιόσχημου τάφου στὰ βορειοανατολικὰ τοῦ ἀνακτόρου, χωρὶς ὅμως νὰ γίνει ἀντιληπτὸ ὅτι ἔφερε ἐπιγραφή· ἡ ἐπισήμανση τῆς ἐνεπίγραφης ἐπιφάνειας ἔγινε ἀπὸ τὴν ὁμάδα τῆς πανεπιστημιακῆς ἀνασκαφῆς τὸ 1981.

Γωνιόλιθος ἀπὸ ἀμμόπετρα, μὲ ὁρατὴ ἀρχικὰ τὴν ἀριστερὴ μακρὰ πλευρά, ἐνῷ ἡ πειόσχημη ἀναθύρωση σὲ ὅλο τὸ μῆκος τῆς δεξιᾶς μακρᾶς πλευρᾶς ὑποδηλώνει ὅτι ὁ γωνιόλιθος συνάρμοζε μὲ ὅμοιου σχήματος μέλος δεξιά. Στὴν ἄνω ἐπιφάνεια βαθειὰ χάραξη σχήματος Γ γιὰ τὴν στήριξη ὑπερκείμενου μέλους. Διαστάσεις: 0,226 x 0,377 x 0,715. Ἡ ἐπιγραφή, χαραγμένη στοιχηδὸν (μὲ μικρὲς ἀποκλίσεις), σὲ μία ἀπὸ τὶς στενὲς πλευρές. Ὕψος γραμμάτων: 0,021. Διάστιχα: 0,04-0,05.

Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, στὸ *Ἐπιγραφὲς Μακεδονίας* 100-122 (*BullEpigr* 1997, 369· *SEG* 46 [1996] 830· Fuchs – Opper, στὸ *Skenika* 188-196· Mary Stiebe, *Philologus* 150 [2006] 32-33).

Πρβλ. γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως Φ. Πέτσα, *ΑΔ* 17 (1961-62) *Χρον.* [1963] 218 καὶ πίν. 262α-β· Μ. Ἀνδρόνικου κ. ἄ., *Ἔργον* 1981, 24-25· Μ. Ἀνδρόνικου, *ΠΑΕ* 1981, 56· H. W. Catling, *AR* 1981-1982, 39· Χρυσούλας Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, στὸ *Κερμάτια Φιλίας Β΄* 20 (γιὰ τὴν ταύτιση μὲ τὸν Καλλίμαχο)· *SEG* 56 (2006) 699.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Τέλη 5ου αἰ. π.Χ.

Ἐνθάδε [Κ]α̣λλιμ[----------]
ναῶν εὐστύλων [----------]
εὐδοκίμο[υ] πατ[ρός ----------]
τ̣έχνη. *vacat*

Στ. 1: *[Κα]λλίμ[---]* Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, ποὺ ἐπισημαίνει ὅτι διακρίνονται ἴχνη ἀπὸ τὰ δύο πρῶτα γράμματα· γιὰ τὴν πιθανὴ ταυτότητα τοῦ νεκροῦ, βλ. στὰ σχόλια. Στ. 3: *πατρὸς BullEpigr*, ἐκ παραδρομῆς· τὸ τελευταῖο γράμμα τῆς πρώτης λέξεως δὲν φαίνεται καθόλου καὶ ἑπομένως δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθεῖ διαφορετικὴ συμπλήρωση σὲ ἄλλη πτώση τόσο τῆς πρώτης ὅσο καὶ τῆς δεύτερης λέξεως.

Τὸ ἐπίγραμμα ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐλεγειακὰ δίστιχα ἢ ἀπὸ δακτυλικὰ ἑξάμετρα, ἀλλὰ ἡ ἀβεβαιότητα γιὰ τὸ μῆκος τῶν στίχων, ποὺ ἀναμφίβολα συνεχίζονταν σὲ παρακείμενα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, δὲν ἐπιτρέπει ἀσφαλῆ ὑπολογισμὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μετρικῶν στίχων. Ἡ ἀρχὴ τοῦ δεύτερου στίχου πάντως ἴσως ὑποδεικνύει τὴν ἀρχὴ ἑνὸς πενταμέτρου.

Ὡς πρὸς τὸ θέμα του καὶ τὴν ταυτότητα τοῦ ἀναφερόμενου στὸν πρῶτο στίχο προσώπου, ἀρκεῖ νὰ ἐπαναληφθεῖ ἐδῶ ἡ περιεκτικὴ ἀνάλυση τῆς Σαατσόγλου-Παλιαδέλη: Ὁ ἐξαιρετικὰ σπάνιος ὅρος *εὔστυλος ναὸς* ἀποτελεῖ τεχνικὸ ὅρο, μαρτυρούμενο στὸν Βιτρούβιο (*De arch.* 3.3.6, 10 καὶ 3.4.3), ὁ ὁποῖος μᾶλλον ἀνάγεται σὲ προελληνιστικὰ χρόνια (παρὰ τὰ λεγόμενα τοῦ ἰδίου συγγραφέως, 3.3.8) καὶ τὸν ὁποῖον ἀπηχεῖ ὁ Εὐριπίδης (*Ἰφ. Τ.* 128-129: *εὐστύλων ναῶν χρυσήρεις θριγκούς*). Δεδομένων τῶν ἀναφορῶν σ' ἕναν ἀρχιτεκτονικὸ ὅρο ἀλλὰ καὶ στὴν *τέχνην* στὸν τελευταῖο στίχο, δὲν ἀποκλείεται τὸ πρόσωπο ποὺ ἀναφέρεται στὸν πρῶτο στίχο νὰ εἶναι ὁ διάσημος καὶ καινοτόμος ἀρχιτέκτων Καλλίμαχος (γιὰ τὸν ὁποῖον βλ. τὶς πηγὲς καὶ τὴν βιβλιογραφία ποὺ συγκεντρώνει ἡ πρώτη ἐκδότρια), ὁ ὁποῖος δρᾶ τὴν ἴδιαν ἀκριβῶς περίοδο.

Ἐὰν ἡ ὑπόθεση αὐτὴ γίνει ἀποδεκτή, σκιαγραφεῖται μία εἰκόνα τῆς καλλιτεχνικῆς ζωῆς στὴν μακεδονικὴ πρωτεύουσα κατὰ τὴν βασιλεία τοῦ Ἀρχελάου, ἡ ὁποία συμπληρώνει τὶς πενιχρὲς φιλολογικὲς μαρτυρίες. Τὴν περίοδο ὅπου στὸ ἀνάκτορο τῶν Αἰγεῶν δροῦν ὁ ζωγράφος Ζεῦξις, οἱ τραγικοὶ ποιητὲς Εὐριπίδης καὶ Ἀγάθων καὶ ὁ μουσικὸς Τιμόθεος (βλ. N. G. L. Hammond, στὸ *History of Macedonia* II 149, μὲ τὶς πηγές), στὴν πόλη ἐργάζονται ἐπίσης ἕνας ἐπιφανὴς ἀρχιτέκτων καὶ ἕνας ἐπιγραμματοποιὸς ποὺ γνωρίζει καλὰ τὸ ἔργο τοῦ Εὐριπίδη.

55. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 1786. Τὰ ἕξι θραύσματα τῆς στήλης ἀνακαλύφθηκαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Μεγάλης Τούμπας.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ χονδρόκοκκο μάρμαρο συγκείμενη ἀπὸ δύο συναρμόζοντα θραύσματα τῆς ἐπιστέψεως καὶ τοῦ ἄνω τμήματος τοῦ κορμοῦ καὶ τέσσερα σχεδὸν συναρμόζοντα θραύσματα τοῦ κάτω τμήματος τῆς στήλης. Ὁ κορμός, μὲ ἔντονη μείωση, φέρει πρόστυπο πλαίσιο ποὺ ὁριοθετεῖ τὸ πεδίο τῆς γραπτῆς παραστάσεως καὶ καταλήγει σὲ γραπτὸ κυμάτιο κυανοῦ καὶ ἐρυθροῦ χρώματος, τὸ ὁποῖο ἐπιστέφεται μὲ ἐλεύθερη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη ἀπὸ τὴν ὁποία διασώζεται τὸ δεξιὸ καὶ τμῆμα τοῦ κεντρικοῦ ἀκρωτηρίου. Στὸ τύμπανο, γραπτὴ φυτικὴ διακόσμηση σὲ ὑπόβαθρο κυανοῦ χρώματος. Ἐντὸς τοῦ πλαισίου, δυσδιόρατη γραπτὴ παράσταση: ἀριστερά, ἀνδρικῆς μορφῆς σὲ τρία τέταρτα πρὸς τὰ δεξιά· δεξιά, γυναικείας (;) μορφῆς σὲ τρία τέταρτα πρὸς τὰ ἀριστερά· ἐπάνω ἀπὸ τὶς δύο μορφές, ἀδιάγνωστων ἀναρτημένων ἀντικειμένων· κάτω δεξιά, γυμνοῦ βρέφους ποὺ τείνει τὰ χέρια πρὸς τὰ ἀριστερά. Σύμφωνα μὲ τὴν Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, ἡ θέση τῶν χεριῶν τοῦ βρέφους ἐπιτρέπει τὴν ὑπόθεση πὼς στὸ ἀριστερὸ μέρος τῆς παραστάσεως εἰκονιζόταν ἄλλη μία μορφή. Διαστάσεις: ἄνω σύνολο: 0,465 x 0,645-0,70 x 0,084· κάτω σύνολο: ± 0,60 x 0,75 x 0,152. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐπάνω ἀπὸ τὸ πλαίσιο (στ. 1) καὶ στὸ κάτω μέρος τῆς πλαισιωμένης ἐπιφάνειας, ἀκριβῶς κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση (στ. 2-4). Ὕψος γραμμάτων: στ. 1: 0,01-0,02, μειούμενο πρὸς τὰ δεξιά· στ. 2-3: 0,015. Διάστιχα (στ. 2-4): 0,012.

Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 165-69, ἀρ. 22 καὶ πίν. 45-46· βλ. καὶ 270, 280-82 (*SEG* 35 [1985] 789· Dana, *Onomasticon* 4)· Kalaitzi, *Tombstones* ἀρ. 53.

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Τρίτο τέταρτο 4ου αἰ. π.Χ.

Λυσανίας, Παράμονος, Νικόστρατος.

παράσταση

Οἴδ[ε . . . . . ± 10 . . . . .] παῖδες ἅμα εἰς [Ἀΐδου κα]τέ–
βησαν· μνημεῖο[ν δ’ ἀ]τυχὴς ὁ πα[τὴρ ἀνέθη]-
κε Ἀμάδωκος.

Στ. 1: Τὸ τρίτο ὄνομα προστέθηκε ἐκ τῶν ὑστέρων μὲ μικρότερα γράμματα σὲ χῶρο ποὺ ἀρχικὰ δὲν προβλεπόταν γιὰ χάραξη, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν θέση τῶν δύο πρώτων ὀνομάτων στὸ κέντρο τῆς ἐνεπίγραφης ἐπιφάνειας. Στ. 2: *Οἴδε* Kalaitzi. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θὰ πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ τὸ κενὸ μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀμαδώκου· *εἰς [Ἀΐδην]* Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, ἀλλὰ ἡ ἔκφραση *εἰς Ἀΐδου* εἶναι συχνότερη. Στ. 2: *[δυσ]τυχής* λοιποὶ ἐκδότες, ἀλλὰ μὲ τὴν συμπλήρωση αὐτὴν ὁ δεύτερος ποὺς τοῦ δεύτερου στίχου θὰ εἶχε μετρικὴ ἀνωμαλία, τὴν μόνη σ’ ἕνα κατὰ τὰ ἄλλα μετρικῶς ὀρθὸ ἐπίγραμμα. Στ. 2-3: *[ἀ]τέ|βησαν* ἢ *[κα]τέ|βησαν* Σαατσόγλου-Παλιαδέλη· τὸ γράμμα εἶναι μᾶλλον ταῦ.

Ἡ ἀπώλεια τοῦ μεγαλύτερου τμήματος τῆς παραστάσεως δὲν ἐπιτρέπει ἀσφαλεῖς ταυτίσεις τῶν ὀνομάτων μὲ τὶς εἰκονιζόμενες μορφές. Τὸ μνημεῖο φαίνεται πὼς ἀνεγέρθηκε γιὰ τοὺς Λυσανία καὶ Παράμονο, γιοὺς τοῦ Ἀμαδόκου, ἐνῷ ἀκολούθως προστέθηκε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ τρίτου γιοῦ, Νικοστράτου. Οἱ τρεῖς τελευταῖοι στίχοι τῆς ἐπιγραφῆς σχηματίζουν δύο δακτυλικὰ ἑξάμετρα, πού, ἂν γίνει δεκτὴ ἡ πρόταση συμπληρώσεως στὸν στ. 2, ἔχουν ὡς ἑξῆς: *Οἴδ’ Ἀμα|δώκου | παῖδες ἅμ’ | εἰς Ἀΐ|δου κατέ|βησαν, || μνημεῖ|ον δ’ ἀτυ|χὴς ὁ πα|τὴρ ἀνέ|θηκ’ Ἀμά|δωκος.*

Τὰ ὀνόματα τῶν τριῶν νεκρῶν δὲν χρήζουν ἰδιαίτερου σχολιασμοῦ· εἶναι καὶ τὰ τρία πανελλήνια ἀλλὰ συνάμα πολὺ δημοφιλῆ στὴν Μακεδονία (*LGPN* IV). Ἀντιθέτως, τὸ συχνὸ θρακικὸ ὄνομα Ἀμάδοκος (βλ. Parissaki, *Onomasticon* 128, μὲ τὴν παλαιότερη βιβλιογραφία· Dana, *Onomasticon* 4-5) ποὺ φέρει ὁ πατέρας τους καὶ ἀναθέτης τοῦ μνημείου ἀπαντᾶ σπάνια στὸν μακεδονικὸ χῶρο. Ὑπὸ τὴν μορφὴ *Ἀμάτοκος* ἐμφανίζεται ὡς παρωνύμιο Ρωμαίου πολίτη στὸ ἱερὸ τῆς Λευκόπετρας (*I. Leukopétra* 21). Ἡ γραφὴ τοῦ πέμπτου γράμματος μὲ ὠμέγα ὀφείλεται στὴν ἐπιθυμία τοῦ συντάκτη νὰ σεβασθεῖ τὴν προσωδία, καθὼς ἡ συλλαβὴ ποὺ περιέχει τὸ ἐν λόγῳ φωνῆεν ἀνήκει στὴν ἄρση τοῦ τελευταίου ποδός.

56. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 151. Ἀνακαλύφθηκε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Μεγάλης Τούμπας καὶ μεταφέρθηκε ἀρχικὰ στὸ Μουσεῖο Θεσσαλονίκης καὶ ἀργότερα στὴν Βεργίνα.

Ἀκέραια σωζόμενη στήλη ἀπὸ λευκὸ χονδρόκοκκο μάρμαρο. Ὁ ἁπλαισίωτος κορμός, μὲ ἔντονη μείωση, καταλήγει σὲ κυμάτιο μὲ γραπτὴ διακόσμηση κυανοῦ καὶ ἐρυθροῦ χρώματος καὶ ἐγγεγραμμένη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη μὲ ἀνθεμωτὰ ἀκρωτήρια, γραπτὴ παράσταση μαιάνδρων στὸ γεῖσο καὶ φυτικῶν κοσμημάτων κυανοῦ, ἐρυθροῦ καὶ λευκοῦ χρώματος στὸ

τύμπανο καὶ ἀνάμεσα στὰ ἀκρωτήρια. Στὸν κορμὸ γραπτὴ ταινία ἐρυθροῦ χρώματος ἀπὸ τὶς ἄκρες τῆς ὁποίας κρέμονται λεπτοὶ ἱμάντες. Διαστάσεις: 0,84 (0,87 πρὶν ἀπὸ τὴν πάκτωσή της σὲ βάση) x 0,33-0,37 x 0,055. Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν ἄνω ἀπόληξη τοῦ κορμοῦ, μὲ ἐρυθρὸ χρῶμα στὴν κοίτη τῶν γραμμάτων. Ὕψος γραμμάτων: 0,008-0,014. Διάστιχα: 0,005.

Φίλιππος 152-53, εἰκ. 81 (ἔγχρ. φωτ.)· Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 192-94, ἀρ. 26 καὶ πίν. 50· βλ. καὶ 271, 278-79, 281 (*SEG* 35 [1985] 790)· τῆς ἰδίας, *Ηόρος* 10-12 (1992-1998) 369-77 (*BullEpigr* 1999, 336· *SEG* 48 [1998] 873)· τῆς ἰδίας, *Ἐγνατία* 5 (1995-2000) 91-92· Ἠλ. Σβέρκου, *Ἰόνιος Λόγος* 1 (2007) 193-201.

Πρβλ. M. B. Hatzopoulos, *ZPE* 68 (1987) 237· Panayotou, *Langue* 215 (γιὰ τὴν συνύπαρξη διαλεκτικῶν καταλήξεων στὰ κύρια ὀνόματα μὲ μὴ διαλεκτικὲς στὰ προσηγορικά)· A. B. Tataki, στὸ *Ἀρχαία Μακεδονία* V (1989 [1993]) 1458 καὶ 1463, ἀρ. 10· Ἄννας Παναγιώτου, *Ἑλληνικὴ Διαλεκτολογία* 3 (1992-1993) 12· Δρούγου – Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Βεργίνα. Τόπος* 305· *SEG* 57 (2007) 571· Κοτταρίδη, *Αἰγές* 126, 128.

Αὐτοψία, φωτογραφία.

Τρίτο τέταρτο 4ου αἰ. π.Χ.

Ἁρπάλο Σκύτας· ἀδελφή με ἀνέ–
θηκε Παγκάστα.

Στ. 1: *Ἅρπαλος Κυτᾶς* Σαατσόγλου-Παλιαδέλη (*Μνημεῖα*), ὑποθέτοντας ὅτι τὸ δεύτερο ὄνομα εἶναι παρωνύμιο· *Ἅρπαλος Κύτας* Tataki, ὑποθέτοντας ὅτι τὸ δεύτερο ὄνομα εἶναι μητρώνυμο· *Ἁρπαλοσκύτας* (γεν.) Σαατσόγλου-Παλιαδέλη (*Ηόρος* καὶ *Ἐγνατία*), ὑπόθεση ποὺ εἶχε ἀνεξάρτητα κάμει καὶ ὁ O. Masson (βλ. στὸ *BullEpigr* 1999, 336)· *Ἅρπαλος κύτας* (= *σκοῖδος*) Καπετανόπουλος, ὁ ὁποῖος ὑποθέτει πὼς πρόκειται γιὰ τὸν γνωστὸ θησαυροφύλακα τοῦ Ἀλεξάνδρου Γ΄ (βλ. στὸ *SEG* 48 [1998] 873, κριτικὸ ὑπόμνημα)· *Ἁρπάλῑ Σκύτας* Σβέρκος.

Τὸ ὕφος τοῦ σύντομου κειμένου τῆς ἐπιγραφῆς, ἀπὸ τὴν προσωποποίηση τῆς στήλης, μὲ τὴν χρήση τῆς ἀντωνυμίας πρώτου προσώπου (βλ. Lazzarini, *Formule* 74-75), μέχρι τὴν σειρὰ τῶν λέξεων, δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι ἀνήκει ὄχι στὸν πεζὸ ἀλλὰ στὸν ποιητικὸ λόγο. Ἐν τούτοις, ἡ ἀλληλουχία τῶν συλλαβῶν δὲν ἀνταποκρίνεται πλήρως σὲ κανένα γνωστὸ ἀρχαιοελληνικὸ μέτρο. Τὸ πλησιέστερο γνωστὸ μέτρο θὰ ἦταν τὸ καταληκτικὸ τροχαϊκὸ τετράμετρο, τὸ ὁποῖο ἀπαντᾶ πολὺ σπάνια σὲ ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα (γιὰ σύγχρονα μὲ τὴν ἐπιγραφὴ παραδείγματα, ἀλλὰ μὲ ἐκτενέστερο κατὰ κανόνα κείμενο, βλ. Hansen, *CEG* 2, ἀρ. 530· 707· 861· 900). Παραδόξως, τὸ κείμενο μοιάζει νὰ σχηματίζει ἕναν κανονικὸ «πολιτικὸ» ἰαμβικὸ δεκαπεντασύλλαβο, χαρακτηριζόμενο ἀπὸ τὴν ἐναλλαγὴ τονουμένων καὶ ἀτόνων συλλαβῶν. Παρ' ὅλον ὅτι ἡ ἰσοχρονία μακρῶν καὶ βραχέων φωνηέντων καὶ ἡ ἐμφάνιση τοῦ δυναμικοῦ τόνου ἦταν ἴσως γεγονὸς στὴν βόρειο Ἑλλάδα ἤδη ἀπὸ τὸν 4ον αἰ. π.Χ. (πρβλ. Cl. Brixhe, στὸ *Katà Diálekton* 49· M. B. Hatzopoulos, στὸ *Die griechischen Dialekte* 164· *contra* J. Méndez Dosuna, στὸ *Γλῶσσα* 72-73), δὲν τολμᾶ προφανῶς κανεὶς νὰ ἀναγνωρίσει ἕνα τόσο πρώιμο δεῖγμα τῆς νέας προσωδίας, τρεῖς αἰῶνες πρὶν ἀπὸ τὰ πρῶτα δείγματα ἐπιρροῆς τοῦ δυναμικοῦ τονισμοῦ στὸ μέτρο καὶ ἑπτὰ αἰῶνες πρὶν ἀπὸ τὰ πρῶτα δειλὰ δείγματα μέτρων μὲ δυναμικὸ τόνο (βλ. West, *Greek Metre* 162-85· Lauxtermann, *The Spring of Rhythm* 69-86).

Οἱ δύο πιθανώτερες ἀπὸ τὶς λύσεις ποὺ ἔχουν προταθεῖ γιὰ τὴν ἀνάγνωση τοῦ πρώτου σκέλους τοῦ πρώτου στίχου (βλ. στὸ ὑπόμνημα καὶ ἀναλυτικὰ στὸ ἄρθρο τοῦ Σβέρκου) εἶναι ἡ ἀναγνώριση τοῦ ἀμάρτυρου, ἀλλὰ ὁμαλὰ σχηματισμένου θηλυκοῦ ἀνθρωπωνυμίου Ἀρπαλοσκύτα στὴν γενική (Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, Masson, Χατζόπουλος) καὶ ἡ πρόταση τοῦ Σβέρκου νὰ ἀναγνωρισθοῦν δύο γνωστὰ ἀνδρικὰ ὀνόματα (Ἅρπαλος καὶ Σκύτας, γιὰ τὰ ὁποῖα βλ. τὶς παρατηρήσεις τοῦ Σβέρκου) μὲ πρόταξη τοῦ πατρωνύμου καὶ γραφὴ τοῦ φθόγγου /u/ μὲ ὄμικρον (τὸ δεύτερο φαινόμενο εἶναι γνωστὸ στὶς ἐπιγραφὲς τῆς ἐποχῆς καὶ μαρτυρεῖται καὶ στὶς Αἰγές, βλ. ἀρ. **42**, ἀνωτέρω, καὶ στὴν Κύρρο, βλ. ἀρ. **419**, κατωτέρω· πρβλ. Ἠλ. Σβέρκου, *Ἰόνιος Λόγος* 1 [2007] 197-98). Ἡ δεύτερη πρόταση ἔχει τὸ σαφὲς πλεονέκτημα ὅτι δὲν ἀπαιτεῖ τὴν ἀνάγνωση ἀμάρτυρων ἀνθρωπωνυμίων. Ἡ πρόταξη τοῦ πατρωνύμου, βέβαια, στὰ ἔμμετρα ἐπιτύμβια ἐξυπηρετεῖ κατὰ κανόνα τὶς μετρικὲς ἀνάγκες τοῦ κειμένου (γιὰ ἕνα παράδειγμα ἀπὸ τὴν περιοχή, βλ. π.χ. ἀρ. **542**, κατωτέρω· γιὰ ἄλλα παραδείγματα, βλ. Σβέρκου, ὅ. π., 198, ὅπου ὅλα τὰ ἐπιγραφικὰ παραδείγματα εἶναι ἔμμετρα· γιὰ μία ἐξαίρεση σὲ πεζὸ κείμενο, βλ. ἀρ. **1**, ἀνωτέρω). Παρ' ὅτι στὸ παρὸν ἐπιτύμβιο δὲν ἀναγνωρίζεται ἕνα τυπικὸ προσωδιακὸ μέτρο (βλ. ἀνωτέρω), υἱοθετοῦμε μὲ πολλὲς ἐπιφυλάξεις τὴν ἀνάγνωση *Ἁρπάλο Σκύτας* (*Ἁρπάλῑ Σκύτας· ἀδελφή μ' ἀνέθηκε Παγκάστα*) καθώς, παρὰ τὶς ὁποιεσδήποτε ἀστοχίες τοῦ συντάκτη τοῦ κειμένου, ἡ προσωποποίηση τοῦ μνημείου καὶ ἡ μὴ συμβατικὴ σύνταξη (ἐὰν αὐτὴ δὲν ὀφείλεται σὲ στυλιστικὴ ἐπιλογὴ ὅπως στὰ ἀρχαϊκὰ παραδείγματα ποὺ συγκεντρώνει καὶ ἐξηγεῖ ὁ J. Wackernagel, *IF* 1 [1892] 428-34), ἡ ὁποία δὲν ἔχει παράλληλα στὸν ἐπιτύμβιο λόγο τῆς Μακεδονίας τὴν ἐποχὴ αὐτήν, φαίνεται νὰ παραπέμπουν σὲ ρυθμικὸ πεζὸ λόγο, ἀσχέτως συγκεκριμένου μέτρου.

Παγκάστα εἶναι τὸ ὄνομα διάσημης ἑταίρας τὴν ὁποίαν ἐρωτεύθηκε ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος καὶ τὴν ὁποία κατὰ παραγγελία του ἀπαθανάτισε ὁ Ἀπελλῆς (βλ. Berve, *Alexanderreich* II 297, ἀρ. 600, μὲ τὶς πηγές καὶ Ἠλ. Σβέρκου, ὅ.π., 199-201· ἡ πληροφορία τοῦ Αἰλιανοῦ, *Ποικ. Ἱστ.* 12.34, ὅτι ἦταν ἡ πρώτη γυναίκα ποὺ ἐγνώρισε εἶναι ἴσως ἀπόκρυφη). Εἶναι ἑλκυστική –ἀφοῦ ὁ χρόνος δράσεως τῆς Παγκάστας δὲν ἀφίσταται τῆς χρονολογήσεως τῆς στήλης– ἂν καὶ προφανῶς ἀβέβαιη, ἡ ὑπόθεση ποὺ ὑποστηρίζει ἡ πρώτη ἐκδότρια πὼς πρόκειται γιὰ τὴν ἀναθέτρια τοῦ μνημείου.

57. Μουσεῖο Θεσσαλονίκης 1933. Δέκα θραύσματα τῆς στήλης (ἀρ. εὑρ. ἀνασκαφῆς Μεγάλης Τούμπας 1) ἀνακαλύφθηκαν τὸ 1948 στὴν ἐπίχωση τῆς Μεγάλης Τούμπας, κατὰ τὴν διάρκεια κατασκευῆς χαρακωμάτων ἀπὸ στρατιῶτες ποὺ στρατοπέδευαν στὴν κορυφὴ τῆς Τούμπας, καὶ μεταφέρθηκαν ἀρχικὰ στὸ δημοτικὸ σχολεῖο Βεργίνας ἀπὸ τὸν φύλακα ἀρχαιοτήτων Παγκράτιο Παυλίδη, ἀργότερα στὴν συλλογὴ τῆς Κυριώτισσας στὴν Βέροια καὶ τὸ 1950 (ἢ 1953 σύμφωνα μὲ τὸ εὑρετήριο τοῦ Μουσείου) στὸ Μουσεῖο Θεσσαλονίκης. Δύο ἀκόμη θραύσματα τοῦ κορμοῦ τῆς στήλης (ἀρ. εὑρ. ἀνασκαφῆς Μεγάλης Τούμπας 28 καὶ 45) καὶ ἑπτὰ θραύσματα μιᾶς ἐπιστέψεως ποὺ ἀνήκουν πιθανώτατα στὴν στήλη αὐτήν (ἀρ. εὑρ. ἀνασκαφῆς Μεγάλης Τούμπας 18 [πέντε θραύσματα], 50 καὶ 122) ἀνακαλύφθηκαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς ἐπιχώσεως τῆς Μεγάλης Τούμπας.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ χονδρόκοκκο μάρμαρο συγκείμενη ἀπὸ δώδεκα συναρμόζοντα θραύσματα

ποὺ ἀποκαθιστοῦν τὸ σύνολο σχεδὸν τοῦ κορμοῦ τῆς στήλης –ἀλλὰ μὲ ἔντονες ἀπολεπίσεις σὲ ὅλη σχεδὸν τὴν ἀνάγλυφη ἐπιφάνεια– καὶ ἑπτὰ συναρμόζοντα μεταξύ τους ἀλλὰ ὄχι μὲ τὸν κορμὸ θραύσματα ἀπὸ τὸ κεντρικὸ καὶ τὸ δεξιὸ τμῆμα τῆς ὁριζόντιας ἐπιστέψεως, ποὺ φέρει ἀνάγλυφη φυτικὴ σύνθεση μὲ δεκάφυλλο ἀνθέμιο στὸ κέντρο καὶ ἡμιανθέμια ἀριστερὰ καὶ δεξιά. Ἀνάγλυφη παράσταση ποὺ καταλαμβάνει τὸ σύνολο σχεδὸν τοῦ ἁπλαισίωτου κορμοῦ: κάτω ἀριστερά, δούλου μὲ χιτωνίσκο κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ δεξιά· ἀριστερά, γενειοφόρου ἀνδρὸς κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ δεξιά, μὲ χιτωνίσκο, χλαμύδα καὶ πέτασο στερεωμένο στὸν αὐχένα, ὁ ὁποῖος δεξιώνεται τὴν γυναικεία μορφὴ δεξιὰ καὶ κρατεῖ ξῖφος ἀπὸ τὴν θήκη του· στὸ μέσον, κόρης κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ δεξιά, μὲ χειριδωτὸ χιτῶνα καὶ πέπλο, ἡ ὁποία στηρίζει τὸ ἀριστερὸ χέρι της στὸν δεξιὸ ὦμο τῆς γυναικείας μορφῆς ποὺ παριστάνεται δεξιά, κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ ἀριστερά, καθιστὴ σὲ κλισμὸ μὲ ὑποπόδιο, καὶ ἡ ὁποία φορεῖ χειριδωτὸ χιτῶνα, πέπλο καὶ ἱμάτιο ποὺ καλύπτει τὸ κεφάλι· κάτω ἀπὸ τὸν κλισμὸ εἰκονίζεται κάλαθος. Ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος στὴν γυναικεία μορφή, τὸν κλισμὸ καὶ τὸ ὑποπόδιο, γραπτῆς δὲ διακοσμήσεως στὸ κυμάτιο τῆς ἐπιστέψεως. Διαστάσεις: κορμός: 1,19 (ἀρχικά, κατὰ τὴν Σαατσόγλου-Παλιαδέλη· 1,13 σήμερα, μετὰ τὴν τοποθέτησή της σὲ βάση) x 0,72 (ἄνω)-0,785 (κάτω καὶ ἐπίστεψη) x 0,085· ἐπίστεψη: 0,376 x 0,535 x 0,115. Ἡ ἐπιγραφὴ σ’ ὅλο τὸ πλάτος τοῦ ἀνώτατου τμήματος τοῦ κορμοῦ. Ὕψος γραμμάτων: ± 0,015 (0,013-0,021· Ω: 0,006· Ο, Θ: 0,01). Διάστιχα: 0,005-0,012.

Μ. Ἀνδρόνικου, *BCH* 79 (1955) 87-101 (Peek, *GVI* 1444a· *BullEpigr* 1956, 151· *SEG* 14 [1957] 476· Clairmont, *Gravestone* 158-59, ἀρ. 83 καὶ πίν. 33 [πρβλ. 48, σημ. 55 καὶ 53, σημ. 132]· Hansen, *CEG* 2, ἀρ. 721)· Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μνημεῖα* 71-79, ἀρ. 6· καὶ πίν. 15-19· βλ. καὶ 91, 93 (*SEG* 35 [1985] 774)· Γ. Δεσπίνη, στὸ *Κατάλογος γλυπτῶν* I 31-32, ἀρ. 16 καὶ εἰκ. 40· Ἀνδρόνικου, *Χρονικό* 39-40 [χωρὶς κριτικὰ σύμβολα]· Π. Κωνσταντινίδη, *Ἀρχαιογνωσία* 15 [2007-2009] 279-80 καὶ 300-301, ἀρ. 11)· Kalaitzi, *Tombstones* ἀρ. 42.

Πρβλ. Χρ. Μακαρόνα, *Μακεδονικά* 2 (1941-1952) 632-33, ἀρ. 79 (μνεία τῆς ἀνευρέσεως)· Μπακαλάκη, *Ἀνάγλυφα* 50 (γιὰ τὶς ἰωνικὲς ἐπιδράσεις τοῦ ἀναγλύφου)· J. Frel, *AJA* 75 (1971) 349 μὲ Clairmont, *Tombstone* III 515 καὶ σημ. 1 (γιὰ τὸ ἐργαστήριο)· Μ. Ἀνδρόνικου, *AAA* 9 (1976) 128, σημ. 13 (γιὰ τὸν ὅρο *Μακηδονίη*)· τοῦ ἰδίου, στὸ *Φίλια Ἔπη* Α΄ 23-24 (γιὰ τὸ ἴδιο θέμα)· Florence Felten, *Ἀρχαία Μακεδονία* V (1989 [1993]) 415-16 καὶ εἰκ. 13 (γιὰ τὴν παράσταση)· Chrysoula Saatsoglou-Paliadeli, *JHS* 113 (1993) 129, 144 καὶ πίν. Ib (γιὰ τὸν πέτασο καὶ τὴν χλαμύδα)· Βοκοτοπούλου, *Ὁδηγός* 32 (περιγραφή).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Μέσα 4ου αἰ. π.Χ.

Ἀθάνατα μνημεῖα ἀ[ρετῆς ---]
κεῖσαι ἀγηράτωι τῶιδε̣ [τάφωι ----]
ἐν ταὐτῶι δὲ σύνευνος [. . . ± 7 . . . .]Ν̣[---]Ι̣ Ι̣
φῦσε πατήρ, θρέψεν δὲ ἥδ[ε Μα]κηδον[ίη].

Στ. 1: *[ὁ δεῖνα προλείπων]* Ἀνδρόνικος (*BCH*), ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὴν Σαατσόγλου-Παλιαδέλη· *[προλιποῦσα ---]* Peek· *[τῆς σῆς προλιποῦσα] SEG* 14· ὁ Hansen (*CEG*) διαφωνεῖ μὲ τὴν χρήση τοῦ ρήματος *προλείπω* καὶ προτείνει ἐνδεικτικὰ *[--- λιποῦσα]*, ἐνῷ ἐπισημαίνει ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διαπιστωθεῖ ἐὰν στὸ πρῶτο δίστιχο γίνεται

ἀναφορὰ στὴν γυναῖκα καὶ στὸ δεύτερο στὸν ἄνδρα ἢ ἀντιστρόφως· χωρὶς συμπληρώσεις ὁ Δεσπίνης. Στ. 2: [*ἐνὶ* ὁ δεῖνα *τάφωι]* Ἀνδρόνικος (*BCH*), ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὴν Σαατσόγλου-Παλιαδέλη· *[τάφωι φθιμένη]* Peek καὶ *SEG* 14· *[τάφωι ---]* Hansen· χωρὶς συμπληρώσεις ὁ Δεσπίνης· *ἐν ι[---]* Ἀνδρόνικος (*Χρονικό*), ἐκ παραδρομῆς. Στ. 3: *[--- ἦν --- μέν]* Ἀνδρόνικος (*BCH*)· *[---ος, ὃν ---]* Peek· *[---ος, ὃν --- μὲν] SEG* 14· χωρὶς συμπλήρωση Hansen, Δεσπίνης· ἡ Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, ἐκτὸς τοῦ νῦ (μῦ κατὰ τὴν Kalaitzi) στὸ συγκολλημένο θραῦσμα, ἀναγνωρίζει δύο γράμματα ΕΙ στὸ ἐπιφανειακὸ θραῦσμα στὸ τέλος τοῦ στίχου, τοῦ ὁποίου δημοσιεύει φωτογραφία (πίν. 16β) καὶ τὸ ὁποῖο δὲν ἔχει συγκολληθεῖ. Στ. 4: *[Μα]κηδον[ίη]* Ἀνδρόνικος (*BCH*) καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι ἐκδότες, *[Μα]κηδον[ία]* Hansen· καὶ οἱ δύο ἐκδοχὲς εἶναι πιθανές· ἡ ποιητικὴ μορφὴ τοῦ τοπωνυμίου ὀφείλεται στὶς ἀνάγκες τοῦ μέτρου.

Τὰ ὀνόματα τοῦ ζεύγους τῶν νεκρῶν δὲν σώζονται· πιθανώτατα οἱ δύο πρώτοι στίχοι ἀφοροῦν τὸν νεκρὸ ἄνδρα, ἐνῷ στὸν τρίτο στίχο γίνεται ἀναφορὰ στὴν σύζυγό του.

Τὸ ἔμμετρο κείμενο σχηματίζει δύο ἐλεγειακὰ δίστιχα, τῶν ὁποίων ἡ διαίρεση σὲ μετρικοὺς στίχους συμπίπτει μὲ τὴν διάταξη τῶν στίχων στὸν λίθο. Ὁ Ἀνδρόνικος ἐπισημαίνει τὸν ἐμφατικὸ χαρακτῆρα τῆς δεικτικῆς ἀντωνυμίας στὸ τέλος τοῦ τέταρτου στίχου. *Ἥδε Μακηδονία (-η)* εἶναι ἡ κοιτίς, ἡ ἑστία (πρβλ. Διοδ. 22.12) τῆς μακεδονικῆς βασιλείας, μεταξὺ τῶν Πιερίων, τοῦ Βερμίου καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀλιάκμονος καὶ τοῦ Λουδία.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΥΣΤΕΡΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΟΣ

57Α. Παλατίτσια, παλαιοχριστιανικὴ βασιλική, κατὰ χώραν (ἡ πλάκα εἶναι καλυμμένη καὶ ἡ μελέτη της δὲν ἦταν ἐφικτή). Ἀνακαλύφθηκε κατὰ τὶς ἀνασκαφὲς τοῦ 1982-1985 τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, στὴν πλακόστρωση μὲ μαρμάρινες πλάκες στὸν νάρθηκα, ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν κεντρικὴ πύλη πρὸς τὸν κυρίως ναό.

Μαρμάρινη πλάκα· κατὰ τὴν ἀνασκαφέα, τὸ γεγονὸς ὅτι μία ἄλλη μαρμάρινη πλάκα ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν κεντρικὴ πύλη φέρει τόρμο, ὑποδεικνύει ὅτι ἡ μαρμαρόστρωση ἔγινε μὲ μαρμάρινες πλάκες σὲ δεύτερη χρήση. Διαστάσεις δὲν ἀναφέρονται στὴν δημοσίευση. Κάτιας Λοβέρδου-Τσιγαρίδα, στὸ *Θυμίαμα* 155-56 (*BullEpigr* 1996, 602· *SEG* 44 [1994] 564a)

5ος αἰ. μ.Χ. (;)

Ὑπὲρ εὐχῆς οὗ ὁ Θ(εὸ)ς οἶ-
δεν τὸ [ὄνομα].

Γιὰ τὶς «ἀνώνυμες» αὐτὲς ἀναθέσεις, βλ. Feissel, *Recueil* 100, μὲ περαιτέρω βιβλιογραφία. Ἡ ὑπόθεση γιὰ τὴν χρονολόγηση τῆς ἐπιγραφῆς προκύπτει ἀπὸ τὴν δεύτερη χρήση τῆς πλάκας στὴν πλακόστρωση.

ΑΔΙΑΓΝΩΣΤΕΣ

58. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως, τὴν μετέπειτα τύχη καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ μνημείου, βλ. ἀρ. **29**, ἀνωτέρω. Σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφὴ τοῦ Plassart, «δεξιώτερα [ἀπὸ τὴν κύρια ἐπιγραφή], 0,19 ἀπὸ τὸ πέρας τοῦ πρώτου ὀνόματος, δύο στίχοι, μὲ παρόμοια ἀλλὰ μικρότερα (0,015) γράμματα, διακόπτονται ἀπὸ τὸ σπάσιμο [τῆς πλάκας]». Ἡ διαφορὰ μεγέθους τῶν γραμμάτων, ἡ ἀλλαγὴ πτώσεως (ἀπὸ ὀνομαστικὴ σὲ αἰτιατική) καὶ ἡ ἀλλαγὴ τοῦ τυπικοῦ τῆς ἀναγραφῆς (ἀπὸ τὴν ἀναγραφὴ τοῦ ὀνόματος μόνου σὲ ὀνομαστικὴ στὴν ἀναγραφὴ ὀνόματος σὲ αἰτιατικὴ μὲ μνεία

τοῦ ἀναθέτη) καθιστοῦν εὔλογη τὴν ὑπόθεση ὅτι πρόκειται γιὰ δεύτερη χρήση τοῦ μνημείου.

A. Plassart, *BCH* 47 (1923) 181 (*SEG* 2 [1924] 394, μὲ συμπληρώσεις τοῦ Croenert).

Πρβλ. I. I. Russu, *EphDac* 8 (1938) 181, 204 (γιὰ τὰ ὀνόματα).

[----------] (;)
ΒΟΥΛΟΝ ΜΩΙΙ̣[---]
[--------- ἡ] γυν[ή (;) ---]

Βοῦλον Μωΐ̣ν[ου]] [ἡ δεῖνα ἡ] γυν[ή - -] Croenert.

Τὸ ὄνομα Βοῦλος ἀπαντᾶ σὲ διάφορες περιοχὲς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Ὡστόσο ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἀπὸ πολλὲς ἀπόψεις προβληματική, ἡ δὲ εὔλογη ὑπόθεση ὅτι πρόκειται γιὰ διαφορετικὴ χρήση (ἀπὸ ἐκείνη τῆς ὑπ' ἀριθμὸν **29**, ἀνωτέρω) μερικῶς μόνον ἀπαντᾶ στὶς ἀπορίες ποὺ δημιουργοῦνται τόσο ἀπὸ τὸ προτεινόμενο –ἀμάρτυρο στὴν Μακεδονία– ἀνθρωπωνύμιο ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ τυπικό, ποὺ εἶναι ἀσυνήθιστο γιὰ τὴν ἑλληνιστικὴ περίοδο (στὴν ὁποία φαίνεται νὰ τοποθετεῖ τὴν ἐπιγραφὴ ὁ Plassart, συγκρίνοντάς την μὲ τὴν ἀρ. **29**: «en caractères semblables, mais moins hautes»).

ΧΩΡΑ ΑΙΓΕΩΝ

ΘΕΣΗ ΒΟΣΚΙΝΑ

59. Μουσεῖο Βεροίας Λ 405. Ἀνακαλύφθηκε ἀπὸ τὴν Ἀγγελικὴ Ἀνδρειωμένου τὸ 1968, ἀνάμεσα στὰ ἐρείπια τοίχων μὲ ὀρθομαρμάρωση στὸν ἀγρὸ τοῦ Ἰ. Γιωργάκη, δυτικὰ τῆς ράχης Γκριντιά, στὴν περιοχὴ τῆς Βοσκίνας.

Ἀγαλμάτιο Τύχης ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, συνολικοῦ ὕψους 0,53, ἐπάνω σὲ ψηλὴ ἐνεπίγραφη βάση· ἔχει ἀποκρουσθεῖ ἡ κεφαλὴ καὶ τὸ δεξιὸ χέρι ἐπάνω ἀπὸ τὸν ἀγκῶνα. Ἡ θεὰ φορεῖ ποδήρη, ψηλὰ ζωσμένο χιτῶνα καὶ ἱμάτιο, φέρει δὲ κέρας Ἀμαλθείας στὸ ἀριστερὸ χέρι. Τὸ ἀγαλμάτιο θὰ ἦταν τοποθετημένο σὲ κόγχη, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἁδρὰ ἐπεξεργασμένη ὀπίσθια ὄψη. Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν πλίνθο, ποὺ καμπυλώνει στὰ ἄκρα καὶ φέρει ταινία διακοσμήσεως ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή. Ἡ πρόσθια ἐπιφάνεια τῆς πλίνθου ἔχει ἀπολειανθεῖ πλήρως, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴν διακρίνεται σ' αὐτὴν κανένα γράμμα. Ὕψος γραμμάτων: 0,011-0,013. Διάστιχα: σχεδὸν ἀνύπαρκτα.

Ἀδημοσίευτη.

Πρβλ. Ἀγγελικῆς Ἀνδρειωμένου, *ΑΑΑ* 1 (1968) 246-47 καὶ εἰκ. 2 (J.-P. Michaud, *BCH* 94 [1970] 1062· Φ. Πέτσα, *Μακεδονικά* 15 [1975] 275, ἀρ. 156).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος – 1ος αἰ. π.Χ.

Τ̣[----------]
Α[----------]
Λ[----------]

Ἡ κατάσταση διατηρήσεως τῆς ἐπιγραφῆς ὀφείλεται στὴν ἀπολείανση τῆς πρόσθιας ἐπιφάνειας τῆς πλίνθου. Στ. 1: Διακρίνεται μόνον τμῆμα τῆς ὁριζόντιας κεραίας τοῦ πρώτου γράμματος· ἴσως πρέπει νὰ ἀναγνωρισθεῖ τὸ ὄνομα τῆς θεᾶς Τύχης.

60. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 44. Οἱ σημαντικώτερες ἀναφορὲς στὶς συνθῆκες εὑρέσεως τοῦ μνημείου περιέχονται σὲ ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου τῆς ΙΑ΄ Ἀρχαιολογικῆς Περιφέρειας: τήν (χαμένη σήμερα;) ἀναφορὰ τοῦ φύλακος ἀρχαιοτήτων Παγκρατίου Παυλίδη, πρὶν ἀπὸ τὸ 1952, τὴν ἀνακοίνωση τοῦ ἐφόρου Χ. Μακαρόνα πρὸς τὸν Παυλίδη στὶς 31/3/1955 (ἀρ. πρωτ. 186/1955), στὴν ὁποία ἐπισυνάπτεται πρόχειρο ἀπόγραφο τοῦ Παυλίδη, καὶ τὴν ἀναφορὰ τοῦ Παυλίδη στὶς 12/4/1955 (ἀρ. πρωτ. 220/1955), στὴν ὁποία ἐπισυνάπτεται ἀναλυτικὸ σχέδιο καὶ ἀπόγραφο.

Ἀνακαλύφθηκε ὑπὸ ἄγνωστες συνθῆκες πρὶν ἀπὸ τὸ 1952, ὄχι «πλησίον τῆς Μελίκης, ἐντὸς δάσους», ὅπως πληροφορήθηκε ἀρχικὰ ὁ Μακαρόνας, ἀλλὰ στὴν δασώδη θέση Βοσκίνα κοντὰ στὰ Παλατίτσια, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ σχόλια τοῦ Παυλίδη («Ἡ ἐν λόγῳ σαρκοφάγος ἐν τῷ δάσει τῆς Μελίκης εἶναι αὐτὴ ἡ ἰδία τῶν Παλατιτσίων, ἧς σχετικὴ ἡμῶν ἀναφορὰ ὑπάρχει εἰς τὸ Ἀρχεῖον ὑμῶν ἀπὸ τριετίας καὶ πλέον») καὶ τὶς δημοσιευμένες μνεῖες τοῦ Πέτσα καὶ τῆς Ἀνδρειωμένου. Ἐπισημάνθηκε ἐκ νέου ἀπὸ τὸν κάτοικο Μελίκης Στέργιο Χαζνατάρη τὸ 1955. Παρὰ τὶς προσπάθειες τοῦ Παυλίδη, δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ μεταφορά της στὴν Βεργίνα. Τὸ 1968 ἡ κύρια ὄψη καταθραύσθηκε ἀπὸ μηχανικοὺς ἐκσκαφεῖς κατὰ τὴν διάρκεια ἐκχερσώσεως καὶ τὰ θραύσματα καταχώσθηκαν ἀπὸ τοὺς χειριστὲς τῶν ἐκσκαφέων ἐντὸς λάκκου, ὅπου τὰ ἐπισήμανε τὸ ἴδιο ἔτος ἡ Ἀγγελικὴ Ἀνδρειωμένου, ἡ ὁποία καὶ μετέφερε τὸ μνημεῖο στὴν ἀποθήκη τοῦ ἀνακτόρου τῆς Βεργίνας, ἀπ' ὅπου ἀργότερα μεταφέρθηκε στὴν αὐλὴ τῶν γραφείων τῆς ΙΖ΄ ΕΠΚΑ.

Σαρκοφάγος ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, θραυσμένη σὲ ἕξι τμήματα, ἕνα κύριο (ΒΛ 44ε), ποὺ σώζει τὸ μεγαλύτερο τμῆμα τῆς θήκης τῆς σαρκοφάγου (τὴν βάση, τὸν πυθμένα καὶ μέρος τῶν τοιχωμάτων), καὶ πέντε μικρότερα, συναρμόζοντα (ΒΛ 44α-δ), ποὺ ἀποκαθιστοῦν τὸ μεγαλύτερο τμῆμα τῆς ἐνεπίγραφης ἐπιφάνειας τῆς πρόσθιας μακρᾶς ὄψεως τῆς θήκης (0,69 x 2,04). Τὸ κάλυμμα ἐλλείπει, τμῆμα του ὅμως, διαστάσεων 0,75 x 0,60, εἶχε ἐντοπισθεῖ ἀπὸ τὸν Παυλίδη «εἴκοσι μέτρα παρέκει». Περιμετρικὰ τῆς πρόσθιας καὶ τῶν πλάγιων στενῶν πλευρῶν τῶν τοιχωμάτων τῆς θήκης διαμορφωνόταν ἀρχικὰ πλαίσιο ἀποτελούμενο ἀπὸ ταινία καὶ κοιλόκυρτο ἀκόσμητο κυμάτιο, τὸ ὁποῖο ἄνω ἐπεῖχε θέση ἐπιστέψεως τῆς θήκης. Ἡ βάση στὴν πρόσθια καὶ τὶς δύο πλάγιες στενὲς πλευρὲς ἀποτελεῖται ἀπὸ χαμηλὴ πλίνθο καὶ κοιλόκυρτο κυμάτιο, ποὺ ἐπέχει θέση μεταβατικοῦ στοιχείου πρὸς τὰ τοιχώματα καθ' ἑαυτά. Ἡ ὀπίσθια ὄψη εἶναι ἁδρὰ κατεργασμένη· τὸ τοίχωμα δὲν ἐμφανίζει κανένα ἀπὸ τὰ πλαστικά, διακοσμητικὰ στοιχεῖα τῶν τριῶν ἄλλων πλευρῶν, ἐνῷ τὰ τεκτονικὰ στοιχεῖα τῆς βάσεως ἀποδίδονται ἁδρομερῶς, ἀποτελούμενα ἀπὸ πλίνθο, ἀκολουθούμενη ἀπὸ ἁπλῆ λοξότμητη ἐπιφάνεια ποὺ ἀντικαθιστᾶ τὸ κυμάτιο τῶν τριῶν ἄλλων πλευρῶν. Διαστάσεις: 0,87 x 2,22 (2,26 στὴν βάση) x 1,05 (1,215 στὴν βάση). Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν πρόσθια, κύρια ὄψη, μὲ περιστασιακὴ χρήση συμπιλημάτων, ἰδίως στὸν τελευταῖο στίχο. Ὕψος γραμμάτων: 0,04-0,05. Διάστιχα: 0,02.

Ἀδημοσίευτη.

Πρβλ. Ἀγγελικῆς Ἀνδρειωμένου, *ΑΑΑ* 1 (1968) 246-47· Φ. Πέτσα, *Μακεδονικά* 15 (1975) 275,

ἀρ. 156 (γιὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ μνημείου καὶ τὴν μεταφορὰ τῶν θραυσμάτων στὴν Βεργίνα)· Tataki, *Roman Presence* 313, ἀρ. 358.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος - 3ος αἰ. μ.Χ.

Αὐρηλιανῆς τόδε σῆμα σαόφρονος ἠϋκόμοιο,
ᾗ τὸν ἐπ' ἀγλαΐῃ δῶκε Κύπρις στέφανον·
κάλλος δὲ ἔσβεσε μοῖρα, γονεῖς δέ μιν ἐνθάδ' ἔθαπτον,
Φῆλιξ, Ἀλεξάνδρα, Μεστριανὸς γαμέτης.

Τὰ ὑπογραμμισμένα γράμματα δὲν σώζονται σήμερα, ἀλλὰ σημειώνονται στὸ ἀξιόπιστο ἀπόγραφο τοῦ Παυλίδη. Στ. 3: Ἀπὸ τὸ τελευταῖο σήμερα ὁρατὸ γράμμα (ἄλφα) μόλις διακρίνεται ἡ ἄνω συμβολὴ τῶν διαγώνιων κεραιῶν. Στ. 4: Μετὰ τὸ πέρας τοῦ κειμένου διακρίνονται νεώτερα χαράγματα (ΚνΑΚ).

Οἱ τέσσερες στίχοι τοῦ κειμένου μὲ δύο ἥσσονες βιασμοὺς τῆς προσωδίας (στὴν ἀρχὴ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ τέταρτου στίχου) σχηματίζουν δύο ἐλεγειακὰ δίστιχα. Οἱ μετρικὲς ἀνωμαλίες ἐντοπίζονται στὰ ἀνθρωπωνύμια, φαινόμενο συνηθισμένο στὰ ἐπιγράμματα, καὶ ἴσως ἐνδεικτικὸ τῆς προσαρμογῆς ἑνὸς ἕτοιμου ἐπιγράμματος στὶς ἀνάγκες τοῦ παραγγελιοδότη. Ἡ διάταξη τοῦ ἐπιγράμματος στὸν λίθο ἀκολουθεῖ τὸν μετρικὸ διαχωρισμὸ τοῦ κειμένου.

Ἡ ἐπίκληση τοῦ γνωστοῦ ἐπιθέτου τῆς Ἀφροδίτης ἔχει βέβαια ἁπλῶς λογοτεχνικὸ χαρακτῆρα. Ὡστόσο ἡ σύνδεση τῆς θεᾶς μὲ τὸ κάλλος (*κάλλος, ἠϋκόμοιο*) ἀλλὰ καὶ τὶς ἠθικὲς ἀρετές (*σαόφρονος*) τῆς νεκρῆς παραπέμπει στὴν λατρεία τῆς Ἀφροδίτης Εὐσχήμονος, ποὺ ἀνθεῖ στὴν γειτονικὴ Βέροια κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους (βλ. *EKM* Α΄ 20, μὲ περαιτέρω βιβλιογραφία), καθὼς καὶ στὴν ἐξομοίωση τῶν νεαρῶν νεκρῶν γυναικῶν μὲ τὴν Ἀφροδίτη (πρβλ. *EKM* Α΄ 214· 244· 284· 354· 508 καὶ τὴν ἐπιγραφὴ ἀρ. **541** τῆς Πέλλας, κατωτέρω, ἴσως καὶ ἀρ. **626**, κατωτέρω). Τὸ ὄνομα γένους Μέστριος, ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχεται τὸ ἀνθρωπωνύμιο Μεστριανός, ἀπαντᾶ συχνὰ στὴν Μακεδονία (βλ. Ἀθ. Ριζάκη, στὸ *Ἀρχαία Μακεδονία* IV [1983 (1986)] 516· Tataki, *Roman Presence* 313-15)· πρβλ. ἀρ. **162**, **261** καὶ **569**, κατωτέρω. Ἀξιοσημείωτο εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ γένους ἀπαντοῦν ἱέρειες τῆς Ἀφροδίτης, τῆς Ἀρτέμιδος Λοχίας καὶ τῆς Ἀθηνᾶς (αὐτόθι, ἀρ. 5, 7 καὶ 9) τῆς ἴδιας περιόδου.

ΓΑΛΑΚΤΟ

61. Ἐπισημάνθηκε ἀπὸ τὸν Heuzey τὸ 1861 στὸν αὐχένα τοῦ Γαλακτοῦ, στὶς ὑπώρειες τῶν Πιερίων (περὶ τὰ 5 χλμ. νοτίως τῶν Αἰγεῶν). Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της.

«Μικρὴ στήλη ἀπὸ μάρμαρο, τόσο διαβρωμένη ἀπὸ τὰ νερὰ ὥστε τὸ ἀνάγλυφο καὶ ἡ ἐπιγραφὴ εἶχαν σχεδὸν ἀπαλειφθεῖ» (Heuzey).

Heuzey, *Mission* 234-35, ἀρ. 105, πρβλ. καὶ σελ. 276 (Kaestner, *De Aeris* 43-44 καὶ 54· Δήμιτσα, *Μακεδονία* 210-11, ἀρ. 210).

Πρβλ. (γιὰ τὴν διπλὴ χρονολόγηση) W. Kubitschek, *AEM* 13 (1890) 120, σημ. 1· M. N. Tod, *BSA* 23 (1918-19) 207, ἀρ. 15 καὶ 217, ἀρ. 15.

περ. Νοέμβριος 234 μ.Χ.

[----------]-
δώρῳ τῷ γλυκυτάτῳ
τέκνῳ μνείας χάρ[ιν]·
ἔτους ΡΞΣ σεβαστο[ῦ] (τοῦ)
καὶ ΒΠΤ, μηνὸς Ἀπε[λλαί]-
ου Λ.

Στ. 3: *ΣΕΒΑΣΤΟ* στὸ ἀπόγραφο τοῦ Heuzey, τὸ ὁποῖο μεταγράφουν *Σεβαστο[ῦ]* οἱ Heuzey, Kaestner, Δήμιτσας, *Σεβαστο[ῦ τοῦ]* οἱ Kubitschek καὶ Tod. Ἐὰν κρίνομε ἀπὸ τὸ πέρας τῶν δύο προηγούμενων στίχων, δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχει χῶρος γιὰ τέσσερα γράμματα, ἴσως λοιπόν ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ συνήθη (πρβλ. *I. Leukopétra* 5, 92, 95) ἁπλογραφία. Στ. 4: Δὲν εἶναι βέβαιο ὅτι ὑπῆρχε χῶρος γιὰ τέσσερα γράμματα στὸ πέρας τοῦ λίθου· ἐξ ἴσου πιθανὸ φαίνεται νὰ εἶχαν χαραχθεῖ ὁρισμένα ἀπὸ τὰ ἐλλείποντα γράμματα στὴν ἀρχὴ τοῦ στ. 5.

Γιὰ τὸ πέρασμα τοῦ Γαλακτοῦ, βλ. Hammond, *History* I 126, 138, 156· πιθανώτατα ἀπὸ ἐκεῖ περνοῦσε ἡ via militaris τῶν Μακεδόνων ποὺ συνέδεε τὸ Δῖον μὲ τὶς Αἰγεές.

ΜΕΤΟΧΙ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ

62. Μουσεῖο Βεροίας Λ 71. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1939 κατὰ τὴν διάνοιξη ὁδοῦ ἑνάμισυ χιλιόμετρο δυτικὰ τοῦ χωριοῦ Μετόχι καὶ μεταφέρθηκε ἀρχικὰ στὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο τῆς Βεργίνας, ὅπου τὸν μελέτησε ὁ Φ. Πέτσας, καὶ ἀργότερα στὴν Βέροια.

Βωμὸς ἀπὸ ὑπόλευκο μάρμαρο. Οἱ τέσσερες ὄψεις τοῦ βωμοῦ ἀριθμοῦνται ἐδῶ ἀπὸ τὸ Α΄ ἕως τὸ Δ΄, μὲ σημεῖο ἐκκινήσεως τὴν ὄψη μὲ τὴν παροῦσα, προφανῶς παλαιότερη ἐπιγραφή, καὶ δεξιόστροφη φορά. Ὁ βωμὸς εἶναι ἀποκεκρουμένος ἄνω (ἔντονα κατὰ τὶς Γ΄ καὶ Δ΄ πλευρὲς καὶ ἐλαφρότερα κατὰ τὶς ἄλλες δύο) καὶ σὲ ὅλες τὶς πλευρὲς τοῦ ὀρθοστάτη, μὲ καλύτερα διατηρούμενη τὴν πλευρὰ Β΄. Ἡ βάση ἀποτελεῖται ἀπὸ πλίνθο, ἀκολουθούμενη ἀπὸ κοιλόκυρτο κυμάτιο καί, στὴν πλευρὰ Β΄, ἀπὸ πλήρως σχηματισμένο κοῖλο κυμάτιο ὡς μεταβατικὸ πρὸς τὸν ὀρθοστάτη στοιχεῖο (ποὺ δὲν ἐπαναλαμβάνεται, ὅμως, στὴν πλευρὰ Γ΄, ὅπου ὑπάρχει μόνον ἁπλὴ κοίλη μετάβαση)· ἀκολουθεῖ ἁπλαισίωτος ὀρθοστάτης, ὁ ὁποῖος ἀπολήγει σὲ ἐπίστεψη ἀποτελούμενη ἀπὸ τριμερὲς σύστημα κυματίων (κοῖλο, λοξότμητο κυρτὸ καὶ κοῖλο κυμάτιο), ἐπιστεφόμενο ἀπὸ τὸ ἐπίθημα ποὺ ἔφερε ἀνάγλυφα ἐγγεγραμμένα γωνιακὰ ἀκρωτήρια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα σώζονται μόνον αὐτὸ στὴν ἀκμὴ τῶν πλευρῶν Α΄ καὶ Δ΄ καί, ὑποτυπωδῶς, αὐτὸ στὴν ἀκμὴ τῶν πλευρῶν Α΄ καὶ Β΄. Σειρὰ κυκλικῶν ὀπῶν ἀνοιγμένων στὴν ἄνω, θραυσμένη, ἐπιφάνεια, κατὰ τὸ πλάτος τοῦ βωμοῦ, θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ σὲ νεώτερη ἐπέμβαση. Ὁ κορμός, ἡ ἐπίστεψη καὶ ἡ βάση ἦσαν καλυμμένοι ἀπὸ ἐπιγραφές (ἐκτὸς ἀπὸ τὴν παροῦσα ἐπιγραφή, βλ. ἀρ. **63-64** καὶ **66-77**, κατωτέρω), χαραγμένες ἐλεύθερα στὴν ἐπιφάνεια τοῦ λίθου. Διαστάσεις: 1,32 x 0,73 (0,57 στὸν ὀρθοστάτη) x 0,50-0,595. Ἡ παροῦσα ἐπιγραφὴ στὸ ἄνω τμῆμα τοῦ ὀρθοστάτη τῆς πλευρᾶς Α΄. Ὕψος γραμμάτων: στ. 1: 0,045-0,05 (Ε: 0,025)· στ. 2-3: 0,03-0,04 (Φ: 0,053)· στ. 4-7: 0,025-0,03. Διάστιχα: στ. 1-2: 0,004-0,008· στ. 2-7: 0,015-0,02.

Ph. M. Petsas, *Ἀρχαία Μακεδονία* III (1977 [1983]) 239, σημ. 21 καὶ εἰκ. 13 (*SEG* 33 [1983] 533)· M. B. Hatzopoulos, *BCH* 111 (1987) 397-98, σημ. 2 (*SEG* 37 [1987] 591).

Πρβλ. Tataki, *Beroea* ἀρ. 1093 καὶ 1334-1338· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 234-35, ἀρ. 231.1, 231.3, 231.6, 231.9, 231.11 καὶ 357, ἀρ. 472.5. Γιὰ περαιτέρω βιβλιογραφία, ἰδίως γιὰ τὶς ἀπελευθερώσεις δι' ἀναθέσεως στὴν Ἄρτεμι Διγαία Βλαγανίτιδα ποὺ ἀναγράφονται στὸν ἴδιο βωμό, βλ. ἀρ. **63**, κατωτέρω.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 189 μ.Χ.

Ἀρτέμιδι Δειγέαι,
Φουλκίνιος Βάσσος
καὶ Ποπιλλία Ἐλπιδία
ἡ γυνὴ αὐτοῦ καὶ Φουλκίνιοι
Σείλων, Τιβερεῖνος, Λαί–
τα, Βάσσα τὰ τέκνα αὐ–
τῶν, εὐξάμενοι.

Στ. 1: *Δειγέα* Petsas καὶ *SEG* 33, *Δειγέᾳ* Hatzopoulos καὶ *SEG* 37, στὴν πραγματικότητα τὸ ἰῶτα ἔχει χαραχθεῖ κάτω ἀπὸ τὴν μεσαία κεραία τοῦ ἄλφα. Στ. 4: *Φουλκίνιος* Petsas καὶ *SEG* 33, *Φουλκίνιοι* Hatzopoulos καὶ *SEG* 37· τὸ τελικὸ ἰῶτα ἔχει χαραχθεῖ ἐντὸς τοῦ προηγουμένου ὄμικρον.

Ἡ χρονολόγηση τῆς ἀνάθεσεως τοῦ βωμοῦ προκύπτει ἀπὸ ἐκείνην τῆς πρώτης ἀπελευθερωτικῆς ἐπιγραφῆς, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 190 μ.Χ. (ἀρ. **63**, κατωτέρω).

Τὸ ἐπίθετο τῆς Ἀρτέμιδος Διγαίας (= Δικαίας) ἔχει ἑρμηνευθεῖ ἀπὸ ἕναν ἀπὸ ἐμᾶς (βλ. M. B. Hatzopoulos *BCH* 111 [1987] 397-412· πρβλ. καὶ ἄλλα ἔργα ποὺ παρατίθενται στὴν ἀρ. **63**, κατωτέρω). Τὸ σπάνιο ὄνομα γένους Φουλκίνιος ἀπαντᾶ συγκριτικὰ πολὺ συχνὰ στὴν Μακεδονία, ἤδη ἀπὸ τὸν 2ο αἰ. π.Χ.· μέλη τοῦ γένους ὑπηρέτησαν σὲ ἀνώτατες διοικητικὲς θέσεις τῆς ἐπαρχίας (βλ. Tataki, *Roman Presence* 234-35, μὲ πηγὲς καὶ βιβλιογραφία). Ἐνδεχομένως οἱ ἀναθέτες τοῦ βωμοῦ εἶναι ἀπελεύθεροι τῆς ἐπιφανοῦς αὐτῆς οἰκογένειας, ὅπως ἴσως καὶ οἱ Φουλκίνιοι ἑνὸς λιτοῦ ἐπιτυμβίου τῆς Θεσσαλονίκης (μεταξὺ τῶν ὁποίων μαρτυρεῖται καὶ ἕνας Φουλκίνιος Σίλων: *SEG* 39 [1989] 635 μὲ *SEG* 43 [1993] 467) τὴν ἴδια περίπου ἐποχή, καθὼς καὶ ὁ Φουλκίνιος Νάρκισσος τῆς Κύρρου (βλ. ἀρ. **407**, κατωτέρω) –μὲ τὸ χαρακτηριστικὸ γιὰ δούλους παρωνύμιο–, ποὺ συμμετέχει καὶ αὐτὸς σὲ τοπικὴ λατρεία Ἀρτέμιδος, βασικὸ γνώρισμα τῆς ὁποίας ἦταν ἡ ἀπελευθέρωση δούλων μὲ ἀνάθεση στὴν θεά. Τὰ παρωνύμια Βάσσος, Τιβερῖνος, Λαίτα, Βάσσα (τὸ ὄνομα Σίλων, ἀντίθετα, εἶναι πανελλήνιο) εἶναι πιθανὸν νὰ ἀνήκουν σὲ ἀπελευθέρους καταγόμενους ἀπὸ τὸ λατινόφωνο τμῆμα τῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ ἀρκετὰ ἐξελληνισμένους καὶ ἀφομοιωμένους στὴν τοπικὴ κοινωνία, ὥστε νὰ συμμετέχουν στὴν λατρεία μιᾶς τόσο τοπικῆς θεότητος. Οἱ Ποπίλλιοι ἀφθονοῦν στὴν Μακεδονία (καὶ ἰδίως στὴν γειτονικὴ Βέροια), ὅπου Ποπίλλιος εἶναι τὸ συχνότερα μαρτυρούμενο μὴ αὐτοκρατορικὸ ὄνομα γένους (Tataki, *Roman Presence* 357-61).

63. Γιὰ τὴν παροῦσα θέση, τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ μνημείου, βλ. ἀρ. **62**, ἀνωτέρω. Ἡ παροῦσα ἐπιγραφὴ καλύπτει τὸ σύνολο τοῦ ὀρθοστάτη στὴν πλευρὰ Β΄·

ὁ τελευταῖος στίχος στὴν ἄνω ἀπόληξη τοῦ κάτω κυματίου. Ὕψος γραμμάτων: 0,02-0,034 (Φ: 0,04). Διάστιχα: 0,005-0,01.

Φ. Πέτσα, *Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον* 1977, 134-36 καὶ εἰκ. 2 (*BullEpigr* 1977, 269· *SEG* 27 [1977] 277)· M. B. Hatzopoulos, *BCH* 111 (1987) 397-98, σημ. 2 (*SEG* 37 [1987] 590· Γιούνη, *Provincia* 266, ἀρ. 20).

Πρβλ. P. Lemerle, *BCH* 63 (1939) 317· O. Walter, *AA* 55 (1940) 277-78· Χ. Μακαρόνα, *Μακεδονικά* 1 (1940) 490· Ph. M. Petsas, *Ἀρχαία Μακεδονία* III (1977 [1983]) 239, σημ. 21 (συνθῆκες εὑρέσεως καὶ γενικὲς παρατηρήσεις)· Fanoula Papazoglou, *ŽA* 31 (1981) 175-76 (γιὰ τὴν *παραμονή*)· Tataki, *Beroea* ἀρ. 102 καὶ 1340· M. B. Hatzopoulos, στὸ *Epigrafia del villaggio* 162-64 (γιὰ τὴν κώμη τῶν Βλαγάνων)· Marijana Ricl, *ŽA* 43 (1993) 135 (για τὸ νομικὸ καθεστὼς τῶν ἀπελευθέρων)· τῆς ἰδίας, *Arkeoloji Dergisi* 3 (1995) 189-90· P. Lévêque, *Classica* (São Paulo) 5/6 (1992/93) 149-56 καὶ κυρίως 150-51 (γιὰ τὸν χαρακτῆρα τῆς λατρείας)· M. B. Hatzopoulos, *CRAI* 1998 1204-07 (γιὰ τὰ γλωσσικὰ φαινόμενα ποὺ συνδέονται μὲ τὸν τύπο Βλάγανοι)· Lévêque, *Grenouilles* 11-16, 41-42 (γιὰ τὸν χαρακτῆρα τῆς λατρείας)· *I. Leukopétra* σελ. 29 (γιὰ τὸν χαρακτῆρα τῆς λατρείας)· Ἀγγελικῆς Κοτταρίδη, *ΑΕΜΘ* 15 (2001 [2003]) 509-510, σημ. 3 (γιὰ τὴν πιθανὴ θέση τοῦ ἱεροῦ)· Tataki, *Roman Presence* 487, ἀρ. 57.2· Καλλιόπης Χατζηνικολάου, στὸ *Δινήεσσα* 604-606.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

περ. Ἰανουάριος 190 μ.Χ.

Ἔτους ΑΚΣ σεβαστοῦ τοῦ καὶ ΖΛ•Τ•,
Περειτίου FI, ἐν Βλαγάνοις·
Ἀρτέμιδι Δειγαίᾳ στηλλογρ α–
φεῖ Ἀλεξάνδρα Φούσκου
τοῦ Μελίτας καὶ συνευα[ρε]–
στεῖ τῇ δωρεᾷ ᾗ ἐχαρίσατο
ἡ πρόνιννος αὐτῆς Κλεο–
πάτρα Διονυσᾶ Θεοδότην
καὶ Ἀγαθημερίδα καὶ Πρέ–
πουσαν καὶ Ἀγαθημερίδος
θυγατέρα Λύκᾳν καὶ Θεόδοτον
ὑιὸν καὶ Ἀρτεμίδωρον ὑιὸν
καὶ κυρείαν ποιεῖ τὴν δωρεὰν
τῇ θεῷ (τ)ῆς προνίννου Κλεοπά–
τρας τῆς Διονυσᾶ, ἐφ' ᾧ προσμέ–
[ν]ωσιν τὰς ἐθίμους ἡμέρας
vac. τῇ θεῷ. *vac.*

Στ. 2: *Περετίου* Πέτσας, ἐκ παραδρομῆς· *Περειτίου BullEpigr*· *Περε(ι)τίου SEG* 27· *Περειτίου* Hatzopoulos καὶ *SEG* 37. Στ. 6: *ἣν* Πέτσας καὶ *SEG* 27· *ᾗ BullEpigr*, Hatzopoulos καὶ *SEG* 37. Στ. 14: *[τ]ῇ* Πέτσας καὶ *SEG* 27· *τ[ῇ] BullEpigr* ἐκ παραδρομῆς· *τῇ* Hatzopoulos καὶ *SEG* 37· στὴν συνέχεια τοῦ στίχου, *τῆς* Πέτσας, *BullEpigr*, *SEG* 27· *(τ)ῆς* Hatzopoulos καὶ *SEG* 37· ΙΗΣ ὁ λίθος. Στ. 14-15: *Κλεοπά[[τ]ρας* Πέτσας, *SEG*, Hatzopoulos· *Κλεοπάτ[ρ]ας BullEpigr* ἐκ παραδρομῆς.

Ἡ παροῦσα ἐπιγραφὴ ἀποτελεῖ τὴν παλαιότερη χρονολογημένη ἀπελευθερωτικὴ πράξη ποὺ χαράχθηκε στὸν βωμό, γεγονὸς ποὺ ἐξηγεῖ τὴν μεγάλη ἐπιμέλεια τῆς χαράξεως καὶ τὴν ἐκμετάλλευση τοῦ συνόλου τοῦ ὀρθοστάτη. Τὸ κείμενο ἀναπαράγει μὲ ἐξαιρετικὴ πληρότητα τὴν πράξη, ἡ ὁποία ἀποσκοπεῖ στὴν τακτοποίηση δωρεᾶς (ἀναθέσεως) χρονολογούμενης δύο γενεὲς ἐνωρίτερα. Ἀναφέρονται ὁ χρόνος καὶ ὁ τόπος τῆς πράξεως, ἡ πλήρης ταυτότητα τῆς δικαιοπρακτούσης Ἀλεξάνδρας –μὲ μνεία ὄχι μόνον τοῦ πατρωνύμου της, ἀλλὰ καὶ τοῦ μητρωνύμου τοῦ πατέρα της–, ἡ φύση τῆς πράξεως –ποὺ δὲν εἶναι ἡ ἀνάθεση ἀλλὰ ἡ ἀναγραφή

(*στηλλογραφεῖ*), διὰ τῆς ὁποίας δηλώνεται ἡ συναίνεσή της (*συνευαρεστεῖ*) σὲ δωρεὰ τῆς προμάμμης της Κλεοπάτρας τριῶν δούλων θηλυκοῦ γένους καὶ τῶν τριῶν τέκνων μιᾶς ἐξ αὐτῶν–, καθὼς καὶ ἡ ἐπικύρωση τῆς δωρεᾶς ἐκείνης, ὑπὸ τὸν ὅρο ὅτι οἱ ἐν λόγῳ δοῦλοι θὰ παρίστανται (καὶ θὰ προσφέρουν τὶς ὑπηρεσίες τους) στὸ ἱερὸ τὶς καθιερωμένες ἡμέρες ὁπότε αὐτὸ ἑορτάζει (βλ. *I. Leukopétra* σελ. 50-52). Τέτοιου εἴδους ἐκ τῶν ὑστέρων τακτοποίηση μᾶς εἶναι γνωστὴ καὶ ἀπὸ πράξη τῆς Λευκόπετρας (*I. Leukopétra* 26), μὲ ἀναγραφὴ τῆς δωρεᾶς ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν δωρήτρια μετὰ πάροδο 18 ἐτῶν, ἐνῷ στὴν Ἔδεσσα (ἀρ. **164**, κατωτέρω) μαρτυρεῖται ἡ συμπλήρωση μιᾶς δωρεᾶς, πάλι ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν δωρήτρια, μετὰ πάροδο ἀπροσδιόριστου ἀριθμοῦ ἐτῶν. Ἡ ἔκφραση τῆς συναινέσεως (*συνευαρεστεῖ*) ἐκ μέρους συγγενικῶν προσώπων, ποὺ ὡς πιθανοὶ κληρονόμοι θὰ εἶχαν συμφέρον νὰ ἀμφισβητήσουν δωρεὲς-ἀπελευθερώσεις ἱκανὲς νὰ μειώσουν τὴν κληρονομικὴ περιουσία, ἦταν ἐξασφάλιση ἐπιθυμητὴ γιὰ τοὺς πρώην δούλους, μαρτυρεῖται δὲ σὲ ἐπιγραφὲς τῆς Λευκόπετρας καὶ τῆς γειτονικῆς Βέροιας (*I. Leukopétra* 36 καὶ 134· *EKM* Α΄ 49)· βλ. ἐπίσης ἀρ. **71**, κατωτέρω, πρβλ. ὅμως καὶ ἀρ. **66**, κατωτέρω.

Ἀντίθετα πρὸς τοὺς ἀναθέτες τοῦ βωμοῦ, οἱ δωρητὲς τῶν δούλων, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ ὀνόματά τους, δὲν ἦσαν Ρωμαῖοι πολῖτες καὶ ἀνῆκαν στὴν τοπικὴ μακεδονικὴ κοινωνία. Ἀλεξάνδρα καὶ Κλεοπάτρα εἶναι ἀπὸ τὰ κοινότερα μακεδονικὰ ὀνόματα. Φοῦσκος εἶναι διαλεκτικὴ μακεδονικὴ μορφὴ ὀνόματος ποὺ μαρτυρεῖται ἐπίσης στὴν Δερρίοπο (βλ. *IG* X 2, 2, 326 II· 340· 350· πρβλ. 336 καὶ 337· βλ. ἐπίσης Tataki, *Beroea* 381) καὶ προέρχεται ἀπὸ τὸ ὁμώνυμο οὐσιαστικό (*φύσκος* = παχὺ ἔντερο, λουκάνικο), ἐνῷ Μελίτα εἶναι τοπικὴ μορφὴ τοῦ πανελλήνιου θηλυκοῦ ἀνθρωπωνυμίου Μελίτη (*EKM* Α΄ 182 καὶ 212· *I. Leukopétra* 132). Τὰ ὀνόματα τῶν δούλων Ἀγαθημερίς, Θεοδότη, Θεόδοτος, Διονυσᾶς, Πρέπουσα εἶναι κοινά, τὰ δὲ τρία πρῶτα ἀπαντοῦν ὡς ὀνόματα δούλων καὶ στὶς ἐπιγραφὲς τῆς Λευκόπετρας, ὅπως καὶ ἐκεῖνο τῆς Λύκας ποὺ ἐμφανίζει τὴν διαλεκτικὴ μακεδονικὴ κατάληξη. Ἡ δημοτικότητα τοῦ ὀνόματος Ἀρτεμίδωρος, ποὺ ἀπαντᾶ καὶ σὲ ἄλλες δύο ἐπιγραφὲς τοῦ ἴδιου βωμοῦ (ἀρ. **64** καὶ **68**, κατωτέρω) δὲν εἶναι ἄσχετη μὲ τὴν ἀκτινοβολία τοῦ ἱεροῦ καὶ τῆς τοπικῆς λατρείας τῆς Ἀρτέμιδος.

Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ τοπωνύμιο Βλάγανοι, ποὺ σχετίζεται μὲ τὸ τοπικὸ ὄνομα τοῦ βατράχου (πρβλ. Ἡσυχ., λ. *βλαχάν· ὁ βάτραχος*· βλ. M. B. Hatzopoulos, *CRAI* 1998 1205-07· τοῦ ἰδίου, στὸ *Die altgriechischen Dialekte* 161· J. Méndez Dosuna, στὸ *Γλῶσσα* 66), προσφιλοῦς στὴν Ἄρτεμι ζώου (βλ. Lévêque, *Grenouilles* 31-43). Ἡ ἀκριβὴς τοποθεσία τοῦ ἱεροῦ δὲν εἶναι γνωστή. Μία πρόσφατη ἐπισήμανση ἑλληνιστικοῦ κτηρίου σὲ παραποτάμια περιοχὴ τοῦ Ἁλιάκμονος σὲ ἀπόσταση 5 χιλιομέτρων βορειοδυτικῶς τοῦ ἀστικοῦ κέντρου τῶν Αἰγῶν καὶ κοντὰ στὸ Μετόχι ἐπέτρεψε στὴν Ἀγγελικὴ Κοτταρίδου νὰ διατυπώσει τὴν ὑπόθεση ὅτι πρόκειται ἴσως γιὰ τὸ ἐν Βλαγάνοις ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος Διγαίας (*ΑΕΜΘ* 15 [2001 (2003)] 509-510).

64. Γιὰ τὴν παροῦσα θέση, τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ μνημείου, βλ. ἀρ. **62**, ἀνωτέρω. Ἡ παροῦσα ἐπιγραφὴ στὸν ὀρθοστάτη καὶ τὴν ἄνω ἀπόληξη τοῦ κάτω κυματίου τῆς πλευρᾶς Γ΄, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ ἀρ. **69**, κατωτέρω. Ὕψος γραμμάτων: 0,02-0,03. Διάστιχα: στ. 1-2: 0,005-0,01· στ. 2-7: 0-0,003.

Ἀδημοσίευτη.

Πρβλ. Μπουραζέλη, *Θεία Δωρεά* 141, ἀρ. XVIII (= Buraselis, *Θεία Δωρεά* 113, ἀρ. XVIII).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

216/7 μ.Χ.

Ἔτους ΗΜΣ σεβ̣[αστοῦ τοῦ καὶ ΔΞΤ·]
Αὐρήλιος Ἀρτεμ[ίδωρος ὁ πρὶν]
Φειλίπου ὁμολογ[ῶ δίδωμι εὐξά]–
4 μενος πεδάρειν ὀ̣[νόματι Ἀσκ]–
λήπων Ἀρτ̣ε̣̣μ̣ι̣δ̣[ι Δειγαίᾳ ἐν Β]–
λαγάν[οις, ------- ± 16 -------]
τὰς δὲ ἄλ[λας τῷ θρέψαντι].

Στ. 1: Τὸ πρῶτο γράμμα τῆς χρονολογήσεως ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο κάθετες κεραῖες ποὺ ἑνώνονται ἄνω καὶ στὸ κέντρο. Πιθανώτατα ὁ χαράκτης χάραξε ἀρχικὰ ἕνα πῖ καὶ τὸ διόρθωσε κατόπιν σὲ ἦτα. Στ. 3-4: Ἡ συμπλήρωση ὀφείλεται σὲ πρόταση τῆς Elizabeth A. Meyer (per litteras)· γιὰ τὴν σύνταξη τῆς φράσεως *ὁμολογῶ δίδωμι*, βλ. *I. Leukopétra* 106. Στ. 4-5: Ἡ μετάβαση στὴν ὀνομαστική (ἀντὶ τῆς αἰτιατικῆς), θεωρούμενη ὡς «φυσικὴ» πτώση, ἀπαντᾶ πολὺ συχνὰ καὶ στὶς ἐπιγραφὲς τῆς Λευκόπετρας, ἐκτὸς ἐὰν ἐδῶ πρόκειται περὶ ἁπλογραφίας λόγῳ τοῦ ἀκολουθοῦντος ἴδιου ἀρχικοῦ γράμματος τῆς ἑπόμενης λέξεως. Στ. 5: Ὁ χαράκτης παρέλειψε ἀρχικὰ να χαράξει τὸ ρῶ καὶ προσέθεσε στὴν δεξιὰ κεραία τοῦ ἄλφα μία καμπύλη ὥστε νὰ δημιουργήσει συμπίλημα ΑΡ. Στ. 6: Τὸ νόημα τοῦ κειμένου ἀπαιτεῖ μία συμπλήρωση ὅπως *προσμένοντα τὰς ἐθίμους ἡμέρας τῇ θεῷ*, ἡ ὁποία ὅμως ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ τὸν διαθέσιμο στὸν λίθο χῶρο· ἴσως ὁ χαράκτης παρέλειψε τὶς λέξεις *τὰς ἐθίμους ἡμέρας*.

Ὁ ἀναθέτης, ἂν καὶ συνεπείᾳ τοῦ διατάγματος τοῦ Καρακάλλα ἔχει λάβει τὴν ρωμαϊκὴ πολιτεία καὶ υἱοθετήσει τὴν ρωμαϊκὴ ὀνοματοθεσία μὲ ὄνομα γένους Αὐρήλιος καὶ παρωνύμιο τὸ ἰδιώνυμό του Ἀρτεμίδωρος, ἐξακολουθεῖ νὰ χρησιμοποιεῖ καὶ τὸν ἑλληνικὸ τύπο ὀνοματοθεσίας μὲ τὸ πατρώνυμό του εἰσαγόμενο μὲ τὸ ἐπίρρημα *πρίν* (βλ. L. Robert, *Hellenica* XIII [1965] 232-34· G. Daux, *BCH* 97 [1973] 242-45, καὶ τοῦ ἰδίου, *BCH* 99 [1975] 162-65)· γιὰ ἕνα ἀκόμη πιθανὸ παράδειγμα ἀπὸ τὸν ἴδιο βωμό, βλ. ἀρ. **72**, κατωτέρω· γιὰ ἄλλα δύο παραδείγματα στὸν παρόντα τόμο, βλ. ἀρ. **122** καὶ **408**, κατωτέρω. Γιὰ τὸ ὄνομα Ἀρτεμίδωρος στὶς ἐπιγραφὲς τοῦ βωμοῦ τοῦ Μετοχίου, βλ. τὰ σχόλια στὴν ἐπιγραφὴ ἀρ. **63**, ἀνωτέρω· γιὰ ἄλλη μία –πολὺ παλαιότερη– μνεία του στὶς Αἰγεές, βλ. ἀρ. **34**, ἀνωτέρω.

65. Ἐπισημάνθηκε ἀπὸ τὸν Edson τὸ 1936 μέσα ἢ κοντὰ στὸν ναὸ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, στὰ περίχωρα τῶν Παλατιτσιῶν. Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη του.

«Θραῦσμα ἀπὸ μάρμαρο ἀποκεκρουμένο κάτω, ἀριστερὰ καὶ δεξιά... Ὀπίσθια ὄψη μὲ κυμαινόμενο πάχος». Διαστάσεις: 0,21 x 0,20 x 0,07. Ὕψος γραμμάτων: 0,01-0,015. Διάστιχα: 0,003 (Edson).

Edson, *Notebooks* 107· M. B. Hatzopoulos, *BCH* 111 (1987) 399-400 καὶ εἰκ. 1 (*SEG* 37 [1987] 540· *BullEpigr* 1988, 826· Γιούνη, *Provincia* 271, ἀρ. 30· Marijana Ricl, *Tyche* 16 [2001]) 134, σημ. 24).

Πρβλ. Marijana Ricl, *ŽA* (1993) 137 (γιὰ τὸ νομικὸ καθεστὼς τῶν ἀπελευθέρων)· τῆς ἰδίας, *Arkeoloji Dergisi* 3 (1995) 190· Lévêque, *Grenouilles* 13-14· *I. Leukopétra* σελ. 28· Tataki, *Roman Presence* 130, ἀρ. 89.269 καὶ 513, ἀρ. 156.3· Καλλιόπης Χατζηνικολάου, στὸ *Δινήεσσα* 604 καὶ εἰκ. 3· http://hdl.handle.net/2374.OX/340 (φωτογραφία ἐκτύπου συλλογῆς Cormack). Γιὰ περαιτέρω βιβλιογραφία σχετικὰ μὲ τὴν λατρεία τῆς Ἀρτέμιδος Διγαίας Βλαγανίτιδος καὶ τὶς ἀπελευθερώσεις δούλων ἀπὸ τὸ ἱερό της, βλ. ἀνωτέρω, ἀρ. **63**.

Ἔκτυπο.

216/7 μ.Χ.

[Ἔτου]ς ΗΜΣ σ(ε)βαστοῦ [τοῦ]
[κὲ ΔΞ]Τ· Αὐρήλιος Εὔπ[ο]–
[ρος χα]ῤ́ίζομε κοράσιο[ν ὀ]–
[νόμ]ατι Σεκούνδαν κ[ὲ πε]–
[δίον ὀ]νόματι Ὀλυνπ[ιό]–
[δωρον] τὸ ἐξ αὐτῆς γενη[θέν·]
[ταῦτα χαρ]ί̣ζομε τῇ [vac]
[θεᾷ τῶν β]ᾰ̣τράχων, τ̣[ὰ]
[δὲ ἐπίλο]ιπα τὰ ἐξ α[ὐτῆς]
[ἐπιγεννώ]μενα ἶνε [ἄ]–
[παντα ἐλε]ύ̣θερᾰ̣ Ο̣[.]Η[--]
[----------]

Στ. 1: ΣΑΒΑΣΤΟΥ ὁ λίθος. Στ. 7-8: ἤ, χωρὶς κενό, *τῇ [κυ|ρίᾳ τῶν β]ατράχων·* πρβλ. *I. Leukopétra* 41 καὶ 78: *τῇ κυρίᾳ Μητρὶ Θεῶν Αὐτόχθονι*.

Ἡ ἐπιγραφὴ προέρχεται ἀσφαλῶς ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος Διγαίας ἐν Βλαγάνοις (βλ. ἀρ. **62-63**, ἀνωτέρω). Ἀξιοπαρατήρητο εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ τέκνου τῆς ἀπελευθερούμενης δούλης Σεκούνδας –Ὀλυμπιόδωρος–, καθὼς θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ ὑποδεικνύει γέννησή του στὰ θέρετρα τοῦ Ὀλύμπου κατὰ τὴν ἐκεῖ ἐτήσια μετακίνηση τῶν ποιμνίων (πρβλ. *I. Leukopétra* σελ. 28). Σημαντικὴ εἶναι ἐπίσης ἡ τελευταία ρήτρα τῆς πράξεως ποὺ διευκρινίζει ὅτι τὰ παιδιὰ ποὺ δυνατὸν νὰ ἀποκτήσει στὸ μέλλον ἡ Σεκούνδα θὰ εἶναι (καὶ αὐτά) ἐλεύθερα, πρᾶγμα ποὺ δὲν ἀφήνει ἀμφιβολία περὶ τοῦ ὅτι ἡ δωρεὰ στὸ ἱερὸ ἰσοδυναμοῦσε μὲ ἀπελευθέρωση τοῦ δούλου (βλ. *I. Leukopétra* σελ. 33-38).

66. Γιὰ τὴν παροῦσα θέση, τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ μνημείου, βλ. ἀρ. **62**, ἀνωτέρω. Ἡ παροῦσα ἐπιγραφὴ στὸν ὀρθοστάτη τῆς πλευρᾶς Α΄, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ ἀρ. **62**, ἀνωτέρω. Ὕψος γραμμάτων: στ. 1: 0,02-0,03 (Υ: 0,015)· στ. 2-7: 0,02-0,025 (Ω: 0,015). Διάστιχα: 0-0,003.

Ph. M. Petsas, στὸ *Ἀρχαία Μακεδονία* III (1977 [1983]) 239, σημ. 21 καὶ εἰκ. 13 (*SEG* 33 [1983] 534)· M. B. Hatzopoulos, *BCH* 111 (1987) 397-98, σημ. 2 (*SEG* 37 [1987] 592· Γιούνη, *Provincia* 271, ἀρ. 31).

Πρβλ. Tataki, *Beroea* ἀρ. 696 καὶ 718· Tataki, *Roman Presence* 175, ἀρ. 156.19, 181, ἀρ. 156.111. Γιὰ περαιτέρω βιβλιογραφία σχετικὰ μὲ τὴν λατρεία τῆς Ἀρτέμιδος Διγαίας Βλαγανίτιδος καὶ τὶς ἀπελευθερώσεις δούλων ἀπὸ τὸ ἱερό της, βλ. ἀνωτέρω, ἀρ. **63**.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

216/7 μ.Χ.

Ἔτ̣ους ΗΜΣ σεβαστοῦ τοῦ κα[ὶ]
[ΔΞ]Τ· Κλαυδία Εὐριδίκη καὶ Κλ̣[αύ]–
[δι]ος Κοπρύλος ὁ υἱὸς Εὐρι̣[δί]–
[κης χα]ρ̣ιζόμεθα θεᾷ Ἀ[ρ]–
[τέμιδι] ἐ̣ν Β(λ)αγάνοις κο–
[ράσιον ὀνό]ματι Ζωσίμην̣,
[----------]ϹΚΑΠ[Ο]Υ[-------]

Στ. 1: *[Ἔτ]ους* Petsas, *SEG* 33, *Ἔτους* Hatzopoulos, *SEG* 37· *κ[αὶ]* Petsas, *SEG* 33, *κα[ὶ]* Hatzopoulos, *SEG* 37. Στ. 2-3: *Κ[λ]][αύδιο]ς* Petsas, *SEG* 33, *Κλ[αύ]][δι]ος* Hatzopoulos, *SEG* 37. Στ. 5: *Βαγάνοις* Petsas, *Βλαγάνοις SEG* 33, *Βαγάνοις* Hatzopoulos, *Β(λ)αγάνοις SEG* 37, ΒΑΓΑΝΟΙΣ ὁ λίθος. Στ. 7: ΚΑΠ Petsas καὶ μεταγενέστερες ἐκδόσεις· πρὶν ἀπὸ τὸ κάππα διακρίνεται τὸ δεξιὸ τμῆμα μηνοειδοῦς γράμματος (ἔψιλον ἢ σίγμα)· μετὰ τὸ πῖ διακρίνεται τὸ ἄνω τμῆμα ἑνὸς ὕψιλον, μὲ ἔντονα καμπύλες τὶς πλάγιες κεραῖες, ἡ χάραξη τοῦ ὁποίου διαφέρει σημαντικὰ ἀπὸ τὰ ἄλλα ὕψιλον τῆς ἐπιγραφῆς· πιθανώτατα πρόκειται γιὰ τὸ ἄνω τμῆμα συμπιλήματος ΟΥ.

Ἡ σύμπραξη τοῦ γιοῦ –καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα κληρονόμου τῆς ἀναθέτριας– στὴν δωρεὰ τῆς Ζωσίμης ἀποβλέπει προφανῶς στὴν ἀποφυγὴ μεταγενέστερης ἀμφισβητήσεως τῆς ἀπελευθερώσεως (βλ. ἀρ. **63**, ἀνωτέρω), ἐκτὸς ἂν πρέπει νὰ ἑρμηνευθεῖ στὸ πλαίσιο τῆς οἰκογενειακῆς ἰδιοκτησίας τῶν δούλων ποὺ συχνὰ μαρτυρεῖται στὶς ἀπελευθερωτικὲς πράξεις τῆς Μακεδονίας (βλ. ἀρ. **71**, κατωτέρω)· γιὰ ἄλλες παρόμοιες περιπτώσεις, στὶς ὁποῖες ἡ νομικὴ διάκριση μεταξὺ συναινέσεως πιθανοῦ κληρονόμου καὶ συνιδιοκτήτη εἶναι ἀδύνατη καὶ μᾶλλον δὲν ἀνταποκρίνεται στὴν νομικὴ ἰδιοσυγκρασία τῆς μακεδονικῆς κοινωνίας, πρβλ. ἀρ. **69**, κατωτέρω.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν τὰ ὀνόματα τῶν ἀναθετῶν. Εὐρυδίκη εἶναι μεταξὺ τῶν δημοφιλέστερων γυναικείων ἀνθρωπωνυμίων στὴν Μακεδονία (*LGPN* IV). Ἐδῶ δὲν διατηρεῖ τὴν διαλεκτικὴ μορφή του, ὅπως στὶς ἀρχαιότερες ἐπιγραφὲς τῶν Αἰγεῶν (βλ. ἀρ. **8**, **9** καὶ **14**, ἀνωτέρω). Ἡ γραφὴ *Εὐριδίκη* μαρτυρεῖ τὴν πρώιμη σύγχυση τῶν φθόγγων /y/ καὶ /i/ στὴν προφορὰ μιᾶς διαλέκτου στὴν ὁποία ὁ πρῶτος ἦταν ἄγνωστος, ἀφήνοντας στοὺς ὁμιλοῦντες τὴν ἐπιλογὴ μεταξὺ τῆς ἀποδόσεώς του ὡς /u/ (συχνὰ γραφομένου ὡς -ο-· πρβλ. *Εὐροδίκη* [*I. Leukopétra* 9 καὶ ἐπιγραφὴ ἀρ. **122**, κατωτέρω]) ἢ ὡς */i/,* ὅπως ἐδῶ (πρβλ. ἀρ. **160**, κατωτέρω, *EKM* Α΄ σελ. 508 καὶ J. Méndez Dosuna, στὸ *Γλῶσσα* 71). Τὸ ὄνομα Κοπρύλος (ἢ μᾶλλον Κόπρυλλος) ἀνήκει σὲ μία οἰκογένεια ἀποτροπαϊκοῦ χαρακτῆρος ἀνθρωπωνυμίων (Κοπρεύς, Κοπρία, Κόπρων, Κόπρις, Κόπριλλα κλπ.· βλ. O. Masson, *ZPE* 112 [1996] 147-150 [= *OGS* III 260-63]), ἰδιαίτερα διαδεδομένων στὴν Μακεδονία (βλ. L. Robert, *Hellenica* I [1940] 73-74 καὶ τοῦ ἰδίου, *Noms indigènes* 54-55· O. Masson, *RevPhil* 55 [1981] 328 [= *OGS* II 388]· Tataki, *Beroea* 346-47· 379· 413· *I. Leukopétra* σελ. 62), τὰ ὁποῖα ἀποσκοποῦσαν στὴν προστασία τοῦ παιδιοῦ ἀπὸ κακόβουλους δαίμονες.

67. Γιὰ τὴν παροῦσα θέση, τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ μνημείου, βλ. ἀρ. **62**, ἀνωτέρω. Ἡ παροῦσα ἐπιγραφὴ στὸ ἀνώτερο κοῖλο κυμάτιο, ἀκριβῶς κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίστεψη, περιμετρικὰ τοῦ μνημείου μὲ σημεῖο ἐκκινήσεως τὴν πλευρὰ Β΄. Γιὰ νὰ ἐπιτύχει νὰ ἐντάξει τὸ κείμενο στὸν περιορισμένο χῶρο, ὁ χαράκτης μείωνε σταδιακὰ τὸ ὕψος

τῶν γραμμάτων καὶ χρησιμοποιοῦσε ὅλο καὶ περισσότερα συμπιλήματα. Ὕψος γραμμάτων: 0,023-0,03.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

227/8 μ.Χ.

πλευρὰ Β΄: Ἔτους ΘΝΣ ϙεβϙστ̣ο̣[ῦ τοῦ καὶ ΕΟΤ·]
πλευρὰ Γ΄: [ὁ *δεῖνα* ἐχαρίσατο (vel sim.) θεᾷ (vel Ἀρτέμιδι) Δι]–
πλευρὰ Δ΄: [γαίᾳ Βλαγα]νείτιδι κοράσιον
πλευρὰ Α΄: Κ̣οπρίαν ὡς ἐτῶν Κ, ἐπὶ ἐπιμελητοῦ Αἰλίου Κασσάνδρου.

Γιὰ τὸ ὄνομα τοῦ ἀνατιθεμένου κορασίου, βλ. ἀρ. **66**, ἀνωτέρω. Ὁ Αἴλιος Κάσσανδρος ἦταν ὁ ἐπιμελητὴς τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος, ὁ ὁποῖος, μαζὶ μὲ τὸν ἱερέα (βλ. ἀρ. **71**, κατωτέρω), ἦταν ὑπεύθυνος γιὰ τὴν εὔρυθμη λειτουργία του (πρβλ. *I. Leukopétra* 32).

68. Γιὰ τὴν παροῦσα θέση, τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ μνημείου, βλ. ἀρ. **62**, ἀνωτέρω. Ἡ παροῦσα ἐπιγραφὴ ἐπάνω ἀπὸ τὸν ὀρθοστάτη, στὸ λοξότμητο κυμάτιο, περιμετρικὰ τοῦ μνημείου μὲ σημεῖο ἐκκινήσεως τὴν πλευρὰ Γ΄. Ὕψος γραμμάτων: 0,012-0,02.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

243/4 μ.Χ

πλευρὰ Γ΄: [Ὁ *δεῖνα* ἐχαρίσατο (vel sim.) Ἀρτέμιδι Διγαίᾳ παιδίσκην]
πλευρὰ Δ΄: [ὀνόματι *δεῖνα*, ἔτους ΕΟΣ σεβαστοῦ τ]ο̣ῦ καὶ ΑϘΤ, καὶ
πλευρὰ Α΄: π̣αιδίον αὐτῆς Ἀρτεμιδώραν, ἐφ᾽ ᾧ̣ συνέρχωνται τὰς ἐθίμους
πλευρὰ Β΄: ἡμέρας. *vacat*

Γιὰ τὸν θεοφορικὸ χαρακτῆρα τοῦ ὀνόματος Ἀρτεμιδώρα τῆς ἀνατιθέμενης θυγατέρας τῆς δούλης, βλ. ἀρ. **63**, ἀνωτέρω. Γιὰ τὴν ὑποχρέωση τῆς παρευρέσεως στὸ ἱερὸ *τὰς ἐθίμους ἡμέρας* (ἡμέρες ἑορτῶν), βλ. ἐπίσης τὴν ἐπιγραφὴ ἀρ. **63**, ἀνωτέρω.

69. Γιὰ τὴν παροῦσα θέση, τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ μνημείου, βλ. ἀρ. **62**, ἀνωτέρω. Ἡ παροῦσα ἐπιγραφὴ στὸν ὀρθοστάτη τῆς πλευρᾶς Γ΄, ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ ἀρ. **64**. Ὕψος γραμμάτων: 0,02-0,03. Διάστιχα: 0,005-0,01.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

περ. 190-216 μ.Χ.

ἜΕτο[υς . . . σεβαστοῦ]
τοῦ κὲ̣ [-------- *ὁ δεῖνα* -------]
ΤΩΝΙ̣[---------- χρηματι(;)]–
σθεὶς ἀ[νέθηκεν καὶ Οὐα]–
λερία Τ[. . . . ± 6-8 . . . μετὰ]
τῶν τέκ̣[νων *δεῖνος* καὶ Παρα]–
μόνου κ̣[αὶ *δεῖνος* καὶ ------]
ΑΣ συνευ̣[αρεστεῖ τῇ̣ δω]–
ρεᾷ καὶ χα̣[ρίζεται Ἀρτέ]–
μιδι Δειγέ[α̣ ἐν Βλαγά]–
νοις κορᾴ[σιον ὀνόματι Και(;)]–
πιανὴν κὲ τ̣[ὸ τέκνον αὐτῆς (vel sim.) Ἐ]–
πιγόνα, ἐ̣[φ' ᾧ̣ προσμένῃ τῇ θεῷ].

Στ. 11-12: Ἡ συμπλήρωση *[Και]πιανὴν* γίνεται χάριν παραδείγματος, καθὼς πολλὲς ἄλλες συμπληρώσεις θὰ ἦσαν δυνατές (π.χ. *[Οὐλ]πιανήν, [Ἀπ]πιανήν* κλπ.). Στ. 13: Δὲν εἶναι βέβαιον ἐὰν ἡ παράλειψη τοῦ τελικοῦ νῦ ἀπὸ τὴν κατάληξη τοῦ ὀνόματος *Ἐπιγόνα* ὀφείλεται σὲ ἀβλεψία τοῦ χαράκτη, ἐὰν ἀποτελεῖ πρώιμο δεῖγμα τῆς ἐξασθενήσεως τοῦ καταληκτικοῦ ἔρρινου φθόγγου ἢ ἐὰν ὀφείλεται ἁπλῶς σὲ ρήξη τῆς συντάξεως.

Ἡ χρονολόγηση τῆς ἐπιγραφῆς προκύπτει κυρίως ἀπὸ τὴν θέση τῆς ἐπιγραφῆς (προγενέστερη τῆς ἐπιγραφῆς ἀρ. **64**), σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸν τύπο τῶν γραμμάτων καὶ τὸ ἀνεπτυγμένο τυπικό, ποὺ τοποθετοῦν τὴν ἐπιγραφὴ χρονικὰ κοντὰ στὴν ἐπιγραφὴ ἀρ. **63** τοῦ 189 μ.Χ.

Ἐὰν ἡ συμπλήρωση *[χρηματι]σθεὶς* εἶναι ὀρθή, τοῦτο θὰ σήμαινε ὅτι ἡ ἀνάθεση ἦταν ἀποτέλεσμα θείας ἐντολῆς (βλ. ἀρ. **147**, κατωτέρω). Γιὰ τὴν σκοπιμότητα τῆς συναινέσεως ἄλλων μελῶν τῆς οἰκογενείας, καθὼς καὶ γιὰ τὴν ρήτρα τῆς *παραμονῆς*, βλ. ἀρ. **63**, ἀνωτέρω.

Γιὰ τὴν διαλεκτικὴ κατάληξη τοῦ ὀνόματος Ἐπιγόνα, πρβλ. ἀρ. **204**, κατωτέρω.

70. Γιὰ τὴν παροῦσα θέση, τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ μνημείου, βλ. ἀρ. **62**, ἀνωτέρω. Ἡ παροῦσα ἐπιγραφὴ στὴν ἐπίστεψη τῆς πλευρᾶς Δ΄. Ὕψος γραμμάτων: 0,015-0,02 (Ο καὶ Σ: 0,01-0,015). Διάστιχα: 0-0,005.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Πρῶτο ἥμισυ 3ου αἰ. μ.Χ. (μᾶλλον μετὰ τὸ 212 μ.Χ.)

[Ἔτους τόσου σεβαστοῦ ----------] Ἀ̣υ̣(ρήλιος) Ὀρόντης
[(π.χ.) ἐχαρίσατο παιδίσκην *τὴν δεῖνα* μετὰ τοῦ τέκνου Κ(;)]ασάνδρου ἐ–
[φ' ᾧ̣ προσμένῃ Ἀρτέμιδι Διγαίᾳ̣ τὰς] ἐθίμους ἡμέρα[ς].

Στ. 2: Τὴν ἐποχὴ αὐτὴν τὸ διαχρονικὰ δημοφιλὲς ὄνομα Κάσ(σ)ανδρος φαίνεται πιθανώτερο παρὰ ἡ ἐξ ἴσου δυνατὴ ἀνάγνωση τοῦ ὀνόματος Ἄσανδρος.

Τὸ σπάνιο ἀνθρωπωνύμιο Ὀρόντης (Ὀρόντας στὴν διαλεκτικὴ μορφή του) ἀπαντᾶ στὴν Ὀρεστίδα καὶ τὴν πτολεμαϊκὴ Αἴγυπτο (Tataki, *Macedonians* 206, 393 καὶ 515), ἐνῷ τὸ παράγωγό του Ὀροντίδας ἴσως μαρτυρεῖται στὴν Πέλλα (ἀρ. **480**, κατωτέρω). Γιὰ τὴν ὑπηρεσία στὸ ἱερὸ τῶν ἀπελευθερουμένων, καθὼς καὶ γιὰ τὴν σκοπιμότητα τῆς συμπράξεως τῶν τέκνων τῶν ἀναθετῶν στὴν ἀπελευθέρωση, βλ. ἀρ. **63**, ἀνωτέρω.

71. Γιὰ τὴν παροῦσα θέση, τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ μνημείου, βλ. ἀρ. **62**, ἀνωτέρω. Ἡ παροῦσα ἐπιγραφὴ στὸ κάτω κυμάτιο καὶ τὴν πλίνθο τῆς πλευρᾶς Β΄, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ ἀρ. **63**. Γιὰ τὴν πιθανὴ θέση τοῦ στίχου 1, βλ. στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα. Ὕψος γραμμάτων: στ. 1-7: 0,01-0,02, σταδιακὰ αὐξανόμενο σὲ κάθε στίχο· στ. 8: 0,017-0,025. Διάστιχα: 0,005-0,01.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Πρῶτο ἥμισυ 3ου αἰ. μ.Χ. (μᾶλλον μετὰ τὸ 212 μ.Χ.)

[----------]
[. . . . ἡ γυν]ὴ αὐτοῦ ἀνέθηκαν κορά–
[σιον ὀνόμ]ατι Διονυσίαν θεᾷ Δειγέᾳ
[. . . . ± 9 . . . . .]ΣΗ καὶ τὰ ἐκ τούτου κοράσι[α]
[vvvv (;) τὰ γενν]ηθέντα πάντα, ἐφ’ ᾧ τ[ὸν τῆς]
[vvv (;) ζωῆς χρόν]ον προσμείνῃ τοῖς προγε[γραμ]–
[μένοις θρέψ]ασιν αὐτή(ν), μετὰ καὶ τῶν [κορα]–
[σίων τῶν ἐ]κ τοῦ κορασίου, μετὰ [δὲ τῇ θεῷ·]
[ἐφ’ ἱερέως Α]ὐρη(λίου) Ἀρτέμωνος.

Πρὶν ἀπὸ τὸ σωζόμενο κείμενο ἦσαν ἀναμφίβολα χαραγμένα τὰ ὀνόματα τῶν ἀναθετῶν καὶ –ἴσως– ἡ χρονολόγηση τοῦ ἐγγράφου. Ὁ στίχος (ἢ οἱ στίχοι) θα εἶχαν προφανῶς χαραχθεῖ στὸ κυμάτιο (ἴσως καὶ στὴν βάση) τῆς πλευρᾶς Α΄. Τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ὑπόλοιπο κείμενο χαράχθηκε στὴν πλευρὰ Β΄ πιθανῶς ὀφείλεται στὴν παρουσία παλαιότερου κειμένου στὸ κυμάτιο τῆς πλευρᾶς Α΄. Στ. 3: Στὸ χάσμα μᾶλλον ἐπίθετο τῆς θεᾶς σὲ δοτικὴ πτώση. Στ. 4-5: Στὸ χάσμα στὴν ἀρχὴ τῶν στίχων εἶναι πιθανώτερο νὰ μὴν ὑπῆρχε κείμενο, ἀφοῦ τὸ νόημα φαίνεται ὁλοκληρωμένο μὲ τὶς προτεινόμενες βέβαιες συμπληρώσεις. Ἐνδεχομένως ἡ παράδοξη αὐτὴ διάταξη ὀφείλεται στὸ ἀντίστροφο φαινόμενο ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ πιθανολογήθηκε γιὰ τὸν στ. 1: τὸ κείμενο ποὺ θὰ ὑπῆρχε στὸ κυμάτιο καὶ τὴν βάση τῆς πλευρᾶς Α΄ θὰ συνεχιζόταν στὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς πλευρᾶς Β΄. Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ ἐνισχύεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ὕψος τῶν γραμμάτων μειώνεται αἰσθητὰ στοὺς δύο αὐτοὺς στίχους καὶ αὐξάνεται ἐκ νέου στοὺς ἑπόμενους, ὅπου προφανῶς δὲν συνέτρεχε πλέον λόγος περιορισμοῦ του. Στ. 7: ΑΥΤΗΣ ὁ λίθος, μᾶλλον σφάλμα τοῦ χαράκτη ἀντὶ τοῦ ἀναμενομένου *αὐτήν*, ἐκτὸς ἐὰν ἡ μετοχὴ οἱ θρέψαντες ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ οὐσιαστικὸ *οἱ τροφεῖς*. Στ. 9: Ἀπὸ τὸ τελευταῖο γράμμα τοῦ ὀνόματος γένους τοῦ ἱερέως ἔχει χαραχθεῖ πλήρως μόνον ἡ ὀριζόντια κεραία καὶ τμῆμα τῆς ἀριστερῆς κάθετης· διακρίνονται ἀχνὰ ἴχνη ἀβαθέστερης χαράξεως τοῦ ὑπόλοιπου γράμματος.

Ἡ χρονολόγηση τῆς ἐπιγραφῆς προκύπτει ἀπὸ τὴν θέση της στὸ μνημεῖο, κάτω ἀπὸ τὴν ἀρ. **63** τοῦ 190 μ.Χ., καὶ τὸ ὄνομα γένους τοῦ ἱερέως. Τὸ ἰδιώνυμο τοῦ ἱερέως ἀποτελεῖ ἄλλο ἕνα παράδειγμα θεοφορικοῦ ὀνόματος ποὺ μαρτυρεῖ τὴν τοπικὴ αἴγλη τῆς λατρείας τῆς Ἀρτέμιδος Διγαίας (βλ. ἀρ. **63**, ἀνωτέρω).

Ἡ κοινὴ ἀνάθεση τοῦ *κορασίου* ἀπὸ τὸ ζεῦγος τῶν ἀναθετῶν ἀποτελεῖ ἔνδειξη οἰκογενειακῆς ἰδιοκτησίας τῶν δούλων (βλ. ἀκόμη ἀρ. **76**, **120**, **121**, **123**, **147**, **155**, **167**, κατωτέρω, πρβλ. ἀρ. **66**, ἀνωτέρω), φαινόμενο συχνὰ μαρτυρούμενο στὴν Μακεδονία καὶ σὲ ὅμορες περιοχές (βλ. π.χ. Μπαμπάκου, *Πράξεις* 33-43· P. Cabanes, *Iliria* 13.2 [1983] 203-205· Γιούνη, *Provincia* 200-203)· ἡ συναίνεση τῶν κληρονόμων τοῦ ἀναθέτη στὴν ἀπελευθέρωση (βλ. ἀρ. **63**, ἀνωτέρω) ἀποτελεῖ μία διακριτὴ ἀλλὰ ἀλληλένδετη πτυχὴ τοῦ ἰδίου φαινομένου.

72. Γιὰ τὴν παροῦσα θέση, τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ μνημείου, βλ. ἀρ. **62**, ἀνωτέρω. Ἡ παροῦσα ἐπιγραφὴ ἐπάνω ἀπὸ τὸν ὀρθοστάτη, στὸ κατώτερο κυμάτιο, περιμετρικὰ τοῦ μνημείου μὲ σημεῖο ἐκκινήσεως τὴν πλευρὰ Δ΄. Ὕψος γραμμάτων: 0,015-0,02.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Πρῶτο ἥμισυ 3ου αἰ. μ.Χ.

πλευρὰ Δ΄: [Ἔτους . . . σεβαστοῦ, *ἡ δεῖνα*] Ἑρμοῦ, ἔχου–
πλευρὰ Α΄: σα τέκνων δίκαιον, ἐχαρισάμην θεᾷ Διγᾳ–
πλευρὰ Β΄: ίᾳ παιδίσκην ὀνόματι Κοπρίαν κᾳ[ὶ]
πλευρὰ Γ΄: [παιδίον (vel sim.) αὐτῆς ὀνόματι *δεῖνα*].

Στ. 1: Τὰ ἐλλείποντα γράμματα εἶναι περ. 20-25, γεγονὸς ποὺ σημαίνει ὅτι μόνον μία χρονολόγηση, προφανῶς ἡ ἀκτιακή, εἶχε χρησιμοποιηθεῖ.

Τὸ ἑλληνικοῦ τύπου ὄνομα τῆς ἀναθέτριας, μὲ ἰδιώνυμο καὶ πατρώνυμο, ἐκπλήσσει, δεδομένου ὅτι αὐτὴ ἐπικαλεῖται τὸ ius (trium) liberorum ὡς πολῖτις Ρωμαία, βλ. *I. Leukopétra* σελ. 41· ἴσως θὰ πρέπει νὰ ὑποτεθεῖ ὅτι στὸ κενὸ τοῦ στ. 1 ὑπῆρχε τὸ συντομογραφημένο ὄνομα γένους *Αὐρ(ηλία)*, ἕνα σύντομο παρωνύμιο καὶ ἡ πρόσθετη ἔνδειξη *ἡ πρίν* (βλ. ἀρ. **64**, ἀνωτέρω, ἐκτὸς ἂν ἡ ἔνδειξη αὐτὴ ἔχει παραληφθεῖ: βλ. ἀρ. **143** καὶ **152** [μὲ πρόσθετα παραδείγματα], κατωτέρω), ἀκολουθούμενη ἀπὸ τὸ πατρώνυμο. Γιὰ τὸ ὄνομα Κοπρία καὶ τὰ συναφῆ, βλ. ἀρ. **66**, ἀνωτέρω.

73. Γιὰ τὴν παροῦσα θέση, τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ μνημείου, βλ. ἀρ. **62**, ἀνωτέρω. Ἡ παροῦσα ἐπιγραφὴ στὴν βάση τῆς ἐπιστέψεως, περιμετρικὰ τοῦ μνημείου μὲ σημεῖο ἐκκινήσεως τὴν πλευρὰ Β΄. Ὕψος γραμμάτων: 0,015-0,02.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Πρῶτο ἥμισυ 3ου αἰ. μ.Χ.

πλευρὰ Β΄: [----------]
πλευρὰ Γ΄: [----------]

πλευρὰ Δ΄: [ἐχαρίσατο (vel sim.) Ἀρτέμιδι Διγαίᾳ (vel sim.) κ]ο̣ράσιον Ἀρέθ–
πλευρὰ Α΄: ουσαν, ἐφ’ ᾧ̣ προσέρχητε τὰς ἐθίμους ἡμέρα[ς].

Στ. 3: Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐλλειπόντων γραμμάτων (περ. 20-25) δὲν ἐπιτρέπει τὴν συμπλήρωση καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀναθέτη στὸν στίχο αὐτόν· κατὰ συνέπεια τὸ κείμενο εἶχε τουλάχιστον ἕναν ἀκόμη στίχο (στὴν πλευρὰ Γ΄) μὲ τὴν χρονολόγηση ἢ καὶ δύο, μὲ περισσότερο ἀνεπτυγμένο τυπικὸ ἀναγραφῆς, ὁπότε θὰ ἦταν περιμετρικὰ χαραγμένο ὅπως καὶ οἱ ἀρ. **67**, **68**, **72**, ἀνωτέρω.

Τὸ μυθολογικῆς προελεύσεως γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιο Ἀρέθουσα, γνωστὸ ἀπὸ ἄλλες περιοχὲς τῆς ἑλληνικῆς οἰκουμένης, ἐμφανίζεται γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Μακεδονία. Γιὰ τὴν ρήτρα τῆς προσελεύσεως στὸ ἱερό, βλ. ἀρ. **63**, ἀνωτέρω.

74. Γιὰ τὴν παροῦσα θέση, τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ μνημείου, βλ. ἀρ. **62**, ἀνωτέρω. Ἡ παροῦσα ἐπιγραφὴ στὴν ἐπίστεψη τῆς πλευρᾶς Α΄. Ὕψος γραμμάτων: 0,008-0,015. Διάστιχα: 0-0,05.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Πρῶτο ἥμισυ 3ου αἰ. μ.Χ.

Ἔτους [*τόσου* σεβαστοῦ τοῦ καὶ *τόσου*, (π.χ.) Ὑπερβερεταίου]
·Ι·, Ἀρτέμι[δι Διγαίᾳ *ὁ δεῖνα* (nomen – cognomen)]
δωρῶ παι̣δίσκην̣ [ὀνόματι *τὴν δεῖνα*, ὡς ἐτῶν . .]
κ̣αὶ π[ε]δίον αὐτῆς ὀνό̣[ματι --- ± 10-12 ---] ὡ̣ς ἐτῶ̣ν̣ [.].

Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ σπάνια χρήση τοῦ ρήματος *δωρῶ* στὴν ἐνεργητικὴ –ἀντὶ τῆς μέσης– φωνή (πρβλ. ἴσως καὶ ἀρ. **170**, κατωτέρω).

75. Γιὰ τὴν παροῦσα θέση, τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ μνημείου, βλ. ἀρ. **62**, ἀνωτέρω. Ἡ παροῦσα ἐπιγραφὴ στὸν ὀρθοστάτη τῆς πλευρᾶς Δ΄. Ὕψος γραμμάτων: 0,025-0,03 (τὰ στρογγυλὰ γράμματα [Ο, Ε, Σ]: 0,02-0,025). Διάστιχα: στ. 1-6: 0,02· στ. 6-8: 0,025.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Πρῶτο ἥμισυ 3ου αἰ. μ.Χ.

[Ἔτους . . . σεβαστο]ῦ̣ τοῦ καὶ
[-------- ± 14 ----------]ι̣μος ὡ–
[μολόγησεν . . . 6-7 . . . .]ΗΤΩΝ
4 [--------- ± 15 -------- δ]ωρεᾶς
[---------- ὀνόμ]α̣τι Φαυ–

[στίνην (;) --- ± 9 ---]ΡΟΣΩ
[--------- ± 16 --------] ἃ ἐγεν-
8 [νήθησαν ἐκ (;) --- ± 7 ---]Ạ.Ι[.]

Στ. 1: Ὁ χαράκτης χάραξε ἀρχικὰ ΚΙ καὶ προσέθεσε στὴν συνέχεια τὸ Α, μὲ ἕνα ἄτεχνο συμπίλημα ΚΑ. Στ. 4: Ἴσως *[--- ἐκτὸς ἑτέρας δ]ωρεᾶς* (πρβλ. ἀρ. **164**, κατωτέρω).

76. Γιὰ τὴν παροῦσα θέση, τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ μνημείου, βλ. ἀρ. **62**, ἀνωτέρω. Ἡ παροῦσα ἐπιγραφὴ στὴν βάση τῆς πλευρᾶς Δ΄. Ὕψος γραμμάτων: στ. 1-3: 0,015-0,02· στ. 4: 0,007-0,015. Διάστιχα: στ. 1-3: 0-0,005· στ. 3-4: 0,005-0,01.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Πρῶτο ἥμισυ 3ου αἰ. μ.Χ.

[----------]ΑΕΛ[----------]
[---------- ὁμο]λ̣ογοῦμ̣[εν χαρίζεσθαι (vel sim.)]
[Ἀρτέμιδι Διγαίᾳ̣ ἐν Β]λ̣αγάν[οις ----------]
[----------ώ]ς ἐτῶν Ε, Ị[----------].

Ὁ πληθυντικὸς *ὁμολογοῦμεν* παραπέμπει σὲ κοινὴ ἀνάθεση καὶ ἰδιοκτησία τοῦ ἀπελευθερουμένου· βλ. ἀρ. **71**, ἀνωτέρω.

77. Γιὰ τὴν παροῦσα θέση, τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ μνημείου, βλ. ἀρ. **62**, ἀνωτέρω. Ἡ παροῦσα ἐπιγραφὴ στὴν βάση τοῦ κάτω κυματίου τῆς πλευρᾶς Δ΄, ἀκριβῶς ἐπάνω ἀπὸ τὴν προηγούμενη (ἀρ. **76**). Ὕψος γραμμάτων: 0,012.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Πρῶτο ἥμισυ 3ου αἰ. μ.Χ.

[---------- καὶ *τὸν δεῖνα*] υ̣ἱὸ[ν (;)----------]

Ἀπὸ τὸ πρῶτο γράμμα διακρίνεται ἡ κάθετη καὶ ἡ δεξιὰ πλάγια κεραία. Ἐὰν πρόκειται πράγματι γιὰ ὕψιλον, ὁ τύπος του διαφέρει σημαντικὰ ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς ἀρ. **76**, ποὺ εἶναι χαραγμένη ἀκριβῶς ἀπὸ κάτω, ἄρα ἀνήκει σὲ διαφορετικὴ ἐπιγραφή, πιθανῶς χαραγμένη περιμετρικὰ τοῦ μνημείου.

ΝΕΟΚΑΣΤΡΟ

78. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1861 ἀπὸ τὸν Heuzey στὴν ἐκκλησία τοῦ Νεοκάστρου. Τὸ 1983 ἡ τύχη τοῦ μνημείου ἀγνοεῖτο, καθὼς ἡ ἐκκλησία εἶχε ἀνοικοδομηθεῖ ἤδη ἀπὸ τὸ 1918. Ἡ πληροφορία τοῦ Δ. Παντερμαλῆ ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἐξακολουθεῖ νὰ βρίσκεται στὴν ἐκκλησία αὐτήν (;) δὲν ἐπαληθεύθηκε.

Μικρὴ ἀνάγλυφη στήλη «μὲ παράσταση ἱππέως μὲ γυμνὴ κεφαλὴ καὶ πολιτικὴ ἐνδυμασία. Ἡ κίνηση τοῦ ἵππου, ἡ ὄψη τοῦ ἱππέως, οἱ ἀναλογίες καὶ ἰδίως τὸ ὑπερβολικὸ μῆκος τῶν ποδιῶν μοῦ ἔφεραν στὸν νοῦ τοὺς ἱππεῖς ποὺ ἀπεικονίζονται τόσο συχνὰ στὰ νομίσματα τῆς Μακεδονίας» (Heuzey).

Heuzey, *Mission* 235, ἀρ. 106 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 211-12, ἀρ. 211· *Ἐθνικὸς Ὁδηγός* 3 [1920-1921] 70).

Πρβλ. J. M. R. Cormack, στὸ *Essays Laourdas* 105 (ποὺ τὴν συμπεριλαμβάνει ἐκ παραδρομῆς στὶς ἐπιγραφὲς τοῦ Δίου)· Δ. Παντερμαλῆ, στὸ *Studies Edson* 293 (μὲ λανθασμένη πληροφορία γιὰ τὴν παροῦσα θέση).

Ἑλληνιστικοὶ χρόνοι (;)

[Νε]οπτόλεμος Παραμ[όνου].

Τὸ ὄνομα Νεοπτόλεμος εἶναι ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα μαρτυρημένα ὀνόματα στὴν Μακεδονία, ὅπου παρέμεινε ἰδιαίτερα δημοφιλές (*LGPN* IV).

ΠΟΛΥΔΕΝΔΡΟ

79. Ἐντοπίσθηκε τὸ 1961 στὴν θέση «Μετόχι» κοντὰ στὸ Πολύδενδρο, ὁπότε καὶ κατεγράφη ἀπὸ τὴν Ὄλγα Κακαβογιάννη στὸ Τοπογραφικὸ Ἀρχεῖο τῆς (τότε) Ἐφορεῖας Δυτικῆς Μακεδονίας (ἀρ. 14), χωρὶς διάκριση τοῦ κειμένου σὲ στίχους. Ἔκτοτε χάνονται τὰ ἴχνη της.

Μαρμάρινη πλάκα μὲ ἀνάγλυφη παράσταση γυναικείας μορφῆς (Κακαβογιάννη).

Ἀδημοσίευτη.

Πρβλ. Tataki, *Beroea* ἀρ. 282· Tataki, *Roman Presence* 129, ἀρ. 89.259.

245/6 μ.Χ.

Αὐρήλιος Ἕρβουλος Σωτηρίᾳ τῇ συμβίᾳ μνείας χάριν ἐν ἔτει τριακοσιοστῷ καὶ ἐνενηκοστῷ τρίτῳ.

Ἡ καταγραφὴ τῆς Κακαβογιάννη δὲν διακρίνει τὸ κείμενο σὲ στίχους. Ἡ δοτικὴ *συμβίᾳ* ἀντὶ τοῦ συνήθους στὴν Μακεδονία *συμβίῳ* εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ ὀφείλεται σὲ λανθασμένη μεταγραφή.

Ὁ ἀναθέτης φέρει λατινογενὲς παρωνύμιο (Herbulus).

ΣΥΚΙΑ

80. Μουσεῖο Βεροίας Λ 243. Ἀνακαλύφθηκε τυχαῖα στὴν θέση Νιάμα τοῦ χωριοῦ Συκιὰ καὶ παραδόθηκε στὸ Μουσεῖο Βεροίας ἀπὸ τὸν Σωτ. Καραμητσόπουλο τὸ 1966.

Στήλη ἀπὸ ὑπόφαιο μάρμαρο ἐλαφρὰ ἀποκεκρουμένη κάτω δεξιά, μὲ ἐγγεγραμμένη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη· τὸ κάτω μέρος τοῦ κορμοῦ ἁδρὰ ἐπεξεργασμένο. Διαστάσεις: 0,85 x 0,28 x 0,05. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίστεψη· ὑπογραμμὸς μετὰ τὸν στ. 2. Ὕψος γραμμάτων: 0,017-0,025. Διάστιχα: Στ. 1-2: 0,008· στ. 2-3: 0,029.

Φ. Πέτσα, *ΑΔ* 21 (1966) *Χρον*. [1968] 354 καὶ πίν. 378 α, δ (τοῦ ἰδίου, *Μακεδονικά* 9 [1969] 200, ἀρ. 175· *BullEpigr* 1969, 358· J.-P. Michaud, *BCH* 94 [1970] 1057· *SEG* 25 [1971] 709).

Πρβλ. Φ. Πέτσα, *Μακεδονικά* 15 (1975) 293, ἀρ. 175.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

1ος αἰ. π.Χ.

Μ̣ελανίππ̣ῳ̣ι
Ἀ̣ντιπάτρ̣ο̣υ̣
ἥρωι.

Στ. 1: *Μελανίονι* Πέτσας καὶ ὅσοι τὸν ἀκολουθοῦν, *Μελαινίονι* (;) *BullEpigr*, προφανῶς ἐκ παραδρομῆς.

Τὸ πανελλήνιο ὄνομα Μελάνιππος ἀπαντᾶ γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Μακεδονία.

81. Μουσεῖο Βεροίας Λ 613. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1978 ἀπὸ τὸν Ἰ. Τέτο σὲ ἀγρό του στὴν Συκιὰ καὶ παραδόθηκε στὸ Μουσεῖο.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ χονδρόκοκκο μάρμαρο, ἀποκεκρουμένη κάτω δεξιὰ καὶ κυρίως ἄνω ἀριστερά· περαιτέρω ἐπιφανειακὲς ἀποκρούσεις καθὼς καὶ ἡ διάβρωση καθιστοῦν τὴν παράσταση κατὰ τόπους δυσανάγνωστη. Ἡ στήλη φέρει ἀετωματικὴ ἐπίστεψη, στὸ σωζόμενο δεξιὸ τμῆμα τῆς ὁποίας διακρίνεται ἀνάγλυφη ἀνδρικὴ προτομὴ κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ ἀριστερά, καί, ἀριστερά της, τμῆμα μορφῆς φανταστικοῦ ὄντος, πιθανῶς σφίγγας. Στὸν κορμὸ ἀνάγλυφες παραστάσεις σὲ δύο διαζώματα. Στὸ ἄνω διάζωμα οἱ παραστάσεις τοποθετοῦνται ἐντὸς δύο ἀψιδωτῶν βαθυσμάτων, ποὺ χωρίζονται ἀπὸ κίονα μὲ ραβδώσεις, ὁ ὁποῖος ἑδράζεται στὴν κορυφὴ τῆς ἀψῖδος τοῦ κάτω διαζώματος καὶ στηρίζει τὶς τοξωτὲς ἐπιστέψεις τῶν βαθυσμάτων τοῦ ἄνω διαζώματος, οἱ ὁποῖες κοσμοῦνται μὲ ἰωνικὰ κυμάτια. Στὸ ἀποσπασματικὰ σωζόμενο ἀριστερὸ βάθυσμα διακρίνεται οἰνοχόη, καὶ ἐπάνω της ἱμάτιο, στὰ δὲ ἀριστερά της τὸ ἄκρο τοῦ ποδιοῦ κατ' ἐνώπιον ἱστάμενης μορφῆς· στὸ δεξιὸ βάθυσμα: ἀριστερά, περιρραντήριο καὶ ἐπάνω του πτηνὸ ποὺ σκύβει γιὰ νὰ πιεῖ νερό· στὸ κέντρο, γυμνὴ γυναικεία μορφὴ κατ' ἐνώπιον, μὲ τὰ χέρια ἀνασηκωμένα πρὸς τὰ λυτά της μαλλιά, στὸν τύπο τῆς ἀναδυομένης Ἀφροδίτης. Στὸ κάτω, κεντρικὸ διάζωμα, ἐντὸς ἀψιδωτοῦ βαθύσματος ποὺ ὁρίζεται ἀπὸ παραστάδες μὲ ἐπίκρανο: ἀριστερά, καθιστὴ γυναικεία μορφὴ κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ δεξιά, ἐνδεδυμένη μὲ χιτῶνα καὶ ἱμάτιο ποὺ καλύπτει τὸ κεφάλι, σὲ τύπο ποὺ ἐπαναλαμβάνει αὐτὸν τῆς Ἀγάθης, ἀπὸ τὴν γνωστὴ στήλη τοῦ Πατερίνου ἀπὸ τὴν Βέροια (*ΕΚΜ* Α΄ 392)· ἀμέσως δεξιά της, σὲ χαμηλὸ ἀνάγλυφο καὶ μικρότερο μέγεθος, ὄρθια δούλη κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῆς τείνει πυξίδα· στὸ κέντρο, ὄρθια νεανικὴ γυναικεία μορφὴ κατὰ μέτωπον, μὲ τὸ κεφάλι κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ ἀριστερὰ καὶ στραμμένο πρὸς τὸ ἀνοικτὸ πτυκτὸ κάτοπτρο ποὺ κρατεῖ μὲ τὸ δεξιό της χέρι, φορεῖ ψηλὰ ζωσμένο χιτῶνα καὶ ἱμάτιο, κρατεῖ δὲ ἀδιάγνωστο ἀντικείμενο στὸ ἀριστερό της χέρι· στὰ ἀριστερὰ καὶ στὸ ὕψος περίπου τῆς κεφαλῆς τῆς ὄρθιας γυναικείας μορφῆς, σὲ χαμηλὸ ἀνάγλυφο καὶ μικρότερο μέγεθος, προτομὴ δούλης κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ δεξιά, ποὺ παριστάνεται ἐπάνω ἀπὸ τὴν ὄρθια γυναικεία μορφὴ νὰ τὴν προστατεύει ἀπὸ τὸν ἥλιο μὲ σκιάδιο· δεξιὰ τῆς ὄρθιας γυναίκας καὶ σὲ μικρότερο μέγεθος, ὄρθια νεανικὴ ἀν-

δρικὴ μορφὴ κατὰ μέτωπον, πολὺ διαβρωμένη, ποὺ φορεῖ χιτῶνα καὶ χλαμύδα. Μεταξὺ τῶν δύο ἱστάμενων κεντρικῶν μορφῶν, μόλις διακρίνονται δύο προτομές, σὲ χαμηλὸ ἀνάγλυφο: δούλης κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ ἀριστερά, καί, χαμηλότερα, δούλου κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ δεξιά· πιθανῶς παριστάνετο καὶ μία τρίτη προτομή. Ἀνάμεσα στὰ δύο διαζώματα, στὰ ἄκρα τριγωνικὰ διάχωρα ποὺ σχηματίζονται ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἀψῖδα τοῦ κάτω διαζώματος ἑκατέρωθεν τῆς βάσεως τοῦ κίονος, ἀντωπὲς προτομές, γυναικείας μορφῆς ἀριστερὰ καὶ ἀνδρικῆς (;) μορφῆς δεξιά. Διαστάσεις: 1,26 x 0,38 x 0,135. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὸ κεντρικὸ βάθυσμα, πολὺ διαβρωμένη καὶ μὲ ἐπιφανειακὴ χάραξη. Τὸ κατώτερο τμῆμα τῆς ὄψεως εἶναι ἁδρὰ κατεργασμένο καὶ τὸ πάχος τοῦ κατώτερου τμήματος τοῦ κορμοῦ μικρότερο, γιὰ τὴν ἔνθεση τῆς στήλης σὲ βάση. Οἱ παραστάσεις μὲ σκηνὲς ἀπὸ τὴν γυναικεία καθημερινότητα εἶναι ἀπολύτως ἀναντίστοιχες μὲ τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς ποὺ καταγράφει δύο ἀνδρικὰ ὀνόματα, φαινόμενο ὅμως διόλου ἀσύνηθες. Ὕψος γραμμάτων: 0,015-0,022. Διάστιχο: 0-0,005.

Ἀδημοσίευτη.

Πρβλ. Δήμητρας Τερζοπούλου, *Ἐγνατία* 14 (2010) 150, ἀρ. 30 καὶ 131-32 (γιὰ τὸν τύπο τῆς ἀναδυομένης Ἀφροδίτης).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Πρῶτο ἥμισυ τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ.

Ξένιος [Μ]α[χ]άτου, Σᾶμ̣ος
Περδίκκου.

Πέρα ἀπὸ τὴν πληθωρικὴ διακόσμηση τῆς στήλης, ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν τὰ ὀνόματα τῶν νεκρῶν καὶ ἐκεῖνο τοῦ πατέρα τους. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πρῶτο, τὸ ὁποῖο, καίτοι πανελλήνιο, ἐμφανίζεται γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Μακεδονία, τὰ ἄλλα τρία εἶναι χαρακτηριστικὰ διαλεκτικὰ μακεδονικὰ ἀνθρωπωνύμια (βλ. ἄλλα παραδείγματα στὸ *LGPN* IV).

82. Μουσεῖο Βεροίας Λ 392. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1969 ἀπὸ τὸν Χρ. Στριμπίνο, κατὰ τὴν ἄροση ἀγροῦ του στὴν θέση «Πλατάνι» τοῦ χωριοῦ Συκιά, καὶ παραδόθηκε στὸ Μουσεῖο.

Ἀπότμημα στήλης ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο πανταχόθεν ἀποκεκρουμένο ποὺ διασώζει τμῆμα δυσδιάγνωστης ἀνάγλυφης παραστάσεως (κυνηγοῦ κάτω ἀπὸ δένδρο σύμφωνα μὲ τὸ δελτίο τοῦ Μουσείου). Διαστάσεις: 0,25 x 0,19 x 0,08. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ δεξιὸ μέρος τοῦ ἀποτμήματος. Ὕψος γραμμάτων: 0,02. Διάστιχα: 0,002.

Ἀδημοσίευτη.

Πρβλ. Αἰκατερίνης Ρωμιοπούλου - Ἰ. Τουράτσογλου, *ΑΔ* 25 (1970) *Χρον.* [1973] 388· Φ. Πέτσα, *Μακεδονικά* 15 (1975) 293, ἀρ. 175· Λαγογιάννη, *Πορτραῖτα* 172-73, ἀρ. 97.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος αἰ. μ.Χ.

Λ̣[-------]
Ι[--------]

ἀνάγλυφο Π[-------]
4 Μ[------]
δεξιὸ τμῆμα ἀναγλύφου
τῷ [-------]
υἱῷ [-------]

Δεν ἀποκλείεται νὰ ὑπῆρχε κείμενο καὶ ἀριστερὰ τοῦ κεντρικοῦ ἀναγλύφου.

ΣΦΗΚΙΑ

83. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 21. Περισυνελέγη ἀπὸ τὴν Ἀγγελικὴ Κοτταρίδου στὴν θέση Καλοκὴ Καρυὰ τῆς Σφηκιᾶς τὸ 1996 καὶ μεταφέρθηκε στὴν Βεργίνα.

Κάτω ἀριστερὸ ἀπότμημα στήλης ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, ἀποκεκρουμένο κατὰ τὴν κάτω ἀριστερὴ γωνία, μὲ ἔξεργη ἀνάγλυφη παράσταση ταύρου ἐντὸς πλαισιωμένου βαθύσματος. Διαστάσεις: 0,297 x 0,30 x 0,10. Ἡ ἐπιγραφὴ πολὺ πρόχειρα χαραγμένη ἐπάνω ἀπὸ τὴν παράσταση. Ὕψος γραμμάτων: 0,02. Διάστιχο: 0,002.

Ἀδημοσίευτη.

Πρβλ. Ἀγγελικῆς Κοτταρίδη – Χαρίκλειας Μπρεκουλάκη, *ΑΕΜΘ* 11 (1997 [1999]) 109-110 (*SEG* 49 [1999] 751).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος–3ος αἰ. μ.Χ.

Νεικόλ[α]ος ΠΕΙΡΕΙΙ[---]–
ρος Ἀπολλ[----------].

Στ. 1. Ἴσως *Πε<ι>ρείτ[α ---]*, τὸ χαρακτηριστικὰ μακεδονικὸ ὄνομα Περίτας στὴν γενική, γιὰ τὸ ὁποῖο βλ. *ΕΚΜ* Α΄ 4, στ. 27 καὶ 134, στ. 31. Στ. 2. *[ἱ]ερὸς Ἀπόλλω[νος]* οἱ πρῶτες ἐκδότριες.

Ἡ ἀνάγλυφη παράσταση τοῦ ταύρου ἐντάσσει τὸ μνημεῖο σὲ σειρὰ ἀναθηματικῶν στηλῶν τῆς Μακεδονίας ἀλλὰ καὶ τῆς Ἠπείρου (*ΕΑΜ* 32 καὶ 88 [στὸν Ποσειδῶνα καὶ τὴν Ἀμφιτρίτη]· Hammond, *Epirus* 734-35, ἀρ. 6, πίν. XXIIb καὶ εἰκ. 31 [στὸν Ποσειδῶνα]).

84. Μουσεῖο Βεροίας Λ 239. Ἄγνωστες συνθῆκες εὑρέσεως. Μεταφέρθηκε στὸ Μουσεῖο Βεροίας, ἄγνωστο πότε, ἀπὸ τὸν ναὸ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου στὴν Σφηκιά.

Κάτω ἀπότμημα στήλης ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ ἀνάγλυφη παράσταση ἀπὸ τὴν ὁποία διακρίνονται μόνον ἡ ἀπόληξη ἀνθρώπινων ποδιῶν (ἀριστερά) καὶ ποδιῶν ἐπίπλου (δεξιά). Διαστάσεις: 0,21 x 0,445 x 0,07. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση, ἂν καὶ ὁ πρῶτος στίχος βρίσκεται στὸ ἴδιο ὕψος μὲ τὸ κάτω τμῆμα τῆς παραστάσεως. Ὕψος γραμμάτων: 0,02. Διάστιχα: 0,002.

Ἀδημοσίευτη.

Φωτογραφία, ἔκτυπο.

3ος αἰ. μ.Χ.

[*Τῇ δεῖνι*, θ]υγάτηρ
(Ἐ;)ριφίμη, ἀνὴρ Ἀλέ–
ξανδρος, ἐκκ τῶν ἐκή–
4 νης ἐκήνῃ μνίας χάρις·
ὑγιένετέ μοι πάντε(ς).

Στ. 1-2: Δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι ὑπῆρχαν γράμματα, ποὺ θὰ συμπλήρωναν τοὺς δύο πρώτους στίχους, χαραγμένα ἀριστερὰ ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη παράσταση. Εἶναι ἐξ ἴσου πιθανὸν τὸ ὀλιγογράμματο ὄνομα τῆς νεκρῆς νὰ ἦταν χαραγμένο στὸν πρῶτο στίχο μεταξὺ τῶν δύο παραστάσεων καὶ νὰ ἔχει ἁπλῶς παραλειφθεῖ τὸ πρῶτο γράμμα (ἢ τὰ δύο πρῶτα γράμματα) τοῦ ὀνόματος τῆς θυγατέρας τῆς νεκρῆς στὸν δεύτερο στίχο. Τὸ ὄνομα θὰ μποροῦσε νὰ συμπληρωθεῖ ὡς *[Πε]ριφήμη* ἢ ὡς *[Ἐ]ριφήμη*. Στ. 5: ΠΑΝΤΕΕ ὁ λίθος.

Ἡ συγκεχυμένη διατύπωση τοῦ κειμένου καὶ τὰ «λάθη» ((--)*ριφίμη*, *ἐκκ* [πρβλ. *ΕΚΜ* Α΄ 376 καὶ 381], *ἐκήνης* καὶ *ἐκήνῃ*, *χάρις* [ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ *χάριν*]) μαρτυροῦν τὸ ἀνεπιτήδευτο ὕφος τοῦ ἡμιεγγράμματου συντάκτη.

85. Σφηκιά, ναὸς Ἁγίου Ἀθανασίου. Ἐπισημάνθηκε ἀπὸ τὴν Ἀγγελικὴ Κοτταρίδου, ἐντοιχισμένη στὴν ἐξωτερικὴ ὄψη τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου, ἐπάνω ἀριστερὰ τῆς ἀψῖδος, ὅπου καὶ βρισκόταν ἀκόμη κατὰ τὴν περιοδεία μας τοῦ 2004.

Ἡ μέτρηση τῶν διαστάσεων τοῦ μνημείου δὲν κατέστη δυνατή.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία.

2ος αἰ. μ.Χ.

Παράμονο[ς]
Λυσιμάχο[υ]
ζῶν ἑαυτ[ῷ].

Στ. 2: Τὸ τελευταῖο ὁρατὸ γράμμα ἔχει χαραχθεῖ σὲ πολὺ μικρότερο μέγεθος ἀνάμεσα στὶς κεραῖες τοῦ χῖ.

86. Πολυκεντρικὸ Μουσεῖο Αἰγῶν ΒΛ 70. Παραδόθηκε τὸ 2002 ἀπὸ τὸν Γ. Κωνσταντινόπουλο, ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Σφηκιᾶς.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ ἀποκεκρουμένη ἐπίστεψη καὶ ἀπολέπιση σὲ τμῆμα τῆς ἐνεπίγραφης ἐπιφάνειας ἐπάνω ἀπὸ τὴν παράσταση. Στὸ ἄνω ἥμισυ τῆς στήλης, ἐντὸς βαθυσμένου ὀρθογωνίου πλαισίου, ἀνάγλυφη παράσταση: ἀριστερά, γυναικὸς καθιστῆς σὲ δίφρο μὲ ὑποπόδιο, ἡ ὁποία φορεῖ ποδήρη χιτῶνα καὶ ἱμάτιο ποὺ καλύπτει τὴν κεφαλὴ καὶ συγκρατεῖ τὸ ἱμάτιο μὲ τὸ δεξιὸ χέρι· δεξιά της, τριῶν ὄρθιων ἀνδρικῶν μορφῶν κατὰ μέτωπον μὲ τὴν κεφαλὴ στραμμένη σὲ τρία τέταρτα πρὸς τὰ ἀριστερά, ποὺ φοροῦν χιτῶνα καὶ ἱμάτιο μέσα στὸ ὁποῖο ἀναπαύουν τὸ δεξιὸ χέρι· ἡ κεφαλὴ τῆς ἀριστερῆς ἱστάμενης μορφῆς πλήρως ἀποκεκρουμένη· ἀνάμεσα στὶς τέσσερες μορφὲς παριστάνονται σὲ πολὺ χαμηλὸ ἀνάγλυφο τρεῖς ἀκόμη ὄρθιες μορφὲς κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ δεξιά· ἐπάνω ἀπὸ τὴν μορφὴ ποὺ βρίσκεται

ἀνάμεσα στὴν καθιστὴ γυναῖκα καὶ τὴν πρώτη ὄρθια ἀνδρικὴ μορφή, φίδι· κάτω ἀπὸ αὐτήν, μία ἀκόμη ὄρθια μορφὴ σὲ πολὺ χαμηλὸ ἀνάγλυφο καὶ μικρότερο μέγεθος, κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ ἀριστερά. Διαστάσεις: 0,84 x 0,424-0,443 x 0,131. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐπάνω ἀπὸ τὸ πλαίσιο τῆς παραστάσεως (στ. 1-3) καὶ κάτω ἀπὸ αὐτό (στ. 4). Ὕψος γραμμάτων: 0,015 (στ. 1 καὶ 3)· 0,02 (στ. 2)· 0,038 (στ. 3). Διάστιχα (στ. 1-3): 0,001.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

1ος αἰ. μ.Χ.

vac Philargyrus
Euticus Suessani
LA̤I[--- ± 10 ---]M̤O[.]
ἀνάγλυφο
ἥρωες.

Ἡ διαρρύθμιση τοῦ κειμένου στοὺς τρεῖς πρώτους στίχους καὶ ἡ διαφορὰ μεγέθους τῶν γραμμάτων ὑποδεικνύει ὅτι ἀρχικὰ χαράχθηκε ὁ δεύτερος στίχος καὶ ἀργότερα προστέθηκαν οἱ στίχοι 3 καὶ 1. Ἀβέβαιο παραμένει ἐὰν ἡ ἑλληνικὴ προσφώνηση *ἥρωες* ἀνήκει στὸ λατινικὸ ἐπιτύμβιο μνημεῖο ἢ προέρχεται ἀπὸ παλαιότερη χρήση τοῦ μνημείου, τῆς ὁποίας ὅμως δὲν σώζονται ἴχνη. Ἡ ἐλλιπὴς διατήρηση τοῦ τρίτου στίχου δὲν ἐπιτρέπει τὴν συσχέτιση τῶν ἀναφερομένων μὲ τὰ πρόσωπα τῆς παραστάσεως, οὔτε ὅμως καὶ τὴν βεβαιότητα ὅτι ὑπάρχει ἀναντιστοιχία μεταξὺ παραστάσεως καὶ κειμένου –γεγονὸς ποὺ θὰ συνηγοροῦσε ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεως περὶ δύο χρήσεων τοῦ μνημείου.

Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι καὶ οἱ δύο νεκροὶ τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα σώζεται ἐπαρκῶς φέρουν πολὺ συχνὰ λατινικὰ μὲν παρωνύμια, ἀλλὰ ἑλληνικῆς προελεύσεως καὶ ἑλληνικοῦ τυπικοῦ (χωρὶς ὄνομα γένους). Δὲν εἶναι σαφὲς ἐὰν τὸ δεύτερο ὄνομα τοῦ δεύτερου στίχου πρέπει νὰ ἑρμηνευθεῖ ὡς ἐθνικὸ σὲ ὀνομαστικὴ πληθυντικοῦ, ποὺ θὰ δήλωνε τὴν καταγωγὴ ὅλων τῶν νεκρῶν ἀπὸ τὴν Suessa Aurunca τῆς κεντρικῆς Ἰταλίας, ἢ ὡς πατρώνυμο (προερχόμενο ἀπὸ τὸ ἐθνικό) τοῦ Euticus σὲ γενικὴ ἑνικοῦ κατὰ τὴν ἑλληνικὴ ὀνομαστικὴ συνήθεια.

MIEZA

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

Ι. Φιλολογικὲς μαρτυρίες

1. Θεαγένης, *FGrHist* 774 F7 (Στεφάνου Βυζαντίου, *Ἐθνικά*, λ. Μίεζα· πρβλ. μαρτ. ἀρ. 8, κατωτέρω).
Μίεζα, πόλις Μακεδονίας, ἣ Στρυμόνιον ἐκαλεῖτο, ἀπὸ Μιέζης θυγατρὸς Βέρητος τοῦ Μακεδόνος, ὡς Θεαγένης ἐν Μακεδονικοῖς.

2. Πλινίου Πρεσβυτέρου, *Naturalis Historia* 4.34.
Mox Antigonea, Europus ad Axium amnem, eodemque nomine per quod Rhoedias fluit, Scydra, Eordaea, Mieza, Gordyniae.

3. Πλινίου Πρεσβυτέρου, *Naturalis Historia* 31.30.
Destillantes quoque guttae lapide durescunt in antris, conchatis ideo, nam Miezae in Macedonia etiam pendentes in ipsis camaris (...).

4. Πλουτάρχου, *Ἀλέξανδρος* 7.3-4.
[**3**] Τὴν γὰρ Σταγειριτῶν πόλιν, ἐξ ἧς ἦν Ἀριστοτέλης, ἀνάστατον ὑπ' αὐτοῦ γεγενημένην συνῴκισε πάλιν, καὶ τοὺς διαφυγόντας ἢ δουλεύοντας τῶν πολιτῶν ἀποκατέστησε. [**4**] Σχολὴν μὲν οὖν αὐτοῖς καὶ διατριβὴν τὸ περὶ Μίεζαν Νυμφαῖον ἀπέδειξεν, ὅπου μέχρι νῦν Ἀριστοτέλους ἕδρας τε λιθίνας καὶ ὑποσκίους περιπάτους δεικνύουσιν.

5. Ἀρριανοῦ, *Ἰνδική* 18.3-6.
[**3**] Τριήραρχοι δὲ αὐτῷ ἐπεστάθησαν ἐκ Μακεδόνων (...). [**6**] Ἐπὶ δὲ Ἄτταλός τε ὁ Ἀνδρομένεος Τυμφαῖος καὶ Πευκέστας Ἀλεξάνδρου Μιεζεὺς καὶ Πείθων Κρατεύα Ἀλκομενεὺς καὶ Λεόννατος Ἀντιπάτρου Αἰγαῖος καὶ Πάνταυχος Νικολάου Ἀλωρίτης καὶ Μυλλέας Ζωΐλου Βεροιαῖος. Οὗτοι μὲν οἱ σύμπαντες Μακεδόνες.

6. Κλαυδίου Πτολεμαίου, *Γεωγραφικὴ Ὑφήγησις* 3.12.36 (Stückelberger – Grasshoff 3.13.39).
Ἡμαθίας·
Εὐρωπός μζ° γ΄, μ° γ΄·
Τύρισσα μζ° L΄, λθ° Lγιβ΄·
Σκύδρα μζ° γο΄, μ° γ΄·
Μίεζα μη°, λθ° Lδ΄·
Κύρρος μη° ς΄, μ° γο΄·
Ἰδομένη μη° L΄, μ° Lγ΄·

Γορδυνία μη° γο΄, μ° δ΄·
Ἔδεσσα μη° Lδ΄, μ° γ΄·
Βέροια μη° Lδ΄, λθ° Lγ΄·
Αἰγαία μη° γο΄, λθ° γο΄·
Πέλλα μθ° γ΄, μ° ιβ΄.

7. Ἡρωδιανοῦ, *Περὶ καθολικῆς προσῳδίας* 3.1.251 (Lentz).
Μίεζα θυγάτηρ Βέρητος τοῦ Μακεδόνος καὶ πόλις Μακεδονίας.

8. Στεφάνου Βυζαντίου, *Ἐθνικά*, λ. Μίεζα (πρβλ. *FHG* IV 440-41 [Λούκιος], ἀπ. 3).
Μίεζα, πόλις Μακεδονίας, ἣ Στρυμόνιον ἐκαλεῖτο, ἀπὸ Μιέζης θυγατρὸς Βέρητος τοῦ Μακεδόνος, ὡς Θεαγένης ἐν Μακεδονικοῖς. Βέρης γὰρ τρεῖς ἐγέννησε, Μίεζαν, Βέροιαν, Ὄλγανον, ἀφ' οὗ[1] ποταμὸς ἐπώνυμος καὶ πόλις Βέροια καὶ τόπος Στρυμόνος. Τὸ ἐθνικὸν Μιεζεὺς καὶ Μιεζαῖος· οὕτως γὰρ χρηματίζει Νικάνωρ, καθὰ Λούκιος[2].

ΙΙ. Ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες ἐκτὸς Μίεζας

α΄. Κατάλογος θεωροδόκων Ἀπόλλωνος, Δελφοί, 230-220 π.Χ. (A. Plassart, *BCH* 45 [1921] 17 III, στ. 57-65)[3].

(...)
ἐν Βεροίαι Ἀντάνωρ Νεοπτολέμου,
Μένανδρος, Ἀπελλᾶς Φιλώτα·
ἐν Μέζαι Νικωνίδας, Νικάνωρ Μνασιγένεος·
60 ἐν Ἐδέσσαι Μοσχίων Τριακαδίωνος·
ἐν Πέλλαι Ἀπολλωνίδης, Δίφιλος, Χάρης·
ἐν Ὠρωπῶι Παράμονος·
ἐν Ἴχναις Δίης Ἀλκέτου·
64 ἐν Ἀλλ[α]ντείωι Ἀνδρόνικος, Δίκαιος
Χιωνίδου·
(...)

β΄. Ἀπελευθερωτικὴ ἐπιγραφή, Λευκόπετρα, 225 μ.Χ. (*I. Leukopétra* 71).
Αἰλία Εἰουλία Πατεκία ἐχαρισόμην
Μητρὶ Θεῶν Αὐτόχθονι παιδάρειν
ὀνόματι Παράμονον, ὡς ἐτῶν
4 ΚΕ, ὑπηρετοῦντα τῇ θεῷ, προσ-

1. Γιὰ τὴν ἑρμηνεῖα τοῦ κειμένου, βλ. τὰ σχόλια στὴν ἐπιγραφὴ ἀρ. **92**, κατωτέρω.

2. Γιὰ τὴν ταυτότητα τοῦ Λουκίου, πρβλ. στὴν Εἰσαγωγή, σημ. 5.

3. Στὴν παροῦσα ἔκδοση λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν νεώτερες ἀναγνώσεις τοῦ J. Oulhen, *Les théarodoques de Delphes*, ἀνέκδοτη διατριβή, Ι΄ Πανεπιστήμιο Παρισίων 1992.

μένοντα τὸν τῆς ζωῆς χρό-
νον μου, μετὰ δὲ τὴν ἐμὴν τελευ-
τὴν εἶνε αὐτὸν τῆς θεοῦ, ὃν ἔθρε-
ψα ἐξ ἔματος οἰκοῦσα ἐν Μιε-
ζέοις τόποις, μηδένα δὲ κυρι-
(ώ)τερον τοῦ παιδαρίου· ἐὰν
δέ τις ἐπανέλθῃ τῷ παιδαρί-
ῳ, δώσι τῇ θεῷ (δηνάρια) Α· ἐπιμελουμένου
Ἰουλίου Δημητρίου τοῦ Βριζείνου,
εἱερωμένης Αἰλίας Κλεοπάτρας,
vac. ἔτους ΒΟΤ τοῦ καὶ (ΓΝΣ), μηνὸς Ξαν-
δικοῦ · Ι.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ –πολὺ σχετική– φήμη τῆς Μίεζας[1] ὀφείλεται ἀποκλειστικὰ στοὺς ὑπόσκιους περιπάτους καὶ τὰ λίθινα ἕδρανα τοῦ Νυμφαίου της, ὅπου ὁ Ἀριστοτέλης δίδαξε τὸν νεαρὸ Ἀλέξανδρο ὄχι μόνον τὸν ἠθικὸ καὶ πολιτικὸ λόγο, ἀλλὰ καὶ τὶς ἀπόρρητες καὶ βαθύτερες φιλοσοφικὲς διδαχές (μαρτ. ΜΙΕ 4). Στὸν μῦθο ἡ Μίεζα ἐμφανίζεται ὡς θυγατέρα τοῦ Βέρητος καὶ ἀδελφὴ τῆς γειτονικῆς Βέροιας καὶ τοῦ ποταμοῦ (;) Ὀλγάνου (μαρτ. ΜΙΕ 1 καὶ 8), ὡραία προτομὴ τοῦ ὁποίου ἀνευρέθηκε στὸν ἀρχαιολογικό της χῶρο[2]. Ἂν καὶ κατεῖχε θέση ἀνάλογη μὲ τὴν ἀδελφή της πόλη στὶς ὑπώρειες τοῦ Βερμίου καὶ παρ' ὅτι ἤλεγχε μία ἀπὸ τὶς τρεῖς διαβάσεις τοῦ ὄρους αὐτοῦ[3], δὲν εὐτύχησε νὰ γνωρίσει ἀνάλογη ἀνάπτυξη, τουλάχιστον μετὰ τὴν πρώιμη καὶ μέση ἑλληνιστικὴ περίοδο, ἔχει δὲ ὑποστηριχθεῖ πὼς κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους ἀπώλεσε τὴν αὐτονομία της καὶ ὑπήχθη διοικητικὰ στὴν εὐρωστότερη γείτονά της[4].

Οἱ φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες γιὰ τὴν πόλη εἶναι ἐλάχιστες. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Στέφανο Βυζάντιο ποὺ μνημονεύει τὴν κατὰ τὸν ἱστορικὸ Θεαγένη καὶ ἄλλες πηγὲς μυθικὴ γενεαλογία της (μαρτ. ΜΙΕ 1 καὶ 8) καὶ τὸν γαμβρὸ καὶ θετὸ γιὸ τοῦ Ἀριστοτέλους Νικάνορα ὡς Μιεζέα ἢ Μιεζαῖο[5], καθὼς καὶ τὸν Πλίνιο (μαρτ. ΜΙΕ 2) καὶ τὸν Πτολεμαῖο (μαρτ. ΜΙΕ 6), ποὺ τὴν ἀναφέρουν στὰ γεωγραφικά τους ἔργα, ὁ πρῶτος δὲ καὶ σὲ ἄλλο βιβλίο του γιὰ τοὺς σταλακτῖτες σπηλαίου της –προφανῶς τοῦ Νυμφαίου– (μαρτ. ΜΙΕ 3), ἡ Μίεζα ἐμφανίζεται μόνον δύο φορὲς σὲ ἱστορικὰ καθορισμένο πλαίσιο: στὸ προαναφερθὲν χωρίο τοῦ Πλουτάρχου σχετικὰ μὲ τὴν ἀγωγὴ τοῦ νεαροῦ Ἀλεξάνδρου (μαρτ. ΜΙΕ 4) καὶ στὴν *Ἰνδικὴ* τοῦ Ἀρριανοῦ, ὅπου ἀναφέρεται ὡς *Μιεζεὺς* ὁ ἐπιφανὴς ἑταῖρος, τριήραρχος στὸν στόλο τοῦ Ὑδάσπη καὶ τέλος, γιὰ τὰ ἀνδραγαθήματά του, σωματοφύλαξ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, Πευκέστας Ἀλεξάνδρου (μαρτ. ΜΙΕ 5).

Οἱ ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες εἶναι ἀκόμη πενιχρότερες: μία μνεία τῆς πόλεως ὑπὸ τὴν μορφὴ *Μέζα* στὸν μεγάλο κατάλογο τῶν θεωροδόκων τῶν Δελφῶν (μαρτ. ΜΙΕ α΄)[6] καὶ ἡ

---

1. Βλ. κυρίως Πέτσα, *Τάφος* 5-14· Hammond, *History* I 163-64· Touratsoglou, *Lefkadia* 1-33· Papazoglou, *Villes* 150-52· Ἀλλαμανῆ, *Μίεζα* 1-24· Ρωμιοπούλου, *Λευκάδια* 1-46· M. B. Hatzopoulos καὶ P. Paschidis, «Makedonia», στὸ *Inventory* 804-805, ἀρ. 542.

2. Βλ. ἀρ. **92**, μὲ νέα ἑρμηνεία τοῦ χωρίου τοῦ Θεαγένους.

3. Πρβλ. Delacoulonche, «Berceau» 98· Papazoglou, *Villes* 148-49· Πέτσα, *Τάφος* 10-12· Γεωργίας Καραμήτρου-Μεντεσίδη, «Ἀπὸ τὴν Ἐλιμιώτιδα στὴν Κάτω Μακεδονία. Σύγχρονες πορεῖες καὶ ἀρχαῖες διαβάσεις», στὸ *Μνείας Χάριν* 108-10.

4. Πρβλ. Μ. Β. Χατζόπουλου, «Χώρα καὶ κῶμες τῆς Βέροιας», στὸ *Μνήμη Λαζαρίδη* 62· τοῦ ἰδίου, *ΕΚΜ* Α΄ σελ. 50. Τὴν ἄποψη αὐτὴν μᾶλλον διαψεύδουν νεώτερα εὑρήματα· βλ. κατωτέρω.

5. Μαρτ. ΜΙΕ 8: *Τὸ ἐθνικὸν Μιεζεὺς καὶ Μιεζαῖος· οὕτως γὰρ χρηματίζει Νικάνωρ καθὰ Λούκιος.* Ὁ Λούκιος, κατὰ τὸν Müller, *FHG* IV 441, ἀπ. 3 (ὁ Jacoby τὸν περιλαμβάνει στὰ *FGrHist* 185, ἀλλὰ μόνον μὲ μαρτυρίες) εἶναι ὁ Λούκιος Λικίνιος Λούκουλλος, ἱστορικὸς τοῦ 1ου αἰ. π.Χ. Ὁ Νικάνωρ κατὰ τὸν Berve, *Alexanderreich* II 557, εἶναι ὁ γνωστὸς γαμβρὸς καὶ θετὸς γιὸς τοῦ Ἀριστοτέλους (πρβλ. Tataki, *Macedonians* 175, Στάγειρα ἀρ. 5).

6. Δύο ἐπιγραφικές (*IG* XIV 2324 καὶ *SEG* 7 [1934] 248) ἴσως δὲ καὶ μία παπυρικὴ μαρτυρία (*P. Dura* 30 ext. verso 5) φαίνεται νὰ τεκμηριώνουν τὴν ὕπαρξη τοπωνυμίου Μέζα στὴν Συρία. Ἐὰν πρόκειται γιὰ τὴν γνωστὴ συνήθεια

ἀναφορὰ τῶν *Μιεζαίων τόπων* ὡς τόπου κατοικίας μιᾶς ἀναθέτριας δούλου σ' ἐπιγραφὴ τοῦ 225 μ.Χ. ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Μητρὸς θεῶν Αὐτόχθονος τῆς Λευκόπετρας (μαρτ. ΜΙΕ β΄). Ἡ τελευταία αὐτὴ ἐπιγραφὴ ἀπετέλεσε ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ὅτι κατὰ τὴν αὐτοκρατορικὴ περίοδο ἡ πόλη εἶχε χάσει τὴν αὐτονομία της, καὶ ἡ χώρα της εἶχε ὑπαχθεῖ διοικητικὰ σὲ ἄλλην, γειτονική[7], καθὼς δὲν ἀναφέρεται ἡ ἴδια ἀλλὰ ἡ χώρα της, ὅπως συμβαίνει καὶ μὲ πόλεις τοῦ Χαλκιδικοῦ Κοινοῦ μετὰ τὴν κατάκτησή τους ἀπὸ τοὺς Μακεδόνες καὶ τὴν ἀπώλεια τῆς αὐτονομίας τους[8]. Οἱ μέχρι σήμερα ἀρχαιολογικὲς ἔρευνες δὲν ἔχουν ἀπαντήσει στὸ ἐρώτημα ἐὰν ὄντως παρατηρεῖται τέτοια παρακμὴ τοῦ οἰκισμοῦ κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους, ὥστε νὰ ἐπιβεβαιώνεται ἡ ἀπώλεια τοῦ καθεστῶτος πόλεως. Ἀντιθέτως, ἡ πρόσφατη ἀνακάλυψη νεώτερης ἐπιγραφῆς ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Μητρὸς Θεῶν τῆς Λευκόπετρας, στὴν ὁποία μνημονεύεται μία *Τρυφέρα Διονυσίου Μιεζέα*, συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ὅτι καὶ κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους ἡ Μίεζα διατηροῦσε τὸ καθεστὼς αὐτόνομης πόλεως[9], χωρὶς ὡστόσο νὰ παρέχει ἀδιάσειστη ἀπόδειξη, δεδομένου ὅτι εἶναι γνωστὰ τὰ ἐθνικὰ καὶ ἄλλων κωμῶν τῆς Βέροιας (Δρογεάτης, Κυνάστης).

Γιὰ τὴν ταύτιση τῆς πόλεως ἡ μνεία της στὸν κατάλογο τῶν θεωροδόκων τῶν Δελφῶν (μαρτ. ΜΙΕ α΄) μεταξὺ τῆς Βέροιας καὶ τῆς Ἔδεσσας ὑπῆρξε ἀποφασιστικῆς σημασίας. Μέχρι τὴν δημοσίευση τοῦ δελφικοῦ καταλόγου τὰ μόνα διαθέσιμα δεδομένα γιὰ τὸν ἐντοπισμὸ τῆς Μίεζας ἦσαν α) ἡ μνεία της ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖο μεταξὺ τῶν πόλεων τῆς Ἠμαθίας μετὰ τὴν Σκύδρα καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν Κύρρο (μαρτ. ΜΙΕ 6), β) ἡ μνεία της ἀπὸ τὸν Πλίνιο στὸν κατάλογο τῶν πόλεων τῆς Μακεδονίας μετὰ τὴν Ἐορδαία καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν Γορτυνία (μαρτ. ΜΙΕ 2), γ) ἡ ἀναφορά της στὸ ἀπόσπασμα τοῦ Θεαγένους ποὺ διασώζει ὁ Στέφανος Βυζάντιος ὡς ἀδελφῆς τῆς Βέροιας (μαρτ. ΜΙΕ 8). Ἂν καὶ τὰ δεδομένα αὐτὰ ἦσαν ἐπαρκῆ γιὰ τὴν τοποθέτησή της σὲ σημαντικὸ ἀρχαιολογικὸ χῶρο μεταξὺ Βέροιας, Σκύδρας καὶ Κύρρου –τὰ στοιχεῖα τοῦ Πλινίου ἦσαν ἄχρηστα, δεδομένου ὅτι οὔτε τῆς πόλεως Ἐορδαίας (ποὺ στὴν πραγματικότητα δὲν ὑπῆρξε ποτέ)[10] οὔτε τῆς Γορτυνίας ἡ θέση ἦταν (ἢ εἶναι μὲ βεβαιότητα) γνωστή[11]– ἡ σωστὴ ταύτιση τῆς Μίεζας καθυστέρησε ἐπὶ ἑνάμισυ αἰῶνα, ἐπειδὴ ὁ W. M. Leake, πρῶτος νεώτερος μελετητὴς ποὺ ἀσχολήθηκε μὲ τὸ ζήτημα, τοποθέτησε στὴν Νάουσα μία πόλη φάντασμα[12], τὸ Κίτιον[13]. Παρ' ὅλον ὅτι ἡ λανθασμένη βάση τοῦ συλλογισμοῦ του καταδείχθηκε σύντομα[14], οἱ

μεταφορᾶς μακεδονικῶν τοπωνυμίων στὶς δορίκτητες χῶρες, ἴσως Μέζα εἶναι ἐναλλακτικὴ γραφὴ καὶ ὄχι λάθος (βλ. σχετικὰ στὴν ὑπὸ δημοσίευση μονογραφία τοῦ A. Bousdroukis, *Recherches sur la toponymie, la topographie et l'histoire des fondations macédoniennes du Proche Orient hellénistique*).

7. Βλ. σημ. 4, ἀνωτέρω.

8. Πρόκειται γιὰ τὶς Ὄλυνθο, Σίνο, Σπάρτωλο, Σερμυλία, Στρέψα, Καμακές, Τριποὲς καὶ Θαμίσκο (;)· βλ. Hatzopoulos, *Institutions* II ἀρ. 20, 22 καὶ 62.

9. Ἀνακοίνωση τοῦ Ἰ. Γραικοῦ στὴν 27η Ἐπιστημονικὴ Συνάντηση, 13-15 Μαρτίου 2014, *Τὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἔργο στὴν Μακεδονία καὶ Θράκη*.

10. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. Hatzopoulos, *Institutions* I 92-94, καὶ *BullEpigr* 1999, 328.

11. Βλ. σχετικὰ στὴν Εἰσαγωγὴ τῆς Εὐρωποῦ, σημ. 7.

12. Leake, *Northern Greece* III 288-89.

13. Πρόκειται περὶ λάθους ἀντιγραφέως ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ *Κύρρον*, βλ. Hatzopoulos, *Institutions* I 114, σημ. 5.

14. Πρβλ. Πέτσα, *Τάφος* 11.

διάδοχοί του, μὲ πρῶτον τὸν Delacoulonche[15], ἐξακολούθησαν νὰ συγκρατοῦν τὴν ταύτιση τοῦ ἀνύπαρκτου Κιτίου μὲ τὸν σημαντικὸ ἀρχαιολογικὸ χῶρο ποὺ εἶχε ἐντοπισθεῖ ἐν τῷ μεταξὺ ἀνάμεσα στὰ χωριὰ Γαλατσιανό (Γκολεσάνη, Γκολτζούσιανη, σημερινὰ Λευκάδια) καὶ Κοπανός, ἀφήνοντας γιὰ τὴν Μίεζα ἀσήμαντα ἐρείπια στὰ περίχωρα τῆς Νάουσας, ὅταν δὲν τὴν μετατόπιζαν στὰ ἐρείπια τῶν Παλατιτσιῶν[16]. Οὔτε ἡ δημοσίευση τοῦ καταλόγου τῶν θεωροδόκων τῶν Δελφῶν (μαρτ. ΜΙΕ α΄) –ποὺ δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀφήνει ἀμφιβολίες ὅτι ἡ Μίεζα ἦταν ἡ σημαντικώτερη πόλη μεταξὺ Βέροιας καὶ Ἔδεσσας– στάθηκε ἱκανὴ νὰ ὁδηγήσει σὲ ἱκανοποιητικὴ ἐπίλυση τοῦ ζητήματος, ἡ ὁποία χρειάσθηκε νὰ ἀναμείνει τὴν ἐπισταμένη μελέτη τῆς τοπογραφίας τῆς περιοχῆς ἀπὸ τὸν Φ. Πέτσα στὴν ὑποδειγματικὴ δημοσίευσή του τοῦ τάφου τῶν Λευκαδίων τὸ 1966[17].

Ἱστορικὸ καὶ γεωγραφικὸ πλαίσιο

Ἡ ἀσφαλὴς πλέον ταύτιση τῆς Μίεζας μὲ τὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο Λευκαδίων-Κοπανοῦ ἐπιτρέπει τὴν χρησιμοποίηση ἀρχαιολογικῶν δεδομένων γιὰ τὴν «ἐπένδυση» τῶν ἰσχνότατων πληροφοριῶν τῶν γραπτῶν πηγῶν μὲ τὰ ἁπτὰ δεδομένα τῶν ὑλικῶν καταλοίπων τῆς πόλεως.

Ἡ κατοίκηση τῆς περιοχῆς τῆς Μίεζας ἐκκινεῖ ἀπὸ τὴν Ὑστερη Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ καὶ συνεχίζεται μέχρι καὶ κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους[18]. Ὡστόσο ἡ ἀκμὴ τῆς πόλεως τοποθετεῖται κατὰ τὴν πρώιμη ἑλληνιστικὴ περίοδο[19]. Ἡ χώρα τῆς Μίεζας ὁριοθετεῖτο πρὸς δυσμὰς ἀπὸ τὶς κορυφογραμμὲς τοῦ Βερμίου καὶ πρὸς ἀνατολὰς πιθανῶς ἀπὸ τὴν κοίτη τοῦ ἄνω ροῦ τοῦ Λουδία. Πρὸς νότον τὸ ρέμα Παλιόμυλος-Κολυμπάκος-Σκορπιός (Σκρόπ) ἀποτελοῦσε πιθανῶς τὸ σύνορο τῆς χώρας της μὲ ἐκείνην τῆς Βέροιας[20]. Πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ συνόρευε μὲ τὴν χώρα τῆς Μαρινίας, πρὸς τὰ βόρεια ἴσως μὲ ἐκείνην τῆς Νεαπόλεως καὶ πρὸς τὰ βορειοανατολικὰ μὲ ἐκείνην τῆς Σκύδρας, χωρὶς νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποστηριχθεῖ τεκμηριωμένη πρόταση γιὰ τὰ μεταξύ τους ὅρια. Ἡ γεωγραφικὴ θέση τῆς Μίεζας μεταξὺ τῶν πόλεων αὐτῶν ἀποτυπώνεται κατὰ κάποιον τρόπον στὰ ἐθνικὰ Σκυδραῖος, Νεαπολίτης καὶ

---

15. Delacoulonche, «Berceau» 96-103.

16. Βλ. Πέτσα, *Τάφος* 5-14, μὲ πλήρη βιβλιογραφία. Ἡ πατρότητα τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς ὀφείλεται στὸν Heuzey, ὁ ὁποῖος ὅμως ἀποφεύγει νὰ τὴν υἱοθετήσει (βλ. Heuzey, *Palais* 45-47· τοῦ ἰδίου, *Mission* 209, σημ. 2 καὶ 457-58). Πρβλ. ἐπίσης τὴν τοποθέτηση τῆς ἀρχαίας πόλεως συγκεκριμένα στὴν τοποθεσία Γάστρα ἀπὸ τὸν K. F. Kinch (Στουγιαννάκη, *Νάουσα* 35-36) καὶ τὸν Hammond, *History* I 163-64 (ὁ πρῶτος τὸ Κίτιον καὶ ὁ δεύτερος τὴν Μίεζα).

17. Πέτσα, *Τάφος* 5-14. Παρ' ὅλα ταῦτα, ἡ Papazoglou, *Villes* 152, παραμένει ἀδικαιολόγητα ἐπιφυλακτική, ὁ δὲ Borza, *Olympus* 275 πρωτοτυπεῖ ἀμφισβητώντας ὅτι ἡ Μίεζα ἦταν πραγματικὴ πόλη. Ἡ πιὸ πρόσφατη ἀπόπειρα τοῦ Π. Φάκλαρη (P. Faklaris, «Aegae: Determining the Site of the First Capital of the Macedonians», *AJA* 98 [1994] 609-16) νὰ τοποθετήσει στὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο Λευκαδίων-Κοπανοῦ τὶς Αἰγεὲς ἀπορρίφθηκε ὁμόφωνα (πρβλ. M. Hatzopoulos, «Aigéai: la localisation de la première capitale macédonienne», *REG* 109 [1996] 264-69).

18. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν παλαιοχριστιανικὴ ἐπιτύμβια πλάκα ἀρ. **108**, ἔχει ἀνευρεθεῖ συγκρότημα παλαιοχριστιανικῶν κτηρίων μὲ ψηφιδωτὰ δάπεδα ἕνα ἐκ τῶν ὁποίων φέρει τὴν ἐπιγραφὴ *Ὁ βουλόμενο[ς ---]*, καθὼς καὶ θωράκιον μὲ τὸ μονογράφημα *Χρ(ιστὸς)* καὶ τὸ Ω τῆς Ἀποκαλύψεως (Ἐ. Στίκα, *ΠΑΕ* 1959, 85-89 καὶ πίν. 78-84· Feissel, *Recueil* 59, ἀρ. 55· Spiro, *Critical Corpus* I, 567 καὶ II εἰκ. 629). Τρίκλιτη βασιλικὴ καὶ ἄλλες παλαιοχριστιανικὲς ἀρχαιότητες ἀνακαλύφθηκαν πιὸ πρόσφατα στὸν λόφο Τσιφλίκι (Εἰρήνης Ψαρρᾶ, «Σωστικὴ ἀνασκαφὴ στὸ Τσιφλίκι Νάουσας κατὰ τὸ 2003», *ΑΕΜΘ* 17 [2003 (2005)] 539-51).

19. Ἀλλαμανῆ, *Ἀρχαία Μίεζα* 6· Ρωμιοπούλου, *Λευκάδια* 8.

20. Πρβλ. *ΕΚΜ* Α΄ σελ. 47.

Μαρινιαῖος, βεβαιωτῶν καὶ πωλητῶν προφανῶς γειτονικῶν πόλεων, ποὺ ἀναφέρονται στὸν κατάλογο ὠνῶν, ὁ ὁποῖος ἐντοπίσθηκε στὸν προθάλαμο τοῦ τάφου τῆς Κρίσεως[21].

Ἕως πρόσφατα ὅλα σχεδὸν τὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν μελέτη τοῦ παρελθόντος τῆς Μίεζας, μὲ τὴν ἐξαίρεση τοῦ Νυμφαίου, προέρχονταν ἀπὸ τὶς πλουσιώτατες νεκροπόλεις της[22], στὶς ὁποῖες ἰδιαίτερη θέση κατέχουν οἱ ἑπτὰ μακεδονικοὶ τάφοι ποὺ μέχρι σήμερα ἔχουν ἀνακαλυφθεῖ ἐκεῖ. Μόλις τὸ 1992 ἐντοπίσθηκε μὲ βεβαιότητα τὸ ἀστικὸ κέντρο τῆς Μίεζας καὶ ἄρχισε νὰ ἀνασκάπτεται συστηματικά[23]. Μέχρι στιγμῆς ἔχουν ἔλθει στὸ φῶς τμῆμα τοῦ ὀχυρωματικοῦ περιβόλου τῆς ἀκροπόλεως στὸν λόφο «Τσιφλίκι»[24], τὸ ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς θέατρο, ἕνα μεγάλο συγκρότημα τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., ποὺ περιελάμβανε Ἀσκληπιεῖο, «ἑστιατόριο» καὶ ἄλλα δημόσια κτήρια καὶ περιέβαλλε τὴν ἀγορά, οἰκίες κλπ. Τὰ εὑρήματα δὲν ἐπιτρέπουν ἀκόμη τὴν ἀποτύπωση τοῦ πολεοδομικοῦ ἱστοῦ τῆς Μίεζας, δὲν ἀφήνουν ὅμως ἀμφιβολία γιὰ τὴν σπουδαιότητά της κατὰ τὴν ἀρχαιότητα[25]. Αὐτὴ ὀφειλόταν μᾶλλον στὴν ἀπαράμιλλη εὐφορία τοῦ ἐδάφους της[26] παρὰ στὴν στρατηγικὴ σημασία τῆς θέσεώς της. Ἡ διάβαση τοῦ Σελίου ἀπὸ τὴν Ἄνω στὴν Κάτω Μακεδονία, παρ' ὅλον ὅτι κατὰ τοὺς θερμοὺς μῆνες τοῦ ἔτους εἶναι εὔβατη[27], παρέμεινε πάντοτε ἴσσονος σημασίας συγκρινόμενη μὲ ἐκεῖνες τῶν στενῶν τῆς Ἔδεσσας καὶ τῆς Καστανιᾶς, ποὺ ἤλεγχαν ἡ ὁμώνυμη πόλη καὶ ἡ Βέροια[28]. Τὴν πόλη παρέθεε καὶ ἡ ἀρχαία ὁδὸς ἡ ὁποία ἀπὸ τὴν Νότιο Ἑλλάδα καὶ τὸν Θερμαϊκὸ κόλπο διὰ τῆς Βέροιας, τῆς Μίεζας καὶ τῆς Νεαπόλεως συνέβαλλε παρὰ τὸ σημερινὸ Μαυροβούνι μὲ τὴν βασιλικὴ καὶ κατόπιν

21. Βλ. ἀρ. **93**, κατωτέρω.

22. Αὐτὴν τὴν φάση τῶν γνώσεών μας ἀντικατοπτρίζει ἀκόμη τὸ τομίδιο τοῦ Touratsoglou, *Lefkadia*, ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 1973. Γιὰ τὶς μεταγενέστερες ἔρευνες στὸ μὲν Νυμφαῖο, βλ. Μαρίας Σιγανίδου καὶ Κ. Τροχίδη, «Ἡ Σχολὴ τοῦ Ἀριστοτέλους στὴν Μίεζα», *ΑΕΜΘ* 4 (1990 [1993]) 121-25, στὶς δὲ νεκροπόλεις, Βασιλικῆς Μισαηλίδου-Δεσποτίδου, «Ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖο τῆς ἀρχαίας Μίεζας», *ΑΕΜΘ* 4 (1990 [1993]) 127-41, μὲ παλαιότερη βιβλιογραφία, καὶ ἰδίως τὸ μνημειῶδες ἔργο τῆς Miller, *Tomb*, μὲ πλήρη βιβλιογραφικὴ τεκμηρίωση.

23. Βικτωρίας Ἀλλαμανῆ καὶ Βασιλικῆς Μισαηλίδου, «Ἀνασκαφικὲς ἔρευνες στὴν ἀρχαία Μίεζα», *ΑΕΜΘ* 6 (1992 [1995]) 203-15· τῶν ἰδίων, «Τὸ θέατρο τῆς Μίεζας», *ΑΕΜΘ* 7 (1993 [1997]) 89-96· Βικτωρίας Ἀλλαμανῆ καὶ Ἀγγελικῆς Κουκουβοῦ, «Μίεζα 1995: Ἀνασκαφικὲς ἔρευνες», *ΑΕΜΘ* 9 (1995 [1998]) 79-94.

24. Βικτωρίας Ἀλλαμανῆ καὶ Ἀγγελικῆς Κουκουβοῦ, «Μίεζα 1995: Ἀνασκαφικὲς ἔρευνες», *ΑΕΜΘ* 9 (1995 [1998]) 80-84· Εἰρήνης Ψαρρᾶ, «Σωστικὴ ἀνασκαφὴ στὸ Τσιφλίκι Ναούσας κατὰ τὸ 2003», *ΑΕΜΘ* 17 (2003 [2005]) 539-51.

25. Βικτωρίας Ἀλλαμανῆ καὶ Βασιλικῆς Μισαηλίδου, «Ἀνασκαφικὲς ἔρευνες στὴν ἀρχαία Μίεζα», *ΑΕΜΘ* 6 (1992 [1995]) 203-15· τῶν ἰδίων, «Τὸ θέατρο τῆς Μίεζας», *ΑΕΜΘ* 7 (1993 [1997]) 89-96· Βικτωρίας Ἀλλαμανῆ καὶ Ἀγγελικῆς Κουκουβοῦ, «Μίεζα 1995: Ἀνασκαφικὲς ἔρευνες», *ΑΕΜΘ* 9 (1995 [1998]) 79-94· Βικτωρίας Ἀλλαμανῆ καὶ Ἀγγελικῆς Κουκουβοῦ, «Μίεζα. Ἀνασκαφικὲς ἔρευνες», *ΑΕΜΘ* 12 (1998 [2000]) 371-81· Γ. Καραδέδου κ. ἄ., «Ἀποκατάσταση τοῦ ἀρχαίου θεάτρου τῆς Μίεζας», *ΑΕΜΘ* 13 (1999 [2001]) 521-34· Βικτωρίας Ἀλλαμανῆ, Ἀγγελικῆς Κουκουβοῦ καὶ Εἰρήνης Ψαρρᾶ, «Τὸ κτηριακὸ συγκρότημα τῆς Μίεζας: Ἑρμηνευτικὲς προσεγγίσεις καὶ προοπτικὲς τῆς ἔρευνας», *ΑΕΜΘ* 16 (2002 [2004]) 571-83· Βικτωρίας Ἀλλαμανῆ, Ἀγγελικῆς Κουκουβοῦ καὶ Εἰρήνης Ψαρρᾶ, «Μίεζα, πόλη Ἡμαθίας», *ΑΕΜΘ 20 χρόνια* (2009) 17-30· Ν. Πουλακάκη, «Ἀρχαῖο θέατρο Μίεζας: ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τῶν ἐτῶν 2007 καὶ 2008», *ΑΕΜΘ* 22 (2008 [2011]) 159-68· τοῦ ἰδίου, *ΑΔ* 62 (2007) Χρον. [2014] 952-60· Εἰρήνης Ψαρρᾶ, *ΑΔ* 62 (2007) *Χρον*. [2014] 950-52.

26. Ἡ ὁποία ἀντικατοπτρίζεται σὲ κατάλογο δέκα ὠνῶν ἀγροτικῶν γαιῶν ἀπὸ ἕναν κτηματία (ἐπιγρ. ἀρ. **93**), ὅπου ἀναφέρονται χωράφια (*γῆ ψιλή*) καὶ ἄμπελοι συνολικῆς ἐκτάσεως ἴσως χιλίων καὶ ὁπωσδήποτε ἄνω τῶν τριακοσίων στρεμμάτων ἔναντι ποσοῦ ἴσως μέχρι 80.000 καὶ ὁπωσδήποτε ἄνω τῶν 25.000 δραχμῶν.

27. Πρβλ. Γεωργίας Καραμήτρου-Μεντεσίδη, «Ἀπὸ τὴν Ἐλιμιώτιδα στὴν Κάτω Μακεδονία. Σύγχρονες πορεῖες καὶ ἀρχαῖες διαβάσεις», στὸ *Μνείας Χάριν* 108-109.

28. Πρβλ. Φ. Πέτσα, «Αἰγαὶ - Πέλλα – Θεσσαλονίκη», *Ἀρχαία Μακεδονία* I (1968 [1970]) 204.

Ἐγνατία ὁδό, τὸν μεγάλο ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς ἄξονα[29], χωρὶς ὡστόσο νὰ διαφαίνεται ὅτι ἡ γεωμορφολογία τῆς περιοχῆς ἐπέτρεπε οὐσιαστικὸ ἔλεγχο τῆς σημαντικῆς αὐτῆς ἀρτηρίας. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν τοπικῆς σημασίας ὁδό, ἡ ὁποία κατὰ εὔστοχη ἐπισήμανση τοῦ Φ. Πέτσα συνέδεε τὴν Μίεζα μὲ τὴν Πέλλα τέμνοντας τὴν βασιλικὴ ὁδὸ κοντὰ στὰ σημερινὰ Γιαννιτσά, στὸ ὕψος τῆς ἀρχαίας γέφυρας τοῦ ἄνω ροῦ τοῦ Λουδία («Γέφυρα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου»)[30]. Ἀντιθέτως ἡ ὀργιώδης φυσικὴ βλάστηση[31] καὶ οἱ καλλιέργειες ἀμπελώνων καὶ πάσης φύσεως ὀπωροφόρων δένδρων στὴν κατάρρυτη περιοχὴ τῆς ἀρχαίας πόλεως ἐπισύρουν τὸν θαυμασμὸ τῶν περιηγητῶν τῆς χθὲς ὅσο καὶ τῶν σημερινῶν ἐπισκεπτῶν[32]. Καὶ τότε ὅπως καὶ σήμερα πυκνὴ ἦταν ἡ κατοίκηση τῆς ὑπαίθρου χώρας καὶ στὰ ἄμεσα περίχωρα τῆς πόλεως ἀλλὰ καὶ σὲ πιὸ ἀπόμακρες κῶμες, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ σημαντικὰ εὑρήματα ποὺ ἔχουν ἔλθει στὸ φῶς στὴν Νάουσα καὶ τὰ περίχωρά της καὶ κοντὰ στὸ σημερινὸ χωριὸ Στενήμαχος νοτίως τοῦ ἀστικοῦ κέντρου[33], ἀλλὰ καὶ στὶς βόρειες ἐσχατιὲς τῆς χώρας, ὅπου μαρτυρεῖται ἐπιγραφικὰ ἡ κώμη Δρυέσται, κοντὰ στὸν (ποταμό;) Σισία[34].

Ἱστορικὸ τῆς εὑρέσεως καὶ δημοσιεύσεως τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Μίεζας

Ὁ πρῶτος μελετητὴς τῶν νεωτέρων χρόνων ποὺ ἐπεσήμανε τὶς ἀρχαιότητες τῆς Μίεζας ἦταν τὸ 1806 ὁ W. M. Leake[35], ἀλλὰ τὶς πρῶτες ἐπιγραφὲς τῆς πόλεως δημοσίευσε ὁ A. Delacoulonche[36],

---

29. Βλ. Ch. Edson, «Strepsa (Thucydides 1.61.4)», *CP* 50 (1955) 173-75· M. B. Hatzopoulos, «Strepsa: a Reconsideration of New Evidence on the Road System of Lower Macedonia», στὸ *Two Studies* 35-47, καὶ τώρα τὴν ἐπιγραφὴ ἀρ. **93**· πρβλ. M. B. Hatzopoulos, «A List of Sales from Mieza and the Constitution of Extensive Landed Properties in the Central Macedonian Plain», *Τεκμήρια* 10 (2011) 60-62.

30. Πέτσα, *Τάφος* 15-18. Π. Χρυσοστόμου, «Ἡ λατρεία τῆς Συρίας Θεᾶς (Ἀταργάτιδος) στὴ Δυτικὴ Μακεδονία», *ΑΕΜΘ* 3 (1989 [1992]) 106-107· τοῦ ἰδίου, «Ἡ ἱστορικὴ τοπογραφία τῆς βόρειας Βοττιαίας», στὸ *Ἀφιέρωμα Hammond* 500-502.

31. Πρβλ. Ἡροδ. 8.138.3.

32. Πρβλ. Leake, *Northern Greece* III 287: «Τὰ προϊόντα τῆς χώρας εἶναι σιτάρι, κριθάρι καὶ ἀραβόσιτος στὴν πεδιάδα, ρύζι στὴν ἄμεσα πρόσχωρη πρὸς τὰ ἕλη περιοχὴ ποὺ παράκειται στὴν λίμνη τῶν Γιαννιτσῶν· στὰ ὑψώματα ἀμπέλια ποὺ παράγουν ἕνα ἀπὸ τὰ καλλίτερα κρασιὰ τῆς Μακεδονίας, σὲ ἐπαρκεῖς ποσότητες γιὰ ἐκτεταμένη ἐξαγωγή, καὶ στὴν κοιλάδα μουριές, ποὺ ἀποφέρουν 300 ὀκάδες μεταξιοῦ τὸν χρόνο. Ἡ πόλη διαθέτει ἄφθονο ψάρι, ἰδίως μεγάλες τοῦρνες ἀπὸ τὴν λίμνη τῶν Γιαννιτσῶν καὶ πέστροφες ἀπὸ τὸ δικό της ποτάμι, ἡ κύρια πηγὴ τοῦ ὁποίου εἶναι σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν πόλη. Πολλοὶ ὑποθέτουν ὅτι εἶναι ἐκροὴ καταβόθρας τῆς λίμνης Ἀχρίδος, ἀλλὰ ὡς μόνη δικαιολογία τῆς ἀπόψεώς τους προβάλλουν ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ μόνη λίμνη τῆς Μακεδονίας ποὺ ἔχει πέστροφες. Τὰ πρόβατα ποὺ βόσκουν στὰ ὄρη πίσω ἀπὸ τὴν πόλη παρέχουν ἐξαιρετικὸ μαλλὶ καὶ κρέας ἀρίστης ποιότητος». Πρβλ. Delacoulonche, «Berceau» 103 καὶ Struck, *Fahrten* II 48-51.

33. Γιὰ τὶς ἀρχαιολογικὲς θέσεις τῆς εὐρύτερης περιοχῆς, στὸ Μπαλτανέτο, τὸν Κοπανό, τὴν ἴδια τὴν Νάουσα, βλ. Χ. Ἰ. Μακαρόνα, *Μακεδονικὰ* 2 (1949-52) 633-34, ἀρ. 82· *BCH* 75 (1951) 117· Πέτσα, *Τάφος* 1-4· Βικτωρίας Ἀλλαμανῆ καὶ Ἀγγελικῆς Κουκουβοῦ, «Μίεζα 1995: Ἀνασκαφικὲς ἔρευνες», *ΑΕΜΘ* 9 (1995 [1998]) 79-80, μὲ τοπογραφικὸ σχέδιο· πρβλ. Ἀλλαμανῆ, *Ἀρχαία Μίεζα* 7 καὶ Ρωμιοπούλου, *Λευκάδια* 20. Εἰδικὰ γιὰ τὴν περιοχὴ τῆς Στενημάχου, βλ. Ν. Πουλακάκη – Εἰρήνης Ψαρρᾶ, «Παλαιότερες καὶ νεότερες ἔρευνες στὴν περιοχὴ Τριλόφου – Στενημάχου Ν. Ἡμαθίας», *Μακεδονικά* 39 (2010-2012) 175-200. Πρβλ. ἐπιγραφὲς ἀρ. **111-115**.

34. Βλ. ἀρ. **93**, στ. Ι 30· ΙΙ 2, 9, 16.

35. Leake, *Northern Greece* III 288-89.

36. Delacoulonche, «Berceau» 96-105 καὶ 238-39, ἀρ. 16 καὶ 242-43, ἀρ. 26. Ὡστόσο, παρὰ τὴν ὑπόθεση τοῦ Delacoulonche ὅτι ἡ πρώτη ἀπὸ τὶς δύο αὐτὲς ἐπιγραφές, ποὺ ἐντοπίσθηκε στὸ χωριὸ Γιαννάκοβο, προέρχεται ἀπὸ τὴν θέση Γάστρα ἢ Τσιφλίκι τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῆς Μίεζας, εἶναι πολὺ πιθανώτερο ὅτι τόπος προελεύσεώς της εἶναι ἡ πολὺ πλησιέστερη Μαρινία (βλ. ἀρ. **118**, κατωτέρω).

ὁ ὁποῖος ἐπισκέφθηκε τὴν περιοχὴ μισὸν αἰῶνα ἀργότερα (1855). Ἀκολούθησε ἡ δημοσίευση τὸ 1874 ἀπὸ τὸν Δ. Πλαταρίδη[37] καὶ τὸ 1876 ἡ ἀναδημοσίευση ἀπὸ τοὺς L. Duchesne καὶ Ch. Bayet[38] τριῶν ἐπιγραφῶν ἀπὸ τὰ Λευκάδια, ποὺ εἶχαν θησαυρισθεῖ μερίμνῃ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συλλόγου Βοδενῶν. Ἡ ἔρευνα μακεδονικοῦ τάφου στὰ Λευκάδια ἀπὸ τὸν Δανὸ ἀρχαιολόγο K. F. Kinch μεταξὺ 1887 καὶ 1892 δὲν ὁδήγησε σὲ νέες ἐπιγραφικὲς ἀνακαλύψεις[39]. Στὸ ἐνδιαφέρον ἑνὸς Γερμανοῦ ἀνταποκριτοῦ (L. Bürchner) ὀφείλεται ἡ δημοσίευση τὸ 1898 ἐπιτύμβιας ἐπιγραφῆς ἀπὸ τὸν Κοπανὸ στὸ ὄργανο τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν[40], ἡ ὁποία περιελήφθη ἀργότερα στὸν κατάλογο τῶν Αὐτοκρατορικῶν Μουσείων Κωνσταντινουπόλεως τοῦ G. Mendel[41]. Στὸ ἴδιο περιοδικὸ δημοσίευσε τὸ 1902 ὁ μετέπειτα διοικητικὸς διευθυντὴς τοῦ Ἰνστιτούτου A. Struck ἐπιγραφὴ μὲ κατάλογο ὀνομάτων, τὴν ὁποίαν ἐπεσήμανε κατὰ τὴν διέλευσή του ἀπὸ ἐκεῖ κατὰ μία ἀπὸ τὶς περιηγήσεις του στὴν πεδιάδα τῆς Καμπανίας[42].

Ἡ ἀπελευθέρωση τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὸν ὀθωμανικὸ ζυγὸ καὶ ἡ ὀργάνωση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας δὲν εἶχαν ἄμεσες συνέπειες στὴν ἀρχαιολογικὴ ἐξερεύνηση τῆς περιοχῆς τῆς Νάουσας, καθὼς τὴν προσοχὴ τόσο τῶν ἐρευνητῶν ὅσο καὶ τῶν ὑπηρεσιακῶν παραγόντων προσείλκυε σχεδὸν ἀποκλειστικὰ ὁ ἀπαράμιλλος ἀρχαιολογικὸς πλοῦτος τῆς γειτονικῆς Βέροιας[43]. Ἡ τυχαία ἀνακάλυψη τοῦ τάφου Λύσωνος καὶ Καλλικλέους τὸ 1942 εἶχε περιορισμένο ἀντίκτυπο καὶ λόγῳ τῶν πολιτικῶν συνθηκῶν τῆς ἐποχῆς καὶ λόγῳ τῆς μεγάλης καθυστερήσεως τῆς τελικῆς δημοσιεύσεως, ποὺ δὲν πραγματοποιήθηκε παρὰ τὸ 1993[44]. Ἐν τούτοις οἱ γραπτὲς ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές του ἀπετέλεσαν τὸν πρῶτο ἀμητὸ τοῦ ἑλληνιστικοῦ ὀνοματολογίου τῆς ἀρχαίας πόλεως[45]. Τυχαῖο εὕρημα ἐπίσης ἦταν ἡ ἐνεπίγραφη ὡραία προτομὴ τοῦ Ὀλγάνου, ποὺ ἦλθε στὸ φῶς τὸ 1947 καὶ δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν

---

37. Βλ. ἀρ. **89**, **100** καὶ **104**· γιὰ τὴν προσωπικότητα καὶ τὴν ἀρχαιοδιφικὴ δράση τοῦ Δ. Πλαταρίδη, βλ. στὴν Εἰσαγωγὴ τῆς Ἔδεσσας, κατωτέρω.

38. Duchesne – Bayet, *Mémoire* 108, ἀρ. 149-151.

39. K. F. Kinch, «Le tombeau de Niaousta, tombeau macédonien», *Mémoires de l'Academie Royales des Sciences*, 7ème série, sect. des Lettres, IV 3 (1920) 283-88.

40. Βλ. ἀρ. **101**.

41. Mendel, Catalogue III 252-53, ἀρ. 1036 (1009). Γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Mendel, βλ. στὴν Εἰσαγωγὴ τῆς Πέλλας, κατωτέρω.

42. Βλ. ἀρ. **94**. Τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ φυλάσσεται στὴν Ἀκαδημία τοῦ Βερολίνου χειρόγραφο μὲ ἐπὶ πλέον στοιχεῖα.

43. Πρβλ. *EKM* Α΄ 57-63. Σὲ ἐπιστολή του πρὸς τὸν Klaffenbach τῆς 2ας Δεκεμβρίου 1936, ὁ Edson ἀναφέρει καὶ τὰ «Ἄνω Κοπάνοβα» μεταξὺ τῶν χωριῶν ποὺ ἐπισκέφθηκε μαζὶ μὲ τὸν Cormack εἰς ἀναζήτησιν ἐπιγραφῶν. Ἀπὸ τὴν ἀπουσία ἀπογράφων στὸ τετράδιό του συνάγεται ὅτι δὲν μπόρεσε νὰ ἐντοπίσει καμμία ἀπὸ τὶς δύο τότε γνωστές. Παρὰ τὴν ἔλλειψη ὀργανωμένων ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν πάντως πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὁ μεγάλος ἀριθμὸς προπολεμικῶν ἀναφορῶν σὲ τυχαῖα ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα ἀπὸ τὴν περιοχή (ἴσσονος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σημασίας) στὸ ἀρχεῖο τῆς ΙΑ΄ Ἀρχαιολογικῆς Περιφέρειας. Ἀπὸ τὶς ἀναφορὲς αὐτὲς ἀξίζει νὰ ἀναφερθεῖ ἔκθεση τοῦ Ἐφόρου Ν. Κοτζιᾶ πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας (ἀρ. πρωτ. 342/15.7.1938), ὅπου καταγράφονται οἱ ἐπανειλημμένες ἔρευνες τοῦ ἰδίου σὲ λόφο στὴν θέση Μποφίτσα (στὴν συμβολὴ τοῦ Ἀραπίτσα καὶ παραποτάμου του), ὅπου θεωροῦσε ὅτι βρισκόταν ἡ ἀκρόπολη του «Κιτίου» καὶ ἀπ' ὅπου περισυνέλεξε καὶ μετέφερε στὸ Μουσεῖο Θεσσαλονίκης εὑρήματα διαφόρων ἐποχῶν. Λίγες ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὴν ἔναρξη τοῦ πολέμου τὸ 1940, ὁ Κοτζιᾶς παρέλαβε μικρὴ συλλογὴ ἀρχαιοτήτων ἀπὸ τὸν Οἰκονομικὸ Ἔφορο Ναούσης (σώζεται μόνον τὸ προσχέδιο τοῦ πρωτοκόλλου παραλαβῆς) τὴν ὁποία καὶ μετέφερε στὴν Θεσσαλονίκη.

44. Γιὰ τὸ ἱστορικὸ τῆς ἀνακαλύψεως, ἀνασκαφῆς καὶ δημοσιεύσεως, βλ. Miller, *Tomb* 21-26.

45. Βλ. ἀρ. **95**.

Β. Καλλιπολίτη τὸ 1952[46]. Σταθμός, ἀντιθέτως, στὴν ἀρχαιολογικὴ καὶ ἐπιγραφικὴ ἔρευνα τῆς περιοχῆς ὑπῆρξε ἡ ἀνακάλυψη τὸ 1954 καὶ ἡ ἀκόλουθη ἀνασκαφὴ τοῦ μακεδονικοῦ τάφου τῆς Κρίσεως ἀπὸ τὸν Φ. Πέτσα, ὁ ὁποῖος καὶ τὸν ἐδημοσίευσε τὸ 1966[47]. Ἡ ἀνεύρεση στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ τάφου ἀποτμήματος καταλόγου μὲ ἀγοραπωλησίες γῆς, ποὺ δημοσίευσε ὁ ἴδιος ἀρχαιολόγος τὸ 1961[48], ἀποτέλεσε τὸ ἔναυσμα γιὰ τὴν ἀναζήτηση καὶ περισυλλογὴ καὶ ἄλλων ἐπιγραφικῶν τεκμηρίων ἀπὸ τὸν ἴδιον, καθὼς καὶ ἀπὸ ἄλλους ἀρχαιολόγους ἢ κατοίκους τῆς περιοχῆς. Ἔτσι ἔκτοτε σημαντικὸς ἀριθμὸς ἐπιγραφικῶν εὑρημάτων, προϊὸν εἴτε συστηματικῶν ἀνασκαφῶν εἴτε τυχαίων ἀνακαλύψεων στὸ ἀστικὸ κέντρο καὶ τὴν χώρα τῆς ἀρχαίας Μίεζας, εἰσῆλθαν στὸ Μουσεῖο Βεροίας ἢ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δημοσιεύθηκαν, ἔστω καὶ συνοπτικά, ἀπὸ τοὺς ἑκάστοτε ἁρμόδιους ἀρχαιολόγους τῆς Ὑπηρεσίας[49]. Οἱ δύο παλαιοχριστιανικὲς ἐπιγραφὲς τῆς Μίεζας ηὗραν, τέλος, τὴν θέση τους στὴν ὑποδειγματικὴ συλλογὴ ποὺ ἐξέδωσε ὁ D. Feissel τὸ 1983[50].

Εἶναι γεγονὸς ὁτι ἡ Μίεζα δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξει τὸν ἐπιγραφικὸ πλοῦτο τῆς Βέροιας. Τοῦτο ὀφείλεται βέβαια στὸ ὅτι οὔτε δημογραφικὰ οὔτε πολιτικὰ μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ μὲ τὴν μεγάλη καὶ πολυάνθρωπη γείτονά της μὲ τὸν κοσμοπολιτικὸ πληθυσμό, ποὺ προσείλκυε ὡς «πρωτεύουσα» καὶ «μητρόπολις» τῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ στὴν μεγάλη καθυστέρηση τῆς συστηματικῆς ἐξερευνήσεώς της. Ἀλλὰ αὐτὸς ἀκριβῶς ὁ ἐπαρχιωτικὸς χαρακτήρας, ποὺ τῆς ἐπέτρεψε νὰ διατηρήσει πιὸ ἀνόθευτες πανάρχαιες παραδόσεις, συνιστᾶ καὶ τὴν ἰδιαίτερη ἀξία τῶν ἐπιγραφικῶν τεκμηρίων τῆς Μίεζας, καὶ ἰδιαίτερα τῶν παλαιοτέρων, ποὺ διασώζουν μεταξὺ ἄλλων καὶ ἕναν ἄγνωστο ἀπὸ ἀλλοῦ ὀνοματολογικὸ θησαυρό[51].

---

46. Βλ. ἀρ. **92**.

47. Πέτσα, *Τάφος* 1· γιὰ τὶς ἐπιγραφὲς τοῦ τάφου, ποὺ καίτοι γραπτὲς περιλαμβάνονται κατ' ἐξαίρεσιν στὸ παρὸν σύνταγμα λόγῳ τῆς σημασίας τους ὡς τεκμηρίου τῆς ἱστορίας τῆς Μίεζας, βλ. αὐτόθι 135-36.

48. Βλ. ἐπιγραφὴ ἀρ. **93**, ἡ ὁποία συμπληρώθηκε μὲ τὴν ἀνακάλυψη δεύτερου, μεγαλύτερου ἀποτμήματος στὸ ἴδιο σημεῖο.

49. Ἐ. Στίκα, *ΠΑΕ* 1959, 85 (πρβλ. σημ. 18, ἀνωτέρω)· Φ. Πέτσα, *ΠΑΕ* 1966, 34-37, ἀρ. 16, 25, 26, 27, 28, 29, 30 (ἀρ. **87-88, 91, 108-110**)· Μαρίας Καραμανώλη-Σιγανίδου, *ΑΔ* 18 (1963) *Χρον.* [1965] 233 (ἀρ. **112**)· Ἀγγελικῆς Ἀνδρειωμένου, *ΑΔ* 22 (1967) *Χρον.* [1969] 412 (ἀρ. **96**)· Ἰ. Τουράτσογλου, *ΑΔ* 24 (1969) *Χρον.* [1970] 329 (ἀρ. **111**)· Αἰκατερίνης Ρωμιοπούλου, *ΑΔ* 26 (1971) *Χρον.* [1975] 407 (ἀρ. **98**)· πρβλ. Αἰκατερίνης Ρωμιοπούλου καὶ Ι. Τουράτσογλου, *ΑΔ* 25 (1970) *Χρον.* [1973] 388· J. Touratsoglou, *Terra Antiqua Balcanica* 2 (1985) 423, ἀρ. 9 (ἀρ. **113**). Βλ. πιὸ πρόσφατα τὴν ἐνδελεχῆ δημοσίευση τοῦ νέου ἀποτμήματος τοῦ καταλόγου τῶν ὠνῶν ἀπὸ τὶς Μαρία Λιλιμπάκη-Ἀκαμάτη καὶ Εὐαγγελία Στεφανῆ, «Ὠναὶ ἐκ τῆς Ἡμαθίας ΙΙ», *ΑΕ* 142 (2003) 155-95 (ἐπιγρ. ἀρ. **93**) καὶ τὴν δημοσίευση ἀναθηματικοὺ ἀναγλύφου ἀπὸ τὴν Εἰρήνη Ψαρρᾶ, «Σωστικὴ ἀνασκαφὴ στὸ Τσιφλίκι Νάουσας κατὰ τὸ 2003», *ΑΕΜΘ* 17 (2003 [2005]) 545-46 (ἀρ. **90**). Πολὺ πρόσφατα, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴν εἶναι ἐφικτὴ ἡ συμπερίληψή του στὸ παρὸν σύνταγμα, δημοσιεύθηκε ἕνα ἐνεπίγραφο θραῦσμα ἐπιτύμβιας ἐπιγραφῆς προχωρημένων αὐτοκρατορικῶν χρόνων (ΜΒ Λ 1195) ἀπὸ τὴν Στενήμαχο (Εἰρήνης Ψαρρᾶ, *ΑΔ* 61 [2006] *Χρον.* Β2 [2014] 916-17, εἰκ. 112). Τέλος, σημαντικὸ εὕρημα ἀποτελεῖ τὸ πήλινο σφράγισμα παπύρου μὲ ἐπιγραφὴ *Ἡρακλέας γραμματοφύλακος* (*SEG* 49 [1999] 745), τὸ ὁποῖο εἶναι πιθανώτερο νὰ παραπέμπει στὸ ἀρχεῖο μιᾶς ἀπὸ τὶς μακεδονικὲς πόλεις μὲ τὸ ὄνομα Ἡράκλεια (βλ. σχετικὰ *BullEpigr* 1999, 343) παρὰ στὸ τοπικὸ ἀρχεῖο τῆς Μίεζας ὅπως ὑπεστήριξαν οἱ πρῶτες ἐκδότριες (Βικτωρίας Ἀλλαμανῆ καὶ Ἀγγελικῆς Κουκουβοῦ, «Μίεζα 1995: ἀνασκαφικὲς ἔρευνες», *ΑΕΜΘ* 9 [1995 (1998)] 82-84). Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ ἀναλογία τῶν χαμένων ἐπιγραφῶν τῆς Μίεζας ἐπὶ τοῦ συνόλου τοῦ ἐπιγραφικοῦ ἀμητοῦ τῆς πόλεως· ἀπὸ τὶς 29 ἐπιγραφὲς ποὺ περιλαμβάνονται στὸ παρὸν σύνταγμα, ἔχουν χαθεῖ τὰ ἴχνη τῶν δώδεκα, ὁρισμένων ακόμη καὶ στὴν σύγχρονη ἐποχή (βλ. τὴν τύχη τῆς προσωρινῆς Ἀρχαιολογικῆς Συλλογῆς Λευκαδίων, ἀρ. **87-88**, **91**, **108-110**).

50. Feissel, *Recueil* ἀρ. 55-56· βλ. ἀρ. **108** καὶ σημ. 18, ἀνωτέρω.

51. Βλ. ἀρ. **93**.

ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ

ΑΝΑΘΗΜΑΤΙΚΕΣ

87. Κατεγράφη τὸ 1966 ἀπὸ τὸν Φ. Πέτσα μεταξὺ τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς προσωρινῆς Ἀρχαιολογικῆς Συλλογῆς Λευκαδίων ποὺ φυλασσόταν στὴν οἰκία τοῦ φύλακα Γ. Κατσιανίδη καὶ περιλάμβανε «εὑρήματα ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν ἢ τυχαῖα εὑρήματα ἐκ τῆς περιοχῆς». Ἤδη τὸ 1968, τὰ ἴχνη τῶν ἀρχαίων τῆς συλλογῆς χάνονται (ἔγγραφο μὲ ἀρ. πρωτ. 372 / 1968 τῆς ἐφόρου Βεροίας Ἀγγελικῆς Ἀνδρειωμένου πρὸς τὴν Ἀρχαιολογικὴ Περιφέρεια Θεσσαλονίκης στὶς 24/2/1968). Μάταια ἀναζητήσαμε τὶς ἐπιγραφὲς τῆς συλλογῆς τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1983.

«Τὸ κάτω δεξιὸ μέρος μαρμαρίνης ἀναγλύφου πλακὸς ἀναθηματικῆς φερούσης πιθανῶς ἀνάγλυφα ὦτα, ἐξ ὧν σώζεται μέρος. Εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ πλαισίου ἐπιγραφή (...). Μέγ. σωζ. διαστ. 0.11 x 0.11 x 0.03 μ.» (Φ. Πέτσας). Βάσει τοῦ σχεδίου ποὺ δημοσιεύει ὁ Πέτσας, τὸ ὕψος τῶν γραμμάτων μπορεῖ νὰ ὑπολογισθεῖ σὲ περ. 0,01-0,015.

Φ. Πέτσα, *ΠΑΕ* 1966, 35, ἀρ. 26, εἰκ. 3 καὶ πίν. 17β, χωρὶς κείμενο, ἀλλὰ μὲ σχόλια καὶ φωτογραφία, ἀπ' ὅπου τὴν μετέγραψε ὁ G. Woodhead, *SEG* 24 (1969) 526.

Πρβλ. *BullEpigr* 1968, 324.

1ος-2ος αἰ. μ.Χ.

[Ἀρτέμι]δι Ἀμμία
[---------] κατ' εὐχ[ήν].

Στ. 1: [----]*ι Ἀμμία* τὸ *SEG*, μὲ τὴν παρατήρηση fortasse *[τῇ Ἀρτέμι]δι·* πράγματι, ἡ ἔκταση τοῦ ἐλλείποντος τμήματος, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἑπόμενη ἐπιγραφή, συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς συμπληρώσεως τοῦ ὀνόματος τῆς Ἀρτέμιδος μᾶλλον παρὰ τῆς Ἴσιδος. Στ. 2: ἡ συμπλήρωση *κατ' εὐχ[ὴν]* προτάθηκε παράλληλα ἀπὸ τὸ *BullEpigr* καὶ τὸ *SEG*.

Ἡ παράσταση «ἀκοῶν» (ὤτων) συνήθως συμβολίζει τὴν *ἐπήκοον* (βλ. L. Robert, *RevPhil* 48 [1974] 198 [= *OMS* V, 285]) φύση τῆς Ἴσιδος (γιὰ ἄλλα παραδείγματα ἀπὸ τὴν Μακεδονία, βλ. Bricault, *RICIS* 113/0202 [Δῖον] καὶ 113/0529, 113/0543, 113/0550, 113/0551, 113/0558 [Θεσσαλονίκη], Ch. Picard, *RHR* 86 [1922] 178 [Φίλιπποι]), ἀλλὰ καὶ ἄλλων θεοτήτων (γιὰ μακεδονικὰ παραδείγματα, βλ. Γεωργίας Καραμήτρου-Μεντεσίδη, *ΑΕΜΘ* 13 [1999 (2001)] 340, σημ. 9 [Αἰανή] καὶ *SEG* 60 [2010] 637 [Δῖον]), μεταξὺ ἄλλων τῆς Ἀρτέμιδος Ἀγροτέρας (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 640, ἀρ. 780) καὶ τῆς Ναναίας, βαβυλωνιακῆς θεότητος ποὺ ταυτίζεται μὲ τὴν Ἄρτεμι (*SEG* 58 [2008] 579, Καλίνδοια). Ἡ σύνδεση τῆς λατρείας τῆς Ἀρτέμιδος μὲ τὶς ἀκοὲς πρέπει νὰ ἑρμηνευθεῖ στὸ πλαίσιο τοῦ ἴδιου συγκρητισμοῦ ὅπως καὶ ἡ παράσταση τῶν πελμάτων (βλ. στὴν ἑπόμενη ἐπιγραφή). Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι, ἐνῷ στὶς μεγάλες καὶ κοσμοπολιτικὲς πόλεις τῆς Μακεδονίας ἡ λατρεία τῆς Ἴσιδος ὑποκαθιστᾶ τὶς παραδοσιακὲς λατρεῖες τῆς Ἀρτέμιδος Λοχίας / Εἰλειθυίας,

σὲ μικρὲς πόλεις τῆς ἐνδοχώρας, ὅπως ἡ Μίεζα καὶ ἡ Αἰανή, ἡ ἐπήκοος θεότης διατηρεῖ τὸ ὄνομά της, ἀλλὰ τῆς ἀποδίδονται σύμβολα τῆς λατρείας τῆς Αἰγυπτίας θεᾶς.

Γιὰ τὸ ὄνομα Ἀμμία, βλ. ἀρ. **17**, ἀνωτέρω.

88. Ἀπὸ τὴν προσωρινὴ Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Λευκαδίων, γιὰ τὴν σύσταση καὶ τύχη τῆς ὁποίας βλ. ἀρ. **87**, ἀνωτέρω.

«Πλὰξ μαρμαρίνη ἀναθηματικὴ φέρουσα ἐντὸς πλαισίου ἔγγλυφα πέλματα, ἐκ τῶν ὁποίων σώζεται τὸ ἕτερον κατὰ τὸ ἥμισυ. Ὑπὸ τὸ πέλμα σώζεται ἡ ἀρχὴ ἐπιγραφῆς ἀναθηματικῆς, προφανῶς, εἰς τὴν Ἄρτεμιν, καὶ εἰς τὸν δεύτερον στίχον Γ ἀκολουθούμενον ὑπὸ φύλλου κισσοῦ. Ὕψος: 0.37, πάχος 0.05, μέγ. σωζ. πλάτος 0.13» (Φ. Πέτσας). Βάσει τοῦ σχεδίου τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Πέτσα, τὸ ὕψος γραμμάτων μπορεῖ νὰ ὑπολογισθεῖ σὲ περ. 0,015.

Φ. Πέτσα, *ΠΑΕ* 1966, 35, ἀρ. 25, εἰκ. 3 καὶ πίν. 17α, χωρὶς κείμενο, ἀλλὰ μὲ σχέδιο καὶ φωτογραφία, ἀπ᾽ ὅπου τὴν μετέγραψε ὁ G. Woodhead, *SEG* 24 (1969) 525.

Πρβλ. *BullEpigr* 1968, 324.

1ος-2ος αἰ. μ.Χ.

Ἀρτ[έμιδι (;) ----------]
Γ(άϊος) [----------]

Στ. 1: Ἡ θέση τῶν σωζομένων γραμμάτων στὴν ἀρχὴ τοῦ ἀναθήματος συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς συμπληρώσεως τοῦ ὀνόματος θεότητος μᾶλλον παρὰ ἀναθέτη.

Ἡ παράσταση τῶν πελμάτων ποὺ συμβολίζουν τὴν παρουσία τῆς θεότητος (K. M. B. Dunbabin, *JRA* 3 (1990) 85-109· πρβλ. A. Chaniotis, στὸ *Unveiling Emotions* 226) καὶ εἶναι ἰδίως χαρακτηριστικὰ τῶν ἀναθημάτων στὴν Ἶσι (βλ. *EKM* Α΄ 34, μὲ τὴν σχετικὴ βιβλιογραφία) ἐκ πρώτης ὄψεως ἐκπλήττει. Θὰ πρέπει ὅμως νὰ ἑρμηνευθεῖ στὸ πλαίσιο τοῦ συγκρητισμοῦ τῆς λατρείας τῆς Ἴσιδος καὶ ἐκείνης τῆς Ἀρτέμιδος (πρβλ. στὴν προηγούμενη ἐπιγραφή), ὁ ὁποῖος μαρτυρεῖται ἐκείνην τὴν ἐποχή (πρβλ. τὴν λατρεία τῆς Ἴσιδος Λοχίας ἡ ὁποία προφανῶς διαδέχεται ἐκείνην τῆς Ἀρτέμιδος Λοχίας στὴν Βέροια· βλ. *EKM* Α΄ 36, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία).

89. Ἀντιγράφηκε λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1874 ἀπὸ τὸν Δ. Πλαταρίδη, γραμματέα τοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου Βοδενῶν, καὶ δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιον μὲ τὴν ἔνδειξη ὅτι εὑρέθη στὰ ἐρείπια ἀρχαίας πόλεως κοντὰ στὸ χωριὸ Γκολιουσιάνη (Λευκάδια). Ὁ Στουγιαννάκης θεωρεῖ, ἄγνωστο γιατί, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ μεταφέρθηκε στὰ Λευκάδια ἀπὸ τὸ Ἀρσένι, πληροφορία ποὺ διαψεύδεται ἀπὸ τὴν *Ἔκθεσιν* τοῦ Πλαταρίδη. Ἔκτοτε χάνονται τὰ ἴχνη της· ἤδη τὸ 1913 ὁ Παππαδάκις δὲν κατόρθωσε νὰ τὴν ἐντοπίσει.

Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις* 18 καὶ πίν. τέλους ἀρ. 1 (Duchesne – Bayet, *Mémoire* ἀρ. 149· Δήμιτσα, *Μακεδονία* 43, ἀρ. 18 καί, ἐκ παραδρομῆς, 325, ἀρ. 291 ἐκ νέου· Baege, *De sacris* 191· A. Salač, *BCH* 47 [1923] 87· Iliadou, *Herakles* 212-13, ἀρ. 107).

Πρβλ. Hatzfeld, *Trafiquants* 148· N. Γ. Παππαδάκι, *Ἀθηνᾶ* 25 (1913) 462 (μὲ τὴν πληροφορία ὅτι τὸ μνημεῖο ἦταν ἤδη χαμένο)· O. Gruppe, *RE Suppl.* 3 (1918) 955 καὶ 1002 (μὲ λανθασμένη ἀπόδοση τῆς ἐπιγραφῆς στὴν Πύδνα στὴν δεύτερη ἀναφορά)· Στουγιαννάκη, *Ἔδεσσα* 283, σημ. 2· Kalléris, *Macédoniens* I 199· Κανατσούλη, *Προσωπογραφία* 1099· Tataki, *Beroea* 243, ἀρ. 1000· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 451, ἀρ. 685.2 (ὅπου ἀναφέρεται ὡς προερχόμενη ἀπὸ τὴν χώρα τῆς Βέροιας σύμφωνα μὲ τὴν ὑπόθεση ὅτι ἡ Μίεζα εἶχε προσαρτηθεῖ σ' αὐτὴν κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους).

2ος - 1ος αἰ. π.Χ. (;)

Λεύκιος Οὐολκάκιος Λευκίου Ἀμύντας
Ἡρακλῆι Καλλινίκωι εὐχήν.

Στ. 1: *Οὐολκάσιος* Salač, προφανῶς ἐκ παραδρομῆς.

Πρὶν ἀπὸ τὴν ταύτιση τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου Λευκαδίων – Κοπανοῦ μὲ τὴν ἀρχαία Μίεζα, ἡ ἐπιγραφὴ εἶχε ἀποδοθεῖ σὲ περισσότερες τῆς μιᾶς μακεδονικὲς πόλεις. Ὁ Hatzfeld θεωρεῖ ὅτι ἡ ἐγκατάσταση Ρωμαίων συμπραγματευομένων στὴν Ἔδεσσα, στοὺς ὁποίους συγκαταλέγει καὶ τὸν Οὐολκάκιο Ἀμύντα, ἀνήκει σὲ ὄψιμη ἐποχή. Ἡ παροῦσα ἐπιγραφὴ δὲν ἔχει ὅμως καμμία σχέση μὲ τὴν Ἔδεσσα, ὁ δὲ ὀνομαστικὸς τύπος μὲ προωνύμιο, ὄνομα γένους, πατρώνυμο καὶ παρωνύμιο γραμμένα χωρὶς βραχυγραφίες, καθὼς καὶ ἡ γραφὴ μὲ τὴν διατήρηση τοῦ προσγεγραμμένου ἰῶτα ὑποδεικνύουν σχετικὰ πρώιμη περίοδο τῆς Ρωμαιοκρατίας, ἐνῶ τὸ παρωνύμιο τοῦ ἀναθέτη παραπέμπει μᾶλλον σὲ Μακεδόνα μὲ ρωμαϊκὴ πολιτεία. Τὸ σπάνιο ὄνομα γένους Volcacius μαρτυρεῖται καὶ στὴν Θεσσαλονίκη (*IG* X 2, 1, 399, 1ος αἰ. μ.Χ). Ἐπιφανέστερο μέλος τοῦ γένους ἦταν ὁ Λεύκιος Οὐολκάκιος Τύλλος, ἀνθύπατος Ἀσίας τὸ 26 ἢ 25 π.Χ. (Sherk, *RDGE* 65D, στ. 42 καὶ σελ. 344-45 γιὰ τὴν χρονολόγηση).

Ἡ ἐπίκληση τοῦ Ἡρακλέους ὡς *Καλλινίκου* ἀπαντᾶ γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Μακεδονία. Ἐπίσημη ὅμως λατρεία τοῦ θεοῦ μὲ τὸ συναφὲς ἐπίθετο *Ἐπίνικος* μαρτυρεῖται στὴν Ἀντιγόνεια τῆς Χαλκιδικῆς (*SEG* 29 [1979] 569). Ὁ Καλλέρης (Kalléris, *Macédoniens* 199) συσχετίζει τὴν ἐπίκληση *Καλλίνικος* μὲ τὴν πολεμικὴ ὑπόσταση τοῦ «ἐθνικοῦ» μακεδονικοῦ θεοῦ. Ἀκριβέστερα, ἴσως ἡ ἐπίκληση παραπέμπει στὴν ἀποτροπαϊκὴ ὑπόσταση τοῦ θεοῦ, ἡ ὁποία ἀπαντᾶ σὲ πολλὲς περιοχὲς τῆς Ἑλλάδος (πρβλ. Iliadou, *Herakles* 86-89· L. Robert, *Hellenica* XIII [1965] 265-67· Goukowsky, *Alexandrie* 49) καὶ ἡ ὁποία μαρτυρεῖται μὲ τὸ ἴδιο ἐπίθετο καὶ στὴν Θάσο (βλ. *IG* XII *Suppl.* 413· πρβλ. P. Bernard – F. Salviat, *BCH* 86 [1962] 608-609, ἀρ. 23), ἐνῷ στὴν Πέλλα (ἀρ. **443**, κατωτέρω), τὴν Ἐλίμεια (*EAM* 4) καὶ τὴν Θεσσαλονίκη (*SEG* 43 [1993] 462 καὶ M. B. Hatzopoulos, *CRAI* 1998, 1202-1204) ἡ ἴδια ὑπόσταση ἐκφράζεται μὲ τὶς ἐπικλήσεις *Φύλακος*, *Προπύλαιος* καὶ *Περίτας* ἀντίστοιχα. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι ὁ θεὸς ἦταν ἐπώνυμος τῶν μακεδονικῶν πόλεων ποὺ ἱδρύθηκαν γιὰ νὰ προστατεύουν τὶς προσβάσεις τῆς Μακεδονίας: τοῦ Ἡρακλείου τῆς Πιερίας ἀπὸ τὸν νότο καὶ τῆς Ἡράκλειας τῆς Μυγδονίας ἀπὸ τὴν ἀνατολὴ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπέκταση τοῦ βασιλείου ἐπὶ Ἀλεξάνδρου Α΄, τῆς Ἡράκλειας τῆς Λύγκου ἀπὸ τὰ βορειοδυτικὰ καὶ τῆς Ἡράκλειας Στρυμόνος ἀπὸ τὰ βορειοανατολικὰ ἐπὶ Φιλίππου Β΄.

90. Μουσεῖο Βεροίας, χωρὶς ἀρ. εὑρετηρίου. Ἀνακαλύφθηκε ἀπὸ τὴν Εἰρήνη Ψαρρᾶ, σὲ δεύτερη χρήση ὡς οἰκοδομικὸ ὑλικὸ παλαιοχριστιανικῆς κοιμητηριακῆς βασιλικῆς στὸ Τσιφλίκι Νάουσας.

Πλάκα ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ ὀρθογώνια ἐπίστεψη. Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίστεψη φέρει ἀνάγλυφη παράσταση ἀνδρικοῦ μορίου. Διαστάσεις: 0,17 x 0,16 x 0,075. Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν ἐπίστεψη (στ. 1-2) καὶ ἀριστερὰ τῆς παραστάσεως (στ. 3-5). Ὕψος γραμμάτων: 0,017-0,02. Διάστιχα: στ. 1-2: πρακτικὰ ἀνύπαρκτο· στ. 3-5: 0,003-0,005.

Εἰρήνης Ψαρρᾶ, *ΑΕΜΘ* 17 (2003 [2005]) 545-46, σχ. 4 καὶ εἰκ. 10 (*BullEpigr* 2005, 328· *SEG* 53 [2003] 614)· τῆς ἰδίας, *ΑΔ* 56-59 (2001-2004) *Χρον*. Β3Α [2013] 460.

Πρβλ. Πρβλ. Ν. Πουλακάκη – Εἰρήνης Ψαρρᾶ, *Μακεδονικά* 39 (2010-2012) [2013] 189, σημ. 49.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος – 3ος αἰ. μ.Χ.

Ποσειδῶνι κ[α]–
τ᾽ εὐχήν,
Ζο–
εἰλί–
α.

Ὅπως ἐπισημαίνει ἡ πρώτη ἐκδότρια, τὸ ἀνάθημα παραπέμπει σὲ ἐπίκληση γιὰ γονιμότητα, συμβατὴ τόσο με τὴν χθόνια ὑπόσταση τοῦ θεοῦ, ὅσο καὶ μὲ τὴν λατρεία του στὴν Μακεδονία ὡς θεοῦ τῶν ποταμῶν καὶ τῶν πηγαίων ὑδάτων (πρβλ. *ΕΚΜ* Α΄ 510 –ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸν γειτονικὸ Τρίλοφο– καὶ *ΕΑΜ* 32 καὶ 88). Τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ δύο μοναδικὲς μαρτυρίες γιὰ τὴν λατρεία τοῦ Ποσειδῶνος στὴν Κάτω Μακεδονία προέρχονται ἀπὸ δύο γειτονικοὺς οἰκισμοὺς ἴσως ὀφείλεται σὲ παράλληλες τοπικὲς λατρεῖες, συνδεόμενες μὲ τὸν πλοῦτο τῶν ὑδάτων τοῦ Βερμίου.

Τὸ ὄνομα Ζωϊλία δὲν φαίνεται νὰ μαρτυρεῖται ἀλλοῦ στὴν Μακεδονία· πρβλ. ὅμως τὸ παράγωγο Ζωϊλιανή (*IG* X 2, 1, 815· *IG* X 2, 2, 184).

91. Ἀπὸ τὴν προσωρινὴ Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Λευκαδίων, γιὰ τὴν σύσταση καὶ τύχη τῆς ὁποίας, βλ. ἀρ. **87**, ἀνωτέρω.

«Δύο τεμάχια συνανήκοντα μαρμαρίνου ἀναθηματικοῦ ἀναγλύφου (εἰκ. 3, κάτω δεξιά). Ἐκ τῆς ἀναγλύφου παραστάσεως σώζεται τὸ κάτω μέρος μορφῆς καὶ παρ᾽ αὐτὴν παῖς. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς διατηρεῖται ἡ λέξις *ἀνέθ]ηκεν*. Μέγ. διαστάσεις ἀμφοτέρων τῶν τεμαχίων 0,205 x 0,17 x 0,05 μ.» (Φ. Πέτσας). Τὸ ὕψος γραμμάτων μπορεῖ κατὰ προσέγγιση νὰ ὑπολογισθεῖ σὲ περ. 0,01.

Φ. Πέτσα, *ΠΑΕ* 1966, 34, ἀρ. 16, εἰκ. 3, χωρὶς κείμενο, ἀπ᾽ ὅπου τὴν μετέγραψε ὁ G. Woodhead στὸ *SEG* 24 (1969) 527.

Πρβλ. *BullEpigr* 1968, 324.

1ος-2ος αἰ. μ.Χ.

[-------- ἀνέ]θηκεν.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΑΓΑΛΜΑΤΟΣ

92. Μουσεῖο Βεροίας Λ 409 (ἀρχικὰ μὲ ἀριθμὸ εὑρετηρίου Μουσείου Θεσσαλονίκης 1059). Ἀνευρέθη τυχαῖα πρὶν ἀπὸ τὸ 1942 σὲ ἐρείπια ἀρχαίου κτίσματος στὸ ἀγροκήπιο δίπλα στὴν οἰκία τοῦ Ἰ. Σέπκα παρὰ τὴν σιδηροδρομικὴ γραμμὴ στὸ χωριὸ Κοπανός (πρώην Ἄνω Κοπανός).

Προτομὴ νέου ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο. Διαστάσεις: 0,74 x 0,48. Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν πρόσθια ὄψη τῆς βάσεως. Ὕψος γραμμάτων: 0,025 (N = 0,031). Διάστιχο: 0,005.

P. Amandry, *BCH* 71-72 (1947-1948) 438, βάσει πληροφοριῶν τοῦ Καλλιπολίτη (*BullEpigr* 1949, 90)· Χ. Μακαρόνα, *Μακεδονικά* 2 (1941-1952) 633, ἀρ. 81 (Hammond, *History* I 146, 158, 434)· B. Kallipolitis, *MonPiot* 46 (1952) 86-91 (ἀναλυτικὴ δημοσίευση) (*BullEpigr* 1953, 108· R. Wyman Hartle, στὸ *Philip II* 155, 158 καὶ εἰκ. 1· G. Bakalakis, στὸ *Festschrift Kenner* I 30 [= *Οἶνος Ἰσμαρικός* Β΄ 1117], μὲ ἀφορμὴ τὸ ὁποῖο *SEG* 37 [1987] 545)· Carina Weiss, *LIMC* IV 145 ἀρ. 31· I. Akamatis, *LIMC* VIII 922, λ. Olganos.

Πρβλ. J. M. Cook, *JHS* 66 (1946) 113 (ἁπλὴ μνεία χωρὶς τὴν ἐπιγραφὴ καὶ μὲ λανθασμένη περιγραφὴ ὡς ἀγάλματος γυναικός)· Πέτσα, *Τάφος* 2-3 (μὲ στοιχεῖα γιὰ τὸν ἀκριβῆ τόπο εὑρέσεως καὶ παράθεση ποικίλων εὑρημάτων τῆς εὐρύτερης περιοχῆς)· Δ. Παντερμαλῆ, στὸ *Μακεδονία 4000 χρόνια* 205 καὶ εἰκ. 139· M. B. Hatzopoulos, *BCH* 111 (1987) 398· Ἀλλαμανῆ, *Ἀρχαία Μίεζα* 5 καὶ ἔγχρωμη φωτ.· Ρωμιοπούλου, *Λευκάδια* 8 καὶ ἔγχρωμη φωτ.· Κ. Τζαναβάρη, στὸ *Μνείας Χάριν* 217· μνημονεύεται καὶ ἀπεικονίζεται ἐπίσης σὲ πολλὰ γενικὰ ἔργα περὶ Μακεδονίας καὶ περὶ γλυπτικῆς.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Δεύτερο ἥμισυ 2ου αἰ. μ.Χ.

Ὄλγα-
νος.

Τὸ μνημεῖο, πέραν τῆς καλλιτεχνικῆς του ἀξίας, παρουσιάζει τὸ ἐνδιαφέρον ὅτι ἐπιβεβαιώνει τὴν πληροφορία τοῦ Θεαγένους (μαρτ. ΜΙΕ 8: Στεφ. Βυζ., λ. *Μίεζα. Πόλις Μακεδονίας, ἡ Στρυμόνιον ἐκαλεῖτο, ἀπὸ Μιέζης θυγατρὸς Βέρητος τοῦ Μακεδόνος, ὡς Θεαγένης ἐν Μακεδονικοῖς. Βέρης γὰρ τρεῖς ἐγέννησεν, Μίεζαν, Βέροιαν, Ὄλγανον· ἀφ' οὗ ποταμὸς ὁμώνυμος καὶ πόλις Βέροια καὶ τόπος Στρυμόνος*) ὅτι ὁ Ὄλγανος ἦταν γιὸς τοῦ Βέρητος καὶ ἀδελφὸς τῆς Μίεζας καὶ τῆς Βέροιας. Ἡ διόρθωση τοῦ Meineke (*ἀφ' ὧν* ἀντὶ *ἀφ' οὗ* τῆς χειρόγραφης παραδόσεως) ὁδηγεῖ σὲ παρερμηνεία τοῦ χωρίου, ὅτι τὰ ὀνόματα τοῦ *ποταμοῦ ὁμωνύμου*, τῆς *πόλεως Βεροίας* καὶ τοῦ *τόπου Στρυμόνος* ἀντιστοιχοῦν στὰ ὀνόματα τῶν τριῶν τέκνων τοῦ Βέρητος (Ὄλγανος, Βέροια, Μίεζα ἀντίστοιχα). Ἐὰν διατηρηθεῖ ἡ χειρόγραφη παράδοση, καὶ τὰ τρία τοπωνύμια παράγονται ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Βέρητος: πέραν τῆς μακεδονικῆς πόλεως Βεροίας, Βέρης θὰ

λεγόταν καὶ ὁ *ποταμὸς ὁμώνυμος,* ἀναμφίβολα ὁ ποταμὸς τῆς Βέροιας (ὅπως ἤδη εἶχε ὑποθέσει, ἄνευ σχολίων, ὁ Hammond, *History* I 158 καὶ 434), ἀλλὰ καὶ ὁ *τόπος Στρυμόνος,* ὅπως ἐξ ἄλλου ἐπιβεβαιώνει τὸ ὁμώνυμο λῆμμα του Στεφάνου (*λ. Βέρης: Πόλις Θρᾴκης, ἀπὸ Βέρητος υἱοῦ Μακεδόνος· τὸ ἐθνικὸν Βερήσιος ὡς Φαγρήσιος, Ἀδρυμήσιος*), ἀλλὰ ἴσως καὶ τὰ βυζαντινὰ τοπωνύμια τῆς Θράκης Βῆρα, Βηρά, Φηρά (τὸ Φερετζὶκ τῆς τουρκοκρατίας, σημ. Φερές).

Ὅλγανος, ἐὰν ὄντως πρόκειται γιὰ ὄνομα ποταμοῦ, δὲν ἀποκλείεται νὰ ὀνομαζόταν ἡ Ἀραπίτσα (ὅπως ὑπέθεσε καὶ ἡ Κατερίνα Τζαναβάρη, στὸ *Μνείας Χάριν* 217· γιὰ μία διαφορετικὴ πρόταση ταύτισης τῆς Ἀραπίτσας βλ. N. G. L. Hammond, *GRBS* 36 [1995] 173-76 [= *Collected Studies* IV 277-80]).

ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ

93. Μουσεῖο Βεροίας Λ 1138 (τὸ παλαιότερο ἀπότμημα εἶχε ἀρχικὰ ἀρ. εὑρ. Μουσείου Θεσσαλονίκης 6645). Τὸ δεξιὸ ἀπότμημα ἀνακαλύφθηκε τὸ 1955 ἀπὸ τὸν Φ. Πέτσα στὴν ἐπίχωση τοῦ προθαλάμου τοῦ Τάφου τῆς Κρίσεως στὰ Λευκάδια, τὸ δὲ ἀριστερὸ ἀπὸ τὴν Λιάνα Στεφανῆ τὸ 1998 στὸ ἴδιο σημεῖο κατὰ τὶς ἐργασίες συντηρήσεως τοῦ τάφου. Στὴν συνέχεια τὰ δύο ἀποτμήματα συγκολλήθηκαν στὸ Μουσεῖο τῆς Πέλλας, ὅπου τὰ μελετήσαμε τὸ 2004.

Πλάκα ἀπὸ ὑπόλευκο μάρμαρο σὲ δεύτερη χρήση, ἐλλιπὴς δεξιὰ καὶ κάτω δεξιά· ἡ βαθειὰ καθ' ὕψος αὐλάκωση κοντὰ στὸ δεξιὸ πέρας ὀφείλεται σὲ ἀνολοκλήρωτη ἀπόπειρα κοπῆς τοῦ μαρμάρου μᾶλλον παρὰ σὲ τρίτη χρήση ὅπως ὑπέθεσε ὁ Πέτσας. Οἱ δύο κρόταφοι φέρουν τόρμους, ἄνω γιὰ τοποθέτηση γόμφων καὶ κάτω γιὰ πειόσχημους συνδέσμους, ἀποτέλεσμα τῆς ἐπεξεργασίας τῆς πλάκας γιὰ τὴν δεύτερη χρήση της. Διαστάσεις: 0,505 x 0,545 x 0,117. Οἱ ὠνὲς εἶναι χαραγμένες σὲ δύο «σελίδες» (μὲ τὶς ὠνὲς Α-Δ καὶ Ε-Ι ἀντίστοιχα), ποὺ διαχωρίζονται ἀπὸ μόλις ὁρατὴ κάθετη ἐγχάρακτη γραμμή. Σὲ κάθε «σελίδα» οἱ ὠνὲς διακρίνονται μὲ μικρὴ ὁριζόντια χάραξη, ἐνῶ τὰ δύο πρῶτα γράμματα κάθε ὠνῆς ἐξέχουν τῆς «σελίδος». Ὅλες οἱ ἀριθμητικὲς τιμὲς διακρίνονται ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπο κείμενο μὲ τρίστιγμα. Τὰ γράμματα εἶναι ἐπιμελημένα· ἀξιοσημείωτα τὰ μηνοειδῆ σίγμα καὶ τὰ ζῆτα μὲ κάθετη κεραία. Ὕψος γραμμάτων: ± 0,008 (0,003 τὰ ὄμικρον καὶ ὠμέγα). Διάστιχα: 0,005-0,006.

Δεξιὸ ἀπότμημα: Φ. Πέτσα, *AE* 1961, 1-57 (*SEG* 24 [1969] 524· Μαρίας Σ. Γιούνη, *Ἀρμενόπουλος* 12 [1991] 29-30)· Hatzopoulos, *Institutions* II ἀρ. 92 (*SEG* 46 [1996] 765).

Πρβλ. *BCH* 80 (1956) 315-16 (μνεία εὑρέσεως)· *BullEpigr* 1965, 231· Φ. Πέτσα, *Μακεδονικά* 7 (1967) 339, ἀρ. 194 (ἁπλὴ μνεία τῆς δημοσιεύσεως)· τοῦ ἰδίου, *Μακεδονικά* 15 (1975) 288, ἀρ. 162.

Ἀνακάλυψη ἀριστεροῦ ἀποτμήματος: Λιάνας Στεφανῆ, *ΑΕΜΘ* 12 (1998 [2000]) 416-18· τῆς ἰδίας, *ΑΔ* 53 (1998) *Χρον*. [2004] 664.

Πρβλ. *BullEpigr* 2001, 281· *SEG* 49 (1999) 744.

Σύνολο ἐπιγραφῆς: Μαρίας Λιλιμπάκη-Ἀκαμάτη - Λιάνας Στεφανῆ, *AE* 2003 [2005] 155-95 (*SEG* 53 [2003] 613· Game, *Actes de vente* 93-101, ἀρ. 39)· M. B. Hatzopoulos, *Τεκμήρια* 10 (2011) 47-69.

Πρβλ. O. Masson, *RevPhil* 53 (1979), 247 καὶ σημ. 29 (= *OGS* I 310) (γιὰ τὸ ὄνομα Σιβύρτιος)· *BullEpigr* 2006, 252· M. B. Hatzopoulos, στὸ *La naissance de la ville* 134 καὶ σημ. 78· Εἰρήνης

Ψαρρᾶ, *AEMΘ* 23 (2009 [2013]) 112· M. B. Hatzopoulos, στὸ *Onomatologos* 357-60 (μὲ ἀναλυτικὰ σχόλια γιὰ τὰ ὀνόματα)· τοῦ ἰδίου, *BullEpigr* 2012, 268· B. Helly - A. Tziafalias, *Τόποι* 18 (2013) 229, σημ. 201· M. B. Hatzopoulos, *CRAI* 2013, 1392-94· Dana, *Onomasticon* 307 (γιὰ τὸ ὄνομα Σικίττας).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Τρίτο τέταρτο 3ου αἰ. π.Χ.

«Σελίς» I

ὠνὴ Α΄

[Ζώπυρος Γοργία ἐπρίατο παρὰ *τοῦ δεῖνος τοῦ δεῖνος* πλέ]-
[θρ]α̣ ⁝ Ρ̣ΟΘ ⁝ ἀκαίνας ⁝ ΟΕ ⁝ τὸ[ν περὶ Δροιέστα]ς, τὸ πλέθρον δραχμῶ(ν)
⁝ Ο ⁝· τὴν τιμὴν ἔχει πᾶσαν. [Βεβαιωτ]αὶ Ἔ<σ>κτωρ Μαννία Σκυδραῖ-
ος, Ἀττίνας Ἀνδρονίκου Νε[απολίτ]ης. Ἡ ὠνὴ ἐγένετο μηνὸς
Περιτίου, ἐπὶ ἐπιστάτου Ὀν[ομάρ]χου, ἱερέως Νικάνορος, ταγῶ-
ν ἀτῶν Εὐπολέμου, Νικάνο[ρος. Μ]άρτυρες Ἀσσκληπιόδωρος
Σωπάτρου, Ἀντίφιλος Βα[λάκρου], Διογένης Πυθογένους,
Φίλος Δρωπίδα, Φίλιππος Ἀμ[π(;)]ύκτου Σκυδραῖος, Μένων
Μόλωνος Σκυδραῖος, Τόλων Ἀδ[ύμο]υ. *vacat*

ὠνὴ Β΄

Ζώπυρος Γοργία ἐπρίατο παρὰ Ἀδ[ρ]ά̲(σ)του γῆν τὴν περὶ Νέαν
Πόλιν καὶ Δροιέσστας, πλέθρα ⁝ ΡΟΘ̣ [⁝] ἀ̲καίνας ⁝ ΟΗ ⁝, τὰ ἐχόμενα
ὧν παρὰ Κρατέρου ἠγόρασε̣ καὶ [τ]ῶν Ἀττί(ν)α· τὸ πλέθρον
δραχμῶν ⁝ Ο ⁝. Βεβαιωτὴς Ὀρέσστης Ζ[ω]ΐλου Μαρινιαῖος· τὴν τι-
μὴν ἔχει πᾶσαν. Ἡ ὠνὴ ἐγένετο μηνὸς Περιτίου, ἐπὶ ἐπ(ι)-
στάτου Ὀνομάρχου, ἱερέως τοῦ Ἀ̣σκλ̣ηπιοῦ Νικάνορος, τα-
γῶν ἀτῶν Εὐπολέμου, Νικάνορος. Μάρ[τ]υρες δικ(α)στῶν Λυσανί-
ας Σικίττου, Εὐπόλεμος (Σ)τάρτιο̣ς· μ[ε]τ[ν]ὰ δικαστῶν Νίκαν-
δρος Σιβυρτίου, Ὀλύμπιχος Σακόλα, Τ[ό]λων Ἀδύμου, Ἀσσκλη-
πιόδωρος Σωπάτρου. *vacat*

ὠνὴ Γ΄

Ζώπυρος Γοργία ἐπρίατο πα[ρὰ Εὐ]π̣ολέμου τοῦ Στάρτ-
ιος ἐν Δροέσται(ς) γῆς ψιλῆς, πλέθρα [⁝ . ⁝], τὰ ἐχόμενα τῶν
ἀμπέλων τῶν Ἀττίνα καὶ τῆς γῆς ἧς π̣αρὰ Βίωνος ἠγόρα-
σε Ζώπυρος· τὸ πλέθρον δραχμῶν ⁝ Ο ⁝. Τὴ[ν τιμ]ὴν ἔχει πᾶσαν.
Βεβαιωτὴς Ἀττίνας Ἀνδρονίκου. Ἡ ὠνὴ ἐ̣[γένε]το μηνὸς Πε-
ριτίου, ἐπὶ ἐπιστάτου Ὀνομάρχου, ἱερέως Ν[ικάνορο]ς, ταγῶν ἀ-
τῶν Εὐπολέμου, Νικάνορος. Μάρτυρες δι[καστῶ]ν Λυσανίας
Σικίττου καὶ τῶν ἄλλων Νίκανδρος Σιβυρτ[ίου, Ὀλ]ύμπιχος
Σακόλα, Ἀντιλέων Φιλάγρου, Τόλων Ἀδύ[μου]. *vacat*

ὠνὴ Δ΄

Ζώπυρος Γοργία ἐπρίατο παρὰ Ἀντιλέοντος Φ̲ιλάγρου
παρὰ Σισίαν γῆς π<ι>λέθρα ⁝ Ε ⁝ ἀκαίνας ⁝ Λ ⁝, τὸ πλέθ[ρο]ν̲ δραχμῶν
(⁝) ΞΔ ⁝, ἧς γείτων Ὀλύμπιχος Σακόλα καὶ αὐτὸς Ζ̣ώ̣[π]υ̲ρος· τὴν
τιμὴν ἔχει πᾶσαν· βεβαιωτὴς Νίκανδρος Σιβυ[ρ]τ̲ί̣ο̣υ. Ἡ ὠ-
νὴ ἐγένετο μηνὸς Περιτίου, ἐπὶ ἐπιστάτου Ὀνο̣[μά]ρ̲χου,
ἱερέως Νικάνορος, ταγῶν ἀτῶν Εὐπολέμου, Νικ[άνο]ρο̲ς. Μάρ-
τυρες δικαστῶν Λυσανία[ς Σικίττου, Εὐπόλεμος Στάρ]τ̣ι̣ο̣ς.

«Σελίς» II

ὠνὴ Ε΄

[Ζώπυρος Γοργία ἐπρίατο παρὰ *τοῦ δεῖνος τοῦ δεῖνος*]
παρὰ Σ̣[ισίαν γῆς πλέθρα *τόσα*, ἀκαίνας]
⁝ ΚΑ τὸ πλ[έθρον δραχμῶν *τόσων*. Τὴν τιμὴν ἔχει πᾶσαν.]
Βεβαιω̣[τὴς *ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος*· ἐπὶ ἐπιστάτου Ἐακύ]-
τα, ἱερέ̣[ως Νικάνδρου. Μάρτυρες *ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος*]-
ου, Εὐπόλ̣[εμος Στάρτιος, *ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος*, Τό]-
λ[ν]ων Ἀδύ[μου ----------].

ὠνὴ ΣΤ΄

Ζώπυρος Γο[ργία ἐπρίατο παρὰ *τοῦ δεῖνος τοῦ δεῖνος*]
παρὰ Σισία[ν γῆς πλέθρα *τόσα*, ἧς γείτων Ὀλύμ]-
πιχος Σακ[όλα, τὸ πλέθρον δραχμῶν *τόσων*. Βεβαιωτὴς Λυ]-
σανίας Σι[κίττου. Τὴν τιμὴν ἔχει πᾶσαν. Ἐπὶ ἐπιστά]-
του Ἐακύτα, [ἱερέως Νικάνδρου. Μάρτυρες Νίκανδρος]
Σιβυρτίου, [*ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος, ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος*]
Παράμον[ο]ς [Κηφισ----------].

ὠνὴ Ζ΄

Ζώπυρος Γοργία [ἐπρίατο παρὰ *τοῦ δεῖνος τοῦ δεῖνος*]
παρὰ Σισίαν γ[ῆς πλέθρα *τόσα*, ἧς γείτων *ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος*]
τὸ πλέθρον δ[ραχμῶν *τόσων*. Βεβαιωτὴς *ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος*]·
τὴν τιμὴν ἔ̣[χει πᾶσαν· ἐπὶ ἐπιστάτου Ἐακύτα, ἱερέως Νι]-
κάνδρου. Μ̣ά̣ρ̣[τυρες *ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος, ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος*],
Νικάνωρ Ἀλ[----------].

ὠνὴ Η΄

Ζώπυρος Γο[ρ]γί[α ἐπρίατο *παρὰ τοῦ δεῖνος τοῦ δεῖνος*]
ἐν Γαιμ̲ε̲[ί]ωι γ[ῆς πλέθρα *τόσα*, ἀκαίνας *τόσας*],
ἧς γείτων Φιλ[--- τὸ πλέθρον δραχμῶν *τόσων*. Βεβαιωτὴς Παρά]-
μονος Κη[φ]ισ[---. Τὴν τιμὴν ἔχει πᾶσαν· ἐπὶ ἐπιστάτου Ἐ]-
ακύτα, ἱε[ρ]έω[ς Νικάνδρου. Μάρτυρες *ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος*],

Τόλων Ἀδύμ[ου, *ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος, ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος*],
Φίλιππο[ς] Κι[----------].

ὠνὴ Θ΄

Ζώπυρος Γ[ο]ργία [ἐπρίατο παρὰ *τοῦ δεῖνος τοῦ δεῖνος* Νεαπολί]-
του πλέ[θ]ρα [γῆς *τόσα*, ἀκαίνας *τόσας*, τὰ ἐχόμενα]
τῶν Σωπάτρ[ου, *τοῦ δεῖνος, τοῦ δεῖνος*, τὸ πλέθρον]
δραχμῶν ⁝ Ο [⁝. Βεβαιωτὴς *ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος*. Τὴν τι]-
μὴν ἔχ[ε]ι πᾶ[σαν· ἐπὶ ἐπιστάτου *τοῦ δεῖνος*, ἱερέως Διο(;)]-
γένους. Μάρ̣τ̣[υρες *ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος*, Διονύ]-
σιος Σωπάτρ[ου, *ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος*].

ὠνὴ Ι΄

Ζώπυρος Γ[ο]ργ[ία ἐπρίατο παρὰ *τοῦ δεῖνος τοῦ δεῖνος* ἐν]
Γαιμείω[ι] γ[ῆς πλέθρα *τόσα*, τὰ ἐχόμενα τῶν Ὀλυμπί]-
χου, Πο[λυ]κ[λέους, *τοῦ δεῖνος, τοῦ δεῖνος*, τὸ πλέθρον]
δραχμῶ[ν *τόσων*. Βεβαιωτὴς *ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος*. τὴν τι]-
μὴν ἔχει [πᾶσαν· ἐπὶ ἐπιστάτου *τοῦ δεῖνος*, ἱερέως Διογένους].
Μάρτυρ[ες *ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος*, *ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος*, Νί]-
κανδρ[ος Σιβυρτίου ----------].

Στὸ ὑπόμνημα δὲν σημειώνονται οἱ ὑποθέσεις γιὰ τὴν συμπλήρωση τῆς ἀριστερῆς «σελίδος» πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψη τοῦ νέου ἀποτμήματος, οὔτε καὶ τὰ σημεῖα τῆς δεξιᾶς «σελίδος» ὅπου προηγούμενοι ἐκδότες δὲν προτείνουν συμπληρώσεις. Δὲν σημειώνονται ἐπίσης οἱ ἐκδόσεις ποὺ ἀκολουθοῦν τὶς βασικές (Πέτσας, Λιλιμπάκη – Στεφανῆ, Hatzopoulos, *Institutions* καὶ *Τεκμήρια*) παρὰ μόνον σὲ περίπτωση ἐναλλακτικῶν ἀναγνώσεων. Σελ. Ι: Τὰ ὑπογραμμισμένα γράμματα στοὺς στίχους 5, 10, 11, 29, 30, 31, 32, 33, 34 ἦσαν ὁρατὰ ἀρχικά, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν φωτογραφία ποὺ δημοσιεύει ὁ Πέτσας, ἀλλὰ ἤδη πρὶν ἀπὸ τὴν δεκαετία τοῦ 1980, μικρὰ τμήματα στὴν ἀριστερὴ πλευρὰ τοῦ δεξιοῦ ἀποτμήματος ἀπολεπίσθηκαν, γεγονὸς ποὺ δὲν σημειώνεται πάντοτε οὔτε στὸ κείμενο τῶν Λιλιμπάκη – Στεφανῆ, οὔτε στὸ Hatzopoulos, *Institutions*. Στ. 2: Ὁ χαράκτης δὲν ἐχάραξε τὸ τελευταῖο γράμμα. Στ. 8: *φίλος* Λιλιμπάκη – Στεφανῆ, ὡς προσηγορικό, *Φίλος* Hatzopoulos, *BullEpigr* 2006. *Δροπίδα* Λιλιμπάκη – Στεφανῆ, Hatzopoulos, *BullEpigr* 2006 καὶ *Τεκμήρια*· *Δρωπίδα* ὁ λίθος. *Ἀμ[. .]ύκτου* Λιλιμπάκη – Στεφανῆ, ποὺ προτείνουν (176, σημ. 103) *Ἀμ[αε]ύκτου*· μετὰ τὸ μῦ εἶναι ὁρατὴ κάθετη κεραία μὲ ἔντονη γωνιακὴ ἀπόληξη κάτω, ὅπως ἐνίοτε ἔχουν τὰ πῖ τῆς ἐπιγραφῆς. Στ. 10: Ἐὰν πρόκειται πράγματι γιὰ τὸ ὄνομα *Ἀδράστου*, ὁ χαράκτης δὲν χάραξε τὸ σίγμα. Στ. 11: Οἱ Λιλιμπάκη - Στεφανῆ σημειώνουν ἐκ παραδρομῆς ὡς ὁρατὸ τὸ σημεῖο στίξεως μετὰ τὸν ἀριθμὸ ΡΟΘ. Στ. 12: *Ἀττίνα* Λιλιμπάκη - Στεφανῆ καὶ Hatzopoulos (*BullEpigr* 2006 καὶ *Τεκμήρια*)· ΑΤΤΙΜΑ ὁ χαράκτης ἐκ παραδρομῆς. Στ. 13: *Ὀρέσ<σ>της* Λιλιμπάκη - Στεφανῆ, ἡ γραφὴ *Ὀρέσστης* ὅμως πρέπει νὰ γίνει σεβαστή (βλ. ἤδη *BullEpigr*)· *Ζ[ωΐ]λου* Λιλιμπάκη - Στεφανῆ· *[Ζω]ΐλου* Hatzopoulos (*BullEpigr* 2006 καὶ *Τεκμήρια*), καθὼς ἴχνος τοῦ ἰῶτα εἶναι ὁρατό. Στ. 14, τέλος: ὁ χαράκτης χάραξε γάμμα ἀντὶ ἰῶτα. Στ. 15: *[Ἀ]σσκ[λ]ηπιοῦ* Λιλιμπάκη - Στεφανῆ καὶ Hatzopoulos (*Τεκμήρια*) ἀλλὰ καὶ τῶν δύο τριγωνικῶν γραμμάτων διακρίνεται ἡ κάτω ἀπόληξη τῆς ἀριστερῆς κεραίας. Στ. 16: *δικ(α)στῶν*: ὁ χαράκτης δὲν ἐχάραξε τὸ ἄλφα. Στ. 17: *Τάρτιος* Λιλιμπάκη - Στεφανῆ στὸ κείμενο, στὰ σχόλια ὅμως (180, σημ. 138, 183) θεωροῦν πιθανώτερο ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν γενικὴ *(Σ)τάρτι-ος*. Στὴν συνέχεια, *<Μ> [ἀν]τία* Λιλιμπάκη – Στεφανῆ, ὑποθέτοντας πὼς ὁ χαράκτης ἄρχισε να χαράζει τὴν λέξη *Μ(άρτυρες)* καὶ μετὰ συνέχισε μὲ τὸ ἐπίρρημα *ἀντία· μ[ε]*$^{\nu}$*τὰ* Hatzopoulos (*Τεκμήρια*). Στ. 20: *πα[ρὰ] Ε[ὐ]πολέμου* Λιλιμπάκη – Στεφανῆ. Στ. 21: *ἐν Δροέσται* Λιλιμπάκη – Στεφανῆ, διστάζοντας ἀνάμεσα στὴν ταύτιση μὲ τὸ «ἐθνικὸ» Δροιέσσται καὶ σὲ παραλλαγμένο τοπωνύμιο· *ἐν Δροέσται(ς)* Hatzopoulos (*BullEpigr* 2006 καὶ *Τεκμήρια*)· *πλέθρα [⁝. . . ⁝]* Λιλιμπάκη – Στεφανῆ· ἡ συγκόλληση ἀφήνει πράγματι τὴν ἐντύπωση κενοῦ τριῶν γραμμάτων, ἀλλὰ τὸ κενὸ

στὴν πραγματικότητα εἶναι πολὺ μικρότερο. Στ. 22: *τῆς γῆς ἧς παρὰ* Λιλιμπάκη – Στεφανῆ· *τῆς γῆς ἧς [ψιλῆς] παρά* Hatzopoulos (*Τεκμήρια*)· στὴν πραγματικότητα ἡ ἐντύπωση ὅτι ὑπάρχει κενὸ δύο τουλάχιστον γραμμάτων μεταξὺ τῶν λέξεων *ἧς* καὶ *παρά* (γιὰ τὸ ὁποῖο δὲν ὑπάρχει προφανὴς ἀποκατάσταση) εἶναι ἐσφαλμένη καὶ ὀφείλεται στὴν συγκόλληση. Στ. 31: τὸ τρίστιγμο πρὶν ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ προβλέφθηκε ἀπὸ τὸν χαράκτη ἀλλὰ δὲν φαίνεται νὰ χαράχθηκε. Στ. 35: *[Στάρ]τιρ[ς]* Λιλιμπάκη – Στεφανῆ.

Σελ. ΙΙ: Στ. 1: Παραλείπεται ἀπὸ τὸν Πέτσα. Στ. 2: *παρὰ [Σισία (;)]* Πέτσας· *παρὰ Σ̣[ισία ---]* Hatzopoulos (*Institutions*)· *παρὰ Σ[ισίαν γῆς πλέθρα]* Λιλιμπάκη – Στεφανῆ· *παρὰ Σ[ισίαν γῆς πλέθρα* τόσα, *ἀκαίνας* τόσας] Hatzopoulos (*Τεκμήρια*). Στ. 3: *ΚΑ τὸ π[λέθρον]* Πέτσας· *ΚΑ τὸ πλ[έθρον δραχμῶν* --- ὁ δεῖνα *τὴν τιμὴν ἔχει πᾶσαν]* Hatzopoulos (*Institutions*)· *ΚΑ τὸ π[λέθρον δραχμῶν* ⋮ *---]* Λιλιμπάκη – Στεφανῆ· ⋮ ΚΑ *τὸ πλ[έθρον δραχμῶν* τόσων. *Τὴν τιμὴν ἔχει πᾶσαν.]* Hatzopoulos (*Τεκμήρια*). Στ. 4: *βεβαιω[ταὶ ---]* Πέτσας· *βεβαιω[τὴς ---]* Hatzopoulos· *βεβαι[ωταὶ ---]* Λιλιμπάκη – Στεφανῆ, δὲν ὑπάρχει ὅμως χῶρος γιὰ συμπλήρωση τοῦ ὀνόματος δύο βεβαιωτῶν. Στ. 5: Ἡ συμπλήρωση *ἱερέ[ως ---. Μάρτυρες* ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος] στὸ Hatzopoulos (*Institutions*). Στ. 6: *Εὐπόλ[εμος Στάρτ---* ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος *Το]-*, Hatzopoulos· *Εὐπό[λεμος --- Το]-* Λιλιμπάκη – Στεφανῆ. Στ. 7: Ὁ χαράκτης χάραξε ἄλλο γράμμα (πῖ;) ἀντὶ λάμβδα, στὴν συνέχεια τὸ ἀπέξεσε καὶ προσέθεσε τὸ λάμβδα ἀριστερώτερα. Στ. 9: *παρὰ Σισία[---]* Πέτσας· *παρὰ Σισ̣ία[--- ἧς γείτων (;) Ὀλύμ-]* Hatzopoulos (*Institutions*)· *παρὰ Σισί[αν γῆς πλέθρα]* Λιλιμπάκη – Στεφανῆ καὶ Hatzopoulos (*Τεκμήρια*). Στ. 10: *Σακ[---]* Πέτσας· *Σακό[λα]* Hatzopoulos· *Σακ[όλα]* ὀρθὰ οἱ Λιλιμπάκη – Στεφανῆ. Στ. 11: Ἡ συμπλήρωση *Σι[κίττου]* ὀφείλεται στὶς Λιλιμπάκη – Στεφανῆ καὶ ἀκολουθήθηκε ἀπὸ τὸν Hatzopoulos (*Τεκμήρια*). Στ. 12: *Ἐακύ[τα]* Πέτσας· *Ἐακύτ̣α, [ἱερέως Νικάνδρου (;). Μάρτυρες* ὁ δεῖνα] Hatzopoulos (*Institutions*)· *Ἐακύ[τα --- Νίκανδρος]* Λιλιμπάκη – Στεφανῆ· *Ἐακύτα, [ἱερέως Νικάνδρου. Μάρτυρες Νίκανδρος]* Hatzopoulos (*Τεκμήρια*). Στ. 14: *Παράμοῠ[ο]ς [----]* Πέτσας, Λιλιμπάκη – Στεφανῆ· *Παράμον[ο]ς [Κηφισ---]* Hatzopoulos (*Τεκμήρια*). Στ. 15: *Γορ-[γ]ί[α]* Πέτσας, Λιλιμπάκη – Στεφανῆ· *Γοργία* Hatzopoulos. Στ. 16: *Σισίᾳ[ν] γ[---]* Πέτσας· *παρὰ Σισία γ[ῆν --- ἧς γείτων]* Hatzopoulos (*Institutions*)· *παρὰ Σισία[ν] γ[ῆς πλέθρα* ⋮ *---]* Λιλιμπάκη – Στεφανῆ, Hatzopoulos (*Τεκμήρια*). Στ. 17: *πλέθρο[ν] δ[ραχμῶν ---]* Πέτσας, Λιλιμπάκη – Στεφανῆ· *πλέθρον δρ[αχμῶν* τόσων. Ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος] Hatzopoulos. Στ. 18: Ἡ συμπλήρωση στὸ Hatzopoulos (*Institutions*). Στ. 19: *[Μ]ά[ρτυρες]* Πέτσας· *Μάρ[τυρες]* Hatzopoulos· *[Μ]ά[ρτυρες]* Λιλιμπάκη – Στεφανῆ. Στ. 20: *[Ἀ]λ[---]* Πέτσας· *[Ἀ]λ[---]* Λιλιμπάκη – Στεφανῆ· *Ἀλ[---]* Hatzopoulos. Στ. 21: *Γο[ρ]γί[α]* Πέτσας, Λιλιμπάκη – Στεφανῆ· *Γοργίᾳ* Hatzopoulos. Στ. 22: *ἐν Γαιμε[ί]ωι Π̣[----]* Πέτσας· *ἐν Γαιμείωι γ[ῆν]* Hatzopoulos (*Institutions*)· *ἐν Γαιμε[ί]ωι π[λέθρα]* Λιλιμπάκη – Στεφανῆ· *ἐν Γαιμείωι γ[ῆς πλέθρα* τόσα, *ἀκαίνας* τόσας] Hatzopoulos (*Τεκμήρια*). Στ. 25: *ἱε[ρ]έω[ς]* Πέτσας, Λιλιμπάκη – Στεφανῆ· *ἱερέω[ς]* Hatzopoulos. Στ. 26: *Ἀ[δύ̣]μ[ου]* Πέτσας· *Ἀ[δύ]μ[ου]* Λιλιμπάκη – Στεφανῆ· *Ἀδύμ[ου]* Hatzopoulos. Στ. 28: *Γ[ο]ργ[ία]* Πέτσας· *Γοργία* Hatzopoulos· *Γ[ο]ργ[ία]* Λιλιμπάκη – Στεφανῆ. Στ. 29: *πλέ[θρ]α* Πέτσας, Λιλιμπάκη – Στεφανῆ· *πλέθρα* Hatzopoulos. Στ. 30: *Σωπ̣[ά]τρ[ου]* Πέτσας, Λιλιμπάκη – Στεφανῆ, Hatzopoulos (*Institutions*)· *Σωπ̣άτρου* Hatzopoulos (*Τεκμήρια*) ἀπὸ στοιχειοθετικὸ λάθος (βαρεῖα ἀντὶ ἀγκύλης). Στ. 31: *δραχμῷ[ν]* Πέτσας· *δραχμῶν* Hatzopoulos· *δραχμῶ[ν]* Λιλιμπάκη – Στεφανῆ. Στ. 32: *π[ᾶσαν]* Πέτσας, Λιλιμπάκη – Στεφανῆ· *πᾶ̣[σαν]* Hatzopoulos. Στ. 33: *[Μ]ά̣ρ[τυρες]* Πέτσας καὶ Λιλιμπάκη – Στεφανῆ· *Μάρ̣τ[υρες]* Hatzopoulos. Στ. 34: *Σωπ[α]τ[ρο---]* Πέτσας, Λιλιμπάκη – Στεφανῆ· *Σωπάτρ[ου]* Hatzopoulos. Στ. 35: *Γ[ο]ργ[ία]* Πέτσας· *Γοργ[ία]* Hatzopoulos· *Γο[ρ]γί[α]* Λιλιμπάκη – Στεφανῆ. Στ. 36: *Γαιμείω[ι ---]* Πέτσας· *Γαιμείω[ι] γ[ῆν]* Hatzopoulos (*Institutions*)· *Γαιμείω[ι ---]* Λιλιμπάκη – Στεφανῆ· *Γαιμείω[ι] γ[ῆς]* Hatzopoulos (*Τεκμήρια*). Στ. 37: *Πο[λυ]κ[---]* Πέτσας, Λιλιμπάκη – Στεφανῆ· *Πολ[υ]κ[λῆς]* Hatzopoulos (*Institutions*)· *Πολ[υ]-κ[λέους]* Hatzopoulos (*Τεκμήρια*). Στ. 39: *ἔχε[ι]* Πέτσας, Λιλιμπάκη – Στεφανῆ· *ἔχει* Hatzopoulos. Στ. 40: *Μά[ρ]-τυρ[ες]* Πέτσας, Hatzopoulos (*Institutions*)· *Μ[άρ]τυρ[ες]* Λιλιμπάκη – Στεφανῆ· *Μάρτυρ[ες]* Hatzopoulos (*Τεκμήρια*). Στ. 40-41: *[Νι]|κάνωρ* Πέτσας, Λιλιμπάκη - Στεφανῆ· *[Νί]|κανδρ[ος]* Hatzopoulos.

Ἡ πλήρης καὶ ἀναλυτικὴ δημοσίευση τῶν Λιλιμπάκη – Στεφανῆ καὶ Hatzopoulos (*Τεκμήρια*), σὲ συνδυασμὸ μὲ μεταγενέστερες ἀναλυτικὲς πραγματεύσεις τοῦ περιεχομένου, καθιστᾶ περιττὴ ἐδῶ τὴν ἐξαντλητικὴ πραγμάτευση τοῦ περιεχομένου τῆς ἐπιγραφῆς.

Σὲ ἀντίθεση μὲ ἄλλους καταλόγους ὠνῶν ἀπὸ τὴν Μακεδονία (Hatzopoulos, *Institutions* II 98-99, ἀρ. 83 καὶ Καφταντζῆ, *Ἱστορία* Α΄ 342-43, ἀρ. 568) καὶ ἄλλες περιοχὲς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου (βλ. M. Faraguna, *Chiron* 30 [2000] 65-115), ὁ κατάλογος τῆς Μίεζας δὲν εἶναι κατάλογος πωλήσεων δημόσιας ἢ ἱερῆς γῆς συντεταγμένος ἀπὸ τὶς ἁρμόδιες ἀρχές (ὅπως στὰ προαναφερθέντα μακεδονικὰ παραδείγματα) οὔτε συστηματικὴ καταγραφὴ ὅλων τῶν ἐγγείων συναλλαγῶν ἑνὸς ἔτους, ἀλλὰ ἐπὶ λίθου κατάλογος τῶν ἀγορῶν ἑνὸς καὶ μόνου προσώπου,

ποὺ στήθηκε ἢ ἐντοιχίσθηκε μὲ δική του πρωτοβουλία σὲ οἴκημα ἢ κτῆμα τῆς ἰδιοκτησίας του, ὅπως καὶ οἱ μεμονωμένες ὠνὲς ποὺ εἶναι γνωστὲς ἀπὸ ἄλλες περιοχὲς τῆς Μακεδονίας (βλ. π.χ. Hatzopoulos, *Amphipolis* 33-38, ἀρ. VI· τοῦ ἰδίου, *Institutions* II 101-102, ἀρ. 87). Τὸ ὅτι πρόκειται γιὰ ἔγγραφο ποὺ τοποθετήθηκε σὲ ἰδιοκτησία τοῦ ἀγοραστῆ ἐξηγεῖ καὶ τὴν ἀνεύρεσή του ὄχι στὸ ἀστικὸ κέντρο τῆς Μίεζας, ἀλλὰ στὴν ἐπίχωση τοῦ –κατὰ τουλάχιστον μισὸν αἰῶνα προγενέστερου– Τάφου τῆς Κρίσεως. Ὁ Τάφος ἀνεγέρθηκε σὲ ἀγροτικὴ περιοχὴ περὶ τὰ δύο χιλιόμετρα βορειοανατολικὰ τοῦ κέντρου τῆς πόλεως, στὶς παρυφὲς τῆς ὁδοῦ ἡ ὁποία, παρακάμπτοντας τὴν Λουδιακὴ λίμνη ἀπὸ βορρᾶ, συνέδεε τὴν Μίεζα μὲ τὴν Πέλλα. Ἡ ὑπεραστικὴ αὐτὴ ὁδὸς κατὰ μῆκος τῆς ὁποίας ἀφθονοῦν οἱ ταφές, παρέθεε πιθανῶς ἀγροκτήματα, ἐπαύλεις καὶ ὑποστατικά.

Στὸ ἀνεπτυγμένο τυπικὸ τῶν τεσσάρων πρώτων ὠνῶν περιλαμβάνονται ἡ χρονολογία (μὲ τὰ ὀνόματα τῶν ἀρχόντων), τὸ ὄνομα τῶν συμβαλλομένων, ἡ φύση ἢ/καὶ ἡ θέση τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἀγοραπωλησίας, ἡ ἔκτασή του σὲ πλέθρα καὶ ἄκαινες, ἡ τιμὴ μονάδος, τὰ ὀνόματα τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἐγγυητῶν, καί, τέλος τὸ γεγονὸς τῆς καταβολῆς καὶ τὸ ὕψος τῆς τιμῆς· οἱ ἕξι ὠνὲς τῆς δεξιᾶς «σελίδος» παρουσιάζουν ἁπλουστευμένο τυπικό: δὲν ἀναφέρονται ὁ μήνας, ἡ θεότητα ποὺ ὑπηρετεῖ ὁ ἐπώνυμος ἱερεύς (ποὺ ἀναφέρεται στὶς δύο ἀπὸ τὶς τέσσερες ὠνὲς τῆς δεξιᾶς σελίδος) καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ΤΑΓΩΝΑΤΩΝ (γιὰ τοὺς ὁποίους βλ. κατωτέρω).

Οἱ δέκα ὠνὲς τοῦ καταλόγου (τέσσερες στὴν πρώτη «σελίδα» καὶ ἕξι στὴν δεύτερη) καταγράφουν τὴν ἀγορὰ ἰσάριθμων κτημάτων ἀπὸ τὸν Ζώπυρο γιὸ τοῦ Γοργία. Οἱ τέσσερες ὠνὲς τῆς ἀριστερῆς «σελίδος» χρονολογοῦνται κατὰ τὸν μῆνα Περίτιο τοῦ ἔτους κατὰ τὸ ὁποῖο ἐπιστάτης τῶν Μιεζαίων ἦταν ὁ Ὀνόμαρχος καὶ ἱερεὺς τοῦ Ἀσκληπιοῦ ὁ Νικάνωρ (γιὰ τὸ ἀξίωμα τῶν Εὐπολέμου καὶ Νικάνορος, βλ. κατωτέρω), ἐνῷ ἀπὸ τὶς ἕξι ὠνὲς τῆς δεξιᾶς «σελίδος», οἱ τέσσερες πρῶτες χρονολογοῦνται ἐπὶ ἐπιστάτου Ἐακύτα καὶ ἱερέως τοῦ Ἀσκληπιοῦ τοῦ Νικάνδρου καὶ οἱ δύο τελευταῖες ἐπὶ ἱερέως τοῦ Ἀσκληπιοῦ τοῦ [Διο]γένους (ἢ [Πυθο]γένους· τὸ ὄνομα τοῦ ἐπιστάτη δὲν σώζεται).

Εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ Ζώπυρος προέβη σὲ μαζικὴ ἀγορὰ γαιῶν (δέκα κτήματα ἐντὸς τριῶν –προφανῶς συνεχόμενων– ἐτῶν, τέσσερα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐντὸς τοῦ ἰδίου μηνός), συνολικῆς ἐκτάσεως καὶ τιμήματος ἀντίστοιχων μὲ μεγάλες βασιλικὲς δωρεές (βλ. M. B. Hatzopoulos, *Τεκμήρια* 10 [2011] 48), καὶ μάλιστα στὴν ἴδια περιοχή, μὲ στόχο τὴν δημιουργία μιᾶς ἐνιαίας μεγάλης γαιοκτησίας. Ἀπὸ τὰ δέκα καταγεγραμμένα κτήματα, τὰ πρῶτα τρία ἐντοπίζονται στὴν περιοχὴ τῶν Δροιεστῶν, τὰ ἑπόμενα τέσσερα στὴν περιοχὴ τοῦ ποταμοῦ (;) Σισία καὶ τὰ δύο τουλάχιστον ἀπὸ τὰ τρία τελευταῖα στὴν τοποθεσία Γαιμεῖον. Ἀξιοπαρατήρητο εἶναι ὅτι ὁ Ζώπυρος εἶχε ἤδη ἀποκτήσει δύο κτήματα στοὺς Δροιέστες καὶ ἕνα στὸ Γαιμεῖον.

Γιὰ τὶς γεωγραφικὲς πληροφορίες ποὺ μᾶς δίνει ἡ ἐπιγραφὴ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἐπιγραφὴ ἀρ. **401** τῆς Κύρρου, βλ. M. B. Hatzopoulos, *Τεκμήρια* 10 (2011) 60-62, τοῦ ἰδίου *CRAI* 1913, 1391-96, καθὼς καὶ στὴν Εἰσαγωγὴ τῆς Μίεζας καὶ τῆς Κύρρου. Οἱ Δρο(ι)έστες (δηλαδὴ Δρυέστες· σχετικὰ μὲ τὴν μορφὴ τοῦ ὀνόματος βλ. ἀρ. **66**, ἀνωτέρω, καὶ M. B. Hatzopoulos, *Τεκμήρια* 10 [2011] 61, σημ. 45) –ἐθνικό/τοπωνύμιο παράγωγο τοῦ ὀνόματος τῆς δρυός– πρέπει νὰ ἐντοπισθοῦν στὶς βόρειες ἐσχατιὲς τῆς χώρας τῆς Μίεζας, στὰ ὅρια μὲ τὴν Νέα Πόλι (βλ. στ. I 10-11). Τὸ γεγονὸς ὅτι μεταξὺ τοῦ ἀστικοῦ κέντρου τῆς Μίεζας καὶ ἐκείνου τῆς Νεαπόλεως παρεμβάλλεται τὸ ἀστικὸ κέντρο τῆς Σκύδρας δὲν ἀποκλείει τὴν περίπτωση κοινοῦ συνόρου μεταξὺ Νεαπόλεως καὶ Μίεζας, δεδομένου ὅτι ἀγνοοῦμε τὴν ἔκταση καὶ τὴν διάταξη τῶν χωρῶν τῶν

τριῶν αὐτῶν πόλεων (πρβλ. καὶ στὴν Εἰσαγωγὴ τῆς Πέλλας, σημ. 60). Ἐνδεχομένως στὴν ἴδια περιοχὴ πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ καὶ ὁ ποταμὸς (;) Σισίας, ἀλλὰ καὶ τὸ Γαιμεῖον, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Ὀλυμπίχου τοῦ Σακόλα, ὡς μάρτυρος σὲ δύο ὠνές (ἀρ. β΄ καὶ γ΄) σχετικὲς μὲ ἀγορὰ γαιῶν στὴν περιοχὴ τῶν Δροιεστῶν, σὲ μία τουλάχιστον ὠνή (ἀρ. ι΄) σχετικὴ μὲ ἀγορὰ γαιῶν στὸ Γαιμεῖον, καὶ ὡς ἐγγυητοῦ σὲ τουλάχιστον δύο ὠνὲς σχετικὲς μὲ ἀγορὰ γαιῶν *παρὰ Σισίαν* (ἀρ. δ΄ καὶ στ΄), ἀλλὰ καὶ τοῦ Παραμόνου ὡς μάρτυρος ὠνῆς *παρὰ Σισίαν* καὶ ὡς ἐγγυητοῦ σὲ μία ἀπὸ τὶς δύο ὠνὲς κτημάτων στὸ Γαιμεῖον.

Τὸ γεγονὸς ὅτι μάρτυρες (στ. Ι 8-9), ἐγγυητές (στ. Ι 3-4), ἀλλὰ ἴσως καὶ πωλητές (στ. ΙΙ 28-29· μήπως πρόκειται γιὰ τὸν Ἀττίνα τοῦ Ἀνδρονίκου, Νεαπολίτη, ἐγγυητὴ σὲ δύο ἀγορές [στ. Ι 4 καὶ 24] καὶ γείτονα σὲ μίαν ἄλλη [στ. Ι 12];) εἶναι πολῖτες ἄλλων μακεδονικῶν πόλεων θέτει τὸ ἐρώτημα τοῦ δικαιώματος ἐγκτήσεως πολιτῶν μιᾶς πόλεως στὴν χώρα μιᾶς ἄλλης, τουλάχιστον ἐντὸς τοῦ ἴδιου διοικητικοῦ διαμερίσματος (πρβλ. Hatzopoulos, *Institutions* Ι 354, σημ. 6).

Χρήσιμες πληροφορίες παρέχει ὁ κατάλογος γιὰ τοὺς πολιτικοὺς θεσμοὺς τῶν μακεδονικῶν πόλεων. Κατ' ἀρχὰς ἐπιβεβαιώνει τὸν ἐνιαύσιο χαρακτῆρα τῆς θητείας τοῦ ἐπιστάτη καὶ τοῦ ἱερέως τοῦ Ἀσκληπιοῦ, διότι διαφορετικὰ τὰ ὀνόματά τους δὲν θὰ μνημονεύονταν γιὰ τὴν χρονολόγηση δημοσίων ἐγγράφων (ἀπὸ τὰ ὁποῖα προέρχονται –αὐτούσια ἢ συντετμημένα– τὰ ἀναγραφόμενα κείμενα τοῦ καταλόγου). Στοὺς ἐνιαύσιους πολιτικοὺς ἄρχοντες ποὺ χρησιμεύουν στὴν χρονολόγηση τῶν ἐγγράφων συγκαταλέγονται καὶ οἱ Εὐπόλεμος καὶ Λυσανίας τὸ ἀξίωμα τῶν ὁποίων ἐπιγράφεται (στὴν γενικὴ πληθυντικοῦ) ὡς ΤΑΓΩΝΑΤΩΝ (ὁ ὅρος μαρτυρεῖται, ἀλλὰ δὲν εἶχε ἀναγνωρισθεῖ, καὶ σὲ ἐπιγραφὴ τῆς Τύρισσας· βλ. ἀρ. **423**, κατωτέρω). Οἱ δύο πρῶτες ἐκδότριες τὸν ἑρμήνευσαν ὡς γενικὴ πληθυντικοῦ ἑνὸς ἀμάρτυρου οὐσιαστικοῦ **ταγωνάτας* ποὺ θὰ ἦταν ἡ ὀνομασία ἑνὸς ἄρχοντος καὶ παρεφθαρμένη μορφὴ τῆς ὁποίας θὰ ἀποτελοῦσε γλῶσσα τοῦ Ἡσυχίου (Ἡσυχ., λ. ταγόναγα· *μακεδονική τις ἀρχή*). Ὅπως ὅμως ἤδη ἐπεσήμανε ὁ Μ. Β. Χατζόπουλος (*BullEpigr* 2006, 252· M. B. Hatzopoulos, *Τεκμήρια* 10 [2011] 47-69), τέτοια λέξη δὲν μπορεῖ νὰ ἐτυμολογηθεῖ καὶ νὰ ἑρμηνευθεῖ στὴν ἑλληνική (**ταγωνάτας· ταγός* + *ὠνήτης* < *ὠνάτας*;). Τὸ πιθανώτερο εἶναι ὅτι πρόκειται γιὰ δύο λέξεις: *ταγῶν ἀτῶν*, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ δεύτερη εἶναι ἡ γενικὴ πληθυντικοῦ τῆς ἀντωνυμίας *αὐτός* μὲ τὴν συντετμημένη μορφὴ τῆς διφθόγγου, γνωστὴ ἀπὸ διάφορες περιοχὲς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου (στὴν Ἀττικὴ ἴσως ἤδη ἀπὸ τὸν 5ον αἰ. π.Χ. (Teodorsson, *Phonemic System* 116, ἀρ. 90· *contra* Threatte, *Grammar* Ι 344). Στὴν συγκεκριμένη χρήση ἡ ἀντωνυμία θὰ ἔχει τὸ ἐμφατικὸ νόημα «κατ' ἐξοχήν». Ἐὰν στὴν μακεδονικὴ ὁ ὅρος *ταγὸς* εἶχε τὸ γενικὸ νόημα τοῦ «ἄρχοντος», *ταγῶν ἀτῶν* θὰ σήμαινε «ὅταν κατ' ἐξοχὴν ἄρχοντες ἦσαν...», σὲ ἀντιδιαστολὴ μὲ τούς –ἐπίσης ἄρχοντες– δικαστές. Ἡ τυπικὴ αὐτὴ ἔκφραση ὑποκρύπτεται πιθανῶς στὴν παρεφθαρμένη γλῶσσα τοῦ Ἡσυχίου. Τέλος, ὁ κατάλογος ἐπιβεβαιώνει τὴν φύση τοῦ ἀξιώματος τῶν δικαστῶν: σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς βασιλικοὺς δικαστές (γιὰ τοὺς ὁποίους βλ. ἀρ. **423**, κατωτέρω), ἐδῶ πρόκειται γιὰ πολιτικὴ ἀρχή, φορεῖς τῆς ὁποίας δύνανται νὰ παρίστανται ὡς μάρτυρες σὲ νομικὲς πράξεις, ὅπως καὶ σὲ πόλεις ἄλλων περιοχῶν τῆς ἑλληνικῆς οἰκουμένης (βλ. π.χ. *I. Mylasa* 202, 224, 226, 806-807, 810-811, 816A, 824, 830, 833, 849, 904· C. B. Welles κ. ἄ., *Dura-Europos* V, I, 98-109, ἀρ. 18 καὶ 19).

Πλούσια εἶναι ἡ πληροφόρηση ποὺ παρέχει ὁ κατάλογος γιὰ τὸ μακεδονικὸ ὀνομαστικό. Ἐπὶ συνόλου 42 ἀρκούντως διατηρουμένων ἀνθρωπωνυμίων, τὰ 25 (Ζώπυρος, Γοργίας,

Ἀνδρόνικος, Ὀνόμαρχος, Εὐπόλεμος, Ἀσκληπιόδωρος, Σώπατρος, Ἀντίφιλος, Διογένης, Πυθογένης, Φίλιππος, Μένων, Μόλων, Ἄδραστος, Ὀρέστης, Ζωΐλος, Λυσανίας, Νίκανδρος, Βίων, Ἀντιλέων, Φίλαγρος, Παράμονος, Πολυκλῆς, Διονύσιος, Κη[φ]ισ[---]) μποροῦν να χαρακτηρισθοῦν ὡς πανελλήνια (παρ' ὅτι ὁρισμένα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι πολὺ δημοφιλῆ στὴν Μακεδονία, ὅπως τὰ Ἀνδρόνικος, Σώπατρος, Φίλιππος, Ὀρέστης), τὰ 14 ὡς ἐπιχώρια (δηλαδὴ ὀνόματα ἑλληνικῆς ἐτυμολογίας, ἀλλὰ μορφῆς ἀσύμβατης μὲ τὴν ἀττικὴ κοινή, ἢ ὀνόματα ἑλληνικῆς ἐτυμολογίας ποὺ ἀπαντοῦν ἀποκλειστικὰ ἢ σχεδὸν ἀποκλειστικὰ στὴν Μακεδονία, ἢ ὀνόματα ποὺ ἀπαντοῦν ἀποκλειστικὰ ἢ σχεδὸν ἀποκλειστικὰ στὴν Μακεδονία καὶ τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν προφανῆ ἐτυμολογία στὰ ἑλληνικὰ ἢ σ' ἄλλη γνωστὴ γλῶσσα· γιὰ τὶς κατηγορίες ὀνομάτων τοῦ μακεδονικοῦ ὀνομαστικοῦ, βλ. M. B. Hatzopoulos, στὸ *Greek Personal Names* 102-103), ἐνῷ ὑπάρχουν καὶ ἕνα «βρυγικό» (Μαννίας), ἕνα πιθανώτατα προερχόμενο ἀπὸ ἐθνικὸ πόλεως τῆς Κρήτης (Σιβύρτιος) καὶ ἕνα ἀδιευκρίνιστο (Σικκίτας).

Ἀπὸ τὰ 14 ἐπιχώρια ὀνόματα τουλάχιστον τὰ 12 ἔχουν ἑλληνικὴ ἐτυμολογία, εἴτε προφανῆ (Νικάνωρ, Ἄδυμος, Φίλος, Ὀλύμπιχος, Κράτερος, Ἕκτωρ) εἴτε λιγώτερο προφανῆ. Τὸ ὄνομα Ἀττίνας παράγεται ἀπὸ τὴν οἰκεία προσφώνηση τοῦ πατέρα *ἄττα* (O. Masson, *RevNum* 28 [1986] 57 [= *OGS* II 527]· βλ. τώρα καὶ Νίγδελη, *Θεσσαλονίκεια* 378, ἀρ. 8) ἡ ὁποία ἀνήκει, μεταξὺ ἄλλων, καὶ στὸ ἀρχαῖο «αἰολικὸ» ὑπόστρωμα τῆς περιοχῆς (πρβλ. Chantraine, *Dictionnaire* 135). Βάλακρος καὶ Βάλαγρος εἶναι τοπικὲς διαλεκτικὲς παραλλαγὲς τοῦ ἀνθρωπωνυμίου / παρωνυμίου Φάλακρος, ἰδιαίτερα δημοφιλοῦς στὴν δυτικὴ καὶ βόρειο Ἑλλάδα (βλ. M. B. Hatzopoulos, *BCH* 111 [1987] 406-10 καὶ *Ἀρχαία Μακεδονία* VI [1996 (1999)] 235-36). Τὸ ὄνομα Σακόλας μαρτυρεῖτο μία ἀκόμη φορά, ὡς πατρώνυμο μισθοφόρου ἰλλυρικῆς μᾶλλον καταγωγῆς (*SEG* 42 [1992] 329), ἀλλὰ τώρα καὶ σὲ νέα ἐπιγραφὴ τῆς Θεσσαλίας (B. Helly καὶ A. Tziafalias, *Τόποι* 18 [2013] 137-142, στ. 76, 87-88 καὶ 88-89 καὶ σελ. 229 μὲ σημ. 201)· ὑπὸ τὴν ἀσυναίρετη μορφὴ Σακόλαος, μαρτυρεῖται στὴν Ἀλεξάνδρεια ὡς πατρώνυμο κάποιου Κλέωνος (*I. Hermoupolis* 4, στ. 187). Πιθανώτατα πρόκειται γιὰ διθεματικὸ ἑλληνικὸ ἀνθρωπωνύμιο μὲ πρῶτο συνθετικὸ τὴν λέξη *σακός / σηκός* (= «μάνδρα», πρβλ. *Σακίς - Σηκίς*) καὶ δεύτερο συνθετικὸ τὴν λέξη *λαός* (πρβλ. *Πρατόλας*). Τὸ ὄνομα Τόλων, ἅπαξ λεγόμενον, εἶναι πιθανώτατα ὑποκοριστικὸ παραγόμενο ἀπὸ τὴν ρίζα *Πτολε-*· πρβλ. *Τολεμαῖος* στὴν γειτονικὴ Θεσσαλία (βλ. *LGPN* IIIB) καὶ τοὺς θεσσαλικοὺς τύπους τοῦ ὅρου *πολιτάρχης-πολίταρχος* καὶ τῶν παραγώγων του: *τολλιαρχέντουν* (*SEG* 23 [1968] 437), *ττολιαρχέντουν* (*IG* IX 2, 459 μὲ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ στ. 10 ἀπὸ τὸν N. M. Βερδελῆ, βλ. *REA* 66 [1964] 314, σημ. 4), *ττολίαρχοι* καὶ *ἀρχιττολιαρχέντος* (*IG* IX 2, 1233). Τὸ ὄνομα *Δρωπίδας* εἶναι γνωστὸ χάρις στὸ πατρώνυμο τοῦ Κλείτου, τοῦ ἑταίρου τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου (Ἀρρ., *Ἀνάβ.* 1.15.8, 3.11.8, 3.27.4, 4.8.1), καὶ ἀναντίρρητης ἑλληνικῆς ἐτυμολογίας (πρβλ. Ἡσυχίου, λ. *δρώψ· ἄνθρωπος*). Στάρτις εἶναι ἁπλῶς διαλεκτικὴ μορφὴ τοῦ κοινοῦ ἀνθρωπωνυμίου *Στράτ(τ)ις*, παραγώγου τοῦ προσηγορικοῦ *στρατός*, μὲ διαφορετικὸ συλλαβισμὸ τοῦ ὑγροῦ μεταξὺ δύο συμφώνων. Τὸ ὄνομα Ἐακύτας ἀνήκει στὴν γνωστὴ κατηγορία ἑλληνικῶν ὀνομάτων ποὺ σχηματίζονται μὲ τὴν προσθήκη τοῦ στοιχείου *-ύτας*, ὅπως ἐπισήμανε ἤδη ὁ πρῶτος ἐκδότης. Ἡ πρότασή του ὅτι τὸ πρῶτο στοιχεῖο *Ἐακ-* πρέπει νὰ ἑρμηνευθεῖ ὡς προερχόμενη ἀπὸ τὸ στοιχεῖο *Αἰακ-* (ἀπ' ὅπου τὸ γνωστὸ ἀνθρωπωνύμιο *Αἰακὸς* καὶ τὰ παράγωγά του), εἶναι τολμηρὴ ἀλλὰ δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποκλεισθεῖ. Τὸ ἀνθρωπωνύμιο Ἀμ[π(;)]ύκτας ἢ Ἀμ[π(;)]ύκτης (ἢ –λιγώτερο πιθανόν– Ἄμ[π(;)]υκτος εἶναι ἐπίσης δυσερμήνευτο· ἴσως σχετίζεται μὲ τὸ σπάνιο προσηγορικὸ *ἀμπυκτήρ*

(= «προμετωπίς», «κεφαλαριά») –τοῦ ὁποίου **ἀμπυκτής / *ἀμπυκτάς* θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι παραλλαγή–, ποὺ παράγεται ἀπὸ τὸ οὐσιαστικὸ *ἄμπυξ* καὶ τὸ ὁποῖο μαρτυρεῖται ἀπὸ τὴν μυκηναϊκὴ ἐποχὴ καὶ θεωρεῖται ὅτι ἐπιχωριάζει στὴν Θεσσαλία (Chantraine, *Dictionnaire* 78).

Τέλος, τὸ ἀμάρτυρο ἀλλοῦ ὄνομα Σικίττας (ἢ Σικίττης ἢ –λιγώτερο πιθανόν– Σίκιττος) παραμένει ἀδιευκρίνιστο, τὸ μαρτυρούμενο στὴν Θεσσαλία, στὴν Θράκη, στὴν Ἰωνία καὶ ἐπανειλημμένως στὴν Ἀττική, καθὼς καὶ μίαν ἀκόμη φορὰ στὴν Μακεδονία (Tataki, *Macedonians* 429, ἀρ. 15), ὄνομα Σιβύρτιος προέρχεται πιθανώτατα ἀπὸ τὸ σκοτεινῆς ἐτυμολογίας ὄνομα πόλεως τῆς Κρήτης, ἐνῷ τὸ ὄνομα Μαννίας (βλ. καὶ *IG* X 2, 2, 327) ἀνήκει μᾶλλον στὸ παλαιὸ βρυγικό / φρυγικὸ ὑπόστρωμα, ὅπως ἤδη εἶχε προτείνει ὁ πρῶτος ἐκδότης.

Ἡ ἀναλογία μεταξὺ ἐπιχωρίων καὶ πανελληνίων ἀνθρωπωνυμίων τοποθετεῖ τὸν κατάλογο τῆς Μίεζας μεταξὺ τοῦ καταλόγου τῶν ἡγεμόνων τῆς Βέροιας (*EKM* Α΄ 4, ὅπου πλειοψηφοῦν τὰ πανελλήνια) καὶ τῶν ὀνομάτων τῆς ὠνῆς τῆς Τύρισσας (;) (ἀρ. **423**, κατωτέρω) ὅπου πλειοψηφοῦν τὰ ἐπιχώρια, καὶ πλησίον ἐκείνων τοῦ ψηφίσματος τῆς Κύρρου (ἀρ. **401**, ἀνωτέρω), γιὰ νὰ περιορισθοῦμε σὲ περίπου σύγχρονα κείμενα (βλ. Μ. Β. Hatzopoulos, στὸ *Onomatologos* 356-65). Στὸν βαθμὸ ὅπου γίνεται δεκτὴ ἡ εἰκόνα ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὸ μικρὸ αὐτὸ στατιστικὸ δεῖγμα, τὸ συμπέρασμα ποὺ συνάγεται εἶναι ὅτι ὁ μᾶλλον ἢ ἧττον συντηρητικὸς χαρακτήρας τοῦ ὀνοματολογίου ἑκάστης πόλεως ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν βαθμὸ ἐντάξεώς της στὸ σύνολο τῆς ἑλληνικῆς οἰκουμένης, ὅπως συνάγεται καὶ ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν πολιτῶν της ποὺ μαρτυροῦνται ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς χώρας της, οἱ ὁποῖοι στὴν δεδομένη περίπτωση εἶναι 51 γιὰ τὴν Βέροια, 9 γιὰ τὴν Κύρρο, 6 γιὰ τὴν Μίεζα καὶ ἕνας γιὰ τὴν Τύρισσα.

94. Ἐπισημάνθηκε ἀπὸ τὸν A. Struck κατὰ τὴν περιοδεία τοῦ 1898 στὸν Ἄνω Κοπανό. Ἔκτοτε χάνονται τὰ ἴχνη της. Τὸ χειρόγραφο τοῦ ἄρθρου του, βάσει τοῦ ὁποίου ἔγινε ἡ δημοσίευση, περιέχει ἐπὶ πλέον ἀνέκδοτα στοιχεῖα: «Τὸ Ἄνω Κοπάνοβο ἔχει ἤδη φέρει στὸ φῶς πολὺ σημαντικὲς ἀρχαιότητες. Στὴν περιοχὴ αὐτὴν ἔκειτο ἀσφαλῶς τὸ Κίτιον. Ἡῦρα ἐδῶ ἤδη τὸ 1898 μία μαρμάρινη πλάκα 1,15 x 0,65 x 0,11, ἐπὶ τῆς ὁποίας μία δυσανάγνωστη ἐπιγραφὴ μὲ μικροὺς χαρακτῆρες μοῦ ἐπέτρεψε τὴν λήψη τοῦ κατωτέρω ἀπογράφου».

A. Struck, *AM* 27 (1902) 314, ἀρ. 28 (16-17, ἀρ. 31 στὸ χειρόγραφο τοῦ ἄρθρου).

Πρβλ. I. I. Russu, *EphDac* 8 (1938) 179 (γιὰ τὸ ὄνομα Βαρδίας)· Tataki, *Beroea* 363, σημ. 248· *EKM* Α΄ 165· Μ. Β. Χατζόπουλου, στὸ *Α΄ Πανελλήνιο Συνέδριο Ἐπιγραφικῆς*, 159-160.

4ος – 3ος αἰ. π.Χ. (;)

[Φι]λόκας, Ἀριστοφάνης,
[. .]ΑΝΦΗΣ, Παυσανίας,
[Χαι]ρέας, ΔΕΝΗΣΤΟΔΙΟΣ,
[Φί]λιππος, Ἀρτεμίδωρος,
ΔΗΜΟΝΙΠΟΓΟΡΟΥΣ
[Μέ]νανδρος, Φαίνιππος,
[Θε]ρσίλοχος, Διοσκουρ[ίδης],

[. .]κρανος, Ἀλκείδης,
[Ἀν]τίγονος, ΡΟΣΤΑΑΟΥ
[Σκ]ύμνος, Ἡρακλέ[δη]ς (;),
[. .]ΠΑΝΔΟΣΣΣΚΟΑΘ[. .]Σ
[. .]ΡΙΑΣ, Βαρδίας, Ἡρο[---]
[Βά]χχις, ΣΤΡΤΟΥΑΕΟΣ

Στὶς περιπτώσεις ὅπου ἡ μεταγραφὴ καὶ οἱ συναφεῖς συμπληρώσεις τοῦ ἄρθρου διαφέρουν αἰσθητὰ ἀπὸ ἐκεῖνες τοῦ χειρογράφου, σημειώνονται καὶ οἱ δύο ἐκδοχές. Στ. 2: *[Κλε]άνθης* (χειρ.), *[Εὐ]άν(θ)ης* (ἄρθ.). Στ. 3: *[Χα]ρέας* (χειρ.), *[Χαι]ρέας* (ἄρθ.). Στ. 4: *Ἀρτεμίδορ[ος]* (χειρ.), *Ἀρτεμίδ(ω)ρος* (ἄρθ.). Στ. 5: *[Εὐ]δῆμον (;) [Ἱπ]πογορ[ε]ῦς (;)* (χειρ.), *[Εὐ]δήμ(ω)ν* ΨΠΟΓΟΡΟΥΣ (ἄρθ.). Στ. 8: *[. .]κρανος* (χειρ.), *[Εὔ]κρανος* (ἄρθ.). Στ. 9: *Ῥοστάλου[ς]* (;) (χειρ.), ΡΟΣΤΑΑΟΥ (ἄρθ.). Στ. 10: *Ἡ[ρ]ακλέ[α]ς* (;) (χειρ.), *Ἡ(ρ)ακλε[ίδη]ς* (ἄρθ.)· γιὰ τὴν μορφὴ *Ἡρακλέ[δη]ς*, βλ. ἀρ. **494**, κατωτέρω. Στ. 11: *[. . . .]πανδος* --- (χειρ.), *[. .]πανδος (Εὔ)κο(λο)ς* (ἄρθ.). Στ. 12: *[Χα]ρ[έ]ας (;) Βαρδίας …* (χειρ.), *[. .]ρίας Βαρδίας Ἡρο—* (ἄρθ.). Στ.13: *[Βά]χχις Στρ[α]τό[κλ]εος* (χειρ.), *Στρ<α>το—* (ἄρθ.).

Ἡ ποιότητα τοῦ ἀπογράφου δὲν ἐπιτρέπει ἀσφαλεῖς ἀναγνώσεις. Πρόκειται προφανῶς γιὰ κατάλογο ὀνομάτων στὴν ὀνομαστική (μὲ πιθανὲς ἐξαιρέσεις στοὺς στ. 3, 5, 9 καὶ 13), δύο ἀνὰ στίχο (μὲ ἐξαίρεση τὸν στ. 12), ὅπως καὶ στὸν ὑστεροκλασσικὸ κατάλογο ἑταίρων ἀπὸ τὴν Λητή (Hatzopoulos, *Institutions* II ἀρ. 79). Ἡ ἀπουσία ρωμαϊκῶν ὀνομάτων ὑποδεικνύει ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἀνήκει τὸ ἀργότερο στὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχή. Μὲ βεβαιότητα ἢ μεγάλη πιθανότητα ἀναγνωρίζονται τὰ ὀνόματα Φιλόκας, Ἀριστοφάνης, Παυσανίας, Φίλιππος, Ἀρτεμίδωρος, Μένανδρος, Φαίνιππος, Θερσίλοχος ἢ Ἀρσίλοχος, Διοσκουρίδης, Ἀλκείδης, Ἀντίγονος, Σκύμνος, Ἡρακλείδης καὶ Βαρδίας, τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀπαντοῦν συχνὰ καὶ ἀλλοῦ στὴν Μακεδονία. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν τὰ ὀνόματα Φιλόκας, Φαίνιππος, Θερσίλοχος ἢ Ἀρσίλοχος, Ἀλκείδης καὶ Σκύμνος, ποὺ φαίνονται ἀμάρτυρα στὸ μακεδονικὸ ὀνομαστικό, καθὼς καὶ τὸ ὄνομα Ἀριστοφάνης, τὸ ὁποῖο, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Μίεζα (ὅπου τὸ φέρουν ὁ πατέρας καὶ οἱ γιοὶ τῶν Λύσωνος καὶ Καλλικλέους, «ἔνοικοι» τοῦ γνωστοῦ μακεδονικοῦ τάφου· βλ. ἀρ. **95**, κατωτέρω), μαρτυρεῖται μόνον γιὰ ἕναν καθαυτὸ Μακεδόνα τοῦ περιβάλλοντος τοῦ Ἀλεξάνδρου (οἱ ἄλλες δύο μαρτυρίες ἀφοροῦν ἕναν Ὀλύνθιο καὶ ἕναν Κασσανδρέα· βλ. Tataki, *Macedonians* 264, 131 καὶ 86). Τὸ ἐρώτημα ἐὰν ὁ Ἀριστοφάνης τοῦ καταλόγου πρέπει νὰ ταυτισθεῖ μὲ ἕνα ἐκ τῶν ὁμώνυμων νεκρῶν τοῦ τάφου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπαντηθεῖ. Ἐντύπωση προκαλεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι ὀκτὼ ἀπὸ τὰ βέβαια ἢ πιθανὰ ὀνόματα τοῦ καταλόγου (Ἀριστοφάνης, Παυσανίας, Φίλιππος, Μένανδρος, Διοσκουρίδης, Ἀντίγονος, Ἡρακλείδης, Ἡρομένης) ἀπαντοῦν στὴν μακεδονικὴ ἀριστοκρατία τῆς περιόδου τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐνῷ ἄλλα τρία (Χαιρέας, Σκύμνος, Ἡρόδωρος) εἶναι ὀνόματα μὴ Μακεδόνων ποὺ σχετίζονται ἐπίσης μὲ τὴν μακεδονικὴ αὐλὴ τῆς ἴδιας περιόδου (βλ. τὰ οἰκεῖα λήμματα τοῦ Berve, *Alexanderreich*).

ΕΠΙΤΥΜΒΙΕΣ

95. Ὁ «μακεδονικὸς» τάφος Λύσωνος καὶ Καλλικλέους ἀνακαλύφθηκε τυχαῖα καὶ ἀνασκάφηκε ἀπὸ τὸν Χ. Μακαρόνα τὸ 1942. Ὁ οἰκογενειακὸς αὐτὸς τάφος ἦταν συλημένος ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, ἀλλὰ οἱ τοῖχοι του ἦσαν κοσμημένοι μὲ μοναδικὲς τοιχογραφίες, οἱ δὲ κόγχες

στὶς ὁποῖες εἶχε ἐναποτεθεῖ ἡ τέφρα τεσσάρων γενεῶν ἔφεραν τὰ ὀνόματα δέκα ὀκτὼ συνολικὰ νεκρῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας. Σ' αὐτὰ πρέπει νὰ προστεθεῖ ἡ μνημειώδης ἐγχάρακτη ἐπὶ λίθου ἐπιγραφὴ μὲ τὰ ὀνόματα τῶν ἱδρυτῶν τοῦ τάφου ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ ὄψη τοῦ ὑπερθύρου μεταξὺ θαλάμου καὶ προθαλάμου. Ὅλες οἱ ἄλλες ἐπιγραφὲς εἶναι γραπτές, μὲ τὰ γράμματα σὲ ἐρυθρὸ χρῶμα καὶ τοὺς κανόνες ποὺ ὁρίζουν τοὺς στίχους στὶς περισσότερες ἐπιγραφὲς τοῦ τάφου σὲ μαῦρο χρῶμα. Χρονολογικά, οἱ ἐπιγραφὲς καλύπτουν τὰ δύο πρῶτα τρίτα τοῦ 2ου αἰ. π.Χ., χωρὶς νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ χρονολογηθοῦν ἀκριβέστερα. Ὕψος γραμμάτων: κόγχη 1: 0,05-0,055· κόγχες 2-4 καὶ 15: 0,03-0,035· ὑπέρθυρο: 0,02-0,025· κόγχη 5: 0,03-0,045· κόγχες 6-11: 0,015-0,02· κόγχες 12-14 καὶ 16-17: 0,016-0,035 (ἀρχικὰ γράμματα: 0,05).

Miller, *Tomb* 85-89 καὶ πίν. 23-26 (*SEG* 43 [1993] 406-424· *BullEpigr* 1995, 416· Mangoldt, *Makedonische Grabarchitektur* 173-77, ἀρ. Β71).

Πρβλ. O. Walter, *AA* 58 (1943) 325-28 (πρώτη ἀναφορὰ στὸν τάφο καὶ στὴν ἐπιγραφὴ τοῦ ὑπερθύρου)· Χ. Μακαρόνα, *Μακεδονικά* 2 (1941-52) 634-35, ἀρ. 83· Miller, *Architecture* 155-65 (γιὰ τὴν χρονολόγηση, ἰδίως 155 μὲ τὴν γνώμη τῶν Dorothy Thompson καὶ Peter Fraser)· Χ. Μακαρόνα – Stella G. Miller, *Archaeology* 27 (1974) 249-59 (*BullEpigr* 1976, 460, μὲ ἀναφορὰ σὲ πολλὲς ἐπιγραφὲς βάσει τῶν φωτογραφιῶν τοῦ ἄρθρου τῶν Μακαρόνα καὶ Miller)· Tybout, *Figurae* 377-80 (γιὰ τὴν χρονολόγηση)· Ἀλλαμανῆ, *Ἀρχαία Μίεζα* 16-17· Ρωμιοπούλου, *Λευκάδια* 39-44· Brecoulaki, *Peinture funéraire* 221-34, ἀρ. 15, εἰκ. 78-81 (γιὰ τὴν γραπτὴ διακόσμηση τοῦ μνημείου)· Katerina Rhômiopoulou, στὸ *Peinture et couleur* 23-25 (γιὰ τὸ ἴδιο θέμα)· Βικτωρίας Ἀλλαμανῆ - Ἀγγελικῆς Κουκουβοῦ - Εἰρήνης Ψαρρᾶ, *ΑΕΜΘ 20 Χρόνια* (2009) 18, εἰκ. 3· Sekunda, *Antigonid Army* 9-20 (γιὰ τὶς παραστάσεις).

Φωτογραφία.

Τέλη 3ου - πρῶτο ἥμισυ 2ου αἰ. π.Χ.

Πρώτη γενεά

Ὑπέρθυρο:	Λύσωνος ^{v} Καλλικλέους τῶν Ἀριστοφάνου.
Βόρειος τοῖχος, κόγχη 7:	Εὔιππος ^{v} Ἀριστοφάνου.
Βόρειος τοῖχος, κόγχη 8: (*πρώτη ἢ δεύτερη γενεά;*)	Σπάρτη ^{v} Λύσωνος, Εὐίππου $^{v\,v}$ γυνή.
Βόρειος τοῖχος, κόγχη 9:	Λύσων Ἀριστοφάνου.
Βόρειος τοῖχος, κόγχη 10:	Δημαρέτη ^{v} Ζωΐλου, Λύσωνος ^{v} γυνή.
Βόρειος τοῖχος, κόγχη 11:	[[- - - - - - - - - - - - - - - -]] Καλλ[ικλῆς Ἀριστοφάνου].

Βόρειος τοῖχος, κόγχη 12: Φίλα Ἀριστέου,
γυνὴ Καλλικλέους.

Δεύτερη γενεά
Δυτικὸς τοῖχος, κόγχη 5: Ἀριστοφάνης Λύσωνος.

Δυτικὸς τοῖχος, κόγχη 6: Στρατονίκη Ἀργείου,
Ἀριστοφάνου γυνή.

Ἀνατολικὸς τοῖχος, κόγχη 13: Ἀριστοφάνης Καλλι-
κλέους.

Ἀνατολικὸς τοῖχος, κόγχη 14: Θεσσαλονίκη ΑΔ̣[- - -],
Ἀριστοφάνου γυ[νή].

Ἀνατολικὸς τοῖχος, κόγχη 16: Ἀρ[γεῖο]ς Καλλικλέ̣ο[υς].

Ἀνατολικὸς τοῖχος, κόγχη 17: Σπάρτη Ε[.]Δ̣[----------],
[Ἀργείου γυνή].

Ἀνατολικὸς τοῖχος, κόγχη 18: Εὔιππος Καλλικ(λ)έους.

Τρίτη γενεά
Δυτικὸς τοῖχος, κόγχη 3: Λύσων Ἀριστο-
φ[άνου].

Δυτικὸς τοῖχος, κόγχη 4: Καλλιστὼ Δημητρίου,
[γυνὴ] Λύσωνος τοῦ Ἀριστοφάνου.

Δυτικὸς τοῖχος, κόγχη 1: Ἀργεῖος Ἀριστο-
φά̣ν̣ο̣υ̣.

Τέταρτη γενεά
Δυτικὸς τοῖχος, κόγχη 2: Στρατονίκηι Λύσωνος,
γυνὴ Ἱππίου, χαῖρε.

Ἄγνωστης θέσεως στὴν οἰκογένεια
Ἀνατολικὸς τοῖχος, κόγχη 15: Ἡγησὼ Παραμόνου,
γυνὴ Κτησίνου, χαῖρε.

Κόγχες 9 καὶ 11: Στὶς κόγχες αὐτὲς εἶχαν ταφεῖ οἱ δύο ἀδελφοὶ ποὺ μνημονεύονται στὴν ἐπιγραφὴ τοῦ ὑπερθύρου. Κόγχη 11: Τὸ ὄνομα τοῦ Καλλικλέους διαγράφηκε καὶ γράφηκε ἐκ νέου ἀμέσως πιὸ κάτω. Κόγχη 13-14:

Πρόκειται γιὰ τὴν ἴδια κόγχη, μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀριστοφάνου γραμμένο ἐπάνω ἀπὸ τὴν κόγχη καὶ ἐκεῖνο τῆς συζύγου του ἀριστερά· ἡ Miller σημειώνει ὅτι ἀπὸ τὸ πατρώνυμο τῆς Θεσσαλονίκης διακρίνεται ἄλφα, ἀριστερὴ διαγώνιος κεραία καὶ ἀκολουθεῖ χῶρος γιὰ δύο ἢ τρία γράμματα. Τὸ πατρώνυμο ὅμως θὰ μποροῦσε νὰ συνεχίζεται καὶ στὸ κάλυμμα τῆς κόγχης, ὅπως στὴν ἐπιγραφὴ τῆς κόγχης 16, τῆς ἴδιας γενεᾶς· ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΙΑΙ[---] Mangoldt. Κόγχη 16: Τὰ ὑπογραμμισμένα γράμματα στὴν πλάκα καλύψεως τῆς κόγχης, σύμφωνα μὲ τὸ ἀπόγραφο Μακαρόνα (βλ. Miller, *Τάφος* 80-83). Κόγχη 17: Μετὰ τὸ ἔψιλον τοῦ πατρωνύμου τῆς Σπάρτης, χῶρος γιὰ ἕνα γράμμα καὶ στὴν συνέχεια ἀριστερὴ διαγώνιος· ἡ Miller παρατηρεῖ ὅτι ἡ συμπλήρωση *Ε[ὐίππου]* δὲν ἀποκλείεται, ἂν καὶ δὲν εἶναι ἡ πιθανώτερη ἐπιγραφικά· *Εὐ[---] Ἀρ[γείου] SEG*, ἐκ παραδρομῆς. Κόγχη 18: Ὄνομα καὶ πατρώνυμο ἑκατέρωθεν τῆς παραστάσεως· ὅπως παρατηρεῖ τὸ *SEG*, λείπει τὸ Λ τῆς καταλήξεως τοῦ πατρωνύμου. Κόγχη 3: *Ἀριστο|[φάνου] SEG*, ἡ Miller ὅμως παρατηρεῖ ὅτι διακρίνεται ἴχνος τοῦ φῖ ἀριστερὰ τῆς κόγχης· τὰ ὑπόλοιπα γράμματα θὰ συνεχίζονταν στὴν πλάκα καλύψεως τῆς κόγχης. Κόγχη 4: Στὴν πρώτη λέξη τοῦ δεύτερου στίχου τὸ χρῶμα ἔχει διαλυθεῖ. Κόγχη 1: Ἐλλείψει χώρου, ὁ δεύτερος στίχος μὲ μικρότερα γράμματα ἀμέσως ἐπάνω ἀπὸ τὴν κόγχη. Κόγχη 2: Τὸ προσγεγραμμένο ἰῶτα τοῦ πρώτου στίχου ὀφείλεται σὲ λάθος· γιὰ τὸ ὑποκείμενο φωνητικὸ φαινόμενο, βλ. ἀρ. **187**, κατωτέρω.

Τὸ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον τοῦ τάφου ἔγκειται στὴν δυνατότητα ποὺ παρέχει νὰ παρακολουθήσει κανεὶς τέσσερες (ἢ καλλίτερα πέντε, ἂν ληφθεῖ ὑπ' ὄψιν καὶ ὁ πρῶτος μνημονευόμενος Ἀριστοφάνης, πατέρας τῶν Λύσωνος καὶ Καλλικλέους) γενεὲς μιᾶς ἀριστοκρατικῆς οἰκογένειας Μιεζαίων τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων. Τὸ μνημεῖο ἱδρύθηκε ἴσως ἐξ ἀρχῆς ὡς οἰκογενειακὸ μνημεῖο γιὰ τούς –ἢ καὶ ἀπὸ τούς– Λύσωνα καὶ Καλλικλῆ. Στὴν πρώτη γενεὰ νεκρῶν, οἱ κόγχες τῶν ὁποίων ἀνοίχθηκαν στὸν βόρειο τοῖχο, ἀνήκουν ἐπίσης ὁ ἀδελφός τους Εὔιππος, ἴσως ἀναθέτης τοῦ μνημείου, καὶ οἱ σύζυγοι τῶν τριῶν ἀδελφῶν. Παρ' ὅτι τὸ ὄνομα Λύσων δὲν εἶναι σπάνιο, μπορεῖ νὰ ὑποτεθεῖ ὅτι ὁ Εὔιππος νυμφεύθηκε τὴν θυγατέρα τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ του Σπάρτη. Στὴν δεύτερη γενεά, στοὺς νεκροὺς τῆς ὁποίας ἀνήκουν οἱ κόγχες τοῦ δυτικοῦ καὶ ἀνατολικοῦ τοίχου ποὺ βρίσκονται ἐγγύτερα στὸν βόρειο τοῖχο τῆς πρώτης γενεᾶς, ἀνήκουν οἱ τέσσερες γιοὶ τοῦ Λύσωνος (Ἀριστοφάνης) καὶ τοῦ Καλλικλέους (Ἀριστοφάνης, Ἀργεῖος, Εὔιππος) –δύο ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἔλαβαν τὸ ὄνομα τοῦ πάππου τους, ἐνῷ ἕνας (Εὔιππος) ἐκεῖνο τοῦ θείου του–, καθὼς καὶ οἱ σύζυγοι τριῶν ἐξ αὐτῶν. Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ ἐπανάληψη τοῦ κατὰ τὰ ἄλλα ἀμάρτυρου στὴν Μακεδονία ὀνόματος Σπάρτη καὶ στὴν γενεὰ αὐτήν· μήπως ἡ Σπάρτη τῆς κόγχης 17, σύζυγος τοῦ Ἀργείου, εἶναι θυγατέρα τοῦ Εὐίππου, ἡ ὁποία νυμφεύθηκε τὸν θεῖο της, ὅπως καὶ ἡ ὁμώνυμη μητέρα της; Στὴν τρίτη γενεὰ ἀνήκουν οἱ δύο γιοὶ τοῦ Ἀριστοφάνους τοῦ Λύσωνος (ἂν κρίνομε ἀπὸ τὴν θέση τῶν κογχῶν στὸν δυτικὸ τοῖχο καὶ τὴν ἐπανάληψη τοῦ ὀνόματος Λύσων) καὶ ἡ σύζυγος ἑνὸς ἐξ αὐτῶν, τοῦ πρωτότοκου ἐνδεχομένως Λύσωνος. Ἡ θυγατέρα τοῦ Λύσωνος αὐτοῦ Στρατονίκη εἶναι ἡ μοναδικὴ βέβαιη ἐκπρόσωπος τῆς τέταρτης καὶ τελευταίας γενεᾶς τοῦ τάφου. Ἄγνωστη παραμένει ἡ σχέση τῆς Ἡγησοῦς, νεκρῆς τῆς κόγχης 15, μὲ τὴν οἰκογένεια.

Οἱ ἐπιγραφὲς τοῦ τάφου προσφέρονται ἐπίσης γιὰ τὴν μελέτη τῆς ἐξελίξεως τῆς γραφῆς καὶ τοῦ τυπικοῦ τῶν ἐπιτυμβίων. Ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχαιότερη ὅλων «κτητορικὴ» ἐπιγραφὴ τοῦ ὑπερθύρου ἐμφανίζονται τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ τέλους τοῦ 3ου καὶ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. σχήματα τῶν γραμμάτων ἄλφα (μὲ τὴν τεθλασμένη ὁριζόντια κεραία) καὶ ὠμέγα (μὲ τὶς ἐκτενεῖς ἑκατέρωθεν ὁριζόντιες κεραῖες). Τὰ σίγμα δατηροῦν σχεδὸν μέχρι τέλους τὴν κλασσική τους μορφή (μὲ παράλληλες τὶς ὁριζόντιες κεραῖες). Μόνες ἐξαιρέσεις οἱ ὄψιμες ἐπιγραφὲς τοῦ Εὐίππου τοῦ Καλλικλέους καὶ τῆς Καλλιστοῦς τοῦ Δημητρίου,

ποὺ χρησιμοποιοῦν μηνοειδῆ σίγμα (ἀλλὰ ὄχι ἔψιλον). Στὶς ἐπίσης ὄψιμες, ἴσως τὶς τελευταῖες, ἐπιτύμβιες ἐπιγραφὲς τῆς Ἡγησοῦς καὶ τῆς Στρατονίκης τοῦ Λύσωνος ἐμφανίζεται ὁ χαιρετισμὸς *χαῖρε*, σημειοδοτώντας τὴν χρονολογικὴ ἀφετηρία τοῦ τύπου τῶν ἐπιτυμβίων ποὺ θὰ ἐπικρατήσει κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους.

Τὰ περισσότερα ὀνόματα τῶν νεκρῶν ἦσαν διαδεδομένα στὴν Μακεδονία. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν τὰ ἀνθρωπωνύμια Δημαρέτη, Εὔιππος, Κτησῖνος καὶ Σπάρτη, τὰ ὁποῖα, καίτοι γνωστὰ ἀπὸ ἄλλες ἑλληνικὲς περιοχές, ἐμφανίζονται ἐδῶ γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Μακεδονία. Ἡ ὀνοματοδοσία στὴν ἐπιφανῆ αὐτὴν οἰκογένεια Μιεζαίων, ἀλλὰ καὶ στὰ ἐξ ἀγχιστείας μέλη της, ἀκολουθεῖ τὶς παραδοσιακὲς ἀριστοκρατικὲς συνήθειες: ἀξίζει νὰ ἀναφερθοῦν τὰ δύο ὀνόματα ἀπὸ πελοποννησιακὰ τοπωνύμια (Ἀργεῖος, Σπάρτη), τὸ πρῶτο ἐκ τῶν ὁποίων παραπέμπει ἴσως στοὺς ἱδρυτικοὺς μύθους τῶν Ἀργεαδῶν, τὰ ὀνόματα μὲ πρῶτο συνθετικὸ τὸ *ἄριστος* (Ἀριστοφάνης, Ἀριστέας), τὰ ὀνόματα ποὺ ἐγκωμιάζουν τὸ πολεμικὸ κλέος (Θεσσαλονίκη, Στρατονίκη), ἰδίως σὲ σχέση μὲ τὸ ἱππικό (Εὔιππος, Ἱππίας). Ἀξιοσημείωτη εἶναι ὅμως καὶ ἡ ἀπουσία χαρακτηριστικὰ μακεδονικῶν ὀνομάτων, καθὼς καὶ διαλεκτικῶν στοιχείων στὴν μορφὴ τῶν ὀνομάτων, μὲ ἐξαίρεση ἐκείνου τῆς Φίλας.

96. Μουσεῖο Βεροίας Λ 183. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1967 ἀπὸ φύλακα κοντὰ στὴν πηγὴ τοῦ ἐκκλησιδίου τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἀκριβῶς νοτίως τοῦ «Τάφου τοῦ Kinch», μεταξὺ Λευκαδίων καὶ Κοπανοῦ.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ ὁριζόντιο γεῖσο, ἐλλιπὴς κάτω. Διαστάσεις: 0,62 x 0,31 x 0,125. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὸ γεῖσο. Ὕψος γραμμάτων: στ. 1-2: 0,02 (Ο, Ω: 0,015-0,018)· στ. 3: 0,025. Διάστιχα: 0,002.

Ἀγγελικῆς Ἀνδρειωμένου, *ΑΔ* 22 (1967) *Χρον.* [1969] 412 (J. P. Michaud, *BCH* 94 [1970] 1057· *BullEpigr* 1970, 357).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος αἰ. π.Χ.

Μελάνθιον
Εὐρυμέδοντος
ἥ ρ ω ι .

Στ. 1: Ὁ χαράκτης ἔγραψε ἀρχικὰ *Μελάνθιος*, τὸ ὁποῖο διόρθωσε ἐν συνεχείᾳ. Στ. 3: *ἥρωα* ὅλοι οἱ προγούμενοι ἐκδότες. Ὁπωσδήποτε, ὁ τελευταῖος στίχος ἦταν καὶ παραμένει ἀσύντακτος ὡς πρὸς τὴν πτώση (πρβλ. ἀρ. **487**, κατωτέρω), μετὰ δὲ τὴν διόρθωση τοῦ πρώτου στίχου ἔγινε ἀσύντακτος καὶ ὡς πρὸς τὸ γένος, ἂν καὶ ὁ τύπος *ἥρωι* χρησιμοποιεῖται καὶ ὡς θηλυκό (πρβλ. κατωτέρω ἀρ. **112**).

Τὸ πανελλήνιο ὄνομα Μελάνθιον (ἢ Μελάνθιος;) ἀπαντᾶ στὴν γειτονικὴ Βέροια (*EKM* Α΄ 55, ὡς ὄνομα δούλου), ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς Μακεδονίας, ἤδη ἀπὸ τὸν 3ο αἰ. π.Χ. Τὸ ἐπίσης πανελλήνιο ὄνομα Εὐρυμέδων ἀπαντᾶ καὶ αὐτὸ στὴν γειτονικὴ Βέροια (*EKM* Α΄ 27).

97. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1855 ἀπὸ τὸν A. Delacoulonche στὸν ἱερὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὴν Νάουσα, ὅπου εἶχε μεταφερθεῖ ἀπὸ σημαντικὸ τάφο στὴν θέση Τσιφλίκι «λαξευμένο στὸν βράχο καὶ καλυμμένο ἴσως ἀπὸ τύμβο». Ἔκτοτε χάνονται τὰ ἴχνη της.

«Μαρμάρινη στήλη συνήθους μεγέθους» μὲ «πολὺ ἁπλὸ κυμάτιο» καὶ «ὠοειδῆ ὀπὴ στὴν ἄνω πλευρά» (Delacoulonche).

Delacoulonche, «Berceau» 99 καὶ 242-43, ἀρ. 26 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 93, ἀρ. 121· *Ἐθνικὸς Ὁδηγός* 4 [1920-21] 106).

Ἑλληνιστικοὶ χρόνοι

Πελειγένης
Πελειγένου.

Τὸ χαρακτηριστικὰ μακεδονικὸ ὄνομα Πελ(ε)ιγένης σχετίζεται πιθανώτατα μὲ τὸ ἐπίθετο *πέλ(ε)ιος* (= τεφρός, γηραιός) ποὺ ἀπαντᾶ σὲ ποικίλες «δυτικὲς» διαλέκτους (βλ. Kalléris, *Macédoniens* 242-45). Μαρτυρεῖται στὴν γειτονικὴ Βέροια (*I. Leukopétra*, ἀρ. 75 καὶ 79: Πελιγένης), στὴν Ἐλίμεια (*EAM* 44: Πελειγένης), τὴν Θεσσαλονίκη (*SEG* 51 [2001] 887) καὶ σὲ ἐπιγραφὴ ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν Τύρισσα (;) (βλ. κατωτέρω, ἀρ. **423**, τοῦ 44 μ.Χ.: Πεληγείνης)· πρβλ. τὰ ἀντίστοιχα ἠπειρωτικὰ ὀνόματα Πελειχίνας (*LGPN* IIIA, στὸ οἰκεῖο λῆμμα) καὶ Πελίγνας (Ἀθήν. 14.659f).

98. Μουσεῖο Βεροίας Λ 126. Ἀνευρέθη τυχαῖα τὸ 1971 στὰ Λευκάδια, στὶς παρυφὲς πευκόφυτου λόφου, κατὰ τὴν διάνοιξη ὁδοῦ μεταξὺ τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς ἐθνικῆς ὁδοῦ Βέροιας-Ἔδεσσας.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ ὁριζόντια ἐπίστεψη διακοσμημένη μὲ γραπτὴ ταινία καὶ παράσταση δεσμοῦ στὸν κορμό. Διαστάσεις: 0,633 x 0,344 x 0,105. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίστεψη, μὲ ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος στὴν χάραξη. Ὕψος γραμμάτων: 0,014-0,018 (Ο, Ω: 0,009-0,012).

Αἰκατερίνης Ρωμιοπούλου, *ΑΔ* 26 (1971) *Χρον.* [1975] 407 (*BullEpigr* 1977, 283· P. Aupert, *BCH* 100 [1976] 662· Ἀλλαμανῆ, *Ἀρχαία Μίεζα* 21· Ρωμιοπούλου, *Λευκάδια* 8 καὶ εἰκ. 15· *SEG* 47 [1997] 914).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

4ος αἰ. π.Χ.

Ῥόδη Εὐδώρου.

Τὸ ὄνομα Εὔδωρος εἶναι διαδεδομένο σ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Τὸ ὄνομα Ρόδη μαρτυρεῖται στὴν Μακεδονία καὶ στὴν γειτονικὴ Βέροια (*EKM* Α΄ 224) καί, μὲ τὸν διαλεκτικὸ τύπο Ρόδα, στὴν Θεσσαλονίκη (*IG* X 2, 1, 608). Ἡ συχνὴ παρουσία στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τοῦ Βερμίου ὀνομάτων ποὺ παραπέμπουν στὸ ρόδο –Ῥόδη στὴν Μίεζα, Ῥοδογύνη, Ῥόδη, Ῥοδόπη στὴν Βέροια, Ῥοδόπη, Ῥόδων, ἴσως Ῥοδὼ στὴν Ἔδεσσα– ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιμονὴ στὴν χρήση τοῦ ποιη-

τικοῦ θέματος τοῦ πρόωρα κομμένου ρόδου (ἀρ. **106**-**107**, κατωτέρω) δὲν εἶναι ἴσως ἄσχετες μὲ τὴν μυθολογικὴ παράδοση τῶν *αὐτομάτων ῥόδων* τῶν κήπων τοῦ Μίδα στὸ Βέρμιο (Ἡροδ. 8.138).

99. Τὸ μνημεῖο εἶναι γνωστὸ μόνον ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Μακεδονίας Ν. Κοτζιᾶ (ἀρ. πρωτ. 248/12.5.1938) πρὸς τὸν Κοινοτάρχη Κοπανοῦ, ἡ ὁποία ἀπόκειται στὸ ἀρχεῖο τῆς ΙΣΤ΄ ΕΠΚΑ. Σύμφωνα μὲ αὐτὴν, ὁ Ἰορδάνης Οὐζουνίδης, κάτοικος Κάτω Κοπανοῦ, εἶχε στὴν κατοχή του ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο 0,29 x 0,355 x 0,05 ποὺ ἔφερε τὴν ἀκόλουθη ἐπιγραφή:

Αὐτοκρατορικοὶ χρόνοι

Στάτι–
ον Ἐπί–
κτητον
ἱερῆ
οἱ μύσ–
τε.

Γιὰ τοὺς θιάσους μυστῶν στὴν ρωμαϊκὴ Μακεδονία, βλ. ἀρ. **397**, κατωτέρω. Γιὰ τὸ γένος τῶν Στατίων στὴν Μακεδονία, βλ. Tataki, *Roman Presence* 402, ἀρ. 581). Ὁ συνηρημένος τύπος τῆς αἰτιατικῆς *ἱερῆ* δὲν εἶναι τῆς ἀττικῆς κοινῆς ἀλλὰ ἀπαντᾶ στὶς «βορειοδυτικὲς» διαλέκτους (πρβλ. *ΕΚΜ* Α΄ 117: *ἀρχιερῆ*)· βλ. σχετικὰ Dosuna, *Dialectos* 86-89.

100. Ἐπισημάνθηκε καὶ ἀντιγράφηκε ἀπὸ τὸν Δ. Πλαταρίδη, λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1874, στὸ χωριὸ Γκολιουσιάνη, δηλαδὴ στὰ Λευκάδια. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Μακεδονίας φυλασσόταν στὸ διευθυντήριο τοῦ Α΄ Δημοτικοῦ Σχολείου Ἀρρένων τῆς Νάουσας, ὅπου τὴν εἶδαν ὁ Παππαδάκις καὶ ὁ Κεραμόπουλλος· ἔκτοτε χάνονται τὰ ἴχνη της.

«Ἀνάγλυφο γενειοφόρου ἀνδρὸς καὶ παιδιοῦ» (Duchesne).

Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις* 18 καὶ πίν. τέλους ἀρ. 2 (Duchesne – Bayet, *Mémoire* 108, ἀρ. 150· Δήμιτσα, *Μακεδονία*, 43-44, ἀρ. 19 καὶ 325, ἀρ. 292 ἐκ παραδρομῆς ἐκ νέου μεταξὺ τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Ἀλμωπίας)· *Ἐθνικὸς Ὁδηγός* 4 (1920-21) 107 (ὡς ἀδημοσίευτη).

Πρβλ. Ν. Γ. Παππαδάκι, *Ἀθηνᾶ* 25 (1913) 462· Tataki, *Beroea* ἀρ. 717· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 180, ἀρ. 156.100.

2ος–3ος αἰ. μ.Χ. (;)

Τι(βέριον) Κλαύδιον Ἱλα-
ρίωνα τὸν υἱὸν
Ἀνδρόνεικος καὶ

Εὐτυχὶς καὶ ἡ θρεπτὴ
αὐτῶν Ἰλάρα ἥρωα.

Στ. 4: Τὸ ἀπόγραφο ποὺ χρησιμοποίησαν οἱ Duchesne καὶ Bayet παρουσίαζε τὴν λανθασμένη ἀνάγνωση ΟΡΕΙ-ΠΗ. Στ. 5: Ἡ δημοσίευση τοῦ *Ἐθνικοῦ Ὁδηγοῦ* φέρει τὴν λανθασμένη ἀνάγνωση ΙΛΑΙΑ στὸ ἀπόγραφο, ἡ ὁποία μεταγράφεται ὡς *Ἰλαία*.

Τὸ πανελλήνιο ὄνομα Ἀνδρόνικος γίνεται ἰδιαίτερα δημοφιλὲς καὶ στὴν Μακεδονία κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους, ὁπότε ἐμφανίζονται καὶ διαδίδονται ἐπίσης δηλωτικὰ χαρακτῆρος ἢ διαθέσεως ὀνόματα ὅπως Εὐτυχίς, Ἰλαρίων ἢ Ἰλάρα (βλ. Tataki, *Beroea* 386-88). Οἱ Duchesne – Bayet ἐκφράζουν τὴν ἀπορία τους διότι μία δούλη (ἡ Ἰλάρα) συμμετέχει στὴν ἀνέγερση τοῦ ἐπιτυμβίου μνημείου τοῦ νεαροῦ της κυρίου. Ἀλλὰ ἀφ' ἑνὸς μὲν δὲν εἶναι ἀσυνήθης ἡ συμμετοχὴ δούλων στὴν ἀνέγερση μνημείων γιὰ τοὺς κυρίους των, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ Ἰλάρα δὲν εἶναι ἀκριβῶς δούλη, ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐγκαταλελειμμένο παιδὶ ποὺ ἀνετράφη ἀπὸ τὸν Ἰλαρίωνα καὶ τὴν Εὐτυχίδα (πρβλ. *I. Leukopétra* σελ. 37-38), ὅπως φαίνεται νὰ δηλώνει καὶ ἡ ὁμωνυμία κυρίου καὶ θρεπτῆς (πρβλ. *I. Leukopétra* 19, 24, 27, 70, 72, 75, 78+130, 117, 129).

101. Μουσεῖο Κωνσταντινουπόλεως 1009. Ἐπισημάνθηκε καὶ φωτογραφήθηκε τὸ 1897 στὸν Κοπανὸ ἀπὸ τὸν Α. Βαγλαμαλῆ καὶ δημοσιεύθηκε βάσει τῆς φωτογραφίας ἀπὸ τὸν L. Bürchner, ἑταῖρο τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Φιλολογικοῦ Συλλόγου. Ἐν συνεχείᾳ μεταφέρθηκε στὴν Θεσσαλονίκη καὶ, τελικά, τὸ 1899, στὴν Κωνσταντινούπολη.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ-ὑποκύανο μάρμαρο μὲ συμφυὲς ἀέτωμα καὶ ἀνάγλυφες παραστάσεις διατεταγμένες ἐντὸς βαθυσμάτων σὲ δύο διαζώματα. Διαμπερεῖς τόρμοι στὶς ἄνω γωνίες τοῦ ἄνω διαζώματος. Στὸ ἄνω διάζωμα, ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιά, καθιστὴ γυναικεία μορφὴ πρὸς τὰ ἀριστερά, ἀπέναντί της παιδίσκη ποὺ τῆς τείνει ριπίδι ἢ κάτοπτρο καὶ πίσω ἀπὸ αὐτὴν δένδρο μὲ περιελιγμένο φίδι. Στὸ κάτω διάζωμα ἱππεὺς ποὺ καλπάζει πρὸς τὰ δεξιὰ ἀκολουθούμενος ἀπὸ ἱπποκόμο. Διαστάσεις: 1,02 x 0,43 x 0,65 (Mendel). Ἡ ἐπιγραφὴ μεταξὺ ἀετώματος καὶ ἄνω διαζώματος. Ὕψος γραμμάτων: 0,02 (Mendel).

L. Bürchner, *AM* 23 (1898) 164· Β. Μυστακίδου, *ΕΦΣΚ* 28 (1899-1902) 225-26· Mendel, *Catalogue* III 252-253, ἀρ. 1036 (1009) (Dana, *Onomasticon* 345).

Πρβλ. Tataki, *Beroea*, ἀρ. 408, 741, 1224 καὶ 1285.

Φωτογραφία.

1ος αἰ. μ.Χ.

Κλεοπάτρᾳ Φιλίππου
Διονυσόδοτος Τάρεος ἑαυτῷ
ζῶν ἐποίησεν.

Στ. 2: ΤΑΡΕΟΣ μεταγράφουν οἱ Bürchner, Μυστακίδης καὶ Mendel, ἀλλὰ προτείνουν διστακτικὰ καὶ τὶς ἀναγνώσεις *Τάβεος* (Bürchner, Μυστακίδης), *Τάρεως* (Μυστακίδης) ἢ *Τάρσεος* (Mendel, ὑποθέτοντας πὼς τὸ μηνοειδὲς ἔψιλον δηλώνει συμπίλημα ΣΕ). Τὸ ὖψιλον τῆς τελευταίας λέξεως προστέθηκε ἐκ τῶν ὑστέρων ἐπάνω ἀπὸ τὸ

ἄλφα· *ἑαυτ[ῷ]* οἱ δύο πρῶτοι ἐκδότες ὑποθέτοντας ὅτι τὸ τελευταῖο γράμμα παρελείφθη ἐλλείψει χώρου· *ἑαυτῷ* Mendel ὀρθά. Στ. 3: Ὁ Bürchner ὑποθέτει ἐσφαλμένα ὅτι ὁ χαράκτης ἔγραψε ἀρχικὰ ΖΟΝ καὶ διόρθωσε τὸ λάθος του χαράσσοντας μία μικρὴ κάθετη κεραία στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ὄμικρον· στὴν πραγματικότητα πρόκειται γιὰ ἰδιότυπη μορφὴ τοῦ ὠμέγα· *ἐπόησεν* Bürchner, *ἐποίησεν* Μυστακίδης καὶ Mendel ὀρθότερα, καθὼς ἡ ἀρχικὴ γραφὴ ΕΠΟΙΣΕΝ διορθώθηκε μὲ τὴν προσθήκη μιᾶς κάθετης καὶ μιᾶς ὁριζόντιας κεραίας, ὥστε τὸ ἰῶτα νὰ συναποτελέσει συμπίλημα μὲ τὸ ἦτα.

Τὰ παραδοσιακὰ ὀνόματα Φίλιππος καὶ Κλεοπάτρα ὑπῆρξαν δημοφιλῆ σ' ὅλες τὶς περιόδους τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς ἱστορίας (πρβλ. Tataki, *Beroea* 413). Ἀντιθέτως, τὸ σύνηθες πανελλήνιο ὄνομα Διονυσόδοτος εἶναι παραδόξως ἀμάρτυρο ἀλλοῦ στὴν Μακεδονία. Τὸ μὴ ἑλληνικὸ ὄνομα Τάρυς ἢ Τάρ(β)ης μαρτυρεῖται μόνον στὴν ἀνατολικὴ Μακεδονία (*EKM* Α΄ 121, πρβλ. Tataki, *Beroea* 404 καὶ Hatzopoulos – Loukopoulou, *Recherches* II 312-13) καὶ τὴν Χαλκιδική (*SEG* 46 [1996] 804), ἀπὸ ὅπου πιθανὸν προέρχεται ἡ οἰκογένεια τοῦ Διονυσοδότου· γιὰ τὴν εὐρύτερη κατηγορία ὁμόρριζων θρακικῶν ὀνομάτων βλ. Dana, *Onomasticon* 344-45 καὶ 349-53.

102. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 8 <57>. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1932 ἀπὸ τὸν Χρῆστο Δημησιάρη, κάτοικο Λευκαδίων, στὸν ἀμπελῶνα τοῦ Ἀστερίου Χατζηνώτη, «παρὰ τὸ χωρίον», σύμφωνα μὲ ἔγγραφο (ἀρ. πρωτ. 532/1932) τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Μακεδονίας. Παρὰ τὴν ἐπὶ διετία συνεχῆ ἀλληλογραφία τῆς Ἐφορείας μὲ στόχο τὴν μεταφορὰ τοῦ μνημείου στὸ Μουσεῖο Θεσσαλονίκης, παρέμεινε στὴν κατοχὴ τοῦ εὑρέτη ἕως ὅτου τὴν μετέφερε ὁ Ν. Τσαϊλακόπουλος τὸ 1935 στὴν Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης, ὅπου τὴν ἐμελέτησε ὁ J. M. R. Cormack.

Ἐπιτύμβια στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο σὲ σχῆμα ναΐσκου μὲ ἀνάγλυφο ἀέτωμα καὶ ἀκρωτήρια. Στὸ κέντρο τοῦ ἀετώματος ρόδακας πλαισιούμενος ἑκατέρωθεν ἀπὸ σειρὰ μηνίσκων. Κάτω ἀπὸ τὸ ἀέτωμα σὲ βάθυσμα μεταξὺ δύο παραστάδων τρεῖς ἀνάγλυφες ὄρθιες μορφὲς κατ' ἐνώπιον, ἀπὸ δεξιὰ πρὸς τὰ ἀριστερά: νεαροῦ ἀνδρός, γυναικὸς μὲ ἀκάλυπτη τὴν κεφαλὴ καί, τέλος, γυναικὸς μὲ καλύπτρα. Διαστάσεις: 0,59 x 0,32 x 0,115. Κάτω ἀπὸ τὸ βάθυσμα ἡ κυρίως ἐπιγραφή· ὁ στ. 1 εἶναι χαραγμένος στὰ ἐπαέτια γεῖσα. Ὕψος γραμμάτων: 0,012-0,017. Διάστιχα: στ. 2-4: 0,004-0,007· στ. 4-5: 0,001.

Edson – Cormack, *Notebook* 128 (J. M. R. Cormack, *ArchPF* 22 [1973] 204, ἀρ. 3 καὶ εἰκ. 5)· Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 200, ἀρ. 8/57 (μὲ κεφαλαῖα).

Πρβλ. Tataki, *Edessa* 31, ἀρ. 14 καὶ 60, ἀρ. 220· http://hdl.handle.net/2374.OX/313 (φωτογραφία ἐκτύπου συλλογῆς Cormack).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος-3ος αἰ. μ.Χ.

Ὅρ — ως.

Ἀλεξάνδρα Νεικάνδρῳ τῷ
εἰδίῳ ἀνδρὶ ἐκ τῶν ἑαυτοῦ
μνείας χάριν. Χέρεται παρο[δῖ]-
vacat ται. *vacat*

Στ. 1: Δὲν ἀναφέρεται ἀπὸ τοὺς παλαιότερους ἐκδότες. Στ. 3: ΙΔΙΩ Τσαϊλακόπουλος, ὁ ὁποῖος παραλείπει τὶς τρεῖς τελευταῖες λέξεις. Τὸ τρίτο γράμμα τῆς λέξεως *ἀνδρὶ* χαράχθηκε ἀρχικὰ ὡς ἄλφα καὶ κατόπιν διορθώθηκε σὲ δέλτα μὲ τὴν πρόχειρη ἀπόξεση τῆς μεσαίας κεραίας καὶ τὴν προσθήκη κάτω ὁριζόντιας κεραίας.

103. Μουσεῖο Θεσσαλονίκης 2199. Σύμφωνα μὲ ἀναφορὰ τοῦ φύλακα ἀρχαιοτήτων Γ. Κατσιανίτη καὶ ἐπιστολὴ τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων Χ. Μακαρόνα πρὸς τὸν εὑρέτη (ἀρ. πρωτ. τῆς ΙΑ΄ Ἀρχαιολογικῆς Περιφέρειας 588/1955 καὶ 57/1956 ἀντιστοίχως), ἀνακαλύφθηκε ἀπὸ τὸν Ἀντ. Φιτλῆ, κάτοικο Ναούσης, καὶ παραδόθηκε στὸν φύλακα ἀρχαιοτήτων Γ. Κατσιανίτη, κατὰ τὴν διάρκεια περιοδείας τοῦ τελευταίου στὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο τοῦ «Κυτίου» (sic), δηλαδὴ τῆς Μίεζας.

Ναόμορφη στήλη ἀπὸ λευκόφαιο μάρμαρο μὲ ἀετωματικὴ ἐπίστεψη μὲ ἀνάγλυφα ἀκρωτήρια. Στὸ κέντρο τοῦ τυμπάνου ἀνάγλυφη σφαῖρα. Στὸν κορμό, ἐντὸς βαθύσματος ποὺ ὁρίζεται ἀπὸ παραστάδες, ἀνάγλυφη παράσταση: στὸ κέντρο, «Ἔρωτος - Θανάτου» (πρβλ. A. Hermary, *LIMC* III 938-942) κατ' ἐνώπιον, ποὺ κρατεῖ στὸ ἀριστερὸ χέρι σφαῖρα καὶ τὴν ἀναδιπλούμενη χλαμύδα του στὸ δεξιό ἀναμμένη δᾶδα· ἄνω ἀριστερά, Νίκης κατ' ἐνώπιον ἐπάνω σὲ σφαῖρα. Διαστάσεις: 0,455 x 0,30 x 0,085 (Edson). Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὸ βάθυσμα. Ὕψος γραμμάτων: 0,015-0,02. Διάστιχο: 0,002-0,005.

IG X 2, 1, 698 (χωρὶς γνώση τῆς προελεύσεως) (Tullia Ritti, *MemAccLinc* 21.4 [1977] 280, ἀρ. 28).

Πρβλ. *BCH* 80 (1956) 318 (ἀναφορὰ στὴν μεταφορὰ στήλης ἀπὸ τὰ Λευκάδια στὸ Μουσεῖο Θεσσαλονίκης)· Siegrid Düll, στὸ *Essays Laourdas* 128 (γιὰ τὴν παράσταση)· *BullEpigr* 1979, 36· Δήμητρας Τερζοπούλου, *Ἐγνατία* 14 (2010) 152, ἀρ. 79 καὶ εἰκ. 8, 138-39 (γιὰ τὴν παράσταση).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος – 3ος αἰ. μ.Χ.

Ἕλενος Νεικέρω–
τι τῷ γλυκυτάτῳ τέκνῳ.

Ὅπως ἐπισημαίνει ἡ Ritti, τὰ δύο συνθετικὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ νεκροῦ ἀντικατοπτρίζονται στὴν παράσταση τοῦ «Ἔρωτος - Θανάτου» καὶ τῆς πτερωτῆς Νίκης. Γιὰ τὶς «θεοείκελες» παραστάσεις στὰ ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα, βλ. ἀρ. **51**, ἀνωτέρω.

104. Ἐντοπίσθηκε καὶ ἀντιγράφηκε ἀπὸ τὸν Δ. Πλαταρίδη, λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1874, στὸ χωριὸ Γκολιουσιάνη, δηλαδὴ τὰ Λευκάδια. Ἔκτοτε χάνονται τὰ ἴχνη της· ἤδη τὸ 1913 ὁ Παππαδάκις δὲν κατόρθωσε νὰ τὴν ἐντοπίσει.

Ἐπιτύμβιο μνημεῖο σὲ σχῆμα κίονος κατὰ τὸν Πλαταρίδη (ὁ Δήμιτσας ἐκ παραδρομῆς στὴν πρώτη ἀπὸ τὶς δύο μνεῖες τῆς ἐπιγραφῆς σημειώνει ὅτι εἶχε χαραχθεῖ ἐπί στήλης).

Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις* 18 καὶ πίν. τέλους ἀρ. 3 (Duchesne – Bayet, *Mémoire* 108, ἀρ. 151· Δήμιτσα, *Μακεδονία* 44, ἀρ. 20 καὶ 326, ἀρ. 293, ἐκ παραδρομῆς ἐκ νέου μεταξὺ τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Ἀλμωπίας).

Πρβλ. Ν. Γ. Παππαδάκι, *Ἀθηνᾶ* 25 (1913) 462 (μὲ τὴν πληροφορία ὅτι τὸ μνημεῖο ἦταν ἤδη χαμένο)· Tataki, *Beroea* ἀρ. 1096· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 358, ἀρ. 472.11.

2ος–3ος αἰ. μ.Χ.

Ποπ-
ιλλία
Συνγ-
γράφ-
η.

Ὁ Πλαταρίδης θεωρεῖ πὼς ὑπάρχει χαρακτικὸ λάθος καὶ διστάζει μεταξὺ τῶν τύπων Συνγ<γ>ράφη καὶ Συ<ν>γγράφη. Στὴν πραγματικότητα δὲν ἀπαιτεῖται διόρθωση, καθὼς ἡ γραφὴ *συνγγραφή*, δηλωτικὴ τῆς ἀμφιθυμίας ὡς πρὸς τὴν καταγραφὴ ἢ ὄχι τῆς ἀφομοιώσεως, ἀπαντᾶ ἤδη τὸν πέμπτο αἰῶνα π.Χ. (*IG* I³ 21, στ. 3).

Τὸ ὄνομα Συγγράφη εἶναι κατὰ τὰ ἄλλα ἀμάρτυρο στὴν ἑλληνική· τὸ λατινικὸ παρωνύμιο Syngraphus (βλ. *LGPN* IIIA, λ. Σύγγραφος) εἶναι εἴτε λατινικὴ μεταγραφὴ ἑλληνικοῦ ὀνόματος εἴτε λατινικὸ παρωνύμιο ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ λέξη. Γιὰ τοὺς Ποπιλλίους στὴν Μακεδονία, πρβλ. ἀρ. **62**, ἀνωτέρω.

105. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 79 <32>. Περισυνελέγη τὸ 1940 ἀπὸ τὰ Λευκάδια, ὅπου εἶχε ἀνευρεθεῖ στὴν θέση Ἀμπελάκια, ἀπὸ τὸν τότε ἔκτακτο ἐπιμελητὴ Ν. Τσαϊλακόπουλο καὶ μεταφέρθηκε στὴν συλλογὴ Ἐδέσσης.

Ναόμορφη στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, ἐλλιπὴς κάτω καὶ ἐλαφρῶς ἀποκεκρουμένη δεξιά, μὲ ἐγγεγραμμένη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη. Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίστεψη καὶ σὲ παραλληλόγραμμο βάθυσμα μεταξὺ δύο παραστάδων ἀνάγλυφη παράσταση τριῶν μορφῶν κατ' ἐνώπιον, ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιά: γυναικείας, ἄλλης γυναικείας ἀποκεκρουμένης κατὰ τὸ πρόσωπο καί, τέλος, ἀνδρικῆς μὲ τὴν κεφαλὴ κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ ἀριστερά. Διαστάσεις: 0,44 x 0,034-0,036 x 0,05. Στὸ ἐπιστύλιο, παρὰ τὴν ἀπόξεση, διακρίνονται ἴχνη ἐπιγραφῆς. Ὕψος γραμμάτων: 0,013-0,015.

Ἀδημοσίευτη.

Πρβλ. Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 221-22, ἀρ. 79/32 (χωρὶς μνεία τῆς ἐπιγραφῆς).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

1ος αἰ. μ.Χ.

Ἥρωες.

106. Τὸ μνημεῖο εἶναι γνωστὸ μόνον ἀπὸ φωτογραφία ποὺ περιῆλθε τὸ 1987 στὸν ἀρχιτέκτονα Ἀ. Οἰκονόμου καὶ τὴν ὁποίαν αὐτὸς παρέδωσε στὸν πρῶτο ἐκδότη.

Ἀπὸ φωτοτυπία τῆς φωτογραφίας ποὺ μᾶς παραχωρήθηκε εὐγενῶς ἀπὸ τὸν ἐκδότη συνάγεται ὅτι πρόκειται γιὰ ἀκόσμητη λίθινη στήλη, ἀποκεκρουμένη κατὰ τὴν κάτω δεξιὰ γωνία, ποὺ στὸ ἄνω ἥμισυ τοῦ κορμοῦ φέρει ἐπιγραφή.

Θ. Γαβριηλίδη, *Λαός* (ἐφημ. Βέροιας) 4/9/1997, σελ. 12.

῾Ύστεροι αὐτοκρατορικοὶ χρόνοι (;)

Αἵματος ἐξ ἀγαθοῖο μινυν-
^{vv} θαδίη Γαλάτια
μητέρος Εὐγενείης ἠδ᾽ Ἐλπι-
^{vv} δίοιο τοκῆος,
δευτέρῳ ἐν λυκάβαντι
^{vv} φάος λίπον ἠΰτε ῥόδον
ἀρτιθαλὲς καλύκεσι νεοδρε-
^{vv} πτοῖσι μαρανθέν.

Στ. 7: Τὸ μέτρο θὰ ἀπαιτοῦσε τὸν τύπο *καλύκεσσι*.

Ἡ μορφὴ τῶν γραμμάτων παραπέμπει σὲ ἐπιγραφὴ τῆς ὕστερης ἀρχαιότητος, ἀλλὰ ἡ ἀπουσία χριστιανικῶν ἀναφορῶν στὸ κείμενο καὶ χριστιανικῶν συμβόλων στὸν λίθο θὰ ἐξέπληττε μετὰ τὸν 4ο αἰ. μ.Χ.

Τὸ ἐπίγραμμα ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσερα δακτυλικὰ ἑξάμετρα, τὸ πέρας τῶν ὁποίων ἔχει ληφθεῖ ὑπ᾽ ὄψιν ἀπὸ τὸν χαράκτη στὴν διάταξη τοῦ κειμένου στὸν λίθο. Ἡ μόνη μετρικὴ ἀνωμαλία παρατηρεῖται στὸ τέλος τοῦ τρίτου ἑξαμέτρου (*ῥόδον*). Ἡ Γαλάτεια, βραχύβια (*μινυνθαδίη*) θυγατέρα τοῦ Ἐλπιδίου καὶ τῆς Εὐγενείας, πέθανε σὲ ἡλικία δύο ἐτῶν. Εἶναι ἡ δεύτερη φορὰ ποὺ στὴν Μίεζα ἡ ἄωρη νεκρὴ παρομοιάζεται σὲ ποιητικὸ κείμενο μὲ ρόδο (βλ. ἀρ. **107**, κατωτέρω· γιὰ τὰ ἀνθρωπωνύμια ποὺ σχετίζονται μὲ τὸ ρόδο στὴν περιοχή, πρβλ. ἀρ. **98**, ἀνωτέρω)· γιὰ τὸ συχνὸ ποιητικὸ θέμα τοῦ πρόωρα κομμένου ἄνθους, βλ. Vérilhac, *Παῖδες ἄωροι* II 342-45 καὶ 425-26.

Τὸ ὄνομα τῆς νεκρῆς πρέπει νὰ ἀναγνωσθεῖ Γαλάτεια μᾶλλον παρὰ Γαλατία, ὅπως προτείνει ὁ Γαβριηλίδης, καὶ διότι τὸ τελευταῖο εἶναι ἀμάρτυρο ὡς ἀνθρωπωνύμιο στὶς φιλολογικὲς πηγὲς καὶ διότι τὸ μέτρο ἀπαιτεῖ μακρὰ συλλαβὴ στὴν θέση αὐτήν. Τὸ ὄνομα Γαλάτεια μαρτυρεῖται γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Μακεδονία, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ ὄνομα Εὐγενία (στὸ ὁποῖο παρατηρεῖται τὸ ἀντίστροφο σὲ σχέση μὲ τὸ προηγούμενο ὄνομα φαινόμενο, καθὼς τὸ μέτρο ἀπαιτεῖ νὰ ἑρμηνευθεῖ ἡ γραφὴ *Εὐγένεια* ὡς Εὐγενία), ποὺ ἀπαντᾶ στὸ μακεδονικὸ ὀνομαστικὸ ἤδη ἀπὸ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους (βλ. ἀρ. **485**, κατωτέρω· πρβλ. *LGPN* IV γιὰ ἄλλα παραδείγματα). Τὸ ὄψιμο ἀνθρωπωνύμιο Ἐλπίδιος εἶναι γνωστὸ ἀπὸ ἐπιγραφὲς τοῦ Ἀνθεμοῦντος (Hatzopoulos – Loukopoulou, *Recherches* I, 59-60, ἀρ. A14 [*SEG* 42 (1992) 569]) καὶ τῶν Αἰγεῶν (ἀρ. **62**, ἀνωτέρω: Ἐλπιδία), καθὼς καὶ ἀπὸ χριστιανικὲς ἐπιγραφὲς τῶν Φιλίππων καὶ τῶν Στόβων (Feissel, *Recueil* ἀρ. 233 καὶ 279).

107. Μουσεῖο Βεροίας Λ 238. Ἀνευρέθη τυχαῖα τὸ 1964 κατὰ τὴν ἄροση τοῦ ἀγροῦ τοῦ Ν. Χατζάρα στὴν θέση Τσιφλίκι τῆς Νάουσας.

Στήλη ἀπὸ ὑπόλευκο μάρμαρο συγκείμενη ἀπὸ δύο συνανήκοντα καὶ συναρμόζοντα ἀποτμήματα, ἀποκεκρουμένη ἄνω δεξιὰ καὶ ἀριστερά, μὲ ἀνάγλυφη παράσταση μέσα σὲ

παραλληλόγραμμο βάθυσμα ὄρθιας γυναικὸς κατ᾽ ἐνώπιον στὸν τύπο τῆς Ἀφροδίτης, γυμνῆς ἀπὸ τὴν μέση καὶ ἄνω (Ἀφροδίτη Pudica). Διαστάσεις: 0,63 x 0,27 x 0,05. Κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση ἡ ἐπιγραφή. Ὕψος γραμμάτων: 0,012-0,025 (Φ = 0,028). Διάστιχα: 0-0,01.

Φ. Πέτσα, *Ἑλληνικὸς Βορρᾶς* (ἐφημ. Θεσσαλονίκης) 20/2/1977, σελ. 8, μὲ φωτογραφία καὶ πρόχειρη μεταγραφὴ καὶ μετάφραση τῶν δύο πρώτων στίχων· Θ. Ἰ. Γαβριηλίδη, *Βέροια* (ἐφημ. Βέροιας) 29/5/1992, σελ. 1-2.

Πρβλ. Tataki, *Beroea* 106, ἀρ. 171 καὶ 238-39, ἀρ. 971· Δήμητρας Τερζοπούλου, *Ἐγνατία* 14 (2010) 149, ἀρ. 12 καὶ 130-31 (γιὰ τὴν παράσταση).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος-3ος αἰ. μ.Χ.

Ὡς ῥόδον εἰαρινόν
με βροτοφθόρος ἥρ-
πασε δαίμων, σῆμα
δ᾽ ἔθεντ᾽ ἐπ᾽ ἐμοὶ γονέ-
ων πολυφίλτατοι ὄν-
τες οἵ μ᾽ ἀνέθρεψαν Ἀ-
μυντιανὸς κὲ Ὀλυμ-
πιὰς αὐτή.

Ὁ Γαβριηλίδης δὲν χωρίζει τὸ κείμενο σὲ στίχους. Στ. 1-2: *Ὡς ῥόδον ἐαρινὸν βροτοφθόρος μὲ ἥρπασε δαίμων* μεταγράφει, προφανῶς πρόχειρα, ὁ Πέτσας, ποὺ δὲν μεταγράφει τὸ ὑπόλοιπο κείμενο. Στ. 4: *σῆμα δὲ θεῖντ᾽* Γαβριηλίδης.

Τὸ ἐπίγραμμα ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία δακτυλικὰ ἑξάμετρα (*Ὡς ῥόδον... δαίμων / σῆμα... ὄντες / οἵ... αὐτή*). Τὸ θέμα τοῦ ἀώρου θανάτου εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ διαδεδομένα στὴν περιοχή (πρβλ. τὴν προηγούμενη ἐπιγραφή) καὶ μαρτυρεῖται ἤδη ἀπὸ τὸν 3ο αἰῶνα π.Χ. (*EKM* Α΄ 391), ἴσως ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸν 4ο (ἀρ. **52**, ἀνωτέρω). Σχεδὸν ταυτόσημο εἶναι τὸ πρῶτο ἑξάμετρο ἐπιγράμματος ἀπὸ τὴν χώρα τοῦ Δίου (Peek, *GVI* 1482a: *ὡς ῥόδον ε[ἰ]αρινόν σε βροτοφθό[ρ]ο(ς) ἥρπασεν Ἄιδ[ης]*).

Τὸ ὄνομα Ἀμυντιανὸς σχηματίσθηκε ἀπὸ τὸ παραδοσιακὸ μακεδονικὸ ὄνομα Ἀμύντας μὲ τὴν προσθήκη ρωμαϊκῆς προελεύσεως ἐπιθέματος. Τὸ ὄνομα τῆς μητέρας –Ὀλυμπιάς– ὀφείλει τὴν δημοτικότητά του στὴν διάσημη μητέρα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου (πρβλ. Tataki, *Beroea* 381-82 καὶ 388-89). Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ παράλειψη τοῦ ὀνόματος τῆς νεκρῆς (πρβλ. ἀρ. **245**, κατωτέρω). Γιὰ τὴν ἀπεικόνιση τῆς νεκρῆς, βλ. ἀρ. **51**, ἀνωτέρω. Ὁ Θ. Ἰ. Γαβριηλίδης διατυπώνει τὴν θεωρία πὼς ὁ Ἀμυντιανὸς καὶ ἡ Ὀλυμπιὰς ἦσαν θετοὶ γονεῖς τῆς νεκρῆς καὶ πὼς τὸ νόημα τῶν στ. 4 καὶ ἑξῆς εἶναι ὅτι αὐτοὶ ἦσαν ἀγαπητότεροι καὶ ἀπὸ φύσει γονεῖς· ἐπὶ πλέον δὲ ὑποθέτει πὼς ἴσως ἡ νεκρὴ ἔλαβε τὸ ὄνομα τῆς θετῆς της μητέρας. Ἡ θεωρία αὐτὴ δὲν εὐσταθεῖ, διότι βασίζεται στὴν λανθασμένη ἀντίληψη πὼς *πολυφίλτατοι* εἶναι ἐπίθετο στὸν συγκριτικὸ βαθμό, ἐνῷ στὴν πραγματικότητα εἶναι στὸν ὑπερθετικό· *γονέων πολυφίλτατοι* δὲν σημαίνει «ἀγαπητότεροι ἀπὸ γονεῖς», ἀλλὰ «πολυαγαπητότατοι ἀνάμεσα (σ᾽ ὅλους) τοὺς γονεῖς».

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΥΣΤΕΡΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΟΣ

108. Ἀπὸ τὴν προσωρινὴ Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Λευκαδίων, γιὰ τὴν σύσταση καὶ τύχη τῆς ὁποίας, βλ. ἀρ. **87**, ἀνωτέρω.

«Ἄνω ἀριστερὰ γωνία μαρμαρίνης ἐνεπιγράφου πλακὸς ἐπιταφίας. Μεγ. διαστ.: 0,145 x 0,95 x 0,025 μ. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς σώζεται ἡ ἀρχὴ τῆς λέξεως *Μημό[ριον]*, καὶ εἰς δεύτερον στίχον μέρος δύο γραμμάτων (πίν. 17δ καὶ εἰκ. 3)» (Φ. Πέτσας). Σύμφωνα μὲ τὴν κλίμακα τοῦ σχεδίου τοῦ Φ. Πέτσα, τὸ πραγματικὸ ὕψος εἶναι 0,095 καὶ τὸ 0,145 εἶναι τὸ πλάτος. Ὕψος γραμμάτων: περ. 0,025. Διάστιχο: περ. 0,005.

Φ. Πέτσα, *ΠΑΕ* 1966 35-37, ἀρ. 29, εἰκ. 3 καὶ πίν. 17δ (*BullEpigr* 1968, 324· *SEG* 24 [1969] 528· Feissel, *Recueil* 59, ἀρ. 55 bis).

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

Μημό † [ριον]
Ὀλυ[μπι------]

Στ. 2: ΟΛΛ *SEG* καὶ Feissel, *Recueil*.

ΑΔΙΑΓΝΩΣΤΕΣ

109. Ἀπὸ τὴν προσωρινὴ Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Λευκαδίων, γιὰ τὴν σύσταση καὶ τύχη τῆς ὁποίας, βλ. ἀρ. **87**, ἀνωτέρω.

Τὰ δύο θραύσματα τῆς ἐπιγραφῆς δημοσιεύθηκαν χωριστὰ ἀπὸ τὸν Πέτσα, ἀλλὰ τὰ πανομοιότυπα γράμματα καὶ τὸ παρόμοιο πάχος τῶν δύο θραυσμάτων, καθὼς καὶ ἡ τοποθέτησή τους ὡς τμημάτων τοῦ ἴδιου μνημείου τόσο στὴν σχεδιαστικὴ ὅσο καὶ στὴν φωτογραφικὴ τους ἀποτύπωση, καθιστοῦν ἐξαιρετικὰ πιθανὸ ὅτι πρόκειται γιὰ τμήματα τῆς ἴδιας ἐπιγραφῆς. Ἀριστερὸ ἀπότμημα: «Τὸ κάτω ἀριστερὰ τμῆμα μαρμαρίνης ἐνεπιγράφου πλακὸς ἀποκεκρουμένης ἄνω καὶ δεξιά. Σώζει μέρος τεσσάρων στίχων ἐπιγραφῆς. Μεγ. διαστ.: 0,26 x 0,19 x 0,25 μ. (πίν. 17ζ καὶ εἰκ. 3)». Δεξιὸ ἀπότμημα: «Θραῦσμα ὁμοίας πλακὸς ἀποκεκρουμένης πανταχόθεν. Σώζ. διαστ.: 0,105 x 0,095 x 0,02. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς σώζεται ἐλάχιστον μέρος ὡς ἐν εἰκ. 3 καὶ πίν. 17ε» (Φ. Πέτσας). Ἡ φωτογραφία δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι τὸ ἀριστερὸ ἀπότμημα διασώζει τὸν δεξιὸ κρόταφο, ἀλλὰ ἡ περιγραφὴ καὶ ἡ σχεδιαστικὴ ἀποτύπωση καθιστοῦν σαφὲς ὅτι αὐτὸ δὲν ἰσχύει. Βάσει τοῦ σχεδίου τοῦ Πέτσα, τὸ ὕψος γραμμάτων μπορεῖ νὰ ὑπολογισθεῖ σὲ περ. 0,04 (Ο = περ. 0,02-0,03) καὶ τὰ διάστιχα σὲ περ. 0,015.

Φ. Πέτσα, *ΠΑΕ* 1966, 35-36, ἀρ. 27 καὶ 30, εἰκ. 3 καὶ πίν. 17ε-ζ, μὲ σχέδιο καὶ φωτογραφία, ἀλλὰ χωρὶς κείμενο (*SEG* 24 [1969] 529a καὶ c).

2ος-3ος αἰ. μ.Χ.

[----------]
ΤΟ[. . 3-4 . .]Σ[.][--------]–
σόδους [----------]
ΑΠΟΣΤ[----------]
ΑΝΤΩΝ[----------]

Στ. 1: Μετὰ τὸ σωζόμενο κάτω μέρος τοῦ σίγμα διακρίνεται ἀκρεμὼν ποὺ μπορεῖ νὰ ἀνήκει σὲ κάθετη ἢ διαγώνια κεραία.

110. Ἀπὸ τὴν προσωρινὴ Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Λευκαδίων, γιὰ τὴν σύσταση καὶ τύχη τῆς ὁποίας, βλ. ἀρ. **87**, ἀνωτέρω.

«Τμῆμα μαρμαρίνης πλακὸς ἐνεπιγράφου ἀποκεκρουμένης πανταχόθεν. Μεγ. διαστ.: 0,09 x 0,13 x 0,025. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς σώζεται μέρος ὡς ἐν εἰκ. 3, κέντρον, (πίν. 17γ)» (Φ. Πέτσας). Βάσει τοῦ σχεδίου τοῦ Πέτσα, τὸ ὕψος γραμμάτων μπορεῖ νὰ ὑπολογισθεῖ σὲ περ. 0,025-0,04) καὶ τὰ διάστιχα σὲ περ. 0,01.

Φ. Πέτσα, *ΠΑΕ* 1966, 35, ἀρ. 28, εἰκ. 3 καὶ πίν. 17γ, μὲ σχέδιο καὶ φωτογραφία, ἀλλὰ χωρὶς κείμενο (*SEG* 24 [1969] 529b).

2ος – 3ος αἰ. μ.Χ.

[----------]
[---]ΑΡΩΝ[----]
[----]ΑΤΕΡΧ[--]
[----------]

ΧΩΡΑ ΜΙΕΖΑΣ

ΡΟΔΟΧΩΡΙ

111. Μουσεῖο Βεροίας Λ 279. Ἀνευρέθη τὸ 1969 κατὰ τὶς ἐργασίες ἰσοπεδώσεως μὲ μηχανικὸ μέσο στὸν ἀγρὸ τοῦ Κ. Ἰ. Εὐθυμιάδη στὴν θέση Ἀσβεσταριὰ τοῦ Ροδοχωρίου.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ ἐλεύθερη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη καὶ ἀνάγλυφη παράσταση μέσα σὲ παραλληλόγραμμο βάθυσμα ἀνδρικῆς καὶ γυναικείας προτομῆς κατ᾽ ἐνώπιον. Διαστάσεις: 1,00 x 0,67 x 0,08. Κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση σώζεται τὸ ἀριστερὸ τμῆμα ἐπιγραφῆς. Ὕψος γραμμάτων: 0,023-0,027.

Ἰ. Τουράτσογλου, *ΑΔ* 24 (1969) *Χρον.* [1970] 329· Φ. Πέτσα, *Μακεδονικά* 15 (1975) 292, ἀρ. 168· Lagogianni, *Grabdenkmäler* 33, ἀρ. 16, μὲ λανθασμένη προέλευση ἀπὸ τὸ Ροδοχώρι τοῦ νομοῦ Κοζάνης) (*BullEpigr* 1999, 344· *SEG* 48 [1998] 810).

Πρβλ. τῆς ἰδίας, *Πορτραῖτα* 169, ἀρ. 88, μὲ τὴν ἴδια λανθασμένη προέλευση.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Δεύτερο ἥμισυ 2ου αἰ. μ.Χ.

Κνιδία.

Τὸ σωζόμενο γυναικεῖο ὄνομα ἔχει χαραχθεῖ κάτω ἀπὸ τὴν ἀνδρικὴ προτομή, ἐνῶ ὁ χῶρος κάτω ἀπὸ τὴν γυναικεία προτομὴ ἔχει μείνει κενὸς καὶ δὲν διασώζει ἴχνη ἀποξέσεως. Εἴτε τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρὸς δὲν σημειώθηκε ποτέ, εἴτε σημειώθηκε γραπτῶς.

Γιὰ τὴν χρήση ἐθνικῶν ὡς ἀνθρωπωνυμίων στὴν Μακεδονία, βλ. Tataki, *Beroea* 342-43, τῆς ἰδίας, *Τεκμήρια* 10 (2011) 234 καὶ 240, καὶ κυρίως P. M. Fraser, στὸ *Greek Personal Names* 149-57·

πρβλ. ἐδῶ ἀρ. **95**, **187** καὶ **204**. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι βρέθηκε καὶ ὁ κτιστὸς κιβωτιόσχημος τάφος τὸν ὁποῖον σήμαινε ἡ στήλη. Στὸ ἐσωτερικὸ ἀποκαλύφθηκαν δύο σκελετοί, προφανῶς τοῦ ζεύγους ποὺ παριστάνεται στὸ ἀνάγλυφο, καθὼς καὶ ἐπέκταση μὲ παρακείμενο παιδικὸ τάφο.

ΣΤΕΝΗΜΑΧΟΣ

112. Μουσεῖο Βεροίας Λ 117. Ἀνευρέθη τυχαῖα τὸ 1963 στὸ χωριὸ Στενήμαχος καὶ μεταφέρθηκε στὸ Μουσεῖο Βεροίας.

Ναόσχημη στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο συγκείμενη ἀπὸ δύο τεμάχια, ἀποκεκρουμένη ἐλαφρὰ ἄνω δεξιά, μὲ ἀετωματικὴ ἐπίστεψη, στὸ τύμπανο τῆς ὁποίας εἰκονίζονται ἀντωπὰ φίδια ἑκατέρωθεν ροδιοῦ. Σὲ παραλληλόγραμμο βάθυσμα κάτω ἀπὸ τὸ ἐπιστύλιο καὶ μεταξὺ δύο πεσσῶν ἔξεργο ἀνάγλυφο, ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιά, δύο γυναικείων καὶ μιᾶς ἀνδρικῆς μορφῆς κατ᾽ ἐνώπιον. Κάτω ἀπὸ αὐτές, σὲ ἀχνὰ βαθυσμένο πλαίσιο, πρόστυπο ἀνάγλυφο τριῶν μορφῶν κατὰ κρόταφον: γυναικὸς πρὸς τὰ ἀριστερὰ ποὺ στὸ ἀριστερὸ χέρι κρατεῖ πήρα (δερμάτινο [;] σάκκο) καὶ ἄλλης γυναικὸς πρὸς τὰ δεξιὰ ποὺ τείνει πυξίδα σὲ ἄνδρα ὁ ὁποῖος βαδίζει πρὸς αὐτὴν κρατώντας ἄλογο ἀπὸ τοὺς χαλινούς. Διαστάσεις: 1,12 x 0,43 x 0,115. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ ἐπιστύλιο. Ὕψος γραμμάτων: 0,013-0,017. Διάστιχο: 0,002-0,006.

Μαρίας Καραμανώλη-Σιγανίδου, *ΑΔ* 18 (1963) *Χρον.* [1965] 233 καὶ πίν. 265β (G. Daux, *BCH* 89 [1965] 792 καὶ εἰκ. 2· *BullEpigr* 1967, 350· *SEG* 24 [1969] 505· Λαγογιάννη, *Πορτραῖτα* 165-66, ἀρ. 85· Lagogianni, *Grabdenkmäler* 35, ἀρ. 20).

Πρβλ. Φ. Πέτσα, *Μακεδονικά* 7 (1966-67) 345, ἀρ. 204· Tataki, *Beroea* 156, ἀρ. 481, 203, ἀρ. 739 καὶ 204, ἀρ. 742· O. Masson, *BCH* 114 (1990) 512 (γιὰ τὸ ὄνομα Κλευάτα)· Ν. Πουλακάκη – Εἰρήνης Ψαρρᾶ, *Μακεδονικά* 39 (2010-2012) [2013] 188 (ἁπλὴ μνεία μεταξὺ τῶν εὑρημάτων τῆς Στενημάχου)· http://hdl.handle.net/2374.OX/239 (φωτογραφία ἐκτύπου συλλογῆς Cormack).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

1ος αἰ. π.Χ.

[. . .]ΤΙΑΣ · Εὐλαίου καὶ Κλευάτα
[ο]ἱ γονεῖς Κλεοπάτρᾳ < vac. ἥρῳ.

Στ. 1: *[Κρι]τίας* εἶναι μία πιθανὴ συμπλήρωση, ἀλλὰ τὸ ὄνομα εἶναι ἀμάρτυρο στὴν Μακεδονία. Στ. 2: *ἥρω[α]* Lagogianni. Ὁ τύπος *ἥρῳ* ἀντὶ *ἥρωι* εἶναι κοινός, ὅπως καὶ ἡ χρήση του ὡς ἐπίκοινου τύπου καὶ γιὰ τὰ δύο γένη (βλ. *LSJ* στὸ λῆμμα *ἥρως*).

Τὸ ὄνομα Εὔλαιος εἶναι χαρακτηριστικὰ μακεδονικό (βλ. L. Robert, *ΕΕΦΣΠΑ* 13 [1962-63] 519-29 [= *OMS* II 977-87] καὶ *Gnomon* 35 [1963] 70-77· Tataki, *Beroea* 367-68, καὶ M. B. Hatzopoulos, στὸ *Philokypros* 179) καὶ μαρτυρεῖται ἐπίσης στὴν Βέροια (*ΕΚΜ* Α΄ 7, 105 καὶ 184) καὶ στὴν Κύρρο (ἀρ. **417**, κατωτέρω). Τὸ γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιο Κλευάτα, ἰλλυρικὸ κατὰ τὸν Masson (*BCH* 114 [1990] 512), ἀντιστοιχεῖ στὸ ἀρσενικὸ Κλεύας, τὸ ὁποῖο ἔφερε γνωστὸς ἀξιωματικὸς τοῦ Περσέως (Λίβιος 43.21.5 καὶ 23.2-3) καὶ τὸ ὁποῖο μαρτυρεῖται τώρα καὶ στὴν Βέροια (*ΕΚΜ* Α΄ 177)· εἶναι παράγωγο τοῦ προσηγορικοῦ *κλέϝος* (πρβλ., μὲ ἐλαφρῶς διαφορετικὸ ἐπίθεμα, τὸ

ἀνθρωπωνύμιο Κλεβέτα καὶ Κλεβέτας ἢ Κλέβετος, ποὺ μαρτυρεῖται στὸ Δυρράχιο, *I. Epidamnos* I 267, 268, 355). Κλεοπάτρα εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικὸ μακεδονικὸ ἀνθρωπωνύμιο.

113. Μουσεῖο Βεροίας Λ 193. Σύμφωνα μὲ ἀναφορὰ τοῦ φύλακος ἀρχαιοτήτων Π. Ξυλαπετσίδη πρὸς τὴν Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης (ἀρ. πρωτ. 171/1954) ἐντοπίσθηκε στὴν οἰκία τοῦ Γεωργίου Καϊμάκη στὴν Στενήμαχο στὶς 2/4/1954. Κατὰ τὸν κάτοχό της, προερχόταν ἀπὸ τὴν θέση Φράψοι (;) ἢ «Σημὰν Λάκος», ὅπου εἶχαν ἐπίσης ἀνακαλυφθεῖ (καὶ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ κατοίκους τῆς περιοχῆς) «ἄλλα πολλὰ μάρμαρα καὶ μάλιστα ἀπὸ παλαιὰ οἰκοδομὴ καὶ [...] μεγάλες στρόγγυλες κολῶνες».

Στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο ἀποκεκρουμένη ἄνω δεξιά, μὲ ἐγχάρακτη παράσταση προσόψεως ναοῦ· στὸ τύμπανο τοῦ ἀετώματος σχηματοποιημένος ρόδακας. Διαστάσεις: 1,01 x 0,435 x 0,06. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ μετακιόνιο κάτω ἀπὸ τὸ ἀέτωμα. Ὕψος γραμμάτων: 0,025-0,03. Διάστιχα: 0,005-0,01.

J. Touratsoglou, *Terra Antiqua Balcanica* 2 (1985) 423, ἀρ. 9 (*SEG* 35 [1985] 726).

Πρβλ. *BullEpigr* 1988, 830· Tataki, *Beroea* 162, ἀρ. 524· Ν. Πουλακάκη – Εἰρήνης Ψαρρᾶ, *Μακεδονικά* 39 (2010-2012) [2013] 188 (ἁπλὴ μνεία μεταξὺ τῶν εὑρημάτων τῆς Στενημάχου).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

3ος αἰ. μ.Χ.

Ἡ γυνὴ Ζ-
ωσίμη κα-
ὶ τὰ τέκν-
α αὐτοῦ<Α>
τῷ γλυκυ-
τάτῳ πα-
τρὶ Ἐπικτ-
ήτῳ μνί-
ας χάριν.

Εἶναι ἀξιοπαρατήρητη γι' αὐτὴν τὴν ἐποχὴ ἡ μὴ τήρηση τῆς συλλαβικῆς τομῆς. Στ. 4: Τὸ τελευταῖο γράμμα χαράχθηκε κατὰ λάθος καὶ ἔγινε ἀπόπειρα νὰ ἀποξεσθεῖ.

Γιὰ τὴν ἀναφορὰ τῶν τέκνων ἑνὸς ζεύγους ὡς τέκνων μόνον τῆς ἢ τοῦ συζύγου, εἴτε λόγῳ προηγούμενου γάμου εἴτε λόγῳ τῆς κυρίαρχης θέσεως τοῦ πατέρα στὴν οἰκογένεια, βλ. ἀρ. **282**, κατωτέρω.

114. Μουσεῖο Βεροίας Λ 211. Σύμφωνα μὲ ἀναφορὰ τοῦ φύλακος ἀρχαιοτήτων Π. Ξυλαπετσίδη πρὸς τὴν Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης (ἀρ. πρωτ. 171/1954) ἐντοπίσθηκε στὴν οἰκία τοῦ Μηνᾶ Σουλίδη στὴν Στενήμαχο στὶς 2/4/1954, προερχόμενο ἀπὸ τὴν ἴδια θέση μὲ τὴν ἐπιγραφὴ ἀρ. **113**, ἀνωτέρω.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ ἀνάγλυφες παραστάσεις σὲ δύο διαζώματα. Ἄνω, ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιά, ἱματιοφόρου ἀνδρὸς καὶ παιδιοῦ, ποὺ κρατεῖ πήρα στὸ δεξιὸ χέρι, κατ᾽ ἐνώπιον. Κάτω, ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιά, καθημένης γυναικὸς πρὸς τὰ ἀριστερά, μὲ τὸ πρόσωπο στραμμένο κατ᾽ ἐνώπιον, ποὺ ἀγκαλίζεται ἐμπρός της παιδίσκη κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ ἀριστερά, τῆς ὁποίας λείπει ἡ κεφαλή, καὶ ὀρθίας γυναικὸς κατὰ μέτωπον. Διαστάσεις: 0,89 x 0,36 x 0,065. Ἡ ἐπιγραφὴ κατανέμεται ἐπάνω ἀπὸ τὸ πρῶτο καὶ μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου διαζώματος. Ὕψος γραμμάτων: 0,015-0,017. Διάστιχο: 0,005.

Ἀδημοσίευτη. Πρβλ. Ν. Πουλακάκη – Εἰρήνης Ψαρρᾶ, *Μακεδονικά* 39 (2010-2012) [2013] 188 (ἁπλὴ μνεία μεταξὺ τῶν εὑρημάτων τῆς Στενημάχου).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

3ος αἰ. μ.Χ.

[----------]ΟΣ
Ἰουλιανῇ τῇ εἰδίᾳ συν-
ἀνάγλυφο
βίῳ μνείας χάριν.

Στ. 1: Στὴν ἀρχὴ τοῦ στίχου διακρίνονται ἀδιάγνωστα ἴχνη γραμμάτων.

115. Μουσεῖο Βεροίας Λ 249. Εὑρέθη στὴν Στενήμαχο ὑπὸ ἄγνωστες συνθῆκες.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, ἐλαφρὰ ἀποκεκρουμένη σὲ διάφορα σημεῖα, μὲ συμφυῆ ἀετωματικὴ ἐπίστεψη, ποὺ κοσμεῖται μὲ χαράγματα ἀκτινοφόρου κεφαλῆς Ἡλίου ἀριστερὰ καὶ Σελήνης δεξιά. Κάτω ἀπὸ τὸ ἀέτωμα, ἐντὸς παραλληλογράμμου βαθύσματος, ἀνάγλυφη παράσταση νεανικῆς γυναικείας μορφῆς κατὰ μέτωπον μὲ κοντὸ χιτῶνα καὶ κρηπῖδες, πλαισιούμενης ἀπὸ ἀντωπὰ δένδρα στὰ ὁποῖα ἐκτείνει τοὺς βραχίονές της. Κάτω ἀπὸ κάθε δένδρο ἀδιάγνωστο τετράποδο μὲ τὴν κεφαλὴ στραμμένη ἄνω καὶ πρὸς τὰ ἔξω. Διαστάσεις: 0,36 x 0,26 x 0,045. Ἡ ἐπιγραφὴ στὰ περιθώρια ἑκατέρωθεν τῆς παραστάσεως, ἀπὸ τὰ ὁποῖα σώζει τὴν ἐγχάρακτη ἐπιφάνεια μόνον στὸ ἀριστερό. Ὕψος γραμμάτων: 0,01-0,015. Διάστιχα: 0,003-0,007.

Ἀδημοσίευτη. Πρβλ. Ν. Πουλακάκη – Εἰρήνης Ψαρρᾶ, *Μακεδονικά* 39 (2010-2012) [2013] 188 (ἁπλὴ μνεία μεταξὺ τῶν εὑρημάτων τῆς Στενημάχου).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος-3ος αἰ. μ.Χ.

Ι
ΤΡΑ
ΤΕ
4 ΥΑ
ΕΟ
ΡΕ
ΝΗ *ἀνάγλυφο*

8 ΝΗ
Α
ΤΕ
ΧΗ
12 Ν

Εἶναι πιθανὸν ὅτι τὸ ὑπόλοιπο κείμενο ἦταν χαραγμένο στὸ δεξιὸ περιθώριο τῆς παραστάσεως. Στοὺς τελευταίους στίχους ἴσως μπορεῖ νὰ ἀναγνωρισθεῖ ἡ φράση *κατ' εὐχὴν* κατά στήλην, χωρὶς ὅμως να εἶναι σαφὴς ἡ διάρθρωση τοῦ κειμένου.

Ἡ παράσταση παραπέμπει στὸν εἰκονογραφικὸ τύπο τῆς Ἀρτέμιδος Φωσφόρου στὴν Δῆλο (βλ. Lilly Kahil, *LIMC* II 655, ἀρ. 419), ἡ ὁποία φορεῖ ἐπίσης κοντὸ χιτῶνα καὶ κρηπῖδες, συνοδεύεται ἀπὸ τετράποδα (σκύλους;) καὶ κρατεῖ ψηλὲς δᾶδες. Στὸ ἀνάγλυφο τῆς Μίεζας, οἱ δᾶδες φαίνεται νὰ ἔχουν ἀποδοθεῖ ἀπὸ τὸν γλύπτη ὡς δένδρα. Μὲ τὴν ὑπόσταση τῆς Ἀρτέμιδος Φωσφόρου / Ἑκάτης συνάδουν καὶ τὰ συμβολικὰ χαράγματα ἡλίου καὶ σελήνης στὴν ἐπίστεψη. Γιὰ τὴν λατρεία τῆς Ἀρτέμιδος / Ἑκάτης Φωσφόρου στὴν Μακεδονία, Ἐμμ. Βουτυρᾶ, στὸ *Κατάλογος Γλυπτῶν* Ι 95-96, ἀρ. 70· Χατζηνικολάου, *Λατρεῖες* 125-26· Juhel – Νίγδελη, *Ἕνας Δανός* 87-88, μὲ περαιτέρω βιβλιογραφία.

MAPINIA

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

Ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες ἐκτὸς Μαρινίας

α΄. Κατάλογος ὠνῶν, Μίεζα, τρίτο τέταρτο 3ου αἰ. π.Χ. (ἀρ. **93**, ἀνωτέρω, I στ. 13).

(...)

Βεβαιωτὴς Ὀρέσστης Ζ[ω]΄ίλου Μαρινιαῖος.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ πόλη αὐτὴ θὰ παρέμενε ἄγνωστη χωρὶς τὴν ἀνακάλυψη καὶ δημοσίευση ἀπὸ τὸν Φ. Πέτσα καὶ ἀπὸ τὶς Μαρία Λιλιμπάκη-Ἀκαμάτη καὶ Εὐαγγελία Στεφανῆ ἀντίστοιχα τῶν δύο ἀποτμημάτων τοῦ καταλόγου ὠνῶν τῆς Μίεζας, ὅπου μνημονεύεται ὁ Μαρινιαῖος βεβαιωτὴς Ὀρέστης Ζωΐ-λου (μαρτ. ΜΑΡ α΄· ἐπιγραφὴ ἀρ. **93**, ἀνωτέρω). Τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ ἄλλα παράγωγα τοπωνυμίων ποὺ περιέχει ἡ ἐπιγραφή (Σκυδραῖος, Νεαπολίτης) εἶναι ἐπίσης ἐθνικὰ πόλεων δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀφήνει ἀμφιβολία, παρὰ τὸν σκεπτικισμὸ τῆς Φανούλας Παπάζογλου[1], ὅτι καὶ ἡ Μαρινία ἦταν πόλις ὅπως ἡ Σκύδρα καὶ ἡ Νεάπολις. Ὅπως ὀρθὰ πρότεινε ὁ Φώτιος Πέτσας[2], τὸ ὄνομα τῆς ἀρ-χαίας πόλεως πρέπει νὰ συναφθεῖ μὲ ἐκεῖνο τοῦ νεώτερου χωριοῦ Μαρίνα, τέως Τσαρμαρίνοβο ἢ Τσαρνομαρίκοβο (Delacoulonche[3] καὶ Struck[4] ἀντίστοιχα). Τὸ ὄντως ἀνεπαρκὲς ἐπιχείρημα ἀπὸ τὴν ὁμοιότητα τοῦ ὀνόματος ἐνισχύει ἡ παρουσία σὲ ἀπόσταση ἑνάμισυ περίπου χιλιο-μέτρου δυτικῶς τοῦ χωριοῦ ἐκτεταμένων ἐρειπίων, τὰ ὁποῖα ἐπισκέφθηκε πρῶτος, μαζὶ μὲ τὸν Λέοντα Heuzey, καὶ περιέγραψε ὁ Ἀλφρέδος Delacoulonche τὸ φθινόπωρο τοῦ 1855[5]. Τὶς ἀμφι-βολίες γιὰ τὴν ἀρχαιότητά τους ποὺ τοῦ ἐμπνέει ἰδίως τὸ σλαβικὸ περίβλημα τοῦ τοπωνυμίου ἦλθε νὰ διαλύσει ὄχι μόνον ἡ πραγματογνωμοσύνη τοῦ Φ. Πέτσα, τὰ ἀποτελέσματα τῆς ὁποίας δυστυχῶς δὲν δημοσιεύθηκαν ποτέ, ἀλλὰ καί, πιὸ πρόσφατα, ἡ τυχαία ἀνακάλυψη λαμπροῦ διθάλαμου λαξευτοῦ τάφου τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.[6]

---

1. Papazoglou, *Villes* 150.

2. Φ. Πέτσα, «Ὧναὶ ἐκ τῆς Ἡμαθίας», *AE* 1961, 49-50.

3. Delacoulonche, «Berceau» 88-89.

4. Struck, *Fahrten* II 57.

5. «Tcharmarinowo, situé au delà du Gouléma-Réka, sur un mamelon peu élevé, n'est qu'un pauvre tchifflick de quinze à vingt maisons. Son nom, qui signifie en grec τὸ βασιλικὸν χωρίον τῆς ἁγίας Μαρίνας, nous indiquait qu'il y avait jadis autre chose qu'un village. On nous conduisit en effet à vingt minutes plus loin vers la montagne, et l'on nous montra un assez vaste espace couvert de pierres et de débris. Les habitants disent que ce sont des anciens murs; ils les ont détruits peu à peu en travaillant leurs vignes. Les fondations d'une tour ronde ont été respectées. La construction en est assez grossière: le mur, de trois ou quatre pieds d'épaisseur, se compose de fragments moyens de toute espèce. On ne connaît cet endroit, dans le pays, que sous le nom de Kasna (θησαυρός). Persuadés qu'il y avait là un trésor, des habitants de Niausta sont venus pendant la nuit pour y faire des fouilles. Ils prétendent avoir trouvé à une certaine profondeur une porte de fer qu'ils n'ont pu briser et qui a arrêté leurs travaux».

6. Γιὰ τὸν τάφο αὐτόν, βλ. Λιλιμπάκη-Ἀκαμάτη, *Λαξευτοί* 101-112· πρβλ. Δρούγου – Τουράτσογλου, *Τάφοι* 114 καὶ Miller, *Tomb* 102, μὲ σχόλια γιὰ τὴν τυπολογία τοῦ τάφου. Ἀπὸ τὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο τῆς Μαρινίας προέρχονται

Δὲν ὑπάρχουν πληροφορίες γιὰ τὰ ὅρια τῆς χώρας τῆς Μαρινίας. Ἀσφαλῶς θὰ συνόρευε πρὸς νότον μὲ ἐκείνην τῆς Μίεζας, πρὸς βορρᾶν πιθανῶς μὲ ἐκείνην τῆς Ἔδεσσας, πρὸς δυσμὰς μὲ τὴν Ἐορδαία καὶ πρὸς ἀνατολὰς πιθανῶς μὲ ἐκείνην τῆς Νέας Πόλεως.

Τρεῖς ἐπιγραφὲς τῆς Μαρινίας εἶναι γνωστὲς χάρις στὸν Delacoulonche. Τὴν πρώτη τοῦ τὴν ἔδειξαν οἱ κάτοικοι τοῦ Τσαρμαρίνοβου (ἀρ. **116**). Τὴν δεύτερη ἐπεσήμανε σὲ οἰκία τοῦ χωριδίου Γιαννάκοβο, σὲ ἀπόσταση περίπου δυόμισυ χιλιομέτρων βορείως τοῦ Τσαρμαρίνοβου (ἀρ. **118**). Ὁ Γάλλος ἀρχαιολόγος, μὴ ὑποψιαζόμενος τὴν ὕπαρξη τῆς Μαρινίας καὶ ἴσως ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ Γιαννάκοβο ἦταν τσιφλίκι κατοίκου τῆς Νάουσας, ὑπέθεσε πὼς ὁ λίθος προερχόταν ἀπὸ τὴν Γάστρα ἢ τὸ Τσιφλίκι, δηλαδὴ τὴν ἀρχαία Μίεζα (ἢ τὸ Κίτιον, ὅπως νόμιζε). Στὴν πραγματικότητα τὸ πιθανώτερο εἶναι ὅτι εἶχε μεταφερθεῖ ἀπὸ τὸν γειτονικὸ ἀρχαιολογικὸ χῶρο τῆς Μαρινίας. Τὴν τρίτη ἐπιγραφὴ (ἀρ. **119**) ἐντόπισε ὁ Delacoulonche κοντὰ στὸν ναὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὸ σὲ ἀπόσταση τριῶν χιλιομέτρων παρακείμενο χωριὸ Μπάνια (ἤδη Λουτροχώριον), ὅπου ἔχουν ἔλθει στὸ φῶς καὶ ἄλλα ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα[7]. Πιὸ πρόσφατα, τὸ 2000, ἀνακαλύφθηκε τυχαῖα μαρμάρινη ἐπιτύμβια στήλη γιὰ τὸν Τυρισσαῖο Φιλόξενο Σιμμία στὴν θέση Γκράτιτσκα, στὰ ὅρια Μαρίνας καὶ Νάουσας (ἀρ. **117**).

ἐπίσης ἀνάγλυφη στήλη δορυφόρου (Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 75 <33>· βλ. Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 218-19 καὶ φωτογραφία, σελ. 71), καθὼς καὶ μαρμάρινη σαρκοφάγος πλάτους 2,28 μ. καὶ βάση κίονος, εὑρήματα ποὺ ἀναφέρονται μόνον σὲ ἔγγραφο τοῦ φύλακος ἀρχαιοτήτων Βεροίας Π. Ξυλαπετσίδη (ἀρ. πρωτ. ΙΑ΄ Ἀρχαιολογικῆς Περιφέρειας 229 τῆς 15/4/1955).

7. Σύμφωνα μὲ ἀναφορὰ τοῦ Γ. Παπαγεωργίου, ἔκτακτου Ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων «ἀρχαίας Σκύδρας», ἀπὸ τὸ Λουτροχώρι μεταφέρθηκε στὴν Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης στὶς 17/5/1960 ἀνάγλυφο μὲ παράσταση ἥρωος ἱππέως.

ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ

116. Ἐπιδείχθηκε στὸν Delacoulonche ἀπὸ κατοίκους τοῦ Τσαρμαρίνοβου (Μαρίνα) τὸ 1855. Ἔκτοτε χάνονται τὰ ἴχνη του.

«Μικρὸ βάθρο ἀγαλματιδίου ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο» (Delacoulonche).

Delacoulonche, «Berceau» 88-89, ἀρ. 2 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 93, ἀρ. 123).

2ος-1ος αἰ. π.Χ. (;)

ΣΚΛ[-----]ΛΙΛΙΛΙ
Ἡρακλῆς ΧΑΙΡΑΙ[-----].

Τὸ ἀπόγραφο τοῦ Delacoulonche δὲν ἐπιτρέπει οὔτε ἀκριβέστερη χρονολόγηση οὔτε τὴν κατανόηση τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἐπιγραφῆς.

117. Μουσεῖο Βεροίας Λ 955. Παραδόθηκε τὸ 2000 ἀπὸ τὸν Ν. Μουρατίδη, ποὺ τὴν ἀνακάλυψε σὲ ἀγροτεμάχιό του στὰ ὅρια τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Μαρίνας Νάουσας, πολὺ κοντὰ στὴν Τούμπα Γκράτιτσκα ὅπου εἶχε ἀνακαλυφθεῖ οἰκογενειακὸς τάφος μὲ ταφὲς 4ου καὶ 3ου αἰ. π.Χ. (βλ. Μαρίας Καραμανώλη-Σιγανίδου, *ΑΔ* 31 [1976] *Χρον*. [1984] 262-63).

Ἀκέραιη στήλη ἀπὸ λευκόφαιο χονδρόκοκκο μάρμαρο μὲ ἀετωματικὴ ἐπίστεψη, μὲ λίγες ἀποκρούσεις κάτω δεξιὰ καὶ στὴν ἐπίστεψη καὶ ἐλάχιστες ἐπιφανειακὲς φθορές. Στὸν κορμό, ἐντὸς ὀρθογωνίου βαθύσματος ποὺ ὁρίζεται ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ ἀπὸ ἐπίπεδες παραστάδες, παράσταση δύο μορφῶν: ἀριστερά, ὄρθιας γυναικείας μορφῆς σὲ τρία τέταρτα πρὸς τὰ δεξιά, μὲ χιτῶνα καὶ ἱμάτιο ποὺ καλύπτει τὸ πίσω μέρος τῆς κεφαλῆς σὲ στάση πένθους, μὲ τὸ λυγισμένο δεξιὸ χέρι νὰ στηρίζει τὸν ἀγκῶνα τοῦ ἀριστεροῦ· δεξιά, ἀνδρικῆς γενειοφόρου μορφῆς μὲ ποδήρη χιτῶνα μὲ κοντὲς χειρῖδες καὶ ἱμάτιο σὲ τρία τέταρτα πρὸς τὰ ἀριστερά, καθισμένης σὲ κλισμὸ μὲ ὑποπόδιο· τὸ δεξιὸ χέρι τοῦ ἀνδρὸς στηρίζεται σὲ ὑψηλὴ βακτηρία. Διαστάσεις: 1,10 x 0,43 (ἄνω κορμός) - 0,48 (κάτω καὶ ἐπίστεψη) x 0,18-0,21 (Κουκουβοῦ). Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ γεῖσο τοῦ ἀετώματος, μὲ σχετικὰ ἀφρόντιστη χάραξη. Ὕψος γραμμάτων: 0,01-0,015 (Κουκουβοῦ).

Ἀγγελικῆς Κουκουβοῦ, στὸ *Δινήεσσα* 441-50 (*BullEpigr* 2013, 270).

Φωτογραφία.

Τρίτο τέταρτο 4ου αἰ. π.Χ.

Φιλόξενος Σιμμία Τυρισσαῖος.

Τὸ ἐπιτύμβιο αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν ἀρχαιότερη ἐπιγραφὴ τῆς Μαρινίας καὶ τὴν ἀρχαιότερη μνεία τῆς Τύρισσας.

ΧΩΡΑ ΜΑΡΙΝΙΑΣ

ΓΙΑΝΝΑΚΟΒΟ

118. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1855 ἀπὸ τὸν Delacoulonche σὲ ἰδιωτικὴ οἰκία στὸ Γιαννάκοβο, «βουλγαρικὸ τσιφλίκι δέκα πέντε ἕως εἴκοσι σπιτιῶν, ἰδιοκτησία ἑνὸς κατοίκου τῆς Νάουσας». Ἔκτοτε χάνονται τὰ ἴχνη της. Κατὰ τοὺς χάρτες τῶν Κοντογόνη καὶ Struck ἀλλὰ καὶ τὴν ἀφήγηση τοῦ τελευταίου ὁ μικρὸς αὐτὸς οἰκισμὸς ἔκειτο περὶ τὰ δυόμισυ χιλιόμετρα βορείως τοῦ Τσαρμαρίνοβου.

Σύμφωνα μὲ τὸ σκαρίφημα τοῦ Delacoulonche, κάτω ἀπότμημα στήλης μὲ ὀπὲς δεξιὰ ἀπὸ δεύτερη χρήση. Οἱ τρεῖς τελευταῖοι στίχοι ἐπάνω σὲ ἔξαρμα.

Delacoulonche, «Berceau» 238-39, ἀρ. 16 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 97, ἀρ. 127), καὶ οἱ δύο χωρὶς μεταγραφή.

Αὐτοκρατορικοὶ χρόνοι

[ν . . .]ΙΟΙ[----------]
[ν λ]αχεῖν, Μοῖρε, ΚΑΤ[.]Α[.]Α[.]
ν εἰς Ἀείδαο σεμνοτάτη[ς] (;)
4 νΜαντοῦς κατέθικα ΤΟΣ
ΕΑΕΥΝΙΑΥΤΟΜ[.]ΥΚ
ΑΝΥΧΙΝ παρέθικα
Πλουτεῖ κοιράνῳ θνητῶν.

Στ. 1: Κάτω ἴχνη καθέτου, κατόπιν στρογγυλοῦ γράμματος καὶ κατόπιν καθέτου. Στ. 2: Συμπίλημα ταῦ καὶ ἄλλου γράμματος, ἀποδιδόμενο μὲ σχέδιο πανομοιότυπο μὲ ἐκεῖνο τοῦ συμπιλήματος τοῦ ἑπομένου στίχου, στὸ ἀπόγραφο τοῦ Delacoulonche· μετὰ καθένα ἀπὸ τὰ δύο ἄλφα ποὺ ἀκολουθοῦν, κάτω ἴχνη καθέτων. Στ. 3: Μετὰ τὸ πρῶτο ταῦ τοῦ ἐπιθέτου, στὸ ἀπόγραφο τοῦ Delacoulonche σημειώνεται μικρὸ ρομβοειδὲς ὅμικρον, πιθανώτατα ἄλφα στὴν πραγματικότητα· ἀκολουθεῖ συμπίλημα Τ καὶ Η (;)· ΕΙΣ ΑΙΔΑΟ ΣΕΜΝΟΤ[Α]Τ[ΟΣ] Δήμιτσας. Στ. 4: Τὸ τελευταῖο γράμμα, ἐὰν ὑπάρχει, εἶναι μηνοειδὲς γράμμα ἐπικαλυπτόμενο ἀπὸ τὴν ὀπὴ τῆς δεύτερης χρήσεως. Στ. 5: Τὸ πρῶτο καὶ τὸ τρίτο γράμμα σημειώνονται ὡς σίγμα μὲ ὀρθογώνιες ἀγκύλες, ὅπως τὸ ἔψιλον τοῦ ἑπόμενου στίχου. ΑΥΤΟ[Σ] ἢ [ΕΝΙΑΥΤΟ[Σ] Δήμιτσας. Στ. 6: ἴσως *[π]ανυχίν* (γιὰ τὴν μορφὴ αὐτὴν τῆς αἰτιατικῆς πρβλ. *IG* XII 2, 499). Στ. 7: Ἡ τελευταία λέξη ἀποτελεῖται ἀπὸ θῆτα, συμπίλημα ΗΝ, ὠμέγα καὶ Ν· πιθανώτατα μία ὁριζόντια κεραία θὰ ὁλοκλήρωνε τὸ συμπίλημα ὥστε νὰ σχηματισθεῖ καὶ τὸ Τ.

Πρόκειται προφανῶς γιὰ ἐπιτύμβιο ἐπίγραμμα γιὰ κάποιαν Μαντώ. Τὸ γυναικεῖο αὐτὸ ἀνθρωπωνύμιο, συχνὸ στὴν ἀνατολικὴ Μακεδονία (βλ. *LGPN* IV), ἀπαντᾶ καὶ στὴν γειτονικὴ Βέροια (*EKM* Α΄ 90). Πρόκειται γιὰ ὄνομα ἑλληνικῆς προελεύσεως καὶ μορφολογίας, ἡ δημοτικότητα τοῦ ὁποίου ὅμως ὀφείλεται στὴν σχέση του μὲ τὸ ἐπιχώριο προελληνικὸ ὀνομαστικὸ ὑπόστρωμα τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας (βλ. Hatzopoulos – Loukopoulou, *Recherches* II 285 μὲ τὴν παλαιότερη βιβλιογραφία καὶ *BullEpigr* 1999, 321).

Γιὰ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Πλουτέως ὡς *κοιράνου*, πρβλ. Peek, *GVI* 1595 καὶ τὰ σχόλια τῆς Vérilhac, *Παῖδες ἄωροι* II 190-91. Τὸ ρῆμα *κατατίθημι* στὸν στ. 4 περιγράφει τὸν ἐνταφιασμό, ἐνῷ στὸν στ. 6 ἀναγνωρίζεται ἴσως ἡ παράθεση *παννυχίδος* στὸν βασιλέα τοῦ κάτω κόσμου· ἡ μορφὴ αὐτὴ τῆς αἰτιατικῆς μαρτυρεῖται σὲ ἱερὸ νόμο τῆς Μήθυμνας στὴν Λέσβο (*IG* XII 2, 499).

ΛΟΥΤΡΟΧΩΡΙ

119. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 281. Ἐντοπίσθηκε τὸ 1855 ἀπὸ τὸν Delacoulonche κοντὰ στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὸ Λουτροχώρι (τότε Μπάνια), ἀπ' ὅπου μεταφέρθηκε τὸ 1975 στὴν Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ τῆς Ἔδεσσας.

Βωμὸς ἀπὸ ὑπόλευκο χονδρόκοκκο μάρμαρο μὲ κοιλόκυρτο κυμάτιο ἄνω καὶ κάτω, ἐγγεγραμμένη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη καὶ βάση ἀπὸ ὑψηλὸ κρηπίδωμα. Τὰ τύμπανα τῆς ἐπιστέψεως στὶς πλάγιες ὄψεις φέρουν ἀνάγλυφο δίσκο. Στὴν ἄνω ἐπιφάνεια ὀρθογώνιος τόρμος 0,085 x 0,16 x 0,125. Διαστάσεις: 1,175 x 0,42-0,51 x 0,34. Ἡ ἐπιγραφή, κάτω ἀπὸ τὸ ἄνω κυμάτιο, καταλαμβάνει τὸ ἄνω ἥμισυ τοῦ κορμοῦ· στὸ κάτω ἥμισυ ἐγχάρακτο φυτικὸ κόσμημα μὲ τὸ γράμμα ἄλφα στὸ κέντρο. Ὕψος γραμμάτων: 0,05-0,06. Διάστιχα: 0,015-0,025.

Delacoulonche, «Berceau» 89, ἀρ. 1 καὶ 242, ἀρ. 24 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 93, ἀρ. 122).

Πρβλ. Μαρίας Καραμανώλη-Σιγανίδου, *ΑΔ* 30 (1975) *Χρον*. [1983] 260 (μεταφορὰ στὴν Ἔδεσσα)· Tataki, *Roman Presence* 407, ἀρ. 595.1.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος – 3ος αἰ. μ.Χ.

Τερεντία
ΑΡΤΕΜΕΙΝΕ
τέκνα μνή–
μης χάρεν.

Στ. 2: *Ἄρτεμιν [καὶ τὰ]* Δήμιτσας· ΑΡΤΕΜΕΙΝΕ ὁ λίθος. Στ. 4: *χάριν* Δήμιτσας.

Ὁ δεύτερος στίχος μπορεῖ νὰ ἑρμηνευθεῖ εἴτε ὡς ἰδιωματικὴ δοτικὴ τοῦ ἀνθρωπωνυμίου Ἄρτεμις (πρβλ. *Artemini*, *Ἀρτέμεινι* [*IG* X 2, 2 45]· *Ἀρτέμεινι* [*SEG* 60 (2010) 643]· βλ. Panayotou, *Langue* 194), μὲ ἀπόδοση τοῦ φθόγγου /i/ μὲ τὸ γράμμα ἔψιλον (πρβλ. *χάρεν* = *χάριν* στὸν στίχο 4, καὶ στὸ σχετικὸ σημείωμα στὰ εὑρετήρια), εἴτε ὡς ὀνομαστικὴ τοῦ ὀνόματος Ἀρτέμι(ο)ν (βλ. *SEG* 59 [2009] 676), ἀκολουθούμενη ἀπὸ τὴν λέξη *κέ* (καί), μὲ παράλειψη τοῦ κάππα. Στὴν πρώτη περίπτωση ἡ νεκρὴ θὰ ἦταν ἡ Τερεντία Ἄρτεμις (στὴν δοτική: *Τερεντίᾳ Ἀρτέμεινε*) καὶ οἱ ἀναθέτες τὰ τέκνα της, ἐνῷ στὴν δεύτερη στὴν νεκρὴ Τερεντία ἀνέθεσαν τὸ μνημεῖο ἡ Ἀρτέμι(ο)ν καὶ τὰ τέκνα τῆς τελευταίας. Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ἡ ἀπουσία τοῦ ἄρθρου πρὶν ἀπὸ τὴν λέξη *τέκνα* παραμένει δυσεξήγητη.

ΣΚΥΔΡΑ

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

Ι. Φιλολογικὲς μαρτυρίες

1. Θεαγένης, *FGrHist* 774 F14 (Στεφάνου Βυζαντίου, *Ἐθνικά*, λ. Σκύδρα [μαρτ. ἀρ. 5]).
Σκύδρα· μακεδονικὴ πόλις, ὡς Θεαγένης ἐν Μακεδονικοῖς.

2. Πλινίου Πρεσβυτέρου, *Naturalis Historia* 4.34.
Mox Antigonea, Europus ad Axium amnem, eodemque nomine per quod Rhoedias fluit, Scydra, Eordaea, Mieza, Gordyniae.

3. Κλαυδίου Πτολεμαίου, *Γεωγραφικὴ Ὑφήγησις* 3.12.36 (Stückelberger – Grasshoff 3.13.39).
Ἡμαθίας·
Εὐρωπός μζ° γ΄, μ° γ΄·
Τύρισσα μζ° L΄, λθ° Lγιβ΄·
Σκύδρα μζ° γο΄, μ° γ΄·
Μίεζα μη°, λθ° Lδ΄·
Κύρρος μη° ς΄, μ° γο΄·
Ἰδομένη μη° L΄, μ° Lγ΄·
Γορδυνία μη° γο΄, μ° δ΄·
Ἔδεσσα μη° Lδ΄, μ° γ΄·
Βέροια μη° Lδ΄, λθ° Lγ΄·
Αἰγαία μη° γο΄, λθ° γο΄·
Πέλλα μθ° γ΄, μ° ιβ΄.

4. Ἡρωδιανοῦ, *Περὶ καθολικῆς προσῳδίας* 3.1.265 (Lentz).
Σκύδρα· μακεδονικὴ πόλις.

5. Στεφάνου Βυζαντίου, *Ἐθνικά*, λ. Σκύδρα.
Σκύδρα· μακεδονικὴ πόλις, ὡς Θεαγένης ἐν Μακεδονικοῖς. Τὸ ἐθνικὸν Σκυδραῖος.

ΙΙ. Ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες ἐκτὸς Σκύδρας

α΄. Ἐπιτύμβια, Δημητριάς, πρῶτο ἥμισυ 3ου αἰ. π.Χ. (ἀδημοσίευτη· Tataki, *Macedonians* 174).
Φιλώτας [Σ]τρατονίκου, Μ[α]κεδὼν Σκυδραῖος.

β΄. Κατάλογος ὠνῶν, Μίεζα, τρίτο τέταρτο 3ου αἰ. π.Χ. (ἀρ. **93**, ἀνωτέρω, Ι στ. 3-9).
(...) [Βεβαιωτ]αὶ Ἔ<σ>κτωρ Μαννία Σκυδραῖ-
4 ος, Ἀττίνας Ἀνδρονίκου Νε[απολίτ]ης. Ἡ ὠνὴ ἐγένετο μηνὸς

Περιτίου, ἐπὶ ἐπιστάτου Ὀν[ομάρ]χου, ἱερέως Νικάνορος, ταγῶν ἀτῶν Εὐπολέμου, Νικάνο[ρος. Μ]άρτυρες Ἀσσκληπιόδωρος Σωπάτρου, Ἀντίφιλος Βα[λάκρου], Διογένης Πυθογένους,
8 Φίλος Δρωπίδα, Φίλιππος Ἀμ[π(;)]ύκτου Σκυδραῖος, Μένων Μόλωνος Σκυδραῖος, Τόλων Ἀδ[ύμο]υ. *vacat*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ Σκύδρα[1] μέχρι τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος ἦταν γνωστὴ μόνον ἀπὸ παράθεμα τοῦ Θεαγένους στὸν Στέφανο Βυζάντιο (μαρτ. ΣΚΥ 1 καὶ 5) καὶ μνεῖες στὰ γεωγραφικὰ ἔργα τοῦ Πλινίου (μαρτ. ΣΚΥ 2) καὶ τοῦ Πτολεμαίου (μαρτ. ΣΚΥ 3)[2]. Τὸ πρῶτο περιορίζεται σὲ ἁπλὴ μνεία τοῦ ὀνόματος. Στὸν Πλίνιο ἡ Σκύδρα μνημονεύεται μεταξὺ τῆς Εὐρωποῦ καὶ τῆς Ἐορδαίας, στὸν δὲ Πτολεμαῖο μεταξὺ τῶν πόλεων τῆς Ἡμαθίας, μετὰ τὴν Τύρισσα καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν Μίεζα. Ἀπὸ τὶς ἀνωτέρω πληροφορίες ἦταν ἁπλῶς δυνατὸν νὰ συναχθεῖ ἡ ὕπαρξη τῆς πόλεως ἤδη κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους καὶ κάποια ἰδιαίτερη γειτνίασή της μὲ τὴν Μίεζα καὶ τὴν Τύρισσα. Καθὼς οὔτε τῆς Μίεζας, ἀλλὰ οὔτε τῆς Ἐορδαίας οὔτε τῆς Τύρισσας ἡ τοποθεσία ἦταν γνωστή, ἡ ταύτιση τῆς πόλεω ς ἦταν ἀδύνατη. Ὁ δὲ Kiepert, παρασυρμένος ἀπὸ τὴν μνεία τῆς Ἐορδαίας πρὶν ἀπὸ τὴν Σκύδρα στὸν Πλίνιο, τὴν τοποθέτησε ἀρχικὰ κοντὰ στὴν Κέλλη[3]. Ἡ ὀρθὴ ταύτιση τῆς πόλεως ὀφείλεται στὸν Delacoulonche, ὁ ὁποῖος ἐπεσήμανε στὸν ἱερὸ ναὸ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς τοῦ χωριοῦ Ἀρσένι τέσσερες (στὴν πραγματικότητα τρεῖς) ἐπιγραφές[4], μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἐνεπίγραφη στήλη μὲ πράξη ἀγοραπωλησίας δούλης ποὺ ἀναφέρει τὴν Σκύδρα ὡς τόπο συνομολογήσεώς της[5]. Ὁ Γάλλος ἀρχαιολόγος ὑπέθεσε πὼς ἡ ὠνὴ αὐτή, καθὼς καὶ οἱ ἄλλες ἐπιγραφὲς ποὺ ἐπεσήμανε στὴν ἐκκλησία, εἶχαν μεταφερθεῖ ἐκεῖ ἀπὸ τὸν ἐρειπιῶνα τῆς ἀρχαίας πόλεως. «Σὲ ἀπόσταση εἴκοσι λεπτῶν ἀπὸ τὸ Ἀρσένι», γράφει, «καὶ μεταξὺ αὐτοῦ τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς Ἐπισκοπῆς, εἶναι μία πηγὴ μὲ ἄφθονα νερά, ποὺ ἀναβλύζει ἀπὸ τὴν γῆ στὸ μέσον μιᾶς συστάδος δένδρων. Οἱ Βούλγαροι τὴν ἀποκαλοῦν Ζλάτα (χρυσή). Ἡ πηγὴ αὐτὴ ρέει στὴν βάση ἑνὸς περιφεροῦς ἐξάρματος ποὺ δεσπόζει τῆς πεδιάδος, εὔθετου γιὰ ἄμυνα, καίτοι ἐλαφρὰ ἀνυψωμένου σὲ σχέση μὲ τὰ γύρω ἐδάφη, σπαρμένου παντοῦ μὲ θραύσματα κεράμων, πλίνθων καὶ κεραμικῶν ἀγγείων... Ἡ πηγὴ Ζλάτα ἦταν κάποτε ἡ κυριώτερη κρήνη τῆς Σκύδρας: ἡ πόλη ὑψωνόταν δίπλα, ἐπάνω στὸ ἔξαρμα»[6]. Ἡ ἀρχαία αὐτὴ θέση κοντὰ στὶς σιδηροδρομικὲς γραμμὲς ἔχει περιγραφεῖ καὶ ἀπὸ τὸν A. Struck,

---

1. Γιὰ τὴν Σκύδρα γενικά, βλ. Hammond, *History* I 164-65· Papazoglou, *Villes* 149-50· M. B. Hatzopoulos καὶ P. Paschidis, «Makedonia», στὸ *Inventory* 797.

2. Γιὰ τὴν πόλη Κύδραι, ποὺ ἀναφέρει ὁ Στράβων (7.7.9: *Πρότερον μὲν οὖν καὶ πόλεις ἦσαν ἐν τοῖς ἔθνεσι τούτοις (...)· Κύδραι δὲ Βρυγῶν, Αἰγίνιον δὲ Τυμφαίων, ὅμορον Αἰθικίᾳ καὶ Τρίκκῃ*), βλ. τὶς παρατηρήσεις τοῦ Hammond, *History* I 414 γιὰ τὴν διάδοση τοῦ τοπωνυμίου, καθὼς καὶ W. F. M. Henkelman καὶ M. W. Stolper, «Ethnic Identity and Ethnic Labelling at Persepolis: The Case of the Skudrians», στὸ *Organisation des pouvoirs* 271-329, γιὰ τὸ ζήτημα τοῦ γεωγραφικοῦ ὀνόματος Scudra τῶν βασιλικῶν ἀχαιμενιδικῶν ἐπιγραφῶν.

3. Kiepert, *Formae Orbis Antiqui* XVI.

4. Βλ. ἀρ. **120**-**124**.

5. Βλ. ἀρ. **123**, στ. 17-18.

6. Delacoulonche, «Berceau» 89-91. Ἡ θέση αὐτή, γνωστὴ μὲ τὸ ὄνομα Ρο(υ)δίνα, ἔχει κηρυχθεῖ ἀρχαιολογικὸς χῶρος.

ὁ ὁποῖος παρέχει καὶ τὴν πρόσθετη πληροφορία ὅτι λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν περιοδεία του στὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο εἶχε ἀνακαλυφθεῖ ἐπιτύμβια στήλη μὲ παράσταση «Θρακὸς» ἱππέως[7], ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν D. French[8]. Σύγχυση προῆλθε ἀπὸ ἀμέλεια τοῦ Δήμιτσα, ὁ ὁποῖος ἀπέδωσε κατὰ λάθος δύο ἀπὸ τὶς ἐπιγραφὲς τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀρσενίου σὲ ἐκκλησία τῆς Ἐπισκοπῆς (τῶν Ταξιαρχῶν)[9], ὅπου εἶναι ἐντοιχισμένες ἄλλες ἀρχαιότητες, οἱ ὁποῖες κατὰ τὸν Delacoulonche προέρχονται ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἀρχαία Σκύδρα. Ἡ σύγχυση ἐπιτάθηκε ἀπὸ παρόμοιο σφάλμα τοῦ A. Plassart, ὁ ὁποῖος, ἂν καὶ μελέτησε τὶς ἐπιγραφὲς ἐπὶ τόπου, ὅταν ἐπισκέφθηκε τὸ Ἀρσένι τὴν ἄνοιξη τοῦ 1914 μαζὶ μὲ τὸν G. Blum, τὶς ἀπέδωσε στὴν ἐκκλησία τῆς Ἐπισκοπῆς[10]. Ὁ N. G. L. Hammond βασιζόμενος στὶς λανθασμένες πληροφορίες αὐτὲς τοποθέτησε τὴν Σκύδρα στὸ ἴδιο τὸ χωριὸ Ἀρσένι καὶ μίαν ἄλλη, στὴν πραγματικότητα ἀνύπαρκτη, πόλη Ὀρδαία στὴν Ἐπισκοπή[11]. Ἡ ταύτιση ποὺ ὑποστήριξε ὁ Delacoulonche ἀμφισβητήθηκε ἐξ ἄλλου καὶ ἀπὸ τὸν Φ. Πέτσα[12]. Οἱ ἀμφιβολίες τοῦ Ἕλληνος ἀρχαιολόγου, τὶς ὁποῖες συμμερίζεται καὶ ἡ Φανούλα Παπάζογλου[13], ἐκπλήττουν, τόσο μᾶλλον ποὺ ἡ μνεία Σκυδραίων καὶ Μαρινιαίου σὲ κατάλογο ὠνῶν τῆς Μίεζας ποὺ δημοσίευσε ὁ ἴδιος ὑποδεικνύει ἄμεση γειτνίαση τῶν τριῶν πόλεων (πρβλ. εἰσαγωγικὰ κεφάλαια Μίεζας καὶ Μαρινίας, ἀνωτέρω καὶ Νεαπόλεως, κατωτέρω). Πράγματι, χάρις στὴν ἀνωτέρω δημοσίευση ἀπὸ τὸ 1961 ἔγιναν γνωστὰ τὰ ὀνόματα δύο τουλάχιστον Σκυδραίων τοῦ τρίτου αἰῶνος π.Χ., στοὺς ὁποίους ἡ ἀνακάλυψη καὶ δημοσίευση τὸ 2005 δεύτερου ἀποτμήματος τῆς ἴδιας ἐπιγραφῆς προσέθεσε τὸ ὄνομα ἑνὸς τρίτου (μαρτ. ΣΚΥ β΄: *Ἔ<σ>κτωρ Μαννία βεβαιωτής, Φίλιππος Ἀμ[π;]ύκτου καὶ Μένων Μόλωνος μάρτυρες*). Τέλος, ἕνας τέταρτος, ὁ *Φιλώτας Στρατονίκου Μακεδὼν Σκυδραῖος*, μνημονεύεται σὲ ἀδημοσίευτη ἐπιτύμβια ἐπιγραφὴ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ τρίτου αἰῶνος π.Χ. ἀπὸ τὴν Δημητριάδα (μαρτ. ΣΚΥ α΄).

Οὔτε ἡ ἔκταση οὔτε τὰ ὅρια τῆς χώρας τῆς Σκύδρας παραδίδονται ἀπὸ ἀρχαῖες πηγές. Δεδομένης ὅμως τῆς θέσεώς της, πρὸς τὰ βόρεια, πιθανῶς δὲ καὶ πρὸς τὰ δυτικὰ θὰ συνόρευε μὲ τὴν Νεάπολι καὶ πρὸς τὰ νότια μὲ τὴν Μίεζα. Τὰ ἀνατολικά της σύνορα ἴσως συνέπιπταν μὲ τὴν νότια ἀπόληξη τοῦ ἄνω ροῦ τοῦ Λουδία.

---

7. Struck, *Fahrten* II 56-57.

8. French, *Prehistoric Sites* 10. Στὴν θέση Ζλάτα / Ροδίνα ἐξακολούθησαν νὰ ἀνευρίσκονται κατὰ καιροὺς ἀρχαιότητες, μεταξὺ ἄλλων προτομὴ ποὺ «παριστᾶ ἔφηβον ἥ, πιθανώτερον, γυναῖκα, εἰς φυσικὸν μέγεθος», σύμφωνα μὲ ἀναφορὰ τοῦ Ὀδ. Γιαννόπουλου, ἐκτάκτου Ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων Ἀρχαίας Σκύδρας (25/1/1960, ἀρ. πρωτ. ΙΑ΄ Ἀρχαιολογικῆς Περιφέρειας 95/1960). Πρβλ. καὶ Δ. Εὐγενίδου, *ΑΔ* 40 (1985) *Χρον.* [1990] 250· Ἰ. Κανονίδη, *ΑΔ* 41 (1986) *Χρον.* [1990] 159.

9. Δήμιτσα, *Μακεδονία* ἀρ. 125 καὶ 126· πρβλ. σελ. 92-93.

10. A. Plassart, «Inscriptions de Piérie, d'Emathie et de Bottiée», *BCH* 47 (1923) 182.

11. Hammond, *History* I 164-65.

12. Φ. Πέτσα, «Ὦναὶ ἐκ τῆς Ἡμαθίας», *AE* 1961, 45.

13. Papazoglou, *Villes* 150.

ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ

ΑΝΑΘΗΜΑΤΙΚΕΣ

120. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1855 ἀπὸ τὸν A. Delacoulonche «στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς» (νῦν Ἁγίου Παντελεήμονος) στὸ Ἀρσένι. Δὲν φαίνεται νὰ ἦταν ἤδη ἐντοιχισμένη στὸν νάρθηκα ἑκατέρωθεν τῆς νοτίας εἰσόδου τοῦ ἱεροῦ ναοῦ, ὅπου τὴν ἐμελέτησαν ὁ A. Plassart τὸ 1914, ὁ N. Τσαϊλακόπουλος τὸ 1935, ὁ Φ. Πέτσας τὸ 1956, ὁ N. Μουτσόπουλος πρὶν ἀπὸ τὸ 1973 καὶ οἱ Ἄννα Παναγιώτου καὶ M. B. Χατζόπουλος τὸ 1983 καὶ ὅπου παραμένει ἀκόμη σήμερα.

Πλάκα (;) ἀπὸ ἐρυθρωπὸ μάρμαρο σὲ δύο συνανήκοντα τεμάχια, τὰ ὁποῖα ὁ Delacoulonche (καὶ ὅσοι ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν δημοσίευσή του) εἶχε ἐκλάβει ὡς ἀνήκοντα σὲ δύο διαφορετικὲς ἐπιγραφές. Διαστάσεις: 0,44 x 0,33 (ἄνω ἀπότμημα), 0,51 x 0,33 (κάτω ἀπότμημα). Ἰδιαιτέρως ἐπιμελημένη καὶ «καλλιγραφικὴ» χάραξη γραμμάτων (ὁ χαράκτης χαράσσει τὸ ρῶ ὡς R καὶ ἀποφεύγει νὰ σχηματίσει δύο συνεχόμενα σίγμα μὲ τὴν ἴδια μορφή). Ὕψος γραμμάτων: 0,02-0,025. Διάστιχα: 0,015.

Delacoulonche, «Berceau» 243-44, ἀρ. 27-28 καὶ ἀπόγραφο στὴν σελ. 93 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 94-95, ἀρ. 124-125· Baege, *De sacris* 50-51 [μόνον τὸ ἄνω ἀπότμημα])· N. Τσαϊλακόπουλου, *Ἐλεύθερος Λόγος* (ἐφημ. Ἔδεσσας), 21/4/1935 (non vidimus)· Ph. Petsas, *BCH* 81 (1957) 387-90 καὶ πίν. VI (*SEG* 17 [1960] 317· Γιούνη, *Provincia* 300, ἀρ. 92)· Μουτσόπουλου, *Ἐκκλησίες* ἀρ. 43, πίν. 241/2, 242/1-2 (μόνον φωτογραφία καὶ πανομοιότυπο)· Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 114 καὶ 208 (μὲ πολλὰ λάθη στὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς ποὺ δὲν σημειώνονται στὸ παρὸν ὑπόμνημα)· M. B. Hatzopoulos, στὸ *Πιτύη* 243-48 (*BullEpigr* 2005, 330· *SEG* 52 [2002] 618).

Πρβλ. Kaestner, *De Aeris* 51, ἀρ. 2 (μὲ λάθος προέλευση, παράθεση τοῦ κάτω ἀποτμήματος καὶ σχόλια γιὰ τὴν χρονολογία)· Tomaschek, *Die alten Thraker* II 1, 46 (γιὰ τὰ ἐπίθετα τῆς θεᾶς)· P. Perdrizet, *BCH* 22 (1898) 347-48 (σχετικὰ μὲ τὸ ἐπίθετο Γαζωρεῖτις)· O. Jessen, *RE* 7 (1910) 891 (ἁπλὴ ἀναφορά)· A. M. Woodward, *BSA* 18 (1911-1912) 141 (γιὰ τὸ ἐπίθετο Ἀγροτέρα)· M. N. Tod, *BSA* 23 (1918-1919) 207, ἀρ. 3 (γιὰ τὴν χρονολογία)· Ch. Picard, *RHR* 86 (1922) 172, σημ. 2 (ἁπλὴ ἀναφορά)· G. G. Mateescu, *EphDac* 1 (1923) 83, σημ. 4 (σχετικὰ μὲ τὰ ὀνόματα)· A. Plassart, *BCH* 47 (1923) 182 (γιὰ τὴν χρονολογία καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν δύο, ὅπως ἐνόμιζε, ἐπιγραφῶν)· M. N. Tod, στὸ *Studies Robinson* II 385 (γιὰ τὴν χρονολογία)· Kalléris, *Macédoniens* I 133-36 (γιὰ τὰ ἐπίθετα τῆς θεᾶς)· *BullEpigr* 1955, 49 (γιὰ τὸ ἴδιο θέμα)· Detschew, *Sprachreste* 73, 97-98, 273 (σχετικὰ μὲ τὰ ἀνθρωπωνύμια καὶ τὰ ἐπίθετα τῆς θεᾶς)· *BullEpigr* 1959, 238· Bömer, *Religion* 92, σημ. 2 (σχετικὰ μὲ τὶς ἀπελευθερώσεις)· Κανατσούλη, *Συμπλήρωμα* ἀρ. 1647, 1630· Φ. Πέτσα, *Μακεδονικά* 7 (1967) 308, ἀρ. 105 (ἁπλὴ μνεία)· Hammond, *History* I 164-65, σημ. 6 (ἁπλὴ μνεία)· Ἰ. Τουράτσογλου, *Ἀρχαία Μακεδονία* II (1973) [1977] 482, σημ. 3 (σχετικὰ μὲ τὸν Κλαύδιο Πιερίωνα)· Kalléris, *Macédoniens*

II 544, σημ. 4 (σχετικὰ μὲ τὸ ἐπίθετο Βλουρεῖτις)· J. Touratsoglou, *Pulpudeva* 2 (1978) 134 καὶ 137 (σχετικὰ μὲ τὰ ὀνόματα)· Ph. Petsas, *Ἀρχαία Μακεδονία* III (1977) [1983] 239 (σχετικὰ μὲ τὴν λατρεία)· Tataki, *Beroea* 200, ἀρ. 726 (γιὰ τὸν Κλαύδιο Πειερίωνα)· Papazoglou, *Villes* 382-83· Ἀ. Ἰ. Θαβώρη, στὸ *Γλῶσσα τῆς Μακεδονίας* 206· τοῦ ἰδίου, *Ἀρχαία Μακεδονία* V (1989) [1993] 1485· τοῦ ἰδίου, *Ἀρχαία Μακεδονία* VI (1996) [1999] 1144 (γιὰ τὸ ἐπίθετο Βλουρεῖτις)· Anna Panayotou – P. Chrysostomou, *BCH* 117 (1993) 370, σημ. 41 (γιὰ τὴν Μεννηίδα)· *BullEpigr* 1994, 405 (γιὰ τὴν Μεννηίδα)· *EKM* Α΄ 40 (γιὰ τὴν οἰκογένεια τῶν Κλαυδίων Πειριώνων)· D. Gofas – M. B. Hatzopoulos, *AE* 1999 [2000] 5-6· Tataki, *Roman Presence* 179, ἀρ. 156.82· 180, ἀρ. 156.93· 183, ἀρ. 156.141· 261, ἀρ. 281.51 καὶ 358, ἀρ. 472.12· ἡ ἐπιγραφὴ μνημονεύεται καὶ σὲ ἄλλα ἔργα σχετικὰ μὲ τὴν μακεδονικὴ θρησκεία καὶ διάλεκτο, καθὼς καὶ μὲ τὶς ἀπελευθερώσεις δούλων.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

περ. Ἀπρίλιος 106 μ.Χ.

Ἄρτεμιν Ἀγροτέ-
ραν Γαζωρείτι-
δα καὶ Βλουρεῖτιν
ὑπὲρ τῆς σωτη-
ρίας τῶν κυρί-
ων Κλαυδίου
Πειερίωνος,
Ἰουλίας Μεννηί-
δος, Ποπιλλίας
Σωσιπάτρας,
ε̣[ὐ̣ξάμε]νοι
Κλ[αύδι]οι Ζή-
νω[ν κ]αὶ Δάρ-
δανος σὺν
τοῖς ἰδίοις Εὐ-
τυχίᾳ, Ἐνοδίῳ,
Κώτιδι, ἔτους
ΖΛΡ σεβαστοῦ
τοῦ καὶ ❦ ΓΝΣ Ἀρ-
τεμεισίου.

Στ. 3: Ὁ Kalléris (1954) πρότεινε τὴν ἀνάγνωση *Βαουρεῖτιν*, τὴν ὁποίαν ὅμως ἐγκατέλειψε (Kalléris [1976]) μετὰ τὴν δημοσίευση τοῦ Πέτσα. Στ. 8-9: ΜΕΝΝΗ|ΔΟC Μουτσόπουλος. Στ. 11-13: Οἱ ἀναγνώσεις πρὶν ἀπὸ τὴν δημοσίευση τοῦ Πέτσα δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ ἀναφερθοῦν ἐδῶ, καθὼς ἡ ὀρθὴ ἀποκατάσταση τῶν στίχων δὲν ἦταν δυνατὴ προτοῦ γίνει ἀντιληπτὸ ὅτι τὰ δύο τεμάχια συνανήκουν. Ἐδῶ ἀκολουθοῦνται οἱ ἀποκαταστάσεις τοῦ Πέτσα ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀμφισβήτηση ἐκ μέρους του τῆς ἀναγνώσεως ἀπὸ τὸν Delacoulonche τῶν τριῶν τελευταίων γραμμάτων τοῦ στίχου 11 καὶ ἀπὸ τὴν ὑπόθεση ὅτι λείπουν «τουλάχιστον δύο στίχοι» μεταξὺ τῶν δύο τεμαχίων, ἡ ὁποία διαψεύσθηκε μὲ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ στίχου 11 ἀπὸ ἕναν ἀπὸ ἐμᾶς (M. B. Hatzopoulos, στὸ *Πιτύη* 243-48). Γιὰ παράλληλη χρήση τοῦ τύπου *εὐξάμενοι* σὲ ἀνάθεση, πρβλ. *EKM* Α΄ 36. Ὁ Plassart σημειώνει ὅτι ὁ ἐνδέκατος στίχος τοῦ ἄνω ἀποτμήματος ἦταν καλυμμένος ὅταν ἐπισκέφθηκε τὸ Ἀρσένι. Στ. 18: ΖΧΡ Δήμιτσας, λόγῳ κακῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἀπογράφου τοῦ Delacoulonche. Στ. 19: ΦΓΝC, ποὺ μεταγράφει *φγν΄* ὁ Δήμιτσας, ἐκλαμβάνοντας τὸ κισσόφυλλο ὡς φῖ καὶ παραλείποντας τὸ σίγμα. Ἡ ὀρθὴ ἀνάγνωση τῆς χρονολογίας ὀφείλεται στὸν Plassart.

Ὁ Πέτσας ἀπέδειξε ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ δύο ἐπιγραφές, μία ἀναθηματικὴ καὶ μία ἐπιτύμβια, ὅπως ἐνόμισε ὁ Delacoulonche, ἀλλὰ γιὰ ἑνιαῖο κείμενο ἀναθηματικοῦ χαρακτῆρος (γιὰ τὸν ἐπιτύμβιο χαρακτῆρα τοῦ κάτω ἀποτμήματος εἶχε ἤδη ἀμφιβολίες ὁ Plassart). Ἐπεσήμανε δὲ καὶ αὐτός, ὅπως ἤδη ὁ Delacoulonche, τὴν πολυτέλεια τοῦ μνημείου, γιὰ τὴν ὁποία μαρτυρεῖ τόσο τὸ γεγονὸς ὅτι κατασκευάσθηκε ἀπὸ μάρμαρο εἰσαγωγῆς ὅσο καὶ

ἡ ἐξαιρετικὴ καλλιγραφία τῆς χαράξεως. Ἡ αἰτιατικὴ πτώση στὴν ὁποία τίθεται τὸ ὄνομα τῆς θεᾶς ὑποδεικνύει ὅτι πρόκειται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα γιὰ πλάκα ἔνθετη σὲ βάση ἀγάλματος τῆς Ἀρτέμιδος.

Τὰ ἐπίθετα τῆς θεᾶς ἔχουν ἐκτενῶς σχολιασθεῖ. Τὸ πρῶτο εἶναι πανελλήνιο καὶ μαρτυρεῖται ἀπὸ τὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο (*SEG* 38 [1988] 1015), χαρακτηρίζει δὲ τὴν Ἄρτεμι ὡς προστάτιδα τῆς ἀγρίας φύσεως. Στὴν Μακεδονία μαρτυρεῖται στὴν Ἐορδαία (*EAM* 101), τὴν Βέροια (*EKM* Α΄ 49 καὶ 109), τὴν Κύρρο (ἀρ. **406-410**, κατωτέρω), τὴν Ἀλμωπία (ἀρ. **611**, κατωτέρω), τὴν Κασσάνδρεια (;) (Δήμιτσα, *Μακεδονία* ἀρ. 780) καὶ τὴν Οὐρανούπολη (;) (ἀδημοσίευτη ἐπιγραφὴ στὸ Μουσεῖο Πολυγύρου, ἀρ. εὑρ. 428). Ἤδη ὁ Delacoulonche συνέδεσε τὸ δεύτερο ἐπίθετο τῆς θεᾶς μὲ τὸ λῆμμα τοῦ Στεφάνου Βυζαντίου, *Γάζωρος* (*πόλις τῆς Μακεδονίας· ἡ γὰρ Ἄρτεμις αὐτόθι Γαζωρία τιμᾶται*), καὶ τὴν πληροφορία τοῦ Πτολεμαίου (*Γεωγρ.* 3.12.28) ὅτι ἡ Γάζωρος, μαζὶ μὲ τὴν Σκοτοῦσα, τὴν Βέργα, τὴν Ἀμφίπολι καὶ τοὺς Φιλίππους, καταλέγεται στὶς πόλεις τῆς Ὀδομαντικῆς καὶ τῆς Ἠδωνίδος. Πράγματι, μεταγενέστερη ἀνακάλυψη λατινικῆς ἐπιγραφῆς, ποὺ δημοσίευσε ὁ Perdrizet (*CIL* III, Suppl. 2, 14206[13] [Pilhofer, *Philippi* II ἀρ. 451, μὲ τὴν παλαιότερη βιβλιογραφία]), ἐπιβεβαίωσε τὴν λατρεία τῆς Ἀρτέμιδος Γαζωρίας στὴν περιοχὴ τοῦ Παγγαίου. Ἀργότερα ἄλλες ἐπιγραφικὲς ἀνακαλύψεις κατέστησαν δυνατὴ τὴν ταύτιση τῆς Γαζώρου στὴν Ὀδομαντική (Papazoglou, *Villes* 382-83) καὶ ἐπιβεβαίωσαν ὅτι τὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος ἦταν τὸ κύριο ἱερὸ τῆς πόλεως (Hatzopoulos, *Institutions* II 57-58, ἀρ. 39, στ. 20). Τὸ ἐπίθετο Βλουρεῖτις, μετὰ τὴν ἀτυχῆ προσπάθεια τοῦ Delacoulonche νὰ τὸ συνδέσει μὲ τὴν Ἄρτεμι Βορειτηνὴ ἐπιγραφῆς τῶν Θυατείρων, ἐκείνην τοῦ Tomaschek νὰ ἀναγνωρίσει ἐθνικὸ μιᾶς ἀμάρτυρης πόλεως Βλοῦρος καὶ ἐκείνην τοῦ Καλλέρη νὰ ἀναγνώσει *Βα(σίλισσαν) Οὐρεῖτιν,* ἑρμηνεύθηκε πρόσφατα καὶ μὲ μεγαλύτερη ἀληθοφάνεια ἀπὸ τὸν Θαβώρη ὡς *Φιλωρεῖτις > Βλουρεῖτις*, σύμφωνα μὲ τὴν φωνητικὴ τῆς μακεδονικῆς διαλέκτου, θηλυκὸ τοῦ μαρτυρημένου γιὰ τὸν Πᾶνα ἐπιθέτου *φιλωρείτης* (*ὁ φιλῶν τὰ ὄρη*)· πρβλ. στὸ σχετικὸ σημείωμα στὰ εὑρετήρια.

Ὁ Κλαύδιος Πειερίων τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα γιὸς τῆς Κλαυδίας Ἀμμίας καὶ ἐγγονὸς τοῦ ὁμώνυμου ἀρχιερέως καὶ ἀγωνοθέτου τοῦ Κοινοῦ τῶν Μακεδόνων, γνωστῶν ἀπὸ ἐπιγραφὲς τῆς Βέροιας (*EKM* Α΄ 40, 115, 116, 123). Ἡ οἰκογένειά του κατεῖχε μεγάλη κτηματικὴ περιουσία στὴν χώρα τῆς πόλεως αὐτῆς. Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ἀνάλογη περιουσία διέθετε ἡ Ἰουλία Μεννηὶς βορείως τῆς Σκύδρας καὶ δυτικὰ τῆς Κύρρου, κοντὰ στὸ σημερινὸ χωριὸ Ἄνυδρο, ὅπου ἐντοπίσθηκε *ὅρος Κυρρεστῶν πρὸς Μενηΐδα* (βλ. ἀρ. **416**, κατωτέρω). Ἡ Ποπιλλία Σωσιπάτρα δὲν εἶναι γνωστὴ ἀπὸ ἀλλοῦ. Τὸ γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιο Σωσιπάτρα ἀπαντᾶ συχνὰ στὴν Μακεδονία (*LGPN* IV· πρβλ. καὶ τὸν συνεσταλμένο τύπο Σωπάτρα, ποὺ ἀπαντᾶ ἤδη ἀπὸ τὸ δεύτερο ἥμισυ τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.), τὸ δὲ ὄνομα γένους Ποπίλλιος εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένο στὴν Μακεδονία (Tataki, *Roman Presence* 357-361, ἀρ. 472). Τὰ πανελλήνια ὀνόματα τῶν ἀναθετῶν εἶναι εἴτε σπάνια (Ζήνων, πρβλ. *IG* X 2, 1, 473) εἴτε ἄγνωστα στὴν Μακεδονία (Δάρδανος), πρᾶγμα εὐεξήγητο προκειμένου περὶ πρώην δούλων, οἱ ὁποῖοι πιθανὸν δὲν ἦσαν γηγενεῖς. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὰ δύο ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν τέκνων τους. Πράγματι, ἂν τὸ γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιο Εὐτυχία εἶναι κοινότατο κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους (Argyro B. Tataki, *Tyche* 8 [1993] 191), τὰ ἀνδρικὰ Κῶτις (;) καὶ Ἐνόδιος δὲν ἀπαντοῦν ἀλλοῦ στὴν Μακεδονία, ἐκτὸς ἐὰν τὸ πρῶτο εἶναι ἁπλῶς γραφικὴ παραλλαγὴ τοῦ θρακικοῦ ἀνθρωπωνυμίου Κότυς, ποὺ ἐπιχωριάζει στὴν πέραν τοῦ Ἀξιοῦ Μακεδονία (πρβλ. Papazoglou, στὸ *Actes du VIIe Congrès* 166· Parissaki, *Onomasticon* 201· Dana,

Onomasticon 91-96· οἱ συντάκτες τοῦ *LGPN* τὸ ἐκλαμβάνουν ὡς θηλυκὸ ὀξύτονο *Κωτίς*). Ὅσον ἀφορᾶ στὸ ὄνομα Ἐνόδιος δὲν εἶναι σαφὲς ἐὰν παραπέμπει στὴν λατρεία τῆς θεᾶς Ἐνοδίας ἢ στὶς συνθῆκες ἀποκτήσεως τοῦ φέροντος αὐτό, ἐὰν δηλαδὴ πρόκειται γιὰ ἔκθετο παιδὶ ποὺ ἀνετράφη ἀπὸ ἕναν ἐκ τῶν δύο ἀναθετῶν.

Οἱ συγγενικὲς ἢ ἄλλες σχέσεις μεταξὺ τῶν *κυρίων* ὑπὲρ τῶν ὁποίων γίνεται ἡ ἀνάθεση δὲν εἶναι σαφεῖς. Τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι ἀνήκουν σὲ μία συγκεκριμένη κοινωνικὴ τάξη καὶ ὅτι οἱ ἀπελεύθεροι ἀναθέτες φέρουν καὶ οἱ δύο τὸ ὄνομα γένους Κλαύδιοι, εὐνοεῖ τὴν ὑπόθεση ὅτι οἱ τρεῖς πρώην κύριοι συνδέονται μὲ οἰκογενειακοὺς δεσμούς. Στὴν περίπτωση αὐτὴν μπορεῖ νὰ τεθεῖ τὸ ἐρώτημα κατὰ πόσον ἡ σύναψη συγγενικῶν δεσμῶν μεταξὺ μεγάλων γαιοκτημόνων ἐντάσσεται σὲ στρατηγικὴ δημιουργίας ἐκτεταμένης ἐγγείου ἰδιοκτησίας.

Οἱ ἀνωτέρω ὀνοματολογικὲς παρατηρήσεις ἐνισχύουν τὴν ὑπόνοια ὅτι οἱ πρώην δοῦλοι ἀναθέτες (ἢ τουλάχιστον ἕνας ἐξ αὐτῶν) ἦσαν Θρᾶκες καταγόμενοι ἀπὸ τὴν Ὀδομαντικὴ ἢ τὴν Ἠδωνίδα, ὅπου ἐπιχωριάζει ἡ λατρεία τῆς Ἀρτέμιδος Γαζωρίας, εἶναι δὲ πιθανὸν ὅτι ἡ ἵδρυση τοῦ ἀγάλματός της συνδέεται μὲ τὴν εἰσαγωγὴ τῆς λατρείας της στὴν Σκύδρα, καθὼς ἡ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ ποὺ τὸ συνοδεύει ἀποτελεῖ τὴν ἀρχαιότερη σχετικὴ μαρτυρία. Ἡ λατρεία τῆς Ἀρτέμιδος μὲ τὰ ἐπίθετα Ἀγροτέρα καὶ Βλουρεῖτις πιθανώτατα προϋπῆρχε, ἀλλὰ μόνον τὸ 106 μ.Χ. ἄρχισε νὰ λατρεύεται καὶ ὡς Γαζωρεῖτις (ἢ Γαζωρία), τὸ δὲ νέο αὐτὸ ἐπίθετο –ποὺ ἐντάσσεται στὴν μακρὰ σειρὰ λατρευτικῶν ἐπιθέτων μὲ ἔντονο τοπικὸ χαρακτῆρα τῆς αὐτοκρατορικῆς περιόδου (βλ. P. Paschidis, στὸ *Associations in Context*, ὑπὸ ἔκδοση)– ἐπεσκίασε σταδιακὰ τὰ ἄλλα ἀρχαιότερα.

121. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1855 ἀπὸ τὸν Delacoulonche ὑπὸ τὶς ἴδιες συνθῆκες ὅπως καὶ ἡ προηγούμενη. Κατὰ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ A. Plassart τὸ 1914 ἦταν ἤδη χαμένη.

Τὰ δύο σκαριφήματα τοῦ Delacoulonche ἀπεικονίζουν μία παρελληλεπίπεδη στήλη ἢ πλάκα μὲ μικρὴ ἀπολέπιση στὴν κάτω δεξιὰ γωνία τῆς πρόσθιας ὄψεως.

Delacoulonche, «Berceau» 93-96 καὶ 244, ἀρ. 29, μὲ δύο ἀπόγραφα ποὺ παρουσιάζουν μεταξύ τους ἀποκλίσεις (Kaestner, *De Aeris* 54, ἀρ. 3· Δήμιτσα, *Μακεδονία* 95-96, ἀρ. 126· Dareste – Haussoullier – Reinach, *Recueil* II 250, ἀρ. 14· P. Perdrizet, *BCH* 23 [1899] 340· Baege, *De sacris* 51-52· Γιούνη, *Provincia* 274-75, ἀρ. 35).

Πρβλ. Calderini, *Manomissione* 78, 97, 111, 182, 200, 203, 205, 246, 249, 437, 439· M. N. Tod, *BSA* 24 (1919-1921) 55, ἀρ. 23 (γιὰ τὴν χρονολογία)· Latte, *Recht* 102 καὶ σημ. 5 (γιὰ τὴν ἀνάγνωση τῶν τελευταίων στίχων)· A. Plassart, *BCH* 47 (1923) 182· G. G. Mateescu, *EphDac* 1 (1923) 83, σημ. 4· L. Robert, *Hellenica* 1 (1940) 70, σημ. 1 (γιὰ τοὺς τελευταίους στίχους)· Kalléris, *Macédoniens* I 134-36 (γιὰ τὸ ἐπίθετο Γαζωρία)· Bömer, *Religion* 91-92· D. Nörr, στὸ *Studi Volterra* II 622-23, 630-31, 642· Hammond, *History* I 164-65, σημ. 6 (γιὰ τὴν τοπογραφία)· *BullEpigr* 1977, 270 (γιὰ τὴν τυπικὴ διατύπωση τῶν δύο τελευταίων στίχων)· Fanoula Papazoglou, *ŽA* 31 (1981) 177-78, σημ. 23 (γιὰ τοὺς τελευταίους στίχους)· M. B. Hatzopoulos, *BCH* 111 (1987) 410-11 (γιὰ τὸ ἀπαρέμφατο *ἀνατιθήμειν*)· Marijana Ricl, *ŽA* 43 (1993) 138· τῆς ἰδίας, *Arkeoloji Dergisi* 3 (1995) 190· *I. Leukopétra* σελ. 60, 119, 190· D. Gofas – M. B. Hatzopoulos, *AE* 1999 (2000) 5· Tullia Ritti – C. Şimşek – H. Yıldız, *EA* 32 (2000]) 58, σημ. 106· Marijana Ricl, *Tyche* 16 (2001) 141, σημ. 50 καὶ 54· 143, σημ. 60· 145, σημ. 70· Tataki, *Roman Presence* 418, ἀρ. 625.9.

περ. Σεπτέμβριος 232 μ.Χ.

Ἔτους<Σ> ΓΞΣ σεβαστοῦ
μηνὸς Ὑπερβερεταίου Λ·
Οὐλπία Εὐπορία καὶ Αὐ-
ρήλιος Διονύσιος ἠξί-
ωσαν οἱ θρέψαντες κα-
λῶς δουλευθέντες ὑπὸ
θρεπταρίου εἰδίου ὀνόμα-
τι Ὀνησίμαν, περὶ ἔτη ΙΗ, ἀνατιθή-
μειν θεᾷ Ἀρτέμιδι Γαζωρίᾳ ταύτη[ν],
εἶν δούλην τῆς θεᾶς, πρὸς τ[ὰ]
ἐκτ<ρ>ὸς ἐλευθέραν, μέχρ[ι ἂν ζῇ (;)].

Στ. 1: Τὸ τελευταῖο γράμμα τῆς λέξεως *ἔτους* ἔχει χαραχθεῖ δύο φορές, ὁδηγώντας σὲ ποικίλες παρανοήσεις τῆς χρονολογίας τοὺς Delacoulonche, Δήμιτσα, Perdrizet, Dareste κ. ἄ. καὶ Calderini· *Σεβαστοῦ τοῦ* Δήμιτσας, ἐκ παραδρομῆς. Στ. 2: ΥΠΕΡΒΤΑΙΟΥ τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ δύο ἀπόγραφα (σ. 93) καὶ ἡ μεταγραφὴ τοῦ Delacoulonche, τὴν ὁποίαν ἀκολουθοῦν ὅλες οἱ ἑπόμενες δημοσιεύσεις πλὴν ἐκείνης τοῦ Kaestner· τὸ ἄλλο ὅμως ἀπόγραφο τοῦ Γάλλου ἀρχαιολόγου ἔχει τὴν ἀνάγνωση ΥΠΕΡΒΕΡΕΤΑΙΟΥ· δὲν ἀποκλείεται ἐν τούτοις οἱ δύο διαφορετικὲς ἀναγνώσεις νὰ προῆλθαν ἀπὸ τὴν παρουσία στὴν ἐπιγραφὴ τοῦ τύπου *Ὑπερβερταίου*, ποὺ εἶναι ὁ συνήθης κατὰ τὴν αὐτοκρατορικὴ ἐποχή. Στ. 6: Ὁ Δήμιτσας στὴν μεγαλογράμματη ἀπόδοση, ἀλλὰ ὄχι καὶ στὴν μικρογράμματη μεταγραφή, ἔχει ΔΟΥΛΕΥΘΕΝΤϹ καὶ τὸν ἀκολουθοῦν οἱ Dareste – Haussoullier – Reinach, ποὺ μεταγράφουν κατὰ συνέπειαν *δουλευθέντε[ς ὑπὸ]*. Στ. 7: ΣΙΔΙΟΥ, ἐκ παραδρομῆς, σ' ἕνα ἐκ τῶν ἀπογράφων τοῦ Delacoulonche (σελ. 93), τὸ ὁποῖο ἀντιγράφει ὁ Δήμιτσας μεταγράφοντας *ἰδίου*, τὴν δὲ γραφὴ αὐτὴν ἀκολουθοῦν οἱ Dareste – Haussoullier – Reinach. Στ. 8-9: ΑΝΑΤΙΘΗ|ΜΕΙΝ Delacoulonche· ΑΤΙΘΗ|ΜΕΙΝ ἐκ παραδρομῆς ὁ Δήμιτσας, ὁ ὁποῖος ὅμως μεταγράφει ἀσυνεπῶς *ἀ[ν]ατίθη|μειν* ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸν Baege (*ἀ[ν]ατιθήμειν*)· *ἀ(να)τίθη|μειν* Dareste – Haussoullier – Reinach· στὴν ἐσφαλμένη αὐτὴν ἀνάγνωση βασίζεται ὁ Latte γιὰ νὰ ἀπορρίψει τὸν προφανῆ συσχετισμὸ μὲ τύπους τοῦ ἀπαρεμφάτου ποὺ ἀπαντοῦν σ' ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος (βλ. M. B. Hatzopoulos, *BCH* 111 [1987] 410-11). Στ. 9: *Γαζωρίᾳ* παραλείπεται στὴν μικρογράμματη μεταγραφὴ τοῦ Delacoulonche. Στ. 10: *ἑ[ὴ]ν* Perdrizet, τὸν ὁποῖον ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Baege· ἡ Papazoglou φαίνεται νὰ προτείνει μὲ ἐπιφύλαξη τὴν ἀνάγνωση *ἱεροδούλην*· τὸ πιθανώτερο ὅμως εἶναι νὰ δηλώνεται ἔτσι τὸ ἀπαρέμφατο τοῦ ρήματος *εἰμὶ* καὶ εἴτε νὰ παραλήφθηκε ἐκ παραδρομῆς ἡ τελικὴ «δίφθογγος» εἴτε νὰ πρόκειται γιὰ διαλεκτικὸ τύπο (πρβλ. τὸ διαλεκτικὸ ἀπαρέμφατο *ἀνατιθήμειν* στὸν στ. 8, καθὼς καὶ τὸν τύπο *τραφῆν* [= *τραφῆναι*] στὴν ἐπιγραφὴ ἀρ. **143** τῆς Ἔδεσσας, κατωτέρω). Στ. 10-11: Τ[.] | ΕΚΤΡΟϹ τὰ ἀπόγραφα τοῦ Delacoulonche, ποὺ μεταγράφει *τ...εκτρος*, ὅπως καὶ ὁ Δήμιτσας καὶ ὁ Baege· ὁ Perdrizet παραλείπει τὸ κείμενο μετὰ τὴν λέξη *δούλην*· *ἐκτ<ρ>ὸς* προτείνει πειστικὰ ὁ Latte (πρβλ. *IMT* 2524), τὸν ὁποῖον ἀκολουθοῦν ὁ Robert καὶ οἱ μεταγενέστεροι μελετητές. Τὸ νόημα εἶναι ὅτι ἡ Ὀνησίμα θὰ εἶναι δούλη τῆς θεοῦ ὅταν προσέρχεται στὸ ἱερὸ κατὰ *τὰς ἐθίμους ἡμέρας* καὶ ὅτι τὸν ὑπόλοιπο χρόνο, ὅπου θὰ ζῇ ἐκτὸς τοῦ ἱεροῦ, θὰ εἶναι ἐλεύθερη· βλ. σχετικὰ στὰ σχόλια. Στ. 11: *μέχρ[ι ---]* Δήμιτσας καὶ λοιποὶ ἐκδότες, *μέχρ[ι ἂν ζῇ]* συμπληρώνει ὁ Latte· βλ. στὰ σχόλια.

Ἡ ἀπελευθερωτικὴ αὐτὴ δι' ἀναθέσεως πράξη ἔχει κινήσει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μελετητῶν διότι περιγράφει σαφῶς τὸ καθεστὼς τῶν ἀπελευθερουμένων δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου δούλων: ἔπαυαν νὰ εἶναι δοῦλοι τῶν κυρίων τους γιὰ νὰ γίνουν τύποις δοῦλοι τῆς θεότητος, ἔναντι τῆς ὁποίας εἶχαν ἁπλῶς ὁρισμένες λατρευτικὲς ὑποχρεώσεις, κατὰ δὲ τὰ ἄλλα, στὶς σχέσεις τους μὲ τὸν ἐκτὸς τοῦ ἱεροῦ λοιπὸ κόσμο, ἦσαν ἐλεύθεροι (πρβλ. καὶ τὴν καταγραφὴ στὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος Λαιρβηνοῦ, *SEG* 58 [2008] 1520: *εἶναι αὐτὸν ἱερὸν καὶ ἐλεύθερον*). Σὲ ἀντίθεση μὲ ὅ,τι συμβαίνει συνήθως στὶς ἀπελευθερωτικὲς πράξεις δι' ἀναθέσεως, ἡ πράξη ἐδῶ εἰσάγεται ὄχι ἀπ' εὐθείας μὲ ρῆμα δηλωτικὸ προσφορᾶς (*χαρίζομαι, δωροῦμαι,*

ἀνατίθημι κλπ.), ἀλλὰ μὲ τὴν φράση *ἠξίωσαν ... καλῶς δουλευθέντες ἀνατιθήμειν* (γιὰ τὸν τύπο τοῦ ἀπαρεμφάτου, βλ. M. B. Hatzopoulos, *BCH* 111 [1987] 410-11 καὶ *I. Leukopétra* ἀρ. 51), στὴν ὁποία διατυπώνονται συνάμα καὶ οἱ λόγοι τῆς ἀναθέσεως. Ἡ ἀπελευθερωθεῖσα δούλη χαρακτηρίζεται ἐδῶ ὡς *θρεπτάριον*, ὅρος ποὺ ἀπαντᾶ καὶ στὴν Ἔδεσσα (ἀρ. **220**, κατωτέρω· γιὰ τοὺς θρεπτούς, βλ. ἀρ. **170**, κατωτέρω, μὲ βιβλιογραφία).

Νοηματικὸ πρόβλημα θέτει ἡ τελευταία φράση τοῦ κειμένου. Ὁ χρονικὸς περιορισμὸς ἀφορᾶ εἴτε τὸν χρόνο ζωῆς τῆς ἀπελευθερωθείσας (*μέχρ[ι ἂν ζῇ]*) εἴτε τὸν χρόνο ζωῆς τῶν πρώην κυρίων της (*μέχρ[ι ἂν ζῶσι]*)· καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ὅμως θὰ ἦταν παράλογο νὰ περιορίζεται τὸ καθεστὼς ἐλευθερίας (*πρὸς τ[ὰ] ἐκτ<ρ>ὸς ἐλευθέραν*) τῆς πρώην δούλης, ὅπως φαίνεται νὰ ὑπονοεῖ ἡ σύνταξη. Ἑπομένως, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ προσδιορίζει τὸ χρονικὸ ὅριο τῶν ὑποχρεώσεων τῆς Ὀνησίμας πρὸς τὸ ἱερό (*εἶν δούλην τῆς θεᾶς*). Παρ' ὅτι οἱ χρονικοὶ περιορισμοὶ τῶν ὑποχρεώσεων στὶς ἀπελευθερωτικὲς ἐπιγραφὲς σχετίζονται πάντοτε μὲ τὸν χρόνο ζωῆς τῶν ἀναθετῶν (βλ. σχετικὰ παραδείγματα στὴν Darmezin, *Affranchissements*), ἡ συμπλήρωση *μέχρ[ι ἂν ζῶσι]* θὰ σήμαινε ὅτι, γιὰ πρώτη φορὰ στὶς μνεῖες παραμονῆς στὶς ἀπελευθερωτικὲς ἐπιγραφὲς τῆς Μακεδονίας, θὰ μαρτυρεῖτο *παραμονὴ* ὄχι μόνον στοὺς πρώην κυρίους τῶν ἀπελευθερωθέντων, ὡς συνήθως (βλ. ἀρ. **143**, κατωτέρω), οὔτε μαζί τους μὲ παράλληλη ὑποχρέωση ὑπηρεσίας στὸ ἱερό (βλ. ἀρ. **163**, κατωτέρω), ἀλλὰ μόνον στὸ ἱερό. Ἐπειδὴ ἡ ἐκδοχὴ αὐτὴ δὲν φαίνεται πιθανή, προτιμητέα εἶναι τελικὰ ἡ συμπλήρωση *μέχρ[ι ἂν ζῇ]*. Τὸ νόημα τῆς φράσεως –ποὺ πρέπει νὰ ἀναγνωσθεῖ *εἶν δούλην τῆς θεᾶς μέχρ[ι ἂν ζῇ], πρὸς τ[ὰ] ἐκτ<ρ>ὸς ἐλευθέραν*– θὰ ἦταν ὅτι ἡ Ὀνησίμα εἶναι ἐλεύθερη ἀλλὰ θὰ ὄφειλε τὶς ὑπηρεσίες της πρὸς τὸ ἱερὸ ἐφ' ὅρου ζωῆς.

Ἡ τριακοστὴ τοῦ Ὑπερβερεταίου ἦταν ἡ τελευταία ἡμέρα τοῦ διακοσιοστοῦ ἑξηκοστοῦ τρίτου ἔτους τῆς ἀκτιακῆς χρονολογίας. Ἂν καὶ ὁ λόγος τῆς συντάξεως τῆς πράξεως τὴν τελευταία ἡμέρα τοῦ ἔτους μᾶς διαφεύγει, εἶναι ἀπίθανο τὸ γεγονὸς νὰ εἶναι τυχαῖο.

Οἱ ἀναθέτες (καὶ συνιδιοκτῆτες τοῦ *θρεπταρίου*· πρβλ. ἀρ. **71**, ἀνωτέρω) εἶναι ἄγνωστοι ἀπὸ ἀλλοῦ. Τὰ ἰδιώνυμα Διονύσιος καὶ Εὐπορία εἶναι κοινότατα στὴν Μακεδονία (βλ. τὰ οἰκεῖα λήμματα στὸ *LGPN* IV). Ἡ Ὀνησίμα –ἡ διαλεκτικὴ κατάληξη τοῦ ὀνόματος τῆς ὁποίας παρουσιάζει ἐνδιαφέρον– εἶχε περισυλλεγεῖ καὶ ἀνατραφεῖ ἀπὸ τὴν Εὐπορία καὶ τὸν Διονύσιο. Ἐπειδὴ εἶχε προσφέρει πιστὰ τὶς ὑπηρεσίες της, ὅταν ἔφθασε σὲ ἡλικία δεκαοκτὼ ἐτῶν, ἀνατέθηκε στὴν Γαζωρία Ἄρτεμι καὶ οὐσιαστικὰ χειραφετήθηκε.

122. Ἐπισημάνθηκε ἀπὸ τὸν A. Plassart τὸ 1914: «Κατὰ τὴν ἐπισκευὴ τοῦ λιθοστρώτου τῆς ἐκκλησίας (τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς) ἀνακαλύφθηκαν δύο ἀποτμήματα νέας πράξεως ἀπελευθερώσεως ἐλλιποῦς κάτω καὶ ἀποτέθηκαν στὸ παρακείμενο σχολεῖο». Ὅταν ἐπισκεφθήκαμε τὸ Ἀρσένι τὸν Μάρτιο τοῦ 1983, τὸ παλαιὸ σχολεῖο εἶχε κατεδαφισθεῖ καὶ ἡ τύχη τῆς ἐπιγραφῆς ἀγνοεῖτο.

«Στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, πάχους 0,04 (ὀπίσθια ἐπιφάνεια κατεργασμένη), πλάτους 0,37, μεγίστου ὕψους 0,21. Τὰ δύο ἀποτμήματα συναρμόζουν, τὸ δὲ μικρότερο διασώζει τὴν ἄνω δεξιὰ γωνία. Ὕψος γραμμάτων 0,02. ЄMCω» (A. Plassart).

A. Plassart, *BCH* 47 (1923) 182-83 (*SEG* 2 [1924] 396· L. Robert, *Hellenica* I [1940] 70-71· Pouilloux, *Choix* 150-51, ἀρ. 41 [μὲ διόρθωση τοῦ ὀνόματος]· Fanoula Papazoglou, *ŽA* 31 [1981] 177· R. Scholl, *Historia* 34 [1985] 468· Γιούνη, *Provincia* 290, ἀρ. 66).

Πρβλ. A. Cameron, *HThR* 32 (1939) 155· M. N. Tod, *JHS* 65 (1945) 84· D. Gofas – M. B. Hatzopoulos, *AE* 1999 (2000) 5· Tataki, *Roman Presence* 121, ἀρ. 89.145· Καλλιόπης Χατζηνικολάου, στὸ *Δινήεσσα* 605.

3ος αἰ. μ.Χ.

[Αὐρ]ηλία Φιλίππα [ἡ]
[π]ρὶν Εὐροδίκης ἀ-
φίημι παιδίσκην ὀ-
νόματι Ἀριάγνην
θεᾷ Ἀρτέμιδι Γαζω-
ρίᾳ ἱερόδουλον ΤΟ
[---]ΛΜΜΩΥΡΟ[---]

Στ. 1-2: *Φιλίππα [χ|ά]ριν* Plassart, *SEG*, Robert· *Φιλιππά|ριν* Pouilloux, Papazoglou, Scholl· *Φιλίππα [ἡ | πρὶν]* Ἰ. Τουράτσογλου (προφορικὴ ὑπόδειξη) καὶ Γιούνη. Στ. 6-7: *τὸ | [τί]μημ[α] (δ' Ε)ὐρο[δίκη ἀπέδωκεν]* προτείνει ὁ Croenert (*SEG* 2), ἀλλὰ ἡ ἀπόδοση τιμήματος δὲν μαρτυρεῖται ποτὲ στὶς ἀπελευθερώσεις δι' ἀναθέσεως στὴν Μακεδονία (*I. Leukopétra* σελ. 32).

Τὸ ὄνομα τῆς ἀναθέτριας παρουσιάζει πολλαπλὸ ἐνδιαφέρον. Ἐμφανίζεται καὶ μὲ τὸν ἐπίσημο ρωμαϊκὸ τύπο –μὲ τὸ ὄνομα γένους Αὐρήλιος, ποὺ ἔλαβαν ὅλοι οἱ ἐλεύθεροι κάτοικοι τῆς αὐτοκρατορίας μετὰ τὸ διάταγμα τοῦ Καρακάλλα, ἀκολουθούμενο ἀπὸ τὸ ἰδιώνυμο Φιλίππα– καὶ κατὰ τὸν παραδοσιακὸ ἑλληνικὸ τύπο μὲ τὸ ἰδιώνυμο αὐτὸ ἀκολουθούμενο ἀπὸ τὸ μητρώνυμο ἐδῶ ἀντὶ τοῦ συνήθους πατρωνύμου (βλ. ἀρ. **64**, ἀνωτέρω), προφανῶς διότι πρόκειται περὶ νόθου τέκνου (Tataki, *Beroea* 433-35 καὶ A. Chaniotis στὸ *SEG* 46 [1996] 2287, μὲ τὴν παλαιότερη βιβλιογραφία), ἐκτὸς ἐὰν ἡ Εὐροδίκη δὲν ἦταν ἡ μητέρα τῆς Φιλίππας ἀλλὰ ἡ πρώην κυρία της (πρβλ. *I. Leukopétra* 117 [ἴσως καὶ 56]). Ὁ ὅρος *ἱερόδουλος*, ποὺ χαρακτηρίζει τὴν ἀπελευθερούμενη, στὶς ἐπιγραφὲς τῆς Λευκόπετρας μαρτυρεῖται ἀποκλειστικὰ γιὰ ἀπελεύθερους ἀναθέτες.

Καὶ τὰ δύο ἑλληνικὰ ἰδιώνυμα παρουσιάζουν χαρακτηριστικὰ τῆς μακεδονικῆς διαλέκτου (γιὰ τὸν τύπο *Φιλίππα* πρβλ. *EKM* Α΄ 135, στ. 29· 313· 342, καὶ σελ. 507· γιὰ τὸν τύπο *Εὐροδίκη*, βλ. ἀρ. **66**, ἀνωτέρω, καὶ *I. Leukopétra* 9). Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ ὁ τύπος *Ἀριάγνη* τοῦ ὀνόματος τῆς δούλης, ποὺ εἶναι ὁ μόνος ὁ ὁποῖος ἀπαντᾶ στὴν περιοχὴ (βλ. *EKM* Α΄ 49, *I. Leukopétra* 151· πρβλ. A. Klotz, *Glotta* 3 [1912] 275). Ἰδιαίτερα σημαντικὴ γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ θεσμοῦ τῶν μακεδονικῶν ἀναθέσεων δούλων σὲ θεότητες εἶναι ἡ διατύπωση *ἀφίημι... ἱερόδουλον*, πού, συνδυάζοντας τὸν χαρακτηριστικὸ νομικὸ ὅρο τῶν ἀπελευθερώσεων *ἀφίημι* μὲ τὴν ἱεροδουλία, ἐπιβεβαιώνει ὅτι ἡ ἀνάθεση ἰσοδυναμοῦσε μὲ ἀπελευθέρωση (πρβλ. *EKM* Α΄ 48 καὶ *I. Leukopétra* σελ. 60).

ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΗ ΩΝΗ

123. Μουσεῖο Θεσσαλονίκης 23754. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1855 ἀπὸ τὸν Delacoulonche «ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία (τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς) στηριγμένη στὸν ἐξωτερικὸ τοῖχο (;)» (en dehors

de l'église contre le mur extérieur), ἀλλὰ ὁ Γάλλος ἀρχαιολόγος δὲν μπόρεσε νὰ ἀναγνωρίσει παρὰ λίγες μόνον λέξεις (μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἐθνικὸ τῆς Σκύδρας) τοῦ δύσκολου αὐτοῦ κειμένου. Οἱ A. Plassart καὶ G. Blum εἶδαν καὶ πάλι τὸν λίθο τὸ 1914 ἐντοιχισμένο ἐπάνω ἀπὸ τὴν κόγχη τοῦ ἱεροῦ «πολὺ ψηλὰ γιὰ νὰ εἶναι δυνατὴ μία ἀποτελεσματικὴ ἐπανεξέταση» (à l'extérieur du pignon ; trop haut pour qu'une utile révision fût possible [les 10 dernières lignes sont cachées; les autres ont été bariolées et seraient à revoir sur estampage]). Τὸ 1956 ὁ Φ. Πέτσας τὴν ἀποτοίχισε καὶ τὴν μετέφερε στὸ Παλαιὸ Μουσεῖο Θεσσαλονίκης, ὅπου χάθηκαν τὰ ἴχνη της ἕως τὸ 1986, ὁπότε ἐντοπίσθηκε καὶ πάλι ἀπὸ τὶς Λουίζα Λουκοπούλου καὶ Λουκρητία Γουναροπούλου στὸ νέο Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Θεσσαλονίκης.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο σήμερα ἀποκεκρουμένη κάτω καὶ ἐλαφρῶς στοὺς κροτάφους, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν σύγκριση μὲ τὸ ἀπόγραφο τοῦ Delacoulonche. Διαστάσεις: 0,69 x 0,37 x 0,085. Ἡ ἀδεξιότητα τοῦ χαράκτη (ποὺ φαίνεται νὰ ἀντιγράφει ὀπτικὰ τὸ χειρόγραφο χωρὶς νὰ κατανοεῖ ὅ,τι γράφει), ἴσως καὶ τοῦ συντάκτη, καθιστοῦν τὴν ἀνάγνωση καὶ ἑρμηνεία τοῦ κειμένου ἰδιαίτερα δύσκολη (πρβλ. *BullEpigr* 1965, 231). Συχνὴ σύγχυση Λ-Α, Τ-Γ καὶ Ι-Ρ, ἐπίσης τάση πρὸς ἀνάλυση ἢ συμφυρμὸ τῆς μορφῆς τῶν γραμμάτων. Ὕψος γραμμάτων: ± 0,02 (0,012-0,027). Διάστιχα: 0,003-0,02, ἀκανόνιστα.

Delacoulonche, «Berceau» 89-91 καὶ 245, ἀρ. 30, μὲ δύο ἀπόγραφα, ἀλλὰ χωρὶς μεταγραφή, ἐκτὸς λίγων ἐπὶ μέρους σημείων (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 96-97, ἀρ. 126 [bis], μὲ ἀπόπειρα μεταγραφῆς μέρους τοῦ κειμένου)· Φ. Πέτσα, *AE* 1961, 2-3, σημ. 4, μὲ ἀπόπειρα μεταγραφῆς τῶν πρώτων 19 στίχων καὶ φωτογραφία ἐκτύπου (*SEG* 24 [1969] 530)· Cl. Vatin, *EtCl* 3 (1968-70) 285-93· D. Gofas – M. B. Hatzopoulos, *AE* 1999 (2000) 1-14 (πλήρης δημοσίευση μὲ ἀναλυτικὸ σχολιασμό) (Γιούνη, *Provincia* 307-308, ἀρ. 111· *BullEpigr* 2001, 282· *SEG* 49 [1999] 793· Simone Follet, *AnnEpigr* 2000, 1308· Lassère, *Manuel* 464-65, ἀρ. 282)· Maria S. Youni, στὸ *Transferts culturels et droits* 443-58.

Πρβλ. E. Ziebarth, *Bursian's Jahresbericht für Altertumswissenschaft* 189 (1921) 24 (μὲ διόρθωση στὴν μεταγραφὴ τοῦ πρώτου στίχου ἀπὸ τὸν Δήμιτσα)· Struck, *Fahrten II* 56 (μὲ τοπογραφικὲς παρατηρήσεις)· Baege, *De sacris* 9 (μὲ σχόλια στὸν στίχο 15)· A. Plassart, *BCH* 47 (1923) 182· L. Robert, *Hellenica* I (1940) 70, σημ. 1 (μὲ διορθώσεις στοὺς στίχους 14-16)· *BullEpigr* 1965, 231· Hammond, *History* I 165, σημ. 1 (μὲ τοπογραφικὲς παρατηρήσεις)· Φ. Πέτσα, *Μακεδονικά* 15 (1975) 217, ἀρ. 98α· M. B. Hatzopoulos, *BCH* 111 (1987) 411 (μὲ διόρθωση στοὺς στίχους 7-11) (*BullEpigr* 1988, 826· *SEG* 37 [1987] 581· E. Kapetanopoulos, *AE* 132 (1993) [1995] 17 [γιὰ τὴν ἔκφραση *φωνῇ μακεδονικῆς*])· *I. Leukopétra* σελ. 47 (γιὰ τὴν ἔκφραση *φωνῇ μακεδονικῆς*)· M. B. Hatzopoulos, στὸ *Centenaire* 210-11· Tataki, *Roman Presence* 133, ἀρ. 89.307 καὶ 134 ἀρ. 89.329.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Δεύτερο ἥμισυ 3ου αἰ. μ.Χ.

Ἀ(ντ)ίγραφον ὠνῆς <ϹΝ>
ϙόματος Νίκης. Τ(ί)το-
ς Λύκου Σκυδ(ρ)αίου ἐ-
π(ρ)ίατο παρ' Ἀμ(φ)οτερᾶς
(τ)οῦ ἀνδρὸς Σκυδραίας
μετὰ κυρίου Ἱππίο
Σκυδραίου πεδίον ὀ-
νόματι Νίκην, ὡς μη-

νῶ(ν) δύο, φωνῇ μακε-
δονικῆς, τιμῆς ἀργ-
υρίου (δηνάρια) (/)Ε, καὶ ἄν τις κυ-
ριώτερος φανῇ τοῦ προ-
γεγραμένου κορασίου
ἢ μέρους (τ)ινός, τότε τὴν
τιμὴν διπλῆν ἐπ-
ηρώτ(η)σεν Τίτορ Λύκο-
(υ Σκ)υδεραίου. Ἐγ(έ)ν(ετ)ο (ἐ)-
ν Σκύδρας. Τὸ πρόστιμ-
ον σὺν πεδί(ῳ) οἴ(σ)ι
ὀνόματι (Ἀρ)τέμι (δηνάρια) ΓΦ
ΙΛΑΤΛΙΚΩ. Μά(ρτ)υρες
Αὐρήλιος Λύκος, (Α)ὐρή-
λιος Κάλλης. Ἐγένετο
ἀ(ντ)ίγραφον ὠνῆς.
Εὐτύχε

Ὁ Delacoulonche ἐπισημαίνει ὅτι στὸν κρόταφο τῆς στήλης ὑπῆρχαν τὰ γράμματα [.]ΩΗΜΖΟΛΟΟ. Στ. 1: *Ἀντίγραφον ὠνῆς* Delacoulonche, Ziebarth, Γιούνη· *Ἀν[τ]ίγραφον ὠνῆς* Vatin· *Ἀντιγραφονώνης* Δήμιτσας· *Ἀλλόγραφον ὠνῆς* Πέτσας καὶ *SEG* 24· ΑΝΟΙΓΡΑΦΟΝΩΝΗC ὁ λίθος μὲ συμπίλημα Ν καὶ Ο, ὅπως ἐπισημαίνουν οἱ Gofas – Hatzopoulos. Στ. 1-2: ΟΝ|ΟΜΑΤΟC Delacoulonche, ποὺ μεταγράφει ὡς *ὀν|όματος* ὁ Δήμιτσας, τὸν ὁποῖον ἀκολουθοῦν οἱ μεταγενέστεροι ἐκδότες· *σόματος* Gofas - Hatzopoulos ἀθετώντας τὰ δύο τελευταῖα γράμματα τοῦ πρώτου στίχου· *Ἀντίγραφον ὠνῆς σ|όματος* Γιούνη. Στ. 2-3: *τῆ|ς* Πέτσας, ποὺ πρῶτος ἀποπειρᾶται μεταγραφή, καὶ *SEG*· *Τ[ί]το|ς* Vatin· ΤΤΟΙ|C ὁ λίθος ποὺ ἑρμηνεύουν *Τ(ί)το|ς* οἱ Gofas - Hatzopoulos. Στ. 3: CΚΥΔΙΑΙΟΥ ὁ λίθος· ἡ ἀναγνώριση τοῦ ἐθνικοῦ ὀφείλεται ἤδη στὸν Delacoulonche. Στ. 3-4: Ε|ΠΙΑΤΟ ὁ λίθος· ἡ ὀρθὴ ἑρμηνεία ὀφείλεται στὸν Delacoulonche. Στ. 4-5: ΠΑΡΑΜΕΟΤΕΡΑC|ΟΥ ὁ λίθος, χωρὶς μεταγραφὴ ἀπὸ Delacoulonche· *παρὰ Μετοεράσ|ου* Δήμιτσας, Πέτσας καὶ *SEG*· *παρ' Ἀρτεμιδώρας* ἑρμηνεύει ὁ Vatin· *παρ' Ἀμ(φ)οτερᾶς | (τ)οῦ* Gofas – Hatzopoulos· *παρ' Ἀμφοτερᾶς τ|οῦ* Γιούνη. Ὁ χαράκτης ἔχει κάμει σύγχυση μεταξὺ τοῦ ἔψιλον καὶ τοῦ φῖ καὶ ἔχει προσθέσει τὸ ταῦ, ποὺ παρέλειψε, ἐπάνω στὸ ὄμικρον. Στ. 5: *Σκυδραίου* Delacoulonche, Δήμιτσας, Πέτσας, *SEG* 24· *Σκυδραίας* Vatin, Gofas – Hatzopoulos καὶ Γιούνη. Στ. 6: *Ἵππιος* Delacoulonche καὶ Δήμιτσας· *Ἱππίου* Πέτσας καὶ *SEG* 24· *Ἱππίο[υ]* Vatin, *Ἱππίο* Gofas – Hatzopoulos καὶ Γιούνη· γιὰ τὴν μορφὴ αὐτή, βλ. στὸ σχετικό σημείωμα στὰ εὑρετήρια. Στοὺς στίχους 5-6, ὁ χαράκτης προέβη ἐκ παραδρομῆς σὲ ἀντιμετάθεση λέξεων τοῦ κειμένου, ὅπως ἤδη διεῖδε ὁ Vatin: τὸ πρὸς χάραξη κείμενο θὰ ἦταν: *παρ' Ἀμφοτερᾶς Σκυδραίας, μετὰ κυρίου τοῦ ἀνδρὸς Ἱππίου, Σκυδραίου*. Στ. 8-9: τὸ κείμενο μετὰ τὸ *Νίκην* δὲν μεταγράφεται ἀπὸ Delacoulonche καὶ Δήμιτσα· *ᾧ ἦν | ὄνομα Δυοφώνη* Πέτσας καὶ *SEG* 24· ❦ *ωη|νων,* ποὺ ἑρμηνεύει ὡς ἐτῶν ὁ Vatin· *ὡ(ς) μη|νῶν* Hatzopoulos (*BCH*) καὶ Γιούνη· ΩCΜΗ|ΝΩΜ ὁ λίθος, ὅπως ἐπισημαίνουν καὶ οἱ Gofas – Hatzopoulos, ποὺ μεταγράφουν *ὡ(ς μ)ηνῶ(ν)* ἐκ παραδρομῆς· *ὡς μηνῶ(ν) SEG* 49, ὅπου ἐπισημαίνεται ὅτι αὐτὸ ποὺ φαίνεται ὡς δεύτερο ὠμέγα στὸν λίθο εἶναι μᾶλλον συμπίλημα CM. Στ. 9-10: *μακε|δονικῆς* Delacoulonche καὶ μεταγενέστεροι ἐκδότες (ποὺ συντάσσουν τὸ ἐπίθετο με τὴν ἑπόμενη λέξη (*τιμήν*)· *μακε|δονικὴ(ν)* Hatzopoulos (*BCH*), Γιούνη, Gofas – Hatzopoulos, *SEG* 49, Kapetanopoulos· *μακ[ε]|δονικῇ* Vatin· ἐὰν ἡ χρήση τῆς γενικῆς δὲν ὀφείλεται σὲ χαρακτικὸ λάθος, μαρτυρεῖ τὴν γενικὴ ὑποχώρηση τῆς δοτικῆς (βλ. καὶ στὸν στ. 18). Στ. 11: * ΙΕ (= 15) Delacoulonche, Δήμιτσας, Πέτσας, *SEG* 24, Vatin, Γιούνη· πρόκειται ὅμως γιὰ τὸ σύμβολο τῶν χιλιάδων / καὶ τὸν ἀριθμὸ πέντε (= 5.000). Στ. 11-12: ἡ ἀνάγνωση *κυ|ριώτερος* ὀφείλεται στὸν Robert. Στ. 14: *ἡμερῶν ὀγῖνος* Δήμιτσας· *ἢ μέρους τινός* Robert καὶ οἱ μεταγενέστεροι ἐκδότες· τὸ ταῦ χαράχθηκε ὡς γάμμα. Ὁ χαράκτης φαίνεται ὅτι λησμόνησε ἀρχικὰ τὸ τελευταῖο γράμμα τοῦ στίχου καὶ διόρθωσε τὸ λάθος του μὲ ἕνα ἀτελὲς συμπίλημα ΗΝ. Στ. 15-16: ὁ Δήμιτσας ἀνεγνώρισε τὴν λέξη *Διί*, γιὰ τὴν ὁποίαν ἐξέφρασε ἐπιφυλάξεις ὁ Baege· *διπλῆν ἐπηρώτησεν Τίτος* Robert, Vatin, Γιούνη· *διπλῆν ἐπλ|ήρωσεν (;)* Πέτσας καὶ *SEG* 24· *διπλῆν ἐπηρώτησεν Τίτορ* Gofas – Hatzopoulos καὶ *SEG* 49· ΔΙΠΛΗΝΕΠ|ΗΡΩΤΔΛCΕΝΤΙΤΟΡ ὁ λίθος· ἀδιευκρίνιστο παραμένει ἐὰν ἡ γραφὴ *Τίτορ* ὀφείλεται σὲ χαρακτικὸ λάθος ἢ σὲ φωνητικὸ φαινόμενο. Στ. 17: *Σκυδραίου* μεταγράφουν οἱ Δήμιτσας, Πέτσας καὶ *SEG*· ΔΕΡ[.]ΤΟΥ, ποὺ μεταγράφει ὡς χρονολογία ΔΕΡ *Δίου (;)* ὁ Vatin· ΥΔΕΡΑΙΟΥ ὁ λίθος, μὲ μικρογράμματο ἀντίστροφο ἄλφα. Στ. 17-18: οἱ Delacoulonche καὶ Δήμιτσας ἀναγνωρίζουν μόνον τὴν λέξη *Σκύδρας· ἐγένετο ἐ|ν Σκύδρᾳ* Πέτσας καὶ *SEG* 24· *ἐγένετο ἐ|ν Σκύδρας* Vatin· *ἐγ(έ)ν(ετ)ο ἐ|ν Σκύδρας* Gofas – Hatzopoulos· ΕΓΘΝCΓΟΘ|ΝCΚΥΔΡΑC ὁ λίθος· τὸ συντακτικὸ λάθος *ἐν* + γενικὴ μαρτυρεῖ τὴν ὑποχώρηση τῆς δοτικῆς. Στ. 18-19: ἡ ἀνάγνωση *πρόστιμ|ον* ὀφείλεται στὸν Δήμιτσα. Ὁ Πέτσας δὲν μεταγράφει τὸ κείμενο μετὰ τὴν λέξη *πρόστιμον*. Στ. 19-20: ὁ Δήμιτσας ἀνέγνωσε τὶς λέξεις *παιδίον* καὶ *ἐν ὀνόματι*· ὁ Vatin μεταγράφει *σὺν πεδιο[.] οἱ ἐν | ὀνόματι* ΝΤΕΜΙΧ καὶ ἐννοεῖ *σὺν πεδίῳ οἱ ἐν ὀνόματι Ἀρτεμιδ(ώρας)*· ΣΥΤΙΠΕΔΙΟ<ΟΙΕΝ | *ὀνόματι* ΝΤΕΜ*ΓΣ Γιούνη· *σὺν πεδι-*οΚΟΙCΙ Gofas – Hatzopoulos· *κορ<α>σί<ῳ>* Lassère· τὰ γράμματα ΟΚ μετὰ τὴν συστάδα ΠΕΔΙ προέρχονται μᾶλλον ἀπὸ λανθασμένη ἀνάπτυξη τοῦ ὠμέγα τοῦ χειρογράφου, στὴν συνέχεια δὲ τοῦ στίχου ἀναγνωρίζεται ἡ φράση

οἴ(σ)ι (= *οἴσει*, [πρβλ. Hatzopoulos, *Amphipolis* 20 ἀρ. II: *τὰ δὲ τέλη οἴσει ὁ πριάμενος*· 25, ἀρ. III: *τὰ δὲ τέλη οἱ ὠνηταὶ οἴσουσι πάντα*], μὲ τὸ σίγμα χαραγμένο ἐκ παραδρομῆς ὡς ἔψιλον) *ὀνόματι* ΛΙΤΕΜΙ = *(Ἀρ)τέμι*· ἡ τελευταία λέξη εἶναι εἴτε βραχυγραφία τῆς ἀναμενόμενης γενικῆς *Ἀρτέμιδος* εἴτε ἡ δοτικὴ τοῦ ὀνόματος τῆς θεᾶς, ὅπως σὲ ἐπιγραφὴ τῆς γειτονικῆς Κύρρου (ἀρ. **411**, κατωτέρω). Στ. 20-21: *πρ[. .]ματ[[α]]ικω*, ποὺ ἑρμηνεύει ὡς *πραγματικοὶ* ὁ Vatin. Στὴν πραγματικότητα πρόκειται γιὰ τὸ σύμβολο τῶν δηναρίων ἀκολουθούμενο ἀπὸ τὰ γράμματα ΓΦ· ἡ προφανὴς ἀνάγνωση τοῦ ποσοῦ ὡς 3.500 χωρὶς τὸ σύμβολο τῶν χιλιάδων θὰ παρέμενε χωρὶς ἑρμηνεία· οἱ Gofas – Hatzopoulos προτείνουν μία δραστικὴ ἐπέμβαση στὸ κείμενο που θὰ ἔδινε νόημα στὴν πράξη: ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ σύμβολο τῶν χιλιάδων χαραγμένο ὡς Γ καὶ τὸ νοούμενο ἔψιλον χαραγμένο ὡς Φ, ὅπως στὸν στ. 4· δηλαδὴ *(δηνάρια) (Ε)*· βλ. σχετικὰ στὰ σχόλια. Στὴν ἀρχὴ τοῦ στ. 21, ἡ πιθανώτερη ἑρμηνεία, σύμφωνα μὲ τοὺς Gofas – Hatzopoulos, εἶναι *(ἀ)πλᾶ Τ(ίτος) Λίκω* (= *Λύκου*). Στ. 21: ΜΑΤΑΙΚΩΜΑΠΥΟΕΟ ἀντιγράφει ἡ Γιούνη, χωρὶς ἀπόπειρα μεταγραφῆς. Ἡ ἀνάγνωση *μάρτυρες* ὀφείλεται στὸν Δήμιτσα· ΜΑΠΥΡΕC ὁ λίθος. Στ. 22: Ἡ ἀνάγνωση *Αὐρήλιος* ὀφείλεται στὸν Δήμιτσα καὶ ἀκολουθεῖται ἀπὸ τοὺς Vatin καὶ Γιούνη. Στ. 22-23: *Αὐρή|λιος Καλλισθένης* Delacoulonche· *Κουρῆ|νος Καλλισθένης* Δήμιτσας· *[Αὐρή]|λιος Καλλησ[. . . . . .]* Vatin· *Αὐρή|(λι)ος Κάλλης*· τὸ ἄλφα τῆς δεύτερης λέξεως *Αὐρήλιος* ἔχει γραφεῖ σὰν ἄνω ἥμισυ ὄμικρον. Στ. 23: Τὰ δύο πρῶτα γράμματα τοῦ στίχου εἶναι ἑνωμένα. Στ. 24: ΑΛΟΤΙΡΑΦΟΝΩΝΗΣ ἀντιγράφει ὁ Delacoulonche· *ἀντιγραφονώνης* Δήμιτσας· *ἀ(ντ)ίγραφον ὠνῆς* Gofas – Hatzopoulos· *ἀντίγραφον ὠνῆς* Γιούνη. Σήμερα διακρίνεται μόνον τὸ ἄνω μέρος τῶν πρώτων ἐννέα γραμμάτων. Στ. 25: ΕΥΤΥΧΕ Delacoulonche, ποὺ μεταγράφεται *εὐτύχε[ι]* ἀπὸ τὸν Δήμιτσα. Σήμερα τὸ μέρος αὐτὸ τῆς ἐπιγραφῆς ἔχει χαθεῖ.

Ἐὰν στὸν στ. 20 ἀναγνωρισθεῖ τὸ ὄνομα τῆς θεᾶς Ἀρτέμιδος, ἡ παροῦσα ἐπιγραφὴ καταγράφει τὴν τρίτη μαρτυρούμενη ἀπελευθέρωση μὲ ἀνάθεση τοῦ δούλου στὴν Ἄρτεμι Γαζωρία καὶ Βλουρείτιδα (βλ. ἀρ. **120-122**, ἀνωτέρω) τῆς Σκύδρας. Παρ' ὅτι τὸ ἔγγραφο ἐπιγράφεται ὡς ὠνή, ἡ οὐσία τῆς διαδικασίας εἶναι ἡ ἀπελευθέρωση τῆς δούλης, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν πρόβλεψη ἀποδόσεως τοῦ προστίμου (γιὰ τὸ νόημα τοῦ ὁποίου βλ. κατωτέρω) στὸ ἱερό, σύμφωνα μὲ τὴν πιθανώτερη ἑρμηνεία τῶν στ. 18-21. Ἡ ἀγορὰ τῆς Νίκης ἔγινε ἀπὸ τὸν Τίτο Λύκου μὲ στόχο ἀκριβῶς τὴν ἀπελευθέρωσή της (πρβλ. *I. Leukopétra* σελ. 30-31).

Στὴν ὠνὴ περιλαμβάνονται τὰ συνήθη στοιχεῖα: ἡ ταυτότητα τῶν ἐμπλεκομένων μερῶν (στ. 2-7· ἀξιοσημείωτη ἡ ἀναφορὰ τοῦ ἐθνικοῦ ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς πόλεως, πρβλ. ἀρ. **157**, κατωτέρω), τὸ ἀντικείμενο τῆς συναλλαγῆς (στ. 7-10: ὄνομα, ἡλικία καὶ καταγωγὴ τῆς δούλης), τὸ ἀντίτιμο τῆς συναλλαγῆς (στ. 10-11), πρόσθετοι ὅροι (στ. 11-17 καὶ 18-21), ὁ τόπος (ἀλλὰ παραδόξως ὄχι ὁ χρόνος) στὸν ὁποῖον συνετελέσθη ἡ συναλλαγή (στ. 17-18) καὶ τὰ ὀνόματα τῶν μαρτύρων τῆς ἀγοραπωλησίας ἀλλὰ καὶ τῆς ἀπελευθερώσεως (ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ Αὐρήλιος Λύκος εἶναι ἴσως ὁ πατέρας ἢ ὁ γιὸς τοῦ ἀναθέτη).

Ἡ ἡλικία δύο μηνῶν τῆς Νίκης καθιστᾶ ἀπίθανη τὴν ὑπόθεση τὸ βρέφος νὰ εἶχε περιέλθει στὴν Ἀμφοτερὰ ἀπὸ ἀγορά. Ἡ ὑπόθεση ὅτι ἡ Ἀμφοτερὰ ἦταν ἡ μητέρα τῆς Νίκης (Gofas – Hatzopoulos, *AE* 1999 [2000] 7, 9-10, μὲ παράλληλα γιὰ τὸ φαινόμενο τῆς πωλήσεως ἐλεύθερων τέκνων) προσκρούει στὸ γεγονὸς ὅτι, τὴν ἐποχὴ αὐτήν, θὰ ἐπρόκειτο γιὰ πώληση ὡς δούλης γνήσιου τέκνου ἐλεύθερης Ρωμαίας πολίτιδος, διαδικασία νομικὰ ἀπαράδεκτη (πρβλ. ἤδη Gofas - Hatzopoulos, *AE* 1999 [2000] 9, σημ. 26). Ἴσως λοιπὸν ἡ Ἀμφοτερὰ ἁπλῶς περισυνέλεξε τὸ ἔκθετο βρέφος καὶ κατόπιν ἀποφάσισε νὰ τὸ πωλήσει· ἡ εὔλογη ὑπόθεση τῆς Γιούνη (Maria S. Youni, στὸ *Transferts culturels et droits* 450) ὅτι ἡ Νίκη ἦταν *οἰκογενής*, δηλαδὴ νεογέννητο τέκνο οἰκιακῆς δούλης τῆς Ἀμφοτερᾶς, προσκρούει στὴν συστηματικὴ διάκριση μεταξὺ οἰκογενῶν καὶ γένει μακεδονικῶν (ὅπως ἐδῶ) δούλων στὶς ἐπιγραφὲς τῆς Λευκόπετρας. Ἡ συναίνεση τοῦ συζύγου τῆς Ἀμφοτερᾶς στὴν πώληση ἐξηγεῖται μᾶλλον ὄχι λόγῳ νομικῆς ἀδυναμίας τῶν γυναικῶν τῆς Μακεδονίας νὰ προβαίνουν σὲ νομικὲς πράξεις (βλ.

σχετικὰ Maria S. Youni, στὸ *Transferts culturels et droits* 447-48), ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς περιορισμοὺς τῆς οἰκογενειακῆς συνιδιοκτησίας (βλ. ἀρ. **71**, ἀνωτέρω).

Ἡ ἐλλειπτικὴ σύνταξη τῶν στ. 14-17 ὑποδηλώνει ὅτι, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει τὴν ἐγκυρότητα τῆς συναλλαγῆς, ὁ ἀγοραστὴς ἀπαίτησε ἀπὸ τὴν πωλήτρια πρόστιμο διπλάσιο τῆς τιμῆς ἀγορᾶς (10.000 δηνάρια) σὲ περίπτωση ἐπιτυχοῦς ἀμφισβητήσεως ἀπὸ τρίτον τῆς κυριότητος τῆς Νίκης (γιὰ τὴν νομικὴ διαδικασία καὶ παράλληλα, βλ. Maria S. Youni, στὸ *Transferts culturels et droits* 450-52). Στὴν περίπτωση αὐτήν, ὅπως διευκρινίζεται στοὺς στ. 17-18, ὁ Τίτος θὰ καταθέσει στὸ ἱερό (*οἴσει ὀνόματι Ἀρτέμι*) τὴν μικρὴ δούλη, καθὼς καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ προστίμου ποὺ θὰ τοῦ καταβάλει ἡ Ἀμφοτερά, δηλαδὴ 5.000 δηνάρια. Τὸ ἀκριβὲς νομικὸ περιεχόμενο –ἀλλὰ καὶ οἱ πραγματικὲς συνέπειες– τῆς συγκεκριμένης πρόνοιας τῆς ὠνῆς παραμένουν σκοτεινές. Δύο ὑποθέσεις εἶναι δυνατὸν νὰ διατυπωθοῦν. Σύμφωνα μὲ τὴν πρώτη, ὁ Τίτος θὰ κρατήσει τὸ ἀρχικὸ ποσὸ ἀγορᾶς, ὥστε νὰ μὴ ζημιωθεῖ, καὶ θὰ ἀποδώσει στὸ ἱερὸ τὸ ὑπόλοιπο πρόστιμο μαζὶ μὲ τὴ δούλη, ὥστε ἡ ἔχουσα πλέον τὴν ἠθικὴ εὐθύνη τῆς δούλης ἀρχή (τὸ ἱερό) νὰ ἀποζημιώσει ἐκείνη στὴν συνέχεια τὸν πραγματικὸ ἰδιοκτήτη, πιθανώτατα ἀποζημιώνοντάς τον χρηματικά. Δεδομένου ὅμως ὅτι ἀρχικὴ πρόθεση τοῦ Τίτου ἦταν νὰ ἀγοράσει τὴν δούλη μὲ στόχο τὴν ἀπελευθέρωσή της καταβάλλοντας τὸ ποσὸ τῶν 5.000 δηναρίων, πιθανώτερο φαίνεται νὰ ὑπονοεῖται ὅτι ὁ πραγματικὸς ἰδιοκτήτης θὰ λάβει ὡς ἀποζημίωση ἀπὸ τὸν Τίτο τὶς ἄλλες 5.000 (τὸ ἀρχικὸ ποσὸ ἀγορᾶς) καὶ τὸ ἱερὸ θὰ καρπωθεῖ τὶς ἐπὶ πλέον 5.000 τοῦ προστίμου ἀλλὰ καὶ τὴν πλασματικὴ «κυριότητα» τῆς δούλης. Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις, ἡ πρόνοια τῆς ὠνῆς παραμένει τυπικὰ extra legem: ἀπὸ τὴν στιγμὴ ὅπου θὰ ἐμφανισθεῖ πραγματικὸς ἰδιοκτήτης τῆς δούλης, ἡ ἀνάθεση καὶ ἀπελευθέρωση τῆς δούλης θὰ ἦσαν τυπικὰ ἄκυρες, ἀφοῦ ὁ Τίτος δὲν θὰ εἶχε ἐμπράγματο δικαίωμα νὰ προβεῖ στὴν ἀπελευθέρωση καὶ τὸ ἱερὸ δὲν θα εἶχε δικαίωμα νὰ σφετερισθεῖ τὴν πλασματικὴ κυριότητα καὶ τὴν πραγματικὴ ὑπηρεσία (κατὰ *τὰς ἐθίμους ἡμέρας*) τῆς Νίκης. Ἡ νομικὴ ἀσάφεια –ἂν ὄχι παρατυπία– τῆς ὠνῆς καὶ ἡ μέριμνα νὰ διασφαλισθεῖ ἡ ἀπελευθέρωση ἀποτελοῦν χρήσιμη ὑπενθύμιση τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος ποὺ ἀποκαλύπτουν οἱ ἀπελευθερώσεις δι' ἀναθέσεως στὴν ρωμαϊκὴ Μακεδονία: καίτοι νομικὲς πράξεις, δὲν παύουν νὰ ἀποτελοῦν ἐκφάνσεις ἑνὸς ἰσχυροῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, supra legem.

Ἀπορία ἐπίσης γεννᾶ γιατὶ στηλογραφήθηκε ἡ ὠνὴ καὶ ὄχι ἡ ἴδια ἡ ἀνάθεση-ἀπελευθερωτικὴ πράξη. Μία πιθανὴ ὑπόθεση εἶναι ὅτι ὁ Τίτος Λύκου γιὰ κάποιον λόγο δὲν κατόρθωσε νὰ ὁλοκληρώσει τὴν διαδικασία παραχωρήσεως τῆς κυριότητος τῆς Νίκης στὴν θεὰ διὰ τῆς στηλογραφήσεως (πρβλ. *I. Leukopétra* 26) καὶ τὸ μόνο νομικὸ ἔγγραφο ποὺ διέθετε ἡ Νίκη γιὰ νὰ ἀποδείξει ὅτι ἦταν ἀφιερωμένη στὴν Ἄρτεμι ἦταν ἡ ὠνή της.

Τὸ ὄνομα Ἀμφοτερὰ εἶναι ἀκόμη ἀμάρτυρο (πρβλ. ὅμως τὸ ὄνομα Ἀμφοτερὶς στὴν Βοιωτία (*LGPN* IIIB), ἐνῷ τὸ Ἀμφοτερὸς ἀπαντᾶ δύο ἀκόμη φορὲς στὴν Μακεδονία (βλ. Tataki, *Macedonians* 204 καὶ 239). Κάλλης δὲν εἶναι παρὰ ἀττικίζουσα μορφὴ τοῦ γνωστοῦ μακεδονικοῦ ἀνθρωπωνυμίου Κάλλας.

Μία γενικὴ παρατήρηση ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴν ποιότητα τῶν ἑλληνικῶν τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι ὅτι ἡ σύνταξη τῶν ἀντιγράφων δημοσίων ἐγγράφων δὲν γινόταν ἀπὸ ἐπαγγελματίες διοικητικοὺς ὑπαλλήλους, ὅπως π.χ. στὴν Αἴγυπτο, ὅπου μεγάλα τμήματα τοῦ πληθυσμοῦ δὲν ἐγνώριζαν τὴν ἑλληνικὴ καὶ εἶχαν ἀνάγκη τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ κωμογραμματέως, ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἐνδιαφερομένους, οἱ ὁποῖοι φαίνεται ὅτι ἦσαν σὲ θέση νὰ συντάξουν ἢ

νὰ ἀντιγράψουν ἕνα δημόσιο ἔγγραφο (πρβλ. ἀρ. **144**, κατωτέρω: *τῇ ἐμαυτοῦ χειρί*), ἔστω μὲ μέτρια σύνταξη καὶ ὀρθογραφία.

124. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1914 ἀπὸ τὸν A. Plassart ἐντοιχισμένη ἀνάποδα στὸ σχολεῖο τοῦ Ἀρσενίου· ἔκτοτε χάνονται τὰ ἴχνη της (γιὰ τὴν τύχη τοῦ σχολείου βλ. ἀρ. **122**, ἀνωτέρω).

«Ἀπότμημα ἐπιγραφῆς».

A. Plassart, *BCH* 47 (1923) 183 (*SEG* 2 [1924] 397).

Πρβλ. Tataki, *Roman Presence* 301, ἀρ. 338.1 (γιὰ τὸ ὄνομα Μάρκελλος).

2ος-3ος αἰ. μ.Χ.

[---] Μάρκελλος
Λ(ουκίου) Μαρκέλλο[υ].

Στὸ ἀπόγραφο τοῦ Plassart σημειώνονται στὸν πρῶτο στίχο δύο ὁριζόντιες κεραῖες ἄνω καὶ κάτω, πρὶν ἀπὸ τὸ ὄνομα *Μάρκελλος*· προφανῶς ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἐλλιπὴς ἀριστερά. Στ. 2: Ἡ συμπλήρωση ὀφείλεται στὸ *SEG.*

Ὁ ἀποσπασματικὸς χαρακτήρας δὲν ἐπιτρέπει ἀσφαλῆ κατάταξη τοῦ κειμένου. Ἐὰν τὸ ἀπόγραφο τοῦ Plassart εἶναι ἀκριβές, εἴτε τὸ ὄνομα Μάρκελλος (γιὰ τὸ ὁποῖο βλ. ἀρ. **316**, κατωτέρω) στὸν στ. 2 ἔχει θέση ὀνόματος γένους (πρβλ. *IG* X 2, 1, 252 καὶ Solin – Salomies, *Repertorium* 112) εἴτε τὴν θέση αὐτὴν ἔχει τὸ Λ(ούκιος) (βλ. Salomies, *Vornamen* 160-61)· ἐκτὸς βέβαια ἐὰν πρόκειται γιὰ λάθος τοῦ Plassart (ἢ τοῦ χαράκτη) ποὺ (ἀντ)έγραψε Λ ἀντὶ Α, δηλαδὴ γιὰ κατάληξη γυναικείου ὀνόματος κόρης τοῦ Μαρκέλλου *([----]α Μαρκέλλο[υ])*.

ΝΕΑΠΟΛΙΣ

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

Ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες ἐκτὸς Νεαπόλεως

α΄. Δημόσιο ἔγγραφο, Κύρρος, πρῶτο ἥμισυ 3ου αἰ. π.Χ. (ἀρ. **401**, κατωτέρω, στ. 16-17).

(...) καὶ τὴν ἐκ Κύρρου ἄγουσαν ὁδὸν διὰ Γενδέρρου καὶ δι-
ὰ Γενδερραίας εἰς Νέαμ Πόλιν εἶναι τριάκαινον τὸ εὖρος διὰ παντός (...)

β΄. Κατάλογος ὠνῶν, Μίεζα, τρίτο τέταρτο 3ου αἰ. π.Χ. (ἀρ. **93**, ἀνωτέρω, I στ. 3-4, 10-11· II στ. 28-29).

«Σελὶς» I

(...) [Βεβαιωτ]αὶ Ἔ<σ>κτωρ Μαννία Σκυδραῖ-
4 ος, Ἀττίνας Ἀνδρονίκου Νε[απολίτ]ης.
(...)
10 Ζώπυρος Γοργία ἐπρίατο παρὰ Ἀδ[ρ]ά(σ)του γῆν τὴν περὶ Νέαν
Πόλιν καὶ Δροιέσστας.
(...)

«Σελὶς» II

(...)
28 Ζώπυρος Γ[ο]ργία [ἐπρίατο παρὰ τοῦ δεῖνος τοῦ δεῖνος Νεαπολί]-
του (...).

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ ὕπαρξη πόλεως μὲ τὸ ὄνομα Νεάπολις στὴν Βοττία –ἀμάρτυρης στὶς γραμματειακὲς πηγές– ἔγινε μόλις πρόσφατα γνωστὴ μετὰ τὴν δημοσίευση δύο ἐπιγραφῶν ἀπὸ τὴν Μίεζα καὶ τὴν Κύρρο ἀντίστοιχα. Στὴν πρώτη (ἀρ. **93**, ἀνωτέρω· μαρτ. ΝΕΑ β΄), κατάλογο ὠνῶν, μνημονεύεται ἡ Νέα Πόλις, καθὼς καὶ βεβαιωτὴς καὶ πωλητὴς Νεαπολῖτες. Ἡ δεύτερη (ἀρ. **401**, κατωτέρω· βλ. μαρτ. ΝΕΑ α΄), ψήφισμα πολεοδομικοῦ περιεχομένου, περιγράφει τὸν ἕναν ἐκ τῶν δύο μεγάλων ὁδικῶν ἀξόνων τῆς Κύρρου ὡς *τὴν ἐκ Κύρρου ἄγουσαν ὁδὸν διὰ Γενδέρρου καὶ διὰ Γενδερραίας εἰς Νέαμ Πόλιν*. Δεδομένου ὅτι ἡ κώμη τῆς Κύρρου Γένδερρος ἔκειτο στὴν θέση «Κύριε Ἐλέησον» στὴν περιοχὴ Μανδάλου-Ἀνύδρου[1], εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ἡ ὁδὸς ἡ ἀναφερόμενη στὴν ἐπιγραφὴ τῆς Κύρρου, ἀρχικὰ μὲ κατεύθυνση ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς

1. Βλ. σχετικὰ στὴν Εἰσαγωγὴ τῆς Κύρρου, κατωτέρω.

ἀπὸ τὴν Ἀραβησσὸ ἕως τὸ Μάνδαλο, ἔκανε στροφὴ 90 μοιρῶν πρὸς νότον καὶ συναντοῦσε στὸ Μαυροβούνι τὸν μεγάλο ὁδικὸ ἄξονα κατὰ μῆκος τοῦ Βερμίου μὲ κατεύθυνση τὴν Βέροια καὶ τὸν πόρο τοῦ Ἁλιάκμονος. Ἡ ὀνομασία τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ μὲ ἀναφορὰ στὴν Νεάπολι ὑποδηλοῖ ὅτι ἡ πόλη αὐτὴ ἦταν ὁ πρῶτος οἰκισμὸς μὲ καθεστὼς πόλεως ποὺ συναντοῦσε κατὰ τὴν διαδρομή της[2].

Ὁ μόνος ταυτισμένος ἀρχαῖος οἰκισμὸς ἐπ' αὐτῆς τῆς ὁδοῦ μεταξὺ Γενδέρρου καὶ Μίεζας εἶναι στὴν θέση Ζλάτα ἢ Ροδίνα, παρὰ τὴν σιδηροδρομικὴ γραμμὴ μεταξὺ Ἀρσενίου καὶ Ἐπισκοπῆς, στοὺς ναοὺς τῶν ὁποίων, τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς καὶ τῶν Ταξιαρχῶν ἀντίστοιχα, ἔχουν ἐπισημανθεῖ ἀρχαιότητες, συμπεριλαμβανομένων καὶ σημαντικῶν ἐπιγραφῶν[3]. Αὐτὲς ὅμως δὲν ἀφήνουν ἀμφιβολία ὅτι ὁ ἐν λόγῳ οἰκισμὸς δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὴν ἀρχαία Σκύδρα. Ἑπομένως ἡ ἀρχαία Νεάπολις θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ μερικὰ χιλιόμετρα βορειότερα, στὴν περιοχὴ μεταξὺ τῆς σύγχρονης Σκύδρας καὶ τῆς Πετραίας Ἐδέσσης, ὅπου πρόσφατα ἀνακαλύφθηκε μεγαλοπρεπὴς ναὸς τοῦ Διὸς τῆς πρώιμης ἑλληνιστικῆς περιόδου[4]. Στὸν ναὸ αὐτόν, ἡ κεράμωση τοῦ ὁποίου προέρχεται ἀπὸ τὸ βασιλικὸ ἐργαστήριο τῆς Πέλλας[5], ἀνακαλύφθηκε καὶ ἀδημοσίευτη ἀκόμη ἐπιγραφὴ σὲ κιονίσκο ποὺ τεκμηριώνει κατὰ τὴν ἀνασκαφέα τὴν ἀπόδοση τοῦ ναοῦ στὸν Δία[6].

---

2. Πρβλ. τὴν παρόμοια ὀνοματοδοσία τῶν πυλῶν ἄλλων πόλεων: τὴν Ληταία καὶ Κασσανδρεωτικὴ πύλη τῆς Θεσσαλονίκης ἢ τὴν Εὐιαστικὴ πύλη τῆς Βέροιας (βλ. σχετικὰ *EKM* Α΄ σελ. 143).

3. Βλ. σχετικὰ στὴν Εἰσαγωγὴ τῆς Σκύδρας, ἀνωτέρω.

4. Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, «Σκύδρα 1988. Ὁ ἀρχαῖος ναὸς στὸ οἰκόπεδο τῶν ἐργατικῶν κατοικιῶν», *ΑΕΜΘ* 12 (1998 [2000]) 353-70· τῆς ἰδίας, «Τὸ ἀρχαιολογικὸ ἔργο τῆς ΙΖ΄ ΕΠΚΑ κατὰ τὸ 1999 στὴν ἐπαρχία Ἔδεσσας τοῦ νομοῦ Πέλλας», *ΑΕΜΘ* 13 ([1999] 2001) 508-509· τῆς ἰδίας, *Ἔδεσσα* 68-69 καὶ εἰκ. 52-54. Τὸ παρὸν κείμενο διορθώνει τὴν ἄποψη τοῦ Μ. Β. Χατζόπουλου ὡς πρὸς τὴν ἀναζήτηση τῆς Νεαπόλεως στὴν σύγχρονη Ἐπισκοπὴ ποὺ διατυπώθηκε στὸ ἄρθρο του «A List of Sales from Mieza and the Constitution of Extended Landed Properties in the Central Macedonian Plain», *Τεκμήρια* 10 (2011) 61.

5. Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, «Σκύδρα 1988. Ὁ ἀρχαῖος ναὸς στὸ οἰκόπεδο τῶν ἐργατικῶν κατοικιῶν», *ΑΕΜΘ* 12 (1998 [2000]) 356 καὶ εἰκ. 1-2 (*SEG* 49 [1999] 795).

6. Χρυσοστόμου, *Ἀρχαία Ἔδεσσα* 69.

ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ

125. Μουσεῖο Θεσσαλονίκης 2489. Εἰσήχθη στὸ Μουσεῖο τὸ 1961, μὲ ἔνδειξη ὅτι προερχόταν ἀπὸ τὴν Σκύδρα (ἀρ. πρωτ. 210 – 24/2/1961· non vidimus).

Δεξιὸ ἀπότμημα στήλης ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, ἀποκεκρουμένο σὲ πολλὰ σημεῖα, μὲ ἀνάγλυφη παράσταση μέσα σὲ ὀρθογώνιο βάθυσμα δύο γυναικείων ὄρθιων μορφῶν κατ' ἐνώπιον. Διαστάσεις: 0,52 x 0,33 x 0,07. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὸ ἀνάγλυφο. Ὕψος γραμμάτων: στ. 1: 0,025· στ. 2: 0,02. Διάστιχο: 0,002-0,004.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος-3ος αἰ. μ.Χ.

[----]ΔΟΥΚΑΝΙΚΩ[.]
[--- τα]ῖ̣ς γυναιξ̣ί̣ [vac].

Στ. 1: Τὸ ὄμικρον φέρει στιγμὴ ἀπὸ χρήση διαβήτη. Μετὰ τὸ τελευταῖο ὁρατὸ γράμμα διακρίνεται ἄνω τμῆμα κάθετης κεραίας. Ἡ προφανὴς ἀνάγνωση εἶναι *Νίκω[ν]*, ἀλλὰ τότε θὰ ἔμενε ἀνερμήνευτη ἡ ακολουθία γραμμάτων ποὺ προηγοῦνται. Στ. 2: Πρὶν ἀπὸ τὸ σίγμα διακρίνονται ἄνω ἀπόληξη ἀδιάγνωστου γράμματος καὶ ἄνω τμῆμα καθέτου.. Ἡ προφανὴς ἀνάγνωση *[τ]ῆς γυναι[κός]*, ὅμως, δὲν εἶναι θεμιτή, καθὼς τὸ τελευταῖο βέβαιο ὁρατὸ γράμμα εἶναι σαφῶς Ξ. Εἴμαστε λοιπὸν ὑποχρεωμένοι νὰ ἀναγνωρίσομε πληθυντικό (*[τα]ῖ̣ς γυναιξ̣ί̣*).

Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ σαφὴς ἀναφορὰ πλειόνων γυναικῶν· πρβλ. ἀρ. **605** καὶ ἴσως **610**, ἀνωτέρω.

126. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 6 <76>. Παραδόθηκε ἀπὸ τὸν Χρ. Περδικόπουλο, κάτοικο Σκύδρας, στὸν Ν. Τσαϊλακόπουλο, ἱδρυτὴ τῆς πρώτης Ἀρχαιολογικῆς Συλλογῆς τῆς Ἔδεσσας· στὸ τότε «Μουσεῖο Ἀρχαιοτήτων» μελετήθηκε ἀπὸ τὸν Cormack τὸ 1936.

Ἀπότμημα πανταχόθεν ἀποκεκρουμένου ἀρράβδωτου κίονος ἀπὸ ὑπόλευκο μάρμαρο. Διαστάσεις: 0,40 x 0,41 x 0,11. Ὕψος γραμμάτων: 0,03. Διάστιχα: 0,01.

Edson – Cormack, *Notebook* 126· Ν. Τσαϊλακόπουλου, *Ἐλεύθερος Λόγος* (ἐφημ. Ἐδέσσης), 25/4/1937 (non vidimus)· J. M. R. Cormack, *ArchPF* 22 (1973) 209, ἀρ. 15 καὶ εἰκ. 10· *ΚΑΑΣΕδ* ἀρ. 6 <76>· Ν. Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 200, ἀρ. 6/76.

Πρβλ. *BullEpigr* 1974, 330· http://hdl.handle.net/2374.OX/584 (φωτογραφία ἐκτύπου συλλογῆς Cormack).

Αὐτοψία, φωτογραφίες, ἔκτυπο.

2ος-3ος αἰ. μ.Χ.

[---]ΕΙΡΑ φαεινῆς *vac*
[---]ωρῶν τε δρόμον ὠκὺν *vac*
[---]Ϋ τελέσας ❦ *vac*
4 [---]τος ἔνθα Φίλ(ι)ππος *vac*
[---]ΙΗΣ πατρίδος. *vac*
vacat

Στ. 1: *[---]ΕΔΡΑ φαεινῆς* Cormack, *ΚΑΑΣΕδ· ἄνδρα φαεινῆς* Τσαϊλακόπουλος. Στ. 2: *Ω τῶν τε* Cormack, ΩΡΩΝ *τε* ΚΑΑΣΕδ· *[ἀνδ]ρῶν τε* Τσαϊλακόπουλος. Στ. 3: *τελέσας* οἱ προηγούμενοι ἐκδότες· πρὶν ἀπὸ τὸ πρῶτο γράμμα τῆς λέξεως διακρίνεται ἴχνος ἄνω δεξιᾶς διαγώνιας κεραίας. ΦΙΛΠΠΟΣ στὸν λίθο. Στ. 5: *[---]μῆς πατρίδος ΚΑΑΣΕδ·* τὸ ἴχνος τοῦ πρώτου γράμματος ἐπιτρέπει καὶ τὴν ἀνάγνωση *τ̣ῆς πατρίδος*.

Πρόκειται πιθανώτατα γιὰ ἐπιτύμβιο ἐπίγραμμα (στὸ ὁποῖο ἀναγνωρίζονται στοὺς στ. 2-5 δύο ἐλεγειακὰ δίστιχα) γιὰ κάποιον ἀθλητὴ ἀγώνων δρόμου (στ. 2· πρβλ. Hansen, *CEG* 2.790· γιὰ ἄλλη μία μνεία τοῦ ἐπιθέτου *ὠκύς*, βλ. ἀρ. **235**, κατωτέρω), ποὺ μάλλον ἀπεβίωσε μακριὰ ἀπὸ τὴν πατρίδα του (στ. 4-5). Ἀξιοσημείωτο τὸ ὁμηρικὸ ἐπίθετο *φαεινός*.

ΕΔΕΣΣΑ

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

Ι. Φιλολογικὲς μαρτυρίες

1. Εὐφορίων, ἀπ. 33 Groningen (Σχόλια στὸν Κλήμεντα Ἀλεξανδρέα, *Προτρ*. 11.8).

11.8 αἶγες· Καρανῷ τῷ Ποιάνθους υἱῷ ἐξ Ἄργους μέλλοντι ἀποικίαν στέλλειν ἐπὶ Μακεδονίαν εἰς Δελφοὺς ἐλθόντι ἔχρησεν ὁ Ἀπόλλων·

φράζεο, δῖε Καρανέ, νόῳ δ' ἐμὸν ἔνθεο μῦθον·
ἐκπρολιπὼν Ἄργος τε καὶ Ἑλλάδα καλλιγύναικα
χώρει πρὸς πηγὰς Ἁλιάκμονος· ἔνθα δ' ἂν αἶγας
βοσκομένας ἐσίδῃς πρῶτον, τότε τοι χρεών ἐστιν
ζηλωτὸν ναίειν αὐτὸν γενεάν τε πρόπασαν.

Ἐκ δὴ τοῦ χρησμοῦ προθυμότερος γενόμενος <ὁ> Καρανός, σύν τισιν Ἕλλησιν ἀποικίαν στειλάμενος, ἐλθὼν εἰς Μακεδονίαν ἔκτισεν πόλιν καὶ Μακεδόνων ἐβασίλευσεν καὶ τὴν πρότερον καλουμένην Ἔδεσσαν πόλιν Αἰγὰς μετωνόμασεν ἀπὸ τῶν αἰγῶν. Ὠκεῖτο δὲ τὸ παλαιὸν ἡ Ἔδεσσα ὑπὸ Φρυγῶν καὶ Λυδῶν καὶ τῶν μετὰ Μίδου διακομισθέντων εἰς τὴν Εὐρώπην. Ταῦτα Εὐφορίων ἱστορεῖ ἐν τῇ *Ἱστίᾳ* καὶ τῷ *Ἰνάχῳ*[1].

2. Πολύβιος 5.97.1-4.

[1] Κατὰ δὲ τοὺς αὐτοὺς καιροὺς Φίλιππος ὁ βασιλεὺς κατελάβετο Βυλάζωρα, μεγίστην οὖσαν πόλιν τῆς Παιονίας καὶ λίαν εὐκαίρως κειμένην πρὸς τὰς εἰσβολὰς τὰς ἀπὸ τῆς Δαρδανικῆς εἰς Μακεδονίαν, ὥστε διὰ τῆς πράξεως ταύτης σχεδὸν ἀπολελύσθαι τοῦ φόβου τοῦ κατὰ Δαρδανίους· **[2]** οὐ γὰρ ἔτι ῥᾴδιον ἦν αὐτοῖς ἐμβαλεῖν εἰς Μακεδονίαν κρατοῦντος Φιλίππου τῶν εἰσόδων διὰ τῆς προειρημένης πόλεως. **[3]** Ἀσφαλισάμενος δὲ ταύτην Χρυσόγονον μὲν ἐξαπέστειλε κατὰ σπουδὴν ἐπισυνάξοντα τοὺς ἄνω Μακεδόνας, αὐτὸς δὲ παραλαβὼν τοὺς ἐκ τῆς Βοττίας καὶ τῆς Ἀμφαξίτιδος ἦκεν ἔχων εἰς Ἔδεσσαν. **[4]** Προσδεξάμενος δ' ἐνταῦθα τοὺς μετὰ Χρυσογόνου Μακεδόνας ἐξώρμησε μετὰ πάσης τῆς δυνάμεως, καὶ παρῆν ἑκταῖος εἰς Λάρισαν.

3. Πολύβιος 34.12.6-8 [**Στράβων** 7.7.4].

[6] Ἡ μὲν οὖν πᾶσα Ἐγνατία καλεῖται, ἡ δὲ πρώτη ἐπὶ Κανδαουίας λέγεται, ὄρους Ἰλλυρικοῦ, διὰ Λυχνιδοῦ πόλεως καὶ Πυλῶνος, τόπου ὁρίζοντος ἐν τῇ ὁδῷ τήν τε Ἰλλυρίδα καὶ τὴν Μακεδονίαν. **[7]** Ἐκεῖθεν δ' ἐστὶ παρὰ Βαρνοῦντα διὰ Ἡρακλείας καὶ Λυγκηστῶν καὶ Ἐορδῶν εἰς Ἔδεσσαν καὶ Πέλλαν μέχρι Θεσσαλονικείας· **[8]** μίλια δ' ἐστί, φησὶ Πολύβιος, ταῦτα διακόσια ἑξήκοντα ἑπτά.

---

1. Πρβλ. Σχόλια στὸν Κλήμεντα Ἀλεξανδρέα, *Προτρ*. 11.2: *τερατοσκόπους· Καρανός τις Ἀργεῖος ἐπὶ ὀχήματος αἰγῶν κατὰ χρησμὸν εἰς Μακεδονίαν μετῳκίσθη*. Γιὰ τὸ ὅτι ἡ Ἔδεσσα αὐτὴ δὲν εἶναι ἡ ἱστορικὴ πόλη, βλ. στὴν Εἰσαγωγή.

4. Διόδωρος 31.8.8.
Τὴν δὲ χώραν ὅλην διεῖλον εἰς τέσσαρα μέρη (...)· τρίτον, ὃ περιέχει κατὰ δυσμὰς μὲν ὁ Πηνειὸς ποταμός, κατὰ δὲ ἄρκτον τὸ λεγόμενον Βέρνον ὄρος, προστεθέντων καί τινων τόπων τῆς Παιονίας, ἐν οἷς καὶ πόλεις ἀξιόλογοι Ἔδεσσα καὶ Βέροια (...).

5. Λίβιος 42.51.5.
Delecta deinde et viribus et robore aetatis ex omni caetratorum numero duo <milia> erant: agema hanc ipsi legionem vocabant; praefectos habebat Leonnatum et Thrasippum Eulyestas. Ceterorum caetratorum, trium ferme milium hominum, dux erat Antiphilus Edessaeus.

6. Λίβιος 45.29.9.
Tertia pars facta, quam Axius ab oriente, Peneus amnis ab occasu cingunt; ad septentrionem Bora mons obicitur; adiecta huic parti regio Paeoniae, qua ab occasu praeter Axium amnem porrigitur; Edessa quoque et Beroea eodem concesserunt.

7. Λίβιος 45.30.5.
Tertia regio nobilis urbes Edessam et Beroeam et Pellam habet et Vettiorum bellicosam gentem, incolas quoque permultos Gallos et Illyrios, inpigros cultores. Quartam regionem Eordaei et Lyncestae et Pelagones incolunt; iuncta his Atintania et Tymphaeis et Elimiotis. Frigida haec omnis duraque cultu et aspera plaga est.

8. Στράβων 10.1.15.
Τῶν δ' ἐκ Τροίας ἐπανιόντων Εὐβοέων τινὲς εἰς Ἰλλυριοὺς ἐκπεσόντες, ἀποβαίνοντες οἴκαδε διὰ τῆς Μακεδονίας περὶ Ἔδεσσαν ἔμειναν συμπολεμήσαντες τοῖς ὑποδεξαμένοις καὶ ἔκτισαν πόλιν Εὔβοιαν (...)[2].

9. Πλινίου Πρεσβυτέρου, *Naturalis Historia* 6.216.
Quinto continentur segmento ab introitu Caspii maris Bactri, Hiberia, Armenia, Mysia, Phrygia, Hellespontus, Troas, Tenedus, Abydos, Scepsis, Ilium, Ida mons, Cyzicum, Lampsacum, Sinope, Amisum, Heraclea in Ponto, Paphlagonia, Lemnus, Imbrus, Thasus, Cassandria, Thessalia, Macedonia, Larisa, Amphipolis, Thessalonice, Pella, Edesus, Beroea, Pharsalia, Carystum, Euboea Boeotum, Chalcis, Delphi, Acarnania, Aetolia, Apollonia, Brundisium, Tarentum, Thurii, Locri, Regium, Lucani, Neapolis, Puteoli, Tuscum mare, Corsica, Baliares, Hispania media.

10. Πλουτάρχου, *Δημήτριος* 43.1.
Ὁ δ' οὖν Δημήτριος ἐπισφαλέστατα νοσήσας ἐν Πέλλῃ μικροῦ τότε Μακεδονίαν ἀπέβαλε, καταδραμόντος ὀξέως Πύρρου καὶ μέχρις Ἐδέσσης προελθόντος. Ἅμα δὲ τῷ κουφότερος γενέσθαι πάνυ ῥᾳδίως ἐξελάσας αὐτὸν ἐποιήσατό τινας ὁμολογίας, οὐ βουλόμενος ἐμποδὼν ὄντι συνεχῶς προσπταίων καὶ τοπομαχῶν ἧττον εἶναι πρὸς οἷς διενοεῖτο.

2. Γιὰ τὴν ταυτότητα τῆς Ἔδεσσας αὐτῆς βλ. στὴν Εἰσαγωγή.

11. Πλουτάρχου, *Πύρρος* 10.1-4.
[1] Μετὰ δὲ τὴν μάχην ταύτην ὁ Πύρρος ἐπανελθὼν οἴκαδε λαμπρὸς ὑπὸ δόξης καὶ φρονήματος ἔχαιρε: καὶ Ἀετὸς ὑπὸ τῶν Ἠπειρωτῶν προσαγορευόμενος, «δι᾽ ὑμᾶς,» ἔλεγεν, «ἀετός εἰμι: πῶς γὰρ οὐ μέλλω, τοῖς ὑμετέροις ὅπλοις ὥσπερ ὠκυπτέροις ἐπαιρόμενος;»· **[2]** ὀλίγῳ δὲ ὕστερον πυθόμενος νοσεῖν τὸν Δημήτριον ἐπισφαλῶς ἐνέβαλε μὲν ἐξαίφνης εἰς Μακεδονίαν ὡς ἐπιδρομήν τινα καὶ λεηλασίαν ποιησόμενος, παρ᾽ ὀλίγον δὲ ἦλθε πάντων ὁμοῦ κρατῆσαι καὶ λαβεῖν ἀμαχεὶ τὴν βασιλείαν, ἐλάσας ἄχρι Ἐδέσσης μηδενὸς ἀμυνομένου, πολλῶν δὲ καὶ προστιθεμένων καὶ συστρατευόντων. **[3]** Αὐτόν τε δὴ τὸν Δημήτριον ὁ κίνδυνος ἐξανέστησε παρὰ δύναμιν, οἵ τε φίλοι καὶ ἡγεμόνες ὀλίγῳ χρόνῳ πολλοὺς ἀθροίσαντες ἐρρωμένως καὶ προθύμως ἐπὶ τὸν Πύρρον ὥρμησαν. **[4]** Ὁ δὲ λῃστρικώτερον ἀφιγμένος οὐκ ἔμεινεν, ἀλλὰ φεύγων μέρος τι τῆς στρατιᾶς ἀπέβαλε καθ᾽ ὁδὸν ἐπιθεμένων τῶν Μακεδόνων.

12. Πλουτάρχου, *Πύρρος* 12.9-11.
[9] Τέλος δὲ Δημητρίου καταπολεμηθέντος ἐν Συρίᾳ Λυσίμαχος ἐπ᾽ ἀδείας γενόμενος καὶ σχολάζων εὐθὺς ἐπὶ τὸν Πύρρον ὥρμησε. **[10]** Καὶ καθημένου περὶ τὴν Ἔδεσσαν αὐτοῦ ταῖς ἀγοραῖς κομιζομέναις ἐπιπεσὼν καὶ κρατήσας ἀπορίαν πρῶτον αὐτῷ περιέστησεν, εἶτα γράμμασι καὶ λόγοις διέφθειρε τοὺς πρώτους τῶν Μακεδόνων, ὀνειδίζων εἰ ξένον ἄνδρα καὶ προγόνων ἀεὶ δεδουλευκότων Μακεδόσι δεσπότην ἑλόμενοι τοὺς Ἀλεξάνδρου φίλους καὶ συνήθεις ἀπωθοῦσι Μακεδονίας. **[11]** Ἀναπειθομένων δὲ πολλῶν δείσας ὁ Πύρρος ἀπηλλάγη μετὰ τῆς Ἠπειρωτικῆς καὶ συμμαχικῆς δυνάμεως, ἀποβαλὼν Μακεδονίαν ᾧ τρόπῳ παρέλαβεν.

13. Ἀππιανοῦ, *Συριακή* 57.
(...) πόλεις δὲ ᾤκισεν (*ἐνν. Σέλευκος Νικάτωρ*) ἐπὶ τὸ μῆκος τῆς ἀρχῆς ὅλης ἑκκαίδεκα μὲν Ἀντιοχείας ἐπὶ τῷ πατρί, πέντε δὲ ἐπὶ τῇ μητρὶ Λαοδικείας, ἐννέα δ᾽ ἐπωνύμους ἑαυτοῦ, τέσσαρας δ᾽ ἐπὶ ταῖς γυναιξί, τρεῖς Ἀπαμείας καὶ Στρατονίκειαν μίαν (...). Τὰς δὲ ἄλλας ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἢ Μακεδονίας ὠνόμαζεν, ἢ ἐπὶ ἔργοις ἑαυτοῦ τισιν, ἢ ἐς τιμὴν Ἀλεξάνδρου τοῦ βασιλέως· ὅθεν ἔστιν ἐν τῇ Συρίᾳ καὶ τοῖς ὑπὲρ αὐτὴν ἄνω βαρβάροις πολλὰ μὲν Ἑλληνικῶν πολλὰ δὲ Μακεδονικῶν πολισμάτων ὀνόματα, Βέρροια, Ἔδεσσα, Πέρινθος, Μαρώνεια, Καλλίπολις, Ἀχαΐα, Πέλλα, Ὠρωπός, Ἀμφίπολις, Ἀρέθουσα, Ἀστακός, Τεγέα, Χαλκίς, Λάρισα, Ἥραια, Ἀπολλωνία, ἐν δὲ τῇ Παρθυηνῇ Σώτειρα, Καλλιόπη, Χάρις, Ἑκατόμπυλος, Ἀχαΐα, ἐν δ᾽ Ἰνδοῖς Ἀλεξανδρόπολις, ἐν δὲ Σκύθαις Ἀλεξανδρέσχατα.

14. Κλαυδίου Πτολεμαίου, *Γεωγραφικὴ Ὑφήγησις* 3.12.36 (Stückelberger – Grasshoff 3.13.39).
Ἡμαθίας·
Εὐρωπός μζ° γ΄, μ° γ΄·
Τύρισσα μζ° L΄, λθ° Lγιβ΄·
Σκύδρα μζ° γο΄, μ° γ΄·
Μίεζα μη°, λθ° Lδ΄·
Κύρρος μη° ς΄, μ° γο΄·
Ἰδομένη μη° L΄, μ° Lγ΄·
Γορδυνία μη° γο΄, μ° δ΄·
Ἔδεσσα μη° Lδ΄, μ° γ΄·

Βέροια μη° Lδ΄, λθ° Lγ΄·
Αἰγαία μη° γο΄, λθ° γο΄·
Πέλλα μθ° γ΄, μ° ιβ΄.

15. Κλαυδίου Πτολεμαίου, *Γεωγραφικὴ Ὑφήγησις* 8.12.7.
Ἡ δὲ Ἔδεσσα τὴν μέγιστην ἡμέραν ἔχει ὡρῶν ιδ΄ LγιΒ΄ ἔγγιστα καὶ διέστηκεν Ἀλεξανδρείας πρὸς δύσεις μιᾶς ὥρας γοη΄.

16. Πολυαίνου, *Στρατηγήματα* 2.29.2.
Κλεώνυμος Ἔδεσσαν πολιορκῶν, τοῦ τείχους πεσόντος, τῶν πολεμίων ἐπελθόντων σαρισοφόρων –ἑκάστη σάρισα πηχῶν ἦν ἑκκαίδεκα– ἐπύκνωσε τὴν αὐτοῦ φάλαγγα ἐς βάθος (...).

17. Ἡρωδιανοῦ, *Περὶ καθολικῆς προσῳδίας*, 3.1.268 (Lentz).
Ἔδεσσα πόλις Συρίας ἀποικία τῆς ἐν Μακεδονίᾳ.

18. Ἰουστῖνος 7.1.5-12[3].
[**5**] In regione Paeonia, quae nunc portio est Macedoniae, regnasse fertur Telegonus, pater Asteropaei, cuius Troiano bello inter clarissimos vindices urbis nomen accepimus. [**6**] Ex alio latere in Europa regnum Europus nomine tenuit. [7] Sed et Caranus: cum magna multitudine Graecorum sedes in Macedonia responso oraculi iussus quaerere, cum Emathiam venisset, urbem Edessam, non sentientibus oppidanis propter imbrium et nebulae magnitudinem, gregem caprarum imbrem fugientium secutus, occupavit; [**8**] revocatusque in memoriam oraculi quo iussus erat ducibus capris imperium quaerere, regni sedem statuit; [**9**] religioseque postea observavit, quocumque agmen moveret, ante signa easdem capras habere, coeptorum duces habiturus, quas regni habuerat auctores. [**10**] Urbem Edessam ob memoriam muneris Aegaeas, populum Aegeadas vocavit. [**11**] Pulso deinde Mida –nam is quoque portionem Macedoniae tenuit– aliisque regibus pulsis, in locum omnium solus successit [**12**] primusque adunatis gentibus variorum populorum veluti unum corpus Macedoniae fecit, crescentique regno valida incrementorum fundamenta constituit.

19. Ἡσύχιος, λ. *Ἐδεσσαῖος Ἡρακλῆς*.
Ἐδεσσαῖος Ἡρακλῆς· ὁ ἐν Ἐδέσσῃ.

20. Μάλχος ἀπ. 18.150 (Cresci)
Ταῦτά τε πρὸς ἐκεῖνον ἐπέστελλε καὶ αὐτὸς ἅρας ἀπὸ Θεσσαλονίκης ἔρχεται εἰς Ἔδεσσαν, ὅπου ἦν Σαβινιανός, σὺν δὲ αὐτῷ καὶ Φιλόξενος.

21. Ἱεροκλέους, *Συνέκδημος* 638.8.
Ἰλλυρικόν· Μακεδονία α΄· Θεσσαλονίκη, Πέλλη, Εὔρωπος, Δῖον, Βέροια, Ἐορδαία, Ἔδεσσα, Κέλλαι, Ἀλμωπία, Λάρισσα (...).

3. Γιὰ τὸ ὅτι ἡ Ἔδεσσα τοῦ ἀποσπάσματος δὲν εἶναι ἡ ἱστορικὴ πόλη, βλ. στὴν Εἰσαγωγή.

22. Στεφάνου Βυζαντίου, *Ἐθνικά*, λ. Ἔδεσσα (τὸ ἐθνικὸ ἐπίσης στὰ λήμματα Ἄγρισα, Αἰανή, Βάτναι).
Ἔδεσσα· πόλις Συρίας. Διὰ τὴν τῶν ὑδάτων ῥύμην οὕτω κληθεῖσα, ἀπὸ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ. <Τὸ ἐθνικὸν> κατὰ μὲν τοὺς ἐγχωρίους Ἐδεσσηνός, παρὰ δὲ τοῖς πλείοσιν Ἐδεσσαῖος.

23. Ὁδοιπορικά.
Πευτιγγεριανὸς Πίνακας
Thessalonica XXVII Pella XLV Edessa XLV Cellis

Ὁδοιπορικὸ τοῦ Ἀντωνίνου 319.2-4 – 320.1.
Cellis XXVIII Edessa XXVIII Pella XXVII Thessalonica

Ὁδοιπορικὸ τοῦ Ἀντωνίνου 330.4-7.
Cellis XXXIII Edessa XXX Diocletianopolis XXIX Thessalonica

Ἱεροσολυμιτικὸ Ὁδοιπορικὸ 605.4 – 606.6.
civitas Thessalonica X mutatio Ad Decimum X mutatio Gephira X civitas Pelli, unde fuit Alexander Magnus Macedo XV mutatio Scurio XV civitas Edissa XII mutatio Ad Duodecimum XVI mansio Cellis

Ραβεννάτης Γεωγράφος 196.7-9.
Asigonia
Edessa
Celis

II. Ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες

α΄. Κατάλογος εἰσφορῶν, Ἄργος, μετὰ τὸ 315 π.Χ. (Perlman, *Theorodokia* 188 [*IG* IV 617, στ. 13-17]).
(...)
[- - - - - ία]νς ἐξ Ὁμολίο(υ) Θ Ἀλεξανδρείανς. [Γον]νεῖς
[- - -]IOI[. .]ΕΞΑΣ[. .] ΘΘ Ἀλεξανδρε[ία]ν[ς].
[ἐξ Αἰ]γεᾶν ΘΘΘ :: Αἰγιναίανς. Ἐκ Βε[ροίας - - - -]
16 [Ἀλ]εξανδρείανς. Ἐξ Ἐδέσσας ΘΘΘ Αἰγινα[ίανς].
[Ἀταλα- ἢ Ἀλλα]νταῖοι [. . .] Ἀλεξανδρείανς. Εὐρωπαῖο[ι - -]
(...)

β΄. Προξενικὸ ψήφισμα, Δελφοί, 265-260 π.Χ. (;) (*FD* III 3, 207).
Δελφοὶ ἔδωκαν Σοφοκλεῖ Ἀριστοβούλου Φωκεῖ ἐν Κασ[σ]ανδρείαι οἰκοῦντι, Φίλωνι [. . . ± 6. . .] Πελλαίωι, Ἀλεξάνδρωι Λ[. . .]ου Ἐδ(ε)σσαίωι, Ἀντιγόνωι Ἀσάνδρου Ἰχναίωι, Πολιτάρχωι [. . . ± 6. . .] Μελιβοιεῖ, Ματρικέτηι Παντέα Περινθίωι, Μελεσικράτει Ἀριστομένει ἐν Ἡραίωι τείχει, Διοδώρωι Μίθρεος Κυζικηνῶι,

Ἱέρωνι Ἀπολλοδώρου Καλλατιανῶι, Σωκρίτωι Κράθωνος Χερσονασίτηι, Διονυσίωι Διονυσίου Βορυσθενίτηι, Νικίαι Ἡρακλείδου Βουσπορίτηι, Γλαύκωνι Σίμου Κυθνίωι, Ἱερο[κλ]εῖ, Ἀρτεμιδώρωι Βαργυλιήταις, Μάχονι Σαμοθρᾶικι αὐτοῖς καὶ ἐκγόνοις προξενίαν, προμαντείαν, προδικίαν, προεδρίαν, ἀσυλίαν, θεαροδοκίαν, ἀτέλειαν πάντων καὶ τἆλλα ὅσα καὶ τοῖς ἄλλοις προξένοις καὶ εὐεργέταις. Ἄρχοντος Χαριξένου, βουλευόντων Χάρητ[ο]ς, [Τι]μοκράτεος, Καλλιφάνεος.

γ΄. Κατάλογος θεωροδόκων Ἀπόλλωνος, Δελφοί, 230-220 π.Χ. (A. Plassart, *BCH* 45 [1921] 17 III, στ. 57-65, μὲ νεώτερες ἀναγνώσεις τοῦ J. Oulhen, *Les théarodoques de Delphes*, ἀνέκδοτη διατριβή, Ι΄ Πανεπιστήμιο Παρισίων 1992).

(...)
ἐν Βεροίαι Ἀντάνωρ Νεοπτολέμου,
Μένανδρος, Ἀπελλᾶς Φιλώτα·
ἐν Μέζαι Νικωνίδας, Νικάνωρ Μνασιγένεος·
ἐν Ἐδέσσαι Μοσχίων Τριακαδίωνος·
ἐν Πέλλαι Ἀπολλωνίδης, Δίφιλος, Χάρης·
ἐν Ὠρωπῶι Παράμονος·
ἐν Ἴχναις Δίης Ἀλκέτου·
ἐν Ἀλλ[α]ντείωι Ἀνδρόνικος, Δίκαιος Χιωνίδου·
(...)

δ΄. Τιμητικὸ ψήφισμα, Λάρισα, 220-210 π.Χ. (*SEG* 27 [1977] 202· γιὰ τὶς ἄλλες μαρτυρίες γιὰ τὸν τιμώμενο, βλ. Tataki, *Macedonians* 105, ἀρ. 22).

Ταγευόντουν Ἀνανκίπποι Πεθθαλείοι, Ἀριστονόοι Πεθθαλείοι, Μνασία Πο[υ]ταλείοι, Ἐπιγένεος Ἰασονείοι, Μενάνδροι Πολυαινεδαίοι· Ἱπποδρομίοι τᾶ ἓς καὶ δεκότα, ἀγορανομέντος Μνασία· ὀπειδὴ Χρυσόγονος, Πυρρίχειος, Μακετοὺν [ἐ]ξ Ἐδέσσας, φίλος ἐοὺν καὶ εὐεργέτας τᾶς τοῦν Λαρισαίουν πόλιος ἐν παντὶ καιροῦ, κὶ κ' ἔχει χρείσιμον τᾶ πόλι, φανερὸς ἐστὶ πράσουν, τοῦν ταγοῦν λεξάντουν, ἐψαφίστει τᾶ πολιτεία δεδόστειν Χρυσογόνου πὰρ τᾶς πόλιος πολιτείαν καὶ ἔντασιν πάντουν καὶ αὐτοῦ καὶ ἐσγόνοις [κ]αττάπερ Λαρισαίοις, φυλᾶς ἑλο[μ]ένῦ[ο]υ τᾶς κὲ βέλλειτει· τὸ μὰ ψάφισμα τόνε κύριον ἔνμεν κὰπ παντὸς χρόνοι καὶ τὸς ταμίας ὀνγράψαντας ἐν στάλαν λιθίαν καθθέμεν ἐν τὸ Κερδοῖον καὶ τὰν ὀνάλαν, κίς κε γινύειτει ἐν τάνε, δόμεν.

ε΄. Προξενικὸ ψήφισμα, Ἁλίαρτος, πρὶν ἀπὸ τὸ 168 π.Χ. (*IG* VII 2848 μὲ *SEG* 44 [1994] 409a).

[- - - - - - - - - - - - ἄρχοντ]ος, Μελίτων Θυμ[οίτ]αο
ἔλεξ[ε]· προ[β]εβωλευμένον εἶμεν αὐτῦ ποτὶ δᾶμον, Μέ-
να[ν]δρον [- - - - - - , Ἄδρ]αστον Νέσ[τορος, - - - - - - - - - - - -],
Κάσσ[α]νδρον Νικάρχω Μακεδόνας ἐ[σς] Ἐδέσσας
προξένως εἶμεν κὴ εὐ[εργέ]τας τᾶς πόλιος Ἀριαρτίων
κὴ αὐτ[ὼ]ς κὴ ἐ[σ]γόν[ως], κὴ εἶμεν αὐτῦς γᾶ[ς κὴ Ϝ]υκίας ἔ[π]πασ[ιν]
[κὴ ἀ]τέλιαν [κὴ ἀσφάλ]ιαν [κὴ ἀσουλίαν κὴ] πολέμ[ω κὴ ἰρ]άν[ας]
[ἰώ]σας [κὴ κατὰ γᾶν κὴ κατὰ] θά[λατταν, κ]ὴ τἆλλα πάντα
[καθάπερ κὴ τῦς ἄλλυς προξένυς κὴ εὐεργέτης].

στ΄. Ἐπιτύμβια, Χαλκίς (;), 3ος αἰ. π.Χ. (*IG* XII 9, 1135).

Κλεοπάτρα
Κασσάνδρου
Μακέτη
ἐξ Ἐδέσσης.

ζ΄. Ἐπιτύμβια, Ἀττική, ἑλληνιστικὴ περίοδος (*IG* II² 8481).

Εἰρήνη
Διοδώρου
Ἐδεσαία,
Σωσιπόλιδος
Ἀμαξαντέως
γυνή.

η΄. Ἐπιτύμβια, Δῆλος, 2ος-1ος αἰ. π.Χ. (*SEG* 28 [1978] 678).

Εὐπορία Ῥόδωνος
Ἐδεσσαία
χρηστὴ χαῖρε.

θ΄. Ἐπιτύμβια, Δαλματία, 9-22 μ.Χ. (;) (*AnnEpigr* 1991, 1290).

Q(uintus) Valerius
Q(uinti) f(ilius) Corn(elia)
Edessa mil(es)
leg(ionis) VII ann(orum)
XXXV stip(endiorum) XII
t(estamento) f(ieri) i(ussit) L(ucius) Valerius
h(eres) p(osuit) et Valeria
Quinta l(iberta) h(ic) s(itus) e(st).

ι΄. Ἐπιτύμβια, Oescus (Moesia Inferior), 41-60 μ.Χ. (;) (*CIL* III 14492).

M(ilitavit) a(nnos)
XX
Q(uintus) Philippicus
Q(uinti) f(ilius) Mac(cia) Edessa
signifer leg(ionis) V
vix(it) annos XXXX
h(ic) s(itus) e(st) ex tes(tamento) f(ieri) ius(sit)
heres f(aciendum) c(uravit) arbitr(atu)
Antoni architecti et Titi coriari.

ια΄. Ἐπιτύμβια, Ἀλμωπία, πρῶτο ἥμισυ 2ου αἰ. μ.Χ. (ἀρ. **622**, κατωτέρω).

Νεικόλαον Διονυσίου
τὸν καὶ Λούκιον, Διονύσιος
Σωσιβίου ὁ καὶ Μᾶρκος καὶ Κλαυ-
δία Δόξα οἱ γονεῖς ❦ ἥρωα καὶ
ἑαυτοὺς ζῶτας, δι᾽ ἐπιμελη-
τοῦ Κοΐντου τοῦ Νεικονόης Ἐ-
δεσσαίου τοῦ συνγενοῦς.

ιβ΄. Ἐπιτύμβια, Θεσσαλονίκη, δεύτερο ἥμισυ 3ου αἰ. μ.Χ. (Νίγδελη, *Ἐπιγραφικὰ Θεσσαλονίκεια* 398-405, ἀρ. 14· *SEG* 56 [2006] 806).

Αὐρήλιος Λυσίμαχος Ἐδεσσέος ὁ πρὶν Ἀμμιανοῦ κὲ Αὐρηλία Ἐπιξένη. Ἐπρί-
ατο ἡ σύβιος αὐτοῦ. Ἠγοράσαμεν τὴν σορὸν ἐξ ἰδίων καμάτων. Ἴ δέ τις ἕτε-
ρος τολμήσῃ χωρὶς τῶν ἐμῶν κληρονόμων, ἰ δὲ τις ἕτερος τολμήσῃ τινὰ κατα-
θέσθε, δώσι τοῖς κληρονόμοις ❦ (δηνάρια) μ(υριάδες) ν΄.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Εἶναι πλήρης ἡ ἀναντιστοιχία μεταξὺ τοῦ πλούτου τῶν ἀναφορῶν στὶς ἀρχαιότητες τῆς Ἔδεσσας κατὰ τοὺς νεώτερους χρόνους καὶ τῶν ὄψιμων καὶ πενιχρῶν, ἰδίως κατὰ τὴν προρωμαϊκὴ περίοδο, μαρτυριῶν γιὰ τὴν ἀρχαία πόλη[1]. Ἂν ἡ μικρὴ σημασία τῆς πόλεως μέχρι τὴν ρωμαϊκὴ κατάκτηση καὶ τὴν ἀνάδειξη τῆς παλαιᾶς βασιλικῆς ὁδοῦ σὲ κύριο ἄξονα μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας ἐξηγεῖ τὶς φειδωλὲς μαρτυρίες τῶν ἀρχαίων, οἱ ἐκτενεῖς καὶ ἐνθουσιώδεις ἀναφορὲς τῶν νεωτέρων ὀφείλονται ἐν πολλοῖς στὸ φυσικὸ κάλλος τῆς θέσεως τῆς Ἔδεσσας καὶ στὴν κίβδηλη αἴγλη της ὡς κοιτίδος τοῦ μακεδονικοῦ βασιλείου.

Ἡ Ἔδεσσα μνημονεύεται γιὰ πρώτη φορὰ σὲ κατάλογο εἰσφορῶν τοῦ Ἄργους, ποὺ χρονολογεῖται στὰ τέλη τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., μετὰ τὴν Βέροια καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν Ἀλλάντη (μαρτ. ΕΔΕ α΄). Λίγο πρὶν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. τοποθετεῖται τὸ ψήφισμα τῶν Δελφῶν πρὸς τιμὴν ἑνὸς ἄλλου Ἐδεσσαίου (μαρτ. ΕΔΕ β΄). Ἀκολουθεῖ ὁ μεγάλος κατάλογος τῶν Δελφῶν, ὅπου οἱ θεωροδόκοι τῆς Ἔδεσσας μνημονεύονται στὴν γεωγραφική τους θέση, μεταξὺ ἐκείνων τῆς Μίεζας καὶ ἐκείνων τῆς Πέλλας (μαρτ. ΕΔΕ γ΄). Σύγχρονο περίπου μὲ τὸν κατάλογο εἶναι καὶ ψήφισμα τῶν Λαρισαίων πρὸς τιμὴν ἑνὸς *φίλου* τοῦ Φιλίππου Ε΄, Μακεδόνος *[ἐ]ξ Ἐδέσσας* (μαρτ. ΕΔΕ δ΄). Στὸ πρῶτο ἥμισυ τοῦ 2ου αι. π.Χ. χρονολογεῖται ἕνα ψήφισμα τῆς Ἁλιάρτου πρὸς τιμὴν δύο Μακεδόνων *ἐ[σς] Ἐδέσσας* (μαρτ. ΕΔΕ ε΄). Ἐπιτύμβια μνημεῖα Ἐδεσσαίων ποὺ ἐτάφησαν μακριὰ ἀπὸ τὴν πατρίδα τους χρονολογοῦνται σὲ ἑλληνικὲς καὶ λατινικὲς ἐπιγραφὲς ἀπὸ τὸν 3ο π.Χ. ἕως τὸν 3ο μ.Χ. αἰῶνα (μαρτ. ΕΔΕ στ΄-ιβ΄).

Οἱ φιλολογικὲς πηγὲς ποὺ ἀναφέρονται στὴν Ἔδεσσα ἢ Ἐδεσσαίους εἶναι μεταγενέστερες. Ἡ πρώτη μνεία σὲ συγγραφέα τοῦ ὁποίου σώζεται τὸ ἔργο εἶναι στὸν Πολύβιο (μαρτ. ΕΔΕ 2-3) καὶ ἀκολουθοῦν ὁ Διόδωρος (μαρτ. ΕΔΕ 4) καὶ ὁ Τίτος Λίβιος (μαρτ. ΕΔΕ 5-7), οἱ ὁποῖοι τὸν παραφράζουν ἢ μεταφράζουν σχετικὰ μὲ γεγονότα τῶν Μακεδονικῶν πολέμων, ὁ Ἀππιανὸς καὶ μία σειρὰ λεξικογράφων καὶ γραμματικῶν ποὺ ἀναφέρουν ὅτι ἡ Ἔδεσσα τῆς Συρίας ἦταν ἀποικία τῆς μακεδονικῆς (μαρτ. ΕΔΕ 13, 17, 22), ὁ Στράβων (μαρτ. ΕΔΕ 8), ὁ Πλίνιος (μαρτ. ΕΔΕ 9) καὶ ὁ Πτολεμαῖος (μαρτ. ΕΔΕ 14-15) στὰ γεωγραφικά τους ἔργα, ὁ Πλούταρχος (μαρτ. ΕΔΕ 10-12) καὶ ὁ Πολύαινος (μαρτ. ΕΔΕ 16), ποὺ ἀντλοῦν ἀπὸ τὸ χαμένο ἔργο τοῦ Ἱερωνύμου τοῦ Καρδιανοῦ σχετικὰ μὲ πολεμικὰ γεγονότα τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.[2], τὰ ρωμαϊκὰ ὁδοιπορικὰ (μαρτ. ΕΔΕ 23) καί, τέλος, ὁ ἱστορικὸς τῆς ὄψιμης ἀρχαιότητος Μάλχος (μαρτ. ΕΔΕ 20) καὶ ὁ Ἱεροκλῆς στὸν *Συνέκδημο* (μαρτ. ΕΔΕ 21).

---

1. Βλ. Hammond, *History* I 165-66· Papazoglou, *Villes* 127-31· Tataki, *Edessa*· M. B. Hatzopoulos καὶ P. Paschidis, «Makedonia», στὸ *Inventory* 801, ἀρ. 535· Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα*· τῆς ἰδίας, *Νεκροταφεῖα* 45-73· πρβλ. Δήμιτσα, *Μακεδονία* 16-17: «Λίαν παράδοξον φαίνεταί μοι ὅτι ἡ παναρχαιοτάτη πόλις τῆς Μακεδονίας, ἡ πρώτη πρωτεύουσα τοῦ Μακεδονικοῦ κράτους καὶ ἕδρα τῶν πρώτων δώδεκα βασιλέων ἀπὸ τοῦ Καράνου μέχρι τοῦ Ἀρχελάου (802 ἢ 814-399 π.Χ.) ἐπὶ 400 περίπου ἔτη καὶ ἡ πρώτη κοιτὶς τῆς Μακεδονικῆς δυνάμεως, πόλις Ἔδεσσα τέλεον ἀγνοεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων συγγραφέων».

2. Hornblower, *Hieronymos* 67-72 καὶ 197-202.

Ἱστορικὸ πλαίσιο

Ἡ περιοχὴ τῆς Ἔδεσσας κατοικεῖτο ἤδη ἀπὸ τὴν Νεολιθικὴ ἐποχή, ἀλλὰ στὴν ἴδια τὴν πόλη τὰ ἀρχαιότερα εὑρήματα ἀνάγονται στὴν ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ[3]. Τὸ ζήτημα τῆς πρώτης ἐμφανίσεως τῶν Μακεδόνων σ' αὐτὴν συνδέθηκε ἐπὶ μακρὸν μὲ ἐκεῖνο τῆς ταυτίσεώς της μὲ τὶς Αἰγεές. Ἀπόσπασμα τοῦ ἔργου *Ἴναχος* τοῦ Χαλκιδέως ποιητοῦ τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. Εὐφορίωνος (μαρτ. ΕΔΕ 1), ποὺ σώζεται σὲ παράφραση σχολιαστοῦ τοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως, παραδίδει τὴν πληροφορία ὅτι ὁ Ἀργεῖος Κάρανος, ποὺ προτίθετο νὰ ἱδρύσει ἀποικία στὴν Μακεδονία ζήτησε καὶ ἔλαβε ἀπὸ τοὺς Δελφοὺς ἐνθαρρυντικὸ χρησμό, «*ἐκ δὲ τοῦ χρησμοῦ προθυμότερος γενόμενος ὁ Κάρανος, σύν τισιν Ἕλλησιν ἀποικίαν στειλάμενος, ἐλθὼν εἰς Μακεδονίαν ἔκτισε πόλιν καὶ Μακεδόνων ἐβασίλευσεν καὶ τὴν πρότερον καλουμένην Ἔδεσσαν πόλιν Αἰγὰς μετωνόμασεν ἀπὸ τῶν αἰγῶν. Ὠκεῖτο δὲ τὸ παλαιὸν ἡ Ἔδεσσα ὑπὸ Φρυγῶν καὶ Λυδῶν καὶ τῶν μετὰ Μίδου διακομισθέντων εἰς τὴν Εὐρώπην*». Ἀνάλογη πληροφορία παραδίδεται ἀπὸ τὸν Λατῖνο ἱστορικὸ τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ. Ἰουστῖνο (μαρτ. ΕΔΕ 18): «Caranus cum magna multitudine Graecorum sedes in Macedonia responsu oraculi iussus quaerere, cum Emathiam venisset, urbem Edessam non sentientibus oppidanis propter imbrium et nebulae magnitudinem gregem caprarum imbrem fugientium secutus occupavit; revocatusque in memoriam oraculi, quae iussus erat ducibus capris imperium quaerere, sedem regni statuit; religionesque postea observavit, quocumque agmen moveret, ante signa easdem capras habere, coeptorum duces habiturus, quas regni habuerat auctores. Urbem Edessam ob memoriam muneris Aegeas, populum Aegeadas vocavit».

Στὰ δύο αὐτὰ χωρία βασίσθηκε ἡ μέχρι πρό τινος κοινὴ πεποίθηση ὅτι Ἔδεσσα καὶ Αἰγεὲς ἦσαν δύο διαδοχικὰ ὀνόματα τῆς ἴδιας πόλεως. Ὅταν ἀπεδείχθη ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ δύο διαφορετικὲς πόλεις καὶ ὅτι οἱ Αἰγεὲς ταυτίζονταν μὲ τὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο Βεργίνας-Παλατιτσιῶν[4], δὲν ἔμενε παρὰ νὰ ἐξηγηθοῦν οἱ πληροφορίες τοῦ Εὐφορίωνος καὶ τοῦ Ἰουστίνου. Ἡ Φανούλα Παπάζογλου πρότεινε νὰ ἀπορριφθεῖ ἡ σχετικὴ μὲ τὴν μετονομασία τῆς πόλεως φράση στὸ κείμενο τοῦ πρώτου ὡς ἐμβόλιμη προσθήκη τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Κλήμεντος[5], δὲν ἔλαβε δὲ ὑπ' ὄψιν τὸ κείμενο τοῦ Ἰουστίνου. Αὐτὸ ὅμως, καίτοι ὄψιμο, δὲν μπορεῖ νὰ ἀγνοηθεῖ εὔκολα. Ὁ Ἰουστῖνος συνοψίζει τὸ ἔργο *Historiae Philippicae* τοῦ Ρωμαίου ἱστορικοῦ τοῦ 1ου αἰ. π.Χ. Πομπηίου Τρώγου, πηγὴ τοῦ ὁποίου γιὰ τὸ σχετικὸ κεφάλαιο ἦταν τὸ ὁμώνυμο ἔργο (*Φιλιππικαὶ ἱστορίαι*) τοῦ Χίου ἱστορικοῦ τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. Θεοπόμπου[6]. Δὲν ὑπάρχει ἑπομένως ἀμφιβολία ὅτι τὰ κείμενα τόσο τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Κλήμεντος ὅσο καὶ τοῦ Ἰουστίνου ἀναπαράγουν στοιχεῖα τῆς ἀφηγήσεως τοῦ Χίου ἱστορικοῦ. Τὴν πιθανώτερη ἐξήγηση τῆς ἐκ πρώτης ὄψεως ἀνακριβοῦς αὐτῆς πληροφορίας ἐκ μέρους ἑνὸς ἄριστου γνώστη τῆς Μακε-

---

3. Εὐ. Κακαβογιάννη, «Προβλήματα ἐδεσσαϊκῆς ἀρχαιολογίας», *Ἐδεσσαϊκὰ Χρονικά* 10 (1976) 35-37· Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, «Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της. Στοιχεῖα ἱστορικῆς τοπογραφίας», στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Α΄* 31-33· τῆς ἰδίας, «Ἡ Ἔδεσσα στὰ προχριστιανικὰ χρόνια», *ΑΕΜΘ* 10 (1996 [1997]) 180-81· τῆς ἰδίας, «Συμβολὴ στὴ γνώση τῆς κάτω πόλης τῆς ἀρχαίας Ἔδεσσας», *ΑΔ* 56 (2001) *Μελ.* [2006] 299-303. Γιὰ μία ἄκρως κατατοπιστικὴ ἀνασκόπηση τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας πόλεως, βλ. τώρα Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα* 29-135· τῆς ἰδίας, *Νεκροταφεῖα* 65-73· τῆς ἰδίας, *Νέοι θησαυροί* 53-54.

4. Βλ. στὴν Εἰσαγωγὴ τῶν Αἰγεῶν, ἀνωτέρω.

5. Papazoglou, *Villes* 127, σημ. 10.

6. Πρβλ. Jacoby, *FGrHist* 115 F393.

δονίας ὅπως ὁ Θεόπομπος προτείνει ὁ N. G. L. Hammond[7]. Ἡ Ἔδεσσα τῆς θρυλικῆς ἱδρύσεως τῶν Αἰγεῶν δὲν εἶναι ἡ ἱστορικὴ Ἔδεσσα, ἀλλὰ ὁμώνυμη πόλη ἡ ὁποία ἄλλαξε τότε ὁριστικὰ ὄνομα καὶ λησμονήθηκε. Σ' αὐτὴν τὴν προϊστορικὴ Ἔδεσσα μᾶλλον παραπέμπει καὶ ὁ θρῦλος γιὰ τὴν ἵδρυση *περὶ Ἔδεσσαν* πόλεως Εὔβοιας ἀπὸ τοὺς Εὐβοεῖς Ἄβαντες ποὺ ἐπέστρεφαν ἀπὸ τὴν πολιορκία τῆς Τροίας (μαρτ. ΕΔΕ 8). Ἀφορμὴ τοῦ θρύλου κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὑπῆρξε τὸ σχεδὸν ὁμόηχο τοῦ ὀνόματος τῆς νήσου μὲ ἐκεῖνο τῆς μακεδονικῆς πόλεως Εὔια, τῆς ὁποίας ἡ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν Ἔδεσσα εἶναι σχεδὸν διπλὴ ἐκείνης ἀπὸ τὶς Αἰγεές.

Τὰ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα συνάδουν μὲ τὴν ἀνωτέρω ἐξήγηση, καθὼς δὲν ἐπιβεβαιώνουν τὴν ὕπαρξη ἀστικοῦ κέντρου πρὶν ἀπὸ τὸν 4ο αἰ. π.Χ.[8], ὁπωσδήποτε δὲ δὲν ἐπιτρέπουν τὴν ἀναγωγή του στὸν 8ο-7ο, ὅπως θὰ τὸ ἀπαιτοῦσε ἡ παράδοση γιὰ τὴν ἵδρυση τῶν Αἰγεῶν[9]: ἡ ἀκρόπολη καὶ ἡ κάτω πόλη τῆς Ἔδεσσας περιβάλλονται μὲ τεῖχος μόνον περὶ τὰ τέλη τοῦ 4ου ἢ τὶς ἀρχὲς τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.[10] Ἡ Ἔδεσσα πάντως ἔχαιρε ἤδη καθεστῶτος πόλεως –κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀπὸ τὴν βασιλεία τοῦ Φιλίππου Β΄–, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὶς μαρτυρίες ὅτι ἡ ὁμώνυμη πόλη τῆς Συρίας ἀποικίσθηκε ἐπὶ Σελεύκου Νικάτορος ἀπὸ πολῖτες τῆς μακεδονικῆς πόλεως (μαρτ. ΕΔΕ 13, 17 καὶ 22). Ἡ ὁριστικὴ προσάρτηση τῆς Ἄνω Μακεδονίας στὸ μακεδονικὸ βασίλειο στὰ μέσα τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. ἀνέδειξε τὴν σημασία τῆς Ἔδεσσας ὡς κομβικοῦ σημείου τῆς κυρίας ὁδοῦ ἐπικοινωνίας μὲ τὶς δυτικὲς ἐπαρχίες τοῦ κράτους. Στὴν ἐποχὴ αὐτὴν ἀνήκουν καὶ τὰ ἀρχαιότερα γραπτὰ μνημεῖα τῆς πόλεως: ἡ ἐπιγραφὴ *Μέλας* χαραγμένη σὲ κράνος ποὺ βρέθηκε σὲ τάφο Ἐδεσσαίου τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 5ου αἰ. π.Χ., βολίδα σφενδόνης τοῦ τέλους 4ου- ἀρχῶν 3ου αἰ. π.Χ. μὲ τὸ χαρακτηριστικὰ λακωνικὸ ὄνομα Φάραξ στὴν γενική (ἴσως σχετίζεται μὲ τὴν πολιορκία τῆς πόλεως ἀπὸ τὸν Κλεώνυμο [μαρτ. ΕΔΕ 16]· βλ. καὶ κατωτέρω), καθὼς καὶ τὰ ὀνόματα τοῦ Θέωνος καὶ τῆς Ἱππομάχας χαραγμένα σὲ βάσεις μελαμβαφῶν ἀγγείων[11].

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. ἡ Ἔδεσσα συνεισέφερε 30 αἰγινητικὲς δραχμές, ὅσες σχεδὸν καὶ οἱ Αἰγεές, ὑπὲρ τῶν θεωρῶν τοῦ Ἄργους (μαρτ. ΕΔΕ α΄). Ἡ σημασία ποὺ εἶχε ἀποκτήσει ἤδη τότε ἡ πόλη συνάγεται τόσο ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς συνεισφορᾶς ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς καθ' αὐτὸ ὅτι συμπεριλαμβανόταν στὴν περιοδεία τῶν θεωρῶν τῆς Ἥρας καὶ τοῦ Νεμείου Διὸς καὶ συμμετεῖχε στοὺς πανελλήνιους ἀγῶνες. Λίγο ἀργότερα πολῖτες της ἐγκαθίστανται καὶ τιμῶνται σὲ πόλεις τῆς Κεντρικῆς Ἑλλάδος καὶ σὲ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου (μαρτ. ΕΔΕ β΄, δ΄-ε΄).

---

7. Hammond, *History* I 156-57, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Εὐφορίωνος.

8. Βλ. Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, *Ἀρχαία Ἔδεσσα* 60· τῆς ἰδίας, «Συμβολὴ στὴ γνώση τῆς κάτω πόλης τῆς ἀρχαίας Ἔδεσσας», *ΑΔ* 56 (2001) *Μελ.* [2006] 299-301.

9. Πρβλ. Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, «Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της. Στοιχεῖα ἱστορικῆς τοπογραφίας», στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Α΄* 31-33. Ἀντίθετα, ὁ ἀρχαιολογικὸς χῶρος τῆς Βεργίνας παρέχει πλῆθος ἐνδείξεων πρώιμης ἀστικῆς ἀναπτύξεως (βλ. σχετικὰ στὴν Εἰσαγωγὴ τῶν Αἰγεῶν).

10. Γιὰ τὴν ὀχύρωση τῆς Ἔδεσσας, βλ. πλέον κυρίως Χρυσοστόμου, *Ὀχύρωση*· τὰ βασικὰ παλαιότερα ἔργα τῆς ἰδίας γιὰ τὸ θέμα εἶναι: «Τὸ τεῖχος τῆς Ἔδεσσας», *ΑΕΜΘ* 1 (1987 [1988]) 161-72· «Νεότερες ἔρευνες τοῦ τείχους τῆς Ἔδεσσας», *ΑΕΜΘ* 2 (1988 [1991]) 55-67· *Ἔδεσσα* 57-60· «Συμβολὴ στὴ γνώση τῆς κάτω πόλης τῆς ἀρχαίας Ἔδεσσας», *ΑΔ* 56 (2001) *Μελ.* [2006] 299-301.

11. *Μέλας*: Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα* 45· τῆς ἰδίας, *Νέοι θησαυροί* 85-87, 200 ἀρ. 68 καὶ 84, εἰκ. 49· ἐπιγραφὴ βλήματος: Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα* 64, ἀρ. 44· ἐπιγραφὲς ἰδιοκτήτη: Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα* 64· τῆς ἰδίας, *Νεκροταφεῖα* 167-68, ἀρ. 302 (*SEG* 45 [1995] 754)· πρβλ. M. B. Hatzopoulos, «La lettre royale d'Oleveni», *Chiron* 25 (1995) 178-79· *SEG* 38 (1988) 606· *BullEpigr* 1990, 460.

Κατὰ τὶς συγκρούσεις μεταξὺ τῶν ἐπιγόνων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἡ Ἔδεσσα ὑπῆρξε τὸ 289 π.Χ. τὸ καταληκτήριο σημεῖο ἐπιδρομῆς τοῦ Πύρρου κατὰ τοῦ Δημητρίου Πολιορκητοῦ. Ὁ Μολοσσὸς βασιλεὺς προφανῶς δὲν ἐτόλμησε νὰ προχωρήσει περισσότερο ἀφήνοντας πίσω του τὴν ὀχυρὴ πόλη στὰ χέρια τοῦ Δημητρίου[12]. Τέσσερα χρόνια ἀργότερα, τὸ 285 π.Χ., ἡ Ἔδεσσα, στὴν ὁποία εἶχε ὀχυρωθεῖ ὁ Πύρρος, κύριος ἀπὸ τὸ 287 τῆς δυτικῆς Μακεδονίας, ὑπέστη τὴν πολιορκία τοῦ Λυσιμάχου. Ἡ πόλη δὲν κατελήφθη ἐξ ἐφόδου, ἀλλὰ ἡ μαζικὴ προσχώρηση τῶν Μακεδόνων στὸν Λυσίμαχο ὑποχρέωσε τὸν Πύρρο νὰ ἐγκαταλείψει τὴν Μακεδονία καὶ νὰ ἀποσυρθεῖ στὴν Ἤπειρο[13]. Τὸ 274 πιθανώτατα, μετὰ τὴν νίκη του ἐπὶ τοῦ Ἀντιγόνου Γονατᾶ, ὁ Πύρρος εἰσέβαλε ἐκ νέου στὴν Μακεδονία ὁ δὲ Λακεδαιμόνιος Κλεώνυμος, ποὺ ἦταν στὴν ὑπηρεσία τοῦ Μολοσσοῦ βασιλέως, πολιόρκησε τὴν Ἔδεσσα, κατόρθωσε νὰ προκαλέσει ρῆγμα στὸ τεῖχος καὶ νὰ ἐξουδετερώσει τὴν φρουρά (μαρτ. ΕΔΕ 16). Ἡ νέα κατάκτηση τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὸν Πύρρο ἔληξε ἄδοξα στὰ τέλη τοῦ ἴδιου ἔτους ἢ τὶς ἀρχὲς τοῦ ἑπομένου, μετὰ δὲ τὴν λεηλασία τῶν βασιλικῶν τάφων τῶν Αἰγεῶν ἀπὸ τοὺς Γαλάτες ἡ Ἔδεσσα ἐπανῆλθε στὴν κυριαρχία τοῦ Ἀντιγόνου[14].

Ἡ ἀπώλεια τῶν ἱστορικῶν πηγῶν τοῦ μέσου 3ου αἰῶνος ἀφήνει τὴν Ἔδεσσα στὸ σκότος ἕως τὶς ἀρχὲς τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου Ε΄, ὁπότε συμπτωματικὰ χρονολογοῦνται καὶ δύο σημαντικὲς ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες: ὁ μεγάλος κατάλογος τῶν θεωροδόκων τῶν Δελφῶν, στὸν ὁποῖον ἡ ἀναγραφὴ τοῦ Ἐδεσσαίου Μοσχίωνος τοῦ Τριακαδίωνος ἐπιβεβαιώνει τὴν σταθερὴ συμμετοχὴ τῆς πόλεως στὶς πανελλήνιες πανηγύρεις (μαρτ. ΕΔΕ γ΄), καὶ τὸ λαρισαϊκὸ ψήφισμα πρὸς τιμὴν τοῦ ἐπιφανέστερου Ἐδεσσαίου τῆς ἑλληνιστικῆς περιόδου, τοῦ Χρυσογόνου τοῦ Πυρρίχου (μαρτ. ΕΔΕ δ΄). Αὐτὸς ἀναφέρεται ἐπανειλημμένως ἀπὸ τὸν Πολύβιο ὡς στενὸς συνεργάτης τοῦ τότε νεαροῦ Φιλίππου Ε΄, σ' ἕνα μάλιστα χωρίο σὲ συνάρτηση μὲ τὴν Ἔδεσσα, ὅπου τὸ 217 π.Χ. συγκεντρώθηκαν οἱ μακεδονικὲς δυνάμεις προτοῦ ἐπιτεθοῦν κατὰ τῶν θεσσαλικῶν πόλεων ποὺ κατεῖχαν οἱ Αἰτωλοί (μαρτ. ΕΔΕ 2)[15]. Εἶναι δὲ δυνατὸν νὰ συναχθεῖ ὅτι μὲ βάση τὴν πόλη αὐτὴν ἡγεῖτο τῶν δυνάμεων τῆς κεντροδυτικῆς Μακεδονίας, ἰδιαίτερα ἐπιφορτισμένων τὴν ἐποχὴ ἐκείνη μὲ τὴν ἄμυνα τῆς Θεσσαλίας. Οἱ λόγοι τοῦ τραγικοῦ τέλους τῶν γιῶν του, Πυρρίχου καὶ Σάμου, παραμένουν ἀσαφεῖς[16]. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Περσέως μνημονεύεται ἕνας ἄλλος Ἐδεσσαῖος, ὁ Ἀντίφιλος, ὁ ὁποῖος στὴν ἀρχὴ τοῦ Γ΄ Μακεδονικοῦ πολέμου ἡγεῖτο σώματος 3.000 περίπου πελταστῶν (μαρτ. ΕΔΕ 5)[17].

Ἡ Ἔδεσσα ἦταν ἤδη τὴν ἐποχὴ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως, μαζὶ μὲ τὴν Πέλλα καὶ τὴν Βέροια, μία ἀπὸ τὶς σημαντικώτερες πόλεις τῆς Βοττίας, ποὺ γίνεται τώρα γνωστὴ ὡς «τρίτη μερίς» (μαρτ. ΕΔΕ 4, 6 καὶ 7). Τὴν σημασία της ἐπαυξάνει ἡ ἀνάδειξη τῆς παλαιᾶς βασιλικῆς ὁδοῦ, τῆς ὁποίας ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς κυριώτερους σταθμούς, ἀπὸ τὸν Ρωμαῖο διοικητὴ τῆς νεοσύστατης ἐπαρχίας Μακεδονίας Ἐγνάτιο ὡς τοῦ κυρίου ὁδικοῦ ἄξονος τῆς ἑλληνικῆς

12. Μαρτ. ΕΔΕ 11· Lévêque, *Pyrrhos* 147-51.

13. Μαρτ. ΕΔΕ 12· Lévêque, *Pyrrhos* 264-68.

14. Πρβλ. F. W. Walbank, στὸ *History* III 262-63.

15. Γιὰ τὰ ἄλλα χωρία, βλ. Κ. Γαλλῆ, «Χρυσόγονος ἐξ Ἐδέσσης: Λαρισαϊκὸν τιμητικὸν ψήφισμα», *Ἀρχαία Μακεδονία* II (1973 [1977]) 33-43· Tataki, *Edessa* 76-77, ἀρ. 316· τῆς ἰδίας, *Macedonians* 105, ἀρ. 22.

16. Πρβλ. Tataki, *Edessa* 67, ἀρ. 266 καὶ 68, ἀρ. 273· τῆς ἰδίας, *Macedonians* 104-105, ἀρ. 17 καὶ 20.

17. Πρβλ. Tataki, *Edessa* 33, ἀρ. 30 τῆς ἰδίας, *Macedonians* 102, ἀρ. 3.

χερσονήσου καὶ ἀρτηρίας χερσαίας συνδέσεως τῆς Ἰταλίας μὲ τὴν Μικρὰ Ἀσία (μαρτ. ΕΔΕ 3). Οἱ τέσσερες μιλιοδεῖκτες ποὺ ἐπισημάνθηκαν στὴν πόλη ἢ στὴν ἄμεση περιφέρειά της ἐπιτρέπουν τὴν ἀποκατάσταση τῆς διαδρομῆς διὰ τῆς χώρας της[18], ἐνῷ ἐπιτύμβια μνημεῖα περιγράφουν ἢ ὑπαινίσσονται τὴν πορεία κατὰ μῆκος τῆς Ἐγνατίας Ὁδοῦ τῶν νεκρῶν ποὺ μνημονεύουν[19] καὶ ἀναφέρουν ἢ παριστοῦν τὶς ἅμαξες καὶ τὸ προσωπικὸ ποὺ ἐκτελοῦσε τὰ δρομολόγια τῆς μεγάλης αὐτῆς ἀρτηρίας[20]. Δὲν εἶναι ἀσφαλῶς τυχαῖο ὅτι ἡ Ἔδεσσα εἶναι μία ἀπὸ τὶς λίγες μακεδονικὲς πόλεις ποὺ κόβουν νόμισμα καὶ ὅτι ἡ νομισματοκοπία της ἀρχίζει μὲ τὴν ἐδραίωση τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ὑπὸ τὸν Αὔγουστο καὶ συνεχίζεται μέχρι τὸν Φίλιππο τὸν Ἄραβα[21].

Τὴν πρώιμη καὶ μαζικὴ ἐγκατάσταση ἰταλικῆς προελεύσεως ἐπιχειρηματιῶν στὴν Ἔδεσσα μαρτυρεῖ τὸ πλῆθος καὶ ἡ ποικιλία τῶν ρωμαϊκῶν ὀνομάτων γένους ποὺ ἀναφέρονται στὶς ἐπιγραφές της[22]. Ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1ου αἰ. π.Χ. τὸ ἀργότερο καὶ πιθανῶς ἤδη πολὺ ἐνωρίτερα αὐτοὶ ἔχουν συγκροτηθεῖ σὲ σῶμα (conventus civium Romanorum), ποὺ συμπράττει μὲ τὶς ἀρχὲς τῆς πόλεως[23]. Ἀργότερα τὴν ρωμαϊκὴ παρουσία κάνουν αἰσθητὴ στὴν πόλη στρατιωτικοὶ ἰδίως καὶ ἄλλα μέλη τῆς ρωμαϊκῆς διοικήσεως ποὺ ζοῦν μὲ τὶς οἰκογένειές τους ἐκεῖ καὶ τῶν ὁποίων ἐπιτύμβια μνημεῖα, συχνὰ μὲ ἐπιγραφὲς συντεταγμένες στὴν λατινική, διασώζουν τὰ ὀνόματα[24].

Ἂν καὶ ἀσφαλῶς ὑπῆρχαν ἤδη ἐνωρίτερα, τὰ πολιτειακὰ ὄργανα τῆς Ἔδεσσας, δῆμος, βουλή, πολιτάρχες, μνημονεύονται γιὰ πρώτη φορὰ σ' ἐπιγραφὲς τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων[25]. Δυστυχῶς, τὰ κυριώτερα δημόσια κτήρια τῆς πόλεως δὲν ἔχουν ἀκόμη ἐντοπισθεῖ. Μαρτυρία γιὰ τὴν ὕπαρξη θεάτρου ἢ ἀμφιθεάτρου δὲν παραδίδεται, ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ ἕνα ἐπιτύμβιο μνημεῖο μονομάχου[26]. Ἀσφαλῶς ὅμως ὑπῆρχε γυμνάσιο, στὸ ὁποῖο ἀσκοῦντο οἱ ἔφηβοι[27], καθὼς καὶ πολυάριθμα ἱερά. Ἀπὸ ἐπιγραφικὲς πηγὲς εἶναι γνωστὲς οἱ λατρεῖες τοῦ Διονύσου[28], ποὺ παριστᾶται καὶ σ' ὀπισθοτύπους τῶν νομισμάτων τῆς πόλεως[29], τοῦ Ἡρακλέους[30], τῆς Νεμέσεως[31],

---

18. Ἐπιγρ. ἀρ. **380-383**· πρβλ. N. G. L. Hammond καὶ M. B. Hatzopoulos, «The Via Egnatia in Western Macedonia I. The Routes through Lyncus and Eordaea in Western Macedonia», *AJAH* 7 (1982) 48-53 καὶ Gounaropoulou – Hatzopoulos, *Milliaires* 40-52.

19. Ἐπιγρ. ἀρ. **262, 354, 356.**

20. Ἐπιγρ. ἀρ. **262, 264, 392**.

21. Papaefthymiou, *Edessa.*

22. Βλ. Tataki, *Edessa* 86-87.

23. Ἐπιγρ. ἀρ. **180.**

24. Γιὰ ἐκπροσώπους τῆς ρωμαϊκῆς διοικήσεως, βλ. ἀρ. 269. Για στρατιωτικοὺς καὶ βαθμοφόρους, βλ. ἀρ. **182, 259, 389, 396,** καθὼς καὶ τὶς σχετικὲς παραπομπὲς γιὰ τὴν ὕστερη ἀρχαιότητα στὴν σημ. 44, κατωτέρω.

25. Ἐπιγρ. ἀρ. **168, 173, 180**, ἴσως **128.**

26. Ἐπιγρ. ἀρ. **261**. Ἡ τέλεση μονομαχιῶν ἴσως συναρτᾶτο μὲ τὴν τοπικὴ αὐτοκρατορολατρεία (πρβλ. ἀρ. **400**).

27. Ἐπιγρ. ἀρ. **181** καὶ **182**.

28. Ἐπιγρ. ἀρ. **400**.

29. Papaefthymiou, *Edessa* 181-82.

30. Ἐπιγρ. ἀρ. **135**-**137**.

31. Ἐπιγρ. ἀρ. **173**.

τοῦ Διὸς Ὑψίστου, ἴσως ἐκτὸς τῶν τειχῶν[32], τῆς Παρθένου[33] καὶ τῆς Μητρὸς Θεῶν / Μᾶς Ἀνικήτου[34], ποὺ πιθανῶς συλλατρεύονταν, ἂν δὲν ταυτίζονταν[35], καθὼς στῆλες καὶ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη μὲ ἀναθήματα στὶς τρεῖς τελευταῖες θεότητες ἔχουν ἀνευρεθεῖ κοντὰ στὴν ἀνατολικὴ πύλη τῆς πόλεως. Ἀπὸ ἄλλα ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα τεκμαίρεται ἐπίσης ἡ λατρεία τῆς Ἀφροδίτης, τῆς Ἀρτέμιδος Ἀγροτέρας, τῶν Διοσκούρων και τοῦ Σαβαζίου[36].

Ἡ εὐμάρεια τῆς Ἔδεσσας ὑπέστη ἕνα πρῶτο σοβαρὸ πλῆγμα ἀπὸ τὴν μεγάλη ἐπιδρομὴ τῶν Γότθων καὶ Ἐρούλων τὸ 268 μ.Χ.[37] Δὲν πρέπει νὰ θεωρηθεῖ τυχαῖο τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ὀψιμώτερη ἀπελευθέρωση διὰ ἀναθέσεως στὸ ἱερὸ τῆς θεᾶς Μᾶς χρονολογεῖται ἀκριβῶς στὸ ἔτος 267/8 μ.Χ. Τὸ τέλος τῆς λειτουργίας του ἱεροῦ συνδέεται ἀσφαλῶς μὲ τὴν ὑπὸ συνθῆκες ἔκτακτης ἀνάγκης ἐνδεχομένως δὲ καὶ πανικοῦ χρησιμοποίηση τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ ναοῦ του γιὰ τὴν ἐσπευσμένη ἐπισκευὴ τοῦ τείχους τῆς πόλεως, ὅπου ἀνευρέθηκαν ἐντοιχισμένα.

Ἡ πόλη, χάρις στὴν ἐπίκαιρη θέση της ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας Ὁδοῦ[38], τῆς ὁποίας ἡ σημασία αὐξήθηκε μετὰ τὴν μεταφορὰ τῆς ἕδρας τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους στὴν Ἀνατολή, σύντομα ἀνέκαμψε, ὅπως μαρτυροῦν τὰ ἐκτεταμένα νεκροταφεῖα, ἡ ἀνάπλαση τῆς περιοχῆς τῆς νότιας πύλης καὶ τῆς κεντρικῆς ὁδοῦ τῆς κάτω πόλεως[39], οἱ τρεῖς τουλάχιστον βασιλικὲς καὶ τὸ ἐπισκοπεῖο[40] καὶ κυρίως ἡ πλούσια σειρὰ τῶν ἐπιγραφῶν της τῆς παλαιοχριστιανικῆς περιόδου, ποὺ ἀρχίζουν ἀπὸ τὸν 3ο αἰ. μ.Χ. καὶ εἶναι μεταξὺ τῶν ἀρχαιότερων τῆς Μακεδονίας[41].

---

32. Ἐπιγρ. ἀρ. **129**-**133**· πρβλ. Στέλλας Δρούγου, «ΔΙΙ ΥΨΙΣΤΩΙ. Ἡ ἀναθηματικὴ στήλη τοῦ Ζωίλου στὴν Ἔδεσσα», *Ἐγνατία* 2 (1990) 45-71· Π. Χρυσοστόμου, «Ἡ λατρεία τοῦ Διὸς Ὑψίστου στὴν Ἔδεσσα», στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Α΄* 99-110· τοῦ ἰδίου, «Ἡ λατρεία τοῦ Δία ὡς καιρικοῦ θεοῦ στὴ Θεσσαλία καὶ τὴ Μακεδονία», *ΑΔ* 44-46 (1989-91) *Μελ.* [1996] 70.

33. Ἐπιγρ. ἀρ. **174**.

34. Ἐπιγρ. ἀρ. **138**-**172**.

35. Μ. Β. Χατζόπουλου, «Ἡ λατρεία τῆς θεᾶς Μᾶς στὴν Ἔδεσσα», στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Α΄* 125-32.

36. Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα* 82-88· τῆς ἰδίας, *Νέοι θησαυροί* 135-40.

37. Πρβλ. Barbara Scardigli, «Die gotisch-römischen Beziehungen im 3. und 4. Jahrhundert n. Chr. Ein Forschungsbericht 1950-1970. I. Das 3. Jahrhundert», *ANRW* II.5.1 (1976) 241-58.

38. Ἡ πόλη ἀναφέρεται ὡς civitas, μὲ ἀφετηρία τὴν ὁποία μετροῦνται οἱ ἐντὸς τῆς χώρας της ἀποστάσεις, στὸ Ἱεροσολυμιτικὸ Ὁδοιπορικό (βλ. μαρτ. ΕΔΕ 23), τὸ δὲ γεγονὸς αὐτὸ ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ μιλιοδείκτη τοῦ 314 μ.Χ. ποὺ δηλώνει μὲ τὸ γράμμα ἄλφα ὅτι εἶναι τὸ πρῶτο μετὰ τὴν Ἔδεσσα (πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς Θεσσαλονίκης) (ἐπιγρ. ἀρ. **382**).

39. Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, «Συμβολὴ στὴ γνώση τῆς κάτω πόλης τῆς ἀρχαίας Ἔδεσσας», *ΑΔ* 56 (2001) *Μελ.* [2006] 305-327· τῆς ἰδίας, *Ὀχύρωση* 489-92.

40. Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα* 124-27· τῆς ἰδίας, *Νεκροταφεῖα* 72· γιὰ τὴν ἐπισκοπὴ τῆς Ἔδεσσας βλ. ἀρ. **272**· πρβλ. τὸ ὑπὸ ἔρευνα οἰκοδόμημα τοῦ ἀγροῦ Ποζαρέντση, βόρεια τῆς ὁδοῦ μὲ τὴν κιονοστοιχία (Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 72 καὶ σχ. 2.8).

41. Ἐπιγρ. ἀρ. **218**, **232**, **263**, **271**-**360**. Ὅπως καὶ σὲ ἄλλες περιοχές, ὁ χριστιανισμὸς ἴσως ηὗρε πρόσφορο ἔδαφος στὴν προϋπάρχουσα μᾶλλον ἑβραϊκὴ κοινότητα τῆς πόλεως (γιὰ τὴν ὁποία βλ. ἴσως ἀρ. **263**, καθὼς καὶ Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα* 114 καὶ εἰκ. 131, μεταγενέστερη ἐπιγραφὴ σὲ χάλκινη σφραγῖδα μὲ ἑπτάφωτη λυχνία). Ὁ πλοῦτος τῶν χριστιανικῶν ἐπιγραφῶν τῆς Ἔδεσσας, ἡ πρωιμότητά τους, ἡ ἀνάμιξη πολυθεϊστικοῦ τυπικοῦ καὶ χριστιανικῶν νύξεων σὲ μνημεῖα τῆς μεταβατικῆς περιόδου ἕως τὴν ὁριστικὴ ἐπικράτηση τῆς νέας θρησκείας τὸν 4ο αἰ. ἀλλὰ καὶ ἡ ἀβεβαιότητα τῆς χρονολογήσεως τῶν ἐπιγραφῶν τῆς περιόδου αὐτῆς μᾶς ὁδήγησαν σὲ μία ἐκ πρώτης ὄψεως ἀσυνεπῆ κατάταξη τῶν σχετικῶν ἐπιγραφῶν. Οἱ βέβαιες χριστιανικὲς ἐπιγραφὲς τοῦ 3ου αἰ., στὶς ὁποῖες ἡ πίστη στὴν νέα θρησκεία διατρανώνεται ρητὰ εἴτε στὸ κείμενο εἴτε μὲ χάραξη χριστογράμματος ἢ σταυροῦ, κατετάγησαν στὶς ἐπιγραφὲς τῆς ὕστερης ἀρχαιότητος γιὰ διευκόλυνση τοῦ ἀναγνώστη, ἀκόμη καὶ ὅταν ἡ μετακωνσταντίνεια –ἢ ἀκόμη καὶ μεταδιοκλητιάνεια– χρονολόγησή τους εἶναι ἀβέβαιη ἢ καὶ ἀπίθανη (βλ. π.χ. ἐπιγρ.

Οἱ ἐπιγραφὲς τῆς παλαιοχριστιανικῆς περιόδου μαρτυροῦν τὸν δυναμισμὸ τῆς νέας ἐκκλησίας, ποὺ τεκμαίρεται ἀπὸ τὴν συχνὴ μνεία λειτουργικῶν ἀξιωμάτων: πρεσβύτεροι, διάκονοι καὶ τῶν δύο φύλων, ψάλτες, ἀναγνῶστες, οἰκονόμοι. Ἀξιοσημείωτη εἶναι καὶ ἡ συχνὴ ἀναφορὰ σὲ παρθένους, ἴσως «ταμένες» στὴν ἐκκλησία, προέκταση πιθανῶς τῶν τοπικῶν προχριστιανικῶν ἠθῶν τῆς πόλεως[42]. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν καὶ τὰ ἐπιγράμματα τῆς περιόδου[43], τὰ ὁποῖα, παρὰ τὰ γλωσσικὰ λάθη καὶ τὶς πολλὲς μετρικὲς ἀστοχίες, καταγράφουν μεῖγμα παραδοσιακῶν ποιητικῶν τύπων καὶ ἰδεῶν διάχυτων σὲ ποικίλα θρησκευτικὰ ρεύματα τῆς μεταβατικῆς πρὸς τὴν ἐπικράτηση τοῦ χριστιανισμοῦ περιόδου, ἀλλὰ καὶ τοῦ νέου πνεύματος τῆς χριστιανικῆς κοσμοθεωρίας.

Πολύτιμη ὅμως εἶναι ἡ μαρτυρία τῶν ἐπιγραφῶν τῆς περιόδου καὶ γιὰ τὴν οἰκονομία καὶ κοινωνία τῆς ὕστερης ἀρχαιότητος, μὲ τὴν καταγραφὴ στὰ πολυπληθῆ ἐπιτύμβια τῶν ἐπαγγελμάτων τῶν νεκρῶν: στιλβωτής (;), γναφεύς, τρεῖς οἰκοδόμοι, δύο ἰατροὶ καὶ ἕνας κτηνίατρος, ὑφαντής, παντοπώλης, γουνοποιός, κυρίως ὅμως πληθώρα στρατιωτικῶν, εἴτε ἁπλῶν ὁπλιτῶν εἴτε ἀξιωματικῶν μέσης καὶ ὑψηλῆς ἱεραρχίας στὸ στράτευμα[44].

Ἡ σπάνις τῶν φιλολογικῶν μαρτυριῶν καθιστᾶ δυσχερῆ τὴν παρακολούθηση τῆς ἱστορίας τῆς Ἔδεσσας κατὰ τὴν ὄψιμη ἀρχαιότητα. Ἡ στρατηγικὴ σημασία τῆς πόλεως ἀναδεικνύεται καὶ πάλι κατὰ τὴν ὑπὸ τὸν Θευδέριχο εἰσβολὴ τῶν Γότθων στὴν Μακεδονία (479-480 μ.Χ.) (μαρτ. ΕΔΕ 20). Ἡ Ἔδεσσα μνημονεύεται ὡς πόλις στὸν *Συνέκδημο* τοῦ Ἱεροκλέους (μαρτ. ΕΔΕ 21), ἡ σύνταξη τοῦ μακεδονικοῦ τουλάχιστον τμήματος τοῦ ὁποίου χρονολογεῖται στὶς ἀρχὲς τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ[45]. Γιὰ τελευταία φορὰ πρὶν οἱ πηγὲς σιγήσουν ἐπὶ τέσσερες αἰῶνες[46], ἕως ὅτου ἡ Ἔδεσσα ἀναδυθεῖ ἀπὸ τὴν λήθη ὡς κάστρον τῶν Βοδηνῶν[47], ὁ ἐπίσκοπος τῆς πόλεως Ἰσίδωρος ἀναφέρεται στὰ πρακτικὰ τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου τοῦ 691/2 μ.Χ.[48], ἀλλὰ ἤδη τότε, συνεπείᾳ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, ἡ κάτω πόλη εἶχε ἐγκαταλειφθεῖ καὶ ἡ Ἔδεσσα εἶχε συρρικνωθεῖ στὴν θέση τῆς ἀρχαίας ἀκροπόλεως[49].

ἀρ. **301**, **325**, **326**, **335**, **350**). Ἀντιθέτως, ἐπιτύμβια μνημεῖα τοῦ 3ου αἰ. στὰ ὁποῖα τὴν βέβαιη ἢ πιθανὴ χριστιανικὴ πίστη τοῦ νεκροῦ ὑπαινίσσονται μόνον οἱ παραστάσεις παραδείσιων πτηνῶν ἢ ἰχθύων ἢ καὶ ἄλλα στοιχεῖα (βλ. ἀρ. **218**, **232**, **263**) κατετάγησαν στὰ ἐπιτύμβια τῆς αὐτοκρατορικῆς περιόδου.

42. Πρεσβύτεροι: ἀρ. **297**, **300**, **315**, **317**, **318**, **341**, **342**, **343**· διάκονοι: ἀρ. **300**, **306**, **310**, **311**, **341**· ψάλτες: ἀρ. **295**, **343**· ἀναγνώστης: ἀρ. **318**· οἰκονόμος: ἀρ. **341**· παρθένοι: βλ. ἀρ. **276** μὲ τὴν σχετικὴ συζήτηση, καθὼς καὶ ἀρ. **306-308**, **314**, **343**.

43. Βλ. ἀρ. **349-353**.

44. *Σαμιάτωρ* (;): ἀρ. **285**· *γναφεύς*: ἀρ. **294**· *οἰκοδόμοι*: ἀρ. **295**, **329**, **337**· *ἰατροί*: ἀρ. **296**, **309**, **343**· *ὀθωνιακός*: ἀρ. **312**· *κάπηλος*: ἀρ. **320**· *γουνάριος*: ἀρ. **340**. Στρατιωτικοί: *κόμητες*: ἀρ. **287**, **354**· centenarius: ἀρ. **355**· *ἔπαρχος*: ἀρ. **336**· *ὀπτίων*: ἀρ. **336**· ἁπλοὶ στρατιῶτες: ἀρ. **294**, **313**, **319**, **322**, **334**, **344**.

45. Πρβλ. Papazoglou, *Villes* 26.

46. Μὲ τὴν ἐξαίρεση τοῦ καταλόγου τῶν ἐπισκοπῶν τῆς ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ τρίτος τῶν ὁποίων ἀναφέρει τὸν ἐπίσκοπο Ἐδέσσης (Darrouzès, *Notitiae* 3.262), ἡ χρονολογία ὅμως καὶ ἡ ἐγκυρότης τῶν πληροφοριῶν ποὺ περιέχει εἶναι ἄκρως ἀμφίβολες (πρβλ. Papazoglou, *Villes* 27-28).

47. Πβλ. Ἀλκμήνης Σταυρίδου-Ζαφράκα, «Βοδηνά, μία βυζαντινὴ πόλη-κάστρο τῆς Μακεδονίας», στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Α΄* 171-72.

48. Πενθέκτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος τοῦ 692, ἀρ. 65 τοῦ καταλόγου τῶν ἐπισκόπων (πρβλ. ἀρ. **272**).

49. Ἡ ἐγκατάλειψη τῆς κάτω πόλεως συνεπείᾳ τῶν ἀβαροσλαβικῶν ἐπιδρομῶν τοποθετεῖται στὰ τέλη τοῦ 6ου ἢ τὶς ἀρχὲς τοῦ 7ου αἰ. μ.Χ. (Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, «Συμβολὴ στὴ γνώση τῆς κάτω πόλης τῆς ἀρχαίας Ἔδεσσας», *ΑΔ* 56 [2001] *Μελ.* [2006] 303· τῆς ἰδίας, *Ἔδεσσα* 107-108· Κωνσταντακοπούλου, *Γεωγραφία* 185-86).

Γεωγραφικὸ πλαίσιο

«Ἡ βουλγαρικὴ[50] πόλη τῶν Βοδενῶν», γράφει ὁ Delacoulonche[51], «κεῖται στὸ βορειοδυτικὸ

50. Ὁ Delacoulonche, «Berceau» 72, ἀποκαλεῖ τὴν Ἔδεσσα βουλγαρικὴ πόλη (πρβλ. 233: «Vodéna: Population turque et bulgare ; à peine cinquante maisons valaques»), ἀλλὰ ὅλα τὰ μικροτοπωνύμια ποὺ ἀναφέρει καὶ τὰ ὁποῖα προφανῶς ἄκουσε ἐκεῖ εἶναι πλήρως ἢ ἐν μέρει ἑλληνικά (82: Palaeo-Caliah, ἄκρα πολιτεία, ἐξοχή, κάμπος, sti Polet). Ὁ Leake (*Travels* III 272-73) ἀντιθέτως διακρίνει μεταξὺ τῶν χωρικῶν τῆς μητροπόλεως Ἐδέσσης, τοὺς ὁποίους ἀποκαλεῖ «Βουλγάρους χριστιανούς, ποὺ κατὰ κανόνα ἀγνοοῦν τὴν ἑλληνική», καὶ τῶν κατοίκων τῆς ἴδιας τῆς πόλεως, τοὺς ὁποίους χαρακτηρίζει ὡς Ἕλληνες. Ἡ ἐξήγηση τῆς φαινομενικῆς αὐτῆς ἀντιφάσεως πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ σ' ἕνα ἄκρως διαφωτιστικὸ χωρίο τοῦ Cousinéry (*Voyage* 76-77): «Ὁ πρῶτος ποὺ ἐπισκεφθήκαμε ἦταν ὁ σεβάσμιος μητροπολίτης, τοῦ ὁποίου τὴν πατρικὴ φροντίδα εἶχε δεχθεῖ ὁ Ἀποστόλης, γι' αὐτὸ δὲ ἐπήρετο ὅτι ἦταν περισσότερο Ἕλληνας παρὰ Βούλγαρος. Ἔχω ἤδη παρατηρήσει ὅτι τὰ μέλη τοῦ τελευταίου αὐτοῦ ἔθνους ταυτίζονται εὐκολώτερα μὲ τοὺς Ἕλληνες ὅταν κατοικοῦν σὲ πόλεις ὅπου ἔχει τὴν ἕδρα του ἐπίσκοπος καὶ ὅπου ἑπομένως ὑπάρχουν σχολεῖα. Φαίνεται νὰ πιστεύουν ὅτι διαπρέπουν περισσότερο ὅταν παρακολουθοῦν ἑλληνικὰ σχολεῖα καὶ ἀποκτοῦν ἐκεῖ γνώσεις ποὺ ἡ βουλγαρικὴ ἐκπαίδευση μόνη της δὲν μπορεῖ νὰ προσφέρει». Ὁ Βρεττανὸς φιλάρχαιος καὶ ἄριστος ἑλληνιστὴς W. M. Leake κατενόησε καλλίτερα ἀπὸ τοὺς Γάλλους συναδέλφους του ὅτι στὴν Ἑλλάδα ἀνέκαθεν ἡ ἐθνικότητα δὲν ἦταν θέμα μητρικῆς γλώσσας ἀλλὰ παιδείας καὶ φρονήματος (λίγο πάρα κάτω, στὴν σελ. 80, ὁ Cousinéry ἐμφανίζει τοὺς «Βουλγάρους» συγγενεῖς καὶ φίλους τοῦ Ἀποστόλη νὰ τραγουδοῦν ἑλληνικά!). Ἕναν αἰῶνα ἀργότερα ὁ Struck (*Fahrten* II 59) ἐπὶ συνολικοῦ πληθυσμοῦ 8.900 κατοίκων διακρίνει 3.620 Ἕλληνες, 3.480 Τούρκους καὶ Ἀθιγγάνους, 1.530 Σλάβους καὶ 270 «Μακεδονο-Ρουμάνους».

51. Delacoulonche, «Berceau» 72-73: « La ville bulgare de Vodéna est située à l'extrémité nord-ouest de l'ancienne Emathie, dans une vallée que les dernières ramifications du Kitarion séparent de la grande plaine du Lydias, et qui ne communique avec elle que par une étroite ouverture des collines. Qu'on se figure un immense plateau demi-circulaire, d'une hauteur de 120 à 150 pieds, coupé à pic sur trois de ses côtés, adossé aux contre-forts de deux hautes montagnes, dont les pentes s'abaissent et livrent un passage aux eaux réunies de plusieurs lacs. Ces eaux claires et limpides circulent partout sur le plateau, y entretiennent l'humidité et la fraîcheur, se répandent en cascades jaillissantes sur les flancs presque perpendiculaires du rocher, à travers les arbustes qui les couvrent, et vont se perdre enfin au milieu d'une véritable forêt de jujubiers, de saules, d'ormeaux et de platanes. Il faudrait ici la main d'un peintre : la parole ne saurait rendre tout ce que ce spectacle a de grandiose et d'enchanteur. L'Acropole d'Athènes est le plus beau rocher du monde, mais le plus magnifique plateau qui ait jamais porté une ville est peut-être celui de Vodéna. Montez maintenant l'un des sentiers étroits qui conduisent à la ville ; placez-vous sur la terrace de l'archevêché ou sous les platanes du cimetière bulgare, c'est un autre point de vue, d'une richesse et d'une splendeur admirables ; sous vos pieds, les eaux bondissantes dont l'écume brille aux feux du soleil ; au bout de l'horizon, Salonique et les superbes contours de son golfe ; au milieu, le lac d'Yenidjé, et partout des métairies, des villages, des champs entourés de bois, des torrents signalés par de grands fourrés d'arbres ». Πρβλ. Struck, *Fahrten* II 58-59: «Die Schönheit des Stadtbildes von Wódena ist oft und viel gepriesen worden und wir waren auch durch Karaferia und Niausta auf eine künstlerische Schöpfung der Natur vorbereitet, die Autopsie wirkte aber überwältigend. Von wo immer man das Meisterwerk betrachtete, immer wieder drängte sich das Bekenntnis auf, dass des Lobes nicht genug war. Unser Lieblingsplatz war ein Bergvorsprung der Stadt genau gegenüber. Links baut sich der oft schneebedeckte Kamm des Agostos-Gebirges auf, rechts steigt der mächtige Rücken des Kaimaktschalán an, in der Mitte dagegen bricht der ebene Talgrund der Nissia in einer bogenförmigen, 200 *m* hohen Wand senkrecht ab, von Grün übersponnen und von Silberkaskaden durchwirkt. Oben umkränzen den Rand der Stufe in hohem Baumschlag die Häuser und Kirchen von Wodena. Unten, am Fusse der Wand in dichten Gärten eine von der wieder gesammelten Nissia genährte unglaubliche Üppigkeit und Fruchtbarkeit, Weiden, Ulmen, Platanen, Maulbeerbäume, Feigen, Granatäpfel, Pflaumen und Reben. Dazu südliches Licht, das Himmel, Felsen und Flora harmonisch stimmt. Die Wand ist von Stalaktitenhöhlen durchsetzt und mit Kalktuff verkleidet, in dem das Auge Wälder versteinerter Gewächse zu erkennen vermeint. Der Hauptstrom der Nisssia fliesst im natürlichen Bette nördlich der Stadt nahe der Eisenbahnstation (307.7 *m*), die anderen Fälle verdankt man künstlichen Ableitungen und Zerteilungen durch die Strassen und Häuser der Stadt, die ob ihrer Wasserfülle den Namen „Wasserstadt" mit Recht führt. Im Inneren ahnt man auch hier nicht die Schönheit der Lage. Die Strassen der zentralen Stadtteile sind eng, winkling und holprig, die Häuser hoch, vorzugsweise aus Kalktuff sehr ebenmässig aufgeführt. Freier sind die äusseren Quartiere. Dafür entschädigt wieder die Stadtkante. Aus dem erzbischöflichen Hause etwa eröffnet sich ein prächtiger Blick auf das bei Wertekop breit ausmündende Nissiatal und auf das weite, von Wasserläufen und Strassen durchzogene, mit Dörfern, Gehöften und Wäldchen besetzte Flachland der Kampania, an deren äusserstem Ende die sonnbeschienenen Mauern von Salonik, der Kegel des Chortiátsch und das Meer erkennbar sind».

ἄκρο τῆς ἀρχαίας Ἠμαθίας, σὲ κοιλάδα ποὺ οἱ τελευταῖες παραφυάδες τοῦ Κιταρίου χωρίζουν ἀπὸ τὴν μεγάλη πεδιάδα τοῦ Λουδία καὶ ἡ ὁποία συγκοινωνεῖ μαζί της μόνον ἀπὸ μία στενὴ δίοδο μεταξὺ τῶν λόφων. Ἂς φαντασθοῦμε ἕνα τεράστιο ἡμικυκλικὸ ὑψίπεδο ὕψους 120 ἕως 150 ποδῶν, μὲ ἀπορρῶγες τὶς τρεῖς πλευρές, ἐπηρεισμένο στοὺς πρόποδες δύο ὑψηλῶν ὀρεινῶν ὄγκων, τῶν ὁποίων οἱ κλιτύες χαμηλώνουν καὶ ἀφήνουν δίοδο στὰ συγκεντρωμένα ὕδατα περισσότερων τῆς μιᾶς λιμνῶν. Τὰ νερὰ λαμπρὰ καὶ διαυγῆ κυκλοφοροῦν παντοῦ στὸ ὑψίπεδο, συντηροῦν τὴν ὑγρασία καὶ τὴν δροσιά, διαχέονται σὲ ἀναπηδητικοὺς καταρράκτες στὶς σχεδὸν κάθετες πλευρὲς τοῦ βράχου ἀνάμεσα ἀπὸ χαμόδενδρα ποὺ τοὺς καλύπτουν καὶ χάνονται τέλος μέσα σὲ πραγματικὸ δάσος ζιζυφιῶν, ἰτιῶν, φτελιῶν καὶ πλατάνων. Θὰ χρειαζόταν ἐδῶ τὸ χέρι ζωγράφου: ὁ λόγος δὲν ἐπαρκεῖ γιὰ νὰ ἀποδώσει ὅλο τὸ μεγαλεῖο καὶ τὴν μαγεία τοῦ θεάματος. Ἡ ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν εἶναι ὁ ὡραιότερος βράχος τοῦ κόσμου, ἀλλὰ τὸ μεγαλοπρεπέστερο ὑψίπεδο στὸ ὁποῖο ἱδρύθηκε πόλη εἶναι ἴσως ἐκεῖνο τῶν Βοδενῶν. Ἀνηφορίστε τώρα ἕνα ἀπὸ τὰ στενὰ μονοπάτια ποὺ ὁδηγοῦν στὴν πόλη. Καθίστε στὸν ἡλιακὸ τῆς μητροπόλεως ἢ κάτω ἀπὸ τὰ πλατάνια τοῦ βουλγαρικοῦ νεκροταφείου. Πρόκειται γιὰ μιὰν ἄλλην ἄποψη θαυμαστοῦ πλούτου καὶ λαμπρότητος: κάτω ἀπὸ τὰ πόδια σας τὰ νερὰ σκιρτοῦν καὶ ὁ ἀφρός τους λάμπει στὸ φῶς τοῦ ἥλιου· στὸ βάθος τοῦ ὁρίζοντος ἡ Θεσσαλονίκη καὶ τὸ ὑπέροχο περίγραμμα τοῦ κόλπου της· στὸ μέσον ἡ λίμνη τῶν Γιαννιτσῶν καὶ παντοῦ ἀγροκτήματα, χωριά, ἀγροὶ ποὺ περιβάλλονται ἀπὸ δάση, χείμαρροι ποὺ ἐπισημαίνονται ἀπὸ μεγάλα σύνδενδρα».

Ἐνῷ οἱ ἀρχαῖες πηγές, συγγραφεῖς καὶ ἐπιγραφές, ἀναφέρονται ἄμεσα ἢ ἔμμεσα στὴν σημασία τῆς Ἔδεσσας ὡς συγκοινωνιακοῦ κόμβου ἐπὶ τῆς μεγάλης ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς ἀρτηρίας (μαρτ. ΕΔΕ 23· ἐπιγραφὲς ἀρ. **380**-**383**), τὸ στοιχεῖο αὐτὸ ἀγνοεῖται σχεδὸν ἀπὸ τοὺς περιηγητὲς καὶ ἀρχαιοφίλους τῶν νεωτέρων χρόνων, οἱ ὁποῖοι, ἀντιθέτως, ἐξαίρουν διὰ μακρῶν τὸ φυσικὸ κάλλος τῆς θέσεως τῆς πόλεως, βασικὸ καὶ χαρακτηριστικὸ συστατικὸ τοῦ ὁποίου ἀποτελοῦν οἱ διάσημοι καὶ γραφικοὶ καταρράκτες της[52]. Πράγματι, ἡ Ἔδεσσα κατέχει καίρια θέση ἐπὶ τῆς διαβάσεως μεταξὺ τῶν ὀρεινῶν ὄγκων τοῦ Βερμίου καὶ τοῦ Βαρνοῦντος τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ ἡ βορειότερη καὶ κυριώτερη ὁδικὴ σύνδεση μεταξὺ τῶν ὑψιπέδων τῆς

52. Von Hammer, *Hadschi Chalfa* 87· Δημητριάδη, *Ἐβλιγιὰ Τσελεμπῆ* 235, 238-39, 242-43· Cousinéry, *Voyage* I 75· Leake, *Travels* III 271-72 (ὁ ὁποῖος ὅμως στὶς σελίδες 275-76 καὶ 279 ἀναφέρεται καὶ στὴν στρατηγικὴ θέση τῆς πόλεως)· Pouqueville, *Voyage* III 96· Boué, *Turquie* I 185· Grisebach, *Reise* II 83-84· Nicolaïdy, *Turcs* II 292-95 (ὁ ὁποῖος, ὡς ἀξιωματικὸς τοῦ μηχανικοῦ, ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ στρατιωτικὰ πλεονεκτήματα τῆς Ἔδεσσας)· Walker, *Macedonia* 112-13 («I had heard the beauty of this place very much vaunted; every one in these parts, the least enthusiastic individual, the matter-of-fact trader, or very unimaginative Jew merchant warms into enthusiasm when he speaks of Vodena; yet I had scarcely expected the glorious panorama spread before me in the freshness of the morning. I have seen many lovely places in many lands, and I think that this view from the Archbishop's Palace is one of the most beautiful it has ever been my happiness to behold»)· Mackenzie – Irby, *Travels* 62-66· von Hahn, *Salonik* 124· Tozer, *Researches* I 155-58 (ὁ ὁποῖος μόνον στὸ τέλος μακρᾶς περιγραφῆς τῶν φυσικῶν καλλονῶν τῆς Ἔδεσσας ἀναφέρει τὸ γεγονὸς ὅτι αὐτὴ ἐλέγχει τὴν κυριώτερη διάβαση μεταξὺ Ἄνω καὶ Κάτω Μακεδονίας)· Delacoulonche, «Berceau» 72-73· Δήμιτσα, *Γεωγραφία* 15-17· Struck, *Fahrten* II 58-59· Lindenberg, *Donauquell* 94-100 (ὁ ὁποῖος ὅμως ἀφιερώνει καὶ λίγους στίχους στὴν στρατηγικὴ θέση τῆς Ἔδεσσας [βλ. μετάφραση τοῦ σχετικοῦ χωρίου ἀπὸ τὸν Γ. Δανέζη στὸ περιοδικὸ *Ἐδεσσαϊκὰ Χρονικά* 6 (1973) 23-26]). Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ὁ Ν. Θ. Σχινᾶς, *Σημειώσεις* 165, ὁ ὁποῖος, ὡς στρατιωτικός, ἐξαίρει τὴν κομβικὴ θέση τῆς πόλεως: «Ἡ ὡς ἄνω περιγραφεῖσα θέσις, ἐν ᾗ ἡ πόλις τῶν Βοδενῶν κεῖται, κατέχει τὴν κλεῖδα, οὕτως εἰπεῖν, οὐ μόνον τῆς ἀπὸ Θεσσαλονίκης εἰς Βιτώλια ὁδοῦ, εἰς τὸ μέσον τῆς ὁποίας κεῖται, ἀλλὰ καὶ τῆς ὀρεινῆς ἐκτάσεως Καρατζόβας, διότι πρὸς Βοδενὰ δύο μόνον ὁδοὶ ἀτραπώδεις, ἀπότομοι καὶ κατωφερεῖς φέρουσιν ἀπ' ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν».

Ἄνω Μακεδονίας καὶ τῆς μεγάλης πεδιάδος τῆς Κάτω Μακεδονίας, ἡ βασιλικὴ καὶ κατόπιν Ἐγνατία Ὁδός, ποὺ ἀπὸ τὶς ἀκτὲς τῆς Ἀδριατικῆς, *διὰ Λυχνιδοῦ πόλεως καὶ Πυλῶνος... παρὰ Βαρνοῦντα διὰ Ἡρακλείας καὶ Λυγκηστῶν καὶ Ἐορδῶν* (μαρτ. ΕΔΕ 3) ὁδηγοῦσε στὴν Πέλλα, τὴν Θεσσαλονίκη καὶ μέχρι τὶς πύλες τῆς Ἀσίας[53]. Τὸ ἐρώτημα ποὺ τίθεται εἶναι ἐὰν ἡ σιγὴ τῶν ἀρχαίων γιὰ τὸ ἐντυπωσιακὸ φυσικὸ φαινόμενο τῶν καταρρακτῶν ὀφείλεται στὴν ἀποσπασματικὴ διατήρηση τῆς ἀρχαίας γραμματείας ἢ στὴν ἀπουσία τῶν καταρρακτῶν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν σχετικὰ πρόσφατη ἐμφάνισή τους συνεπείᾳ νεώτερης γεωλογικῆς μεταβολῆς.

Ἤδη ἀπὸ τὸ 1841 ὁ A. Grisebach βασιζόμενος σὲ δύο χωρία βυζαντινῶν ἱστορικῶν ὑπεστήριξε ὅτι ἡ γεωμορφολογία τῆς πόλεως ἔχει ὑποστεῖ διαδοχικὲς καὶ σημαντικὲς μεταβολὲς καὶ ὅτι οἱ καταρράκτες ἦσαν ἡ συνέπεια τῆς πιὸ πρόσφατης ἐξ αὐτῶν: κατὰ τὴν κλασσικὴ ἀρχαιότητα καὶ μέχρι καὶ τὸν 11ο αἰ. μ.Χ. τὰ ὕδατα τοῦ Ἐδεσσαϊκοῦ ἀκολουθοῦσαν ὑπόγειες ἐκροές, μετὰ τὴν ἀπόφραξή τους σχηματίσθηκε λίμνη ποὺ περιέβαλλε ἀπὸ Δυσμῶν τὴν πόλη καί, τέλος, μετὰ τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰ., ἀπὸ τὴν ὑπερεκχείλιση τῆς λίμνης δημιουργήθηκαν οἱ καταρράκτες τῶν νεωτέρων χρόνων[54]. Πράγματι ὁ Σκυλίτζης περιγράφοντας γεγονότα τοῦ 11ο αἰ. ἐμφανίζει τὰ ὕδατα τοῦ Ἐδεσσαϊκοῦ ποταμοῦ, ποὺ ἐσφαλμένα θεωρεῖ ὡς πηγάζοντα ἀπὸ τὴν Βεγορρίτιδα λίμνη, νὰ καταδύονται σὲ ὑπόγειες κοῖτες καὶ νὰ ἀναδύονται ἐν συνεχείᾳ, προφανῶς χαμηλότερα, ἴσως στὴν βάση τοῦ κρημνοῦ[55]. Τρεῖς αἰῶνες ἀργότερα ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνὸς περιγράφει τὴν Ἔδεσσα νὰ περιβάλλεται ἀφ' ἑνὸς ἀπὸ τὸν κρημνό, προφανῶς ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ ἀφ' ἑτέρου, προφανῶς ἀπὸ δυσμῶν, ἀπὸ λίμνη, χωρὶς οὔτε καὶ αὐτὸς νὰ κάνει λόγο γιὰ καταρράκτες[56].

Γιὰ τὴν θεωρία τοῦ Γερμανοῦ ἰατροῦ δὲν ἀποτελεῖ ἀντεπιχείρημα, ὅπως νόμισε ὁ A. Delacoulonche[57], τὸ λῆμμα τοῦ Στεφάνου Βυζαντίου *Ἔδεσσα*, στὸ ὁποῖο ἡ ὀνομασία τῆς ὁμώνυμης μὲ τὴν μακεδονικὴ συριακῆς (ἢ μᾶλλον μεσοποταμιακῆς) πόλεως ἀποδίδεται στὸ κοινὸ χαρακτηριστικὸ τῶν ὁρμητικῶν τους ὑδάτων (μαρτ. ΕΔΕ 22)[58]. Πράγματι, ἡ ἀπουσία καταρρακτῶν στὴν Ἔδεσσα τῆς Ὀσροηνῆς δὲν ἐμπόδισε τοὺς Μακεδόνες ἐποίκους νὰ τῆς δώσουν τὸ ὄνομα τῆς πόλεως τῆς μακρινῆς τους πατρίδος, καθὼς καὶ στὶς δύο περιπτώσεις τὸ κοινὸ σημεῖο ἦταν ἡ ἐντυπωσιακὴ καὶ ἐνίοτε καταστρεπτικὴ ὁρμὴ τῶν ὑδάτων τῶν ποταμῶν ποὺ τὶς διέρρεαν, καὶ στὴν ὁποίαν ὄφειλε τὸ ὄνομά του ὁ ποταμὸς Σκίρτος τῆς ἀσιατικῆς ἀποικίας[59].

---

53. Πρβλ. Leake, *Travels* III 275-76 καὶ Φ. Πέτσα, «Αἰγαὶ - Πέλλα – Θεσσαλονίκη», *Ἀρχαία Μακεδονία* I (1968 [1970]) 203-204.

54. Grisebach, *Reise* II 91-102, πρβλ. Στουγιαννάκη, *Ἔδεσσα* 59-65.

55. Ἰ. Σκυλίτζη 345.20: *Φρούριον δὲ τὰ Βοδηνὰ ἐπὶ πέτρας ἀποτόμου κείμενον, δι' ἧς καταρρεῖ τὸ τῆς λίμνης τοῦ Ὀστροβοῦ ὕδωρ, ὑπὸ τῆς γῆς κάτωθεν ῥέον ἀφανῶς καὶ ἐκεῖσε πάλιν ἀναδυόμενον.*

56. Ἰ. Καντακουζηνοῦ III 127.1: *Ἀπεγίγνωσκε τὸ τειχομαχεῖν οὐ μόνον διὰ τὴν φυσικὴν ὀχυρότητα τῆς πόλεως καὶ τὴν ἐκ τῶν τειχῶν (ὑπὲρ ἥμισυ γὰρ ὕδασι περικλυζομένη, ἀπρόσιτός ἐστι πολεμίοις διὰ τὴν λίμνην τὸ δὲ ἐπίλοιπον τείχεσιν ὀχυρωτάτοις καὶ πύργοις μεγάλοις, ἔστι δ' ὅπου καὶ κρημνοῖς καὶ φάραγξιν ἀβάτοις περιέχεται) ἀλλ' ὅτι καὶ στρατιὰ οὐκ ὀλίγη ἦν ἐκ Τριβαλλῶν ἐγκαθιδρυμένη πρὸς τῇ πόλει φρουρᾶς ἕνεκα (...).*

57. Delacoulonche, «Berceau» 73-74.

58. Βλ. σχετικὰ στὴν ὑπὸ δημοσίευση μονογραφία τοῦ A. Bousdroukis, *Recherches sur la toponymie, la topographie et l'histoire des fondations macédoniennes du Proche Orient hellénistique*.

59. Προκοπ., *Κτισμ.* 2.7.1-8, τοῦ ἰδίου, *Ἀνεκδ.* 18.38 (γιὰ τὴν Ἔδεσσα τῆς Ὀσροηνῆς). Πρβλ. Στουγιαννάκη, *Ἔδεσσα* 64, σημ. 2 (γιὰ τὴν μακεδονικὴ Ἔδεσσα). Δὲν ἀποκλείεται οἱ Μακεδόνες ἄποικοι νὰ μεταφύτευσαν ὄχι μόνον τὸ ὄνομα τῆς πόλεως ἀλλὰ καὶ τοῦ ποταμοῦ καὶ Σκίρτος νὰ εἶναι τὸ ἀρχαῖο ὄνομα τοῦ Ἐδεσσαϊκοῦ.

Τὴν θεωρία τοῦ Grisebach ἀμφισβήτησε πιὸ πρόσφατα καὶ ὁ Εὐ. Κακαβογιάννης μὲ λογικὰ καὶ ἀρχαιολογικὰ ἐπιχειρήματα, ὑπεστήριξε δὲ ὅτι οἱ μαρτυρίες τῶν βυζαντινῶν ἱστορικῶν καὶ χρονογράφων δὲν ἀποδεικνύουν τὴν ὕπαρξη καταβοθρῶν, ἐνῷ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα καὶ συγκεκριμένα τὸ περίγραμμα τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως ὑποδεικνύουν τὴν ὕπαρξη λίμνης ἤδη τὴν ἐποχὴ τῆς κατασκευῆς του[60]. Ἡ ἀμφισβήτηση ὅμως τῶν καταβοθρῶν εἶναι μᾶλλον ἀσυμβίβαστη μὲ τὰ κείμενα τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων, ἡ δὲ ὕπαρξη λίμνης σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸ τεῖχος, ὅμοιας μὲ αὐτὴν ποὺ περιγράφει ὁ Καντακουζηνός, εἶναι δύσκολα συμβατὴ μὲ τὴν παράλληλη παρουσία ποταμοῦ περιρρέοντος τὸ ἴδιο αὐτὸ τεῖχος. Ὁριστικὴ ἀπάντηση στὸ ζήτημα δὲν εἶναι ἀκόμη δυνατὸν νὰ δοθεῖ.

Τὸ γεωγραφικὸ περιβάλλον τῆς Ἔδεσσας ὑπέστη καὶ νέα μεταβολὴ κατὰ τὴν δεκαετία τοῦ 1950 ἐξ αἰτίας τῆς κατασκευῆς ὑδροηλεκτρικῶν ἔργων στὸν Ἄγρα καὶ τὴν ἴδια τὴν Ἔδεσσα. Στὴν περιοχὴ τῆς Δροσιᾶς, τὸν ἀρχαῖο σταθμὸ mutatio ad Duodecimum τῆς Ἐγνατίας, δημιουργήθηκε ἀπερίσκεπτα βιομηχανικὴ ζώνη, τὰ ἕλη τοῦ Τιάβου διαδέχθηκε ἡ ἐκτεταμένη τεχνητὴ λίμνη τοῦ Ἄγρα, τὸ φυσικὸ κάλλος τῶν καταρρακτῶν τοῦ ὁποίου καταστράφηκε ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση τοῦ ὑδροηλεκτρικοῦ σταθμοῦ καὶ μεγάλης τσιμεντοβιομηχανίας, ἐνῷ οἱ τεράστιοι μεταλλικοὶ ἀγωγοὶ τοῦ ὑδροηλεκτρικοῦ σταθμοῦ Ἐδέσσης τραυμάτισαν τὸ γραφικὸ μεγαλεῖο τῶν καταρρακτῶν τῆς πόλεως[61].

Γιὰ τὴν περιγραφὴ τῶν δυτικῶν προσβάσεων τῆς Ἔδεσσας, ἐὰν ὄχι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, τουλάχιστον κατὰ τοὺς νεώτερους χρόνους, εἶναι ἀναγκαία ἡ προσφυγὴ στὴν μαρτυρία τῶν περιηγητῶν καὶ ἱστοριοδιφῶν τοῦ 18ου αἰῶνος, ὅπως ἡ ἄκρως παραστατικὴ τοῦ Μ. Δήμιτσα: «Ἡ Ἐγνατία καὶ νῦν ἡ δημοσία ἡ εἰς Ἔδεσσαν φέρουσα τρίωρος (ἀπὸ τῆς λίμνης τοῦ Ὀστρόβου) ὁδὸς ἄγει μεταξὺ τῶν δύο κλάδων τοῦ Βερμίου ὄρους, ἀμφοτέρων μὲν ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς ἐκτεινομένων, ἀλλὰ τοῦ μὲν πρὸς βορρᾶν Νίτζου ἐπιτοπίως καλουμένου, τοῦ δὲ πρὸς μεσημβρίαν Τούρλα. Μεταξὺ δὲ τούτων σχηματίζεται ἀπὸ τοῦ Ὀστρόβου μέχρι Βοδενῶν στενόμακρος κοιλάς, ἥτις κατ' ἀρχὰς μὲν εὐρύνεται, ἐν τῷ μέσῳ δὲ σχῆμα πεπιεσμένης λεκάνης ἀποτελεῖ, ἐν τέλει τῆς ὁποίας ἐκτείνεται ἡ μικρὰ καὶ ἑλώδης λίμνη τοῦ Τιάβου, καὶ εἶτα στενοῦται πρὸ τοῦ χωρίου Βλαδόβου, ὅπερ διέρχεται ὁ ἐκ τοῦ Νίτζου πηγάζων καὶ ἐκ τοῦ ὕψους αὐτοῦ καταπίπτων εἰς λαμπρὸν σκηνογραφικὸν καταρράκτην ποταμὸς Βόδα, ἔχοντα ὕψος 50 ποδῶν, καὶ ἐκεῖθεν διερχόμενος τοὺς λαμπροὺς κήπους, ἀμπελῶνας καὶ μικροὺς λειμῶνας, οἵτινες ἐκ δυσμῶν κατακοσμοῦσι τὴν πόλιν, ἐν τῇ εἰσόδῳ τῆς ὁποίας σχηματίζεται λαμπρὸς καὶ περίφημος περίπατος, καλούμενος Τζιναρλὶκ (πλατανίτης), ἔχων ἐν μέσῳ μὲν διερχόμενον τὸν ποταμόν, ἑκατέρωθεν δὲ αὐτοῦ σειρὰν ὑψηλῶν καὶ κατασκίων πλατάνων, καὶ οὗτος συγκαταριθμεῖται μεταξὺ τῶν καλλίστων τοῦ κόσμου. Διότι ὑπερβαίνει πάντα ἄλλον κατὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς θέσεως, τὴν ἔξοχον καλλονὴν τῆς φύσεως καὶ περιβολῆς καὶ τὴν θαυμαστὴν ἄποψιν τῆς πόλεως. Ἐνταῦθα εἰς μεγάλην ἔκτασιν καὶ σχῆμα ἡμικυκλίου, τοῦ μὲν Τούρλα λαμβάνοντος διεύθυνσιν πρὸς

60. Εὐ. Κακαβογιάννη, «Προβλήματα ἐδεσσαϊκῆς ἀρχαιολογίας», *Ἐδεσσαϊκὰ Χρονικά* 10 (1976) 17-32· πρβλ. Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα* 46-47.

61. Πρβλ. N. G. L. Hammond καὶ M. B. Hatzopoulos, «The Via Egnatia in Western Macedonia II. The Via Egnatia from Mutatio ad Duodecimum to civitas Edessa», *AJAH* 8 (1983) 48-49· Στ. Κώτσου, «Ἀνασκαφικὲς ἔρευνες στὴν περιοχὴ τῆς Δροσιᾶς-Ἔδεσσας. Ἀνασκαφὴ νεολιθικοῦ οἰκισμοῦ», στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Α΄* 69-76.

μεσημβρίαν, τοῦ δὲ Νίτζου ἐξακολουθοῦντος πρὸς ἀνατολάς, σχηματίζεται μέγα καὶ ὑψηλὸν ὀροπέδιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου, ἔχοντος ὕψος 300 ποδῶν ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς πεδιάδος, ἡ φύσις ἔθηκε πετρῶδες χῶμα ἐπὶ ἐκτάσεως μεγάλης. Ἐπὶ ταύτης τοίνυν τῆς λαμπρᾶς καὶ ὑψηλῆς θέσεως, ἀποτελούσης τὴν ὑπώρειαν τοῦ Νίτζου, κεῖται ἡ νῦν μὲν Βοδενά, ἔκπαλαι δὲ Ἔδεσσα καλουμένη ἀρχαία πόλις τῆς Ἡμαθίας»[62].

Τὴν ἐναργέστερη περιγραφὴ τῶν ἀνατολικῶν προσβάσεων τῆς Ἔδεσσας παρέχει ὁ Βρεττανὸς ἀντισυνταγματάρχης W. M. Leake, ὁ ὁποῖος τὴν ἐπισκέφθηκε στὰ τέλη Νοεμβρίου τοῦ 1805: «Παρακάμπτοντας ἕνα σημεῖο τῶν ὑψωμάτων ποὺ διακλαδίζονται ἀπὸ τὸ ὄρος Νιτζέ καὶ περιβάλλουν τὴν πεδιάδα τῶν Βοδενῶν ἀπὸ βορρᾶ εἰσερχόμαστε σ' αὐτήν, ποὺ ἔχει πλάτος ἑνὸς μιλίου καὶ περικλείεται ἀπὸ νότο ἀπὸ τὶς κατώτατες προβολὲς τοῦ ὄρους Τούρλα... Ἡ πεδιάδα τῶν Βοδενῶν, μετὰ ἀπὸ τέσσερα μίλια, ἀποκλείεται ἀπὸ ἀπορρῶγες κλιτῦς, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ὁ ποταμὸς καταρρέει σχηματίζοντας ἕνα κύριον καὶ πλείονες μικρότερους καταρράκτες. Στὴν ἄκρη τῶν κλιτύων εἶναι ἱδρυμένη ἡ πόλη τῶν Βοδενῶν. Ἀνηφορίζοντας τὴν κοιλάδα σύντομα φθάνομε στὴν ἀριστερὴ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ ἡ ὁποία σχηματίζεται ἀπὸ τὴν συνένωση τῶν χειμάρρων ποὺ καταρρέουν ἀπὸ τὶς κλιτῦς. Πρόκειται γιὰ μικρὸ ἀλλὰ βαθὺ καὶ ὁρμητικὸ ρεῦμα ἀνάμεσα σὲ ὑψηλὲς ὄχθες. Στὶς 3.15 τὸ διασχίζομε ἀπὸ γέφυρα καὶ ἀμέσως κατόπιν ἕνα μικρότερο βραχίονα ἀπὸ ἄλλη γέφυρα, ἔπειτα εἰσχωροῦμε σὲ ἀμπελῶνες καὶ μουριὲς ποὺ ἐκτείνονται μέχρι τοὺς πρόποδες τῶν ἀπορρώγων τῶν Βοδενῶν. Λίγο ἀργότερα παρερχόμαστε θεμέλια ἑλληνικῆς τοιχοδομίας κατὰ μῆκος τοῦ δρόμου καὶ στὶς 3.40 φθάνομε στὶς κλιτῦς. Ἀφήνοντάς τες δεξιὰ ἀνεβαίνομε στὰ ὑψώματα ἀπὸ καλντερίμι ὅλο στροφές, ποὺ σ' ἕνα σημεῖο εἶναι λαξευμένο στὸν βράχο, καὶ εἰσερχόμαστε στὴν πόλη περνώντας πλινθόκτιστο τεῖχος. Τὰ Βοδενά, λόγῳ τοῦ μεγαλείου τῆς θέσεώς των, τῆς μεγαλοπρέπειας τοῦ περιβάλλοντος τοπίου καὶ τῆς ἐκτάσεως καὶ πλούτου τῆς θέας τῆς ὁποίας δεσπόζει, δὲν ὑπολείπονται καμμιᾶς τοποθεσίας τῆς Ἑλλάδος· ... οὔτε ἡ Σπάρτη οὔτε ἡ Λάρισα, παρ' ὅλον ὅτι καὶ οἱ δύο συνδυάζουν μεγαλοπρέπεια καὶ κάλλος τοπίου στὸν ὕψιστο βαθμό, δὲν μοῦ φαίνονται τόσο ἐκπληκτικὲς ὅσο οἱ βράχοι, οἱ καταρράκτες καὶ οἱ τερπνὲς κοιλάδες τῶν Βοδενῶν, περίκλειστες ὅπως εἶναι σὲ ὑψηλὰ ὄρη ποὺ ἐκτείνονται σ' ἕνα ἀπέραντο ἡμικύκλιο καὶ ἀγκαλιάζουν τὶς μεγάλες πεδιάδες στὸν μυχὸ τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου»[63].

---

62. Πρβλ. Σχινᾶ, *Σημειώσεις* 161: «Ἐντεῦθεν (ἀπὸ Χάνι Μουχαρέμ) ἡ ἁμαξιτὸς ὁδὸς βαίνουσα ὁμαλῶς διέρχεται μετὰ 1/4 ὥρας διὰ δάσους δρυῶν, καστανεῶν, καὶ ἄλλων καὶ διερχομένη μεθ' ὥραν στρατῶνος καὶ παρερχομένη τῶν ἀριστερόθεν ἑλωδῶν λιμνῶν Βλαδόβου καὶ Τεχόβου ἢ Νήσιας εἰσέρχεται εἰς τὴν ὑπὸ τῶν ὀρέων Τούρλας καὶ Νίτζε, τῆς ὀροσειρᾶς τοῦ Βερμίου ὄρους, σχηματιζομένην κλεισωρίαν καὶ φέρει εἰς τὸ ἐπὶ τοῦ βουνοῦ Τσέρνι χωρίον Βλάδοβον ἔχον 65 οἰκογ. χριστ. βουλγάρων, ἐκκλησίαν, 4 χάνια 240 ἵππων μετὰ δωματίων, χόρτον ἄφθονον καὶ ὕδατα. Ἡ αὐτὴ ἁμαξιτὸς ὁδὸς κατερχομένη δι' ἑλιγμῶν τὸ βουνὸν Τσέρνι, καὶ διερχομένη δι' ὁμοίου δάσους, καταρδευόμενον ὑπὸ τῶν δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν ὑδάτων, ὡς καὶ κήπων ἐκ συκαμιναιῶν καὶ ἄλλων ὀπωροφόρων δένδρων καὶ ἀμπελώνων φέρει εἰς τὴν πόλιν Βοδενά».

63. Leake, *Travels* III 271-72: «Turning a point of the heights which branch from Mount Nitjé, and bound the valley of Vodhená on the north, we enter that valley, which is about a mile broad, and is included on the southern side by the lowest falls of Mount Tourla... The valley of Vodhená, at the end of four miles, is closed by precipices over which the river falls in one principal and several smaller cascades. On the edge of the cliffs stands the town of Vodhená. Ascending the valley we soon reach the left bank of the river formed by the reunion of the torrents which fall over the cliffs; it is a small, but deep and rapid stream, confined by high banks. At 3.15 we cross it by a bridge, and immediately afterwards a smaller branch by another bridge, then enter the vineyards and mulberry grounds which extend to the foot of the precipices of Vodhená; pass soon afterwards some foundations of Hellenic walls on the road side, and at 3.40 arrive at the cliffs. Leaving these to the right, we mount the heights by a

Οἱ περιηγητὲς τῶν νεωτέρων χρόνων ἀποδίδουν στὸ ἀστικὸ κέντρο τῆς Ἔδεσσας πληθυσμὸ ποὺ ποικίλλει μεταξὺ 2.500 καὶ 24.000 κατοίκων. Οἱ ἀκραῖοι αὐτοὶ ἀριθμοὶ εἴτε εἶναι ὑπερβολικοὶ εἴτε ἀντανακλοῦν ἐξαιρετικὲς συνθῆκες. Οἱ περισσότερες πηγὲς συγκλίνουν μεταξὺ 6.000 καὶ 12.000 κατοίκων, ἐὰν συμβατικὰ ὑπολογίσομε σὲ πέντε τὸν μέσον ὅρο τῶν ἐνοίκων κάθε οἰκίας[64].

Ἡ οἰκονομικὴ βάση τοῦ πληθυσμοῦ αὐτοῦ, πέρα ἀπὸ τὶς δραστηριότητες ποὺ συνδέονταν μὲ τὶς διοικητικὲς λειτουργίες τῆς Ἔδεσσας καὶ τῆς θέσεώς της ἐπὶ τῆς μεγάλης ὁδικῆς ἀρτηρίας, σχετίζονταν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα μὲ τὸν πλοῦτο τῶν ὑδάτων της. Ὁ πλοῦτος τῶν ὑδάτων ὑπογραμμίζεται ἀπὸ ὅλους τοὺς περιγητὲς καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὸν Tozer[65], ὁ δὲ ἀριθμὸς καὶ ἡ οἰκονομικὴ σημασία τῶν ὑδρομύλων τῆς Ἔδεσσας ἐξαίρεται ἀπὸ τὸν Ἐβλιγιὰ Τσελεμπῆ[66]. Στὴν περιγραφὴ τοῦ Struck τὸ φυσικὸ κάλλος εἶναι ἄρρηκτα συνδεδεμένο μὲ τὴν εὐφορία τῆς γῆς, δεύτερο δῶρο τῶν ὑδάτων στὴν πόλη καὶ τὴν χώρα τῆς Ἔδεσσας: «Κάτω, στὴν

---

circuitous stony road, which in one place is cut through the rock, and enter the town through a wall of sun-baked bricks. Vodhená, in the grandeur of its situation, in the magnificence of the surrounding objects, and the extent of the rich prospect which it commands, is not inferior to any situation in Greece... neither Sparta nor Larissa, although both combining sublimity and beauty of scenery in the highest degree, appear to me so striking as the rocks, cascades, and smiling valleys of Vodhená, encased in lofty mountains which expand into an immense semicircle, and embrace the great plains at the head of the *Thermaic* Gulf». Πρβλ. Tozer, *Researches* I 155-56: «At sunset we entered a narrower plain, which forms an offset from the great plain of Salonica. The stream which waters this is a tributary of the river just mentioned, and leads up to Vodena. Below three ranges of mountains, which, when seen from a distance, seem to rise one behind the other, a valley descends, about a mile and a half wide; nearly half-way down it is filled up from side to side by a level table of land, the base of which projects towards the plain with a gradual curve, like the side of an amphitheatre, and then falls in precipices of some two hundred feet in height. The town lies on the level, and some of its houses overhang the edge of the precipice, which is further diversified by poplars and other trees, and in one or two places by the tall minarets which rise behind. The precipices themselves, which consist of conglomerate rock, are picturesquely ornamented with bushes, while the well-irrigated plain below is covered with fruit-trees, and crops of maize, often rising to the height of ten feet. But the most marked feature of all are the cascades; for the clear river, which descends from the upper part of the valley, divides into a number of smaller streams, which pass through the town, and plunge at various points down the steep rocks, forming an exquisite addition to the view, wherever a number of them can be seen together. The view from the city, especially from the Archbishop's palace, which is situated on the verge of the cliff, is not less fine. Beyond the orchards and maize-grounds, which are below you, you look over the narrow plain hemmed in by mountains, and beyond this the wide plain, only bounded, at a distance of sixty miles, by the heights beyond Salonica; a bright stripe of sea also appears, and the lake of Pella, which from its marshy character we had not seen when crossing the plain: on both sides are fine mountain ranges, and to the south the chain of the *long, many-crested, snowy* Olympus (*μακρὸς πολυδειρὰς ἀγάννιφος Ὄλυμπος*)».

64. Δημητριάδη, *Ἐβλιγιὰ Τσελεμπῆ* 238 (1060 οἰκίες)· Beaujour, *Tableau* 128 (1.200 κάτοικοι)· Cousinéry, *Voyage* I 76 (24.000 κάτοικοι)· Leake, *Travels* III 273 (2.000 οἰκίες)· Grisebach, *Reise* II 85 (500 οἰκίες καὶ 2.500 κάτοικοι)· Nicolaïdy, *Turcs* II 292-93 (1.200 οἰκίες καὶ 10.000 κάτοικοι)· Delacoulonche, «Berceau» 169 (10.000 ἕως 12.000 κάτοικοι)· *Ἔκθεσις* 5 (400 μουσουλμανικὲς καὶ 800 χριστιανικὲς οἰκογένειες)· Struck, *Fahrten* II 59-60 (8.900 ἢ μᾶλλον 12.500 κάτοικοι), πρβλ. Στουγιαννάκη, *Ἔδεσσα* 250.

65. Tozer, *Researches* I 157: «The interior of the place presents few objects of interest, but in passing through it the eye is everywhere refreshed by the abundance of water, which gushes forth from walls in unexpected places, and courses at will down the middle of the rough pavement of the streets. The point where the stream divides at the back of the city is the favourite lounge of the wealthier citizens, and is admirably adapted for Oriental enjoyment».

66. Δημητριάδη, *Ἐβλιγιὰ Τσελεμπῆ* 239: «Σὲ κάθε σπίτι γυρίζει ἀκατάπαυστα ἕνας μύλος ὅμοιος μὲ τὴν πηγὴ τῆς ζωῆς», καὶ 241: «Ἑβδομήντα νερόμυλοι ὑπάρχουν συνολικὰ γιὰ λεπτὸ ἀλεύρι, μὲ ἐξαιρετικὰ ἄφθονο νερό. Μέσα σὲ ὅλα τὰ σπίτια ὑπάρχουν ἑκατοντάδες μικροὶ μύλοι, γιατὶ σὲ κάθε σπίτι ὑπάρχουν ἕνα ἢ δύο ρυάκια». Πρβλ. Nicolaïdy, *Turcs* II 293.

βάση τῆς παρειᾶς (δηλαδὴ τοῦ κρημνοῦ) σὲ πυκνοὺς κήπους ἀπίστευτο ὄργιο βλαστήσεως καὶ εὐφορίας ποὺ ἐκτρέφει ὁ ἐκ νέου ἐνιαῖος Νισσιᾶς (Ἐδεσσαϊκός): λειμῶνες, φτελιές, πλάτανοι, μουριές, συκιές, ροδιές, δαμασκηνιὲς καὶ ἀμπέλια... Τὸ ἔδαφος στὴν κοιλάδα τοῦ Νισσιᾶ ἐπάνω καὶ κάτω ἀπὸ τὴν πόλη ἐξ ἴσου εὔφορο. Ἐδώδιμα φυτά, ἰδίως πιπεριές, ἀραβόσιτος, ρύζι καὶ βαμβάκι ἐπιτρέπουν περιορισμένες ἐξαγωγὲς πρὸς τὸ Μοναστήρι καὶ τὴν Θεσσαλονίκη. Ἡ καλλιέργεια τῆς ἀμπέλου, τῶν ὀπωροφόρων καὶ τοῦ καπνοῦ ἔχει ἐγκαταλειφθεῖ, διότι καὶ ἐδῶ ἔχει ἀναπτυχθεῖ ἡ ἐκτροφὴ μεταξοσκωλήκων. Σημαντικὸ μέρος τῶν παλαιότερων καλλιεργειῶν ἔχει ἀφήσει τὴν θέση του σὲ νέες φυτεῖες μουριῶν. Στὶς πλαγιὲς ἐκτεταμένες βοσκὲς ἐπιτρέπουν τὴν ἐκτροφὴ ποιμνίων. Ἡ ὑδάτινη ἐνέργεια τῶν καταρρακτῶν ἐπέτρεψε τὴν ἀνάπτυξη δύο βαμβακοκλωστηρίων, σχεδιαζόταν δὲ καὶ τρίτο. Ἐπὶ πλέον ὑπάρχουν ἐπίσης ἄξιες μνείας βιοτεχνίες μέταξας, ἐρίων, ταπήτων, βαφεῖα καὶ κεραμεῖα»[67]. Τέλος, στὰ δῶρα τῶν νερῶν τῆς Ἔδεσσας πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ τὰ ψάρια τοῦ ποταμοῦ καὶ ἰδίως οἱ πέστροφες, ποὺ κατὰ τὸν Cousinéry ἁλιεύονταν ἀκόμη καὶ μὲ τὸ χέρι[68]. Ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπέδαφος τῆς περιοχῆς τῆς Ἔδεσσας παρῆγε κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας χρώμιο, θεῖον, σίδηρο, χαλκό, χρυσὸ καὶ σὲ μικρὲς ποσότητες ἄνθρακα καὶ μόλυβδο[69].

Μέχρις ἑνὸς σημείου εἶναι δυνατὸν νὰ εἰκάσομε ποιά ἀπὸ αὐτὰ τὰ προϊόντα παρήγοντο –ἢ μᾶλλον δὲν παρήγοντο– καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Αὐτὸ ἰσχύει ἀσφαλῶς γιὰ τὰ φυτὰ τῶν ὁποίων ἡ καλλιέργεια εἰσήχθη κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ὅπως ὁ ἀραβόσιτος, τὸ ρύζι, τὸ βαμβάκι ἢ ὁ καπνός, καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἐκτροφὴ μεταξοσκωλήκων καὶ τὴν συναφῆ μὲ αὐτὴν καλλιέργεια μουριῶν. Τὴν θέση τους πιθανὸν θὰ κατεῖχαν τὰ δημητριακά, σῖτος καὶ κριθή, ποὺ ἀποτελοῦσαν τὴν βάση τῆς διατροφῆς τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, ἡ ἄμπελος καὶ ἄλλα παραδοσιακὰ ὀπωροφόρα σὲ μεγαλύτερη ἔκταση. Ἀντίθετα, καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἐδεσσαῖοι θὰ ἐπιδίδονταν στὴν ἁλιεία στὸν ποταμὸ καὶ τὶς παρακείμενες λίμνες καὶ ἀσφαλῶς καὶ στὴν θήρα στοὺς γύρω ὀρεινοὺς ὄγκους. Τέλος εἶναι πιθανὸν ὅτι τὰ σιδηρὰ

67. Struck, *Fahrten* II 59-60: «Unten, am Fusse der Wand in dichten Gärten eine von der wieder gesammelten Nissia genährte unglaubliche Üppigkeit und Fruchtbarkeit, Weiden, Ulmen, Platanen, Maulbeerbäume, Feigen, Granatäpfel, Pflaumen und Reben... Die Erddecke ist im Tale der Nissia ober- und unterhalb der Stadt gleich fruchtbar. Gemüse, insbesondere Paprika, Mais, Reis und Baumwolle ermöglichen einen kleinen Export nach Monastir und Salonik. Der Wein-, Obst- und Tabakbau hat nachgelasssen, weil auch hier die Seidenraupenzucht sehr zugenommen hat. Ein guter Teil der älteren Kulturen hat neuen Maulbeerpflanzugen Platz gemacht. Auf den Hängen gestatten weite Weidetriften Kleinviehzucht. Die Wasserkraft der Fälle liess zwei Bauwollspinnereien entstehen; eine dritte war geplant. Daneben sind noch Seidenfabrikation Tuch- und Teppichweberei, Färbereien und keramische Werkstätten zu verzeichnen». Πρβλ. Walker, *Macedonia* 112-13: «Far below masses of walnut-trees, chestnuts, and mulberry plantations, vine-yards, and fields of maize spread a rich carpet of luxuriant vegetations that the eye seemed to bathe, as it were in its freshness». Πρβλ. Baker, *Turkey* 407 καὶ Σχινᾶ, *Σημειώσεις* 163: «Τὰ ὕδατα ταῦτα διατρέχοντα παρὰ τὴν πηγὴν τὸ μικρὸν ὀροπέδιον καλυπτόμενον ὑπὸ καλαμῶνος, ρέουσι πρὸς μεσημβρίαν καὶ διερχόμενα λαμπρῶν κήπων (ἐν οἷς καλλιεργοῦσιν ὡραιότατα γιασεμιά), ἀμπελώνων, λειμώνων καὶ συσκίων πλατάνων, ὑφ' οὓς ὁ περίπατος Τζιναρλὶκ (πλατανίτης), διαρρέουσι τὴν ἀνατολικῶς τούτων πόλιν τῶν Βοδενῶν, κινοῦντα τοὺς διαφόρους ὑδρομύλους (ἐπὶ τῶν ρείθρων τῶν ὁποίων ὑπάρχουσι ξυλογέφυραι) καὶ καταπίπτοντα ἀπὸ κατακορύφου βράχου, σχηματίζουσι πέντε μεγάλους καταρράκτας, κατόπιν δὲ ρέοντα ἐπὶ κλίσεως 75° συνέρχονται εἰς ἕνα ποταμόν, τὸν Βόδα, ὅστις περιορίζει ἀπὸ μεσημβρίας τὴν πόλιν καὶ διαρρέει τὴν κάτωθεν γραφικὴν ὄντως πεδιάδα τὴν ὁποίαν καλύπτει δάσος ζιζηφιῶν, ἰτεῶν καὶ πλατάνων».

68. Cousinéry, *Voyage* I 80.

69. Struck, *Fahrten* II 60.

ὅπλα καὶ ἐργαλεῖα ποὺ ἀνευρίσκονται στὴν Ἔδεσσα καὶ τὴν περιοχή της κατασκευάσθηκαν ἐπὶ τόπου ἀπὸ μετάλλευμα τοῦ ὑπεδάφους της.

Τὰ ἀκριβῆ ὅρια τῆς χώρας τῆς Ἔδεσσας δὲν παραδίδονται ἀπὸ τὶς πηγές, ἀλλὰ μποροῦν νὰ συναχθοῦν κατὰ προσέγγιση ἀπὸ τὴν μελέτη τῆς γεωμορφολογίας σὲ συνδυασμὸ μὲ τὶς μαρτυρίες τῶν ἀρχαίων ὁδοιπορικῶν καὶ τῶν ἐπιγραφικῶν μνημείων. Πρὸς δυσμὰς ἡ Ἐδεσσαία χώρα ἐπεκτεινόταν κατὰ μῆκος τῆς Ἐγνατίας τουλάχιστον σὲ δέκα ὀκτὼ περίπου χιλιόμετρα, μέχρι σχεδὸν τὸν ἀνατολικὸ μυχὸ τῆς Βεγορρίτιδος, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὴν ὀνομασία mutatio ad Duodecimum τῆς «διαδοχῆς» (mutatio), δηλαδὴ τοῦ σταθμοῦ τῆς Ἐγνατίας, ποὺ ὑπῆρχε στὴν θέση τοῦ δωδέκατου μιλιοδείκτη δυτικὰ ἀπὸ τὸ ἀστικὸ κέντρο τῆς πόλεως, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι κάθε πολιτικὴ μονάδα εἶχε τὴν εὐθύνη τῶν μιλιοδεικτῶν ἐντὸς τῆς χώρας της, οἱ ὁποῖοι καὶ κατὰ κανόνα μνημόνευαν τὸ ὄνομά της[70]. Ὅτι ἐκεῖ περίπου ἦταν τὸ φυσικὸ δυτικὸ ὅριο τῆς Ἔδεσσας ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Δήμιτσα (βλ. ἀνωτέρω), ὁ ὁποῖος ἀρχίζει τὴν περιγραφὴ τῆς προσβάσεως στὴν πόλη ἀπὸ τὴν λίμνη τοῦ Ὀστρόβου (Βεγορρίτιδα)[71]. Τὸ ἀνατολικὸ ὅριο τῆς χώρας, ἀντίθετα πρὸς ὅ,τι ὑπεστήριξε ἄλλοτε ἕνας ἀπὸ ἐμᾶς[72], ἀποτελοῦσε πιθανώτατα ὁ ἄνω ροῦς τοῦ Λουδία (Ἀλμωπαῖος, Μογλενίτσας ἢ Μογλενίτικος). Αὐτὸ προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψη ὅρου, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τῶν γαιῶν τῆς Ἰουλίας Μεν(ν)ηίδος, κοντὰ στὸν προφήτη Ἠλία ἐπὶ τῆς δυτικῆς ὄχθης τοῦ Μογλενίτσα (βλ. ἀρ. **379**, κατωτέρω) σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἐπισήμανση ἄλλου ὅρου μεταξὺ Κυρρεστῶν καὶ Μενηίδος στὴν ἀνατολικὴ ὄχθη τοῦ ἴδιου ποταμοῦ (βλ. ἀρ. **416**, κατωτέρω). Ἀπὸ τὴν συνεξέτασή τους συνάγεται ὅτι ἡ χώρα τῆς Κύρρου ἔφθανε μέχρι τὸν Μογλενίτσα καὶ ὅτι κατὰ τὴν ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορικὴ ἐποχὴ οἱ γαῖες τῆς Μεν(ν)ηίδος παρεμβάλλονταν μεταξὺ τῆς χώρας τῆς Κύρρου καὶ τῆς Ἔδεσσας, μέρος τῆς ὁποίας εἶχε, ἄγνωστο πῶς, περιέλθει στὴν μεγάλη αὐτὴν γαιοκτήμονα. Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ ἐνισχύεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ ὅρια τοῦ καζᾶ Βοδενῶν μὲ τὸν καζᾶ Γιαννιτσῶν κατὰ τὴν ὀθωμανικὴ περίοδο στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀκολουθοῦσαν τὸν ροῦ τοῦ Μογλενίτσα, ὅταν γνωρίζομε ὅτι νεώτερα διοικητικὰ ἢ ἐκκλησιαστικὰ ὅρια, ὡς ἑδραζόμενα στὴν γεωμορφολογία, συχνὰ συνέχιζαν πανάρχαιες διοικητικὲς διαιρέσεις[73].

---

70. Μαρτ. ΕΔΕ 23. Πρβλ. Gounaropoulou – Hatzopoulos, *Milliaires* 40 καὶ N. G. L. Hammond καὶ M. B. Hatzopoulos, «The Via Egnatia in Western Macedonia. Part II: The Via Egnatia from *mutatio ad Duodecimum* to *civitas Edessa*», *AJAH* 8 (1983) 49.

71. Ἡ ἀπόσταση μεταξὺ Βοδενῶν καὶ Ὀστρόβου κατὰ μῆκος τῆς σιηροδρομικῆς γραμμῆς ἀνέρχεται σύμφωνα μὲ τὸν χάρτη τοῦ Κοντογόνη στὰ 20,6 χιλιόμετρα, δηλαδὴ ἐλάχιστα ὑπερβαίνει τὸ ἐλάχιστο βεβαιωμένο δυτικὸ ὅριο τῆς χώρας τῆς Ἔδεσσας. Ἑπομένως ἡ ὑπαγωγὴ τοῦ ἀρχαίου οἰκισμοῦ τῆς Ἄρνισσας / Ὀστρόβου σ' αὐτήν, ἰδίως κατὰ τὴν μακρὰ περίοδο εἰρήνης τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, φαίνεται πιθανή. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖον οἱ ἐπιγραφὲς τῶν σύγχρονων οἰκισμῶν τοῦ Ἄγρα, τῆς Δροσιᾶς καὶ μὲ κάποια ἐπιφύλαξη τῆς Ἄρνισσας (οἱ ὁποῖες εἶχαν περιληφθεῖ στὸ σύνταγμα τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Ἄνω Μακεδονίας) περιλαμβάνονται στὸν παρόντα τόμο.

72. Gounaropoulou – Hatzopoulos, *Milliaires* 49-52.

73. Πρβλ. τὰ ὅρια μεταξὺ Πιερίας καὶ Βοττίας, ποὺ συμπίπτουν ἐν πολλοῖς μὲ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ὅρια μεταξὺ ἐπισκοπῆς Κίτρους καὶ μητροπόλεως Βεροίας, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τοῦ ὀθωμανικοῦ καζᾶ Κατερίνης καὶ τοῦ καζᾶ Βεροίας (Heuzey, *Mission* 183 καὶ 271-72· M. B. Hatzopoulos, «Aigéai: la localisation de la première capitale macédonienne», *REG* 109 [1996] 265-66, καὶ τοὺς χάρτες Γ. Κοντογόνη, φύλλα Λάρισας καὶ Ἔδεσσας). Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἀκόμη καὶ σήμερα ὁ ἐπίσημος τίτλος τῆς μητροπόλεως Ἐδέσσης εἶναι «Ἐδέσσης, Πέλλης καὶ Ἀλμωπίας»· ὁ τίτλος αὐτὸς συνεχίζει τὴν ἐκκλησιαστικὴ διαίρεση τῆς περιοχῆς κατὰ τὴν ὀθωμανικὴ περίοδο μεταξὺ Βοδενῶν, Γιαννιτσῶν (*μετρώπολις τῶν Ἰανιτζῶν* τῆς ὀθωμανικῆς περιόδου –1509– ἢ ἐπισκοπὴ *Σθλανίτζης ἤτοι Πελλῶν* ἢ *Σλανίτζης ἤτοι Πέλλης* [βλ. Delacoulonche, «Berceau» 279-81 καὶ Διαμαντούρου, *Πέλλα* I 94-96 καὶ 135]) καὶ Μογλενῶν. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ ἄνω ροῦς τοῦ Λουδία ἐξακολουθοῦσε νὰ ἀποτελεῖ τὸ ὅριο μεταξὺ τῶν ἐκκλησιαστικῶν περιφερειῶν Βοδενῶν

Τὸ ὄρος Καλογερίτσα, προέκταση τῆς ὀροσειρᾶς τοῦ Βαρνοῦντος, συνιστοῦσε πιθανώτατα τὰ φυσικὰ ὅρια τῆς Ἐδεσσαίας στὰ βορειοδυτικά[74], ἐνῷ πρὸς νότον ἡ βόρεια ἀπόληξη τοῦ Βερμίου διαχώριζε τὴν χώρα τῆς Ἔδεσσας ἀπὸ ἐκείνην τῆς Μαρινίας. Εἶναι τέλος πιθανὸν ὅτι τὸ νοτιοανατολικὸ ἄκρο τῆς Ἐδεσσαίας χώρας ἐφάπτετο μὲ τὴν χώρα τῆς Νεαπόλεως.

Ἱστορικὸ τῆς εὑρέσεως, συλλογῆς καὶ δημοσιεύσεως τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Ἔδεσσας

Ὅσο οἱ περιηγητὲς ἐθαύμαζαν τὶς φυσικὲς καλλονὲς τῆς Ἔδεσσας τόσο ἔμεναν ἀπογοητευμένοι ἀπὸ τὰ κατάλοιπα τοῦ ἀρχαίου της παρελθόντος, ποὺ ἄλλωστε ὑπέθεταν πολὺ λαμπρότερο ἀπὸ ὅ,τι ὄντως ἦταν. Ἀκόμη καὶ σήμερα οἱ γνώσεις μας γιὰ τὴν ἀρχαία πόλη παραμένουν πολὺ περιορισμένες. Ἡ γεωμορφολογία τοῦ τόπου δὲν εἶναι ἄμοιρη εὐθυνῶν γιὰ τὴν ἄγνοιά μας. Τὰ δύο ἄνισα τμήματα στὰ ὁποῖα ἡ πόλη ἦταν ἐξ ἀρχῆς διηρημένη ἀπὸ τὸ ὕψους ἑβδομήντα περίπου μέτρων ἀπόκρημνο βάραθρο ἀκολούθησαν διαφορετικὲς τύχες μετὰ τὴν προϊοῦσα συρρίκνωση τῆς Ἔδεσσας κατὰ τὰ τέλη τῆς ἀρχαιότητος. Ἡ ἀκρόπολη ἐξακολούθησε νὰ κατοικεῖται καὶ τὰ μνημεῖα ποὺ ἦσαν ἱδρυμένα ἐκεῖ λιθολογήθηκαν, τὰ δὲ θεμέλιά τους καλύφθηκαν ἀπὸ νεώτερες κατασκευές. Ἀντίθετα, στὴν κάτω πόλη τὴν ἀστικὴ κατοίκηση διαδέχθηκαν σὲ αὐξομειούμενη ἔκταση, ἀναλόγως τῶν ἱστορικῶν συνθηκῶν, οἱ γεωργικὲς καλλιέργειες ἢ ἡ ἄγρια βλάστηση. Ἐκεῖ ἡ ἐξαφάνιση τῶν ὁρατῶν ἀρχαιοτήτων δὲν ὀφείλεται τόσο στὰ ἔργα τοῦ ἀνθρώπου ὅσο σ' ἐκεῖνα τῆς φύσεως, καθὼς κατὰ τὴν πάροδο τῶν αἰώνων ἡ ἀρχαῖα πόλη καλύφθηκε ἀπὸ παχὺ στρῶμα ἀσβεστολιθικῶν ἰζημάτων ποὺ σχηματίσθηκε ἀπὸ τὰ κατακρημνιζόμενα ὕδατα τῶν καταρρακτῶν. Ἔτσι, ἀκόμη καὶ σήμερα, ἔπειτα ἀπὸ ἀνασκαφὲς δεκαετιῶν, ἐὰν ἐξαιρέσει κανεὶς τὴν ἀπόληξη μιᾶς ὁδοῦ πλαισιωμένης ἀπὸ κιονοστοιχίες μὲ τὶς παρακείμενες κατοικίες στὴν παλαιοχριστιανική τους φάση καὶ μία ἐκ τῶν δύο ἐκτὸς τῶν τειχῶν παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν καὶ τὰ νεκροταφεῖα, ὁ ἀμυντικὸς περίβολος ἀποτελεῖ τὸ μοναδικὸ ὁρατὸ κατὰ χώραν ἀρχιτεκτονικὸ μνημεῖο.

Οἱ ἔρευνες τῶν τελευταίων ἐτῶν ἐπέτρεψαν τὴν ἀποκατάσταση τῆς πορείας τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως παρὰ τὴν συστηματικὴ λιθολόγησή του. Ἡ ὀχύρωση ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο σκέλη ἰσοσκελοῦς τριγώνου, τὰ ὁποῖα ἐκκινοῦν ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ κρημνοῦ καὶ καταλήγουν σὲ κορυφὴ ἐνισχυμένη ἀπὸ πύργο περικλείοντας ἐπιφάνεια 3,5 περίπου ἑκταρίων. Δύο ἄλλοι πύργοι στὸ μέσον περίπου ἑκάστου σκέλους συμπληρώνουν τὴν ὀχύρωση. Στὴν βάση τοῦ τριγώνου ἡ κρημνώδης παρειὰ τοῦ ὑψιπέδου παρεῖχε ἐπαρκῆ προστασία, ὥστε νὰ κριθεῖ περιττὴ ἡ ἐνίσχυση τῆς φυσικῆς ὀχυρότητος μὲ πρόσθετα ἔργα. Ἀλλὰ καὶ τῶν δύο σκελῶν ἡ ὀχύρωση δὲν ἄφησε ἀνεκμετάλλευτη τὴν διαμόρφωση τοῦ ἐδάφους, καθὼς αὐτὰ ἀκολουθοῦν τὸν ροῦ τῶν δύο σκελῶν τοῦ Ἐδεσσαίου ποταμοῦ, ποὺ διχάζεται στὴν κορυφὴ τοῦ τριγώνου, προτοῦ σχηματίσει δύο καταρράκτες ἑκατέρωθεν τῆς βάσεώς του. Καὶ τοῦ ὀχυρωματικοῦ περιβόλου τῆς κάτω πόλεως ἡ πορεία ἔχει σήμερα σχεδὸν πλήρως ἀποκατασταθεῖ, μὲ τὴν ἐξαίρεση μικροῦ τμήματος τῆς νοτιοδυτικῆς πλευρᾶς του. Σὲ σχῆμα ἀκανόνιστου πολυγώνου περικλείει

(Ἐδέσσης) καὶ Γιαννιτσῶν (Σθλανίτζης, Πέλλης) ὅπως καὶ τῶν ὁμώνυμων διοικητικῶν διαιρέσεων (καζάδων καὶ κατόπιν ἐπαρχιῶν) Βοδενῶν (Ἐδέσσης) καὶ Γιαννιτσῶν.

74. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν οἱ ἐπιγραφὲς ποὺ προέρχονται ἀπὸ τοὺς οἰκισμοὺς Παναγίτσα καὶ Μαργαρίτα συμπεριλαμβάνονται σ' αὐτὲς τῆς Ἐδεσσαίας χώρας, ἐνῷ οἱ ἀρχαιότητες τῆς Νέας Ζωῆς ἀναφέρονται στὸ κεφάλαιο τῆς Ἀλμωπίας (βλ. στὴν Εἰσαγωγὴ τῆς Ἀλμωπίας, σημ. 16).

ἐπιφάνεια πολλαπλάσια τῆς ἀκροπόλεως, 23 περίπου ἑκταρίων. Τρεῖς πύλες, πρὸς τὸν νότο, τὴν ἀνατολὴ καὶ τὸν βορρᾶ ἀντίστοιχα, καθὼς καὶ ἕξι πύργοι, ποὺ ἔχουν μέχρι σήμερα ἀνασκαφεῖ, συμπληρώνουν τὴν εἰκόνα τοῦ ἀξιολογώτατου αὐτοῦ ὀχυρωματικοῦ ἔργου[75]. Ἕξι νεκροταφεῖα περιβάλλουν τὰ τείχη τῆς πόλεως· τρία στὴν ἄνω πόλη –τὸ δυτικὸ κατὰ μῆκος τῆς σύγχρονης ὁδοῦ ποὺ ὁδηγεῖ στὴν Φλώρινα, τὸ βόρειο στὴν σημερινὴ ἔξοδο τῆς πόλεως πρὸς τὴν Ἀλμωπία καὶ τὸ νότιο στὴν σημερινὴ ἔξοδο πρὸς τὴν Θεσσαλονίκη– καὶ τρία στὴν κάτω πόλη: τὸ βόρειο κατὰ μῆκος τῆς Ἐγνατίας, τὸ ἀνατολικὸ κατὰ μῆκος τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους καὶ τὸ νότιο στὰ πρανῆ τοῦ βράχου τῆς Ἔδεσσας[76].

Ἡ ἔστω καὶ μερικὴ αὐτὴ ἀνασύσταση τοῦ περιγράμματος τῆς ἀρχαίας πόλεως ἀποτελεῖ ἐπίτευγμα τῆς σύγχρονης ἀρχαιολογίας. Ἡ εἰκόνα ποὺ ἀντίκρυζαν οἱ ἐπισκέπτες τῶν προηγουμένων αἰώνων ἦταν πολὺ ἐλλιπέστερη ἂν ὄχι ἀποκαρδιωτική. Ὁ Ἐβλιγιὰ Τσελεμπῆ, ποὺ ἐπισκέφθηκε τὴν πόλη τὸ 1668, ἀναφέρει ὅτι πύργοι τοῦ κάστρου τῶν Βοδενῶν «φαίνονται καθαρὰ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ»[77]. Πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ ὑπολείμματα τῆς ὀχυρώσεως τῆς ἀκροπόλεως, χωρὶς νὰ εἶναι σαφὲς ἂν ἀνάγονται ἔστω ἐν μέρει στὴν ἀρχαιότητα ἢ ἂν εἶναι κατασκευὲς τῆς βυζαντινῆς περιόδου. Ὁ M. E. M. Cousinéry, γραμματέας, ὑποπρόξενος καὶ τελικῶς πρόξενος τῆς Γαλλίας στὴν Θεσσαλονίκη κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 18ου αἰῶνος καθὼς καὶ κατὰ τὰ μέσα τῆς δεκαετίας του 1810[78], εἶδε ἐρείπια τῆς ὀχυρώσεως τῆς κάτω πόλεως, καθὼς ἐπίσης καὶ τὸν κορμὸ ὑπερφυσικοῦ μεγέθους ἀγάλματος ἀλόγου, στὸ δὲ μητροπολιτικὸ μέγαρο ἐπιγραφὲς ἐντοιχισμένες[79].

Τὴν ἴδια περίπου ἐποχή, ἀπὸ τὶς 29 Νοεμβρίου ἕως τὴν πρώτη Δεκεμβρίου 1804, ἐπισκέπτεται τὴν Ἔδεσσα ὁ Βρεττανὸς ἀντισυνταγματάρχης W. M. Leake. Στὴν ἀκρόπολη ἐπισημαίνει καὶ αὐτὸς μικρὸ τμῆμα τοῦ ὀχυρωματικοῦ περιβόλου στὰ θεμέλια κατοικιῶν στὸ χεῖλος τοῦ κρημνοῦ. Μὲ ἰδιαίτερη ὅμως ἐπιμέλεια καταγράφει καί, προκειμένου περὶ ἐπιγραφῶν, ἀντιγράφει τὰ μνημεῖα ποὺ συναντᾶ διάσπαρτα στὴν πόλη. Σ' αὐτὸν ὀφείλομε τὴν δημοσίευση τῶν πρώτων τεσσάρων ἐπιγραφῶν της, οἱ ὁποῖες ἐν συνεχείᾳ περιελήφθησαν ἀπὸ τὸν A. Boeckh στὸ *Corpus Inscriptionum Graecarum*[80]. Ἡ ἐν τάχει διέλευσή του ἀπὸ τὴν κάτω πόλη τὸν περιορίζει στὴν ἐξ ἀποστάσεως ἐπισήμανση ὑπολειμμάτων τοῦ τείχους καὶ ἄλλων ἀποσπασματικῶν

---

75. Γιὰ τὸ τεῖχος τῆς Ἔδεσσας, βλ. Φ. Πέτσα, «Αἰγαὶ - Πέλλα – Θεσσαλονίκη», *Ἀρχαία Μακεδονία* I (1968 [1970]) 206-214· Εὐ. Κακαβογιάννη, «Προβλήματα ἐδεσσαϊκῆς ἀρχαιολογίας», *Ἐδεσσαϊκὰ Χρονικά* 10 (1976) 18-34· Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, «Τὸ τεῖχος τῆς Ἔδεσσας», *ΑΕΜΘ* 1 (1987 [1988]) 161-72· τῆς ἰδίας, «Νεότερες ἔρευνες τοῦ τείχους τῆς Ἔδεσσας», *ΑΕΜΘ* 2 (1988 [1991]) 55-67· καὶ τώρα τῆς ἰδίας, *Ἔδεσσα* 57-60 και, κυρίως, *Ὀχύρωση*.

76. Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα*, μὲ τὴν παλαιότερη βιβλιογραφία· εἰδικὰ γιὰ τὸ νότιο νεκροταφεῖο, βλ. τώρα καὶ τῆς ἰδίας, *Νέοι θησαυροί*, ἰδίως 32-34.

77. Δημητριάδη, *Ἐβλιγιὰ Τσελεμπῆ* 235.

78. Ἐν συντομίᾳ γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Cousinéry, ὡς πρὸς τὴν ἐπιγραφικὴ τῆς Μακεδονίας: M. Hatzopoulos, «Les épigraphistes français en Macédoine», στὸ *Actes du colloque international du centenaire de L'Année épigraphique. Paris, 19-21 octobre 1988. Un siècle d'épigraphie classique: aspects de l'œuvre des savants français dans les pays du bassin méditerranéen de 1888 à nos jours* (Παρίσι 1990) 205-21, 208-09, ποὺ τὸν χαρακτηρίζει «le plus illustre parmi les épigraphistes amateurs français en Macédoine».

79. Cousinéry, *Voyage* I 79-81. Ὁ Cousinéry δὲν παραθέτει ἀπόγραφα τῶν ἐπιγραφῶν αὐτῶν· κατὰ συνέπεια, τὰ πρῶτα σωζόμενα ἀπόγραφα ἐπιγραφῶν τῆς Ἔδεσσας εἶναι τὰ δύο (βλ. ἀρ. **180** καὶ **181**, κατωτέρω) τοῦ ἀνώνυμου Γάλλου ποὺ ἐπισκέφθηκε τὴν Μακεδονία περὶ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰ. (βλ. σχετικὰ *ΕΚΜ* Α΄ σελ. 53).

80. *CIG* II 1975, 1997c, 1997d καὶ 1998 (ἐπιγραφὲς ἀρ. **180**, **181**, **187**, **258**).

ἀρχαιοτήτων, χωρὶς νὰ τοῦ ἐπιτρέψει τὴν ἀναζήτηση καὶ ἄλλων ἐπιγραφικῶν μνημείων[81].

Τριάντα πέντε χρόνια ἀργότερα, στὰ τέλη Ἰουνίου τοῦ 1839, παρέμεινε ἐπὶ τρεῖς ἡμέρες στὴν Ἔδεσσα ὁ Γερμανὸς ἰατρὸς A. Grisebach. Τὰ ἐνδιαφέροντά του περιστρέφονταν περισσότερο περὶ τὴν γεωλογία παρὰ τὴν ἀρχαιολογία. Ἐν τούτοις ἐπεσήμανε ἀρχαιότητες καὶ ἀντέγραψε μία ἐπιτύμβια ἐπιγραφὴ σὲ αὐλὴ τῶν στάβλων τοῦ μητροπολίτη, στὴν δὲ κάτω πόλη εἶδε πεσμένους κίονες καὶ πολύστιχη ἐπιγραφή, τῆς ὁποίας ἀνέγνωσε μόνον μία λέξη[82].

Ἡ πρώτη ἐπιστημονικὴ ἐξερεύνηση τῆς Ἔδεσσας ὑπῆρξε ἔργο τοῦ A. Delacoulonche, ποὺ συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν συνάδελφο καὶ φίλο του L. Heuzey ἐπισκέφθηκε τὴν Ἔδεσσα τὸ φθινόπωρο τοῦ 1855. Ἡ γενική του διαπίστωση εἶναι μᾶλλον ἀπογοητευτική: «Παρὰ τὴν πολιτικὴ καὶ θρησκευτικὴ σημασία τῶν Αἰγεῶν, ἡ σημερινὴ πόλη τῶν Βοδενῶν περιέχει λίγα ἀρχαῖα κατάλοιπα»[83]. Ἐν τούτοις περιέρχεται συστηματικὰ τὴν πόλη, ἐπισκέπτεται τὶς δεκατρεῖς ἐκκλησίες της καὶ τὰ ἕξι τζαμιά της[84] καὶ περιγράφει ἐπιμελῶς τόσο τὶς ἀρχαιότητες, ἰδίως ἐπιγραφές, ποὺ συναντᾶ σὲ δεύτερη χρήση στὴν ἄνω πόλη, ὅσο καὶ τὰ ποικίλα μνημεῖα, ἐρείπια ἐκκλησιῶν, ψηφιδωτὰ δάπεδα, γλυπτά, λαξευτοὺς τάφους, ἴχνη τῶν τειχῶν, ἀκόμη καὶ μία ἐπιγραφή, στὴν κάτω πόλη, στὸν Λόγγο. Ὁ ἐπιγραφικός του ἀμητὸς δὲν εἶναι ἰδιαίτερα πλούσιος. Συνολικά, μία ἐπιγραφή, ἤδη δημοσιευμένη ἀπὸ τὸν Leake, ἁπλῶς ἐπισημαίνεται, ἀντιγράφονται δὲ ἄλλες δεκατέσσερες ἀπὸ τὴν ἄνω πόλη τῆς Ἔδεσσας καὶ τὸν Λόγγο (δύο ἤδη δημοσιευμένες ἀπὸ τὸν Leake καὶ τὸν Le Bas ἀντίστοιχα ἐνῷ οἱ ὑπόλοιπες ἄγνωστες μέχρι τότε)[85], καθὼς καὶ τέσσερες ἐπιγραφὲς ἀπὸ τὸ Ἐκκλησιοχώρι (ἀναμφίβολα μὲ ἀρχικὴ προέλευση τὴν κάτω πόλη τῆς Ἔδεσσας), δύο ἐπιγραφὲς ἀπὸ τὴν χώρα τῆς Ἔδεσσας (στὸν Ἄγρα καὶ τὸ Μεσημέρι) καὶ μία ποὺ εἶχε μεταφερθεῖ ἀπὸ τὴν Ἔδεσσα στὴν Καρυώτισσα[86].

Ὁ ἑπόμενος περιηγητὴς τῶν Βοδενῶν B. Nicolaïdy δὲν ἐνδιαφέρεται ἰδιαίτερα γιὰ τὶς ἀρχαιότητες. Ἡ πληροφορία περὶ βασιλικῶν ταφῶν ποὺ ἀνακαλύπτονται στὸν Λόγγο ὀφείλεται προφανῶς στὴν γόνιμη φαντασία τοῦ συγγραφέως[87].

Ὁ Αὐστριακὸς πρόξενος J. G. von Hahn ἐπισκέφθηκε τὴν Ἔδεσσα τὸ 1858 στὸ πλαίσιο περιηγήσεώς του ἀπὸ τὸ Βελιγράδι στὴν Θεσσαλονίκη καὶ στὴν πρώτη ἔκδοση τοῦ σχετικοῦ ταξιδιωτικοῦ ὁδηγοῦ ποὺ συνέγραψε περιέλαβε τὸ κείμενο τεσσάρων ἑλληνικῶν καὶ μιᾶς λατινικῆς ἐπιγραφῆς[88].

---

81. Leake, *Travels* III 276-78, 282-84 καὶ πίν. XXIX-XXX.

82. Grisebach, *Reise* 90-91 καὶ 104-105 (ἐπιγραφὲς ἀρ. **244** καὶ **363**).

83. Delacoulonche, «Berceau» 78.

84. Γιὰ τὸν κατάλογο τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν τζαμιῶν, βλ. Delacoulonche, «Berceau» 233.

85. Delacoulonche, «Berceau» 78-84 καὶ 234-38. Οἱ δύο ἤδη δημοσιευμένες ἐπιγραφὲς εἶναι οἱ ἀρ. **181** καὶ **187**. Ἀπὸ τὶς ἐπιγραφὲς τῆς ἄνω καὶ τῆς κάτω πόλεως τῆς Ἔδεσσας, ὁ Delacoulonche ἀνακάλυψε δώδεκα στὶς δεκατρεῖς ἐκκλησίες καὶ τὰ ἕξι τζαμιὰ τῆς ἄνω πόλεως (ἐπιγρ. ἀρ. **181**, **187**, **218, 219**, **224**, **227**, **241**, **245**, **266**, **288**, **315**, **369**) καὶ τρεῖς στὸν Λόγγο ἢ μὲ προέλευση τὸν Λόγγο (ἐπιγρ. ἀρ. **210, 230**, **302**).

86. Delacoulonche, «Berceau» 216-17, 238, 240-41, 277· ἐπιγρ. ἀρ. **130**, **217**, **231** καὶ **248** (Ἐκκλησιοχώρι), **263** (Καρυώτισσα), **384** (Ἄγρας) καὶ **395** (Μεσημέρι).

87. Nicolaïdy, *Turcs* II 293-94. Ἐξ ἴσου ἀδιάφορες φαίνονται οἱ Walker καὶ MacKenzie, ἂν καὶ ἡ πρώτη (Walker, *Macedonia* 114) μνημονεύει ὅτι «τὰ κατάλοιπα ἑνὸς τοίχου, φερομένου ὡς ἑλληνικῆς κατασκευῆς, ὑφίστανται ἀκόμη στὰ θεμέλια ἑνὸς σπιτιοῦ στὸ χεῖλος τοῦ κρημνοῦ».

88. Von Hahn, *Salonik* 242, ἀρ. 20-23 (ἐπιγρ. ἀρ. **133**, **181**, **187**, **269** καὶ **294** τοῦ παρόντος τόμου. Ἡ δεύτερη ἔκδοση τοῦ ἔργου τὸ 1868 δὲν περιλαμβάνει τὶς ἐπιγραφές)· τοῦ ἰδίου, *Drin* 169, ἀρ. 49 (βάσει ἀπογράφου τοῦ Μ. Δήμιτσα).

Πλούσιος ἀμητὸς ἐπιγραφῶν, κατὰ πλειονότητα χριστιανικῶν, ὀφείλεται στὴν ἐπίσκεψη τὸν Μάιο τοῦ 1865 στὴν Ἔδεσσα τοῦ ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου. Ὁ Ρῶσος ἱερωμένος καὶ φανατικὸς πανσλαβιστὴς εἶχε ἔλθει στὴν Μακεδονία εἰς ἀναζήτησιν σλαβικῶν ἀρχαιοτήτων. Αὐτὸ δὲν τὸν ἐμπόδισε νὰ ἀντιγράψει μὲ ἐπιμέλεια τὶς ἑλληνικὲς ἐπιγραφὲς ποὺ εἶδε σὲ δεύτερη χρήση σὲ διάφορα σημεῖα τῆς σύγχρονης πόλεως καὶ ἰδίως ὅσες εἶχαν φέρει στὸ φῶς οἱ ἐργασίες ἀνοικοδομήσεως τῆς μονῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος στὸν Λόγγο. Χάρις στὶς γνώσεις του τῆς ἑλληνικῆς, τὴν παρατηρητικότητα καὶ τὴν ἀξιοθαύμαστη ἀκρίβεια τῶν ἀπογράφων του, ὁ Ἀντωνῖνος, παρ' ὅλον ὅτι τὸ ἔργο του ἔμεινε ἄγνωστο στὴν Δύση, διέσωσε τὰ κείμενα δεκάδων ἐπιγραφῶν, ποὺ εἰδάλλως θὰ εἶχαν ἀνεπανόρθωτα ἀπολεσθεῖ[89]. Ὁ Βρεττανὸς ἱερέας C. G. Curtis, ποὺ ἐπισκέφθηκε τὸν ἴδιο χῶρο δύο χρόνια ἀργότερα, δὲν ηὗρε νὰ ἀντιγράψει παρὰ πενιχρὰ ἀποτμήματα τῶν μνημείων ποὺ κατέγραψε ὁ Ἀντωνῖνος[90].

Ἀποφασιστικῆς σημασίας γιὰ τὴν μελέτη καὶ ἀποτύπωση, ἀλλὰ καὶ τὴν διάσωση τῶν ἀρχαιοτήτων, καὶ ἰδίως τῶν ἐπιγραφῶν, τῆς Ἔδεσσας καὶ τῆς περιοχῆς της ὑπῆρξε ἡ ἵδρυση τὸ 1872 τοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου Βοδενῶν, προϊὸν τῆς συγκρούσεως μεταξὺ τοῦ μητροπολίτη Νικοδήμου καὶ τῶν μᾶλλον «πεφωτισμένων» πολιτῶν, ἐπίσης δὲ καὶ τῆς ἀντιστάσεως στὴν μετὰ τὴν ἵδρυση τῆς Ἐξαρχίας ἀναπτυσσόμενη βουλγαρικὴ προπαγάνδα[91]. Φιλοδοξία τοῦ Συλλόγου ἦταν μεταξὺ ἄλλων καὶ ἡ ἵδρυση μουσείου στὴν Ἔδεσσα. «Τὴν 27ην Δεκεμβρίου 1872, ὅπως ἐν τῇ προηγουμένῃ συνελεύσει ἀπεφασίσθη, συνηθροίσθησαν περὶ τὴν ὁρισθεῖσαν ὥραν καὶ ἐν τῷ ἰδίῳ μέρει περὶ τοὺς 160 πολῖται Βοδενῶν. Κατὰ πρῶτον ὁ κ. Εὐάγγελος Χατζηαγγέλου ἀνέγνωσε καὶ ἀνέπτυξε τὸ μέχρι τοῦ ἕκτου κεφαλαίου συνταχθὲν μέρος τοῦ σχεδίου κανονισμοῦ καὶ ἐπρότεινεν ἵνα ὁ Σύλλογος ἱδρύσῃ καὶ Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον καταδείξας τὴν ἀνάγκην αὐτοῦ καὶ εἰπών, ὅτι τοῦτο θέλει κάμει γνωστὸν τὸν Σύλλογον ἡμῶν εἰς τὸν ἔξω κόσμον καὶ δοξάσει καὶ ἀπαθανατίσει αὐτόν»[92]. Ἡ ἵδρυση καὶ λειτουργεία ἀρχαιολογικοῦ μουσείου ὑπερέβαινε βέβαια τὶς δυνατότητες τοῦ Συλλόγου. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἐμπόδισε τοὺς φιλοπάτριδες Ἐδεσσαίους νὰ ἐπιτελέσουν τὸ διόλου εὐκαταφρόνητο ἔργο τῆς καταγραφῆς τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς ἐπαρχίας Βοδενῶν. «Ἐπιθυμῶν ὁ ἡμέτερος Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος νὰ λάβῃ γνῶσιν λεπτομερῆ καὶ ἀκριβῆ ἁπάσης τῆς ἐπαρχίας Βοδενῶν, ἵνα δύναται μετὰ ταῦτα ἀποτελεσματικώτερον νὰ ἐργάζηται, καὶ ἀποφασίσας ἵνα ἀποστείλῃ τινὰ ἐπὶ τούτῳ καὶ περὶ τὰ τοιαῦτα ἔμπειρον, ὅστις νὰ ἐξιχνιάσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν χωρίων τῆς ἐπαρχίας, τὴν κατάστασιν τῶν διανοητικῶν δυνάμεων τῶν κατοίκων, καὶ τὰ εὑρισκόμενα ἐν αὐτῇ σχολεῖα, τὸν ἀριθμὸν τῶν φοιτώντων μαθητῶν, τὸν τρόπον διδασκαλίας, τὰς σωζομένας ἀρχαιότητας, ἅμα δὲ καὶ τὰ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ κεντρικὰ χωρία, εἰς τὰ ὁποῖα ὑπάρχει ἀνάγκη μεγίστη συστάσεως καλῶν σχολείων, ἀνέθηκε τὴν ἀποστολὴν ταύτην εἰς τὸν Γραμματέα του κύριον Δημήτριον Πλαταρίδην, ὅστις περιελθὼν πάσας τὰς κώμας καὶ τὰ χωρία, ἐκτίθησι λεπτομερῶς τὴν κατάστασιν

89. Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Ρούμελη* καὶ *Iz Rumelije*· βλ. ἐπιγρ. ἀρ. **128**, **181**, **187**, **213**, **216**, **226**, **229**, **269**, **271**, **276**, **281**, **291**, **293**, **295**, **296**, **300**, **306**, **307**, **309**, **312**, **318**, **334**, **340**, **341**, **344**, **345**, **355**, **383**· οἱ μόνες ἐπιγραφὲς ποὺ ἦσαν γνωστὲς πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπισήμανσή τους ἀπὸ τὸν ἀρχιμανδρίτη εἶναι οἱ ἀρ. **181** καὶ **187**,

90. C. G. Curtis, «Ἐπιγραφαὶ ἐν Μακεδονίᾳ συλλεγεῖσαι», *ΕΦΣΚ* ΙΖ΄ (1886) 153-68· ἐκτὸς ἀπὸ ὀκτὼ ἐπιγραφὲς ποὺ εἶχε ἤδη ἐπισημάνει ὁ Ἀντωνῖνος, ὁ Curtis ἐπεσήμανε γιὰ πρώτη φορὰ τὶς ἐπιγραφὲς ἀρ. **320**, **343** καὶ **358**.

91. Γιὰ τὴν ἵδρυση τοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου, βλ. Κ. Γ. Σταλίδη, «Ὁ Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος Βοδενῶν», *Ἐδεσσαϊκὰ Χρονικά* 8 (1975) 10-23.

92. Χαρίτου, *Ἔδεσσα* 5.

τῆς ἐπαρχίας»[93]. Καρπὸς τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς ὑπῆρξε ἡ δημοσίευση τὸ 1874 στὴν Κωνσταντινούπολη πολύτιμου φυλλαδίου ὑπὸ τὸν τίτλο *Ἔκθεσις τῆς κατὰ τὴν ἐπαρχίαν Βοδενῶν Διανοητικῆς Ἀναπτύξεως*. Σ' αὐτό, μεταξὺ ἄλλων, περιλαμβάνεται ἡ ἔκδοση 26 ἐπιγραφῶν τῆς Ἔδεσσας καὶ τῆς περιοχῆς της, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰσέτι ἀδημοσίευτων[94], ἐκ τῶν ὁποίων 14 ἀναδημοσιεύθηκαν στὴν μελέτη τῶν L. Duchesne καὶ Ch. Bayet[95].

Τὸ 1888 ὁ E. Bormann δημοσίευσε ἄρθρο μὲ 21 ἐπιγραφὲς τῆς Ἔδεσσας[96]. Ἀφορμὴ καὶ πυρῆνα τοῦ ἄρθρου ἀπετέλεσε ἡ ἀποστολὴ στὸν Bormann ἀπὸ τὸν C. Jireček, καθηγητὴ τότε στὸ βουλγαρικὸ γυμνάσιο τῆς Σόφιας, χειρογράφου μὲ 18 ἑλληνικὲς καὶ μία λατινικὴ ἐπιγραφὴ τῆς Ἔδεσσας, ποὺ τοῦ εἶχε δοθεῖ τὸ 1883 ἀπὸ τὸν εἰκοσιτριετῆ τότε Ἐδεσσαῖο μαθητή του Ἀθανάσιο Πετρώφ. Ὁ Bormann τὸ ἐξέδωσε προσθέτοντας βιβλιογραφικὴ τεκμηρίωση στὶς πέντε ἐξ αὐτῶν ποὺ ἦσαν ἤδη δημοσιευμένες, καθὼς καὶ δύο ἄλλες δημοσιευμένες ἐπιγραφὲς ποὺ δὲν περιλαμβάνονταν στὸ χειρόγραφο τοῦ Πετρώφ. Στὴν πραγματικότητα ὁ Βούλγαρος μαθητὴς εἶχε ἁπλῶς ἀντιγράψει τὶς ἐπιγραφὲς ἀπὸ τὴν δημοσίευση τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συλλόγου, ποὺ προφανῶς, ἂν καὶ τὴν ἀναφέρει[97], δὲν εἶχε ποτὲ δεῖ ὁ Bormann, καὶ τὸ χειρόγραφό του δὲν ἔχει κατὰ συνέπεια καμμία ἀνεξάρτητη ἀξία.

Συνεργασία καὶ ἀλληλογραφία μὲ τὸν Πλαταρίδη εἶχε ὁ Δανὸς φιλόλογος καὶ ἀρχαιολόγος Karl Frederik Kinch, ποὺ πραγματοποίησε ἀλλεπάλληλες ἀποστολὲς στὴν Μακεδονία μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1885 καὶ 1893. Στὴν Ἔδεσσα κατέγραψε πέντε ἐπιγραφὲς κείμενες στὴν μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος –ὅλες γνωστὲς ἀπὸ τὸν Πλαταρίδη– καὶ μία στὸν μητροπολιτικὸ ναὸ τῆς πόλεως, τὴν ὁποία πρῶτος ἐκεῖνος κατέγραψε[98].

Μία ἐκδρομὴ στὴν Ἔδεσσα ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στὸν J. H. Mordtmann νὰ ἀντιγράψει καὶ νὰ δημοσιεύσει τὸ 1893 ἑπτὰ ἐπιγραφὲς τῆς πόλεως καὶ ἄλλες τρεῖς ἀπὸ τὴν Δυτικὴ Μακεδονία. Καθὼς ὅμως ἡ μελέτη τοῦ Ἀντωνίνου δὲν τοῦ ἦταν προσιτή, ἀγνοοῦσε δὲ ἐκείνη τοῦ Delacoulonche, περιέλαβε στὸ ἄρθρο του ὡς ἀδημοσίευτες πέντε ἤδη δημοσιευμένες ἐπιγραφὲς τῆς Ἔδεσσας[99].

Ἡ μελέτη τοῦ Ἀντωνίνου θὰ ἀγνοηθεῖ καὶ ἀπὸ τὸν Μακεδόνα λόγιο Μ. Γ. Δήμιτσα, ὁ ὁποῖος στὸ μνημειῶδες ἔργο του *Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καὶ μνημείοις σῳζομένοις* (Ἀθήνα 1896) θὰ προτάξει τὶς 49 ἐπιγραφὲς τῆς ὑποτιθέμενης πρώτης πρωτεύουσας τῶν Μακεδόνων καὶ τῆς περιοχῆς της ποὺ τοῦ ἦσαν γνωστές, στὶς ὁποῖες θὰ προσθέσει ἕνα συμπλήρωμα ἕνδεκα ἄλλων ἐπιγραφῶν ἀπὸ τὴν μελέτη τοῦ Mordtmann. Στὴν πραγματικότητα τὰ κείμενα ἀπὸ τὴν Ἔδεσσα καὶ τὴν χώρα της ποὺ περιλαμβάνει τὸ ἔργο τοῦ Δήμιτσα δὲν εἶναι 60 ἀλλὰ 53, διότι ἡ

---

93. Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις* 3.

94. Ὁρισμένες ἀπὸ τὶς ἀδημοσίευτες ἐπιγραφὲς τῆς *Ἐκθέσεως* εἶχαν ἤδη ἐπισημανθεῖ ἀπὸ τὸν Ἀντωνῖνο, τὸ ἔργο τοῦ ὁποίου ὅμως δημοσιεύθηκε μετὰ τὴν *Ἔκθεσι*. Πρῶτος ἐπεσήμανε ὁ Πλαταρίδης τὶς ἐπιγραφὲς ἀρ. **132**, **182**, **192**, **200**, **207**, **261**, **265**, **351**, **352**.

95. Duchesne – Bayet, *Mémoire* 102-109, ἀρ. 135-148.

96. E. Bormann, «Die antiken Inschriften von Wodena (Edessa)», *AEMÖ* 12 (1888) 186-95.

97. Πρβλ. Bormann, «Die antiken Inschriften von Wodena (Edessa)», *AEMÖ* 12 (1888) 189, ἀρ. 5.

98. Γιὰ τὶς ἀποστολὲς τοῦ Kinch στὴν Μακεδονία, βλ. τώρα Juhel – Νίγδελη, *Ἕνας Δανός*· οἱ ἐπιγραφὲς τὶς ὁποῖες κατέγραψε ὁ Δανὸς ἀρχαιολόγος εἶναι οἱ ἀρ. **213**, **216**, **226**, **229**, **269**, **356**.

99. J. H. Mordtmann, «Inschriften aus Edessa», *AM* 18 (1893) 415-19. Οἱ πράγματι ἀδημοσίευτες ἐπιγραφὲς τοῦ ἄρθρου εἶναι οἱ ἀρ. **138**, **146**, **274**, **385**.

ὑπ' ἀριθμὸν 47 εἶναι ἐπανάληψη τῆς ὑπ' ἀριθμὸν 41, οἱ ὑπ' ἀριθμὸν 18, 19 καὶ 20 προέρχονται ἀπὸ τὴν Μίεζα, ἐνῷ ἀπὸ ἐκεῖνες τῆς «προσθήκης» οἱ ὑπ' ἀριθμὸν 1 καὶ 2 ἀνήκουν στὸ ἴδιο κείμενο, οἱ δὲ ὑπ' ἀριθμὸν 4 καὶ 6 δὲν ἀνευρέθησαν στὴν χώρα τῆς Ἔδεσσας ἀλλὰ στὴν Ἐορδαία.

Γερμανὸς ἦταν καὶ ὁ ἑπόμενος μετὰ τὸν Mordtmann φιλάρχαιος περιηγητής, ὁ ὑπάλληλος τῶν μακεδονικῶν σιδηροδρόμων καὶ κατόπιν, ἀπὸ τὸ 1905, διοικητικὸς διευθυντὴς τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου A. Struck, ποὺ ἀντέγραψε καὶ δημοσίευσε ἐπιγραφὲς τῆς Ἔδεσσας, τὴν ὁποίαν ἐπισκέφθηκε κατὰ τοὺς πρώτους μῆνες τοῦ 1898[100].

Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1898 τυχαῖο γεγονὸς αὔξησε σημαντικὰ τὸν ἐπιγραφικὸ πλοῦτο τῆς Ἔδεσσας. Ἰσχυρὴ βροχὴ καὶ συνακόλουθες ἀγροτικὲς ἐργασίες στὸν Λόγγο, κοντὰ στὴν μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἔφεραν στὸ φῶς τρία ἐνεπίγραφα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη μὲ σειρὰ ἀναθέσεων δούλων στὴν θεὰ Μᾶ. Τὴν τυχαία ἀνακάλυψη ἀκολούθησε τὸν Σεπτέμβριο τοῦ ἴδιου ἔτους ἀνασκαφὴ πρῶτα ἀπὸ ἐντεταλμένο ἀπὸ τὶς ἀρχὲς ἀρχιτέκτονα καὶ κατόπιν ἀπὸ τὸν Κ. Ἀσλάνογλου[101]. Ἡ πρώτη πρόχειρη, βάσει ἀπογράφου τοῦ διευθυντοῦ τῆς σχολῆς Βοδενῶν Νάντση, καὶ ἡ τελικὴ ἐπιστημονικὴ δημοσίευση τοῦ εὑρήματος, βάσει ἀπογράφου τοῦ Ἀσλάνογλου, ὀφείλονται στὸν Π. Παπαγεωργίου[102].

Ὁ τελευταῖος περιηγητὴς ἀρχαιολόγος ποὺ ἀντέγραψε καὶ ἐξέδωσε ἐπιγραφὲς τῆς Ἔδεσσας πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση καὶ τὴν ἐπέκταση στὶς Νέες Χῶρες τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας ἦταν τὸ μέλος τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν A. Plassart, ὁ ὁποῖος ἐπισκέφθηκε τὴν πόλη μαζὶ μὲ τὸν συνάδελφό του G. Blum τὸ 1914[103]. Πέρα ἀπὸ τὴν δημοσίευση πέντε ἀνέκδοτων ἐπιγραφῶν[104], τοῦ ὀφείλομε καὶ ἕνα ὑπομνηματισμένο ἀντίτυπο, μὲ πολὺ χρήσιμες πληροφορίες, τῆς μελέτης τοῦ Delacoulonche, ποὺ φυλάσσεται στὴν βιβλιοθήκη τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς[105].

Οἱ συνέπειες τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς ἐπεκτάσεως σ' αὐτὴν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας ἀρχίζουν νὰ γίνονται αἰσθητὲς στὴν Ἔδεσσα μὲ τὴν ἵδρυση τὸ 1917 Ἀρχαιολογικῆς Συλλογῆς «ἐν τῷ Ὡρολογίῳ τῆς Δημαρχίας» καὶ τὴν ἐκεῖ μεταφορὰ ἐνεπιγράφων καὶ μὴ στηλῶν ἀπὸ τὸ ὑφαντουργεῖο τῶν Ἀδελφῶν Χατζηδημούλα, ἰδιωτικὲς κατοικίες,

---

100. Ἀπὸ τὶς 14 ἐπιγραφὲς ποὺ ἀντέγραψε ὁ Struck μόνον δέκα περιελήφθησαν στὴν δημοσίευση: A. Struck, «Inschriften aus Makedonien», *AM* 27 (1902) 311-14, ἀρ. 18-27 (ἐπιγραφὲς ἀρ. **127**, **134**, **243**, **270**, **272**, **305**, **314**, **325**, **338** καὶ ἡ ἤδη δημοσιευμένη ἀρ. **356**). Παρελείφθησαν μία ἤδη δημοσιευμένη ἐπιγραφή (ἀρ. **224**) καὶ τρεῖς ποὺ κρίθηκαν ἀσήμαντες (ἀρ. **128** [ἐπίσης δημοσιευμένη ἀπὸ τὸν Ἀντωνῖνο, τὴν δημοσίευση ὅμως τοῦ ὁποίου ὁ Struck ἀγνοοῦσε], **249** καὶ **317**). Ὁ χρόνος τῆς ἐπισκέψεώς του συνάγεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι, ἐνῷ ἄρχισε τὶς περιοδεῖες του τὸ 1898, δὲν ἀναφέρει τὴν ἀνακάλυψη τῶν ἐπιγραφῶν ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς θεᾶς Μᾶς, ἡ ὁποία χρονολογεῖται τὸν Ἰούλιο τοῦ ἔτους αὐτοῦ.

101. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως βλ. J. Brunšmid, «Grčki napisi iz svetišta božice ma u Vodenu (Edessa) u Macedoniji», *Vjesnik hrvatskoga arheološkoga. Društva* 3 (1898) 131, καὶ Π. Παπαγεωργίου, «Κυρίας θεᾶς ἀνικήτου ἐπηκόου ναὸς ἐν Ἐδέσσῃ τῇ μακεδονικῇ (Βοδενοῖς) καὶ 14 ἐπιγράμματα», *Ἀθηνᾶ* 12 (1900) [= Νίγδελη, *Μελετήματα Παπαγεωργίου* 121-41] 69.

102. Βλ. Π. Παπαγεωργίου (ὅ.π.) 65-70, μὲ τὸ ἱστορικὸ τῶν πέντε ἀλλεπάλληλων δημοσιεύσεων μεταξὺ 1898 καὶ 1900· βλ. ἀρ. **139**, **143**-**147**, **153**, **155**, **161**, **165**-**166**, **170**, **172** καὶ **361**. Ὅπως ἐπισημαίνει καὶ ὁ Παπαγεωργίου, τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐρευνητῶν ἀλλὰ καὶ τῶν κατοίκων κίνησε τὸ οἰκοδομικὸ μονόγραμμα τῆς πύλης τῶν τειχῶν (ἀρ. **361**) ποὺ ἐπίσης ἀποκαλύφθηκε τότε, καθὼς θεωρήθηκε ἀρχικὰ ὡς ἀναφορὰ στὸν βασιλέα Φίλιππο Β΄.

103. Πρβλ. *EKM* Α΄ 58.

104. A. Plassart, «Inscriptions de Piérie, d'Emathie et de Bottiée», *BCH* 47 (1923) 186-89· βλ. ἀρ. **188**, **234**, **310**, **380**, **392**.

105. Πρβλ. *EKM* Α΄ 58.

τὴν Ἁγία Τριάδα καὶ τὸ Μεσημέρι[106]. Ἐν τούτοις, ἐλλείψει μονίμου ἐπὶ τόπου ἐκπροσώπου τῆς Ὑπηρεσίας ἡ περισυλλογὴ καὶ φύλαξη τῶν ἀρχαίων παραμένει πλημμελής. Ματαίως ὁ φιλάρχαιος δημοδιδάσκαλος Δ. Γεωργιάδης, γιὰ νὰ ἀντικρούσει τὴν προπαγάνδα τῶν ἐκεῖ φιλοξενουμένων σερβικῶν στρατευμάτων[107], δημοσιεύει τὸ 1919 τὴν *Περιληπτικὴ ἱστορία καὶ ἀρχαιολογία τῆς πόλεως Ἐδέσσης*, στὴν ὁποία περιλαμβάνει σύντομη περιγραφὴ τῶν γνωστῶν ἀρχαιοτήτων τῆς πόλεως, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ κείμενο πέντε ἐπιγραφῶν[108], καὶ διατυπώνει τὴν εὐχὴ νὰ λάβει πρόνοια ὁ Δῆμος Ἐδεσσαίων «ὅπως περισυλλέξῃ τὰ τῇδε κακεῖσε διεσκορπισμένα τοιαῦτα ἀξιόλογα ἀρχαιολογικὰ κειμήλια εἰς ἰδιαίτερον τμῆμα», μὲ τὴν προοπτικὴ νὰ ἀποτελέσει αὐτὸ τὸν πυρῆνα τοῦ μέλλοντος ἀρχαιολογικοῦ μουσείου[109]. Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1920 ὁ νομάρχης Πέλλης ἐπισημαίνει στὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας τὴν «ἀνάγκη ἀποστολῆς εἰδικοῦ ἀρχαιολόγου πρὸς ἐξέτασιν καὶ περισυλλογὴν τῶν τῇδε κἀκεῖσε ἐν διασπορᾷ ἀρχαιοτήτων» στὴν Ἔδεσσα, τὸ ὁποῖο ἐντέλλεται σχετικὰ τὸν Ἔφορο Στρ. Πελεκίδη[110]. Τὸν Ἰούλιο τοῦ ἑπομένου ἔτους στὸ πρῶτο φύλλο τῆς ἐφημερίδος *Νέα Ἔδεσσα* δημοσιεύεται προκήρυξη στὴν ὁποίαν καλοῦνται οἱ Ἐδεσσαῖοι νὰ συμβάλουν στὴν ἵδρυση μουσείου καὶ ἀναγγέλλεται ἡ σύσταση ἐπιτροπῆς «πρὸς περισυλλογὴν τῶν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἐσκορπισμένων ἀρχαιοτήτων ἀποτελουμένη ἀπὸ τοὺς κ.κ. Ἀ. Φράγκον, Δήμαρχον, Κ. Σιβέναν ὀδοντίατρον καὶ Ἐ. Χατζητρύπκον, βιομήχανον»[111]. Ἐπὶ τέλους, ἔστω καὶ μὲ καθυστέρηση δύο ἐτῶν, ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας στὴν Μακεδονία ἀνέλαβε δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ τὸν Αὔγουστο τοῦ 1922 γιὰ τὴν ἀνεύρεση τῶν ἐνεπίγραφων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ ναοῦ τῆς θεᾶς Μᾶς. Ἡ ἀνασκαφικὴ αὐτὴ ἔρευνα ἐπέτρεψε τὴν ἐκ νέου ἀποκάλυψη ἀλλὰ ὄχι καὶ τὴν περισυλλογή των, καθὼς καὶ τὴν διαπίστωση ὅτι τὸ κτήριο ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχονταν δὲν ἦταν ναὸς ἀλλὰ πύλη τοῦ τείχους τῆς πόλεως στὴν ὁποίαν εἶχαν αὐτὰ ἐντοιχισθεῖ σὲ δεύτερη χρήση. Ὁ Στρ. Πελεκίδης στὴν δημοσίευση τῆς ἀνασκαφῆς του περιέλαβε διορθώσεις καὶ συμπληρώσεις στὴν ἔκδοση τοῦ Π. Παπαγεωργίου[112].

Τὸ βαθύτατο πλῆγμα ποὺ ὑπέστη ἡ ἐθνικὴ αὐτοπεποίθηση καὶ τὰ τεράστια οἰκονομικὰ καὶ κοινωνικὰ προβλήματα ποὺ συσσώρευσε ἡ Μικρασιατικὴ καταστροφὴ δὲν προσέφεραν πρόσφορο ἔδαφος γιὰ τὴν μέριμνα τῶν ἀρχαίων ἢ τὴν θεραπεία τῆς ἀρχαιολογίας. Ἐπὶ μία δεκαετία καὶ μέχρι τὸ 1934 ἡ περισυλλογὴ τῶν ἀρχαίων καὶ ἡ ἀπόθεσή τους στὸ γυμνάσιο τῆς πόλεως, ὅπου μεταφέρθηκε ὁ πυρήνας τῆς ἀρχαιολογικῆς συλλογῆς, ὀφείλεται στὴν πρωτοβουλία τοῦ ἀφοσιωμένου δημοδιδασκάλου Παύλου Χαρτομαζίδη[113]. Σύντομη παρουσίαση τῶν

---

106. Σχέδιο ἀναφορᾶς τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Μακεδονίας Εὐστ. Πελεκίδη πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως εἰς ἀπάντησιν διαταγῆς ὑπ' ἀρ. 11501/65463 τῆς 22ας Μαρτίου 1917.

107. Βλ. Χαρίτου, *Ἔδεσσα* 17-18.

108. Γεωργιάδη, *Ἱστορία* 13-14· βλ. ἀρ. **132**, **133**, **200**, **269** καὶ **315**, κατωτέρω.

109. Γεωργιάδη, *Ἱστορία* 21· πρβλ. Χαρίτου, *Ἔδεσσα* 7-8.

110. Διαταγὴ ὑπ' ἀρ. πρωτοκόλλου 17.914 τῆς 27ης Ἀπριλίου 1920 τοῦ Ὑπουργοῦ Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως Δ. Δίγκα πρὸς τὸν Ἔφορο Ἀρχαιοτήτων Στρ. Πελεκίδη καὶ συνημμένο ἐπεῖγον τηλεγράφημα πρὸς τὸ ὑπουργεῖο τοῦ Νομάρχη Πέλλης Σταματίου.

111. Χαρίτου, *Ἔδεσσα* 6-7.

112. Στρ. Πελεκίδη, «Ἀνασκαφὴ Ἐδέσσης», *ΑΔ* 8 (1923 [1925]) 259-69.

113. Πρβλ. τὴν ὑπ' ἀρ. 31/101/4 ἀναφορὰ τῆς 15ης Φεβρουαρίου τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Τμήματος Χωροφυλακῆς Ἐδέσσης πρὸς τὴν Διοίκηση, τὴν ἀναφορὰ τῆς 28ης Μαΐου 1949 τοῦ Π. Χαρτομαζίδη πρὸς τὸν Ἔφορο Ἀρχαιοτήτων

ἐπιγραφικῶν τεκμηρίων ποὺ εἶχαν μέχρι τότε ἀνακαλυφθεῖ στὴν Ἔδεσσα κάνει ὁ διδάκτωρ τῆς Φιλολογίας Εὐστάθιος Ἰ. Στουγιαννάκης στὴν μονογραφία του *Ἔδεσσα ἡ μακεδονικὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ*, ποὺ δημοσιεύθηκε στὴν Θεσσαλονίκη τὸ 1932[114]. Δυστυχῶς ἡ ἀξιοποίησή τους, καθὼς καὶ γενικώτερα τῶν ἀρχαιολογικῶν τεκμηρίων, ἐπηρεάζεται ἀρνητικὰ ἀπὸ τὴν τότε κοινὴ πεποίθηση περὶ τῆς ταυτίσεως τῶν Αἰγεῶν μὲ τὴν Ἔδεσσα.

Νέα ἐποχὴ γιὰ τὶς ἀρχαιότητες τῆς Ἔδεσσας ἀρχίζει μὲ τὴν ἀπόφαση τῆς Πολιτείας νὰ διορίσει τὸ 1934 ἕκτατο ἐπιμελητὴ ἀρχαιοτήτων, ὁ ὁποῖος ἀναλαμβάνει τὰ χρέη μόνιμου ἐκπροσώπου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας στὴν πόλη[115]. Ὁ καθηγητὴς τοῦ Γυμνασίου Ἐδέσσης Ν. Τσαϊλακόπουλος ἐσφράγισε μὲ τὴν ἀμφιλεγόμενη προσωπικότητά του[116] τὴν λοιπὴ περίοδο τοῦ Μεσοπολέμου μέχρι τὴν ἀποχώρησή του λόγῳ μεταθέσεως στὴν Μυτιλήνη τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1940. Ἐνθουσιώδης ἑλληνολάτρης ὅσο καὶ ἀνελλήνιστος ἐρασιτέχνης, ἀκραῖο μεῖγμα γενναιοφροσύνης καὶ ἐγωπάθειας, ἀναλώθηκε ἀφιλοκερδῶς γιὰ νὰ ἐμπνεύσει στοὺς Ἐδεσσαίους τὴν ἀγάπη τῶν ἀρχαίων καὶ νὰ ἐπιτύχει τὴν ἵδρυση μουσείου ἄξιου τοῦ ἔνδοξου παρελθόντος τῆς πόλεως. Οἱ ἔριδές του μὲ τὶς δημοτικὲς ἀρχὲς καὶ τοὺς προϊσταμένους του τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας γεμίζουν τὶς σελίδες τοῦ ἀρχείου ἐγγράφων τῆς Ἐφορείας Μακεδονίας καὶ τοῦ αὐτοβιογραφικοῦ βιβλίου ποὺ ἐξέδωσε, συνταξιοῦχος ἤδη, τὸ 1985[117]. Ὁπωσδήποτε τὰ ἐπιτεύγματά του δὲν εἶναι εὐκαταφρόνητα. Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1934 ἐπισκέφθηκε τὴν Ἔδεσσα ὁ Ἔφορος Ἀρχαιοτήτων Μακεδονίας καὶ Θράκης Ν. Κοτζιᾶς καὶ εἰσηγήθηκε στὴν Δημαρχιακὴ Ἐπιτροπὴ τὴν ἀπαλλοτρίωση τῶν ἀρχαιολογικοῦ ἐνδιαφέροντος κτημάτων, τὴν διάθεση ἐργατῶν γιὰ τὴν διεξαγωγὴ ἀνασκαφῶν καὶ τὴν ἐξεύρεση κατάλληλης αἴθουσας γιὰ τὴν στέγαση τῶν ἀρχαιοτήτων[118]. Τὸν Νοέμβριο τοῦ 1934, μὲ ἀπόφαση τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου ἀποφασίζεται ἡ ἵδρυση «Μουσείου Ἀρχαιοτήτων» στὴν αἴθουσα τοῦ πρώην Ἀστυνομικοῦ Τμήματος Ἐδέσσης[119], στὸ προαύλιο τοῦ νομαρχιακοῦ καταστήματος, καὶ ἡ ἐπιχορήγηση τοῦ ἕκτακτου ἐπιμελητοῦ μὲ 3.000 δραχμὲς γιὰ τὸν καλλωπισμὸ καὶ ἐξοπλισμὸ τῆς αἴθουσας, τὴν ὁποία ἐπαυξάνει ὁ Ν. Τσαϊλακόπουλος μὲ τὴν κατ' ἐπάγγελμα ἐκφώνηση ἐπικηδείων[120]! Μὲ τὰ ἔσοδα αὐτὰ ὁ ἕκτακτος

Μακεδονίας, καθὼς καὶ τὸ παράλογο μένος τοῦ Ν. Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 44-48, ἐναντίον τοῦ Χαρτομαζίδη.

114. Βλ. Στουγιαννάκη, *Ἔδεσσα* 285-89.

115. Ὁ Τσαϊλακόπουλος, *Ἵδρυση* 105, ἀναφέρει ὡς ἡμερομηνία διορισμοῦ του τὴν 29η Νοεμβρίου 1933, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ὑπ' ἀρ. 153/99 ἔγγραφο τοῦ Γυμνασιάρχη Ἐδέσσης πρὸς τὸν Ἔφορο Ἀρχαιοτήτων Μακεδονίας προκύπτει ὅτι ἡ ἀποδοχὴ τῶν καθηκόντων τοῦ ἕκτακτου ἐπιμελητοῦ ἀπὸ τὸν Ν. Τσαϊλακόπουλο, δευτεροβάθμιο καθηγητὴ τοῦ Γυμνασίου, χρονολογεῖται ἀπὸ τὴν 10η Φεβρουαρίου 1934, σὲ εὐχαριστήριο δὲ ἐπιστολὴ τοῦ ἰδίου πρὸς τὸν Ὑπουργὸ Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων Ἰ. Μαρκόπουλο ὡς ἡμερομηνία διορισμοῦ του ἀναφέρεται ἡ 31η Μαρτίου 1934.

116. Ποὺ ὀφείλεται ἐν πολλοῖς στὶς δραματικὲς ἐμπειρίες τῆς παιδικῆς του ἡλικίας: βλ. Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 9-10.

117. Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση*· πρβλ. Χαρίτου, *Ἔδεσσα* 10-11.

118. Βλ. ὑπ' ἀρ. πρωτοκόλλου 809 τῆς 28ης Νοεμβρίου 1934 ἔγγραφο τοῦ Ν. Κοτζιᾶ πρὸς τὸν Δήμαρχο Ἐδέσσης· πρβλ. Χαρίτου, *Ἔδεσσα* 9-10.

119. Ἀναφορὰ ὑπ' ἀρ. πρωτοκόλλου 6154 τῆς 12ης Νοεμβρίου 1934 τοῦ Δημάρχου Ἐδέσσης Γ. Πέτσου πρὸς τὸν Ν. Τσαϊλακόπουλο μὲ κοινοποίηση στὸν Ἔφορο Ἀρχαιοτήτων Μακεδονίας Ν. Κοτζιᾶ. Πρβλ. τὴν ὑπ' ἀρ. πρωτοκόλλου 76100/6181 τῆς 8ης Δεκεμβρίου 1934 διαταγὴ τοῦ Ὑπουργοῦ Θρησκευμάτων καὶ Παιδείας Π. Ράλλη, ποὺ ἐπικυρώνει τὴν ἐναπόθεση καὶ τακτοποίηση τῶν ἀρχαιοτήτων «τῆς αὐτόθι ἀρχαιολογικῆς συλλογῆς» στὴν νέα της τοποθεσία.

120. Ὑπ. ἀρ. πρωτοκόλλου 163 τῆς 4ης Μαρτίου 1940 ἀναφορὰ τοῦ Τσαϊλακόπουλου πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Θρησκευμάτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας· πρβλ. Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 19-24 καὶ 28-32.

ἐπιμελητὴς περιέρχεται τὸν νομὸ Πέλλης εἰς ἄγραν ἀρχαιοτήτων, ὀργανώνει ἐξορμήσεις τῶν μαθητῶν του στὴν ὕπαιθρο καὶ γίνεται ἀκάματος κήρυκας τῆς ἀρχαιολατρείας[121]. Παρ' ὅλον ὅτι ὁ ἐριστικός του χαρακτήρας καὶ ὁ ἄκρατος τοπικὸς ἐθνικισμός του τὸν ἔφεραν σὲ ρήξη τόσο μὲ τὸν ἔφορο Ν. Κοτζιᾶ[122] ὅσο καὶ μὲ τὸν δήμαρχο Γ. Πέτσο[123], ὁ γνήσιος καὶ πηγαῖος ἐνθουσιασμός του ἦταν προφανῶς μεταδοτικός, καθὼς ἐντυπωσίασε τόσο τὸν τότε διάδοχο Παῦλο, ὁ ὁποῖος κατὰ τὰ τέλη τοῦ θέρους 1937 ἐπισκέφθηκε τὴν Ἔδεσσα, ὥστε μεσολάβησε γιὰ τὴν ἀνακήρυξη τοῦ τεμένους Γενῆ Τζαμὶ ὡς διατηρητέου ἱστορικοῦ μνημείου καὶ τὴν διάθεσή του ὡς μουσείου τῆς πόλεως[124]. Ἐν τούτοις, παρὰ τὶς προσπάθειες τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐλευθερωθεῖ τὸ Γενὶ Τζαμὶ ἀπὸ τὸ ἐκεῖ ἀποθηκευμένο στρατιωτικὸ ὑλικό, ἡ δὲ ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ τῆς πόλεως μεταφέρθηκε προσωρινὰ σὲ πρώην καφενεῖο τῆς ἰχθυαγορᾶς στὴν Πλατεῖα Τημενιδῶν[125].

Σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν τελευταία περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ἔδεσσα προσείλκυσε μεγάλο ἀριθμὸ ἐπαγγελματιῶν ἀρχαιολόγων ἢ ἐρασιτεχνῶν ἀρχαιοφίλων, ἡ περίοδος μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν παντελῆ σχεδὸν ἀπουσία ξένων μελετητῶν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ πλούτου τῆς πόλεως, καθὼς ἐπίσης καὶ ἐπιστημονικῶν δημοσιεύσεων[126]. Εἴκοσι δύο ὁλόκληρα χρόνια χωρίζουν τὴν ἐπίσκεψη τῶν A. Plassart καὶ G. Blum ἀπὸ ἐκείνην τῶν Ch. Edson καὶ J. M. R. Cormack, οἱ ὁποῖοι ἦλθαν νὰ μελετήσουν τὶς ἐπιγραφὲς τῆς Ἔδεσσας τὰ τέλη Ὀκτωβρίου τοῦ 1936 ἐν ὄψει τῆς ἐκδόσεως τοῦ συντάγματος τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὴν Πρωσσικὴ Ἀκαδημία Ἐπιστημῶν[127]. Παρ'

---

121. Ὑπ. ἀρ. πρωτοκόλλου 1, 14 καὶ 17 τῆς 13ης Φεβρουαρίου, 26ης Μαΐου καὶ 26ης Σεπτεμβρίου ἀντίστοιχα ἀναφορὲς τοῦ Ν. Τσαϊλακόπουλου πρὸς τὸν Ἔφορο Ἀρχαιοτήτων Μακεδονίας, πρβλ. Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 39-40, πρβλ. 112-16.

122. Ὑπ. ἀρ. πρωτοκόλλου 13751/852 τῆς 3ης Μαρτίου ἐπιστολὴ τοῦ Ὑπουργοῦ Θρησκευμάτων καὶ Παιδείας Γ. Λογοθέτη πρὸς τὸν Ἔφορο Ἀρχαιοτήτων Μακεδονίας, ὑπ' ἀρ. πρωτοκόλλου 1492 τῆς 21ης Μαρτίου 1936 ἀναφορὰ τοῦ Ἐφόρου Μακεδονίας Ν. Κοτζιᾶ πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας, ὑπ' ἀρ. πρωτοκόλλου 32 τῆς 22ας Μαρτίου 1936 ἀναφορὰ τοῦ Ν. Τσαϊλακόπουλου πρὸς τὸν Ἔφορο Ἀρχαιοτήτων Μακεδονίας, ὑπ' ἀρ. 2104 τῆς 23ης Ἀπριλίου 1937 ἀναφορὰ τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Μακεδονίας πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Θρησκευμάτων καὶ Παιδείας. Πρβλ. Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 60-62.

123. Ὑπ. ἀρ. πρωτοκόλλου 51 τῆς 20ης Ἰουνίου 1936 ἀναφορὰ τοῦ Ν. Τσαϊλακόπουλου πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Θρησκευμάτων καὶ Παιδείας, ὑπ' ἀρ. πρωτοκόλλου 45047/2927 τῆς 8ης Ἰουλίου 1936 ἐντολὴ τοῦ Διευθυντοῦ Τμήματος Ἀρχαιολογίας Γ. Οἰκονόμου πρὸς τὸν Ἔφορο Ἀρχαιοτήτων Μακεδονίας, ὑπ' ἀρ. πρωτοκόλλου 4535 τῆς 19ης Αὐγούστου ἀναφορὰ τοῦ Δημάρχου Ἐδέσσης Γ. Πέτσου πρὸς τὸν Ἔφορο Ἀρχαιοτήτων Μακεδονίας καὶ ὑπ' ἀρ. 53 τῆς 19ης Σεπτεμβρίου 1936 ἀναφορὰ πρὸς τὸν ἴδιο τοῦ Ν. Τσαϊλακόπουλου.

124. Βασιλικὸ Διάταγμα τῆς 15ης Ὀκτωβρίου 1937 (ΦΕΚ 428/23-10-37), ποὺ παραθέτει ὁ Χαρίτος στὸ πόνημά του *Ἔδεσσα* 11-12 : «Ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὸν Νόμον 2447 καὶ τὴν ἐν τῇ 69ῃ συνεδρίᾳ ὁμόφωνον γνωμάτευσιν τοῦ Γνωμοδοτικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συμβουλίου, προτάσει τοῦ Ἡμετέρου ἐπὶ τῶν Θρησκευμάτων καὶ Παιδείας Ὑπουργοῦ, ἀποφασίζομεν καὶ διατάσσομεν: Κηρύσσομεν Διατηρητέον Ἱστορικὸν Μνημεῖον τὸ ἐν Ἐδέσσῃ Γενὴ Τζαμί, ἵνα χρησιμεύσῃ καὶ ὡς Μουσεῖον τῆς πόλεως ταύτης. Εἰς τὸν αὐτὸν Ὑπουργὸν ἀνατίθεμεν τὴν δημοσίευσιν καὶ ἐκτέλεσιν τοῦ παρόντος Διατάγματος. Ἐν Ἀθήναις τῇ 15ῃ Ὀκτωβρίου 1937. Γεώργιος Β΄. Ὁ ἐπὶ τῆς Ἐθνικῆς Παιδείας Ὑπουργὸς Κ. Γεωργακόπουλος». Πρβλ. Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 63-69, πρβλ. ὑπ' ἀρ. πρωτοκόλλου 97890/5729 τῆς 24ης Νοεμβρίου 1937 ἔγγραφο τοῦ Διευθυντοῦ Τμήματος Ἀρχαιοτήτων Σπ. Μαρινάτου πρὸς τὸν Ἔφορο Ἀρχαιοτήτων Μακεδονίας.

125. Ἔγγραφα ὑπ' ἀρ. 171 καὶ 172 τῆς 1ης Ἀπριλίου 1938 τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Μακεδονίας πρὸς τὸν Δήμαρχο καὶ τὸν Στρατιωτικὸ Διοικητὴ Ἐδέσσης, πρβλ. Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 70.

126. Πλὴν ἐκείνων τοῦ A. Plassart καὶ Στρ. Πελεκίδη, γιὰ τὶς ὁποῖες ἔγινε ἤδη λόγος.

127. Ὁ J. M. R. Cormack ἐργάσθηκε μόνος, διότι ὁ συνάδελφός του καὶ κύριος ἐντολοδόχος τῆς Ἀκαδημίας Ch. Edson εἶχε προσβληθεῖ ἀπὸ γρίππη (ἐπιστολὴ τοῦ Ch. Edson πρὸς τὸν Sterling Dow τῆς 5ης Νοεμβρίου 1936). Γιὰ τὸ ἐκδοτικὸ πρόγραμμα τοῦ συντάγματος, βλ. *ΕΚΜ* Α΄ σελ. 59-63.

ὅλον ὅτι ὁ Ν. Κοτζιᾶς εἶχε φροντίσει νὰ εἰδοποιήσει σχετικὰ τόσο τὶς ἀστυνομικὲς ἀρχὲς ὅσο καὶ τὸν ἔκτακτο ἐπιμελητὴ ἀρχαιοτήτων Ἐδέσσης, παρακαλώντας τον νὰ παράσχει «πᾶσαν δυνατὴν καὶ νόμιμον εὐκολίαν καὶ συνδρομὴν διὰ τὴν ἀπρόσκοπτον ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου»[128], ὁ Ν. Τσαϊλακόπουλος, κατὰ τὸν προϊστάμενό του, «ἀντὶ νὰ παράσχῃ αὐτοῖς προθύμως πᾶσαν εὐκολίαν εἰς τὸ ἐπιστημονικόν των ἔργον ... τοσαύτας δυσκολίας παρενέβαλεν αὐτοῖς, ὥστε οἱ ἀτυχεῖς συνάδελφοι ἠναγκάσθησαν νὰ ζητήσωσι τὴν συνδρομὴν τῆς Ἀστυνομίας Ἐδέσσης». Σὺν τοῖς ἄλλοις ὁ ἔκτακτος ἐπιμελητής, κατὰ τὴν ὡς ἄνω πάντοτε καταγγελία, «ἀφήρεσεν ἄνευ ἀδείας σημαντικὴν ποσότητα χάρτου ἐπιγραφικοῦ, ἵνα καταρτίσῃ πλήρη σειρὰν (ἄχρηστον βεβαίως αὐτῷ) ἐκτύπων τῶν δημοσιευμένων ἐπιγραφῶν τῆς συλλογῆς»[129]. Ἡ ἐνθουσιώδης περιγραφὴ τῆς ἐπισκέψεως (ἐμπνευσμένη προφανῶς ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Ν. Τσαϊλακόπουλο) στὸν τοπικὸ τύπο[130] θὰ ἐνέβαλλε σὲ ὑποψίες ὅτι ὁ Ν. Κοτζιᾶς ὑπερβάλλει λόγῳ τῆς διενέξεώς του μὲ τὸν ἔκτακτο ἐπιμελητή, ἐὰν οἱ αἰτιάσεις του δὲν ἐπιβεβαιώνονταν ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Ch. Edson[131]. Ὁπωσδήποτε, κατὰ τὸ τριήμερο ὅπου ἐργάσθηκε ἐκεῖ, ὁ Cormack ἀντέγραψε, ἐκτύπωσε καὶ ἐνίοτε φωτογράφησε, συχνὰ ὑπὸ δύσκολες συνθῆκες[132], εἴκοσι ἑπτὰ ἐνεπίγραφα μνημεῖα ποὺ ἀπέκειντο στὴν Ἀρχαιολογικὴ Συλλογή, τοὺς ναοὺς καὶ τὴν μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος ἢ ἀκόμη κατὰ χώραν στὴν ἄνω πόλη καὶ τὸν Λόγγο[133].

Παρὰ τὴν ἀτελῆ του ἐπιστημονικὴ κατάρτιση, τὴν ἐγωπάθεια καὶ ἀμετροέπειά του, δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι τὸ ἔργο τοῦ Ν. Τσαϊλακόπουλου ὑπῆρξε πρωτοποριακὸ καὶ θεμελιῶδες. Σ' αὐτὸν ὀφείλεται ἡ σύνταξη τοῦ πρώτου καταλόγου 134 ἀρχαιοτήτων τῆς Ἀρχαιολογικῆς

---

128. Ὑπ. ἀρ. πρωτοκόλλου 1856 καὶ 1857 ἔγγραφα τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Μακεδονίας πρὸς τὶς Ἀστυνομικὲς Ἀρχὲς Ἐδέσσης καὶ τὸν Ἔκτακτο Ἐπιμελητὴ Ἀρχαιοτήτων Ἐδέσσης ἀντίστοιχα.

129. Ὑπ. ἀρ. 2104 τῆς 23ης Ἀπριλίου 1937 ἀναφορὰ τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Μακεδονίας πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Θρησκευμάτων καὶ Παιδείας. Ὁ Ν. Κοτζιᾶς κατηγορεῖ ἐπίσης τὸν Τσαϊλακόπουλο ὅτι «ἔτριψε διὰ συρματίνου μάκτρου (συρματόβουρτσας!!) τὰ γλυπτὰ τῆς συλλογῆς».

130. Ἐφημ. *Ἐλεύθερος Λόγος* τῆς 8ης Νοεμβρίου 1936 (καὶ ὄχι 1938, ὅπως γράφει ἐκ παραδρομῆς ὁ Τσαϊλακόπουλος, *Ἵδρυση* 101), ὅπου, μεταξὺ ἄλλων, γράφεται ὅτι οἱ δύο ξένοι ἐπιστήμονες ἐξέφρασαν «τὰς εὐχαριστίας των διὰ τὰς ὅλας πρὸς αὐτοὺς ὑλικὰς καὶ ἠθικὰς ἐπιδαψιλεύσεις τούτου διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου των».

131. Σὲ ἐπιστολή του τῆς 5ης Νοεμβρίου τοῦ 1936 πρὸς τὸν Sterling Dow («...the Epimeletes of Antiquities at Edessa is much madder than Robinson and by recounting his misdemeanour to Makaronas we succeeded in breaking even»).

132. Πρβλ. τὸ σχόλιο σχετικὰ μὲ τὴν Ἁγία Τριάδα: «Work in Ἁγ. Τριάδα is somewhat difficult. There are three live animals chained in the courtyard, a dog who barks fiercely and two madmen chained by the neck with a heavy iron collar. If any of these 3 chains snap, there'll be one epigraphist less in Greece. The church is always closed and the man who has the key is always in Edessa for the day, it seems», καὶ ἐκεῖνο σχετικὰ μὲ τὶς ἐπιγραφὲς τῆς Μᾶς, ποὺ ἔκειντο ἀκόμη κατὰ χώραν στὸν Λόγγο: «Essay in submarine epigraphy. 136. At the foot of a waterfall and in the river bed a marble block. Work is very difficult as the stone is embedded in the river and it is necessary to stand in the water to work....Squeezes are very difficult to take one can imagine. What with having to stand in the water with my hands in a nettle bush and finding my squeezes tearing repeatedly on the sharp rough edges of the moulding, I find A 1 and 2 difficult to squeeze... I salved my conscience by taking another photograph. As one works one is given a shower bath gratis».

133. Ἐπιγρ. ἀρ. **129**, **131**, **133**, **138**, **143**, **145**, **146**, **154**, **155**, **161**, **172**, **177**, **181**, **182**, **187**, **188**, **192**, **200**, **213**, **214**, **216**, **219**, **220**, **224**, **226**, **229**, **258**, **269**, **274** ἀπὸ τὴν Ἔδεσσα· βλ. ἐπίσης ἀρ. **102** ἀπὸ τὴν Μίεζα, **126** ἀπὸ τὴν Νεάπολι καὶ **618** ἀπὸ τὴν Ἀλμωπία. Τρεῖς ἀκόμη ἐπιγραφὲς ἀπὸ τὴν χώρα τῆς Ἔδεσσας ἐμελέτησε ὁ Edson τὸ ἑπόμενο ἔτος (ἀρ. **390**, **392-393**). Ὁ καρπὸς τῆς ἐργασίας αὐτῆς δημοσιεύθηκε πολὺ ἀργότερα (J. M. R. Cormack, στὸ *Studies Robinson* II 374-81· τοῦ ἰδίου, «Inscriptions from Macedonia», *BSA* 58 [1963] 20-29).

Συλλογῆς Ἐδέσσης καὶ ἡ ἵδρυση τοῦ Μουσείου τῆς πόλεως στὸ Γενὶ Τζαμί, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἀξιώθηκε νὰ ἰδεῖ ὁ ἴδιος τὴν ὁλοκλήρωση τῶν ὀνείρων του.

Τὸν Ν. Τσαϊλακόπουλο, ποὺ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1940 μετατέθηκε στὴν Μυτιλήνη, διαδέχθηκε στὴν θέση τοῦ ἐκτάκτου ἐπιμελητοῦ ἕως τὸν Δεκέμβριο τοῦ ἰδίου ἔτους ὁ γυμνασιάρχης Μιχ. Σκαρδάσης, κατόπιν ὁ καθηγητὴς τοῦ Γυμνασίου Κ. Παπαϊωάννου[134] καὶ τέλος, τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1941, ὁ νεοδιορισθεὶς καθηγητὴς τοῦ Γυμνασίου Ἰ. Μ. Χαρίτος[135]. Ὁ νέος ἐπιμελητὴς συνεδύαζε τὴν φλογερὴ ἀγάπη τῶν ἀρχαίων μὲ τὴν σοβαρότητα καὶ συστηματικότητα, ποὺ συχνὰ ἔλειπε ἀπὸ τὸν χειμαρρώδη προκάτοχό του. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του καὶ μεσούσης τῆς γερμανικῆς κατοχῆς καὶ μὲ τὴν παρεμβολὴ πολλῶν ἐμποδίων, ποὺ ἀπείλησαν νὰ τὴν ματαιώσουν, ἐπιτεύχθηκε ἐν τέλει τὸ θέρος τοῦ 1942 ἡ μεταφορὰ τῆς ἀρχαιολογικῆς συλλογῆς στὸ Γενὶ Τζαμὶ μὲ τὴν συνδρομὴ τοῦ Δήμου καὶ τοῦ ἐργοστασίου Τσίτση. Ὁ Ἰ. Μ. Χαρίτος, στὸν ὁποῖον προφανῶς δὲν παρεδόθη ἀπὸ τὸν ἀμέσως προκάτοχό του ὁ κατάλογος ποὺ εἶχε συντάξει ὁ Τσαϊλακόπουλος, συνέταξε νέο κατάλογο[136], ὀργάνωσε τὴν ἔκθεση τῶν ἀρχαιοτήτων, συνέταξε ἐπεξηγηματικὲς πινακίδες, ἐνῷ παράλληλα ἐξακολούθησε νὰ περισυλλέγει τὰ διάσπαρτα στὴν πόλη καὶ τὴν γύρω ὕπαιθρο ἀρχαῖα[137]. Τὰ ἐγκαίνια τοῦ νέου μουσείου τελέσθηκαν παρὰ τὶς ἀντιρρήσεις τοῦ τότε Διευθυντοῦ Ἱστορικῶν Μνημείων καὶ Ἀρχαιολογίας Ν. Παππαδάκι[138], μὲ κάθε ἐπισημότητα τὴν 6ην Δεκεμβρίου 1942[139].

Ὁ Ἰ. Μ. Χαρίτος κατόρθωσε νὰ ἐξασφαλίσει τὸν σεβασμὸ τοῦ μουσείου ἀπὸ Γερμανούς, ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ Ἕλληνες ἐπίδοξους καταπατητές[140], καθ' ὅλην τὴν διάρκεια τῆς Κατοχῆς, ἀλλὰ ἡ ἔκρυθμη κατάσταση ποὺ δημιουργήθηκε κατὰ τὴν σταδιακὴ ἀποχώρηση τῶν γερμανικῶν στρατευμάτων, τὸν ἀνάγκασαν νὰ ἐγκαταλείψει τὴν Ἔδεσσα τὸν Ἰούνιο τοῦ 1944 καὶ νὰ παραδώσει τὸ μουσεῖο καὶ τὶς καταγεγραμμένες 191 ἀρχαιότητες τοῦ νέου καταλόγου στὸν συνταξιοῦχο δημοδιδάσκαλο Δ. Γεωργιάδη[141].

Τὴν 12η Σεπτεμβρίου 1944 οἱ Γερμανοὶ κατὰ τὴν ἀποχώρησή τους πυρπόλησαν τὴν παλαιὰ χριστιανικὴ συνοικία Βαρόσι καταστρέφοντας μεταξὺ ἄλλων τὸν ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ ἕνα ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα καὶ ὡραιότερα ἐπιτύμβια μνημεῖα, ποὺ ἦταν

---

134. Πρᾶξις παραδόσεως καὶ παραλαβῆς μὲ ἡμερομηνία 16 Δεκεμβρίου 1940. Πρβλ. Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 27-28 καὶ 141-47.

135. Χαρίτου, *Ἔδεσσα* 3.

136. Οἱ ἀριθμοὶ καταλόγου τοῦ Χαρίτου ἐμφανίζονται ἐντὸς γωνιωδῶν ἀγκυλῶν στὴν παροῦσα δημοσίευση. Καταγράφονται ἐπίσης συστηματικὰ ἀπὸ τὸν *ΚΑΑΣΕδ* (γιὰ τὴν σύνταξη τοῦ ὁποίου βλ. σημ. 163).

137. Χαρίτου, *Ἔδεσσα* 13-14. Πρβλ. ἀναφορὰ ὑπ' ἀρ. πρωτοκόλλου 10 τῆς 16ης Αὐγούστου 1942 τοῦ Ἰ. Χαρίτου πρὸς τὴν Διεύθυνση Ἱστορικῶν Μνημείων καὶ Ἀρχαιολογίας τῆς Γενικῆς Διοικήσεως Μακεδονίας καὶ ἀναφορὲς ὑπ' ἀρ. πρωτοκόλλου 21 τῆς 7ης Δεκεμβρίου 1942, 33 τῆς 3ης Μαρτίου, 46 τῆς 24ης Αὐγούστου, 48 τῆς 1ης Ὀκτωβρίου 1943 καὶ 60 τῆς 10ης Μαρτίου 1944 ἀντίστοιχα τοῦ Ἰ. Χαρίτου πρὸς τὸν Ἔφορο Ἀρχαιοτήτων Μακεδονίας.

138. Ἔγγραφο ὑπ' ἀρ. πρωτοκόλλου 19481 τῆς 26ης Αὐγούστου 1942 τοῦ Ν. Παππαδάκι πρὸς τὸν Ἰ. Χαρίτο.

139. Ἀναφορὰ ὑπ' ἀρ. πρωτοκόλλου 25 τῆς 14ης Δεκεμβρίου 1942 τοῦ Ἰ. Χαρίτου πρὸς τὸν Ἔφορο Ἀρχαιοτήτων Μακεδονίας.

140. Ἔγγραφα ὑπ' ἀρ. 21571 καὶ 21574 τῆς 28ης Ὀκτωβρίου καὶ 14ης Δεκεμβρίου 1944 τοῦ Ν. Παππαδάκι πρὸς τὸν Νομάρχη Ἐδέσσης καὶ τὴν Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων ἀντίστοιχα.

141. Χαρίτου, *Ἔδεσσα* 29. Στὴν ὑπ' ἀρ. 60 ἀναφορά του τῆς 10ης Μαΐου 1944 ὁ Ἰ. Χαρίτος μὲ διακριτικὴ ἀλλὰ δικαιολογημένη ὑπερηφάνεια ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1943 εἰσήχθησαν στὸ μουσεῖο 51 νέα εὑρήματα, ὅτι συνετάγη πλήρης κατάλογος τῶν εὑρημάτων, ὅτι τὸ μουσεῖο παρέμεινε ἀνοικτὸ τρεῖς ἡμέρες τὴν ἑβδομάδα φυλασσόμενο ἀπὸ φύλακα μισθοδοτούμενο ἀπὸ τὸν Δῆμο καὶ ὅτι τὸ ἐπισκέφθηκαν ἄνω τῶν τεσσάρων χιλιάδων Ἑλλήνων καὶ ξένων.

ἐντοιχισμένο ἐκεῖ (βλ. ἀρ. **147**)[142]. Τὸν Νοέμβριο τοῦ ἰδίου ἔτους τὸ Γενὶ Τζαμὶ κατελήφθη καὶ χρησιμοποιήθηκε ὡς στρατιωτικὴ ἀποθήκη ἀπὸ τοὺς ἀντάρτες. Ὅταν αὐτοὶ τὸ ἐγκατέλειψαν τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1945, λεηλατήθηκε, χωρὶς ὁ νέος ἔκτακτος ἐπιμελητὴς Ἀ. Παπαχρήστου νὰ μπορέσει νὰ ἀντιδράσει. Τὸ μόνο ποὺ ἐπέτυχε, προτοῦ ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὸν Φ. Μάρκου, ἦταν ἡ ἀπομάκρυνση τοῦ ἐπικίνδυνου στρατιωτικοῦ ὑλικοῦ ποὺ εἶχε ἀποθηκεύσει ἐκεῖ ὁ ΕΛΑΣ[143]. Χειρότερο ὅμως πλῆγμα δέχθηκε τὸ μουσεῖο ἀπὸ τὶς νόμιμες ἀρχές, ὅταν τὴν 12η Σεπτεμβρίου, παρὰ τὶς διαμαρτυρίες τοῦ Ἀ. Παπαχρήστου, μὲ διαταγὴ τοῦ Νομάρχη Πέλλης Ν. Ἡγουμενίδη ἡ Ἀγροτικὴ Τράπεζα κατέλαβε τὸ Γενὶ Τζαμὶ καὶ τὸ μετέτρεψε σὲ ἀποθήκη τροφίμων. Οἱ διαμαρτυρίες καὶ τὰ διαβήματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας ὑπῆρξαν ἐξ ἴσου μάταια μὲ τὴν συγκινητικὴ ἐπιστολὴ ποὺ ὁ Ἰ. Χαρίτος ἀπέστειλε ἀπὸ τὸ Ἀλιβέρι, ὅπου εἶχε μετατεθεῖ, πρὸς τὸν νομάρχη Πέλλης[144].

Τὸν Φ. Μάρκου διαδέχθηκε ἀπὸ τὸ 1946 ἡ καθηγήτρια Μαρία Βαλάσσα, ἡ ὁποία παρέμεινε στὴν θέση αὐτὴν ἕως τὸ 1951, ὁπότε ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὸν καθηγητὴ τῆς Γαλλικῆς Ἀ. Βασδάρη, χωρὶς νὰ σημειωθεῖ καμμία πρόοδος στὸ θέμα τοῦ μουσείου, παρὰ τὰ ἐπανειλημμένα διαβήματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας[145]. Μόλις τὴν 29η Δεκεμβρίου 1952 ἐδέησε ἡ Ἀγροτικὴ Τράπεζα νὰ παραδώσει τὸ Γενὶ Τζαμὶ στὸν Ἀ. Βασδάρη, ὁ ὁποῖος στὸ ἴδιο ἔγγραφο μὲ τὸ ὁποῖο ἀνέφερε τὴν εὐτυχῆ αὐτὴν ἐξέλιξη ὑπέβαλλε καὶ τὴν παραίτησή του[146]. Ἡ ἄθλια κατάσταση τοῦ μουσείου διεκτραγωδεῖται ἀπὸ τὸν νέο ἔκτακτο ἐπιμελητὴ Στ. Παπαδήμου σὲ ἐπιστολὲς πρὸς τὸν Ἰ. Χαρίτο, ὁ ὁποῖος ἔστω καὶ ἀπὸ μακριὰ ἐξακολουθεῖ νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὶς ἀρχαιότητες τῆς Ἔδεσσας[147].

---

142. Ὑπ' ἀρ. πρωτοκόλλου 126 τῆς 14ης Ἰουλίου 1945 ἀναφορὰ τοῦ Ἐφόρου Μακεδονίας Χ. Μακαρόνα πρὸς τὴν Διεύθυνση Ἱστορικῶν Μνημείων καὶ Ἀρχαιολογίας τῆς Γενικῆς Διοικήσεως Κεντρικῆς Μακεδονίας. Πρβλ. Χαρίτου, *Ἔδεσσα* 30.

143. Ἔγγραφο ὑπ' ἀρ. 11763/580 τῆς 28ης Μαρτίου 1945 τοῦ Ὑπουργοῦ Παιδείας Κ. Ἀμάντου πρὸς τὸν Ἔφορο τῆς ΙΑ΄ Ἀρχαιολογικῆς Περιφέρειας, ἔγγραφο ὑπ' ἀρ. πρωτοκόλλου 166 τῆς 7ης Ἰουλίου 1945 τοῦ Ἐφόρου Μακεδονίας Χ. Μακαρόνα πρὸς τὸν Ἔκτακτο Ἐπιμελητὴ Ἀ. Παπαχρήστου, ὑπ' ἀρ. πρωτοκόλλου 183 τῆς 1ης Σεπτεμβρίου 1945 ἔγγραφο τοῦ ἰδίου πρὸς τὴν Διεύθυνση Ἱστορικῶν Μνημείων καὶ Ἀρχαιολογίας τῆς Γενικῆς Διοικήσεως Κεντρικῆς Μακεδονίας, ὑπ' ἀρ. πρωτοκόλλου 236 τῆς 1ης Σεπτεμβρίου 1945 ἔγγραφο τοῦ ἰδίου πρὸς τὴν Ἀνωτάτη Στρατιωτικὴ Διοίκηση.

144. Ὑπ' ἀρ. πρωτοκόλλου 25 καὶ 26 τῆς 12ης Σεπτεμβρίου 1945 ἀναφορὲς τοῦ ἐκτάκτου ἐπιμελητοῦ Ἐδέσσης Ἀ. Παπαχρήστου πρὸς τὸν Ἔφορο Ἀρχαιοτήτων ΙΑ΄ Ἀρχαιολογικῆς Περιφερείας καὶ ὑπ' ἀρ. 253 τῆς 15ης τοῦ ἰδίου μηνὸς τηλεγραφικὴ ἀναφορὰ τοῦ Ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων Δ. Λαζαρίδη πρὸς τὴν Διεύθυνση Ἀρχαιοτήτων τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, ὑπ' ἀρ. πρωτοκόλλου 27 τῆς 19ης Σεπτεμβρίου 1945 ἀναφορὰ τοῦ ἰδίου πρὸς τὸν ἴδιον καὶ ὑπ' ἀρ. 257, 259 τῆς 1ης Ὀκτωβρίου 1945 ἔγγραφο τοῦ Ἐφόρου ΙΑ΄ Ἀρχαιολογικῆς Περιφέρειας πρὸς τὴν Διεύθυνση Ἀρχαιοτήτων τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, ἐπιστολὴ Ἰ. Χαρίτου τῆς 22ας Νοεμβρίου 1945 πρὸς τὸν νομάρχη Πέλλης.

145. Ὑπ' ἀρ. πρωτοκόλλου 77 καὶ 200 τῆς 9ης Μαρτίου καὶ 6ης Αὐγούστου τοῦ 1951 ἔγγραφα τοῦ Ἐφόρου ΙΑ΄ Ἀρχαιολογικῆς Περιφέρειας Χ. Μακαρόνα πρὸς τὴν Διεύθυνση Ἀρχαιοτήτων τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας καὶ τὸν ἔκτακτο ἐπιμελητὴ ἀρχαιοτήτων Ἀ. Βασδάρη ἀντιστοίχως.

146. Ὑπ' ἀρ. πρωτοκόλλου 36 τῆς 29ης Δεκεμβρίου 1952 ἀναφορὰ τοῦ Ἀ. Βασδάρη πρὸς τὸν Ἔφορο Ἀρχαιοτήτων ΙΑ΄ Περιφερείας. Ἀξιομνημόνευτος εἶναι ὁ ἀναφερόμενος λόγος τῆς παραιτήσεως: «Παρακαλῶ ὅπως δεχθῆτε τὴν παραίτησίν μου διότι ὡς ἀντελήφθητε δὲν ξέρω νὰ χειρίζομαι καλὰ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, καὶ δημιουργοῦνται παρεξηγήσεις».

147. Χαρίτου, *Ἔδεσσα* 31: «Τὸ Μουσεῖον, Γενῆ Τζαμί, ἀπὸ ἔτους καὶ πλέον εἶναι ἐλεύθερον πλὴν ὅμως κλειστόν. Ἡ κατάστασίς του εἶναι ἀθλία. Εἶναι κατεστραμμένο στὸ δάπεδο, στὰ παράθυρα, στὴ στέγη, παντοῦ, στάζει ἐπίσης ἀπὸ παντοῦ (31.1.1955)». «Ἔχω δυόμισυ χρόνια τώρα δὲν κάνω τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ κρατῶ τὰ κλειδιὰ καὶ νὰ ἀλλάζω σπασμένες κλειδαριές (20.3.1956)».

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ σταδιακὴ ἀνασυγκρότηση, ἡ ἀναθέρμανση τῆς οἰκονομίας καὶ ἡ συνακόλουθη ἐκτέλεση οἰκοδομικῶν ἢ ἄλλων ἐργασιῶν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς πόλεως (ἰδιαίτερα ἡ κατασκευὴ ὑδροηλεκτρικοῦ ἐργοστασίου τῆς ΔΕΗ στοὺς καταρράκτες) ἀρχίζουν νὰ ἀποκαλύπτουν ἀρχαιότητες[148], οἱ κινητὲς ἀπὸ τὶς ὁποῖες, συχνὰ ἐνεπίγραφες, συσσωρεύονται στὸ Γενὶ Τζαμὶ καὶ ἀναφέρονται σὲ ἐκθέσεις τῶν ἐκτάκτων ἐπιμελητῶν Μαρίας Βαλάσσα[149], Ἀ. Βασδάρη[150], Στ. Παπαδήμα[151] καὶ τῆς διαδόχου του Γαρυφαλλιᾶς Τσεπκεντζῆ[152], καθὼς καὶ τῆς νεαρῆς τότε Ἐπιμελήτριας Ἀρχαιοτήτων Μαρίας Καραμανώλη[153], ἀλλὰ καὶ τοῦ πάντοτε ἀκάματου Π. Χαρτομαζίδη[154].

Τὸ 1963 ἡ Γενικὴ Διεύθυνση Ἀρχαιοτήτων ἀναγγέλλει στὴν ΙΑ΄ Περιφέρεια Κλασσικῶν Ἀρχαιοτήτων τὴν ἐπικείμενη ἐπισκευὴ τοῦ τζαμιοῦ καὶ ἐντέλλεται τὴν συμπλήρωση τοῦ εὑρετηρίου καὶ παράδοση τῆς συλλογῆς στὸν ἔκτακτο ἐπιμελητή[155]. Ἕνδεκα χρόνια ἀργότερα ὁ Ἰ. Χαρίτος δὲν ἔχει λόγους νὰ αἰσιοδοξεῖ[156]. Ἐν τούτοις μία σειρὰ ἀνεξαρτήτων μεταξύ τους ἐξελίξεων, ὅπως τὸ αὐξανόμενο ἐνδιαφέρον τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας[157], ὁ ζῆλος τοῦ νέου Ἐφόρου τῆς ΙΓ΄ Ἀρχαιολογικῆς Περιφερείας Φ. Πέτσα, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὸ 1967 ἐγκαινιάζει τὴν ἐπανάληψη τῶν συστηματικῶν ἀνασκαφῶν[158], καὶ τέλος ἡ ἐπαναδραστηριοποίηση καὶ ἐπιστροφὴ τοῦ Cormack στὴν Ἔδεσσα τὸ φθινόπωρο τοῦ 1966[159], σχηματίζουν ἕνα νέο σκηνικό. Ἡ αἰφνίδια μετάθεση

---

148. Γιὰ τὶς ἀρχαιολογικὲς ἔρευνες κατὰ τὸ δεύτερο ἥμισυ τοῦ τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, βλ. ἀναλυτικὰ Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 53-64.

149. Ἀναφορὰ τῆς 28ης Μαΐου 1949 τοῦ Π. Γ. Χαρτομαζίδη πρὸς τὸν Ἔφορο Ἀρχαιοτήτων Μακεδονίας, ἀναφορὰ τῆς 3ης Ἰουλίου 1949 τῆς Μαρίας Βαλάσσα πρὸς τὸν ἴδιον, ὑπ' ἀρ. πρωτοκόλλου 56 τῆς 18ης Ἰουλίου 1949 ἔγγραφο τοῦ Χ. Μακαρόνα πρὸς τὸν Νομομηχανικὸ Πέλλης.

150. Ὑπ' ἀρ. πρωτοκόλλου 12 τῆς 25ης Ἰουλίου 1951 ἀναφορὰ πρὸς τὸν Ἔφορο Ἀρχαιοτήτων ΙΑ΄ Περιφερείας καὶ ὑπ' ἀρ. πρωτοκόλλου 220 τῆς 8ης Αὐγούστου 1951 ἀναφορὰ τοῦ Χ. Μακαρόνα πρὸς τὴν Διεύθυνση Ἀρχαιοτήτων τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας.

151. Ἀναφορὲς τῆς 17ης Ὀκτωβρίου 1955, 4ης Ἀπριλίου 1956 καὶ 1ης Νοεμβρίου 1957 πρὸς τὴν Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων ΙΑ΄ Περιφερείας.

152. Ἀναφορὲς ὑπ' ἀρ. πρωτοκόλλου 6 καὶ 7 τῆς 12ης καὶ 20ης Ἰανουαρίου 1962 ἀντίστοιχα πρὸς τὴν Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων ΙΑ΄ Περιφερείας.

153. Ἀναφορὰ τῆς 31ης Μαΐου 1962 πρὸς τὸν Ἔφορο Ἀρχαιοτήτων ΙΑ΄ Ἀρχαιολογικῆς Περιφερείας. Πρβλ. Μ. Μιχαηλίδου, «Παλαιοχριστιανικὴ Ἔδεσσα», *ΑΔ* 23 (1968) *Μελ.* [1968] 195-200.

154. Ἐπιστολὴ τῆς 31ης Ἰανουαρίου 1951 πρὸς τὸν Ἔφορο Ἀρχαιοτήτων Μακεδονίας.

155. Ὑπ' ἀρ. πρωτοκόλλου 10735 ἔγγραφο τῆς 16ης Αὐγούστου 1963 τοῦ Ἰ. Κοντῆ πρὸς τὴν ΙΑ΄ Ἀρχαιολογικὴ Περιφέρεια.

156. Χαρίτου, *Ἔδεσσα* 31: «ἡ ψυχή μου περίλυπος ἐστί, διότι: α) ἐνῷ τὸ Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον κατὰ τὴν Κατοχὴν ἐπεσκέφθησαν χιλιάδες Γερμανοὶ στρατιωτικοὶ καὶ δὲν τὸ ἔθιξαν, οὔτε ἀφῄρεσάν τι, μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ ἐχθροῦ ὑπέστη καταστροφὰς ὑπό τινων Ἑλλήνων καὶ β) (...) δὲν ἔχει ἀκόμη τὸ Μουσεῖον τὸ ὁποῖον τῆς ἀξίζει, ὄνειρον πολλῶν παλαιῶν φιλομούσων ἀνδρῶν καὶ ἐμοῦ». Πρβλ. ἐπιστολὴ τῆς 9ης Ἰανουαρίου 1967 τοῦ Π. Χαρτομαζίδη πρὸς τὸν Ἔφορο Ἀρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης.

157. Ὑπ' ἀρ. πρωτοκόλλου 9389 τῆς 20ης Ἀπριλίου 1966 ἔγγραφο τοῦ Νομάρχη Πέλλης Στ. Σκανδάλη πρὸς τὴν Ὑπηρεσία Ἀρχαιοτήτων καὶ ὑπ' ἀρ. πρωτοκόλλου 16260 ἔγγραφο τῆς 4ης Ἰουλίου 1967 τοῦ Νομάρχη Πέλλης Ἰσ. Σιδηρόπουλου πρὸς τὴν Ὑπηρεσία Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως.

158. Πρβλ. ἔκθεση ὑπ' ἀρ. πρωτ. 1507 τῆς 22ας Αὐγούστου 1968 τοῦ Φ. Πέτσα πρὸς τὴν Γενικὴ Διεύθυνση Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεων καὶ σειρὰ δημοσιεύσεων τοῦ ἰδίου: «Ἀνασκαφαὶ Ἐδέσσης», *ΑΑΑ* 2 (1969) 186-91· *ΑΔ* 23 (1968) *Χρον.* [1969] 337-38 καὶ 24 (1969) *Χρον.* [1970] 305-307· «Αἰγαί - Πέλλα – Θεσσαλονίκη», *Ἀρχαία Μακεδονία* I (1968 [1970]) 203-219· «Χρονικὰ Ἀρχαιολογικά», *Μακεδονικά* 15 (1975) 194-216 καὶ πίν. 103-137.

159. Ταχυδρομικὸ δελτάριο (στὰ ἑλληνικά) μὲ ὄψεις τῆς Ἔδεσσας τοῦ J. M. R. Cormack πρὸς τὸν G. Klaffenbach: «Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 10ῃ Σεπτεμβρίου 1966. Ἀγαπημένοι συνάδελφοι! Ἐπήγαμε στὴ Θεσσαλονίκη καὶ ἐμείναμε μίαν ἑβδομάδα. Τώρα θὰ φύγομε γιὰ τὴ Βέρροια νὰ δουλέψομε στὸ νέο Μουσεῖο (ἕνα πολὺ ὡραῖο καινούργιο).

τοῦ Φ. Πέτσα ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη στὴν Πάτρα τὴν ἄνοιξη τοῦ 1969 μόνον προσωρινὰ ἀνέκοψε τὶς ἀνασκαφικὲς ἐργασίες. Ὁ νέος Ἔφορος τῆς ΙΓ΄ Ἀρχαιολογικῆς Περιφερείας Ἀ. Βαβρίτσας ἐπικουρούμενος ἀπὸ τὴν Ἀλίκη Στουγιαννάκη[160], ἡ ὁποία εἶχε ἤδη συνεργασθεῖ μὲ τὸν Φ. Πέτσα, ἐπανέλαβε τὶς ἀνασκαφὲς στὸν Λόγγο ἀπὸ τὸ 1971 καὶ τὶς συνέχισε μέχρι καὶ τὸ 1984, φέρνοντας στὸ φῶς μεγάλο τμῆμα τοῦ ἀμυντικοῦ περιβόλου ἑκατέρωθεν τῆς νότιας πύλης καὶ τὴν ἐκεῖ φέρουσα καὶ πλαισιούμενη ἀπὸ κιονοστοιχίες κεντρικὴ ἀρτηρία τῆς πόλεως[161]. Ἔνδειξη τοῦ συνεχιζόμενου πολιτικοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὶς ἀρχαιότητες τῆς Ἔδεσσας ἦταν ἡ ἐκεῖ μεταφορὰ τὸ 1973 τῆς ἕδρας τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Δυτικῆς Μακεδονίας (ΙΣΤ΄), ποὺ εἶχε ὡς συνέπεια τὴν μόνιμη παρουσία στὴν πόλη τακτικοῦ ἀρχαιολογικοῦ προσωπικοῦ. Ἰδιαίτερη φροντίδα γιὰ τὴν τοπογραφία τῆς Ἔδεσσας ἐπέδειξε ὁ ἐπιμελητὴς ἀρχαιοτήτων Εὐ. Κακαβογιάννης, ὁ ὁποῖος ἐδημοσίευσε μελέτες στὸ τοπικὸ περιοδικὸ *Ἐδεσσαϊκὰ Χρονικά*[162], ἐνῷ ἡ Ἄννα Καββαδία συνέταξε ἐκ νέου τὸ εὑρετήριο τῆς Συλλογῆς[163]. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ J. M. R. Cormack, ὁ ὁποῖος, μετὰ τὴν ἀποστολή του τοῦ φθινοπώρου 1966, ἐπέστρεψε στὴν Ἔδεσσα τὴν ἄνοιξη τοῦ 1968[164], συνόψισε τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐργασιῶν του στὴν ἀνακοίνωσή του στὸ πρῶτο συμπόσιο τῆς *Ἀρχαίας Μακεδονίας* τὸ φθινόπωρο τοῦ ἰδίου ἔτους. «Ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Ἔδεσσας ποὺ γνωρίζω», ἀναφέρει, «ἀνέρχεται περίπου στὶς 65. Ἐξ αὐτῶν 20 περίπου σώζονται στὸ τζαμὶ-μουσεῖο, ἄλλες δὲ 15 εἶναι, καθ' ὅσον γνωρίζω, ἀδημοσίευτες. Ἡ πλειονότης τῶν ἐπιγραφῶν εἶναι ἐπιτύμβιες, μόνον δὲ δύο εἶναι ἑλληνιστικές, ἀλλὰ ὑπάρχουν ἀρκετὲς ἀφιερώσεις στὴν Μᾶ καὶ τὸν Δία Ὕψιστο, καθὼς καὶ δύο ἐφηβικοὶ κατάλογοι»[165]. Ὁ Cormack δὲν ἐπέστρεψε στὴν Μακεδονία μετὰ τὸ Δεύτερο Συμπόσιο τῆς *Ἀρχαίας Μακεδονίας* τὸν Αὔγουστο τοῦ 1973 καὶ ἕως τὸν αἰφνίδιο θάνατό του τὸν Ἰούνιο τοῦ 1975. Ἀλλὰ τὸ ἴδιο ἔτος καθὼς καὶ τὸ ἑπόμενο ἐπισκεπτόταν τὴν Ἔδεσσα ὁ Γάλλος ἐπιγραφολόγος D. Feisssel γιὰ νὰ περιλάβει στὸ τότε ὑπὸ προετοιμασία ἐξαίρετο σύνταγμα τῶν χριστιανικῶν ἐπιγραφῶν τῆς Μακεδονίας τὸν πλούσιο ἀμητὸ τῶν ὁποίων εἶχε φέρει στὸ φῶς ἡ Τύχη ἢ οἱ σωστικὲς ἀνασκαφὲς τῆς Μαρίας Σιγανίδου, τοῦ Εὐ. Κακαβογιάννη, τοῦ Φ. Πέτσα καὶ τοῦ Ἀ. Βαβρίτσα[166].

Ὕστερο θὰ πᾶμε στὴν Ἔδεσσαν καὶ ἔπειτα στὴν Νάουσσαν ἂν ἔχομε καιρό. Ἐλπίζομε νὰ σᾶς δοῦμε στὸ Καῖμπριτζ Σεπτ. 1967. Χαιρετίσματα πολλά! J. M. R. Cormack». Κατὰ τὸ δεύτερο ἥμισυ τῆς δεκαετίας τοῦ 1960, ὁ Cormack μελέτησε τὶς ἐπιγραφὲς ἀρ. **179**, **186**, **191**, **193**, **194**, **204**, **206**, **221**, **223**, **228**, **382** καὶ **391**.

160. Πρβλ. τὸ χρήσιμο πόνημά της *Στὴν χώρα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου* (Ἔδεσσα 1973).

161. Φ. Πέτσα, «Χρονικὰ Ἀρχαιολογικά», *Μακεδονικά* 15 (1975) 217· Ἀ. Κ. Βαβρίτσα, «Ἐπιγραφὲς ἀπὸ τὴν ἀρχαία Ἔδεσσα», *Ἀρχαία Μακεδονία* IV (1983 [1986]) 53-69· τοῦ ἰδίου, «Ἀρχαία Ἔδεσσα: σύντομο χρονικὸ τῆς ἀνασκαφῆς», στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της* Α΄ 13-26. Πρβλ. Χρυσοστόμου, *Ὀχύρωση* 365-92.

162. Βλ. κυρίως τὸ ἄρθρο «Προβλήματα ἐδεσσαϊκῆς ἀρχαιολογίας», *Ἐδεσσαϊκὰ Χρονικά* 10 (1976) 16-44.

163. Τὸ ὁποῖο εἴχαμε τὴν δυνατότητα νὰ χρησιμοποιήσομε. Στὶς περιπτώσεις ὅπου υἱοθετοῦμε ἢ ἀξιοποιοῦμε ἀναγνώσεις του τὸ παραθέτομε στὴν βιβλιογραφία μὲ τὴν συντομογραφία *ΚΑΑΣΕδ* (Κατάλογος Ἀρχαιοτήτων Ἀρχαιολογικῆς Συλλογῆς Ἐδέσσης). Ὁ *ΚΑΑΣΕδ* ἀκολουθεῖ κατὰ βάση τὴν ἀρίθμηση καταλόγου τοῦ Τσαϊλακόπουλου (μὲ παράθεση καὶ τῆς ἀριθμήσεως τοῦ καταλόγου τοῦ Χαρίτου), στὸν ὁποῖον ἔχουν ἀντικατασταθεῖ ὁρισμένα ἄσχετα μὲ τὴν ἀρχαιότητα λήμματα μὲ νεώτερα εὑρήματα.

164. Πρβλ. ἐπιστολές του πρὸς τὸν G. Klaffenbach τῆς 5ης καὶ 22ας Ἀπριλίου 1968.

165. J. M. R. Cormack, «Progress Report on the Greek Inscriptions of the Trite Meris for *IG* X», *Ἀρχαία Μακεδονία* I (1968 [1970]) 199. Πρβλ. τοῦ ἰδίου, «Inscriptions from Pella, Edessa and Beroea », *ArchPF* 22 (1973) 203-16.

166. Feissel, *Recueil* 10. Στὴν περίοδο αὐτὴν ἀνήκει καὶ ἡ μονογραφία τοῦ Κ. Γ. Σταλίδη, *Ἡ Ἁγία Τριάδα Ἐδέσσης* (Ἔδεσσα 1977), ἡ ὁποία περιέχει ἕνα πολύτιμο κεφάλαιο γιὰ τὰ ἀρχαιολογικὰ μνημεῖα στὴν Ἁγία Τριάδα (σελ. 65-76).

Ἡ ἀνάθεση τὸ 1983 στὴν Ἀναστασία Χρυσοστόμου τῆς εὐθύνης γιὰ τὸ ἀρχαιολογικὸ ἔργο στὴν Ἔδεσσα ἔδωσε νέα πνοὴ στὴν μελέτη καὶ ἀνάδειξη τῶν ἐκεῖ εὑρημάτων, τὴν παρακολούθηση τῶν ὁποίων διευκόλυνε σημαντικὰ ἡ τακτικὴ δημοσίευση ἀπὸ τὸ 1988 τοῦ *Ἀρχαιολογικοῦ ἔργου στὴ Μακεδονία καὶ Θράκη*, τὸ ὁποῖο καλύπτει τὰ κενὰ τοῦ *Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου.* Καρπὸς τοῦ ἐπὶ τριακονταετία ζήλου, τῆς ἀφοσιώσεως καὶ τῶν ἱκανοτήτων της δὲν ὑπῆρξε μόνον τὸ ἔργο τῆς διαμορφώσεως καὶ ἀναδείξεως τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου, ἀλλὰ καὶ δεκάδες ἄρθρων καὶ τρεῖς πολὺ ἀξιόλογες μονογραφίες[167]. Στὰ Πρακτικὰ τῶν τριῶν Πανελλήνιων Ἐπιστημονικῶν Συνεδρίων γιὰ τὴν Ἔδεσσα καὶ τὴν περιοχή της τοῦ 1992, τοῦ 1997 καὶ τοῦ 2010 ἀντίστοιχα, ἀντικατοπτρίζεται ἡ πρόοδος τῶν γνώσεών μας γιὰ τὴν ἀρχαία Ἔδεσσα ποὺ συντελέσθηκε κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες. Παράλληλα ἡ ἐπανέκδοση τοῦ *Supplementum Epigraphicum Graecum* ἀπὸ τὸ 1976 καὶ τοῦ *Bulletin Epigraphique* ἀπὸ τὸ 1987 διευκολύνει τὴν ἐνημέρωση γιὰ τὶς νεώτερες ἐπιγραφικὲς δημοσιεύσεις τοῦ Ἀ. Βαβρίτσα, τῆς Μαρίας Σιγανίδου καὶ τῆς Ἀναστασίας Χρυσοστόμου στὰ προαναφερθέντα ἔντυπα καθὼς καὶ σὲ τιμητικοὺς τόμους καὶ πρακτικὰ συμποσίων[168]. Τέλος, ἡ ἀνάληψη ἀπὸ τὸ Κέντρο Ἑλληνικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς Ἀρχαιότητος τοῦ Ἐθνικοῦ Ἱδρύματος Ἐρευνῶν τῆς συγκροτήσεως ἐπιγραφικοῦ ἀρχείου τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς δημοσιεύσεως τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Τρίτης Μερίδος εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν συστηματικὴ ἀποτύπωση σὲ μία σειρὰ ἀποστολῶν τῆς Λουκρητίας Γουναροπούλου, τῆς Ἄννας Παναγιώτου καὶ τοῦ Μ. Β. Χατζόπουλου τὸ 1982 τοῦ συνόλου τοῦ ὡς τότε γνωστοῦ ἐπιγραφικοῦ ὑλικοῦ τῆς Ἔδεσσας καὶ τὴν ἐκπόνηση μελετῶν προπαρασκευαστικῶν τῆς δημοσιεύσεως τοῦ συντάγματος[169]. Τὸ ἔργο ὁλοκληρώθηκε μὲ σειρὰ συμπληρωματικῶν

---

167. Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα*· τῆς ἰδίας, *Νεκροταφεῖα*· τῆς ἰδίας, *Ὀχύρωση*.

168. Μαρίας Καραμανώλη-Σιγανίδου, *ΑΔ* 31 (1976) *Χρον.* [1984] 255· Ἀ. Βαβρίτσα, «Ἐπιγραφὲς ἀπὸ τὴν Ἀρχαία Ἔδεσσα», *Ἀρχαία Μακεδονία* IV (1983 [1986]) 53-69· τοῦ ἰδίου, «Ἀρχαία Ἔδεσσα: σύντομο χρονικὸ τῆς ἀνασκαφῆς», στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της* Α΄· τοῦ ἰδίου, «Βωμοὶ μὲ ἀνάγλυφα καὶ ἐπιγραφὲς ἀπὸ τὴν ἀρχαία Ἔδεσσα», *Ἀρχαία Μακεδονία* V (1989 [1993]) 147-60· Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, *ΑΔ* 38 (1983) *Χρον.* [1989] 301-302· τῆς ἰδίας, ΑΔ 39 (1984) *Χρον.* [1989] 247· τῆς ἰδίας, «Τιμητικὴ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴν Ἔδεσσα», στὸ *Ἀμητός* 993-1003 καὶ πίν. 196· τῆς ἰδίας, *ΑΔ* 45 (1990) *Χρον.* [1995] 365. Πρβλ. D. Feissel καὶ M. Sève, «Inscriptions de Macédoine» *BCH* 112 (1988) 451-54· Στέλλας Δρούγου, «Διὶ Ὑψίστῳ, ἡ ἀναθηματικὴ στήλη τοῦ Ζωΐλου στὴν Ἔδεσσα», *Ἐγνατία* 2 (1990) 45-71· Anna Panayotou καὶ P. Chrysostomou, «Inscriptions de la Bottiée et de l'Almopie en Macédoine», *BCH* 117 (1993) 360-66. Ἀναλυτικὴ βιβλιογραφία γιὰ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα τῆς ἀρχαίας Ἔδεσσας μπορεῖ κανεὶς νὰ συμβουλευθεῖ στὰ πρόσφατα ἔργα τῆς Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* καὶ *Ὀχύρωση*. Ἀπὸ τὶς ἐπιγραφὲς ποὺ κατὰ τεκμήριον προέρχονται ἀπὸ τὴν Ἔδεσσα, ἀλλὰ ἔχουν γραφεῖ σὲ ὑλικὸ ἄλλο ἀπὸ λίθο καὶ ἐπομένως δὲν περιλαμβάνονται στὸ παρὸν σύνταγμα, ἂς σημειωθοῦν, πέρα ἀπὸ αὐτὲς ποὺ ἔχουν ἤδη ἀναφερθεῖ (σημ. 11 καὶ 41 ἀνωτέρω) οἱ ἑξῆς: μήτρα ὑστεροελληνιστικῶν πήλινων λυχναριῶν μὲ τὸ ὄνομα τοῦ κατασκευαστῆ (*Διονυσίου*): Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα* 65, εἰκ. 46· μολύβδινα καὶ χάλκινα σταθμεῖα: Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, «Ἡ καθημερινὴ ζωὴ στὴν ἀρχαία Ἔδεσσα» στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της* Β΄ 42 καὶ 53, εἰκ. 10-11· ἐπιγραφὴ ἰδιοκτήτη σὲ ἀγγεῖο: Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 264, ἀρ. 733· *SEG* 45 (1995) 755· ἀγγεῖο 3ου αἰ. μ.Χ. μὲ τὴν μᾶλλον ἅπαξ λεγόμενη λέξη *μονόχ[υ]τρον*: Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 254-55, ἀρ. 663· στλεγγίδα μὲ σφραγῖδα κατασκευαστῆ (;) (*Ἕρμωνος*): Χρυσοστόμου, *Νέοι θησαυροί* 81 καὶ 192, ἀρ. 43· *SEG* 59 (2009) 660· μολύβδινα ἐλάσματα ὕστερης ἀρχαιότητος: Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα* 90-92· ἐνεπίγραφα δακτυλίδια: Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 272-73, ἀρ. 780, πίν. 112 καὶ XL· τῆς ἰδίας, *Ἔδεσσα* 124 καὶ εἰκ. 143· δακτυλίδι μὲ χριστιανικὴ ἐπιγραφὴ τῆς ὕστερης ἀρχαιότητος: Στουγιαννάκη, *Πέλλα* 90· σφραγίδα ὕστερης ἀρχαιότητος μὲ συμπίλημα *Νικολάου*: Χρυσοστόμου, *Νέοι θησαυροί* 290, ἀρ. 311 καὶ εἰκ. 246. Ἀπὸ τὶς ἀντίστοιχες ἐπιγραφὲς τῆς χώρας τῆς Ἔδεσσας, ἂς σημειωθοῦν: ἐνεπίγραφο ὄστρακο ἀπὸ τὴν Δροσιά (*EAM* 86) καὶ ἐνεπίγραφα δακτυλίδια ἀπὸ τὸν Προφήτη Ἠλία (*SEG* 50 [2000] 601) καὶ τὸ Ριζάρι (Στουγιαννάκη, *Πέλλα* 84).

169. Tataki, *Edessa*· τῆς ἰδίας, «Παρατηρήσεις στὸ ὀνοματολόγιο τῆς ἀρχαίας Ἔδεσσας», στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της* Α΄ 89-98· Μ. Β. Χατζόπουλου, «Ἡ λατρεία τῆς Θεᾶς Μᾶς στὴν Ἔδεσσα», στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της*

ἀποστολῶν τῶν συντακτῶν καὶ συνεργατῶν τοῦ παρόντος τόμου, οἱ ὁποῖες δὲν θὰ μποροῦσαν νὰ στεφθοῦν μὲ ἐπιτυχία χωρὶς τὴν γενναία βοήθεια καὶ ὑποστήριξη ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν παραγόντων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας.

Α΄ 125-32· τοῦ ἰδίου, «Ἡ ἔκδοση τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Τρίτης Μακεδονικῆς Μερίδος: παρελθὸν καὶ μέλλον», στὸ *Α΄ Πανελλήνιο Συνέδριο Ἐπιγραφικῆς* 157-70.

ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

127. Ἀνασύρθηκε τὸ 1898 ἀπὸ τὸν A. Struck μέσα ἀπὸ ἀρδευτικὸ αὔλακα, προφανῶς στὴν περιοχὴ τοῦ Λόγγου. Ἔκτοτε χάνονται τὰ ἴχνη της. Ἡ πληροφορία τοῦ Φ. Πέτσα ὅτι τὸ 1955 τὴν ἐπανηῦρε ἐντοιχισμένη σὲ δάπεδο καὶ τὴν μετέφερε στὸ μητροπολιτικὸ μέγαρο ἀφορᾶ στὴν πραγματικότητα τὴν ἐπιγραφή ἀρ. **135**, κατωτέρω.

«Πλάκα ἀπὸ μάρμαρο... Τὴν ἐπιγραφή, ἐπὶ τῆς ὁποίας τὰ ὁρμητικὰ περιρρέοντα ὕδατα εἶχαν ἤδη ἀρχίσει τὸ καταστρεπτικό τους ἔργο, νομίζω ὅτι, τουλάχιστον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ἔσωσα ἀπὸ ἐξαφάνιση. Ἀπὸ τὴν ἴσως εἰκοσάστιχη ἐπιγραφή (ὁ λίθος ἔχει μέγεθος περίπου 95 x 55 x 5 ἑκατοστά) δυστυχῶς μόνον ἕνα περιορισμένο τμῆμα εἶναι ἀκόμη ἀναγνώσιμο» (Struck).

A. Struck, *AM* 27 (1902) 311, ἀρ. 18 (19, ἀρ. 35 στὸ χειρόγραφο τοῦ ἄρθρου) (Iliadou, *Herakles* 90-91 καὶ 212, ἀρ. 106).

Πρβλ. Δήμιτσα, *Μακεδονία* 22, σημ. 3, καὶ 29 (ἁπλὴ ἀναφορὰ στὸν Ἡρακλῆ Ἄρητο)· Baege, *De sacris* (1913) 190· O. Gruppe, *RE Suppl.* III (1918) 1001, λ. «Herakles»· Στουγιαννάκη, *Ἔδεσσα* 283, σημ. 2· Kalléris, *Macédoniens* 112-13 (γιὰ τὸ ἐπίθετο Ἄρητος)· *BCH* 80 (1956) 316· Ph. Petsas, *BSt* 5 (1964) 420, σημ. 19 (μὲ τὴν ἐσφαλμένη πληροφορία περὶ ἐπανευρέσεως τῆς ἐπιγραφῆς)· Δ. Κανατσούλη, *Μακεδονικά* 4 (1955-1960) 274, σημ. 10 καὶ 276, σημ. 1 (γιὰ τὸν στ. 11)· τοῦ ἰδίου, *Μακεδονικά* 5 (1961-1963) 75, 86, 87 (ἁπλὴ ἀναφορά).

Ὄψιμη ἑλληνιστικὴ ἢ πρώιμη αὐτοκρατορικὴ περίοδος (;)

[Ἀγαθ]ῆι τύχ[ηι]

[----------]ΗΣ δὲ Ε[----------]
[----------]ΤΕΥΣΕ[----------]
[----------]ΣΑΡΗΤΟ[----------]
[----------]ΡΟΣ τοῦ Ι[----------]
[----------]ΦΕΡ[----------]
[----------]ΠΟ[----------]
[----------]ΕΩΝ καὶ Τ[----------]
[----------]Ν μεταξ[ὺ ----------]
[---------- ἱ]ερέων Θ[----------]
[---------- το]ῦ Ἡρακ[λέους ----------]
[----------]Ν πολ[----------]
[----------]ΓΕΝΓ[----------]

Στ. 4: *Ἄρητος* Struck, παραπέμποντας στὸν Ἡσύχιο (λ. *Ἄρητος* [*Ἄρωτος τὰ χφ.*]· *Ἡρακλῆς παρὰ Μακεδόσιν*), ἀλλὰ τὰ σωζόμενα γράμματα ἐπιδέχονται καὶ ἄλλες συμπληρώσεις. Στ. 5: *[π]ρὸς τοῦ* Struck (στο χειρόγραφο)· μήπως *[π]ρὸς τοῦ ἱ[εροῦ]* (πρβλ. *I. Leukopétra* 103); Στ. 11-12: *[ἰ]ερέων θ[ιάσου] | [το]ῦ Ἡρακ[λέους]* Κανατσούλης· ἡ ὑπόθεση δὲν εὐσταθεῖ, τόσο διότι ἡ ἀπουσία τοῦ ἄρθρου πρὶν ἀπὸ τὴν λέξη *θιάσου* εἶναι ἀπαγορευτικὴ γιὰ τὴν συμπλήρωση, ὅσο καὶ διότι ἡ ὑπόθεση ὅτι τὸ μῆκος τῶν στίχων εἶναι τόσο μικρὸ εἶναι τελείως αὐθαίρετη. Στ. 13: *[ἐ]γένε[το]* Struck, ἀλλὰ τὰ σωζόμενα γράμματα ἐπιδέχονται καὶ ἄλλες συμπληρώσεις.

Οἱ ἐλάχιστες λέξεις ποὺ ἀναγνωρίζονται μὲ βεβαιότητα ἢ ὑποθετικά δὲν ἐπιτρέπουν παρὰ τὴν ἀναγνώριση ἑνὸς δημοσίου κειμένου, ἴσως ψηφίσματος (στ. 1), καὶ τὴν μνεία τοῦ Ἡρακλέους καὶ τῆς λατρείας του (στ. 10-11). Ἡ ἀβέβαιη ἀνάγνωση τοῦ λατρευτικοῦ ἐπιθέτου τοῦ Ἡρακλέους Ἄρητος –ἀβέβαιη ἤδη στὴν γραμματειακὴ παράδοση (βλ. στὸ ὑπόμνημα), πολλῷ δὲ μᾶλλον στὴν παροῦσα ἐπιγραφή– καθιστᾶ περιττὴ τὴν ἀναζήτηση τῆς ἑρμηνείας του. Γιὰ τὴν λατρεία τοῦ Ἡρακλέους στὴν Ἔδεσσα, βλ. μαρτ. ΕΔΕ 19 καὶ ἐπιγραφὲς ἀρ. **135-137**, ἴσως καὶ **223**, κατωτέρω. Ἡ χρονολογία βάσει τῆς γραφῆς, κατὰ τὸ ἀπόγραφο τοῦ Struck.

128. Τὰ δύο ἀποτμήματα ἐπισημάνθηκαν καὶ ἀντιγράφηκαν στὶς 20 Μαΐου 1865 ἀπὸ τὸν ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνῖνο στὴν μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἐντοιχισμένα σὲ κτιστὸ διπλὸ τάφο ἐμπρὸς ἀπὸ τὸν νάρθηκα τοῦ ἐκεῖ ναοῦ· ἐκεῖ ἀντέγραψε τὸ μεγαλύτερο ἀπότμημα καὶ ὁ A. Struck τὸ 1898. Τελευταῖος εἶδε τὸ ἀπότμημα αὐτὸ καὶ ἔλαβε ἔκτυπο τῆς ἐπιγραφῆς του ὁ A. Plassart τὴν ἄνοιξη τοῦ 1914. Ἔκτοτε χάνονται τὰ ἴχνη τους. Σύμφωνα μὲ πληροφορία τοῦ ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου ἡ ἐπιγραφὴ δὲν εἶχε ἀνευρεθεῖ ἐπὶ τόπου ἀλλὰ εἶχε μεταφερθεῖ ἐκεῖ ἀπὸ ἄλλο σημεῖο τῆς περιοχῆς.

Γιὰ τὸ μεγαλύτερο ἀπότμημα σημειώνονται μόνον τὰ ἑξῆς: «ἀπότμημα μεγάλης πλάκας ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο» (Ἀντωνῖνος)· «ἐνεπίγραφο ἀπότμημα ἀπὸ μάρμαρο» (Struck). Ἡ ἐγγύτητα τῶν δύο ἀποτμημάτων καὶ ἡ ὁμοιότητα τῶν γραμμάτων στὰ πιστὰ ἀπόγραφα τοῦ Ἀντωνίνου καθιστοῦν ἐξαιρετικὰ πιθανὸ τὸ ἐνδεχόμενο νὰ πρόκειται γιὰ ἀποτμήματα τῆς ἴδιας ἐπιγραφῆς, ὅπως ἐξ ἄλλου ὑπέθεσε ἐξ ἀρχῆς καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἀρχιμανδρίτης.

Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Ρούμελη* 227, ἀρ. 26-27, σημ. 1-2, πίν. 3· χειρόγραφο τοῦ ἄρθρου (*AM* 27 [1902]) τοῦ A. Struck 19, ἀρ. 34· ἔκτυπο Γαλλικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν ἀρ. 302.

Φωτογραφία ἐκτύπου Γαλλικῆς Σχολῆς.

2ος αἰ. μ.Χ. (;)

θρ. α΄ [----------]ΕΚΑΙΔΗ[----------]
[----------]ΝΕΝ δὲ πολεῖται ΕΜΟΙ[--------]
[----------]ΕΠΙΝ γὰρ τοιαῦτα [----------]

θρ. β΄ [----------] πλουσίους τοὺς ΑΝ[----------]
[----------]/Η[----------]

Μεταξὺ τῆς ἐπισκέψεως τοῦ ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου καὶ τοῦ Struck τὸ μικρότερο ἀπότμημα (θρ. β΄) εἶχε χαθεῖ καὶ τὸ μεγαλύτερο εἶχε ἀποκρουσθεῖ κατὰ τὸ ἀριστερό του πέρας μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀπώλεια τῶν πρώτων τριῶν γραμμάτων τοῦ δεύτερου στίχου καὶ τοῦ πρώτου γράμματος τοῦ τρίτου. Θρ. α΄ στ. 1: *βουλὴ καὶ δῆμος* μεταγράφει ὁ

Ἀντωνῖνος, ἀλλὰ ἡ ἀνάγνωσή του δὲν συμφωνεῖ οὔτε μὲ τὸ ἀπόγραφο τοῦ Struck οὔτε μὲ τὸ ἔκτυπο τοῦ Plassart. Θρ. α΄ στ. 2: ΝΕΝΔΕΠΟΛΙΤΑΙΣΜΟ Ἀντωνῖνος· *δ̣ὲ̣ πολείταις* Struck. Θρ. α΄ στ. 3: ὁ Ἀντωνῖνος δὲν προτείνει ἑρμηνεία· ὁ Struck δὲν σημειώνει τὸ πρῶτο γράμμα. Θρ. β΄ στ. 2: ΠΛΟΥΣΙΟΥΣΤΟΥΣΛΝ Ἀντωνῖνος.

Ἡ κατάσταση διατηρήσεως τῆς ἐπιγραφῆς δὲν ἐπιτρέπει τὴν διακρίβωση τοῦ διπλωματικοῦ εἴδους τοῦ κειμένου, ἀκόμη δὲ λιγώτερο, ἐὰν ὄντως πρόκειται περὶ ἐπιστολῆς, τὴν ταύτιση τοῦ ἀποστολέως, Ρωμαίου αὐτοκράτορος ἢ διοικητοῦ, ἢ τὴν διάγνωση τοῦ ἀντικειμένου της. Ἡ ἀναφορὰ πάντως στοὺς *πλουσίους* στὸ δεύτερο ἀπότμημα ἔχει ἐνδιαφέρον: ὁ ὅρος εἶναι μᾶλλον σπάνιος στὴν ἐπιγραφικὴ καὶ ἀπαντᾶ συνήθως σὲ ἀντιδιαστολὴ μὲ τοὺς *πένητες*, σὲ ἐκφράσεις ποὺ χαρακτηρίζουν τὸ σύνολο μιᾶς κοινωνίας (πρβλ. *IG* XII 5, 869, στ. 30-32· *IG* V, 1, 1145).

128Α. Μουσεῖο Θεσσαλονίκης 2302. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως τοῦ μνημείου, τὴν περιγραφὴ καὶ τὶς διαστάσεις του, τὴν ἐπιτύμβια ἐπιγραφὴ τῆς δεύτερης χρήσεώς του καὶ γιὰ τὴν θέση τῆς παρούσας ἐπιγραφῆς βλ. ἀρ. **354**, κατωτέρω. Ἀπὸ τὴν παλαιότερη ἑλληνικὴ ἐπιγραφὴ ἢ ἐπιγραφὲς σώζονται γράμματα ὕψους 0,045-0,055 ἐπάνω ἀπὸ τὸ λατινικὸ κείμενο (στ. 1) καὶ μεμονωμένα γράμματα ὕψους περ. 0,015 καθ' ὅλο τὸ δεξιὸ πέρας τοῦ λίθου· ὑπολογίζεται ὅτι τὸ ἕνα ἢ περισσότερα ἑλληνικὰ κείμενα εἶχαν συνολικὴ ἔκταση ἄνω τῶν πενήντα στίχων.

Ἀδημοσίευτη (γιὰ τὴν λατινικὴ ἐπιγραφὴ βλ. ἀρ. **354**, κατωτέρω).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Πρώιμη αὐτοκρατορικὴ περίοδος

ʼΕ̣του[ς] ᵛ [.]Λ̣[. σεβ]α̣στοῦ

Στὴν συνέχεια διακρίνονται μεμονωμένα μόνον γράμματα στὸ δεξιὸ πέρας τοῦ λίθου. Δεξιὰ τοῦ στ. 3 τῆς λατινικῆς ἐπιγραφῆς: Τ. Ἀνάμεσα στοὺς στ. 5 καὶ 6: Η̣. Ἐπάνω ἀπὸ τὸν στ. 10: Δ̣. Δεξιὰ τοῦ στ. 10: Ι. Μεταξὺ τῶν στ. 11 καὶ 12: Α μὲ τεθλασμένη μεσαία κεραία. Δεξιὰ τοῦ στ. 13: Λ̣.

ΑΝΑΘΗΜΑΤΙΚΕΣ

129. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 47 <24> καὶ 49 <54>. Ἀνευρέθησαν πρὶν ἀπὸ τὸ 1923 –ὁπότε καὶ εἰσήχθησαν στὴν Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης– ἀπὸ τοὺς ἀδελφοὺς Χατζηδημούλα, βορειοανατολικῶς τοῦ Λόγγου, στοὺς πρόποδες τοῦ λόφου τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ, ὅπου εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ σὲ δεύτερη χρήση ὡς καλυπτήριες πλάκες τάφων «χριστιανικῆς ἐποχῆς».

Πεσσόμορφο ἀμφίγλυφο βάθρο ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο συγκείμενο ἀπὸ δύο συναρμόζοντα καὶ συγκολλημένα τεμάχια, ἀποκεκρουμένο κατὰ τὶς δύο ὄψεις τῆς ἐπιστέψεως ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ καὶ ἐλλιπὲς κατὰ τὴν κυρία ὄψη δεξιὰ κάτω. Δύο ἀκόσμητα κυμάτια σχηματίζουν τὴν βάση. Τὴν ἐπίστεψη περιθέει ἀνάγλυφη ζώνη μὲ παραστάσεις ἄκανθας μεταξὺ δύο γρυπῶν στὶς πλατειὲς πλευρὲς καὶ ρόδακος στὶς στενές. Στὰ τρία τέταρτα τοῦ ὕψους του ὁ κορμὸς περιβάλλεται ἀπὸ ἀνάγλυφα τμήματα πλοχμῶν ἀπὸ φύλλα δρυὸς προσδεδεμένα μεταξύ τους μὲ ἄμματα ταινιῶν. Ἐπάνω ἀπὸ τὸν πλοχμὸ τῆς κύριας ἐνεπίγραφης ὄψεως ἀνάγλυφη παράσταση ἀετοῦ, ἐνῷ ἐπάνω ἀπὸ τὸν πλοχμὸ τῆς ἀντίστοιχης πλατειᾶς πλευρᾶς βουκράνιο μεταξὺ δύο ροδάκων. Ἡ παρουσία κοιλότητος στὴν ἄνω ἐπιφάνεια δὲν ἀφήνει ἀμφιβολία ὅτι τὸ μνημεῖο

ἦταν βάθρο ἄλλου ἐλεύθερου γλυπτοῦ. Διαστάσεις: 1,485 x 0,47 x 0,259. Ἡ ἐπιγραφὴ μεταξὺ τῆς ἐπιστέψεως καὶ τοῦ ἀνάγλυφου ἀετοῦ. Ὕψος γραμμάτων: 0,02 (Ψ = 0,03). Διάστιχα: 0,01-0,014.

Στρ. Πελεκίδη, *ΑΔ* 8 (1923) 268-69, ἀρ. 2 καὶ 3 καὶ εἰκ. 7α· Edson – Cormack, *Notebook* 120-121· Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 212, ἀρ. 49/57 καὶ 211-12, ἀρ. 47 [17 ἐκ παραδρομῆς]/24· Στέλλας Δρούγου, *Ἐγνατία* 2 (1990) 45-71 (ἀναλυτικὴ δημοσίευση) (*SEG* 40 [1990] 537· *BullEpigr* 1992, 305· St. Mitchell, στὸ *Pagan Monotheism* 130, ἀρ. 38)· Π. Χρυσοστόμου, *ΑΔ* 44-46 (1989-91) *Μελ.* [1996] 30-31, ἀρ. 1 καὶ πίν. 7α-β (Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 50)· τοῦ ἰδίου, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Α΄* 100 καὶ 444, εἰκ. 1.

Πρβλ. C. Roberts, T. C. Skeat, A. D. Nock, *HThR* 29 (1936) 57 (ἁπλὴ ἀναφορά)· Κανατσούλη, *Συμπλήρωμα* ἀρ. 1611· J. M. R. Cormack, *Ἀρχαία Μακεδονία* I (1968 [1970]) 201 (ἁπλὴ μνεία)· Π. Χρυσοστόμου, *ΑΕΜΘ* 5 (1991 [1994]) 98, ἀρ. 1, εἰκ. 1 (*BullEpigr* 1994, 380)· Tataki, *Edessa* 32, ἀρ. 21 καὶ 45, ἀρ. 112· Em. Voutiras, στὸ *Rois, cités, nécropoles* 343-44 (γιὰ τὴν χρονολόγηση τῶν μαρτυριῶν γιὰ τὴν λατρεία τοῦ Διὸς Ὑψίστου) (*BullEpigr* 2006, 243). Βλ. καὶ http://hdl.handle.net/2374.OX/328 (φωτογραφία ἐκτύπου συλλογῆς Cormack).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος-1ος αἰ. π.Χ.

Ζωΐλος Ἀλεξάνδρου
ὑπὲρ τῶν παιδίων
Διὶ Ὑψίστωι.

Τὸ ἀνάθημα τοῦ Ζωΐλου εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ ἐννέα μνημεῖα τῆς λατρείας τοῦ Διὸς Ὑψίστου ποὺ ἔχουν ἔλθει στὸ φῶς στὴν Ἔδεσσα καὶ τὰ περίχωρά της. Στὸ παρὸν καὶ στὰ τέσσερα ἑπόμενα ἐνεπίγραφα ἀναθήματα πρέπει νὰ προστεθοῦν πέντε πλαστικὲς παραστάσεις ἀετοῦ, ποὺ εἶναι τὸ σύμβολο τῆς θεότητος (βλ. Π. Χρυσοστόμου, *ΑΔ* 44-46 (1989-1991) *Μελ.* [1996] 30-35 καὶ Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, *ΑΕΜΘ* 13 [1999 (2001)] 508)· πρβλ. καὶ ἀρ. **396**, κατωτέρω). Τὸ πιθανώτερο εἶναι ὅτι τὸ ἱερὸ τοῦ Διὸς Ὑψίστου ἦταν ἱδρυμένο στὸν λόφο τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ –ἐκεῖ ἀνακαλύφθηκαν τὰ δύο ὀγκωδέστερα καὶ δυσμετακίνητα μνημεῖα, τὸ ὑπὸ ἐξέταση καὶ τὸ ἑπόμενο–, ὅπου ἀργότερα ἀνεγέρθηκε παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ καὶ ὅπου ἀκόμη καὶ σήμερα φύονται δρύες, τὸ ἱερὸ δένδρο τοῦ θεοῦ.

Στὸ Παλαιὸ Βασίλειο, ἡ λατρεία τοῦ Διὸς Ὑψίστου μαρτυρεῖται ἐπιγραφικὰ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἔδεσσα στὴν Βέροια (*ΕΚΜ* Α΄ 25-28 καὶ τώρα Juhel – Νίγδελη, *Ἕνας Δανός* 142-43, ἀρ. 97), τὴν Κύρρο καὶ τὴν χώρα της (ἀρ. **414** καὶ **417**, κατωτέρω), τὴν χώρα της Πέλλας (ἀρ. **563**, κατωτέρω), τὸ Δῖον (*SEG* 53 [2003] 596-600, ἴσως καὶ Γ. Σωτηριάδου, *ΠΑΕ* 1930, 50), τὴν Πύδνα (*SEG* 46 [1996] 800), ἴσως καὶ στὴν Ἀλμωπία (ἀρ. **616**, κατωτέρω)· γιὰ τὴν λατρεία τοῦ θεοῦ στὴν Μακεδονία γενικώτερα, βλ. Π. Χρυσοστόμου, *ΑΔ* 44-46 (1989-1991) *Μελ.* [1996] 21-72 (μὲ *BullEpigr* 1997, 355)· Δ. Παντερμαλῆ, *ΑΕΜΘ* 17 (2003 [2005]) 417-24· E. Voutiras, στὸ *Rois, cités, nécropoles* 343-44)· St. Mitchell, στὸ *One God* 170-71. Γιὰ τὴν ἑρμηνεία τῶν βουκρανίων ποὺ παριστάνονται στὸ ἀνάγλυφο, πρβλ. τὴν *βουθυσείαν* ἡ ὁποία ἀναφέρεται σὲ νέα ἐπιγραφὴ γιὰ τὴν λατρεία τοῦ Διὸς Ὑψίστου ἀπὸ τὴν Ἄνω Κώμη Κοζάνης (*SEG* 59 [2009] 649).

130. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 139 <89>. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1855 ἀπὸ τὸν A. Delacoulonche στὴν ἐκκλησία (ἱερὸς ναὸς Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου) τοῦ Ἐκκλησιοχωρίου (Σαρκόβιενη), ὅπου εἶχε πιθανῶς μεταφερθεῖ ἀπὸ τὸν κοντινὸ λόφο τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ. Μεταξὺ τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Ἐκκλησιοχωρίου ἀναφέρεται καὶ ἀπὸ τὸν Δ. Πλαταρίδη. Τὸ 1943 μεταφέρθηκε στὴν Συλλογή.

Κυλινδρικὸς βωμὸς ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, μὲ συμφυῆ βάση κάτω καὶ συμφυὲς ἐπίθημα ἄνω, κοσμούμενος ἀπὸ ἀνάγλυφο περιμετρικὸ πλοχμὸ κλάδων δρυὸς προσδεδεμένο μὲ ταινίες σὲ διλήμνια. Στὴν ἄνω ἐπιφάνεια τόρμος. Διαστάσεις: 0,97 x 0,33 (διάμετρος ἄνω). Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὸν πλοχμό. Ὕψος γραμμάτων: 0,16-0,28. Διάστιχα: 0,008.

Delacoulonche, «Berceau» 83-84 καὶ 240, ἀρ. 20 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 50-51, ἀρ. 38· Baege, *De sacris* 8· Margarita Tačeva-Hitova, *BSt* 19 [1978] 71, ἀρ. 8)· Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις* 19 καὶ πίν. τέλους, ἀρ. 4· Π. Χρυσοστόμου, *ΑΔ* 44-46 (1989-91) *Μελ.* [1996] 31, ἀρ. 2 καὶ πίν. 7γ (St. Mitchell, στὸ *Pagan Monotheism* 130, ἀρ. 41· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 50)· τοῦ ἰδίου, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Α΄* 101, ἀρ. 2 καὶ 444, εἰκ. 2.

Πρβλ. P. Perdrizet, *BCH* 22 (1898) 347, σημ. 2· C. Roberts, T. C. Skeat, A. D. Nock, *HThR* 29 (1936) 57· Κανατσούλη, *Προσωπογραφία* ἀρ. 391 καὶ 1473· J. M. R. Cormack, *Ἀρχαία Μακεδονία* I (1968 [1970]) 201, ἀρ. 14· Στέλλας Δρούγου, *Ἐγνατία* 2 (1990) 52-53 καὶ 70, εἰκ. 9· Π. Χρυσοστόμου, *ΑΕΜΘ* 5 (1991 [1994]) 98, ἀρ. 2 καὶ εἰκ. 2· Tataki, *Edessa* 32, ἀρ. 22, 40, ἀρ. 77 καὶ 75, ἀρ. 314· *BullEpigr* 1996, 252· Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα* 67, εἰκ. 49.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος - 1ος αἰ. π.Χ.

Χάρης Ἀλεξάν-
δρου καὶ Δημή-
τριος Χάρητος
Διὶ Ὑψίστωι.

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι σύγχρονη μὲ τὴν προηγούμενη καί, καθὼς ὀρθὰ παρατηρεῖ ἡ Στέλλα Δρούγου, προφανῶς ἔργο τοῦ ἴδιου τεχνίτη, ὅπως τεκμαίρεται ἀπὸ τὴν ἴδια ποιότητα τοῦ λίθου καὶ τὴν ὁμοιότητα τῆς διακοσμήσεως. Οἱ ἀναθέτες εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα συγγενικὰ πρόσωπα τοῦ Ζωΐλου τοῦ Ἀλεξάνδρου τῆς προηγούμενης ἐπιγραφῆς. Ἡ παροῦσα, ὅπως καὶ τὰ ἄλλα ἐνεπίγραφα μνημεῖα ποὺ ἐντοπίσθηκαν στὸ Ἐκκλησιοχώρι (Σαρκόβιενη) (ἀρ. **201**, **207**, **217** καὶ **248**, κατωτέρω) προέρχονταν στὴν πραγματικότητα ἀπὸ τὴν Ἔδεσσα. Ἡ «εὕρεσή» τους ἐκεῖ ἐξηγεῖται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ἀγροτικὲς ἐκτάσεις τοῦ Λόγγου, δηλαδὴ τῆς κάτω πόλεως τῆς Ἔδεσσας, ἀνῆκαν σὲ κατοίκους τοῦ Ἐκκλησιοχωρίου.

131. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 22 <52>. Ἀνευρέθη ἀπὸ τοὺς ἀδελφοὺς Χατζηδημούλα πρὶν ἀπὸ τὸ 1923 βορειοανατολικῶς τοῦ Λόγγου, στὸ ἐκκλησίδιο τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ, ὅπου εἶχε χρησιμοποιηθεῖ σὲ δεύτερη χρήση ὡς καλυπτήρια πλάκα τάφου «χριστιανικῆς ἐποχῆς». Ἀργότερα, ὁ Τσαϊλακόπουλος τὴν ἐντόπισε ἐκ νέου στὰ ὑπόγεια τοῦ Δημαρχείου καὶ τὴν μετέφερε στὴν Ἀρχαιολογικὴ Συλλογή, ὅπου τὴν ἐμελέτησε τὸ 1936 ὁ Cormack.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ ἐγγεγραμμένη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη καὶ παράσταση ὕπτιας μήνης στὸ κέντρο τοῦ τυμπάνου, στὰ δὲ ἑκατέρωθεν ἄκρα καὶ ἔξω ἀπὸ αὐτὸ ἐξάφυλλων ροδάκων. Στὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ, σὲ βάθυσμα, ἀνάγλυφη παράσταση, ἐντὸς στεφάνου ἀπὸ κλάδους δρυός, ἀετοῦ δεμένου μὲ ταινία καὶ βουκράνων ἄνω καὶ ἑκατέρωθεν τοῦ στεφάνου. Στὴν ἄνω ἐπιφάνεια τρεῖς τόρμοι. Διαστάσεις: 1,305 x 0,415 x 0,115. Ὁ πρῶτος στίχος τῆς ἐπιγραφῆς στὸ ὁριζόντιο γεῖσο τοῦ ἀετώματος καὶ οἱ ὑπόλοιποι κάτω ἀπὸ τὸ βάθυσμα. Ὕψος γραμμάτων: στ. 1: 0,016· στ. 2-7: 0,025· στ. 8-18, 20: 0,015· στ. 19: 0,015-0,02. Διάστιχα: στ. 2-7: 0,013· στ. 8 κ.ἑ.: 0,005.

Στρ. Πελεκίδη, *ΑΔ* 8 (1923) 267-69, ἀρ. 1 καὶ εἰκ. 7β (Margarita Tačeva-Hitova, *BSt* 19 [1978] 71 ἀρ. 9)· Edson – Cormack, *Notebook* 124· Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 203-204, ἀρ. 22/52· Π. Χρυσοστόμου, *ΑΔ* 44-46 (1989-91) *Μελ.* [1996] 31-32, ἀρ. 3 καὶ πίν. 7δ (*SEG* 46 [1996] 744)· τοῦ ἰδίου, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Α΄* 101-102, ἀρ. 3 καὶ 444, εἰκ. 3.

Πρβλ. Στουγιαννάκη, *Ἔδεσσα* 282 καὶ 286, σημ. 3· C. Roberts, T. C. Skeat, A. D. Nock, *HThR* 29 [1936] 57· I. Russu, *EphDac* 8 (1938) 217 (γιὰ τὸ ὄνομα Ταρούλας), Κανατσούλη, *Προσωπογραφία* ἀρ. 149, 164, 203, 456, 822, 904, 1079, 1083, 1086, 1270, 1429· J. M. R. Cormack, *Ἀρχαία Μακεδονία* I (1968 [1970]) 201· J. Touratsoglou, *Pulpudeva* II 136, 138 (γιὰ τὸ ὄνομα Ταρούλας) καὶ 146, εἰκ. 16· Στέλλας Δρούγου, *Ἐγνατία* 2 (1990) 60· Π. Χρυσοστόμου, *ΑΕΜΘ* 5 (1991 [1994]) 98, ἀρ. 3 καὶ εἰκ. 3· Tataki, *Edessa* 30, ἀρ. 6· 33, ἀρ. 31 καὶ 33· 34, ἀρ. 35 καὶ 41· 40, ἀρ. 75· 42, ἀρ. 89· 46, ἀρ. 123· 55, ἀρ. 182· 58, ἀρ. 206· 62, ἀρ. 235· 63, ἀρ. 236 καὶ 237· 66, ἀρ. 262 καὶ 263· 68, ἀρ. 270· 69, ἀρ. 278· 72, ἀρ. 290· 75, ἀρ. 310 καὶ πίν. III· Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 40 καὶ σημ. 12· Tataki, *Roman Presence* 97, ἀρ. 46.18· 109, ἀρ. 81.6· 223-24, ἀρ. 221.59· 287, ἀρ. 298.2· 356, ἀρ. 471.22· 443, ἀρ. 665.4· 449-50, ἀρ. 682.4· 450, ἀρ. 682.6· 515, ἀρ. 156.25· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 49· Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα* 67, εἰκ. 50· St. Mitchell, στὸ *One God* 200, ἀρ. A22· Dana, *Onomasticon* 375 (γιὰ τὸ ὄνομα Τορκουᾶτος). Βλ. καὶ http://hdl.handle.net/2374.OX/602 (φωτογραφία ἐκτύπου συλλογῆς Cormack).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

περ. Ἰανουάριος 52 μ.Χ.

Διὶ Ὑ^{v}ψίστωι.

ἀνάγλυφο

Ὑπὲρ τῆς σωτηρίας
Μ(άρκου) Οὐιβίου Ἀμβούα
οἱ συνήθεις, ἐπιμελη-
ταῖς • Ποσιδωνίου ^{vac}
τοῦ Ταρούλου ^{v} καὶ ^{v}
Γ(αΐου) Ποντίου Τορκουάτου·
Π(όπλιος) Οὐέττιος Νάρκισσος,
Λ(ούκιος) Λιβύρνιος Χρύσιππος, $^{vac.}$
Γ(άϊος) Φλάουιος Ἄλυπος, $^{vac.}$
^{v} Σεκοῦνδος Ἀδύμου, $^{vac.}$
Μελέτη Ἀπωλλοδώρου, $^{vac.}$
Ἀπολλωνίδης Θευδᾶ, $^{vac.}$
Μ(ᾶρκος) Οὐίβιος Ἑρμέρως, $^{vac.}$
^{v} Ἐπαφρᾶς Δαμοθάρους,
Μ(ᾶρκος) Ἀντώνιος Μούστιος
^{vvv} Κρίσπος. $^{vac.}$
Ἔτους ΘϘΡ • Περιτίου • ἱερητεύοντος Μ(άρκου) Ἀττίου Λόγγου.

vacat

ΡΫΣ $^{vac.}$ ἐποίει.

Στ. 4-5: *οἱ συνήθεις ἐπιμεληταὶ Σ. Ποσιδωνίου* ὅλοι οἱ προηγούμενοι ἐκδότες χωρὶς νὰ ἐξηγοῦν τὴν παρουσία τοῦ σίγμα ἢ νὰ ἐπισημαίνουν ἐκείνην τοῦ σημείου στίξεως μεταξὺ τῶν λέξεων *ἐπιμεληταῖς* καὶ *Ποσιδωνίου*. Πρόκειται γιὰ συμφυρμὸ ὑπὸ τὴν ἐπήρεια τῆς ἀφαιρετικῆς ἀπολύτου τῆς λατινικῆς, ποὺ στὸν πληθυντικὸ μορφολογικὰ συγχέεται μὲ τὴν δοτική (πρβλ. curantibus)· ἡ ἑλληνικὴ θὰ ἀπαιτοῦσε ἐμπρόθετη γενική (*ἐπὶ ἐπιμελητῶν*). Μετὰ τὰ ὀνόματα τῶν δύο ἐπιμελητῶν ἀκολουθοῦν ἐκεῖνα τῶν *συνήθων* στὴν ὀνομαστική. Στ. 20: Τὰ γράμματα *ΡΥΣ* ἑρμηνεύθηκαν ἤδη ἀπὸ τὸν Πελεκίδη ὡς συντομογραφία τοῦ ὀνόματος τοῦ τεχνίτη ποὺ φιλοτέχνησε τὴν στήλη, ἑρμηνεία ποὺ ἐνισχύεται ἀπὸ τὴν ἰδιότυπη μορφὴ τοῦ ὕψιλον, ποὺ κλείνει ἄνω μὲ ὁριζόντια κεραία.

Γιὰ ἄλλες μαρτυρίες τῆς λατρείας τοῦ Διὸς Ὑψίστου στὴν Ἔδεσσα καὶ στὸ Παλαιὸ Βασίλειο γενικώτερα, βλ. ἀρ. **129**, ἀνωτέρω. Ὁ Περίτιος τοῦ ἔτους 199 τῆς μακεδονικῆς χρονολογίας ἀντιστοιχεῖ στὸν Ἰανουάριο τοῦ 52 καὶ ὄχι τοῦ 51 μ.Χ., ὅπως ἀναφέρεται στὶς προηγούμενες ἐκδόσεις.

Λατρευτικοὶ σύλλογοι (μέλη τῶν ὁποίων ἀποκαλοῦνται *συνήθεις, θρησκευταί,* ἢ *διάκονοι*) τοῦ Διὸς Ὑψίστου μαρτυροῦνται στὴν Βέροια (*EKM* Α΄ 25-28), τὴν Πύδνα (*SEG* 46 [1996] 800) καὶ ἴσως στὸ Δῖον (*SEG* 53 [2003] 596, ἴσως καὶ Γ. Σωτηριάδου, *ΠΑΕ* 1930, 50). Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι λατρευτικοὶ σύλλογοι τοῦ Διὸς Ὑψίστου μαρτυροῦνται μόνον στὸ Παλαιὸ Βασίλειο, ὅπου οἱ μόνοι ἄλλοι γνωστοὶ λατρευτικοὶ θίασοι εἶναι ἐκεῖνοι τοῦ Διονύσου (βλ. P. Paschidis, στὸ *Associations in Context*, ὑπὸ ἔκδοση)· δὲν εἶναι ἴσως τυχαῖο ὅτι οἱ δύο αὐτοὶ θεοὶ ἀποτελοῦν τοὺς κατ' ἐξοχὴν παρέδρους τῆς θηλυκῆς θεότητος, ἡ λατρεία τῆς ὁποίας ἦταν δημοφιλέστατη στὴν περιοχή (βλ. *I. Leukopétra* σελ. 29-30, μὲ τὴν παλαιότερη βιβλιογραφία). Ὡς ἀξιωματοῦχοι τῶν συλλόγων μαρτυροῦνται ὁ *λογιστεύων*, ὁ *ἄρχων*, ὁ *ἀρχισυνάγωγος*, ὁ *προστάτης* (Πύδνα, *ἀρχισυνάγωγος* ἴσως καὶ στὸ Δῖον), ὁ *κριτεύων* (Βέροια). Ἐδῶ ὡς μοναδικὸς ἀξιωματοῦχος ἀναφέρεται ὁ ἱερεύς (*ἱερητεύοντος*), ἀλλὰ δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι πρόκειται γιὰ ἱερέα τοῦ συλλόγου καὶ ὄχι τῆς πόλεως. Οἱ *ἐπιμεληταὶ* στὴν Ἔδεσσα εἶναι οἱ ὑπεύθυνοι γιὰ τὴν ἵδρυση τοῦ συγκεκριμένου μνημείου (πρβλ. Νίγδελη, *Θεσσαλονίκεια* 203), χωρὶς νὰ εἶναι γνωστὸ ἐὰν κατεῖχαν καὶ κάποιο μονιμώτερο ἀξίωμα, ὅπως ὁ ἐπιμελητὴς τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ μνημείου τῆς Πύδνας, ὁ ὁποῖος κατεῖχε καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ *γραμματέως*.

Μεταξὺ τῶν ὀνομάτων ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν τά: Ἀμβούας, ποὺ ἀποτελεῖ ἅπαξ λεγόμενον καὶ εἶναι δυσερμήνευτο (πρβλ. ὅμως τὸ γαλατικὸ ὄνομα Ἀμβίκατος στὴν γειτονικὴ Κύρρο [ἀρ. **402**, κατωτέρω])· Ταρούλας, χαρακτηριστικὸ τῶν προελληνικῶν ὀνομάτων τῆς κεντρικῆς καὶ ἀνατολικῆς Μακεδονίας, ποὺ ἀπαντᾶ ἐπίσης στὴν Λητὴ καὶ τὰ Καλίνδοια (βλ. Hatzopoulos – Loukopoulou, *Recherches* II 312-13)· Τορκουᾶτος, ποὺ παρὰ τὴν λατινική του ὄψη ἴσως ἀνήκει καὶ αὐτὸ στὰ προελληνικὰ ὀνόματα τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας (πρβλ. Fanoula Papazoglou, στὸ *Actes du VIIe Congrès* 165· Dana, *Onomasticon* 375-76)· τὸ διαλεκτικὸ μακεδονικὸ ὄνομα Ἄδυμος· τὸ σπάνιο καὶ ἐπίσης διαλεκτικὸ Δαμοθάρ(ρ)ης (πρβλ. Tataki, *Edessa* 101), ποὺ ἀπαντᾶ ὑπὸ τὸν τύπο Δαμοθέρσης στὴν Μεσσηνία (*IG* V 1, 1384, στ. 13 καὶ 1385, στ. 19), ἀλλὰ καὶ στὴν γειτονικὴ Θεσσαλία (*IG* IX 2, 517, στ. 85).

Πέντε ἀπὸ τοὺς *συνήθεις*, συμπεριλαμβανομένου καὶ ἑνὸς ἀπὸ τοὺς ἐπιμελητές, δὲν εἶναι Ρωμαῖοι πολῖτες· γιὰ τὰ ρωμαϊκὰ ὀνόματα τῶν ὑπολοίπων, βλ. Tataki, *Roman Presence,* στὰ οἰκεῖα λήμματα. Τὰ μᾶλλον σπάνια ὀνόματα γένους τὰ ὁποῖα φέρουν οἱ περισσότεροι δὲν φαίνεται νὰ ἀποτελοῦν ἔνδειξη ὑψηλῆς κοινωνικῆς καταγωγῆς, δεδομένων ἰδίως καὶ τῶν παρωνυμίων τους, τὰ ὁποῖα εἶναι ἰδιαίτερα δημοφιλῆ ὡς ὀνόματα δούλων (π.χ. Νάρκισσος, Ἄλυπος, Ἑρμέρως). Ἀξιοσημείωτη εἶναι καὶ ἡ παρουσία μιᾶς γυναίκας (στ. 12), γεγονὸς μᾶλλον ἀσυνήθιστο στοὺς λατρευτικοὺς συλλόγους τοῦ Διὸς Ὑψίστου (μὲ ἐξαίρεση τὸν σύλλογο τῆς Πύδνας· *SEG* 46 [1996] 800).

132. Ἐπισημάνθηκε ἀπὸ τὸν Δ. Πλαταρίδη λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1874 στὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τῆς Ὑπαπαντῆς· ἀντίγραφο τοῦ ἀπογράφου τοῦ Πλαταρίδη παρέδωσε ὁ Ἐδεσσαῖος Ἀθανάσιος Πετρὼφ στὸν Τσέχο καθηγητὴ C. Jireček στὴν Σόφια τὸ 1883. Ἔκτοτε χάνονται τὰ ἴχνη της.

Ὁ Πλαταρίδης δὲν περιγράφει τὸ μνημεῖο, ἄρα ἡ περιγραφή του ἀπὸ τὸν Χρυσοστόμου ὡς στήλης εἶναι ἐπισφαλής.

Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις* 12 (Duchesne – Bayet, *Mémoire* 103, ἀρ. 136· Δήμιτσα, *Μακεδονία* 37-38, ἀρ. 6· Baege, *De sacris* 8· Cook, *Zeus* II.2 878 ἀρ. 9· Γεωργιάδη, *Ἱστορία* 18, ἀρ. 1· Margarita Tačeva-Hitova, *BSt* 19 [1978] 71, ἀρ. 7· Π. Χρυσοστόμου, *ΑΔ* 44-46 [1989-1991] *Μελ.* [1996] 32, ἀρ. 5· St. Mitchell, στὸ *Pagan Monotheism* 130, ἀρ. 40· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 50· Π. Χρυσοστόμου, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Α΄* 103, ἀρ. 5)· E. Bormann, *AEMÖ* 12 (1888) 194, ἀρ. 17 (ὡς ἀδημοσίευτη, βάσει τοῦ ἀντιγράφου τοῦ Πετρώφ).

Πρβλ. Hatzfeld, *Trafiquants* 148· Στουγιαννάκη, *Ἔδεσσα* 282 καὶ 286, σημ. 3· C. Roberts, T. C. Skeat, A. D. Nock, *HThR* 29 (1936) 57· Κανατσούλη, *Προσωπογραφία* ἀρ. 820· Π. Χρυσοστόμου, *AEMΘ* 5 (1991 [1994]) 98, ἀρ. 5· Tataki, *Edessa* 55, ἀρ. 181· *BullEpigr* 1996, 252· Tataki, *Roman Presence* 287, ἀρ. 298.1.

1ος αἰ. μ.Χ. (;)

Διὶ Ὑψίστωι εὐχὴν
Μᾶρκος Λιβύρνιος
Οὐάλης.

Γιὰ ἄλλες μαρτυρίες τῆς λατρείας τοῦ Διὸς Ὑψίστου στὴν Ἔδεσσα καὶ στὸ Παλαιὸ Βασίλειο γενικώτερα, βλ. ἀρ. **129**, ἀνωτέρω. Ὁ Δήμιτσας, μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἀνήκει στὴν περίοδο τῆς Ρωμαιοκρατίας καὶ εἶναι προγενέστερη τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὴν χρονολογεῖ «πιθανώτατα» στὸν 2ο-3ο αἰ. μ.Χ. καὶ τὸν ἀκολουθεῖ ὁ Π. Χρυσοστόμου. Δεδομένης τῆς ἀπώλειας τοῦ μνημείου ἡ χρονολόγηση αὐτὴ εἶναι αὐθαίρετη. Ἡ διατήρηση τοῦ προσγεγραμμένου ἰῶτα καὶ ἡ γραφὴ Λιβύρνιος τοῦ ρωμαϊκοῦ ὀνόματος γένους Liburnius θὰ μποροῦσαν νὰ συνηγορήσουν ὑπὲρ μιᾶς πρωιμώτερης χρονολογήσεως, σύγχρονης ἴσως μὲ ἐκείνην τῆς ἀναθέσεως τῶν *συνήθων* (ἀρ. **131**, ἀνωτέρω), ποὺ ἔγινε μὲ τὴν φροντίδα τοῦ ἐπιμελητοῦ μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα γένους (Λούκιος Λιβύρνιος Χρύσιππος).

133. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 21 <17>. Ἐντοπίσθηκε τὸ 1858 ἀπὸ τὸν J. G. von Hahn στὸ μουσουλμανικὸ νεκροταφεῖο κοντὰ στὴν θέση Γέφυρα (Κιουπρί), στὴν δυτικὴ εἴσοδο τῆς Ἔδεσσας· ἐκεῖ ἀντιγράφηκε δύο δεκαετίες ἀργότερα ἀπὸ τὸν Δ. Πλαταρίδη. Ἔπειτα ἀπὸ ἀναφορὰ τοῦ Π. Χαρτομαζίδη μεταφέρθηκε στὸ Γυμνάσιο τὸ 1934 καὶ στὴν συνέχεια στὴν Συλλογή, ὅπου μελετήθηκε ἀπὸ τὸν Cormack τὸ 1936.

Βωμὸς ἀπὸ ὑπόλευκο μάρμαρο, συγκείμενος ἀπὸ δύο συναρμόζοντα καὶ συγκολλημένα τεμάχια, μὲ ἐγγεγραμμένη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη, ποὺ φέρει σχηματοποιημένα ἀκρωτήρια καὶ ρόδακα στὸ τύμπανο. Τόρμος μὲ ἴχνη μολυβδοχοήσεως στὴν ἄνω ἐπιφάνεια. Διαστάσεις: 1,17 x 0,63 x 0,275. Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν κύρια ὄψη τοῦ βωμοῦ. Ὕψος γραμμάτων: 0,02 (ἡ προσθήκη ἐπάνω ἀπὸ τὸν πρῶτο στίχο μὲ μικρότερα γράμματα ὕψους 0,01). Διάστιχα: 0,015.

Hahn, *Salonik* 242, ἀρ. 20 (Duchesne – Bayet, *Mémoire* 103, ἀρ. 137· E. Bormann, *AEMÖ* 12 [1888] 188-89, ἀρ. 4· Baege, *De sacris* 8· Cook, *Zeus* II.2 878, ἀρ. 9)· Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις* 14 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 38, ἀρ. 7· Γεωργιάδη, *Ἱστορία* 18, ἀρ. 2)· Edson – Cormack, *Notebook* 122 (J. M. R. Cormack, *BSA* 58 [1963] 24, ἀρ. 7 καὶ πίν. 6.7· Margarita Tačeva-Hitova, *BSt* 19 [1978] 71, ἀρ. 6· St. Mitchell, στὸ *Pagan Monotheism* 130, ἀρ. 38)· Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 203, ἀρ. 21/17· Π. Χρυσοστόμου, *ΑΔ* 44-46 (1989-1991) *Μελ.* [1996] 32, ἀρ. 4 (Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 50)· Π. Χρυσοστόμου, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Α΄* 102-103, ἀρ. 4 καὶ 445, εἰκ. 4.

Πρβλ. Στουγιαννάκη, *Ἔδεσσα* 282 καὶ 286, σημ. 3· C. Roberts, T. C. Skeat, A. D. Nock, *HThR* 29 (1936) 57· Κανατσούλη, *Προσωπογραφία* ἀρ. 51· Π. Χρυσοστόμου, *ΑΕΜΘ* 5 (1991 [1994]) 98, ἀρ. 4 καὶ εἰκ. 4· Tataki, *Edessa* 31, ἀρ. 12· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 82, ἀρ. 18.186. Βλ. καὶ http://hdl.handle.net/2374.OX/306 (φωτογραφία ἐκτύπου συλλογῆς Cormack).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος-3ος αἰ. μ.Χ.

Διϵ̈ὶ Ὑψίστῳ Πό(πλιος) ϵ̈ Αἴλιος Τερεν-
τιανὸς Ἀττικός,
κατ᾽ ὄναρ.

Στ. 1: Τὸ προωνύμιο καὶ τὸ πρῶτο ὄνομα γένους τοῦ ἀναθέτη, ποὺ εἶχαν παραλειφθεῖ, ἔχουν προστεθεῖ μὲ μικρότερα γράμματα ἐπάνω ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ πρώτου στίχου· ΠΟΣ Hahn ἐκλαμβάνοντας τὸ κισσόφυλο ὡς σίγμα· *Δι[ὶ]* Duchesne – Bayet, Δήμιτσας, Baege, Γεωργιάδης, Tačeva-Hitova.

Γιὰ ἄλλες μαρτυρίες τῆς λατρείας τοῦ Διὸς Ὑψίστου στὴν Ἔδεσσα καὶ τὸ Παλαιὸ Βασίλειο γενικώτερα, βλ. ἀρ. **129**, ἀνωτέρω. Ἀναθέσεις *κατ᾽ ὄναρ* (ἢ *κατ᾽ ὄνειρον*) μαρτυροῦνται στὴν ἴδια τὴν Ἔδεσσα (ἀρ. **392**, κατωτέρω, σὲ ἄγνωστο θεό), τὴν Κύρρο (ἀρ. **413**, κατωτέρω, στὸν Ἑρμῆ καὶ τὴν Δήμητρα), τὴν Βέροια (*ΕΚΜ* Α΄ 20, στὴν Ἀφροδίτη Εὐσχήμονα), τὴν Θεσσαλονίκη (*IG* X 2, 1, 88, 91, 121, στοὺς Αἰγυπτίους θεούς), τὴν Αἰανή (*EAM* 15 καὶ 28· στὸν Διόνυσο καὶ στὸν Θεὸ Δεσπότη Πλούτωνα ἀντίστοιχα) καὶ τὴν Καστανιὰ Πιερίας (*SEG* 50 [2000] 593, στὴν Ἑκάτη). Ἡ ἀπελευθέρωση δούλων κατόπιν ἐντολῆς ἢ καὶ ὀχλήσεως τῆς θεᾶς μαρτυρεῖται συχνὰ στὸ ἱερὸ τῆς Λευκόπετρας (*I. Leukopétra* 35, 65, 111, 131).

134. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1898 ἀπὸ τὸν A. Struck σὲ λαχανόκηπο τοῦ Λόγγου. Ἔκτοτε χάνονται τὰ ἴχνη της.

«Μαρμάρινη πλάκα, ὕψους 0,45, πλάτους 0,18, πάχους 0,06» (Struck).

A. Struck, *AM* 27 (1902) 312, ἀρ. 20 (*AnnEpigr* 1903 II 455, ἀρ. 324· Šašel-Kos, *Additamenta* 89, ἀρ. 207).

Πρβλ. Στουγιαννάκη, *Ἔδεσσα* 282 καὶ 286, σημ. 3· Κανατσούλη, *Συμπλήρωμα* 1682 καὶ 1746· Tataki, *Edessa* 67, ἀρ. 265 καὶ 57, ἀρ. 198· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 308, ἀρ. 353.2 καὶ 364, ἀρ. 483.1.

2ος – 3ος αἰ. μ.Χ. (;)

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
pr(o) sal(ute) imp(eratoris) Procu(lus)
Host(ii ἢ -ilii) Sexti et Max(imus)
Rufi(n)i [----------].

Στ. 2: imp(eratorum) Procu(li) Struck· imp(eratoris) Procu(lus) *AnnEpigr·* imp(eratoris) Procu(--) Šašel-Kos. Στ. 3: Host(ili) Sexti Struck· Host(ii) Sexti *AnnEpigr·* Host(--) Sexti Šašel-Kos. Στ. 3-4: MAX|RVFIAI Struck, ποὺ μεταγράφει Max(imi) | Rufi(n)i· Max(imus) Rufi(n)i *AnnEpigr·* Max(--) Rufi(n)i Šašel-Kos. Ὁ Κανατσούλης καὶ ἡ Τατάκη ἀναγνωρίζουν δύο ὀνόματα, Proc(ulus) Host(ilius) Sextius (Κανατσούλης) ἢ Sextus (Τατάκη) καὶ Max(imus) Rufi(n) us, τὰ ὁποῖα ὅμως εἶναι μετὰ δυσκολίας συμβατὰ μὲ τοὺς κανόνες τῆς ρωμαϊκῆς ὀνοματοθεσίας.

Οἱ συντομογραφίες τῶν ὀνομάτων καὶ ὁ ἀποσπασματικὸς χαρακτήρας τοῦ κειμένου δυσχεραίνουν τὴν ταύτιση τῶν προσώπων καὶ τὴν κατανόηση τῶν μεταξύ τους σχέσεων. Μία πιθανὴ ἑρμηνεία εἶναι ὁ Πρόκουλος καὶ ὁ Μάξιμος, ποὺ ἀνέθεσαν τὸ μνημεῖο στὸν Δία μὲ τὰ ρωμαϊκὰ ἐπίθετα «Ἄριστος, Μέγιστος», νὰ εἶναι δοῦλοι τοῦ Σέξτου Ὁστιλίου (μὲ ἀντιστροφὴ προωνυμίου καὶ ὀνόματος γένους) καὶ τοῦ Ρουφίνου ἀντίστοιχα.

135. Γραφεῖα Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ἐδέσσης. Περισυνελέγη τὸ 1955 ἀπὸ τὸν Φ. Πέτσα καὶ ἀπετέθη στὰ γραφεῖα τῆς Μητροπόλεως. Ἐκεῖ τὴν ἐμελέτησε ὁ Μ. Β. Χατζόπουλος τὸν Ἰούνιο τοῦ 1993.

Ἀπότμημα μαρμάρινου ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους πανταχόθεν ἀποκεκρουμένο. Διαστάσεις: 0,46 x 0,16 x 0,63. Ἡ παροῦσα ἐπιγραφὴ ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἑπόμενη. Ὕψος γραμμάτων: 0,019-0,022. Διάστιχα: 0,004-0,01.

Ἀδημοσίευτη.

Πρβλ. Φ. Πέτσα, *BSt* 5 (1964) 420, ἀρ. 19, ὅπου ταυτίζεται ἐσφαλμένα μὲ τὴν χαμένη ἐπιγραφὴ ἀρ. **127**, ἀνωτέρω· Hatzopoulos, *Cultes* 104 et 107, σημ. 3.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Τέλη 3ου - ἀρχὲς 2ου αἰ. π.Χ.

[Φίλιπ (;)]πος
[Πλευ]ράτου
[ὑπὲρ τοῦ] πατρὸς
4 [Ἡρακ]λεῖ
[Κυναγ]ίδαι.

Ὁ Μ. Β. Hatzopoulos (*Cultes* 104 καὶ 107, σημ. 3) εἶχε ἀρχικὰ ἐκλάβει τὶς δύο ἐπιγραφὲς τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους (τὴν παροῦσα καὶ τὴν ἑπόμενη) ὡς ἀφιερώσεις ζευγῶν ἱερέων ὅπως καὶ στὴν Βέροια. Τὸ τυπικὸ τῆς παλαιότερης ἐπιγραφῆς συνάδει πράγματι μὲ ἀνάθημα ἱερέως (γιὰ τὸν τύπο *ὑπὲρ τοῦ πατρός*, πρβλ. *EKM* Α΄ 16)· δὲν ὑπάρχει ὅμως λόγος νὰ θεωρηθεῖ ὅτι καὶ ἡ δεύτερη ἐπιγραφὴ ἀποτελεῖ ἀνάθημα ἱερέως.

Τὸ ἰλλυρικὸ ἀνθρωπωνύμιο Πλευρᾶτος ἀπαντᾶ καὶ ἀλλοῦ στὴν κεντρικὴ καὶ δυτικὴ Μακεδονία (*EKM* Α΄ 30 καὶ 141, στ. 36· *EAM* 186, στ. 45· πρβλ. Tataki, *Beroea* 359).

Ἡ λατρεία τοῦ Ἡρακλέους Κυναγίδα ἦταν ἰδιαίτερα δημοφιλὴς σ’ ὅλο τὸ δυτικὸ τμῆμα τῆς Μακεδονίας, τόσο στὴν Ἄνω Μακεδονία ὅσο καὶ στὴν ἀρχικὴ κοιτίδα τοῦ βασιλείου τῶν

Τημενιδῶν. Μαρτυρεῖται ἐπιγραφικὰ στὴν Τυμφαία (*EAM* 30), τὴν Ἐλίμεια (*EAM* 6 καὶ 20), τὴν Δερρίοπο (*IG* X 2, 2, 319), τὴν Πελαγονία (*IG* X 2, 2, 172), τὴν Ἐορδαία (*EAM* 97 καὶ 115, πρβλ. καὶ 96), τὴν Βέροια (*EKM* Α΄ 3, 29-33 καὶ 134) καὶ τὴν Πέλλα (ἀρ. **442**, κατωτέρω). Γιὰ τὴν σημασία της, βλ. Hatzopoulos, *Cultes* 87-111, μὲ βιβλιογραφία.

136. Γιὰ τὴν παροῦσα θέση, τὶς συνθῆκες εὑρέσεως, τὴν περιγραφὴ τοῦ μνημείου, καὶ τὶς πρῶτες βιβλιογραφικὲς ἀναφορές, βλ. τὴν προηγούμενη ἐπιγραφή, κάτω ἀπὸ τὴν ὁποία ἔχει χαραχθεῖ ἡ παροῦσα.

Ὕψος γραμμάτων: 0,012-0,020. Διάστιχα: 0,005.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

51/50 π.Χ.

[Ἔτους] Η καὶ Π
[ὁ δεῖνα] Ἡροξένο[υ]
[τὰς φιάλ]ας Ἡρακλε[ῖ]
[Κυναγίδ]ᾳ ἐκ τοῦ ἰδί[ου].

Γιὰ τὴν ἑρμηνεία τῆς ἐπιγραφῆς, βλ. τὰ σχόλια τῆς προηγούμενης ἐπιγραφῆς. Τὸ ὄνομα Ἡρόξενος ἐμφανίζεται γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Μακεδονία, ἀλλὰ ἀπαντᾶ στὴν γειτονικὴ Θεσσαλία (*LGPN* IIIB 184).

137. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 1983/24. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1983 στὸν ἀγρὸ Ποζαρέντζη στὸν Λόγγο, ἔξω ἀπὸ τὸν βόρειο τοῖχο οἰκήματος κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ μὲ τὶς κιονοστοιχίες.

Ἑρμαϊκὴ στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο ἐδραζομένη σὲ συμφυὲς κυλινδρικὸ βάθρο, ἀποκεκρουμένο ἐμπρός. Ἀτρακτοειδὴς πεσσός, κοσμούμενος μὲ ἀνάγλυφο αἰδοῖο, ἀπολήγει πλατυνόμενος σὲ προτομὴ Ἡρακλέους φέροντος λεοντή, τῆς ὁποίας τὰ ἄκρα ἀμματίζονται ἐμπρός. Ἡ κεφαλὴ λείπει. Διαστάσεις στήλης: 1,24 x 0,248-0,395 x 0,26. Διαστάσεις βάθρου: 0,345 x 0,39-0,42 (διάμ.). Ἡ ἐπιγραφὴ σὲ ἐλαφρὰ βαθυσμένο πεδίο μεταξὺ τῆς προτομῆς καὶ τοῦ αἰδοίου, οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι ἑκατέρωθεν. Ὕψος γραμμάτων: 0,018-0,03 Διάστιχα: 0,005 (στ. 4-5: 0,005-0,01).

Π. Χρυσοστόμου, *ΑΔ* 38 (1983) *Χρον.* [1989] 301-302 (*AR* [1990-1991] 55· *BullEpigr* 1991, 392· *SEG* 39 [1989] 588· Iliadou, *Herakles* 213-14, ἀρ. 108, πίν. 24.59)· Anna Panayotou – P. Chrysostomou, *BCH* 117 (1993) 363-65, ἀρ. 2, εἰκ. 3 (*SEG* 43 [1993] 389· Α. Κ. Βαβρίτσα, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Α΄* 22 καὶ εἰκ. 29· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 51).

Πρβλ. G. Touchais, *BCH* 108 (1984) 798· *BullEpigr* 1987, 664 καὶ 1994, 403· Gauthier – Hatzopoulos, *Loi* 169· Tataki, *Edessa* 40, ἀρ. 81· *BullEpigr* 1996, 250· Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα* 87, εἰκ. 85· Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 70.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

3ος αἰ. μ.Χ.

Τόνδε τὸν Ἡρακλῆ
Διομήδης στῆσεν Ἐδέσ-
σῃ, ❦ παιδευτὴς πρῶ-
4 τος τῶν — καθ' ἑ-
αυτὸν — ὅλων.

Στ. 4-5: *καθ' ἑαυτῶν* Χρυσοστόμου.

Ὅπως ὀρθὰ γράφουν οἱ Ἄννα Παναγιώτου καὶ Π. Χρυσοστόμου, καθ' ὑπόδειξιν τοῦ Μ. Κ. Τσαντσάνογλου, τὸ κείμενο εἶναι ἔμμετρο καὶ σχηματίζει ἐλεγειακὸ δίστιχο, ἀποτελούμενο ἀπὸ δακτυλικὸ ἑξάμετρο καὶ πεντάμετρο τὰ ὁποῖα χωρίζει τὸ κισσόφυλλο. Ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ παράλειψη τῆς αὐξήσεως στὸ ρῆμα *στῆσεν* στὸν δεύτερο στίχο καὶ ἡ χρήση τοῦ *ὅλων* ἀντὶ τοῦ ἀναμενομένου *πάντων* στὸν πέμπτο.

Ὁ Διομήδης, ποὺ αὐτοαποκαλεῖται κάπως αὐτάρεσκα ὁ «καλύτερος (*πρῶτος*) ἐκπαιδευτὴς τῆς ἐποχῆς του (*τῶν καθ' ἑαυτὸν*)», ἀνέθεσε τὴν ἑρμαϊκὴ στήλη τοῦ Ἡρακλέους στὸ γυμνάσιο τῆς πόλεως, τοῦ ὁποίου ὁ θεὸς ἦταν προστάτης. Γιὰ τὰ γυμνάσια τῆς Ἔδεσσας, βλ. ἐπίσης ἀρ. **181-182**, κατωτέρω, καθὼς καὶ τὸ κεφάλαιο περὶ τῶν γυμνασίων τῆς Μακεδονίας τῶν Gauthier – Hatzopoulos, *Loi* 155-72.

Τὸ ὁμηρικὸ ὄνομα Διομήδης, ποὺ ἀπαντᾶ στὴν Ἄνω Μακεδονία ἀπὸ τὴν ἑλληνιστικὴ περίοδο (*EAM* 5· *SEG* 38 [1988] 665), γίνεται δημοφιλὲς κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους ὅπως πολλὰ μυθολογικὰ ὀνόματα (πρβλ. ἀρ. **152**, κατωτέρω).

138. Μονὴ Ἁγίας Τριάδος. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1893 ἀπὸ τὸν J. H. Mordtmann στὸ προαύλιο τῆς μονῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος στὸν Λόγγο. Ἐκεῖ τὴν εἶδαν, τὴν ἐμελέτησαν καὶ ἔλαβαν ἔκτυπό της οἱ A. Plassart καὶ G. Blum τὸ 1914 καὶ ὁ J. M. R. Cormack τὸ 1936. Τότε τὸ μνημεῖο ἦταν ἐντοιχισμένο στὸ νοτιοδυτικὸ ἄκρο τοῦ ναοῦ. Ἀργότερα ἀφαιρέθηκε ἀπὸ ἐκεῖ καὶ ἐπὶ μακρὸ διάστημα ἐθεωρεῖτο χαμένο. Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1982 ἐντοπίσθηκε καὶ πάλι ἀπὸ τὴν Λουκρητία Γουναροπούλου καὶ τὸν Μ. Β. Χατζόπουλο χάρις στὴν βοήθεια τῆς ἡγουμένης.

Ἄνω ἀπότμημα ἀρράβδωτου κίονος ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο ἀποκεκρουμένο καθ' ὅλο τὸ μῆκος τῆς διατομῆς του, ὕψους 0,56 καὶ κατὰ προσέγγισιν διαμέτρου 0,45, τὸ ὁποῖο σώζει δύο ἐπιγραφές. Ἡ πρώτη εἶναι χαραγμένη ἐπὶ τῆς ἄνω προβαλλομένης ἀπολήξεως (ἐχίνου) (οἱ δύο πρῶτοι στίχοι) καὶ ἐπὶ τῆς ἐπικάμψεως πρὸς τὸν κορμὸ τοῦ κίονος (ἐπιτραχηλίου) (ὁ τρίτος στίχος). Ὕψος γραμμάτων: 0,015-0,022. Διάστιχα: 0,002-0,007. Γιὰ τὴν δεύτερη ἐπιγραφή, βλ. ἀρ. **146**, κατωτέρω.

J. H. Mordtmann, *AM* 18 (1893) 415-16, ἀρ. 1 a-b (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 392-93, προσθῆκες ἀρ. 1-2· Baege, *De sacris* 113 a-b· J. Brunšmid, *Vjesnik hrvatskoga arheološga. Društva 3* [1898] 136, ἀρ. 1-2)· Edson - Cormack, *Notebook* 134· J. M. R. Cormack, στὸ *Studies Robinson* II 379-80, ἀρ. 6a καὶ πίν. 78a (*SEG* 12 [1955] 341)· Μ. Β. Χατζόπουλου, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Α΄* 125-28 (*SEG* 45 [1995] 750· *BullEpigr* 1996, 253).

Πρβλ. N. M. Tod, *BSA* 23 (1918-1919) 207 καὶ 217, ἀρ. 14· *BullEpigr* 1977, 270· M. B. Hatzopoulos, *BCH* 111 (1987) 404, σημ. 26· Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα* 84, εἰκ. 81· Tataki, *Roman Presence* 527, ἀρ. 2· Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 69-70 (γιὰ τὴν λατρεία καὶ τὸ ἱερὸ τῆς θεᾶς). Βλ. καὶ http://hdl.handle.net/2374.OX/717 (φωτογραφία ἐκτύπου συλλογῆς Cormack).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

περ. Ὀκτώβριος (;) 211 μ.Χ.

[Ἔτου]ς ΓΜΣ σεβαστο[ῦ τ]οῦ καὶ ΘΝΤ, μην[ὸς]
[Δίου (;)] Λ, [Λ]ουκία ναοκ[όρος Μᾶς] ἀνική[του τὰ]
ὑπεποίκεια καὶ τὰς ϛ̣τοὰς τῇ θεῷ.

Στ. 1: Ἀπόκρουση τοῦ λίθου μετὰ τὸ ἀπόγραφο τοῦ Mordtmann δὲν ἐπιτρέπει πλέον τὴν ἀνάγνωση τῶν ὑπογραμμισμένων γραμμάτων, τὰ ὁποῖα ἀντέγραψε ὁ Mordtmann. Ἡ ἀφαίρεση τοῦ ἐπιχρίσματος μὲ τὸ ὁποῖο ἦταν καλυμμένη ὅταν τὴν εἶδε ὁ Cormack κατέστησε δυνατὴ σημαντικὴ βελτίωση τῆς ἀναγνώσεως (βλ. Μ. Β. Χατζόπουλου στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Α΄). [Ἔτου]ς γμς΄ σεβαστο[ῦ, τ]οῦ καὶ θντ΄, μην[ὸς]* Cormack *(Studies Robinson).* Στ. 2: Λ ΚΟΥΚ ΑΝΑΟΥ ΟΛ CIIA / Mordtmann· Λ Ο Σ ΑΛΔΟC Cormack *(Notebook)· ΥΟΥ[. .]Α ναοῦ* Cormack *(Studies Robinson)· [Δίου (;)] Λ, [Λ]ουκία ναοκ[όρος Μᾶς] ἀνική[του τὰ]* Χατζόπουλος *(Ἔδεσσα)·* τὸ ὄνομα τοῦ μηνὸς προτείνεται –μὲ ἐπιφύλαξη– διότι, ὅπως καὶ στὴν Λευκόπετρα, εἶναι ὁ συχνότερα ἀναφερόμενος στὶς ἀναθέσεις πρὸς τὶς διάφορες ὑποστάσεις τῆς μητρὸς/παρθένου θεᾶς (πρβλ. ἀρ. **139**, **148**, **151**, **154**, **155** καὶ τὸ σχόλιο στὴν ἐπιγραφὴ ἀρ. **148**, κατωτέρω). Στ. 3: *ὑπεποίκεα* Mordtmann, ποὺ θεωρεῖ τὸν στίχο αὐτὸν διακριτὴ ἐπιγραφή, *τὰ ἐποίκεια* Cormack, στὸ *Studies Robinson* ἀλλὰ ὄχι στὸ *Notebook·* ΤΩ ἀντὶ ΤΗ Cormack, *Notebook*, ἀλλὰ ὄχι στὴν δημοσίευση· *ὑπεποίκια* Χατζόπουλος *(Ἔδεσσα)*, ἐκ παραδρομῆς.

Ἡ ἐπιγραφὴ παρέχει τὴν ἀρχαιότερη μαρτυρία γιὰ τὴν λατρεία τῆς Μᾶς στὴν Ἔδεσσα, ἀνάγοντας τὴν ἀρχὴ τῆς λειτουργίας τοῦ ἱεροῦ ἀπὸ τὸ 215 –χρονολογία τῆς ἀρχαιότερης γνωστῆς ἀπελευθερωτικῆς πράξεως– στὸ ἔτος 211/12 μ.Χ. Εἶναι ἐπίσης σαφὲς ὅτι ἔχει κτητορικὸ χαρακτῆρα καὶ ἀποσκοποῦσε στὴν διαιώνιση τῆς μνήμης τῆς ἀναθέσεως τῶν *ὑπεποικίων* (ἐνδεχομένως προσκτισμάτων τοῦ ἱεροῦ· ὁ ὅρος – παράγωγο τοῦ ὅρου *ἐποίκιον*, ἡ ἀρχικὴ σημασία τοῦ ὁποίου εἶναι «πρόσκτισμα»– εἶναι ἅπαξ λεγόμενον) καὶ ἰδίως τῆς στοᾶς, στὴν ὁποία ἀσφαλῶς ἀνῆκε. Δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἀπὸ τὴν ἴδια στοὰ προέρχεται καὶ ὁ ἄλλος κίων, ἰδίας περίπου διαμέτρου, μὲ τὶς 19 ἐγχάρακτες ἀπελευθερώσεις-ἀναθέσεις (βλ. ἀρ. **140**, κατωτέρω). Τὸ ἀναπόφευκτο συμπέρασμα εἶναι ὅτι, παρὰ τὴν ἀντίθετη γνώμη τῶν Robert, ἡ Μήτηρ Θεῶν, στὴν ὁποίαν γίνεται ἡ ἀνάθεση *κορασίου* στὴν δεύτερη ἐπιγραφὴ ποὺ χαράχθηκε στὸν ἴδιο κίονα (βλ. ἀρ. **146**, κατωτέρω), καὶ ἡ Μᾶ, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα σημαίνει «μητέρα» (βλ. Εὐσταθ., *Σχολ. Ἰλ.* 408), εἴτε ταυτίζονται εἴτε συλλατρεύονταν στὸ ἴδιο ἱερό. Τὴν ἄποψη αὐτὴν ἐνισχύει ἡ ἀνακάλυψη στὴν ἴδιαν ἀκριβῶς περιοχὴ τῆς νότιας πύλης τῆς πόλεως ἀπελευθερωτικῆς ἐπιγραφῆς μὲ ἀνάθεση στὴν Παρθένο (βλ. ἀρ. **174**, κατωτέρω).

Γιὰ τὸν χαρακτῆρα τῆς λατρείας τῆς Μᾶς στὴν Ἔδεσσα, βλ. ἰδίως Μ. Β. Χατζόπουλου, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της* Α΄ 125-32 (πρβλ. Π. Πασχίδη, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της* Γ΄ 158-60, μὲ τὴν παλαιότερη βιβλιογραφία), ὅπου ὑποστηρίζεται ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ ἁπλὴ μεταφύτευση τῆς φρυγικῆς-καππαδοκικῆς θεότητος (περὶ τῆς ὁποίας πρβλ. A. Hartmann, *RE* 14 [1928] 77-91, λ. «Ma»), ἀλλὰ γιὰ ἐντόπια μετεξέλιξη, πιθανῶς καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴ τῆς μορφῆς ποὺ εἶχε λάβει ἡ λατρεία τῆς θεᾶς αὐτῆς στὴν Μικρὰ Ἀσία, τῆς προελληνικῆς γυναικείας

θεότητος, μητέρας καὶ συνάμα παρθένου, ποὺ εἶχαν μεταφέρει οἱ Βρίγες / Φρύγες, ὅταν μετανάστευσαν ἐκεῖ, καὶ ἡ ὁποία ἐμφανίζεται στὴν Μακεδονία καὶ ὑπὸ ποικίλα ἑλληνικὰ ἐνδύματα, ἀλλοῦ ὡς Ἄρτεμις, ἀλλοῦ ὡς Δήμητρα, ἀλλοῦ ὡς Μήτηρ Θεῶν, ἀλλοῦ ὡς Πασικράτα, Ἐννοδία ἢ Παρθένος.

139. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 1679. Τὸ μνημεῖο ἦλθε στὸ φῶς τὸν Ἰούλιο τοῦ 1898 «νότια ἀπὸ τὰ ἐρείπια τῆς παλαιᾶς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου στὴν Ἔδεσσα τῆς Μακεδονίας» (J. Brunšmid), στὸν κῆπο «τῆς χήρας Λουσωτῆ» κατὰ τὸν Στρ. Πελεκίδη. Κατὰ τὴν λεπτομερέστερη ἀναφορὰ τοῦ Π. Ν. Παπαγεωργίου (τὰ κεφαλαῖα γράμματα παραπέμπουν σὲ σχεδιάγραμμα), «θέρει τοῦ 1898 χωρικὸς κτήτωρ μέρους τῶν κήπων Θ, σκάπτων προσέκοψε τῷ μαρμάρῳ Α καὶ τῷ παρακειμένῳ τοίχῳ Δ· θησαυρὸν δὲ τάχα ἐλπίσας ἀνέσκαψε μὲν τὸ μάρμαρον, ἐκωλύθη δ' ἔπειτα ὑπὸ τῆς πολιτικῆς τῶν Βοδενῶν ἀρχῆς. Ὁ τότε νομάρχης Θεσσαλονίκης Ῥιζᾶ πασιᾶς ἅμα μαθὼν τὰ πράγματα προθύμως ἀπέστειλεν εἰς Βοδενὰ ἀρχιτέκτονα ὃς καὶ ἐξέσκαψε τό τε μάρμαρον Β καὶ τὸ (ἔπειτα καταχωσθέν) Γ» (Παπαγεωργίου). Τὰ μάρμαρα αὐτὰ καταχώσθηκαν ἐκ νέου καὶ γι' αὐτὸ προφανῶς δὲν τὰ μνημονεύει ὁ Plassart. Ἀποκαλύφθηκαν καὶ πάλι τὸν Αὔγουστο τοῦ 1922 κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ Στρ. Πελεκίδη, ἀλλὰ καλύφθηκαν ἐκ νέου ἀπὸ τὶς προσχώσεις καὶ τὴν βλάστηση, διότι ὁ Cormack γράφει «ἀνεζήτησα ἐπὶ μίαν ὥρα τοὺς λίθους Β καὶ Γ ἀλλὰ δὲν μπόρεσα νὰ τοὺς εὕρω. Ἡ βλάστηση εἶναι ὀργιώδης, τσουκνίδες καὶ βάτα καὶ ὁ χείμαρρος δυσχεραίνουν τὴν ἀναζήτηση. Ηὗρα δύο μαρμάρινους δόμους, ὁ ἕνας ἀρχιτεκτονικὸ μέλος, σφηνωμένους στὴν κοίτη τοῦ ρυακιοῦ, ἀλλὰ παρ' ὅτι τοὺς καθάρισα ἀπὸ τὴν βλάστηση δὲν ηὗρα ἐπιγραφές... Ὁ ἀρχιεργάτης τοῦ ἐργοστασίου γνωρίζει τὸν λίθο μὲ τὴν Θεὰ Μᾶ καὶ Ἀγαθῇ Τύχῃ, ἀλλὰ γνωρίζει μόνον ἕνα λίθο». Μόνον τὸ 1968, ὁπότε ἐπαναλήφθηκαν οἱ ἀνασκαφὲς ἀπὸ τὸν Φ. Πέτσα στὸν Λόγγο ἐπαναποκαλύφθηκαν τὰ «μάρμαρα Β καὶ Γ» καὶ μεταφέρθηκαν στὴν Συλλογή.

Παραστάδα (Β) ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο («μάρμαρα Β καὶ Γ» κατὰ Παπαγεωργίου καὶ τὸ μεταγενέστερο εὕρημα Πελεκίδη, ἀρ. **163**) συγκείμενη ἀπὸ τρία συναρμόζοντα τεμάχια συνολικῶν διαστάσεων 1,70 x 0,585 x 0,32, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ κατώτερο εἶναι ἀποκεκρουμένο καθ' ὅλη τὴν ἀριστερὴ πλευρὰ τῆς πλατύτερης ὄψεως. Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν πλατύτερη ἐνεπίγραφη ἐπιφάνεια, στὸ κάτω μέρος τοῦ ἀνώτερου τεμαχίου, κάτω ἀπὸ τὴν ἀρ. **147**, κατωτέρω. Ὕψος γραμμάτων: 0,02-0,035 (Φ = 0,063). Διάστιχα: 0,005-0,02.

Π. Ν. Παπαγεωργίου, *Ἁρμονία* (ἐφημ. Σμύρνης) 13/1/1899, φύλλο 4174, ἀρ. 9 (non vidimus), βάσει ἀπογράφου τοῦ διευθυντοῦ τῆς «σχολῆς Βοδενῶν» Νάτση, τὸ ὁποῖο τοῦ ἔδωσε ὁ γιὸς τοῦ τέως νομάρχου Θεσσαλονίκης Ῥιζᾶ πασᾶ Ἰσμὲτ βέη (A. E. Contoléon, *REG* 12 [1899] 172-73, ἀρ. 9· P. N. Papageorgiou, *BPhW* 19 [20/5/1899] στ. 636, ἀρ. 9)· J. Brunšmid, *Vjesnik hrvatskoga arheološga. Društva* 3 (1898) 134, βάσει ἀπογράφου ἀγνώστου, τὸ ὁποῖο τοῦ προμήθευσε ὁ Georgi Kapčev, ἐκδότης τῆς ἐφημερίδος *Macedonija* τοῦ Ζάγκρεμπ· Π. Ν. Παπαγεωργίου, *Ἀθηνᾶ* 12 (1900) 73, ἀρ. Β10 καὶ 79, βάσει ἀπογράφου τοῦ Ἀσλάνογλου (Baege, *De sacris* 115, ἀρ. 10· Latte, *Recht* 103-104, σημ. 9· A. Cameron, *HThR* 32 [1939] 143-52, ἀρ. 1 [μὲ διορθώσεις στοὺς δύο τελευταίους στίχους]· Γιούνη, *Provincia* 296, ἀρ. 83)· Φ. Πέτσα, *Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον* 1977, 138, εἰκ. 3 (*BullEpigr* 1977, 270· Fanoula Papazoglou, *ŽA* 31 [1981] 178-79, σημ. 28).

Πρβλ. *Ταχυδρόμος* (ἐφημ. Κωνσταντινουπόλεως) ἔτος Α, ἀρ. 102, Αὐγούστου 1898, σελ. 1-2 (πρώτη ἀναφορὰ στὴν ἀνακάλυψη τῶν ἐπιγραφῶν καὶ συσχέτιση μὲ τὸν βασιλέα Φίλιππο Β΄)· Π. Ν. Παπαγεωργίου, *Ἁρμονία* (ἐφημ. Σμύρνης) 7/1/1899 (non vidimus)· P. Perdrizet, *BCH* 23 (1899) 340 (μὲ διόρθωση ὡς πρὸς τὴν προέλευση)· M. N. Tod, *BSA* 24 (1919-21) 58, ἀρ. 99 (γιὰ τὴν χρονολογία)· L. Robert, *BCH* 52 (1928) 425 (μὲ διόρθωση στὸν στ. 5)· Στουγιαννάκη, *Ἔδεσσα* 283-84 καὶ 288-89· F. R. Walton, *ClassWeekly* 33 (1939-40) 71· L. Robert, *Hellenica* I (1940) 74-75, σημ. 4· *BullEpigr* 1940, 67· *EAM* 22 (γιὰ τὴν ἀνάθεση ἀμπέλου στὴν θεά)· Ἀ. Κ. Βαβρίτσα, *Ἀρχαία Μακεδονία* IV (1983 [1986]) 53-54 καὶ εἰκ. 1· Tataki, *Edessa* 71, ἀρ. 288· *I. Leukopétra* 35 (μὲ σχόλια γιὰ τὴν ἀνάθεση προσόδου στὴν θεά)· Tullia Ritti – C. Şimşek – H. Yıldız, *EA* 32 [2000] 34, σημ. 50 καὶ 56, σημ. 99 (ὡς παράλληλο γιὰ τὴν ἀνάθεση στὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος Λαιρβηνοῦ στὴν Φρυγία ἀδιακρίτως ἀνθρώπων, προσόδων καὶ ἀντικειμένων)· Marijana Ricl, *Tyche* 16 (2001) 144, σημ. 66· Μαρίας Σ. Γιούνη, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 75 (γιὰ τὴν νομικὴ θέση τῆς ἀναθέτριας καὶ τὸ φαινόμενο τῆς παραμονῆς).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

περ. Ὀκτώβριος 243 μ.Χ.

Ἔτους $^{\nu}$ ΑϘΤ, μηνὸς
Δίου. $^{\nu}$ Στραττώ, δούλη
θεᾶς ἀνικήτου Μᾶς,
καταγράφω ἀμπέλων
[π]λ̣έθρα δύο πλεῖον ἢ ἔ-
[λασ]σον τόπ[ῳ] Μακρῷ
[----------].

Στ. 2: ΣΤΡΤΤΩ Νάντσης· *Στρ[α]ττὼ* Παπαγεωργίου *(Ἁρμονία, BPhW)*· *Στρ[α]τὴ* Κοντολέων· *Στρατ<τ>ὼ* Παπαγεωργίου (*Ἀθηνᾶ*), Baege· *Στρατὼ* Robert (*BCH*)· *Στραττὼ* Brunšmid, Latte, Cameron, Robert (*BullEpigr*), Πέτσας καὶ ὁ λίθος. Στ. 4: *ἄμπελον* Brunšmid. Στ. 5: *[πλ]έθρα* ὅλοι οἱ ἐκδότες, ἂν καὶ ἤδη στὰ ἀπόγραφα τῶν Νάντση καὶ Ἀσλάνογλου σημειώνεται ἡ δεξιὰ κεραία τοῦ δεύτερου γράμματος. Στ. 5-6: ΠΛΕΙΟΝΗΕ|[. .]ΟΝΤΟΤ.ΜΑΚΡΩ Νάντσης· *πλεονηε|[. . .]οντοτ[.]μακρῷ* Παπαγεωργίου (*Ἁρμονία, BPhW*)· *πλεῖον* ΚΕ|[. . .]ΟΝΤΟΥ [.] *μακρῷ* Κοντολέων· *πλεῖον ἢ ἔ|[φ' ὅσ]ον τότ[ε] μακρῷ* Παπαγεωργίου (*Ἀθηνᾶ*), Baege· *πλεῖον ἢ ἔ[λαβ]ον, τὸ τ[ῷ] μακρῷ (;)* Latte· *πλέθρα δύο πλεῖον ἢ ἔ[λασσ]ον Robert (BCH)*· *[πλ]έθρα δύο πλεῖον ἢ ἔ|[λατ]τον* ἀνεξάρτητα ὁ Cameron, ποὺ προτείνει νὰ ἀναγνωρισθεῖ ἡ λέξη *τόπος* ἀντὶ τοῦ «αἰνιγματικοῦ *τότ[ε]*», πρόταση ποὺ ἐπικροτεῖ ὁ Robert (*Hellenica*) καὶ υἱοθετοῦν οἱ μεταγενέστεροι ἐκδότες· *[ἔλασ]σον* Πέτσας· ὁ Brunšmid παραλείπει τοὺς δύο στίχους. Στ. 6-7: *Μακρῷ | [Πεδίῳ]* Robert (*BullEpigr* 1977) καὶ Γιούνη, ὑποθέτοντας ὅτι ἡ πρώτη λέξη ἀποτελεῖ τμῆμα τοῦ τοπωνυμίου ὅπου ἔκειτο ὁ ἀγρός. Στ. 7: Τὸ ἀπόγραφο Νάντση δὲν σημείωνε ἴχνη γραμμάτων· [---]ΣΑ[---] τὸ ἀπόγραφο Ἀσλάνογλου, ὅπως σημειώνεται ἀπὸ τοὺς Παπαγεωργίου (*Ἀθηνᾶ*) καὶ Cameron· στὸ ἔκτυπο διακρίνονται ἀπροσδιόριστα ἴχνη γραμμάτων τοῦ τελευταίου στίχου.

Ἡ ὀρθὴ ἑρμηνεία τῆς ἐπιγραφῆς ὡς δωρεᾶς πρὸς τὸ ἱερὸ τῆς θεᾶς Μᾶς γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῆς λειτουργίας του ὀφείλεται στὸν A. Cameron. Ἀναθέσεις ἀμπέλων σὲ ἱερὰ ἢ θιάσους γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν ἀναγκῶν τους εἶναι γνωστὲς καὶ ἀπὸ τὴν Ἐλίμεια στὴν Ἄνω Μακεδονία (*EAM* 22), τὴν Θεσσαλονίκη (*IG* Χ 2, 1, 259-260), τὴν Πιερίδα κοιλάδα (Πίκουλα, *Ἡ χώρα τῶν Πιέρων* 146-52, ἀρ. 59· πρβλ. *BullEpigr* 2002, 293 καὶ μαρτ. ΑΛΜ α΄) καὶ τὴν χώρα τῶν Φιλίππων (Pilhofer, *Philippi* II 45) στὴν ἀνατολικὴ Μακεδονία.

Ἡ Στραττὼ (γιὰ τὸ ὄνομα βλ. καὶ ἀρ. **386-387**, κατωτέρω) ἦταν ἱερόδουλος, δηλαδὴ πρόσωπο ἐλεύθερης ἤ, τὸ πιθανώτερο, δουλικῆς προελεύσεως ποὺ εἶχε ἀνατεθεῖ στὸ ἱερὸ καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶχε τὴν ὑποχρέωση νὰ παρέχει τὶς ὑπηρεσίες της στὴν θεὰ τὶς ἡμέρες τῆς ἑορτῆς της, κατὰ δὲ τὰ ἄλλα ἔχαιρε πλήρους ἐλευθερίας. Γιὰ τὴν θρησκευτικὴ καὶ νομικὴ σημασία τῶν ἀναθέσεων ἀνθρώπων σὲ θεότητες στὴν Μακεδονία, βλ. ἀρ. **63-77** καὶ **120-123**, ἀνωτέρω, *I. Leukopétra* σελ. 28-60 καὶ Γιούνη, *Provincia* 91-115. Ἀπὸ τυπικῆς ἀπόψεως πρόκειται για δωρεές, οἱ ὁποῖες ὅμως πρακτικὰ ἰσοδυναμοῦσαν μὲ ἀπελευθερώσεις, ὅταν οἱ ἀνατιθέμενοι ἦσαν δοῦλοι, διότι ἔπαυαν νὰ ἀνήκουν στοὺς κυρίους των, οἱ δὲ ὑποχρεώσεις τους πρὸς τὸ ἱερὸ περιορίζονταν στὴν ἐκεῖ παρουσία τους λίγες ἡμέρες ἀνὰ ἔτος, κατὰ τὶς ἑορτὲς τῆς θεότητος.

140. Ἔδεσσα, ἀρχαιολογικὸς χῶρος, ὁδὸς μὲ κιονοστοιχία πλησίον νοτίου πύλης, κατὰ χώραν. Ἀνακαλύφθηκε κατὰ τὶς ἀνασκαφὲς τοῦ Ἀ. Βαβρίτσα στὸν Λόγγο κατὰ τὴν δεκαετία τοῦ 1970.

Ἀρράβδωτος κίων ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ ἰωνικὸ κιονόκρανο. Διαστάσεις: 3,00 (κορμός)-3,35 (μὲ κιονόκρανο καὶ βάση) x 0,42 (κατὰ προσέγγιση διάμετρος). Περίμετρος: 1,24. Ἡ ἐπιφάνειά του εἶναι καλυμμένη ἀπὸ 19 ἐπιγραφὲς ἀναθηματικὲς ἢ ἀπελευθερωτικὲς δι’ ἀναθέσεως στὴν θεὰ Μᾶ. Μέρος τῆς ἐνεπίγραφης ἐπιφάνειας καλύπτεται ἀπὸ ἰζήματα καὶ μύκητες ποὺ δυσχεραίνουν τὴν ἀνάγνωση τοῦ κειμένου. Ἡ χάραξη τῶν ἐπιγραφῶν ἄρχισε μετὰ τὴν ἐπισκευὴ ποὺ μνημονεύεται στὴν ἀρ. **140** (ἴσως καὶ στὴν ἀρ. **141**). Ἡ θέση ποὺ κατέλαβαν οἱ ἐπιγραφὲς δὲν καθορίσθηκε ἀπὸ κάποιο σχέδιο, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν διαθέσιμο χῶρο καὶ τὴν εὐκολία ἐργασίας τοῦ χαράκτη (βλ. τὴν σχεδιαστικὴ ἀποτύπωση τῆς θέσεως τῶν ἐπιγραφῶν στοὺς πίνακες). Ἡ παροῦσα ἐπιγραφὴ στὴν βόρεια ὄψη, σὲ ἐλαφρὰ λειασμένη γιὰ τὴν προετοιμασία τῆς χαράξεως ἐπιφάνεια. Ὕψος γραμμάτων: 0,03. Διάστιχα: 0,12.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Πρὶν ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 244 μ.Χ.

Αὐρηλία
Παραμο-
νιανὴ ❦
Ὀλυμπιὰς
τὴν ἐπισκευ-
ὴν ⊤ τῇ θεῷ
(δηνάρια) Φ.

Στ. 6: Σημεῖο στίξεως πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ στὴν θεά.

Ἡ χρονολογία προκύπτει ἀπὸ τὴν θέση τῆς ἐπιγραφῆς σὲ ἐπιφανὲς σημεῖο τοῦ κίονος, ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἀρ. **148** (τὴν πρώτη χρονολογημένη ἀπελευθερωτικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ κίονος), καὶ ἐμφανῶς χωρὶς περιορισμοὺς στὸν διαθέσιμο γιὰ τὴν χάραξη χῶρο. Ἡ χάραξη τῶν

ἐπιγραφῶν ἀρ. **157** (μετὰ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 247 μ.Χ.) καὶ **160** (Ἰούνιος 253 μ.Χ.) ἐπάνω καὶ δεξιὰ τῆς παρούσας ἐπιγραφῆς ἀντιστοίχως, τὴν προϋποθέτουν.

Ἡ ἀναθέτρια διέθεσε 500 δηνάρια γιὰ τὴν ἐπισκευὴ τῆς στοᾶς, ἡ ὁποία ἀπὸ τὸ 211, ὁπότε κατασκευάσθηκε (βλ. ἀρ. **138**, ἀνωτέρω), εἶχε προφανῶς ὑποστεῖ ζημιές. Ἀνάλογες χρηματικὲς ἀναθέσεις εἶναι γνωστὲς καὶ ἀπὸ τὴν Λευκόπετρα (βλ. *I. Leukopétra* 35 καὶ 141).

141. Ἔδεσσα, ἀρχαιολογικὸς χῶρος, ὁδὸς μὲ κιονοστοιχία πλησίον νοτίου πύλης, κατὰ χώραν. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ κίονος, βλ. **140**, ἀνωτέρω.

Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν βόρεια ὄψη. Ὕψος γραμμάτων: 0,047.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Πρὶν ἀπὸ τὸ 268 μ.Χ.

τῇ̣

Τὰ μνημειώδη δύο αὐτὰ γράμματα ἀνήκουν πιθανῶς σὲ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ τῆς στοᾶς (π.χ. *[Μᾷ̣] τῇ̣ [ἀνεικήτῳ θεᾷ̣]*), ποὺ ἦσαν κατενεμημένα στοὺς κίονες τῆς κιονοστοιχίας της.

142. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 157. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1971 στὸ στρῶμα καταστροφῆς κοντὰ στὸν δεύτερο ἀπὸ ἀριστερὰ πεσσὸ τῆς μαρμαρόστρωτης ὁδοῦ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τοῦ Λόγγου.

Ἀγαλμάτιο ἀπὸ ὑπόλευκο μάρμαρο ἀπὸ τὸ ὁποῖο σώζεται τὸ κάτω τμῆμα μορφῆς ἐνδεδυμένης μακρὸ χιτῶνα σὲ ἔντονο βηματισμὸ πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ τὸ συμφυὲς καμπύλο βάθρο ποὺ φέρει κάθετες γλυφές. Διαστάσεις: 0,35 x 0,13. Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν πρόσθια ὄψη τοῦ βάθρου. Ὕψος γραμμάτων: 0,025. Διάστιχο: 0,025.

Ἀδημοσίευτη· πρβλ. *ΚΑΑΣΕδ* 157.

Ἀπόγραφο, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος–3ος αἰ. μ.Χ.

[---]ΑΠΟ[---]
[---]ΛΥΩ[---]

Ἡ φθορὰ στὴν ἐπιφάνεια τοῦ βάθρου ἑκατέρωθεν τῶν σωζομένων γραμμάτων δὲν ἐπιτρέπει ὑποθέσεις σχετικὰ μὲ τὴν διάταξη, τὴν ἔκταση καὶ τὸ νόημα τῆς ἐπιγραφῆς. Δεδομένου ὅμως ὅτι *Ἀπολύων* ἦταν δημοφιλὴς παρετυμολογικὴ ἑρμηνεία τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀπόλλωνος (πρβλ. Πλουτ. ἀπ. 157, παρὰ Εὐσεβ., *Εὐαγγελικὴ Προπαρασκευή* 3.1.5: *Ἀπόλλων δὲ ὡς ἀπαλλάττων καὶ ἀπολύων τῶν περὶ σῶμα νοσηματικῶν παθῶν τὸν ἄνθρωπον*), ἴσως ἡ ἐπιγραφὴ πρέπει νὰ ἀναγνωσθεῖ ὡς ἀναθηματικὴ ἐπίκληση μιᾶς ἰαματικῆς καὶ ἐπηκόου θεότητος.

ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΕΣ ΔΙ' ΑΝΑΘΕΣΕΩΣ

143. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 1678. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως, βλ. ἀρ. **139**, ἀνωτέρω. Τὸ μνημεῖο («μάρμαρο Α» στὴν περιγραφὴ τοῦ Παπαγεωργίου) παρέμεινε ὁρατὸ μετὰ τὴν ἐκ νέου ἀποκάλυψή του ἀπὸ τὸν Στρ. Πελεκίδη τὸ 1922. Ὁ Cormack τὸ 1936 τὸ εἶδε στὴν κοίτη ρυακιοῦ καὶ τὸ περιέγραψε λεπτομερῶς. Τὸ 1968 ὁ Πέτσας τὸ ἐντόπισε ἐκ νέου καὶ φρόντισε γιὰ τὴν μεταφορά του στὴν ἀνατολικὴ πύλη.

Παραστάδα (Α) ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο ἐλλιπὴς κάτω καὶ πολλαπλῶς ἀποκεκρουμένη, ἰδίως δὲ κατὰ τὴν πλατύτερη ἐνεπίγραφη πλευρὰ ἄνω καὶ κάτω καὶ κατὰ τὸ δεξιὸ πέρας τῆς στενότερης. Ἡ μακρὰ παραμονὴ σὲ κοίτη ρυακιοῦ ἔχει καλύψει μὲ ἰζήματα τὴν κάτω ἀπόληξη τοῦ λίθου. Διαστάσεις: 2,10 x 0,605 x 0,32. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ ἄνω μέρος τῆς στενότερης ἐνεπίγραφης πλευρᾶς. Ὕψος γραμμάτων: 0,015-0,03. Διάστιχα: 0,005.

Π. Ν. Παπαγεωργίου, *Ἁρμονία* (ἐφημ. Σμύρνης) 13/1/1899, φύλλο 4174, ἀρ. 1, βάσει ἀπογράφου τοῦ Νάντση (non vidimus) (A. E. Contoléon, *REG* 12 [1899] 169-70, ἀρ. 1· P. N. Papageorgiou, *BPhW* 19 [20/5/1899] στ. 634, ἀρ. 1)· J. Brunšmid, *Vjesnik hrvatskoga arheološga. Društva 3* (1898) 132-33, βάσει ἀπογράφου ἀγνώστου, τὸ ὁποῖο τοῦ προμήθευσε ὁ Georgi Kapčev, ἐκδότης τῆς ἐφημερίδος *Macedonija* τοῦ Ζάγκρεμπ· Π. Ν. Παπαγεωργίου, *Ἀθηνᾶ* 12 (1900) 70-71 καὶ 74-75, ἀρ. Α1 καὶ πίν. ΙΙ (Baege, *De sacris* 113-14, ἀρ. 1, 115-17· Γιούνη, *Provincia* 272-73, ἀρ. 33· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 52)· Φ. Πέτσα, *Μακεδονικά* 15 (1975) 201-202 καὶ πίν. 121 α-β.

Πρβλ. *Ταχυδρόμος* (ἐφημ. Κωνσταντινουπόλεως) ἔτος Α, ἀρ. 102, Αὐγούστου 1898, σελ. 1-2 (πρώτη ἀναφορὰ στὴν ἀνακάλυψη τῶν ἐπιγραφῶν καὶ συσχέτιση μὲ τὸν βασιλέα Φίλιππο Β΄)· Π. Ν. Παπαγεωργίου, *Ἁρμονία* (ἐφημ. Σμύρνης) 7/1/1899 (non vidimus)· P. Perdrizet, *BCH* 23 (1899) 340 (μὲ διόρθωση ὡς πρὸς τὴν προέλευση)· M. N. Tod, *BSA* 24 (1919-21) 58, ἀρ. 90 (γιὰ τὴν χρονολογία)· Latte, *Recht* 103· Στρ. Πελεκίδη, *ΑΔ* 8 (1923) 265-66 (μὲ διορθώσεις)· Edson - Cormack, *Notebook* 136A (περιγραφή, συνθῆκες ἐπανευρέσεως τὸ 1936 καὶ διορθώσεις)· Φ. Πέτσα, *Ἀρχαία Μακεδονία* Ι (1968 [1970]) 206· G. Daux, *BCH* 102 (1978) 622-23 (μὲ διορθώσεις)· *BullEpigr* 1979, 262· *SEG* 28 (1978) 543 (γιὰ τὴν χρονολογία)· M. B. Hatzopoulos, *BCH* 111 (1987) 406 (γιὰ τὸν τύπο *Γλευπάτρα*)· *SEG* 37 (1987) 552· Ἄννας Παναγιώτου, *Ἑλληνικὴ διαλεκτολογία* 3 (1992-93) 16 (γιὰ τὴν μορφὴ *ἑαυτῶ*)· Tataki, *Edessa* 39, ἀρ. 73, 49, ἀρ. 143 καὶ 66, ἀρ. 260· Tataki, *Roman Presence* 344, ἀρ. 445.13· Μαρίας Σ. Γιούνη, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 73-74 (γιὰ τὸ ius trium liberorum)· Π. Πασχίδη, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Γ΄*154-60 (γιὰ τὰ ὀνόματα). Βλ. καὶ http://hdl.handle.net/2374.OX/275 (φωτογραφία ἐκτύπου συλλογῆς Cormack).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

περ. Φεβρουάριος 215 μ.Χ.

Ἔτους ΒΞ[Τ],
μηνὸς Δύ[στ]-
ρου • Γ •. Γλευ-
πάτρα ἡ Π-
ε(τ)ρωνίου
Μᾷ ἀνικήτ[ῳ]
κατ' εὐχὴν
δοῦλον ὀν[ό]-
ματι Κάσαν-
δρον ἐχαρ[ι]-
σόμην ἔχο[υ]-
σα τριῶν
τέκνων δί-
κην, ἐφ' ὅσον
τε ζώω ἀπὸ
ἑαυτῶ με τρα-
φῆν(ε). Ἐσστη-
λογράφησα

ὃτον καὶ τὴν καὶ τῆς ζοῆς εἶνα προσμέ-
20 ὠνὴν ἀνέθηκ[α] χρόνον μοι 24 νῃ.

Στ. 1: Β[ΟΤ] Παπαγεωργίου, ὁ ὁποῖος (*Ἀθηνᾶ* σελ. 74) σημειώνει: «ἐμπεδοῖ νῦν τὴν περὶ τοῦ Ο γράμματος εἰκασίαν μου Ἀσλ(άνογλου)»· Β Νάντσης· Β[. .] Brunšmid καὶ Κοντολέων· ὁ Πελεκίδης ὅμως (σελ. 265-66) ἀναφέρει ρητῶς: «Ἐν ἐπιγράμματι 1, στίχ. 1 φαίνεται σαφῶς τὸ δεύτερον ἀριθμητικὸν σημεῖον Ξ». Τὸ ἀριστερὸ ἄκρο τῆς ἄνω ὁριζόντιας κεραίας αὐτοῦ τοῦ γράμματος εἶναι ὁρατὸ στὸ ἀπόγραφο τοῦ Ἀσλάνογλου, τῆς δὲ κάτω ὁριζόντιας κεραίας διακρίνεται ἀκόμη καὶ σήμερα. Στ. 2-3: Δ Νάντσης· *Δ[ύστ]ρου* Παπαγεωργίου καὶ ὅλοι οἱ ἑπόμενοι ἐκδότες· ἡ διόρθωση *Δύ[στ]ρου* ὀφείλεται στὸν Daux καὶ ἀκολουθεῖται ἀπὸ τὸ *SEG* 28. Στ. 3: Ὁ Πέτσας παραλείπει ἐκ παραδρομῆς τὸ ἀριθμητικὸ Γ. Στ. 3-5: ΓΛΕ[.]|ΠΑΤΡΑΗΠ[.]|ΠΡΩΝΙΟΥ Νάντσης· *Γλε[ο]|πάτρα ἡ Π[ο]|πρωνίου [θεᾷ]* Παπαγεωργίου. Ὑποθέτοντας ὅτι τὸ ὅμικρον εἶναι κοινὸ καὶ στὸ ὄνομα τῶν στ. 3-4 καὶ ἐκεῖνο τῶν στ. 4-5, ΛΕ[.]|-ΠΑΤΡΑΗΠ, ποὺ μεταγράφεται *Λ(ουκία) Ε[ὐ]|πάτρα ἡ Π(οπλίου)* Brunšmid, αὐθαίρετα· *(Κ)λε[ο]|πάτρα* Κοντολέων· *Κλεο|πάτρα ἡ Π|πρωνίου* Cormack· *Γλευπάτρα* Hatzopoulos· *Γλευ|πάτρα ἡ Π|[ε]τρωνίου [θεᾷ]* Γιούνη· ὁ Daux προτείνει μᾶλλον αὐθαίρετα *Γλεο|πάτρα ἡ Πε|τρωνίου*. Στὴν πραγματικότητα στὸ τέλος τοῦ στίχου 3 διακρίνεται ἡ ἀριστερὴ λοξὴ κεραία ἑνὸς ὕψιλον, καὶ ὁ τύπος τοῦ ὀνόματος, ὅπως ὀρθὰ παρατηρεῖ ὁ Daux, εἶναι διαλεκτικός. Στὴν ἀρχὴ τοῦ στίχου 5 τὸ πρῶτο γράμμα, χαραγμένο σὲ μικρότερο μέγεθος ἐπάνω ἀπὸ τὸ πῖ, εἶναι ἔψιλον, ὅπως εἶχε ὀρθὰ ἐπισημάνει ὁ Πελεκίδης, χωρὶς νὰ ληφθεῖ ὑπ' ὄψιν ἀπὸ τοὺς ὑπόλοιπους ἐκδότες, τὸ δὲ πῖ χαράχθηκε προφανῶς ἐκ παραδρομῆς ἀντὶ ταῦ. Τέλος, ἡ συμπλήρωση *[θεᾷ]* τοῦ Παπαγεωργίου (καὶ τῆς Γιούνη) οὔτε ἀπαραίτητη εἶναι οὔτε δυνατὴ φαίνεται. Στ. 8: ΔΟΘΛΟΝ Brunšmid, προφανῶς ἐκ παραδρομῆς. Στ. 9: ΚΑΣΑΙ Νάντσης· *Κάσα[ν]-* Παπαγεωργίου (*Ἁρμονία*)· ΚΑΣΑ Brunšmid· ΚΑΣΑΝ Ἀσλάνογλου καὶ Πέτσας· *Κάσα[ν]-* Παπαγεωργίου (*Ἀθηνᾶ*), Baege, Cormack, Γιούνη. Στ. 10-11: ΕΧΑΗ[.]|COMHNEXO Νάντσης· *ἐχα[ρι]|σόμην ἔχο[υ]-* Παπαγεωργίου (*Ἁρμονία*), Baege· *ἐχα[ρι]|σ[ά]μην, ἔχο[υ]-* Brunšmid, Κοντολέων· ΕΧΑΡ[.]|COMHNEXO Ἀσλάνογλου· *ἐχαρ[ι]|σόμην ἔχο[υ]-* Παπαγεωργίου (*Ἀθηνᾶ*) καὶ οἱ μεταγενέστεροι ἐκδότες. Στ. 12: ὁ Brunšmid παραλείπει τὸ τελευταῖο γράμμα. Στ. 15: *ζωῷ* Brunšmid. Στ. 16-18: ΕΑΥΤΟΜΕΤΡΑ|ΦΗΝΕCCΤΗΛΟΓΡΑΦΗCΑ Νάντσης καὶ Πελεκίδης· *εαυτομετρα|φηνε [έ]στη|λογράφησα* Παπαγεωργίου (*Ἁρμονία*)· *ἑαυτο(ῦ) με τρα|φῆνε (!) [έ]στη|λογράφησα* Κοντολέων· *ἑαυτοῦ ἐτρά|φην, ἐσστηλογράφησα* Brunšmid· ΤΡΑ|ΦΗΝΕΣΤΗ|ΛΟΓΡΑΦΗCΑ Ἀσλάνογλου· ΕΑΥΤΟΜΕΤΡΑ|ΦΗΝΕCCΤΗ|ΛΟΓΡΑΦΗCΑ στὸ ἀπόγραφο, ἀλλὰ *ἑαυτο(ῦ) με τρα|φῆνε. [Έ]στη|λογράφησα* μεταγράφει ὁ Παπαγεωργίου στὴν *Ἀθηνᾶ* καὶ ἀκολουθεῖ ὁ Πέτσας· *ἑαυτῶ με τρα|φῆνε [έ]στη|λογράφησα* Baege· ὁ Cormack μεταγράφει *ἑαυτο(ῦ) με τράφην ἐσστηλογράφησα*. Ἡ παράλειψη τοῦ ἔψιλον στὸ ἀπαρέμφατο *τραφῆν* ἴσως δὲν ὀφείλεται σὲ ἁπλογραφία ἀλλὰ σὲ διαλεκτικὸ φαινόμενο· πρβλ. ἀρ. **121**, ἀνωτέρω. Στ. 19: ΟΤΟΝ Νάντσης, Ἀσλάνογλου· [.]Ο[.]ΤΟΝ Cormack· *οτον* μεταγράφει ὁ Παπαγεωργίου (*Ἁρμονία*)· *ὁτὸν* Brunšmid· *(τ)ο(ῦ)τον* Παπαγεωργίου (*Ἀθηνᾶ*) καὶ Πέτσας· *ὃτον* Baege· γιὰ τὴν ἑρμηνεία τοῦ τύπου, βλ. στὰ σχόλια. Στ. 20-21: ΑΝΕΘΗ|ΚΑΙ Νάντσης, Ἀσλάνογλου, Cormack, ποὺ μεταγράφεται *ἀνέθηκα<ι>* ἀπὸ τὸν Παπαγεωργίου (*Ἁρμονία*), τὸν Baege καὶ τὸν Κοντολέοντα, *ἀνέθη καὶ* ἀπὸ τὸν Brunšmid, *ἀνέθηκαι* (= *ἀνέθηκε*) ἀπὸ τὸν Παπαγεωργίου (*Ἀθηνᾶ*) καὶ *ἀνέθηκ[α]* ἀπὸ τὸν Πέτσα. Στ. 23-24: ΕΙΝΑ ΠΡΟCΜC|ΝΗ Brunšmid, ποὺ μεταγράφει *εἶνα[ι] προσμ[ο]νή*.

Ἡ Γλευπάτρα θυγατέρα τοῦ Πετρωνίου ἀναθέτει κατόπιν «τάματος» (γιὰ τὴν ἔκφραση *κατ' εὐχήν* καὶ παρόμοιες ἐκφράσεις, βλ. *I. Leukopétra* σελ. 30-31 καὶ ἀρ. **87**, **90**, ἀνωτέρω καὶ **163**, κατωτέρω) τὸν δοῦλο της Κάσσανδρο. Ἡ ἀνάθεση ποὺ καθιστᾶ τὸν Κάσσανδρο οὐσιαστικὰ ἐλεύθερο δὲν τὸν ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὶς ὑποχρεώσεις του ἔναντι τῆς πρώην κυρίας του, διότι ἡ πράξη περιέχει τὸν ὅρο τῆς *παραμονῆς* (βλ. *I. Leukopétra* σελ. 50-52), ποὺ τοῦ ἐπιβάλλει νὰ ἀναλάβει τὴν διατροφὴ τῆς Γλευπάτρας μέχρι τὸν θάνατό της. Ἐπρόκειτο γιὰ συνήθη ὅρο, ὅπως προκύπτει ἀπὸ ἀνάλογες ἐκφράσεις ἀπὸ ἄλλα σημεῖα τῆς Μακεδονίας (πρβλ. *ΕΚΜ* Α΄ 49: *ἰς τὴν διεξαγωγὴν τοῦ γήρως*· *SEG* 46 [1996] 745: *προσμεῖνέ μοι κὲ γηροβοσκῆσε*)· γιὰ ἄλλες μνεῖες *παραμονῆς* τῶν ἀπελευθερωθέντων μέχρι τὸν θάνατο τῶν πρώην κυρίων τους στὶς ἀπελευθερωτικὲς ἐπιγραφὲς τῆς Ἔδεσσας, βλ. ἀρ. **144**, **163**, **165**, **167**, **168**, **173**, κατωτέρω. Ἡ ἀναθέτρια *ἐστηλογράφησε*, δηλαδὴ ἐχάραξε σὲ στήλη περίληψη τῆς πράξεως ἀναθέσεως καὶ κατὰ συνεκδοχὴν ἀπελευθέρωσε ὃτον (= *τοῦτον*), δηλαδὴ τὸν Κάσσανδρο, καὶ κατέθεσε στὸ ἱερὸ τὴν ὠνή, δηλαδὴ τὴν πράξη ἀγορᾶς ποὺ συνιστᾶ καὶ τὸν τίτλο κυριότητος τοῦ δούλου (ὁ ὅρος

κατ' ἐπέκτασιν δύναται νὰ σημαίνει καὶ τὴν ἴδια τὴν πράξη ἀναθέσεως, βλ. *I. Leukopétra* σελ. 56-57). Τὸ κείμενο ἐν τέλει ἐπαναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωση παραμονῆς τοῦ ἀπελευθερουμένου δούλου κοντὰ στὴν πρώην κυρία του καθ' ὅλη τὴν διάρκεια τῆς ζωῆς της.

Εἶναι ἀξιοπαρατήρητο ὅτι τρία χρόνια μετὰ τὸ διάταγμα τοῦ Καρακάλλα, ποὺ παραχωροῦσε τὴν ρωμαϊκὴ πολιτεία σ' ὅλους τοὺς ἐλεύθερους κατοίκους τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ Γλευπάτρα (γιὰ τὸν τύπο τοῦ ὀνόματος, βλ. M. B. Hatzopoulos, *BCH* 111 (1987) 406, πρβλ. *EKM* Α΄ σελ. 506), καίτοι ἐλεύθερη καὶ Ρωμαία πολῖτις, ὅπως προκύπτει καὶ ἀπὸ τὴν ἐπίκληση τοῦ δικαιώματος τῶν τριῶν τέκνων (ποὺ ἐπέτρεπε στὶς πολύτεκνες Ρωμαῖες νὰ προβαίνουν σὲ δικαιοπραξίες χωρὶς τὴν κηδεμονία κυρίου, βλ. σχετικὰ *I. Leukopétra* σελ. 40-41 καὶ Maria S. Youni, στὸ *Transferts culturels et droits* 443, μὲ τὴν παλαιότερη βιβλιογραφία), δὲν χρησιμοποιεῖ τὸν ρωμαϊκὸ ἀλλὰ τὸν ἑλληνικὸ ὀνομαστικὸ τύπο (πρβλ. *I. Leukopétra* σελ. 63), καὶ μάλιστα σὲ ἔντονα διαλεκτικὴ μορφή. Εἶναι ἐπίσης ἐνδιαφέρον ὅτι ἡ ἀναθέτρια φέρει ἡ ἴδια καὶ ἔχει δώσει στὸν δοῦλο της ὄνομα ποὺ παραπέμπει στὴν μακεδονικὴ παράδοση (πρβλ. *I. Leukopétra* σελ. 61-63)· γιὰ τὴν συνειδητὴ προβολὴ τοῦ τοπικοῦ μακεδονικοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀξιοποίηση τοῦ ὁμηρικοῦ πολιτιστικοῦ ἀποθέματος (πρβλ. ἀρ. **152**, κατωτέρω) στὸ ὀνομαστικὸ τῶν ἀπελευθερώσεων μὲ ἀνάθεση στὴν Μᾶ, βλ. Π. Πασχίδη, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Γ΄* 158-60.

Στοὺς στ. 16 καὶ 19 παρατηροῦνται δύο «ὑπερορθὲς» μορφὲς ἀντωνυμιῶν: *ἑαυτῶ* ἀντὶ τοῦ ἀναμενόμενου *αὐτοῦ* καὶ *ὅτον* ἀντὶ τοῦ ἀναμενόμενου *τοῦτον* (γιὰ τὶς γραφὲς αὐτὲς ὡς ἀποτέλεσμα στενώσεως τοῦ μέσου φωνήεντος /o/, βλ. στὸ σχετικὸ σημείωμα στὰ εὑρετήρια), ἐκτὸς ἐὰν στὴν δεύτερη περίπτωση πρόκειται περὶ ἐπιβιώσεως διαλεκτικοῦ τύπου, ὅπως στὴν βοιωτική (βλ. Ν. Παντελίδη, στὸ *Γλωσσικὸς χάρτης* 142). Πηγὴ τῆς συγχύσεως εἶναι στὴν πρώτη περίπτωση ἡ πτώση σὲ ἀχρηστία τῆς διακρίσεως μεταξὺ τῆς αὐτοπαθοῦς καὶ τῆς ἀναφορικῆς ἀντωνυμίας (*αὑτοῦ / αὐτοῦ*), μὲ ἀποτέλεσμα τὴν περαιτέρω σύγχυση καὶ μὲ τὴν ἀσυναίρετη μορφὴ τῆς αὐτοπαθοῦς ἀντωνυμίας (*ἑαυτοῦ*), ἐνῷ στὴν δεύτερη *ὅτον* εἶναι προφανῶς «ὑπερορθὴ» γραφὴ τῆς αἰτιατικῆς ἑνικοῦ τῆς ἀντωνυμίας *οὗτος* (γεν. *τούτου*) ὑπὸ τὴν ἐπήρεια τῆς προσπάθειας ἀποφυγῆς τοῦ «ἐσφαλμένου» τύπου *τοῦτος* στὴν ὀνομαστική, ὁ ὁποῖος θὰ γενικευθεῖ ἀργότερα. Ἐπίσης «ὑπερορθὸς» εἶναι ὁ τύπος τοῦ ἀορίστου *ἐχαρισόμην* (συχνὸς μόνον στὶς ἐπιγραφὲς τῆς Λευκόπετρας· βλ. στὸ οἰκεῖο λῆμμα τῶν ἐκεῖ εὑρετηρίων), ἀντὶ τοῦ *ἐχαρισάμην*. Πρόκειται γιὰ σύγχυση μεταξὺ τῶν καταλήξεων τοῦ παρατατικοῦ καὶ τοῦ ἀορίστου, σὲ συνδυασμὸ μὲ προσπάθεια ἐπιτεύξεως «ὑψηλοῦ» γλωσσικοῦ ἐπιπέδου.

144. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 1679. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως, τὴν μετέπειτα τύχη τοῦ μνημείου καὶ τὴν περιγραφὴ τῆς παραστάδος («μάρμαρα» Β καὶ Γ στὴν περιγραφὴ Παπαγεωργίου), βλ. ἀρ. **139**, ἀνωτέρω.

Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ ἄνω μέρος τῆς στενῆς ἐνεπίγραφης πλευρᾶς, ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἀρ. **165**, κατωτέρω· σὲ πολλοὺς στίχους, ὁ χαράκτης χρησιμοποιεῖ καὶ τὸ κυμάτιο γιὰ τὸ τελευταῖο γράμμα τοῦ στίχου, συνήθως μὲ στόχο τὴν τήρηση τῆς συλλαβικῆς τομῆς. Ὕψος γραμμάτων: 0,015-0,045. Διάστιχα: 0,005-0,01.

Π. Ν. Παπαγεωργίου, *Ἁρμονία* 13/1/1899, φύλλο 4174, ἀρ. 7 (non vidimus), βάσει ἀπογράφου τοῦ Νάντση (A. E. Contoléon, *REG* 12 [1899] 172, ἀρ. 7· P. N. Papageorgiou, *BPhW* 19 [20/5/1899] στ. 635-36, ἀρ. 7)· J. Brunšmid, *Vjesnik hrvatskoga arheološga. Društva* 3 (1898) 133,

βάσει ἀπογράφου ἀγνώστου πατρότητος, ποὺ τοῦ προμήθευσε ὁ Georgi Kapčev, ἐκδότης τῆς ἐφημερίδος *Macedonija* τοῦ Ζάγκρεμπ· σ' ὅλες τὶς ἀνωτέρω ἐκδόσεις περιελήφθη μόνον τὸ χαραγμένο στὸ «μάρμαρον Β» ἄνω τμῆμα τῆς ἐπιγραφῆς, μέχρι τὸν στ. 17· Π. Ν. Παπαγεωργίου, *Ἀθηνᾶ* 12 (1900) 72 καὶ 78-80, ἀρ. Β8 καὶ Γ11 καὶ πίν. ΙΙΙ, βάσει ἀπογράφου Ἀσλάνογλου (Baege, *De sacris* 114-15, ἀρ. 8 καὶ 11, ὡς δύο διαφορετικὰ κείμενα· Γιούνη, *Provincia* 273-74, ἀρ. 34).

Πρβλ. M. N. Tod, *BSA* 24 (1919-21) 58, ἀρ. 89· Στρ. Πελεκίδη, *ΑΔ* 8 (1923) 266 (ποὺ διαπιστώνει ὅτι πρόκειται περὶ ἑνιαίου κειμένου)· Tataki, *Edessa* 52, ἀρ. 165 καὶ 57, ἀρ. 199· Tataki, *Roman Presence* 184, ἀρ. 156.145 καὶ 494, ἀρ. 84.4· Μαρίας Σ. Γιούνη, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 74 (γιὰ τὴν *ὠνή*).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

περ. Μάϊος 225 μ.Χ.

Ἔτους
ΒΟΤ, Δαι-
σίου ΗΙ,
Τι(βέριος) Κλ(αύδιος)
Πρόκλος
ἐχαρισά-
μην τῇ
κυρίᾳ θεῷ
Μᾷ ἀνεική-
τῳ παιδί-
σκην ὀνό-
ματι Μαρ-
κίαν, ἥτις
τῆς ζωῆς
μου χρό-
νον προσ-
μενεῖ, με-
τὰ δὲ τὴν
τελευτήν
μου εἶναι
αὐτὴν τῆς
θεοῦ καὶ
τὰ ἔγγονα
αὐτῆς, καὶ
τὴν ὠνὴν
τῆς παιδί-
σκηˇς ἀπε-
θέμην τῇ
θεῷ. Ἔγρα-
ψα δὲ τῇ
ἐμαυτοῦ
χειρί. Ὃς
ἂν δˇὲ τῆς
παιδίσκ-
ης ἐνλά-
βητε, δώ-
σει εἰς τὸ
ταμεῖον
(δηνάρια) /ΒΨΝ.

Στ. 2-3: ΔΑ|ΣΙΟΥ Νάντσης, ὅθεν *Δα[ι]|σίου* Παπαγεωργίου (*Ἁρμονία, BPhW*), Contoléon, Baege· ΔΑΙ|CΙΟΥ Brunšmid, Ἀσλάνογλου, Παπαγεωργίου (*Ἀθηνᾶ*). Στ. 9-10: ΛΝΕΙΚΗ|ΤL Νάντσης· *[ἀ]νεική|τ[ῳ]* Παπαγεωργίου (*Ἁρμονία, BPhW*), Contoléon· ΑΝΕΙΚΗ|ΤΩ Brunšmid, Ἀσλάνογλου· *ἀνεική|τ[ῳ]* Παπαγεωργίου (*Ἀθηνᾶ*) Baege. Στ. 14 καὶ ἑξῆς παραλείπονται ἀπὸ Brunšmid. Στ 16-17: ΠΡΟΣ|ΜΕ[. .]Ε Νάντσης· *προσ|με[νεῖ] ἐ[μοὶ]* Παπαγεωργίου (*Ἁρμονία, BPhW*), Contoléon· ΠΡΟ|ΜΕΝ[. .]ΕΕ|ΠΛ στοὺς στίχους 16-18 τοῦ «μαρμάρου Β» καὶ ΕΛ|[.]/ΔΕΤΗΝ στοὺς στίχους 1-2 τοῦ «μαρμάρου Γ»· Ἀσλάνογλου, μὲ ἀποτέλεσμα ὁ Παπαγεωργίου (*Ἀθηνᾶ*) να μεταγράφει: *προσ|με[νεῖ] εε | [.] πλ[εῖον* (;) *ἢ]* στοὺς στίχους 16-18 τοῦ «μαρμάρου Β» (μὲ τὴν παρατήρηση: «Δὲν ἐννοῶ τὰ τοῦ Ἀσλ. ὑφ' οὗ προσετέθη καὶ στίχος 18 λείπων ἐν τῷ ἀντιγράφῳ Νάντση, συνεπλήρωσα δὲ διστάζων τὰ *πλεῖον ἢ* κατ' ἐπιγρ. 10 στ. 5») καὶ *[. . . . .] ἐ[μοί]. | [Μετὰ] δὲ τὴν* στοὺς στίχους 1-2 τοῦ «μαρμάρου Γ», ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸν Baege καὶ τὴν Γιούνη· *πρόσ|μενεῖ, με|[τὰ] δὲ τὴν* Πελεκίδης.

Γιὰ τὴν παραμονὴ τῶν ἀπελευθερουμένων δούλων, βλ. ἀρ. **143**, ἀνωτέρω. Ἡ τυπικὴ ἔκφραση *μετὰ δὲ τὴν τελευτήν μου εἶναι αὐτὴν τῆς θεοῦ* σημαίνει ὅτι ἡ κυριότης τῆς ἀπελευθερουμένης δούλης θὰ περιέλθει ἀποκλειστικὰ στὴν θεὰ μετὰ τὸν θάνατο τοῦ ἀναθέτη, πρᾶγμα ποὺ τὴν προστατεύει ἀπὸ κάθε διεκδίκηση ἀνθρώπινου κυρίου, πρβλ. *I. Leukopétra* σελ. 49-50. Ἡ προστασία ἐπεκτείνεται καὶ στοὺς ἀπογόνους (*τὰ ἔγγονα*) τῆς δούλης. Εἶναι πιθανόν,

κρίνοντας ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα, ὅτι στὸ παρὸν κείμενο ὁ ὅρος *ὠνὴ* σημαίνει κατ' ἐπέκτασιν τὴν πράξη ἀναθέσεως (πρβλ. ἀρ. **143**, ἀνωτέρω καὶ Μαρίας Σ. Γιούνη, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 74), τὴν ὁποία ὁ ἀναθέτης ἔγραψε ἰδιοχείρως, γεγονὸς ποὺ παρέχει ἐνδιαφέρουσα ἔνδειξη γιὰ τὶς γραμματικὲς γνώσεις τῆς ἐποχῆς στὴν Μακεδονία (πρβλ. τὴν ἀντίθετη περίπτωση γυναικὸς στὴν Βέροια, *EKM* Α΄ 49), καὶ ἐναπέθεσε στὸν ναό (πρβλ. **159**, κατωτέρω), ἴσως ἐμπρὸς στὸ λατρευτικὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς (πρβλ. *I. Leukopétra* 63: *ἀπεθέμ[η]ν εἰς τὰς ἀνκάλας τῆς θεοῦ*, καθὼς καὶ σελ. 56). Τὸ ρῆμα *ἐνλαμβάνω* (ἢ *ἐνλαμβάνομαι*) εἶναι ἀμάρτυρο ἀπὸ ἀλλοῦ. Ἐδῶ ἔχει ἀσφαλῶς τὴν ἔννοια τοῦ εὑρέως χρησιμοποιουμένου σὲ ἀνάλογα κείμενα τῆς Λευκόπετρας ρήματος *ἐπιλαμβάνομαι* (πρβλ. ἀρ. **161**, κατωτέρω) δηλαδὴ «ἐπιχειρῶ νὰ ὑπαγάγω σὲ καθεστὼς δουλείας» (βλ. *I. Leukopétra* σελ. 53).

Γιὰ νὰ ἐνισχύσει τὴν προστασία τῆς ἀπελευθερουμένης δούλης του ὁ κύριός της προνοεῖ πρόστιμο ὑπὲρ τοῦ ταμείου –δὲν διευκρινίζεται ἂν πρόκειται γιὰ τὸ ταμεῖο τῆς πόλεως ἢ τοῦ αὐτοκράτορος, ὅπερ καὶ τὸ πιθανώτερο (πρβλ. ἀρ. **161**, κατωτέρω)– ὕψους 2.750 δηναρίων. Τὰ πρόστιμα ποὺ μαρτυροῦνται στὸ ἱερὸ τῆς Μᾶς εἶναι τὰ ἑξῆς: στὴν παροῦσα ἐπιγραφή, 2.750 δηνάρια γιὰ μία ἐνήλικα δούλη τὸ 225 μ.Χ.· στὴν ἀρ. **157**, κατωτέρω, 5.500 δηνάρια γιὰ μία ἀνήλικη δούλη τὸ 246 μ.Χ.· στὴν ἀρ. **159**, κατωτέρω, 5.000 δηνάρια γιὰ μία ἐνήλικα δούλη τὸ 252 μ.Χ.· στὴν ἀρ. **161**, κατωτέρω, 2.500 δηνάρια γιὰ ἕναν ἀνήλικο δοῦλο τὸ 255 μ.Χ.· τέλος, στὴν ἀρ. **168**, κατωτέρω, 50.000 δηνάρια γιὰ μία ἐνήλικα δούλη καὶ τὰ δύο της παιδιὰ τὸ 267/8 μ.Χ. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ πρόστιμο φαίνεται νὰ εἶναι καθαρὰ ἀποτρεπτικό· τὰ ὑπόλοιπα παρουσιάζουν κανονικότητα τῆς μορφῆς x ἢ 2x, δὲν ἀποκλείεται δὲ νὰ σχετίζονται μὲ κάποιου εἴδους κανονιστικὴ διάταξη. Σὲ ἐπιγραφὴ τοῦ 225 μ.Χ. ἀπὸ τὴν Λευκόπετρα (γιὰ τὰ πρόστιμα τῆς Λευκόπετρας, πρβλ. *I. Leukopétra* σελ. 55) τὸ πρόστιμο δὲν εἶναι 2.750 δηνάρια ὅπως ἐδῶ, ἀλλὰ 1.000. Ἐνδεχομένως λοιπὸν τὸ ὕψος τοῦ προστίμου συσχετιζόταν μὲ τήν (κυμαινόμενη λόγῳ ἀξίας τοῦ δούλου καὶ πληθωρισμοῦ) τιμὴ ἀγορᾶς τοῦ ἀπελευθερούμενου δούλου καὶ ὁριζόταν ὡς ἴσο ἢ πολλαπλάσιο αὐτῆς.

Στὴν παροῦσα πράξη ἀπουσιάζουν οἱ «ὑπερορθοὶ» τύποι ποὺ χαρακτηρίζουν τὸ κείμενο τῆς προηγουμένης· ἀξιοσημείωτη ὅμως εἶναι ἡ ἀντικατάσταση τῆς δοτικῆς ἀπὸ τὸν ἐμπρόθεσμο προσδιορισμὸ *εἰς* μὲ αἰτιατικὴ στοὺς στίχους 37-38.

145. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 1678. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως, βλ. ἀρ. ἀρ. **139**, ἀνωτέρω, γιὰ δὲ τὴν μετέπειτα τύχη του καὶ τὴν περιγραφὴ τῆς παραστάδος («μάρμαρο» Α στὴν περιγραφὴ τοῦ Παπαγεωργίου), βλ. ἀρ. **143**, ἀνωτέρω.

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι χαραγμένη στὴν στενὴ ἐνεπίγραφη πλευρά, κάτω ἀπὸ τὴν ἀρ. **143** καὶ ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἀρ. **170**. Ὕψος γραμμάτων: 0,02-0,03. Διάστιχα: 0,005-0,015.

Π. Ν. Παπαγεωργίου, *Ἁρμονία* 13/1/1899, φύλλο 4174, ἀρ. 2 (non vidimus), βάσει ἀπογράφου τοῦ Νάντση (A. E. Contoléon, *REG* 12 [1899] 170, ἀρ. 2· P. N. Papageorgiou, *BPhW* 19 [20/5/1899] στ. 635, ἀρ. 2)· J. Brunšmid, *Vjesnik hrvatskoga arheološga. Društva 3* (1898) 131-32 (μὲ λανθασμένη κατανομὴ τοῦ κειμένου σὲ στίχους), βάσει ἀπογράφου ἀγνώστου πατρότητος, ποὺ τοῦ προμήθευσε ὁ Georgi Kapčev, ἐκδότης τῆς ἐφημερίδος *Macedonija* τοῦ Ζάγκρεμπ· Π. Ν. Παπαγεωργίου, *Ἀθηνᾶ* 12 (1900) 70-71 καὶ 75-76, ἀρ. Α2 καὶ πίν. ΙΙ, βάσει ἀπογράφου

Ἀσλάνογλου (Baege, *De sacris* 114, ἀρ. 2· *BullEpigr* 1968, 538· Γιούνη, *Provincia* 275, ἀρ. 36· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 52)· Edson - Cormack, *Notebook* 136Β.

Πρβλ. M. N. Tod, *BSA* 24 (1919-21) 58, ἀρ. 93· Ἄννας Παναγιώτου, *Ἑλληνικὴ διαλεκτολογία* 3 (1992-93) 13 (γιὰ τὴν γραφὴ Πειρειτίου)· Tataki, *Edessa* 30, ἀρ. 7 καὶ 33, ἀρ. 29· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 71, ἀρ. 18.18· Μαρίας Σ. Γιούνη, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 68 (μὲ ἐσφαλμένη χρονολόγηση) καὶ 74 (γιὰ τὴν στηλογράφηση).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

περ. Ἰανουάριος 234 μ.Χ.

Ἀγαθῆι
Τύχηι.
Θεᾷ Μᾷ
ἀνεική-
τῳ, ἐπη-
κόῳ Αἰλί-
α Ἑλένη
χαρίζε-
ται δοῦ-
λον ἴδιον
ὀνόματι
Ἀντίπα-
τρον, οὗ
δούλου
καὶ τὴν
καταγρα-
φὴν ἔδω-
κεν τῇ
θεῷ ἐν
τῷ ΑΠΤ
ἔτει, Πει-
ρειτίου
•Γ•Ι·.
Εὐτυ-
χῶς.

Στ. 5: CTH, Brunšmid, ποὺ μεταγράφει *[ἐπ]η*. Στ. 6-7: ΛΑΙΛ|Α Brunšmid, ποὺ μεταγράφει *Λ(ουκία) Αἰλ[ί]|α*. Στ. 9-10: ΛΟΥ|ΛΟΝ Brunšmid, ποὺ μεταγράφει *[δ]οῦλον*. Στ. 10: *ἴδιο[ν]* Παπαγεωργίου (*Ἁρμονία, BPhW*), Κοντολέων, Brunšmid· *ἴδιο(ν)* Παπαγεωργίου (*Ἀθηνᾶ*), Baege, Γιούνη· ὁ Νάντσης ὅμως ἔβλεπε τὴν ἀριστερὴ κάθετη καὶ τὴν λοξὴ κεραία τοῦ νῦ· ἡ δὲ πρώτη εἶναι καὶ σήμερα ὁρατὴ στὸ περιθώριο δεξιὰ τοῦ ἐπιγραφικοῦ πεδίου. Στ. 12-14: ΑΝΤΙΠΑ|ΤΡΟΥΝΟΥ|ΔΟΥΝΟΥ Brunšmid, ποὺ μεταγράφει *Ἀντίπα|τρο[ν]. Ὃ[ν] δοῦ[λ]ο[ν]*. Στ. 17: ΦΗΜ Bunšmid. Στ. 17-18: *ἔδω|κα* Παπαγεωργίου (*Ἁρμονία, BPhW*), Κοντολέων· *ἔδωκεν* Brunšmid· Παπαγεωργίου (*Ἀθηνᾶ*)· *ἔδωκ[εν]* Baege. Στ. 19: ΘΕΟΘΕ Νάντσης· *θεῷ [ἐν]* Παπαγεωργίου (*Ἁρμονία, BPhW*), Κοντολέων· ΘΕΟΕΜ Brunšmid, ποὺ μεταγράφει *θεῷ ἐ(ν)· θε[ῷ] ἐν* Παπαγεωργίου (*Ἀθηνᾶ*), Baege, Γιούνη. Στ. 21-22: ΠΕ|ΡΕΙΠΟΥ Νάντσης· *Πε|ρειτίου* Παπαγεωργίου (*Ἁρμονία*) καὶ οἱ μεταγενέστεροι ἐκδότες· *Πει|ρειτίου* Παναγιώτου, ἀπὸ αὐτοψία, καὶ ὁ λίθος. Στ. 25: Ὁ Cormack σημειώνει «χως is submerged but can be seen by clearing the water of mud. Can't be squeezed».

Τόσο ἡ ἀναθέτρια ὅσο καὶ ὁ ἀπελευθερούμενος δοῦλος φέρουν ὀνόματα διαδεδομένα στὴν Μακεδονία, εἶναι ὅμως ἄξιο προσοχῆς ὅτι ἡ Αἰλία Ἑλένη, ὅπως καὶ ἡ Γλευπάτρα τῆς ἐπιγραφῆς ἀρ. **143**, ἀνωτέρω, εἶχαν δώσει στοὺς δούλους τους ὀνόματα ποὺ παραπέμπουν στὴν δυναστεία τῶν Ἀντιπατριδῶν.

Ἀξιοσημείωτη ἡ παρουσία στὴν στερεοτυπικὴ εὐχὴ στὴν Ἀγαθὴ Τύχη τῶν προσγεγραμμένων ἰῶτα σὲ τόσο προχωρημένη ἐποχή. Ἡ γραφὴ *Πειρειτίου* ἀντικατοπτρίζει τὴν κλειστὴ προφορὰ τῶν μέσων φωνηέντων στὴν Μακεδονία (πρβλ. *I. Leukopétra* 67 καὶ τὸ σχετικὸ σημείωμα στὰ εὑρετήρια).

146. Μονὴ Ἁγίας Τριάδος. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως, τὴν μετέπειτα τύχη καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ μνημείου, βλ. ἀρ. **138**, ἀνωτέρω.

Ἡ ἐπιγραφὴ ἐπὶ τοῦ κορμοῦ τοῦ κίονος καὶ κάτω ἀπὸ τὴν ἀρ. **138**, ἀνωτέρω. Ὕψος γραμμάτων: 0,023-0,025 (στ. 8: 0,04). Διάστιχα: 0,011-0,018 (στ. 7-8: 0,038).

J. H. Mordtmann, *AM* 18 (1893) 416, ἀρ. 1c (P. N. Papageorgiou, *BPhW* 19 [20/5/1899] στ. 637· Δήμιτσα, *Μακεδονία* 393, προσθῆκες ἀρ. 3· Dareste – Haussoulier – Reinach, *Recueil* 249-50, ἀρ. 13· J. Brunšmid, *Vjesnik hrvatskoga arheoloošga. Društva 3* (1898) 136, ἀρ. 3· P. Perdrizet, *BCH* 23 [1899] 340· Π. Ν. Παπαγεωργίου, *Ἀθηνᾶ* 12 [1900] 66· Baege, *De sacris* 113c· Pfohl, *Inschriften* 151-52, ἀρ. 138· Στουγιαννάκη, *Ἔδεσσα* 287-88, σημ. 1· Γιούνη, *Provincia* 277, ἀρ. 39)· Edson - Cormack, *Notebook* 134 (Cormack, στὸ *Studies Robinson* II 380, ἀρ. 6b, πίν. 78b) (*SEG* 12 [1955] 315)· Μ. Β. Χατζόπουλου, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Α΄* 125-28 (*SEG* 45 [1995] 750· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 51).

Πρβλ. M. N. Tod, *BSA* 24 (1919-1921) 58, ἀρ. 96· Latte, *Recht* 103· M. N. Tod, στὸ *Studies Robinson* II 386· Κανατσούλη, *Προσωπογραφία* ἀρ. 280· *BullEpigr* 1977, 270· Φ. Πέτσα, *Ἀρχαία Μακεδονία* III (1977 [1983]) 240, σημ. 28· Tataki, *Edessa* 35, ἀρ. 45, 38, ἀρ. 66 καὶ 60, ἀρ. 221· *BullEpigr* 1996, 253· Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα* 84, εἰκ. 81· Tataki, *Roman Presence* 118, ἀρ. 89.93 καὶ 145, ἀρ. 91.1. Βλ. καὶ http://hdl.handle.net/2374.OX/842 (φωτογραφία ἐκτύπου συλλογῆς Cormack).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

238/9 μ.Χ.

Αὐτρωνία Γαΐα ἐχαρί-
σατο Μητρὶ Θεῶν
ἱερατευούσης Αὐρη-
4 λίας Λουκιανῆς κορά-
σιον ὀνόματι Νείκην
ἐξ ἰδίας παιδίσκης ἴδι-
ον, οἰκογενές, ἔτους
8 ΓΠΤ.

Στ. 6-7: Ἀπὸ τυπογραφικὸ λάθος οἱ δύο αὐτοὶ στίχοι δημοσιεύθηκαν ὡσὰν ἕνας στὸ ἄρθρο τοῦ Χατζόπουλου, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Α΄*. Στ. 8: ΕΠΤ ὅλοι οἱ ἄλλοι ἐκδότες.

Ὁ κανόνας στὶς χρονολογήσεις τοῦ ἱεροῦ τῆς Μᾶς φαίνεται νὰ εἶναι ἡ ἐπαρχιακὴ χρονολόγηση· οἱ μόνες πλήρως σωζόμενες ἀπελευθερωτικὲς πράξεις τοῦ ἱεροῦ ποὺ δὲν φέρουν ρητή –ἐπαρχιακή– χρονολόγηση περιλαμβάνουν μνεία τῆς ἱέρειας καὶ τοῦ ἐπιμελητοῦ (ἀρ. **158**) ἢ μόνον τοῦ ἐπιμελητοῦ (ἀρ. **157**). Σὲ ἀντίθεση ὅμως πρὸς τὸ ἱερὸ τῆς Μητρὸς Θεῶν Αὐτόχθονος στὴν Λευκόπετρα (ὅπου, παράλληλα μὲ τὴν ἀκτιακὴ ἢ / καὶ ἐπαρχιακὴ χρονολόγηση, ἡ χρονολόγηση μὲ τὸ ὄνομα τοῦ –ἐνιαύσιου– ἱερέως καὶ τοῦ ἐπιμελητοῦ γίνεται σταδιακὰ ὁ κανόνας), στὶς ἀπελευθερωτικὲς πράξεις δι’ ἀναθέσεως τοῦ ἱεροῦ τῆς Μᾶς ἡ χρονολογικὴ ἀναφορὰ στὸν ἱερέα ἢ τὸν ἐπιμελητὴ δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ὑποχρεωτική: ἐκτὸς ἀπὸ τὴν παροῦσα ἐπιγραφή, στὴν ὁποία γίνεται ἀναφορὰ στὴν ἱέρεια, μία ἀκόμη πράξη ἀναφέρει τὴν ἱέρεια (ἀρ. **168**), δύο στὸ ἴδιο ζεῦγος ἱέρειας καὶ ἐπιμελητοῦ (ἀρ. **150** καὶ **158**), ἐνῷ σὲ δύο ἀκόμη ἀναφέρεται μόνος ὁ ἐπιμελητής (ἀρ. **151** καὶ **157**). Ὁ λόγος γιὰ τὴν διαφορὰ αὐτὴ μεταξὺ τῶν δύο ἱερῶν ἴσως ὀφείλεται στὸ γεγονὸς ὅτι, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ ἱερὸ τῆς Λευκόπετρας ὅπου τουλάχιστον ἡ θέση τοῦ ἱερέως ἦταν κατὰ κανόνα ἐνιαύσια, στὸ ἱερὸ τῆς Ἔδεσσας οὔτε ἡ θέση τοῦ ἐπιμελητοῦ ἀλλὰ πιθανώτατα οὔτε τὸ ἱερατικὸ ἀξίωμα ἦσαν ἐνιαύσια (βλ. ἀρ. **158**, κατωτέρω).

Ἡ ἀναθέτρια φέρει σπάνιο ἀλλὰ μὴ δηλωτικὸ συγκεκριμένης προελεύσεως ὄνομα γένους καὶ προωνύμιο ἀντὶ παρωνυμίου. Ὁ ὅρος *παιδίσκη*, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν ὅρο *κοράσιον*, ποὺ εἶναι ἡλικιακὸς προσδιορισμὸς καὶ χαρακτηρίζει τὴν ἄγαμη κόρη, δηλώνει ἐξαρτώμενο πρόσωπο, κατὰ κανόνα μὴ ἐλεύθερο, ἀνεξαρτήτως ἡλικίας.

147. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 1679. Για τὶς συνθῆκες εὑρέσεως, τὴν περιγραφὴ τῆς παραστάδος («μάρμαρα» Β καὶ Γ στὴν περιγραφὴ Παπαγεωργίου), βλ. ἀρ. ἀρ. **139**, ἀνωτέρω.

Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ ἄνω μέρος τῆς πλατύτερης ἐνεπίγραφης πλευρᾶς. Ὕψος γραμμάτων: 0,03, πλὴν τοῦ πρώτου φῖ (0,098). Διάστιχα: 0,02.

Π. Ν. Παπαγεωργίου, *Ἁρμονία* (ἐφημ. Σμύρνης) 13/1/1899, φύλλο 4174, ἀρ. 1, ἀπὸ ἀπόγραφο Νάντση (non vidimus) (A. E. Contoléon, *REG* 12 [1899] 172, ἀρ. 8· P. N. Papageorgiou, *BPhW* 19 [20/5/1899] στ. 636, ἀρ. 8· R. Cagnat – M. Besnier, *AnnEpigr* 1900 II, 369-70 ἀρ. 110)· J. Brunšmid, *Vjesnik hrvatskoga arheološga. Društva 3* (1898) 133-34 (μὲ λανθασμένη κατανομὴ τοῦ κειμένου σὲ στίχους), βάσει ἀπογράφου ἀγνώστου πατρότητος, ποὺ τοῦ προμήθευσε ὁ Georgi Kapčev, ἐκδότης τῆς ἐφημερίδος *Macedonija* τοῦ Ζάγκρεμπ· Π. Ν. Παπαγεωργίου, *Ἀθηνᾶ* 12 (1900) 72 καὶ 79, ἀρ. Β9 καὶ πίν. ΙΙΙ (Baege, *De sacris* 114-15, ἀρ. 9· Γιούνη, *Provincia* 279, ἀρ. 43· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 52)· Φ. Πέτσα, *Μακεδονικά* 15 (1975) 202 καὶ πίν. 122· τοῦ ἰδίου, *Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον* 1977, 136-38 καὶ εἰκ. 3.

Πρβλ. Π. Ν. Παπαγεωργίου, *Ἁρμονία* (ἐφημ. Σμύρνης) 7/1/1899 (non vidimus)· P. Perdrizet, *BCH* 23 (1899) 340 (μὲ διόρθωση ὡς πρὸς τὴν προέλευση)· M. N. Tod, *BSA* 24 (1919-21) 58, ἀρ. 100 (γιὰ τὴν χρονολογία)· Στρ. Πελεκίδη, *ΑΔ* 8 (1923) 266-67 (μὲ διόρθωση)· L. Robert, *Hellenica* I (1940) 72, σημ. 1 (γιὰ τὸν ὅρο *χρηματισμός*)· *BullEpigr* 1977, 270 (γιὰ τὸν ἴδιον ὅρο)· Kalléris, *Macédoniens* 561, σημ. 3· Ἀ. Κ. Βαβρίτσα, *Ἀρχαία Μακεδονία* IV (1983 [1986]) 54 (φωτογραφία)· Tataki, *Edessa* 45, ἀρ. 117· 46, ἀρ. 122· 47, ἀρ. 129 καὶ 73, ἀρ. 297· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 214, ἀρ. 206.9 καὶ 263, ἀρ. 281.73· Μαρίας Σ. Γιούνη, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 72 (γιὰ τὴν συνιδιοκτησία τοῦ δούλου).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

περ. Δεκέμβριος 243 μ.Χ.

Ἀγαθῇ Τύχῃ.
Φάβιος Γραφικὸς καὶ Ἰουλία Χρή-
στη, ἡ γυνὴ αὐτοῦ, κατὰ χρηματι-
σμὸν θεᾶς Μᾶς ἀνεικήτου δωροῦν-
ται ❦ παιδαρείδιον ὀνόματι Ζώσι-
μον τὸ γεννηθὲν ἐκ παιδίσκης αὐ-
τῶν Θεσσαλονείκης ἐν τῷ ❦ΑϘΤ ❦
ἔτει (Ἀ)ϊδοναίου ❦Β❦Α. ❦Εὐτυχῶς.

Στ. 4: *[θ]εᾶς* Παπαγεωργίου (*Ἁρμονία, BPhW*), Κοντολέων, Cagnat – Besnier, Παπαγεωργίου (*Ἀθηνᾶ*), Baege, Γιούνη· ΟΕΑΣ Brunšmid· *θεᾶς* Πέτσας (*Μακεδονικά*). ΑΝΕΙΚΗΤΟ Νάντσης· *ἀνεικήτο[υ]* Παπαγεωργίου (*Ἁρμονία, BPhW*), Κοντολέων, Cagnat – Besnier· *ἀνεικήτου* Παπαγεωργίου (*Ἀθηνᾶ*), Baege, Πέτσας, Γιούνη. Στ. 6: ΤΟΓΕΝΝΗΟΣΝΕΚ Brunšmid,

ποὺ μεταγράφει *τὸ γεννη[θὲ]ν ἐκ*. Στ. 7: ΑΡΤ Γιούνη, ἐκ παραδρομῆς. Στ. 8: ΛΙΔΟΝΑΙΟΥ Β Νάντσης· *[Αὐ]δοναίου β΄* Παπαγεωργίου (*Ἁρμονία, BPhW*), Κοντολέων, Cagnat – Besnier· *[Α]ἰδοναίου ΒΑ* Παπαγεωργίου (*Ἀθηνᾶ*), Baege· *(Α)ἰδοναίου* Πέτσας (*Μακεδονικά*)· *Αἰδοναίου ΒΑ* Πελεκίδης, Πέτσας (*Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον*), Γιούνη· ΛΙΔΟΝΑΙΟΥ ὁ λίθος.

Γιὰ τὸ ρωμαϊκὸ ὄνομα γένους Φάβιος, βλ. ἐπίσης ἀρ. **158** καὶ **230** (ὅπου χρησιμοποιεῖται ὡς ἰδιώνυμο). Τὸ σχετικὰ σπάνιο ἀνθρωπωνύμιο Γραφικὸς μαρτυρεῖται καὶ δεύτερη φορὰ στὴν Ἔδεσσα (βλ. ἀρ. **258**, κατωτέρω), ἐνῷ τὸ ὄνομα Χρήστη εἶναι κοινότατο. Γιὰ τὸ ὄνομα τῆς μητέρας τοῦ ἀπελευθερούμενου δούλου, ποὺ παραπέμπει στὸ μακεδονικὸ παρελθόν, πρβλ. στὰ σχόλια τῆς ἀρ. **143**, ἀνωτέρω.

Ὅπως ἐξηγεῖ μὲ ἀφθονία παραδειγμάτων ὁ L. Robert (*Hellenica* I [1940] 72, σημ. 1), ἡ ἔκφραση *κατὰ χρηματισμόν* (πρβλ. ἀρ. **69**, ἀνωτέρω) σημαίνει ὅτι ἡ ἀνάθεση ἔγινε κατ' ἐπιταγὴν τῆς θεᾶς, ἡ ὁποία κατὰ κανόνα γνωστοποιεῖτο στὸν πιστὸ μὲ ὄνειρο κατὰ τὸν ὕπνο (πρβλ. *I. Leukopétra* σελ. 31-32). Ὁ Πελεκίδης ἑρμηνεύει πειστικὰ τὰ γράμματα Β Α, ὡς σημαίνοντα *Ἀϊδωναίου δευτέρου, πρώτῃ (ἡμέρᾳ)*, ὅτι, δηλαδή, πρόκειται περὶ ἐμβολίμου μηνὸς ἀγομένου μετὰ τὸν Ἀϊδωναῖο. Δὲν εἶναι γνωστὴ ἡ θέση τῶν ἐμβολίμων μηνῶν στὴν Μακεδονία. Ὁ Πλούταρχος (*Ἀλέξ.* 16) μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος πρὶν ἀπὸ τὴν μάχη τοῦ Γρανικοῦ ἔδωσε ἐντολὴ *δεύτερον Ἀρτεμίσιον ἄγειν*, ὥστε νὰ μὴ διεξαχθεῖ ἡ μάχη τὸν Δαίσιο. Ἐμβόλιμος μακεδονικὸς μήνας μαρτυρεῖται καὶ ἐπιγραφικὰ σὲ ἀδημοσίευτη ἀκόμη ἐπιστολὴ τοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ ἀπὸ τὸ Δῖον (Δ. Παντερμαλῆ, *Ἀρχαία Μακεδονία* II [1973 (1977)] 340-41· πρβλ. *BullEpigr* 2000, 453.5).

Γιὰ τὴν οἰκογενειακὴ ἰδιοκτησία τῶν δούλων, βλ. ἀρ. **71**, ἀνωτέρω.

148. Ἔδεσσα, ἀρχαιολογικὸς χῶρος, ὁδὸς μὲ κιονοστοιχία πλησίον νοτίου πύλης, κατὰ χώραν. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ κίονος, βλ. ἀρ. **140**, ἀνωτέρω.

Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν βόρεια ὄψη. Ὕψος γραμμάτων: 0,035-0,05. Διάστιχα: 0,02.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

περ. Ὀκτώβριος 244 μ.Χ.

Αἰλία Ἀντιγό-
να ἐχαρίσατο
θεᾷ Μᾷ κορᾷ-
4 σιν Τειμο[. [2-3] .]-
αν [v] ἐν τῷ ΒϘΤ
ἔτι, Δείου ΗΙ.

Στ. 3-4: Ἡ ἐνεπίγραφη ἐπιφάνεια ἔχει φθαρεῖ στὸ τέλος τῶν στίχων. Στ. 4: Μεταξὺ τῶν πιθανῶν ὀνομάτων ποὺ μποροῦν νὰ συμπληρωθοῦν, τὰ γνωστότερα εἶναι τὰ Τιμοθέα, Τιμονόα ἢ, λιγώτερο πιθανόν, τὰ Τιμοδίκα, Τιμόκλεια. Στ. 6: Πρὶν ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ μηνός, σημεῖο στίξεως μὲ τὴν μορφὴ μικροῦ V.

Τὴν προσοχὴ στὸ κείμενο αὐτὸ προσελκύει ἡ ἡμερομηνία τῆς ἀναθέσεως. Ἀπὸ τὶς πενήντα ἀναθέσεις τῆς Λευκόπετρας τῶν ὁποίων εἶναι γνωστὸς ὁ μήνας συντάξεως τῆς πράξεως, 26 ἢ

27 συντάχθηκαν τὸν μῆνα Δῖο καὶ ἐξ αὐτῶν πάλι 12 τὴν δέκατη ὄγδοη ἡμέρα τοῦ μηνός (βλ. *I. Leukopétra* σελ. 28 καὶ 225). Εἶναι πιθανὸν ὅτι ἡ ἡμερομηνία αὐτὴ ἀντιστοιχεῖ στὴν ἡμέρα τῆς ἑορτῆς τῆς Μητρὸς Θεῶν, ποὺ ταυτίζεται, ἢ τουλάχιστον συλλατρευόταν στὸ ἴδιο ἱερό, μὲ τὴν Μᾶ (βλ. Μ. Β. Χατζόπουλου, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Α΄* 131-32· *I. Leukopétra* σελ. 28-30· πρβλ. ἀρ. **138**, ἀνωτέρω).

149. Ἔδεσσα, ἀρχαιολογικὸς χῶρος, ὁδὸς μὲ κιονοστοιχία πλησίον νοτίου πύλης, κατὰ χώραν. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ κίονος, βλ. **140**, ἀνωτέρω.

Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν νότια καὶ στὴν ἀνατολικὴ ὄψη. Ὕψος γραμμάτων: 0,021-0,041. Διάστιχα: 0,008-0,024.

Ἀ. Κ. Βαβρίτσα, *Ἀρχαία Μακεδονία* IV (1983 [1986]) 60, ἀρ. 10 καὶ εἰκ. 5 (*SEG* 36 [1986] 618). Πρβλ. Tataki, *Edessa* 51, ἀρ. 156α καὶ 74, ἀρ 307· Tataki, *Roman Presence* 179, ἀρ. 156.75.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

περ. Ἰούλιος 246 μ.Χ.

Ἀγαθῇ Τύχῃ.
Κλαύδιος Ἀσκληπι-
όδωρος χαρίζεται
Μᾷ ἀνεικήτῳ παιδα-
ρείδιον Φιλόμουσον,
νν ἔτους ΓϘΤ, Λῴου Κ.

Ὁ Κλαύδιος Ἀσκληπιόδωρος ἐμφανίζεται ὡς ἐπιμελητὴς τοῦ ἱεροῦ σὲ τέσσερες ἄλλες πράξεις τοῦ ἴδιου, τοῦ ἑπόμενου καὶ πιθανῶς τοῦ μεθεπόμενου μακεδονικοῦ ἔτους (ἀρ. **150**, **151**, **157**, **158**, κατωτέρω). Τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ μοναδικὸς μαρτυρούμενος ἐπιμελητὴς τοῦ ἱεροῦ θητεύει ἐπὶ τουλάχιστον δύο καὶ ἴσως τρία συνεχόμενα ἔτη τουλάχιστον ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ ἐπιμελητὲς διατηροῦσαν τὴν θέση τους ἐπὶ σειρὰ ἐτῶν, ὅπως ἀκριβῶς καὶ στὸ ἱερὸ τῆς Μητρὸς Θεῶν Αὐτόχθονος στὴν Λευκόπετρα (*I. Leukopétra* σελ. 44).

150. Ἔδεσσα, ἀρχαιολογικὸς χῶρος, ὁδὸς μὲ κιονοστοιχία πλησίον νοτίου πύλης, κατὰ χώραν. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ κίονος, βλ. **140**, ἀνωτέρω.

Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν νοτιοανατολικὴ καὶ ἀνατολικὴ ὄψη. Ὕψος γραμμάτων: 0,02-0,03. Διάστιχα: 0,005-0,02.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

245/6 μ.Χ.

vac. Ἀγαθῇ<ς> Τύχῃ.
Θεᾷ Μᾷ ἀνεικήτῳ

Νείκων χαρίζομαι
κορασίδιον ὀνό(μ)α-
τι Κοπρίαν, ὡς ἐτῶν
Γ· ❦ ἐν τῷ ❦Γ(Ϙ)Τ ❦
ἔτει ὑπὸ ἱέρειαν
Δομιτίαν Ἀσκληπι-
άδα ᵛ καὶ ἐπιμελη-
τὴν Κλαύδιον Ἀσκλη-
πιόδωρον. Εὐτυχῶς.

Στ. 1: Ὁ χαράκτης χάραξε ἀρχικὰ ΑΓΑΘΙC, εἴτε παρανοώντας τὸ χειρόγραφο στὸ ὁποῖο βασίσθηκε εἴτε συγχέοντας τὶς πτώσεις τῆς στερεοτυπικῆς φράσεως, καὶ στὴν συνέχεια, σὲ μία ἀτελῆ ἀπόπειρα διορθώσεως, ἔνωσε τὸ ἰῶτα μὲ τὸ θῆτα, σχηματίζοντας ἕνα συμπίλημα ΘΗ. Στ. 4: ΟΝΟΡΛΑ ὁ λίθος. Στ. 6: ΓΠΤ ὁ λίθος, ἀλλὰ πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ λάθους, δεδομένου ὅτι ἄλλες δύο ρητὰ χρονολογούμενες πράξεις στὶς ὁποῖες ἐμφανίζεται ὁ Κλαύδιος Ἀσκληπιόδωρος ὡς ἀναθέτης καὶ ὡς ἐπιμελητὴς χρονολογοῦνται ἀντίστοιχα τὸ ΓϘΤ καὶ τὸ ΔϘΤ ἔτος (ἀρ. **149**, ἀνωτέρω καὶ **151**, κατωτέρω), ἐνῷ ἄλλες δύο ποὺ τὸν ἀναφέρουν ἐπίσης ὡς ἐπιμελητή (ἀρ. **157** καὶ **158**, ἀνωτέρω), ἀνήκουν προφανῶς, κρίνοντας ἀπὸ τὶς θέσεις ποὺ καταλαμβάνουν στὸν κίονα, στὴν ἴδια περίπου περίοδο. Στὴν τελευταία ἀπὸ τὶς ἐπιγραφὲς αὐτές (ἀρ. **158**), ἡ ὁποία χρονολογεῖται μετὰ τὸ ΔϘΤ καὶ πιθανώτατα τὸ ΕϘΤ, ἱέρεια εἶναι πάλι ἡ Δομιτία Ἀσκληπιάς, ἡ ὁποία εἶναι ἀδύνατον νὰ εἶχε θητεία ἐπὶ δεκατρία συναπτὰ ἔτη, καθὼς τότε δὲν θὰ εἶχε νόημα ἡ χρήση τοῦ ὀνόματός της (σὲ συνδυασμὸ μὲ ἐκεῖνο τοῦ Κλαυδίου Ἀσκληπιοδώρου) ὡς χρονολογικῆς ἐνδείξεως. Γιὰ παρόμοια λάθη στὴν ἀρίθμηση, πιθανῶς ὀφειλόμενα στὴν ἀχρηστία τῶν ψηφίων Ϝ καὶ ϙ στὴν συνήθη γραφή, βλ. π.χ. *I. Leukopétra* 2, 3, 7, 13.

Γιὰ τὸν ἐπιμελητὴ Κλαύδιο Ἀσκληπιόδωρο, βλ. ἀρ. **149**, ἀνωτέρω. Τὸ ὄνομα τῆς ἱέρειας Δομιτίας Ἀσκληπιάδος ἀναγράφεται, μαζὶ μὲ ἐκεῖνο τοῦ Κλαυδίου Ἀσκληπιοδώρου, καὶ στὴν ἐπιγραφὴ ἀρ. **158**, κατωτέρω, ἡ ὁποία ὅμως φαίνεται νὰ ἀνήκει ὄχι στὸ 245/6 μ.Χ. ὅπως ἡ παροῦσα ἐπιγραφή, ἀλλὰ μᾶλλον στὸ μεθεπόμενο μακεδονικὸ ἔτος, 247/8 (βλ. στὰ ἐκεῖ σχόλια).

Γιὰ τὸ χαρακτηριστικὰ μακεδονικὸ ὄνομα δούλης Κοπρία, βλ. ἀρ. **66**, ἀνωτέρω. Γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς ἀναθέσεως νηπίων, βλ. Hatzopoulos, *Cultes* 113-19 καὶ *I. Leukopétra* σελ. 30. Γιὰ τὴν ἐκφορὰ τῆς χρονολογίας μὲ *ὑπὸ* καὶ αἰτιατική, βλ. ἀρ. **158**, κατωτέρω.

151. Ἔδεσσα, ἀρχαιολογικὸς χῶρος, ὁδὸς μὲ κιονοστοιχία πλησίον νοτίου πύλης, κατὰ χώραν. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ κίονος, βλ. **140**, ἀνωτέρω.

Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν νότια ὄψη. Ὕψος γραμμάτων: 0,02-0,03. Διάστιχα: 0,01-0,02.

Ἀ. Κ. Βαβρίτσα, *Ἀρχαία Μακεδονία* IV (1983 [1986]) 57 καὶ 60, ἀρ. 7 καὶ εἰκ. 4 (*SEG* 36 [1986] 617· Γιούνη, *Provincia* 280, ἀρ. 45· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 52-53).

Πρβλ. *BullEpigr* 1988, 835, μὲ διορθώσεις· Tataki, *Edessa* 50, ἀρ. 151· 51, ἀρ. 156c καὶ 157· 53, ἀρ. 171 καὶ 77, ἀρ. 317· Tataki, *Roman Presence* 176, ἀρ. 156.30· 179, ἀρ. 156.75 καὶ 181, ἀρ. 156.101· Μαρίας Σ. Γιούνη, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 73· M. Youni, στὸ *XXVIIIe colloque sur l'esclavage antique* 192 (γιὰ τὸν ὅρο *ὠνή*).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

περ. Ὀκτώβριος 246 μ.Χ.

Θεᾷ ἀνεικήτῳ Μᾷ
Κλαυδία Μακεδονία
ἐχαρίσατο παιδία α(ὐ)-
τῆς Κόπρυλλον, Ὠφέ-
λιμον, τὰ κατελθόντα
εἰς αὐτὴν κ(α)τὰ διαδο-
χὴν τοῦ ἀνδρὸς αὐ-
τῆς Κλαυδίου Ἰου-
λιανοῦ, ὧν καὶ τὰ(ς)
ὠνὰς ἔθηκεν δι’
ἐπιμελητοῦ Κλα(υ)-
δίου Ἀσκληπιοδό-
ρου ἐν τῷ Δ(Ϙ)Τ ἔτ(ει),
Δείου · ΒΙ.

Στ. 3-4: ΑΤ|ΤΗΣ ὁ λίθος· *παιδί α(τ)ὐ|τῆς* Βαβρίτσας· *παιδία α(ὐ)|τῆς* ὀρθὰ ἡ Γιούνη· δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθεῖ τὸ ἐνδεχόμενο ὁ χαράκτης νὰ σκόπευε νὰ χαράξει *ἀτῆς* (πρβλ. *ταγῶν ἀτῶν* στὴν ἀρ. **93**, ἀνωτέρω) καὶ νὰ ἐπανέλαβε τὸ ταῦ στὸν ἑπόμενο στίχο: *ἀτ<τ>ῆς*. Στ. 6: ΚΛΤΑ ὁ λίθος. Στ. 9: *τάς* Βαβρίτσας· ΤΑΙ ὁ λίθος. Στ. 11: *Κλαυ-* Βαβρίτσας· ΚΛΑ ὁ λίθος. Στ. 12: *ΔΡΤ* (δηλαδὴ ΔϘΤ κατὰ τὴν ἀκολουθούμενη ἀπὸ τὸν ἐκδότη μεταγραφή)· *ἔτε* Βαβρίτσας· ΔΡΤ ΕΤΘ, ὁ λίθος, προφανῶς ἐξ αἰτίας λανθασμένης ἀναγνώσεως τοῦ χειρογράφου ἀπὸ τὸν χαράκτη, ὁ ὁποῖος ἐξέλαβε τὸ κόππα ὡς ρῶ (ἐκτὸς ἂν πρόκειται γιὰ λάθος ἀριθμήσεως παρόμοιο μὲ ἐκεῖνο τῆς προηγούμενης ἐπιγραφῆς) καὶ τὸ ἔψιλον ἰῶτα ὡς θῆτα.

Τὸ θηλυκὸ ἀνθρωπωνύμιο Μακεδονία ἀπαντᾶ καὶ δεύτερη φορὰ στὴν Ἔδεσσα (βλ. ἀρ. **210**, κατωτέρω)· γιὰ ἄλλα παραδείγματα ἀπὸ τὴν Βοττία, βλ. *EKM* Α΄ 448, *I. Leukopétra* 20). Γιὰ τὴν κατηγορία αὐτὴν ὀνομάτων στὴν ρωμαϊκὴ Ἔδεσσα, βλ. ἀρ. **143,** ἀνωτέρω καὶ **185**, κατωτέρω. Γιὰ τὰ ὀνόματα ὅπως Κόπρυλλος, βλ. ἀρ. **66**, ἀνωτέρω. Γιὰ τὸν Κλαύδιο Ἀσκληπιόδωρο, βλ. ἀρ. **149**, ἀνωτέρω.

Ἡ Κλαυδία Μακεδονία εἶχε κληρονομήσει ἀπὸ τὸν ἄνδρα της τοὺς δύο δούλους ποὺ ἀπελευθερώνει. Ὁ ὅρος *ὠνή*, ποὺ κατ’ ἀρχὴν σημαίνει τὸν τίτλο κτήσεως, ἐπειδὴ αὐτὸς κατετίθετο μαζὶ μὲ τὴν πράξη δωρεᾶς κατὰ τὴν ἀνάθεση τοῦ δούλου, ἦταν δυνατὸν ἐνίοτε νὰ χρησιμοποιεῖται ἀντ’ αὐτῆς κατὰ συνεκδοχήν (πρβλ. ἀρ. **143**, ἀνωτέρω).

152. Ἔδεσσα, ἀρχαιολογικὸς χῶρος, ὁδὸς μὲ κιονοστοιχία πλησίον νοτίου πύλης, κατὰ χώραν. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ κίονος, βλ. **140**, ἀνωτέρω.

Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν βόρεια ὄψη. Ὕψος γραμμάτων: 0,03. Διάστιχα: 0,014-0,017.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

246/7 μ.Χ.

Θεᾷ Μᾷ ἀνεικ[ή]τῳ
Αὐρηλία Ἄντεια

ἡ Ἀντιγόνου ἐχα[ρι]-
σάμην κορασίδιον
Εὐτύχαν καὶ παι-
δαρείδιον Εὐγένι-
ον ἐν τῷ ΔϘΤ ἔτει.

Τὸ πολύ σπάνιο ἰδιώνυμο Ἄντεια (ἐκτὸς ἂν πρόκειται γιὰ τὸ ρωμαϊκὸ ὄνομα γένους Antius [πρβλ. Tataki, *Roman Presence* 95-96, ἀρ. 45], χρησιμοποιούμενο ὡς παρωνύμιο), μαρτυρούμενο γιὰ πρώτη φορὰ στὸν Ὅμηρο ὡς ὄνομα τῆς θυγατέρας τοῦ βασιλέως τῶν Λυκίων (*Ἰλ.* Ζ 106), ἀνήκει πιθανώτατα στὰ λογοτεχνικὰ καὶ κυρίως ὁμηρικὰ ὀνόματα –συχνὰ μάλιστα ὀνόματα Τρώων καὶ συμμάχων τους– ποὺ γίνονται δημοφιλῆ στὴν Μακεδονία τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων (βλ. Tataki, *Beroea* 386· Σβέρκου, *Συμβολή* 136-37 καὶ Π. Πασχίδη, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Γ΄* 158-60). Εἶναι ἀξιοπαρατήρητο ὅτι, παράλληλα μὲ τὸν ρωμαϊκὸ ὀνομαστικὸ τύπο (ὄνομα γένους καὶ παρωνύμιο), ἡ Αὐρηλία Ἄντεια χρησιμοποιεῖ καὶ τὸ πατρώνυμό της κατὰ τὴν ἑλληνικὴ ὀνομαστικὴ συνήθεια· γιὰ ἄλλα παραδείγματα ἀπὸ τὴν Ἔδεσσα, βλ. ἀρ. **156**, **161**, **164**, κατωτέρω· πρβλ. καὶ ἀρ. **64**, ἀνωτέρω. Γιὰ τὰ ὀνόματα Εὐγένιος καὶ Εὐτύχα, πρβλ. *ΕΚΜ* Α΄ 423 καὶ 301 ἀντίστοιχα.

153. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 1678. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως, βλ. ἀρ. **139**, ἀνωτέρω, γιὰ δὲ τὴν μετέπειτα τύχη του καὶ τὴν περιγραφὴ τῆς παραστάδος («μάρμαρο» Α στὴν περιγραφὴ τοῦ Παπαγεωργίου), βλ. ἀρ. **143**, ἀνωτέρω.

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι χαραγμένη στὸ ἀνώτερο σημεῖο τῆς πλατύτερης ἐνεπίγραφης πλευρᾶς τῆς παραστάδος, ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἀρ. **155**.

Π. Ν. Παπαγεωργίου, *Ἁρμονία* 13/1/1899 (ἐφημ. Σμύρνης), φύλλο 4174, ἀρ. 3 (non vidimus), βάσει ἀπογράφου τοῦ Νάντση, ὡς ἀρχὴ τῆς ἀρ. **155**, κατωτέρω (τοῦ ἰδίου, *BPhW* 19 [20/5/1899] στ. 635, ἀρ. 3)· τοῦ ἰδίου, *Ἀθηνᾶ* 12 (1900) 71 καὶ 76, ἀρ. Α4 καὶ πίν. ΙΙ, βάσει ἀπογράφου Ἀσλάνογλου (Baege, *De sacris* 114, ἀρ. 4)· Edson - Cormack, *Notebook* 136C.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο

Πρὶν ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 247 μ.Χ., ὁπότε χαράχθηκε ἡ ἀρ. 155, κατωτέρω.

[----------]
[--]Ι οἰ[κογενὲς ἐκ παι]-
[δί]σκη[ς .]Ḥ[----------]

Στ. 1-2: Τὸ ἀπόγραφο τοῦ Νάντση καὶ οἱ πρῶτες ἐκδόσεις ποὺ βασίζονται σ' αὐτὸ ἔχουν στὸν δεύτερο στίχο μόνον τὸ γράμμα κάππα· ΣΚΙ[---]Ι Ἀσλάνογλου· *[----] οἰ[κογενὲς (;) ἐκ παι|δίσ]κ[ης αὐτ---]* Παπαγεωργίου (*Ἀθηνᾶ*)· [---]ΟΙ[---]|[---]_ΚΑΑ[---]Η Cormack· [---]ΜΟΙ[---]|[---]ΣΚΙ[. . .]Η ἀπόγραφο Ἄννας Παναγιώτου.

154. Ἔδεσσα, ἀρχαιολογικὸς χῶρος, ὁδὸς μὲ κιονοστοιχία πλησίον νοτίου πύλης, κατὰ χώραν. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ κίονος, βλ. **140**, ἀνωτέρω.

Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν νότια καὶ στὴν ἀνατολικὴ ὄψη. Ὕψος γραμμάτων: 0,025-0,046. Διάστιχα: 0,016-0,03.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

περ. Ὀκτώβριος 247 μ.Χ.

vac. Ἀγαθῇ Τύχῃ. vac.
Αὐρηλία Σωσίπολις
χαρίζεται Μᾷ ἀνει-
κήτῳ Χαριτείνη(ν)
καὶ πεδάριον Εὐ-
στόχιν, v ἔτους
ΕϘΤ, Δίv ου ΚΗ.

Στ. 4: ΧΑΡΙΤΕΙΝΗΥ ὁ λίθος. Στ. 6-7: Τὰ κενὰ ἑνὸς γράμματος στὸ μέσον τῶν στίχων ὀφείλονται σὲ προϋπάρχουσα φθορὰ τοῦ λίθου.

Καὶ τὰ τρία ἀναφερόμενα πανελλήνια ὀνόματα εἶναι ἀμάρτυρα (Εὐστόχις) ἢ σπάνια στὴν Μακεδονία. Τὸ ὄνομα Σωσίπολις μαρτυρεῖται μόνον στὸ ὀνομαστικὸ τοῦ Ἰώρου (*SEG* 39 [1989] 610, Μόρυλλος), ἀλλὰ καὶ ὡς ὄνομα ἱερέως ἢ μᾶλλον ἱέρειας στὸ ἱερὸ τῆς Μᾶς (ἀρ. **168**, κατωτέρω), σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ ὁμοειδὲς Σωσίπατρος, ποὺ εἶναι πολὺ συχνὸ καὶ στὸν μακεδονικὸ χῶρο. Τὸ ἀρσενικὸ Χαριτῖνος μαρτυρεῖται στὴν Θεσσαλονίκη (*IG* Χ 2, 1, 819 Β).

155. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 1678. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως τῆς παραστάδος, βλ. ἀρ. **139**, ἀνωτέρω, γιὰ δὲ τὴν μετέπειτα τύχη της καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ μνημείου («μάρμαρο» Α στὴν περιγραφὴ τοῦ Παπαγεωργίου), ἀρ. **143**, ἀνωτέρω.

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι χαραγμένη ἐπὶ τῆς πλατύτερης ἐνεπίγραφης ἐπιφάνειας, κάτω ἀπὸ τὴν ἀρ. **153** καὶ ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἀρ. **161**. Ὕψος γραμμάτων: 0,04-0,05. Διάστιχα: 0,0025-0,019.

Π. Ν. Παπαγεωργίου, *Ἁρμονία* (ἐφημ. Σμύρνης) 13/1/1899, φύλλο 4174, ἀρ. 3 (non vidimus), βάσει ἀπογράφου τοῦ Νάντση (A. E. Contoléon, *REG* 12 [1899] 170-71, ἀρ. 3, μὲ διορθώσεις τοῦ Th. Reinach· P. N. Papageorgiou, *BPhW* 19 [20/5/1899] στ. 635, ἀρ. 3)· Π. Ν. Παπαγεωργίου, *Ἀθηνᾶ* 12 (1900) 71 καὶ 76-77, ἀρ. Α5 καὶ πίν. ΙΙ, βάσει ἀπογράφου Ἀσλάνογλου (Baege, *De sacris* 114, ἀρ. 5· Γιούνη, *Provincia* 280, ἀρ. 46)· Edson – Cormack, *Notebook* 136.

Πρβλ. M. N. Tod, *BSA* 24 (1919-21) 58, ἀρ. 103· L. Robert, *Hellenica* I (1940) 72, σημ. 1 (μὲ διορθώσεις)· Tataki, *Edessa* 51, ἀρ. 155· 72, ἀρ. 292 καὶ 74, ἀρ. 305· Tataki, *Roman Presence* 179, ἀρ. 156.56 καὶ 411, ἀρ. 605.1· Μαρίας Σ. Γιούνη, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 72 (γιὰ τὴν συνιδιοκτησία τοῦ δούλου). Βλ. καὶ http://hdl.handle.net/2374.OX/457 (φωτογραφία ἐκτύπου συλλογῆς Cormack).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

περ. Ὀκτώβριος 247 μ.Χ.

[Ἀγ]αθῇ [vac.] Τ[ύχῃ].
[vac. Μ]ᾷ ἀνεικήτ[ῳ θεᾷ vac.]
[Κλαύ(;)]διος καὶ Τίνε[ια ἡ]
4 [γυ]νὴ αὐτοῦ ❦ δῶ[ρον (;)]
[καθ'] ἃ ἐχρημάτισεν ἡ [θεά,]
[παιδ]αρείδιον Φίλιππου.
[vac.] Ἐν [τῷ] ❦ ΕϘΤ [v] ἔτε[ι],
8 μηνὶ Δείῳ. [v] Εὐτυχῶ[ς].

Ἡ ἐπιγραφὴ δημοσιεύθηκε ὡς συνέχεια τῆς ἀρ. **153**, ἀνωτέρω, ἀπὸ τοὺς Παπαγεωργίου (*Ἀρμονία*) καὶ Κοντολέοντα· παραλείπεται ἀπὸ τὸν Brunšmid. Στ. 1: ΑΘΗ[. . .]Ι[. .] Νάντσης· ΑΘΗ[. . . *θεᾷ*] Παπαγεωργίου (*Ἀρμονία*), Κοντολέων· ἡ ὀρθὴ ἀνάγνωση ἀπὸ τὸν Παπαγεωργίου (*Ἀθηνᾶ*), ποὺ ἀκολουθεῖται ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους ἐκδότες· *τ[ύχ]ῃ* Cormack, προφανῶς ἐκ παραδρομῆς. Στ. 2-4: ΑΑΝΕΙΚΗΙ|[.]ΙΟΣΚΑΠΙΝΕ|ΝΗ Νάντσης· *[Μ]ᾷ ἀνεικήτ[ῳ]* Ι[. . . . .]|ΙΟΣΚΑΠΙΝΕ[. . . .]|ΝΗ Παπαγεωργίου (*Ἀρμονία*, *BPhW*), Κοντολέων· *[. .]ιος κα[ὶ]* ΤΙΝΕ*[. . γυ]νὴ αὐτοῦ* Reinach· *[Κλ|αύδ]ιος καὶ Τινε[ία ἡ] | [γυ]νὴ αὐτοῦ* Παπαγεωργίου (*Ἀθηνᾶ*) καὶ ὅλοι οἱ ἑπόμενοι ἐκδότες, ἀλλὰ ἡ συμπλήρωση αὐτὴ ἀγνοεῖ τὸν συλλαβισμό. Στ. 4-5: *δω[ροῦ]|[μ]ε χρηματισ(θ)έν [παι]-* Παπαγεωργίου (*Ἀρμονία*, *BPhW*, *Ἀθηνᾶ*), Κοντολέων, συμπλήρωση τὴν ὁποίαν ὀρθῶς ἀπορρίπτει ὁ Robert ἀντιπροτείνοντας *δω[ροῦντ]ε χρηματισθέν[τες]*, ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὴν Γιούνη, ἀλλὰ ἡ λοξὴ κεραία τοῦ πρώτου σωζόμενου γράμματος τοῦ πέμπτου στίχου εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀνήκει σὲ ταῦ, ἡ δὲ ἑπόμενη λέξη δὲν περιέχει τὸ γράμμα θῆτα. Ἡ προτεινόμενη ἐδῶ συμπλήρωση εἶναι ἡ μόνη ἱκανοποιητικὴ ἀπὸ νοηματικὴ ἄποψη χωρὶς βίαιη διόρθωση τοῦ σωζόμενου κειμένου· γιὰ τὴν χρήση τοῦ οὐσιαστικοῦ *δῶρον* ἀντὶ τοῦ ρήματος ποὺ δηλώνει τὴν δωρεά, πρβλ. *I. Leukopétra* 13, 16, 17, 54, 146. Στ. 6: ΦΙΛΙΠΙΙνι Νάντσης, τὸ ὁποῖο μεταγράφει κατὰ τὸ σύστημά του *Φίλιπ[που]* ὁ Παπαγεωργίου (*Ἀρμονία, BPhW, Ἀθηνᾶ*), ἀκολουθούμενος ἀπὸ τοὺς λοιποὺς ἐκδότες· ΦΙΛΙΠΙΝι Cormack. Στ. 7: ΕΝ[v]ΕΠΕΤΕΤ Νάντσης· *ἐν [τῷ] ΕΠ[Τ] ἔτε[ι]* Παπαγεωργίου (*Ἀρμονία, BPhW*), Κοντολέων· ΕϘΤ Ἀσλάνογλου· *ἐν τῷ ΕϘΤ ἔτε[ι]* Παπαγεωργίου (*Ἀθηνᾶ*). Στὴν πραγματικότητα μετὰ τὴν πρόθεση φαίνεται μόνον ἕνα ἀβέβαιο κάθετο ἴχνος (ποὺ σημειώνει καὶ ὁ Ἀσλάνογλου). Στ. 8: ΜΗΝΙΔΕΙΩΕΥΤΥΧΩ Νάντσης· *[μ]ηνὶ Δε[ί]ῳ. Εὐτυχ[ῶ]ς* Παπαγεωργίου (*Ἀρμονία*)· *[μ]ηνὶ Δε[ί]ῳ. Εὐτυχ[ῶς]* Κοντολέων· *[μ]ηνὶ Δείῳ. Εὐτυχῶ[ς]* Παπαγεωργίου (*Ἀθηνᾶ*) καὶ οἱ λοιποὶ ἐκδότες.

Καὶ οἱ δύο ἀναθέτες φέρουν ρωμαϊκὰ ὀνόματα γένους ὡς ἰδιώνυμα· τὸ ὄνομα Τίνεια δὲν ἀπαντᾶ ἀλλοῦ στὴν Μακεδονία, εἴτε ὡς ρωμαϊκὸ ὄνομα γένους εἴτε ὡς ἰδιώνυμο. Γιὰ τὶς ἀναθέσεις *κατὰ χρηματισμόν*, βλ. ἀρ. **147**, ἀνωτέρω. Γιὰ τὴν οἰκογενειακὴ ἰδιοκτησία τῶν δούλων ποὺ συνάγεται ἀπὸ τὴν ἀπὸ κοινοῦ ἀνάθεση, βλ. ἀρ. **71**, ἀνωτέρω.

156. Ἔδεσσα, ἀρχαιολογικὸς χῶρος, ὁδὸς μὲ κιονοστοιχία πλησίον νοτίου πύλης, κατὰ χώραν. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ κίονος, βλ. **140**, ἀνωτέρω.

Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν νότια καὶ στὴν ἀνατολικὴ ὄψη. Ὕψος γραμμάτων: 0,03-0,035. Διάστιχα: 0,015-0,02.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

περ. Νοέμβριος 247 μ.Χ.

Αὐρηλία Ἐρωτὶς
ἡ Γαΐου χαρίζομαι

θεᾷ Μᾷ ἀνεικήτῳ
θρ[επτ]ὴν ἰδίαν
Λύκαν, ἧς καὶ τὸ
γραμμάτειον ἔδω-
κεν, ἔτους ΕϘΤ, Ἀπελ-
λαίου Ζ.

Ἡ Αὐρηλία Ἐρωτίς, ὅπως καὶ ἡ Αὐρηλία Ἄντεια (ἀρ. **152**, ἀνωτέρω) καὶ ἡ Αὐρηλία Λύκα (ἀρ. **161**), προσθέτει στὸν ρωμαϊκὸ τύπο τοῦ ὀνόματός της καὶ τὸ πατρώνυμό της κατὰ τὸ ἑλληνικὸ ὀνομαστικὸ σύστημα (πρβλ. καὶ τὴν χρήση τοῦ μητρωνύμου στὴν ἀρ. **164**, κατωτέρω). Τὸ θηλυκὸ ἀνθρωπωνύμιο Ἐρωτὶς μαρτυρεῖται καὶ στὴν Βέροια (βλ. *EKM* Α΄ 297). Τὸ ὄνομα Λύκα (ὅπως καὶ τὰ παράγωγα καὶ σύνθετα συναφῆ ὀνόματα) ἦταν δημοφιλὲς στὴν Ἔδεσσα, ὅπου διατηρεῖ τὸν διαλεκτικό του τύπο (βλ. ἀρ. **161**, κατωτέρω).

Ὁ ὅρος *γραμμάτειον* σημαίνει τὸ ἔγγραφο τῆς πράξεως δωρεᾶς (βλ. *I. Leukopétra* σελ. 57-58). Γιὰ τὶς ἀναθέσεις θρεπτῶν στὸ ἱερὸ τῆς Μᾶς, βλ. τὰ σχόλια τῆς ἀρ. **170**, κατωτέρω.

Ἡ μετάβαση ἀπὸ τὸ πρῶτο (*χαρίζομαι*) στὸ τρίτο (*ἔδωκεν*) πρόσωπο ἀποτελεῖ συχνὸ φαινόμενο σὲ παρόμοια κείμενα.

157. Ἔδεσσα, ἀρχαιολογικὸς χῶρος, ὁδὸς μὲ κιονοστοιχία πλησίον νοτίου πύλης, κατὰ χώραν. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ κίονος, βλ. **140**, ἀνωτέρω.

Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν δυτικὴ ὄψη. Ὕψος γραμμάτων: 0,03-0,04. Διάστιχα: 0,005-0,015.

Ἀ. Κ. Βαβρίτσα, *Ἀρχαία Μακεδονία* IV (1983 [1986]) 60-62, ἀρ. 13 καὶ εἰκ. 5 (*SEG* 36 [1986] 620· τοῦ ἰδίου, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Α΄* 23-24· Γιούνη, *Provincia* 289, ἀρ. 63· Marijana Ricl, *Tyche* 16 [2001] 134, σημ. 24· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 53· Μαυρουδῆ, *Ἰατρικὴ προσωπογραφία* 332-33, ἀρ. 34).

Πρβλ. *BullEpigr* 1988, 835, μὲ διορθώσεις· Tataki, *Edessa* 30-31, ἀρ. 10· 43, ἀρ. 98· 51, ἀρ. 156d καὶ 72, ἀρ. 291· Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 40, σημ. 13· Tataki, *Roman Presence* 80, ἀρ. 18.155· 179, ἀρ. 156.75 καὶ 517, ἀρ. 167.9· Μαρίας Σ. Γιούνη, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 74 (γιὰ τὴν στηλογράφηση).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Μετὰ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 247 καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν Ἰούνιο τοῦ 253 μ.Χ. (πιθανώτατα 247/8)

Ἀγαθῇ • Τύχῃ.
Αἴλιος Νεικόλαος,
Ἐδεσσαῖος ἰατρός,
δωροῦμαι καὶ κα-
ταγράφω θεᾷ Μᾷ
ἀνεικήτῳ κοράσι-
ον ὀνόματι Ἑρμι-
όνην τὸ ὂν ἐκ παι-
δίσκης Τερτίας, ἧς
φθάνων αὐτὸς
ἠλευθέρωσα, οὗ καὶ
τὰς καταγραφὰς ἔδω-
κα δι’ ἐπιμελητ[ο]ῦ Κλ(αυδίου) ❦
Ἀσκληπιοδώρου. Ὃς
δ’ ἂν βουληθῇ ἀπο-
σπᾶσαι αὐτό, δώσει
τῷ ταμείῳ (δηνάρια) / ΕΦ.

Στ. 4-5: *κα|ταγραφήν* Βαβρίτσας (καὶ στὶς δύο ἐκδόσεις), *SEG*, Γιούνη· *κα|ταγράφω BullEpigr* 1988, Μαυρουδῆς. Στ. 8: *τῶν ἐκ* Βαβρίτσας (καὶ στὶς δύο ἐκδόσεις) καὶ λοιποὶ ἐκδότες· *τὸ ὂν ἐκ* ὁ λίθος. Στ. 9: *Τερτιάσης (;)* Βαβρίτσας (καὶ στὶς δύο ἐκδόσεις)· *Τερτίας ἧς* (πρόκειται γιὰ ἔλξη τοῦ ἀναφορικοῦ ἀπὸ τὴν γενικὴ *Τερτίας*) *BullEpigr*, *SEG*, Μαυρουδῆς. Στ. 13: *ἐπιμελητοῦ* Βαβρίτσας καὶ λοιποὶ ἐκδότες.

Ἡ χρονολόγηση τῆς ἐπιγραφῆς προκύπτει ἀπὸ τὴν θέση της στὸν κίονα, καθὼς ἡ χάραξή της προϋποθέτει ἐκείνην τῆς ἀρ. **154**, ἀνωτέρω· γιὰ τὸν πιθανὸ περιορισμὸ τῆς χρονολογήσεως στὸ 247/8, βλ. στὰ σχόλια τῆς ἀρ. **158**, κατωτέρω.

Ἡ μνεία τοῦ ἐθνικοῦ ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς πόλεως, καίτοι σχετικὰ σπάνια, μαρτυρεῖται κατὰ τὴν αὐτοκρατορικὴ ἐποχή, ἰδίως σὲ νομικὰ ἔγγραφα (πρβλ. ἀρ. **123**, ἀνωτέρω, ἀρ. **161**, **168** καὶ **391**, κατωτέρω, καθὼς καὶ *I. Leukopétra* σελ. 24). Σπάνια εἶναι ἐπίσης ἡ μνεία τοῦ ἐπαγγέλματος στὶς ἀπελευθερωτικὲς ἐπιγραφὲς δι' ἀναθέσεως (πρβλ. *I. Leukopétra* σελ. 25). Γενικῶς ἰατροὶ μαρτυροῦνται στὴν ἴδια τὴν Ἔδεσσα (ἀρ. **296** καὶ **343**, κατωτέρω, ἴσως καὶ **305**· πρβλ. καὶ τὸν ἱππίατρο τῆς ἀρ. **309**), σὲ γειτονικὲς πόλεις ὅπως ἡ Βέροια (*EKM* Α΄ 326 καὶ 360) καὶ ἡ Πέλλα (ἀρ. **553**), ἀλλὰ καὶ στὴν ὑπόλοιπη Μακεδονία (βλ. Μαυρουδῆ, *Ἰατρικὴ προσωπογραφία*, μὲ ὅλες τὶς φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες). Γιὰ τὸν Κλαύδιο Ἀσκληπιόδωρο ὡς ἀναθέτη καὶ ἐπιμελητὴ τοῦ ἱεροῦ, βλ. ἀρ. **149**, ἀνωτέρω.

Ἡ ἀνάθεση στὸ ἱερὸ ἐκφράζεται μὲ τὰ δύο ρήματα *δωροῦμαι* καὶ *καταγράφω*, τὸ δεύτερο ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐξειδικεύει τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον γίνεται ἡ δωρεά, δηλαδὴ μὲ τὴν κατάθεση γραπτοῦ κειμένου, τοῦ *γραμματείου* (βλ. ἀρ. **156**, ἀνωτέρω). Ὁ Νικόλαος ἀναθέτει στὸ ἱερὸ τὴν μικρὴ Ἑρμιόνη, θυγατέρα τῆς τέως δούλης του Τερτίας. Ὁ ἀναθέτης ἐπισημαίνει ὅτι, ἐπανορθώνοντας μία παράλειψη, εἶχε ἤδη ἐλευθερώσει *–ἧς φθάνων αὐτὸς ἠλευθέρωσα–* τὴν μητέρα, προφανῶς γιὰ νὰ διασφαλίσει στὴν Ἑρμιόνη καθεστὼς ἐλευθερίας, ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ τῆς ἀμφισβητηθεῖ, ἐάν, ὅπως εἶναι πιθανόν, εἶχε αὐτὴ γεννηθεῖ πρὶν ἀπὸ τὴν πολὺ πρόσφατη ἀπελευθέρωση τῆς μητέρας της. Ἡ χρήση τοῦ πληθυντικοῦ *καταγραφὰς* στὴν φράση *οὗ καὶ τὰς καταγραφὰς ἔδωκα*, ποὺ ἀναφέρεται στὴν Ἑρμιόνη, ὑποδεικνύει ἴσως ὅτι καὶ ἡ Τερτία ἀπελευθερώθηκε μὲ γραπτὴ πράξη δωρεᾶς στὸ ἱερό, ὅπως ἡ Ἑρμιόνη. Ὁπωσδήποτε ἡ χρήση τοῦ ρήματος *ἐλευθερῶ* γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ ἀποτελέσματος τῆς ἀναθέσεως καθιστᾶ σαφῆ τὴν ὑποκείμενη πραγματικότητα τοῦ νομικοῦ καθεστῶτος τῶν ἀνατιθεμένων δούλων (πρβλ. *I. Leukopétra* σελ. 60). Ἡ ἔκφραση *δι' ἐπιμελητοῦ* πιθανὸν νὰ ὑπονοεῖ ὅτι οἱ καταγραφὲς παραδόθηκαν στὴν θεὰ «μέσῳ» τοῦ Κλαυδίου Ἀσκληπιοδώρου, δηλαδὴ ὅτι στὴν πράξη παραδόθηκαν σ' αὐτόν. Γιὰ τὴν περαιτέρω προστασία τῆς Ἑρμιόνης ἀπὸ ἀπόπειρα ἐκ νέου ὑπαγωγῆς της σὲ καθεστὼς δουλείας (*ἀποσπῶ* ἔχει ἀνάλογη ἔννοια μὲ τὸ ρῆμα *ἐνλαμβάνομαι* τῆς ἐπιγραφῆς ἀρ. **144**, ἀνωτέρω, πρβλ. *I. Leukopétra* σελ. 53), ὁ Νικόλαος προνοεῖ πρόστιμο 5.500 δηναρίων (γιὰ τὰ πρόστιμα τῶν ἀπελευθερώσεων τοῦ ἱεροῦ τῆς Μᾶς, βλ. ἀρ. **144**, ἀνωτέρω).

158. Ἔδεσσα, ἀρχαιολογικὸς χῶρος, ὁδὸς μὲ κιονοστοιχία πλησίον νοτίου πύλης, κατὰ χώραν. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ κίονος, βλ. **140**, ἀνωτέρω.

Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν νότια καὶ ἀνατολικὴ ὄψη. Ὕψος γραμμάτων: 0,04 (οἱ δύο πρῶτοι στίχοι), 0,02 (οἱ τρεῖς τελευταῖοι). Διάστιχα: 0,005-0,02.

Ἀ. Κ. Βαβρίτσα, *Ἀρχαία Μακεδονία* IV (1983 [1986]) 60, ἀρ. 12 καὶ εἰκ. 5 (*SEG* 36 [1986] 619· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 53).

Πρβλ. *BullEpigr* 1988, 835, μὲ διορθώσεις· Tataki, *Edessa* 41, ἀρ. 83· 45, ἀρ. 116· 51, ἀρ. 156b καὶ 73, ἀρ. 295· Tataki, *Roman Presence* 179, ἀρ. 156.75· 206, ἀρ. 196.3 καὶ 214, ἀρ. 206.3.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

μετὰ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 247 μ.Χ. καὶ μετὰ τὴν ἀρ. 157, ἀνωτέρω (πιθανώτατα τὸ 247/8)

Ἀγαθῇ Τύχῃ.
Θεᾷ Μᾷ ἐπηκόῳ Φαβία Πρίσκιλ-
λα χαρίζεται παιδάριον αὐτῆς Ζώσι-
μον, οὗ καὶ τὴν καταγραφὴν ἔδωκεν ὑπὸ ἱέριαν
Δομιτίαν Ἀσκληπιάδα καὶ ἐπιμελητὴν Κλαύδιον
Ἀσκληπιόδωρον. Εὐτυχῶς.

Στ. 4: *καταγραφὴν ὑπὸ Ἱέριαν* Βαβρίτσας, *SEG*· *καταγραφὴν ἔδωκε ὑπὸ ἱέριαν BullEpigr*. Στ. 5: *Δομιτίαν Δεκάτην* Βαβρίτσας· *Δομιτίαν Ἀσκληπιάδα BullEpigr*, *SEG*, Tataki.

Γιὰ τὶς χρονολογικὲς ἀναφορὲς σὲ ἱέρειες καὶ ἐπιμελητὲς τοῦ ἱεροῦ, βλ. ἀρ. **146**, ἀνωτέρω. Τὸ ὄνομα τῆς ἱέρειας Δομιτίας Ἀσκληπιάδος ἀναγράφεται μαζὶ μὲ ἐκεῖνο τοῦ ἐπιμελητοῦ Κλαυδίου Ἀσκληπιοδώρου (γιὰ τὸν ὁποῖο βλ. ἀρ. **149**, ἀνωτέρω) στὴν ἐπιγραφὴ ἀρ. **150**, ἀνωτέρω. Ἐκ πρώτης ὄψεως, αὐτὸ θὰ μᾶς ὁδηγοῦσε στὸ συμπέρασμα ὅτι καὶ ἡ παροῦσα ἐπιγραφή, ποὺ δὲν φέρει ρητὴ χρονολόγηση, χρονολογεῖται τὸ 245/6 μ.Χ. Εἶναι ὅμως σαφὲς ἀπὸ τὴν θέση καὶ τὴν διάταξη τῆς ἐπιγραφῆς καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ ἔντονα μειούμενο στοὺς τελευταίους στίχους ὕψος τῶν γραμμάτων ὅτι ἡ χαράξη λαμβάνει ὑπ’ ὄψιν ὄχι μόνον τὴν ἐπιγραφὴ ἀρ. **149** τοῦ Λώου ΓϘΤ (περ. Ἰούλιος 246 μ.Χ.) ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρ. **154** τοῦ Δίου ΕϘΤ (περ. Ὀκτώβριος 247), καθὼς καὶ τὴν ἀρ. **157**, ποὺ μὲ τὴν σειρά της εἶναι ἐπίσης μεταγενέστερη τῆς ἀρ. **154**. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ παροῦσα ἐπιγραφὴ χρονολογεῖται μετὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ 247/8, δηλαδὴ τὸ μεθεπόμενο μακεδονικὸ ἔτος ἀπὸ ἐκεῖνο στὸ ὁποῖο μνημονεύεται τὸ ἴδιο ζεῦγος ἱέρειας καὶ ἐπιμελητοῦ. Πρόκειται γιὰ τὴν μοναδικὴ περίπτωση ἱέρειας τῆς Μᾶς περὶ τῆς ὁποίας ὑπάρχει ἔνδειξη γιὰ τὴν χρονικὴ διάρκεια τῆς ἱερατικῆς της θητείας. Ἡ διαπίστωση ὅτι ἡ θητεία αὐτὴ ὑπερέβαινε τὰ δύο ἔτη –συνέπιπτε μάλιστα μὲ τὴν ἐπίσης πολυετῆ θητεία ἑνὸς ἐπιμελητοῦ– μᾶλλον ὑποδηλώνει ὅτι τὸ ἀξίωμα τῆς ἱέρειας στὸ ἱερὸ τῆς Μᾶς, σὲ ἀντίθεση μὲ ὅ,τι κατὰ κανόνα συνέβαινε στὸ ἱερὸ τῆς Λευκόπετρας, δὲν ἦταν ἀναγκαστικὰ ἐνιαύσιο.

Ὁ ὅρος *καταγραφή*, τόσο στὸ ἱερὸ τῆς Μᾶς στὴν Ἔδεσσα ὅσο καὶ σὲ ἄλλα ἱερὰ ὅπου ἀναγράφονταν ἀπελευθερώσεις δούλων, σημαίνει τὴν πράξη δωρεᾶς, ποὺ κατὰ τὴν ἀνάθεση τοῦ δούλου κατετίθετο στὸ ἱερό, καὶ χρησιμοποιεῖται ἐναλλὰξ μὲ τοὺς ὅρους *γραμμάτειον* καὶ *κατοχή* (πρβλ. *I. Leukopétra* σελ. 57-59· *BullEpigr* 2000, 443· Μαρίας Γιούνη, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 74· γιὰ τὴν παράλληλη χρήση τοῦ ὅρου στὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος Λαιρβηνοῦ, βλ. Marjana Ricl, *Arkeoloji Dergisi* 3 [1995] 187-88 καὶ Tullia Ritti – C. Şimşek – H. Yıldız, *EA* 32 [2000] 1-6).

Ἡ χρήση τῆς προθέσεως *ὑπὸ* μὲ αἰτιατικὴ ἀντὶ τῆς προθέσεως *ἐπὶ* μὲ γενική, ποὺ εἶναι ὁ συνήθης τρόπος ἐκφορᾶς τῆς χρονολογίας μὲ τὸ ὄνομα ἐπωνύμου, ἐνδέχεται νὰ ὀφείλεται σὲ

προέκταση τῆς χρήσεως τοῦ συμπλέγματος αὐτοῦ, τὸ ὁποῖο χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴν δήλωση τῆς ὑπαγωγῆς ὑπὸ μίαν ἐξουσία, ἐκτὸς ἐὰν μαρτυρεῖ ἐπιρροὴ τῆς λατινικῆς, στὴν ὁποία ἡ πρόθεση sub μὲ ἀφαιρετικὴ ἀντιστοιχεῖ στὴν ἑλληνικὴ *ἐπὶ* μὲ γενική.

159. Ἔδεσσα, ἀρχαιολογικὸς χῶρος, ὁδὸς μὲ κιονοστοιχία πλησίον νοτίου πύλης, κατὰ χώραν. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ κίονος, βλ. **140**, ἀνωτέρω.

Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν δυτικὴ ὄψη. Ὕψος γραμμάτων: 0,02-0,03. Διάστιχα: 0,005-0,01.

Ἀ. Κ. Βαβρίτσα, *Ἀρχαία Μακεδονία* IV (1983 [1986]) 62, ἀρ. 14 (*SEG* 36 [1986] 621· Γιούνη, *Provincia* 282, ἀρ. 50).

Πρβλ. *BullEpigr* 1988, 835, μὲ διορθώσεις· Tataki, *Edessa* 37, ἀρ. 63 καὶ 44, ἀρ. 107· Tataki, *Roman Presence* 141, ἀρ. 89.417· Μαρίας Σ. Γιούνη, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 74 (γιὰ τὴν στηλογράφηση) καὶ 76 (γιὰ τὰ πρόστιμα)· M. Youni, στὸ *XXVIIIe colloque sur l'esclavage antique* 191 (γιὰ τὴν καταγραφή).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

περ. Σεπτέμβριος 252 μ.Χ.

Αὐρήλιος Τριπτό-
λεμος ἐδωρήσατο
Μᾷ ἀνεικήτῳ παι-
δίσκην Εὐταξίαν,
ἧς καὶ τὴν καταγρα-
φὴν ἔθηκεν εἰς τὸν
νεώ· ὃς δ' ἂν βουλη-
θῇ ἐπιλαβέσθαι αὐ-
τῆς ἢ τῶν γεννη-
θέντων ἐξ αὐτῆς,
δώσει τῷ ταμείῳ
(δηνάρια) /Ε. ν Ἐγράφη ἔτους
ΘϘΤ, Ὑπερβερταίου
Δ.

Στ. 8-9: *αὐ|τῆς (καὶ) τῶν* Βαβρίτσας· *αὐ|τῆς ἢ τῶν BullEpigr*, *SEG*, Γιούνη καὶ ὁ λίθος. Στ. 10: συμπίλημα ΤΗΣ. Στ. 12: συμπίλημα ΟΥ.

Τὸ ὁμηρικὸ ὄνομα Τριπτόλεμος χρησιμοποιεῖται σπανιώτατα ὡς ἰδιώνυμο στὴν ἑλληνικὴ ὀνομαστική. Γιὰ τὰ «τρωικὰ» ὁμηρικὰ ὀνόματα στὴν ρωμαϊκὴ Μακεδονία, πρβλ. ἀρ. **152**, ἀνωτέρω. Τὸ ἐπίσης σπάνιο ὄνομα τῆς δούλης περιγράφει ἐπιθυμητὴ γιὰ τοὺς κυρίους ἀρετὴ τοῦ ὑπηρετικοῦ προσωπικοῦ. Γιὰ τὸν ὅρο *καταγραφή*, βλ. ἀρ. **158**, ἀνωτέρω. Ὁ ἀττικὸς τύπος τῆς λέξεως *ναὸς* ἐκπλήττει· τὸ λάθος στὴν κλίση (*νεώ* ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ *νεών*) μαρτυρεῖ ὅτι πρόκειται γιὰ τεχνητὴ ἀναβίωση, συμβατὴ μὲ τὸ ἐξεζητημένο ὄνομα τοῦ ἀναθέτη. *Ὃς δ' ἂν βουληθῇ ἐπιλαβέσθαι αὐτῆς* εἶναι ὁ κλασσικὸς τύπος προστασίας ἀπὸ νέα ὑποδούλωση, ἡ ὁποία, ὅπως συχνὰ

καὶ ἀλλοῦ, ἐπεκτείνεται στοὺς ἀπογόνους· βλ. *I. Leukopétra* σελ. 52-54 καὶ 41. Γιὰ τὸ ὕψος τοῦ προστίμου τῶν 5.000 δηναρίων (τοῦ ὁποίου ὁ ἀκριβὴς ἀποδέκτης δὲν διευκρινίζεται), βλ. ἀρ. **144**, ἀνωτέρω.

160. Ἔδεσσα, ἀρχαιολογικὸς χῶρος, ὁδὸς μὲ κιονοστοιχία πλησίον νοτίου πύλης, κατὰ χώραν. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ κίονος, βλ. ἀρ. **140**, ἀνωτέρω.

Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν βόρεια ὄψη· ὁ χαράκτης δὲν ὑπολόγισε σωστὰ τὸν ἐναπομείναντα ἀπὸ προηγούμενες ἐπιγραφὲς χῶρο, μὲ ἀποτέλεσμα να προβεῖ σὲ σημαντικὴ σταδιακὴ μείωση τοῦ μεγέθους τῶν γραμμάτων. Ὕψος γραμμάτων: στ. 1-2: 0,035-0,04 (Θ=0,045)· στ. 3-10: 0,025-0.032· στ. 11: 0,015-0,02. Διάστιχα: 0,01-0,015.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

περ. Ἰούνιος 253 μ.Χ.

Θεᾷ Μᾷ
ἀνεικήτῳ
Αὐρήλιος
Κουσώνιος
Διογένης ὁ κὲ
Εὐγένιος ἐχα-
ρίσατο παιδά-
ριον Ἐλπίδυν
ἐν τῷ τετρακο-
σιαστῷ ἔτει,
Πανήμου δεκάτῃ.

Στ. 8: Δὲν εἶναι σαφὲς ἐὰν ἡ γραφὴ *Ἐλπίδυν* ἀντὶ τοῦ ἀναμενομένου *Ἐλπίδιν* ὀφείλεται σὲ ἀβλεψία τοῦ χαράκτη ἢ ἀντανακλᾶ πρώιμη οὐδετέρωση τῆς ἀντιθέσεως μεταξὺ τῶν φωνημάτων /y/ καὶ /i/ (βλ. ἀρ. **66**, ἀνωτέρω). Στ. 9: Τὸ τελευταῖο γράμμα χαράχθηκε σὲ πολὺ μικρότερο μέγεθος κάτω δεξιὰ ἀπὸ τὸ κάππα, λόγῳ ἐλλείψεως χώρου ἀλλὰ καὶ ἐπιθυμίας τηρήσεως τῆς συλλαβικῆς τομῆς.

Ὁ ἀναθέτης ἐκτὸς ἀπὸ δύο ὀνόματα γένους (Αὐρήλιος καὶ Κουσώνιος· γιὰ τὸ δεύτερο, βλ. Tataki, *Roman Presence* 200-201, ἀρ. 180) καὶ παρωνύμιο (Διογένης) φέρει καὶ τὸ δημοφιλές (πρβλ. ἀρ. **152**, ἀνωτέρω) ἐπώνυμο Εὐγένιος. Γιὰ τὸν ὄψιμο τύπο *τετρακοσιαστοῦ*, βλ. στὸ ὑπόμνημα τῆς ἀρ. **390**, κατωτέρω.

161. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 1678. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως, βλ. ἀρ. **139**, ἀνωτέρω, γιὰ δὲ τὴν μετέπειτα τύχη του καὶ τὴν περιγραφὴ τῆς παραστάδος («μάρμαρο» Α στὴν περιγραφὴ τοῦ Παπαγεωργίου), βλ. ἀρ. **143**, ἀνωτέρω.

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι χαραγμένη ἐπὶ τῆς πλατύτερης ἐνεπίγραφης πλευρᾶς, κάτω ἀπὸ τὴν ἀρ. **155** καὶ ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἀρ. **172**. Ὕψος γραμμάτων: 0,03-0,06. Διάστιχα: 0,02-0,045.

Π. Ν. Παπαγεωργίου, *Ἁρμονία* (ἐφημ. Σμύρνης) 13/1/1899, φύλλο 4174, ἀρ. 4 (non vidimus), βάσει ἀπογράφου τοῦ Νάντση (A. E. Contoléon, *REG* 12 [1899] 171, ἀρ. 4· P. N. Papageorgiou, *BPhW* 19 [20/5/1899] στ. 635. ἀρ. 4)· Π. Ν. Παπαγεωργίου, *Ἀθηνᾶ* 12 (1900) 72 καὶ 77-78, ἀρ. Α6 καὶ πίν. ΙΙ, βάσει ἀπογράφου Ἀσλάνογλου (Baege, *De sacris* 114, ἀρ. 6· Γιούνη, *Provincia* 283-84, ἀρ. 53)· Edson – Cormack, *Notebook* 136E.

Πρβλ. M. N. Tod, *BSA* 24 (1919-21) 58, ἀρ. 106· Κανατσούλη, *Συμπλήρωμα* 8, ἀρ. 1576· Tataki, *Edessa* 32, ἀρ. 23· 35, ἀρ. 46· 53, ἀρ. 172 καὶ 55 ἀρ. 187· Tataki, *Roman Presence* 118, ἀρ. 89.95· Μαρίας Σ. Γιούνη, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 76 (γιὰ τὸ πρόστιμο).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

περ. Νοέμβριος 255 μ.Χ.

Ἀγαθῇ Τύχῃ.
Θεᾷ Μᾷ ἀνεικήτῳ ἐπηκόῳ Α[ὐ]ρηλία Λύκα ἡ Λύκου Ἐδεσσαί[ου] δωροῦμε δο[ῦ]λον μου Κοπρύλον τὸν γενν[η]θέντα ἐκ παιδ[ίσκης] μου Ἀμμίας· ὃς [δ’ ἂν] ἐπιλάβητε, δώσ[ει] τῷ ταμείῳ τῷ [ἱε]ρωτάτῳ (δηνάρια) /ΒΦ.
vacat
Ἔτους ΓΥ, [Ἀ]πελλαίου Λ.
Εὐτυχῶς.

Στ. 3-5: ΕΠΗΚΟΩ[. .]|ΡΗ/ΚΛΛΥΚΑΗΛ|ΚΟΥ Νάντσης· *ἐπηκόῳ [Αὐ]|ρη[λ. Κ]λ. Λύκα ἡ Λ[ύ]|κο[υ]* Παπαγεωργίου (*Ἁρμονία, BPhW*), Κοντολέων· *ἐπηκόῳ [Αὐ]|ρηλία Λύκα ἡ Λ[ύ]|κου* Παπαγεωργίου, (*Ἀθηνᾶ*), Γιούνη. Στ. 9-16: οἱ στίχοι αὐτοὶ πλὴν τμημάτων τῶν στίχων 13 καὶ 14 εἶναι σήμερα μερικῶς ἢ πλήρως καλυμμένοι ἀπὸ ἀσβεστολιθικὰ ἰζήματα καὶ ἡ ἀνάγνωση τῶν χαρακτήρων εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀδύνατη (πρβλ. Cormack: «Below the line ΜΟΥ all has been destroyed by water erosion»). Ἐπίσης, τὸ κάτω δεξιὸ μέρος τοῦ λίθου μὲ τὰ δύο τελευταῖα γράμματα τοῦ στίχου 14, τὰ ἕξι τελευταῖα τοῦ στίχου 15 καὶ τὰ πέντε τελευταῖα τοῦ στίχου 16 ἀπολέσθηκε λίγο μετὰ τὴν ἀποκάλυψή του καὶ τὰ γράμματα αὐτὰ εἶναι γνωστὰ μόνον ἀπὸ τὸ ἀπόγραφο τοῦ Νάντση. Στ. 12-13: ΤΩ|ΡΩΙΛΩ*Β Νάντσης· *τῷ ταμείῳ τῷ [ἱε]|ρω[τάτ]ῳ (δηνάρια) /Β* Παπαγεωργίου, (*Ἁρμονία*), Κοντολέων· *τῷ ταμείῳ τῷ [ἱε]|ρωτάτῳ (δηνάρια) /Β[Φ]* Παπαγεωργίου (*Ἀθηνᾶ*), Γιούνη.

Λύκα καὶ Λύκος, καθὼς καὶ παράγωγα ἢ σύνθετα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἀνθρωπωνύμια δημοφιλέστατα στὴν ἴδια τὴν Ἔδεσσα (βλ. ἀρ. **156**, ἀνωτέρω καὶ **163**, **164**, **207**, **211**, **212**, **215** καὶ ἴσως **244**, κατωτέρω). Γιὰ τὴν χρήση τοῦ πατρωνυμικοῦ παράλληλα μὲ τὸν ρωμαϊκὸ ὀνομαστικὸ τύπο, πρβλ. ἀρ. **152** καὶ **156** ἀνωτέρω, καὶ **164**, κατωτέρω. Γιὰ τὴν χρήση τοῦ ἐθνικοῦ (Ἐδεσσαῖος) ἐντὸς τῆς πόλεως, πρβλ. ἀρ. **157**, ἀνωτέρω. Γιὰ τὸ ὄνομα Κοπρύλος (ἢ Κόπρυλλος), βλ. ἀρ. **66**, ἀνωτέρω. Τὸ γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιο Ἀμμία εἶναι μεταξὺ τῶν δημοφιλέστερων στὴν δυτικὰ τοῦ Ἀξιοῦ Μακεδονία (βλ. ἀρ. **17**, ἀνωτέρω).

Ὁ τύπος τῆς προστατευτικῆς ρήτρας εἶναι παραλλαγὴ τῶν ἤδη γνωστῶν καὶ τὸ ὕψος τοῦ προστίμου ἀνάλογο (πρβλ. ἀρ. **144**, ἀνωτέρω). Στὴν παροῦσα ἐπιγραφὴ διασαφεῖται ὅτι ἀποδέκτης τοῦ προστίμου εἶναι τὸ αὐτοκρατορικὸ ταμεῖο.

162. Ἔδεσσα, ἀρχαιολογικὸς χῶρος, ὁδὸς μὲ κιονοστοιχία πλησίον νοτίου πύλης, κατὰ χώραν. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ κίονος, βλ. **140**, ἀνωτέρω.

Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν ἀνατολικὴ ὄψη. Ὕψος γραμμάτων: 0,02-0,03. Διάστιχα: 0,01 (στ. 1-2: 0,04).

Ἀ. Κ. Βαβρίτσα, *Ἀρχαία Μακεδονία* IV (1983 [1986]) 57, ἀρ. 6 (*SEG* 36 [1986] 616· Γιούνη, *Provincia* 284, ἀρ. 54· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 53).

Πρβλ. *BullEpigr* 1988, 835, μὲ διορθώσεις· Tataki, *Edessa* 31, ἀρ. 15· 42, ἀρ. 93 καὶ 59, ἀρ. 214· Ἄννας Παναγιώτου, *Ἑλληνικὴ διαλεκτολογία* 3 (1992-93) 22 (γιὰ τὴν μορφὴ *Ἐπηκτήσεως*)· Tataki, *Roman Presence* 314, ἀρ. 359.17· Μαρίας Σ. Γιούνη, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 74 (γιὰ τὴν στηλογράφηση).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

261/2 μ.Χ.

Ἀγαθῇ Τύχῃ.
vacat
Μέστριος Ἰουλιανὸς
κατέγραψεν θε(ᾷ) Μᾷ
ἀνεικήτῳ, ἐπηκόῳ
γενομένῃ, κορα-
σίδιον ὀνόματι
Ἀλεξάνδραν ὡς
(ἐ)τῶν ᵛ F ᵛ τὸ γεννη-
θὲν ἐκ παιδίσκης
Ἐπικτήσεως, ο[ὖ]
καὶ τὴν καταγραφὴν
ἔθηκεν ἐν τῷ
ᵛᵛΘΥᵛᵛ ἔτει. Εὐτυχῶς.

Στ. 7-8: *ὡς | τῶν F* Βαβρίτσας· *ὡς ἐ|τῶν B* Γιούνη· ΩΣ | ΤΩΝ F ὁ λίθος. Στ. 10: *ἐπηκτήσεως* Βαβρίτσας· *Ἐπηκτήσεως* Γιούνη· ΕΠΙΚΤΗΣΕΩΣ ὁ λίθος. Στ. 13: ΘϘ Βαβρίτσας· ΘΥ *BullEpigr*, Γιούνη καὶ ὁ λίθος· οἱ δύο τελευταῖες λέξεις εἶναι χαραγμένες μὲ πολὺ μικρότερα γράμματα.

Τὸ ρῆμα *κατέγραψεν* τοῦ στίχου 3, ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὸ οὐσιαστικὸ *καταγραφὴ* τοῦ στίχου 11 (πρβλ. ἀρ. **158**, ἀνωτέρω), ἰσοδυναμεῖ μὲ τὰ *χαρίζομαι* καὶ *δωροῦμαι* τῶν ἄλλων κειμένων. Ἡ πράξη τῆς δωρεᾶς κατετίθετο στὸ ἱερό (πρβλ. ἀρ. **144** καὶ **159**· βλ. καὶ *I. Leukopétra* 3, 63 καὶ 93, ὅπου τὰ σχετικὰ ἔγγραφα τίθενται, ἀποτίθενται ἢ κατατίθενται *εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς θεοῦ*).

163. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 1679. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως, τὴν περιγραφὴ τῆς παραστάδος («μάρμαρα» Β+Γ στὴν περιγραφὴ τοῦ Παπαγεωργίου) καὶ τὴν μετέπειτα τύχη τοῦ μνημείου, βλ. ἀρ. **139**, ἀνωτέρω.

Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ κάτω μέρος τῆς πλατύτερης ἐνεπίγραφης πλευρᾶς· ἀποκαλύφθηκε ὅταν ὁ Πελεκίδης ἀπέσπασε ἕνα παχὺ στρῶμα ἀσβέστου ἀπὸ τὸ κάτω ἀπότμημα τῆς παραστάδος («μάρμαρο» Γ). Ὕψος γραμμάτων: 0,025-0,05. Διάστιχα: 0,007-0,035.

Στρ. Πελεκίδη, *ΑΔ* 8 (1923) 267, εἰκ. 6.

Πρβλ. Nade Proeva, *ŽA* 33 (1983) 169, σημ. 23· Tataki, *Edessa* 47, ἀρ. 126 καὶ 55, ἀρ. 185· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 259, ἀρ. 281.1.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Μεταξὺ Ὀκτωβρίου 243 μ.Χ. καὶ Μαρτίου 262 μ.Χ.

[Ἀγαθῇ Τύ]χῃ
[----------] Λυκολαμ[ί]–
[ας (;) ἀνεικήτῳ θεᾷ] Μᾷ εὐξ[α]-
[μένη ἐδωρή- ἢ ἐχαρί-]σατο παι[δί]-
[σκην ὀνόματι Ζωσί-(;)]μην καὶ ταύ-
[της παιδία -----] Σιμίωνα, Ἰου–
[λίαν (;) . . . περ. 5-7 . . . .]αν, Ἰουλι- *vac*
[------ περ. 10-12 ----------], Δομέτιν
[ἐφ' ᾧ τὸν τῆς] ζωῆς αὐτῆς
[χρόνον προ]σμείνωσιν
[αὐτῇ καὶ ὑπηρε]τήσωσιν
[τῇ θεῷ (;) ------] ὠνὴ
[----------]ΝΤΗΣ
[----------]ΝΗΣΤ[.]
[----------]-[. . .].

Στ. 1: *[Ἀγαθῇ Τ]ύχῃ* Πελεκίδης, μᾶλλον ἐκ παραδρομῆς. Στ. 2: *Λυκομή-* Πελεκίδης, Τατάκη. Στ. 2-3: γιὰ τὴν ἐνδεχόμενη συμπλήρωση *[Αὐρηλία Ἰουλιανὴ ἡ] Λυκολαμί[ας]*, ὁριακὰ ἀποδεκτὴ ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐλλειπόντων γραμμάτων, βλ. στὰ σχόλια. Στ. 3-4: *[--- Θεᾶ] Μᾶ εὐξάμε|[νος ἐχαρί]σατο* Πελεκίδης. Στ. 5: [---]*ίμην καὶ ταύτην* Πελεκίδης, προφανῶς ἐκ παραδρομῆς· ἀπὸ τὰ πολλὰ ὀνόματα μὲ τὴν κατάληξη αὐτὴν ποὺ μποροῦν νὰ συμπληρωθοῦν, τὸ ὄνομα Ζωσίμη, συχνὸ ὄνομα δούλων, εἶναι μὲ πολὺ μεγάλη διαφορὰ τὸ συχνότερο στὴν Μακεδονία. Στ. 6: *[---] σιμ[. .]αιο-* Πελεκίδης. Στ. 8: *[----]ομε τὴν* Πελεκίδης. Στ. 10: *[---]μείνωσιν* Πελεκίδης. Στ. 11: *[---]ησωσιν* Πελεκίδης. Στ. 12-13: [*καθὼς ἡ] ὠνὴ | [αὐτῆς περιέχει]*, vel sim.; Στ. 14: *[-----]ης* Πελεκίδης.

Terminus post quem γιὰ τὴν χρονολόγηση τῆς ἐπιγραφῆς ἀποτελεῖ ἡ ἀρ. **139**, κάτω ἀπὸ τὴν ὁποία ἡ παροῦσα ἐπιγραφὴ ἔχει χαραχθεῖ. Οἱ στίχοι 12-15 φαίνεται νὰ ἔχουν χαραχθεῖ ἀπὸ διαφορετικὸ χαράκτη. Δύσκολα ὅμως μπορεῖ κανεὶς νὰ ὑποθέσει ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν ἀρχὴ ἄλλης ἀπελευθερωτικῆς πράξεως, καθὼς ὁ ὅρος *ὠνὴ* εἶναι μᾶλλον ἀπίθανο νὰ ἀνήκει στὸν πρῶτο στίχο ἑνὸς τέτοιου κειμένου (ἡ ἐξαίρεση τῆς ἀρ. **123**, ἀνωτέρω δὲν εἶναι χαρακτηριστική). Ἐπὶ πλέον, στὴν περίπτωση αὐτὴν τὸ ἀναμενόμενο κείμενο στὸ τέλος τῆς ἀπελευθερωτικῆς πράξεως τῆς Ζωσίμης καὶ τῶν τέκνων της θὰ ἔλειπε. Ἐνδεχομένως τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς συμπληρώθηκε σὲ δεύτερο χρόνο ἀπὸ ἄλλον χαράκτη, γιὰ ἄγνωστους λόγους.

Τὸ ἰδιώνυμο Λυκολαμία, σύνθετο ἀπὸ τὰ προσηγορικὰ *λύκος* καὶ *λάμια*, ποὺ καὶ ἁπλὰ χρησιμοποιήθηκαν καὶ ὡς ἀνθρωπωνύμια (γιὰ τὴν κατηγορία αὐτὴν τῶν συνθέτων γνωστὴ μὲ τὸν σανσκριτικὸ ὅρο dvandva, βλ. O. Masson, στὸ *Mélanges J. Taillardat* 171-77 [= *OGS* II 617-23]) εἶναι ἀμάρτυρο ἀλλοῦ ἀλλὰ ἀπαντᾶ καὶ σὲ ἄλλη ἀπελευθερωτικὴ πράξη τοῦ ἱεροῦ τῆς

Μᾶς· βλ. ἀρ. **164**, κατωτέρω. Εἶναι λοιπὸν πολὺ πιθανὸν νὰ πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο: *[Αὐρηλία Ἰουλιανὴ ἡ] Λυκολαμ[ίας]*. Στὴν περίπτωση αὐτὴν ἡ Ἰουλιανὴ θὰ ἔκαμε δύο ἀναθέσεις δούλων μὲ χρονικὴ ἀπόσταση μεταξύ τους (βλ. στὴν ἀρ. **164**), φαινόμενο γνωστὸ καὶ ἀπὸ τὴν Λευκόπετρα (*I. Leukopétra* 58 καὶ 74). Ἡ ταύτιση καθίσταται ἀκόμη πιθανώτερη ἀπὸ τοὺς δούλους ποὺ ἀπελευθερώνονται στὶς δύο πράξεις: στὴν παροῦσα ἐπιγραφὴ ἀντικείμενο τῆς ἀναθέσεως εἶναι ἡ Ζωσίμη (σύμφωνα μὲ τὴν πιθανώτερη συμπλήρωση) καὶ τὰ τουλάχιστον ἑπτὰ παιδιά της, ἐνῷ στὴν ἐπιγραφὴ τοῦ 262 μ.Χ. ἀνατίθεται ὁ Κόπρυλλος τῆς Ζωσίμης, *ἐκτὸς ἑτέρας δωρεᾶς*, «πέραν τῆς ἄλλης δωρεᾶς».

Ἡ ἀνάθεση τῆς Ζωσίμης (;) καὶ τῶν τέκνων της γίνεται σ' ἐκπλήρωση «τάματος» (*εὐξαμένη*)· πρβλ. ἀρ. **143**, ἀνωτέρω: *κατ' εὐχήν*. Ἡ πράξη περιλαμβάνει τὸν ὅρο τῆς *παραμονῆς* (πρβλ. ἐπίσης ἀρ. **143**, ἀνωτέρω). Ἡ ὑπόθεση ὅτι ἡ δεύτερη ἀναφερομένη *παραμονὴ* ὀφείλεται στὴν θεὰ βασίζεται στὶς παράλληλες ἐκφράσεις τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Λευκόπετρας, πού, μὲ μία μοναδικὴ ἐξαίρεση, ἀφοροῦν πάντοτε τὸ ἱερό (βλ. *I. Leukopétra* σελ. 249-50). Στὴν προτεινόμενη στὸ ὑπόμνημα συμπλήρωση τῶν στ. 12-13, ὁ ὅρος *ὠνὴ* χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ δηλώσει τὴν ἴδια τὴν πράξη δωρεᾶς (πρβλ. *I. Leukopétra* 93: *ἔστω δὲ ἔπε(ι)τα κα(θ)ὼς ἡ ὠνὴ περιέχει*)· πρβλ. ἀρ. **143-144**, ἀνωτέρω.

164. Ἔδεσσα, ἀρχαιολογικὸς χῶρος, ὁδὸς μὲ κιονοστοιχία πλησίον νοτίου πύλης, κατὰ χώραν. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ κίονος, βλ. **140**, ἀνωτέρω.

Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν δυτικὴ καὶ στὴν νοτιοδυτικὴ ὄψη. Ὕψος γραμμάτων: 0,022-0,035, μειούμενο πρὸς τὰ κάτω. Διάστιχα: 0,01-0,015.

Ἀδημοσίευτη.

Πρβλ. *BullEpigr* 1988, 822· *I. Leukopétra* σελ. 58-59.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

περ. Μάρτιος 262 μ.Χ.

Θεᾷ ἀνεικήτῳ
Μᾶ Αὐρηλία Ἰουλιανὴ
ἡ Λυκολαμίας ἐκτὸς ἑ-
τέρα(ς) δωρεᾶς ἐδωρήσα-
το παιδάριον Κόπρυλλον
ὡς ἐτῶν ἕξ, τὸ ὂν ἐκ παιδί-
[σκ]ης αὐτῆς Ζωσίμης, καὶ
[τὴν] κατοχὴν παρέδωκεν
[ἐν τ]ῷ ΘΥ ἔτει, Ξανδικοῦ.

Στ. 4: ΤΕΡΑΕ ὁ λίθος.

Ἡ Αὐρηλία Ἰουλιανὴ προσθέτει στὸ ὄνομα γένους καὶ τὸ παρωνύμιο, ποὺ μνημονεύει κατὰ τὸν ρωμαϊκὸ ὀνομαστικὸ τύπο, καὶ τὸ μητρώνυμό της κατὰ τὴν ἑλληνικὴ ὀνομαστικὴ συνήθεια (βλ. ἀρ. **152**, ἀνωτέρω). Γιὰ τὸ ὄνομα Κόπρυλλος, βλ. ἀρ. **66**, ἀνωτέρω.

Ἐκτὸς ἑτέρας δωρεᾶς εἶναι τύπος ποὺ ἀπαντᾶ γιὰ πρώτη φορὰ στὰ περεμφερῆ κείμενα τῆς Μακεδονίας. Στὸ παρελθὸν τοῦ εἴχαμε δώσει τὸ νόημα «ἀνεξάρτητα ἀπὸ ἄλλην δωρεά», «χωρὶς νὰ θίγεται ἀπὸ ἄλλην δωρεά», καὶ εἴχαμε θεωρήσει πὼς ἀποβλέπει στὴν προστασία τοῦ ἀπελευθερούμενου δούλου ἀπὸ ἄλλον διεκδικητὴ πλὴν τοῦ ἱεροῦ (*BullEpigr* 1988, 822· *I. Leukopétra* σελ. 58-59). Ἐὰν ὅμως ἡ ἀναθέτρια τῆς ἀρ. **163** ταυτίζεται μὲ τὴν Αὐρηλία Ἰουλιανὴ τῆς παρούσας ἐπιγραφῆς, ἡ φράση *ἐκτὸς ἑτέρας δωρεᾶς* πρέπει νὰ ἑρμηνευθεῖ κυριολεκτικά: κατὰ τὴν δεύτερη δωρεά της τὸ 262 μ.Χ., ἡ Ἰουλιανή, ἔχοντας ἤδη ἀναθέσει στὸ παρελθὸν τὴν Ζωσίμη καὶ τὰ τουλάχιστον ἑπτὰ τέκνα της, σημειώνει τώρα ὅτι ἐλευθερώνει ἄλλο ἕνα τέκνο τῆς Ζωσίμης, τὸν Κόπρυλλο.

Κατοχὴ εἶναι μία ἄλλη ὀνομασία τῆς πράξεως δωρεᾶς ποὺ στὰ συναφῆ ἔγγραφα τῆς Μακεδονίας ἀποκαλεῖται ἐπίσης *καταγραφή*, *γραμμάτειον* ἢ *πιττάκιον δωρεᾶς* (βλ. *I. Leukopétra* σελ. 58-59).

165. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 1679. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως, τὴν μετέπειτα τύχη τοῦ μνημείου καὶ τὴν περιγραφὴ τῆς παραστάδος («μάρμαρα» Β καὶ Γ στὴν περιγραφὴ τοῦ Παπαγεωργίου), βλ. ἀρ. **139**, ἀνωτέρω.

Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ κάτω μέρος τῆς στενῆς ἐνεπίγραφης πλευρᾶς, μεταξὺ τῶν ἀρ. **144** καὶ **166**. Ὕψος γραμμάτων: 0,015-0,030. Διάστιχα: 0,003-0,01.

Π. Ν. Παπαγεωργίου, *Ἀθηνᾶ* 12 (1900) 73 καὶ 80, ἀρ. Γ12 καὶ πίν. ΙΙΙ, βάσει ἀπογράφου Ἀσλάνογλου (Baege, *De sacris* 115, ἀρ. 12· Γιούνη, *Provincia* 285, ἀρ. 56).

Πρβλ. M. N. Tod, *BSA* 24 (1919-21) 58, ἀρ. 107· Στρ. Πελεκίδη, *ΑΔ* 8 (1923) 267 (μὲ διόρθωση)· Tataki, *Edessa* 65, ἀρ. 255 καὶ 75, ἀρ. 308· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 221, ἀρ. 221.18.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

περ. Δεκέμβριος 265 μ.Χ.

Ἀγαθῇ Τύχῃ
Φλάβ(ιος) Κλ(αύδιος) Στράτων
ἐδωρησάμην θεᾷ Μᾷ
ἀνεικήτῳ κοράσιον ὀνό-
ματι Παρμενίαν ἐφ᾽ ᾧ ἔχω
αὐτὴν ε[ἰς] χρῆσιν <ΕΙΣΧ> τὸν
τῆς — ζωῆς μου χρό-
[ν]ον. — Ἔτους ΓΙΥ Ἀϊ-
[δω] — ναίου [---].

Ὁ χαράκτης κατέφυγε συχνὰ στὴν χρήση συμπιλημάτων. Στ. 2: *Στρατώ* Παπαγεωργίου, Baege, Γιούνη· *Στράτων* Πελεκίδης καὶ ὁ λίθος. Στ. 6: Οἱ προηγούμενοι ἐκδότες ὀβελίζουν μόνον τὸ γράμμα Χ· τὸ πιθανώτερο εἶναι ὅτι ὁ χαράκτης ἄρχισε νὰ χαράσσει κατὰ λάθος καὶ πάλι τὴν φράση *εἰς χρῆσιν*· Στ. 7-9: τὰ κενὰ ἀντιστοιχοῦν στὸν προϋπάρχοντα τετράγωνο τόρμο.

Ὁ ἀναθέτης εἶχε δύο ὀνόματα γένους, φαινόμενο ὄχι ἰδιαίτερα σπάνιο κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτήν (βλ. Lassère, *Manuel* 101). Ὁ τονισμὸς *Παρμενία* εἶναι συμβατικός. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πρόκειται γιὰ τὸ ἀνθρωπωνύμιο *Παρμένεια*, γνωστὸ ἀπὸ τὴν Βέροια (*EKM* Α΄ 150, πρβλ. *I. Leukopétra* 16).

Ὁ δωρητὴς ἐπιβάλλει στὴν ἀπελευθερούμενη δούλη τὴν ὑποχρέωση τῆς παραμονῆς (πρβλ. *I. Leukopétra* 133: *ἔ[χουσα τὴν]| χρῆσιν αὐτο[ῦ τὸν]|τοῦ ζῆν χρό[νον]*), γιὰ τὴν ὁποία βλ. ἀρ. **143**, ἀνωτέρω.

166. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 1679. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως, τὴν μετέπειτα τύχη τοῦ μνημείου καὶ τὴν περιγραφὴ τῆς παραστάδος («μάρμαρα» Β καὶ Γ στὴν περιγραφὴ Παπαγεωργίου), βλ. ἀρ. **139**, ἀνωτέρω.

Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ κατώτερο μέρος τῆς στενῆς ἐνεπίγραφης πλευρᾶς, κάτω ἀπὸ τὴν ἀρ. **165**.

Π. Ν. Παπαγεωργίου, *Ἀθηνᾶ* 12 (1900) 73, ἀρ. Γ13, βάσει ἀπογράφου Ἀσλάνογλου (Baege, *De sacris* 115, ἀρ. 13).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Λίγο μετὰ τὸ 265/6 μ.Χ.

[---]Ϋ̣Γ̣ Τ[-----]

[Ἀγαθ]ῇ τ[ύχῃ] (;) Παπαγεωργίου· διακρίνεται ὅμως ἡ ἄνω δεξιὰ ἀπόληξη ἑνὸς ὕψιλον, τὸ ἀνώτερο τμῆμα ἑνὸς γάμμα, καὶ ἕνα ταῦ. Ἀκόμη καὶ ἂν θεωρηθεῖ ὅτι τὸ δεύτερο γράμμα εἶναι ἀγκυλόμορφο σίγμα, ὁπότε θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ σκεφθεῖ τὴν συμπλήρωση *[ἔτο]υς*, ἡ παρουσία τοῦ ταῦ δὲν ἐπιτρέπει συμπλήρωση τῆς χρονολογίας ποὺ νὰ ἀντιστοιχεῖ σὲ ἔτος μεταγενέστερο τοῦ 265/6 μ.Χ. τῆς προηγούμενης ἐπιγραφῆς.

167. Ἔδεσσα, ἀρχαιολογικὸς χῶρος, ὁδὸς μὲ κιονοστοιχία πλησίον νοτίου πύλης, κατὰ χώραν. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ κίονος, βλ. **140**, ἀνωτέρω.

Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν βόρεια ὄψη. Ὕψος γραμμάτων: 0,015-0,022. Διάστιχα: 0,001-0,007.

Ἀδημοσίευτη.

Πρβλ. Ἀ. Κ. Βαβρίτσα, *Ἀρχαία Μακεδονία* IV (1983 [1986]) 68· *BullEpigr* 1988, 835· Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 70.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

περ. Ἰανουάριος 268 μ.Χ.

Αὐρήλιοι Δού-
λης κ(α)ὶ Οὐαλερί-
α ἐδωρήσαντο
τῇ ἀνεικήτῳ Μᾷ
παιδάριον ὀνό-
ματι Ἑρμῆν, ὡς
ἐτῶν ΙΕ, οὗ καὶ
τὴν καταγρα-
φὴν ἔθηκαν
ὑφελόμενοι
τὴν χρῆσιν
παρὰ τὸν τῆς
ζωῆς αὐτῶν
χρόνον, τῷ ΕΙΥ ἔτει,
[Περι]τίου ΗΙ.
[Εὐ]τυχῶς.

Στ. 2: ΚΛΙ ὁ λίθος. Στ. 8: ΤΗΙ ὁ λίθος ἀρχικά, ποὺ διορθώθηκε μὲ ἄτεχνο συμπίλημα ΗΝ ἀπὸ τὸν χαράκτη.

Πρόκειται γιὰ τὴν νεώτερη ἀκριβῶς χρονολογημένη ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Μᾶς, ποὺ δὲν ἀποκλείεται νὰ καταστράφηκε κατὰ τὴν ἐπιδρομὴ Ἑρούλων καὶ Γότθων τὸ ἴδιο ἔτος (πρβλ. Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 71). Δούλης εἶναι ἀπὸ τὰ κοινότερα ὀνόματα τοῦ προελληνικοῦ ὑποστρώματος στὴν Μακεδονία (βλ. Tataki, *Beroea* 401-403). Οὐαλερία, παρ' ὅλον ὅτι εἶναι ὄνομα γένους, χρησιμοποιεῖται ἐδῶ ὡς παρωνύμιο, τὸ δὲ Ἑρμῆς (πρβλ. *BullEpigr* 1988, 835) εἶναι κοινότατο ὄνομα δούλου (πρβλ. *I. Leukopétra* 62).

Ὁ Αὐρήλιος Δούλης καὶ ἡ Αὐρηλία Οὐαλερία, σύζυγοι ἢ ἀδελφοί, ποὺ εἶχαν ἀπὸ κοινοῦ τὴν κυριότητα τοῦ Ἑρμοῦ (βλ. ἀρ. **71**, ἀνωτέρω), τὸν χαρίζουν στὸ ἱερὸ καὶ καταθέτουν σ' αὐτὸ τὴν πράξη δωρεᾶς, ἡ ὁποία περιέχει τὸν ὅρο τῆς παραμονῆς (γιὰ τὴν ὁποία βλ. ἀρ. **143**, ἀνωτέρω).

168. Ἔδεσσα, ἀρχαιολογικὸς χῶρος, ὁδὸς μὲ κιονοστοιχία πλησίον νοτίου πύλης, κατὰ χώραν. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ κίονος, βλ. **140**, ἀνωτέρω.

Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ ἀνώτερο σημεῖο τοῦ κίονος, σὲ δύο στῆλες, στὴν βόρεια καὶ στὴν δυτικὴ ὄψη. Ὕψος γραμμάτων: στήλη α΄: 0,01-0,02· στήλη β΄, στ. 1-4: 0,015-0,02· στ. 5: 0,04. Διάστιχα: 0,005-0,01.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

267/8 μ.Χ.

Στήλη Α΄

Αὐρ(ήλιος) Πλάτωρ Ἐδεσ-
σαῖο(ς) βουλευτὴς
ἐδωρήσατο τῇ ἀνι-
κήτῳ Μᾷ παιδίσκαν
Ὀλυμπιάδα ἐτῶν [.]
κὲ παιδία αὐτῆς
Ὀλύμπιον ἐτῶν Θ,
Νεμέσιον ἐτῶν Η,
ὑφελόμενος τὴν
χρῆσιν αὐτῶν πα-
ρὰ τὸν τῆς ζωῆς
αὐτοῦ χρόνον
ΚΑ[ι] ἀρχαιότητα.
Ὠνὴν εἰς Σω-
σιπόλεως·
ἔγραψεν ἐν τῷ
ΕΙΥ ἔτει.

Στήλη Β΄

Ὃς δ' ἂν βουληθῇ
ἐπιλαβέσθαι τῶν
σωμάτων τούτων,
δώσει τῷ ταμείῳ
(δηνάρια) μυ(ριάδες) Ε.

Στήλη Α΄: Στ. 2: CAIOO ὁ λίθος. Στ. 4: συμπίλημα ΚΑΝ στὸ τέλος τοῦ στίχου. Στ. 13: Μετὰ τὸ δεύτερο γράμμα, ἕνα μικρὸ ἄνω ἴχνος καθέτου, ποὺ εἶναι ἀβέβαιο ἂν ἀνήκει σὲ ἰῶτα, ταῦ ἢ ἀποτελεῖ σημεῖο στίξεως. Τὰ τέσσερα τελευταῖα γράμματα τοῦ δυσερμήνευτου αὐτοῦ στίχου εἶναι πολὺ δυσδιάκριτα. Γιὰ τὸ νόημα τῆς φράσεως βλ. στὰ σχόλια. Στ. Β΄, στ. 5: μετὰ τὸ σύμβολο τῶν δηναρίων, ἀκολουθεῖ ἕνα Μ μὲ τὰ γράμματα Υ καὶ Ρ (;) χαραγμένα ἐντὸς καὶ ὑπεράνω του, καὶ στὴν συνέχεια ἕνα ἔψιλον.

Ὁ ἀναθέτης εἶναι ὁ πρῶτος ἐπιγραφικὰ μαρτυρούμενος βουλευτὴς τῆς Ἔδεσσας (γιὰ τὴν χρήση τοῦ ἐθνικοῦ ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς πόλεως βλ. ἀρ. **161**, ἀνωτέρω), καθὼς καὶ ὁ μόνος ἀπὸ τοὺς ἀναθέτες τοῦ ἱεροῦ τῆς Μᾶς ποὺ ἀνήκει βεβαιωμένα σὲ ἀνώτερο κοινωνικὸ στρῶμα. Ἡ ἱέρεια (;) Σωσίπολις ἴσως ταυτίζεται μὲ τὴν ἀναθέτρια τῆς ἀρ. **154**, ἀνωτέρω· γιὰ τὶς ἱέρειες καὶ τοὺς ἐπιμελητὲς τοῦ ἱεροῦ τῆς Μᾶς, βλ. ἀρ. **146**, ἀνωτέρω. Ἀξιοσημείωτο εἶναι τὸ ὕψος

τοῦ χρηματικοῦ προστίμου (50.000 δηνάρια), πολλαπλάσιο αὐτῶν ποὺ συνήθως μαρτυροῦνται στὴν Ἔδεσσα (βλ. ἀρ. **144**, ἀνωτέρω), χαμηλότερο μόνον ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα πρόστιμα ποὺ μαρτυροῦνται στὴν Λευκόπετρα κατὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ. (*I. Leukopétra* 117-118) καὶ προφανῶς ἀποτρεπτικοῦ χαρακτῆρος· εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι ἴδιο ὕψος ἔχει τὸ ἀποτρεπτικὸ πρόστιμο γιὰ τὴν ἐπανάχρηση τῆς σαρκοφάγου ἑνὸς Ἐδεσσαίου στὴν Θεσσαλονίκη (μαρτ. ΕΔΕ ιβ΄). Γιὰ τὴν ἔνδειξη *εἰς Σωσιπόλεως*, ποὺ ἐπεξηγεῖ τὸν τόπο ἀποθέσεως τῆς ὠνῆς, πρβλ. Hatzopoulos, *Amphipolis* 25 ἀρ. III, στ. 18-19: *κεῖται παρὰ Μοσχίωνι*.

Σὲ γλωσσικὸ ἐπίπεδο, ἐκπλήττει κυρίως ἡ διαλεκτικὴ μορφὴ *παιδίσκαν*, καὶ δὴ σὲ προσηγορικὸ καὶ ὄχι σὲ κύριο ὄνομα. Τέλος, δυσερμήνευτος εἶναι ὁ στίχος 13· ἡ αἰτιατικὴ πτώση καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ φράση βρίσκεται στὸ τέλος τοῦ κυρίως κειμένου συνδέει ἀσφαλῶς τὸν ὅρο *ἀρχαιότης* μὲ τὶς δεσμεύσεις παραμονῆς τοῦ δούλου ποὺ προηγοῦνται, ἀλλὰ τὸ νόημα τοῦ ὅρου, καθὼς καὶ ἡ ἑρμηνεία τῶν γραμμάτων ποὺ προηγοῦνται, εἶναι ἀβέβαια. Ἐνδεχομένως τὸ νόημα εἶναι ὅτι ἡ ἀπελευθερούμενη δούλη καὶ τὰ παιδιά της ἔχουν τὴν ὑποχρέωση τῆς παραμονῆς *κατ᾽ ἀρχαιότητα*, δηλαδὴ σὲ κατιοῦσα χρονολογικὴ σειρὰ ἀναλόγως τῆς ἡλικίας τους, ὥστε νὰ ἐξασφαλίζεται ἑκάστοτε ἡ φροντίδα τοῦ ἀναθέτη ἀπὸ ἕναν πρώην δοῦλο του.

169. Ἔδεσσα, ἀρχαιολογικὸς χῶρος, ὁδὸς μὲ κιονοστοιχία πλησίον νοτίου πύλης, κατὰ χώραν. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ κίονος, βλ. **140**, ἀνωτέρω.

Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν δυτικὴ ὄψη. Ὕψος γραμμάτων: 0,025-0,034. Διάστιχα: 0,009-0,018.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Χαράχθηκε μᾶλλον μετὰ τὴν ἐπιγραφὴ ἀρ. **159** ποὺ χρονολογεῖται τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 252 μ.Χ. καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀρ. **167** τοῦ 268 μ.Χ.

Ἀγαθῇ Τύχῃ.
Ἡμάθιος Ἀντίγονος
χαρίζομαι παιδάριον
ὀνόματι Ἀλέξανδρον
θεᾷ ἀνεικήτῳ Μᾷ κὲ
κοράσιον ὀνόματι [Κ]ασ-
σάνδραν οἰκο[γε]νέ̣ς,
οὗ παιδαρίου κ[αὶ τὴν]
ὠνὴν ἔθηκα Ε[. . . . .].

Στ. 9: Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα *ἔ[τει]* ἀκολουθούμενο ἀπὸ διψήφιο ἀριθμὸ (ΑΥ-ΘΥ), δηλαδὴ χρονολογία μεταξὺ Ὀκτωβρίου 253 καὶ Σεπτεμβρίου 262.

Τὸ ὄνομα γένους Ἡμάθιος δὲν μαρτυρεῖται ἀλλοῦ, φέρει δὲ τὴν σφραγῖδα τῆς ἐντοπιότητος. Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι τόσο ὁ δωρητὴς ὅσο καὶ οἱ ἀπελευθερούμενοι δοῦλοι φέρουν παραδοσιακὰ ἐπιχωριάζοντα μακεδονικὰ ἀνθρωπωνύμια· γιὰ τὸ φαινόμενο, βλ. τὰ σχόλια

στὴν ἐπιγραφὴ ἀρ. **143**, ἀνωτέρω. Τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ δωρητὴς καταθέτει τὴν ὠνὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀλλὰ ὄχι καὶ τῆς Κασσάνδρας, ποὺ ἦταν οἰκογενής, ἐπιβεβαιώνει ὅτι κατ' ἀρχὴν ὁ ὅρος *ὠνή* σημαίνει τὴν πράξη ἀγορᾶς ποὺ κατετίθετο ὡς τεκμήριο τῆς νομίμου κυριότητος (βλ. *I. Leukopétra* σελ. 56-57).

170. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 1678. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως, βλ. ἀρ. **139**, ἀνωτέρω, γιὰ δὲ τὴν μετέπειτα τύχη του καὶ τὴν περιγραφὴ τῆς παραστάδος («μάρμαρο» Α στὴν περιγραφὴ τοῦ Παπαγεωργίου), βλ. ἀρ. **143**, ἀνωτέρω.

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι χαραγμένη στὴν στενὴ ἐνεπίγραφη πλευρά, κάτω ἀπὸ τὴν ἀρ. **145**.

Ὕψος γραμμάτων: 0,017-0,023. Διάστιχα: 0,005-0,016.

Π. Ν. Παπαγεωργίου, *Ἀθηνᾶ* 12 (1900) 71 καὶ 76, ἀρ. Α3 καὶ πίν. ΙΙ, βάσει ἀπογράφου Ἀσλάνογλου (Baege, *De sacris* 114, ἀρ. 3· Γιούνη, *Provincia* 290-91, ἀρ. 67).

Πρβλ. Στρ. Πελεκίδη, *ΑΔ* 8 (1923) 266 (μὲ διόρθωση)· Edson – Cormack, *Notebook* 136, ὅπου σημειώνεται «hanc inscriptionem prae aqua quae in alveo fluminis est videre non potui»· Tataki, *Edessa* 46, ἀρ. 120 καὶ 121.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Μετὰ τὸν περ. Ἰανουάριο τοῦ 234 μ.Χ.

Θεοδότη
ΕΔΩΡΗΣΑϹ
καὶ κατέγρα-
ψεν θεᾷ Μᾷ
ἀνει — κή-
τῳ θ — ρε-
πτὸν ἑαυ-
τῆς Θεόδο-
τον δοῦ-
σα κα[ὶ τὴν]
[καταγραφὴν (;)]
[τῇ θεᾷ (;)]
[----------]

Στ. 1: *Θεολόγη* Παπαγεωργίου, Baege· *Θεοδότη* Πελεκίδης, Cormack, ποὺ σημειώνει «After clearing the mud I can just see ΘΕΟΔΟΤΗ». Στ. 2: Ὁ Παπαγεωργίου παρατηρεῖ: «ὁ λιθοξόος ἐπανορθούμενος τὸ σφάλμα *ἐδώρησα* ἔγραψεν ἁπλῶς μετὰ τὸ α τὸ γράμμα ε (*ἐδώρησε*). Παρατηρήσεως δ' ἄξιον καὶ τὸ ποιητικώτερον *δωρῶ ῥῆμα*». Στὴν πραγματικότητα, εἶναι ἀσαφὲς ἐὰν τὸ τελευταῖο γράμμα εἶναι ἔψιλον ἢ ὄμικρον· ἴσως λοιπὸν πρέπει νὰ ἀναγνωρισθεῖ ἡ ἀναμενόμενη μέση φωνή: *ἐδωρήσα(τ)ο* (ἀλλὰ βλ. καὶ ἀρ. **74**, ἀνωτέρω). Στ. 4: Ὁ Παπαγεωργίου ὑποθέτει «ἴσως ὁ χαράκτης ἔγραψεν, ἴσως ὁ ἀντιγραφεὺς ἀντέγραψε τὰ ΙΑ ἀντὶ τοῦ ΜΑ παραλιπὼν τὸ πρῶτον τῶν μέσων σκελῶν τοῦ γράμματος Μ»· στὴν πραγματικότητα ὁ χαράκτης χάραξε ἕνα ἄτεχνο συμπίλημα ΑΜΑ. Στ. 5-6: Τὰ κενὰ ὀφείλονται σὲ τόρμο ποὺ ἔλαβε ὑπ' ὄψιν ὁ χαράκτης. Στ. 6: ὁ χαράκτης διόρθωσε τὸ τελευταῖο γράμμα ἀπὸ ὄμικρον σὲ ἔψιλον. Στ. 9: Τὸ ἴζημα δὲν ἐπιτρέπει σήμερα τὴν ἀνάγνωση τοῦ ὑπογραμμισμένου γράμματος.

Παρ' ὅλον ὅτι ὁ ὅρος *θρεπτὸς ἀφ'* ἑαυτοῦ δὲν ἀναφέρεται στὸ νομικὸ καθεστὼς τοῦ προσώπου ἀλλὰ στὸ πραγματικὸ γεγονὸς ὅτι ἀνετράφη ἀπὸ πρόσωπα ἄλλα ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς γονεῖς του, εἶναι δυνατὸν νὰ πρόκειται γιὰ οἰκογενῆ δοῦλο, νόθο τέκνο ἢ ἀπελεύθερο (πρβλ., μεταξὺ ἄλλων, A. Cameron, στὸ *Studies Buckler* 27-62· Teresa-Giulia Nani, *Epigraphica* 5-6 [1943-1944] 45-84· *I. Leukopétra* σελ. 37-38· Tullia Ritti – C. Şimşek – H. Yıldız, *EA* 32 [2000] 59-62· Marijana Ricl, *Tyche* 16 [2001] 127-60· τῆς ἰδίας, στὸ *From Hellenism to Islam* 94-114).

Τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἀναθέτρια δὲν φέρει ὄνομα γένους ἢ πατρώνυμο καὶ ὅτι ὁ ἀπελευθερούμενος φέρει ὄνομα παράλληλο μὲ ἐκεῖνο τῆς ἀναθέτριας, ἴσως σημαίνουν ὅτι καὶ ἡ Θεοδότη ἦταν ἀπελεύθερη.

171. Ἔδεσσα, ἀρχαιολογικὸς χῶρος, ὁδὸς μὲ κιονοστοιχία πλησίον νοτίου πύλης, κατὰ χώραν. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως καὶ τὴν περιγραφὴ τοῦ κίονος, βλ. **140**, ἀνωτέρω.

Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν ἀνατολικὴ ὄψη. Ὕψος γραμμάτων: 0,025-0,04. Διάστιχα: 0,005-0,025.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Μετὰ τὸν Νοέμβριο τοῦ 247, ὁπότε χαράχθηκε ἡ ἐπιγραφὴ ἀρ. **156**, τὴν ὁποία προϋποθέτει.

Ἀγαθῇ Τύχῃ.
Αὐρήλιος Νείκων
[χαρ]ίζομε θεᾷ Μᾷ ἀνι-
[κήτ]ῳ παιδάριον ὀ-
[νόματι] Ζώσιμον
[τὸν γενν]ηθέντα
[ἐκ θρεπτ (;)]ῆς μου Λα-
[- - -, οὗ κα]ὶ τὴν κατα-
[γραφὴν ἔθ]ηκα τῇ θεῷ

Στ. 7: Προκρίθηκε ἡ συμπλήρωση *[θρεπτ]ῆς* παρὰ *[δούλ]ης* ἢ *[παιδίσκ]ης* καὶ λόγῳ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐλλειπόντων γραμμάτων καὶ λόγῳ τῆς ἀπουσίας ἴχνους τῆς κάτω δεξιᾶς λοξῆς κεραίας ἑνὸς κάππα ἢ ἑνὸς λάμβδα. Στ. 9: Ἡ σημερινὴ κατάσταση τοῦ λίθου μετὰ τὸν στίχο αὐτὸν δὲν ἐπιτρέπει βεβαιότητα γιὰ τὴν συνέχιση ἢ μὴ τοῦ κειμένου (μὲ τὴν ἀναμενόμενη χρονολόγηση).

172. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 1678. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως, βλ. ἀρ. **139**, ἀνωτέρω, γιὰ δὲ τὴν μετέπειτα τύχη του καὶ τὴν περιγραφὴ τῆς παραστάδος («μάρμαρο» Α στὴν περιγραφὴ τοῦ Παπαγεωργίου), βλ. ἀρ. **143**, ἀνωτέρω.

Ἡ ἐπιγραφὴ ἦταν χαραγμένη στὴν πλατύτερη ἐνεπίγραφη πλευρά, κάτω ἀπὸ τὴν ἀρ. **161**, στὸ τμῆμα τῆς παραστάδος ποὺ εἶχε ἤδη ἀποκολληθεῖ λίγο μετὰ τὴν ἀνακάλυψή της (βλ. στὸ ὑπόμνημα τῆς ἐπιγρ. ἀρ. **161**).

Π. Ν. Παπαγεωργίου, *Ἁρμονία* (ἐφημ. Σμύρνης) 13/1/1899, φύλλο 4174, ἀρ. 5 (non vidimus), βάσει ἀπογράφου τοῦ Νάντση (A. E. Contoléon, *REG* 12 [1899] 171, ἀρ. 5· P. N. Papageorgiou, *BPhW* 20 [20/5/1899] στ. 635, ἀρ. 5· R. Cagnat – M. Besnier, *AnnEpigr* 1900 II, 369-70, ἀρ. 109)· Π. Ν. Παπαγεωργίου, *Ἀθηνᾶ* 12 (1900) 72 καὶ 78, ἀρ. Α7 καὶ πίν. II, βάσει ἀπογράφου τοῦ Νάντση, ποὺ ἀξιοποίησε καὶ ὁ Ἀσλάνογλου (Baege, *De sacris* 114, ἀρ. 7)· Edson – Cormack, *Notebook* 136.

Πρβλ. Tataki, *Edessa* 49-50, ἀρ. 148· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 174, ἀρ. 156.8.

Μετὰ τὸν Νοέμβριο τοῦ 255 μ.Χ.

[Θεᾷ] Μᾷ Κλ(αύδιος ἢ -αυδία) Αὐρήλ[ιος ἢ -ία].

ΜΑΚΑ ΑΥΡ/ Νάντσης· «αἰνιγματώδη, ἀντ' αὐτῶν δὲ κεῖνται ἴσως ἄλλα τινά», σχολιάζει ὁ Παπαγεωργίου στὴν *Ἁρμονία* καὶ προτείνει *[Θεᾷ] Μᾷ Κλ. Αὐρ[η]λ[ία]*, ἀνάγνωση ποὺ υἱοθετοῦν οἱ Baege καὶ Cagnat – Besnier· *[Θεᾷ] Μᾷ Κλ. Αὐρ[η]λ[. .]* Παπαγεωργίου (*Ἀθηνᾶ*), μὲ τὴν διευκρίνιση ὅτι ἡ συμπλήρωση τῆς τελευταίας λέξεως μπορεῖ νὰ εἶναι *Αὐρήλιος* ἢ *Αὐρηλία*.

173. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 229. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1969 κατὰ τὶς ἀνασκαφὲς τοῦ Φ. Πέτσα «παρὰ τὴν διακλάδωσιν τῆς ὁδοῦ ἀπὸ Ἐδέσσης διὰ Μεγάλου Κρημνοῦ πρὸς Ἁγίαν Τριάδα ἀφ' ἑνὸς καὶ πρὸς Ἅγιον Νικόλαον ἀφ' ἑτέρου» (Φ. Πέτσας).

Ἀρράβδωτος κίων ἀπὸ ποικιλόχρωμο ἐρυθρωπὸ μάρμαρο, ἐλλιπὴς ἄνω. Διαστάσεις: 0,96 (ὕψος) x 0,35 (διάμετρος). Ὕψος γραμμάτων: 0,022-0,03. Διάστιχα: 0,008-0,016.

Φ. Πέτσα, *ΑΔ* 24 (1969) *Χρον.* [1970] 305-306 καὶ πίν. 319 α-β (J.-P. Michaud, *BCH* 95 [1971] 958 καὶ εἰκ. 353-354· *BullEpigr* 1972, 260· Γιούνη, *Provincia* 283, ἀρ. 52).

Πρβλ. *BullEpigr* 1977, 270· M. B. Hatzopoulos, *BCH* 111 (1987) 404, σημ. 26· Tataki, *Edessa* 35, ἀρ. 44 καὶ 42, ἀρ. 94· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 117, ἀρ. 89.73· τῆς ἰδίας, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 61-64 (γιὰ τὴν λατρεία τῆς Νεμέσεως στὴν Ἔδεσσα)· Μαρίας Σ. Γιούνη, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 71 καὶ 75· Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα* 83, εἰκ. 77· A. B. Tataki, *Mnemosyne* 62 (2009) 641, σημ. 22.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

253/4 μ.Χ.

Αὐρ(ηλία) Ζωσίμη, δόξαν
καὶ τῇ κρ(ατίστῃ) βου(λ)ῇ, ἐδω-
ρήσατο τῇ Δραστείῳ
θεᾷ Νεμέσι παιδίσκην
ὀνόματι Ἐπίκτησιν,
ὑφελομένη τὴν
χρῆσιν αὐτῆς τὸν τῆς
ζωῆς χρόνον.
[v] Ἐν τῷ [vv] ΑΥ
[v] ἔτε.

Ὁ χαράκτης χρησιμοποιεῖ συχνὰ συμπιλήματα. Ἡ Γιούνη δὲν τηρεῖ τὴν διάταξη σὲ στίχους. Στ. 2: Σημεῖο στίξεως μετὰ τὰ γράμματα ΚΡ βεβαιώνει τὴν συντομογραφία (πρβλ. *EKM* Α΄ 108 καὶ *IG* X, 2, 1, 198). ΒΟΥΑΗ ὁ λίθος. Στ. 9: Τὰ κενὰ ὀφείλονται σὲ προϋπάρχουσα φθορὰ τοῦ λίθου. Στ. 10: Ὁ Πέτσας καὶ οἱ ἐκδότες ποὺ τὸν ἀκολουθοῦν διορθώνουν *ἔτε(ι)*, ἀλλὰ πιθανῶς πρόκειται περὶ φωνητικοῦ φαινομένου (βλ. στὸ σχετικὸ σημείωμα στὰ εὑρετήρια).

Ἡ σημασία τοῦ δόγματος τῆς βουλῆς στὴν διαδικασία τῆς ἀναθέσεως δὲν εἶναι σαφής· πρόκειται ἴσως γιὰ ἄδεια στηλογραφήσεως τῆς δωρεᾶς. Σὲ ἀνάλογη ἐπιγραφὴ τῆς Βέροιας (*EKM* Α΄ 49) ἀναφέρεται ρητῶς ὅτι οὔτε ἄρχων οὔτε βουλευτὴς θὰ μποροῦσε νὰ ἐπικαλεσθεῖ κάποιο δικαίωμα ἐπὶ τῆς ἀπελευθερουμένης δούλης, ἐνῷ σ' ἄλλη ἀπελευθέρωση δούλης τῆς Κύρρου (ἀρ. **409**, κατωτέρω: *ἀνέθηκεν διὰ βουλευτῶν*) ἡ ἀνάθεση τῆς ὠνῆς γίνεται διὰ τριῶν βουλευτῶν. Καὶ στὶς τρεῖς περιπτώσεις τὸ ἐπιδιωκόμενο ἀποτέλεσμα φαίνεται νὰ εἶναι ἡ πρόληψη ἀμφισβητήσεως τῆς πράξεως ἀπὸ ἐκπροσώπους τῆς τοπικῆς ἐξουσίας. Ἡ Ἐπίκτησις ἀπελευθερώνεται ὑπὸ τὸν ὅρο τῆς παραμονῆς κοντὰ στὴν πρώην κυρία της, τὴν ὁποία θὰ πρέπει νὰ ὑπηρετεῖ ἕως τὸν θάνατό της (πρβλ. ἀρ. **143**, ἀνωτέρω).

Τὸ ἐπίθετο τῆς Νεμέσεως *Δράστειος* ἐμφανίζεται γιὰ πρώτη φορά. Πρόκειται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα γιὰ λάθος τοῦ χαράκτη, ποὺ παρέλειψε τὸ πρῶτο γράμμα τῆς λέξεως (Α) λόγῳ τῆς ὁμοιότητος τοῦ σχήματός του μὲ τὸ δεύτερο (Δ). Ἀδράστεια εἶναι γνωστὸ ἐπίθετο τῆς Νεμέσεως ἢ τὸ ὄνομα συναφοῦς ἀλλὰ διακριτῆς θεότητος (πρβλ. Αἰσχ., *Προμ.* 936· *SEG* 33 [1983] 645). Ἡ στενὴ σχέση μὲ τὴν δικαιοσύνη εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς πολυώνυμης προελληνικῆς γυναικείας θεότητος στὴν ὁποία ἀνετίθεντο δοῦλοι στὴν Μακεδονία, σὲ σημεῖο ὅπου σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις ἡ διάκριση μεταξὺ τῆς Μᾶς / Μητρὸς Θεῶν καὶ τῆς Νεμέσεως νὰ εἶναι ἥσσονος σημασίας (πρβλ. τὴν Ἄρτεμι Διγαία Βλαγανίτιδα, ἀρ. **62-77**, ἀνωτέρω, καὶ M. B. Hatzopoulos, *BCH* 111 [1987] 402-405).

174. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 1072. Ἀνακαλύφθηκε στὶς 15 Σεπτεμβρίου 1982 στὸ στρῶμα καταστροφῆς τοῦ κτηρίου 4 κοντὰ στὴν νότια πύλη τῆς ἀρχαίας Ἔδεσσας.

Πλάκα ἀκανόνιστου τραπεζοειδοῦς σχήματος ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο. Διαστάσεις: 0,185 x 0,255 x 0,065. Ὕψος γραμμάτων: 0,016. Διάστιχα: 0,003-0,005.

Anna Panayotou – P. Chrysostomou, *BCH* 117 (1993) 360-63, ἀρ. 1, εἰκ. 2 (*SEG* 43 [1993] 388)· Μ. Β. Χατζόπουλου, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Α΄* 128 (*BullEpigr* 1996, 253· *SEG* 45 [1995] 749).

Πρβλ. Π. Χρυσοστόμου, *ΑΕΜΘ* 3 (1989 [1992]) 104 καὶ 116, εἰκ. 3· Tataki, *Edessa* 34, ἀρ. 36, 44, ἀρ. 105 καὶ 109· *BullEpigr* 1994, 403· Marijana Ricl, *Arkeoloji Dergisi* 3 (1995) 188, σημ. 18· Darmezin, *Affranchissements* 10-11 (μὲ διαφορετικὴ χρονολόγηση)· *I. Leukopétra* σελ. 36· Marijana Ricl, *Tyche* 16 (2001) 144, σημ. 66· Μαρίας Σ. Γιούνη, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 67· Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα* 66, εἰκ. 48.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος αἰ. π.Χ.

Εὐρυνόα Ἀριστοκλείδου ἀ-

νατίθησιν τὴ-
4 ν αὐτῆς παιδ-
ίσκην Εὐτυχί-
δα, τὸ γένος Σύ-
ραν, Παρθένωι.

Πρόκειται γιὰ τὸ ἀρχαιότερο δεῖγμα ἀπελευθερώσεως δι' ἀναθέσεως ἀπὸ τὴν «μητροπολιτικὴ» Μακεδονία· παλαιότερα «μακεδονικὰ» παραδείγματα μαρτυροῦνται μόνον στὸ βασίλειο τῶν Σελευκιδῶν (Darmezin, *Affranchissements* 168-69, ἀρ. 205).

Τὸ γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιο Εὐρυνόα εἶναι χαρακτηριστικὰ μακεδονικὸ καὶ ὡς πρὸς τὴν σύνθεση καὶ ὡς πρὸς τὴν μορφή του (πρβλ. ἀρ. **248**, κατωτέρω [Αὐτονόα;] καὶ Ἄννας Παναγιώτου, *Ἀρχαία Μακεδονία* IV [1983 (1986)] 421 καὶ σημ. 25-26). Ἡ συριακὴ καταγωγὴ τῆς δούλης θὰ μποροῦσε νὰ θεωρηθεῖ ἔνδειξη ὅτι ἡ Παρθένος στὴν ὁποία γίνεται ἡ ἀνάθεση εἶναι ἡ Συρία Θεά· πρβλ. ἄλλη ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ τῆς Παρθένου στὴν Μακεδονία, τῆς ὁποίας ἡ ἀναθέτρια φέρει σημιτικὸ ὄνομα (*SEG* 60 [2010] 637 (Δῖον). Παρὰ ταῦτα, ὁ τόπος εὑρέσεως τῆς ἐπιγραφῆς, πολὺ κοντὰ στὸ ἱερὸ τῆς Μᾶς, συνηγορεῖ στὴν ὑπόθεση ὅτι πρόκειται καὶ ἐδῶ γιὰ τὴν τοπικὴ μεγάλη γυναικεία θεότητα (πρβλ. Μ. Β. Hatzopoulos, *BCH* 111 (1987) 402-405· τοῦ ἰδίου, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Α΄* 131-32· *I. Leukopétra* σελ. 35-36· Π. Πασχίδη, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Γ΄* 154-60).

175. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 238. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1971, σὲ στρῶμα καταστροφῆς του δεύτερου δεξιοῦ χώρου τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῆς κάτω πόλεως.

Τμῆμα ἀράβδωτου κιονίσκου (;) ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ ἐρυθρὲς φλεβώσεις, συγκείμενο ἀπὸ δύο συναρμόζοντα καὶ συγκολλημένα θραύσματα· στὴν ἄνω ἐπιφάνεια σώζει αὔλακα μολυβδοχοήσεως καὶ ὀρθογώνιας διατομῆς τόρμο. Σὲ δεύτερη χρήση ὁ κιονίσκος ἀνεστράφη, κόπηκε κατὰ τὴν κυκλικὴ διατομὴ στὸν κορμὸ καὶ ἀπολαξεύθηκε ἐσωτερικά, ὥστε νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὡς ἰγδίο· τμῆμα τῶν τοιχωμάτων τοῦ ἰγδίου ἔχει ἀποκρουσθεῖ, ἐνῷ ἐπὶ πλέον ἀποκρούσεις ὑπάρχουν ἰδιαίτερα κατὰ τὴν περίμετρο τῆς ἐπιστέψεως (μετέπειτα βάσεως τοῦ ἰγδίου) καὶ τὴν ἁρμογὴ τῶν δύο θραυσμάτων. Ἡ ἐνεπίγραφη ἐπιφάνεια τοῦ λίθου ἔχει ὑποστεῖ σημαντικὴ φθορά, ἐνῷ τμῆμα τοῦ κορμοῦ φαίνεται νὰ ἔχει ὑποστεῖ ἐπιφανειακὴ ἀπολάξευση. Διαστάσεις: 0,28 x 0,205-0,24 (διάμετρος) x 0,025 (χεῖλος). Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν ἐπίστεψη. Τὰ ἴχνη ἀδιάγνωστων γραμμάτων στὸ κατώτατο μέρος τοῦ κορμοῦ φαίνεται νὰ συνδέονται μὲ τὴν πρώτη χρήση του μνημείου ὅπως ἀποδεικνύει ἡ φορά τους.

Ἀδημοσίευτη.

Πρβλ. Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, *ΑΕΜΘ* 21 (2007 [2010]) 59, γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως.

Αὐτοψία, φωτογραφία.

2ος – 3ος αἰ. μ.Χ.

Ἀγαθ[ῇ Τύ]χῃ
[----------]

Τὰ ἐλάχιστα σπαράγματα τοῦ κειμένου δὲν ἐπιτρέπουν τὴν ἀσφαλὴ κατάταξη τοῦ κειμένου, τὸ εἶδος τοῦ μνημείου ὅμως παραπέμπει μᾶλλον σὲ ἀπελευθερωτικὴ ἐπιγραφή.

176. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 2078. Ἐντοπίσθηκε ὑπὸ ἄγνωστες συνθῆκες στὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο τοῦ Λόγγου.

Ἀπότμημα ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο πανταχόθεν ἀποκεκρουμένο. Διαστάσεις: 0,30 x 0,215 x 0,10. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐντὸς βαθύσματος καὶ ἐπὶ τοῦ κυματίου. Ὕψος γραμμάτων: 0,035 (ἐντὸς τοῦ βαθύσματος), 0,018 (ἐπὶ τοῦ κυματίου). Διάστιχα (ἐντὸς τοῦ βαθύσματος): 0,01-0,015.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος-3ος αἰ. μ.Χ.

[----------]Σ̣Ι
[----------]ΥΚ·Ε
[----------]ο̣ῦς ἂν Δ
4 [----------]ΑΤΡΟΣ
[----------]ΔΩ
[----------]Ι̣

Στ. 1-3 καὶ 5: Τὰ τελευταῖα γράμματα τῶν στίχων εἶναι χαραγμένα στὸ κυμάτιο, πολὺ μικρότερα στοὺς στίχους 2 καὶ 3. Στ. 2-3: δὲ χαραγμένο στὸ κυμάτιο μὲ μικρότερα γράμματα: τὸ πρῶτο γράμμα στὸν στ. 3 καὶ τὸ δεύτερο στὸν στ. 2. Στ. 4: *[θυγ]ατρὸς ἢ [π]ατρός*. Στ. 5: ἴσως κάποια μορφὴ τοῦ ρήματος *δίδωμι*.

Εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναγνωρίσει κανεὶς στὸ τέλος τοῦ τρίτου στίχου τὴν ἀρχὴ τῆς τυπικῆς φράσεως *ὃς ἂν δέ*, ποὺ πιθανῶς παραπέμπει σὲ ἀπελευθερωτικὴ πράξη (πρβλ. ἀρ. **144**, **157**, **159**, **161**, **168**, ἀνωτέρω) καὶ νὰ ὑποθέσει ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ἀρχιτεκτονικὸ μέλος (;) προέρχεται ἀπὸ τὸν παρακείμενο ναὸ τῆς Μᾶς, σπόλια τοῦ ὁποίου χρησιμοποιήθηκαν στὴν ἐπισκευὴ τοῦ τείχους καὶ ἰδιαίτερα τῆς νότιας πύλης.

177. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 30 <38>. Περισυνελέγη πρὶν ἀπὸ τὸ 1936 (ὁπότε τὴν ἐμελέτησε ὁ Cormack) ἀπὸ τὸν Ν. Τσαϊλακόπουλο στὸν Λόγγο.

Ἄνω ἀριστερὸ ἀπότμημα πλάκας (;) ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο. Διαστάσεις: 0,27 x 0,115 x 0,05. Ὕψος γραμμάτων: 0,04-0,055. Διάστιχα: 0,005-0,011.

Ἀδημοσίευτη.

Πρβλ. Edson – Cormack, *Notebook* 130· *ΚΑΑΣΕδ* 30 <38>.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος-3ος αἰ. μ.Χ.

ΘΕḶ[---]
ΟΣḮ[---]
ΕΧḀ[---]
4 ΤΙΦΙ[---]
[---------]

Στ. 1: Κάτω τμῆμα ἀριστερῆς διαγώνιας κεραίας μετὰ τὸ Ε· μήπως *Θεᾷ [Μᾷ ἀνικήτῳ]*; Στ. 3: Κάτω τμῆμα δεξιᾶς διαγώνιας κεραίας μετὰ τὸ Χ· μήπως *ἐχα[ρίσατο]*;. Στ. 3-4: *[--- ὀνόμα]|τι Φί[λιππον]*;

Ἂν ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι πράγματι ἀπελευθερωτικὴ μὲ ἀνάθεση στὴν Μᾶ (βλ. στὸ ὑπόμνημα), τότε θὰ εἶναι ἡ μόνη ποὺ δὲν θὰ ἔχει χαραχθεῖ σὲ ἀρχιτεκτονικὸ μέλος.

ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΑΓΑΛΜΑΤΩΝ

178. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 644. Ἐντοπίσθηκε στὸν Λόγγο τὸ 1976 στὴν νότια πλευρὰ τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους.

Βάθρο ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, μὲ κυμάτια ἄνω καὶ κάτω περιμετρικά, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὀπίσθια ὄψη, ἐλλιπὲς κατὰ τὴν δεξιὰ πλευρά· τόρμος στὴν ἄνω ἐπιφάνεια, ἀριστερά. Διαστάσεις: 0,29 x 0,53 x 0,79. Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν πρόσθια ὄψη. Ὕψος γραμμάτων: 0,04-0,05. Διάστιχο: 0,01.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος αἰ. μ.Χ.

Κουριάτιος
Ἀντώνιος.

Πρόκειται γιὰ στοιχεῖο μνημείου πρὸς τιμὴν τῶν Κουριατίων, στὸ ὁποῖο ἀνήκει καὶ τὸ βάθρο ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι χαραγμένη καὶ ἡ ἑπόμενη ἐπιγραφή. Τὸ ὄνομα Curiatius ἀνήκει στὰ ὀνόματα γενῶν τὰ ὁποῖα φαίνεται νὰ δραστηριοποιοῦνται στὴν Ἀνατολὴ κυρίως στὴν Μακεδονία καὶ τὴν Ασία (O. Salomies, στὸ *Roman Onomastics* 125)· στὴν Μακεδονία μαρτυρεῖται μόνον στὴν Ἔδεσσα, ὅπου φέρεται ἀπὸ σημαντικὸ συγκριτικὰ ἀριθμὸ προσώπων (βλ. ἀρ. **179**, **229** καὶ **241**, κατωτέρω), δεῖγμα τῆς σημασίας τὴν ὁποίαν ἀπέκτησε στὴν τοπικὴ κοινωνία ἡ οἰκογένεια Ἰταλικῶν ποὺ ἐγκαταστάθηκε ἐκεῖ (πρβλ. Tataki, *Edessa* 87· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 199, ἀρ. 176).

179. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 211. Ἄγνωστες συνθῆκες εὑρέσεως.

Βάθρο ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, ἐλαφρὰ ἀποκεκρουμένο κάτω δεξιὰ καὶ μὲ ἐπιφανειακὲς φθορὲς κυρίως ἄνω δεξιά· ἡ κύρια ὄψη του διαμορφώνεται μὲ κυμάτια ἄνω καὶ κάτω περιμετρικά, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὀπίσθια ὄψη. Στὴν ἄνω ἐπιφάνεια τόρμοι ἐμπρὸς ἀριστερὰ καὶ δεξιά. Διαστάσεις: 0,29 x 0,81 x 0,56. Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν κύρια ὄψη. Ὕψος γραμμάτων: 0,045-0,05.

J. M. R. Cormack, *ArchPF* 22 (1973) 206, ἀρ. 7.

Πρβλ. Tataki, *Edessa* 54, ἀρ. 175· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 199, ἀρ. 176.3.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος αἰ. μ.Χ.

Κουριάτιος Νείκων.

Κουριάτειος Cormack, προφανῶς ἐκ παραδρομῆς. Ἀξιοσημείωτη ἡ μορφὴ τοῦ σίγμα, ποὺ ἔχει τὴν μορφὴ τοῦ ἀντίστοιχου λατινικοῦ γράμματος.

Γιὰ τὴν οἰκογένεια τῶν Κουριατίων τῆς Ἔδεσσας, βλ. ἀρ. **178**, ἀνωτέρω.

ΤΙΜΗΤΙΚΕΣ

180. Ἀντιγράφηκε τὸν 18ο αἰῶνα ἀπὸ ἀνώνυμο Γάλλο (ἀπόγραφο τοῦ ὁποίου ἐντοπίσθηκε στὸ ἀρχεῖο τοῦ J. M. R. Cormack), ὁ ὁποῖος προφανῶς τὴν εἶδε θραυσμένη σὲ δύο τεμάχια καὶ ἐντοιχισμένη στὸν μητροπολιτικὸ ναὸ τῆς πόλεως, ὅπως καὶ ὁ ἀντισυνταγματάρχης W. M. Leake τὸ 1809, ὁ ὁποῖος πρῶτος τὴν ἐξέδωσε. Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της.

Οὔτε ὁ Leake οὔτε ὁ ἀνώνυμος Γάλλος περιγράφουν τὸ ὑπόβαθρο. Ἴσως πρόκειται γιὰ πλάκα τιμητικοῦ μνημείου.

Leake, *Travels* III 277 καὶ πίν. 29, ἀρ. 139 (*CIG* II, *Add.* 1997d· Le Bas - Waddington, *Voyage* II 315, ἀρ. 1345· E. Bormann, *AEMÖ* 12 [1888] 189, ἀρ. 6· Δήμιτσα, *Μακεδονία* 35, ἀρ. 3· Baege, *De sacris* 153).

Πρβλ. Hatzfeld, *Trafiquants* 148· Κανατσούλη, *Προσωπογραφία* ἀρ. 1147 καὶ 1155· Ἰ. Τουράτσογλου, *Μακεδονικά* 12 (1972) 67· τοῦ ἰδίου, *Pulpudeva* 2 (1978) 132 καὶ 136· Tataki, *Edessa* 66, ἀρ. 259 καὶ 261· Μ. Β. Χατζόπουλου, στὸ *Α΄ Πανελλήνιο Συνέδριο Ἐπιγραφικῆς* 159 καὶ 165, μὲ ἀπόγραφο ἀγνώστου Γάλλου τοῦ 18ου αἰ. (*SEG* 51 [2001] 813)· Tataki, *Roman Presence* 344, ἀρ. 445.11 καὶ 345, ἀρ. 445.26. Ἡ ἐπιγραφὴ μνημονεύεται καὶ σὲ ἄλλα ἔργα σχετικὰ μὲ τὰ πολιτικὰ σώματα *συμπραγματευομένων* Ἰταλιωτῶν στὴν ἑλληνικὴ Ἀνατολή.

1ος αἰ. μ.Χ.

Ἡ πόλις καὶ οἱ
συνπρα[γ]ματευ-
όμενο[ι] Ῥωμαῖο[ι]
Πετρωνίαν ❦ Λ(ευκίου)
Πετρωνίου Βάσσο[υ]
θυγατέρα Στράττυλ-
λαν [vac.] τιμῶν-
τες θεοῖς. ❦ [vacat]

Στ. 1: Ἴχνη τοῦ πρώτου γράμματος τῆς τρίτης λέξεως σώζονται μόνον στὸ ἀπόγραφο τοῦ ἀνώνυμου Γάλλου. Στ. 6-8: *Στράτυλλαν CIG*, Baege, Τουράτσογλου, ἀλλὰ *Στράττυλλαν* στὰ ἀπόγραφα του Leake καὶ τοῦ ἀνώνυμου Γάλλου. Στ. 8: ΟΕΟΙΣ στὸ ἀπόγραφο τοῦ Leake.

Ἡ Ἔδεσσα, λόγῳ τῆς ἐπίκαιρης θέσεώς της ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας, προσείλκυσε ἐνωρὶς Ἰταλικοὺς ἐπιχειρηματίες (negotiatores) (πρβλ. Tataki, *Edessa* 86-87), μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὴν οἰκογένεια τῶν Πετρωνίων, ἡ παρουσία τῶν ὁποίων μαρτυρεῖται καὶ στὴν Βέροια καὶ τὴν Θεσσαλονίκη (Tataki, *Roman Presence* 343-346, ἀρ. 445 μὲ τὶς πηγές). Γιὰ τὴν παρουσία Ρωμαίων *συμπραγματευομένων* στὴν Μακεδονία, βλ. μεταξὺ ἄλλων Ἀ. Δ. Ριζάκη, *Ἀρχαία Μακεδονία* IV (1983 [1986]) 511-24· Hatzopoulos – Loukopoulou, *Recherches* I 48, 52, 83 καὶ II 345-57· Γ. Βελένη, *Τεκμήρια* 2 (1996) 8-15· *EKM* Α΄ 59-60 καὶ A. Rizakis, στὸ *Italiens* 109-132. Ἡ χρονολόγηση τῆς ἐπιγραφῆς προκύπτει ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ ἔψιλον και σίγμα καὶ ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ στὸ σῶμα τῶν *συμπραγματευομένων* Ρωμαίων, τὸ ὁποῖο φαίνεται νὰ ἐκλείπει μετὰ τὸν πρῶτο μεταχριστιανικὸ αἰῶνα.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ

181. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 145<104>. Ἀντιγράφηκε τὸν 18ον αἰῶνα ἀπὸ ἀνώνυμο Γάλλο (ἀπόγραφο τοῦ ὁποίου ἐντοπίσθηκε στὸ ἀρχεῖο τοῦ J. M. R. Cormack), ὁ ὁποῖος προφανῶς τὴν εἶδε, ὅπως καὶ ὁ M. W. Leake τὸ 1809, ἐντοιχισμένη ἐπάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο τοῦ μητροπολιτικοῦ μεγάρου. Ἐκεῖ τὴν ἀντέγραψαν ὁ Delacoulonche τὸ 1855, ὁ Hahn τὸ 1858, ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἀντωνῖνος τὸ 1865, ὁ C. G. Curtis τὸ 1867, ὁ Πλαταρίδης λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1874 (ἀντίγραφο τοῦ ἀπογράφου του παρέδωσε ὁ Ἐδεσσαῖος Ἀθανάσιος Πετρὼφ στὸν Τσέχο καθηγητὴ C. Jireček στὴν Σόφια τὸ 1883), ὁ Plassart τὸ 1914 καὶ ὁ Cormack τὸ 1936. Τὸ 1943 ἀποτοιχίσθηκε καὶ μεταφέρθηκε στὴν Ἀρχαιολογικὴ Συλλογή.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ ἐγγεγραμμένη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη μὲ γωνιακὰ ἀκρωτήρια, ἐλαφρῶς ἀποκεκρουμένη κατὰ τὴν κάτω δεξιὰ γωνία. Διαστάσεις: 0,89 x 0,685 x 0,175. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸν κορμὸ τῆς στήλης ἐντὸς βαθύσματος ὁριζομένου ἀπὸ κυμάτια (ὁ πρῶτος στίχος στὸ ἄνω κυμάτιο τοῦ πλαισίου). Ὕψος γραμμάτων: 0,009-0,029, μειούμενο μετὰ τὸν στίχο 5. Διάστιχα: 0,01-0,015.

Leake, *Travels* III 277 καὶ πίν. 29, ἀρ. 138 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 32-34, ἀρ. 1)· *CIG* II, *Add.* 1997c (βάσει τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Leake ἀλλὰ καὶ ἀπογράφου ποὺ ἀπέστειλε ὁ Πιττάκης)· Le Bas - Waddington, *Voyage* II 316, ἀρ. 1346 (βάσει ἀπογράφου)· Delacoulonche, «Berceau» 234, ἀρ. 1, ἐπὶ τοῦ ἀπογράφου τοῦ ὁποίου ἔχει κάμει χειρόγραφες διορθώσεις ὁ Plassart· Hahn, *Salonik* 242, ἀρ. 23· Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις* 9· Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Ρούμελη* 204-205, σημ. 1· C. G. Curtis, *ΕΦΣΚ* ΙΖ΄ (1886) 157-58, ἀρ. VII (βάσει τοῦ κώδικος ἀρ. 825)· E. Bormann, *AEMÖ* 12 (1888) 186-88, ἀρ. 1 (βάσει τοῦ ἀντιγράφου τοῦ Πετρώφ)· Edson - Cormack, *Notebook* 138 (J. M. R. Cormack, *BSA* 58 [1963] 20-22, ἀρ. 1, πίν. 5, 1· *SEG* 24 [1969] 531· Γιούνη, *Provincia* 260, ἀρ. 8)· *ΚΑΑΣΕδ* 145.

Πρβλ. Kaestner, *De Aeris* 61-62, ἀρ. 25 (γιὰ τὴν χρονολογία)· Ferguson, *Legal Terms* 11, ἀρ. 1 καὶ 47 (γιὰ τὴν ὁρολογία τῶν θεσμῶν)· M. N. Tod, *BSA* 24 (1919-21) 58, ἀρ. 84 (γιὰ τὴν χρονολογία)· Στουγιαννάκη, *Ἔδεσσα* 286· M. N. Tod, στὸ *Studies Robinson* II 386 (γιὰ τὴν χρονολογία)· Κανατσούλη, *Προσωπογραφία* ἀρ. 565, 584, 599, 1120, 1093· Fanoula Papazoglou, *ŽA* 5 (1955) 364-65 (γιὰ τοὺς ὀνομαστικοὺς τύπους)· τῆς ἰδίας, *Zbornik* 3 (1955) 15-18 (γιὰ τὴν χρονολογία)· J. M. R. Cormack, *Ἀρχαία Μακεδονία* I (1968 [1970]) 199-200, πίν. 37b· J. Touratsoglou, *Pulpudeva*

2 (1978) 135-36, 138 καὶ 145, εἰκ. 14 (γιὰ τὰ ὀνόματα)· Fanoula Papazoglou, *Zbornik* 14 (1979) 14, σημ. 37 (γιὰ τὸ ὄνομα Σεμέλη)· Hatzopoulos, *Amphipolis* 22, σημ. 1 (γιὰ τὸ ὄνομα Δρῶβυς)· Tataki, *Edessa* 31, ἀρ. 13· 32, ἀρ. 19· 20 καὶ 25, 34, ἀρ. 38· 39, ἀρ. 70 καὶ 71· 41, ἀρ. 84, 85 καὶ 86· 43, ἀρ. 100· 44, ἀρ. 110· 45, ἀρ. 115· 46, ἀρ. 119· 47, ἀρ. 130· 48, ἀρ. 141 καὶ 137· 52, ἀρ. 166· 53, ἀρ. 167· 56, ἀρ. 191· 57, ἀρ. 196 καὶ 199· 61, ἀρ. 225· 62, ἀρ. 234· 63, ἀρ. 242· 64, ἀρ. 247 καὶ 250· 65, ἀρ. 251· 69, ἀρ. 275· 70, ἀρ. 280 καὶ 283· 73, ἀρ. 298 καὶ 299· 74, ἀρ. 303· Μ. Β. Χατζόπουλου, στὸ *Α΄ Πανελλήνιο Συνέδριο Ἐπιγραφικῆς* 159 καὶ 164, μὲ τὸ ἀπόγραφο τοῦ ἀγνώστου Γάλλου τοῦ 18ου αἰ.· Tataki, *Roman Presence* 185, ἀρ. 156.156· 186, ἀρ. 156.165· 208, ἀρ. 196.25· 257, ἀρ. 280.30· 377, ἀρ. 520.2· 403, ἀρ. 584.3· 420, ἀρ. 625.28· 428, ἀρ. 634.57· 486, ἀρ. 48.2 καὶ 524, ἀρ. 29· Μαρίας Σ. Γιούνη, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 68-71 (μὲ σχόλια γιὰ τὰ ὀνόματα καὶ τὴν κοινωνικὴ θέση τῶν ἀναφερομένων ἐφήβων, καθὼς καὶ γιὰ τὴν μητρωνυμία)· Ἠ. Σβέρκου καὶ Κ. Σισμανίδη, *Τεκμήρια* 10 (2011) 200-201 (γιὰ τὸν ἐφήβαρχο Λυσίμαχο Σαβιδιανοῦ)· Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 70· Dana, *Onomasticon* 336 (γιὰ τὸ ὄνομα Σούδις). Βλ. καὶ http://hdl.handle.net/2374.OX/524 (φωτογραφία ἐκτύπου συλλογῆς Cormack).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

180/1 μ.Χ.

Ἀγαθῆι Τύχηι.
Ἔτους ·ΗΚ·Τ. ❦ ν Ἀπογραφὴ
ἐφήβων τῶν ἐφηβευσάν-
των ὑπὸ Λυσίμαχον Σαβι-
διανοῦ τὸν ἐφήβαρχον vac.
κατὰ τὸ δόγμα τῆς βουλῆς·
Κλαύδιος Σερῆνος, Δο(μίτιος) Κου(σπίδιος) Κόϊντος,
Ἀλέξανδρος καὶ Εἰούλιος οἱ Μαρκίας, vac.
Οὔλπιος Δομίτιος Ἐλπιδηφόρος,
Εὐτυχίων Μακεδονίχου · Ἀνίκητος vac.
Ἀ(λ)έξανδρος Παπία vac. Δρώβυος, vac.
Ζώπυρος Οὐαλερίου, Ἕσπερον Σεμέλης,
Σούδις Καλλίστης, vac. Κλ(αύδιος) Φιλούμενος,
Σατορνῖλος Ἡδέας, Φίλητος Φαρίωνος,
Φῆλιξ Νικομήδου, vac.
Παράμονος καὶ Ἰούλις καὶ Ἀκύλας οἱ Ἰουλίου, vac.
Γάϊος καὶ Παράμονος οἱ Γαΐου, vac.
Ἰουλιανὸς Ἀσκληπᾶ. vacat

Στ. 3-4: ΕΦΗΒΕΥΕΑΝ|ΤΩΝ ὁ ἀνώνυμος· ΕΦΗΒΕΥΣΑΝ|ΤΩΝ Leake· ΕΦΗΒΕΥΣΛΝ|ΤΩΝ Πλαταρίδης· *ἐφηβευσάνων*, Ἀντωνῖνος, προφανῶς ἐκ παραδρομῆς. Στ. 4-5: ΛΥΕΜΑΧΟΝΣΑΒΙ | ΔΙΑΝΥΤΟ[.]ΝΕΦΗΒΑΡΧΟΥ ὁ ἀνώνυμος· ΛΥΣΙΜΑΧΟΝΑΒ[.]|ΔΙΑΝΟΥΤΟΝΕΦΗΒΑΡΧΟΝ Leake, Le Bas-Waddington, *CIG*, Kaestner, Ferguson, Στουγιαννάκης, Κανατσούλης· ΒΙ|ΔΙΑΝΟΥ Δήμιτσας, προφανῶς ἐκ παραδρομῆς, διότι μεταγράφει *Ἀβιδιανοῦ*· ΓΑΒΙ|ΔΙΑΝΟΥ Πλαταρίδης, Bormann· ΣΑΒΙ|ΝΙΑΝΟΥ Delacoulonche· ΣΑΒΙ|ΔΙΑΝΟΥ Hahn, Ἀντωνῖνος (ἀλλὰ στὴν μεταγραφή, προφανῶς ἐκ παραδρομῆς, παραλείπει τὸ ὄνομα αὐτὸ καθὼς καὶ τὴν ἑπόμενη λέξη), Plassart, Cormack. Στ. 6: ΔΟΓΜΑΤΣΒΟΥΛΗΣ ὁ ἀνώνυμος· ΔΟΓΜΑΤΗΣΒΟΥΛΗΣ Leake καὶ οἱ μεταγενέστεροι πλὴν Delacoulonche, ποὺ μεταγράφει ΛΟΓΜΑ. Στ. 7: ΣΕΠΗΝΟΣ ὁ ἀνώνυμος· ΣΕΡΗΝΟΣ Leake καὶ οἱ μεταγενέστεροι· ΔΟ·ΚΟΥ·ΚΟΙΝΤΟΣ ὁ ἀνώνυμος, Leake, Delacoulonche, Ἀντωνῖνος, Hahn, Cormack (ἂν καὶ τὸ ἀρχικό του ἀπόγραφο φέρει ΔΟ·ΚΟΙΝΤΟΣ, προφανῶς ἐκ παραδρομῆς) καὶ *SEG*, καθὼς ἐπίσης *CIG* καὶ Δήμιτσας, οἱ ὁποῖοι ὅμως μεταγράφουν *[Ἡ]δο[νι]κοῦ*· ΔΟΚΟΥΣΚΟΙΝΤΟΣ Le Bas – Waddington· ΔΟΚΟΥΝΤΟΣ Πλαταρίδης· ΛΟ ΚΟΥ ΚΟΙΝΤΟΣ Curtis, ποὺ μεταγράφει *Λο(ύ)κου Κοίντος*· *Δό[ρ]κου* Bormann. Πρόκειται προφανῶς γιὰ τὰ συντομογραφημένα ὀνόματα γένους Δο(μίτιος), καὶ Κου(σπίδιος) ἢ Κου(σπιδιανός), ὅπως ἐμφανίζονται καὶ σὲ ἐπιγραφὲς τῆς Βέροιας (*EKM* Α΄ 136, 143). Στ. 8: ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣΚΑΙΕΙΟΥΛΙΟΣΟΙΜΑΡΚΙΑΣ ὁ ἀνώνυμος καὶ οἱ μεταγενέστεροι πλὴν τοῦ Πλαταρίδη ποὺ ἀντιγράφει ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΕ, ΙΟΥΛΙΟΣ, τοῦ Hahn, ποὺ ἀντιγράφει ΟΜΑΡΚΙΑΣ, καὶ τοῦ Ἀντωνίνου, ποὺ μεταγράφει ἁπλῶς *Ἀλέξανδρος καὶ ι(;) Μαρκίας*. Στ. 9: ΕΛΙΤΙΔΗΟΟΡΟΣ ὁ ἀνώνυμος· ΕΛΠΙΔΗΦΟΡΟΣ Leake καὶ οἱ μεταγενέστεροι πλὴν τοῦ Πλαταρίδη ποὺ μεταγράφει ΕΛΗΙΔΗΦΟΡΟΣ. Στ. 10: ΕΥΤΥΧΙΩΝ ὁ ἀνώνυμος καὶ οἱ μεταγενέστεροι πλὴν τοῦ

Hahn, ποὺ ἀντιγράφει ΕΥΤΥΧΩΝ καὶ τοῦ Δήμιτσα, ποὺ ἐκ παραδρομῆς μεταγράφει *Ἐλπιδίων*· ΜΑΚΕΔΟΝΝΟΥ ὁ ἀνώνυμος· ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ Leake, *CIG*, Delacoulonche, Bormann, Δήμιτσας, Cormack (*Notebook*)· ΜΑΚΕΔΟΝΙ[.]ΟΥ Hahn· ΜΑΚΕΔΟΝΙΧΟΥ Le Bas-Waddington, Ἀντωνῖνος, Curtis, Plassart, Cormack (*BSA*), *SEG*· διατηροῦμε ἐδῶ τὴν γραφὴ τοῦ λίθου μὲ τὸ ἀμάρτυρο ὄνομα *Μακεδόνιχος*, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται χαρακτικὸ λάθος ἀντὶ *Μακεδονικοῦ*. ΕΝΙΚΗΤΟΣ ὁ ἀνώνυμος· ΑΝΙΚΗΤΟΣ Leake καὶ οἱ μεταγενέστεροι· *ἀνίκιτος* μεταγράφει ἐκ παραδρομῆς ὁ Ἀντωνῖνος. Στ. 11: *Ἀλέξανδρος* ὅλοι οἱ ἐκδότες πλὴν τοῦ Cormack ἀκολουθούμενου ἀπὸ τὸ *SEG*, ποὺ ἔχουν *Ἀ(λ)έξανδρος*· ΑΔΕΞΑΝΔΡΟΣ ὁ λίθος· ΠΑΠΑ ὁ ἀνώνυμος καὶ οἱ μεταγενέστεροι ἐκδότες πλὴν τοῦ Bormann, ποὺ ἔχει *Παπᾶ[ς]*· ὁ χαράκτης χάραξε *Παπία*, μὲ τὸ ἰῶτα ἀνάμεσα στὶς κάθετες κεραῖες τοῦ πῖ. ΛΡΩΣΥΟΣ ὁ ἀνώνυμος· ΔΡΩΒΥΟΣ Leake καὶ οἱ μεταγενέστεροι πλὴν τοῦ Hahn, ποὺ μεταγράφει ΔΡΩΡΥΟΣ, τοῦ Πλαταρίδη, ποὺ μεταγράφει ΔΡΩΒΙΟΣ καὶ τοῦ Ἀντωνίνου, ποὺ μεταγράφει *[. .]δρωβυος* ἐκλαμβάνοντας τὸ κενὸ ὡς φθαρμένα γράμματα. Προφανῶς *Παπία* εἶναι τὸ πατρωνυμικὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ *Δρώβυος* (ὀνομαστικὴ *Δρῶβυς*; πρβλ. Hatzopoulos, *Amphipolis* 20 καὶ 22, σημ. 1: *Δροῦβις*) τὸ πατρώνυμο τοῦ Ἀνικήτου. Στ. 12: ΤΩΝΥΡΟΣΟΥΑΜΣΡΙΟΝΣΣΝΕΡΟΝΣΕΜΕΛΗ ὁ ἀνώνυμος· ΖΩΠΥΡΟΣΟΥΑΛΕΡΙΟΥΕΣΠΕΡΟ[.]ΣΕΜΕΛΗΣ Leake, *CIG*, ποὺ συμπληρώνουν *Ἔσπερο[ς]* οἱ Bormann καὶ Δήμιτσας· ΕΣΠΕΡΟΝ δημοσιεύουν ὀρθῶς οἱ Le Bas-Waddington, Delacoulonche, Hahn, Πλαταρίδης, Ἀντωνῖνος (ὁ ὁποῖος ὅμως μεταγράφει *Ἔσπερος*), Curtis, Cormack, *SEG*. Στ. 13: ΣΟΥΛΛΙΣ ὁ ἀνώνυμος· [.]ΟΥΛ[.]Σ Leake, *CIG*, ποὺ μεταγράφει *[Ἴ]ουλ[ι]ς*, καὶ Δήμιτσας, ποὺ μεταγράφει ὅμως *Ἰούλιος*· ΣΟ[.]ΠΑΙΣ Hahn· ΣΟΥΔΙΣ Le Bas-Waddington, Delacoulonche, Πλαταρίδης, Ἀντωνῖνος, Curtis, Bormann, Cormack, *SEG*, Touratsoglou καὶ ὁ λίθος· ΚΛΑΥΣΤΗΣ ὁ ἀνώνυμος· ΚΑΛΛΙΣΤΗΣ Leake καὶ οἱ μεταγενέστεροι πλὴν Ἀντωνίνου, ποὺ ἀντιγράφει ΚΑ//ΛΛΙΣΤΗΣ καὶ μεταγράφει *Καλλίσιπης*· ΚΛ· ΦΙΛΟΜΕΝΟΣ ὁ ἀνώνυμος, Leake, Le Bas-Waddington, Bormann, ὁ ὁποῖος ὅμως διορθώνει *Κλ(αύδιος) Φιλο(ύ)μενος*· ΚΑ·ΦΙΛΟΜΕΝΟΣ Delacoulonche, Hahn (ὁ ὁποῖος ὅμως διορθώνει ΚΑ(Ι)ΦΙΛΟΜΕΝΟΣ) καθὼς ἐπίσης Ἀντωνῖνος, Curtis καὶ Cormack (*Notebook*)· ΚΛ·ΦΙΛΟΥΜΕΝΟΣ *CIG*, Δήμιτσας, Cormack (*BSA*), *SEG*, Touratsoglou καὶ ὁ λίθος· ὁ χαράκτης προσέθεσε τὸ ὕψιλον ἐκ τῶν ὑστέρων, μὲ ἀβαθῆ χάραξη. Στ. 14: ΣΑΤΟΡΝΙΑΟΣ ὁ ἀνώνυμος· ΣΑΤΟΡΝΙΝΟΣ Leake, *CIG*, Bormann, Δήμιτσας, ποὺ μεταγράφει ὅμως *Σαντορῖνος* καὶ Cormack (*Notebook*)· ΣΑΤΟΡΝΙΑΝΟΣ Delacoulonche· ΣΑΤΟΡΝΙΛΟΣ Le Bas-Waddington, Hahn, Πλαταρίδης, Ἀντωνῖνος, Curtis, Plasart, Cormack (*BSA*), *SEG* καὶ ὁ λίθος· ΗΔΕΛΟ ὁ ἀνώνυμος· ΗΔΕΑΣ Leake καὶ οἱ μεταγενέστεροι (ὁ Curtis μὲ λάθος τομή: *ἠδὲ Ἀσφίλητος*)· I vac. ΛΑΤΟΣΟΑΡΙΩΝΟΣ ὁ ἀνώνυμος· ΦΙΛΗΤΟΣΦΑΡΙΩΝΟ Leake, *CIG*, ὁ ὁποῖος, ὅπως καὶ ὁ Δήμιτσας, συμπληρώνει στὴν μεταγραφὴ *Φαρίωνο[ς]*· ΦΑΡΙΩΝΟΣ οἱ Le Bas-Waddington, Delacoulonche, Hahn, Πλαταρίδης, Ἀντωνῖνος, Bormann, Plassart, Cormack, *SEG* καὶ ὁ λίθος. Στ. 15: ΦΗΛΙΙ\ ὁ ἀνώνυμος· ΦΗΛΙΞ Leake καὶ οἱ μεταγενέστεροι. Στ 16: ΠΑΡΑΜΟΝΟ ΚΛΙΟΥ ΑΣΚΑΚΜΑΣΣ·ΟΛΛΙΟΥ ὁ ἀνώνυμος· ΠΑΡΑΜΟΝΟΣΚΑΙΙΟΥΛΙΣΚΑΙΑΚΥΛΑΣΟΙΙΟΥΛΙΟΥ Leake καὶ οἱ μεταγενέστεροι (*Ἰούλιο(ς)* μεταγράφει ὁ Ἀντωνῖνος). Στ. 17: παραλείπεται ἀπὸ τὸν ἀνώνυμο. Στ. 18: ΙΟΥΜΛΝΣΛΣΚΛΗΠΛ ὁ ἀνώνυμος· ΙΟΥΛΙΑΝΟΣΑΣΚΛΗΠΑ Leake καὶ οἱ μεταγενέστεροι πλὴν τοῦ Delacoulonche, ποὺ ἀντιγράφει ΑΣΚΗΠΑ (ὁ Plassart ἀποκαθιστᾶ τὴν ὀρθὴ ἀνάγνωση), τοῦ Δήμιτσα, πού, ἐνῷ στὴν μικρογράμματη μεταγραφὴ δημοσιεύει *Ἀσκληπᾶ*, στὴν μεγαλογράμματη ἀπόδοση ἔχει ΑΣΚΑΗΠΑ, προφανῶς ἐκ παραδρομῆς, καὶ τοῦ Cormack (*Notebook*), ποὺ μεταγράφει ΙΟ[. .]Α[---] ΑΣΚΛΗΠΙΑ[. .].

Ἡ ἀπογραφὴ τῶν ἐφήβων γίνεται κατ' ἐντολήν (στ. 6) καὶ πιθανῶς ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη τῆς βουλῆς (πρβλ. Ἀριστ., *Ἀθ. Πολ.* 42.2). Κατὰ τὴν αὐτοκρατορικὴ περίοδο ἡ ἐφηβεία ἔχει παύσει νὰ εἶναι ὑποχρεωτική, ὅπως κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἀνεξαρτησίας (βλ. Gauthier – Hatzopoulos, *Loi* 68-72 καὶ Hatzopoulos, *Armée* 133-40), μετέχουν δὲ σ' αὐτὴν μόνον γόνοι εὐκατάστατων οἰκογενειῶν. Αὐτὸ ἐξηγεῖ καὶ τὸν σχετικὰ μικρὸ ἀριθμὸ τῶν ἐφήβων ποὺ ἀναγράφονται στὸν κατάλογο (γιὰ τοὺς ἐφηβικοὺς καταλόγους τῆς Μακεδονίας, βλ. Fanoula Papazoglu, *Chiron* 18 [1988] 233-70, Gauthier – Hatzopoulos, *Loi* 164-72, Hatzopoulos – Loukopoulou, *Recherches* II 363-70), ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν διαφέρει σημαντικά (21 ἔναντι 25 ἐφήβων) ἀπὸ σχεδὸν σύγχρονο κατάλογο τῆς Βέροιας (*EKM* Α΄ 135). Οἱ ἐφήβαρχοι στὴν Μακεδονία τῆς αὐτοκρατορικῆς περιόδου μποροῦσαν νὰ εἶναι εἴτε ἔφηβοι οἱ ἴδιοι εἴτε ἄνδρες μεγαλύτερης ἡλικίας ποὺ ἀσκοῦσαν αὐτὸ τὸ λειτούργημα (βλ. τὸ πολὺ κατατοπιστικὸ ἄρθρο τοῦ N. M. Kennell, *Tyche* 15 [2000] 103-108). Κατὰ τοὺς Ἡ. Σβέρκο καὶ Κ. Σισμανίδη ἡ μὴ ἀναγραφὴ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐφηβάρχου

Λυσιμάχου τοῦ Σαβιδιανοῦ καὶ στὸν καθαυτὸ κατάλογο τῶν ἐφήβων ποὺ ἀρχίζει στὸν στίχο 7 ἀποτελεῖ ἔνδειξη ὅτι στὴν παροῦσα ἐπιγραφὴ πρόκειται γιὰ τὴν δεύτερη περίπτωση.

Οἱ ὀνομαστικοὶ τύποι καὶ τὸ ὀνοματολόγιο παρουσιάζουν ἀξιόλογο ἐνδιαφέρον. Οἱ μητρωνυμίες (*Ἀλέξανδρος καὶ Εἰούλιος οἱ Μαρκίας*, *Σατορνῖλος Ἡδέας*) ἔχουν μελετηθεῖ ἀπὸ τὴν Ἀργυρὼ Τατάκη (*Ἀρχαία Μακεδονία* V [1989 (1993)] 1453-71 καὶ *Tyche* 8 [1993] 189-96) καὶ ἀπὸ τὴν Μαρία Γιούνη, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 69-71. Τὸ φαινόμενο ἑρμηνεύεται ὡς ἔνδειξη γάμων Ρωμαίων πολιτῶν μὲ γυναῖκες μὴ ἔχουσες τὴν ρωμαϊκὴ πολιτεία. Ἡ χρήση στοιχείων τῆς ρωμαϊκῆς ὀνοματοθεσίας σὲ ἑλληνικοὺς ὀνομαστικοὺς τύπους (*Λυσίμαχον Σαβιδιανοῦ· Κόϊντος Ἀλέξανδρος καὶ Εἰούλιος οἱ Μαρκίας· Ζώπυρος Οὐαλερίου· Σούδις Καλλίστης· Σατορνῖλος Ἡδέας· Φῆλιξ Νικομήδου· Παράμονος καὶ Ἰούλις καὶ Ἀκύλας οἱ Ἰουλίου· Γάϊος καὶ Παράμονος οἱ Γαΐου· Ἰουλιανὸς Ἀσκληπᾶ*) μαρτυροῦν τόσο τὸ εὖρος τῆς ρωμαϊκῆς ἐπιρροῆς ὅσο καὶ τὴν διάβρωση τῶν ρωμαϊκῶν κανόνων ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ περιβάλλον (πρβλ. G. Daux, στὸ *L'onomastique latine* 405-417· A. Rizakis, στὸ *Les noms des personnes dans l'Empire romain* 259-60). Ἀξιοπαρατήρητη εἶναι ἐπίσης ἡ ἐπιβίωση ἐπιχωριαζόντων ἀνθρωπωνυμίων ὅπως Δρῶβυς (βλ. Hatzopoulos, *Amphipolis* 22, σημ. 1· Tataki, *Edessa* 102). Τὸ λατινογενὲς ὄνομα Σερῆνος (Serenus) εἶναι κατὰ τὰ ἄλλα ἀμάρτυρο στὴν Μακεδονία. Τὸ ὄνομα Σούδι(ο)ς εἶναι θρακικό (Dana, *Onomasticon* 336-37)· στὴν Μακεδονία μαρτυρεῖται ἐπίσης στὴν Θεσσαλονίκη καὶ πέραν τοῦ Στρυμόνος (βλ. τὸ οἰκεῖο λῆμμα τοῦ *LGPN* IV).

182. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 144. Ἐπισημάνθηκε καὶ ἀντιγράφηκε λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1874 ἀπὸ τὸν Δ. Πλαταρίδη στὸ δάπεδο τοῦ ἱεροῦ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς στὴν Ἔδεσσα (ἀντίγραφο τοῦ ἀπογράφου παρέδωσε ὁ Ἐδεσσαῖος Ἀθανάσιος Πετρὼφ στὸν Τσέχο καθηγητὴ C. Jireček στὴν Σόφια τὸ 1883). Ἐκεῖ τὴν ἐμελέτησε καὶ ὁ J. M. R. Cormack τὸ 1936. Τὸ 1943 ἀποτοιχίσθηκε καὶ μεταφέρθηκε στὴν Ἀρχαιολογικὴ Συλλογή.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, σὲ δύο συναρμόζοντα καὶ συγκολλημένα τεμάχια, μὲ ἐγγεγραμμένη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη ἀποκεκρουμένη σήμερα. Ἡ πρόσθια ἐνεπίγραφη ἐπιφάνεια εἶναι φθαρμένη καὶ ἀπολεπισμένη σὲ πολλὰ σημεῖα. Ἡ χάραξη τῆς ἐπιγραφῆς δὲν εἶναι ἐνιαία. Διακρίνονται τρεῖς μορφὲς γραμμάτων ποὺ πιθανῶς ἀντιστοιχοῦν σὲ τρεῖς φάσεις. Ἡ πρώτη ἀντιστοιχεῖ στὸ προοίμιο τοῦ καταλόγου (στ. 1-7), ἡ δεύτερη στὸ πρῶτο τμῆμα τοῦ κυρίως καταλόγου (στ. 8-15) καὶ ἡ τρίτη στὸν ὑπόλοιπο κατάλογο. Διαστάσεις: 1,11 x 0,465 x 0,115. Ὕψος γραμμάτων: 0,01-0,025. Διάστιχα: 0,01.

Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις* 8 (Duchesne – Bayet, *Mémoire* 102-103, ἀρ. 135· Δήμιτσα, *Μακεδονία* 34-35, ἀρ. 2· E. D. Burton, *AJTh* 2 [1898] 614-15, ἀρ. 8)· E. Bormann, *ΑΕΜΟ* 12 [1888] 190-91, ἀρ. 8, ὡς ἀδημοσίευτη, βάσει τοῦ ἀντιγράφου τοῦ Πετρώφ)· Edson - Cormack, *Notebook* 137· J. M. R. Cormack, *Ἀρχαία Μακεδονία* I (1968 [1970]) 200-201, ἀρ. 12· *ΚΑΑΣΕδ* 144.

Πρβλ. Kaestner, *De aeris* 62, ἀρ. 28 (γιὰ τὴν χρονολογία)· M. N. Tod, *BSA* 24 (1919-21) 58, ἀρ. 91 (γιὰ τὴν χρονολογία)· Στουγιαννάκη, *Ἔδεσσα* 286· Κανατσούλη, *Προσωπογραφία* ἀρ. 213, 231, 259, 576, 1139· Fanoula Papazoglou, *Zbornik* 3 (1955) 15-18 (γιὰ τὴν χρονολογία)· C. Schuler, *CP* 55 (1960) 97, ἀρ. 27 (γιὰ τοὺς πολιτάρχες)· *BullEpigr* 1971, 395 (γιὰ τὴν χρονολογία)· M. B. Hatzopoulos, στὸ *Dritter Thrakologischer Kongress* II 149, ἀρ. 44 (γιὰ τοὺς πολιτάρχες)·

Gauthier - Hatzopoulos, *Loi* 169 (γιὰ τὴν ἔνδειξη *στρατ[ι]ώτου* στὸν στ. 15)· Tataki, *Edessa* 36, ἀρ. 49-53, 55· 37, ἀρ. 57-59, 61-62· 38, ἀρ. 64· 41, ἀρ. 88· 47, ἀρ. 131· 63, ἀρ. 240-41· 64, ἀρ. 243-244 καὶ 75, ἀρ. 312· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 80-81, ἀρ. 18.164· 124, ἀρ. 89.186· 124-25, ἀρ. 89.194· 128, ἀρ. 89.238· 130, ἀρ. 89.268· 131, ἀρ. 89.278· 133, ἀρ. 89.133· 139, ἀρ. 89.386· 139, ἀρ. 89.394· 137, ἀρ. 89.369-70· 142, ἀρ. 89.428· 226, ἀρ. 221.97· 227, ἀρ. 221.106· 230, ἀρ. 221.143· 420, ἀρ. 625.27 καὶ 31· 421, ἀρ. 625.42 καὶ 456, ἀρ. 41· Μαρίας Σ. Γιούνη, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 68· Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 70. Βλ. καὶ http://hdl.handle.net/2374.OX/822 (φωτογραφία ἐκτύπου συλλογῆς Cormack).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

229/30 μ.Χ.

Ἔτους · ΖΟΤ. Ἀλει[φ]ούση[ς]
τῆς πόλε̣[ω]ς, [v] πολ[ι]ταρ-
χούντων [τ]ῶν περὶ Τ(ίτον) Ἔλι-
ον Πεδουκαῖον Κάσσαν-
δρον, [v] ἐφηβαρχοῦντο[ς]
Ἰουλίου [. .]ΟΡ[.]ΓΑ, [ἔ]φηβοι
οἱ ὑποτ[ετ]αγμένο[ι]· ❦
Φλ(άβιος) Κλαυ[δ]ιᾳνὸ̣ς [γ]ρα[μμ]α̣τ̣[εύς,]
[vvv] Αὐ(ρήλιος) Ε[.]ΗΝΟΣ, [vac.]
Φήσιοι · Κάσανδρος, [Δ]ημό[. . .]ος, Ἀμά-
ραντος, · Αὐρ(ήλιος) Πιε̣ρ̣ίων̣, [vac.]
Οὔλπιος Ἀρτ̣[εμί]δωρος,
Οὔλπιος Ζοηρός, [. .]τ[.]ος Μ[--------],
Αὐρήλιος Εὐλό[γ]ητ[ος] υἱὸς Αὐρηλ[--],
Οὔλ̣(πιος) Κ̣ρ̣ά̣τερος στρατ[ι]ώτου, [vac.]
Οὐα[λέρ]ιος Πολείτης, Ἰουλ̣[. . .]C[-----]
Αὐρήλιος Ἀμιανός. [vac.]
Φλά[β]ιος · Φίλιππος, [vac.]
[. .[±5] . . .]ος [. .]α̣στος, Αὐρ(ήλιος) Εὐτ̣υχ̣[---],
Αὐρήλ̣ιος Πρῖμο[ς], [vac.]
[. . . . .]ιος Φίλιππος, [vac.]
[Α]ὐ[ρήλι]ος Εὐχάρισ[το]ς, [vac.]
[Αὐρήλιος (;) Ζ]ώσιμος, [vac.]
[Α]ὐρ[ήλιο]ς Ῥοῦφος, [vac.]
[. . .]α[. .]ς Ἡρώδης, [vac.]
[Α]ὐ[ρ]ήλιος Ἀλ̣έ̣ξανδρ[ο]ς, [vac.]
[Αὐρ]ήλιος Διονύσιος, [vac.]
[Αὐρ]ήλιος Κ̣άσανδρος, [vac.]
Αὐρήλιο̣ς Α̣ΡΑΤΜΙΝ̣[. . .]ος, [vac.]
Αὐρήλιος [Χ]ρύσανθος, [vac.]
[. .] Π̣αράμον[ος], [vac.]
Αὐρήλιος Παράμονος, [vac.]
Αὐρήλιος Ζώσιμ[ο]ς, [vac.]

Ὁ χαράκτης καταφεύγει συνεχῶς στὴν χρήση συμπιλημάτων, ἰδίως γιὰ τὶς καταλήξεις ὀνομάτων σε –ος. Στ. 1: ΖΟΜΑΛΕ[. .]ΟΥΠ Πλαταρίδης, ποὺ διορθώνουν ὡς ΖΟ[Τ]ΑΛΕ[. .]ΟΥ[Σ] καὶ μεταγράφουν ὡς *ΖΟ[Τ] ἀλε[ιφ]ούσ[ης]* οἱ Duchesne – Bayet ἀκολουθούμενοι ἀπὸ τὸν Δήμιτσα, τὸν Burton καὶ τὸν Tod· ὁ Bormann διατηρεῖ τὴν ἀνάγνωση τοῦ Πλαταρίδη, προτείνει ἀστήρικτες ὑποθέσεις γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐτῶν (*ΖΟ* [= 77] ἢ *ΤΞΘ* [= 369]) καὶ ἀναγνωρίζει στὰ ἑπόμενα γράμματα τὸ ὄνομα *Ἀλε[ξί]ου*· ΖΟ[.]ΑΛΕΙ[.]ΟΥΣΗ Cormack (*Notebook*)· *ΖΟΣ ἀλειφούσης* Cormack (*Ἀρχαία Μακεδονία*), Robert, ἀλλὰ ἡ ἀκτιακὴ χρονολογία δὲν φαίνεται νὰ ἦταν σὲ χρήση στὴν Ἔδεσσα, μὲ μία μόνον βέβαιη ἐξαίρεση ἀπὸ τὴν σύγχρονη Ἄρνισσα (ἀρ. **386**, κατωτέρω). Στ. 2-3: ΠΟΛΙΤΑΡ|ΧΟΥΝΤΟΣ Πλαταρίδης, Bormann· ΠΟΛΙΤΑΡ|ΧΟΥΝΤ[ΩΝ] Duchesne – Bayet, Burton· *πολιταρ|χούντων* Kaestner· ΠΟΛΙΤΑΡ|ΧΟΥΝ[ΤΩΝ] Δήμιτσας· *πολιταρ|χούντων* Cormack. Στ. 3-4: ΠΕΡΙΕΛΙ|ΟΝ Πλαταρίδης· *περὶ (Αἴ)λιον* μεταγράφουν οἱ Duchesne – Bayet, Kaestner, Burton καὶ Δήμιτσας· *περὶ [Γά]ι|ον* ὁ Bormann· ΠΕΡΙ[. .]ΕΛΙ|ΟΝ Cormack (*Notebook*)· *περὶ [. .]ελι|ον* Cormack (*Ἀρχαία Μακεδονία*). Στ. 4-5: ΚΑΙ·ΑΙ·|ΔΡΟΝ Πλαταρίδης, Duchesne – Bayet, ποὺ μεταγράφουν *Και[κίλιον]* ἀκολουθούμενοι ἀπὸ τοὺς Kaestner καὶ Δήμιτσα· *Κά[σσ]α[ν]|δρον* οἱ Bormann καὶ Cormack. Στ. 6: ΕΟΡ[. .]ΤΑ[.]Φ[.]ΒΟΙ Πλαταρίδης, ποὺ μεταγράφουν *[---] ἔφηβοι* οἱ Duchesne – Bayet, Kaestner καὶ Burton· *Ἐορ[. .]τα, [ἔ]φ[η]βοι* ὁ Bormann· ΕΟΡ[. .]ΤΑ[. .]ΦΗΒΟΙ ἀντιγράφει ὁ Cormack (*Notebook*) ἀλλὰ μεταγράφει [.]ΕΟΡ[.]ΙΑ *ἔφηβοι* στὴν *Ἀρχαία Μακεδονία*· [.]ΖΘΡ[.]ΓΑ *ΚΑΑΣΕδ*. Στ. 7: ΥΠΟΤΕ[. .]ΑΙ[.]ΕΝΟ Πλαταρίδης, ποὺ διορθώνουν ΥΠΟ[Γ]Ε[. .]ΑΙ[. .]ΕΝΟ[Ι] καὶ μεταγράφουν

ὑπογε[γρ]α[μμ]ένοι οἱ Duchesne – Bayet, Kaestner, Burton καὶ Δήμιτσας· *ὑποτε[τ]α[γμ]ένο[ι]* Bormann. Ὁ Cormack, ἐνῷ ἀντιγράφει ΥΠΟΤΕ[. .]Α[. . .]ΕΝC[---], μεταγράφει *ὑπογεγραμμένοι* (*Notebook*). Στ. 8-30: παραλείπονται ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἐκδότες ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Cormack, ποὺ μεταφέρει στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τῆς ἐκδόσεώς του ἀναγνώσεις ἀπὸ τὸ ἀπόγραφο τῶν τετραδίων ἐργασίας τοῦ ἰδίου καὶ τοῦ Edson, ἀλλὰ καὶ τὸν συντάκτη τοῦ εὑρετηρίου τῆς Συλλογῆς, ποὺ προτείνει ἀναγνώσεις τῶν στίχων 8-17 καὶ 21-23 (καὶ στὰ δύο ἀπόγραφα ὑπάρχουν λάθη ἀριθμήσεως τῶν στίχων). Στ. 8: *Φλ. Κλαυ*----IA--PA--NE Cormack (*Notebook*)· *Φλ. Κλαυ---όνον-* Cormack (*Ἀρχαία Μακεδονία*)· *Φλ. Κλαυ*--APA---N—*vac. ΚΑΑΣΕδ*. Στ. 9: AYE--HNOC Cormack (*Notebook*)· *Αὐρήλιος* Cormack (*Ἀρχαία Μακεδονία*)· *Αὐ* ΕΛΗΝΟΣ *vac. ΚΑΑΣΕδ*, ἀλλὰ τὸ ὁρατὸ κάτω τμῆμα τῆς ἀριστερῆς κεραίας τοῦ δεύτερου γράμματος δὲν εἶναι ἀρκετὰ λοξὸ ὥστε νὰ ἀνήκει σὲ λάμβδα· πρόκειται μᾶλλον γιὰ γάμμα, νῦ, μῦ ἢ πῖ, ἂν καὶ τὸ μόνο γνωστὸ ὄνομα ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ συμπληρωθεῖ εἶναι *Ε[ὔ]ηνος*. Στ. 10: ΦΗΣΙΟΡΚΑ--ΑΝΑΡΟ--ΚΟ--ΩΝΑ Cormack (*Notebook*)· ΕΦΗΙΟΙ *Κάσσανδρος* Cormack (*Ἀρχαία Μακεδονία*)· ΟΙΦΗΣΙΟΙ *Κάσσανδρος* --ΗΜΟ--Ν *ΚΑΑΣΕδ*. Στ. 11: ΦΑΝΟC --ΑΥΡΠΙΙ Cormack (*Notebook*)· *-ραντος Αὐρ. Πι*--- Cormack (*Ἀρχαία Μακεδονία*)· *--ραντος Αὐβ. Πι*--ΩΝ— *vac.* (*ΚΑΑΣΕδ*). Στ. 12: ΥΛΠΗΟΙΡ--Δ--Π--ΟΣ Cormack (*Notebook*)· *Οὔλπιος Αὐρ.--δωρος* Cormack (*Ἀρχαία Μακεδονία*), *ΚΑΑΣΕδ*. Στ. 13: ΛΠΙΟC ΖΟΗΟ--C--\IIOOMA Cormack (*Notebook*)· *Οὔλπιος* ΖΟΗΡΟC Cormack (*Ἀρχαία Μακεδονία*)· *Οὔλπιος Ζοητὸς --- ΚΑΑΣΕδ*. Τὸ σίγμα μετὰ τὴν ἀκολουθία ΖΟΗΡΟ ἀφήνει μεγάλο κενὸ στὸν λίθο· εἶναι ἑπομένως πιθανὸν τὸ τελικὸ γράμμα τοῦ ὀνόματος Ζοηρὸς νὰ ἔχει γραφεῖ σὲ συμπίλημα μὲ τὸ ἀμέσως προηγούμενο ὅμικρον· στὴν περίπτωση αὐτὴ τὸ σίγμα ποὺ εἶναι ὁρατὸ εἶναι τὸ πρῶτο γράμμα τοῦ ὀνόματος γένους ποὺ ἀκολουθεῖ (*Σ[τά]τ[ι]ος*;). Στ. 14: ΡΗΛΙΟC ΕΥΛΟ--Η.--ΥΙΟCΑΥΡΗΛ Cormack (*Notebook*)· *[Αὐ]ρήλιος* ΕΥΛΟ[.]Η *υἱὸς Αὐρηλ.* Cormack (*Ἀρχαία Μακεδονία*)· *Αὐρήλιος* ΕΥΛΟΥΗ *υἱὸς Αὐρηλ. ΚΑΑΣΕδ*. Στὸ τέλος τοῦ στίχου *Αὐρηλ[ίου]* ἢ *Αὐρηλ[ίας]* εἶναι πιθανὰ καὶ δυσερμήνευτα, ἰδίως τὸ πρῶτο. Στ. 15: ΚΡΑΕΡΟCI-IPAT--OCTOY Cormack (*Notebook*)· *Κρατερὸς* CTPAT[.]O[.]TOY Cormack (*Ἀρχαία Μακεδονία*)· Ο . *Κρατερὸς* CTPAT[I]ΩΤΟΥ *ΚΑΑΣΕδ· Οὐα(λέριος) Κρατεροῦ στρατιώτου* Gauthier - Hatzopoulos. Στ. 16: ΛΕΙΤΙCIC ---Ο Cormack (*Notebook*)· *---ιος [.]λειτης* Cormack (*Ἀρχαία Μακεδονία*)· *---ιος [. .]πολείτης* ΚΑ--- *ΚΑΑΣΕδ*. Τὰ ἀμυδρὰ ἴχνη μετὰ τὴν ἀκολουθία ΙΟΥΛ δὲν εἶναι συμβατὰ μὲ τὰ ἀναμενόμενα *Ἰούλιος* ἢ *Ἰουλιανός*. Στ. 17: ΟΦΙΛΙΠΤΗΖ Cormack (*Notebook*)· *Φιλιππο* Cormack (*Ἀρχαία Μακεδονία*)· *Φίλιππος ΚΑΑΣΕδ*. Ὁ χαράκτης χάραξε μιὰν ὑπερβολικὰ μακρὰ ὁριζόντια κεραία, κοινὴ γιὰ τὰ δύο πῖ, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀναγκασθεῖ στὴν συνέχεια νὰ κάμει ἕνα ἄτεχνο συμπίλημα ΟΣ. Στ. 18: ΟΟ----------ΤΟC----ΕΥ Cormack (*Notebook*). Στ. 19: ΙΟC -----ΙΛ----- Cormack (*Notebook*). Στ. 20: ΟC ----ΦΙΛΙΠΠΟ---- Cormack (*Notebook*)· *Φιλιππο* Cormack (*Ἀρχαία Μακεδονία*). Στ. 21: ΟC ----ΧΑΡΙC— Cormack (*Notebook*)· ------CTOC *ΚΑΑΣΕδ*. Στ. 22: Ο----------ΙΜΟ Cormack (*Notebook*)· ΟC----ΠΙΑ *ΚΑΑΣΕδ*. Στ. 23: ------Ο--ΦCO Cormack (*Notebook*)· *Αὐρηλ*------ *ΚΑΑΣΕδ*. Στ. 24: ΩΧΗC ---- Cormack (*Notebook*). Στ. 25: ΟΑΛΕΞΑΝΔ----- Cormack (*Notebook*). Στ. 26: ΔΙΑ--Ο Cormack (*Notebook*). Στ. 27: ΥΧΠ------ΚΑCΑΝΔΡΟC Cormack (*Notebook*)· *Κάσσανδρος* Cormack (*Ἀρχαία Μακεδονία*). Στ. 28: ΑΥΡΗΛ----------ΑΝΕΙ Cormack (*Notebook*), *Αὐρηλ.* Cormack (*Ἀρχαία Μακεδονία*). Στ. 29: παραλείπεται ἀπὸ τὸ ἀπόγραφο τοῦ Cormack. Στ. 30: -------ΡΑΜΟΝ Cormack (*Notebook*)· *[Πα]ραμον—* Cormack (*Ἀρχαία Μακεδονία*). Ὁ στίχος χαράχθηκε στὸ «διάστιχο» μεταξὺ τῶν στ. 29 καὶ 31, ποὺ δὲν ἄφηνε χῶρο ἀριστερά· πρὶν ἀπὸ τὸ ὄνομα *Παράμονος*, διακρίνονται δύο τουλάχιστον γράμματα· ἐνδεχομένως ὁ χαράκτης, ἐλλείψει χώρου, ὑποχρεώθηκε νὰ προσαρτήσει τὴν κατάληξη μέρους τοῦ ὀνόματος γένους Αὐρήλιος στὰ ἤδη ὑπάρχοντα πρῶτα γράμματα αὐτοῦ στοὺς στ. 29 καὶ 31. Στ. 31: τὸ ἀντίγραφο τοῦ Πετρὼφ φέρει κατὰ λάθος ΠΑΡΑΜΝΟC, ὁ δὲ Bormann συμπληρώνει τὸ δῆθεν ἐλλεῖπον γράμμα.

Ὁ δεύτερος σωζόμενος ἐφηβικὸς κατάλογος τῆς Ἔδεσσας ἀναγράφει τὰ ὀνόματα πιθανώτατα τριάντα ἐφήβων. Τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ (β΄ τέταρτο τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ.) ἐλλιπὴς κατάλογος τῆς Βέροιας (*ΕΚΜ* Α΄ 136) ἀριθμεῖ ἄνω τῶν 22 ἐφήβους. Καὶ στοὺς δύο καταλόγους ἐλλείψει γυμνασιάρχου τὴν δαπάνη τοῦ ἀπαραίτητου γιὰ τὸ *ἄλειμμα* τῶν ἐφήβων λαδιοῦ καλύπτει ἡ πόλις. Στὸν δεύτερο κατάλογο τῆς Ἔδεσσας δὲν μνημονεύεται τὸ δόγμα τῆς βουλῆς γιὰ τὴν ἀπογραφὴ τῶν ἐφήβων, ἀλλὰ ἡ κύρωση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἐκφέρεται μὲ τὴν μνεία τῶν *περὶ Τ(ίτον) Ἔλιον Πεδουκαῖον Κάσσανδρον πολ[ι]ταρχούντων*, οἱ ὁποῖοι ἀναφέρονται μᾶλλον γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸν παρὰ ὡς δεύτερο σημεῖο χρονολογικῆς ἀναφορᾶς παράλληλα μὲ τὸ μακεδονικὸ ἔτος. Ὅπως καὶ στὸν προηγούμενο κατάλογο ἡ θέση τοῦ ἐφηβάρχου διαχωρίζεται ἀπὸ αὐτὴν τῶν ἐφήβων, δεύτερη ἔνδειξη ὅτι στὴν Ἔδεσσα τουλάχιστον, ὅπως πιθανῶς καὶ στὴν Βέροια, ὁ ἐφήβαρχος δὲν ἐπελέγετο μεταξὺ τῶν ἐφήβων ἀλλὰ ἦταν τέλειος πολίτης (βλ. ἀρ.

181, ἀνωτέρω). Στὸ ἔργο τῆς ἀπογραφῆς τῶν ἐφήβων αὐτὸς ἐπικουρεῖται ἀπὸ ἕνα γραμματέα, γιὰ τὸν ὁποῖον δὲν εἶναι σαφὲς ἐὰν ἦταν ἔφηβος καὶ ὁ ἴδιος. Καθὼς ἡ ἐφηβεία εἶχε πρὸ πολλοῦ χάσει τὸν ὑποχρεωτικό ἄμα τῇ συμπληρώσει τῶν 18 ἐτῶν χαρακτῆρα της, παρατηρεῖται τὸ φαινόμενο ἀδελφοί, προφανῶς διαφορετικῆς ἡλικίας, ὅπως οἱ τρεῖς Φήσιοι, νὰ ἐφηβεύουν συγχρόνως. Ἡ ἔνδειξη *στρατιώτου* μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ ἐφήβου καὶ χωρὶς τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα στὸν στ. 15 (ἡ ἀνάγνωση εἶναι βέβαιη) εἶναι δυσερμήνευτη. Ἡ ἔνδειξη ἀποσκοπεῖ ἄραγε στὴν ἐπισήμανση τῆς παρουσίας ἑνὸς μὴ πολίτη στὸν κατάλογο ἢ στὴν διαφοροποίηση δύο ὁμωνύμων (ἐὰν δεχθοῦμε ὅτι τὸ ὄνομα γένους τοῦ Κρατέρου δὲν εἶναι *Οὔλ(πιος)* ἀλλὰ *Ουἀ(λέριος)*, ὅπως ὁ ἑπόμενος ἔφηβος· πρβλ. Gauthier – Hatzopoulos, *Loi* 169);

Καὶ πάλι τὸ κύριο ἐνδιαφέρον τοῦ καταλόγου συνίσταται στὴν ποικιλία τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν ὀνομαστικῶν τύπων. Ἀξιωματοῦχοι καὶ ἔφηβοι εἶναι πλέον μετὰ τὸ διάταγμα τοῦ Καρακάλλα Ρωμαῖοι πολῖτες. Ἐνῷ ὅμως οἱ πρῶτοι φέρουν ὀνόματα γένους (Αἴλιος, Ἰούλιος, Φλάβιος) ποὺ μαρτυροῦν ὅτι οἱ ἴδιοι ἢ οἱ πρόγονοί τους κατεῖχαν τὴν ρωμαικὴ πολιτεία καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ 212 μ.Χ., ἀπὸ τοὺς 25 ἐφήβους τῶν ὁποίων σώζεται ἐπαρκῶς τὸ ὄνομα γένους τουλάχιστον οἱ 16 ὀνομάζονται Αὐρήλιοι, στοιχεῖο ποὺ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα προδίδει τὴν πρόσφατη, συνεπείᾳ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ διατάγματος, ἀπόκτηση τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας ἀπὸ τοὺς γονεῖς τους. Ἡ εἰκόνα αὐτὴ ἐνισχύεται ἀπὸ τὴν διαφορετικὴ χάραξη τῶν στίχων 16 κ.ἑ., ὅπου κυριαρχοῦν οἱ Αὐρήλιοι. Τὰ ὑπόλοιπα σωζόμενα ὀνόματα γένους κατανέμονται μεταξὺ τριῶν Οὐλπίων, τριῶν Φησίων, δύο Φλαβίων καὶ ἑνὸς Οὐαλερίου. Τὸ σπανιώτερο ἀπὸ αὐτὰ εἶναι τὸ ὄνομα Φήσιος, ποὺ εἶναι γνωστὸ ἀποκλειστικὰ ἀπὸ δύο ἐπιγραφὲς τῆς Θεσσαλονίκης (*IG* X 2, 1, 68-69· πρβλ. Tataki, *Roman Presence* 217, ἀρ. 214). Τὰ ἰδιώνυμα τῶν ἀξιωματούχων καὶ τῶν ἐφήβων παρουσιάζουν τὸ σύνηθες γιὰ τὴν Μακεδονία τῆς αὐτοκρατορικῆς περιόδου μεῖγμα παραδοσιακῶν μακεδονικῶν (Κάσσανδρος, Κράτερος, Φίλιππος, Ἀλέξανδρος, Παράμονος, Πιέρων), λατινικῶν (Κλαυδιανός, Πρῖμος, Ῥοῦφος, Ἀμμιανός) καὶ πανελληνίων ὀνομάτων (Ἀρτεμίδωρος, Διονύσιος, Ἡρώδης, Πολίτης) μεταξὺ τῶν ὁποίων τὰ νεωτερικά (Ἀμάραντος, Ζωηρός, Εὐλόγητος, Εὐχάριστος, Ζώσιμος, Χρύσανθος) εἶναι τὰ δημοφιλέστερα. Ἀπὸ αὐτὰ τὸ Ζωηρὸς δὲν φαίνεται νὰ μαρτυρεῖται ἀλλοῦ, ἐνῷ τὰ Εὐλόγητος, Εὐχάριστος καὶ Ἀμάραντος ἐμφανίζονται γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Μακεδονία.

ΕΠΙΤΥΜΒΙΕΣ

183. Μουσεῖο Λούβρου Ma 817. Κατὰ τὸν L. Despréaux de Saint-Sauveur, Γάλλο πρόξενο στὴν Θεσσαλονίκη, ὁ ὁποῖος ἐδώρησε τὸ μνημεῖο στὸ μουσεῖο τὸ 1833, ἀνακαλύφθηκε «ἀπὸ ἕνα ζευγηλάτη σὲ ἀγρὸ στὸν χῶρο τῆς πόλεως Ἔδεσσας» (βλ. Marianne Hamiaux, στὸ *Royaume* 65, ἀρ. 9). Ἡ πολὺ συγκεκριμένη αὐτὴ πληροφορία ὑπερισχύει τῶν ἀόριστων ἐνδείξεων τοῦ πληροφοριοδότη τοῦ Borrell καὶ τοῦ Le Bas (ποὺ ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Δήμιτσας), οἱ ὁποῖοι ἀποδίδουν τὸ μνημεῖο στὴν Θεσσαλονίκη –εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐθεάθη στὴν κατοικία τοῦ προξένου προτοῦ ἀποσταλεῖ στὸ Παρίσι– καί, ἀκόμη περισσότερο, τοῦ de Clarac καὶ τοῦ Froehner, ποὺ ὑποθέτουν ὡς τόπο προελεύσεως τὴν Μικρὰ Ἀσία.

Ἐπιτύμβια στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ φαιὲς φλεβώσεις, ἐλαφρὰ ἀποκεκρουμένη ἄνω δεξιὰ καὶ ἀριστερά, καθὼς καὶ κάτω ἀριστερά, μὲ ἐγγεγραμμένη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη καὶ

ἀνάγλυφη παράσταση νεκροδείπνου σὲ παραλληλόγραμμο βάθυσμα: ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιά, καθιστῆς σὲ δίφρο γυναικὸς κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ δεξιά, ἀνακεκλιμένου ἀνδρὸς πίσω ἀπὸ μικρὸ στρογγυλὸ τριποδικὸ τραπέζι, παιδίσκης ποὺ ἀποθέτει καρπὸ ἐπάνω σ' αὐτό, καὶ πίσω ἀπὸ τὸν ἀνακεκλιμένο ἄνδρα δούλης ἀριστερὰ καὶ δούλου δεξιά, τέλος δὲ στὸ δεξιὸ ἄκρο τοῦ βαθύσματος ὄρθιου ἀνδρὸς κατ' ἐνώπιον. Τὰ πρόσωπα τῶν κυρίων παραστάσεων εἶναι ἀποκεκρουμένα. Διαστάσεις: 1,305 x 0,81 x 0,145 (Hamiaux). Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὸ βάθυσμα.

De Clarac, *Musée de sculpture antique et moderne* 836-37, ἀρ. 410 A, πίν. 161 καὶ LXII· Le Bas - Waddington, *Voyage* II 319, ἀρ. 1362 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 512, ἀρ. 557)· Froehner, *Inscriptions grecques* 255-56, ἀρ. 146· D. Whitehead, *ZPE* 131 (2000) 80-81 (βάσει ἀπογράφου τοῦ H. P. Borrell, ὡς ἀδημοσίευτη) (*SEG* 49 [1999] 827)· Kalaitzi, *Tombstones* ἀρ. 111.

Πρβλ. Héron de Villefosse-Michon, *Catalogue* 8, ἀρ. 817· I. I. Russu, *EphDac* 8 (1938) 164 (γιὰ τὰ ὀνόματα)· Charbonneaux, *La sculpture grecque et romaine* 118, ἀρ. 817· Smith, *Hellenistic Sculpture* 239, εἰκ. 294· Tataki, *Edessa* 29-30, ἀρ. 4-5· 34, ἀρ. 37· 40, ἀρ. 79· 46, ἀρ. 124 καὶ 125· 69, ἀρ. 274· Hamiaux, *Sculptures grecques* II 123-125, ἀρ. 130· D. Whitehead, *PRIA* 99 C (1999) 102, ἀρ. 14 (ὡς ἀδημοσίευτη)· τοῦ ἰδίου, *ZPE* 132 (2000) 161-62 (*SEG* 50 [2000] 590)· Π. Χρυσοστόμου, *ΑΔ* 53 (1998) *Μελ.* [2002] 309 (γιὰ τὴν παράσταση)· Marianne Hamiaux, στὸ *Royaume* 65, ἀρ. 9.

Φωτογραφία.

Δεύτερο ἥμισυ 2ου αἰ. π.Χ.

Ἀδήαι Θράσωνι Ἀδήα Θράσωνι
Σάμου Δίμνου Ἀρχελάου Ἀρχελάου.

Στ. 2: *ΑΡΧΕΔΑΟΥ* Borrell (δίς).

Οἰκογενειακὸ ἐπιτύμβιο μνημεῖο ποὺ ἵδρυσε πιθανῶς ὁ Ἀρχέλαος γιὰ τοὺς γονεῖς του Ἀδήα (καθήμενη ἀριστερά) καὶ Θράσωνα (ἀνακεκλιμένο) καὶ τὰ τέκνα του Θράσωνα (ὄρθιο δεξιά) καὶ τὴν μικρὴ Ἀδήα (ὄρθια στὸ κέντρο). Στὸ ὀνοματολόγιο τῆς οἰκογένειας ἐπικρατοῦν τὰ διαλεκτικὰ ὀνόματα, τὰ εὐρέως διαδεδομένα Ἀρχέλαος καὶ Ἀδήα (ἄλλη ἐκδοχὴ τοῦ Ἀδεία / Ἀδέα) καὶ τὰ πολὺ σπανιώτερα Σᾶμος, τὸ ὁποῖο ἔφερε καὶ διάσημος Ἐδεσσαῖος ἐπιγραμματοποιὸς τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου Ε΄ (βλ. Hatzopoulos - Loukopoulou, *Morrylos* 23-24, Tataki, *Macedonians* 70, 105, 426, 509), καὶ Δίμνος (Tataki, *Macedonians* 98), γνωστὸ μόνον ἀπὸ φιλολογικὲς πηγές. Τὸ ἀνθρωπωνύμιο Σᾶμος, ὑποκοριστικὸ πιθανῶς τοῦ ὀνόματος Σαμαγόρας, μαρτυρεῖται στὴν Μακεδονία, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἔδεσσα, στὶς Ἴχνες (ἀρ. **591**, κατωτέρω), τὴν Κρηστωνία καὶ τὴν Πιερία (βλ. *LGPN* IV 303).

184. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης, χωρὶς ἀρ. εὑρετηρίου. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 2002 στὴν ἀνασκαφὴ τοῦ οἰκοπέδου Ζοὺντ Ὀμπάϊντ στὴν ἄνω πόλη τῆς Ἔδεσσας, ἐντοιχισμένο σὲ νεώτερο κτίσμα, καὶ μεταφέρθηκε στὸ Γενὶ Τζαμί, ὅπου τὴν ἐμελετήσαμε τὸ 2013.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, ἐλλιπὴς κάτω, μὲ ὁριζόντια ἐπίστεψη, ἀποτελούμενη ἀπὸ κυμάτιο καὶ ταινία. Φέρει ἰζήματα καὶ κατὰ τόπους ἐπιφανειακὲς ἀποκρούσεις καὶ ἐκδορές, κάποιες ἀπὸ

τὶς ὁποῖες πρόσφατες. Ἀπὸ δεύτερη χρήση, ἡ στήλη φέρει ὀρθογώνιας διατομῆς διαμπερῆ ὀπή, ποὺ ἀνοίγεται ἄνω ἀριστερὰ στὸν κορμὸ ἀπὸ τὴν πρόσθια ἔως τὴν ὀπίσθια ὄψη, καθὼς καὶ ὀρθογώνιο τόρμο, μὲ αὔλακα μολυβδοχοήσεως, στὴν ὀπίσθια ὄψη, κάτω ἀπὸ τὴν ὡς ἄνω ὀπή. Διαστάσεις: 0,55 x 0,30 (κάτω) - 0,268 (ἄνω) - 0,31 (ἐπίστεψη) x 0,65 (ἄνω) - 0,95 (κάτω) - 0,88 (ἐπίστεψη). Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ ἄνω τμῆμα τοῦ κορμοῦ. Ὕψος γραμμάτων: ± 0,023.

Ἀδημοσίευτη.

Πρβλ. Μελίνας Παϊσίδου, *ΑΔ* 56-59 (2001-2004) *Χρον*. [2012] 578-79 (συνθῆκες εὑρέσεως).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Τέλη 3ου - ἀρχὲς 2ου αἰ. π.Χ.

Εὐκλῆς
Τιμάνδρου.

Στ. 1: Ὁ χαράκτης χάραξε πῖ ἀντὶ ἦτα καὶ διόρθωσε τὸ γράμμα στὴν συνέχεια.

Πρόκειται γιὰ μία ἀπό τὶς ἐλάχιστες σωζόμενες ἐπιτύμβιες στῆλες ἑλληνιστικῆς περιόδου ἀπὸ τὴν Ἔδεσσα.

185. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 107. Περισυνελέγη τὸ 1972 ἀπὸ συστάδα τάφων τοῦ δυτικοῦ νεκροταφείου τῆς ἄνω πόλεως καὶ μεταφέρθηκε στὴν Συλλογή.

Ὀρθογώνια βάση (;) ἐπιτύμβιου μνημείου συγκείμενη ἀπὸ δύο συναρμόζοντα καὶ συγκολλημένα ἀποτμήματα, ἐλλιπὴς δεξιὰ καὶ ἀποκεκρουμένη ἄνω ἀριστερά. Ἀναθύρωση στὴν ἄνω καὶ κάτω πλατειὰ ἐπιφάνεια. Διαστάσεις: 0,08 x 0,89 x 0,47. Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν πρόσθια στενὴ μακρὰ πλευρά. Ὕψος γραμμάτων: 0,018-0,027.

Ἀδημοσίευτη· πρβλ. *ΚΑΑΣΕδ* 107.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

1ος αἰ. π.Χ.-1ος αἰ. μ.Χ.

Λαοίτας Ἡρακλείδου ▲ Μακε[δών (;) ---------]
ἥρω<ι>ες.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ παραδοσιακὸ μακεδονικὸ ὀνοματολόγιο τῶν νεκρῶν. Λαοίτας εἶναι χαρακτηριστικὸς διαλεκτικὸς σχηματισμὸς τοῦ μακεδονικοῦ ὀνοματολογίου· τὸ ὄνομα μαρτυρεῖται μόνον στὸ μακεδονικὸ ὀνομαστικό: στὴν γειτονικὴ Κύρρο (ἀρ. **417**, κατωτέρω, ὅπου καὶ ἀναλυτικὸς σχολιασμός του) καὶ στὸν πτολεμαϊκὸ στρατό (*P. Hib*. 2.198, r1, στ. 5 καὶ *P. Mich*. 18.781, στ. 46). Τὸ ὄνομα Μακεδὼν καὶ τὰ παράγωγά του (πρβλ. ἀρ. **151**, ἀνωτέρω) μαρτυροῦνται στὴν Μακεδονία μόνον μετὰ τὴν ρωμαϊκὴ κατάκτηση, ὁπότε καὶ γίνονται δημοφιλέστατα, προφανῶς στὸ πλαίσιο συνειδητῆς προβολῆς τῆς τοπικῆς ταυτότητος (πρβλ. ἀρ. **143**, ἀνωτέρω).

186. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 143 <64>. Περισυνελέγη τὸ 1942 (ἀρ. πρωτ. 266/10-12-1942) ἀπὸ τὸν Ἰ. Χαρίτο, ἔκτακτο ἐπιμελητὴ ἀρχαιοτήτων, στὴν αὐλὴ τοῦ Χ. Κυλλέκογλου στὴν Ἔδεσσα καὶ μεταφέρθηκε λίγο ἀργότερα στὴν Συλλογή. Κατὰ τὴν Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 96, προέρχεται ἀπὸ τὸ δυτικὸ νεκροταφεῖο τῆς ἄνω πόλεως.

Ἄνω ἀπότμημα στήλης ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, ἀποκεκρουμένης ἄνω, μὲ περίτεχνη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη, μὲ φύλλα ἀκάνθου στὸ κέντρο καὶ ἑλικωτὰ φυτικὰ θέματα ἑκατέρωθεν. Στὸν κορμό, σὲ ὀρθογώνιο βάθυσμα, ἀνάγλυφη παράσταση, σήμερα πολὺ ἐφθαρμένη, ἱππέως πρὸς τὰ δεξιά, ποὺ φέρει κράνος καὶ ἀσπίδα, καὶ πεζοῦ ἱπποκόμου ἀριστερά. Ἐπάνω ἀπὸ τὴν παράσταση δύο ἀνάγλυφοι ρόδακες. Διαστάσεις: 1,05 x 0,49 x 0,11. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίστεψη. Ὕψος γραμμάτων: 0,028. Διάστιχο: 0,008.

J. M. R. Cormack, *ArchPF* 22 (1973) 208, ἀρ. 13 (Haïdo Koukouli-Chrysanthaki, *LIMC* VI 1064, ἀρ. 614)· Kalaitzi, *Tombstones* ἀρ. 110.

Πρβλ. Tataki, *Edessa* 56, ἀρ. 190 καὶ 193· Hatzopoulos, *Armée* 54 καὶ πίν. V· Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα* 75, εἰκ. 70.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Πρῶτο ἥμισυ 2ου αἰ. π.Χ.

Λύσωνι ᵛ Λυσανίου
ἥ ρ ω ι.

Τὸ ἀνθρωπωνύμιο Λυσανίας, καίτοι πανελλήνιο, ἐπιχωριάζει ἰδιαίτερα στὴν Μακεδονία (πρβλ. *EAM* 18, *EKM* Α΄ 24, Tataki, *Beroea* 352, μὲ πρόσθετες μαρτυρίες, τῆς ἰδίας, *Macedonians* 118 καὶ 358, Hatzopoulos, στὸ *Onomatologos* 364).

187. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 193. Ἐπισημάνθηκε πρὶν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ. ἀπὸ τὸν ἀνώνυμο ἀνταποκριτὴ τοῦ Köhler στὴν Ἔδεσσα, στὸν ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ὅπου προφανῶς ἦταν ἤδη τότε ἐντοιχισμένη στὸν ἐσωτερικὸ τοῖχο τοῦ ἀριστεροῦ κλίτους, καὶ ὄχι στὴν Θεσσαλονίκη, ὅπως ἀναφέρει ὁ Böckh. Στὴν ἴδια θέση τὴν ἀντέγραψε ὁ Lyons τὸ 1845, ὁ Delacoulonche τὸ 1855, ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἀντωνῖνος τὸ 1865, ὁ Δ. Πλαταρίδης λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1874 (ἀντίγραφο τοῦ ἀπογράφου παρέδωσε ὁ Ἐδεσσαῖος Ἀθανάσιος Πετρὼφ στὸν Τσέχο καθηγητὴ C. Jireček στὴν Σόφια τὸ 1883), τὴν ἐμελέτησαν καὶ ἔλαβαν ἔκτυπα ὁ Plassart τὸ 1914 καὶ ὁ Cormack τὸ 1936. Τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1944 ὁ ναὸς πυρπολήθηκε ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς καὶ ἡ στήλη καταστράφηκε ἐκτὸς ἀπὸ δύο θραύσματα ποὺ κατέληξαν στὴν Ἀρχαιολογικὴ Συλλογή, ὅπου τὰ φωτογράφησε τὸ 1966 ἢ τὸ 1968 ὁ Cormack. Σήμερα σώζονται 16 κύρια, μικρὰ ἀποτμήματα τῆς στήλης ἐκ τῶν ὁποίων ἕνα μόνον ἐνεπίγραφο.

«Περίτεχνη μαρμάρινη ἐπιτύμβια ἑλληνιστικὴ στήλη (...). Τὸ ἄνω μέρος εἶναι καμπύλο καὶ φέρει ἀνθέμιο μὲ δύο ἕλικες. Ἀμέσως ἀπὸ κάτω εἶναι τρίστιχη ἐπιγραφή (...). Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ ἀνάγλυφο πλαισιούμενο ἀπὸ διπλὸ τόξο μὲ πεσσοὺς ἑκατέρωθεν, κάτω δὲ ἀπὸ τὸ ἀνάγλυφο μονόστιχη ἐπιγραφή. Τὸ ἀνάγλυφο [παριστάνει] ἀριστερὰ νεαρὸ ἄνδρα ἐνδεδυμένον κοντὸ χιτῶνα, καθιστὸν σὲ δίφρο πρὸς τὰ δεξιά. Ἔχει τὰ πόδια σταυρωτά, τὸ δὲ δεξιό

του χέρι, ὅπως καὶ ὁ ἀριστερός του ἀγκώνας, ἀναπαύονται στοὺς βραχίονες τοῦ θρόνου. Τὸ ἀριστερὸ χέρι στηρίζει τὸ κεφάλι του. Πίσω καὶ δεξιά του ἐνδεδυμένη ἀνδρικὴ μορφὴ κατ' ἐνώπιον. Δίπλα, μικρὴ ἐνδεδυμένη γυναικεία μορφὴ ἀπέναντι στὴν καθιστή. Στὸ δεξιὸ ἄκρο, ἐνδεδυμένη γυναικεία μορφὴ κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ ἀριστερὰ μὲ τὸ ἀριστερὸ χέρι στὸ στῆθος καὶ τὸ δεξιὸ νὰ στηρίζει τὴν κεκλιμένη κεφαλή της. Ὕψος: 1,80. Πλάτος: 0,475-055. Ὕψος γραμμάτων: 0,017-0,02 (ἡ ἄνω ἐπιγραφή), 0,035 (ἡ κάτω)» (Cormack).

W. M. Leake, *TransRoySocLit* 2 (1847) 236, ἀρ. 22 (βάσει ἀπογράφου τοῦ R. B. Lyons)· Delacoulonche, «Berceau» 234, ἀρ. 2· Hahn, *Salonik* 242, ἀρ. 22· *CIG* II ἀρ. 1975, βάσει ἀπογράφου τοῦ Köhler (Le Bas – Waddington, *Voyage* II 323, ἀρ. 1394· Δήμιτσα, *Μακεδονία* 501, ἀρ. 512 [κατὰ λάθος ὅλοι οἱ τρεῖς προηγούμενοι μεταξὺ τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Θεσσαλονίκης])· Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις* 10 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 45, ἀρ. 23· Χ. Μακαρόνα, *Μακεδονικά* 2 [1941-1952] 637, ἀρ. 86)· E. Bormann, *AEMÖ* 12 (1888) 188, ἀρ. 2 (βάσει τοῦ ἀντιγράφου τοῦ Πετρώφ)· Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Ρούμελη* 206-207, ἀρ. 1, πίν. 3· Edson - Cormack, *Notebook* 119 (J. M. R. Cormack, *BSA* 58 [1963] 22-23, ἀρ. 3, πίν. 6, 3)· Ἰ. Μ. Χαρίτου, *Ἔδεσσα* 30· Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 154-55, 157, 190 καί 205.

Πρβλ. *SEG* 24 (1969) 533· J. M. R. Cormack, *Ἀρχαία Μακεδονία* I (1968 [1970]) 202 καὶ πίν. XL b· Tataki, *Edessa* 33, ἀρ. 26· 58, ἀρ. 204 καὶ 205· 59, ἀρ. 209 καὶ 65, ἀρ. 256· Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 89 (γιὰ τὴν προέλευση τῆς στήλης ἀπὸ τὸ βόρειο νεκροταφεῖο τῆς ἄνω πόλεως). Βλ. καὶ http://hdl.handle.net/2374.OX/579 (φωτογραφία ἐκτύπου συλλογῆς Cormack).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Πρῶτο ἥμισυ 2ου αἰ. π.Χ.

Μένανδρος Παρμενίωνος,
Ἀννίκαι vac. Μεθωνάδου,
Μεθωνάδης vac. Μενάνδρου,

ἀνάγλυφο

ἥρωσι.

Τὰ μὴ ὑπογραμμισμένα γράμματα διακρίνονται στὸ σωζόμενο σήμερα ἐνεπίγραφο ἀπότμημα. Στ. 1: *Παρμενῶνος* Ἀντωνῖνος. Στ. 2: Παραλείπεται ἀπὸ τὸν Leake· ΑΝΝΗΛΙ *CIG*, Le Bas, Δήμιτσας (ἀρ. 512)· ΑΝΝΙΙ[--]ΑΙ Hahn· ΑΝΝΙΡΑ Delacoulonche· ΑΝΝΙΑΙ Πλαταρίδης, Bormann, Δήμιτσας (ἀρ. 23)· ΑΝΝΙΒΑΙ Ἀντωνῖνος· *Ἀννίας* Μακαρόνας· *Ἀννήραι* Cormack, *SEG*, παρ' ὅτι τὸ ἀπόγραφο στὸ Notebook φέρει ΑΝΝΙΙΑΙ. Ἀπὸ τὸ δεύτερο ὄνομα τοῦ στίχου τὸ *CIG* καὶ οἱ Le Bas, Δήμιτσας (ἀρ. 512) δημοσιεύουν μόνον τὰ δύο πρῶτα γράμματα ΜΕ· ΜΕΘΟΝΑΔΟΥ Leake· ΜΕΘΩΝΑΔΟΥ Delacoulonche, Hahn, Πλαταρίδης, Ἀντωνῖνος, Cormack καὶ ὅσοι τοὺς ἀκολουθοῦν. Στ. 3: παραλείπεται, ὅπως καὶ ὁ ἑπόμενος, ἀπὸ *CIG*, Le Bas, Δήμιτσα (ἀρ. 512)· ΜΕΘΟΝΑΔΗΣ Leake· ΜΕΘΩΝΑΔΗΣ Delacoulonche, Hahn, Πλαταρίδης, Ἀντωνῖνος, Cormack καὶ ὅσοι τοὺς ἀκολουθοῦν· *Μεθωνάδου* Μακαρόνας. Στ. 4: ΗΡΩΣ Πλαταρίδης καὶ Bormann, παραλείπεται ἀπὸ Μακαρόνα· ΗΡΩΣΙ Leake, Delacoulonche, Hahn, Ἀντωνῖνος, Δήμιτσας (ἀρ. 23), Cormack.

Τὰ τρία ὀνόματα ποὺ μνημονεύονται στὴν στήλη ἀνήκουν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα σὲ τρία μέλη μιᾶς οἰκογένειας, τὸν πατέρα, τὴν μητέρα καὶ τὸν γιό, ποὺ φέρει τὸ ὄνομα τοῦ ἐκ μητρὸς πάππου του. Στὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς παρατηρεῖται δυσεξήγητη συντακτικὴ ἀσυνέπεια, καθώς, ἐνῷ τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα καὶ τοῦ γιοῦ τίθενται στὴν ὀνομαστική, ἐκεῖνο τῆς μητέρας

τίθεται στὴν δοτική, ὅπως ἄλλωστε καὶ ἡ λέξη *ἥρωσι* στὸν τελευταῖο στίχο. Τὸ συντακτικὸ λάθος τοῦ δεύτερου στίχου πάντως μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ ἀπὸ τὴν σίγηση τοῦ δεύτερου στοιχείου τῆς διφθόγγου -*āι*, ποὺ ἐνίοτε ὁδηγεῖ τοὺς συντάκτες/χαράκτες σὲ «ὑπερορθὲς» γραφὲς αὐτοῦ τοῦ εἴδους (βλ. ἀρ. **95**, ἀνωτέρω). Ἡ ἐπιγραφὴ παρουσιάζει ὀνοματολογικὸ ἐνδιαφέρον, τόσο λόγῳ τῆς παρουσίας παραδοσιακῶν μακεδονικῶν ὀνομάτων (Παρμενίων, ἀλλὰ καὶ Μένανδρος), ὅσο καὶ λόγῳ τῆς παρουσίας τοῦ πρωτοεμφανιζομένου Μεθωνάδης, ποὺ προφανῶς ὀφείλεται στὴν γνωστὴ πόλη τῆς Πιερίας, καὶ τοῦ σπανιώτατου Ἀννίκα, ὀνόματος γνωστοῦ μόνον ἀπὸ ἐπιτύμβιο μνημεῖο τοῦ Δυρραχίου (*I. Epidamnos* 106)· ἡ συχνὴ ὅμως ἐμφάνιση τοῦ ἀρσενικοῦ Ἀννίκας (γεν. Ἀννίκαντος) στὴν Χαλκιδική (Hatzopoulos, *Chalcidique* 20, 21, 54) δὲν εὐνοεῖ τὴν ὑπόθεση ὅτι τὸ ὄνομα εἶναι ἰλλυρικό.

188. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 5 <95>. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1914 ἀπὸ τὸν A. Plassart «ἐντὸς οἰκίας» στὴν Ἔδεσσα. Σύμφωνα μὲ τὸ βιβλίο καταγραφῶν «εὑρίσκετο ἐντοιχισμένη εἰς τὸν ἀριστερὸν τοῖχον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου καὶ ἐφυλάχθη εἰς τὴν οἰκίαν Καλλιντσάντση», ἀπ' ὅπου τὴν περισυνέλεξε ὁ Τσαϊλακόπουλος. Δὲν εἶναι σαφὲς ἐὰν πρόκειται γιὰ τὴν οἰκία ποὺ μνημονεύει ὁ Plassart ἢ γιὰ διαφορετικὴ ἐκδοχὴ τῆς προελεύσεώς της. Ἐὰν πράγματι ἦταν ἐντοιχισμένη στὸν ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου, ἡ στήλη μᾶλλον προέρχεται ἀπὸ τὸ βόρειο νεκροταφεῖο τῆς ἄνω πόλεως (γιὰ τὸ ὁποῖο βλ. Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 89). Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι κατὰ τὴν περιοδεία τῶν Edson καὶ Cormack τὸ 1936 φυλασσόταν ἤδη στὴν Συλλογή.

Ἐπιτύμβια στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, μὲ ἀετωματικὴ ἐπίστεψη κατὰ τὸν Plassart, ἀλλὰ σήμερα ἐλλιπὴς ἄνω, ἀποκεκρουμένη κάτω ἀριστερὰ καὶ γενικὰ φθαρμένη. Στὸν κορμό, μέσα σὲ βάθυσμα, ἀνάγλυφη παράσταση νεκροδείπνου: ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιά, καθιστῆς γυναικὸς κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ δεξιά, δύο ἀνδρῶν κατ' ἐνώπιον, ἀνακεκλιμένων στὴν ἴδια κλίνη πίσω ἀπὸ μικρὸ τριποδικὸ τραπέζι, καὶ τριῶν ὄρθιων μορφῶν κατ' ἐνώπιον, ἀνδρός, παιδιοῦ καὶ γυναικός. Πίσω ἀπὸ τὶς τρεῖς αὐτὲς μορφὲς διακρίνονται ἄλλες τρεῖς σὲ χαμηλὸ ἀνάγλυφο: δύο ἀνδρικὲς κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ ἀριστερὰ καὶ μία γυναικεία κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ δεξιά. Τὰ πρόσωπα ὅλων τῶν κύριων μορφῶν εἶναι ἀποκεκρουμένα. Διαστάσεις: 1,32 x 0,84 x 0,10 (ἀρχικὲς κατὰ Plassart), 0,84 x 0,85 x 0,13 (σήμερα μετὰ τὴν ἀπώλεια τοῦ ἄνω μέρους). Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν ταινία τῆς χαμένης σήμερα ἐπιστέψεως (ὁ πρῶτος στίχος) καὶ κάτω ἀπὸ τὸ βάθυσμα (οἱ ὑπόλοιποι τέσσερες).

A. Plassart, *BCH* 47 (1923) 186 (*SEG* 2 [1924] 402)· Edson - Cormack, *Notebook* 125 (J. M. R. Cormack, *Ἀρχαία Μακεδονία* I [1968 (1970)] 201-202, ἀρ. 16 καὶ πίν. 40α)· Kalaitzi, *Tombstones* ἀρ. 112.

Πρβλ. *BullEpigr* 1971, 395· Schmidt, *Hellenistische Grabreliefs* 33, σημ. 192· Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 199-200, ἀρ. 5 <95>· Tataki, *Edessa* 40, ἀρ. 76· 42, ἀρ. 92· 58, ἀρ. 208· 59, ἀρ. 212· 61, ἀρ. 223· 73, ἀρ. 300 καὶ 74, ἀρ. 301· Π. Χρυσοστόμου, *ΑΔ* 53 (1998) *Μελ.* [2002] 309 (γιὰ τὴν παράσταση)· Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα* 75, εἰκ. 71· τῆς ἰδίας, *Νεκροταφεῖα* 96 (μὲ ἀναφερόμενη προέλευση ἀπὸ διαφορετικὸ σημεῖο τῆς ἄνω πόλεως). Βλ. καὶ http://hdl.handle.net/2374.OX/467 (φωτογραφία ἐκτύπου συλλογῆς Cormack).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος–1ος αἰ. π.Χ.

Ἥρ[ω]ες

ἀνάγλυφο

[Φ]ίλα Ἐ̣πικράτης Μ̣[έ]νανδρος Νικάνωρ
Μ̣ένωνος Μενάνδρου Ἐπικράτου Ἐπικράτου
Δ[ημ]έας Φ̣ίλα
[Ἐ]πι[κρά]τους Ἐπικράτου.

Στ. 1: Σύμφωνα μὲ τὴν δημοσίευση τοῦ Plassart. Στ. 2: ΙΛΑ[---]ΚΙΑΤΗ[---]*ανδρος Νικάνωρ* Plassart, *SEG*· [.]ΙΛΑ[---]Ε[.]Κ[.]ΑΙΙ[. .] ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ ΝΙΚΑΝΩΡΙ Cormack (*Notebook*), ἀλλὰ *Φίλα Ἐπικράτης Μένανδρος, Νικάνωρ* Cormack (*Ἀρχαία Μακεδονία*). Στ. 2: *Ξένωνο[ς ---]*ΝΝΙΛ*[--- ---] Ἐπικράτου[ς]* Plassart, *SEG*· [.]ΕΝΩΝΟΣ[. .]ϒ̣Ι[. . .]ΝΝΙΛΡΟΥ[---]ΠΙΚΡΑΤΟ[---] ΕΠΙΚΡΑΤΟΥ Cormack (*Notebook*), ἀλλὰ *Μένωνος Μενάνδρου Ἐπικράτους Ἐπικράτους* Cormack (*Ἀρχαία Μακεδονία*)· κανένα ἀπὸ τὰ δύο τελικὰ σίγμα τῶν γενικῶν Ἐπικράτου δὲν εἶναι ὁρατό. Στ. 4: ΟΙΛΛΙ στὸ τέλος τοῦ στίχου Plassart, *SEG*· ΛΛ[.]ΕΑΣ[---]ΟΙΛ Cormack (*Notebook*)· Λ[.]ΕΑΣ *Φίλα* Cormack (*Ἀρχαία Μακεδονία*). Στ. 5: *Ἐπικράτους* στὸ τέλος τοῦ στίχου Plassart· ΕΠΙΚΡΑΤΟ Cormack (*Notebook*), θεωρώντας ὅτι ὑπῆρχε καὶ πέμπτος στίχος μὲ τὰ γράμματα ΕΠΙ[---]ΤΟΙΣ, ἀλλὰ *Ἐπικράτους Ἐπικράτους* Cormack (*Ἀρχαία Μακεδονία*). Τὸ τελικὸ σίγμα τοῦ δεύτερου ὀνόματος δὲν εἶναι ὁρατό.

Εἶναι προφανὲς ὅτι πρόκειται γιὰ οἰκογενειακὸ ἐπιτύμβιο μνημεῖο τοῦ ζεύγους Ἐπικράτους καὶ Φίλας καὶ τῶν τέκνων τους Μενάνδρου, Νικάνορος, Δημέα καὶ Φίλας. Τὰ ἀνθρωπωνύμια Νικάνωρ καὶ Φίλα εἶναι διαλεκτικὰ μακεδονικά, ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνομα Μένανδρος ἐπιχωριάζει στὴν Μακεδονία. Τὰ Μένων, Δημέας καὶ Ἐπικράτης ἔχουν πανελλήνια διάδοση.

Γιὰ τὴν σύγχυση μεταξὺ πρωτοκλίτων καὶ σιγμολήκτων τριτοκλίτων (*Ἐπικράτους / Ἐπικράτου*) ἤδη ἀπὸ τὴν ἑλληνιστικὴ περίοδο, βλ. Brixhe, *Grec anatolien* 68-69 καὶ *EKM* Α΄ σελ. 509· πρβλ. ἀρ. **299** καὶ **503**, κατωτέρω.

189. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 109. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1972 στὸν τάφο 14 συστάδος τάφων τοῦ δυτικοῦ νεκροταφείου (Ἐργατικὸ Κέντρο Ἐδέσσης).

Ἐπιτύμβια ἀετωματικὴ στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, σωζόμενη σὲ δέκα κύρια τεμάχια, μὲ ἀνάγλυφη παράσταση ἐντὸς ὀρθογώνιου βαθύσματος. Τὰ τέσσερα συναρμόζοντα καὶ συγκολλημένα θραύσματα συναπαρτίζουν τὸ κάτω τμῆμα τῆς στήλης (ἀποκεκρουμένο καθ' ὅλες τὶς πλευρές): τὰ κάτω ἄκρα τῶν μορφῶν τῆς ἀνάγλυφης παραστάσεως, τὸ μεγαλύτερο τμῆμα τοῦ πλαισίου τῆς ἐπιγραφῆς, τὴν ἀπόληξη τοῦ κορμοῦ καὶ τμῆμα τοῦ ἐμβόλου πακτώσεως. Ἀπὸ τὶς ἀνάγλυφες μορφὲς σώζονται, ἀπὸ ἀριστερὰ πρὸς τὰ δεξιά: ἡ ἀπόληξη καθίσματος καὶ ὑποποδίου ἀπὸ τὸ σύνολο μιᾶς καθιστῆς μορφῆς, τὰ ἄκρα πόδια ὄρθιας ἀνυπόδητης ἀνδρικῆς μορφῆς, στραμμένης πρὸς τὴν καθήμενη, τὰ ἄκρα πόδια μιᾶς ἀκόμη ὄρθιας ἀνυπόδητης ἀνδρικῆς μορφῆς, καθὼς καὶ τὰ ἄκρα πόδια καὶ ἡ παρυφὴ τοῦ χιτῶνος ὄρθιας γυναικείας μορφῆς. Σὲ μὴ συναρμόζον θραῦσμα διατηρεῖται τμῆμα δύο δεξιούμενων μορφῶν: μιᾶς καθιστῆς ἐπὶ δίφρου γυναικείας, ἐνδεδυμένης χιτῶνα καὶ ἱμάτιο, καὶ ὄρθιας ἀνδρικῆς (προφανῶς οἱ δύο

πρῶτες τῶν ἀνωτέρω περιγραφομένων). Δύο ἀκόμη μὴ συναρμόζοντα καὶ ἀποκεκρουμένα καθ' ὅλες τὶς πλευρὲς θραύσματα σώζουν, τὸ ἕνα (συγκείμενο ἀπὸ δύο συγκολλημένα μικρότερα θραύσματα), τμῆμα μορφῆς δούλου κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ δεξιά, καί, τὸ δεύτερο, ἀποτύπωμα ἀποκεκρουμένης μορφῆς κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ δεξιά. Ἕνα ἐπὶ πλέον θραῦσμα σώζει τὸ δεξιὸ τμῆμα τοῦ ἰωνικοῦ τύπου «θριγκοῦ» τῆς στήλης: ἡ παράσταση πλαισιωνόταν ἀπὸ παραστάδες μὲ ἐπίκρανα, οἱ ὁποῖες στήριζαν ταινία ἐν εἴδει ἐπιστυλίου, γεισίποδες καὶ ἀνάγλυφο ἀέτωμα μὲ τρία ἀρχικῶς ἀκρωτήρια. Τρία, τέλος, ἐπὶ πλέον θραύσματα δὲν διασώζουν τμῆμα παραστάσεως ἢ ἐπιγραφῆς. Διαστάσεις τῶν τεσσάρων συγκολλημένων τεμαχίων: 0,34 x 0,87 x 0,06. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐντὸς ἐλαφρὰ βαθυσμένου ὀρθογωνίου πλαισίου κάτω ἀπὸ τὸν ἀναγλυφικὸ πίνακα. Ὕψος γραμμάτων: 0,02. Διάστιχο: 0,01.

Ἀδημοσίευτη· πρβλ. *ΚΑΑΣΕδ* 109.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος-1ος αἰ. π.Χ.

[Φι]λοξέ[νᾳ (;) Ἀγ]γέλου ^{vv} Ἀπολλοδώρῳ Φιλοξένου ^{vv} Φιλοξένῳ Λάγου
[.]οννάν̣[ᾳ Ἀπ]ολλοδόρου ^{v} Φιλοξένωι Ἀγγέλου ^{v} Καλλῷ Φιλοξένου.

Στ. 1-2: τὸ τελευταῖο γράμμα τῶν στίχων ἐκτὸς τοῦ ὀρθογωνίου πλαισίου. Στ. 2: Στὴν ἀρχὴ τοῦ στίχου ὑπάρχει χῶρος γιὰ ἕνα μόνον γράμμα. Πρόκειται προφανῶς γιὰ γραφὴ τοῦ γνωστοῦ ὀνόματος *Κυννάνα* (βλ. *ΕΚΜ* Α΄ 23 καὶ 391), ἡ ὁποία ἀντανακλᾶ τὴν διατήρηση τῆς προφορᾶς /u/ στὴν μακεδονικὴ διάλεκτο τοῦ φωνήματος, ποὺ ἐξελίχθηκε σὲ /y/ στὴν ἀττική, καὶ τὴν ὅλο καὶ πιὸ κλειστὴ προφορὰ τοῦ παλαιοῦ /o/· βλ. στὸ σχετικὸ σημείωμα στὰ εὑρετήρια καὶ ἀρ. **66**, ἀνωτέρω.

Πρόκειται καὶ πάλι γιὰ οἰκογενειακὸ ἐπιτύμβιο μνημεῖο, ἂν καὶ οἱ σχέσεις –σὲ δύο περιπτώσεις ἀκόμη καὶ οἱ ταυτότητες– τῶν νεκρῶν παραμένουν ἀβέβαιες. Τὸ πρῶτο ὄνομα τοῦ πρώτου στίχου εἶναι μᾶλλον Φιλοξένα Ἀγγέλου καὶ ὄχι Φιλόξενος Ἀγγέλου, ὁ ὁποῖος ἀναγράφεται στὸν δεύτερο στίχο, τὸ δὲ πρῶτο ὄνομα τοῦ δευτέρου στίχου εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ ἀμάρτυρο *Κοννάνα (βλ. στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα). Τὸ πιθανώτερο στέμμα εἶναι τὸ ἑξῆς:

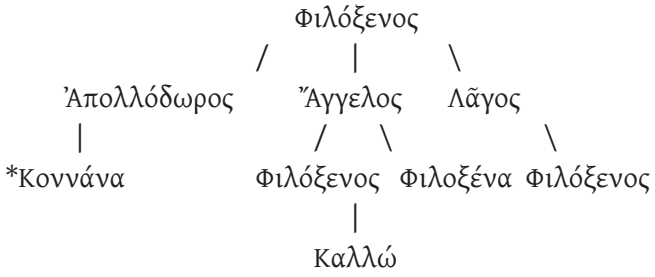

Τὰ ἀνθρωπωνύμια Φιλόξενος, Ἀπολλόδωρος, Ἄγγελος, Καλλὼ εἶναι πανελλήνια. Ὡστόσο τὸ πρῶτο εἶναι ἰδιαίτερα δημοφιλὲς στὴν Μακεδονία (μόνον στὴν Βέροια εἶναι γνωστὰ πέντε ἄτομα ποὺ φέρουν αὐτὸ τὸ ὄνομα [*ΕΚΜ* Α΄ 4, 60, 68, 269], πρβλ. Tataki, *Macedonians* 45, ἀρ. 5· 452, ἀρ. 58 καὶ 453, ἀρ. 59), τὸ δὲ διαλεκτικὸ θηλυκὸ Φιλοξένα μαρτυρεῖται καὶ στὴν Βέροια (*ΕΚΜ* Α΄ 200). Τὸ ὄνομα Ἄγγελος ἐμφανίζεται γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Μακεδονία. Τὸ θηλυκὸ

ἀνθρωπωνύμιο Καλλὼ ἐπιχωριάζει στὴν Κεντρικὴ Ἑλλάδα (πρβλ. τὸ οἰκεῖο λῆμμα στὸ *LGPN* ΙΙΙ.Β). Μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν τὰ δύο διαλεκτικὰ καὶ σχετικὰ σπάνια ἀνθρωπωνύμια. Γιὰ τὸ ὄνομα Λᾶγος, τὸ πατρώνυμο τοῦ Πτολεμαίου, ὑπάρχουν ἐκτὸς Ἐδέσσης (βλ. ἀρ. **210**, κατωτέρω) μόνον δύο ἄλλες μαρτυρίες σὲ μακεδονικὲς ἐπιγραφές, ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη (βλ. O. Masson, *ZPE* 98 [1993] 158-60 = *OGS* ΙΙΙ 150-52). Γιὰ τὸ ὄνομα Κυννάνα, βλ. στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα. Ἡ ἀνακολουθία στὴν γραφὴ τῶν τύπων τῆς δοτικῆς ἑνικοῦ (Ἀπολλοδώρῳ Φιλοξένου, Φιλοξένῳ Λάγου, Καλλῷ Φιλοξένου, ἀλλὰ Φιλοξένωι Ἀγγέλου) ὀφείλεται στὴν σίγηση τοῦ δεύτερου στοιχείου τῆς διφθόγγου (πρβλ. ἀρ. **187**, ἀνωτέρω).

190. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 278. Κατὰ μὲν τὸν Φ. Πέτσα «ἐπιφανειακὸν εὕρημα (τοῦ 1968) ἐκ τοῦ ὑψώματος τοῦ ἐξωκκλησίου τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ», κατὰ δὲ τὸ βιβλίο καταγραφῶν εὕρημα ἐκ περισυλλογῆς (τοῦ 1971) ἀπὸ τὸ οἰκόπεδο ἐργοστασίου τῶν ἀδελφῶν Τριαντοπούλου.

«Στήλη» ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, ἀκανόνιστου σχήματος, μὲ ἔντονη μείωση ἄνω ἀριστερὰ καὶ (σκόπιμη) ἀπόκρουση κάτω ἀριστερὰ καὶ δεξιά, μὲ στόχο τὴν δημιουργία ἑνὸς δυσανάλογα μεγάλου ἐμβόλου στηρίξεως. Φέρει ἐγχάρακτη παράσταση ἀνδρικῆς μορφῆς κατ' ἐνώπιον μὲ κοντὸ χειριδωτὸ χιτῶνα, ἐνδεχομένως περισκελίδα, ὅπως παρατηρεῖ ἡ Ἀναστασία Χρυσοστόμου, καὶ ψηλὰ ὑποδήματα, ποὺ σπένδει ἀπὸ οἰνοχόη μὲ τὸ προτεταμένο δεξιὸ χέρι, καὶ κρατεῖ ἀντικείμενο ποὺ προσομοιάζει σὲ σχηματοποιημένο ἑρμαϊκὸ κηρύκειο στὸ κεκαμμένο ἀριστερό. Διαστάσεις: 0,59 x 0,36 x 0,09. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐπάνω (οἱ δύο πρῶτοι στίχοι) καὶ ἑκατέρωθεν (οἱ δύο τελευταῖοι) τῆς παραστάσεως. Ὕψος γραμμάτων: 0,018-0,02. Διάστιχα: 0,007-0,02.

Φ. Πέτσα, *ΑΔ* 24 (1969) *Χρον.* [1970] 306 καὶ πίν. 316γ (J. P. Michaud, *BCH* 95 [1971] 958 καὶ εἰκ. 352)· Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 220-21, ἀρ. 507 καὶ πίν. 89.

Πρβλ. Tataki, *Edessa* 31, ἀρ. 17 καὶ 53, ἀρ. 169· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 532, ἀρ. 1.

Ἀπόγραφο, φωτογραφία, ἔκτυπο.

3ος αἰ. μ.Χ.

Κοΐντα Ἀλεξάν-
δρῳ τῷ γλυκυτά-
τῳ ἀν — δρεὶ μνί-
ας χά — ριν.

Τὸ λατινικῆς προελεύσεως (Quinta) ὄνομα τῆς ἀναθέτριας ἀπαντᾶ στὸ ὀνομαστικὸ τῆς Κύρρου (βλ. ἐπιγραφὴ ἀρ. **428** τῆς Γυρβέας, κατωτέρω), στὴν Ἡράκλεια Λυγκηστίδα (*IG* Χ 2, 2, 102), τὴν Βέροια (*ΕΚΜ* Α΄ 135, 344, *I. Leukopétra* 16) καὶ τὴν Θεσσαλονίκη (*IG* Χ 2, 1, 855).

191. Ἐπισημάνθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν Ν. Τσαϊλακόπουλο τὸν Μάρτιο τοῦ 1937 στὴν περιοχὴ τοῦ Λόγγου, κοντὰ στὴν μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὅταν νεροποντὴ ἀνέδειξε ἀρχαιότητες τὶς ὁποῖες ἐπεσήμανε ὁ ἴδιος σὲ ἀναλυτικὴ ἀναφορά του πρὸς τὴν Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων

Μακεδονίας (ἀρ. πρωτ. 2079/37). Ἐν συνεχείᾳ μεταφέρθηκε προφανῶς στὴν μονή, ἀφοῦ ὁ Cormack τὴν ἐντόπισε, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ 1968, ἐντοιχισμένη στὴν νοτιοδυτικὴ γωνία τοῦ περιβόλου τῶν κελλιῶν τῆς μονῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος στὸν Λόγγο. Ἐκεῖ τὴν ἐμελέτησε καὶ ὁ Κ. Σταλίδης πρὶν ἀπὸ τὸ 1977. Δὲν ἐντοπίσθηκε τὸ 1982.

Ἄνω τμῆμα βωμοῦ ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, ἀποκεκρουμένο ἄνω, μὲ ὁριζόντια ἐπίστεψη καί, σὲ ἀψιδωτὸ βάθυσμα, ἀνάγλυφη παράσταση ἥρωος ἱππέως πρὸς τὰ δεξιά, ὅπου φίδι περιελίσσεται γύρω ἀπὸ δένδρο ποὺ ὁρίζει τὸ βάθυσμα. Διαστάσεις (Cormack): 0,63 x 0,50. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ κυμάτιο τῆς ἐπιστέψεως καὶ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίστεψη. Ὕψος γραμμάτων: 0,02. Διάστιχα: 0,005 (στ. 2-3), 0,015 (στ. 3-4).

J. M. R. Cormack, *ArchPF* 22 (1973) 208, ἀρ. 12· Σταλίδη, *Ἁγία Τριάδα* 71-72, ἀρ. 8, εἰκ. 20 καὶ πίν. 33β καὶ 34α (παραδόξως ὡς ἀδημοσίευτη, ἰσχυριζόμενος, προφανῶς ἐκ παραδρομῆς, ὅτι δὲν περιλαμβάνεται στὸ ἄρθρο τοῦ Cormack).

Πρβλ. *SEG* 35 (1985) 739· Tataki, *Edessa* 55, ἀρ. 184 καὶ 63, ἀρ. 238 καὶ 239· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 419, ἀρ. 625.20 καὶ ἀρ. 625.26.

169/70 μ.Χ.

Ἔτους $^{vac.}$ ΖΙ$^{\nu}$Τ.
Οὐλπία Ῥεκέπτα Οὐλπίῳ
Ἀπολλωνείῳ ἀνδρὶ καὶ
Λυκείνῳ τῷ υἱῷ καὶ ἑαυτῇ.

Στ. 2: *Οὐλπιαρὲ Κέπτα* Σταλίδης. Στ. 3: *Ἀπόλλων [ε]ίῳ* μεταγράφει ὁ Σταλίδης, ἀλλὰ ἑρμηνεύει σωστὰ τὶς δύο λέξεις ὡς τὸ ὄνομα *Ἀπολλώνιος*. Ὁ Cormack ἀποδίδει τὴν παράλειψη τοῦ ἄρθρου σὲ ἁπλογραφία μετὰ τὴν παρόμοια κατάληξη τοῦ ὀνόματος.

Τὸ λατινικὸ παρωνύμιο Receptus/Recepta ἀπαντᾶ καὶ στὴν Βέροια (*EKM* Α΄ 142Β καὶ 311· πρβλ. τὸ ἑλληνικὸ Προσδόχη, ἀρ. **210**, κατωτέρω).

192. Ἐπισημάνθηκε λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1874 ἀπὸ τὸν Δ. Πλαταρίδη ἐντοιχισμένη στὸ δάπεδο, δύο μέτρα ἀπὸ τὴν πύλη, στὸ μέσον τοῦ κλίτους τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου (ἀντίγραφο τοῦ ἀπογράφου του παρέδωσε ὁ Ἐδεσσαῖος Ἀθανάσιος Πετρὼφ στὸν Τσέχο καθηγητὴ C. Jireček στὴν Σόφια τὸ 1883). Ἐκεῖ τὴν ἐμελέτησε ὁ Cormack τὸ 1936. Ἡ ἐκκλησία καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς τὸ 1944, καὶ τὰ ἴχνη τῆς ἐπιγραφῆς χάνονται ἔκτοτε.

Πλάκα (;) ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο· «ἔχει δύο ἁδρὰ κατεργασμένα πλαίσια, τὸ ἕνα ἄνω καὶ τὸ ἄλλο κάτω. Ὕψος 1,50. Πλάτος 0,475-0,52. Ὕψος γραμμάτων 0,035-0,045» (Cormack). Διάστιχα: ± 0,02 (βάσει τῆς φωτογραφίας τοῦ ἐκτύπου).

Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις* 10 (Duchesne – Bayet, *Mémoire* 106, ἀρ. 145· Kaestner, *De Aeris* 62, ἀρ. 29· Δήμιτσα, *Μακεδονία* 41, ἀρ. 14)· E. Bormann, *AEMÖ* 12 (1888) 191, ἀρ. 11 (ὡς ἀδημοσίευτη, βάσει τοῦ ἀντιγράφου τοῦ Πετρώφ)· Edson - Cormack, *Notebook* 118 (J. M. R. Cormack, *BSA* 58 [1963] 22, ἀρ. 2, πίν. 5, 2· *SEG* 24 [1969] 534)· Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 156-157 καὶ 205 (μὲ λάθη στὴν ἀνάγνωση καὶ στὸν χωρισμὸ τῶν στίχων ποὺ δὲν ἀναπαράγονται στὸ ὑπόμνημα).

Πρβλ. M. N. Tod, *BSA* 24 (1919-1921) 58, ἀρ. 94 (γιὰ τὴν χρονολογία)· *BullEpigr* 1965, 234· Tataki, *Edessa* 35, ἀρ. 42 καὶ 36, ἀρ. 48· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 114, ἀρ. 89.33 καὶ 124, ἀρ. 89.185· βλ. καὶ http://hdl.handle.net/2374.OX/217 (φωτογραφία ἐκτύπου συλλογῆς Cormack).

περ. Μάϊος 234 μ.Χ.

Σῆμα μέν μοι ἐποί̲-
ησεν Αὐρήλιος Ἀλέ-
ξανδρος Αὐρηλίᾳ Ἀρί-
στῃ τῇ γλυκυτάτῃ συμβί-
ῳ μνίας χάριν. ❦
Ἐν τῷ ΑΠΤ Δεσίου.

Στ. 1: ΜΗΜΑ ἀπόγραφο Πλαταρίδη, ποὺ μεταγράφεται ὡς *μ(ν)ῆμα* ἀπὸ τοὺς Duchesne, Bormann, Kaestner καὶ Δήμιτσα· *Σῆμα* Cormack καὶ *SEG*. Στ. 1-2: *ἐπό|ησεν* Cormack καὶ *SEG* βάσει τοῦ ἐκτύπου, ὅπου καὶ τὸ ὄμικρον δὲν φαίνεται πλήρως· τὸ ἀπόγραφο ὅμως τοῦ Πλαταρίδη σημειώνει ΕΠΟΙ|ΗΣΕΝ. Στ. 2: ΑΥΡΙΛΙΟΣ τὸ ἀπόγραφο τοῦ Πλαταρίδη, ποὺ διορθώνεται ὡς *Αὐρ(ή)λιος* στὶς ἐκδόσεις ποὺ ἐξαρτῶνται ἀπὸ αὐτόν· *Αὐρήλιος* Cormack καὶ *SEG*. Στ. 4-5: ΓΛΥΚΥΤΑΤΗΕΥΜΒΙ|Ω τὸ ἀπόγραφο τοῦ Πλαταρίδη, ποὺ μεταγράφουν *γλυκυτάτῃ (σ)υμβίῳ* οἱ Duchesne καὶ Δήμιτσας καὶ *γλυκυτάτη συμβίω* ὁ Bormann, διορθώνοντας σιωπηρὰ τὸ ἀπόγραφο· ΓΛΥΚΥΤΑΤΗΤΗΣΥΜΒΙ|Ω ἀντιγράφει ὁ Cormack καὶ μεταγράφει *γλυκυτάτῃ συμβίlω*. Στ. 5: ΜΝΗΑΣ τὸ ἀπόγραφο τοῦ Πλαταρίδη, ποὺ ἀντιγράφει ΜΝΙΑ[Σ], ἀλλὰ μεταγράφει *μνίας* ὁ Duchesne, *μνήας* ὁ Bormann, *μν(εί)ας* ὁ Kaestner, *μνίας* ὁ Δήμιτσας καὶ ὁ Cormack. Τὸ σχόλιο τοῦ Duchesne «le Σ de μνίας (l. 5) (est) un Η» δὲν εἶναι κατανοητό. Στ. 6: ΑΤΤ τὸ ἀπόγραφο τοῦ Πλαταρίδη, ποὺ διορθώνει ὡς Π ὁ Duchesne («le Π de la date est formé par deux Τ») τὸν ὁποῖο ἀκολουθοῦν οἱ Kaestner καὶ Δήμιτσας· ὁ Bormann ἀδυνατεῖ νὰ ἑρμηνεύσει («Der Schluss der Inschrift ist mir unverstandlich»)· ΑΠΤ Cormack καὶ *SEG*.

Ἡ ἀνώνυμη χρονολόγηση εἶναι ἡ ἐπαρχιακή, ὡς συνήθως στὴν Ἔδεσσα (βλ. ὅμως ἀρ. **386**, κατωτέρω). Ἀξιοσημείωτος εἶναι ὁ «ποιητικὸς» λόγος στοὺς στ. 1-2 (μὲ τὴν νεκρὴ νὰ ὁμιλεῖ σὲ πρῶτο πρόσωπο), ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει συνέχεια στὸ λοιπὸ ἐπιτύμβιο.

193. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 201. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1962 κατὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ ἐργοστασίου τῆς ΔΕΗ βορείως τοῦ τείχους τῆς κάτω πόλεως καὶ μεταφέρθηκε στὴν Συλλογή.

Βωμὸς ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ ἐγγεγραμμένη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη, μὲ σχηματοποιημένους μηνίσκους στὸ τύμπανο. Διαστάσεις: 1,22 x 0,53 x 0,34. Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν κύρια ὄψη τοῦ κορμοῦ. Ὕψος γραμμάτων: 0,03. Διάστιχα: 0,005.

J. M. R. Cormack, *ArchPF* 22 (1973) 206, ἀρ. 8, εἰκ. 7 (Spiliopoulou-Donderer, *Grabaltäre* 204-205, ἀρ. Ε1).

Πρβλ. *BullEpigr* 1974, 330· Tataki, *Edessa* 34, ἀρ. 39 καὶ 57, ἀρ. 197· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 498, ἀρ. 97.20.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Νοέμβριος 204 μ.Χ.

Ἔτους ΒΝΤ, μη-
νὸς Ἀπελ(λ)αί-
ου ΔΙ.
Μάξιμος Ἀ-
σκληπιάδι
τῇ γλυκυτά-
τῃ συμβίῳ
μνείας
χάριν.
❦

Στ. 2: Τὸ δεύτερο λάμβδα χαράχθηκε ἐκ παραδρομῆς ὡς ἄλφα. Στ. 3: Ἡ ἀντιστροφὴ τῶν ψηφίων τῆς ἡμερομηνίας εἶναι ἀσυνήθιστη.

Τὰ κοινότατα ὀνόματα τοῦ ἐπιτυμβίου ἀπαντοῦν καὶ σὲ ἄλλες ἐπιγραφὲς τῆς Ἔδεσσας (βλ. ἀρ. **134** καὶ **158**, ἀνωτέρω).

194. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 215 <77>. Ἄγνωστες συνθῆκες εὑρέσεως.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, συγκείμενη ἀπὸ δύο τεμάχια, ἐλαφρὰ ἀποκεκρουμένη κάτω ἀριστερά, μὲ ἐγχάρακτη, σχηματικὰ ἀετωματικὴ ἐπίστεψη. Διαστάσεις: 1,465 x 0,47 x 0,13. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίστεψη. Ὕψος γραμμάτων: 0,02. Διάστιχα: 0,01.

J. M. R. Cormack, *ArchPF* 22 (1973) 209, ἀρ. 17 (*BullEpigr* 1974, 330, μὲ διόρθωση τοῦ ὀνόματος). Πρβλ. Tataki, *Edessa* 34, ἀρ. 34 καὶ 39, ἀρ. 72.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος-3ος αἰ. μ.Χ.

Ἀπολλωνία Γεν-
[θ]ίῳ τῷ ἀνδρὶ μνή-
μης χάριν.
❦

Στ. 1-2: *Γεν|[τ]ίῳ* Cormack· *Γεν|[θ]ίῳ* οἱ Robert.

Τὸ κοινότατο γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιο Ἀπολλωνία μαρτυρεῖται γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Ἔδεσσα. Τὸ ὄνομα Γένθιος εἶναι ἰλλυρικό (πρβλ. Krahe, *Altillyrischer Personennamen* 53-54), ἀλλὰ ἀπαντᾶ καὶ στὴν βορειοδυτικὴ μεθόριο τῆς Μακεδονίας (*IG* X 2, 2, 367).

195. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 189. Ἐπισημάνθηκε στὴν περιοχὴ τοῦ Λόγγου καὶ παραδόθηκε στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία ἀπὸ τὸν Ἀ. Γαζέπη τὸ 1943.

Ἄνω ἀπότμημα ἀρράβδωτου κιονίσκου ἀπὸ ὑπόφαιο μάρμαρο. Διαστάσεις: 0,195 x 0,24 (διάμετρος). Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὸ κυμάτιο. Ὕψος γραμμάτων: 0,028. Διάστιχα: 0,004.

Ἀδημοσίευτη· πρβλ. *ΚΑΑΣΕδ* 189.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος–3ος αἰ. μ.Χ.

Τουάρτα
Γοργόνῳ
τῷ γλυκυτ[ά]-
[τῳ ----------]

Τὸ γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιο Τουάρτα δὲν μαρτυρεῖται ἀλλοῦ. Πρόκειται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα γιὰ τὸ λατινικὸ ὄνομα Quarta (χαρακτικὸ λάθος;), τὸ ὁποῖο ὑπὸ τὴν μορφὴ Κουάρτα ἀπαντᾶ στὴν Βέροια (*ΕΚΜ* Α΄ 353). Τὸ σπάνιο ἀνθρωπωνύμιο Γόργονος ἐμφανίζεται γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Μακεδονία.

196. Ἀρχαιολικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 2071. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1980 ἐντοιχισμένος στὴν ἀνατολικὴ ἐξωτερικὴ ὄψη τοῦ τείχους στὸν Λόγγο.

Βωμὸς ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο ἀποκεκρουμένος κάθετα κατὰ τὴν ἐπίστεψη καὶ τὴν βάση συνεπείᾳ τῆς δεύτερής του χρήσεως ὡς οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ. Διαστάσεις: 1,20 x 0,45 x 0,385. Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν κυρία ὄψη τοῦ κορμοῦ. Ὕψος γραμμάτων: 0,025. Διάστιχα: 0,03.

Ἀδημοσίευτη.

Πρβλ. Χρυσοστόμου, *Ὀχύρωση* 523 καὶ 525.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος–3ος αἰ. μ.Χ.

Δωρὶς Γρά-
πτῳ τῷ ἀνδρὶ
ἐκ [τῶν] αὐτῆ[ς],
[μνή]μης
[χά]ριν. ❦

Τὸ γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιο Δωρὶς εἶναι σχετικὰ κοινό, ἀπαντᾶ δὲ δύο φορὲς στὴν γειτονικὴ Βέροια (*ΕΚΜ* Α΄ 38 καὶ 494). Τὸ ἀνδρικὸ ἀνθρωπωνύμιο Γράπτος μαρτυρεῖται στὴν βόρειο Μακεδονία (*IG* X 2, 2, 125), τὸ δὲ θηλυκὸ Γράπτη στὴν ἴδια τὴν Ἔδεσσα (ἀρ. **263**, κατωτέρω), τὴν Βέροια (*ΕΚΜ* Α΄ 309) καὶ τὴν Θεσσαλονίκη (*IG* X 2, 1, 921). Στὴν Ἔδεσσα ἐμφανίζεται ἐπίσης δύο φορὲς τὸ συναφὲς ὄνομα Γραφικός (βλ. ἀρ. **147**, ἀνωτέρω καὶ **258** κατωτέρω).

197. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 20. Περισυνελέγη προπολεμικῶς ἀπὸ τουρκικὴ κρήνη τῆς συνοικίας Φυλακῶν ἀπὸ τὸν Ν. Τσαϊλακόπουλο καὶ μεταφέρθηκε στὴν Συλλογή.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο ἐλλιπὴς ἄνω καὶ κάτω δεξιὰ καὶ μὲ ὀπὴ κάτω, ἀπὸ δεύτερη

χρήση ὡς κρήνη. Ἡ στήλη ἔφερε ἀρχικὰ παράσταση μέσα σὲ ὀρθογώνιο βάθυσμα, τοῦ ὁποίου σώζεται τὸ κάτω μέρος. Διαστάσεις: 0,65 x 0,32 x 0,07. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὸ πλαίσιο· τὰ γράμματα εἶναι κακότεχνα καὶ προδίδουν σαφῆ ἐπιρροὴ τῆς μικρογράμματης γραφῆς. Ὕψος γραμμάτων: 0,015-0,02. Διάστιχο: στ. 1-2: 0,02· στ. 2-3: 0,002.

Ἀδημοσίευτη.

Πρβλ. *ΚΑΑΣΕδ* 20 <30>· Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 203, ἀρ. 20/30 (μὲ μέρος τοῦ κειμένου μόνον).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

3ος αἰ. μ.Χ.

Δηλουμαίνης χάριν
τῷ εἰδίῳ ταίκινῳ μνῆς χά-
ριν Ζωσᾶς.

Στ. 1: ΔΙΔΟΥΜΕΝΗΣ ΧΑΡΙΝ Τσαϊλακόπουλος· *Δειδουμένης χάριν ΚΑΑΣΕδ*· ΔΗΛΟΥΜΑΙΝΗΣ ὁ λίθος. Στ. 2: Τὸ δεύτερο ἰῶτα τῆς δεύτερης λέξεως καὶ τὸ νῦ στὸ *μνῆς* χαράχθηκαν ἐκ τῶν ὑστέρων ψηλότερα.

Τὸ γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιο Δηλουμένη ἐμφανίζεται γιὰ πρώτη φορά, τουλάχιστον στὴν Μακεδονία, ἀλλὰ ὁ σχηματισμός του εἶναι σαφὴς καὶ ἀνάλογος ἐκείνου τῆς Φιλουμένας ποὺ μαρτυρεῖται στὴν Ἔδεσσα (ἀρ. **262**, κατωτέρω) καὶ τῆς Φιλουμένης ποὺ μαρτυρεῖται στὴν Βέροια (*ΕΚΜ* Α΄ 290 καὶ 323, πρβλ. τὸ ἀρσενικὸ Φιλούμενος στὴν ἴδια τὴν Ἔδεσσα, ἀρ. **181**, ἀνωτέρω). Στὴν ἀτημέλητη αὐτὴν ἐπιγραφὴ ΤΑΙΚΙΝΩ εἶναι γραφὴ ποὺ προδίδει τὴν δυσκολία τῆς προφορᾶς τῆς πρώτης συλλαβῆς τῆς λέξεως *τέκνῳ* ὡς κλειστῆς καὶ τὴν συνακόλουθη ἀνάπτυξη φωνήεντος ὑποστηρίξεως. Ἀπὸ τὴν ἀδέξια σύνταξη τοῦ κειμένου προκύπτει ὅτι ὁ Ζωσᾶς κατασκεύασε τὸν τάφο γιὰ τὴν θυγατέρα του Δηλουμένη.

198. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 1095. Τὸ ἄνω ἀπότμημα εἶχε ἀνακαλυφθεῖ τὸ 1971 στὴν ἐπίχωση τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς τῆς κάτω πόλεως. Τὸ κυρίως ἀπότμημα τοῦ βωμοῦ ἀνακαλύφθηκε τὸ 1982 κατὰ τὴν ἀπομάκρυνση ἐπιχώσεων ἐξωτερικὰ καὶ δεξιὰ τῆς νότιας πύλης, ὅπου προφανῶς εἶχε ἐπαναχρησιμοποιηθεῖ κατὰ τὴν ὑστερορρωμαϊκὴ ἀνακατασκευὴ τῶν τειχῶν. Τὰ δύο ἀποτμήματα συγκολλήθηκαν τὸ 1985.

Βωμὸς ἀπὸ ὑπόλευκο μάρμαρο, συγκείμενος ἀπὸ δύο συναρμόζοντα, συγκολλημένα τμήματα, ἐλλιπὴς κάτω καὶ ἀποκεκρουμένος κατὰ τὶς παρειές, τὴν ἄνω καὶ ὀπίσθια ὄψη, καθὼς καὶ τὴν πρόσθια, ἰδιαίτερα κατὰ τὴν ἐπίστεψη, ἴχνη τῶν κυματίων τῆς ὁποίας σώζονται στὴν δεξιὰ παρειά· ἐπὶ πλέον ἐπιφανειακὲς φθορὲς στὴν ἐνεπίγραφη ἐπιφάνεια τοῦ ἄνω θραύσματος καὶ ἀποκρούσεις στὸ ἀνάγλυφο. Μικρὸς τόρμος στὴν ἄνω ἐπιφάνεια προοριζόταν ἴσως γιὰ τὴν στερέωση κώνου πεύκης. Σὲ ἀβαθῆ πίνακα στὸν ὀρθοστάτη φέρει ἀνάγλυφη παράσταση «νεκροδείπνου» τριῶν μορφῶν: ἀριστερά, γυναικὸς μὲ χιτῶνα καὶ ἱμάτιο, καθισμένης σὲ δίφρο, σὲ τρία τέταρτα πρὸς τὰ δεξιά· στὸ μέσον τῆς παραστάσεως ἀνδρὸς μὲ χιτῶνα καὶ ἱμάτιο, ἀνακεκλιμένου σὲ κλίνη, μὲ σκύφο στὸ ἀριστερό του χέρι καὶ κύλινδρο παπύρου στὸ δεξιό· δεξιά, ὄρθιου κατ' ἐνώπιον νεαροῦ ἀνδρὸς μὲ ἱμάτιο, ποὺ φέρει κύλινδρο παπύρου στὸ δεξιό

του χέρι· ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν κλίνη ἡ τριποδικὴ κυκλικὴ τράπεζα. Διαστάσεις: 1,28 x 0,56 x 0,27. Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν κύρια ὄψη τοῦ κορμοῦ: οἱ πέντε πρῶτοι στίχοι στὸν ὀρθοστάτη, ἐπάνω ἀπὸ τὸ διάχωρο τῆς παραστάσεως, ὁ ἕκτος στίχος στὸ ἄνω τμῆμα τοῦ διαχώρου, ἐπάνω ἀπὸ τὶς μορφές, καὶ ὁ ἕβδομος κάτω ἀπὸ τὸν κανόνα τοῦ διαχώρου. Ὕψος γραμμάτων: στ. 1-4: 0,027-0,035 (Ω: 0,015, Φ: 0,05)· στ. 5: ± 0,025. Διάστιχα: στ. 1-4: ± 0,008, στ. 4-5: 0-0,004.

Ἀναστασίας Χρυσοστόμου – Μύρινας Καλαϊτζῆ – Π. Πασχίδη, *Τεκμήρια* 12 (2013-2014) 35-45, ἀρ. 3, εἰκ. 4-5.

Πρβλ. *ΚΑΑΣΕδ* 178 (γιὰ τὸ ἄνω ἀπότμημα)· Χρυσοστόμου, *Ὀχύρωση* 529 καὶ 528, εἰκ. 236.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

195/6 μ.Χ.

[*Ἡ δεῖνα τῷ δεῖνι τῷ*] ἰδίῳ ἀ[ν]-
[δρὶ ἐποί]ησεν ἐκ τῶν ἐ-
[κείν]ου καταλειφθέντω[ν],
4 [μ]νείας χάριν καὶ ἑαυ-
[τῆ]ς καὶ Αἰμιλιανοῦ Δημαινέ-
του ζώντων.

ἀνάγλυφο

Ἔτους ΓΜΤ.

Στ. 2: Στὸ τέλος τοῦ στίχου τὸ ἴχνος κάτω ὁριζόντιας κεραίας ποὺ ἀρχίζει μετὰ τὴν δεξιὰ κάθετη τοῦ νῦ ὑποδηλώνει μᾶλλον συμπίλημα ΝΕ. Στ. 3: Ὁ χαράκτης λησμόνησε τὸ δεύτερο ἄλφα, τὸ ὁποῖο προσέθεσε ἐκ τῶν ὑστέρων σὲ μικρότερο μέγεθος.

Τὸ μνημεῖο κατασκευάσθηκε ἀπὸ τὰ χρήματα ποὺ εἶχε κληροδοτήσει στὴν σύζυγό του ὁ νεκρός. Ἡ σχέση τοῦ ζεύγους μὲ τὸν Αἰμιλιανὸ Δημαίνετο δὲν δηλώνεται στὴν ἐπιγραφή, ἀλλὰ πρόκειται προφανῶς γιὰ τὸν ἀπεικονιζόμενο στὸ ἀνάγλυφο γιὸ τοῦ ζεύγους. Τὸ ἀνθρωπωνύμιο Δημαίνετος εἶναι σχετικὰ σπάνιο στὴν Μακεδονία, ἀλλὰ μαρτυρεῖται ἐπίσης στὶς Αἰγεές (βλ. ἀρ. **24**, ἀνωτέρω) καὶ τὴν Λητή (*SEG* 46 [1996] 764). Γιὰ τὴν παράσταση καὶ τὴν ἔμφαση ποὺ δίνει στὸν τονισμὸ τῆς παιδείας πατέρα καὶ γιοῦ, βλ. τὰ σχόλια τῆς πρώτης ἐκδόσεως.

199. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 200. Ἐντοπίσθηκε, ἄγνωστο πότε, στὸν ἀνασκαφικὸ χῶρο 1Γ τοῦ Λόγγου· κατὰ τὴν Ἀναστασία Χρυσοστόμου, προέρχεται ἀπὸ τὸ νότιο νεκροταφεῖο τῆς κάτω πόλεως.

Βωμὸς ἀπὸ ὑπόλευκο μάρμαρο συγκείμενος ἀπὸ τέσσερα συγκολλημένα τεμάχια, τοῦ ὁποίου κατὰ τὴν δεύτερη χρήση ἀποσχίσθηκε καθ' ὕψος ἡ πίσω πλευρὰ καὶ ἀποκρούσθηκαν οἱ προβολὲς τῆς ἐπιστέψεως καὶ τῆς βάσεως. Διαστάσεις: 1,35 x 0,54 x 0,15. Ἡ ἐπιγραφή, στὸν κορμὸ μέσα σὲ πλαίσιο ποὺ ὁρίζεται ἀπὸ κυμάτιο, ἔχει καταστεῖ ἐξαιρετικὰ δυσανάγνωστη ἀπὸ τὴν διάβρωση. Ὕψος γραμμάτων: 0,04. Διάστιχα: 0,01.

Ἀδημοσίευτη.

Πρβλ. *ΚΑΑΣΕδ* 200· Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, *ΑΕΜΘ* 21 (2007 [2010]) 58 (συνθῆκες εὑρέσεως).

Ἀπόγραφο, φωτογραφία, ἔκτυπο.

218/9 μ.Χ.

Αἰλ̣[ία (;) ---]
ΑΛΟΓ̣[. . . .]Λ̣
Τ̣[----------]
Διονυσίᾳ̣ *vac*
Αἰλ(ίῳ) Διονυσίῳ [τῷ]
πατρὶ ἐκ τῶν
ἰδίων μνή[μης]
χάριν. ❦ [Χαί]-
ροις, ὦ ἀναγ[νώστα].
vacat

Ἐν τῷ ❦FΞT ἔτι.

Στ. 1: ΑΥ *ΚΑΑΣΕδ*. Στ. 2: ΑΛΟΝ *ΚΑΑΣΕδ*. Στ. 3: Π[------]ΤΟ[---]*ΚΑΑΣΕδ*. Στ. 4: ΔΙΟΝΥΣΙΟ[-----]*ΚΑΑΣΕδ*. Στ. 5: ΛΙΑΔΙΟΝΥΣ[---] *ΚΑΑΣΕδ*. Στ. 6: [---]ΙΙΙΙΕΚΤΩΝ *ΚΑΑΣΕδ*. Στ. 7: ΙΔΙΩΝΜΝΕΙΑ[Σ] *ΚΑΑΣΕδ*. Στ. 8: ΧΑΡΙΝ ❦ *vacat* (;) *ΚΑΑΣΕδ*. Στ. 9: ΡΟΙΣΟΑΝΑ *ΚΑΑΣΕδ*. Στ. 11: ΕΝΤΩ ❦ ΔΞΤΕΤΙ *ΚΑΑΣΕδ*.

Ἡ ἔκφραση *χαίροις, ὦ ἀναγνώστα*, ἀπαντᾶ ἐδῶ γιὰ πρώτη φορά.

200. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 115 <12>. Ἐπισημάνθηκε λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1874 ἀπὸ τὸν Δ. Πλαταρίδη (ἀντίγραφο τοῦ ἀπογράφου του παρέδωσε ὁ Ἐδεσσαῖος Ἀθανάσιος Πετρὼφ στὸν Τσέχο καθηγητὴ C. Jireček στὴν Σόφια τὸ 1883) στὸ μουσουλμανικὸ νεκροταφεῖο κοντὰ στὴν θέση Κιουπρί, ὅπου καὶ τὸ ἀρχαῖο δυτικὸ νεκροταφεῖο τῆς Ἔδεσσας. Ἀργότερα μεταφέρθηκε «ἔξωθεν τοῦ Δημαρχιακοῦ καταστήματος Ἐδέσσης καὶ ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ», ὅπου τὴν ἐμελέτησε πρὶν ἀπὸ τὸ 1919 ὁ Δ. Γεωργιάδης. Περιέργως, στὸν κατάλογο ποὺ συνέταξε τὸ 1940 ὁ Ν. Τσαϊλακόπουλος ἐμφανίζεται ὡς «εὑρεθεῖσα παρ' ἐμοῦ ἐν τοῖς τουρκικοῖς νεκροταφίοις τοῦ Κιουπρίου», ἐπαναλαμβάνεται δὲ ἐν συνεχείᾳ ὅτι «εὑρέθη ὑπὸ τοῦ κ. Τσαϊλακοπούλου εἰς ἐρεύνας γενομένας παρ' αὐτοῦ». Πάντως ἤδη τὸ 1936 ὁ Cormack τὴν ἀντέγραψε «στὴν αὐλὴ τοῦ Μουσείου», δηλαδὴ τοῦ τέως Ἀστυνομικοῦ Τμήματος, ὅπου εἶχε ἐν τῷ μεταξὺ μεταφερθεῖ. Κατὰ τὴν μεταφορὰ αὐτὴν ἀπώλεσε τὸ ἄνω δεξιὸ τμῆμα της.

Κάτω ἀριστερό, λοξὰ ἀποκεκρουμένο, ἀπότμημα βωμόσχημης στήλης ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ ἀνάγλυφη παράσταση νεκροδείπνου σὲ ὀρθογώνιο βάθυσμα. Ἡ μόνη περιγραφὴ τοῦ μνημείου, ὅταν ἦταν ἀκόμη ἀκέραιο, ὀφείλεται στὸν Δ. Γεωργιάδη: «ἄνωθεν τῆς ἐπιγραφῆς παριστάνονται: δύο κεκλιμμένα (sic) ἀριστερᾷ πρόσωπα· κάτωθεν δὲ αὐτῶν καὶ πρὸς τὰ ἀριστερὰ δένδρον καὶ λήκυθος (σκεῦος ἀγγεῖον δακρυδόχον), πρὸς τὰ δεξιὰ παῖς καθήμενος καὶ ἐν τῷ μέσον (sic) θυμιατήριον (λιβανωτρὶς τῶν ἀρχαίων) ἐπὶ τρίποδος, ἔνθα καπνίζει λιβανωτός (λιβάνι, θυμίαμα)». Στὴν πραγματικότητα ἡ «λήκυθος» εἶναι τὸ πόδι τοῦ ἀνακλίντρου, ὁ δὲ

«τρίπους» μικρὸ τραπέζι μὲ τρία πόδια, ἐπάνω στὸ ὁποῖο ἔχουν τοποθετηθεῖ τὰ ἐδέσματα τοῦ νεκροδείπνου. Ὁ Cormack προσθέτει ὅτι κάτω ἀπὸ τὸ δένδρο διακρίνεται «σκύλος πρὸς τὰ δεξιά». Στὴν πραγματικότητα πρόκειται ἴσως γιὰ γάτα, ὅπως ἀναφέρει καὶ ἡ περιγραφὴ τοῦ εὑρετηρίου. Διαστάσεις (σήμερα): 0,96 x 0,65 x 0,49. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση. Ὕψος γραμμάτων: 0,03. Διάστιχα: στ. 1-2: 0,01· στ. 2-3: 0,05.

Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις* 14 (Duchesne – Bayet, *Mémoire* 104, ἀρ. 139· Δήμιτσα, *Μακεδονία* 38-39, ἀρ. 8)· E. Bormann, *AEMÖ* 12 (1888) 194, ἀρ. 20 (ὡς ἀδημοσίευτη, βάσει τοῦ ἀντιγράφου τοῦ Πετρώφ)· Γεωργιάδη, *Ἱστορία* 19, ἀρ. 3· Edson – Cormack, *Notebook* 131 (J. M. R. Cormack, *BSA* 58 [1963] 24, ἀρ. 6 καὶ πίν. 5, 6)· *ΚΑΑΣΕδ* 115· Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 228, ἀρ. 115/12.

Πρβλ. *BullEpigr* 1965, 234· *SEG* 24 (1969) 537· Tataki, *Edessa* 40, ἀρ. 82 καὶ 58, ἀρ. 203· Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 216 (γιὰ τὴν προέλευση ἀπὸ τὸ δυτικὸ νεκροταφεῖο τῆς ἄνω πόλεως). Βλ. καὶ http://hdl.handle.net/2374.OX/234 (φωτογραφία ἐκτύπου συλλογῆς Cormack).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος-3ος αἰ. μ.Χ.

Ματερὼ Διονύ(σ)ιον
τὸν ἄνδρα ἑαυτῆς μνή-
μης χάριν.

Στ. 1: ΜΑΤΕΝΩ Τσαϊλακόπουλος. *Διονύσιον* ὅλοι οἱ προηγούμενοι ἐκδότες· *Διονύ(σ)ιον* ὁ Cormack· ΔΙΟΝΥΕΙΟΝ ὁ λίθος. Ὁ χαράκτης ἔσφαλε καὶ στὸ πρῶτο γράμμα τοῦ ὀνόματος, τὸ ὁποῖο διόρθωσε ἐν συνεχείᾳ.

Τὸ σχετικὰ σπάνιο ἀνθρωπωνύμιο Ματερὼ ἐπιχωριάζει στὸν βορειοελλαδικὸ χῶρο (βλ. O. Masson, *ZPE* 55 [1984] 133 [= *OGS* II 417] καί, τώρα, Juhel – Νίγδελη, *Ἕνας Δανός* 62). Παρατηρεῖται σύγχυση μεταξὺ τῆς αὐτοπαθοῦς ἀντωνυμίας (*ἑαυτοῦ*) ποὺ ὀφείλει νὰ προηγεῖται τοῦ κατηγορήματος καὶ τῆς ἀναφορικῆς ἀντωνυμίας (*αὐτοῦ*) ποὺ πρέπει νὰ ἕπεται. Πρόκειται γιὰ ἀτυχῆ ἀπόπειρα ἐπιτεύξεως ἀνώτερου ἐπιπέδου ἐκφράσεως ἡ ὁποία καταλήγει σὲ «ὑπερορθὴ» διατύπωση.

201. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 95 <302>. Ἐντοπίσθηκε προπολεμικὰ στὴν ἀγροτικὴ περιοχὴ τοῦ Ἐκκλησιοχωρίου καὶ παραδόθηκε ἀπὸ τὸν ἀγροφύλακα Ὀτουντζίδη.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ χονδρόκοκκο μάρμαρο μὲ ἐλεύθερη συμφυῆ ἀετωματικὴ ἐπίστεψη μὲ τρία ἀκρωτήρια. Στὸ τύμπανο τοῦ ἀετώματος ἀνάγλυφη ἀσπίδα. Κάτω ἀπὸ τὸ ἀέτωμα ἐντὸς βαθύσματος παράσταση νεκροδείπνου κάτω ἀπὸ ἀψῖδα: ἀπὸ ἀριστερὰ γυναικεία μορφὴ κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ δεξιά, μὲ χιτῶνα καὶ ἱμάτιο ποὺ καλύπτει τὴν κεφαλή, καθήμενη σὲ δίφρο, μὲ τὰ πόδια σὲ ὑποπόδιο· ἀπέναντί της σὲ δεύτερο ἐπίπεδο ἀνακεκλιμένος νέος μὲ ἱμάτιο ποὺ ἀφήνει γυμνὸ τὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ τείνει τὸ δεξιό του χέρι κρατώντας φιάλη· μεταξὺ τῶν δύο ἐνηλίκων, ὄρθια παιδικὴ μορφὴ μὲ στραμμένη τὴν κεφαλὴ πρὸς τὴν γυναῖκα· τράπεζα μὲ ἀγγεῖα καὶ ἐδέσματα ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ ἀνάκλιντρο. Διαστάσεις: 0,90 x 0,44 x 0,07. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὸ ἀέτωμα. Ὕψος γραμμάτων: 0,015-0,02. Διάστιχο: 0,008.

Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 280-81, ἀρ. 816 καὶ πίν. 119.

Πρβλ. Touratsoglou, *Macedonia* 191, εἰκ. 239 (φωτογραφία).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

1ος αἰ. μ.Χ.

Ἑρμίας<Α> καὶ Παρασκευὴ
ζῶντες ἐποίησαν.

Πρόκειται γιὰ τὴν ἀρχαιότερη μαρτυρία τοῦ ὀνόματος Παρασκευὴ στὴν Μακεδονία (βλ. *LGPN* IV 272).

202. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 205. Ἀνακαλύφθηκε ὑπὸ ἄγνωστες συνθῆκες στὸν Λόγγο.

Βωμὸς ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ ὁριζόντια ἐπίστεψη μὲ σχηματοποιημένα γωνιακὰ ἀκρωτήρια. Διαστάσεις: 1,235 x 0,595 x 0,32. Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν κύρια ὄψη τοῦ κορμοῦ. Ὕψος γραμμάτων: 0,027-0,037. Διάστιχα: 0,005-0,015.

Spiliopoulou-Donderer, *Grabaltäre* 206, ἀρ. Ε3 (*SEG* 52 [2002] 604).

Πρβλ. *ΚΑΑΣΕδ* 205· Tataki, *Roman Presence* 666, ἀρ. 89.87a.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος-3ος αἰ. μ.Χ.

Αὐρηλία Κλαυδία
Ζοῇ τῇ εἰδίᾳ θυγα-
τρὶ μνίας χάριν·
χαίρεται παροδῖται.

Στ. 2: *ἰδίᾳ* Spiliopoulou-Donderer, *SEG*. Στ. 3: ΜΝΗΑΣ *ΚΑΑΣΕδ*, ἀλλὰ αὐτὸ ποὺ ἐξελήφθη ὡς ὁριζόντια κεραία τοῦ ἦτα εἶναι τραῦμα τοῦ λίθου. Στ. 4: *χαῖρε<ται> παροδῖτα* Spiliopoulou-Donderer.

Ἡ ταύτιση ποὺ ἐπιχειρεῖ ἡ Spiliopoulou-Donderer τῆς Αὐρηλίας Κλαυδίας καὶ τῆς ἀναθέτριας τῆς ἀρ. **161** εἶναι ἐσφαλμένη, ἀφοῦ στηρίζεται σὲ λανθασμένη παλαιότερη ἀνάγνωση τοῦ ὀνόματος τῆς δεύτερης.

203. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 889. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1989 σὲ δεύτερη χρήση κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ διαχωριστικοῦ τοιχαρίου τοῦ δίδυμου τάφου 33, στὴν ὁδὸ Ἡρώων Πολυτεχνείου καὶ Ἀρχελάου (Ο.Τ. 168).

Τετράγωνη μαρμάρινη πλάκα, συγκολλημένη ἀπὸ δέκα συναρμόζοντα θραύσματα· φέρει πρόσφατες ἀποκρούσεις στὴν δεξιὰ ὄψη. Διαστάσεις: 0,235 x 0,233 x 0,012. Ὕψος γραμμάτων: 0,017-0,021. Διάστιχα: 0,002-0,005.

Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, *ΑΔ* 45 (1990) *Χρον*. [1995] 365, πίν. 164α· Γ. Παναγιάρη – Ἀναστασίας Χρυσοστόμου – Κ. Ζαφειράτου, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Α΄* 134-35 καὶ 140-41, ἀρ. 17, εἰκ. 8 (*SEG* 45 [1995] 753· *BullEpigr* 1996, 254).

Πρβλ. *BullEpigr* 1997, 376· Νίγδελη, *Θεσσαλονίκεια* 379, σημ. 89.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος–3ος αἰ. μ.Χ.

Ζώπυρος
ὁ κὲ Ἄττας
ζῶν καὶ ὢν ἐ-
ποίησεν ἑαυ-
τῷ μνήμης
χάριν.

Στ. 3-4: *ἐποίησε* ὅλοι οἱ προηγούμενοι ἐκδότες.

Τὸ ἀνθρωπωνύμιο Ἄττας ἀπαντᾶ, μεταξὺ ἄλλων, καὶ στὴν Πέλιννα τῆς Θεσσαλίας (Laurence Darmezin – A. Tziafalias, *AncWorld* 36 [2005] 55 καὶ 63-64 [*SEG* 54 (2004) 566], στ. 33). Πρόκειται γιὰ ἐπωνυμία (παρατσούκλι), «ὁ παπποῦς», ὅπως ἔγινε σαφὲς ἀπὸ ἐπιγραφὴ τῆς Θεσσαλονίκης ποὺ δημοσιεύθηκε πρόσφατα (βλ. Νίγδελη, *Θεσσαλονίκεια* 378-80). Ὁ Εὐστάθιος (*Σχ. Ἰλ.* 2.815) θεωρεῖ τὴν λέξη θεσσαλική. Πρόκειται στὴν πραγματικότητα γιὰ ἕνα ἀκόμη κοινὸ σημεῖο τῆς θεσσαλικῆς καὶ τῆς μακεδονικῆς διαλέκτου. Ἀξιοσημείωτη ἡ ὁμηρικὴ φράση *ζῶν καὶ ὤν*, ποὺ κατὰ τὰ ἄλλα φαίνεται νὰ ἀπαντᾶ μόνο σὲ ἐπιτύμβια μνημεῖα στὴν περιφέρεια τῆς Μακεδονίας, καὶ στὴν Θράκη (*IG* X 2, 2, 50· *Spomenik* 75 [1933] 49 ἀρ. 157a· *SEG* 32 [1982] 655· *I. Perinthos* 284· πρβλ. τὰ σχόλια στὸ *SEG* 48 [1998] 951).

204. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 208 <9>. Ἀνακαλύφθηκε στὸν Λόγγο πιθανώτατα κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Βωμὸς ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ ἐγγεγραμμένη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη, μὲ γωνιακὰ ἀκρωτήρια καὶ ἀνάγλυφο κυκλικὸ ἔξαρμα στὸ τύμπανο. Διαστάσεις: 1,395 x 0,64 x 0,29. Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν κυρία ὄψη τοῦ κορμοῦ. Ὕψος γραμμάτων: 0,025-0,045. Διάστιχα: 0,016.

J. M. R. Cormack, *ArchPF* 22 (1973) 205, ἀρ. 6 καὶ εἰκ. 6 (Spiliopoulou-Donderer, *Grabaltäre* 209-10, ἀρ. E6).

Πρβλ. Tataki, *Edessa* 48, ἀρ. 139· 53, ἀρ. 170· 54, ἀρ. 178 καὶ πίν. VI· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 189, ἀρ. 160.1 καὶ 201, ἀρ. 181.4· Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα* 98, εἰκ. 108· τῆς ἰδίας, *Νέοι θησαυροί* 139-40 καὶ εἰκ. 140β.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος–3ος αἰ. μ.Χ.

Κουσπίδιος Πα-
ριανὸς καὶ Κοκ-
κεῖα Ἐπιγόνη
Κ(α)λιγένῃ τῷ τέ-

κνῳ μνήμης χά-
ριν
καὶ ἑαυτῶν ζῶτες.
❦

Στ. 4: ΚΛΛΙΓΕΝΗ ὁ λίθος.

Ὁ Κουσπίδιος Παριανὸς εἶναι γνωστὸς καὶ ἀπὸ τὸ ἐπιτύμβιο μνημεῖο ποὺ ἵδρυσε γιὰ τὸν ἔγγονό του Παριανό (ἀρ. **223**, κατωτέρω). Τὸ ὄνομα γένους Cuspidius μαρτυρεῖται καὶ σ' ἄλλην ἐπιγραφὴ τῆς Ἔδεσσας (ἀρ. **181**, ἀνωτέρω, στ. 7), καθὼς καὶ στὴν Βέροια (*EKM* Α΄ 267). Τὸ προερχόμενο ἀπὸ τὸ ἐθνικὸ τῆς Πάρου ὄνομα Παριανὸς ἀπαντᾶ καὶ στὴν Ὀρεστίδα (*EAM* 187) καὶ τὴν Θεσσαλονίκη (*IG* Χ 2, 1, 640), τὸ δὲ θηλυκὸ Παριανὴ ἐπίσης στὴν Θεσσαλονίκη (*IG* Χ 2, 1, 1008), ἴσως δὲ καὶ στὴν Βέροια (*EKM* Α΄ 238, πρβλ. Tataki, *Beroea* 304, ἀρ. 1381). Τὸ ὄνομα γένους Cocceius, τὸ ὁποῖο διαδόθηκε ἀπὸ τὴν παραχώρηση πολιτείας ἐπὶ αὐτοκράτορος Νέρβα (Marcus Cocceius Nerva), μαρτυρεῖται καὶ στὴν Θεσσαλονίκη (*IG* Χ 2, 1, 570), ὑπὸ δὲ τὴν μορφὴ Κοκκηιανὸς καὶ στὴν Πελαγονία (*IG* Χ 2, 2, 222). Τὸ γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιο Ἐπιγόνη εἶναι σύνηθες στὴν Μακεδονία (βλ. τὸ οἰκεῖο λῆμμα στὸ *LGPN* IV)· μαρτυρεῖται πάντοτε μὲ μὴ διαλεκτικὴ κατάληξη μὲ τὴν ἐξαίρεση τῆς δούλης στὴν ἐπιγραφὴ ἀρ. **69**, ἀνωτέρω. Τέλος, τὸ ἀρσενικὸ ἀνθρωπωνύμιο Καλ(λ)ιγένης δὲν μαρτυρεῖται ἀλλοῦ στὴν Μακεδονία μὲ βεβαιότητα (βλ. ὅμως Hatzopoulos, *Institutions* II ἀρ. 65), εἶναι ὅμως γνωστὸ ἀπὸ ἄλλες περιοχὲς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου.

Γιὰ τὴν ἐξασθένηση καὶ ἐν συνεχείᾳ σίγηση τοῦ ἐρρίνου πρὸ συμφώνου (ζῶτες), γνωστὴ ἀπὸ πολλὲς περιοχὲς τῆς ἑλληνικῆς οἰκουμένης, πρβλ. *EKM* Α΄ σελ. 509· *I. Leukopétra* σελ. 69· Brixhe, *Grec anatolien* 35-37 καὶ J. Méndez Dosuna, στὸ *Die altgriechischen Dialekte* 358-367, μὲ διαφορετικὴ ἑρμηνεία· βλ. καὶ ἀρ. **206**, **214, 227, 236, 303, 391** καὶ **622**, κατωτέρω. Γιὰ τὴν ὑποχώρηση τῆς δοτικῆς καὶ τὴν σύγχυση τῶν πλαγίων πτώσεων, βλ. ἀρ. **208**, κατωτέρω.

205. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 167. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1978 κατὰ τὶς ἀνασκαφὲς στὸ τετράγωνο 16 τῆς κάτω πόλεως σὲ στρῶμα ἰζημάτων.

Ἀπότμημα στήλης ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, ἀποκεκρουμένο ἄνω, δεξιὰ καὶ κάτω. Διαστάσεις: 0,465 x 0,225 x 0,18. Ὕψος γραμμάτων: 0,035. Διάστιχο: 0,12.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος-3ος αἰ. μ.Χ.

[-------- Ἀντιγό(;)]-
να ν Ἰουλιανῷ
Κασ[σάνδρῳ (;) --]

Ἀντιγόνα εἶναι ἡ πιθανώτερη συμπλήρωση, καθὼς πρόκειται γιὰ ἕνα ἀπὸ τὰ δημοφιλέστερα θηλυκὰ ἀνθρωπωνύμια τῆς Μακεδονίας (μαρτυρεῖται ἕξι φορὲς μόνον στὴν Βέροια,

βλ. *ΕΚΜ* Α΄ σελ. 425) καὶ ἀπαντᾶ ὑπὸ τὴν μορφὴ Ἀντιγόνη σὲ χριστιανικὴ ἐπιγραφὴ τῆς ἴδιας τῆς Ἔδεσσας (βλ. ἀρ. **351**, κατωτέρω). Τὸ ὄνομα γένους Ἰουλιανὸς παραδίδεται ἄλλες τρεῖς ἢ τέσσερες φορὲς στὴν Ἔδεσσα, ἀλλὰ ὡς παρωνύμιο ἢ ἰδιώνυμο (ἀρ. **162**, **163**, **164** καὶ **181**, στ. 18, ἀνωτέρω).

206. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 216 <56>. Ἀνακαλύφθηκε ὑπὸ ἄγνωστες συνθῆκες πιθανώτατα κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ ἀνάγλυφη παράσταση προτομῶν ζεύγους κατ' ἐνώπιον μέσα σὲ βάθυσμα μὲ ἐγγεγραμμένη ἀετωματικὴ ἀπόληξη, ποὺ φέρει γωνιακὰ ἀκρωτήρια μὲ τετράφυλλους ρόδακες. Ἡ ἄνω καὶ κάτω δεξιὰ γωνία τῆς ἐπιφάνειας τῆς στήλης εἶναι ἰσχυρὰ διαβρωμένη. Διαστάσεις: 0,67 x 0,38 x 0,05. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση, μὲ ἴχνη ἐγχάρακτων ὑπογραμμῶν. Ὕψος γραμμάτων: ± 0,02. Διάστιχα: ± 0,003.

J. M. R. Cormack, *ArchPF* 22 (1973) 209, ἀρ. 16.

Πρβλ. Tataki, *Edessa* 50, ἀρ. 153 καὶ 62, ἀρ. 232· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 172, ἀρ. 155.1 καὶ 426, ἀρ. 634.28.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Αὔγουστος 207 μ.Χ.

Ἔ(τους) ΔΝΤ, μηνὸς Γορπιαί̣ου Ι̣Δ̣.
Οὐαλ̣έριος Κλαυδια̣[ν]ῇ̣ [τῇ γυναικὶ (;)]
καὶ ἑαυτοῦ ζῶτος. *vacat*

Στ. 1: *[Ἔτους] ΔΜΤ* Cormack· Ε·ΔΝΤ ὁ λίθος, μὲ τὸ σημεῖο στίξεως νὰ δηλώνει τὴν συντομογραφία. *Γορπιαίο[υ---]* Cormack. Στ. 2: *[Ο]ὐα[λέ]ριος Κλαυδιο[---]* Cormack. Ἡ τελευταία λέξη τοῦ στίχου θὰ μποροῦσε νὰ ἐκφράζει κάποιαν ἄλλη συγγενικὴ σχέση. Στ. 3: *[---] αὐτοῦ [---]* Cormack. Ἡ ἰσχυρὴ διάβρωση στὸ πέρας τοῦ στίχου δὲν ἐπιτρέπει βεβαιότητα ὅτι τὸ κείμενο τελείωνε στὸ σημεῖο αὐτὸ ἢ ἔκλεινε μὲ τὴν τυπικὴ ἔκφραση *μνείας χάριν* vel sim.

Γιὰ τὴν σίγηση τοῦ ἐρρίνου στὸν τύπο ζῶτος πρβλ. ἀρ. **204,** ἀνωτέρω· γιὰ τὴν ὑποχώρηση τῆς δοτικῆς καὶ τὴν σύγχυση τῶν πλαγίων πτώσεων, βλ. ἀρ. **208**, κατωτέρω.

207. Ἐπισημάνθηκε λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1874 ἀπὸ τὸν Δ. Πλαταρίδη στὴν ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ Σαρκόβιενη (Ἐκκλησιοχώρι)· ἔκτοτε χάνονται τὰ ἴχνη της.

Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις* 19 καὶ πίν. τέλους, ἀρ. 5 (Duchesne – Bayet, *Mémoire* 106-107, ἀρ. 146· Δήμιτσα, *Μακεδονία* 41-42, ἀρ. 15 καὶ ἐκ παραδρομῆς δεύτερη φορὰ στὴν σελ. 325, ἀρ. 290· Στουγιαννάκη, *Πέλλα* 94-95, ποὺ ἀποδίδει ἐκ σφάλματος τὴν δημοσίευση τοῦ Duchesne στὸν Delacoulonche).

Πρβλ. Ν. Γ. Παππαδάκι, *Ἀθηνᾶ* 25 (1913) 462, ὁ ὁποῖος ἐπισημαίνει τὸ σφάλμα τοῦ Δήμιτσα· Tataki, *Roman Presence* 341, ἀρ. 439.1.

2ος-3ος αἰ. μ.Χ.

Λύκα Πεδοκαί-
ῳ Κόσμῳ τῷ
ἰδίῳ ἀνδρὶ
μνείας χάριν.

Στ. 1: Οἱ Δήμιτσας καὶ Στουγιαννάκη συμπληρώνουν ἄνευ λόγου *Πεδο[υ]καίῳ*. Γιὰ τὴν ἀπόδοση στὴν ἑλληνικὴ τῶν λατινικῶν ὀνομάτων στὶς ἐπιγραφὲς τῆς Μακεδονίας, βλ. Panayotou, *Langue* 400-401.

Γιὰ τὸ ὄνομα Λύκα, βλ. ἀρ. **161**, ἀνωτέρω. Γιὰ τὸ ὄνομα γένους Peducaeus, βλ. ἀρ. **226**, κατωτέρω.

208. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 1672. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1967 ἀπὸ τὸν Φ. Πέτσα στὸν ἀγρὸ τοῦ Π. Λουσιώτη κοντὰ στὴν νοτιοανατολικὴ πύλη τῆς κάτω πόλεως.

Βωμὸς ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ ὁριζόντια ἐπίστεψη, ἐλλιπὴς κατὰ τὴν ἀριστερὴ πλευρὰ καὶ ἀποκεκρουμένος σὲ διάφορα σημεῖα. Διαστάσεις: 0,97 x 0,57 x 0,495. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ ἄνω μέρος τῆς κυρίας ὄψεως, ἐντὸς πλαισίου ποὺ ὁρίζεται ἀπὸ κυμάτια. Ὕψος γραμμάτων: 0,03. Διάστιχα: 0,013.

Φ. Πέτσα, *Μακεδονικά* 15 (1975) 202-203, πίν. 123β.

Πρβλ. Tataki, *Edessa* 43, ἀρ. 102· 54, ἀρ. 179 καὶ 65, ἀρ. 252.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος–3ος αἰ. μ.Χ.

Εὐπορία Παρα-
μόνου Κράτωνος
τοῦ ὑοῦ ἑαυτῆς
4 ἐ(τῶν) ΛΒ · καὶ ἑαυτῆς
ζῶσα ἐκ τῶν ἰδίων
ἥρωα.

Ἡ δημοσίευση τοῦ Φ. Πέτσα δὲν διακρίνει στίχους. Στ. 4: <*ἔτου*>ς Πέτσας, ποὺ σχολιάζει «καὶ τὸ ἀκατανόητο C, πρῶτο στὸ στίχ. 4». Δεδομένου ὅτι ὅλα τὰ σίγμα τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι γωνιώδη καὶ ὅτι στὶς χρονολογίες ἡ σειρὰ τῶν ψηφίων εἶναι ἀντίστροφη, εἶναι σαφὲς ἐδῶ ὅτι πρόκειται γιὰ ἔψιλον καὶ ὅτι ὁ ἀριθμὸς ποὺ ἀκολουθεῖ δηλώνει τὴν ἡλικία τοῦ νεκροῦ.

Ἡ ἄποψη τοῦ πρώτου ἐκδότη ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἀσύντακτη καὶ ἀνορθόγραφη καὶ ὅτι τὸ κείμενο βρίθει βαρβαρισμῶν («Εἶναι σημαντικὸ ἕνα κείμενο μὲ τόσους βαρβαρισμοὺς, ὅταν τὰ ὀνόματα εἶναι “ἀκραιφνῶς” ἑλληνικά») εἶναι μᾶλλον ὑπερβολική. Ἡ ὑποχώρηση τῆς δοτικῆς καὶ ἡ ὑποκατάστασή της ἀπὸ τὴν γενικὴ εἶναι γνωστὸ φαινόμενο τῆς ἐποχῆς στὴν Μακεδονία (πρβλ. *ΕΚΜ* Α΄ σελ. 509-510 καὶ *I. Leukopétra* σελ. 72-73), ὅπως εἶναι καὶ ἡ σύγχυση τῆς ἀναφορικῆς μὲ τὴν αὐτοπαθῆ ἀντωνυμία (πρβλ. ἀρ. **200**, ἀνωτερω). Ἡ ἀνέγερση ἐπιτυμβίων μνημείων μὲ τὸ ὄνομα ἐκείνων ὑπὲρ τῶν ὁποίων γίνεται (ἐδῶ ὑπὲρ τοῦ Κράτωνος καὶ τῆς ἴδιας τῆς Εὐπορίας) στὴν γενικὴ μαρτυρεῖται καὶ σ’ ἄλλα ἐπιτύμβια τῆς Ἔδεσσας (βλ. ἀρ. **204**

καὶ **206**, ἀνωτέρω, καὶ ἀρ. **211** καὶ **215**, κατωτέρω), ἀκολουθεῖ δέ, μὲ ὑπονοούμενο τὸ ρῆμα τῆς κατασκευῆς τοῦ μνημείου, ἡ μετοχὴ *ζῶσα* μὲ ὑποκείμενο τὴν Εὐπορία καὶ τὸ οὐσιαστικὸ *ἥρωα* ὡς κατηγορούμενο ἀναφερόμενο στὸν νεκρὸ γιό της, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ μνημείου ἀποκτᾶ ἡρωϊκὴ ὑπόσταση.

209. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 87. Ἄγνωστες συνθῆκες εὑρέσεως.

Πλάκα ἀπὸ ὑπόφαιο μάρμαρο, ἐλλιπὴς κάτω δεξιά. Διαστάσεις: 0,45 x 0,315 x 0,043. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ ἄνω τμῆμα. Ὕψος γραμμάτων: 0,02. Διάστιχα: 0,025.

Ἀδημοσίευτη· πρβλ. *ΚΑΑΣΕδ* 87.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος–3ος αἰ. μ.Χ.

Φιλωτέρα
Κρισπείνανι
τῇ θυγατρὶ
μνείας χάριν.

Τὸ γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιο Φιλωτέρα εἶναι διαδεδομένο στὴν Μακεδονία (βλ. τὸ οἰκεῖο λῆμμα στὸ *LGPN* IV). Τὸ ἀρσενικὸ παρωνύμιο Κρισπεῖνος φέρει γιὸς καὶ ἐγγονὸς ἀρχιερέων τῆς πόλεως σ' ἄλλην ἐπιγραφὴ τῆς Ἔδεσσας (ἀρ. **400**, κατωτέρω). Τὸ θηλυκὸ Κρισπ(ε)ίνα μαρτυρεῖται στὴν Βέροια (*I. Leukopétra* 43). Γιὰ τὸν σχηματισμὸ τῆς δοτικῆς *Κρισπείνανι* μὲ τὸ ἔρρινο ἔνθημα, βλ. *BullEpigr* 1988, 812· 1989, 430 καὶ 477· 1990, 454· 1991, 397· 1993, 364· Hatzopoulos, *Cultes* 80· *EKM* Α΄ σελ. 509· *I. Leukopétra* σελ. 70· L. Dubois, στὸ *Onomatologos* 401-403 καὶ ἀρ. **210**, **350**, **577** καὶ **621**, κατωτέρω.

210. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1855 ἀπὸ τὸν Delacoulonche σὲ ἰδιωτικὴ οἰκία τῆς Ἔδεσσας, ὅπου εἶχε μεταφερθεῖ ἀπὸ τὸν Λόγγο. Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της. Ἐπιτύμβια στήλη.

Delacoulonche, «Berceau» 236, ἀρ. 10 (μόνον μὲ κεφαλαῖα) (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 47, ἀρ. 27).

Πρβλ. Π. Ν. Παπαγεωργίου, *Ἀθηνᾶ* 20 (1908) 7 (μὲ διορθώσεις τῶν δύο πρώτων στίχων)· Οἰκονόμου, *Ἐπιγραφαί* 21, ἀρ. 30 (μὲ τὴν ἴδια διόρθωση ἀγνοώντας τὸν Παπαγεωργίου)· Tataki, *Edessa* 54, ἀρ. 180· 57, ἀρ. 195 καὶ 75, ἀρ. 309· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 222, ἀρ. 221.31.

2ος–3ος αἰ. μ.Χ.

Φλα(βία) ❦ Προσδόχη Λά-
γονι τῷ ἀνδρὶ καὶ
Μακεδονίᾳ τῇ θυ-
γατρὶ μνήμης χάριν.

Στ. 1-2: ΠΡΟΣΔΟΧΗΛΑ|ΓΟΝΙΤΩ Delacoulonche, ποὺ μεταγράφει *Προσδοχήλα | Γονίτῳ τῷ* ὁ Δήμιτσας· *Προσδοχὴ Λαγόνι* (ἢ *Λάγονι*) *τῷ* Παπαγεωργίου καὶ Οἰκονόμου.

Τὸ αὐτοκρατορικὸ ὄνομα γένους Φλάβιος μαρτυρεῖται, ὅπως εἶναι ἀναμενόμενο, συχνὰ στὴν Ἔδεσσα. Ἀντιθέτως τὸ γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιο Προσδόχη ἀπαντᾶ γιὰ πρώτη φορὰ στὸ ἑλληνικὸ ὀνομαστικό μὲ τὴν μορφὴ αὐτήν (πρβλ. ὅμως τὰ συναφῆ ὀνόματα Προσδέκτη, Προσδέκτης, Πρόσδεκτος κλπ., καθὼς καὶ τὸ συγγενὲς νοηματικὰ λατινογενὲς Ῥεκέπτα, ποὺ μαρτυρεῖται στὴν Ἔδεσσα· ἀρ. **191**, ἀνωτέρω). Τὸ ἀρσενικὸ ὄνομα Λάγων (ἢ Λαγών) εἶναι ἄγνωστο στὴν ἑλληνικὴ γραμματεία· τὸ λῆμμα τοῦ Pape – Benseler στὸ ὁποῖο παραπέμπει ὁ Οἰκονόμος ἔχει (ἐσφαλμένη) παραπομπή στὸν Μαρτιάλη (9.50 καὶ ὄχι 9.51), ποὺ ὅμως καταγράφει ὄνομα (Langona στὴν αἰτιατική) τὸ ὁποῖο δὲν μπορεῖ νὰ ἀντιστοιχηθεῖ σὲ ἑλληνικὸ ἀνθρωπωνύμιο Λάγων. Πιθανώτερο λοιπόν εἶναι νὰ πρόκειται γιὰ δοτικὴ μὲ ἔρρινο ἔνθημα τοῦ γνωστοῦ μακεδονικοῦ ὀνόματος Λᾶγος (βλ. τὴν προηγούμενη ἐπιγραφὴ γιὰ τὸ ἔνθημα καὶ ἀρ. **189** γιὰ τὸ ἀνθρωπωνύμιο). Γιὰ τὸ ὄνομα Μακεδονία, βλ. ἀρ. **151**, ἀνωτέρω.

211. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 93. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1977 στὸ τετράγωνο 12 τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Λόγγου.

Πλάκα ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, ἐλλιπὴς ἄνω καὶ κάτω, μὲ περαιτέρω ἐπιφανειακὲς περιμετρικὲς ἀποκρούσεις. Διαστάσεις: 0,48 x 0,47 x 0,2. Ὕψος γραμμάτων: 0,035-0,04. Διάστιχα: στ. 1-6: 0,02-0,025· στ. 6-8: 0,03.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος αἰ. μ.Χ.

[----------]
[. . .]ΙΟΝΟ[. . .5-6. . .]
καὶ τῆς γυναικὸς
καὶ δύο ὑῶν ζῶν-
τες Κλαυδίου δὲ
Λυκαρίωνος ἑτέ-
ρου ὑοῦ μνείας
χάριν·
ἔζ(η) ἔτ(η) Ι̣Ι̣[--- (;)].

Στ. 1: Ἀπὸ τὸ πρῶτο ὁρατὸ γράμμα διακρίνεται τὸ κάτω μέρος μιᾶς καθέτου. Στ. 8: ΕΖ·ΕΤ· Ι̣ Ι̣ ὁ λίθος, μὲ τὰ δύο τελευταῖα ἴχνη νὰ ἀνήκουν στὸ ἄνω τμῆμα δύο καθέτων, δύσκολα συμβατῶν μὲ τὸ γράμμα ἦτα. Στὴ συνέχεια, ἡ ἀπόκρουση τοῦ λίθου δὲν ἐπιτρέπει βεβαιότητα γιὰ συνέχιση ἢ μὴ τοῦ κειμένου.

Τὸ μνημεῖο ἀνεγέρθηκε ἀπὸ ἄνδρα, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα δὲν σώζεται, τὴν γυναῖκα του καὶ τοὺς δύο γιοὺς τοῦ ζεύγους ἐν ὅσῳ ἦσαν καὶ οἱ τέσσερες ἐν ζωῇ γιὰ τοὺς ἴδιους καὶ γιὰ τὸν ἤδη νεκρὸ τρίτο γιὸ Κλαύδιο Λυκαρίωνα. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι ἡ σύζυγος καὶ οἱ δύο πρῶτοι γιοὶ τοῦ νεκροῦ δὲν κατονομάζονται (βλ. ἀρ. **245**, κατωτέρω). Γιὰ τὰ ὀνόματα ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸ προσηγορικὸ *λύκος*, βλ. ἀρ. **161**, ἀνωτέρω. Ἡ σπάνια φράση *ἔζη ἔτη* (βλ. καὶ ἀρ. **222**, κατωτέρω) ὀφείλεται πιθανώτατα σ᾽ ἐπιρροὴ τοῦ ἀντίστοιχου λατινικοῦ τύπου vixit annos.

212. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης, χωρὶς ἀριθμὸ εὑρετηρίου. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1979 στὰ θεμέλια οἰκοδομῆς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Κασσάνδρου καὶ μεταφέρθηκε στὸ Γενὶ Τζαμί, ὅπου τὸ μελετήσαμε τὸ 1982. Δὲν ἐντοπίσθηκε κατὰ τὴν περιοδεία τοῦ 2013.

Ἄνω ἀπότμημα κιονίσκου ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, διαμέτρου 0,35, ἀποκεκρουμένο κατὰ τὴν ἄνω ἀπόληξή του. Ὕψος γραμμάτων: 0,045-0,065. Διάστιχα: 0,01-0,025.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

3ος–4ος αἰ. μ.Χ.

[----------]ΤΗΡ ΛΥΚΑ *vacat*
[---------- ἐ]νθάδε *vacat*
[----------] ἔ̣τ̣ο̣υ̣[ς------]

Στ. 1: Δεξιὰ καὶ ἄνω τοῦ ἦτα, χάραγμα σὲ σχῆμα λατινικοῦ S, ποὺ μπορεῖ νὰ ἑρμηνευθεῖ εἴτε ὡς τμῆμα συμπλήματος HP εἴτε ὡς σύμβολο συντομογραφίας· στὴν πρώτη περίπτωση πιθανὲς συμπληρώσεις εἶναι *[ὁ πα]τήρ* ἢ *[ἡ μή]τηρ* (;)· στὴν δεύτερη περίπτωση ἡ ἐπιγραφὴ ἴσως χρονολογεῖται στὴν ὕστερη ἀρχαιότητα. Στ. 1-2: *Λύκᾳ* ἢ *Λυκα[ρίωνι]* ἢ μᾶλλον *Λυκα[ρίωνα]*, ποὺ συντάσσεται εὐλογώτερα μὲ τὸ τοπικὸ ἐπίρρημα *ἐνθάδε*.

Ἡ ἀποσπασματικὴ διατήρηση τοῦ μνημείου δὲν ἐπιτρέπει πληρέστερη ἀποκατάσταση τῆς ἐπιγραφῆς καὶ ἀκριβέστερη ἑρμηνεία του. Γιὰ τὰ ὀνόματα ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸ προσηγορικὸ *λύκος*, βλ. ἀρ. **161**, ἀνωτέρω.

213. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1865 ἀπὸ τὸν ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνῖνο ἐντοιχισμένη στὴν νοτιοανατολικὴ γωνία τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Τριάδος (καὶ ὄχι τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ὅπως ἐσφαλμένα γράφει ὁ Bormann), στὸν Λόγγο. Ἐκεῖ τὴν ἐμελέτησαν ὁ C. G. Curtis τὸ 1867, ὁ Δ. Πλαταρίδης λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1874 (ἀντίγραφο τοῦ ἀπογράφου του παρέδωσε ὁ Ἐδεσσαῖος Ἀθανάσιος Πετρὼφ στὸν Τσέχο καθηγητὴ C. Jireček στὴν Σόφια τὸ 1883), ὁ Kinch τὸ 1889, ὁ Cormack τὸ 1936, ὁ Σταλίδης πρὶν ἀπὸ τὸ 1977 καὶ οἱ Μ. Β. Χατζόπουλος καὶ Ἄννα Παναγιώτου τὸ 1982.

Βωμὸς ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ ὁριζόντια ἐπίστεψη. Διαστάσεις: 1 x 0,60 x 0,48. Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν κύρια ὄψη τοῦ κορμοῦ, στὸ ἄνω τμῆμα πλαισίου ὁριζόμενου ἀπὸ κυμάτια. Ὕψος γραμμάτων: 0,25-0,38. Διάστιχα: 0,005.

Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις* 16 (Duchesne – Bayet, *Mémoire* 105-106, ἀρ. 143· Kaestner, *De Aeris* 57, ἀρ. 7·)· E. Bormann, *AEMÖ* 12 (1888) 192, ἀρ. 14 (ὡς ἀδημοσίευτη, βάσει τοῦ ἀντιγράφου τοῦ Πετρώφ) (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 40, ἀρ. 12)· Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Ρούμελη* 225-26, ἀρ. 24, πίν. 3· C. G. Curtis, *ΕΣΦΚ* ΙΖ΄ (1886) 159, ἀρ. XII (βάσει τοῦ κώδικος 827)· Edson – Cormack, *Notebook* 135 (J. M. R. Cormack, στὸ *Studies Robinson* II 376-77, ἀρ. 1· *SEG* 12 [1955] 342)· Σταλίδη, *Ἁγία Τριάδα* 69-70, ἀρ. 6 καὶ πίν. 32α· Juhel – Νίγδελη, *Ἕνας Δανός* 90-91, ἀρ. 39 (βάσει τῶν τετραδίων τοῦ Kinch).

Πρβλ. M. N. Tod, *BSA* 24 (1919-1921) 57, ἀρ. 44 (γιὰ τὴν χρονολογία)· *BullEpigr* 1954, 160· *SEG* 35 (1985) 739· Tataki, *Edessa* 55 ἀρ. 186· 61, ἀρ. 229 καὶ 70, ἀρ. 284· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 401, ἀρ. 577.2. Βλ. καὶ http://hdl.handle.net/2374.OX/861 (φωτογραφία ἐκτύπου συλλογῆς Cormack).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

128/9 μ.Χ.

Ἔτους ϡ ϜΟΣ, ϡ
ἐτῶν ϡΚΒ <<<<<
ν Σπέδις ν
Λύκον τὸν ϡ
ἀδελφιδῆ, Ξε-
νῶς τὸν ὑόν,
μνήμης χάριν.

Στ. 1: ΕΤΟΥΕ ἀντιγράφει ὁ Ἀντωνῖνος, ἀλλὰ μεταγράφει ὀρθὰ *ἔτους*. Τὸ ἀπόγραφο τοῦ Πλαταρίδη καὶ οἱ ἐκδόσεις τῶν Duchesne, Bormann, Kaestner, Δήμιτσα, καθὼς καὶ ὁ Tod, παραλείπουν τὸ *ὅμικρον* ἀπὸ τὴν χρονολογία, τὸ ὁποῖο ὀρθὰ ἀποδίδουν οἱ Ἀντωνῖνος, Kinch, Curtis, Cormack, Σταλίδης καὶ τὸ *SEG* (ὁ Cormack, ἀγνοώντας τὶς δημοσιεύσεις τῶν Ἀντωνίνου καὶ Curtis νομίζει ὅτι ἡ δική του ἀνάγνωση τῆς χρονολογίας εἶναι ἡ μόνη ἀκριβής). Στ. 4: *Λυκοντον (=Λύ[κον κο[ί]ντον?)* (sic) Curtis· τὸ ὄνομα *Λύκον* παραλείπεται τελείως ἀπὸ τὸν Kaestner. Στ. 4-5: ΑΛΕΛΦΙΔΗ[.]ΞΣ|ΝΩΕΤΟΝ τὸ ἀπόγραφο τοῦ Πλαταρίδη, ποὺ μεταγράφεται ὡς *ἀ(δ)ελφιδῆ, Ξ(ε)|νὼ [δ]ὲ τὸν* ἀπὸ τοὺς Duchesne καὶ Δήμιτσα, ὡς *ἀ(δ)ελφιδῆς | (γ)ν(ω)τὸν* ἀπὸ τὸν Bormann, ὡς *ἀδελφιδὴ(ν) Ξενὼ (δ)ὲ τὸν* ἀπὸ τὸν Kaestner, ποὺ δὲν χωρίζει τὸ κείμενο σὲ στίχους· ὁ Ἀντωνῖνος καὶ ὁ Kinch ἀντιγράφουν ὀρθὰ ΑΔΕΛΦΙΔΗΞΕ|ΝΩΣΤΟΝ, ἀλλὰ ὁ πρῶτος μεταγράφει *ἀδελφιδι...ξεν ὡς τόν*· ὁ Curtis, ἀπὸ ἀκριβὲς ἐπίσης ἀπόγραφο, μεταγράφει *ἀδελφιδῆ ξένως τόν*· ὁ Cormack ἀντελήφθη ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀναγνωσθεῖ κύριο ὄνομα, ἀλλὰ διστάζει νὰ ἐπιλέξει μεταξὺ τῆς γενικῆς *Ξενῶς* καὶ τῆς ὀνομαστικῆς *Ξενὼς* ἢ *Ξενὼ<ς>· Ξενῶς* ὀρθὰ ὁ Σταλίδης.

Τὸ ἰδιώνυμο Σπέδις εἶναι τὸ γνωστὸ καὶ ἀπὸ τὴν Βέροια (*EKM* Α΄ 373), τὴν Πέλλα (ἀρ. **540**, κατωτέρω), τὴν Θεσσαλονίκη καὶ ἄλλες περιοχὲς τῆς ρωμαϊκῆς Ἀνατολῆς (βλ. Tataki, *Roman Presence* 400-401, ἀρ. 577) ὄνομα γένους Spedius. Ὁ Λύκος ἦταν ἀνεψιὸς ἢ ἔγγονός του, γιὸς τῆς ἀδελφῆς ἢ θυγατέρας του Ξενῶς. Γιὰ τὸ ὄνομα Λύκος, βλ. ἀρ. **161**, ἀνωτέρω.

214. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 71<7>. Ἐπισημάνθηκε ἀρχικὰ στὸ μουσουλμανικὸ νεκροταφεῖο στὴν δυτικὴ εἴσοδο τῆς Ἔδεσσας (Κιουπρί), ἀπέναντι ἀπὸ τὴν οἰκία τοῦ Καλησπέρη καὶ μεταφέρθηκε στὴν αὐλὴ τῆς παλαιᾶς Ἀστυνομίας, ὅπου στεγαζόταν προπολεμικῶς ἡ ἀρχαιολογικὴ συλλογή. Ἐκεῖ τὴν ἐμελέτησε τὸ 1936 ὁ Cormack. Ἀργότερα ἀποτέθηκε στὴν αὐλὴ τῆς Μητροπόλεως Ἐδέσσης, ἀπ' ὅπου ὁ Τσαϊλακόπουλος τὴν μετέφερε στὸ Γενὶ Τζαμί, ὅπου στεγάζεται ἡ Συλλογή.

Κύρια μακρὰ πλευρὰ σαρκοφάγου ἀποκεκρουμένη σήμερα κατὰ τὴν ἄνω δεξιὰ γωνία, μὲ ἀνάγλυφη παράσταση δύο τετράφυλλων ροδάκων. Διαστάσεις: 0,60 x 2,06 x 0,15. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐπάνω ἀπὸ τοὺς ρόδακες (οἱ δύο πρῶτοι στίχοι) καὶ ἀνάμεσά τους (οἱ δύο τελευταῖοι). Ὕψος γραμμάτων: 0,06. Διάστιχα: 0,06.

J. M. R. Cormack, στὸ *Studies Robinson* II 380-81, ἀρ. 8 καὶ πίν. 78d (*SEG* 12 [1955] 346)· Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 217, ἀρ. 71/7.

Πρβλ. Edson – Cormack, *Notebook* 132· *BullEpigr* 1954, 160· Tataki, *Edessa* 40, ἀρ. 78· 50, ἀρ. 150 καὶ 57, ἀρ. 201· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 175, ἀρ. 156.22 καὶ 530, ἀρ. 18. Βλ. καὶ http://hdl.handle.net/2374.OX/839 (φωτογραφία ἐκτύπου συλλογῆς Cormack).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος αἰ. μ.Χ.

Μᾶρκος Δημητρίου ὁ καὶ Κυρήνιος καὶ Κλαυ(δία) Θεονόη ❦
ἡ γυνὴ αὐτοῦ ζῶτες ἑαυτοὺς ἐκ τῶν
ἰδίων
ἐποίησαν.

Στ. 1: Τὰ τρία τελευταῖα γράμματα καὶ τὸ κισσόφυλλο, ὁρατὰ ὅταν εἶδαν τὸ μνημεῖο ὁ Τσαϊλακόπουλος και ὁ Cormack, στὸ ἀποκεκρουμένο σήμερα ἄνω δεξιὸ ἀπότμημα· στὴν δημοσίευση ὁ Cormack παρέλειψε τὸ κισσόφυλλο ποὺ σημειώνεται στὸ ἀπόγραφο τοῦ *Notebook*.

Ὁ νεκρὸς φέρει ὄνομα ἑλληνικοῦ τύπου (ἰδιώνυμο –ἀπὸ λατινικὸ προωνύμιο– καὶ πατρώνυμο), καθὼς καὶ ἐπώνυμο (supernomen), ποὺ ἀπαντᾶ καὶ ὡς ρωμαϊκὸ ὄνομα γένους καὶ ὡς ἑλληνικὸ ἰδιώνυμο (ἢ παρώνυμο). Πρόκειται ἄραγε γιὰ Ρωμαῖο πολίτη ποὺ συνδυάζει ἀδέξια τὴν ἑλληνικὴ καὶ τὴν ρωμαϊκὴ ὀνοματοθεσία ἢ –τὸ πιθανώτερο– γιὰ μὴ Ρωμαῖο ποὺ ἦταν ἀνεπίσημα γνωστὸς καὶ μὲ ρωμαϊκὸ ὄνομα; Ἡ γυναίκα του πάντως εἶναι Ρωμαία πολῖτις, μακεδονικῆς πιθανώτατα καταγωγῆς, ὅπως μαρτυρεῖ τὸ παρωνύμιο Θεονόη, μὲ δεύτερο συνθετικὸ ποὺ ἐπιχωριάζει στὴν Μακεδονία (βλ. Tataki, *Edessa* 85 καὶ πρβλ. τὰ ὀνόματα Εὐρυνόα καὶ ἴσως Αὐτονόα στὴν ἴδια τὴν Ἔδεσσα [ἀρ. **174**, ἀνωτέρω καὶ ἴσως **248**, κατωτέρω]).

Γιὰ τὴν παράλειψη τοῦ νῦ στὴν λέξη *ζῶτες*, βλ. **204**, ἀνωτέρω.

215. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 1995/1. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1995 ἀπὸ καλλιεργητὴ σὲ ἀγρὸ δυτικὰ τοῦ σύγχρονου ναϋδρίου τοῦ Ἁγίου Νικολάου στὸν Λόγγο.

Στήλη ἀπὸ κυανόφαιο μάρμαρο, ἀποκεκρουμένη κάτω, μὲ ἐλεύθερη, ὑποτυπώδη, ἀετωματικὴ ἐπίστεψη, ποὺ φέρει ἐγχάρακτη δήλωση τῶν καταέτιων γείσων, δύο ἀκρωτήρια ποὺ φέρουν ἐγχάρακτη διακόσμηση φύλλων, καὶ ἐγχάρακτο ἐγγεγραμμένο ἑξάφυλλο ρόδακα στὸ τύμπανο. Δύο κυκλικοὶ τόρμοι στὴν ἄνω ἐπιφάνεια τῶν ἀκρωτηρίων, καὶ βάθυνση ποὺ ἀναπτύσσεται καθ' ὕψος τῆς ὀπίσθιας ὄψεως, ἡ ὁποία, κατεργασμένη ἀρχικῶς μὲ τὸ βελόνι, ἐν συνεχείᾳ δέχθηκε ἐκ νέου κατεργασία, θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν σὲ μεταγενέστερη χρήση τοῦ μνημείου. Διαστάσεις: 1,12 x 0,42 (κάτω) - 0,46 (ἄνω) x 0,10 (κάτω) - 0,115 (ἄνω). Ὕψος γραμμάτων: ± 0,026. Διάστιχα: 0,01-0,015.

Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, *Τεκμήρια* 11 (2012) 116-120, εἰκ. 1 (*BullEpigr* 2014, 277).

Πρβλ. Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, *ΑΔ* 50 (1995) *Χρον*. [2000] 581.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Τέλη 2ου - ἀρχὲς 3ου αἰ. μ.Χ.

Λύκος καὶ Ἡράκλεα
Νεικοπολις τῆς θυ-
γατρὸς ❦ καὶ Εὐτρό-
πῳ τῷ υἱῷ ❦ καὶ ❦
Μυρτάλης τῆς θυ-
γατρὸς ❦ καὶ Ἀτρα-
τείνου τοῦ πα-
τρὸς ❦ καὶ Μυρτά-

λης τῆς μητρὸς
καὶ Δωρήτου τοῦ
γαμβροῦ, μνήμης
χάριν. ❦ Ἔθαναν
οἱ ἓξ ἡμέραις •Ι•. ❦
Νεικόπολι, χαῖρε·
χαῖρε καὶ σύ, τίς πο-
τ' εἶ, ὦ παροδεῖτα. ❦

Ὅταν τὸ πέρας τῶν στίχων δὲν συμπίπτει μὲ τὸ πέρας λέξεως, ὁ χαράκτης κατὰ κανόνα (μὲ μόνη βέβαιη ἐξαίρεση τὸν στ. 3), σημειώνει τὴν τομὴ μὲ μιὰ στιγμή. Στ. 2: συμπίλημα ΤΗ.

Τὸ ζεῦγος τοῦ Λύκου καὶ τῆς Ἡράκλε(ι)ας ἔχασαν μέσα σὲ δέκα ἡμέρες τὰ τρία τους τέκνα (Νικόπολι –τὴν μόνη, παραδόξως, στὴν ὁποία ἀπευθύνεται χαιρετισμὸς στὸν στ. 14–, Εὔτροπο, Μυρτάλη), τοὺς γονεῖς τοῦ Λύκου (Ἀτρατεῖνο καὶ Μυρτάλη) καὶ τὸν Δώρητο (σύζυγο μιᾶς ἀπὸ τὶς δύο θυγατέρες τους ἢ πατέρα ἢ ἀδελφὸ τῆς Ἡράκλε(ι)ας). Ἡ αἰφνίδια αὐτὴ ἀπώλεια ὀφείλεται ἀσφαλῶς σὲ κάποιαν ἐπιδημία.

Ἀξιοσημείωτα γλωσσικὰ φαινόμενα εἶναι ἡ ἐναλλαγὴ μεταξὺ γενικῆς καὶ δοτικῆς στὴν καταγραφὴ τῶν νεκρῶν (πρβλ. ἀρ. **208**, ἀνωτέρω), ἡ ἰδιότυπη μορφὴ τῆς γενικῆς στὸν στ. 2 (πρβλ. τὸν τύπο *προποσις* στὴν ἀρ. **397**, κατωτέρω), καθὼς καὶ ἡ κατάληξη τοῦ ἀορίστου α΄ στὸ ρῆμα *θνῄσκω* στὸν στ. 12.

Τὸ ἀρσενικὸ ἀνθρωπωνύμιο Λύκος καὶ τὰ παράγωγά του (πρβλ. ἀρ. **161**, ἀνωτέρω) καὶ τὰ γυναικεῖα Ἡράκλε(ι)α καὶ Νικόπολις (βλ. τὰ οἰκεῖα λήμματα στὸ *LGPN* IV) εἶναι διαδεδομένα στὴν Μακεδονία. Τὸ ὄνομα Μυρτάλη μαρτυρεῖται μία φορὰ στὴν Ἀμφίπολη (*SEG* 51 [2001] 750), ἀλλὰ παραδίδεται ἐπίσης ὡς τὸ ὄνομα ποὺ ἔφερε πρὸ τοῦ γάμου της ἡ Ὀλυμπιάς (Ἰουστ. 9.7.13· Πλουτ., *Περὶ χρηστ.* 14, 401Α· πρβλ. καὶ τὸ ὄνομα Μύρτιλλα, ἀρ. **321**, κατωτέρω). Τὰ ἀρσενικὰ ἀνθρωπωνύμια Δώρητος καὶ Ἀτρατ(ε)ῖνος ἐμφανίζονται γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Μακεδονία· τὸ δὲ δεύτερο, λατινικῆς προελεύσεως (Atratinus, ἐκ τοῦ ater [= *μέλας*]) μαρτυρεῖται μόνον μίαν ἄλλη φορὰ ὡς θηλυκὸ Ἀτρατίνα στὴν Ὑρκανία (*LGPN* V, στὸ οἰκεῖο λῆμμα).

Γιὰ τὴν ἀποστροφὴ πρὸς τοὺς παρερχομένους, βλ. ἀρ. **5**, ἀνωτέρω.

216. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1865 ἀπὸ τὸν ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνῖνο ἐντοιχισμένη στὸν δεξιὸ πεσσὸ τῆς κεντρικῆς ἁψῖδος τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Τριάδος (καὶ ὄχι τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ὅπως ἐσφαλμένα γράφει ὁ Bormann) στὸν Λόγγο. Ἐκεῖ τὴν ἐμελέτησαν ὁ C. G. Curtis τὸ 1867, ὁ Πλαταρίδης λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1874 (ἀντίγραφο τοῦ ἀπογράφου του παρέδωσε ὁ Ἐδεσσαῖος Ἀθανάσιος Πετρὼφ στὸν Τσέχο καθηγητὴ C. Jireček στὴν Σόφια τὸ 1883), ὁ Kinch τὸ 1889, ὁ Cormack τὸ 1936, ὁ Σταλίδης πρὶν ἀπὸ τὸ 1977 καὶ οἱ Μ. Β. Χατζόπουλος καὶ Ἄννα Παναγιώτου τὸ 1982.

Βωμὸς ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ ἐγγεγραμμένη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη μὲ ρόδακα στὸ τύμπανο, ἐλαφρῶς ἀποκεκρουμένος δεξιὰ γιὰ τὴν προσαρμογή του στὸ οἰκοδόμημα. Διαστάσεις: 1,27 x 0,66. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸν κορμὸ τῆς κύριας ὄψεως. Ὕψος γραμμάτων: 0,03. Διάστιχα: 0,02-0,03.

Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις* 15 (Duchesne – Bayet, *Mémoire* 105, ἀρ. 141· Kaestner, *De Aeris* 61, ἀρ. 22· Δήμιτσα, *Μακεδονία* 39-40, ἀρ. 10)· Bormann, *AEMÖ* 12 (1888) 192, ἀρ. 13 (ὡς ἀδημοσίευτη, βάσει τοῦ ἀντιγράφου τοῦ Πετρώφ)· Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Ρούμελη* 224, ἀρ. 22, πίν. 3· C. G. Curtis, *ΕΦΣΚ* ΙΖ΄ (1886) 156, ἀρ. V (βάσει κώδικος 801)· Edson – Cormack, *Notebook* 116 (J. M.

R. Cormack, στὸ *Studies Robinson* II 378-79, ἀρ. 5· *SEG* 12 [1955] 345· Γιούνη, *Provincia* 305, ἀρ. 104)· Σταλίδη, *Ἁγία Τριάδα* 68-69, ἀρ. 4, πίν. 30β καὶ 31α· Juhel – Νίγδελη, *Ἕνας Δανός* 91-92, ἀρ. 40 (βάσει τῶν τετραδίων τοῦ Kinch).

Πρβλ. M. N. Tod, *BSA* 24 (1919-1921) 58, ἀρ. 78 (γιὰ τὴν χρονολογία)· *BullEpigr* 1954, 160· *SEG* 35 (1985) 739· Tataki, *Edessa* 47, ἀρ. 127, ἀρ. 132 καὶ 48, ἀρ. 134· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 262, ἀρ. 281.61· 267, ἀρ. 281.141 καὶ 272, ἀρ. 281.205· Μαρίας Σ. Γιούνη, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 68 (γιὰ τὴν ρωμαϊκὴ πολιτεία τοῦ ἀναθέτη). Βλ. καὶ http://hdl.handle.net/2374.OX/550 (φωτογραφία ἐκτύπου συλλογῆς Cormack).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

168/9 μ.Χ.

Λ(ούκιος) Ἰούλιος Ἐπαφρόδει-
τος Ἰουλίῳ Νεικηφό-
ρῳ καὶ Ἰουλίᾳ Ῥώμῃ
4 τοῖς ἀπελευθέροις
μνήμης χάριν, ❦
❦ ἔτους · FIT. ❦

Στ. 1: C Πλαταρίδης, Duchesne, Bormann, Curtis, Kaestner, Δήμιτσας, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ Duchesne, ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸν Δήμιτσα, ἀναπτύσσει ὡς *Σ(έξτος)*· ὁ Bormann ὅμως διορθώνει στὴν μεταγραφὴ (Γ)(άιος)· ὁ Σταλίδης δὲν βλέπει τὸ πρῶτο γάμμα, ἀλλὰ μεταγράφει «Σέξτος ἢ Γάιος»· Λ. οἱ Ἀντωνῖνος καὶ Kinch· Λ ὁ Cormack στὴν δημοσίευσή του, ἂν καὶ εἶχε ἀντιγράψει C· (*Notebook* 116)· δεξιὰ διαγώνια κεραία σώζεται σήμερα στὸν λίθο πρὶν ἀπὸ τὸ σημεῖο στίξεως. Στ. 1-2: *Ἐπαφρόδε[ι]τος* Curtis, Cormack καὶ *SEG*· *Ἐπαφρόδει|τος* οἱ λοιποὶ καὶ ὁ λίθος. Στ. 2-3: *Νεικηφ[ό]|ρῳ* Curtis· *Νεικηφόρῳ* οἱ λοιποὶ καὶ ὁ λίθος· τὸ ὅμικρον εἶναι μικρότερο καὶ χαραγμένο ὑψηλότερα καὶ πολὺ κοντὰ στὸ προηγούμενο γράμμα.

Τὰ ἀναφερόμενα ἀνθρωπωνύμια εἶναι κοινὰ καὶ μαρτυροῦνται καὶ σὲ ἄλλες πόλεις τῆς Μακεδονίας. Ὁ ὅρος *ἀπελεύθερος* εἶναι μᾶλλον σπάνιος στὴν Μακεδονία ἐκτὸς Θεσσαλονίκης· βλ. καὶ ἀρ. **567**, κατωτέρω.

217. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1855 ἀπὸ τὸν Delacoulonche στὴν ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ Σαρκόβιενη (Ἐκκλησιοχώρι), ὅπου τὴν εἶδε καὶ ὁ Πλαταρίδης λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1874. Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της.

«Μαρμάρινη στήλη τρέχοντος μεγέθους» (Delacoulonche). Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ ἀπόγραφο τοῦ Πλαταρίδη, ὀπὴ ποὺ εἶχε διανοιχθεῖ στὸ μέσον τῆς ἐνεπίγραφης ἐπιφάνειας εἶχε ἀπαλείψει τμῆμα τοῦ κειμένου.

Delacoulonche, «Berceau» 241, ἀρ. 21 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 51, ἀρ. 39· Στουγιαννάκη, *Πέλλα* 94-95)· Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις* 19, πίν. τέλους ἀρ. 6.

Πρβλ. Tataki, *Edessa* 52, ἀρ. 161 καὶ 64, ἀρ. 248· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 183, ἀρ. 156.129 καὶ 338, ἀρ. 431.1· Μαρίας Σ. Γιούνη, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 68 (γιὰ τὴν ρωμαϊκὴ πολιτεία πρὶν ἀπὸ τὴν constitutio Antoniniana).

2ος αἰ. μ.Χ.

Παπία Εὐτυχὶς
ἑαυτῇ ζῶσα καὶ
Κλ(αυδίῳ) Νικίᾳ τῷ ἀν-
δρὶ μνήμης χά-
ριν ❦ [ἐκ] τῶν
ἰδίων — τοῖς
ἰδίοις ἐποίη-❦
σεν.

Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀντιπαραβολὴ τῶν δύο ἀπογράφων, πρόκειται γιὰ μία ἀπὸ τὶς ἐλάχιστες περιπτώσεις (πρβλ. τὴν ἀρ. **227**, ἀνωτέρω) στὶς ὁποῖες τὸ ἀπόγραφο τοῦ Delacoulonche δὲν εἶναι ἀκριβὲς καὶ φαίνεται νὰ ἔγινε ἀπὸ μνήμης, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ παραλείπει τὴν ὀπὴ στὸ μέσον τῶν στίχων 5 καὶ 6 καὶ νὰ κατανέμει λανθασμένα τὸ κείμενο σὲ στίχους. Στ. 1: *Εὐτυχὴς* Delacoulonche, *Εὐτυχι[--]* Πλαταρίδης· καθὼς ἡ κατάληξη *–ὴς* στὸ θηλυκὸ ὄνομα εἶναι μᾶλλον ἀπίθανη, ἴσως ὑπῆρχε ἁπλῶς συμπίλημα ΙΣ. Στ. Στ. 2: *ζώσῃ* ἐκ παραδρομῆς Στουγιαννάκη. Στ. 5: *[ἐκ;]* συμπληρώνει διστακτικὰ ὁ Δήμιτσας καὶ τὸν ἀκολουθεῖ ἀνενδοίαστα ἡ Στουγιαννάκη. Στ. 7-8: *ἐποίησαν* ἐκ παραδρομῆς ἡ Στουγιαννάκη.

Γιὰ τὸ ὄνομα γένους Papius, βλ. Tataki, *Roman Presence* 338-39.

218. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1855 ἀπὸ τὸν Delacoulonche στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων. Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της. Ἤδη τὸ 1914 μάταια τὴν ἀναζήτησε ὁ Plassart.

Ἐπιτύμβια πλάκα μὲ ἐγχάρακτη παράσταση ἰχθύος μεταξὺ δύο πτηνῶν. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐπάνω ἀπὸ τὴν παράσταση.

Delacoulonche, «Berceau» 237, ἀρ. 13 (ἁπλὸ σκαρίφημα) (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 48-49, ἀρ. 31· H. Leclercq, *DACL* IV 2 [1921] στ. 2112, εἰκ. 3975· αὐτόθι VII 2 [1927] λ. *ἰχθύς*, στ. 2040, ἀρ. 76· D. Pallas, *CArch* 24 [1975] 5-6 καὶ εἰκ. 5, χωρὶς μεταγραφή· Feissel, *Recueil* 29-30, ἀρ. 7).

Πρβλ. Kaestner, *De Aeris* 63 (γιὰ τὴν χρονολογία)· M. N. Tod, *BSA* 24 (1919-1921) 59, ἀρ. 110 (γιὰ τὴν χρονολογία)· Dölger, *ΙΧΘΥΣ* V 725· Tataki, *Edessa* 43, ἀρ. 97 καὶ 61, ἀρ. 227· Μελίνας Παϊσίδου, στὸ *Γνωριμία 2003* 170, σημ. 29.

3ος αἰ. μ.Χ.

Ἑρμαῖς Ξανθίᾳ τῷ
τέκνῳ μνήμης
χάριν, ἔτους ΓΡΕΜ.

Στ. 3: *ἔτους ΤΙΕ μ(ηνὸς)* προτείνει μὲ μεγάλη ἐπιφύλαξη ὁ Kaestner. Ὁ Tod ἀπορρίπτει τὴν ἀνάλυση *μ(ηνὸς)* καὶ ἐπαναλαμβάνει τὶς ἐπιφυλάξεις τοῦ Kaestner γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐτῶν. Ὁ Feissel δὲν μεταγράφει τὰ γράμματα μετὰ τὴν λέξη *ἔτους* καὶ παρατηρεῖ ὅτι στὴν θέση αὐτὴν θὰ ἀναμενόταν ἡ ἔκφραση *ζήσης ἐν Θεῷ*, ἡ ὁποία ὅμως ἀναγνωρίζει ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποκατασταθεῖ ἐδῶ. Μήπως *ΓΙϹ μ(ηνὸς) [----]* ἢ *ΓϘϹ μ(ηνὸς) [----]*, ποὺ θὰ ἀντιστοιχοῦσε βάσει τῆς ἀκτιακῆς χρονολογίας στὸ 181/2 ἢ στὸ 261/2 μ.Χ.; Ἡ παρουσία χριστιανικῆς ἐπιγραφῆς τὸν 3ο ἢ ἀκόμη καὶ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ. στὴν Ἔδεσσα δὲν ἀποκλείεται (πρβλ. ἀρ. **263**, κατωτέρω). Ἐντύπωση ἐν τούτοις θὰ προκαλοῦσε ἡ χρήση τῆς ἀκτιακῆς χρονολογήσεως στὴν Ἔδεσσα (βλ. ἀρ. **182**, ἀνωτέρω, στὸ ὑπόμνημα καὶ ἀρ. **386**, κατωτέρω), καθὼς καὶ ἡ ἀπότομη διακοπὴ τῆς ἐνδείξεως τοῦ μηνός.

Πρόκειται ἴσως γιὰ τὴν ἀρχαιότερη ἀσφαλῶς χριστιανικὴ ἐπιγραφὴ τῆς Ἔδεσσας, ἂν ὄχι καὶ τῆς Μακεδονίας γενικώτερα (βλ. ὅμως καὶ ἀρ. **263**, κατωτέρω), καθὼς τὰ ὀνόματα καὶ ὁ τύπος τοῦ κειμένου εἶναι ἀπαράλλακτα μὲ ἐκεῖνα τῶν προχριστιανικῶν καὶ μόνον ἡ παράσταση προδίδει τὴν χριστιανικὴ πίστη τῆς Ἑρμαΐδος καὶ τοῦ Ξανθία· πρβλ. ἀρ. **232**, κατωτέρω.

219. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 207 <16>. Ἐπισημάνθηκε ἀπὸ ἀνώνυμο ἀνταποκριτὴ τοῦ Le Bas, προφανῶς ἤδη ἐντοιχισμένη στὴν νοτιοανατολικὴ γωνία τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων. Ἐκεῖ θὰ τὴν εἶδε καὶ ὁ Delacoulonche, παρ' ὅλον ὅτι σημειώνει «mur intérieur de l'église d'Hagii Anargyri». Στὴν λανθασμένη αὐτὴν ἔνδειξη ὀφείλεται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὅτι ὁ A. Plassart δὲν τὴν ηὗρε τὸ 1914, ἐνῷ στὸν ναὸ αὐτὸν τὴν ἀντέγραψαν ὁ Δ. Πλαταρίδης (ἀντίγραφο τοῦ ἀπογράφου τοῦ ὁποίου παρέδωσε ὁ Ἐδεσσαῖος Ἀθανάσιος Πετρὼφ στὸν Τσέχο καθηγητὴ C. Jireček στὴν Σόφια τὸ 1883) λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1874 καὶ ὁ J. M. R. Cormack, ὁ ὁποῖος συζητεῖ καὶ τὴν ἀκριβῆ θέση της. Μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς ἐκκλησίας τὸ 1944 μεταφέρθηκε στὴν Συλλογή.

Βωμὸς ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, ἐλαφρὰ ἀποκεκρουμένος κατὰ τὴν ἀριστερὴ πλευρὰ τῆς κύριας ὄψεως, μὲ ὁριζόντια ἐπίστεψη καὶ στὸν κορμό, σὲ ὀρθογώνιο βάθυσμα, ἀνάγλυφη παράσταση γυμνῆς νεανικῆς μορφῆς μὲ φτερά («Ἔρωτος / Θανάτου») κατ' ἐνώπιον. Στὸ ἀριστερὸ χέρι κρατεῖ στέφανο καὶ στὸ δεξιὸ πιθανῶς ρόδι, κάτω δὲ ἀπὸ τὴν ἀριστερή του μασχάλη διακρίνεται ἀνεστραμμένη δάδα. Διαστάσεις: 0,905 x 0,375 x 0,21. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση. Ὕψος γραμμάτων: 0,05. Διάστιχα: 0,005 (0,01 μεταξὺ τρίτου καὶ τέταρτου στίχου).

Le Bas – Waddington, *Voyage* II 316, ἀρ. 1350· Delacoulonche, «Berceau» 237, ἀρ. 12 (μὲ σκαρίφημα)· Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις* 11 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 47, ἀρ. 28· Baege, *De sacris* 139)· E. Bormann, *AEMÖ* 12 (1888) 192-93, ἀρ. 15 bis (βάσει τοῦ χειρογράφου τοῦ Πετρὼφ ὡς ἀδημοσίευτη καὶ, κατόπιν συγχύσεως, μὲ ἐπιφύλαξη, ὡς συνέχεια ἄλλης ἐπιγραφῆς, βλ. ἀρ. **227**, κατωτέρω)· Edson – Cormack, *Notebook* 139 (J. M. R. Cormack, *BSA* 58 [1963] 23, ἀρ. 4 καὶ πίν. 5, 4 [μὲ φωτογραφία ἐκτύπου]· Spiliopoulou-Donderer, *Grabaltäre* 208-09, ἀρ. E5).

Πρβλ. Καντσούλη, *Προσωπογραφία* 29, ἀρ. 231· *SEG* 29 (1964) 536· *BullEpigr* 1965, 234· Tataki, *Edessa* 35, ἀρ. 43· 36, ἀρ. 54 καὶ 62, ἀρ. 233· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 115, ἀρ. 89.45· 131, ἀρ. 89.279 καὶ 426, ἀρ. 634.27· Δήμητρας Τερζοπούλου, *Ἐγνατία* 14 (2010) 152, ἀρ. 79 καὶ 138-39 (γιὰ τὴν παράσταση)· Χρυσοστόμου, *Νέοι θησαυροί* 137. Βλ. καὶ http://hdl.handle.net/2374.OX/267 (φωτογραφία ἐκτύπου συλλογῆς Cormack).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος-3ος αἰ. μ.Χ.

Ἀὐρήλιος Ζώσιμος
καὶ Αὐρηλία Βενερία
Οὐαλερίῳ τῷ ἰδίῳ
τέκνῳ μνίας χάριν.

Στ. 1: ΖΩΣΙΜ. ὁ Le Bas, ΖΩΣΙΜΟ¨-¨ ὁ Delacoulonche. Στ. 2: ΑΥΡΗΛΤΑ Πλαταρίδης· ΑΥΡΗΤΑ Bormann, ποὺ διορθώνει *Αὐρη[λί]α*· ΒΕΝΕΡΙ. Le Bas. Στ. 3: ΙΔΙC Le Bas.

Αὐρήλιος Ζώσιμος εἶναι τὸ ὄνομα καὶ ἐφήβου τοῦ ἔτους 229/30, ἀλλὰ τὸ ἀνθρωπωνύμιο εἶναι πολὺ κοινό (ὅπως καὶ τὸ ὄνομα Οὐαλέριος) γιὰ νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο. Τὸ σπανιώτερο λατινικὸ παρωνύμιο Βενερία / Οὐενερία ἀπαντᾶ στὴν Θεσσαλονίκη (*IG* X 2, 1, 746 καὶ *SEG* 51 [2001] 895) καὶ στὴν Γάζωρο (Pilhofer, *Philippi* II 552). Γιὰ τὶς θεοείκελες παραστάσεις, πρβλ. ἀρ. **51**, ἀνωτέρω, ὅπου συγκεντρώνονται τὰ ὑπόλοιπα παραδείγματα ἀπὸ τὶς πόλεις ποὺ καλύπτονται στὸν παρόντα τόμο.

220. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 14 <82>. Δωρήθηκε στὴν Συλλογὴ ἀπὸ τὸν Π. Γ. Σεφερτζῆ, ὁ ὁποῖος τὴν ηὗρε στὸ ἐργοστάσιό του. Ἐκεῖ τὴν ἐμελέτησε ὁ Cormack τὸ 1936.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο ἀποκεκρουμένη ἄνω, δεξιὰ καὶ ἀριστερά, μὲ ἀνάγλυφη παράσταση παιδικῆς ἢ ἐφηβικῆς προτομῆς κατ' ἐνώπιον μέσα σὲ ὀρθογώνιο βάθυσμα. Διαστάσεις: 0,315 x 0,54 x 0,05. Ἡ ἐπιγραφὴ πλαισιώνει τὴν παράσταση (στ. 1-9, οἱ ὁποῖοι διαβάζονται κατὰ στήλην, μὲ ἀνισοϋψεῖς στίχους) καὶ συνεχίζεται κάτω ἀπὸ αὐτήν (στ. 10-11, οἱ ὁποῖοι διαβάζονται κυκλικά). Ὕψος γραμμάτων ἑκατέρωθεν τῆς παραστάσεως: 0,035· κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση: 0,02. Διάστιχα: ἑκατέρωθεν τῆς παραστάσεως: 0,01-0,02· κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση: 0,05.

Ἀδημοσίευτη.

Πρβλ. Edson - Cormack, *Notebook* 127· Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 202, ἀρ. 14/82 μὲ συνοπτικὴ περιγραφὴ τοῦ μνημείου· *ΚΑΑΣΕδ* 14 <82>· Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 219 (γιὰ τὴν προέλευση).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος–3ος αἰ. μ.Χ.

ἀριστερὰ τοῦ ἀναγλύφου:
[---]
[---]
[---][.]
4 ΜΟ
[--] *vacat*

δεξιὰ τοῦ ἀναγλύφου:
μνήμ[ης]

χάριν· ❦
8 τὰ θ<τ>ρε̲-
πτάρια

κάτω ἀπὸ τὸ ἀνάγλυφο:
καὶ Ποπ- ζῶν *vac.* τα.
λικία τὸ πεδὶν Πανόρφαν[ον].

Στ. 2: Ἡ Ἄννα Καββαδία (*ΚΑΑΣΕδ*) σημειώνει δύο γράμματα (ΕΙ) ἀριστερὰ τοῦ ἀναγλύφου, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν διέκρινε ὁ Cormack τέσσερες δεκαετίες ἐνωρίτερα. Στ. 3: Ι Cormack· Μ *ΚΑΑΣΕδ*· ἡ ἀνάγνωση δὲν εἶναι βεβαία. Στ. 8: ΘΕΡ *ΚΑΑΣΕδ*· ὁ χαράκτης χάραξε ἐκ παραδρομῆς ἕνα ταῦ τὸ ὁποῖο προσπάθησε ἀτελῶς στὴν συνέχεια νὰ ἀποξέσει. Στ. 10-11: ΠΟΠ|ΑΙΚΙΑ Cormack. Στ. 13: ΤΟ Π[.]ΔΙΝΠ[. . .]ΝΟΡΙΛΝ Cormack· *τὸ πεδι[υπᾶν] θρ[ᾳᾶν vac.] ΚΑΑΣΕδ*.

Εἶναι σαφὲς ὅτι τὸ μνημεῖο ἱδρύθηκε ἀρχικὰ ἀπὸ *τὰ θρεπτάρια* (γιὰ τοὺς θρεπτούς, βλ. ἀρ. **170**, ἀνωτέρω· ὁ ὅρος θρεπτάρια ἀπαντᾶ καὶ στὴν γειτονικὴ Σκύδρα, βλ. ἀρ. **121**, ἀνωτέρω)

πιθανῶς γιὰ τὸν ἄνδρα τῆς Ποπλικίας καὶ ὅτι ἐν συνεχείᾳ ἡ τελευταία αὐτὴ ἔθαψε ἐκεῖ τὸν νεαρὸ Πανόρφανο. Τὸ ἀνθρωπωνύμιο Πανόρφανος φαίνεται ἀμάρτυρο, ἀλλὰ εἶναι προφανοῦς σημασίας.

221. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 202 <55>. Ἀνευρέθη τὸ 1951 στὴν περιοχὴ Κιουπρί, στὸ ἀρχαῖο δυτικὸ νεκροταφεῖο τῆς ἄνω πόλεως καὶ μετέπειτα τουρκικὸ νεκροταφεῖο, κατὰ τὶς ἐργασίες θεμελιώσεως τοῦ κτηρίου τοῦ Ἱδρύματος Κοινωνικῶν Ἀσφαλίσεων (Ο.Τ. 181).

Στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ ἐλεύθερη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη. Στὸν κορμό, μέσα σὲ παραλληλόγραμμο βάθυσμα, ἀνάγλυφη παράσταση ὄρθιας γυναικείας καὶ ἀνδρικῆς μορφῆς κατ' ἐνώπιον (ἡ πρώτη μὲ τὴν κεφαλὴ σὲ τρία τέταρτα πρὸς τὰ δεξιά)· ἀνάμεσά τους παιδικὴ μορφὴ κατ' ἐνώπιον μὲ τὴν κεφαλὴ κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ στὸ βάθος ἄνω μέρος δένδρου. Διαστάσεις: 0,69 x 0,41 x 0,08. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὸ ἀέτωμα (ὁ πρῶτος στίχος) καὶ κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση (οἱ λοιποὶ πέντε). Ὕψος γραμμάτων: 0,02. Διάστιχα: 0,005.

J. M. R. Cormack, *ArchPF* 22 (1973) 207, ἀρ. 10.

Πρβλ. *BCH* 76 (1952) 228, βάσει πληροφοριῶν τοῦ Χαρ. Μακαρόνα, ὅπως προκύπτει ἀπὸ ἀναφορά του τὴν 8/8/1951, ἡ ὁποία σώζεται στὸ ἀρχεῖο τῆς ΙΣΤ΄ ΕΠΚΑ· *ΚΑΑΣΕδ* 202 <55>· *BullEpigr* 1974, 330· Tataki, *Edessa* 48, ἀρ. 136 καὶ 64, ἀρ. 245 καὶ 246, πίν. ΙΧ· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 274, ἀρ. 281.234· Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 216 (συνθῆκες εὑρέσεως).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

95/6 μ.Χ.

Ἔτους ’ Γ’Μ’Σ. ❦

ἀνάγλυφο

Πανταυχίδα Πανταύ-
χου θυγατέρα ❦ Γ(άϊος) Ἰούλι-
4 ος · Σευῆρος · τὴν ἑαυτοῦ
γυναῖκα
ἥρωα.

Στ. 5: Προστέθηκε προφανῶς ἐκ τῶν ὑστέρων σὲ ἔκκεντρη θέση μὲ πλημμελῆ χάραξη. Ἡ Ἄννα Καββαδία (*ΚΑΑΣΕδ*) διαβάζει *γυναῖκαν*.

Τὸ ἀνδρικὸ ὄνομα Πάνταυχος ἐπιχωριάζει στὴν Μακεδονία (πρβλ. Tataki, *Beroea* 345 καὶ 348), ἀλλὰ τὸ θηλυκὸ Πανταυχὶς ἐμφανίζεται ἐδῶ γιὰ πρώτη φορά. Δὲν εἶναι ἡ μόνη φορὰ ποὺ σὲ ἐπιγραφὲς τῆς Μακεδονίας ὁ κατ' ἀρχὴν ἀρσενικὸς τύπος *ἥρως* ἀναφέρεται σὲ πρόσωπα τοῦ γυναικείου φύλου (πρβλ. *ΕΚΜ* Α΄ 348).

222. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 1054. Ἀνακαλύφθηκε ἐντοιχισμένος στὸ νότιο τεῖχος τῆς πόλεως κατὰ τὶς ἀνασκαφὲς τῶν ἀρχῶν τῆς δεκαετίας 1980.

Βωμὸς ἀποκεκρουμένος κάτω καὶ μὲ ἀπολέπιση κατὰ τὴν δεξιὰ πλευρά, μὲ ἐγγεγραμμένη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη μὲ σχηματοποιημένα γωνιακὰ ἀκρωτήρια· φέρει ὀμφαλωτὴ φιάλη καὶ σειρὲς μηνίσκων στὸ τύμπανο· στὸν κορμό, μέσα σὲ ὀρθογώνιο πλαίσιο, παράσταση γυμνοῦ Ἑρμοῦ ψυχοπομποῦ κατ' ἐνώπιον, μὲ ἱμάτιο ριγμένο στὸν ὦμο καὶ τὸν ἀριστερό του βραχίονα, κηρύκειο στὸ ἀριστερό του χέρι καὶ βαλλάντιο στὸ δεξιό· στὰ δεξιά του παριστάνεται σκύλος. Διαστάσεις: 0,87 x 0,54 x 0,39. Ἡ ἐπιγραφὴ ἑκατέρωθεν τῆς παραστάσεως καὶ κάτω ἀπὸ αὐτήν. Ὕψος γραμμάτων: 0,03. Διάστιχα: 0,007.

Ἀ. Κ. Βαβρίτσα, *Ἀρχαία Μακεδονία* V (1989 [1993]) 151-52 καὶ εἰκ. 8 (*AnnEpigr* 1993, 1389· Spiliopoulou–Donderer, *Grabaltäre* 212-13, ἀρ. Ε8 καὶ εἰκ. 46 [*SEG* 43 (1993) 393]).

Πρβλ. *BullEpigr* 1994, 402· Tataki, *Edessa* 106, ἀρ. 269a· Ἀ. Κ. Βαβρίτσα, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχὴ της Α΄* 430, εἰκ. 23· Tataki, *Roman Presence* 375, ἀρ. 514.8· Χρυσοστόμου, *Ὀχύρωση* 515-16, εἰκ. 178· Δήμητρας Τερζοπούλου, *Ἐγνατία* 14 (2010) 151, ἀρ. 68 καὶ 136-38 (γιὰ τὴν παράσταση).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος αἰ. μ.Χ.

	Ῥου-	ΚΑ̣[.]
	πίλ-	[. . .]
	ιος	[. . .]
4	Παρ-	[. . .]
	άμο-	Μ[. .]
	νος,	C[. .]
	μνή-	τ[ῷ τ]–
8	μης	έκ[ν]–
	χάρ-	ν ω̣. [ν]
	ν ιν ν	*vacat*

Ἔζη [---]

Στήλη Β΄: Τὰ σωζόμενα γράμματα σημειώνονται μερικῶς μόνον ἀπὸ τὸν Βαβρίτσα καὶ τὸ *SEG*. Ἡ στήλη πρέπει νὰ περιελάμβανε τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα ἢ τῆς μητέρας τοῦ νεκροῦ. Στ. 1, στήλη Β΄: Μετὰ τὸ βέβαιο κάππα, διακρίνεται παρὰ τὴν ἀπολέπιση ἀριστερὴ διαγώνια κεραία. Στ. 11: EZ Spiliopoulou-Donderer, ἡ μόνη ποὺ σημειώνει τὸν στίχο.

Τὸ ὄνομα γένους Rupilius μαρτυρεῖται στὴν Βέροια (*EKM* Α΄ 143 Β, στ. 13 καὶ 144 Β, στ. 9) καὶ τὴν Θεσσαλονίκη (*IG* X 2, 1, 171). Τὸ ἰδιώνυμο Παράμονος εἶναι κοινότατο στὴν Μακεδονία, στὴν δὲ Ἔδεσσα μόνον ἀπαντᾶ ἄλλες ἑπτὰ φορές.

Γιὰ τὸν παρατατικὸ *ἔζη* στὴν ἔνδειξη τῆς ἡλικίας τοῦ νεκροῦ, βλ. ἀρ. **211**, ἀνωτέρω.

223. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 206 <15>. Ἄγνωστες συνθῆκες εὑρέσεως. Εἰσῆλθε στὴν Συλλογὴ πρὶν ἀπὸ τὸ 1968, πιθανῶς κατὰ τὸν Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Ἀκέραιος βωμὸς ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, ἐλαφρὰ ἀποκεκρουμένος ἄνω δεξιά, συγκείμενος ἀπὸ δύο συγκολλημένα τεμάχια· φέρει ἐγγεγραμμένη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη, τὸ τύμπανο τῆς ὁποίας καλύπτει διαδοχὴ καμπύλων σχημάτων. Στὴν κύρια ὄψη τοῦ κορμοῦ, μέσα σὲ

παραλληλόγραμμο βάθυσμα, ἀνάγλυφη παράσταση γυμνοῦ Ἡρακλέους κατ' ἐνώπιον, ποὺ στηρίζεται σὲ ρόπαλο μὲ τὸ δεξιὸ χέρι καὶ κρατεῖ μῆλο τῶν Ἑσπερίδων (;) στὸ ἀριστερό, γύρω ἀπὸ τὸ ὁποῖο κρέμεται λεοντή. Διαστάσεις: 0,975 x 0,56 x 0,39. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ ὁριζόντιο γεῖσο τοῦ ἀετώματος (στ. 1), στὸ κυρτὸ κυμάτιο τῆς ἐπιστέψεως (στ. 2) καὶ στὸ κοῖλο μεταβατικὸ ἀπὸ τὸν ὀρθοστάτη στὴν ἐπίστεψη κυμάτιο (στ. 3). Ὕψος γραμμάτων: στ. 1 καὶ 3: 0,015· στ. 2: 0,02. Διάστιχα: 0,028 (στ. 1-2), 0,017 (στ. 2-3).

J. M. R. Cormack, *ArchPF* 22 (1973) 205, ἀρ. 5 (Iliadou, *Herakles* 214, ἀρ. 109· Spiliopoulou-Donderer, *Grabaltäre* 207-08, ἀρ. Ε4 καὶ εἰκ. 43).

Πρβλ. Tataki, *Edessa* 54, ἀρ. 178 καὶ 65, ἀρ. 254· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 201, ἀρ. 181.4· Δήμητρας Τερζοπούλου, *Ἐγνατία* 14 (2010) 150, ἀρ. 37, εἰκ. 4 καὶ 133-34 (γιὰ τὴν παράσταση).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος–3ος αἰ. μ.Χ.

Κουσπίδιος Παριανὸς Παριανῷ τῷ
ἰδίῳ ἐγγόνῳ μνίας χά-
ριν.

Γιὰ τὴν οἰκογένεια αὐτήν, βλ. **204**, ἀνωτέρω. Ἀξιοσημείωτη ἡ παράσταση τοῦ νεαροῦ νεκροῦ ὡς Ἡρακλέους (πρβλ. ἀρ. **51**, ἀνωτέρω, ὅπου συγκεντρώνονται ἄλλα παραδείγματα θεοείκελων παραστάσεων ἀπὸ τὶς πόλεις ποὺ καλύπτει ὁ παρὼν τόμος), ἴσως ἀναφορὰ στὴ συμμετοχὴ τοῦ νεκροῦ στὸ γυμνάσιο, τοῦ ὁποίου ὁ Ἡρακλῆς ἦταν προστάτης.

224. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 23 <80>. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1855 ἀπὸ τὸν Delacoulonche «στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων», ἀλλὰ ὁ Δ. Πλαταρίδης (καὶ τὸ ἀντίγραφο τοῦ ἀπογράφου του ποὺ παρέδωσε ὁ Ἐδεσσαῖος Ἀθανάσιος Πετρὼφ στὸν Τσέχο καθηγητὴ C. Jireček στὴν Σόφια τὸ 1883) τὴν τοποθετεῖ στὸν ναὸ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, πληροφορία ποὺ ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ χειρόγραφη σημείωση τοῦ A. Plassart σὲ ἀντίτυπο τοῦ συγγράμματος τοῦ Delacoulonche, ὅπου γράφει «à Hagia Paraskevi, dallage, dans un cadre». Τὸ χειρόγραφο τοῦ Struck πάντως παραδίδει διαφορετικό, δυσανάγνωστο καὶ ἀσύμβατο μὲ τὸν κατάλογο ἐκκλησιῶν τοῦ Delacoulonche σημεῖο εὑρέσεως: «παρεκκλήσιο Ἁγίου [---]». Μεταφέρθηκε ἤδη προπολεμικῶς στὴν Συλλογή, ὅπου τὴν κατέγραψε ὁ Τσαϊλακόπουλος καὶ τὴν ἐμελέτησε ὁ Cormack.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο ἐλλιπὴς κάτω καὶ ἀποκεκρουμένη ἄνω ἀριστερά. Ἡ ἐνεπίγραφη ἐπιφάνεια φέρει βαθειὰ κάθετη χαράκωση ἀπὸ τὸ μέσον τοῦ τρίτου στίχου καὶ κάτω. Διαστάσεις: 0,55 x 0,54 x 0,095. Ἡ ἐπιγραφὴ σὲ ὀρθογώνιο πλαίσιο ποὺ ὁρίζεται ἀπὸ κυμάτια. Ὕψος γραμμάτων: 0,025-0,04 (μειούμενο ἀπὸ στίχο σὲ στίχο). Διάστιχα: 0,009-0,015.

Delacoulonche, «Berceau» 235, ἀρ. 7· Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις* 8 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 47, ἀρ. 29)· E. Bormann, *AEMÖ* 12 (1888) 198, ἀρ. 9 (ὡς ἀδημοσίευτη, βάσει τοῦ ἀντιγράφου τοῦ Πετρώφ)· χειρόγραφο τοῦ ἄρθρου (*AM* 27 [1902]) τοῦ A. Struck 23, ἀρ. 44· Edson – Cormack, *Notebook* 123 (J. M. R. Cormack, *BSA* 58 [1963] 23-24, ἀρ. 5, πίν. 8, 5)· Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 204, ἀρ. 23/80.

Πρβλ. *BullEpigr* 1965, 234· *SEG* 24 (1969) 535· Tataki, *Edessa* 37, ἀρ. 60 καὶ 70, ἀρ. 281· τῆς

ἰδίας, *Roman Presence* 138, ἀρ. 89.377 καὶ 391, ἀρ. 555.3. Βλ. καὶ http://hdl.handle.net/2374.OX/499 (φωτογραφία ἐκτύπου συλλογῆς Cormack).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

3ος αἰ. μ.Χ.

Σερβειλία
Καλατύχα
τῷ ἰδίῳ ἀνδρὶ
Αὐρηλίῳ Πειρι-
θόῳ ἐκ τῶν ἐκεί-
νου ἐκείνῳ
μνε[ί]ας χάριν.
❦

Στ. 4-5: Ὁ Πλαταρίδης ἐκλαμβάνει τὸ συμπίλημα τοῦ πῖ μὲ τὸ ἔψιλον ὡς γωνιῶδες σίγμα, ὁ δὲ Bormann, ποὺ χρησιμοποιεῖ ἀντίγραφο τοῦ ἀπογράφου του, μεταγράφει *(Π)ειρι|θόῳ*. Στ. 5: Ὁ Πλαταρίδης (καὶ ὁ Bormann) παραλείπουν τὴν λέξη *ἐκ*.

Καὶ τὰ δύο ἀνθρωπωνύμια ποὺ φέρουν ὡς παρωνύμια ὁ νεκρὸς καὶ ἡ σύζυγός του εἶναι ἀξιοσημείωτα. Τὸ πρῶτο διότι διατηρεῖ τὰ μορφολογικὰ χαρακτηριστικὰ ἑνὸς συντάγματος τῆς μακεδονικῆς διαλέκτου: *καλὰ τύχα* (*καλὴ τύχη*), τὸ δὲ δεύτερο, διότι πρόκειται γιὰ ἕνα ἀπὸ τὰ μυθολογικὰ ὀνόματα τὰ ὁποῖα, ὅπως ἐκεῖνο τοῦ συντρόφου του Θησέως (πρβλ. *EKM* Α΄ 138, 211), γίνονται δημοφιλῆ κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους (πρβλ. ἀρ. **152**, ἀνωτέρω).

225. Ἀρχαιολογικὸς χῶρος Λόγγου, κατὰ χώραν. Ἐντοπίσθηκε τὸ 2013 ἐντοιχισμένο σὲ δεύτερη χρήση στὴν ἀνατολικὴ πύλη τοῦ ἀρχαίου τείχους τῆς κάτω πόλεως καὶ καλύφθηκε ἐκ νέου μετὰ τὴν ὁλοκλήρωση τῶν ἐργασιῶν συντηρήσεως καὶ ἀναδείξεως τῶν τειχῶν.

Ἐπιτύμβιος βωμὸς ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, μὲ ἐγγεγραμμένη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη ποὺ κοσμεῖται μὲ ἀνάγλυφη φιάλη. Ὁρατὰ μετὰ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ μνημείου ἦσαν τὸ μεγαλύτερο τμῆμα τῆς κύριας ὄψεως, τμῆμα τῆς δεξιᾶς, καὶ πολὺ μικρὰ τμήματα τῆς ὀπίσθιας ὄψεως καὶ τῆς κάτω πλευρᾶς τοῦ βωμοῦ. Κατὰ τὴν δεύτερη χρήση ἀπολαξεύθηκαν οἱ πλαστικὲς διαμορφώσεις τῆς ἐπιστέψεως καὶ τῆς βάσεως κατὰ τὴν δεξιὰ ὄψη τοῦ βωμοῦ, καθὼς καὶ τὸ κατώτερο τμῆμα τοῦ ὀρθοστάτη καὶ οἱ πλαστικὲς διαμορφώσεις τῆς βάσεως κατὰ τὴν πρόσθια ὄψη· στοιχεῖα τῶν κυματίων τῆς ἐπιστέψεως διατηροῦνται (ὁρατά) στὴν πρόσθια ὄψη· μικρὰ θραύσματα (λατύπη ἀπὸ τὴν ἀπολάξευση) τοῦ βωμοῦ χρησιμοποιήθηκαν στὴν πέριξ αὐτοῦ τοιχοδομία ὡς γέμισμα. Στρῶμα ἰζήματος καλύπτει κατὰ τόπους τὴν πρόσθια ὄψη ἀριστερά, μὲ ἀποτέλεσμα τὸ πρῶτο γράμμα τῶν στίχων τῆς ἐπιγραφῆς νὰ εἶναι λιγώτερο εὐανάγνωστο· περαιτέρω ἀποκρούσεις κατὰ τὴν ἀκμὴ τῆς πρόσθιας μὲ τὴν δεξιὰ πλευρὰ τοῦ ὀρθοστάτη. Διαστάσεις: 1,44 x 0,465 x 0,405 (ὁρατὸ δεξιᾶς ὄψεως). Ἡ ἰδιαίτερα ἐπιμελημένη ἐπιγραφὴ ἐντὸς πεδίου ποὺ ὁρίζεται ἄνω καὶ κάτω ἀπὸ ὁριζόντιες ἐσώγλυφες ταινίες, οἱ ὁποῖες δηλώνονται καὶ στὴν δεξιὰ ὄψη τοῦ βωμοῦ. Ὕψος γραμμάτων: 0,037 (Φ:

0,065). Διάστιχα: 0,017. Ἀξιοσημείωτη ἡ μεγάλη ὁμοιομορφία τοῦ ὕψους τῶν γραμμάτων καὶ τῶν διαστίχων.

Ἀναστασίας Χρυσοστόμου – Μύρινας Καλαϊτζῆ – Π. Πασχίδη, *Τεκμήρια* 12 (2013-2014) 52-54, ἀρ. 11, εἰκ. 16-17.

Πρβλ. Χρυσοστόμου, *Ὀχύρωση* 527 καὶ 526, εἰκ. 224.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Πρῶτο ἥμισυ 2ου αἰ. μ.Χ.

Παραμόνα Δάστ-
τινος Ποσιδω-
νίῳ Λυκόφρο-
νος Βιστυριαί-
ῳ τῷ συνβίῳ ἑαυ-
τῆς μνήμης χ[ά]-
ριν καὶ ἑαυτῇ
ζῶσα. ❦

Τὸ πατρώνυμο τῆς Παραμόνας εἶναι ἅπαξ λεγόμενον. Πρόκειται πιθανώτατα γιὰ τὸ ἰδιώνυμο Δάστις, ποὺ κλίνεται μὲ ἔνθημα -ν-. Στὴν Μακεδονία μαρτυροῦνται ὡς ἰδιώνυμο καὶ ὄνομα γένους τὰ ἐνδεχομένως συναφῆ ὀνόματα Δαστίδιος καὶ Δαστιδία (γιὰ τὸ ὄνομα γένους Dastidius, βλ. Ἠλία Σβέρκου, *Ἰόνιος Λόγος* 4 [2013] 257-86 μὲ τὶς πηγές)· πρβλ. καὶ τὸ θηλυκὸ ἰδιώνυμο Dasto, δοτ. Dastoni ποὺ μαρτυρεῖται στὴν Δαλματία [*CIL* III 8551 καὶ 14976.7]) καὶ στὸ Νωρικό (*IllProN* 708). Τὸ ἐθνικὸ Βιστυριαῖος εἶναι παραλλαγὴ τοῦ ἐθνικοῦ Βιστύρριος, τὸ ὁποῖο μαρτυρεῖται στὴν Λευκόπετρα (*I. Leukopétra* 100), καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶναι παράγωγο ὀνόματος κώμης τῆς Ἐορδαίας.

Γιὰ τὴν σύγχυση μεταξὺ αὐτοπαθοῦς καὶ ἀναφορικῆς ἀντωνυμίας στοὺς στ. 5-6, βλ. ἀρ. **143** καὶ **200**, ἀνωτέρω.

226. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1865 ἀπὸ τὸν ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνῖνο, πιθανώτατα λίγο πρὶν ἐντοιχισθεῖ στὴν βορειοδυτικὴ γωνία τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Τριάδος (καὶ ὄχι τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ὅπως ἐσφαλμένα γράφει ὁ Bormann) στὸν Λόγγο, ὅπου εἶναι καὶ σήμερα ἐντοιχισμένη. Ἐκεῖ τὴν ἐμελέτησαν καὶ ὁ C. G. Curtis τὸ 1867, ὁ Δ. Πλαταρίδης λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1874 (ἀντίγραφο τοῦ ἀπογράφου του παρέδωσε ὁ Ἐδεσσαῖος Ἀθανάσιος Πετρὼφ στὸν Τσέχο καθηγητὴ C. Jireček στὴν Σόφια τὸ 1883), ὁ K. F. Kinch τὸ 1889, ὁ J. M. R. Cormack τὸ 1936, ὁ Κ. Σταλίδης πρὶν ἀπὸ τὸ 1977 καὶ οἱ Μ. Β. Χατζόπουλος καὶ Ἄννα Παναγιώτου τὸ 1982.

Πεσσόσχημη στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, ἐλαφρῶς ἀποκεκρουμένη ἄνω δεξιὰ γιὰ τὴν προσαρμογή της στὸ οἰκοδόμημα, μὲ ὁριζόντια ἐπίστεψη καὶ ἀνάγλυφη παράσταση ἐπιτύμβιας ναόσχημης ἀετωματικῆς στήλης στὴν κύρια ὄψη τοῦ κορμοῦ. Ἐκεῖ, μέσα σὲ παραλληλόγραμμο ἐλαφρῶς βαθυσμένο πλαίσιο, εἰκονίζεται «ἥρως ἱππεὺς» ποὺ καλπάζει πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ἑτοιμάζεται νὰ λογχίσει κάπρο. Κάτω ἀπὸ τὸν ἱππέα σκύλος, δεξιὰ δὲ ἀπὸ τὸν

κάπρο βωμὸς καὶ δένδρο μὲ περιελιγμένο φίδι. Διαστάσεις: 1,42 x 0,46. Ὕψος γραμμάτων: 0,018. Διάστιχα: 0,01.

Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις* 15 (Duchesne – Bayet, *Mémoire* 104-105, ἀρ. 140· Δήμιτσα, *Μακεδονία* 39, ἀρ. 9)· C. G. Curtis, *ΕΦΣΚ* ΙΖ΄ (1886) 159-60, ἀρ. XIII (βάσει τοῦ κώδικος ἀρ. 829)· E. Bormann, *AEMÖ* 12 (1888) 191-92, ἀρ. 12, (ὡς ἀδημοσίευτη, βάσει τοῦ ἀντιγράφου τοῦ Πετρώφ)· Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Ρούμελη* 226-27, ἀρ. 25, πίν. 3· Edson – Cormack, *Notebook* 117 (J. M. R. Cormack, στὸ *Studies Robinson* II 378, ἀρ. 4· *SEG* 12 [1955] 344)· Σταλίδη, *Ἁγία Τριάδα* 66-67, ἀρ. 1 καὶ πίν. 28 α-β· Juhel – Νίγδελη, *Ἕνας Δανός* 163-64, ἀρ. 120 (βάσει τῶν τετραδίων τοῦ Kinch).

Πρβλ. *BullEpigr* 1954, 160· Tataki, *Edessa* 34, ἀρ. 40, 65, ἀρ. 258 καὶ 68, ἀρ. 271· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 108, ἀρ. 78.1· 341, ἀρ. 439.2 καὶ 512, ἀρ. 149.1. Βλ. καὶ http://hdl.handle.net/2374.OX/665 (φωτογραφία ἐκτύπου συλλογῆς Cormack).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος–3ος αἰ. μ.Χ.

Γ(άϊος) Πεδουκαῖος Τριακαδίων καὶ Ἀ-
τεία Παραμόνα καὶ Σαβείνᾳ τῷ
τέκνῳ ζῶντες ἑαυτοῖς ἐ-
❦ ποίησαν. ❦

Στ. 1: Ὁ Duchesne –σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Kinch– ἀντιγράφει ἐκ παραδρομῆς τὸ πρῶτο γράμμα ὡς ταῦ ἀντὶ γάμμα καὶ τὸν ἀκολουθοῦν οἱ Curtis καὶ Δήμιτσας, ἂν καὶ ὁ πρῶτος διατηρεῖ τὴν ὀρθὴ γραφὴ στὸ μεγαλογράμματο κείμενο· *Γ. Πέδου καὶ Ὀστρία Καδίων* μεταγράφει ὁ Ἀντωνῖνος. Στ. 1-2: ΚΑΙ /.|.ΤΕΙΑ οἱ Πλαταρίδης, Kinch, Duchesne, Curtis, Bormann καὶ Δήμιτσας, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ ὁ τρίτος καὶ ὁ ἕκτος μεταγράφουν *καὶ |[---]*, ὁ τέταρτος *καὶ [---]|τε[.]ι[.]*, ὁ δὲ πέμπτος *καὶ |[---]εία·* ΚΑΙΑ|ΤΕΙΑ ὁ Ἀντωνῖνος, ὁ ὁποῖος μεταγράφει *καὶ Ἀ|τεία·* ΚΑΙ/|ΤΕΙΑ ἀντιγράφει ὁ Cormack (*Notebook* 117), μεταγράφει δὲ *καὶ Ἀ[τ]|τεία* ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸ *SEG* καὶ τοὺς Juhel – Νίγδελη· ἐκκινώντας ἀπὸ τὴν ἴδιαν ἀνάγνωση *(Γαλά)τεια(;)* μεταγράφει ὁ Σταλίδης, ὁ ὁποῖος μᾶλλον ἐκ παραδρομῆς ἀποδίδει τὴν ἀνάγνωση αὐτὴν στὸν Δήμιτσα· ΚΑΙ | ΤΕΙΑ ὁ λίθος σήμερα, ἀλλὰ ὁ Ἀντωνῖνος καὶ ὁ Kinch, ποὺ πρέπει νὰ εἶδαν τὴν ἐπιγραφὴ πρὶν ἀπὸ τὴν μετασκευὴ τῆς στήλης, ἀποδίδουν ἀσφαλῶς πιστὰ τὸ ἀρχικὸ κείμενο· δεδομένου δὲ ὅτι τὸ ὄνομα αὐτὸ γένους μαρτυρεῖται καὶ μὲ ἕνα ταῦ, ἡ προσθήκη καὶ δεύτερου ἀπὸ τὸν Cormack εἶναι περιττή. Στ. 2: ΤΩ Ἀντωνῖνος, τὸ ὁποῖο μεταγράφει *τῷ· τ[ῷ]* οἱ λοιποὶ ἐκδότες, ποὺ βασίζονται στὴν σημερινὴ κατάσταση τοῦ λίθου, ἀλλὰ καὶ ὁ Kinch.

Ὅπως παρατηροῦν καὶ προηγούμενοι ἐκδότες, ἡ λέξη *καὶ* τοῦ δεύτερου στίχου χαράχθηκε ἐκ παραδρομῆς στὴν θέση αὐτὴν ἀντὶ στὸν τρίτο στίχο μετὰ τὴν λέξη *ζῶντες*. Τὰ ὀνόματα γένους Πεδουκαῖος καὶ Ἄτ(τ)(ε)ιος μαρτυροῦνται καὶ σὲ ἄλλες ἐπιγραφὲς τῆς Ἔδεσσας (βλ. ἀρ. **182**, στ. 4 καὶ **207**, ἀνωτέρω, γιὰ τὸ πρῶτο· ἀρ. **131**, στ. 19 γιὰ τὸ δεύτερο), τὰ φέρουν δὲ ἐπιφανῆ μέλη τῆς ἐδεσσαϊκῆς κοινωνίας (ἕνας πολιτάρχης καὶ ἕνας ἱερεὺς ἀντιστοίχως). Τὸ σχετικὰ σπάνιο ἀνθρωπωνύμιο Τριακαδίων (ὁ γεννηθεὶς τὴν τριακοστὴ ἡμέρα τοῦ μηνός) φέρει σύμφωνα μὲ ἀνάγνωση τοῦ Jacques Oulhen (βλ. τὸ οἰκεῖο λῆμμα τοῦ *LGPN* IV) καὶ ὁ πατέρας τοῦ Ἐδεσσαίου θεωροδόκου τοῦ Ἀπόλλωνος στὸν μεγάλο δελφικὸ κατάλογο (μαρτ. ΕΔΕ ἀρ. γ΄, στ. 60)· τὸ ὄνομα μαρτυρεῖται ἐπίσης στὴν Βέροια (*EKM* Α΄ 244), τὴν Θεσσαλονίκη (*IG* Χ 2, 1, 647) καὶ τὴν Βοιωτία (βλ. τὸ οἰκεῖο λῆμμα τοῦ *LGPN* IIIb).

227. Ἐπισημάνθηκε –ὡς δύο χωριστὰ κείμενα ἑνὸς καὶ δύο στίχων ἀντίστοιχα– πρὶν ἀπὸ τὸ 1844 ἀπὸ ἀνώνυμο ἀνταποκριτὴ τοῦ Le Bas, προφανῶς στὸν ναὸ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων. Ὁ Delacoulonche τὸ 1855 εἶδε τμῆμα της μὲ τὸν πρῶτο στίχο, ὅπως γράφει κατὰ λάθος, «στὸν ἐσωτερικὸ τοῖχο τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων», ἀλλὰ προφανῶς δὲν ἔκαμε ἀκριβὲς ἀπόγραφο ἐπὶ τόπου ἀλλὰ τὴν κατέγραψε ἀργότερα ἀπὸ μνήμης, βασιζόμενος στὸν Le Bas (ἀρ. 1348). Στὴν ἴδια ἐκκλησία τὴν ἀντέγραψε ὁλόκληρη λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1874 ὁ Πλαταρίδης, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ μόνος ποὺ περιγράφει τὸ ἀνάγλυφο καὶ καταβάλλει προσπάθεια νὰ ἀποδώσει τὴν διάταξη καὶ τὴν μορφὴ τῶν γραμμάτων· ἀντίγραφο τοῦ ἀπογράφου του παρέδωσε ὁ Ἐδεσσαῖος Ἀθανάσιος Πετρὼφ στὸν Τσέχο καθηγητὴ C. Jireček στὴν Σόφια τὸ 1883. Στὴν ἴδια ἐκκλησία τὴν εἶδε καὶ ὁ Plassart τὸ 1914 (ὅπως προκύπτει ἀπὸ χειρόγραφα σχόλιά του σὲ ἀντίγραφο τοῦ ἔργου τοῦ Delacoulonche ποὺ φυλάσσεται στὴν Γαλλικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν), ὁ ὁποῖος ἐπίσης μνημονεύει τὸ ἀνάγλυφο καί, διορθώνοντας τὸν Delacoulonche, διευκρινίζει ὅτι ἦταν ἐντοιχισμένη στὸν ἐξωτερικὸ τοῖχο τοῦ ναοῦ δεξιὰ τῆς κυρίας εἰσόδου. Ἔκτοτε χάνονται τὰ ἴχνη της. Ὁ Cormack δὲν τὴν ἀναφέρει κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του στὸν ναὸ τὸ 1936.

«Ἀνάγλυφον συντετριμμένον παριστῶν σύμπλεγμα ἀνθρώπων καθημένων ἐνώπιον τραπέζης» (Πλαταρίδης). Ὁ πρῶτος στίχος ἐπάνω καὶ ὁ δεύτερος καὶ τρίτος στίχος τῆς ἐπιγραφῆς κάτω ἀπὸ τὸ ἀνάγλυφο.

Le Bas – Waddington, *Voyage* II 316, ἀρ. 1348 καὶ 1351 (τὰ κείμενα ἄνω καὶ κάτω τοῦ ἀναγλύφου ἀντίστοιχα ὡς δύο διαφορετικὲς ἐπιγραφές)· Delacoulonche, «Berceau» 235, ἀρ. 5 (μόνον τὸν δεύτερο στίχο)· Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις* 11 (Duchesne – Bayet, *Mémoire* 106, ἀρ. 144)· E. Bormann, *AEMÖ* 12 (1888) 192-93, ἀρ. 15 (ὡς ἀδημοσίευτη, βάσει τοῦ ἀντιγράφου τοῦ Πετρώφ, κατὰ λάθος ὡς μία ἐπιγραφή, μὲ ἐπιφύλαξη, μὲ τὴν ἀρ. **219**, ἀνωτέρω] (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 41, ἀρ. 13 [τὸ πλῆρες σωζόμενο κείμενο ἀπὸ Duchesne καὶ Bormann] καὶ 46, ἀρ. 26 [μόνον τὸν δεύτερο στίχο ἀπὸ Delacoulonche]).

Πρβλ. Tataki, *Edessa* 69, ἀρ. 277· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 514, ἀρ. 156.22.

2ος-3ος αἰ. μ.Χ.

[---------]ίνιος Σεκοῦδος

ἀνάγλυφο

[--------]ΝΕΙ Εἰδομενεὺς
[----------]ΚΑΤ[---]

Στ. 1: ΣΕΚΟΥΔΟΣ Le Bas καὶ Πλαταρίδης· ΣΕΚΟΥΝ[Δ]ΟΣ Duchesne· ΣΕΚΟΥΝΔΟΣ Bormann. Στ. 2-3: Ἡ ὡς ἄνω ἐκδοχὴ τοῦ δεύτερου καὶ τοῦ τρίτου στίχου εἶναι ἐκείνη τοῦ Πλαταρίδη· ὁ ἀνταποκριτὴς τοῦ Le Bas, ὁ Delacoulonche καὶ οἱ ἐξαρτώμενοι ἀπὸ αὐτοὺς ἔχουν στὸ τέλος τοῦ δεύτερου στίχου τὰ γράμματα *ΚΑΤ*, ὁ δὲ ἀνταποκριτὴς τοῦ Le Bas τοποθετεῖ στὸν τρίτο στίχο τὰ γράμματα [----]Τ[---------]ΚΝΟΣ[----------]. Οἱ Πλαταρίδης, Duchesne, Bormann καὶ Δήμιτσας (ἀρ. 13) χωρίζουν τὶς λέξεις ὡς *[----]νειε Ἰδομενεύς*, ὁ Δήμιτσας (ἀρ. 26) ὡς *[-----]νει Εἰδομενεύς*. Στ. 3: Ὁ Duchesne, προφανῶς κατὰ λάθος, τοποθετεῖ τὸ ἀνάγλυφο μεταξὺ δευτέρου καὶ τρίτου στίχου.

Ἡ ἀποσπασματικὴ αὐτὴ ἐπιγραφὴ εἶναι δυσερμήνευτη. Τὸ μόνο βέβαιο εἶναι ὅτι πρόκειται γιὰ ἐπιτύμβιο μνημεῖο κάποιου Σεκούνδου (γιὰ τὴν γραφὴ *Σεκοῦδος*, πρβλ. ἀρ. **204**, ἀνωτέρω).

Ὅπως εὔστοχα παρατηρεῖ ἡ Ἀργυρὼ Τατάκη, εἶναι ἀμφίβολο ἐὰν (Ε)ἰδομενεὺς εἶναι τὸ ἐθνικὸ τῆς πόλεως (Ε)ἰδομένης, τὸ ὁποῖο παραδίδεται ἀπὸ τὸν Στέφανο Βυζάντιο ὡς (Ε)ἰδομένιος, καὶ ὄχι ἀνθρωπωνύμιο.

228. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 204. Ἀνακαλύφθηκε ὑπὸ ἄγνωστες συνθῆκες στὸν Λόγγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1968.

Βωμὸς ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, μὲ μικρὲς ἀποκρούσεις στὴν ἐπίστεψη· στὴν ἄνω ἐπιφάνεια ὀρθογώνιος τόρμος μὲ ἴχνη μολυβδοχοήσεως. Μὲ ἐξαίρεση τὴν λειασμένη ἐνεπίγραφη ἐπιφάνεια, ὁ βωμὸς παρέμεινε ἁδρὰ ἐπεξεργασμένος. Διαστάσεις: 1,28 x 0,52 x 0,35. Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν κύρια ὄψη τοῦ κορμοῦ. Ὕψος γραμμάτων: 0,025. Διάστιχα: 0,01.

J. M. R. Cormack, *ArchPF* 22 (1973) 206-207, ἀρ. 9 καὶ εἰκ. 8 (Spiliopoulou-Donderer, *Grabaltäre* 205-206, ἀρ. Ε2).

Πρβλ. *BullEpigr* 1974, 330· Tataki, *Edessa* 30, ἀρ. 9 καὶ 31, ἀρ. 11· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 72, ἀρ. 18.42 καὶ 82, ἀρ. 18.184.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος–3ος αἰ. μ.Χ.

Αἰλία<Σ> Ὀλυμπι-
ὰς Αἰλίῳ Συμμά-
χῳ ἐκ τῶν ἐκεί-
νου ἐκίνῳ.

Στ. 1: ΑΙΛΙΑΣ ὁ λίθος. Ὁ Cormack διερωτᾶται ἐὰν τὸ ὄνομα εἶναι πράγματι στὴν γενικὴ ἢ ἐὰν ὁ λιθοξόος χάραξε ἐκ παραδρομῆς τὸ σίγμα στὸ πρῶτο ὄνομα (nomen) παρασυρόμενος ἀπὸ τὴν κατάληξη τοῦ δευτέρου ὀνόματος (cognomen). Οἱ Robert ὑποστηρίζουν ὅτι δὲν ὑπάρχει λάθος, ἀλλὰ ὅτι τὸ ὄνομα εἶναι πράγματι *Αἰλιάς*. Οἱ Γάλλοι ἐπιγραφολόγοι ὀρθῶς τονίζουν ὅτι τὸ ὄνομα *Αἰλιὰς* εἶναι ὑπαρκτό, ἀλλὰ στὴν συγκεκριμένη περίπτωση, δεδομένου ὅτι τὸ ὄνομα γένους τοῦ νεκροῦ ἦταν Αἴλιος, εἶναι πιθανώτερο ὅτι τὸ ὄνομα ἐκείνης ποὺ ἀνήγειρε τὸ μνημεῖο ἦταν Αἰλία Ὀλυμπιάς, παρὰ ὅτι αὐτὴ ἔφερε δύο ἀλλεπάλληλα παρωνύμια: Αἰλιὰς Ὀλυμπιάς.

229. Ἐντοιχισμένη στὴν νοτιοανατολικὴ γωνία τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Τριάδος στὸν Λόγγο. Ἐκεῖ πρῶτα ἐπισημάνθηκε τὸ 1865 ἀπὸ τὸν ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνῖνο καὶ ἀντιγράφηκε, ἐκτὸς ἀπὸ αὐτόν, ἀπὸ τοὺς C. G. Curtis τὸ 1867, Δ. Πλαταρίδη λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1874, K. F. Kinch τὸ 1889, J. M. R. Cormack τὸ 1936, Κ. Γ. Σταλίδη πρὶν ἀπὸ τὸ 1977 καὶ Μ. Β. Χατζόπουλο καὶ Ἄννα Παναγιώτου τὸ 1982.

Βωμὸς ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ διαβρωμένη ἐπιφάνεια καὶ ἐπιφανειακὲς ρωγμές. Ἡ δεξιά του πλευρὰ ἔχει τύχει νέας ἐπεξεργασίας καὶ ἔχει λαξευθεῖ σ’ αὐτὴν ἀνάγλυφος σταυρός. Διαστάσεις: 1,00 x 0,47 x 0,40. Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν κύρια ὄψη τοῦ βωμοῦ μέσα σὲ πλαίσιο ἀπὸ κυμάτια. Ὕψος γραμμάτων: 0,025-0,03 (Φ = 0,065· Ο, Ω = 0,015). Διάστιχα: 0,01-0,015.

Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις* 16 (Duchesne – Bayet, *Mémoire* 105, ἀρ. 142· Δήμιτσα, *Μακεδονία* 40, ἀρ. 11)· Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Ρούμελη* 224-25, ἀρ. 23, σημ. 2, πίν. 3· C. G. Curtis, *ΕΦΣΚ* ΙΖ΄

(1886) 156, ἀρ. VI· Edson – Cormack, *Notebook* 133 (J. M. R. Cormack, στὸ *Studies Robinson* II 377-78, ἀρ. 3 καὶ πίν. 76c· *SEG* 12 [1955] 343· Σταλίδη, *Ἁγία Τριάδα* 70-71, ἀρ. 7, πίν. 32β, 33α καὶ εἰκ. 19· τοῦ ἰδίου, *Τουρκοκρατία* 220-21, μὲ φωτογραφία)· Juhel – Νίγδελη, *Ἕνας Δανός* 92, ἀρ. 41 (βάσει τῶν τετραδίων τοῦ Kinch).

Πρβλ. *BullEpigr* 1954, 160· *SEG* 35 (1985) 739· Tataki, *Edessa* 50-51, ἀρ. 154 καὶ 54, ἀρ. 177· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 173, ἀρ. 155.11 καὶ 199, ἀρ. 176.5. Βλ. καὶ http://hdl.handle.net/2374.OX/906 (φωτογραφία ἐκτύπου συλλογῆς Cormack).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος αἰ. μ.Χ.

Κλαυδιανὸς
Παράμονος
Κουριατίῳ
Τροφίμῳ τῷ
φίλῳ.

Στ. 4: *τροφίμῳ* ὡς προσηγορικὸ μεταγράφει ὁ Δήμιτσας· *ΓΩ*, ποὺ μεταγράφει ὡς *ἰῷ*, ὁ Ἀντωνῖνος.

Παράμονος εἶναι ἀπὸ τὰ κοινότερα ὀνόματα ποὺ ἐπιχωριάζουν στὴν Μακεδονία. Γιὰ τὸ ὄνομα γένους Κουριάτιος, βλ. ἀρ. **178**, ἀνωτέρω. Τὸ ὄνομα Τρόφιμος, ποὺ εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ ὀνόματα τὰ ὁποῖα σχετίζονται μὲ τὴν κοινωνικὴ κατάσταση τῶν προσώπων καὶ ποὺ διαδίδονται κατὰ τὴν αὐτοκρατορικὴ περίοδο (πρβλ. Tataki, *Beroea* 387-88), ἀπαντᾶ ἐπίσης στὴν Ὀρεστίδα (*EAM* 186), τὴν Δερρίοπο (*IG* X 2, 2, 336), τὴν Βέροια (*EKM* Α΄ 136, πρβλ. Τροφίμη, *I. Leukopétra* 19 καὶ 89) καὶ τὴν Θεσσαλονίκη (*IG* X 2, 1, 244 καὶ 530, πρβλ. Τροφίμη 484 καὶ 509).

230. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 1673. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1855 ἀπὸ τὸν Delacoulonche κοντὰ σὲ «σπήλαιο» (στὴν πραγματικότητα ἰζηματώδη σχηματισμὸ ποὺ κάλυπτε τὸ ἀρχαῖο τεῖχος) στὸν Λόγγο Ἐδέσσης. Ἐκεῖ τὴν εἶδαν ὁ Στρ. Πελεκίδης τὸ 1923 καὶ ὁ Φ. Πέτσας τὸ 1968· ἀργότερα μεταφέρθηκε στὴν Συλλογή.

Βωμοειδὲς βάθρο ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο ἀποκεκρουμένο ἄνω, κατὰ τὴν ἀριστερὴ γωνία καὶ τὴν δεξιὰ πλευρά. Διαστάσεις: 0,876 x 0,58 x 0,57. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐντὸς ὀρθογωνίου βαθύσματος ποὺ πλαισιώνεται ἀπὸ κυμάτια. Ὕψος γραμμάτων: 0,055. Διάστιχο: 0,10.

Delacoulonche, «Berceau» 80 καὶ 235, ἀρ. 3 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 45-46, ἀρ. 24)· Στρ. Πελεκίδη, *ΑΔ* 8 (1923) 264· Φ. Πέτσα, *Μακεδονικά* 15 (1975) 202, πίν. 123α· Χρυσοστόμου, *Ὀχύρωση* 531 καὶ 530, εἰκ. 269.

Πρβλ. Tataki, *Edessa* 48, ἀρ. 140 καὶ 73, ἀρ. 296· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 214, ἀρ. 206.6.

Αὐτοψία, ἔκτυπο, φωτογραφία.

2ος αἰ. μ.Χ.

Φάβιον
Καλλιρόη.

Τὸ πιθανῶς ἐπιτύμβιο αὐτὸ βάθρο, ἱδρυμένο ἀπὸ τὴν Καλλιρόη, θὰ ἔφερε κατὰ τὸν Delacoulonche ἄγαλμα τοῦ Φαβίου. Ἀντίθετα πρὸς τὸ κοινὸ ὄνομα Φάβιος, ποὺ ἀπαντᾶ, ἀλλὰ ὡς ὄνομα γένους, καὶ σὲ ἄλλες ἐπιγραφὲς τῆς Ἔδεσσας (βλ. ἀρ. **147** καὶ **158**, ἀνωτέρω), τὸ γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιο Καλλιρ(ρ)όη εἶναι σχετικὰ σπάνιο. Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι τὸ ὄνομα τῆς ἀναθέτριας φέρει πηγὴ μᾶλλον (Πλινίου, *NH* 586: Arabia supra dicta habet oppida Edessam, quae quondam Antiochia dicebatur, Callirrhoen a fonte nominatam [. . .]) παρὰ λίμνη (Στεφ. Βυζ., λ. Ἀντιόχεια: *ὀγδόη ἡ ἐπὶ τῆς Καλλιρρόης λίμνης*) στὴν Ἔδεσσα τῆς Ὀσροηνῆς.

231. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 26 <34>. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1855 ἀπὸ τὸν A. Delacoulonche στὴν ἐκκλησία τῆς Σαρκόβιενης (Ἐκκλησιοχωρίου). Ἀργότερα μεταφέρθηκε στὴν οἰκία τοῦ Εὐ. Τούσκα, ἀπὸ ὅπου παραδόθηκε στὴν Ἀρχαιολογικὴ Συλλογή.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο ἀποκεκρουμένη ἄνω, πίσω, ἀριστερὰ καὶ δεξιά (ὅπου, ὅμως, φαίνεται νὰ διατηρεῖ στοιχεῖα τῆς ἀρχικῆς ἐπιφάνειας), σήμερα ἔνθετη σὲ σύγχρονη βάση. Φέρει ἀνάγλυφη παράσταση ἱππέως καλπάζοντος πρὸς τὰ δεξιά, μὲ ὑψωμένο τὸ δεξιὸ χέρι καὶ τεντωμένο τὸν δείκτη καὶ τὸν μέσον τῆς ἀντίστοιχης παλάμης. Κάτω ἀπὸ τὸν ἱππέα ἀβαθῶς χαραγμένες μορφὲς ἀντωπῶν σκύλου καί (κεφαλῆς) κάπρου. Διαστάσεις: 0,37 x 0,34 x 0,08. Οἱ δύο πρῶτοι στίχοι τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι χαραγμένοι ἑκατέρωθεν τοῦ ἄνω μέρους τῆς παραστάσεως καὶ οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι στὴν ἄνω (ὁ τρίτος) καὶ τὴν πρόσθια (ὁ τέταρτος) ὄψη τῆς πλίνθου. Ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος διατηροῦνται στὶς κοῖτες τῶν γραμμάτων, ἰδιαιτέρως αὐτῶν τῶν πρώτων δύο στίχων τῆς ἐπιγραφῆς. Ὕψος γραμμάτων: 0,016. Διάστιχα: 0,01.

Delacoulonche, «Berceau» 241, ἀρ. 22 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 51, ἀρ. 40· J. M. R. Cormack, στὸ *Studies Robinson* 378 [μὲ διορθώσεις]· *SEG* 12 [1955] 348· Γιούνη, *Provincia* 306, ἀρ. 108)· Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 206, ἀρ. 26/34.

Πρβλ. J. M. R. Cormack, *Ἀρχαία Μακεδονία* I (1968 [1970]) 201, ἀρ. 15 καὶ πίν. 39b (μὲ φωτογραφία)· Tataki, *Edessa* 30, ἀρ. 8· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 72, ἀρ. 18.38· Μαρίας Σ. Γιούνη, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 73 (γιὰ τοὺς θρεπτούς).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος–3ος αἰ. μ.Χ.

Αἰλία Ν—είκη Φιλή-
τῳ τῷ ἰδ—ίῳ
θρεπτῷ μνεί-
ας χάριν. ❦

Δὲν σημειώνεται ἐδῶ τὸ λανθασμένο ἀπόγραφο τοῦ Τσαϊλακόπουλου, ποὺ δὲν διακρίνει τὸ κείμενο ὀρθὰ σὲ στίχους. Στ. 1: ΑΙΛΙΑΝ....ΕΙΚΗ Delacoulonche, ποὺ μεταγράφει *Αἰλαν[ὴ ....]είκη* ὁ Δήμιτσας· *Αἰλία Νείκη* Cormack, προτοῦ ἀκόμη δεῖ τὸ μνημεῖο ὑποθέτοντας κενὸ λόγῳ βλάβης τοῦ λίθου, ἀκολουθούμενος ἀπὸ *SEG*. Στ. 2: ΤΩΙΔ.... ΙΩ... Delacoulonche, ποὺ μεταγράφει *τῷ ἰδ[ίῳ ἀνδρ]ὶ [---]* ὁ Δήμιτσας· *τῷ ἰδίῳ* Cormack, ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸ

SEG, μὲ τὸ ἴδιο σκεπτικὸ ὅπως προηγουμένως. Δεξιὰ τῆς παραστάσεως, ἐπιφανειακὸ χάραγμα μὲ τὰ γράμματα ΙΩΑ, ἀβέβαιης σχέσεως με τὸ μνημεῖο. Στ. 3: ΔΡΕΠΤΩ Delacoulonche, ποὺ μεταγράφει *Δ(θ)ρεπτῷ* ὁ Δήμιτσας· *θρεπτῷ* Cormack καὶ *SEG*.

Γιὰ τὸ ὄνομα γένους Aelius, βλ. Tataki, *Roman Presence* 69-84, ἀρ. 18. Γιὰ τοὺς θρεπτούς, βλ. ἀρ. **170**, ἀνωτέρω.

232. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 89. Ἄγνωστες συνθῆκες εὑρέσεως.

Ἐνεπίγραφη πλάκα ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο συγκείμενη ἀπὸ δύο συγκολλημένα τεμάχια καὶ ἀποκεκρουμένη ἄνω ἀριστερὰ καὶ κάτω δεξιὰ καὶ ἀριστερά. Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ διακρίνεται τὸ ἄνω μέρος παραστάσεως παραδείσιου πτηνοῦ. Διαστάσεις: 0,31 x 0,28 x 0,028. Ὕψος γραμμάτων: 0,03-0,48. Διάστιχα: 0,01.

Ἀδημοσίευτη· πρβλ. *ΚΑΑΣΕδ* 89.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

3ος αἰ. μ.Χ.

[Τ]ῷ γλυκυτά-
τῳ ἀνδρὶ Φιλο-
κάλῳ, Σωτηρία
μετὰ τοῦ υἱοῦ
Εὐτυχίου μνή-
[μη]ς χάριν.

Στ. 1: Ἀπὸ τὸ ὠμέγα καὶ τὸ γάμμα σώζονται μόνον ἀμυδρὰ ἴχνη τοῦ κατώτερου τμήματός τους. Στ. 5: Τὰ τρία τελευταῖα γράμματα χαράχθηκαν σὲ πολὺ μικρότερο μέγεθος καὶ μὲ τὴν βοήθεια συμπιλημάτων.

Οὔτε τὸ ὀνοματολόγιο οὔτε τὸ τυπικὸ τοῦ κειμένου, ἀλλὰ μόνον τὸ παραδείσιο πτηνὸ τῆς παραστάσεως χαρακτηρίζει ὡς χριστιανικὸ τὸ ἐπιτύμβιο αὐτὸ μνημεῖο, ποὺ εἶναι ἀπὸ τὰ πρωιμώτερα τῆς κατηγορίας αὐτῆς (πρβλ. ἀρ. **218**, ἀνωτέρω).

233. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 444. Ἀνακαλύφθηκε κατὰ τὶς ἀνασκαφὲς τοῦ 1979-1980 σὲ στρῶμα ἀποθέσεως δίπλα στὸν δρόμο τοῦ μακεδονικοῦ τάφου Τ3 στὸ οἰκόπεδο Καλαϊτζίδη (Ο.Τ. 67), στὸ βόρειο νεκροταφεῖο τῆς ἄνω πόλεως· κατὰ τὴν Χρυσοστόμου, (*Νεκροταφεῖα* 200), στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶχαν ἀποτεθεῖ ἀντικείμενα ἀπὸ τὴν πρώτη χρήση τοῦ τάφου.

Ἄνω ἀριστερὸ ἀπότμημα ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, διαστάσεων 0,010 x 0,075.

Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 208, ἀρ. 465.

Φωτογραφία.

2ος- 3ος αἰ. μ.Χ.

Φιλο[---]
Διον[υσ---]

234. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1914 ἀπὸ τοὺς A. Plassart καὶ G. Blum στὸ τουρκικὸ νεκροταφεῖο στὴν δυτικὴ εἴσοδο τῆς Ἔδεσσας (Κιουπρί). Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της.

«Στήλη πλάτους 0,40 μ., πάχους 0,05 μ., τῆς ὁποίας ἡ ἄνω ἀριστερὴ γωνία εἶναι ἀποκεκρουμένη (σωζόμενο ὕψος 0,60 μ.» (Plassart).

A. Plassart, *BCH* 47 (1923) 186 (*SEG* 2 [1924] 403).

Πρβλ. Tataki, *Edessa* 33, ἀρ. 28.

2ος–3ος αἰ. μ.Χ.

[--------]ΣΤΙ
[----- Ἀ]ντίγο-
[νος ---]ίλᾳ τῇ
4 [--- συ]νβίῳ μνή-
μης χάριν. ❦

Στ. 1-2: Ἴσως ὄνομα γένους. Στ. 2-3: Τὸ ὄνομα τῆς νεκρῆς ἴσως πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ ὡς *[Φ]ίλᾳ*, ὁπότε καὶ οἱ δύο σύζυγοι θὰ εἶχαν διαχρονικὰ δημοφιλῆ στὴν Μακεδονία ὀνόματα· διαφορετικὰ πρόκειται γιὰ λατινογενὲς ὄνομα μὲ ὑποκοριστικὴ κατάληξη *-ίλα*. Στὴν πρώτη περίπτωση στὸν στ. 4 δὲν λείπει κείμενο πρὶν ἀπὸ τὴν λέξη *[συ]νβίῳ*.

235. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 223. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1971 στὸν Λόγγο, στὸ στρῶμα καταστροφῆς τοῦ ἀνατολικοῦ πεζοδρόμου, κοντὰ στὸ ἀρχαῖο τεῖχος.

Ἄνω δεξιὸ ἀπότμημα βωμοῦ ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ ἐγγεγραμμένη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη, ἀπὸ τὴν ὁποία σώζεται σειρὰ μηνίσκων στὸ τύμπανο. Διαστάσεις: 0,61 x 0,295 x 0,38. Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν κύρια ὄψη τοῦ κορμοῦ, ἀμέσως κάτω ἀπὸ τὸ σύστημα κυματίων. Ὕψος γραμμάτων: 0,04. Διάστιχα: 0,13.

Ἀδημοσίευτη· πρβλ. *ΚΑΑΣΕδ* 223.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος–3ος αἰ. μ.Χ.

[. . ± 5 . . .] ᾠκὺς πό-
[δας (;) ---]*vacat*
[. . . ± 7 . . . .]κράτει τῷ
4 [. . ± 4 . . ἑα]υτοῦ ἀδελ-
[φῷ . ± 3 . .] ἐκ τῶν
[ἰδίων (;) ----------].

Ἡ ἀποσπασματικὴ αὐτὴ ἐπιγραφὴ θέτει σειρὰ προβλημάτων. Κατ' ἀρχάς, ἡ προφανὴς συμπλήρωση τῶν στίχων 1-2 *ὠκὺς πό[δας ---]*, ποὺ θὰ παρέπεμπε σὲ ὁμηρικὸ πρότυπο (*πόδας ὠκὺς Ἀχιλλεύς*), θὰ ἐξέπληττε στὴν ἀρχὴ ἑνὸς ἐπιτυμβίου σὲ πεζὸ λόγο. Μήπως πρέπει νὰ ἀναγνωρισθεῖ μιὰ μετρικὴ μονάδα τοῦ τύπου *[Ἄιδης] ὠκύς* (πρβλ. *SEG* 35 [1985] 1332: *Ἄϊδης ὠκύς μοι ἐπέδραμεν*), ποὺ θὰ συνιστοῦσε ἀναφορὰ στὸν θάνατο τοῦ *[---]κράτους*; Ἐπὶ πλέον, τὰ ἴχνη τῆς

διακοσμήσεως τῆς ἐπιστέψεως ὑποδεικνύουν ὅτι τὸ σωζόμενο ἀπότμημα ἀντιπροσωπεύει λίγο περισσότερο ἀπὸ τὸ ἥμισυ τοῦ μνημείου κατὰ τὸ πλάτος καὶ ὅτι ἑπομένως πρέπει νὰ ὑποτεθεῖ ὅτι κάθε στίχος εἶχε ἀριθμὸ γραμμάτων ἐλαφρῶς λιγώτερο ἀπὸ τὸν διπλάσιο τῶν σωζομένων. Ἐν τούτοις ἡ πιθανώτερη ροὴ τοῦ κειμένου, τουλάχιστον τῶν τριῶν τελευταίων στίχων, φαίνεται νὰ ἀπαιτεῖ τὴν ἀποκατάσταση δύο ἕως τριῶν γραμμάτων: *[π.χ. Ἐπι]κράτει τῷ | [ἑα]υτοῦ ἀδελ|[φῷ] ἐκ τῶν [ἰδίων ---]*. Θὰ πρέπει λοιπὸν νὰ ὑποτεθοῦν συμπληρώσεις ὅπως, π.χ., *[Αἰλίῳ Ἐπι]κράτει τῷ | [φιλτάτῳ α]ὐτοῦ ἀδελ|[φῷ κὲ τροφῷ] ἐκ τῶν | [ἐκείνου ἐκείνῳ]*.

236. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 134. Ἀνακαλύφθηκε τὸν Νοέμβριο τοῦ 1971 κατὰ τὶς ἀνασκαφὲς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου κοντὰ στὸ τεῖχος (διάχωρο ΝΔ).

Πλάκα ἀπὸ λευκόφαιο μάρμαρο συγκείμενη ἀπὸ δύο συναρμόζοντα καὶ συγκολλημένα τεμάχια ἀποκεκρουμένη ἄνω ἀριστερὰ καὶ κάτω δεξιά. Στὴν ἄνω καὶ κάτω ἐπιφάνεια ἀνὰ ἕνας τετράγωνος τόρμος. Διαστάσεις: 0,41 x 0,295 x 0,105. Ὕψος γραμμάτων: 0,015-0,03. Διάστιχα: 0,015.

Ἀδημοσίευτη· πρβλ. *ΚΑΑΣΕδ* 134.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος-3ος αἰ. μ.Χ.

[---]ΛΑ̣ΛΩ ἐ̣κ τῶ[ν]
[ἰδί]ω μνήμης
χάριν.

Στ. 1: Μ̣ΛΩΒ̣ΚCΤΩ *ΚΑΑΣΕδ*.

Τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ εἶναι εἴτε τὸ ἁπλὸ Λάλος (ποὺ μαρτυρεῖται στὴν γειτονικὴ Βέροια (*ΕΚΜ* Α΄ 143 Γ στ. 21· 326) ἢ σύνθετο αὐτοῦ. Γιὰ τὴν σίγηση τῶν ἐρρίνων (στ. 2), βλ. ἀρ. **204**, ἀνωτέρω.

237. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 18 <62>. Μεταφέρθηκε ἀπὸ τὸν Ν. Τσαϊλακόπουλο προπολεμικῶς στὴν Συλλογὴ ἀπὸ τὸ ναΰδριο τοῦ Ἁγίου Νικολάου στὸν Λόγγο.

Πλάκα ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο ἐλλιπὴς δεξιὰ καὶ ἀποκεκρουμένη ἄνω ἀριστερά· ἡ ἐπιγραφὴ ἐντὸς βαθυσμένου πλαισίου. Διαστάσεις: 0,525 x 0,27 x 0,07. Ὕψος γραμμάτων: 0,03. Διάστιχα: 0,03.

Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 202-203, ἀρ. 18/62. Πρβλ. *ΚΑΑΣΕδ* 18.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος-3ος αἰ. μ.Χ.

Μαμία [. . . 4-5 . .]-
νείκῳ τ[ῷ ἀδελ]-

φῷ ἐκ τ[ῶν ἐκεί]-
4 νου μνή[μης χά]-
vac. ρ[ιν]. *vac.*

Στ. 4: ΜΠ(ΕΙΑΣ) Τσαϊλακόπουλος. Στ. 5: Παραλείπεται ἀπὸ τὸν Τσαϊλακόπουλο.

Τὸ ὄνομα Μαμ(μ)ία μαρτυρεῖται ἐπίσης στὴν Ἐλίμεια καὶ τὴν Ἐορδαία (*EAM* 29, μὲ τὴν διόρθωση *SEG* 39 [1989] 563· *SEG* 49 [1999] 851· *EAM* 130), καθὼς καὶ σὲ ἄλλα μέρη τῆς ἑλληνικῆς οἰκουμένης.

238. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 2076. Ἀνακαλύφθηκε πρὶν ἀπὸ τὸ 1982 στὸν Λόγγο, στὴν βόρεια πλευρὰ τοῦ πύργου τῆς νότιας πύλης δεξιὰ τοῦ δρόμου.

Ἄνω δεξιὸ ἀπότμημα βωμοῦ ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, μὲ ἐγγεγραμμένη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη μὲ γωνιακὰ ἀκρωτήρια, ἀποκομμένο διαγώνια κατὰ τὴν μετασκευή του γιὰ χρήση ὡς οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ καὶ μὲ ἀποκρούσεις ἄνω ἀριστερά. Διαστάσεις: 0,78 x 0,51 x 0,475. Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν κύρια ὄψη. Ὕψος γραμμάτων: στ. 1: 0,043· στ. 2 κ.ἑ.: 0,025. Διάστιχα: 0,02.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος–3ος αἰ. μ.Χ.

[Τυ]ραννὶς
[. . .]νονος
[. . .]γονι
4 [. . . .]μου
[. . . . .]ν.

Στ. 2-3: Ἀπὸ τὰ ὀνόματα ποὺ μποροῦν νὰ συμπληρωθοῦν, τὸ ὄνομα Μέμνων (ποὺ ἀπαντᾶ στὴν Μακεδονία, πρβλ. *IG* X 2, 1, 480) εἶναι ἴσως τὸ πιθανώτερο. Στ. 4: Ἡ πιθανὴ ὁμωνυμία τοῦ πατέρα τῆς Τυραννίδος καὶ τοῦ νεκροῦ ἐπιτρέπει ἴσως τὴν συμπλήρωση *[τῷ υἱῷ] μου*· ἐναλλακτικά, θὰ πρέπει νὰ ἀναγνωρισθεῖ τὸ πατρώνυμο τοῦ νεκροῦ. Στ. 5: Καμμία ἀπὸ τὶς ἀναμενόμενες τυπικὲς ἐκφράσεις (π.χ. *μνείας χάριν* vel sim., *[ἐκ τῶν ἰδίω]ν* κλπ.) δὲν εἶναι συμβατὴ μὲ τὴν ἔκταση τοῦ κενοῦ.

Τὸ γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιο Τυραννὶς μαρτυρεῖται καὶ στὴν Θεσσαλονίκη (*IG* X 2, 1, 863, πρβλ. τὸ ἀνθρωπωνύμιο Τυράννα καὶ Τύραννος στὴν Βέροια [*EKM* Α΄ 125 καὶ 219]). Γιὰ τὸ πιθανὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ, βλ. στὸ ὑπόμνημα.

239. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 94/223. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1994 στὸν τάφο 12 τοῦ ἀγροῦ Μπουμπαρᾶ στὴν περιοχὴ τοῦ Λόγγου, ὅπου εἶχε χρησιμοποιηθεῖ ὡς καλυπτήρια πλάκα.

Ὀρθογώνιο ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, ἀποκεκρουμένο ἀριστερὰ κάτω, μὲ παράσταση τεσσάρων προτομῶν ἐντὸς βαθύσματος καὶ ἀκρωτήρια σὲ πρόστυπο ἀνάγλυφο, ἀπὸ τὰ ὁποῖα σώζεται τὸ δεξιό. Τὸ ἀνάγλυφο φέρει ἐπὶ πλέον ἐπιφανειακὲς ἀποκρούσεις στὴν

πρόσθια ὄψη, ποὺ ἔχουν προκαλέσει τὴν ἀπώλεια μέρους τῆς ἐπιγραφῆς καὶ ἔχουν πληγώσει κυρίως τὰ πρόσωπα τῶν μορφῶν. Τέσσερες προτομὲς παριστάνονται κατ' ἐνώπιον: ἀριστερὰ ἀνδρική, μὲ χλαμύδα ποὺ πορπώνεται στὸν δεξιὸ ὦμο, καὶ δεξιὰ γυναικεία μὲ ἱμάτιο· ἀνάμεσά τους, στὸν κεντρικὸ ἄξονα τῆς παραστάσεως καὶ σὲ μικρότερο μέγεθος, παριστάνεται ἄνω γυναικεία (;) προτομὴ μὲ χιτῶνα, κάτω ἀνδρική προτομή, ἐνδεδυμένη (ἱμάτιο;). Ὀρθογώνιος τόρμος διατηρεῖται στὴν δεξιὰ παρειὰ/ὀπίσθια ὄψη τοῦ ἀναγλύφου. Διαστάσεις: 0,605 x 0,495 x 0,105. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω, δεξιὰ τῆς κατώτερης ἀνδρικῆς προτομῆς· ἀρχικῶς ὑπῆρχε χαραγμένη ἐπιγραφὴ καὶ ἀριστερὰ τῆς ἴδιας προτομῆς, ἀπὸ τὴν ὁποία σώζονται ἴχνη τῶν δύο πρώτων στίχων. Ὁ τελευταῖος στίχος χαράχθηκε κυκλικὰ κάτω ἀπὸ τὴν ἴδια προτομή. Ὕψος γραμμάτων: 0,015-0,02. Διάστιχα: ± 0,05.

Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 221-22, ἀρ. 511 καὶ πίν. 90.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

3ος αἰ. μ.Χ.

[----------]Ạ Μάρκῳ Αὐρη–
[λίῳ ----------,] ϙ– *ἀνάγλυφο* τρατιώτῃ π–
[ραιτωριανῷ (;)] ἐκ τῶν ἰδί–
ων,
[μνή]μης χάριν.

Στ. 1: Ἐὰν τὸ ἀμυδρὰ διακρινόμενο γράμμα ἀνήκει στὸ ὄνομα τοῦ ἀναθέτη, τὸ μνημεῖο ἴσως ἀνεγέρθηκε ἀπὸ τὴν σύζυγο τοῦ νεκροῦ· τότε ὅμως ἡ ἔλλειψη δηλώσεως τῆς συγγένειας ἐκπλήσσει. Στ. 2-3: Συμπλήρωση τῆς Χρυσοστόμου.

Γιὰ μιὰν ἀκόμη μνεία πραιτωριανοῦ στὴν Μακεδονία, βλ. *I. Leukopétra* 41.

240. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 645. Ἐντοπίσθηκε στὸν ἀγρὸ Καραγιάννη στὴν περιοχὴ τοῦ Λόγγου.

Ἀπότμημα στήλης ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο πανταχόθεν ἀποκεκρουμένο μὲ ἴχνη ἔξεργου ἀναγλύφου (ἀσπιδίσκη;) ἄνω. Διαστάσεις: 0,95 x 0,25 x 0,09. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὸ ἀνάγλυφο. Ὕψος γραμμάτων: 0,03. Διάστιχα: 0,013.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

3ος αἰ. μ.Χ.

[------]ΕΙΙΛΟΜ̣[------]
[-------]ΕΥΛΕΝ[------]
[--------] Γαΐῳ [------]
[--------] χάριν [-----]
vacat

241. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1855 ἀπὸ τὸν Delacoulonche στὴν οἰκία τοῦ Ἰσλὰμ Μπέη στὴν Ἔδεσσα. Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της.

Τὸ πρόχειρο σχεδίασμα τοῦ ἐκδότη ἀπεικονίζει πλάκα ἀποκεκρουμένη κατὰ τὸ κάτω δεξιό της ἄκρο.

Delacoulonche, «Berceau» 236, ἀρ. 9 (μόνον μὲ κεφαλαῖα) (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 46, ἀρ. 25). Πρβλ. Tataki, *Edessa* 53, ἀρ. 173· 54, ἀρ. 174 καὶ 176· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 199, ἀρ. 176.1, 2, 4.

2ος–3ος αἰ. μ.Χ.

Λούκιος Κου-
ριάτιος Πατρό-
βιος καὶ Κουρι-
4 ατία Σεκούνδα
οἱ (γ)ονῖς Κουρι-
ατίᾳ [----------]

Στ. 5: ΟΙΤΟΝΙΣ Delacoulonche, ποὺ μεταγράφει *Οἰτονὶς* ὁ Δήμιτσας· *οἱ γονῖς* καθ' ὑπόδειξη τοῦ Ἰ. Τουράτσογλου. Στ. 5-6: *Κουριατία* ὁ Δήμιτσας.

Γιὰ τὸ ὄνομα γένους Curiatius, βλ. ἀρ. **178**, ἀνωτέρω. Τὸ ἀνδρικὸ ἀνθρωπωνύμιο Πατρόβιος στὴν Μακεδονία μαρτυρεῖται στὴν Θεσσαλονίκη (*IG* X 2, 1, 463).

242. Ἀρχαιολογικὸς χῶρος Λόγγου, κατὰ χώραν. Ἦλθε στὸ φῶς τὸ 1978 στὴν δοκιμαστικὴ τομὴ Α στὴν προέκταση τῆς ὁδοῦ μὲ τὶς κιονοστοιχίες.

Βωμὸς ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ μεγάλη διαγώνια ρωγμή, ἀποκεκρουμένος σὲ διάφορα σημεῖα καὶ μὲ ἴχνη ἀναθυρώσεως στὸ ἄνω δεξιὸ τμῆμα τῆς ἐπιφάνειας τῆς κύριας ὄψεως κατὰ τὴν δεύτερη χρήση του ὡς βάσεως κίονος. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐντὸς κυματίου. Διαστάσεις: 0,95 x 0,98. Ὕψος γραμμάτων: 0,04. Διάστιχα: 0,025.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία.

106/107 μ.Χ.

Λε[ω]νε[ί]δ[. . . .]
ΘΥΓΑΤΡΙΔΗ ἐ-
κ τῶν ἰδίων,
ἔτους ΔΝΣ.

Ἡ ἀναθύρωση ἔχει ἐν μέρει ἀπαλείψει τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου στίχου, τὸ ὁποῖο πιθανώτατα ἀνήκει στὸν ἀναθέτη, καὶ ἑπομένως εἶναι σὲ ὀνομαστική, μὲ τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ ἢ τῆς νεκρῆς νὰ παραλείπεται (γιὰ τὸ φαινόμενο βλ. ἀρ. **245**, κατωτέρω). Ἡ λέξη ΘΥΓΑΤΡΙΔΗ σὲ περιβάλλον προχωρημένου ἰωτακισμοῦ μπορεῖ νὰ ἀντιστοιχεῖ εἴτε σὲ δοτικὴ θηλυκοῦ

(*θυγατριδῇ*) εἴτε σὲ τύπο τοῦ ἀρσενικοῦ **θυγατριδεύς*, μαρτυρούμενου ἀπὸ τὴν αἰτιατικὴ *θυγατριδῆ* (πρβλ. *OGIS* 377, σημ. 4 καὶ ἀρ. **213**, ἀνωτέρω**:** *ἀδελφιδῆ*): δοτικὴ *θυγατριδῇ* = *θυγατριδεῖ* ἢ αἰτιατικὴ *θυγατριδῆ*. Μὲ ἄλλα λόγια, οἱ τρεῖς πιθανὲς συμπληρώσεις εἶναι: α) *Λε[ω]νε[ί]δ[ας τῇ] | θυγατριδῇ·* β) *Λε[ω]νε[ί]δ[ας τῷ] | θυγατριδῇ·* γ) *Λε[ω]νε[ί]δ[ας τὸν] | θυγατριδῆ*. Τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ παράλειψη τοῦ ὀνόματος ἄρρενος νεκροῦ εἶναι σπάνια (πρβλ. ἀρ. **245**, κατωτέρω) συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς πρώτης λύσεως.

243. Ἐπισημάνθηκε ἀπὸ τὸν A. Struck τὸ 1898 στὴν ἄνω πόλη τῆς Ἔδεσσας. Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της.

«Ἐπιτύμβια ἐπιγραφή» (Struck).

A. Struck, *AM* 27 (1902) 313, ἀρ. 22 καὶ χειρόγραφο τοῦ ἄρθρου 23, ἀρ. 45.

Πρβλ. Tataki, *Edessa* 44, ἀρ. 104.

2ος–3ος αἰ. μ.Χ.

Χαίρετε
ΕΥΡΥΔΕΣΔΗΜΕΣ τῇ
ἰδίᾳ συμβίῳ καὶ Τ[---]
ΤΕΚΝΟΝΤΟΥ μνήας
χάριν.

Στ. 2: Ὁ Struck προτείνει στὸ ἄρθρο του τὴν μεταγραφὴ *Εὐρύδημ(ο)ς* ὑποθέτοντας διττογραφία· στὴν πραγματικότητα ἀναμένει κανεὶς ἕνα ἀνδρικὸ ὄνομα ἀκολουθούμενο ἀπὸ γυναικεῖο. Στ. 3-4: Ὁ Struck μεταγράφει *τ[ὸν] | τέκνον του·* ἀλλὰ τύπος *του* ἀντὶ τοῦ ἀναφορικοῦ *αὐτοῦ* δὲν μαρτυρεῖται τὴν ἐποχὴ αὐτήν.

244. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1839 ἀπὸ τὸν A. Grisebach στὴν Ἔδεσσα, «σὲ μία μικρὴ αὐλὴ πίσω ἀπὸ τοὺς στάβλους». Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της.

«Μαρμάρινο μνημεῖο ὕψους 3 ποδῶν. Ἀποτελεῖται ἀπὸ μία πλάκα ἐπεξεργασμένη σὲ σχῆμα ἐπιμήκους τετραγώνου. Μόνον ἡ μία πλευρὰ φέρει ἀνάγλυφο καὶ ἀπὸ κάτω ἐπιγραφή. Τὸ ἀνάγλυφο παρίστανε Ἔρωτα ἁδρὰ ἐπεξεργασμένο. Ἡ ἐπιγραφὴ ἦταν πολὺ εὐανάγνωστη».

Grisebach, *Reise* 90-91 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 44, ἀρ. 21).

Πρβλ. Tataki, *Edessa* 56, ἀρ. 188-89.

Αὐτοκρατορικοὶ χρόνοι

Λυράγιος
καὶ Λυραγία
τῷ ἰδίῳ τέκνῳ<ν>
[μνείας (;)] χάριν.

Στ. 3: ΤΕΚΝΩΝ ὁ λίθος κατὰ λάθος ποὺ ἐξηγεῖται ὡς ἀντίστροφη γραφὴ ὀφειλόμενη στὴν ἐξασθένηση τοῦ ἔρρινου συμφώνου (βλ. ἀρ. **204**, ἀνωτέρω). Στ. 4: [*Μνείας*] ἢ [*μνήμης*].

Καθὼς πρόκειται ἀναμφισβήτητα γιὰ ἐπιτύμβιο μνημεῖο, εἶναι πιθανὸν ἡ ἀνάγλυφη μορφή, ποὺ ἐξέλαβε ὡς Ἔρωτα ὁ Grisebach, νὰ παριστάνει τὸν Θάνατο (πρβλ. γι' αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὶς παραστάσεις ἀρ. **51**, ἀνωτέρω). Τὰ ὀνόματα Λυράγιος καὶ Λυραγία εἶναι ἄγνωστα ἀπὸ ἀλλοῦ. Ἡ Ἀργυρὼ Τατάκη ὑπέθεσε λάθος ἀνάγνωση ἀντὶ τῶν ΛΥΚΑΡΙΟΣ καὶ ΛΥΚΑΡΙΑ, ποὺ λόγῳ τῆς ἀπωλείας τοῦ μνημείου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιβεβαιωθεῖ.

245. Ἐπισημάνθηκε ἀπὸ ἀνώνυμο ἀνταποκριτὴ τοῦ Le Bas πρὶν ἀπὸ τὸ 1844. Τὸ 1855 ὁ Delacoulonche ἀναφέρει ὅτι τὴν εἶδε «στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ», λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1874 ὁ Δ. Πλαταρίδης (ἀντίγραφο τοῦ ἀπογράφου τοῦ ὁποίου παρέδωσε ὁ Ἐδεσσαῖος Ἀθανάσιος Πετρὼφ στὸν Τσέχο καθηγητὴ C. Jireček στὴν Σόφια τὸ 1883) τὴν τοποθετεῖ στὸν ἱερὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ὁ δὲ Bormann, πιθανῶς ἐκ παραδρομῆς, στὴν Ἁγία Παρασκευή. Ὁ Plassart ματαίως τὴν ἀναζήτησε τὸ 1914 ἐκεῖ ὅπου ὑπέδειξε ὁ Delacoulonche. Τὸ 1936 ὁ Cormack δὲν τὴν εἶδε σὲ καμμία ἀπὸ τὶς τρεῖς αὐτὲς ἐκκλησίες.

Ἂν καὶ δὲν παραδίδεται περιγραφὴ τοῦ μνημείου, τὸ σχεδίασμα τοῦ Delacoulonche, ὑποδηλώνει μᾶλλον μαρμάρινη πλάκα.

Le Bas – Waddington, *Voyage* II 316, ἀρ. 1349· Delacoulonche, «Berceau» 235, ἀρ. 6· Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις* 10 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 47, ἀρ. 30)· E. Bormann, *AEMÖ* 12 (1888) 191, ἀρ. 10 (ὡς ἀδημοσίευτη, βάσει τοῦ ἀντιγράφου τοῦ Πετρώφ).

Πρβλ. Tataki, *Edessa* 69, ἀρ. 276· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 514, ἀρ. 156.21.

2ος–3ος αἰ. μ.Χ.

Σεκοῦν-
δος τῇ γλυ-
κυτάτῃ
συνβίῳ
μνείας
χάριν.

Στ. 1-2: CEKOYN|ΛΟC Πλαταρίδης καὶ Bormann, ὁ ὁποῖος μεταγράφει *Σεκοῦν|[δ]ος*. Στ. 2-3: ΤΛΥ|ΚΥΤΑΤΗ Delacoulonche.

Τὸ ὄνομα τῆς νεκρῆς (ἤ, πολὺ σπανιώτερα, τοῦ νεκροῦ) παραλείπεται, ὅπως καὶ σὲ ἄλλα ἐπιτύμβια τῆς περιοχῆς σὲ ἔμμετρο (βλ. ἀρ. **107**, ἀνωτέρω, καὶ **258**, **626**, κατωτέρω) ἢ πεζό (βλ. ἀρ. **211**, **242**, ἀνωτέρω, καὶ **338**, **386**, **541, 607**, κατωτέρω) λόγο. Πρβλ. τὴν πρακτικὴ τῶν μακεδονικῶν ὠνῶν, στὶς ὁποῖες οἱ γυναῖκες καὶ τὰ τέκνα δηλώνονται ἐνίοτε ἁπλῶς ὡς σύζυγοι τοῦ ἀνδρός τους (Hatzopoulos, *Amphipolis* 25, ἀρ III: *παρὰ τῆς Σωστράτου γυ[ν]|αικός*· 50, ἀρ. XI: *[τὴν] | τῆς Κορράγο[υ γυναικός]* καὶ κατωτέρω ἀρ. **425**: *παρὰ τῆς Φιλά|γρου γυναικός*).

246. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 628. Ἄγνωστες συνθῆκες εὑρέσεως.

Ἀπότμημα στήλης ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο πανταχόθεν ἀποκεκρουμένο. Διαστάσεις: 0,31 x 0,25 x 0,095. Ὕψος γραμμάτων: 0,04. Διάστιχα: 0,008.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος-3ος αἰ. μ.Χ.

[-----]ΜΝΗ[------]
[--- Α]ὐρη(λ)ία Τ[---]
[--- τῷ] ἰδίῳ ἀ[νδρὶ ---]
[-----]ΛΩΜ[---]
[-----]Ν ᵛ Υ[---]

Στ. 2: Τὸ Λ χαράχθηκε ὡς Δ. Στ. 4: Τὰ τρία σωζόμενα γράμματα δυνατὸν νὰ ἀνήκουν σὲ κάποια πτώση τῆς λέξεως *ἀνάλωμα*.

247. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 306. Ἀνακαλύφθηκε τὸ καλοκαίρι τοῦ 1985 ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀρχελάου, στὴν περιοχὴ τοῦ ρωμαϊκοῦ νεκροταφείου τῆς ἄνω πόλεως.

Ἀπότμημα πλάκας ἀπὸ ὑπόλευκο μάρμαρο, ἀποκεκρουμένο περιμετρικὰ καθ' ὅλες τὶς πλευρὲς· διατηρεῖ τμῆμα τῆς πρόσθιας καὶ τῆς ὀπίσθιας, ἁδρὰ κατεργασμένης, ὄψεως. Διαστάσεις: 0,34 x 0,24 x 0,125. Ὕψος γραμμάτων: 0,03-0,035. Διάστιχα: 0,006.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος – 3ος αἰ. μ.Χ.

[---]ι ΝΑΠΑ[---]
[---]ιΑΝ ❦Η[---]
[---]τῷ ἀνδρ[ὶ ---]
[---]Ι̣ ❦ ΕΞΟ[---]
[---]Τ̣ΑΡΑ[---]

Στ. 5: Τὸ πρῶτο ὁρατὸ ἴχνος ἀνήκει σὲ δεξιὸ τμῆμα ὁριζόντιας κεραίας, συμβατὸ μὲ Γ ἢ Τ.

248. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1855 ἀπὸ τὸν Delacoulonche στὴν ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ Σαρκόβιενη (Ἐκκλησιοχώρι). Διατηρεῖτο ἀκόμη ἐκεῖ τὴν ἐποχὴ τῆς συντάξεως τῆς *Ἐκθέσεως* ἀπὸ τὸν Πλαταρίδη. Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της.

«Ἀνάγλυφον ἐφθαρμένον παριστῶν ἄνδρα καθήμενον ἐπὶ σκίμποδος καὶ κρατοῦντα διὰ τῆς δεξιᾶς τὴν χεῖρα ἑτέρου ἀνδρὸς ἢ γυναικὸς ὀρθίου, καὶ διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὴν κεφαλήν του· ὄπισθεν δὲ τοῦ ὀρθίου παιδίον ἱστάμενον» (Δ. Πλαταρίδης).

Delacoulonche, «Berceau» 241, ἀρ. 23 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 51, ἀρ. 41)· Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις* 19 καὶ πίν. τέλους, ἀρ. 7 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 54, ἀρ. 47).

Πρβλ. Tataki, *Edessa* 38, ἀρ. 65.

ΑΥΤΟΝΟΑ
ΡΙ ΙΛ̣[-----]

Στ. 1: ΑΥΤΟΝΟΑ Delacoulonche, ἐνῷ ὁ Πλαταρίδης σημειώνει κενὸ μεταξὺ τοῦ νῦ καὶ τοῦ ὄμικρον, καθὼς καὶ τοῦ ὄμικρον καὶ τοῦ ἄλφα. Ἐδῶ προτιμήθηκε ἡ ἐκδοχὴ τοῦ Delacoulonche, τῶν ἀπογράφων τοῦ ὁποίου ἔχει ἐπανειλημμένως διαπιστωθεῖ ἡ πιστότητα. Στ. 2: Στὸ τρίτο γράμμα, ὁ Πλαταρίδης φαίνεται νὰ ἀναγνωρίζει ζῆτα μὲ κάθετη ἐνδιάμεση κεραία, ἐνῷ ὑποθέτει κενὸ ἑνὸς γράμματος μεταξὺ τοῦ ζῆτα (;) καὶ τοῦ λάμβδα (;).

Ὁ Δήμιτσας δὲν ἀντελήφθη ὅτι ὁ Delacoulonche καὶ ὁ Πλαταρίδης εἶχαν ἀντιγράψει τὴν ἴδια ἐπιγραφή. Ἐὰν δεχόταν κανεὶς τὴν ἀνάγνωση τοῦ Delacoulonche στὸν πρῶτο στίχο καὶ τοῦ Πλαταρίδη στὸν δεύτερο, θὰ μποροῦσε νὰ ὑποθέσει πὼς ἡ μορφὴ τοῦ ζῆτα καὶ ἡ διαλεκτικὴ μορφὴ τοῦ σπάνιου ὀνόματος Αὐτονόα (γιὰ τὸ ὁποῖο βλ. τὰ σχόλια στὴν ἀρ. **214**, ἀνωτέρω) παραπέμπουν σὲ προρρωμαϊκὴ ἐποχή.

249. Ἐπισημάνθηκε ἀπὸ τὸν A. Struck τὸ 1898 καὶ ἀπὸ τὸν A. Plassart τὸ 1914 στὴν αὐλὴ τῆς μονῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος στὸν Λόγγο. Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της.

«Σὲ δωμάτιο στὴν αὐλὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος φυλάσσεται ἕνα ἀνάγλυφο τὸ ὁποῖο δὲν εἶναι ἄμοιρο ἐνδιαφέροντος. Ἀναπαράγω κατωτέρω ἕνα σκαρίφημα τῆς παραστάσεως ὅπως μοῦ φαίνεται» (Struck). «Ἀπότμημα στήλης ἀποκεκρουμένης ἄνω (πλάτους 0,62 μ., μεγ. ὕψους 0,60). Κοσμεῖται ἀπὸ τρεῖς σειρὲς προτομῶν στὶς ὁποῖες παρεμβάλλεται (στὴν κάτω σειρά) ὁλόσωμη παράσταση μικρῆς μορφῆς μὲ ἀνακολπωμένο τὸν χιτῶνα. Στὸ κάτω μέρος τῆς στήλης μὲ γράμματα 0,02 μ. (....)» (Plassart).

Χειρόγραφο τοῦ ἄρθρου (*AM* 27 [1902]) τοῦ A. Struck, 20-21, ἀρ. 37· A. Plassart, *BCH* 47 (1923) 188.

Φωτογραφία ἐκτύπου Γαλλικῆς Σχολῆς.

204/205 μ.Χ.

Ἐγένετο δὲ ἡ στήλη ἔτους ΒΝΤ.

Ὁ Struck χρονολογεῖ ἐκ παραδρομῆς στὸ 205/206 μ.Χ.

250. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 72. Ἄγνωστες συνθῆκες εὑρέσεως.

Κάτω δεξιὸ ἀπότμημα στήλης ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, συγκείμενο ἀπὸ δύο συγκολλημένα τεμάχια. Διαστάσεις: 0,755 x 0,40 x 0,195. Ὕψος γραμμάτων: 0,035. Διάστιχα: 0,02.

Ἀδημοσίευτη· πρβλ. *ΚΑΑΣΕδ* 72.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος-3ος αἰ. μ. Χ.

[----------]
[---]Κ[----------]
[. .]ΩΝΟΥ[----]

[ἐ]κ τῶν ἰδίων
[μ]νήμης χάριν.
❦

251. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 267. Ἀνακαλύφθηκε στὸν Λόγγο κατὰ τὶς ἀνασκαφὲς τοῦ 1975.

Κάτω δεξιὸ ἀπότμημα στήλης ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο. Διαστάσεις: 0,105 x 0,153 x 0,025. Ὕψος γραμμάτων: 0,025. Διάστιχα: στ. 1-2: 0,002· στ. 2-3: 0,007.

Ἀδημοσίευτη· πρβλ. *ΚΑΑΣΕδ* 267.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος αἰ. μ.Χ.

[----][.]Ẹ̣I[..]
[---] μνήμης
[----ἕν]εκεν. ~ *vacat*

Στ. 1: Πρὶν ἀπὸ τὸ ἔψιλον (ἢ σίγμα), κάτω κάθετη κεραία.

252. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 67. Ἀνακαλύφθηκε κατὰ τὶς ἀνασκαφὲς τοῦ ἀρχαίου τείχους στὸν Λόγγο τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1971.

Κάτω δεξιὸ ἀπότμημα πλάκας ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο. Διαστάσεις: 0,16 x 0,138 x 0,05. Ὑπογραμμὸς κάτω ἀπὸ τὸν σωζόμενο στίχο. Ὕψος γραμμάτων: 0,025.

Ἀδημοσίευτη· πρβλ. *ΚΑΑΣΕδ* 67.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος-3ος αἰ. μ.Χ.

[----------]
[----- χ]άριν. *vacat*
❦

253. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 266. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1973, προφανῶς σὲ δεύτερη χρήση, στὸν παλαιοχριστιανικὸ κεραμοσκεπῆ τάφο Β΄ τοῦ ἀγροῦ Μπουμπαρᾶ, στὸν Ἅγιο Λουκᾶ Λόγγου.

Δεξιὸ ἀπότμημα κυκλικοῦ ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, ποὺ διασώζει τμῆμα τῆς κεφαλῆς προτομῆς ἀνδρικῆς μορφῆς, πιθανῶς ἀγοριοῦ ἢ νέου ἀνδρός, καί, ψηλότερα, τὶς ἀναδιπλούμενες ἀπολήξεις τοῦ ἱματίου μιᾶς προτομῆς ποὺ θὰ εἰκονιζόταν σὲ ὑπερκείμενη ζώνη. Διαστάσεις: 0,31 x 0,21 x 0,665. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ μέτωπο τοῦ κυκλικοῦ πλαισίου. Ὕψος γραμμάτων: 0,02.

Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 221, ἀρ. 509.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος-3ος αἰ. μ.Χ.

[--------] χάρειν.

254. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 94/449. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1994 στὴν ἐπίχωση τοῦ λαξευτοῦ θαλαμωτοῦ τάφου Τ50 στὸν ἀγρὸ Ράικου στὴν περιοχὴ τοῦ Λόγγου.

Ἀπότμημα στήλης (;) ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο· διασώζει τὸν ἀριστερὸ κρόταφο. Διαστάσεις: 0,395 x 0,21 x 0,045. Ὕψος γραμμάτων: 0,023.

Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 258, ἀρ. 698.

Φωτογραφία.

2ος – 3ος αἰ. μ.Χ.

[----------]
[---] χά[ριν.]
❦

255. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης, χωρὶς ἀριθμὸ εὑρετηρίου. Ἄγνωστες συνθῆκες εὑρέσεως. Ἐπισημάνθηκε στὴν Συλλογὴ τὸ 1982, ἀλλὰ δὲν ἐντοπίσθηκε τὸ 2013.

Ἀριστερὸ ἀπότμημα στήλης ἀπὸ χονδρόκοκκο κρυσταλλικὸ μάρμαρο, ποὺ διασώζει μόνον τμῆμα τοῦ ἀριστεροῦ κροτάφου. Διαστάσεις: 0,085 x 0,225 x 0,02. Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ ἐγχάρακτη παράσταση δένδρου καὶ κανθάρου (Ἅγιο Ποτήριο;). Ὕψος γραμμάτων: 0,036.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

3ος – 4ος αἰ. μ.Χ. (;)

ΜΝΗ̣[---]

256. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 359. Non vidimus. Ἀνακαλύφθηκε κατὰ τὶς ἀνασκαφὲς τοῦ 1979-1980 σὲ στρῶμα ἀποθέσεως παρὰ τὸν δρόμο τοῦ μακεδονικοῦ τάφου Τ3 στὸ οἰκόπεδο Καλαϊτζίδη (Ο.Τ. 67), στὸ βόρειο νεκροταφεῖο τῆς ἄνω πόλεως· κατὰ τὴν ἀνασκαφέα (Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 200), στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶχαν ἀποτεθεῖ ἀντικείμενα ἀπὸ τὴν πρώτη χρήση τοῦ τάφου.

Ἀποτμήματα μαρμάρινης πλάκας, διαστάσεων 0,075 x 0,095 (τὰ τρία συγκολημμένα θραύσματα τοῦ πανταχόθεν ἀποκεκρουμένου ἀποτμήματος) καὶ 0,06 x 0,06 (τὸ ἄνω δεξιὸ ἀπότμημα).

Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 208, ἀρ. 464.

Φωτογραφία.

2ος- 3ος αἰ. μ.Χ.

Θραῦσμα α΄

[---]ΗΘΟ[---]
[---]ΗΜΗΤ[---]
[---]ΚΕΡΩ[---]

Στ. 1: Διακρίνονται τὰ κατώτατα ἴχνη τῶν γραμμάτων. Στ. 2: Ἀπὸ τὸ τελευταῖο γράμμα διακρίνεται μόνον τὸ δεξιὸ τμῆμα τῆς ὁριζόντιας κεραίας.

Θραῦσμα β΄

[---]ΠΝ
[---]ΝΗ

257. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 88/1. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1988, σὲ δεύτερη χρήση στὸν βόρειο τοῖχο τοῦ δεξιοῦ χώρου 12 τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Λόγγου στὴν κάτω πόλη τῆς Ἔδεσσας.

Πανταχόθεν ἀποκεκρουμένο ἀπότμημα ἀπὸ γκριζωπὸ μάρμαρο, ποὺ διασώζει τμῆμα κυρτοῦ κυματίου καὶ λείου ἀστραγάλου. Οἱ πολὺ μεγάλες διαστάσεις τῶν γραμμάτων ἴσως σημαίνουν ὅτι τὸ ἀπότμημα ἀνήκει σὲ σαρκοφάγο μᾶλλον παρὰ σὲ βωμό. Διαστάσεις: 0,33 x 0,19 x 0,09. Τὸ σωζόμενο σπάραγμα τῆς ἐπιγραφῆς, μὲ συμπίλημα, ἐπάνω ἀπὸ τὸ κυμάτιο. Ὕψος γραμμάτων: 0,115.

Ἀναστασίας Χρυσοστόμου – Μύρινας Καλαϊτζῆ – Π. Πασχίδη, *Τεκμήρια* 12 (2013-2014) 45-46, ἀρ. 4, εἰκ. 7.

Φωτογραφία.

3ος αἰ. μ.Χ. (;)

[---]ΜΝΗ[---]

258. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 12 <133>. Ἐντοπίσθηκε ἀπὸ τὸν W. M. Leake τὸ 1809 στὴν «κρήνη τοῦ κατόπτρου». Ὁ Δ. Πλαταρίδης –καὶ κατόπιν αὐτοῦ ὁ Ἐδεσσαῖος Ἀθανάσιος Πετρώφ ποὺ ἀντέγραψε τὸ ἀπόγραφο τοῦ Πλαταρίδη καὶ τὸ παρέδωσε στὸν Τσέχο καθηγητὴ C. Jireček στὴν Σόφια τὸ 1883– τὴν ἀναφέρουν «παρὰ τῷ παλαιῷ Μεχκεμὲ (εἰρηνοδικείῳ)». Ἀργότερα χάνονται τὰ ἴχνη της, μόνον δὲ ἀπότμημά της περισυνελέγη προπολεμικὰ στὴν ἀρχαιολογικὴ συλλογή, ὅπου τὸ κατέγραψε ὁ Ν. Τσαϊλακόπουλος καὶ τὸ μελέτησε ὁ Cormack τὸ 1936.

Σαρκοφάγος ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο ἀποκεκρουμένη ἐλαφρὰ στὸ μέσον τοῦ πρώτου στίχου τῆς ἐνεπίγραφης κύριας ὄψεως σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιο τοῦ Leake, ἀπὸ τὴν ὁποίαν σώζεται σήμερα μόνον τὸ ἄνω δεξιὸ τμῆμα τῆς ἐνεπίγραφης κύριας ὄψεως, ἐντὸς πλαισίου ποὺ ὁρίζεται ἀπὸ κυμάτια. Διαστάσεις σωζομένου ἀποτμήματος: 0,285 x 0,77 x 0,145. Ὕψος γραμμάτων: 0,04.

W. M. Leake, *The Classical Journal* 13 (1816) 334-35· τοῦ ἰδίου, *Travels* III 278 καὶ πίν. 30, ἀρ. 140 (Welcker, *Epigrammatum Spicilegium* I ἀρ. 9 [non vidimus]· τοῦ ἰδίου, *Sylloge epigrammatum*^{2} 35, ἀρ. 30· *CIG* 1998· Le Bas – Waddington, *Voyage* II 316, ἀρ. 1347· Kaibel, *Epigrammata* ἀρ. 516·

Δήμιτσα, *Μακεδονία* 34-35, ἀρ. 4· Mihailov, *Epigramme* ἀρ. 124· Peek, *GVI* ἀρ. 1772)· Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις* 13· E. Bormann, *AEMÖ* 12 (1888) 188, ἀρ. 3 (βάσει τοῦ ἀντιγράφου τοῦ Πετρώφ)· Edson – Cormack, *Notebook* 129· Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 201-202, ἀρ. 12/133.

Πρβλ. Στουγιαννάκη, *Ἔδεσσα* 286, σημ. 3 (ἁπλὴ ἀναφορά)· Κανατσούλη, *Προσωπογραφία* ἀρ. 369· τοῦ ἰδίου, *Συμπλήρωμα* ἀρ. 38· J. M. R. Cormack, *Ἀρχαία Μακεδονία* I (1970) 201, ἀρ. 13 καὶ πίν. 38b· Tataki, *Edessa* 39-40, ἀρ. 74. Βλ. καὶ http://hdl.handle.net/2374.OX/900 (φωτογραφία ἐκτύπου συλλογῆς Cormack).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

3ος αἰ. μ.Χ.

Ἥδε πέτρος κεύθει Γραφικοῦ δέμας· ε[ἰς μακ]άρων δὲ ❦ ψυχὴν θεσπεσίην
θῆκε θεὸς πεδίον·
οὕνεκεν ἦν πανάριστος, ἐν ἠγαθέοις πολείταις
πρῶτα φέρων πινυτῆς κῦδος ἐκαρπίσατο·
εὔξατο δ’ αὖ μακάρεσσι καὶ εἰμερτὴν παράκοιτιν
τοῦδε λαχεῖν τύμβου, γήραος εὖτε τύχοι.
Χαῖρε Γραφικέ.

Ἡ στίχιση τοῦ λίθου τηρεῖται στὰ πανομοιότυπα τῶν Leake, *CIG*, Le Bas καὶ μὲ λάθη στὶς ἐκδόσεις Πλαταρίδη καὶ Bormann. Οἱ λοιπὲς δημοσιεύσεις ἀκολουθοῦν τὴν στίχιση ποὺ ἀπαιτεῖ τὸ μέτρο. Στ. 1: ΚΕΥΟΕΙ Πλαταρίδης. ΔΕΜΑΣ[-----]ΟΥ Πλαταρίδης· ΔΕΜΑΣ[------]ΛΡΩΝ τὸ πανομοιότυπο τοῦ Leake, τὸ ὁποῖο μεταγράφει ὁ ἴδιος ὡς *δέμας, ε[ἰς μακά]ρων· θεσπεσίαν* μεταγράφει ἐκ παραδρομῆς ὁ Δήμιτσας. Στ. 2: ΘΗΚΕΘΕΟΣΠΕΔΙΟΝ τὸ πανομοιότυπο τοῦ Leake, τὸ ὁποῖο μεταγράφει ὅμως ΟΗΚΕΟΕΟΣΠΕΔ[.]ΟΝ τὸ *CIG* ἀκολουθούμενο ὡς πρὸς τὴν μεταγραφή (ἀλλὰ ὄχι ὡς πρὸς τὴν ἀπόδοση τοῦ πανομοιοτύπου) ἀπὸ τὸν Δήμιτσα· *πεδ[ί]ον* ὁ Kaibel· ΠΕ[. . .]ΟΝ ὁ Πλαταρίδης. Στ. 3: ΠΑΝΑΡΙΣΤΟΣΔΕΠΟΛ[. .]ΙΣ Πλαταρίδης. Στ. 5: ΜΑΚΑΡΙΟΣΚΑΙΟΙΜΕΡΤΗΝΠΑΡΑΚΟΙΤΗΝ Πλαταρίδης· *εἰμαρτήν* Δήμιτσας. Στ. 6: ΓΥΡΑΟΣ Πλαταρίδης. Στ. 7: ΓΡΑΦΙΚΙ Πλαταρίδης.

Τὸ κείμενο ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία ἐλεγειακὰ δίστιχα καὶ τὸν χαιρετισμὸ στὸν ἕβδομο στίχο. Εἶναι ἀξιοπαρατήρητο ὅτι ἐνῷ ἡ χάραξη τῶν στίχων 3-6 ἀκολουθεῖ τοὺς μετρικοὺς στίχους, δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο στοὺς στίχους 1-2, ἄγνωστο γιατί.

Τὸ σῶμα τοῦ Γραφικοῦ καλύπτει ἡ λίθινη σαρκοφάγος, ἐνῷ ὁ θεὸς ἐγκατέστησε τὴν ψυχή του στὴν γῆ τῶν μακάρων. Διακεκριμένος πολίτης καὶ πλήρης σοφίας ζήτησε ἀπὸ τοὺς θεοὺς νὰ μοιραστεῖ τὸν τάφο μὲ τὴν ἀγαπημένη του γυναῖκα (τὸ ὄνομα τῆς ὁποίας δὲν ἀναγράφεται· πρβλ. ἀρ. **245**, ἀνωτέρω), ὅταν τὴν πάρουν καὶ αὐτὴν τὰ χρόνια.

Τὸ ὄνομα Γραφικὸς εἶναι γνωστὸ καὶ ἀπὸ ἄλλην ἐπιγραφὴ τῆς Ἔδεσσας (βλ. ἀρ. **147**, ἀνωτέρω).

259. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 108. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1972 στὸν τάφο 17 τῆς συστάδος τάφων τοῦ οἰκοπέδου τοῦ Ἐργατικοῦ Κέντρου (Ο.Τ. 181), στὸ ἀρχαῖο δυτικὸ νεκροταφεῖο τῆς ἄνω πόλεως.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ ἐγχάρακτη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη μὲ σχηματοποιημένα ἀκρωτήρια· μικρὲς ἀποκρούσεις ἀριστερὰ καὶ κάτω δεξιά. Διαστάσεις: 0,92 x 0,46 x 0,065. Ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος σώζονται στὶς κοῖτες τῶν γραμμάτων. Ὕψος γραμμάτων: 0,02. Διάστιχα: 0,008.

Ἀδημοσίευτη.

Πρβλ. *ΚΑΑΣΕδ* 108 καὶ Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 216 (συνθῆκες εὑρέσεως).

Αὐτοψία, ἔκτυπο, φωτογραφία.

2ος αἰ. μ.Χ. (;)

Βαῖνον ἐς πάτρην ἡγήτορος Αἰμαθίωνος
λιθυίης δαπέδοιο Ἐδέσσης τοὔνομ' ἔ-
νεστ'
ἧς ἱερᾶς στρατίης εἰὸν ἐν μελά-
θροις
ἔνθα δέ μοι προὔχεν κασιγνή-
τη ἀλεγεινή,
τοὔνομα δ' ἦν ἑκάσιν πατρώ-
ιον,
ἐκ δέ τε πάτρης εὐβοϊκῆς μη-
τρὸς Χαλκίδος ἐναλίης
πατρὸς δ' ἐκ Μακέτοιο Λυχνι-
δοῦ δὴ πολέοιο
ἐκ δέ οἱ αὐτῶν Ξάνθος Ξάνθου
κικλήζομ' Ἑλένα δ' Ἑλένης,
ᾗ τύνβος εὔξεινος ἐνὶ μερόπεσ-
σι τέτυκτο
ἐς πάτρην βαίνοντος Ξάνθου
στρατιώτου,
ὃς (σ)τήλην ἐχάραξα καὶ εἰς
μνείαν ἀνέθηκα
Ξάνθος ἀδελφῇ γλυκυτά-
τῃ μνείας χάριν.

Στ. 21: Τὸ δεύτερο σίγμα παρελείφθη λόγῳ ἁπλογραφίας.

Παρ' ὅλον ὅτι ὁ συντάκτης τοῦ κειμένου φιλοδόξησε νὰ φιλοτεχνήσει ἔμμετρο ἐπίγραμμα, τὸ ἀποτέλεσμα, στὴν καλύτερη περίπτωση, δὲν ὑπερβαίνει τὸ ἐπίπεδο τοῦ ρυθμικοῦ πεζοῦ λόγου. Ὁ συνδυασμὸς ἀδιέξοδων ποιητικῶν ἀξιώσεων καὶ ἀκανόνιστης ὀρθογραφίας καὶ συντάξεως καθιστοῦν τὴν κατανόηση τοῦ κειμένου προβληματική.

Τὸ κείμενο, ποὺ ὑποτίθεται ὅτι ἐκφωνεῖται ἀπὸ τὸν Ξάνθο Ξάνθου, ὁ ὁποῖος ἀνήγειρε τὸ ἐπιτύμβιο μνημεῖο εἰς μνήμην τῆς ἀδελφῆς του Ἑλένης, μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ ὡς ἑξῆς: «Ἐπορευόμουν (*βαῖνον = ἔβαινον*) πρὸς τὴν πατρίδα τοῦ ἡγήτορος Ἡμαθίωνος (πρόκειται γιὰ τὸν ἐπώνυμο ἥρωα τῆς Ἡμαθίας ἢ γιὰ τὸν Μέγα Ἀλέξανδρο;). Τῆς πετρώδους γῆς τῆς Ἐδέσσης εἶναι τὸ ὄνομα. (Ἐπιστρέφοντας) ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἱερὴ (δηλαδὴ στὴν ὑπηρεσία τοῦ αὐτοκράτορος) ἐκστρατεία ἦλθα στὰ μέλαθρα (δηλαδὴ στὴν σοροθήκη), ὅπου ἡ θλιβερὴ ἀδελφή μου μὲ εἶχε προφθάσει. Τὸ ὄνομα ἦταν καὶ στοὺς δύο κληρονομικό, καὶ τῆς μητέρας ἀπὸ τὴν εὐβοϊκὴ πατρίδα (της), τὴν ἐνάλια Χαλκίδα, καὶ τοῦ Μακεδόνος πατέρα ἀπὸ τὴν πόλη Λυχνιδό· ἀπὸ δὲ αὐτοὺς Ξάνθος (γιὸς) τοῦ Ξάνθου καλοῦμαι, Ἑλένη δὲ (θυγατέρα) τῆς Ἑλένης (καλεῖται), γιὰ τὴν ὁποία κατασκευάσθηκε φιλόξενος τύμβος μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, καθὼς πορευόταν πρὸς τὴν πατρίδα ὁ στρατιώτης Ξάνθος, ὁ ὁποῖος ἐχάραξα τὴν στήλη καὶ τὴν ἀνέθεσα εἰς μνήμην, (ἐγὼ) ὁ Ξάνθος τῆς γλυκυτάτης ἀδελφῆς μνήμης χάριν».

Τὸ νόημα τοῦ ἀφηγήματος εἶναι ὅτι ὁ στρατιώτης Ξάνθος γιὸς τοῦ Ξάνθου καὶ τῆς Ἑλένης, ἐπιστρέφοντας στὴν Μακεδονία ἀπὸ ἐκστρατεία ἔφθασε στὴν Ἔδεσσα, ὅπου εἶχε πεθάνει καὶ ταφεῖ ἡ ἀδελφή του Ἑλένη. Ἐκεῖ ἔστησε τὴν στήλη ποὺ διαβάζομε.

260. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 155. Μεταφέρθηκε στὴν Συλλογὴ ἀπὸ τὸ Μητροπολιτικὸ Μέγαρο τὸ 1943.

Δεξιὸ ἀπότμημα πλάκας ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ ἴχνη πυρκαϊᾶς. Διαστάσεις: 0,18 x 0,185 x 0,03. Ὕψος γραμμάτων: 0,02. Διάστιχα: 0,005. Ὑπογραμμοὶ ὁρίζουν τοὺς στίχους.

Ἀδημοσίευτη· πρβλ. *ΚΑΑΣΕδ* 155.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

3ος–4ος αἰ. μ.Χ.

[-----]ΗΑΗ εὐξομε̣-
[-----] μοχθήσασα ΕΠΙ
[-------]ΜΟΙ ❦ ἕναν Μ̣ΟΝΟ
[----] ἔδωκεν. ❦Νῦν δὲ
[---- Κ]άσανδρον ὃν Α-
[---]Ο ὃν πάντοτε
[--------]Γ̣Υ̣Γ̣Ε̣Ι̣Υ̣[. .]

Στ. 3: Τὸ τελευταῖο γράμμα τῆς λέξεως *ἕναν* σὲ συμπίλημα ΝΜ μᾶλλον παρὰ ΝΗ. Ὁ τύπος *ἕναν* μαρτυρεῖται ἤδη κατὰ τὴν αὐτοκρατορικὴ περίοδο (*IGUR* II 903)· δὲν μπορεῖ πάντως νὰ ἀποκλεισθεῖ ἡ ἑρμηνεία *ἓν ἂν μόνο[ν]*. Στ. 4: Τὸ ρῆμα στὴν ἀρχὴ τοῦ στίχου δὲν ἀποκλείεται νὰ ἦταν σύνθετο. Στ. 5: *Ἄσανδρον* εἶναι λιγώτερο πιθανό (βλ. ἀρ. **70**, ἀνωτέρω).

Τὸ κείμενο εἶναι πολὺ ἀποσπασματικὸ γιὰ νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ἀποκατάσταση τοῦ νοήματός του. Ἡ παρουσία δακτυλικῶν ποδῶν προδίδει τὸν ἔμμετρο χαρακτῆρα του.

261. Ἔδεσσα, ἀρχαιολογικὸς χῶρος πλατείας Βαροσίου. Ἐπισημάνθηκε λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1874 ἀπὸ τὸν Δ. Πλαταρίδη στὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τῆς Ὑπαπαντῆς (ἀντίγραφο τοῦ ἀπογράφου του παρέδωσε ὁ Ἐδεσσαῖος Ἀθανάσιος Πετρὼφ στὸν Τσέχο καθηγητὴ C. Jireček στὴν Σόφια τὸ 1883). Ἔκτοτε ἀγνοεῖτο ἡ τύχη της, μέχρις ὅτου ἀνακαλύφθηκε ἐκ νέου τὸ 1989 κατὰ τὴν νέα ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τοῦ χώρου.

Μαρμάρινη στήλη σὲ δεκάδες συνανήκοντα καὶ συγκολλημένα θραύσματα λόγῳ τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ ναοῦ ὅπου ἐναπέκειτο, μὲ σχεδὸν πλήρως ἀποκεκρουμένο ἀνάγλυφο δορυφόρου ἀνδρός. Ἡ ἐπιγραφὴ ἄνω (στ. 1) καὶ ἑκατέρωθεν τοῦ ἀναγλύφου, μὲ συνεχῆ χρήση συμπιλημάτων.

Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις* 13 (μὲ κεφαλαιογράμματη μεταγραφή) (Duchesne – Bayet, *Mémoire* 107, ἀρ. 147 [μὲ μερικὴ μεταγραφή]· Δήμιτσα, *Μακεδονία* 42, ἀρ. 16 [μὲ κεφαλαῖα καὶ μερικὴ μεταγραφή]· Robert, *Gladiateurs* 84-85, ἀρ. 20)· E. Bormann, *AEMÖ* 12 [1888] 194, ἀρ. 19 (βάσει τοῦ ἀντιγράφου τοῦ Πετρώφ, ὡς ἀδημοσίευτη) (Bouley, *Jeux romains* 251-52· M. J. Carter, *CJ* 102 [2006] 107· Mann, *Gladiatoren im Osten* 147 καὶ 201, ἀρ. 46).

Πρβλ. J. H. Mordtmann, *AM* 6 (1881) 131 (γιὰ τὴν ἔκφραση *πε[ντάκις] πυκτεύσας*)· L. Robert, *RA* 30 (1929) 26, 39-40 (γιὰ τὴν λέξη *παγανός*)· J. Keil, *AnzWien* 79 (1942) 85-86 (γιὰ τὴν ἴδια λέξη)· *BullEpigr* 1943, 14 (γιὰ τὸ ἴδιο θέμα)· G. Klaffenbach, *Gnomon* 21 (1949) 322 (γιὰ τὸ ἴδιο θέμα)· Élizabeth Bouley – Nada Proeva, in *Poikila Epigraphica* 84 (γιὰ τὸ ἴδιο θέμα)· Κανατσούλη,

Προσωπογραφία ἀρ. 902· τοῦ ἰδίου, *Συμπλήρωμα* σελ. 40· Tataki, *Edessa* 59, ἀρ. 213· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 313, ἀρ. 358.1· Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, *ΑΕΜΘ* 22 (2008 [2011]) 81, εἰκ. 4 (γιὰ τὴν ἐπανεύρεση τῆς ἐπιγραφῆς).

Φωτογραφία.

2ος–3ος αἰ. μ.Χ.

νὸς
Ἐγὼ Μειλήσις ἐκλήθην, παγα-
δὲ Μεστριανός, — πέντε πυκτείσας
καὶ μηδένα λυ—πήσσας, νῦν δὲ
[λ]ελύπημαι καὶ ἐ—κ τῶν ἰδίων ΝΗ
[- - -]ΠΑΚΕΙ· Ἀλε—ξάνδρα δὲ τῷ
[ἰδίῳ] ἀνδρὶ μνεί—ας χάριν ἐποίησ-
[ε. Χαῖ]ρε πάν—τες οἱ παρο-
δεῖτε.

Στ. 1: Ἡ τελευταία συλλαβὴ χαράχθηκε ἐπάνω ἀπὸ τὸν στίχο. Στ. 2: ΔΕΜΕΣΤΡΙΑΝΟΣ (ΣΤ σὲ συμπίλημα) τὸ ἀπόγραφο τοῦ Πλαταρίδη (καὶ τὸ ἀντίγραφο τοῦ Πετρώφ) καὶ ὁ λίθος· ΔΕΜΕΤΡΙΑΝΟΣ ὁ Duchesne, ποὺ δὲν τὸ μεταγράφει· *δὲ Με(σ)τριανὸς* Bormann· *Δεμεστριανὸς* μεταγράφει ὁ Δήμιτσας καὶ τὴν μεταγραφὴ αὐτὴν ἀποδέχεται ὡς πρώτη πιθανότητα ὁ Κανατσούλης· ΠΕ[. .]ΠΥΚΤΕΙΣΑΣ τὸ ἀπόγραφο τοῦ Πλαταρίδη, τὸ ὁποῖο ὁ μὲν Duchesne μεταγράφει ὡς *[-----] πυκτε[ί]σας*, ὁ δὲ Mordtmann *πε[ντάκις] πυκτεύσας· [. .] πυκτε[ύ]σας* ὁ Bormann καὶ ὁ Δήμιτσας, ὁ ὁποῖος δὲν σημειώνει κὰν τὴν ὕπαρξη τῆς προηγούμενης λέξεως· ΠΕ ἀφήνει ἀμετάγραφο ὁ Robert (*BullEpigr* 1943), *πέ[ντε]* προτείνει στὴν ἐπανέκδοση τῆς ἐπιγραφῆς (*Gladiateurs*) καὶ τὸν ἀκολουθεῖ ὁ Keil· στὸν λίθο σώζονται ἴχνη τοῦ νῦ καὶ συμπίλημα ΤΕ. Στ. 3: ΛΥ *ἀνάγλυφο* ΠΗΣΣΑΣ (μὲ συμπίλημα ΠΗΣ) τὸ ἀπόγραφο τοῦ Πλαταρίδη καὶ ὁ λίθος· οἱ Duchesne, Bormann καὶ Δήμιτσας, τόσο στὶς μεγαλογράμματες ὅσο καὶ στὶς μικρογράμματες ἐκδόσεις τους σημειώνουν ἕνα μόνον σίγμα, τοὺς ἀκολουθοῦν δὲ οἱ Mordtmann, Robert καὶ Keil. Στ. 4: [. . .]ΛΥΠΗΜΑΙ τὸ ἀπόγραφο Πλαταρίδη· *[λε]λύπημαι* συμπληρώνουν ἀνεξάρτητα ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλον οἱ Duchesne καὶ Bormann, τοὺς ἀκολουθοῦν δὲ οἱ ὑπόλοιποι ἐκδότες· τὸ ἔψιλον εἶναι ὁρατό. Στ. 4-5: ΝΗ|[. . .]ΠΑΚΕΙ τὸ ἀπόγραφο Πλαταρίδη, τὸ ὁποῖο μόνον ὁ Bormann ἐπιχειρεῖ πολὺ διστακτικὰ νὰ μεταγράψει ὡς *[μ]νῆ[μά μοι ὑ]πά[ρχ]ει*· στὸ τέλος τοῦ στίχου 4, μετὰ τὸ νῦ τοῦ *ἰδίων*, διακρίνεται σήμερα μόνον ἕνα γράμμα ποὺ μοιάζει μὲ ἀνάποδο νῦ. Μία τολμηρὴ ὑπόθεση θὰ ἦταν *καὶ ἐκ τῶν ἰδίων ᾄγη|[ρ]πάκει*, μὲ ἀσύντακτη μετάβαση στὸ τρίτο πρόσωπο (ἢ σίγηση τοῦ τελικοῦ νῦ)· τὸ νόημα θὰ ἦταν ὅτι ὁ ἀντίπαλος τοῦ μονομάχου (ἢ ὁ θάνατος) τὸν ἅρπαξε ἀπὸ τοὺς δικούς του. Στ. 5: Τὸ ρῶ τοῦ ὀνόματος Ἀλεξάνδρα χαράχθηκε ἐκ τῶν ὑστέρων ἀνάμεσα στὸ δέλτα καὶ τὸ ἄλφα. Στ. 5-6: *τῷ | [ἰδίῳ]* συμπλήρωσε ὁ Duchesne ἀκολουθούμενος ἀπὸ ὅλους πλὴν τοῦ Bormann. Ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς λέξεως *ἐποίησε* διακρίνονται σὲ πολύ μικρότερο μέγεθος τὰ γράμματα [.]ΙΛΑΙ (τὸ πρῶτο γράμμα ἀσαφοῦς σχήματος), ἐνδεχομένως προϊὸν μεταγενέστερης χαράξεως· ὁ Bormann εἶναι ὁ μόνος ποὺ ἐπιχειρεῖ νὰ τὰ ἑρμηνεύσει, ὡς τμῆμα μιᾶς φράσεως ὅπως *τῷ γλυκυτάτῳ*. Στ. 6-7: ΕΠΟΙΗ|[. . .]ΕΠΑΝ *ἀνάγλυφο* ΤΕΣ τὸ ἀπόγραφο τοῦ Πλαταρίδη· *ἐποίη|[σεν. Χαίρετ]ε πάντες* Duchesne καὶ Bormann ἀκολουθούμενοι ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους ἐκδότες (*ἐποίη|[σε]* ὁ Robert. Στ. 8: ΔΕΙΤΕ τὸ ἀπόγραφο Πλαταρίδη· σήμερα διακρίνεται μόνον το τελευταῖο γράμμα καὶ ὁ ἄνω δεξιὰ ἀκρεμόνας τοῦ ταῦ ποὺ προηγεῖται.

Ἡ ἐπιγραφὴ κατατάσσεται μᾶλλον καταχρηστικὰ στὰ ἐπιγράμματα· ὁ συντάκτης δὲν τηρεῖ μὲ συνέπεια κανένα ἀρχαῖο μέτρο, ἀλλὰ εἶναι ἐμφανὴς ἡ προσπάθειά του νὰ προσδώσει ρυθμὸ στὸν λόγο του (πρβλ. ἀρ. **259**, ἀνωτέρω).

Παγανὸς δὲν σημαίνει εἶδος μονομάχου, ὅπως εἶχε ἀρχικὰ ὑποτεθεῖ, ἀλλά, ὅπως ἀπέδειξε ὁ J. Keil, τὸν πολίτη σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν στρατιωτικὸ καὶ κατ' ἀναλογίαν μὲ τὸν μονομάχο. Ἑπομένως τὸ πραγματικὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ ἦταν Μεστριανός (γιὰ τὸ ὄνομα, βλ. ἀρ. **61**, ἀνωτέρω),

Μιλήσι(ο)ς δὲ τὸ ψευδώνυμο ποὺ εἶχε υἱοθετήσει κατὰ τὴν ἄσκηση τοῦ ἐπαγγέλματός του. Ὁ ἄτυχος μονομάχος εἶχε συμμετάσχει σὲ πέντε ἀγῶνες χωρὶς νὰ σκοτώσει κανέναν, ἀλλὰ τώρα εἶχε φονευθεῖ στὸ ἀμφιθέατρο.

262. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 445. Ἀνακαλύφθηκε κατὰ τὶς ἀνασκαφὲς τοῦ 1978 στὸ νότιο σκέλος τοῦ τείχους.

Βωμὸς ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, ἐλλιπὴς κατὰ τὸ ἀριστερὸ μέρος τῆς βάσεως, μὲ ὁριζόντια ἐπίστεψη μὲ φυτικὰ θέματα μεταξὺ τῶν σχηματοποιημένων γωνιακῶν ἀκρωτηρίων. Στὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ, ἐντὸς ἐλαφρὰ βαθυσμένου πλαισίου, ἀνάγλυφη παράσταση ἅμαξας ἑλκόμενης ἀπὸ τρεῖς ἡμιόνους ποὺ ὁδηγεῖται ἀπὸ ἡμιονηγὸ καὶ μεταφέρει φορτίο καὶ ἐπιβάτη. Διαστάσεις: 1,13 x 0,45 x 0,32. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση. Ὕψος γραμμάτων: 0,02, ἀλλὰ στὸν τελευταῖο στίχο 0,05. Διάστιχα: 0,04 (στ. 6-7: 0,025).

Ἀ. Κ. Βαβρίτσα, *Ἀρχαία Μακεδονία* V (1989 [1993]) 148-51 καὶ 157-59, εἰκ. 5-7 (*AnnEpigr* 1993, 1388· Spiliopoulou-Donderer, *Grabaltäre* 210-11, ἀρ. Ε7 καὶ εἰκ. 45· *SEG* 43 [1993] 392).

Πρβλ. *BullEpigr* 1994, 402· Ἀ. Κ. Βαβρίτσα, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Α΄* 430, εἰκ. 22 (φωτογραφία)· Tataki, *Edessa*, Addenda 249a καὶ 307a· Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 40, σημ. 16 (ἁπλὴ ἀναφορά)· Νίγδελη, *Θεσσαλονίκεια* 185-86, σημ. 271 (γιὰ τοὺς *μουλίωνες*)· Δόμνας Τερζοπούλου, *Κατάλογος Γλυπτῶν* ΙΙΙ 240, ἀρ. 567 (γιὰ παραστάσεις ἁμαξῶν καὶ ἡμιονηγῶν ἀπὸ τὴν Μακεδονία).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος–3ος αἰ. μ.Χ.

῏Ω παροδεῖτα, μαθὲ τίς
δὴ κατάκειτ᾽ ἐνὶ τύμβῳ,
Παράμονος μουλίων ἐσθλός,
φίλοις πιστὸς ἅπασιν,
ἐκ τῶν δὴ κείνου τε κό-
πων στήλην ἀνέθηκεν
Φιλουμένα.

Στ. 3: *Μουλίων* ὁ Βαβρίτσας, ἐκλαμβάνοντάς το ὡς κύριο ὄνομα.

Οἱ ἕξι πρῶτοι στίχοι τῆς ἐπιγραφῆς ἀποτελοῦν ἡμιστίχια ποὺ σχηματίζουν κατὰ προσέγγιση τρία δακτυλικὰ ἑξάμετρα. Στὸ πρῶτο ἡ τονιζόμενη συλλαβὴ τῆς λέξεως *μαθέ* λογίζεται ὡς μακρά. Στὸ δεύτερο ἡ πρώτη συλλαβὴ τοῦ ὀνόματος *Παράμονος* ἐκλαμβάνεται ὡς μακρά, ἐνῷ ἀντιθέτως ἡ πρώτη συλλαβὴ τῆς λατινικῆς λέξεως *μουλίων* λογίζεται ὡς βραχεῖα. Τὸ ὄνομα τῆς ἀναθέτριας, ἐκτὸς μέτρου, χαράχθηκε μὲ μεγαλύτερα γράμματα κάτω ἀπὸ τὰ ἕξι ἡμιστίχια.

Τὸ μνημεῖο ἀνατέθηκε ἀπὸ τὴν Φιλουμένα γιὰ τὸν ἡμιονηγὸ καὶ πιθανῶς σύζυγό της Παράμονο μὲ δαπάνη τοῦ νεκροῦ. Καὶ τὰ δύο ἀνθρωπωνύμια εἶναι κοινὰ καὶ ἀπαντοῦν στὴν Ἔδεσσα (τὸ δεύτερο στὴν ἀρσενική του μορφὴ Φιλούμενος· ἀρ. **181**, στ. 13, ἀνωτέρω). Ἀξιοπρόσεκτος εἶναι ὁ διαλεκτικὸς τύπος *Φιλουμένα* (ἀντὶ τοῦ ἰωνικοῦ-ἀττικοῦ *Φιλουμένη*).

Ἀνάλογο ἐπιτύμβιο μνημεῖο ἡμιονηγοῦ μὲ παράσταση ἅμαξας μᾶς εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη (Δόμνας Τερζοπούλου, *Κατάλογος Γλυπτῶν* ΙΙΙ 239-41, ἀρ. 567 [*SEG* 60 (2010) 665]), ὅπου ὑπῆρχε *συνήθε(ι)α* (σωματεῖο) ἡμιονηγῶν ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ Ἥρωος Αὐλωνίτου. Σωματεῖο ὀνηλατῶν (*συνήθεια τῶν ὄνων*) μαρτυρεῖται καὶ στὴν Βέροια (*EKM* Α΄ 372). Ἅμαξα ἀπεικονίζεται ἐπίσης στὸ γνωστὸ μνημεῖο τοῦ χοίρου τῆς Ἔδεσσας (βλ. ἀρ. **264**, κατωτέρω). Ὁ τεχνικὸς ὅρος *μουλίων* ἀπὸ τὸ λατινικὸ mulio (βλ. σχετικὰ L. Robert, *Hellenica* 10 [1955] 46-54 καὶ *BullEpigr* 1958, 301) ἀπαντᾶ καὶ σὲ ἐπιτύμβιο ἀπὸ τὸ χωριὸ Μαργαρίτα στὴν χώρα τῆς Ἔδεσσας (ἀρ. **392**, κατωτέρω), καθὼς καὶ σὲ ἐπιγραφὲς τῆς Λυχνιδοῦ (*IG* Χ 2, 2, 400) καὶ τῆς Θεσσαλονίκης (*SEG* 52 [2002] 639)· πρβλ. *BullEpigr* 1994, 402 καὶ Νίγδελη, *Θεσσαλονίκεια* 185-87 καὶ 255-56.

Οἱ τρεῖς αὐτὲς στῆλες τῆς Ἔδεσσας καὶ τῆς χώρας της ἐπιβεβαιώνουν τὴν σημασία τῆς πόλεως ὡς σταθμοῦ τῆς *ἀγγαρείας* ἢ *ὀξέος δρόμου* (cursus publicus, cursus clabularis) ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας Ὁδοῦ (βλ. N. G. L. Hammond – M. B. Hatzopoulos, *AJAH* 7 [1982] 140· τῶν ἰδίων, *AJAH* 8 [1983] 48-53· Gounaropoulou – Hatzopoulos, *Milliaires* 40-52).

263. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 247. Ἐπισημάνθηκε ἀκέραια τὸ 1855 ἀπὸ τὸν Delacoulonche στὸ κοιμητήριο τῆς Καρυώτισσας, κοντὰ στὸν ναὸ τῆς Παναγίας, ὅπου εἶχε μεταφερθεῖ ἀπὸ τὴν Ἔδεσσα, σύμφωνα μὲ τοὺς πληροφοριοδότες τοῦ Γάλλου ἀρχαιολόγου. Τὸ 1909 ἦταν ἀκόμη ἀκέραια, σύμφωνα μὲ ἐπιστολὴ τοῦ Χριστόδουλου, ἐφημερίου τοῦ Γιδᾶ (Ἀλεξανδρείας Ἡμαθίας) πρὸς τὸν Χατζῆ. Τὸ 1913 ἐπισημάνθηκε ἀπὸ τὸν Ζήσιο στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἐκκλησίας, ἤδη τεμαχισμένη σὲ δύο τμήματα, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ ἔκτυπο ποὺ ἔλαβε· ἡ τύχη τοῦ κάτω ἀποτμήματος ἔκτοτε ἀγνοεῖται. Τὸ ἄνω ἀπότμημα περισυνέλεξε καὶ μετέφερε στὴν Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ τῆς Ἔδεσσας ὁ Φ. Γούναρης μετὰ τὴν κατεδάφιση τῆς ἐκκλησίας τὸ 1975.

Πλάκα ἀπὸ ὑπόλευκο μάρμαρο μὲ ἐλεύθερη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη μὲ δύο γωνιακὰ ἀκρωτήρια. Στὸ κέντρο τοῦ τυμπάνου ἀνάγλυφος ρόδακας. Τὸ σύνολο σχεδὸν τοῦ κορμοῦ καταλαμβάνεται ἀπὸ ὀρθογώνιο βάθυσμα, τὰ δύο τρίτα τοῦ ὁποίου καταλύπτει ἡ ἐπιγραφή. Σωζόμενες διαστάσεις: 1,04 x 0,91 x 0,18· τὸ ἀρχικὸ ὕψος ἦταν περ. 2 μέτρα, σύμφωνα μὲ τὸν ἱερέα Χριστόδουλο. Ὕψος γραμμάτων: 0,015-0,032. Διάστιχα: 0,005-0,046.

Delacoulonche, «Berceau» 216-17 καὶ 277, ἀρ. 93 (Kaibel, *Epigrammata* ἀρ. 517· Cougny, *Appendix* 173 καὶ 263, ἀρ. 495· Δήμιτσα, *Μακεδονία* 36-37, ἀρ. 5· Mihailov, *Epigramme* ἀρ. 126)· Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις* 33 καὶ πίν. τέλους, ἀρ. 10· Π. Παπαγεωργίου, *Φάρος* (ἐφημ. Θεσσαλονίκης) 12/3/1909, σελ. 1 (non vidimus)· Κ. Ζησίου, *ΠΑΕ* 1913, 209-10 (μὲ φωτογραφία ἐκτύπου)· Ἀ. Χατζῆ, στὸ *Ἀφιέρωμα Λάμπρου* 501-2· Peek, *GVI* 2036 (Δ. Κανατσούλη, *Μακεδονικά* 14 [1974] 178· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 69-70)· *I. Epidamnos* 527bis.

Πρβλ. O. Kern, *BPhW* 1916, 49 (γιὰ τὸ ὄνομα στὴν ἀρχὴ τοῦ στ. 6)· L. Jalabert, *DACL* VII 1 (1921) 648 (γιὰ τὸν χριστιανικὸ χαρακτῆρα τῆς ἐπιγραφῆς)· Μαρίας Καραμανώλη-Σιγανίδου, *ΑΔ* 30 (1975) *Χρον*. [1983] 259, πίν. 170α (γιὰ τὴν μεταφορὰ τοῦ σωζομένου ἀποτμήματος στὴν Ἔδεσσα)· Gounaropoulou – Hatzopoulos, *Miliaires* 49-52· Fanoula Papazoglou, *ŽA* 36 (1986) 132· Del Barrio, *Epigramas* 210-11, ἀρ. 254 (μετάφραση στὰ ἱσπανικά)· Π. Χρυσοστόμου, στὸ *Μνήμη*

Λαζαρίδη 222, σημ. 74· Tataki, *Edessa* 22, 49, ἀρ. 146 καὶ 72, ἀρ. 293· Hatzopoulos, *Institutions* I 113, σημ. 11· Tataki, *Roman Presence* 169, ἀρ. 143.3· 174, ἀρ. 156.11· 305, ἀρ. 342.9 καὶ 533, Titus ἀρ. 3.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο (τοῦ σωζομένου ἀποτμήματος).

Τέλη 2ου - ἀρχὲς 3ου αἰ. μ.Χ.

Καστρίκιόν με Φίλιππον ἐτύμβευσεν Τίτος υἱὸς
Εἰονίου Πελάγους ἄνχι καταφθίμενον,
ὀστέα δ' ἐνθάδ' ἔνεικεν, ἐπεὶ γλυκὺ καὶ μετὰ μοῖραν,
οὐχὶ μόνον ζωοῖς, πάτριον ἔστ' ἔδαφος.
vacat
Ἡδαίαν Εὐκλείας τὴν καὶ Μαρίαν μὲ θανοῦσαν
μητέρα τὴν ἰδίην υἱὸς ἔθαψε Τίτος,
ὀκτωκαιδεκέτης λειφθεὶς νέος, ὀστὰ δὲ πατρὸς
εἰς ἓν ἔθηκεν ἐμοὶ Δυρραχίου κομίσας,
ἦχι Φίλιππον ἔθαψεν ἐμὸν πόσιν, ἀλλὰ τροφείων
μνησθεὶς ἀμφοτέροις τύμβον ἔχωσεν ἕνα.
vacat
Ὅς τὸν ἐμὸν παρὰ τύμβον ἄγεις, Τίτον ἴσθι Φιλίππου
πατρὸς Ἐδεσσαῖον παῖδά με καὶ Μαρίας.
vacat
Πατρὶς μέν μοι Ἔδεσσα, τὸ δ' οὔνομα Κλαυδία Γράπτη·
κεῖμαι δ' ἐνθάδ' ἐγώ, σύνγαμος οὖσα Τίτου.

Στ. 1: Ὁ Delacoulonche ἀπογράφει ἀτελῶς τὸ συμπίλημα ΑΣ στὴν πρώτη λέξη καὶ μεταγράφει *Καυτρίκιον· Καστρίκιον* ἤδη ὁ Kaibel καὶ οἱ περισσότεροι μεταγενέστεροι ἐκδότες· *Κα[σ]τρίκιον* Πλαταρίδης, Δήμιτσας, Κανατσούλης. Στ. 2: *ἄγχι* Delacoulonche (παρότι ἀπογράφει ὀρθὰ ΑΝΧΙ), ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸν Cougny· *κατιφθίμενον* Δήμιτσας, ἐκ παραδρομῆς. Στ. 3: Ὁ Δήμιτσας παραλείπει τὴν λέξη *ἐνθάδ'· ἐπὶ* Mihailov, ἐκ παραδρομῆς. Στ. 6: ΗΔΑΝΑΝ Kern (ποὺ ὑποθέτει ὅτι πρόκειται γιὰ σημιτικὸ ὄνομα) καὶ *Ἤδαναν* Peek, προφανῶς λόγῳ τῆς ἐσφαλμένης ἐπισημάνσεως μιᾶς τυχαίας χαράξεως ὡς κεραίας ποὺ ἑνώνει τὸ ἰῶτα μὲ τὸ ἄλφα στὸ ἔκτυπο τοῦ Ζήσιου· ὁ Χατζῆς «διορθώνει» σὲ *Ἡδ(έ)α· θανοῦσα[ν]* Πλαταρίδης· *θανο[ῦ]σαν* Δήμιτσας, λόγῳ ἐσφαλμένης ἀντιγραφῆς (ΘΑΝΟΕΑΝ) τοῦ ἀπογράφου τοῦ Delacoulonche. Στ. 8: Στὴν λέξη *ὀστὰ* ἡ λήγουσα εἶναι βραχεῖα, ὅπως ἀπαιτεῖ τὸ μέτρο (βλ. ἄλλα παραδείγματα στὸ λ. *ὀστέον* τοῦ *LSJ*, ὅπου περιλαμβάνεται καὶ ἡ παροῦσα ἐπιγραφή). Στ. 9: *εἰσενέθηκεν* λοιποὶ ἐκδότες, ἂν καὶ τὸ ρῆμα *εἰσεντίθημι* εἶναι ἀμάρτυρο καὶ δὲν δικαιολογεῖται στὰ ἑλληνικά· *εἰς ἓν ἔθηκεν* Cougny. Στ. 13: ΙΕΑΙ *Φιλίππου* Πλαταρίδης. Στ. 16: *Ἐδεσσαίου* Κανατσούλης, ἐκ παραδρομῆς. Στ. 17: *σύγγαμος* Delacoulonche (παρότι ἀπογράφει ὀρθὰ ΣΥΝΓΑΜΟΣ), ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸν Cougny.

Ἡ ὡραία αὐτὴ στήλη μνημονεύει τὴν ταφὴ τῶν μελῶν μιᾶς τετραμελοῦς οἰκογένειας Ἐδεσσαίων: τοῦ Καστρικίου Φιλίππου, τῆς συζύγου του Ἡδέας τῆς καὶ Μαρίας, θυγατέρας τῆς Εὐκλείας, τοῦ γιοῦ τους Τίτου καὶ τῆς συζύγου τοῦ Τίτου, Κλαυδίας Γράπτης. Ἀπὸ τὴν διατύπωση τοῦ ἔμμετρου κειμένου ποὺ συνίσταται ἀπὸ ἑπτὰ ἐλεγειακὰ δίστιχα, προκύπτει ὅτι ὁ γιὸς τοῦ ζεύγους Τίτος, καίτοι μόλις δεκαοκτὼ ἐτῶν, ἐφρόντισε νὰ ἀνακομίσει τὰ ὀστὰ τοῦ πατέρα του καὶ νὰ τὰ θάψει μαζὶ μὲ τὴν σορὸ τῆς μητέρας του σὲ κοινὸ μνημεῖο στὴν Ἔδεσσα. Στὸν ἴδιο τάφο ἐτάφη ἀργότερα καὶ ὁ ἴδιος καὶ ἡ σύζυγός του Κλαυδία Γράπτη. Τὸ ὄνομα Ἡδέα εἶναι τὸ γνωστὸ μακεδονικὸ γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιο Ἀδέα / Ἀδεία στὴν ἀττική του

μορφή. Γιὰ τὸ ὄνομα Γράπτη, βλ. **196**, ἀνωτέρω. Τὸ ὄνομα γένους Καστρίκιος (βλ. Tataki, *Roman Presence* 169-70 ἀρ. 143) προέρχεται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀπὸ οἰκογένεια Ρωμαίων πραγματευομένων· ἂν ἡ νέα ἀνάγνωση τοῦ Π. Μ. Νίγδελη (*Ἐγνατία* 13 [2009] 29-30) στὴν *IG* Χ 2, 1, 241 εὐσταθεῖ, τότε ὁ Καστρίκιος Φίλιππος τῆς Ἔδεσσας εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς μόλις δύο γνωστοὺς ἐκπροσώπους τοῦ γένους στὴν Μακεδονία (βλ. καὶ *SEG* 56 [2006] 782).

Ἡ γραφή, ποὺ διατηρεῖ σχήματα, ὅπως τοῦ ἔψιλον, ποὺ ἀνάγονται στὸν πρώιμο δεύτερο αἰῶνα, συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς χρονολογήσεως τοῦ μνημείου στὶς ἀρχὲς τοῦ τρίτου αἰῶνος τὸ ἀργότερο. Ἂν τὸ διπλὸ ὄνομα Ἡδέα-Μαρία τῆς μητέρας τοῦ Τίτου Καστρικίου (στ. 6), τὸ ὁποῖο καταλήγει στὸ ἁπλὸ Μαρία (στ. 14), ἀποτελεῖ ἔνδειξη τοῦ χριστιανικοῦ θρησκεύματος τῆς νεκρῆς (L. Jalabert, *DACL* VII 1 [1921] 648), ἂν ὄχι καὶ ὅλης τῆς οἰκογένειας, ἡ παροῦσα στήλη ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τὶς πρωιμώτερες μαρτυρίες τῆς χριστιανικῆς κοινότητος τῆς Ἔδεσσας.

Πρόβλημα συνιστᾶ ὁ τόπος εὑρέσεως τῆς ἐπιγραφῆς σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ περιεχόμενό της. Ἡ Καρυώτισσα ἀπέχει περὶ τὰ 32 χιλιόμετρα ἀπὸ τὸ ἀστικὸ κέντρο τῆς Ἔδεσσας, ὅπου κατὰ τὸ κείμενο ἐτάφη ἡ οἰκογένεια. Παλαιότερη ὑπόθεση ὅτι ἡ Καρυώτισσα ἀνῆκε στὴν χώρα τῆς Ἔδεσσας (Gounaropoulou – Hatzopoulos, *Miliaires* 49-52· πρβλ. Tataki, *Edessa* 22· Hatzopoulos, *Institutions* I 113, σημ. 11) δὲν εἶχε λάβει ὑπ' ὄψιν τὴν πληροφορία ποὺ μεταφέρει ὁ Delacoulonche καὶ κατὰ τὴν ὁποία τὸ μνημεῖο εἶχε μεταφερθεῖ ἀπὸ τὴν Ἔδεσσα, ὅπως ὀρθὰ ἐπισημαίνει ἡ Fanoula Papazoglou, *ŽA* 36 (1986) 132, ἴσως γιὰ τὴν κατασκευὴ τῆς ἐκκλησίας τοῦ χωριοῦ ἐπὶ Τουρκοκρατίας (βλ. Π. Χρυσοστόμου, στὸ *Μνήμη Λαζαρίδη* 222, σημ. 74).

264. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 1694. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1968 κατὰ τὶς ἀνασκαφὲς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου στὴν ἐπίχωση τοῦ τείχους, μεταφέρθηκε ἀρχικὰ στὴν Θεσσαλονίκη, ἐν συνεχείᾳ στὴν Πέλλα καὶ κατόπιν στὴν ἀποθήκη τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου Ἐδέσσης.

Ὀρθογώνια στήλη ἐλλιπὴς ἄνω ἀπὸ ὑπόλευκο μάρμαρο μὲ ἀνάγλυφη παράσταση, ἐντὸς βαθυσμένου πλαισίου, ἀπήνης (τετράτροχης ἅμαξας) σὲ ἐπικλινὲς ἔδαφος ποὺ ἕλκουν τέσσερες ἡμίονοι. Ἐπάνω στὴν ἅμαξα καλυπτροφόρος ὁδηγὸς κρατεῖ τὰ ἡνία, πίσω του δὲ παριστᾶται ἀδιάγνωστο ἀντικείμενο μὲ ὀξεῖα ἀπόληξη. Ἐμπρὸς καὶ κάτω ἀπὸ τὶς ὑψωμένες ὁπλὲς ὄρθιος χοῖρος, κάτω δὲ ἀπὸ τοὺς τροχοὺς τῆς ἅμαξας ὁ ἴδιος χοῖρος σὲ καθιστὴ στάση. Διαστάσεις: 0,575 x 0,48 x 0,053. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ ἄνω μέρος τῆς στήλης, στὰ κενὰ τῆς παραστάσεως (οἱ ἑπτὰ πρῶτοι στίχοι) καὶ κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση (οἱ ὑπόλοιποι ἑπτά). Ὕψος γραμμάτων: 0,01-0,03. Διάστιχα: 0,001-0,008.

Φ. Πέτσα, *AAA* 2 (1969) 186-89 καὶ εἰκ. 5 (Χ. Μακαρόνα, *AAA* 2 [1969] 424-28 [μὲ ἑρμηνεία τοῦ μνημείου ὡς ἐπιτυμβίου ἀνθρώπου ὀνόματι Χοίρου]· Στ. Κουμανούδη, *AAA* 2 [1969] 422-23 [μὲ ἐλάσσονες διορθώσεις ὀρθογραφίας καὶ στίξεως καὶ συναφῆ ἑρμηνεία]· Φ. Πέτσα, *Ἀρχαία Μακεδονία* I [1968 (1970)] 216 [δημοσίευση τῆς ἀνακοινώσεως ποὺ ἔγινε στὸ συμπόσιο τοῦ 1968 καὶ ἀπετέλεσε τὴν πρώτη παρουσίαση τῆς ἐπιγραφῆς]· G. Daux, *BCH* 94 [1970] 609-618· J.-P. Michaud, *BCH* 94 [1970] 1060-62, εἰκ. 372· *BullEpigr* 1970, 363· *SEG* 25 [1971] 711· Κ. Γ. Σταλίδη, *Ἐδεσσαϊκὰ Χρονικά* 1 [1972] 29-30 [μὲ τὸ ἱστορικὸ τῆς διενέξεως καὶ τὴν κατάληξη ὅτι πρόκειται περὶ ζώου]· F. Chamoux, στὸ *Mélanges Boyancé* 153-62 [μὲ συμπλήρωση καὶ ἑρμηνεία

τῆς παραστάσεως]· Φ. Πέτσα, *Μακεδονικά* 15 [1975] 210-16, ἀρ. 92 [ὅπου ἐπιμένει ὅτι πρόκειται περὶ ζώου]· Tullia Ritti, *MemAccLinc* 21.4 [1977] 295-97, ἀρ. 48· N. Nikolaou, *REG* 98 [1985] 147-52 [μὲ ἑρμηνεία γιὰ τὴν θρησκευτικὴ τελετὴ ποὺ ὑπαινίσσεται τὸ κείμενο]· Γ. Μίντση, *Ἱστορικὰ καὶ Πολιτιστικὰ Ἀνάλεκτα* 2 [1992], 15-16· *I. Epidamnos* 527· Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα* 100· Ἐμμ. Βουτυρᾶ, στὸ *Δινήεσσα* 563-67).

Πρβλ. P. M. Fraser, *AR* 1969-70, 21 καὶ εἰκ. 37· Μ. Μιτσοῦ, *AAA* 3 (1970) 92 (μὲ ἑρμηνεία τοῦ δεξιὰ παριστώμενου ζώου ὡς σκύλου)· Σπ. Μαρινάτου, *AAA* 3 (1970) 81-84 (μὲ ἑρμηνεία τοῦ Χοίρου ὡς ἀνθρωπωνυμίου)· Φ. Πέτσα, *Μακεδονικά* 10 (1970) 287-89 (μὲ ἀπαντήσεις στὶς παρατηρήσεις Μακαρόνα καὶ Κουμανούδη)· *BullEpigr* 1971, 396-98 (μὲ περιλήψεις τῶν παρατηρήσεων Κουμανούδη, Μακαρόνα, Μαρινάτου, Μιτσοῦ)· P. Collart, *BCH* 100 (1976) 186-87 (σχετικὰ μὲ τὴν διαδρομὴ τοῦ χοίρου)· *SEG* 26 (1976-1977) 727 (ἱστορικὸ τῆς διενέξεως)· *BullEpigr* 1977, 271 (ἀναφορὰ στὸ ἄρθρο τοῦ Chamoux)· G. Daux, *JS* 1977, 161-63, εἰκ. 8 (κατὰ τῆς θεωρίας Chamoux ὅτι τὸ ἀντικείμενο ἐπάνω στὴν ἅμαξα εἶναι φαλλός)· τοῦ ἰδίου, *Ἀρχαία Μακεδονία* II (1973 [1977]) 320-23 (μὲ τὸ ἴδιο περιεχόμενο)· τοῦ ἰδίου, *BCH* 102 (1978) 592 (ἀναφορὰ στὶς προηγούμενες ἐργασίες)· *BullEpigr* 1978, 287 (ἀναφορὰ στὶς ἐργασίες τοῦ Daux)· *BullEpigr* 1979, 263 (ἴδιο θέμα)· E. Csapo, *Phoenix* 51 (1997) 283· Michela Nocita, στὸ *XI Congresso* 809 (μὲ ἀφορμὴ τὸ θέμα τοῦ ταξιδιοῦ στὰ ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα)· Fasolo, *Egnatia* 127 (σχετικὰ μὲ τὴν διαδρομὴ τοῦ χοίρου)· Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα* 100, εἰκ. 112· Λώλου, *Ἐγνατία Ὁδός* 131 καὶ εἰκ. 81· Versnel, *Coping with the Gods* 494, σημ. 2 (γιὰ τὰ ἐπιτύμβια ζώων). Τὸ μνημεῖο ἀναφέρεται ἢ καὶ εἰκονίζεται σὲ πλῆθος ἄλλων ἔργων σχετικῶν μὲ τὴν Ἔδεσσα ἢ τὴν ρωμαϊκὴ Μακεδονία.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος-3ος αἰ. μ.Χ.

Χοῖρος ὁ πᾶ—σι φίλος, τετρά-
πους νέος, — ἐνθάδε — κεῖ-
μαι Δαλμ—ατίης δά-
πεδον προ—λιπών,
δῶρον προσ—ενε-
χθείς, καὶ
Δυρρά-
χιν δὲ ἐπάτησα Ἀπολλωνίαν τε πο-
θήσας, καὶ πᾶσαν γ(α)ίην διέβην ποσί, μοῦ-
νος ἄλιπτος. Νῦν δὲ τροχοῖο βίῃ τὸ φά-
ος προλέλοιπα, Ἠμαθίην δὲ ποθῶν
κατιδεῖν φαλλοῖο δὲ ἅρμα· *vac.* ἐνθάδε
νῦν κεῖμαι τῷ θανάτῳ μηκέτ' ὀφει-
λόμενος.

Δὲν σημειώνονται ἐδῶ οἱ διαφορὲς στίξεως, ποὺ εἶναι ζήτημα ἑρμηνείας καὶ ὄχι ἀναγνώσεως. Στ. 5-6: Ὁ Daux διερωτᾶται ἐὰν πρέπει νὰ διαβάσει *προσενε|χθείς* ἢ *προσενει|χθείς*· ἡ πρώτη ἀνάγνωση εἶναι ὅμως βεβαία. Στ. 9: Ὁ Daux παρατηρεῖ ὀρθῶς ὅτι ὁ λιθοξόος παρέλειψε τὴν ὁριζόντια κεραία τοῦ ἄλφα τῆς λέξεως *γαίην*. Στ. 10: Ὁ

Μαρινᾶτος γιὰ νὰ συμπληρώσει τὸ δακτυλικὸ ἑξάμετρο προτείνει παραδείγματος χάριν τὴν ἀποκατάσταση τῆς μετοχῆς *δμηθεὶς* ἢ *πληγεὶς* μετὰ τὴν λέξη *βίῃ*, ὁ δὲ Chamoux ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸν Νικολάου υἱοθετεῖ καὶ αὐτὸς χάριν παραδείγματος τὴν προσθήκη τῆς μετοχῆς *δμηθείς*. Στ. 11-12: Ἡ Ritti (ποὺ διατάσσει τὸ κείμενο σὲ μετρικοὺς στίχους) διορθώνει τὰ δύο *δὲ* τοῦ μετρικοῦ στίχου σὲ *τε*.

Οἱ δεκατέσσερες στίχοι τῆς ἐπιγραφῆς ἀποτελοῦν ἡμιστίχια τὰ ὁποῖα σχηματίζουν ἕξι δακτυλικὰ ἑξάμετρα, ποὺ κατὰ προσέγγισιν τηροῦν τὴν προσωδία, καὶ ἕναν τελευταῖο προβληματικὸ στίχο. Συγκεκριμένα στὸν τρίτο στίχο ἡ πρώτη συλλαβὴ τῆς λέξεως *Δυρράχιν* λογίζεται ὡς βραχεῖα, τὸ ἴδιο δὲ συμβαίνει μὲ τὴν δεύτερη συλλαβὴ τῆς λέξεως *Ἀπολλωνίαν*, ἐνῷ ἀντιθέτως ἡ τέταρτη συλλαβὴ τῆς ἴδιας λέξεως ἐκλαμβάνεται ὡς μακρά. Ἀπὸ τὸν τέταρτο στίχο λείπει ἕνας πούς, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα συνεπείᾳ τῆς παραλείψεως μιᾶς λέξεως, ὅπως ἀναφέρεται στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα. Ἡ τήρηση τοῦ μέτρου στὸν ἕκτο στίχο, ποὺ ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς μὴ ἐκθλίψεως τοῦ φωνήεντος τῆς λέξεως *δέ* πρὸ τοῦ ἀρχικοῦ φωνήεντος τῆς λέξεως *ἅρμα*, ἔχει ὡς τίμημα τὴν χασμωδία. Τέλος, ὁ ἕβδομος στίχος ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐλεγειακὸ πεντάμετρο τοῦ ὁποίου προτάχθηκαν οἱ λέξεις *ἐνθάδε νῦν*.

Τὸ ἔμμετρο κείμενο κατὰ τὴν πειστικὴ ἑρμηνεία τοῦ G. Daux δύναται νὰ μεταφρασθεῖ ὡς ἑξῆς: «Χοῖρος ἀγαπητὸς σὲ ὅλους, νεαρὸ τετράποδο, ἀναπαύομαι ἐδῶ, ἔχοντας ἐγκαταλείψει τὸ ἔδαφος τῆς Δαλματίας ἀφοῦ προσφέρθηκα ὡς δῶρο. Καὶ τὸ Δυρράχιο γνώρισα καὶ τὴν Ἀπολλωνία, ὅπως εἶχα ποθήσει, καὶ ὅλην τὴν γῆ διάβηκα πεζῇ μόνος (ἐγὼ) ἀξεπέραστος. Τώρα ὅμως κτυπημένος ἀπὸ τροχὸ ἄφησα τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ἐνῷ ποθοῦσα νὰ ἀντικρύσω τὴν Ἡμαθία καὶ τοῦ φαλλοῦ τὸ ἅρμα. Ἐδῶ τώρα ἀναπαύομαι χωρὶς πλέον χρέος πρὸς τὸν θάνατο» (αὐτὴ εἶναι ἡ ὀρθὴ ἑρμηνεία τῆς ἐκφράσεως *τῷ θανάτῳ μηκέτ' ὀφειλόμενος*, ὅπως ὀρθὰ ὑποστηρίζει ὁ G. Daux, *BCH* 94 [1970] 615, καὶ ὄχι ὑπαινιγμὸς σὲ πρόωρο θάνατο, ὅπως λανθασμένα γράφεται στὸν προηγούμενο τόμο [*EKM* Α΄ 402]· γιὰ τὴν ἴδια ἔννοια στὰ λατινικά, βλ. ἀρ. **354**, κατωτέρω).

Τὸ κύριο ἱστορικὸ ἐνδιαφέρον τοῦ μνημείου συνίσταται στὶς πληροφορίες ποὺ παρέχει τόσο τὸ κείμενο ὅσο καὶ ἡ ἀνάγλυφη παράσταση σχετικὰ μὲ τὴν Ἐγνατία Ὁδὸ κατὰ τὴν αὐτοκρατορικὴ περίοδο. Τὸ κείμενο μνημονεύει τὰ δύο σημεῖα ἐκκινήσεως τοῦ μεγάλου ὁδικοῦ ἄξονος, τὸ Δυρράχιο καὶ τὴν Ἀπολλωνία (πρβλ. Πολ. 34.12.2a-8, Στράβ. 7.7.8) καὶ ἐπιβεβαιώνει τὴν σημασία τῆς Ἐγνατίας γιὰ τὴν ἐπικοινωνία τῆς Μακεδονίας (*Ἡμαθία*) μὲ τὶς ἀνατολικὲς ἀκτὲς τῆς Ἀδριατικῆς (*Δαλματίη*). Ἡ δὲ ἀνάγλυφη παράσταση παρέχει μία ἐπὶ πλέον ἀπεικόνιση τοῦ μέσου διὰ τοῦ ὁποίου γίνονταν οἱ μεταφορὲς κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ. Ἡ εἰκονιζόμενη ἅμαξα εἶναι καθ' ὅλα ὅμοια μὲ ἐκείνην τοῦ ἐπιτύμβιου μνημείου ἀρ. **262** καὶ τῆς ἐπίσης ἐπιτύμβιας στήλης τοῦ Γαΐου Ἰουλίου Κρήσκεντος ποὺ ἀνήγειρε *ἡ συνήθια Ἥρωνος Αὐλωνίτου* στὴν Θεσσαλονίκη (βλ. ἀρ. **262**, ἀνωτέρω). Εἶναι δὲ πολὺ πιθανὸν ὅτι τὸ εἰκονιζόμενο ἐπικλινὲς ἔδαφος ὅπου ὁ χοῖρος καταπατήθηκε ἀπὸ τὴν ἅμαξα παριστάνει τὴν κατωφερῆ διαδρομὴ τῆς Ἐγνατίας, ἡ ὁποία παρακάμπτοντας ἀπὸ βορρᾶ τὴν ἄνω πόλη τῆς Ἔδεσσας ἔστρεφε κατὰ 90 μοῖρες στὸ ὕψος τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ καὶ παραθέοντας τὸ ἀνατολικὸ τεῖχος κατηφόριζε πρὸς τὴν Ἁγία Τριάδα.

Ἐν τούτοις οἱ συζητήσεις ποὺ προκάλεσε περιεστράφησαν ἰδίως γύρω ἀπὸ τὴν ταυτότητα τοῦ νεκροῦ, ἐὰν δηλαδὴ ἦταν ζῶο ἢ ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος ἔφερε τὸ ὄνομα Χοῖρος, δευτερευόντως δὲ γύρω ἀπὸ τὴν φύση τοῦ ἀντικειμένου ποὺ μεταφέρει ἡ ἅμαξα. Ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως

ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ γνωστοῦ κατοικιδίου, τοῦ ὁποίου ὁ ὀφειλόμενος σὲ τροχαῖο ἀτύχημα θάνατος ἀπεικονίζεται σὲ δύο φάσεις στὸ ἀνάγλυφο, ἐκφράσθηκε ἐπανειλημμένως ὁ πρῶτος ἐκδότης καὶ μαζὶ του συμφώνησαν προσθέτοντας καὶ νέα ἐπιχειρήματα οἱ G. Daux, F. Chamoux, P. Fraser, G. Woodhead, Jeanne καὶ L. Robert, K. Σταλίδης καὶ H. Versnel. Τὴν ἄποψη ὅτι ὁ νεκρὸς ἦταν ἄνθρωπος ὑποστήριξαν οἱ Στ. Κουμανούδης, Χ. Μακαρόνας, Σπ. Μαρινᾶτος καὶ Michela Nocita. Ἄλλοι ἐρευνητές (ὅπως ἡ Tullia Ritti) μιλοῦν γιὰ δύο ζῶα στὴν παράσταση καὶ ἠθελημένη, ἀπὸ παιγνιώδη διάθεση, σύγχυση γιὰ τὴν ταυτότητα (ζῶο ἢ ἄνθρωπος) τοῦ νεκροῦ· ὁ Μ. Μιτσός, ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸν Ἐμμ. Βουτυρᾶ, ἐπιχειρηματολόγησε ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ὅτι στὸ ἀνάγλυφο ἀπεικονίζονται ἕνας χοῖρος κάτω ἀπὸ τὴν ἅμαξα καὶ ἕνας σκύλος ἐμπρὸς ἀπὸ αὐτὴν, τὰ ὁποῖα ἀκολουθοῦσαν τὸν κύριό τους στὰ ἐπαγγελματικά του ταξίδια· ὁ δὲ Ἐμ. Βουτυρᾶς ὑποθέτει ὅτι ὁ χοῖρος ἦταν δημοφιλὴς λόγῳ τῶν ἀκροβατικῶν του ἐπιδόσεων. Τὸ ζήτημα τοῦ φορτίου ποὺ μεταφέρει ἡ ἅμαξα ὑπῆρξε ἀντικείμενο διενέξεως μεταξὺ τοῦ F. Chamoux καὶ τοῦ G. Daux, καθὼς ὁ μὲν πρῶτος ὑπεστήριξε ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ τὸν φαλλό, τὸ ἄρμα τοῦ ὁποίου μνημονεύεται στὸ ἐπίγραμμα, ὁ δὲ δεύτερος ἀμφισβήτησε αὐτὴν τὴν ἑρμηνεία ὡς ἀσυμβίβαστη μὲ τὸ σχῆμα τοῦ ἀντικειμένου ποὺ εἰκονίζεται στὴν παράσταση. Τέλος ὁ Σπ. Μαρινᾶτος, ἐκκινώντας ἀπὸ τὴν παρουσία τραχείας ἐπιφάνειας μεταξὺ δύο λοξῶν γραμμῶν στὸ κάτω περιχείλωμα τῆς στήλης, ποὺ κατὰ τὴν γνώμη του παραπέμπει σὲ δυνατότητα στηρίξεώς της κατὰ τρόπον ὥστε νὰ προσφέρεται ὡς μέσον ἐποπτικῆς διδασκαλίας, προέβαλε τὴν θεωρία ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ πραγματικὸ ἐπιτύμβιο ἀλλὰ γιὰ ρητορικὸ καὶ παιδαγωγικὸ γύμνασμα ὑπὸ μορφὴν αἰνίγματος καὶ ὅτι τὰ σφάλματα τῆς στιχουργίας εἶναι ἴσως ἠθελημένα πρὸς ἄσκησιν τῶν μαθητῶν. Καμμία ἀπὸ τὶς ἐξεζητημένες αὐτὲς ἑρμηνεῖες δὲν εἶναι πειστική. Παρ' ὅτι μεταφορικὲς ἀπεικονίσεις βάσει τοῦ ὀνόματος τοῦ νεκροῦ μαρτυροῦνται στὴν εἰκονογραφία τῶν ἐπιτυμβίων (βλ. Tullia Ritti, *ArchCl* 26-27 [1973-74] 639-660), στὴν περίπτωση αὐτὴν πρόκειται γιὰ ἐπιτύμβιο πραγματικοῦ χοίρου, ὅπως τόσων ἄλλων ζώων (πρβλ. Herrlinger, *Totenklage um Tiere* 39-51 καὶ Versnel, *Coping with the Gods* 494, σημ. 2, μὲ περαιτέρω βιβλιογραφία). Ὁ θάνατός του περιγράφεται στὸ ἀνάγλυφο σὲ δύο χρονικὲς φάσεις, ἀντίστροφα εἰκονιζόμενες: ὁ χοῖρος παριστάνεται κάτω ἀπὸ τὶς ὁπλὲς τῶν ἀλόγων καὶ στὴν συνέχεια –ἀλλὰ δεξιώτερα– νεκρὸς στὸ ὁδόστρωμα. Στὸ κατωφερὲς ὁδόστρωμα ὁ ὁδηγὸς τῆς τετράτροχης ἅμαξας ἔχασε τὸν ἔλεγχο τοῦ ὀχήματός του καὶ ὁ προπορευόμενος χοῖρος βρέθηκε κάτω ἀπὸ τοὺς τροχούς. Ἡ ὑπόθεση ὅτι ἡ εἰκονιζόμενη ἅμαξα εἶναι τὸ *φαλλοῖο... ἅρμα* ποὺ ἀναφέρει τὸ ἐπίγραμμα εἶναι ἐλκυστική, τόσο μᾶλλον ποὺ ἡ φαλλαγωγία ἀποτελοῦσε πιθανῶς συστατικὸ στοιχεῖο τῆς λατρείας τῆς θεᾶς Μᾶς-Μητρὸς Θεῶν, τῆς ὁποίας τὸ ἱερὸ ἔκειτο κοντὰ στὴν Ἁγία Τριάδα. Ἀπὸ τὸ σχῆμα τοῦ ἀντικειμένου ποὺ διακρίνεται στὴν ἅμαξα δὲν ἐπιβεβαιώνεται ἡ ὑπόθεση περὶ φαλλοῦ· ὅπως ὅμως παρατηρεῖ ὁ Βουτυρᾶς, δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ταυτισθεῖ τὸ εἰκονιζόμενο ἀντικείμενο μὲ φαλλὸ γιὰ νὰ χαρακτηρισθεῖ ἡ ἅμαξα ὡς *φαλλοφόρον ἅρμα*.

264A. Ἀνευρέθη τὸ 1951 καὶ εἶναι γνωστὴ μόνον ἀπὸ πρόχειρο ἀντίγραφο ἀπογράφου τοῦ Π. Χαρτομαζίδη, τὸ ὁποῖο ἐπισυνάπτεται σὲ ἀναφορὰ τοῦ ἔκτακτου ἐπιμελητῆ ἀρχαιοτήτων Ἐδέσσης Ἀ. Βασδάρη πρὸς τὸν Ἔφορο τῆς ΙΑ΄ Ἀρχαιολογικῆς Περιφέρειας Θεσσαλονίκης Χαρ. Μακαρόνα (ἀρ. πρωτ. 200 τῆς 6/8/1951), ὅπου καὶ χαρακτηρίζεται ὡς πλάκα· ἔκτοτε χάνονται

τὰ ἴχνη της. Ἴσως πρόκειται γιὰ τὸ «τεμάχιον μαρμαρίνης πλακός, περιεχούσης ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα», τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται μεταξὺ τῶν εὑρημάτων κατὰ τὶς ἐργασίες θεμελιώσεως τοῦ κτηρίου τοῦ Ἱδρύματος Κοινωνικῶν Ἀσφαλίσεων (Ο.Τ. 181), ὅπως καὶ ἡ ἀρ. **221**, ἀνωτέρω, στὴν ἔκθεση τοῦ Μακαρόνα πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας δύο ἡμέρες ἀργότερα (ἀρ. πρωτ. ΙΑ΄ Ἀρχαιολογικῆς Περιφέρειας 220, 8/8/1951).

Ἀδημοσίευτη.

2ος – 3ος αἰ. μ.Χ. (;)

[------]ος βροτὸν οὔνομ[α ------]
[-------]ς ἔξοχα τειόμεν[ος (;) --]
[------]Α πένθει μητρὶ Ω[--------]
4 [------]Η καταφθίμενον γε[-----]
[---] τ̣η̣λ̣ύγετος γεγαώς [------].

Στ. 5: ΓΗΑΥΓΕΤΟΣ τὸ ἀντίγραφο, μὲ τὸ πέμπτο γράμμα δυνατὸν νὰ ἑρμηνευθεῖ καὶ ὡς πῖ. Δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρχε ἑπόμενος στίχος.

Τὸ ἀποσπασματικὰ σωζόμενο αὐτὸ ἐπίγραμμα –τὰ ἑξάμετρα τοῦ ὁποίου παρουσιάζουν ἀτέλειες στοὺς στ. 3-4, οἱ ὁποῖες ὅμως ἴσως ὀφείλονται στὴν ποιότητα τοῦ ἀντιγράφου– διατηρεῖ στερεοτυπικὲς λέξεις καὶ φράσεις τῆς ἐπιτάφιας ποιήσεως. Ὁ νεκρός, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου θὰ ἀναγραφόταν στὸν πρῶτο στίχο, ἦταν «χαϊδεμένο» (*τηλύγετος*, στ. 5) παιδί, ὁ ἄωρος θάνατος τοῦ ὁποίου προκάλεσε τὸ πένθος τῆς μητέρας του (στ. 3) καὶ τὴν ἐξαιρετικὴ φροντίδα (στ. 2) μὲ τὴν ὁποία τὸν ἐτίμησαν οἱ γονεῖς του. *Ἔξοχα τειόμενος* εἶναι φράση ποὺ ἀπαντᾶ καὶ σὲ ἐπιτύμβιο ἐπίγραμμα ἀπὸ τὴν Ρώμη (*IGUR* IV 1700), ἴσως γιὰ τὸν συγγραφέα Ἀππιανό (βλ. Famerie, *Le latin et le grec d'Appien* 10-12). Γιὰ ἕνα ἐνδεχόμενο παράλληλο ἀπὸ τὴν Μακεδονία, βλ. τὸ γνωστὸ ἐπίγραμμα τῆς Πύδνας ποὺ μνημονεύει τὸν τάφο τῆς Ὀλυμπιάδος (*SEG* 32 [1982] 644, σύμφωνα μὲ τὴν συμπλήρωση τοῦ W. Peek, *GVI* 1258: *[μέγα τιόμ]ενος*).

265. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 914. Ἐπισημάνθηκε ἀπὸ τὸν Δ. Πλαταρίδη λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1874 στὰ ἐρείπια τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τῆς Ὑπαπαντῆς, ὅπου ἐντοπίσθηκε ἐκ νέου ἀπὸ τὴν Ἀναστασία Χρυσοστόμου τὸ 1989 κατὰ τὴν νέα ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τοῦ χώρου καὶ μεταφέρθηκε στὴν Ἀρχαιολογικὴ Συλλογή.

Στήλη (;) ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, πανταχόθεν ἀποκεκρουμένη. Διαστάσεις: 0,32 x 0,39 x 0,038. Ὕψος γραμμάτων: 0,035. Διάστιχα: 0,01-0,015.

Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις* 12 (Duchesne – Bayet, *Mémoire* 107, ἀρ. 148· Bormann, *AEMÖ* 12 [1888] 194, ἀρ. 18, βάσει ἀντιγράφου τῆς *Ἐκθέσεως* ποὺ παρέδωσε ὁ Ἐδεσσαῖος Ἀθανάσιος Πετρὼφ στὸν Τσέχο καθηγητὴ C. Jireček στὴν Σόφια τὸ 1883· Δήμιτσα, *Μακεδονία* 43, ἀρ. 17).

Πρβλ. Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, *ΑΔ* 45 (1990) *Χρον.* [1995] 365 καὶ πίν. 164β· *SEG* 45 (1995) 752· *BullEpigr* 1997, 376· Χρυσοστόμου, *Ὀχύρωση* 505, ΒΑ9.Ι καὶ 504, εἰκ. 33.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

3ος–4ος αἰ. μ.Χ. (;)

[-----]Σ:ΟΣΕΧΙΠΡΟΥ[----]
[--- α]ὐτὸν ἀκέραιον [----]
[----]ΘΕΝ πληρώσαντα̣ [---]
4 [----]Ω̣ΤΟΥ ἐπαύσατο [-----]
[--- κα]θάπερ ἐπιλε[----]
[-------]Γ̣Ρ̣Α̣Σ̣ *vac.*

Στ. 2: *τὸν ἀκέραιον* Duchesne καὶ Δήμιτσας· *ἀκέραιον* Bormann. Στ. 3: *[βίον ἐνταῦ]θ' ἐν(π)ληρώσαντα* Duchesne· *πληρώσαντα* Bormann καὶ Δήμιτσας.

Ἡ ἀποκατάσταση τοῦ Duchesne, παρ' ὅλον ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνει δεκτὴ ὡς πρὸς τὴν πρώτη λέξη τοῦ δεύτερου στίχου, παρέχει ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς κατατάξεως τῆς ἀνωτέρω ἀποσπασματικῆς ἐπιγραφῆς μεταξὺ τῶν ἐπιγραμμάτων.

266. Ἐπισημάνθηκε ἀπὸ ἀνώνυμο ἀνταποκριτὴ τοῦ Le Bas πρὶν ἀπὸ τὸ 1853 προφανῶς ἐντὸς τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ὅπου τὴν ἀντέγραψε τὸ 1855 ὁ Delacoulonche. Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της.

Κρίνοντας ἀπὸ τὸ σκαρίφημα τοῦ Delacoulonche ἡ ἐπιγραφὴ ἦταν χαραγμένη σὲ πλάκα ποὺ διετηρεῖτο ἀποσπασματικά.

Le Bas – Waddington, *Voyage* II 316, ἀρ. 1352 (μὲ κεφαλαῖα χωρὶς μεταγραφή)· Delacoulonche, «Berceau» 235, ἀρ. 4 (σκαρίφημα χωρὶς μεταγραφή) (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 48, ἀρ. 32, μὲ μεταγραφὴ μόνον τῆς πρώτης λέξεως).

2ος–3ος αἰ. μ.Χ. (;)

Ἀνεστράφην [---]
ὅσον ὁ δῆμ[ος (;) ---]
ΣΕΝ χρόν[ον (;) ---]
4 δὲ τὸν Γ[----------]
ΤΑΞ[----------]

Στ. 1: *ἀνεστράφη* μεταγράφει ὁ Δήμιτσας, ὁ ὁποῖος τυπώνει τὸ τελευταῖο γράμμα ὡς λάμβδα. Στ. 3: ΧΙΟΝ ὁ Delacoulonche καὶ ὁ Δήμιτσας· ΧΡΟΝ ὁ Le Bas. Στ. 5: ΤΑ (;) ὁ Le Bas· ΤΑ7 ὁ Delacoulonche, ποὺ ἀντιγράφει κατὰ προσέγγισιν ὁ Δήμιτσας.

Προφανῶς ὁ νεκρὸς ἐμφανίζεται νὰ κάνει στὸ πρῶτο πρόσωπο τὸν ἀπολογισμὸ τῆς πολιτείας του. Παρὰ τὸν ἀποσπασματικὸ χαρακτῆρα διατηρήσεως τοῦ κειμένου, κατατάσσεται στὰ ἐπιγράμματα, ἐξ αἰτίας τοῦ πρωτοπρόσωπου λόγου ποὺ παραπέμπει σὲ ἔμμετρο κείμενο.

267. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 50 <25>. Ἐπισημάνθηκε μετὰ τὸν Νοέμβριο τοῦ 1936 καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1940 στὸ τουρκικὸ νεκροταφεῖο στὴν δυτικὴ εἴσοδο τῆς Ἔδεσσας (Κιουπρί) ἀπὸ τὸν ἔκτακτο ἐπιμελητὴ Ν. Τσαϊλακόπουλο καὶ μεταφέρθηκε στὴν Συλλογή.

Ἐπιμήκης στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο ἀποκεκρουμένη δεξιὰ καὶ κατὰ τὴν κάτω δεξιὰ γωνία. Διαστάσεις: 0,29 x 0,91 x 0,13. Ἡ ἐπιγραφὴ σὲ ἀτελῶς λειασμένη ἐπιφάνεια. Ὕψος γραμμάτων: 0,05. Διάστιχα: στ. 1-2: 0,05· στ. 2-3: 0,02.

Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 212, ἀρ. 50/25· *ΚΑΑΣΕδ* 50<25>.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

3ος-4ος αἰ. μ.Χ. (;)

Ἤαγεν εἰς ἔρεβος φω·τ·ὸς αὐτ̣[------]
ὀστέα μου κῖντε σαρκῶν δέ μου μ̣[------]
ταῦτα μου ὁ σκύλας τέκνων σπορά [-------].

Στ. 1: Ὁ Τσαϊλακόπουλος παραλείπει τὰ τρία τελευταῖα γράμματα· ΑΥ *ΚΑΑΣΕδ*. Στ. 2: ΜΟΙ ὁ Τσαϊλακόπουλος στὸ τέλος τοῦ στίχου· ΜΟΥΜ *ΚΑΑΣΕδ*. Στ. 3: *ΤΑΥΤΑ Ο ΣΚΥΛΑΣ ΤΕΚΝΩΝ ΕΠΟΡ...* Τσαϊλακόπουλος· *ΤΑΥΤΑ ΜΟΥ ΟΣ ΚΥΛΑΣ ΤΕΚΝΩΝ ΣΠΟΡΑ ΚΑΑΣΕδ.*

Ἡ ἀντιδιαστολὴ ὀστῶν καὶ σαρκῶν στὰ ἐπιγράμματα παραπέμπει ἐνίοτε σὲ καύση (πρβλ. *I. Iznik* 175: *πῦρ μὲν σάρκας ἔκαυσε, τὰ δ' ὀστέα ἐνθάδ' ἔνεστιν*). Στὸν στ. 3, ἀναγνωρίζεται ἀρὰ γιὰ ὅποιον σκυλεύσει τὸν τάφο· πρβλ. *TAM* V 1, 101: *εἰ δέ τις προσαμάρτῃ τῇ στήλλῃ (...) μήτε τέκνων σπορὰ | μήτε θεῶν καταχθονίων εἵλεος | τύχυτο· IG* VII 2545: *ἢν γὰρ θίγῃ τις εἰς ἄνοιξιν | τὴν ἐμήν, μήτ' ἐλπίδων ὄναιτο, μὴ τέκνων σπορᾶ[ς] (...).*

268. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 159. Ἄγνωστες συνθῆκες εὑρέσεως.

Ἄνω δεξιὸ ἀπότμημα στήλης ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο. Διαστάσεις: 0,60 x 0,38 x 0,145. Ἡ ἐπιγραφὴ μέσα σὲ πλαίσιο σχηματιζόμενο ἀπὸ κυμάτιο. Ὕψος γραμμάτων: 0,03 (τελευταῖο νῦ: 0,016). Διάστιχα: 0,015.

Ἀδημοσίευτη· πρβλ. *ΚΑΑΣΕδ* 159.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος αἰ. μ.Χ.

[vac. D(is)] M(anibus) vac.
[Κλα]ύδιος
[. .]ν̣ούβιος
[. .]ιμίᾳ̣ Γε-
[. . .]ᾳ̣ τῇ γλυκυ-
[τάτ]ῃ̣ συνβίῳ
[μν]είας χάριν.

Στ. 3: *[Δα]νούβιος*; Στ. 4: Ἀπὸ τὰ ὀνόματα γένους ποὺ μαρτυροῦνται στὴν Μακεδονία μποροῦν νὰ συμπληρωθοῦν τὰ Δεκιμία καὶ Ὀπιμία.

Ἡ πιθανώτατη λατινικὴ ἐπίκληση στοὺς θεοὺς στὸν πρῶτο στίχο ἐξηγεῖται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ στήλη προοριζόταν ἀρχικὰ γιὰ λατινικὸ ἐπιτύμβιο κείμενο.

269. Ναὸς Ἁγίας Τριάδος Λόγγου, ἐντοιχισμένη στὸν ἀριστερὸ πεσσὸ τῆς κεντρικῆς ἀψῖδος ἐπὶ τῆς δυτικῆς προσόψεως τοῦ ναοῦ, ὅπου τὴν ἀντέγραψε πρῶτος ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἀντωνῖνος τὸ 1865. Ἐκεῖ τὴν ἐμελέτησαν καὶ οἱ C. G. Curtis τὸ 1867, Δ. Πλαταρίδης (ἀντίγραφο τοῦ ἀπογράφου τοῦ ὁποίου παρέδωσε ὁ Ἐδεσσαῖος Ἀθανάσιος Πετρὼφ στὸν Τσέχο καθηγητὴ C. Jireček στὴν Σόφια τὸ 1883) λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1874, K. F. Kinch τὸ 1889, J. M. R. Cormack τὸ 1936, ὁ Κ. Γ. Σταλίδης πρὶν ἀπὸ τὸ 1977 καὶ οἱ Μ. Β. Χατζόπουλος καὶ Ἄννα Παναγιώτου τὸ 1982.

Βωμὸς ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ ὁριζόντια ἐπίστεψη ποὺ φέρει ἀνθέμιο καὶ ἰωνικὲς ἕλικες ἑκατέρωθεν. Διαστάσεις: 1,16 x 0,525. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐντὸς πλαισίου ποὺ ὁρίζεται ἀπὸ κυμάτια. Ὕψος γραμμάτων: 0,035. Διάστιχα: 0,01.

Hahn, *Drin* 161 καὶ 169, ἀρ. 49 (βάσει ἀπογράφου τοῦ Δήμιτσα· J. Klein, *Bonner Jahrbücher* 55-56 [1875] 225 [περὶ τοῦ συζύγου τῆς ἀναθέτριας])· Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις* 14 (Duchesne – Bayet, *Mémoire* 103-104, ἀρ. 138· Th. Mommsen, *EphEpigr* 2 [1875] 476, ἀρ. 1052, βάσει τοῦ Hahn καὶ τοῦ Duchesne· E. Bormann, *AEMÖ* 12 [1888] 189, ἀρ. 5, βάσει τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Mommsen καὶ τοῦ χειρογράφου τοῦ Πετρώφ· Δήμιτσα, *Μακεδονία* 56-57, ἀρ. 49· *CIL* III, *Suppl.* 7316· Γεωργιάδη, *Ἱστορία* 16-18 καί 20)· Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Ρούμελη* 223, ἀρ. 20, πίν. 3· C. G. Curtis, *ΕΦΣΚ* ΙΖ΄ (1886) 156, ἀρ. IV· J. M. R. Cormack, στὸ *Studies Robinson* II 380, ἀρ. 7, πίν. 78c (Σαρικάκη, *Ἄρχοντες* Β΄ 149-51· Σταλίδη, *Ἁγία Τριάδα* 67, ἀρ. 3, πίν. 29β καὶ 30α· Rémy, *Carrières sénatoriales* 95-96, ἀρ. 72· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 46)· Juhel – Νίγδελη, *Ἕνας Δανός* 162-63, ἀρ. 119 (βάσει τῶν τετραδίων τοῦ Kinch).

Πρβλ. Th. Mommsen, *EphEpigr* 5 (1884) 77, ἀρ. 210, μὲ ἀναφορὰ βελτιωμένης ἀναγνώσεως τοῦ Curtis· Σ. Βάση, *Ἀθηνᾶ* 18 (1906) 32-33· Καντσούλη, *Προσωπογραφία* 103, ἀρ. 952, 151, ἀρ. 1342· τοῦ ἰδίου, *Συμπλήρωμα* 40· Šašel-Kos, *Additamenta* 89, ἀρ. 206· *PIR* 5 II, ἀρ. 700· Raepsaet-Charlier, *Prosopographie* 458, ἀρ. 555· Tataki, *Edessa* 42, ἀρ. 95· 60, ἀρ. 217 καὶ 71-72, ἀρ. 289· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 320, ἀρ. 375.1 καὶ 405, ἀρ. 587.2· Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα* 97, εἰκ. 107. Βλ. καὶ http://hdl.handle.net/2374.OX/661 (φωτογραφία ἐκτύπου συλλογῆς Cormack).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Μέσα 2ου αἰ. μ.Χ.

D(is) M(anibus)
Epicteto
nutricio
Mulvia C(ai) f(ilia) Pla-
cida patrona
Tadi Nepotis leg(ati)
pro pr(aetore) provinc(iae)
Macedoniae.

Στ. 4-5: CEPIA|CIDA τὸ ἀπόγραφο Δήμιτσα, ποὺ δημοσίευσε ὁ Hahn· ·C·F·PIA|CIDA τὸ ἀπόγραφο τοῦ Ἀντωνίνου· ·C·F· PLA|CIDA τὸ ἀπόγραφο τοῦ Curtis· ·F·PIA|CIDA τὸ ἀπόγραφο τοῦ Πλαταρίδη, ὅσοι δὲ τὸ ἀκολουθοῦν συμπληρώνουν καὶ διορθώνουν [C]FP(L)A|CIDA. Στ. 6, πρὸς τὸ τέλος: IE τὸ ἀπόγραφο τοῦ Δήμιτσα· LEO ἢ LEC τὸ ἀπόγραφο τοῦ Ἀντωνίνου· LEC τὰ ἀπόγραφα τῶν Curtis, Πλαταρίδη καὶ Kinch, ὅσοι δὲ τοὺς ἀκολουθοῦν διορθώνουν σιωπηρὰ LEG· LEM περιέργως τὸ πανομοιότυπο τοῦ Σταλίδη. Στὴν πραγματικότητα τὸ γράμμα εἶναι δυσανάγνωστο, διότι ἔχει συνθλιβεῖ ἐπάνω στὸ πλαίσιο.

Ἡ Μουλβία Πλάκιδα ἀνήγειρε τὸ ἐπιτύμβιο μνημεῖο τοῦ Ἐπικτήτου, προφανῶς ἀπελευθέρου, διότι αὐτὸς διετέλεσε τροφός της. Ὁ σύζυγος τῆς Πλάκιδας Sextus Tadius Sexti filius, Voltinia, Lusius Nepos Paullinus ἦταν τότε, κατὰ τὰ μέσα τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ., πρεσβευτὴς καὶ ἀντιστράτηγος, δηλαδὴ διοικητὴς τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας. Ἡ λοιπὴ σταδιοδρομία του εἶναι γνωστὴ χάρις στὴν ἐπιγραφὴ τοῦ ἐπιτύμβιου μνημείου ποὺ ἵδρυσε γι' αὐτὸν ἡ Πλάκιδα (*CIL* IX 4119· πρβλ. E. Groag, *RE* 4 A [1932] 2000-1, λ. «Tadius», ἀρ. 6· Σαρικάκη, *Ἄρχοντες* Β΄ 149-51· B. Rémy, *ZPE* 43 [1981] 307-315· Rémy, *Carrières sénatoriales* 95-96, ἀρ. 72· Tataki, *Edessa* 71-72, ἀρ. 289· *PIR* 8 I, ἀρ. 4).

270. Ἐπισημάνθηκε ἀπὸ τὸν A. Struck τὸ 1898 σὲ λαχανόκηπο, προφανῶς τοῦ Λόγγου. Ἔκτοτε χάνονται τὰ ἴχνη της.

«Στήλη ἀπὸ ἀμμόλιθο, 0,69 x 0,45 x 0,07» (Struck).

A. Struck, *AM* 27 (1902) 312, ἀρ. 19 καὶ χειρόγραφο τοῦ ἄρθρου μὲ μεταγραφή 17-18, ἀρ. 32 (*AnnEpigr* 1903 II, 455, ἀρ. 323· Šašel-Kos, *Additamenta* 89, ἀρ. 208).

Πρβλ. E. Ritterling, *RE* 12 (1925) 1629, λ. «Macedonica»· Κανατσούλη, *Προσωπογραφία* 79, ἀρ. 732· Th. Sarikakis, *Ἀρχαία Μακεδονία* II (1973 [1977]) 448, ἀρ. 101· Fanoula Papazoglou, *ANRW* II, 7.1, 342, σημ. 174· τῆς ἰδίας, *Villes* 130, σημ. 29· Tataki, *Edessa* 51, ἀρ. 158 καὶ 52, ἀρ. 159 καὶ 162-64· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 187, ἀρ. 156.176-177 καὶ 156.183-185.

Τέλη 2ου - 3ος αἰ. μ.Χ.

D(is) M(anibus)
P(ublius) Cl(audius) Valerius Sec-
[u]ndus Valerii f(ilius)
[mi]ssus veteran[us]
[le]gione VII [Clau]-
[di]a Macedoni[ca]
[mi]litavit annos
XXIII, vixit annos L,
dies XXVIII,
Cl(audius) Val(erius) Flavius et
Cl(audius) Val(erius) Publius et
Cl(audius) Laetus Aur(elius) et
Cl(audius) Laetus Iulius
ex testamento.
H(ic) s(itus) e(st).

Στ. 5-6: Ὁ Struck στὸ χειρόγραφο συμπληρώνει [le]gione quinta | [August]a, ἀλλὰ στὴν δημοσίευση βασιζόμενος στὸν Mommsen, ἀποκαθιστᾶ τὸ χωρίο ὡς [le]gione VII | [Claudi]a. Ὁ Ritterling ἀμφιβάλλει γιὰ τὴν ὀρθότητα τῆς συμπληρώσεως. Ὁπωσδήποτε, εἶναι ἀπίθανο νὰ πρέπει νὰ συμπληρωθοῦν ἕξι γράμματα στὴν ἀρχὴ τοῦ ἕκτου στίχου, ἐνῷ στὴν ἀρχὴ τοῦ ἀμέσως προηγούμενου καὶ τοῦ ἀμέσως ἑπόμενου λείπουν μόνον δύο.

Ἡ ἑβδόμη λεγεών, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι ἔλαβε τὸ προσωνύμιο *Μακεδονική* ἐπὶ Αὐγούστου, ἀπὸ τὸ δεύτερο ἥμισυ τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ. ἦταν σταθμευμένη στὸ Βιμινάκιο, στὴν Ἄνω Μυσία. Ὅπως παρατηρεῖ ἡ Παπάζογλου (*Villes* 130, σημ. 29), δὲν ἀποκλείεται νὰ μὴν εἶναι Ἐδεσσαῖος ὁ συγκεκριμένος βετεράνος, ἂν καὶ συνάδελφός του στὴν ἕβδομη λεγεῶνα μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα γένους, ὁ ὁποῖος ἐτάφη στὴν Δαλματία, καταγόταν ἀπὸ τὴν Ἔδεσσα (βλ. μαρτ. ΕΔΕ ἀρ. θ΄).

Οἱ ἀναθέτες τοῦ μνημείου εἶναι ἀπελεύθεροι, μὲ παρωνύμιο τὸ παλαιό τους ἰδιώνυμο ποὺ προέρχεται ἀπὸ προωνύμιο ἢ ὄνομα γένους. Οἱ δύο πρῶτοι φέρουν τὰ ὀνόματα γένους τοῦ νεκροῦ πρώην κυρίου τους, ἐνῷ οἱ δύο ἑπόμενοι ὀνόματα γένους συγγενικοῦ προσώπου τοῦ νεκροῦ.

ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΤΗΣ ΥΣΤΕΡΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΟΣ

271. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1865 ἀπὸ τὸν ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνῖνο στὴν μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος στὸν Λόγγο. Ἐκεῖ τὴν εἶδε καὶ ὁ J. H. Mordtmann τὸ 1893. Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της.

«Στενὴ πλάκα ἀπὸ ὑπόφαιο μάρμαρο διατηρούμενη ἀκεραία» (Ἀντωνῖνος).

Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Ρούμελη* 217-18, ἀρ. 9, πίν. 4· J. H. Mordtmann, *AM* 18 (1893) 417, ἀρ. 5 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 395, ἀρ. 9· Feissel, *Recueil* 23-24, ἀρ. 1· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 57).

Πρβλ. Devreesse, *Patriarcat* 294, σημ. 8, ποὺ τὴν ἀποδίδει κατὰ λάθος στὴν Ἔδεσσα τῆς Ὀσροηνῆς· F. Halkin, *AnalBoll* 71 (1953) 336, ποὺ διορθώνει τὸν Devreesse.

5ος–6ος αἰ. μ.Χ.

Μημόρι-
ον τῶν
ἁγίων
4 Πέτρου
καὶ Παύ-
λου.

Ὁ Ἀντωνῖνος ἐξέλαβε τὴν πλάκα ἁπλῶς ὡς ταφικὸ μνημεῖο δύο ἀδελφῶν ἢ δύο φίλων. Ὁ F. Halkin πρόχειρα καὶ ὁ D. Feissel συστηματικὰ ὑποστήριξαν πειστικὰ ὅτι πρόκειται γιὰ τοὺς ἀποστόλους Πέτρο καὶ Παῦλο. Ὅπως ὁ δεύτερος τεκμηρίωσε, *μημόριον* (ὅπως καὶ ὁ ὅρος memoria στὴν λατινικὴ ἀπὸ τὸν ὁποῖον προέρχεται) σ' αὐτὴν τὴν περίπτωση δὲν σημαίνει τὸν τάφο ὅπως στὶς ἄλλες ἐπιγραφὲς τοῦ τόμου (βλ. ἀρ. **275**, κατωτέρω), ἀλλὰ τὸ *μαρτύριον* ποὺ θὰ ἦταν ἱδρυμένο στὴν θέση τῆς μετέπειτα μονῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ ἀφιερωμένο στὴν μνήμη τῶν δύο ἀποστόλων. Τὸ χαρακτηριστικώτερο ἀνάλογο παράδειγμα, ποὺ παραθέτει ὁ Feissel, μαρτυρεῖται στὴν Συρία (Littmann, *Princeton Exp. Syria* III A, ἀρ. 619: *Μεμώριον διαφέρων τοῖς ἁγίο(ι)ς μάρτ[υ](ρ)σι Σεργίου καὶ Βάχχου*· πρβλ. καὶ τὴν ἐπιγραφὴ ἀρτοφορίου στὴν λατινική, Cabrol – Leclercq, *DACL* XI 1 [1933] στ. 298-99, στὸ λῆμμα memoria, εἰκ. 7931: memoria domni Petri et Pauli).

272. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 76 <94>. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1898 στὰ ἐρείπια τοῦ παρεκκλησίου τῆς Ἁγίας Τριάδος ἀπὸ τὸν A. Struck. Ἀπὸ τὸ παρεκκλήσιο αὐτό, ποὺ ἀνῆκε στὴν οἰκογένεια Σαλαμπάση, μεταφέρθηκε τὸ 1940 ἢ 1941 ἀπὸ τοὺς μαθητὲς τοῦ Στ΄ Γυμνασίου στὴν Συλλογή, ὅπου τὸ μελέτησε ὁ D. Feissel.

Κιονόκρανο ἰωνικοῦ ρυθμοῦ ἀπὸ ὑπόφαιο μάρμαρο ποὺ κοσμεῖται σὲ μία πλευρὰ μὲ tabula ansata, ὅπου καὶ ἡ ἐπιγραφὴ ἑκατέρωθεν ἀνάγλυφου ἑλληνικοῦ σταυροῦ. Διαστάσεις: 0,59 x 0,32 x 0,15. Ὕψος γραμάτων: 0,015-0,02. Διάστιχα: 0,005-0,007.

A. Struck, *AM* 27 (1902) 314, ἀρ. 27 (μόνον μεταγραφή) καὶ χειρόγραφο τοῦ ἄρθρου 22, ἀρ. 41, μὲ σκαρίφημα· Feissel, *Recueil* 24-25, ἀρ. 2, πίν. 1 (Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 48· τοῦ ἰδίου, *Ἱερὰ Μητρόπολις* 25-26)· Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 220, ἀρ. 76/94· Ἀγαθονίκης Τσιλιπάκου, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 111.

Πρβλ. Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα* 132, εἰκ. 162· τῆς ἰδίας, *Νεκροταφεῖα* 72 καὶ πίν. 3.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

Ἐπισ — κοπεύ-
οντ — ος
τοῦ — ἁγι-
ωτά — του

Ὁ Feissel παρατηρεῖ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ ἐπισκόπου θὰ ἦταν χαραγμένο στὸ κιονόκρανο τοῦ ἀμέσως δεξιὰ ἱσταμένου κίονος.

Πρόκειται γιὰ τὴν παλαιότερη μαρτυρία γιὰ τὴν ἵδρυση τῆς ἐπισκοπῆς Ἐδέσσης, παλαιότερη ἀπὸ τὴν πρώτη μνεία *ἐπισκόπου Ἐδεσσηνῶν πόλεως* στὶς ἐκκλησιαστικὲς πηγές (Πενθέκτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος τοῦ 692, ἀρ. 65 τοῦ καταλόγου τῶν ἐπισκόπων· βλ. Ohme, *Concilium Quinisextum* 222 καὶ 230· βλ. Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 48-49 καὶ τοῦ ἰδίου, *Ἱερὰ Μητρόπολις* 25-26). Γιὰ τὸν ἐνδεχόμενο ἐντοπισμὸ τοῦ ἐπισκοπείου στὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο τοῦ Λόγγου, βλ. στὴν Εἰσαγωγή, σημ. 40.

273. Ἀρχαιολογικὸς χῶρος Λόγγου, ὁδὸς μὲ κιονοστοιχία, στὸ ἐσωτερικὸ τῆς νότιας πύλης τῆς ἀρχαίας πόλεως. Ἀνακαλύφθηκε κατὰ τὶς ἀνασκαφὲς τοῦ 1967 ἀπὸ τὸν Φ. Πέτσα.

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι χαραγμένη σὲ δύο ἐπάλληλα ἀλλὰ ἀνεξάρτητα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη: στυλοβάτη ἀπὸ λευκόφαιο μάρμαρο σὲ δεύτερη χρήση (ὁ τρίτος στίχος) καὶ μαρμάρινη πλίνθο μὲ συμφυῆ βάση κίονος συγκείμενη ἀπὸ τέσσερα τουλάχιστον τεμάχια (οἱ δύο πρῶτοι στίχοι). Διαστάσεις στυλοβάτη: 0,344 x 0,72 x 0,72. Διαστάσεις πλίνθου: 0,10 x 0,58 x 0,58. Ὕψος γραμμάτων: 0,025-0,045. Διάστιχα: 0,005-0,01.

Φ. Πέτσα, *Μακεδονικά* 15 (1975) 203, πίν. 114 καὶ 124α-β (Feissel, *Recueil* 25, ἀρ. 4, πίν. 1· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 61).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

Ὑπὲρ εὐχῆς Θεωπρεπ(ίου)
vac. καὶ Σκαρίλλα
vac. καὶ Ἐθερίου.

Στ. 1: *Θεῷ Πρεπ[--]* Πέτσας· *Θεοπρεπ(ίου)* Feissel. Στ. 2: *Ἰκαρίλλα* Πέτσας καὶ Feissel, τὸ ὁποῖο ἑρμηνεύει ὡς ὀνομαστική (ἀντὶ τῆς ἀναμενομένης γενικῆς) θηλυκοῦ ὀνόματος.

Γιὰ τὸν τύπο τοῦ ἀναθήματος πρβλ. *EKM* Α΄ 421 καὶ Feissel, *Recueil* 78-79, ἀρ. 76-77· 93-95, ἀρ. 95-98· 96-100, ἀρ. 102-104· 110, ἀρ. 111· 179-80, ἀρ. 214· 214-15, ἀρ. 257-258· 216, ἀρ. 261 καὶ 231-32, ἀρ. 275-276.

Τὸ ὄνομα Θεοπρέπιος ἀπαντᾶ στὴν θηλυκὴ μορφὴ Θεοπρεπία στὸ Δῖον (Feissel, *Recueil* 79, ἀρ. 78). Μὲ τὴν θηλυκὴ μορφὴ Αἰθερία μαρτυρεῖται καὶ τὸ ἀνθρωπωνύμιο Αἰθέριος στὴν Θεσσαλονίκη (Feissel, *Recueil* 139, ἀρ. 146). Τὸ ὄνομα Σκαρίλλας (;) ἴσως συνδέεται μὲ τὰ ἀνθρωπωνύμια Σκάρης καὶ Σκάρις ποὺ μαρτυροῦνται στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία καὶ Θράκη (*LGPN* IV 312).

274. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 84 <41>. Ἐπισημάνθηκε πρὶν ἀπὸ τὸ 1893 ἀπὸ τὸν J. H. Mordtmann στὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου στὸν Λόγγο, ὅπου τὴν ἐμελέτησε ὁ Cormack τὸ 1936. Ἀργότερα μεταφέρθηκε στὴν Συλλογή, ὅπου τὴν ἐμελέτησε καὶ ὁ Feissel.

Ἐπίκρανο πεσσοῦ ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, ἐλλιπὲς κατὰ τὴν μία ἀπὸ τὶς πλευρικὲς ὄψεις· ἀκατέργαστες οἱ ἄνω καὶ κάτω ἐπιφάνειες. Διαστάσεις: 0,11 x 1,05 x 0,45. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι χαραγμένη σὲ τρεῖς πλευρικὲς ὄψεις τοῦ ἐπικράνου. Ὕψος γραμμάτων: 0,045-0,06.

J. H. Mordtmann, *AM* 18 (1893) 418, ἀρ. 7 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 395, ἀρ. 11 προσθῆκες)· Edson – Cormack, *Notebook*, μεταξὺ τῶν ἀρ. 136 καὶ 137· *ΚΑΑΣΕδ* 84· Feissel, *Recueil* 24-25, ἀρ. 3, πίν. 1 (Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 55)· Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 223, ἀρ. 84.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος-6ος αἰ. μ. Χ.

† Κύριε παντο-
κράτωρ Σαβαώθ, στήριζε τ-
ὸν οἶκον τ̣ο̣[ῦτον].

Στ. 1: Ὑπογραμμίζονται γράμματα, τὰ ὁποῖα εἶχε ἀντιγράψει ὁ Mordtmann σὲ τμῆμα τοῦ λίθου ἀποκεκρουμένου ἤδη ὅταν εἶδε τὸ μνημεῖο ὁ Cormack. Στ. 1-2: Ὁ Τσαϊλακόπουλος ἀντιστρέφει τὴν σειρὰ τῶν λέξεων. Στ. 3: *τ[οῦτον]* Mordtmann, Δήμιτσας· *τό[νδε] ΚΑΑΣΕδ*.

Πρόκειται γιὰ προσευχὴ ποὺ θὰ χαράχθηκε κατὰ τὴν ἵδρυση τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ, ὁ ὁποῖος προηγήθηκε στὴν ἴδια θέση τοῦ μεταγενέστερου βυζαντινοῦ καὶ τοῦ σύγχρονου παρεκκλησίου.

275. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 168 <112>. Περισυνελέγη τὸ 1943 ἀπὸ τὸ Μητροπολιτικὸ Μέγαρο καὶ μεταφέρθηκε στὴν Συλλογὴ Ἐδέσσης.

Πλάκα ἀπὸ ἀμαυρόφαιο σχιστόλιθο λοξὰ κομμένη κάτω ἀριστερὰ καὶ μὲ ἐλαφρὲς ἀποκρούσεις δεξιὰ καὶ ἄνω ἀριστερά. Διαστάσεις: 0,245 x 0,28 x 0,03. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ ἐγχάρακτο σταυρό. Διπλοὶ κανόνες ὁρίζουν τὰ διάστιχα καὶ τὸ κάτω ὅριο τοῦ σταυροῦ. Ὕψος γραμμάτων: 0,024-0,04. Διάστιχα: 0,004.

Feissel, *Recueil* 35-36, ἀρ. 14, πίν. 4 (Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 60).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

†
[Μ]ημόριον δι-
[α]φέροντα
[τ]ῇ ἁγιωτά-
[τ]ῃ ἐκλισίᾳ.

Διαφέροντα εἶναι ἄκλιτος τύπος τῆς μετοχῆς ἐνεστῶτος ποὺ δηλώνει ὅτι ὁ τάφος ἦταν ἰδιοκτησία τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἐδέσσης.

Γιὰ τὸν ὅρο *μημόριον/μεμόριον* βλ. M. B. Hatzopoulos, στὸ *Bilinguisme* 134, μὲ τὴν παλαιότερη βιβλιογραφία, καὶ ἀρ. **271**, ἀνωτέρω.

276. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1865 ἀπὸ τὸν ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνῖνο στὸ προαύλιο τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἐκεῖ τὴν εἶδε καὶ ὁ Mordtmann τὸ 1893. Ἔκτοτε χάνονται τὰ ἴχνη της.

Πλάκα (;) μὲ πεντάστιχη ἐπιγραφή, ἐπάνω ἀπὸ τὴν ὁποία ἐγχάρακτος σταυρὸς μεταξὺ δύο πτηνῶν.

Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Ρούμελη* 217, ἀρ. 8, σημ. 2, πίν. 4· J. H. Mordtmann, *AM* 18 (1893) 416-17, ἀρ. 3 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 394-95, ἀρ. 7· Feissel, *Recueil* 40-41, ἀρ. 21, βάσει καὶ τοῦ Ἀντωνίνου· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 60 καὶ 65).

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

πτηνό † *πτηνό*
Μημόριον
Ἀγαθωκλί-
ας παρθέν-
4 νου
καὶ διακώνου.

Ὁ Mordtmann σημειώνει δύο ἐπάλληλους σταυρούς. Στ. 2-3: ΑΓΑΘΩΚΑΙΑC ἀντιγράφει κατὰ λάθος ὁ Δήμιτσας. Στ. 3-4: *παρθένου* μεταγράφει ὁ Ἀντωνῖνος. Στ. 5: ΔΙΑΚΩΝΝΟΥ ὁ Mordtmann, ἴσως παρασυρόμενος ἀπὸ τὴν γραφὴ ΠΑΡΘΕΝΝΟΥ στοὺς δύο προηγούμενους στίχους.

Διάκονοι, θήλειες καὶ ἄρρενες, μαρτυροῦνται καὶ σὲ ἄλλες ἐπιγραφὲς τῆς πόλεως (βλ. ἀρ. **300**, **306**, **310**, **311** καὶ ἴσως **341**, κατωτέρω). Ὁ Feissel παραθέτει ἀνάλογο κείμενο τῆς Ἀκαρνανίας (Ἐ. Μαστροκώστα, *ΑΑΑ* 4 [1971] 188) γιὰ νὰ ὑποστηρίξει ὅτι οἱ παρθένοι τῆς Ἔδεσσας (ἀρ. **306-308**, **314**, **343**, κατωτέρω) ἦσαν «τα(γ)μένες» στὴν ὑπηρεσία τῆς ἐκκλησίας. Ἡ εὔλογη αὐτὴ ἄποψη ἐπιτρέπει ἴσως τὴν ὑπόνοια κάποιας συνέχειας μεταξὺ τῶν χριστιανῶν παρθένων καὶ τῶν κορασίδων ποὺ ἀφιερώνονταν προηγουμένως στὴν Μητέρα τῶν Θεῶν ἢ ἄλλως Μᾶ στὸν ἴδιον αὐτὸν χῶρο. Ἡ ὑπόνοια τῆς συνέχειας στὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα τῆς περιοχῆς ἐνισχύεται ἴσως καὶ ἀπὸ τὸ λεξιλόγιο τῶν ὕστερων ἐπιγραφῶν τοῦ ἱεροῦ τῆς Λευκόπετρας, ὅπου ἀπαντοῦν ὅροι οἱ ὁποῖοι στὴν συνέχεια θὰ γνωρίσουν μακρὸ χριστιανικὸ μέλλον, αὐτούσιοι, ὅπως *δέσποινα* (*I. Leukopétra* 109, 112, 113· πρβλ. ἤδη Feissel, *Recueil* 106), ἢ παραλλαγμένοι, ὅπως *ἱερόδουλος* (βλ. *I. Leukopétra* σελ. 38 γιὰ τὴν σχέση μὲ τὸν χριστιανικὸ ὅρο *δοῦλος τοῦ Θεοῦ*).

277. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 106. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1972 κατὰ τὶς ἀνασκαφὲς τοῦ Α. Κ. Βαβρίτσα στὸν τάφο 25 τῆς συστάδος τάφων τοῦ ἀρχαίου δυτικοῦ νεκροταφείου τῆς ἄνω πόλεως.

Ἄνω ἀριστερὸ ἀπότμημα πλάκας ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ παράλληλες γλυφὲς ποὺ μαρτυροῦν δεύτερη χρήση. Διαστάσεις: 0,155 x 0,16 x 0,04. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ μικροὺς σταυροὺς κατανέμεται στὶς κοιλότητες τῶν γλυφῶν. Ὕψος γραμμάτων: 0,02-0,03. Διάστιχα: 0,015.

Feissel, *Recueil* 58, ἀρ. 52, πίν. 10 (Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 64).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος – 6ος αἰ. μ.Χ.

† [† †]
Μεμό[ριον ---]
Ἀγαθ[---]
καὶ [---]
[-------].

Στ. 1: Δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθεῖ ἡ συνέχιση τοῦ κειμένου μετὰ τὴν λέξη *μεμόριον*. Στ. 2: *Ἀγαθ[ίου]* Feissel, ποὺ στὸ ὑπόμνημα ἀναφέρει ὡς ἄλλες δυνατὲς συμπληρώσεις *Ἀγάθ[ης]* καὶ *Ἀγαθ[ο---]*.

278. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 110. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1972 στὸν λαξευτὸ τάφο 3Α, στὴν θέση Γεφύρι Σαρὶ τῆς Ἔδεσσας.

Πλάκα ἀπὸ ἀμαυρόφαιο σχιστόλιθο μὲ ἔντονη ἀπολέπιση τῆς ἐνεπίγραφης ἐπιφάνειας. Φέρει πολλὲς κατὰ τόπους ἀποκρούσεις, καθὼς καὶ ὑπολείμματα κονιάματος περιμετρικὰ στὸν λίθο, προφανῶς ἀπὸ τὴν δεύτερή του χρήση. Στὸ ἄνω τμῆμα τῆς πρόσθιας ὄψεως φέρει ἐγχάρακτο διάκοσμο μὲ σταυρὸ καὶ κισσόφυλλα. Διαστάσεις: 0,86 x 0,65 x 0,04. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὸν διάκοσμο. Ὕψος γραμμάτων: 0,01-0,02. Διάστιχα: 0,004-0,012.

Feissel, *Recueil* 34-35, ἀρ. 13, πίν. 4 (Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 61, 68).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

❦ ❦ † ❦ ❦

Κυμητήριον Ἀγοράστης τῆς μάμμης ἡμῶν·
καὶ ὁ υἱὸς αὐτῆς Θεόδωρος καὶ Θεοδώρου τὰ
τέκνα οἱ τρῖς ἀδελφοὶ δ̣ο̣ρούμεθα τὸ μημόριον
4 [τὸ] διαφέρον ἡμῖν ἀπὸ τῶν γονέων ἡμῶν, εἰμῆς
[Δ]ημήτριος, Ἰορδάνης καὶ Θεοδώρα, ἦναι ἰμ[ῶν]
[αὐ]τῶν, ἰμῶν δωρουμένων καὶ χαριζομέν[ων]
[τῆς] αὐτοῦ κυρίας δεσποτίας Π̣[α]υλι̣[α]ν[ῆ (;)· -- ± 4 --]
8 χαρίζεστε χωρὶς δώλου κ̣α̣[κοῦ --- ± 7 ---]
παρισταμένων δωροῦν[τε] τ[ὸ] μη[μόριον --- ± 5 ---]
Ρ̣ΙΟΥ[.]ΙΟΝ χαλκᾶ μηλαρί[σ]υ̣α Κ̣[. .]ΝϹ̣Υ̣[. .]ΑΙ Ι̣Α.

Στ. 4: *διαφέρον* Feissel, ἀλλὰ τὸ ἄρθρο ἦταν ἀσφαλῶς χαραγμένο στὴν φθαρμένη ἀρχὴ τοῦ στίχου. Στ. 5: Μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ τρίτου τέκνου ὁ Feissel σημειώνει [. .]Α[.]Μ[. .]. Στ. 6: *[. .]τω[. . . .] δω[ρο]υμένων* Feissel. Στ. 7: Μετὰ τὴν λέξη *δεσποτίας* ὁ Feissel σημειώνει ἁπλῶς τὴν παρουσία ἐννέα περίπου γραμμάτων. Στ. 8: *ζωῆς* ΔΩΛΟΥ[.]Α[. . . . . ± 10. . .] Feissel· *χωρὶς δώλου κα[κοῦ]* = sine dolo malo. Στ. 9: Μετὰ τὴν πρώτη λέξη *δωρου[--- ± 13 ---]* ὁ Feissel. Στ. 10: [.]ΙΟΥ[. . .]ΛΛΑΚΑ[. .]ΛΑ[. . .]Α[. . .]ΙΝΟΥ[. . . .]ΙΑ ὁ Feissel.

Τὸ γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιο Ἀγοράστη, γνωστὸ ἀπὸ τὴν Μεσσήνη τῆς Σικελίας (βλ. *LGPN* IIIA) καὶ ἰδίως τὴν Τερμησσὸ τῆς Πισιδίας (βλ. τὰ σχόλια τοῦ Feissel μὲ παραπομπὴ στὸ εὑρετήριο τοῦ *TAM* III 1, σελ. 313), ἀπαντᾶ ἐδῶ γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Μακεδονία. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Feissel (*Recueil* 46-47, ἀρ. 30), τὸ ἀνθρωπωνύμιο Ἰορδάνης, ποὺ μαρτυρεῖται ἤδη ἀπὸ τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχή, γίνεται γιὰ εὐνόητους λόγους δημοφιλὲς μετὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ χριστιανισμοῦ· στὴν Ἔδεσσα μαρτυρεῖται ἄλλη μία φορά (ἀρ. **309**, κατωτέρω).

Ἡ κακὴ διατήρηση τῆς ἐπιφάνειας τοῦ λίθου δὲν ἐπιτρέπει τὴν πλήρη κατανόηση τοῦ κειμένου. Εἶναι πάντως σαφὲς ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν παραχώρηση ἑνὸς οἰκογενειακοῦ τάφου. Ὁ ὅρος *κοιμητήριον* τοῦ πρώτου στίχου, ποὺ εἶναι διαδεδομένος στὴν Βέροια (*EKM* Α΄ 429-431, 443, 445) ἀλλὰ ἀπαντᾶ ἐδῶ γιὰ μοναδικὴ φορὰ στὴν Ἔδεσσα, ἐναλλάσσεται στὸν ἔνατο στίχο μὲ τὸν πολὺ συνηθέστερο *μημόριον*. Ὁ τάφος, ποὺ ἀνῆκε ἀρχικὰ στὴν Ἀγοράστη, εἶχε περιέλθει διὰ κληρονομίας στὸν γιό της Θεόδωρο καὶ στὰ ἐγγόνια της Δημήτριο, Ἰορδάνη καὶ Θεοδώρα, οἱ ὁποῖοι, ἀφοῦ ἐπαναλάβουν κατὰ πλεονασμὸν τὸ δικαίωμά τους ἐπὶ τοῦ τάφου (*εἶναι ἡμῶν αὐτῶν*), παραχωροῦν δωρεάν (*δωρουμένων καὶ χαριζομέν[ων]*) στὴν Παυλιανή (;) τὴν πλήρη κυριότητα (βλ. κατωτέρω). Στὴν συνέχεια οἱ δωρητὲς ἐπιβεβαιώνουν καὶ πάλι, πρὸς ἀποφυγὴν ἀμφισβητήσεων, ὅτι ἡ δωρεά (*χαρίζεστε* εἶναι προφανῶς τὸ ἀπαρέμφατο *χαρίζεσθαι* ἐξαρτώμενο ἀπὸ ρῆμα δηλώσεως σημαντικό, ὅπως π.χ. *ὁμολογῶ*) γίνεται *χωρὶς δόλου κακοῦ* (= sine dolo malo). Ἡ συνέχεια τοῦ κειμένου (στ. 8-10) παραμένει δυσερμήνευτη. Στὸν τελευταῖο στίχο, ποὺ δὲν μεταγράφει ὁ Feissel, ἀναγνωρίζονται οἱ λέξεις *χαλκᾶ* καὶ, ἴσως, *μιλιαρίσια*. Ἡ μνεία χρηματικοῦ ποσοῦ, ποὺ δὲν συνδέεται μὲ παραχώρηση, ἡ ὁποία ἐπανειλημμένως χαρακτηρίζεται ὡς δωρεά (πρβλ. τὰ ρήματα *δωροῦμαι* καὶ *χαρίζομαι*), ἴσως σχετίζεται μὲ ρήτρα προστίμου, παρ' ὅλον ὅτι τὰ ὑπάρχοντα κενὰ τοῦ κειμένου ἐπιτρέπουν μόνον τὴν ὑπόθεση κάποιας συνεπτυγμένης διατυπώσεως αὐτῆς.

Γιὰ τοὺς τεχνικοὺς ὅρους *κυριεία* καὶ *δεσποτεία,* ποὺ σημαίνουν τὴν κυριότητα, πρβλ. ἀρ. **123**, ἀνωτέρω. Ὁ πρῶτος, ποὺ κατὰ μίαν ἄποψη ἐμαρτυρεῖτο ἤδη στὴν Μακεδονία καὶ σὲ ἀπελευθερωτικὴ ἐπιγραφὴ τῆς Ἐορδαίας (*EAM* 117, στ. 14· βλ. E. Voutiras, *Tyche* 1 [1986] 233-34) ἀνήκει στὴν ἑλληνικὴ νομικὴ παράδοση, ἐνῷ ὁ δεύτερος εἶναι ἡ ἀπόδοση τοῦ λατινικοῦ νομικοῦ ὅρου dominium (πρβλ. *BullEpigr* 1998, 652).

Ἡ ἐνίοτε προβληματικὴ σύνταξη (βλ. π.χ. στ. 5-6, ἢ τὴν μετάβαση ἀπὸ τὸ πρῶτο στὸ τρίτο πρόσωπο στὸν στ. 9) δὲν ἐκπλήττει σὲ νομικὰ κείμενα ποὺ φαίνεται νὰ συντάσσουν οἱ ἴδιοι οἱ ἐνδιαφερόμενοι, χωρὶς τὴν χρήση νομικῶν προτύπων (πρβλ. ἀρ. **123**, ἀνωτέρω).

279. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 111. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1972 ἀπὸ τὸν Α. Κ. Βαβρίτσα στὸν λαξευτὸ τάφο 4Α, στὴν θέση Γεφύρι Σαρὶ τῆς Ἔδεσσας καὶ μεταφέρθηκε στὴν Συλλογή.

Ἄνω ἀριστερὸ ἀπότμημα πλάκας ἀπὸ ἀμαυρόφαιο σχιστόλιθο. Διαστάσεις: 0,23 x 0,295 x 0,03. Ὕψος γραμμάτων: 0,027-0,03. Διάστιχα: 0,004-0,008. Ἐγχάρακτος σταυρὸς πρὶν ἀπὸ τὸ πρῶτο γράμμα τοῦ πρώτου στίχου. Ὑπογραμμοὶ ὁρίζουν τοὺς στίχους.

Feissel, *Recueil* 54, ἀρ. 44, πίν. 8 (Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 63).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος-6ος αἰ. μ. Χ.

† Μημόρηῳ[ν]
δηαφέρῳ[ντα]
Ἀδευδάτ[ου με]-
τὰ Ἀναῳ[τασίου]
[κ]αὶ τ[ῆς συμ]-
[βίου αὐτοῦ]
[----------].

Στ. 2-3: *δηαφέρο[ντ]|α Δευδάτου* προτείνεται ἐπίσης ὡς ἐναλλακτικὴ συμπλήρωση ἀπὸ τὸν Feissel.

Γιὰ τὸν τύπο *διαφέροντα*, βλ. ἀρ. **275**, ἀνωτέρω. Ἀδευδᾶτος εἶναι ἑλληνικὴ ἀπόδοση τοῦ λατινικοῦ ὀνόματος Adeodatus (= a Deo datus = «Θεόδοτος»), πού, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Feissel, ἀπαντᾶ σὲ ἑλληνικὲς ἐπιγραφὲς τῆς Δύσεως, ἀλλὰ ἐδῶ γιὰ πρώτη φορὰ ἀνατολικὰ τοῦ Ἰονίου πελάγους.

280. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 224. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1974 στὸν παλαιοχριστιανικὸ τάφο 12 ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου ἰδιοκτησίας Δωρ. Κεΐσογλου στὴν ὁδὸ Προύσσης 10, καὶ μεταφέρθηκε στὴν Συλλογή.

Ἀριστερὸ ἀπότμημα πλάκας ἀπὸ ἀμαυρόφαιο σχιστόλιθο. Διαστάσεις: 0,37 x 0,17 x 0,027. Ἡ ἐπιγραφὴ ἑκατέρωθεν (στ. 1-2) καὶ κάτω ἀπὸ ἐγχάρακτο σταυρό. Ὕψος γραμμάτων: 0,0245-0,04. Διάστιχα: 0,005-0,027.

Feissel, *Recueil* 50, ἀρ. 35, πίν. 6 (Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 56 καὶ 58-59).

Πρβλ. Μ. Καραμανώλη-Σιγανίδου, *ΑΔ* 29 (1973-1974) *Χρον*. [1980] 710, πίν. 509α (μόνον φωτογραφία).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος-6ος αἰ. μ. Χ.

Μημ † [όριον]
Ἀθαν[ασίου]
κ(αὶ) Χρυσ[. . 4-5. .]-
ς. ⁂ Χ(ριστ)έ, [σῶσον]
κ(αὶ) πάλ[ιν ἀνά-]
στησ[ον ἡμᾶς].

Στ. 2: Τὸ τελευταῖο ὁρατὸ γράμμα ἔχει χαραχθεῖ πιὸ χαμηλά, λόγῳ τοῦ σταυροῦ. Στ. 3-4: *Χρυσ[έρωτο]*|ς Feissel, ποὺ παρατηρεῖ ὅτι ἡ συμπλήρωση *Χρυσ[ίδο]*|ς ἢ *Χρυσ[ηίδο]*|ς δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθεῖ· *Χρυσ[ίδο]*|ς ὅμως δὲν εἶναι πιθανὴ συμπλήρωση βάσει τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐλλιπόντων γραμμάτων· ἄλλα συχνὰ ὀνόματα ποὺ μποροῦν νὰ συμπληρωθοῦν εἶναι Χρυσάνθη, Χρύσιλλα καὶ Χρυσογόνα. Στ. 6: Τὸ πρῶτο γράμμα ἔχει χαραχθεῖ χαμηλότερα.

Ὅπως σχολιάζει ὁ Feissel (μὲ βιβλιογραφία), ἡ προσευχὴ *σῶσον καὶ ἀνάστησον* μαρτυρεῖται στὸ λειτουργικὸ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας· παραλλαγή της (*ἐλέησον ἡμᾶς καὶ ἀνάστησον ἡμᾶς*) ἀπαντᾶ σ' ἐπιγραφὴ τῶν Φιλίππων (Feissel, *Recueil* 199, ἀρ. 234).

281. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1865 ἀπὸ τὸν ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνῖνο στὴν Ἁγία Τριάδα. Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της.

Πλάκα (;) μὲ παράσταση ἐγχάρακτου σταυροῦ μεταξὺ πτηνῶν καὶ ἀπὸ κάτω τετράστιχη ἐπιγραφή.

Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Ρούμελη* 214, ἀρ. 3, πίν. 4 (Ν. Βέη, *ΑΕ* 1911, 106, ἀρ. 45· Feissel, *Recueil* 55, ἀρ. 45· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 68).

Πρβλ. Tataki, *Roman Presence* 538, ἀρ. 16.2.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

πτηνό † *πτηνό*
Μημόριον
Ἀλεξάνδρου,
Δροσερίας, Ζω-
σιμιαν(ῆ)ς, Ἰοάνας.

Στ. 3-4: *Ζωσιμιανο(ῦ), Ἀνασ(τασίας)* μεταγράφει μὲ δισταγμὸ ὁ Ἀντωνῖνος· *Ζωσιμιαν(ῆ)ς, Ἰοάνας* διορθώνει ὁ Βέης, ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸν Feissel, ὑποθέτοντας ὅτι τὰ γράμματα NC στὸ ἀπόγραφο τοῦ Ἀντωνίνου ἴσως ὑποκρύπτουν συμπίλημα NHC στὸ τέλος τοῦ τρίτου ὀνόματος.

Τὸ γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιο Δροσερία ἀπαντᾶ καὶ σ' ἄλλη χριστιανικὴ ἐπιγραφὴ τῆς Ἔδεσσας (βλ. ἀρ. **296**, κατωτέρω).

282. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 58 <108>. Ἀνευρέθη προπολεμικῶς ἀπὸ τὸν Ν. Τσαϊλακόπουλο σὲ τάφο τοῦ Α΄ Προσφυγικοῦ Συνοικισμοῦ τῆς ἄνω πόλεως.

Πλάκα ἀπὸ φαιὸ σχιστόλιθο, ἐλλιπὴς κάτω καὶ μὲ μικρὲς ἀποκρούσεις ἄνω καὶ στὴν ἀριστερὴ παρειά, μὲ ἐγχάρακτη παράσταση τριῶν σταυρῶν ἄνω καὶ τέταρτου σταυροῦ κάτω, ἀπὸ τὴν ἄνω καὶ τὴν δεξιὰ ἀπόληξη τοῦ ὁποίου ἀποφύονται δύο φύλλα κισσοῦ. Διαστάσεις: 0,36 x 0,34 x 0,27. Ἡ ἐπιγραφὴ χαράχθηκε μὲ τὴν βοήθεια ὑπογραμμῶν. Ὕψος γραμμάτων: 0,019-0,025. Διάστιχα: 0,001.

Feissel, *Recueil* 51-52, ἀρ. 38, πίν. 7 (Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 69)· Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 214-15, ἀρ. 58/108.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

† † †
Μημόριον Ἀλε-
ξάνδρου κὲ Σαν-
βάτας κὲ τῶν πε-
4 δίων αὐτῆς Ἰω-
άννου κὲ Ἀλεξάν-
δρας.
❦ † ❦

Ὁ Feissel ὑποθέτει (μὲ παράλληλα) πώς, παρ' ὅλον ὅτι ἡ ἀναφορικὴ ἀντωνυμία τοῦ τέταρτου στίχου παραπέμπει στὴν μητέρα, τὰ *πεδία* ἀνήκουν καὶ στοὺς δύο γονεῖς. Δὲν πρόκειται πάντως γιὰ τὴν μοναδικὴ περίπτωση στὴν ὁποῖα τέκνα –κατὰ τὰ φαινόμενα– ζεύγους μνημονεύονται ὡς τέκνα μόνον τῆς γυναίκας (βλ. ἀρ. **604**, κατωτέρω) ἢ μόνον τοῦ ἀνδρός (βλ. ἀρ. **288**, **335** καὶ **610**, κατωτέρω). Δὲν ἀποκλείεται λοιπὸν στὴν παροῦσα ἐπιγραφὴ εἴτε νὰ πρόκειται γιὰ τέκνα τῆς Σαμβάτας ἀπὸ προηγούμενο γάμο εἴτε ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ἡ Σαμβάτα νὰ μὴν εἶναι σύζυγοι ἀλλὰ ἀδελφοί. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ἐνῷ δύο ἀπὸ τοὺς ἀναφερόμενους φέρουν τὰ σημιτικὰ ἀνθρωπωνύμια Σαμβάτα (ποὺ πρώτη φορὰ ἀπαντᾶ ἀντὶ τοῦ συνήθους Σαμβατίς [πρβλ. *EKM* Α΄ 343· *I. Leukopétra* 15 καὶ 108· *IG* X 2, 1, 785· *SEG* 60 (2010) 637]) καὶ Ἰωάννης, οἱ ἄλλοι δύο φέρουν τὰ παραδοσιακὰ μακεδονικὰ ὀνόματα Ἀλέξανδρος / Ἀλεξάνδρα, τὰ ὁποῖα, πάντως, ἦσαν δημοφιλῆ καὶ μεταξὺ τῶν ἑλληνιζόντων Ἰουδαίων.

283. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 1178. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1990 σὲ κτιστὴ κατασκευὴ στὸ οἰκόπεδο τοῦ Β΄ Παιδικοῦ Σταθμοῦ (Ο.Τ. 250), στὸ νότιο νεκροταφεῖο τῆς ἄνω πόλεως (στὴν εἴσοδο ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη), σὲ δεύτερη χρήση ὡς οἰκοδομικὸ ὑλικό.

Ἀπότμημα πλάκας ἀπὸ λευκὸ χονδρόκοκκο μάρμαρο, ἀποτελούμενο ἀπὸ δύο συναρμόζοντα θραύσματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ δεξιὸ διατηρεῖ τμῆμα τῆς δεξιᾶς ἀρχικῆς ἐπιφάνειας τοῦ μνημείου. Διπλοὶ κανόνες ὁρίζουν τὰ διάστιχα. Διαστάσεις: 0,10 x 0,145 x 0,038. Ὕψος γραμμάτων: 0,023-0,03. Διάστιχα: 0,003.

Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 331, ἀρ. 988.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος – 6ος αἰ. μ.Χ.

[Μημό]ριον
[Ἀλεξά]νδρου
[. . . . 7-8 . . .]ΒΗ
[----------].

Στ. 3: Δὲν σημειώνεται ἀπὸ τὴν Χρυσοστόμου.

284. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 85/1. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1985 στὸ δάπεδο τῆς νότιας αὐλῆς στὸ κτήριο τοῦ ἀγροῦ Ποζαρέντση στὸν Λόγγο (ἴσως ἐπισκοπεῖο) καὶ μεταφέρθηκε τὸ 2003 στὶς ἀποθῆκες τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου.

Πλάκα ἀπὸ φαιοπράσινο σχιστόλιθο, συγκείμενη ἀπὸ δύο συναρμόζοντα καὶ συγκολλημένα τμήματα, μὲ ἐλαφρὲς ἀποκρούσεις κυρίως κατὰ τὶς ἄνω, δεξιὰ καὶ ἀριστερὴ πλευρές. Ἡ ἐπιγραφή, πολὺ ἄτεχνα χαραγμένη, σὲ ἔξαρμα τῆς πρόσθιας μακρᾶς πλευρᾶς, ἡ ἐπιφάνεια τῆς ὁποίας ἔχει ἀφεθεῖ σχετικῶς ἁδρὰ κατεργασμένη. Διαστάσεις: 0,55 x 0,86. Ὕψος γραμμάτων: 0,04-0,05.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

6ος αἰ. μ.Χ.

† Ἀναστασίου.

285. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 1167. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1990 σὲ κτιστὴ κατασκευὴ στὸ οἰκόπεδο τοῦ Β΄ Παιδικοῦ Σταθμοῦ (Ο.Τ. 250), στὸ νότιο νεκροταφεῖο τῆς ἄνω πόλεως (στὴν εἴσοδο ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη), σὲ δεύτερη χρήση ὡς οἰκοδομικὸ ὑλικό.

Ἀπότμημα σχιστολιθικῆς πλάκας, συγκείμενο ἀπὸ δύο συναρμόζοντα θραύσματα· κατὰ τὴν δεύτερη χρήση εἶχε ὑποστεῖ ἐπεξεργασία, ὥστε νὰ ἀποκτήσει κυκλικὸ σχῆμα –ἂν καὶ διατηροῦνται ἀκόμη μικρὰ τμήματα τῶν πλευρικῶν ἀρχικῶν ἐπιφανειῶν τῆς πλάκας. Διαστάσεις: 0,37 x 0,36 x 0,05. Ἐγχάρακτος σταυρὸς πλαισιούμενος ἀπὸ παραδείσια πτηνὰ ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή. Ὕψος γραμμάτων: 0,025-0,04. Διάστιχα: ± 0,01.

Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 330-31, ἀρ. 986.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

4ος – 5ος αἰ. μ.Χ.

πτηνό † *πτηνό*
Μημόριον
Ἀνδρεανο(ῦ)
[.]ΕΑΜ̣ΑΤΟΡΟ[ς]
[κ]αὶ τ̣ῆς συμ[βί]–
[ου ----------]

Στ. 2: *Ἀνδρέα* ΝΟ[-] Χρυσοστόμου, ποὺ θεωρεῖ ἐξ ἴσου πιθανὴ τὴν ἀνάγνωση *Ἀνδρεανοῦ*· δὲν ἀποκλείεται ὅμως τὰ ἴχνη τριγωνικοῦ χάραγματος ἐπάνω ἀπὸ τὸ ὄμικρον νὰ ἀνήκουν σε συμπίλημα ΟΥ. Στ. 3: Παρ' ὅτι τὸ γράμμα μετὰ τὸ μῦ ἔχει πλατειὰ ὁριζόντια ἀπόληξη, ἡ ἑρμηνεία του ὡς π.χ. γάμμα φαίνεται ἀπίθανη. Στ. 4-5: Θὰ ἀνέμενε κανεὶς *καὶ τῆς συμβίου αὐτοῦ* τῆς δεῖνος, ἀλλὰ δὲν φαίνεται νὰ ἐπαρκεῖ ὁ χῶρος γιὰ τὴν ἀντωνυμία καὶ τὸ ὄνομα τῆς συζύγου τοῦ νεκροῦ, ἐκτὸς ἐὰν ὑποτεθεῖ ὕπαρξη καὶ ἔκτου στίχου.

Ἡ Χρυσοστόμου ἀναγνωρίζει στοὺς στ. 2-3 εἴτε τὴν γενικὴ *Ἀνδρέα* ἀκολουθούμενη ἀπὸ κάποιο ἀμάρτυρο ρωμαϊκὸ ἀξίωμα ἢ ἐπάγγελμα σὲ δύο στίχους εἴτε τὴν γενικὴ τοῦ ἀμάρτυρου ὀνόματος Ἀνδρεανός, παράγωγο τοῦ Ἀνδρέας (πρβλ. καὶ τὸ σπανιώτατο ἀνθρωπωνύμιο Ἀνδριανός / Ἀνδριανή) καὶ τὸ ἐξ ἴσου ἀμάρτυρο ὄνομα Ἀμιάτωρ (*[κ]ὲ Ἀμιάτορος*). Ἡ ἀνάγνωση τοῦ συμπιλήματος ΟΥ στὸ τέλος τοῦ δεύτερου στίχου καθιστᾶ τὴν δεύτερη ἐξήγηση πιθανώτερη. Τὸ ὄνομα Ἀμιάτωρ θὰ παρέμενε ὅμως δυσερμήνευτο· στὴν Ἔδεσσα (μεταξὺ ἄλλων) μαρτυρεῖται –ἴσως– τὸ λατινογενὲς ὄνομα Βιάτωρ (ἀρ. **352**, κατωτέρω), ἐνῷ τὴν ἴδια κατάληξη (-ιάτωρ) φέρει ἕνα ὄνομα στὴν Λευκόπετρα (*I. Leukopétra* 139, στ. 5). Πρόκειται ἄραγε γιὰ παράλληλο τύπο τοῦ λατινικοῦ Amiatus ἢ μήπως πρέπει στὸν στ. 3 νὰ ὑποτεθεῖ χαρακτικὸ λάθος, μὲ τὴν συνηθισμένη στοὺς χαράκτες σύγχυση μεταξὺ τῶν μηνοειδῶν γραμμάτων, καὶ νὰ ἀναγνωσθεῖ ἡ λέξη *(σ)αμιάτορος*, ἀναγνωρίζοντας τὸ ἐπάγγελμα τοῦ νεκροῦ (samiator, στιλβωτὴς μεταλλικῶν ἀντικειμένων, βλ. *samiator / ἀκονητής* στὸ *Διάταγμα τοῦ Διοκλητιανοῦ* στ. 33 [Lauffer, *Diokletians Preisedikt* 237]);

286. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 1153. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1990 σὲ κτιστὴ κατασκευὴ στὸ οἰκόπεδο τοῦ Β΄ Παιδικοῦ Σταθμοῦ (Ο.Τ. 250), στὸ νότιο νεκροταφεῖο τῆς ἄνω πόλεως (στὴν εἴσοδο ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη), σὲ δεύτερη χρήση ὡς οἰκοδομικὸ ὑλικό.

Πλάκα ἀπὸ σχιστόλιθο, ἀποκεκρουμένη παντοῦ. Ἀπολέπιση στὴν πρόσθια ὄψη ἔχει ἐπίσης προκαλέσει τὴν ἀπώλεια τμήματος τῆς ἐπιγραφῆς. Διαστάσεις: 0,46 x 0,265 x 0,039. Ἐγχάρακτος σταυρὸς πλαισιούμενος ἀπὸ παραδείσια πτηνά (ἀπὸ τὰ ὁποῖα σώζεται τὸ ἀριστερὸ καὶ ἡ ἀπόληξη τοῦ ράμφους τοῦ δεξιοῦ) ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή, ἡ ὁποία χαράχθηκε μὲ τὴν βοήθεια διπλῶν κανόνων. Ὕψος γραμμάτων: 0,03-0,045 (Ο, Σ: 0,02). Διάστιχα: 0,01.

Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 330, ἀρ. 984.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος – 6ος αἰ. μ.Χ.

πτηνό † [*πτηνό*]
Μ̣ημόρι[ον]

Ἀφροδισ[ίου]
[κ]αὶ τῆς συμ[βίου]
[αὐτ]ο̣ῦ Ῥοδο[. 2-3 .].

Στ. 4: *Ῥοδο[ῦς]* ἢ *Ῥοδό[πης]*· τὴν δεύτερη πιθανότητα –μὲ ὄνομα μαρτυρούμενο στὴν Ἔδεσσα ἐκείνην τὴν ἐποχή (ἀρ. **349**, κατωτέρω)– μᾶς ὑπέδειξε ὁ D. Feissel (per litteras).

Γιὰ τὴν συχνὴ καὶ διαχρονικὴ παρουσία στὴν περιοχὴ ὀνομάτων ποὺ παράγονται ἀπὸ τὴν λέξη ῥόδον καὶ ἐνδεχομένως παραπέμπουν στὴν λογοτεχνικὴ παράδοση τῶν *αὐτομάτων ῥόδων* τῶν κήπων τοῦ Μίδα, βλ. ἀρ. **98**, ἀνωτέρω.

287. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 2056. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1995 σὲ δεύτερη χρήση ὡς κάλυμμα τοῦ λαξευτοῦ κιβωτιόσχημου τάφου Τ2 στὸ οἰκόπεδο Γρούμπα (Ο.Τ. 251β), στὸ νότιο νεκροταφεῖο τῆς ἄνω πόλεως.

Πλάκα ἀπὸ σχιστόλιθο σὲ δύο συναρμόζοντα τμήματα. Διαστάσεις τοῦ ἐνεπίγραφου τμήματος: 0,695 x 1,495 x 0,055· τὸ σύνολο τῆς καλυπτήριας πλάκας εἶχε συνολικὸ μῆκος 2,06. Ὕψος γραμμάτων: 0,03-0,04. Διάστιχα: ± 0,015.

Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 332-33, ἀρ. 991.

Πρβλ. Ἀναστασίας Χρυσοστόμου – Χ. Τσούγγαρη, *ΑΔ* 50 (1995) *Χρον.* [2000] 558· Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 40 (ἁπλὴ μνεία).

Αὐτοψία, φωτογραφία.

5ος αἰ. μ.Χ. (;)

† † †
Ὧδε κῖτε ὁ ἐν ὁσίοις τὴν λαμπρὰν μνή–
μην κόμης Βασκίλας μετὰ τῆς συμβίου
αὐτοῦ Πρόκλης. Α † Ω

Στ. 2: Ἡ ὁριζόντια κεραία τοῦ δεύτερου ἄλφα στὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ χαράχθηκε ἐπιφανειακὰ ἐκ τῶν ὑστέρων.

Γιὰ τὴν φράση *λαμπρὰ μνήμη* στὰ ἐπιτύμβια ἐπιφανῶν ἀξιωματούχων, πρβλ. Feissel, *Recueil* 127-28, ἀρ. 132 καὶ ἰδίως 221-22, ἀρ. 267, ὅπου ὁ νεκρὸς εἶναι ἐπίσης κόμης ποὺ θὰ ἀναπαυθεῖ *μετὰ τῶν ἁγίων*, ὅπως ὁ Βασκίλας *ἐν ὁσίοις*. Τὸ θρακικὸ ὄνομα Βασκίλας, ἴσως συντετμημένη μορφὴ τοῦ ὀνόματος Βαστακίλας, μαρτυρεῖται στὴν ἀνατολικὴ Μακεδονία, τὴν Σιντικὴ καὶ τὴν Παιονία (βλ. Dana, *Onomasticon* 25 μὲ τὶς πηγές). Τὸ συχνὸ καὶ στὴν Μακεδονία ὄνομα Πρόκλα μαρτυρεῖται γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Ἔδεσσα.

288. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 57 <112>. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1855 ἀπὸ τὸν Delacoulonche στὸν ναὸ τῆς Ἁγίας Κυριακῆς, ἀπὸ ὅπου καὶ μεταφέρθηκε ἀργότερα στὴν Συλλογή.

Πλάκα ἀπὸ ἀμαυρόφαιο σχιστόλιθο μὲ ἀπολεπισμένη ἐπιφάνεια σὲ διάφορα σημεῖα καὶ ἐλαφρὰ ἀποκεκρουμένη δεξιά. Διαστάσεις: 0,75 x 0,31 x 0,05. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ ἄνω μέρος τῆς

πλάκας. Ὕψος γραμμάτων: 0,018-0,02. Διάστιχα: 0,006-0,001. Ἐγχάρακτοι σταυροὶ στὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τοῦ κειμένου.

Delacoulonche, «Berceau» 236, ἀρ. 11 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 49, ἀρ. 36)· Feissel 52, ἀρ. 39, πίν. 7 (Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 62-63)· Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 214, ἀρ. 57/112.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

† Μημόριοϙ
διαφέροντ-
α Βιγλ̣εντίου
καὶ τῆς τούτ-
ου συνβίου Μα-
ξίμας καὶ τῶϙ
πεδίων αὐ-
τοῦ. †

Ὁ Delacoulonche δὲν σημειώνει τοὺς σταυροὺς στὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τοῦ κειμένου. Στ. 2-3: ΔΙΑΦΕΡΟΝΤ|ΑΒΙΤΑΕΝΤΙΟΥ ὁ Delacoulonche, ποὺ ἀντιγράφει ΔΙΑΦΕΡΟΝϟ | ΑΒΙΤΑΕΝΤΙΟΥ καὶ μεταγράφει *Διαφέρον[τος] | Ἀβιτεαεντίου* (;) ὁ Δήμιτσας, ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸν Τσαϊλακόπουλο· *διαφέροντ|α Βιγλ̣εντίου* ὁ Feissel, ὑποθέτοντας ὅτι ὁ χαράκτης προσέθεσε ἕνα μικροσκοπικὸ ἔψιλον μεταξὺ τοῦ γάμμα καὶ τοῦ λάμβδα γιὰ νὰ διορθώσει παράλειψή του· ΔΙΑΦΕΡΟΝΤ|ΑΒΙΓΛΕΝΤΙΟΥ ὁ λίθος. Στ. 5: ΣΥΜΒΙΟΥ Delacoulonche, Δήμιτσας καὶ Τσαϊλακόπουλος· *συνβίου* Feissel.

Γιὰ τὸν ἄκλιτο τύπο *διαφέροντα*, βλ. ἀρ. **275**, ἀνωτέρω. Τὸ ὄνομα Βιγλέντιος εἶναι ἑλληνικὴ παρεφθαρμένη ἀπόδοση τοῦ λατινικοῦ Vigilantius, ἐκ τοῦ λατινικοῦ vigilans, -ntis = «ὁ ἀγρυπνῶν», πρβλ. vigilia = ἀγρυπνία, ποὺ μαρτυρεῖται, ὅπως καὶ ἐδῶ ὁ Βιγλέντιος, μὲ τὴν συγκεκομμένη μορφὴ viglia. Πρβλ. τὸ ὄνομα τῆς ἀδελφῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ Βιγλεντία (W. Ensslin, *RE* 8 A2 [1958] λ. Vigilantia) καὶ τὸ ὄνομα τῆς νεκρῆς Βιγλεντίας σὲ ἐπιτύμβιο μνημεῖο τῆς Τρωάδος (Grégoire, *Recueil* I, ἀρ. 3), ποὺ παραθέτει ὁ Feissel. Γνωστοὶ εἶναι ὁ Βιγιλάντιος ἐπίσκοπος Λαρίσης τὸ 451 (*ACO* II 6, ἀρ. 47 τῆς λίστας) καὶ ὁ Βιγελάντιος διοικητὴς τῆς ἴλης τῶν δομεστίκων τὸ 408/409 μ.Χ. (Ζώσιμος 5.36 καὶ 47), τοὺς ὁποίους ἀναφέρει ἐπίσης ὁ Feissel. Εἶναι ἄγνωστο ἂν τὰ *πεδία* ἀναφέρονται ὡς τέκνα τοῦ Βιγλεντίου μόνον (γιὰ ἀνάλογες περιπτώσεις, πρβλ. ἀρ. **282**, ἀνωτέρω) διότι προέρχονταν ἀπὸ προηγούμενο γάμο ἢ ἁπλῶς λόγῳ τῆς κυρίαρχης θέσεως τοῦ πατέρα στὴν οἰκογένεια.

289. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 53 <107>. Ἀνακαλύφθηκε ἀπὸ τὸν Ν. Τσαϊλακόπουλο σὲ «βυζαντινὸ» τάφο τοῦ Α΄ Προσφυγικοῦ Συνοικισμοῦ Ἐδέσσης.

Πλάκα ἀπὸ λευκὸ σχιστόλιθο ἐλλιπὴς κάτω μὲ καμπύλη ἄνω ἀπόληξη, ὅπου εἰκονίζονται ἐγχάρακτος σταυρὸς καὶ ἐγχάρακτα ἀντωπὰ περιστέρια. Διαστάσεις: 0,32 x 0,26 x 0,035. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση. Ὕψος γραμμάτων: 0,03. Διάστιχα: 0,015.

Feissel, *Recueil* 55, ἀρ. 46, πίν. 8 (Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 63)· Ν. Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 213, ἀρ. 53/107.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

†
πτηνό *πτηνό*
Μημόριον
Βιτιδανοῦ
κ(αὶ) Μαξε[. . . .].

Στ. 2: *Βιτιδανο[ῦ]* Feissel· *ΒΙΤΙΛΑΝΟΥ* Τσαϊλακόπουλος. Στ. 3: ΚΛΑ Τσαϊλακόπουλος· *κ(αὶ) Μαξε[ντίου]* ὁ Feissel, ἀλλὰ προτείνει ὡς ἐναλλακτικὲς λύσεις *Μαξε[ίμου]* ἢ *Μαξε[ίμας]*.

Τὸ ἀνθρωπωνύμιο Βιτιδανὸς εἶναι ἀμάρτυρο. Μήπως λάθος τοῦ χαράκτη ἀντὶ *Βιτ(αλι)ανοῦ* ἢ *Βιτι(λι)ανοῦ* (τὸ δεύτερο ὄνομα μαρτυρεῖται στὴν γειτονικὴ Βέροια: *ΕΚΜ* Α΄ 422);

290. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 2012/130. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 2012 στὸ στρῶμα καταστροφῆς τῶν τοίχων τοῦ 23ου ἀριστεροῦ χώρου τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τοῦ Λόγγου.

Ἀπότμημα ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ ἐπιφανειακὰ ἰζήματα στὴν σημερινὴ κύρια ὄψη, σὲ δεύτερη χρήση κατὰ τὴν ὁποία τὸ ἀδιάγνωστο ἀρχικὸ μνημεῖο μετασκευάσθηκε σὲ πλάκα, ποὺ διασώζει τὸν ἀριστερὸ κρόταφο. Διαστάσεις: 0,18 x 0,18 x 0,03. Ὕψος γραμμάτων: 0,03-0,035. Διάστιχα: 0,01-0,012.

Ἀναστασίας Χρυσοστόμου – Μύρινας Καλαϊτζῆ – Π. Πασχίδη, *Τεκμήρια* 12 (2013-2014) 50-52, ἀρ. 10, εἰκ. 14.

Φωτογραφία.

5ος - 6ος αἰ. μ.Χ.

[---------]
Γαυδεντ[---]
γλυκυτ[ατ---]
ΒΙ[.]ᵛΚ[--------]

Στ. 3: Ἀπὸ τὸ τρίτο γράμμα διακρίνονται δύο ἄνω ἴχνη, ἐλαφρῶς καμπύλων κεραιῶν.

Τὸ σπανιώτατο στὴν Ἀνατολή (σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ δημοφιλέστατο στὴν Δύση λατινικὸ Gaudentius ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχεται) ὄνομα Γαυδέντιος –ἄγνωστο σὲ ποιό γένος ἐδῶ– ἀπαντᾶ γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Μακεδονία.

291. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1865 ἀπὸ τὸν ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνῖνο στὴν μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἔκτοτε χάνονται τὰ ἴχνη της.

Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Ρούμελη* 219, ἀρ. 15, σημ. 4, πίν. 4 (Feissel, *Recueil* 54, ἀρ. 43· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 63).

Πρβλ. Ἄννας Παναγιώτου, *Ἑλληνικὴ διαλεκτολογία* 3 (1992-93) 15 (γιὰ τὴν μορφὴ *Παραμονίουνος*).

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

† † †
Μημόριον Γλαύκου
Παραμονίουνος
[κ(αὶ) τῆς συ]μβίου [αὐτοῦ]
[----------].

Στ. 3: *[καὶ τῆς συμ]βίου* μεταγράφει ὁ Ἀντωνῖνος· *[κ(αὶ) τῆς συμ]βίου [αὐτοῦ]* ὁ Feissel.

Γιὰ τὴν στένωση τοῦ φωνήεντος τῆς προτελευταίας συλλαβῆς τοῦ ὀνόματος Παραμονίων –νεομφανιζόμενου παραγώγου τοῦ δημοφιλοῦς στὴν Μακεδονία ἀνθρωπωνυμίου Παράμονος– βλ. στὸ σχετικὸ σημείωμα στὰ εὑρετήρια. Πρόκειται γιὰ δεύτερο ὄνομα τοῦ Γλαύκου μᾶλλον παρὰ γιὰ πατρώνυμο (ὑπόθεση ποὺ ὁ Feissel θεωρεῖ πιθανή).

292. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης, χωρὶς ἀρ. εὑρετηρίου. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 2001, σὲ πρωτοβυζαντινὸ νεκροταφεῖο τῆς ἄνω πόλεως τῆς Ἔδεσσας (ὁδὸς Καισαρείας, ΟΤ 252β, οἰκ. Γ. Παπαζήση). Δὲν ἐντοπίσθηκε κατὰ τὴν περιοδεία τοῦ 2013.

Στήλη ἐλαφρὰ ἀποκεκρουμένη ἄνω καὶ ἐπιφανειακὰ κάτω ἀριστερά. Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ ἐγχάρακτη παράσταση σταυροῦ μὲ δύο ἰχθύες ἑκατέρωθεν.

Μελίνας Παϊσίδου, στὸ *Γνωριμία 2003* 169-170, εἰκ. 11-12 (*SEG* 59 [2009] 662)· τῆς ἰδίας, *ΑΔ* 56-59 (2001-2004) *Χρον*. Β3Α [2013] 559 καὶ πίν. 142α.

Φωτογραφία.

5ος – 6ος αἰ. μ.Χ.

Μημόριον
Γλυκερίας
καὶ τῆς θυ-
γατρὸς αὐ-
τῆς Καλλίστης.
Ἐνθάδε κῖν-
ται. Ἀνεπαύσα-
το ἰνδ(ικτιῶνι) ΔΙ τῇ
πρὸ α΄ καλ(ανδῶν) Νοε-
μβρ(ίων).
ἰχθύς † *ἰχθύς*

Στ. 7-8: Ὁ τύπος *ἀνεπαύσατο*, ἀντὶ τοῦ ἀναμενόμενου γ΄ πληθυντικοῦ, ὀφείλεται εἴτε στὴν παράλειψη τοῦ νῦ ἀπὸ τὸν χαράκτη, εἴτε σὲ σίγασή του (γιὰ τὴν ὁποία, βλ. ἀρ. **204**, ἀνωτέρω).

Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι στὸν τάφο δὲν βρέθηκαν δύο, ἀλλὰ τρία λείψανα. Τὸ ὄνομα Γλυκερία μαρτυρεῖται τὴν ἴδια ἐποχὴ καὶ στὴν Θεσσαλονίκη (*IG* Χ 2, 1, 785). Ὅπως ὀρθὰ παρατηρεῖ ἡ πρώτη ἐκδότρια, ἡ χρήση τῶν καλανδῶν γιὰ τὴν χρονολόγηση εἶναι σπάνια ἐκείνην τὴν ἐποχή.

293. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1865 ἀπὸ τὸν ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνῖνο στὴν μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἐκεῖ τὴν ἐμελέτησαν καὶ ὁ Mordtmann τὸ 1893 καὶ ὁ Plassart τὸ 1914. Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της.

Πλάκα (;) μὲ ἡμικυκλικὴ ἀπόληξη καὶ ἐγχάρακτη παράσταση ἀντωπῶν περιστερῶν ἑκατέρωθεν σταυροῦ, ἄνω, καὶ μικρότερου σταυροῦ ἀπὸ τὴν κορυφὴ τοῦ ὁποίου ἀναφύονται δύο κισσόφυλλα, κάτω. Διαστάσεις: 0,36 x 0,35 (βάσει τοῦ ἐκτύπου). Ἡ ἐπιγραφὴ μεταξὺ τῶν δύο παραστάσεων. Ὕψος γραμμάτων: 0,03. Διάστιχα: 0,01.

Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Ρούμελη* 214, ἀρ. 4, σημ. 2, πίν. 4· J. H. Mordtmann, *AM* 18 (1893) 417, ἀρ. 6 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 395, ἀρ. 10)· Feissel, *Recueil* 50-51, ἀρ. 36, πίν. 7 (βάσει τῶν προηγουμένων καὶ τοῦ ἐκτύπου τοῦ Plassart· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 62).

Φωτογραφία ἐκτύπου Γαλλικῆς Σχολῆς.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

πτηνό † *πτηνό*
Μημόριον
Διογένους
καὶ τῆς τού-
του ἀδελφῆς
Προκοπίας.
†

Κατὰ τὸ ἔκτυπο τοῦ Plassart τὸ μνημεῖο εἶχε ὑποστεῖ ἐλαφρὲς βλάβες ἤδη πρὸ τοῦ 1914: ἀπὸ τὸν τρίτο καὶ τέταρτο στίχο ἔλειπε τὸ πρῶτο γράμμα καὶ ἀπὸ τὸν πέμπτο στίχο τὸ ἀριστερὸ τμῆμα τοῦ πρώτου γράμματος.

Τὸ πρωτοεμφανιζόμενο στὴν ὕστερη ἀρχαιότητα ὄνομα Προκοπία δὲν φαίνεται νὰ μαρτυρεῖται ἀλλοῦ στὴν Μακεδονία.

294. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 24 <135>. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1858 ἀπὸ τὸν J. G. von Hahn στὸν ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου (σύμφωνα μὲ τὴν διόρθωση τοῦ Jireček στὸ ἄρθρο τοῦ Bormann, καὶ ὄχι «Παλαιολόγου», ὅπως γράφει ἐκ παραδρομῆς ὁ πρῶτος ἐκδότης). Προπολεμικῶς μεταφέρθηκε στὴν Συλλογὴ ἀπὸ τὸν Ν. Τσαϊλακόπουλο, ὅπου τὴν ἐμελέτησε ὁ Feissel.

Πλάκα ἀπὸ ὑπόλευκο μάρμαρο διακοσμημένη ἄνω μὲ ἐγχάρακτο σταυρὸ ἑκατέρωθεν τοῦ ὁποίου κισσόφυλλα καὶ σχηματοποιημένα δένδρα. Διαστάσεις: 0,31 x 0,815 x 0,12. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὸν διάκοσμο. Ὕψος γραμμάτων: 0,04. Διάστιχα: 0,02.

Hahn, *Salonik* 242, ἀρ. 21 (E. Bormann, *AEMÖ* 12 [1888] 190, ἀρ. 7· Δήμιτσα, *Μακεδονία* 48, ἀρ. 34)· *ΚΑΑΣΕδ* 24 <135>· Feissel, *Recueil* 44-45, ἀρ. 26, πίν. 5 (R. Scharf, *Tyche* 7 [1992] 197, σημ. 1)· Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 204, ἀρ. 24/135.

Πρβλ. Κανατσούλη, *Προσωπογραφία* 379 καὶ 403· Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄*40, σημ. 22 καὶ 26.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

δένδρο ❦ † ❦ *δένδρο*
Μημόριον Διονυσίου γναφέος
καὶ Δημητρίου στρατιώτου νουμέρου
Γερμανικιαν(ῶν).

Στ. 1: ΓΝΑΦΕΩΣ κατὰ λάθος ὁ Τσαϊλακόπουλος. Στ. 2: ΔΗΜΗΤΡΟΥ οἱ Hahn καὶ Bormann, ποὺ διορθώνει *Δημητρίου* ὁ Δήμιτσας, τὸν ὁποῖον ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Κανατσούλης· *Δημητρίου ΚΑΑΣΕδ*, Feissel καὶ Τσαϊλακόπουλος. Τὸ ἰῶτα εἶχε παραλειφθεῖ, ἀλλὰ προσετέθη ἐκ τῶν ὑστέρων μεταξὺ τοῦ ρῶ καὶ τοῦ συμπιλήματος ὄμικρον-ὖψιλον (καὶ ὄχι μεταξὺ τοῦ ταῦ καὶ τοῦ ρῶ, ὅπως γράφει ὁ Feissel). Ὁ von Hahn καὶ ὅσοι τὸν ἀκολουθοῦν τοποθετοῦν στὸν τρίτο στίχο τὰ γράμματα ΝΟΥΜΕΡ, ποὺ ὁ Bormann μεταγράφει ὡς *νουμέρ(ου).* Ὁ Δήμιτσας, ἄγνωστο ποῦ στηριζόμενος, ἀντιγράφει ΝΟΥΜΕΡΟΥ καὶ μεταγράφει *Νουμερ(ί)ου*, *Νουμέρο[υ]* ὁ *ΚΑΑΣΕδ*, *νουμέρο[υ]* ὁ Feissel, προσθέτοντας ὅτι ὁ λίθος δὲν εἶναι πλήρης δεξιὰ καὶ ὅτι τὸ ὖψιλον δὲν ἦταν σὲ συμπίλημα μὲ τὸ ὄμικρον. Στὴν πραγματικότητα τὸ ἀριστερὸ ἥμισυ αὐτοῦ τοῦ συμπιλήματος εἶναι ὁρατὸ στὸ τέλος τοῦ στίχου· ΝΟΥΜΕΡ ὁ Τσαϊλακόπουλος. Στ. 3: ΓΕΡΜΑΝΙΚΙΑΝ ὁ Hahn, ποὺ μεταγράφει *Γερμανικιαν(οῦ)* ὁ Bormann· ΓΕΡΜΑΝΙΚΙΑΝΟΥ ἀντιγράφει, ἄγνωστο ποῦ στηριζόμενος, ὁ Δήμιτσας, *Γερμανικιὰν ΚΑΑΣΕδ* καὶ ΓΕΡΜΑΝΙΚΙΑΝ «χωρὶς σύμβολο συντμήσεως» σημειώνει ὁ Feissel καὶ μεταγράφει Γερμανικιαν(ῶν). Στὴν πραγματικότητα τὸ σύμβολο αὐτὸ εἶναι ὁρατό· ΓΕΡΜΑΝΙΚΙΑΝΟΣ ὁ Τσαϊλακόπουλος.

Ὁ Feissel παραθέτει ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες τῆς ὕστερης ἀρχαιότητος περὶ γναφέων ἀπὸ διάφορες πόλεις τῆς Ἀνατολῆς· τὸ ἐπάγγελμα μαρτυρεῖται καὶ στὴν Βέροια (*ΕΚΜ* Α΄ 27). Προσθέτει ὅτι ὁ Δημήτριος, στρατιώτης τοῦ numerus Germanicianorum, ἀνῆκε σὲ μία ἀπὸ τὶς legiones comitatenses σταθμευμένες στὸ ἀνατολικὸ Ἰλλυρικό, ποὺ μνημονεύει ἡ *Notitia Dignitatum* (*Or*. IX 34 [Seeck])· πρβλ. καὶ τὸ ὁμώνυμο σῶμα ἱππέων: *Or*. IX 20). Γιὰ ἄλλα ἐπιτύμβια μνημεῖα στρατιωτῶν στὴν Ἔδεσσα κατὰ τὴν ὕστερη ἀρχαιότητα, βλ. ἀρ. **313**, **319**, **322, 334**, **336**, **344**, **356** καὶ ἴσως **339**, κατωτέρω.

295. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1865 στὴν μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος σὲ δύο τμήματα ἀπὸ τὸν ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνῖνο, ὁ ὁποῖος παρατηρεῖ ὅτι «ἀπαιτεῖται κάποια προσοχὴ γιὰ νὰ διαπιστωθεῖ ἡ ὁμοιογένειά τους καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι συνανῆκαν». Ἄνω μικρὸ ἀπότμημα τοῦ μεγαλύτερου ἄνω τμήματος μὲ τοὺς δύο πρώτους στίχους τῆς ἐπιγραφῆς ἀντιγράφηκε ἀπὸ τὸν Curtis τὸ 1867 στὸ προαύλιο τῆς ἴδιας μονῆς. Ὁ τελευταῖος προσθέτει τὴν πληροφορία ὅτι ἡ στήλη βρέθηκε μαζὶ μὲ τὶς ἀρ. **307**, **320**, **343**, κατωτέρω, «ἐν τοῖς θεμελίοις τῆς Ἁγίας Τριάδος, τριπλῆς πάλαι οὔσης ἐκκλησίας». Ἔκτοτε χάνονται τὰ ἴχνη της.

Στήλη ἀπὸ δύο συνανήκοντα καὶ συναρμόζοντα τμήματα. Ὁ Ἀντωνῖνος σημειώνει: «Ἐπάνω (ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή) ἀπεικονίζονται τρεῖς σταυροὶ ἐπιμήκους σχήματος μὲ διαπλατυσμένες τὶς ἀπολήξεις. Ὁ μεσαῖος, ἐκτὸς αὐτοῦ, ἔχει ἀπὸ τὴν δεξιά του πλευρὰ πρόσθεμα σχήματος στεφάνης, μαζὶ μὲ τὸ ὁποῖο σχηματίζει τὸ λεγόμενο κατὰ τοὺς ἀρχαιολόγους *λάβαρον* τοῦ Κωνσταντίνου, στὸ ὁποῖο μποροῦμε νὰ διακρίνομε καὶ τὸν σταυρὸ καὶ τὸ μονόγραμμα τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ (...). Ἀπὸ τὶς δύο πλευρὲς αὐτοῦ εἶναι σχεδιασμένα τὰ ἀποκαλυπτικὰ γράμματα Α καὶ Ω. Ὑψηλότερα ἀπὸ αὐτὸν τὸν εἰσαγωγικὸ στίχο ποὺ εἶναι σχεδιασμένος μὲ γράμματα μεγάλων διαστάσεων, φαίνεται ἕνας ἀκόμη στίχος γραμμάτων κρυπτογραφικῆς σημασίας (...).

Συνολικὰ τὰ γράμματα εἶναι 8. Εἶναι διατεταγμένα σὲ τέσσερα χωριστὰ τμήματα ΙΧΘΥΣΧΜΓ. Ἀπὸ τὰ δύο πρῶτα συντίθεται ἡ λέξη *ἰχθύς* (...). Στὸ τέλος τῆς ἐπιγραφῆς ὑπάρχει πάλι τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ καὶ μαζί του κισσόφυλλο καὶ πτηνὸ στραμμένο πρὸς τὸ φύλλο καὶ πρὸς τὸν σταυρό (...). Ἡ προσθήκη (κάτω τμῆμα) τῆς ἐπιγραφῆς (...) ἀποτελεῖται ἀπὸ τρεῖς σειρές (...). Κάτω ἀπὸ τὴν προσθήκη εἶναι ἐπίσης χαραγμένη μὲ ἐλεύθερο σχέδιο ἡ ἀπεικόνιση κάποιου ζώου, πιθανῶς σκύλου, στραμμένου μὲ τὸ στόμα ἀνοικτὸ πρὸς ἕνα ἀγγεῖο στημένο ἐμπρός του...». Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἀπὸ τὸ σκαρίφημα ποὺ συνοδεύει τὸ κείμενο τοῦ Ἀντωνίνου ἀπουσιάζει τὸ ὑποτιθέμενο λάβαρο τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ ὅτι ἡ ἑρμηνεία τοῦ εἰκονιζόμενου στὴν «προσθήκη» ζώου ὡς σκύλου εἶναι μᾶλλον ἀπίθανη. Ὅπως εὔστοχα παρατηρεῖ ὁ Feissel, πρόκειται μᾶλλον γιὰ ἄλλου εἴδους τετράποδο, ὅπως οἱ ἀμνοὶ τῆς ἀρ. **320**, ἀνωτέρω, ποὺ ἔρχεται νὰ ἀναψυχθεῖ μὲ ζωοδόχο ὕδωρ.

Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Ρούμελη* 214-216, ἀρ. 6, σημ. 4, πίν. 4· τοῦ ἰδίου, *Iz Rumeliju* 586· Cabrol – Leclercq, *DACL* IV 2 (1921) στ. 2113 καὶ VII 2 (1927) λ. *ἰχθύς*, στ. 2040, ἀρ. 78· Dölger, *ΙΧΘΥΣ* IV πίν. 205, 4 καὶ *ΙΧΘΥΣ* I², add. σελ. 15· Feissel, *Recueil* 43-44, ἀρ. 25 (Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 56, 66, 67-68).

Πρβλ. C. G. Curtis, *ΕΦΣΚ* ΙΖ΄ (1886) 158, ἀρ. 8, πίν. 9.8 (μόνον οἱ δύο πρῶτοι στίχοι)· Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 40, σημ. 21· Tataki, *Roman Presence* 484, ἀρ. 40.1 καὶ 42.1.

5ος–6ος αἰ. μ.Χ.

ΙΧΘΥΣ ΧΜΓ
† Α † Ω †
Μημόρια δύο·
ἕνα Δουλκιτίου
ψάλτ(ου) ❦ καὶ τὸ
ἕνα Μαύρου
οἰκοδόμου καὶ
τῆς συμβίου
αὐτοῦ Δομνί-
νας. † ❦
Ἐμμανουήλ,
ἐλέησον
ἡμᾶς. ❦

Γιὰ τὸ ἀκρωνύμιο ΙΧΘΥΣ, πρβλ. ἀρ. **584**, κατωτέρω, καθὼς καὶ τὴν παράσταση ἰχθύων στὰ χριστιανικὰ ἐπιτύμβια μνημεῖα τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ. (ἀρ. **218** καὶ **292**, ἀνωτέρω, καὶ **335** καὶ **349**, κατωτέρω). Ἡ ἐπίκληση *Ἐμμανουήλ* εἶναι συνήθης, μεταξὺ ἄλλων καὶ στὴν Μακεδονία· βλ. π.χ. Feissel, *Recueil* ἀρ. 274 (*I. Stoborum* 303), *SEG* 36 (1986) 650 (Θεσσαλονίκη), *SEG* 48 (1998) 732 (Ἀμφίπολη).

Ὁ Ἀντωνῖνος ἀρχικὰ ἑρμήνευσε τὰ γράμματα ΧΜΓ ὡς ἀριθμὸ ποὺ δηλώνει τὸ ἔτος 643 τῆς σελευκιδικῆς χρονολογίας, δηλαδὴ τὸ 232 μ.Χ., καὶ χρονολόγησε ἀναλόγως ὅλα τὰ ἐπιγραφικὰ

εὑρήματα τῆς Ἁγίας Τριάδος, στὸ δὲ μεταγενέστερο σύγγραμμά του τοὺς ἀπέδωσε κάποιαν ἀσαφῆ μυστικὴ σημασία. Ὁ Curtis πρότεινε νὰ ἀναγνωρίσει τὰ ἀρχικὰ τῶν ὀνομάτων Χ(ριστός), Μ(ιχαήλ), Γ(αβριήλ). Τὰ τρία γράμματα αὐτά, ποὺ ἀπαντοῦν καὶ σ' ἄλλες ἐπιγραφὲς τῆς Μακεδονίας (Feissel, *Recueil* ἀρ. 129, 165, 255), ἔχουν ποικίλως ἑρμηνευθεῖ. Ὁ Ἀ. Ὀρλάνδος ἔχει προτείνει τὴν ἀνάγνωση *Χ(ριστέ) μ(εθ' ἡμῶν) γ(ενοῦ)* (*ΑΔ* 2 [1916] 162, ἀρ. 31, πρβλ. *EKM* Α΄ 447), ὁ J.-O. Tjäder (*Eranos* 68 [1970] 148-90) *Χ(ριστὸν Μ(αρία) γ(εννᾷ)* καὶ ὁ ἴδιος ὁ Feissel (*Recueil* ἀρ. 60) *Χ(ριστὸς ἐκ) Μ(αρίας) γ(εννηθείς)*. Ἡ προσευχὴ (*Κύριε*) *ἐλέησον ἡμᾶς*, ἦταν διαδεδομένη σ' ὅλην τὴν Ἀνατολή, ἀλλὰ καὶ στὴν Μακεδονία, στὴν ἴδια τὴν Ἔδεσσα (ἀρ. **315**, κατωτέρω) καὶ τοὺς Φιλίππους (Feissel, *Recueil* 199, ἀρ. 234).

Τὸ λατινικὸ ἀνθρωπωνύμιο Δουλκίτιος (dulcis = *ἡδύς*, πρβλ. Ἄδυμος) ἀπαντᾶ καὶ στὴν Βέροια (*EKM* Α΄ 92). Γιὰ τὸ ὄνομα Μαῦρος, βλ. καὶ ἀρ. **320**, κατωτέρω. Τὸ λατινικὸ γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιο Δομνίνα (domina = δέσποινα, κυρία, πρβλ. τὸ ἀνθρωπωνύμιο Δέσποινα) δὲν ἀπαντᾶ ἀλλοῦ στὴν Μακεδονία, ἀλλὰ τὸ ἀντίστοιχο ἀρσενικὸ Δομνῖνος μαρτυρεῖται στὴν Θεσσαλονίκη (*LGPN* IV 110).

Ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες ψαλτῶν στὴν Μακεδονία σώζονται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν Ἔδεσσα (ἀρ. **343**, κατωτέρω), καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν Λύγκο (*IG* X 2, 2, 153). Τὸ ἐπάγγελμα τοῦ οἰκοδόμου μαρτυρεῖται καὶ σ' ἄλλες δύο ἐπιγραφὲς τῆς Ἔδεσσας (ἀρ. **329** καὶ **337**, κατωτέρω).

Ἀξιοπαρατήρητος εἶναι ὁ νεωτερικὸς τύπος *ἕνα* ἀντὶ τοῦ κλασσικοῦ *ἓν* τοῦ οὐδέτερου γένους τοῦ ἀριθμητικοῦ.

296. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1865 ἀπὸ τὸν ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνῖνο στὴν μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της.

Πλάκα (;) μὲ ἐγχάρακτη παράσταση σταυροῦ μεταξὺ δύο κισσοφύλλων ἄνω, τετράστιχη ἐπιγραφὴ καὶ μεγαλύτερο ἐγχάρακτο σταυρὸ στὸ τέλος τοῦ κειμένου.

Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Ρούμελη* 214, ἀρ. 5, πίν. 4 (Ν. Βέη, *AE* 1911, 106, ἀρ. 46· Feissel, *Recueil* 47, ἀρ. 31· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 62· Μαυρουδῆ, *Ἰατρικὴ προσωπογραφία* 158-59, ἀρ. 6).

Πρβλ. Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄*40 καὶ σημ. 19.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

☙ † ❧
Μημόριον Δροσερίας
κὲ Εὐδοξίας ⁝ κ(αὶ) Ἀνθε-
μίου εἰατροῦ ⁝ κ(αὶ) τῆς συμ-
βίου αὐτοῦ Σοφίας. †

Στ. 3-4: *συμ|βίας* μεταγράφει κατὰ λάθος ὁ Ἀντωνῖνος, τὸν ὁποῖον διορθώνει ὁ Βέης ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸν Feissel.

Τὸ ὄνομα Δροσερία ἀπαντᾶ καὶ σ' ἄλλη παλαιοχριστιανικὴ ἐπιγραφὴ τῆς πόλεως (βλ. ἀρ. **281**, ἀνωτέρω). Οἱ μνεῖες ἰατρῶν δὲν εἶναι σπάνιες στὴν Μακεδονία (βλ. τὶς παραπομπὲς στὴν ἀρ. **157**, ἀνωτέρω).

297. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 1185. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1990 στὸν καμαροσκεπῆ τάφο Τ23 στὸ οἰκόπεδο τοῦ Β΄ Παιδικοῦ Σταθμοῦ (Ο.Τ. 250), στὸ νότιο νεκροταφεῖο τῆς ἄνω πόλεως (στὴν εἴσοδο ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη)· στὸν ἴδιο τάφο ἀνακαλύφθηκε καὶ ἡ ἀρ. **329**, κατωτέρω.

Στήλη ἀπὸ σχιστόλιθο, μὲ ἀκανόνιστη τριγωνικὴ ἀπόληξη ἄνω καὶ μείωση κάτω, ἀποκεκρουμένη κάτω ἀριστερά. Διαστάσεις: 1,08 x 0,32-0,375 x 0,031. Στὸ ἄνω τμῆμα τῆς πρόσθιας ἐπιφάνειας ἐγχάρακτος σταυρός, κάτω ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἔχει χαραχθεῖ ἡ τρίστιχη ἐπιγραφή. Ὕψος γραμμάτων: 0,035-0,045. Διάστιχα: 0,02.

Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 322-23, ἀρ. 950 καὶ πίν. 140.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος – 6ος αἰ. μ.Χ.

†
Μημόριον
Ἐλπιδίου
πρεσβ(υτέρου).

Πρεσβύτεροι μαρτυροῦνται σὲ πολλὲς ἐπιγραφὲς τῆς Ἔδεσσας· βλ. ἀρ. **300**, **315**, **317**, **318**, **341**, **342**, **343**, κατωτέρω.

298. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 54. Ἀνακαλύφθηκε προπολεμικὰ ἀπὸ τὸν Τσαϊλακόπουλο σὲ «βυζαντινὸ» τάφο τοῦ Α΄ Προσφυγικοῦ Συνοικισμοῦ Ἐδέσσης. Φαίνεται ὅτι στὴν συνέχεια ἐναποτέθηκε στὸν μιναρὲ τοῦ τζαμιοῦ ποὺ εἶχε μετατραπεῖ σὲ ἐντευκτήριο τοῦ συλλόγου «Μέγας Ἀλέξανδρος», ἀργότερα δὲ μεταφέρθηκε στὴν Συλλογή, ὅπου τὴν ἐμελέτησαν οἱ Τουράτσογλου καὶ Feissel.

Πλάκα ἀπὸ σχιστόλιθο ἐλλιπὴς κάτω δεξιά. Διαστάσεις: 0,27 x 0,26 x 0,035. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τρεῖς ἰσοσκελεῖς ἐγχάρακτους σταυρούς. Ὕψος γραμμάτων: 0,025-0,035. Διάστιχα: 0,01-0,02.

J. Touratsoglou, *Pulpudeva* 2 (1976) [1978] 132, ἀρ. 2f (*SEG* 28 [1978] 544)· Feissel, *Recueil* 57, ἀρ. 51, πίν. 9 (Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 67)· Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 213, ἀρ. 54/109.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

† † †
Ἡσυχίου
μημόριον
Βάσας.

Ἡ γραφὴ μὲ ἔψιλον ἀντὶ ἦτα τοῦ ὀνόματος Ἡσύχιος ὀφείλεται στὴν στένωση τῶν μέσων φωνηέντων, ποὺ χαρακτηρίζει τὰ βόρεια ἰδιώματα ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα (βλ. στὸ σχετικὸ σημείωμα στὰ εὑρετήρια). Δεδομένου ὅτι ἀπουσιάζει συμπλεκτικὸς σύνδεσμος μεταξὺ τῶν δύο ὀνομάτων, εἶναι πιθανὸν, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Feissel, ὅτι τὸ πρῶτο ὄνομα στὴν γενικὴ ἀφορᾶ τὸν ἰδιοκτήτη τοῦ χώρου ὅπου ἐτάφη ἡ Βάσ(σ)α. Τὰ ἀνθρωπωνύμια Βάσ(σ)ος / Βάσ(σ)α δὲν κατατάσσονται μὲ εὐκολία· μᾶλλον ἀνήκουν στὸ προελληνικὸ ὑπόστρωμα τῆς περιοχῆς (βλ. Tataki, *Beroea* 403 καὶ σημ. 448, μὲ παραπομπὲς καὶ βιβλιογραφία) καὶ δὲν ἔχουν σχέση μὲ τὸ λατινικὸ Bassus.

299. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 187 <114>. Περισυνελέγη ἀπὸ τὴν παλαιὰ μητρόπολη τὸ 1943.

Πλάκα ἀπὸ φαιὸ σχιστόλιθο ἀπολεπισμένη σὲ πολλὰ σημεῖα. Διαστάσεις: 0,50 x 0,22 x 0,05. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐπάνω ἀπὸ τὸν ἐγχάρακτο σταυρό. Ὕψος γραμμάτων: 0,025.

Feissel, *Recueil* 58, ἀρ. 53, πίν. 10.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

Εὐγένου.
†

Εὐγένου[ς] ὁ Feissel, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν ἀποκλείει νὰ εἶναι πλῆρες τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς.

Γιὰ τὴν σύγχυση μεταξὺ πρωτοκλίτων καὶ σιγμολήκτων τριτοκλίτων, βλ. ἀρ. **188**, ἀνωτέρω.

300. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1865 ἀπὸ τὸν ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνῖνο στὴν μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της.

Πλάκα (;) ἀποκεκρουμένη ἄνω δεξιὰ καὶ κάτω ἀριστερά, διακοσμημένη μὲ τρεῖς ἰσοσκελεῖς σταυροὺς ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή.

Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Ρούμελη* 218, ἀρ. 10, σημ. 1, πίν. 4 (Ν. Βέη, *ΑΕ* 1911, 106, ἀρ. 47· τοῦ ἰδίου, *Die griechisch-christlichen Inschriften des Peloponnes* I 51· Feissel, *Recueil* 38, ἀρ. 16· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 57-58, 59, 66 καὶ 69).

Πρβλ. Ἄννας Παναγιώτου, *Ἑλληνικὴ διαλεκτολογία* 3 (1992-93) 15-16 (γιὰ τὶς γραφὲς *ἁμαρτουλο[ῦ]* καὶ *διακόνο[υ]*).

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

† † †
Μημόριον αἰ[ώνιον]
Εὐδοξίου πρεσβυ(τέρου)
καὶ τοῦ ἁμαρτουλο(ῦ)
[Ἰ]ωάννου διακόνο(υ).

Στ. 1: Ὁ Ἀντωνῖνος μεταγράφει *τοῦ ἁγ[ίου]*, ἀλλὰ τὸ ἄρθρο δὲν ὑπάρχει στὸ πανομοιότυπό του· *αἰ[ώνιον]* προτείνει ὁ Βέης (πρβλ. *οἶκος αἰώνιος* καὶ τὶς συναφεῖς ἐκφράσεις) καὶ ἀποδέχεται ὁ Feissel, παρ' ὅλον ὅτι δὲν μαρτυρεῖται ἀκριβὲς παράλληλο. Στ. 2: ΣΥΔΟΞΙΟΥ τὸ πανομοιότυπο τοῦ Ἀντωνίνου. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ βεβαιωθεῖ, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Feissel, ἐὰν ΠΡΕΣΒΥ ἀντιστοιχεῖ σὲ βραχυβραχία ἢ ἐὰν ὑπῆρχαν περισσότερα γράμματα στὸ τμῆμα τοῦ λίθου ποὺ λείπει. Στ. 3: *ἁμαρτουλο* μεταγράφει ὁ Ἀντωνῖνος· *ἁμαρτουλο(ῦ)* διορθώνει ὁ Βέης ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸν Feissel. Στ. 3 καὶ 4: Ὁ Feissel διερωτᾶται ἐὰν τὸ τελευταῖο γράμμα στοὺς δύο αὐτοὺς στίχους παρελείφθη πράγματι ἀπὸ τὸν χαράκτη ἢ ἐὰν ὁ Ἀντωνῖνος δὲν ἀνεγνώρισε συμπίλημα ὄμικρον-ὖψιλον.

Γιὰ τὶς μνεῖες πρεσβυτέρων στὶς ἐπιγραφὲς τῆς Ἔδεσσας, βλ. ἀρ. **297**, ἀνωτέρω· γιὰ τὶς ἀντίστοιχες μνεῖες διακόνων, βλ. ἀρ. **247**, ἀνωτέρω. Γιὰ τὸ φωνητικὸ φαινόμενο ποὺ ὑποκρύπτει ἡ γραφὴ *ἁμαρτουλοῦ*, βλ. τὸ σχετικὸ σημείωμα στὰ εὑρετήρια, κατωτέρω. Ἡ παράλειψη ἀπὸ τὸν χαράκτη τοῦ γράμματος ὖψιλον στὸ τέλος τοῦ τρίτου καὶ τοῦ τέταρτου στίχου –ἐὰν ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα– παρέχει μιὰ νέα μαρτυρία τῆς στενώσεως τῶν μέσων φωνηέντων στὸ ἰδίωμα τῆς Μακεδονίας (πρβλ. ἀρ. **319**, κατωτέρω).

301. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 63 <221>. Ἄγνωστες συνθῆκες εὑρέσεως.

Στήλη (;) ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο ἀποκεκρουμένη κατὰ τὶς γωνίες ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κάτω ἀριστερά, πολὺ ἁδρὰ κατεργασμένη πίσω. Διαστάσεις: 0,67 x 0,40 x 0,65. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ ἄνω ἥμισυ τοῦ κορμοῦ. Ὕψος γραμμάτων: 0,03-0,045. Διάστιχα: 0,005-0,02.

Feissel, *Recueil* 33, ἀρ. 11, πίν. 3 (Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 55).

Πρβλ. Tataki, *Edessa* 33, ἀρ. 32 καὶ 39 ἀρ. 69.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Δεύτερο ἥμισυ 3ου αἰ. μ.Χ.

Ἀ̣π̣ολλόδωρ[ος]
τῇ γλυ(κυ)τάτῃ
συνβίῳ Εὐσεβί-
ῳ καὶ ὁ υἱ(ὸ)ς Βρα-
γάντις μνίας
χάριν. Ἐν Θεῷ
ζήσῃς.

Στ. 1: *Ἀ[π]ολλόδωρ[ος]* Feissel, ἀλλὰ διακρίνονται τὰ κατώτατα ἴχνη ἀπὸ τὶς κάθετες κεραῖες του πῖ. Στ. 2: ΓΛΥΤΑΤΗ ὁ λίθος. Στ. 4: ΥΙΣ ὁ λίθος.

Τὸ ὄνομα τῆς νεκρῆς συζύγου εἶναι Εὐσέβιον. Τὸ ἀνθρωπωνύμιο Βραγάντι(ο)ς εἶναι ἄγνωστο ἀπὸ ἀλλοῦ. Ὁ Feissel εὔλογα ὑποθέτει κελτικὴ προέλευσή του καὶ τὸ συγκρίνει μὲ τὰ κελτικὰ ἀνθρωπωνύμια Brigantius καὶ Brigantia.

Τὸ τυπικὸ τοῦ ἐπιτυμβίου, ὅπως καὶ τῶν δύο ἑπομένων, εἶναι ὅμοιο μὲ τὰ πολυθεϊστικὰ τῆς ἴδιας ἐποχῆς, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μόνον ἡ τελικὴ εὐχὴ διαφοροποιεῖ. Ὁ τύπος αὐτὸς εἶναι ἰδιαίτερα δημοφιλὴς στὴν χριστιανικὴ ἐπιγραφικὴ τῆς Δύσεως, ὅπου ἀπαντᾶ καὶ στὴν λατινικὴ ἐκδοχή του (vivas in Deo). Ὁ Feissel, *Recueil* 130-31, τὴν συνδυάζει μὲ τὸ παραδοσιακὸ ὀνομαστικὸ τῶν ἀναφερομένων προσώπων, τὴν ἐπιβίωση τοῦ κοινοῦ μὲ τὶς πολυθεϊστικὲς ἐπιτύμβιες

ἐπιγραφὲς τυπικοῦ (τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ στὴν δοτική, ὁ τύπος *μνείας χάριν*) καὶ τὴν ἀπουσία σταυρῶν ὡς ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς πρὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου χρονολογήσεως τῶν ἐπιγραφῶν ἀρ. **325, 326** καὶ **335** (βλ. τώρα καὶ τὴν ἀρ. **350**) τῆς Ἔδεσσας.

302. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 55 + 68 <111>. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1855 ἀπὸ τὸν Delacoulonche στὴν «οἰκία Ζαφείρη Δάτκου» στὴν Ἔδεσσα. Ὁ Mordtmann τὴν ἀντέγραψε τὸ 1893 στὴν μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος. Τὸ 1914 ἔλαβε ἔκτυπό της ὁ Plassart. Ἀργότερα ἐναπετέθη στὸν μιναρὲ τοῦ τζαμιοῦ ποὺ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πόλεως μετετράπη σὲ ἐντευκτήριο τοῦ πολιτιστικοῦ συλλόγου «Μέγας Ἀλέξανδρος». Ὅταν ὁ μιναρὲς κατεδαφίσθηκε προπολεμικῶς, ὁ Ν. Τσαϊλακόπουλος τὴν μετέφερε τεμαχισμένη σὲ δύο ἀποτμήματα, τῶν ὁποίων δὲν ἀντελήφθη τὴν κοινὴ προέλευση, στὴν Συλλογή, ὅπου ἔλαβαν διαφορετικοὺς ἀριθμοὺς εὑρετηρίου. Ἐκεῖ ἐμελέτησε καὶ συνάρμοσε τὰ δύο ἀποτμήματα ὁ D. Feissel.

Πλάκα ἀπὸ μελανόφαιο σχιστόλισθο μὲ καμπύλη ἄνω ἀπόληξη, σὲ δύο τεμάχια ποὺ συγκολλήθηκαν μὲ τὴν φροντίδα τοῦ D. Feissel. Κοσμεῖται μὲ σταυρό ἄνω, ἀπὸ τὴν ἄνω καὶ δεξιὰ ἀπόληξη τοῦ ὁποίου φύονται κισσόφυλλα καὶ ἑκατέρωθεν τοῦ ὁποίου στέκουν δύο ἀντωπὰ περιστέρια. Δύο μικρότεροι σταυροὶ περιβάλλουν τὰ γράμματα τοῦ τελευταίου στίχου. Διαστάσεις: 0,85 x 0,295 x 0,048. Ἡ ἐπιγραφὴ μεταξὺ τοῦ ἄνω καὶ τῶν κάτω σταυρῶν. Ὕψος γραμμάτων: 0,02-0,03. Διάστιχα: 0,08.

Delacoulonche, «Berceau» 236, ἀρ. 8 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 48-49, ἀρ. 35· Cabrol - Leclercq, *DACL* IV 2 [1921] στ. 2111)· J. H. Mordtmann, *AM* 18 (1893) 416, ἀρ. 2 (ὡς ἀδημοσίευτη)· Feissel, *Recueil* 52-53, ἀρ. 40, πίν. 7 (Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 63)· Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 213-14, ἀρ. 55 και 216-17, ἀρ. 68/111.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

Μημόριον
Εὐτυχίδου
καὶ τῆς συν-
βίου αὐτοῦ
† Νίκης. †

Ἡ μὴ κατανόηση ὅτι πρόκειται γιὰ δύο τεμάχια τῆς ἴδιας πλάκας ὁδηγεῖ τὸν Τσαϊλακόπουλο σὲ λανθασμένες ἀναγνώσεις καὶ ἀστήρικτες ὑποθέσεις γιὰ τὴν ἑρμηνεία τοῦ κατώτερου ἀποτμήματος, ποὺ δὲν ἀναπαράγονται ἐδῶ. Στ. 3: Τὰ δύο πρῶτα γράμματα τοῦ στίχου ἔχουν σήμερα χαθεῖ λόγῳ ἀποκρούσεως τοῦ λίθου στὸ σημεῖο τῆς ρωγμῆς, ἔχουν δὲ χαραχθεῖ ἐκ νέου ἐπάνω στὸν γύψο.

303. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 1181. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1990 στὸν κιβωτιόσχημο τάφο Τ53 στὸ οἰκόπεδο τοῦ Β΄ Παιδικοῦ Σταθμοῦ (Ο.Τ. 250), στὸ νότιο νεκροταφεῖο τῆς ἄνω πόλεως (στὴν εἴσοδο ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη).

Πλάκα ἀπὸ σχιστόλιθο, ἀποκεκρουμένη ἄνω καὶ κάτω, ἀποτελούμενη ἀπὸ δύο συναρμόζοντα ἀποτμήματα. Διαστάσεις: 0,41 x 0,265 x 0,02-0,034. Ἐγχάρακτος σταυρὸς πλαισιούμενος ἀπὸ παραδείσια πτηνὰ ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή, ποὺ χαράχθηκε μὲ τὴν βοήθεια διπλῶν κανόνων. Ὕψος γραμμάτων: 0,02-0,04. Διάστιχα: 0-0,05.

Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 329, ἀρ. 982 καὶ πίν. 142.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

4ος – 5ος αἰ. μ.Χ.

πτηνό † *πτηνό*
Μημόριον
Εὐτύχονο–
ς κὲ τῆ(ς) συβ–
ίου αὐτοῦ
Τρυφένας·
κὲ Χαρμοσύ–
νη. *vacat*

Στ. 3: ΤΗΣΥΒ ὁ λίθος, ἀπὸ ἁπλογραφία. Στ. 7: *Χαρμοσύνη(ς)* Χρυσοστόμου, ὡς δεύτερο ὄνομα τῆς νεκρῆς. Τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι οἱ στίχοι 6 καὶ 7 εἶναι χαραγμένοι μὲ διαφορετικὰ γράμματα, πιθανώτατα ἐκ τῶν ὑστέρων, μαρτυρεῖ ὅτι πρόκειται γιὰ τρίτο πρόσωπο, τὸ ὁποῖο ἀναγράφεται στὴν ὀνομαστική, θεωρούμενη ὡς «φυσικὴ» πτώση.

Ὅπως παρατηρεῖ καὶ ἡ πρώτη ἐκδότρια, τὸ ὄνομα Εὐτύχων εἶναι ἀπὸ τὰ σπάνια παράγωγα τῆς συνηθέστατης αὐτῆς κατηγορίας ὀνομάτων καὶ μαρτυρεῖται γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Μακεδονία (ἀπαντᾶ στὴν Ἀττική –βλ. τὸ οἰκεῖο λῆμμα τοῦ *LGPN*– καὶ στὴν Εὔβοια [*IG* XII 9, 1144]). Τὸ ὄνομα Τρύφαινα μαρτυρεῖται κατὰ τὴν αὐτοκρατορικὴ περίοδο στὴν γειτονικὴ Βέροια (*EKM* Α΄ 367) καὶ τὴν Θεσσαλονίκη (*IG* X 2, 1, 573 καὶ 783· *SEG* 38 [1988] 302). Τὸ ὄνομα Χαρμοσύνη, τέλος, τῆς γνωστῆς κατηγορίας γυναικείων ὀνομάτων, ἀλλὰ καὶ δούλων, ἀπὸ ἀφηρημένες ἔννοιες τὰ ὁποῖα γίνονται δημοφιλῆ κατὰ τὴν ρωμαϊκὴ περίοδο στὴν Μακεδονία (βλ. O. Masson, *OGS* III 97 καὶ I 153· Argyro Tataki, *Tyche* 8 [1993] 190-93), ἀπαντᾶ στὴν Βέροια (*EKM* Α΄ 258). Ὁ τύπος ΤΡΥΦΕΝΑΣ ἐμβάλλει σὲ ἀμφιβολίες ὡς πρὸς τὴν θέση τοῦ τόνου: πρέπει νὰ ὑποτεθεῖ ἐπιβίωση διαλεκτικῆς κλίσεως, ὁπότε τονίζεται στὴν παραλήγουσα (*Τρυφένας*) ἢ πρώιμο παράδειγμα τῆς νεοελληνικῆς κλίσεως, ὁπότε τονίζεται στὴν προπαραλήγουσα (*Τρύφενας*);

304. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 230. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1971 στὸν Λόγγο, κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς ὑπονόμου τῆς παρόδου Α κοντὰ στὴν νότια πύλη τοῦ ἀρχαίου τείχους, καὶ μεταφέρθηκε στὴν Συλλογή.

Πλάκα ἀπὸ γαλαζοπράσινο σχιστόλιθο ἀποκεκρουμένη κατὰ τὰ πέρατα. Διαστάσεις: 0,57 x 0,465 x 0,035. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐπάνω ἀπὸ ἐγχάρακτο σταυρό. Ὕψος γραμμάτων: 0,062-0,069. Διάστιχα: 0,02-0,031.

Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα* 118-19, εἰκ. 134· τῆς ἰδίας, *ΑΕΜΘ* 21 (2007 [2010]) 59.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

Ἐνθάδε τό-
πος Ζήνωνο[ς]
καὶ Κάστας
τῶν πιστῶν.
†

Ἡ Χρυσοστόμου δημοσιεύει τὸ κείμενο χωρὶς διάκριση σὲ στίχους. Στ. 2: *Ζήνωνος* Χρυσοστόμου. Στ. 3: *καστὰς* Χρυσοστόμου.

Ὁ ὅρος *τόπος*, συνήθης γιὰ τὸν τόπο ταφῆς στὴν Μικρὰ Ἀσία καὶ τὴν Συρο-Παλαιστίνη, ἀπαντᾶ ἐδῶ γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Ἔδεσσα, μαρτυρεῖται δὲ σπάνια στὴν Μακεδονία γενικώτερα: *IG* X 2, 2, 401 (Λυχνιδός), *IG* X 2, 1, 608 (Θεσσαλονίκη).

Τὸ λατινικὸ γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιο Κάστα (castus = «ἁγνός») ἀπαντᾶ ἐδῶ γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Ἔδεσσα καὶ τὴν Μακεδονία γενικώτερα.

305. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 59 <88>. Ἐπισημάνθηκε ἀπὸ τὸν Struck τὸ 1898 στὸν ναὸ τῆς Ἁγίας Κυριακῆς στὸ Βαρόσι. Ἀπὸ τὸν ναὸ αὐτόν, ποὺ ἀνῆκε στὴν οἰκογένεια Ἰωάννου Σαλαμπάση, μεταφέρθηκε ἀργότερα στὴν Συλλογή, ὅπου τὴν ἐμελέτησε ὁ Feissel.

Ἀπότμημα πλάκας ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο ποὺ σώζει τμῆμα τῆς δεξιᾶς παρειᾶς. Διαστάσεις: 0,40 x 0,32 x 0,05. Διπλοὶ κανόνες ὁρίζουν τὰ διάστιχα. Ὕψος γραμμάτων: 0,024-0,038. Διάστιχα: 0,012-0,015.

A. Struck, *AM* 27 (1902) 314, ἀρ. 26 (μὲ κεφαλαῖα καὶ μεταγραφὴ σὲ πεζὰ μόνον τῶν στίχων 2-3) καὶ χειρόγραφο του ἄρθρου 22, ἀρ. 40· Feissel, *Recueil* 48, ἀρ. 32, πίν. 6 (Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 55 καὶ 70).

Πρβλ. Ἄννας Παναγιώτου, *Ἑλληνικὴ διαλεκτολογία* 3 (1992-93) 15 (γιὰ τὴν μορφὴ *δούσι*).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

[Μημόριον διαφ]ἐροντα
[----------]ΡΟΥ κ(αὶ) τῆς συμ-
[βίου αὐτοῦ Θ]έκλας καὶ Μηχαεί-
4 [λ· ἐὰν δέ τις] μετὰ τὴν τελ(ευτ)ὴν
[αὐτῶν τολ]μήσι αἰπανῦ-
[ξαι, λόγο]ν δούσι τοῦ Θε(οῦ). †

Στ. 1: Ἐπάνω ἀπὸ τὸ προτελευταῖο γράμμα ἴχνη καθέτου ποὺ πιθανῶς ἀνήκει σὲ σταυρό. CIONTA Struck, ποὺ στὸ χειρόγραφο μεταγράφει *[κοιμητήρια διαφέρ]οντα· [Μημόριον διαφ]ἐροντα* Feissel. Στ. 2-3: [---]ΙΟΥΚΤΗϹ ϹΥΜ ἀντιγράφει ὁ Struck καὶ προτείνει τὴν μεταγραφὴ *[---]ιου κ(αὶ) τῆς συμ[βίου Πρό]κλας· [τοῦ δεῖνα --]ρου κ(αὶ) τῆς συμ|βίου* Feissel, ποὺ προτείνει τὴν συμπλήρωση *[--- ἰατ]ροῦ*. Στ. 3-4: [.]ΚΛΑϹΚΜΗΧΑΕΙ ἀντιγράφει ὁ Struck καὶ προτείνει μεταγραφὴ *[Πρ]όκλας καὶ Μηχαεί[λου]· [βίου αὐτοῦ Θ]έκλας κ(αὶ) Μιχαεί[λ]* Feissel. Τὸ δεύτερο γράμμα καὶ

ἑπομένως τὸ ὄνομα τῆς Θέκλας εἶναι βέβαιο. Ὁ Struck ἢ μᾶλλον ὁ τυπογράφος του ἔχει τοποθετήσει τὸ σύμβολο τῆς συντομογραφήσεως τῆς λέξεως *καί* μεταξὺ τοῦ 3ου καὶ 4ου στίχου. Στ. 4: ὁ Struck στὸ δημοσιευμένο ἄρθρο του δὲν προτείνει καμμία συμπλήρωση, ἀλλὰ στὸ χειρόγραφό του παραθέτει τὴν μεταγραφὴ *[μ]ετὰ τὴν τελ(ευτ)ήν· [λ· ἐὰν δέ τις] μετὰ τὴν τελ(ευτ)ὴν* Feissel. Στ. 5: Στὴν μεταγραφὴ τοῦ κειμένου στὸ δημοσιευμένο ἄρθρο τοῦ Struck παραλείπονται ἡ ὁριζόντια γραμμὴ ἐπάνω ἀπὸ τὴν τελευταία λέξη τῆς ἐπιγραφῆς, καθὼς καὶ ὁ σταυρὸς μετὰ τὸ τελευταῖο γράμμα της, τὰ ὁποῖα ἐν τούτοις ἦσαν σημειωμένα στὸ χειρόγραφό του.

Γιὰ τὸν ὅρο *διαφέροντα*, βλ. ἀρ. **275**, ἀνωτέρω. Ἡ φωνητικὴ σύγχυση συνεπείᾳ τῆς στενώσεως τῶν μέσων φωνηέντων (βλ. στὸ σχετικὸ σημείωμα στὰ εὑρετήρια), στὴν ὁποία ὀφείλεται ἡ γραφὴ *δούσι* ἀντὶ *δώσ(ε)ι,* ὅσο καὶ συμβάλλει στὴν ἐξάπλωση τῆς συγχύσεως μεταξὺ τῆς γενικῆς καὶ δοτικῆς τῶν δευτεροκλίτων, ὅπως ἐδῶ, ὅπου, ἀντὶ τῆς ἀναμενόμενης δοτικῆς *τῷ Θεῷ* ὡς ἔμμεσο ἀντικείμενο τοῦ ρήματος *δίδωμι,* ἐμφανίζεται ἡ γενικὴ *τοῦ Θε(οῦ)* (γιὰ τὴν ὑποχώρηση τῆς δοτικῆς καὶ τὴν ὑποκατάστασή της ἀπὸ τὴν γενική, βλ. ἀρ. **208**, ἀνωτέρω). Ἡ συγκεκριμένη χριστιανικὴ ἀρά, δάνειο ἀπὸ κείμενο τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (*Π. Ῥωμ.* 14:12), παρουσιάζει μεγάλη διάδοση σὲ χριστιανικὰ ἐπιτύμβια (βλ. Feissel, *Recueil* σελ. 202), συνεχίζοντας τὴν μακρὰ προχριστιανικὴ παράδοση θρησκευτικῶν ἀπειλῶν ἀντὶ χρηματικῶν προστίμων (βλ. Strubbe, *Ἀραί* xi-xix, μὲ τὴν παλαιότερη βιβλιογραφία).

306. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1865 ἀπὸ τὸν ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνῖνο στὴν μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της.

Πλάκα (;) ἀποκεκρουμένη ἄνω ἀριστερά.

Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Ρούμελη* 216-17, ἀρ. 7, σημ. 1, πίν. 4 (Feissel, *Recueil* 39-40, ἀρ. 20· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 60 καὶ 65).

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

† † †
Μημόριον Θεο-
δοσίας διακόνου
καὶ Ἀσπηλίας
καὶ Ἀγαθοκλή-
ας παρθένον.

307. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1865 ἀπὸ τὸν ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνῖνο στὴν μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἐκεῖ εἶδε τὸ ἄνω ἀπότμημά της μὲ τὸν πρῶτο στίχο τοῦ κειμένου ὁ C. G. Curtis τὸ 1867, ὁ ὁποῖος σημειώνει ὅτι ἀνευρέθη μαζὶ μὲ ἄλλες τρεῖς ἐπιγραφὲς (ἀρ. **295**, ἀνωτέρω, **320** καὶ **343**, κατωτέρω) «ἐν τοῖς θεμελίοις τῆς Ἁγίας Τριάδος, τριπλῆς πάλαι οὔσης ἐκκλησίας». Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της.

Πλάκα (;) ἐλαφρῶς ἀποκεκρουμένη κατὰ τὴν κάτω δεξιὰ γωνία ἤδη τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀντωνίνου, μὲ ἐγχάρακτες παραστάσεις ἄνω ἀντωπῶν περιστερῶν ἑκατέρωθεν σταυροῦ καὶ κάτω σταυροῦ ἐντὸς κύκλου πλαισιούμενου ἀπὸ δύο πτηνὰ πρὸς τὰ ἀριστερά.

Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Ρούμελη* 220, ἀρ. 17, σημ. 1, πίν. 4 (N. Βέη, *AE* 1911, 107, ἀρ. 48· Feissel, *Recueil* 41, ἀρ. 22), ἀνεξάρτητα ὡς ἀδημοσίευτη τὸ ἄνω τμῆμα C. G. Curtis, *ΕΦΣΚ* ΙΖ΄ (1886) 158, ἀρ. Χ (πρβλ. καὶ ἀρ. ΧΙ), πίν. θ΄ Χ 1 (H. Leclercq, *DACL* IV 2 [1921] στήλ. 2113· Feissel, *Recueil* 41, ἀρ. 22 bis, ὅπου συσχετίζει τὴν δημοσίευση τοῦ Ἀντωνίνου μὲ ἐκείνην τοῦ Curtis· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 65).

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

πτηνό † *πτηνό*
† Μημόριον
Θεοδοσίας
κ(αὶ) Ἀσπιλίας
παρθένων.
†

Στ. 2: *Θεοδοτίας* μεταγράφει ἀπὸ τυπογραφικὸ λάθος ὁ Ἀντωνῖνος, τὸ ὁποῖο διορθώνει ὁ Βέης.

Γιὰ τὰ ἀνθρωπωνύμια, βλ. ἀρ. **306**, ἀνωτέρω. Γιὰ τὴν μνεία τῆς παρθενίας, πρβλ. ἀρ. **276**, ἀνωτέρω.

308. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 112. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1972 ἀπὸ τὸν Ἀ. Βαβρίτσα στὸν λαξευτὸ τάφο 4 στὴν θέση Γεφύρι Σαρὶ τῆς Ἔδεσσας.

Πλάκα ἀπὸ πρασινόφαιο σχιστόλιθο σὲ δύο τεμάχια ἐλλιπὴς ἄνω καὶ κάτω δεξιά. Διαστάσεις: 0,745 x 0,505 x 0,03. Διπλοὶ ὑπογραμμοί.

Feissel, *Recueil* 42, ἀρ. 24, πίν. 5 (Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 65).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

Μημ[όριον . . . [4-5]. .]Ϛ
κ(αὶ) Θεωδού(λ)ις παρ-
θένου.

Στ. 1: Ὁ Feissel παραλείπει στὴν μεταγραφὴ τὸ τελευταῖο γράμμα καὶ στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα ὑποθέτει πὼς ἴσως πρόκειται γιὰ ἄλφα· στὴν πραγματικότητα πρόκειται μᾶλλον γιὰ μηνοειδὲς σίγμα, πρὶν ἀπὸ τὸ ὁποῖο διακρίνεται ἴχνος ἀδιάγνωστου γράμματος. Στ. 2: Ὁ χαράκτης παρέλειψε τὸ λάμβδα.

Γιὰ τὶς παρθένους βλ. ἀρ. **276**, ἀνωτέρω.

309. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1865 ἀπὸ τὸν ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνῖνο στὴν μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἐκεῖ τὴν ἐμελέτησε ὁ Mordtmann τὸ 1893. Ἀργότερα ἐντοιχίσθηκε στὸν περίβολο τῆς μονῆς, ἀπὸ ὅπου τὴν ἀποτοίχισε τὸ 1960 ὁ Στ. Πελεκανίδης, ὁ ὁποῖος τὴν παρέδωσε πρὸς φύλαξη στὶς μοναχές. Ἔκτοτε χάνονται τὰ ἴχνη της. Οἱ ἔρευνες τῶν Κ. Γ. Σταλίδη καὶ D. Feissel ἀπέβησαν ἄκαρπες. Τὸ 1982 οἱ μοναχὲς ἀγνοοῦσαν ἀκόμη καὶ τὴν ὕπαρξή της. Ὅταν τὴν ἀποτοίχισε ὁ Πελεκανίδης ὁ λίθος ἦταν ἐλλιπὴς ἀριστερὰ καὶ δεξιά.

Κανεὶς ἀπ' ὅσους εἶδαν τὸν λίθο δὲν παραδίδει περιγραφὴ ἢ διαστάσεις του. Πρόκειται μᾶλλον περὶ στήλης.

Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Ρούμελη* 219, ἀρ. 14, σημ. 3, πίν. 4· J. H. Mordtmann, *AM* 18 (1893) 417, ἀρ. 4 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 395, ἀρ. 8)· Στ. Πελεκανίδη, *ΑΔ* 16 (1960) [1962] 226 καὶ πίν. 199ε, ὡς ἀδημοσίευτη (*BullEpigr* 1964, 245, ποὺ τὴν ταυτίζει μὲ τὴν ἔκδοση τοῦ Mordtmann· Σταλίδη, *Ἁγία Τριάδα* 72-73, ἀρ. 9· Feissel, *Recueil* 46-47, ἀρ. 30, πίν. 6· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 64 καὶ 68· Μαυρουδῆ, *Ἰατρικὴ προσωπογραφία* 628, ἀρ. 1).

Πρβλ. Pohl, *De Graecorum medicis publicis* 63, σημ. 56· *BullEpigr* 1946-1947, 38 (γιὰ τὸν ὅρο *ἱπποΐατρος*)· Κανατσούλη, *Προσωπογραφία* 562· Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχὴ της Β΄* 40, σημ. 20.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

†
Μημόριον Ἰορ-
δάνου ἱπποϊάτρου
καὶ τῆς συμβίου αὐ-
τοῦ Δημητρίας. †

Ὑπογραμμίζονται τὰ γράμματα τὰ ὁποῖα εἶχαν πλήρως ἢ ἐν μέρει χαθεῖ ὅταν ἀποτοίχισε καὶ φωτογράφησε τὴν ἐπιγραφὴ ὁ Πελεκανίδης. Στ. 1-2: *Ἰου[στί]νου* Πελεκανίδης καὶ Σταλίδης· ΙΟΡ|ΔΑΝΟΥ τὰ ἀπόγραφα τοῦ Ἀντωνίνου καὶ τοῦ Mordtmann, ὁ ὁποῖος σημειώνει καὶ τὰ διαλυτικὰ ἑκατέρωθεν τοῦ ἰῶτα. Στ. 4: Ὁ Ἀντωνῖνος ἀντιγράφει ΔΗΜΙΤΡΙΑΣ ἀλλὰ μεταγράφει *Δημητρίας*, παραλείπει δὲ τὸν σταυρὸ ποὺ ἀντέγραψε στὸν τελευταῖο στίχο ὁ Mordtmann.

Οἱ Robert (*BullEpigr* 1946-1947, 38) καὶ ὁ Feissel παραθέτουν σειρὰ μαρτυριῶν περὶ ἱππιάτρων ἀπὸ τὴν Πιερία (*CIG* 1953· πρβλ. γιὰ τὴν ἱππιατρικὴ στὴν Μακεδονία Μαυρουδῆ, *Ἰατρικὴ Προσωπογραφία* 627-33), ἀλλὰ καὶ τὶς Φθιώτιδες Θῆβες, τὴν Κίσσαμο τῆς Κρήτης, τὴν Νικόπολι τοῦ Ἴστρου, τὴν περιοχὴ τῆς Ἀκμονίας στὴν Φρυγία. Γιὰ τὸ ὄνομα Ἰορδάνης, βλ. ἀρ. **278**, ἀνωτέρω.

310. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1914 ἀπὸ τὸν Plassart στὴν αὐλὴ τῆς μονῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της. Ἔκτυπό της φυλάσσεται στὴν Γαλλικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν.

«Πλάκα ἀπὸ κυανὸ σχιστόλιθο πλάτους 0,41 μ., παρόμοια μὲ ἐκεῖνες ποὺ ἐπισημάνθηκαν ἤδη στὸν τόπο αὐτόν, φέρει τὴν ἑξῆς ἐπιτύμβια ἐπιγραφὴ μὲ ἐπιμελῶς χαραγμένα γράμματα [ὕψους] 0,04 καὶ 0,05 μ.» (Plassart).

A. Plassart, *BCH* 47 (1923) 188-89, πίν. 19 (*SEG* 2 [1924] 404· Feissel, *Recueil* 39, ἀρ. 19, πίν. 5· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 59).

Πρβλ. Tataki, *Roman Presence* 265, ἀρ. 281.96.

Φωτογραφία ἐκτύπου Γαλλικῆς Σχολῆς.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

†
Μημόριον
Ἰουλίου δια-
κόνου. †

Σχετικὰ μὲ ἄλλους Ἐδεσσαίους διακόνους καὶ τῶν δύο φύλων, βλ. ἀρ. **276**, ἀνωτέρω.

311. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 93. Ἀνακαλύφθηκε τυχαῖα στὶς 16 Ἰουλίου 1968 ὡς καλυπτήρια πλάκα σὲ δεύτερη χρήση τάφου λαξευμένου στὸν βράχο στὸ νότιο νεκροταφεῖο τῆς κάτω πόλεως (ἀγρὸς Ἰ. Ἀλιζώτη, κάτω ἀπὸ τὸ ἐργοστάσιο ἁμαξωμάτων Χατζῆ, θέση «Ἀλάνι») καὶ μεταφέρθηκε στὴν Συλλογή.

Πλάκα ἀπὸ ἀμαυρόφαιο σχιστόλιθο μὲ ἀετωματικὴ διαμόρφωση ἄνω καὶ στρογγυλὴ ὀπὴ κάτω, προφανῶς ἀπὸ δεύτερη χρήση. Στὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ διάζωμα μὲ ἀντωπὰ παγώνια ἑκατέρωθεν ἐγγεγραμμένου σταυροῦ. Διαστάσεις: 0,73 x 0,42 x 0,03. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὸ διάζωμα. Διακρίνονται οἱ ὑπογραμμοὶ ποὺ ὁρίζουν τοὺς στίχους. Ὕψος γραμμάτων: 0,018-0,033. Διάστιχα: 0,006-0,010.

Φ. Πέτσα, *Μακεδονικά* 15 (1975) 206 (Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 59-60).

Πρβλ. Φ. Πέτσα, *ΑΔ* 24 (1969) *Χρον*. [1970] 307 καὶ σχ. 14 (γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως) καὶ Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 58, σημ. 67 (μὲ τμῆμα τῆς ἐπιγραφῆς καὶ σχόλια γιὰ τὴν θέση εὑρέσεως).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

Μ η μ ό ρ ι ο ν
Ἰρηνικοῦ διακ(όνου) *νν*
κ(αὶ) τῆς συνβ(ίου) Βασιλίσ-
σης, μη(νὶ) Μαΐῳ ΙΕ, ἰνδ(ικτιῶνος) Ϝ.

Ἡ δημοσίευση τοῦ Πέτσα δὲν διακρίνει στίχους. Στ. 2: *Εἰρηνικοῦ* Πέτσας· *Διάκου* Πέτσας· ΔΙΑΚ^{ς} ὁ λίθος. Στ. 3-4: *καὶ τῆς συμβίου αὐτοῦ Βασιλίσσης* Πέτσας· Κ^{ς}ΤΗCCΥΝΒ^{ς}ΒΑCΙΛΙC|CΗC ὁ λίθος. Στ. 4: οἱ λέξεις μετὰ τὸ ὄνομα τῆς νεκρῆς παραλείπονται ἀπὸ τὸν Πέτσα. Τὸ δέλτα τῆς συντομογραφίας *ἰνδικτιῶνος* ἔχει χαραχθεῖ περίπου ὡς λατινικὸ μικρογράμματο d.

Γιὰ ἄλλες μνεῖες διακόνων καὶ τῶν δύο φύλων στὴν Ἔδεσσα, βλ. ἀρ. **276**, ἀνωτέρω. Γιὰ τὸ γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιο Βασίλισσα στὸν βόρειο ἑλληνικὸ χῶρο, βλ. *LGPN* IV 66.

312. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1865 ἀπὸ τὸν Ἀντωνῖνο στὴν μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της.

Πλάκα ἀποκεκρουμένη κάτω δεξιά.

Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Ρούμελη* 219-20, ἀρ. 16, σημ. 5, πίν. 4 (N. Βέη, *Glotta* 2 [1910] 124, σημ. 1· Feissel, *Recueil* 48-49, ἀρ. 33· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 69).

Πρβλ. G. N. Hatzidakis, *Glotta* 2 (1910) 300 (γιὰ τὸν ὅρο *διαφέροντα*)· N. Βέη, *AE* 1911, 101, ἀρ. 20 (γιὰ τὸν ὅρο *ὀθωνιακός*)· Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 40, σημ. 23.

5^{ος}-6^{ος} αἰ. μ.Χ.

❦ † ❦
Μημόριον δη-
αφέροντα Ἰω-
άννου ὀθωνια-
κοῦ καὶ τῆς συμ-
βίου αὐτοῦ Δα-
Μ̣ΗΙ[----------].

Στ. 5-6: ὁ Ἀντωνῖνος ἀντιγράφει ΔΑ|ΜΗΙ[-----] καὶ μεταγράφει *Δα|μη[---]* ἀλλὰ σημειώνει ὅτι τὸ πρῶτο γράμμα εἶναι ἴσως Λ· ὁ Feissel μεταγράφει Δα|μη[---] παραλείποντας τὸ τελευταῖο γράμμα, καὶ προτείνει *Δα|μη[ανῆς]*· τὸ ἀπόγραφο τοῦ Ἀντωνίνου δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἀπόδοση τῆς τελευταίας κάθετης κεραίας σὲ Α.

Γιὰ τὸν ἄκλιτο τύπο τῆς μετοχῆς *διαφέροντα*, βλ. ἀρ. **275**, ἀνωτέρω. Γιὰ τὴν ἑρμηνεία τῆς λέξεως *ὀθωνιακοῦ* ὁ Ἀντωνῖνος ἐδίσταζε μεταξὺ ἀνθρωπωνυμίου, ἐθνικοῦ καὶ ὀνόματος ἀγνώστου ἐπαγγέλματος. Ὁ Βέης τὴν ἐξέλαβε ὡς ἀνθρωπωνύμιο. Πρόκειται βέβαια γιὰ ὄνομα ἐπαγγέλματος ποὺ σημαίνει τὸν ὑφαντὴ ἢ τὸν ἔμπορο ὑφαντῶν. Οἱ Robert (*BullEpigr* 1962, 216) καὶ ὁ Feissel συγκεντρώνουν μαρτυρίες τοῦ ὅρου αὐτοῦ καθὼς καὶ τῶν συναφῶν *ὀθονοποιός, ὀθονιοπώλης, ὀθονιοπράτης*.

313. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 1995/2. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1995 ἀπὸ καλλιεργητὴ σὲ ἀγρὸ δυτικὰ τοῦ σύγχρονου ναϋδρίου τοῦ Ἁγίου Νικολάου στὸν Λόγγο.

Πλάκα ἀπὸ φαιοπράσινο σχιστόλιθο, σὲ δύο συγκολλημένα τμήματα, ἀποκεκρουμένη κατὰ τὴν περίμετρό της, ἰδιαίτερα δὲ διαγώνια ἀριστερὰ καὶ ἄνω δεξιά. Ἡ πρώτη ἐκδότρια

σημειώνει ὅτι εἶναι πιθανὸν νὰ ἀποτελοῦσε καλυπτήρια πλάκα τάφου. Διαστάσεις: 0,94 x 0,66 (ἄνω) - 1,21 (κάτω) x 0,055. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ κέντρο τῆς πλάκας, μὲ ἀπολεπίσεις στὴν ἐνεπίγραφη ἐπιφάνεια ποὺ ἐμφανίζονται σὲ πολλὰ σχιστολιθικὰ μνημεῖα τῆς Ἔδεσσας. Ὕψος γραμμάτων: 0,024-0,043. Διάστιχα: 0,02-0,025.

Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, *Τεκμήρια* 11 (2012) 120-23, εἰκ. 3 (*BullEpigr* 2014, 277).

Πρβλ. Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, *ΑΔ* 50 (1995) *Χρον*. [2000] 581 (συνθῆκες εὑρέσεως).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος - 6ος αἰ. μ.Χ.

Μημόριον
Ἰωάννου στρατιούτου
ἀτουαρίου τῶν Σεκονδανοῦ(ν)
καὶ τῆς μ̣ητρὸς αὐ(τοῦ).

Στ. 3-4: Εἶναι ἀβέβαιο ἐὰν ὁ χαράκτης λησμόνησε τὰ ἐλλείποντα γράμματα ἢ τὰ προσέθεσε γραπτῶς. Στ. 4: *μητρὸς* Χρυσοστόμου, ἀλλὰ ὁ χαράκτης ἐχάραξε μόνον μία κάθετη κεραία. Δεδομένου πάντως ὅτι στὰ ἤτα τῶν στ. 1 καὶ 4 χαράσσει πολὺ ἐπιφανειακὲς ὁριζόντιες κεραῖες, ἴσως πρόθεσή του ἦταν ἕνα συμπίλημα ΜΗ.

Ὁ Ἰωάννης ἦταν actuarius (ὑπεύθυνος ἐπιμελητείας) τῆς στρατιωτικῆς μονάδος τῶν Σεκουνδανῶν (γιὰ τοὺς ὁποίους βλ. ἀρ. **344**, κατωτέρω). Γιὰ ἄλλα ἐπιτύμβια μνημεῖα στρατιωτῶν στὴν Ἔδεσσα κατὰ τὴν ὕστερη ἀρχαιότητα, βλ. ἀρ. **294**, ἀνωτέρω.

Μεταξὺ τῶν δημωδῶν στοιχείων τῆς γλώσσας τοῦ σύντομου αὐτοῦ κειμένου, σημειώνονται ἰδίως ἡ ἀπόδοση *ἀτουάριος* ἀντὶ *ἀκτουάριος*, καθὼς καὶ οἱ τύποι *στρατιούτου* καὶ *Σεκονδανοῦν* (ὡς πρὸς τὴν γραφὴ τῆς γενικῆς πληθυντικοῦ) οἱ ὁποῖοι μαρτυροῦν τὴν σύγχυση τῶν φθόγγων /o/ καὶ /u/, συνεπείᾳ τῆς στενώσεως τῶν μέσων φωνηέντων (βλ. τὸ σχετικὸ σημείωμα στὰ εὑρετήρια). Ἡ ἀπόδοση τῆς δεύτερης συλλαβῆς τοῦ λατινικοῦ ὅρου Secundanus μὲ ὄμικρον σχετίζεται μὲ τὸ γενικώτερο ζήτημα τῆς μεταγραφῆς στὴν ἑλληνικὴ λατινικῶν κύριων ἢ μὴ ὀνομάτων στὶς ἐπιγραφὲς τῆς Μακεδονίας· βλ. Panayotou, *Langue* 400-401.

314. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1898 ἀπὸ τὸν Struck στὴν Ἔδεσσα. Ἔκτοτε χάνονται τὰ ἴχνη της.

Πλάκα ἀπὸ κυανὸ σχιστόλιθο. Διαστάσεις: 0,38 x 0,67 (Struck).

A. Struck, *AM* 27 (1902) 313, ἀρ. 25 (Feissel, *Recueil* 42, ἀρ. 23· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 57).

Πρβλ. Tataki, *Roman Presence* 479, ἀρ. 9.1.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

[Μημ]όριον
Καλιμέρας
κ(αὶ) Ἀκυλίνα[ς κ(αὶ)]
Ἀπαντίας
ἀ̣ειπαρθ̣ένο[ν].

Στ. 1: *κ(ὲ) Ἀκυλίνα[ς]* Struck· *κ(αὶ) Ἀκυλίνα[ς κ(αὶ)]* Feissel. Στ. 5: *ἀεὶ παρθένο[υ]* Struck· *ἀειπαρθένο[ν]* Feissel.

Συναφὲς πρὸς τὸ ὄνομα Καλημέρα εἶναι τὸ γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιο Καλημερία, τὸ ὁποῖο μαρτυρεῖται στὴν Βέροια (*EKM* Α΄ 251). Ἐκεῖ ἀπαντᾶ ἐπίσης, στὴν λατινικὴ μορφή του, καὶ τὸ ὄνομα Aquilina (*EKM* Α΄ 451). Τὸ γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιο Ἀπαντία ἐμφανίζεται γιὰ πρώτη φορά. Γιὰ τὴν μνεία τῆς παρθενίας στὶς χριστιανικὲς ἐπιγραφὲς τῆς Ἔδεσσας, βλ. **276**, ἀνωτέρω.

315. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1855 ἀπὸ τὸν Delacoulonche στὸν ἐξωτερικὸ τοῖχο τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς στὴν Ἔδεσσα. Ἔκτοτε χάνονται τὰ ἴχνη της καὶ ἡ ἐκκλησία δὲν ὑπάρχει πλέον.

Πλάκα ἀποκεκρουμένη δεξιὰ σύμφωνα μὲ τὸ σκαρίφημα τοῦ Delacoulonche. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ ἀρχικὰ τρεῖς σταυροὺς ἐκ τῶν ὁποίων τὴν ἐποχὴ τοῦ Delacoulonche σώζονταν μόνον δύο, καθὼς ὁ τρίτος ἦταν χαραγμένος στὸ ἀποκεκρουμένο τμῆμα τῆς πλάκας.

Delacoulonche, «Berceau» 238, ἀρ. 14, σκαρίφημα (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 49-50, ἀρ. 37· H. Leclercq, *Revue Bénédictine* 23 [1906] 92-94 [non vidimus]· S. Pétridès, *EchOr* 9 [1906] 96-98, μὲ βελτιώσεις· Γεωργιάδη, *Ἱστορία* 20, ἀρ. 4· Cabrol – Leclercq, *DACL* IV 2 [1921] στ. 2111, ἐνσωματώνοντας τὶς βελτιώσεις τοῦ Πετρίδη· Feissel, *Recueil* 36-37, ἀρ. 15, πίν. 4· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 56-58, 65, 69 καὶ 72).

Πρβλ. Ferguson, *Legal Terms* 9-10 καὶ 70, ἀρ. 37 (μὲ τμῆμα τοῦ κειμένου)· Ἄννας Παναγιώτου, *Ἑλληνικὴ διαλεκτολογία* 3 (1992-93) 15 (γιὰ τὴν μορφὴ *[κατα]βουλῆς*).

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

† † [†]
Μημόριον Κυπριανοῦ πρεσβ(υτέρου). Παντοκρά[τορ, μὴ]
οὐ ἀπολέσῃς ἡμᾶ(ς) μετὰ τῶν ἀ[νομιῶν]
ἡμῶν, ἀλλὰ ἐλέησον ἡμᾶς ὡς ὁ [πατὴρ τοῖς]
4 υἱοῖς αὐτοῦ πρεσβίαις καὶ εὐχαῖς π[άντων τῶν]
ἁγ(ί)[ων] ἀν(γ)έλων, προφητῶν, ἀπο[στόλων]
κ(αὶ) μαρτύρων τοῖς σοὶ ἀρέσασε[ι ἀπὸ]
[κατα]βουλῆς κόσμου ἀμ(ήν). *vacat*
8 Ἐνθάδε κεῖτε Ἰωάννης κ(αὶ) ἡ τούτο[υ γυνὴ --]
[-- ἀ]ναπαυσαμένη ἐν Χ(ριστ)ῷ μ[η(νὶ) ---].

Στ. 1: Ἡ λέξη *πρεσβ(υτέρου)* ἦταν χαραγμένη ἐπάνω ἀπὸ τὸν στίχο ἑκατέρωθεν τοῦ σταυροῦ ὡς ἐξῆς (κατὰ τὸ σκαρίφημα τοῦ Delacoulonche): ΠΡ † ΕΣΒΕ καὶ μεταγράφεται ὡς *πρεσβε[ίαις;]* ἀπὸ τοὺς Δήμιτσα καὶ Ferguson, *πρεσβευτοῦ* ἀπὸ Leclercq, *πρεσβ(υτέρου)* ἀπὸ Pétridès καὶ Feissel. Στ. 1-2: *Παντοκρά[τορος (;)] | οὐ ἀπολέσῃ* Δήμιτσας· *Παντοκρά[τορ], | οὐ ἀπολέσῃς* Leclercq· *Παντοκρά[τορ υἱὲ Θε]οῦ | [μὴ] ἀπολέσῃς* Pétridès· *Παντοκρά[τορ μὴ συ]|(ν)απολέσῃς* Feissel ἐπικαλούμενος τὴν τυπικὴ λειτουργικὴ ἔκφραση *μὴ συναπολέσῃς ἡμᾶς ταῖς ἀνομίαις ἡμῶν*· τὸ ἀπόγραφο ὅμως τοῦ Delacoulonche ἐμφανίζει καθαρὰ τὸ συμπίλημα ΟΥ στὴν ἀρχὴ τοῦ δεύτερου στίχου· μήπως *μὴ οὐ* ἀντὶ τοῦ ἀναμενόμενου *οὐ μή*; Στ. 2-3: ΑΠΟΛΕCΗCΗΜΑΜΕΤΑΤΩΝΑ τὸ ἀπόγραφο τοῦ Delacoulonche· *ἀπολέσῃ σῆμα μετὰ τῶν ἁγίων | ἡμῶν* Δήμιτσας καὶ Γεωργιάδης· *ἀπολέσῃς ἡμᾶ[ς] μετὰ τῶν ἀ[γαθῶν (;)] | ἡμῶν* Leclercq· *ἀπολέσῃς ἡμᾶ[ς] μετὰ τῶν ἀ[νομιῶν] | ἡμῶν* Pétridès καὶ Feissel. Στ. 3-4: ΩCC[---] | ΥΙΟΙC τὸ ἀπόγραφο τοῦ Delacoulonche· *ὡς | υἱο(ὺ)ς αὐτοῦ*

Δήμιτσας, Γεωργιάδης, Ferguson· *ὡς σ[οῦ (;)] | υἱοῖς (;) αὐτοῦ* Leclercq· *ὡς ὅ[ντας καὶ] | υἱο(ὺ)ς αὐτοῦ* ἢ *ὡς ἐ[ὐσεβεῖς | υἱο(ὺ)ς αὐτοῦ* Pétridès· *ὡς C[-----] | υἱοῖς αὐτοῦ* Feissel. Στ. 4-5: Π[----] | ΑΓΓ[. .]ΑΝΤΕΛΩΝΠΡΟΦΗΤΩΝΑΠΟ τὸ ἀπόγραφο τοῦ Delacoulonche· *π[άντων (;)] | ἀγγέλων [καὶ] προφητῶν ἀπο[----]* Δήμιτσας, Ferguson, Γεωργιάδης· *π[άντων] | ἁγ(ί)[ων], προφητῶν ἀποστόλων]* Leclercq· *π[άντων τῶν] | ἀγγέλων, προφητῶν, ἀπο[στόλων]* Pétridès· *π[άντων τῶν] | ἁγ(ί)[ων] ἀν(γ)έλων, προφητῶν ἀπο[στόλων]* Feissel. Στ. 6-7: ΚΜΑΡΤΥΡΩΝΤΟΙCCΟΙΑΡΕCΑCΕ[---] | [---]ΒΟΥΛΗCΚΟCΜΟΥ-ΑΜΝΑ τὸ ἀπόγραφο τοῦ Delacoulonche· *[-] μαρτύρων τοῖς σοὶ ἀρέσασ(ι)* Δήμιτσας, Γεωργιάδης, Leclercq· *τοῖς σοὶ ἀρέσασ[ιν ἀπὸ] | [κατα]βολῆς κόσμου. Ἀμ[ήν]*, Pétridès· *τοῖς σοι ἀρέσασε[ι ἀπὸ] | [κατα]βο<υ>λῆς κόσμου, ἀμ(ήν)* Feissel· ἡ γραφὴ [*κατα]βουλῆς* πρέπει ὅμως νὰ διατηρηθεῖ, διότι παρουσιάζει ἕνα ἀκόμη παράδειγμα τῆς στενώσεως τῶν μέσων φωνηέντων στὴν κοινὴ τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη· βλ. σχετικὸ σημείωμα στὰ εὑρετήρια. Στ. 8: *Ἐνθάδε κεῖτε(αι) Ἰωαννήισκη τοῦ το[--]* Δήμιτσας, Γεωργιάδης· *Ἐνθάδε κεῖτ(αι) Ἰωάννης κ(αὶ) ἡ τούτο[υ ἀδελφὴ* (ἢ *γυνὴ)]* Leclercq· *Ἐνθάδε κεῖτ[αι] Ἰωάννης κ[αὶ] ἡ τούτο[υ γυνὴ]* Pétridès· *Ἐνθάδε κεῖτε Ἰωάννης κ(αὶ) ἡ τούτο[υ γυνή --]* Feissel. Στ. 9: [---]ΝΑΠΑΥΣΑΜΕΝΗΕΝΧΩΜ[---] τὸ ἀπόγραφο τοῦ Delacoulonche· *[ἀ]ναπαυσαμένη ἐν Χριστῷ* Δήμιτσας, Γεωργιάδης, Ferguson· *ἀναπαυσαμένη ἐν Χριστῷ μ(άρτυρι (;))* Leclercq· *[ἀ]ναπαυσαμένη ἐν Χ(ριστ)ῷ μ[ηνὶ ----]* Pétridès *[... ἀ]ναπαυσαμένη ἐν Χ(ριστ)ῷ μ[η(νὶ)-----]* Feissel, ποὺ ὑποθέτει ὅτι στὰ κενὰ τοῦ ὀγδόου καὶ ἐνάτου στίχου ἦταν χαραγμένο τὸ ὄνομα τῆς νεκρῆς.

Στὸ καθαυτὸ κείμενο τῆς ἐπιτύμβιας ἐπιγραφῆς, ποὺ μνημονεύει τὸν ἰδιοκτήτη τοῦ τάφου πρεσβύτερο Κυπριανὸ καὶ τοὺς νεκροὺς Ἰωάννη καὶ τὴν γυναῖκα του, παρεμβάλλεται ἀπὸ τὸν πρῶτο ἕως καὶ τὸν ἕβδομο στίχο μία ἐπιθανάτιος δέηση μὲ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν λειτουργία, τὰ ὁποῖα σχολιάζει ἀναλυτικὰ ὁ Feissel.

Τὸ ὄνομα Κυπριανὸς εἶναι σπάνιο στὴν Μακεδονία, ἀλλὰ ἀπαντᾶ ἐπίσης στὴν Ἀμφίπολη (*LGPN* IV 205). Γιὰ τὶς μνεῖες πρεσβυτέρων στὶς ἐπιγραφὲς τῆς Ἔδεσσας, βλ. ἀρ. **297**, ἀνωτέρω.

316. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 88/2. Ἐντοπίσθηκε τὸ 1988 στὸν βόρειο τοῖχο τῆς νότιας πύλης τῆς κάτω πόλεως, ὅπου εἶχε ἀποτεθεῖ προφανῶς ἔπειτα ἀπὸ παλαιότερο καθαρισμὸ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου.

Στήλη ἀπὸ σχιστόλιθο, ἀποκεκρουμένη ἄνω καὶ κάτω. Διαστάσεις: 0,48 x 0,245 x 0,035. Ἐγχάρακτος σταυρὸς ἐπάνω ἀπὸ τὴν παράσταση. Ὕψος γραμμάτων: 0,02-0,035. Διάστιχα: 0,01-0,02.

Ἀναστασίας Χρυσοστόμου – Μύρινας Καλαϊτζῆ – Π. Πασχίδη, *Τεκμήρια* 12 (2013-2014) 46-47, ἀρ. 5, εἰκ. 8.

Φωτογραφία.

4ος - 5ος αἰ. μ.Χ.

†
Μημόριον
Μαρκ̣αιλίν-
ν ας.

Στ. 2: Ἡ φθορὰ τῆς ἐνεπίγραφης ἐπιφάνειας καθιστᾶ ἀβέβαιη τὴν ἀναγνώριση τῶν διαγώνιων κεραιῶν τοῦ κάππα.

Τὸ ὄνομα Μαρκελλίνα μαρτυρεῖται ἄλλη μία φορὰ στὴν Ἔδεσσα (ἀρ. **355**, κατωτέρω). Τὰ ἀρσενικὰ Μάρκελλος καὶ Μαρκελλῖνος, μαρτυροῦνται καὶ αὐτὰ ἴσως στὴν πόλη τῆς Ἔδεσσας (ἀρ. **317**, κατωτέρω), ὁπωσδήποτε ὅμως στὴν χώρα της, ὅπου ἀπαντᾶ καὶ τὸ ὄνομα γένους

Μαρκελλιανὸς (βλ. ἀρ. **385**, **387** καὶ **394**, κατωτέρω)· πρβλ. ἀρ. **407** καί **421** γιὰ δύο μαρτυρίες ἀπὸ τὴν γειτονικὴ Κύρρο.

317. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 60 <41>. Οἱ συνθῆκες εὑρέσεως τοῦ θραύσματος α΄ δὲν εἶναι γνωστές· τὸ θραῦσμα β΄ εἶχε ἐπισημανθεῖ ἤδη τὸ 1898 ἀπὸ τὸν Struck σὲ ἄγνωστο σημεῖο τῆς Ἔδεσσας.

Ἀπότμημα πλάκας ἀπὸ λευκὸ χονδρόκοκκο μάρμαρο ἀποκεκρουμένο ἀριστερά, ἄνω καὶ δεξιά, σὲ τέσσερα ἀποτμήματα, τὰ τρία συγκολλημένα (θρ. β΄) καὶ τὸ ἕνα (θρ. α΄) μὴ συναρμόζον. Διαστάσεις: θρ. α΄: 0,265 x 0,148 x 0,07· θρ. β΄: 0,305 x 0,165 x 0,065. Ὕψος γραμμάτων: 0,025-0,04. Διάστιχα: 0,012-0,02.

Χειρόγραφο ἄρθρου (*ΑΜ* 27 [1902]) A. Struck 23, ἀρ. 42 (μόνον θρ. β΄)· Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 215, ἀρ. 60/41.

Πρβλ. *ΚΑΑΣΕδ* 60.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

[† Τ]ύμβος[---------- Μα]ρκέ[λλου (;) -------]
[πρ]εσβ(υτέρου) [----------]ΕΗΓ[---------]
τῶν ἑ[αυτοῦ (;) τέκνων (;) ---]ΒΥΝΘΗ[------]
[---]ΟΝ[----------]ΤΩΝ ν [------].

Τὸ πλημμελὲς κείμενο τοῦ Τσαϊλακόπουλου ἔχει ὡς ἐξῆς: *[Τ]ύμβος Μαρκέ(λου)* | [---]ΕΣΒΕΟ[---]Γ[---] | [---]ΩΝ ΕΝ ΒΥΝΟ | [---]ΜΓΩΝ. Στ. 3, ἀριστερά: Ἀπὸ τὸ πρῶτο γράμμα τοῦ στίχου, διακρίνεται μόνον ὁ ἀκρεμόνας τῆς ὁριζόντιας κεραίας. Στ. 3, δεξιά: Ἀπὸ τὸ πρῶτο ὁρατὸ γράμμα τοῦ δεξιοῦ θραύσματος σώζεται μόνον ἡ κάτω δεξιὰ καμπύλη. Τὰ πρῶτα γράμματα τοῦ δεξιοῦ θραύσματος θὰ ἦσαν συμβατὰ μὲ τὴν συμπλήρωση *[πρέσ]βυν*, ἀλλὰ ἡ ἔνταξη τῆς λέξεως αὐτῆς στὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς δὲν εἶναι προφανής. Στ. 4: Τὸ σωζόμενο κενὸ κάτω ἀπὸ τὸν στίχο αὐτὸν δὲν εἶναι ἐπαρκὲς ὥστε νὰ βεβαιωθεῖ ὅτι δὲν εἶχε χαραχθεῖ ἄλλος στίχος.

Γιὰ τὸ ὄνομα Μάρκελλος καὶ τὰ παράγωγά του, βλ. ἀρ. **316**, ἀνωτέρω. Γιὰ τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἔδεσσας, βλ. ἀρ. **298**, ἀνωτέρω.

318. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1865 ἀπὸ τὸν ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνῖνο στὴν μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἔκτοτε χάνονται τὰ ἴχνη της.

«Πλάκα ἀπὸ φαιὸ μάρμαρο ἀποκεκρουμένη ἄνω» (Ἀντωνῖνος).

Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Ρούμελη* 213, ἀρ. 1, σημ. 1, πίν. 4 (Feissel, *Recueil* 38, ἀρ. 17· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 66).

Πρβλ. Ἄννας Παναγιώτου, *Ἑλληνικὴ διαλεκτολογία* 3 (1992-93) 16 (γιὰ τὴν μορφὴ *Δημητρίω*)· Ἰ. Ταβλάκη κ.ἄ., *ΑΕΜΘ* 17 (2003) 395-96 (γιὰ τὸ ὄνομα Μαρτύριος).

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

[Μη]μόριον
Μαρτυρίου πρ-
εσβ(υτέρου) καὶ Δημ-
ητρίω ἀναγν-
ώ(στου).

Τὸ ὄνομα Μαρτύριος ἀπαντᾶ κατὰ τὴν ὕστερη ἀρχαιότητα καὶ στὴν Βέροια (*EKM* Α΄ 425), τὴν Θεσσαλονίκη (*IG* X 2, 1, 701) καὶ τὴν Χαλκιδική (*SEG* 53 [2003] 65). Ἡ γραφὴ *Δημητρίω* ἀντὶ *Δημητρίου* ὀφείλεται στὴν ἀπὸ πολλῶν αἰώνων ἐπελθοῦσα ἰσοχρονία τῶν φωνηέντων καὶ στὴν σύμπτωση τῆς προφορᾶς τῶν φθόγγων /o/ καὶ /u/ συνεπείᾳ τῆς στενώσεως τῶν μέσων φωνηέντων στὴν κοινὴ τῆς Μακεδονίας· βλ. στὸ σχετικὸ σημείωμα στὰ εὑρετήρια.

Γιὰ ἄλλους πρεσβυτέρους στὴν Ἔδεσσα, βλ. ἀρ. **297**, ἀνωτέρω. Τὸ λειτούργημα τοῦ ἀναγνώστη μαρτυρεῖται σὲ πλῆθος χριστιανικῶν ἐπιγραφῶν τῆς Μακεδονίας.

319. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 119. Ἄγνωστες συνθῆκες εὑρέσεως.

Πλάκα ἀπὸ φαιὸ σχιστόλιθο, ἐλαφρὰ ἀποκεκρουμένη ἄνω ἀριστερὰ καὶ ἀπολεπισμένη ἀριστερὰ καὶ ἄνω. Διαστάσεις: 0,425 x 0,32 x 0,025. Ὕψος γραμμάτων: 0,03-0,035. Διάστιχα: 0,01.

Feissel, *Recueil* 46, ἀρ. 29, πίν. 6.

Πρβλ. *ΚΑΑΣΕδ* 119· Ἄννας Παναγιώτου, *Ἑλληνικὴ διαλεκτολογία* 3 (1992-93) 16 (γιὰ τὴν μορφὴ *[Μα]τρούνας*).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

4ος-5ος αἰ. μ.Χ.

[Μη]μόριον
[. . .]τιλιανοῦ
[στρ]ατιό(του) κ(αὶ) τῆς συ-
[βίου] αὐτοῦ
[Μα]τρούνας.

Ἴσως ὑπῆρχε σταυρὸς ἐπάνω ἀπὸ τὸν πρῶτο στίχο, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Feissel. Στ. 2: *[Βι]τιλιανοῦ* (Vitellianus) μεταγράφει ὁ Feissel, ἀλλὰ παρατηρεῖ ὅτι *[Κυν]τιλιανοῦ* ἢ *[Βιρ]γιλιανοῦ* θὰ ἦσαν ἐπίσης δυνατὲς συμπληρώσεις. Τὸ ὄνομα Κυντιλιανὸς φαίνεται πιθανώτερο, ἐὰν ληφθεῖ ὑπ' ὄψιν ὅτι στὸν –καίτοι λιγώτερο ἀκρωτηριασμένο– ἑπόμενο στίχο πρέπει νὰ συμπληρωθοῦν τρία γράμματα. Στ. 3-4: *συ|[μβ(ίου)]* Feissel, ἀλλὰ ἡ λέξη ἴσως χωρεῖ στὸ κενὸ καὶ χωρὶς νὰ συντμηθεῖ.

Γιὰ ἄλλα ἐπιτύμβια μνημεῖα στρατιωτῶν στὴν Ἔδεσσα κατὰ τὴν ὕστερη ἀρχαιότητα, βλ. ἀρ. **294**, ἀνωτέρω.

Τὸ γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιο Ματρώνα ἔχει συμπληρωθεῖ καὶ σὲ ἐπιγραφὴ τῶν Στόβων (Feissel, *Recueil* 231, ἀρ. 275 [*I. Stoborum* 266]). Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ στένωση τοῦ /o/ ποὺ ἀποτελεῖ συχνὸ φαινόμενο στὶς ἐπιγραφὲς τῆς Μακεδονίας τῶν ὕστερων χρόνων, τὸ ὁποῖο ἔχει ἀρχαιότατες ρίζες· βλ. στὸ σχετικὸ σημείωμα στὰ εὑρετήρια.

320. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 62 <117>. Μελετήθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν Curtis τὸ 1867 μαζὶ μὲ ἄλλες τρεῖς ἐπιγραφὲς (ἀρ. **295** καὶ **307**, ἀνωτέρω, καὶ **343**, κατωτέρω) στὰ θεμέλια τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ὁ Τσαϊλακόπουλος τὴν ἐντόπισε ἔξω ἀπὸ τὸ ναΰδριο τῆς Ἁγίας Κυριακῆς, τὸ ὁποῖο ἀνῆκε στὴν οἰκία τοῦ δημάρχου Κ. Σιβένα στὸ Βαρόσι, καὶ τὴν μετέφερε στὴν Ἀρχαιολογικὴ Συλλογή.

Ἄνω ἀπότμημα στήλης ἀπὸ ἀμαυρόφαιο σχιστόλιθο μὲ καμπύλη ἀπόληξη ἄνω καὶ ἀνάγλυφη παράσταση ἀμνῶν ἀντωπῶν ἑκατέρωθεν λατινικοῦ σταυροῦ καὶ θάμνων σὲ δεύτερο ἐπίπεδο. Διαστάσεις: 0,27 x 0,35 x 0,04. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση. Ὕψος γραμμάτων: 0,04 (Ο: 0,015). Διάστιχα: 0,01.

C. G. Curtis, *ΕΦΣΚ* ΙΖ΄ (1886) 158-59, ἀρ. 11, πίν. 8, 11.1 (Cabrol – Leclercq, *DACL* IV 2 [1921] στ. 2113)· Feissel, *Recueil* 56, ἀρ. 48, πίν. 9 (Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 64)· Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 215-16, ἀρ. 62/117.

Πρβλ. Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 40, σημ. 25.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

† Μημόριον Μ-
αύρου καπ̣[ή]–
[λου ---].

Στ. 1. ΜΗΜΟΝΙΟΝ Τσαϊλακόπουλος. Ὁ Feissel παρατηρεῖ ὅτι *καπ[ήλου]*, καίτοι ἡ πιθανώτερη, δὲν εἶναι ἡ μόνη δυνατὴ συμπλήρωση καὶ ὅτι δὲν θὰ μποροῦσε να ἀποκλεισθεῖ ἡ παρουσία τῆς λέξεως *καπ[ικλαρίου]*, παραφθορὰ τοῦ λατινικοῦ clavicularius (= «δεσμοφύλαξ»).

Τὸ ἀνθρωπωνύμιο Μαῦρος ἀπαντᾶ καὶ σ' ἄλλην ἐπιγραφὴ τῆς Ἔδεσσας (ἀρ. **295**, ἀνωτέρω).

321. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 92. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1970 στὸ Βαρόσι, στὸ οἰκόπεδο τῶν ἀδελφῶν Μπινούση.

Πλάκα ἀπὸ ἀμαυρόφαιο σχιστόλιθο, τῆς ὁποίας σώζεται τὸ ἄνω ἀριστερὸ μέρος. Διαστάσεις: 0,16 x 0,17 x 0,02. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τρεῖς σταυρούς. Ὕψος γραμμάτων: 0,01-0,02. Διάστιχα: 0,01.

Feissel, *Recueil* 56, ἀρ. 47, πίν. 9 (Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 64).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

† † †
Μημόριον [Μ]-
υρτίλλ[ας (;) κ]-
αὶ Βιχ̣[---].

Στ. 1-2: *[Μ]υρτίλλ[ας]* Feissel ἀλλὰ καὶ τὸ ἀρσενικὸ *[Μ]υρτίλλ[ου]*, ὄνομα ποὺ μαρτυρεῖται στὴν γειτονικὴ Πέλλα (πρβλ. *SEG* 47 [1997] 933), εἶναι ἐπίσης δυνατόν. Στ. 3: Τὸ δεύτερο ὄνομα δυνατὸν νὰ συμπληρωθεῖ ὡς *Βίκ[τωρος]*, *Βικ[τωρίας]* ἢ *Βικ[τωρίνου]*.

322. Ἀνακαλύφθηκε στὸν Λόγγο «χάριν τῆς οἰκοδομήσεως νέου νηματουργείου» (Π. Παπαγεωργίου), στὸ βόρειο νεκροταφεῖο τῆς κάτω πόλεως. Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της.

Μαρμάρινη ταφικὴ πλάκα (Παπαγεωργίου).

Π. Ν. Παπαγεωργίου, *Ἀλήθεια* 535 (10/2/1907) 1 (Νίγδελη, *Μελετήματα Παπαγεωργίου* 296-97) (Π. Ν. Νίγδελη, *Τεκμήρια* 7 [2002] 103-104, ἀρ. 8· *SEG* 52 [2002] 605· *BullEpigr* 2005, 331).

Πρβλ. Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 54, σημ. 38 (ἀκριβεῖς συνθῆκες εὑρέσεως).

5ος-6ος αἰ. μ.Χ. (;)

†
Μημόριον
Νηγέλλωνος
στρατιώτου
καὶ τῆς συνβίου
αὐτοῦ Λουκίλας.

Τὸ ὄνομα Νηγέλλων, ἀμάρτυρο ἀλλοῦ μὲ αὐτὴν τὴν μορφή, προέρχεται, ὅπως ἐξηγοῦν οἱ Παπαγεωργίου καὶ Νίγδελης, ἀπὸ τὸ nigellus, ὑποκοριστικὸ τοῦ niger. Γιὰ ἄλλα ἐπιτύμβια μνημεῖα στρατιωτῶν στὴν Ἔδεσσα κατὰ τὴν ὕστερη ἀρχαιότητα, βλ. ἀρ. **294**, ἀνωτέρω.

323. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 51 <110>. Ἦλθε τυχαῖα στὸ φῶς σὲ παλαιοχριστιανικὸ νεκροταφεῖο τὸ 1955.

Πλάκα ἀπὸ ἀμαυρόφαιο σχιστόλιθο ἀποκεκρουμένη κάτω ἀριστερά. Διαστάσεις: 0,40 x 0,37 x 0,04. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τρεῖς σταυροὺς ἐναλλασσόμενους μὲ δύο κισσόφυλλα. Διακρίνονται οἱ ὑπογραμμοὶ ποὺ ὁρίζουν τοὺς στίχους. Ὕψος γραμμάτων: 0,035-0,04. Διάστιχα: 0,007.

BCH 80 (1956) 316· Feissel, *Recueil* 53, ἀρ. 41, πίν. 8 (Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 63)· Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 208, ἀρ. 30/110 (μὲ λάθη στὸ κείμενο καὶ στὴν κατανομὴ τοῦ κειμένου σὲ στίχους, τὰ ὁποῖα δὲν σημειώνονται στὸ ὑπόμνημα).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

† ❦ † ❦ †
Μημόριον Νι-
κάνδρου κὲ τῆς
συνβίου αὐτοῦ
Φιλήτης.

Σὲ ὅλα τὰ νῦ τῆς ἐπιγραφῆς ἡ διαγώνια κεραία εἶναι χαραγμένη ἀβαθῶς.

Ν(ε)ίκανδρος εἶναι παραδοσιακὸ ἀνθρωπωνύμιο, ποὺ ἐπιβιώνει καὶ σ' ἄλλη μία χριστιανικὴ ἐπιγραφὴ τῆς Ἔδεσσας (βλ. ἀρ. **351**, κατωτέρω). Ἂν καὶ τὸ θηλυκὸ ἀνθρωπωνύμιο Φιλήτη ἐμφανίζεται ἐδῶ γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Ἔδεσσα, ἡ ἀντίστοιχη ἀρσενικὴ μορφὴ Φίλητος μαρτυρεῖται δύο φορὲς κατὰ τὴν αὐτοκρατορικὴ περίοδο (ἀρ. **181** καὶ **231**, ἀνωτέρω).

324. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 46. Ἀνεσύρθη μεταπολεμικῶς ἀπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στὸ Βαρόσι.

Ἄνω δεξιὸ ἀπότμημα πλάκας ἀπὸ ὑπόφαιο μάρμαρο μὲ ἐγχάρακτη παράσταση ἄνω ἀντωπῶν παγωνιῶν ἑκατέρωθεν χριστογράμματος ποὺ ἔχει δεξιὰ καὶ ἀριστερά του τὰ γράμματα ἄλφα καὶ ὠμέγα. Τὰ παγώνια πλαισιώνονταν ἀπὸ φυτικὸ διάκοσμο ἐκ τῶν ὁποίων μόνον ὁ δεξιὸς σώζεται. Διαστάσεις: 0,215 x 0,275 x 0,075. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση. Ἐγχάρακτοι κανόνες ὁρίζουν το πλαίσιο τῆς παραστάσεως καὶ τῶν στίχων πλὴν τοῦ τελευταίου. Ὕψος γραμμάτων: 0,014-0,022. Διάστιχα: 0,016.

Feissel, *Recueil* 33-34, ἀρ. 12, πίν. 9 (Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 55-56).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

4ος αἰ. μ.Χ. (;)

πτηνό Α ☧ Ω *πτηνό*
[Χαίροι]ς Νικάσιε τέκνον ἡ-
[μέτερ]ον : χέρετε κὲ ὑμῖς
[φίλοι (;)] ⸢πατέρες ἐν Χ(ριστ)ῷ⸣. :

Στ. 1: Ἡ σχεδὸν ὁριζόντια γραμμὴ ποὺ συνδέει τὸ τρίτο καὶ τέταρτο σωζόμενο γράμμα φαίνεται νὰ σχηματίζει ἕνα ἦτα σὲ συμπίλημα μὲ τὸ κάππα, ἀλλὰ πρόκειται μᾶλλον γιὰ συνήθη διακοσμητικὴ ἕνωση τοῦ ἰῶτα μὲ τὸ ἑπόμενο γράμμα. Στ. 3 καὶ 4: Τὸ δίστιγμο μετὰ τὴν πρώτη λέξη τοῦ δεύτερου καὶ τὴν τελευταία τοῦ τρίτου στίχου φαίνεται νὰ ἐπέχουν θέση σημείου στίξεως. Στ. 3: Τελεία ἐπάνω ἀπὸ τὸ ὕψιλον. Στ. 4: Τὰ ἐντὸς παρενθέσεως γράμματα συντομογραφοῦνται ὅπως δηλώνει ἡ ὁριζόντια γραμμὴ ἐπάνω ἀπὸ τὸ χῖ καὶ τὸ ὠμέγα.

Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Feissel, τὸ ἐπιτύμβιο κείμενο ἔχει τὴν συνήθη σὲ ἀνάλογα προχριστιανικὰ μνημεῖα μορφὴ διαλόγου μεταξὺ τῶν γονέων τοῦ νεκροῦ, ποὺ ἀπευθύνουν τὸν πρῶτο χαιρετισμό, καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ Νικασίου, ὁ ὁποῖος τοὺς ἀντιχαιρετίζει. Γιὰ ἀνάλογο τύπο χριστιανικοῦ χαιρετισμοῦ, πρβλ. *ΕΚΜ* Α΄ 436. Τὸ ὄνομα Νικάσιος μαρτυρεῖται γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Μακεδονία.

325. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1898 ἀπὸ τὸν A. Struck στὸ «παρεκκλήσιο τοῦ Ἁγίου Ἀρχαγγέλου». Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της.

«Ἐπιτύμβια στήλη ὕψους 0,57, πλάτους 0,27» (Struck).

A. Struck, *AM* 27 (1902) 313, ἀρ. 23 καὶ χειρόγραφο τοῦ ἄρθρου 21-22, ἀρ. 39 (Feissel, *Recueil* 30-31, ἀρ. 8· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 54).

Πρβλ. Tataki, *Edessa* 32, ἀρ. 24 καὶ 61, ἀρ. 226 καὶ 228.

3ος αἰ. μ.Χ.

Ξανθίᾳ τῷ
γ(λ)υκυτά-
τῳ πατρὶ
Ξάνθιππος κα[ὶ]
Ἄνθυλλα μν[εί]-
[ας] χάριν. Ζή(σ)ῃ(ς)
ἐν Θε(ῷ).

Στ. 1: ΞΑΝΟΙΑ τὸ ἀπόγραφο τοῦ Struck, τὸ ὁποῖο μεταγράφει *Ξανθία*, καθὼς δὲν σημειώνει τὰ ὑπογεγραμμένα ἰῶτα. Στ. 2-3: ΓΑΥΚΥΤΑ|ΤΩ τὸ ἀπόγραφο τοῦ Struck, τὸ ὁποῖο μεταγράφει *γ(λ)υκυτά/τω*. Στ. 5: ΑΝΘΥΛΛΑ τὸ ἀπόγραφο τοῦ Struck, χωρὶς κενὴ θέση γράμματος στὴν ἀρχὴ τοῦ στίχου, ἀλλὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ γιὸς τοῦ νεκροῦ Ξάνθιππος φέρει ὄνομα παράγωγο ἐκείνου τοῦ πατέρα του, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ γεγονὸς ὅτι στὸν ἑπόμενο στίχο ὁ λίθος εἶναι ἐλλιπὴς ἀριστερά, ὑποβάλλει τὴν ὑπόνοια ὅτι καὶ τὸ ὄνομα τῆς θυγατέρας του ἴσως εἶχε ἀνάλογο σχηματισμό: *[Ξ]άνθυλλα* (;). Στ. 6-7: ΖΗΗΙ|ΕΝΘΕΜΙ τὸ ἀπόγραφο τοῦ Struck, τὸ ὁποῖο μεταγράφει *ζ(ῶ)ν|[τες] ἐνθέμι[ον]· ζή(σ)ῃ(ς)/ἐν Θε(ῷ)* Feissel.

Γιὰ τὴν φράση *ζήσῃς ἐν Θεῷ* καὶ τὴν χρονολόγηση τῶν σχετικῶν ἐπιγραφῶν, βλ. ἀρ. **301**, ἀνωτέρω). Ξανθίας ὀνομάζεται ὁ νεκρὸς καὶ σὲ ἄλλη πρώιμη χριστιανικὴ ἐπιγραφὴ τῆς Ἔδεσσας (ἀρ. **218**, ἀνωτέρω). Τὸ γνωστὸ ἀπὸ ἄλλες περιοχὲς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου ὄνομα Ἄνθυλλα μαρτυρεῖται γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Μακεδονία (ἐφ' ὅσον βέβαια αὐτὴ εἶναι ἡ ὀρθὴ ἀνάγνωση).

326. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 56 <61>. Ἀνευρέθη προπολεμικῶς ἀπὸ τὸν Ν. Τσαϊλακόπουλο σὲ «βυζαντινὸ» τάφο τοῦ Α΄ Προσφυγικοῦ Συνοικισμοῦ Ἐδέσσης καὶ μεταφέρθηκε στὴν Συλλογή.

Πλάκα ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο. Διαστάσεις: 0,66 x 0,38 x 0,08. Ἡ ἐκτέλεση τῆς ὀκτάστιχης ἐπιγραφῆς ἔχει προετοιμασθεῖ μὲ τὴν χάραξη ἐννέα διπλῶν κανόνων. Ὕψος γραμμάτων: 0,023-0,038. Διάστιχα: 0,016-0,024.

Feissel, *Recueil* 32, ἀρ. 10, πίν. 3 (Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 55)· Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 214, ἀρ. 56/61 (μόνον μὲ κεφαλαῖα).

Πρβλ. Tataki, *Edessa* 49, ἀρ. 142· 62, ἀρ. 230-231 καὶ 76, ἀρ. 315.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

3ος – 4ος αἰ. μ.Χ.

Χαριδημία τῷ
γλυκυτάτῳ
ἀνδρὶ Ὀλυμπί-
ῳ κὲ τὰ τέκνα
Ὀλυμπιὰς καὶ
Κασ(ά)νδρα μν-
ίας χα<ί>ριν. Ζή-
σῃς ἐν Θεῷ.

Στ. 6: ΚΑΣΑΝΔΡΑΣ ὁ Τσαϊλακόπουλος, ὁ ὁποῖος μεταφέρει στὸν ἕβδομο τὰ δύο τελευταῖα γράμματα τοῦ ἕκτου στίχου· *Κασάνδρα* Feissel· ΚΑΣΛΝΔΡΑ ὁ λίθος. Στ. 7: ΧΑΡΙΝ Τσαϊλακόπουλος· *χά<ι>ριν* Feissel· ΧΑΙΡΙΝ ὁ λίθος, προφανῶς πρόκειται περὶ λάθους, λόγῳ συγχύσεως τῆς στερεοτυπικῆς φράσεως *μνείας χάριν* μὲ τὸν χαιρετισμὸ στὸν νεκρό.

Μόνον ἡ τελικὴ εὐχή, γιὰ τὴν ὁποία βλ. ἀρ. **218** ἀνωτέρω, ἀποκαλύπτει τὸν χριστιανικὸ χαρακτῆρα ἑνὸς κειμένου πού, κατὰ τὰ ἄλλα, ἀκολουθεῖ ἐπακριβῶς τὸ παραδοσιακὸ τυπικὸ τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων καὶ τὸ παραδοσιακὸ ὀνοματολόγιο τοῦ νεκροῦ καὶ τῆς οἰκογένειάς του.

327. Ἀρχαιολογικὸς χῶρος Λόγγου, κατὰ χώραν. Ἐπισημάνθηκε κατὰ τὶς ἀνασκαφὲς τοῦ 1981, 100 μ. δυτικὰ τῆς νότιας εἰσόδου τῆς κάτω πόλεως, στὴν βορειοδυτικὴ γωνία τοῦ δαπέδου βυζαντινῆς οἰκίας στὸν Λόγγο.

Πλάκα ἀπὸ ἀμαυρόφαιο σχιστόλιθο ἀποκεκρουμένη κατὰ τὴν ἀριστερὴ κάτω γωνία, μὲ φθαρμένη τὴν ἐπιφάνεια κατὰ τὴν δεύτερη χρήση στὸ δάπεδο οἰκίας. Διαστάσεις: 0,63 x 0,33. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ ἄνω μέρος τῆς πλάκας. Ὕψος γραμμάτων: 0,02-0,025 (Ξ=0,03). Διάστιχα: 0,007-0,015.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

Μημόρι̣[ον δια]-
φέροντα [Ἁρ]-
μονήας καὶ Εὐ-
δοξήας.

Στ. 2-3: Συμπλήρωση τοῦ D. Feissel (per litteras).

Γιὰ τὸν τύπο *διαφέροντα*, βλ. ἀρ. **275**, ἀνωτέρω. Τὸ ὄνομα Εὐδοξία ἀπαντᾶ καὶ σ' ἄλλην ὕστερη ἐπιγραφὴ τῆς Ἔδεσσας (βλ. ἀρ. **296**, ἀνωτέρω)· τὸ ὄνομα Ἁρμονία στὴν Μακεδονία ἀπαντᾶ μόνον στὴν Ἐλίμεια (βλ. τὸ οἰκεῖο λῆμμα τοῦ *LGPN* IV)· πρβλ. τὸ ἀρσενικὸ Ἁρμόνιος (ἀρ. **595**, κατωτέρω).

328. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 286. Ἀνευρέθη ἀπὸ τὴν Μαρία Σιγανίδου τὸ 1976 στὸν τάφο Γ΄, στὸ οἰκόπεδο Χρ. Λούση, στὴν ὁδὸ Πυθαγόρα 8 (ΟΤ 174 Α).

Πλάκα ἀπὸ ἀμαυρόφαιο σχιστόλιθο ἀπολεπισμένη σὲ διάφορα σημεῖα. Ἡ πρόσθια ἐπιφάνεια εἶναι ἀποκεκρουμένη κυρίως κάτω δεξιὰ καὶ ἀριστερά. Διαστάσεις: 0,89 x 0,32 x 0,03. Ἡ ἐπιγραφή, στὸ ἄνω μέρος τῆς πλάκας, πλαισιώνεται ἀπὸ τρεῖς ἐγχάρακτους σταυρούς. Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ ἐγχάρακτο παγώνι μεταξὺ δύο σταυρῶν. Ὕψος γραμμάτων: 0,033-0,0595. Διάστιχο: 0,005-0,034.

Μαρίας Καραμανώλη-Σιγανίδου, *ΑΔ* 31 (1976) *Χρον*. [1984] 255 (H. Catling, *AR* 1984-1985,

45· Feissel, *Recueil* 57, ἀρ. 50, πίν. 9· *SEG* 34 [1984] 635· *BullEpigr* 1987, 663· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 64).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

†
† Μημόριον
Παραμόνας. †
† *πτηνό* †

Εἶναι ἀξιοπαρατήρητο ὅτι τὸ ἀνθρωπωνύμιο διατηρεῖ τὴν διαλεκτική του μορφή.

329. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 1175. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1990 στὸν καμαροσκεπῆ τάφο Τ23 στὸ οἰκόπεδο τοῦ Β΄ Παιδικοῦ Σταθμοῦ (Ο.Τ. 250), στὸ νότιο νεκροταφεῖο τῆς ἄνω πόλεως (στὴν εἴσοδο ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη)· στὸν ἴδιο τάφο ἀνακαλύφθηκε καὶ ἡ ἀρ. **297**, ἀνωτέρω.

Ἄνω ἀπότμημα σχιστολιθικῆς πλάκας, ποὺ διατηρεῖ τμῆμα τῆς ἀρχικῆς δεξιᾶς ἐπιφάνειας τοῦ μνημείου. Διαστάσεις: 0,305 x 0,29 x 0,035. Ἐγχάρακτος σταυρὸς πλαισιούμενος ἀπὸ παραδείσια πτηνὰ στὴν πρόσθια ὄψη, ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή· ἐγχάρακτος σταυρὸς καὶ στὴν ὀπίσθια ὄψη. Ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει χαραχθεῖ μὲ τὴν βοήθεια ἀβαθῶν ὑπογραμμῶν. Ὕψος γραμμάτων: 0,033-0,037 (Ο: 0,02-0,03). Διάστιχα: 0,005-0,01.

Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 323, ἀρ. 951.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος – 6ος αἰ. μ.Χ.

πτηνό † *πτηνό*
[Μη]μόριον
[Πα]ύ̣λου οἰ–
[κο]δ̣όμου.

Γιὰ ἄλλα δύο ἐπιτύμβια οἰκοδόμων ἀπὸ τὴν Ἔδεσσα, βλ. ἀρ. **295**, ἀνωτέρω, καὶ **337**, κατωτέρω.

330. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 1154. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1990 σὲ κτιστὴ κατασκευὴ στὸ οἰκόπεδο τοῦ Β΄ Παιδικοῦ Σταθμοῦ (Ο.Τ. 250), στὸ νότιο νεκροταφεῖο τῆς ἄνω πόλεως (στὴν εἴσοδο ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη), σὲ δεύτερη χρήση ὡς οἰκοδομικὸ ὑλικό.

Πλάκα ἀπὸ σχιστόλιθο, ἀποκεκρουμένη ἀριστερὰ καὶ κάτω, καὶ κομμένη ἄνω καὶ δεξιὰ γιὰ τὴν δεύτερη χρήση. Διαστάσεις: 0,56 x 0,255 x 0,06. Ἐγχάρακτος ἰσοσκελὴς σταυρὸς πλαισιούμενος

ἀπὸ κισσόφυλλα ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή, καὶ δύο ἀκόμη διακοσμητικὰ ἐγχάρακτα κισσόφυλλα κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή. Ὕψος γραμμάτων: 0,03-0,035 (Ο: 0,025). Διάστιχα: 0-0,005.

Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 330, ἀρ. 985.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

3ος – 4ος αἰ. μ.Χ.

❦ † ❦
[Μ]ημόριο[ν]
[Παύ]λου [καὶ]
[Γλ]αύκας.
❦ ❦

Στ. 7: *[Μη]μόριο[ν]* Χρυσοστόμου, διακρίνεται ὅμως ἡ δεξιὰ ἀπόληξη τοῦ ἦτα. Στ. 3: Ἀπὸ τὸ τελευταῖο γράμμα διακρίνεται μόνον ἕνα μικρὸ ἴχνος τῆς συμπλοκῆς τῶν δύο ἄνω κεραιῶν.

Τὸ ὄνομα Γλαύκα μαρτυρεῖται καὶ στὴν Λευκόπετρα (*I. Leukopétra* 134). Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ διατήρηση τῆς διαλεκτικῆς καταλήξεως.

331. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 97/45. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως, βλ. ἀρ. ***333***, κατωτέρω.

Πλάκα ἀπὸ σχιστόλιθο συναποτελούμενη ἀπὸ δύο συναρμόζοντα καὶ συγκολλημένα τεμάχια, ἐλλιπὴς καθ' ὅλες τὶς πλευρές, ἂν καὶ διατηρεῖ τμῆμα τῆς ἀρχικῆς ἄνω ἐπιφάνειας. Διαστάσεις: 0,30 x 0,265 x 0,02. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ ἐγχάρακτο σταυρό. Ὕψος γραμμάτων: 0,03-0,035. Διάστιχα: 0,006-0,01.

Ἀναστασίας Χρυσοστόμου – Μύρινας Καλαϊτζῆ – Π. Πασχίδη, *Τεκμήρια* 12 (2013-2014) 56-57, ἀρ. 13, εἰκ. 19.

Φωτογραφία.

5ος αἰ. μ.Χ.

†
Μημόριον
Πολυγιρ[---]
ΓΑΛ[--------]
Ḷ̣CC[.][----]

Στ. 4: Κατὰ σειράν: ἄνω τμῆμα δεξιᾶς διαγώνιας κεραίας, δύο μηνοειδῆ γράμματα, ἄλλο ἄνω τμῆμα δεξιᾶς διαγώνιας κεραίας, ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ἀνήκει σὲ τριγωνικὸ γράμμα ἢ ὕψιλον.

Στὸν δεύτερο στίχο ἀναγνωρίζεται τὸ σπάνιο ὄνομα Πολύγηρος ἢ Πολυγήριος, ποὺ ἀπαντᾶ στὴν Ἀττικὴ καὶ τὴν Μικρὰ Ἀσία (*IG* II^2 2235· Janin, *Églises* 195, σημ. 5· *BullEpigr* 2014, 564).

332. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 282. Περισυνελέγη τὸ 1975 ἀπὸ τὴν Δήμητρα Μαρίνου σὲ ἀπορρίματα στὴν θέση Ζήση στὴν Ἔδεσσα.

Πλάκα ἀπὸ ἀμαυρόφαιο σχιστόλιθο, ἐλλιπὴς κάτω. Διαστάσεις: 0,385 x 0,315 x 0,025. Ἡ ἐπιγραφὴ πλαισιώνεται ἄνω καὶ κάτω ἀπὸ ἐγχάρακτους σταυρούς. Διπλοὶ κανόνες ὁρίζουν τοὺς στίχους καὶ τὸν ἄνω σταυρό. Ὕψος γραμμάτων: 0,02-0,04. Διάστιχα: 0,005-0,020.

Feissel, *Recueil* 53, ἀρ. 42, πίν. 8 (Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 63).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος–6ος αἰ. μ.Χ.

†
Μημόριον
Ῥωμανοῦ καὶ
τῆς συνβίου αὐ-
τοῦ Εὐφιμίας.
†

333. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 97/41. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1997 στὸ βόρειο νεκροταφεῖο τῆς κάτω πόλεως, στὸν ἀγρὸ Μπουμπαρᾶ (Ο.Τ. 620), στὴν περιοχὴ τοῦ Ἐκκλησιοχωρίου. Τὰ τέσσερα τεμάχια τῆς ἐπιγραφῆς, ὅπως καὶ ἡ ἐπιγραφὴ ἀρ. **331**, ἀνωτέρω, εἶχαν ἐπαναχρησιμοποιηθεῖ σὲ ἀγροτικὸ κτίσμα ἀκριβῶς ἐπάνω ἀπὸ τοὺς τάφους. Τεσσαρακοντανούμιο τοῦ 6ου αἰ. μ.Χ. μεταξὺ τοῦ κτίσματος καὶ τῶν τάφων ἀποτελεῖ ἀσφαλῆ terminus ante quem γιὰ τὴν χρονολόγηση τῶν τάφων καὶ τῆς ἐπιγραφῆς.

Στήλη ἀπὸ σχιστόλιθο συναποτελούμενη ἀπὸ τέσσερα συναρμόζοντα καὶ συγκολλημένα τεμάχια, ἐλλιπὴς κάτω καὶ μὲ ἐπιφανειακὲς ἀπολεπίσεις. Διαστάσεις: 0,51 x 0,33 x 0,06. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ σταυρὸ μὲ ἐγχάρακτα ἀντωπὰ περιστέρια ἑκατέρωθεν. Ὕψος γραμμάτων: 0,03. Διάστιχα: 0,01-0,024.

Ἀναστασίας Χρυσοστόμου – Μύρινας Καλαϊτζῆ – Π. Πασχίδη, *Τεκμήρια* 12 (2013-2014) 55-56, ἀρ. 12, εἰκ. 18.

Φωτογραφία.

5ος αἰ. μ.Χ.

πτηνό † *πτηνό*
Μημόριον
Σεβίρας καὶ τῆς
θυγατρός αὐ-
τῆς Πελεγρίνας.
†

Τὸ ἀμάρτυρο στὴν μορφὴ αὐτή, τουλάχιστον στὴν Μακεδονία, ὄνομα Πελεγρίνα προέρχεται ἀπὸ τὸ λατινικὸ ἀνθρωπωνύμιο Pelegrinus, τὸ ὁποῖο παράγεται ἀπὸ τὸ προσηγορικὸ

peregrinus, μὲ ἀνομοίωση τοῦ ὑγροῦ συμφώνου. Τὸ ἀρσενικὸ Πελεγρῖνος μαρτυρεῖται σὲ χριστιανικὴ ἐπιγραφὴ τῆς Σάλωνος (*Salona* IV 776 μὲ περαιτέρω παραπομπὲς). Περεγρῖνος, χωρὶς ἀνομοίωση, μαρτυρεῖται ὡς παρωνύμιο σὲ λατινικὲς ἐπιγραφὲς τῆς Ἡράκλειας τῆς Λύγκου (*IG* X 2, 2, 54 καὶ 79) καὶ τῶν Φιλίππων (Pilhofer, *Philippi* II 163, στ. 70 καὶ 509b, στ. 17).

334. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1865 ἀπὸ τὸν ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνῖνο στὴν μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της.

Ὁ Ἀντωνῖνος δὲν περιγράφει τὸ μνημεῖο· τὸ σκαρίφημά του παραπέμπει σὲ ὀρθογώνια ἐπιτύμβια πλάκα.

Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Ρούμελη* 218, ἀρ. 11, σημ. 2, πίν. 4 (Feissel, *Recueil* 45-46, ἀρ. 28).

Πρβλ. Ἄννας Παναγιώτου, *Ἑλληνικὴ διαλεκτολογία* 3 (1992-93) 16 (γιὰ τὴν μορφὴ *στρατιούτου*).

5ος - 6ος αἰ. μ.Χ.

πτηνόν † *πτηνόν*
Μημόριον
Σωφίας καὶ Καλλι-
κράτου στρατιούτου.

Στ. 3: Ὁ Ἀντωνῖνος ἀντιγράφει ΣΤΡΑΤΙΟΥΤΟΥ, ἀλλὰ μεταγράφει *στατιούτου*· *στρατιούτου* Feissel.

Γιὰ τὸ φωνητικὸ φαινόμενο ποὺ μαρτυρεῖ ἡ γραφὴ *στρατιούτου*, βλ. στὸ σχετικὸ σημείωμα στὰ εὑρετήρια.

335. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 27 <102>. Περισυνελέγη ἀπὸ τὸν Ν. Τσαϊλακόπουλο πρὶν ἀπὸ τὸ 1937 στὴν πυρίκαυστη ζώνη τῆς ἄνω πόλεως, ὅπου ἐπισημάνθηκαν πολλοὶ «βυζαντινοί» (Τσαϊλακόπουλος) τάφοι σὲ βάθος μισοῦ μέτρου κάτω ἀπὸ τὰ θεμέλια τῆς οἰκίας Σουλάκη.

Πεσσοειδὴς στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο ἀποκεκρουμένη ἄνω δεξιά· στὴν κύρια ὄψη, ἐντὸς πλαισίου ἀπὸ κυμάτια, ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ ἐγχάρακτο χριστόγραμμα καὶ ἐπάνω ἀπὸ ἐγχάρακτη παράσταση τοῦ δένδρου τῆς ζωῆς περιβαλλόμενου ἀπὸ παραδείσια πτηνὰ καὶ ψάρια. Διαστάσεις: 0,915 x 0,67 x 0,40. Ὕψος γραμμάτων: 0,03. Διάστιχα: 0,012-0,015.

Ὁ Ν. Τσαϊλακόπουλος τὴν ἐδημοσίευσε πρῶτα στὴν τοπικὴ ἐφημερίδα *Ἐλεύθερος Λόγος* τῆς 13ης Ἰουνίου 1937 (Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 206-207, ἀρ. 27/102)· Feissel, *Recueil* 31-32, ἀρ. 9, πίν. 2 (Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 54).

Πρβλ. Tataki, *Edessa* 43, ἀρ. 96· 49, ἀρ. 147· 64, ἀρ. 249· 70, ἀρ. 285 καὶ 71 ἀρ. 286-7.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

3ος αἰ. μ.Χ.

☧
Παραμόνα[[ν]] τῷ γλ[υ]-
κυτάτῳ ἀνδρὶ
καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ
Στερκορία καὶ Στερ-
κόριλλα καὶ Ἐπινί-
κις καὶ Κερβίων
Στερκορίῳ μνίας
χάριν. Ζήσῃς ἐν Θεῷ.

Ἡ δεύτερη δημοσίευση τοῦ Τσαϊλακόπουλου δὲν τηρεῖ τὴν διαίρεση κατὰ στίχους. Στ. 1: *Παραμόνα τῷ* Feissel, μεταξὺ ὅμως τῶν δύο λέξεων ὑπάρχει κενὸ ὀφειλόμενο στὴν παρουσία τοῦ γράμματος νῦ, ποὺ χαράχθηκε κατὰ λάθος καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀποξέσθηκε. Στ. 3: ΚΕ (ἀντὶ ΚΑΙ) Τσαϊλακόπουλος. Στ. 4: ΣΤΕΡΚΟΔΙΑ Τσαϊλακόπουλος. Στ. 5-6: ΕΠΗΝΙΚΗΣ Τσαϊλακόπουλος.

Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Feissel, οἱ δύο θυγατέρες τοῦ νεκροῦ φέρουν ὀνόματα παράγωγα ἐκείνου τοῦ πατέρα τους Στερκορίου, τὸ ὁποῖο εἶναι λατινικὸ συνώνυμο τοῦ ἑλληνικοῦ ἀνθρωπωνυμίου Κόπρυλλος (γιὰ τὸ ὁποῖο βλ. ἀρ. **66**, ἀνωτέρω). Τὸ ὄνομα Κερβίων, ἄγνωστο ἀπὸ ἀλλοῦ, εἶναι κατὰ τὸν Feissel ἴσως παράγωγο τοῦ λατινικοῦ cervus (= *ἔλαφος*). Τὰ τέκνα τοῦ Στερκορίου ἀναφέρονται ὅλα ὡς δικά του μόνον (γιὰ τὸ φαινόμενο, βλ. ἀρ. **282**, ἀνωτέρω), καθιστῶντας ἀβέβαιη τὴν σχέση τῆς συζύγου του Παραμόνας μὲ αὐτά. Γιὰ τὴν χριστιανικὴ εὐχὴ στὸ τέλος τοῦ κειμένου καὶ τὴν χρονολόγηση, πρβλ. ἀρ. **301**, ἀνωτέρω. Στὴν παροῦσα ἐπιγραφὴ συνδυάζονται τύπος στήλης και γραμμάτων ποὺ ἀνήκει στὸν 3ο αἰ. μ.Χ. ἀλλὰ καὶ χριστόγραμμα, ποὺ παραπέμπει μᾶλλον στὴν μετακωνσταντίνεια περίοδο.

336. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 661. Ἀνακαλύφθηκε τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1977 στὸ τετράγωνο 4 τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Λόγγου.

Πλάκα ἀπὸ φαιοπράσινο σχιστόλιθο μὲ ψευδοαετωματικὴ ἀπόληξη, ἀποκεκρουμένη ἐλαφρῶς δεξιὰ καὶ κάτω· ὀπὴ ἀπὸ δεύτερη χρήση τοῦ μνημείου ἀνοίγεται περὶ τὸ μέσον τοῦ πρώτου στίχου τῆς ἐπιγραφῆς. Διαστάσεις: 0,395 x 0,277 x 0,025. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ σταυρὸ πλαισιούμενο ἑκατέρωθεν ἀπὸ δύο κισσόφυλλα, μὲ λεπτοὺς ἐγχάρακτους ὑπογραμμοὺς νὰ ὁρίζουν τὰ διάστιχα τῆς ἐνεπίγραφης ἐπιφάνειας καὶ τὸ κάτω ὅριο τῆς παραστάσεως. Ὕψος γραμμάτων: ± 0,03 (Ο, Ω: 0,01-0,015). Διάστιχα: 0,008-0,012.

Ἀδημοσίευτη.

Πρβλ. Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα* 130-31 καὶ εἰκ. 161· Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, *Τεκμήρια* 11 (2012) 121 καὶ 123.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

❦ † ❦
Μημ[όρ]ιον Σ[τ]-

εφάνου ἐπάρχο̣υ
καὶ Ἰωάννου ὀπ-
τίωνος καὶ Πασ-
κεντιώλου.

Στ. 2: Ἐλλείψει χώρου μετὰ τὸ χῖ, ὁ χαράκτης προσπάθησε νὰ σχηματίσει ἕνα ἄτεχνο συμπίλημα ΟΥ ἑνωμένο μὲ τὸ χῖ, ἀπὸ τὸ ὁποῖο σώζεται τμῆμα τῆς καμπύλης.

Πρόκειται γιὰ ταφὴ δύο στρατιωτικῶν. Ὁ Στέφανος ἦταν διοικητὴς (*praefectus*) στρατιωτικῆς μονάδος· γιὰ μακεδονικὰ παράλληλα, βλ. *IG* X 2, 1, 146 (*ἔπαρχον εἴλης ἱππέων*) καὶ *SEG* 54 (2004) 601 (*ἔπαρχον εἴλης / ἔπαρχον χόρτης*). Ὁ Ἰωάννης ἦταν βαθμοφόρος (*optio*) λεγεῶνος (πρβλ. B. Gerov, στὸ *Studies Edson* 157-60). *Πασκεντίωλος* εἶναι ἡ ἑλληνικὴ ἀπόδοση τοῦ ἀμάρτυρου λατινικοῦ ἀνθρωπωνυμίου *Pascentiolus, ὑποκοριστικὸ τοῦ μαρτυρούμενου σὲ διάφορες περιοχὲς τῆς αὐτοκρατορίας ὀνόματος Pascentius.

337. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 84/8. Ἀνακαλύφθηκε σὲ δεύτερη χρήση ὡς πλάκα δαπέδου χώρου ποὺ ἀνασκάφηκε στὸ νοτιοανατολικὸ τμῆμα τοῦ ἀγροῦ Ποζαρέντση στὴν περιοχὴ τοῦ Λόγγου τὸ 1984.

Στήλη ἀπὸ φαιοπράσινο σχιστόλιθο, συγκολλημένη ἀπὸ τρία κύρια τμήματα, μὲ περαιτέρω ἐπιφανειακὲς ἀποκρούσεις. Ἴχνη ἀπὸ βελόνι καὶ ὀρθογώνια βάθυνση στὸ ἄνω τμῆμα τῆς πρόσθιας ὄψεως, ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή, ἀνήκουν στὴν δεύτερη χρήση τοῦ μνημείου. Διαστάσεις: 0,87 x 0,50-0,55 x 0,025. Ὕψος γραμμάτων: 0,03-0,036 (Ο = 0,028). Διάστιχα: 0,008-0,013.

Ἀδημοσίευτη.

Πρβλ. Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, *ΑΔ* 39 (1984) *Χρον*. [1989] 247, πίν. 125β (*BullEpigr* 1991, 392).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

†
† Κυμητίριον
Στεφάνου οἰκο-
δόμου κ(αὶ) τῆς συν-
βίου αὐτοῦ Ἰώνας.

Στ. 4: Μήπως *Ἰω(ά)νας*;

Γιὰ δύο ἄλλα ἐπιτύμβια οἰκοδόμων ἀπὸ τὴν Ἔδεσσα, βλ. ἀρ. **295** καὶ **329**, ἀνωτέρω.

338. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1898 ἀπὸ τὸν Struck «κάτω ἀπὸ τὴν κατοικία τοῦ μητροπολίτη». Ἔκτοτε ἀγνοοῦνται τὰ ἴχνη της.

«Πλάκα ἀπὸ βαθυκύανο σχιστόλιθο (45 x 26 x 1 ἑκατοστά)» (Struck).

A. Struck, *AM* 27 (1902) 313, ἀρ. 24 καὶ χειρόγραφο του ἄρθρου 20, ἀρ. 36 (Feissel, *Recueil* 51, ἀρ. 37· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 62).

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

Μημόριον
Ποπιλίου
ΦΛΙΑΡΧΙΟΥ
καὶ τῆς γυν-
αικ[ὸς] αὐτοῦ.

Στ. 3: ΦΛΙΑΡΧΙΟΥ ἀντιγράφει ὁ Struck καὶ μεταγράφει *Φ(ιλ)άρχ[[ι]]ου* στὸ ἄρθρο καὶ *Φ[ι]λιαρχίου* στὸ χειρόγραφο.

Ὁ Feissel δὲν ἐπιχειρεῖ μεταγραφή, διστάζοντας μεταξὺ τῶν παρωνυμίων *Φιλάρχου* ἢ *Φιλιάρχου*, ἀποκλείει δὲ τὴν ἐκδοχὴ *Φλ(αβίου) Ἀρχίου* (τὴν ὁποία εἶχε σκεφθεῖ καὶ ὁ Struck, ὅπως φαίνεται στὸ χειρόγραφο τοῦ ἄρθρου του), λόγῳ τῆς παρουσίας τοῦ ὀνόματος Ποπιλίου στὸν προηγούμενο στίχο. Τὸ ἀνθρωπωνύμιο Φιλίαρχος μαρτυρεῖται στὴν Θεσσαλονίκη (*IG* X 2, 1, 135). Τὸ ὄνομα τῆς νεκρῆς συζύγου παραλείπεται, ὅπως καὶ σὲ ἄλλα ἐπιτύμβια τῆς περιοχῆς σὲ ἔμμετρο ἢ πεζὸ λόγο (βλ. ἀρ. **245**, ἀνωτέρω).

339. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 113. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1972 στὸν λαξευτὸ τάφο 4Α στὴν θέση Γεφύρι Σαρὶ στὴν Ἔδεσσα.

Κάτω δεξιὸ ἀπότμημα πλάκας ἀπὸ σχιστόλιθο. Διαστάσεις: 0,23 x 0,195 x 0,037. Διπλοὶ ὑπογραμμοὶ ὁρίζουν τοὺς στίχους. Ὕψος γραμμάτων: 0,0295-0,0455. Διάστιχα: 0,014-0,015.

Ἀδημοσίευτη· πρβλ. *ΚΑΑΣΕδ* 113.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος-6ος αἰ μ.Χ. (;)

[Μημόριο]ν̣
[-------]κ̣ί̣ου
[------]ΥΤΟΥ.

Στ. 2: Τὰ δύο πρῶτα σωζόμενα γράμματα εἶναι κάτω ἴχνος δεξιᾶς διαγώνιας κεραίας καὶ κάθετος. Στ. 3: Λογικὰ ἀναμένεται ἡ συμπλήρωση τοῦ ὀνόματος τοῦ νεκροῦ μὲ τὸ ἐπάγγελμά του· μήπως *[στρατιο]ύτου* (βλ. **313** καὶ **334**, ἀνωτέρω);

340. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1865 ἀπὸ τὸν ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνῖνο στὴν μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της.

Δεξιὸ ἀπότμημα πλάκας (;) ἀποκεκρουμένο κατὰ τὸ μέσον τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς.

Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Ρούμελη* 219, ἀρ. 13, πίν. 4 (Feissel, *Recueil* 49, ἀρ. 34· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 62).

Πρβλ. Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 40, σημ. 24.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

[† Μημόρ]ιον †
[Γεωρ (;)]γίου γου-
[ναρίου κ]αὶ τῆς σ-
[υμβίου αὐ]τοῦ Κ[. .]-
[---------]ης. †

Στ. 2: *[Γεωρ]γίου* Ἀντωνῖνος· ὁ Feissel συμφωνεῖ, παρατηρώντας ὅμως ὅτι ἡ συμπλήρωση *[Πελα]γίου* θὰ ἦταν ἐπίσης δυνατή. Στ. 2-3: Στὸ τέλος τοῦ δεύτερου στίχου ὁ Ἀντωνῖνος δὲν ἀποκλείει τὴν ἀναγνωση ΠΟΥ· *γου[ναρίου]* ὁ Feissel.

Τὸ ἐπάγγελμα τοῦ *γουναρίου*, ἂν γίνει δεκτὴ ἡ συμπλήρωση τοῦ Feissel, ἐμφανίζεται γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Μακεδονία· ἡ λέξη μαρτυρεῖται μόνον στὴν ὕστερη ἀρχαιότητα καὶ ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τὸ ἀβέβαιης προελεύσεως ὑστερολατινικὸ gunna (πρβλ. gunnarius)· βλ. τὰ σχόλια τοῦ Beševliev, *Inschriften* ἀρ. 99.

341. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1865 ἀπὸ τὸν ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνῖνο στὴν μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἔκτοτε ἀγνοοῦνται τὰ ἴχνη της.

«Πλάκα ἀπὸ ἐξαίρετο λευκὸ μάρμαρο», ἐλλιπὴς ἀριστερά.

Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Ρούμελη* 213-14, ἀρ. 2, σημ. 2, πίν. 4 (Feissel, *Recueil* 39, ἀρ. 18· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 64-65).

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

[Μημόριον ----- διακό]γου
[καὶ ----------] οἰκον(όμου)
[καὶ ----------] πρεσβ(υτέρου).

Στ. 1: *[---]νου* Ἀντωνῖνος· *[Μημόριον --]γου* Feissel. Στ. 2: *[---] οἰκον(όμου)* Ἀντωνῖνος, Feissel. Στ. 3: *[---] πρεσβ(υτέρου)* Ἀντωνῖνος· *[καὶ -----] πρεσβ(υτέρου)* Feissel.

Γιὰ ἄλλες μαρτυρίες διακόνων καὶ τῶν δύο φύλων στὴν Ἔδεσσα, βλ. ἀρ. **276**, ἀνωτέρω· γιὰ τὶς ἀντίστοιχες μνεῖες πρεσβυτέρων, βλ. ἀρ. **297**, ἀνωτέρω. Κατὰ τὸν Feissel, ὁ οἰκονόμος ἦταν διαχειριστὴς τῆς περιουσίας τῆς ἐκκλησίας ποὺ ἐπελέγετο ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο μεταξὺ τοῦ κλήρου τῆς πόλεως. Στὴν παροῦσα περίπτωση ὅμως τὸ μῆκος τῶν κενῶν δὲν ἐπιτρέπει τὴν ταύτιση τοῦ οἰκονόμου καὶ τοῦ πρεσβυτέρου.

342. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 227. Ἀνακαλύφθηκε πρὶν ἀπὸ τὸ 1974 στὴν θέση Ψηλὸς Βράχος, στὸν κῆπο βυρσοδεψείου πίσω ἀπὸ τὸ Μητροπολιτικὸ Μέγαρο.

Κάτω ἀπότμημα πλάκας ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο. Διαστάσεις: 0,21 x 0,163 x 0,035. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐπάνω ἀπὸ ἐγχάρακτο σταυρό. Ὕψος γραμμάτων: 0,026-0,039. Διάστιχα: 0-0,01.

Ἀδημοσίευτη· πρβλ. *ΚΑΑΣΕδ* 227.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

Μ̣ημ̣[όριον *τοῦ δεῖνος*]
πρεσβ[υτέρου καὶ τοῦ ἀδελ]-
φοῦ αὐ̣[τοῦ *τοῦ δεῖνος*].
†

Στ. 1: Ἀπὸ τὰ τρία πρῶτα γράμματα διακρίνονται μόνον τὰ κατώτατα ἴχνη.

Γιὰ ἄλλες μαρτυρίες πρεσβυτέρων στὴν Ἔδεσσα, βλ. ἀρ. **297**, ἀνωτέρω.

343. Ἐπισημάνθηκε ἀπὸ τὸν Curtis τὸ 1867, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει ὅτι «εὑρέθη αὐτόθι», δηλαδὴ «ἐν τῷ προαυλίῳ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Τριάδος», στὸν Λόγγο. Σὲ ἄλλο σημεῖο (σελ. 158, ἀρ. 11) δίδεται ἡ πληροφορία ὅτι βρέθηκε μαζὶ μὲ τὶς ἐπιγραφὲς ὑπ' ἀρ. **295**, **307** καὶ **320**, ἀνωτέρω, «ἐν τοῖς θεμελίοις τῆς Ἁγίας Τριάδος, τριπλῆς πάλαι ἐκκλησίας». Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της.

Ὁ ἐκδότης σημειώνει ἁπλῶς ὅτι «ἐν τοῖς αὐτοῖς στίχοις παρατηροῦνται τὸ Ε τετράγωνον καὶ τὸ C στρογγύλον».

C. G. Curtis, *ΕΦΣΚ* ΙΖ΄ (1886) 158, ἀρ. IX (Cabrol – Leclercq, *DACL* IV 2 [1921] στ. 2113).

Πρεσβ(ύτερος)
Ψάλτης
Ἰατρὸς
Παρθένος

Στ. 1: ΠΡΕCΒC, ποὺ μεταγράφει *Πρεσβ[ύτερο]ς* ὁ Curtis· ἐν τούτοις εἶναι σαφὲς ὅτι ὁ ἐκδότης ἐκλαμβάνει ὡς τελικὸ γράμμα τὸ σύμβολο τῆς βραχυγραφίας.

Ὁ Curtis σημειώνει «φαίνεται ὅτι νοσοκομεῖον προσηρτήθη τῇ ἐκκλησίᾳ». Διερωτᾶται ὅμως κανεὶς μήπως πρόκειται γιὰ θησαυρισμὸ λέξεων ἀπὸ πλείονα μνημεῖα.

344. Ἐπισημάνθηκε ἀπὸ τὸν ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνῖνο τὸ 1865 στὴν μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της.

«Ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ διατηρήθηκε μόνον ἕνα ἀρκετὰ μικρὸ τμῆμα καὶ συγκεκριμένα δύο σειρὲς πλήρεις καὶ ἀπὸ τὴν τρίτη σειρὰ πέντε γράμματα» (Ἀντωνῖνος).

Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Ρούμελη* 227, ἀρ. 28, σημ. 3, πίν. 3 (Feissel, *Recueil* 45, ἀρ. 27).

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

[----------]
[---------]ΡΟΤΙ ν[ου]-
μέρου τῶν καθοσιω-
μένων Σεκουνδανῶν.

Στ. 1-2: ΡΟΤΙΝ[---]|ΜΕΡΟΥ ἀντιγράφει καὶ μεταγράφει χωρὶς συμπληρώσεις ὁ Ἀντωνῖνος· ΡΟΤΙ ν[ου]|μέρου συμπληρώνει ὁ Feissel.

Παρὰ τὴν ἀντίθετη ἄποψη τοῦ Ἀντωνίνου, ποὺ τὴν κατατάσσει μεταξὺ τῶν προχριστιανικῶν, ἡ ἐπιγραφὴ αὐτὴ ἀνήκει στὴν ὕστερη ἀρχαιότητα. Ὅπως ἐξηγεῖ ὁ Feissel, οἱ Σεκουνδανοὶ εἶναι στρατιωτικὸ σῶμα ποὺ μνημονεύονται στὴν *Notitia dignitatum* (*Or*. IX 35 [Seeck]) μεταξὺ τῶν λεγεώνων τῶν διοικουμένων ἀπὸ κόμητες (legiones comitatenses) τοῦ ἀνατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ. Τὸ στρατιωτικὸ αὐτὸ σῶμα μαρτυρεῖται ἄλλη μία φορὰ στὴν Ἔδεσσα (βλ. ἀρ. **313**, ἀνωτέρω). Γιὰ τὸν ἐπιθετικὸ προσδιορισμὸ *καθωσιωμένων*, πρβλ. *ΕΚΜ* Α΄ 443.

345. Ἐπισημάνθηκε ἀπὸ τὸν ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνῖνο τὸ 1865 στὴν μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της.

Ἀριστερὸ ἀπότμημα πλάκας, κατὰ τὸν Ἀντωνῖνο.

Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Ρούμελη* 219, ἀρ. 12, σημ. 1, πίν. 4 (Feissel, *Recueil* 56-57, ἀρ. 49).

†
Μημό[ριον *τοῦ δεῖνος*]
καὶ τῆς [συμβίου αὐτοῦ ---]
ΑΝΑΤΙ[---]
ΤΗΝ ΤΟΥ [---]
vacat
ΣΙΝΛ̣Ϛ [---]

Στ. 2: *καὶ τῆς* Ἀντωνῖνος· *καὶ τῆς [συμβίου αὐτοῦ]* Feissel. Στ. 5: ὁ Ἀντωνῖνος ἀντιγράφει ΣΙΝΛϹ ἀλλὰ μεταγράφει *σιν*[---]· ΣΙΝΛ̣Ϛ ὁ Feissel.

346. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 225. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1974 κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ παλαιοχριστιανικοῦ τάφου (ἀρ. 11) ἐντὸς οἰκοπέδου ἰδιοκτησίας Δωρ. Κεΐσογλου, στὴν ὁδὸ Προύσης 10 (Ο.Τ. 252α).

Ἄνω δεξιὸ ἀπότμημα ἀπὸ ἀμαυρόφαιο σχιστόλιθο. Διαστάσεις: 0,295 x 0,14 x 0,035. Ὕψος γραμμάτων: 0,035. Διάστιχο: 0,017. Ἐγχάρακτος σταυρὸς ἐπάνω ἀπὸ τὸ τελευταῖο γράμμα τοῦ πρώτου στίχου· πιθανώτατα ὑπῆρχε σταυρὸς καὶ ἐπάνω ἀπὸ τὸ πρῶτο.

Ἀδημοσίευτη.

Πρβλ. Μαρίας Καραμανώλη-Σιγανίδου, *ΑΔ* 29 (1973-1974) *Χρον*. [1980] 710, πίν. 509 β (μόνον φωτογραφία).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

[†] †
[Μημόρι]ον
[---------]ω.

Στ. 2: Ἐνδεχομένως «ἀνορθόγραφη» κατάληξη γενικῆς δευτερόκλιτου ὀνόματος ὀφειλόμενη στὸ φαινόμενο τῆς στενώσεως τῶν μέσων φωνηέντων καὶ τὴν συνακόλουθη σύγχυση στὴν χρήση τῶν συμβόλων *ου* καὶ *ω* (βλ. στὸ σχετικὸ σημείωμα στὰ εὑρετήρια).

347. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 1176. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1990 σὲ κτιστὴ κατασκευὴ στὸ οἰκόπεδο τοῦ Β΄ Παιδικοῦ Σταθμοῦ (Ο.Τ. 250), στὸ νότιο νεκροταφεῖο τῆς ἄνω πόλεως (στὴν εἴσοδο ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη), σὲ δεύτερη χρήση ὡς οἰκοδομικὸ ὑλικό.

Ἀπότμημα σχιστολιθικῆς πλάκας, ἀποκεκρουμένο περιμετρικὰ καθ' ὅλες τὶς πλευρές. Διαστάσεις: 0,105 x 0,14 x 0,02. Ἐγχάρακτος σταυρὸς ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή. Ὕψος γραμμάτων: 0,045.

Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 331, ἀρ. 990.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος – 6ος αἰ. μ.Χ.

†
Μημ̣[όριον]
[----------]

348. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 2011/452. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 2011 σὲ διερευνητικὴ τομὴ στὸν 14ο ἀριστερὸ χῶρο τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Λόγγου.

Ἄνω ἀριστερὸ ἀπότμημα τράπεζας (;) ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, ἀποκεκρουμένη λοξὰ στὴν πίσω πλευρά, σὲ δεύτερη χρήση κατὰ τὴν ὁποία ἡ ἀρχικὴ ἄνω ἐπιφάνεια χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴν χάραξη ἐπιτύμβιας ἐπιγραφῆς, μὲ τὸ ὁριζόμενο ἀπὸ ἀνάγλυφους κανόνες βάθυσμα νὰ λειτουργεῖ ὡς πλαίσιο τῆς ἐνεπίγραφης ἐπιφάνειας. Διαστάσεις: 0,156 x 0,19 x 0,04. Ἡ ἐπιγραφὴ κατὰ στήλην ἑκατέρωθεν ἐσώγλυφου κύκλου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου διασώζεται ἡ ἀριστερὴ κεραία σταυροῦ. Ὕψος γραμμάτων: 0,023. Διάστιχα: 0,013.

Ἀναστασίας Χρυσοστόμου – Μύρινας Καλαϊτζῆ – Π. Πασχίδη, *Τεκμήρια* 12 (2013-2014) 49, ἀρ. 8, εἰκ. 11.

Φωτογραφία.

4ος - 5ος αἰ. μ.Χ.

Ἐνθά- [---]
δε κῖ- *σταυρός* [---]
[ται] [---]
[---] [---]

349. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 43 <26>. Περισυνελέγη ἀπὸ τὸν Ν. Τσαϊλακόπουλο ἀπὸ τὴν πυρίκαυστη ζώνη τοῦ 1935.

Πλάκα ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, ἐλλιπὴς δεξιὰ. Ἡ ὀπίσθια ὄψη εἶναι κατεργασμένη μὲ βελόνι καὶ φέρει τετράγωνη ὀπή. Διαστάσεις: 0,695 x 0,535 x 0,095. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τρεῖς ἐγχάρακτους δακτυλίους ποὺ συνδέονται μὲ στιγμές. Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ ἰχθύες καὶ πτηνὰ ἑκατέρωθεν δένδρου. Ὁ χαράκτης καταφεύγει συχνὰ στὴν χρήση συμπιλημάτων. Ὕψος γραμμάτων: 0,025-0,03. Διάστιχα: 0,01.

Feissel, *Recueil* 28-29, ἀρ. 6, πίν. 2· Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 210 (φωτογραφία) καὶ 211, ἀρ. 43/26 (οἱ λανθασμένες ἀναγνώσεις τοῦ ὁποίου δὲν σημειώνονται στὸ ὑπόμνημα).

Πρβλ. Tataki, *Edessa* 29 ἀρ. 1 καὶ 3, 67, ἀρ. 264 καὶ 268· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 506, ἀρ. 127.3.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

3ος αἰ. μ.Χ.

Παῦσε ὦ σύ, Ῥοδόπη ἄλοχε, καταδα[κρύουσα]·
ἴ̣σ̣θι γὰρ ὡς πιστοῖς σύν, ἐν ἀνδράσιν ΙΙ̣[---]
κέ μοι τέλος ζωῆς ἀρχὴν πέλει ὑμε̣τερ[---].
Μή μοι τήκετε θυμὸν ἐνὶ στήθεσσιν ἑο[ῖσι],
μήτε σύ, Ἀγροίκιε, μήτε σύ, φίλτατε Πρίσκ̣[ε],
μήτε <τ> Ἀδέλφιε, πολὺ φίλτατα σεμνά μου τ̣[έκνα]·
ἵστε γὰρ ὡς γένεσιν τ᾽ ἔδι ἀναπίμπλησθε [μοῖραν],
ἣν φυγεῖν οὐχ οἷόν τε, εἰ κὲ μάλα πολλὰ [---].
Ἰμὶ δ᾽ Ἐπαφρόδιτος Ἐπαφροδίτου φί[λος υἱός]·
μή με πυκνὰ θρήνει μηδὲ στενάχι[ζε ---]·
οὗτος γὰρ πάντεσσι ἐπ᾽ ἀνθρώποι̣ [---].

Οἱ συμπληρώσεις ὀφείλονται στὸν Feissel, ἐκτὸς ἐὰν δηλώνεται διαφορετικά. Στ. 1: *κατὰ δά[κρυ χέουσα]* προτείνει ἐναλλακτικὰ ὁ Feissel, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει δάκτυλο στὸν προτελευταῖο πόδα. Στ. 2: Τὸ τελευταῖο σωζόμενο γράμμα μετὰ τὸ ἰῶτα διασώζει μόνον τὸ κατώτερο τμῆμα μιᾶς καθέτου· *ἰμ[ὶ μάκαρσι]* προτείνει στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα ὁ Feissel. Στ. 3: ὁ Feissel διαβάζει *ζωὴ* ΑΡΧΝΝ καὶ παρατηρεῖ: «Ὁ τρίτος στίχος εἶναι ἐλλιπὴς καὶ προφανῶς ἀλλοιωμένος. Εἶναι ἐλκυστικὸ νὰ διορθώσει κανεὶς *κὲ μοὶ τέλος ζωῆ(ς) πέλει*, ἀλλὰ τὸ τέλος παραμένει αἰνιγματικό»· στὴν πραγματικότητα δὲν ὑπάρχει πρόβλημα, καθὼς στὸν λίθο εἶναι καθαρὰ χαραγμένη ἡ λέξη *ἀρχήν*· *ὑμ(ε)τ̣ερ[---]* Feissel ποὺ σημειώνει «στὸ τέλος Υ μεταξὺ δύο τελειῶν, ἀκολουθούμενο ἀπὸ ΜΤΕΡ»· ΥΜΕΤΕΡ ὁ λίθος· *ὑμετέρ[οισι];*. Στ. 5: Ἀπὸ τὸ κάππα στὸ τέλος τοῦ στίχου διακρίνεται μόνον τὸ ἄνω τμῆμα τῆς καθέτου. Στ. 6: τὸ δεύτερο Α τῆς λέξεως *φίλτατα* ἔχει συμπληρωθεῖ ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ συμπιεσθεῖ κάτω ἀπὸ τὸ Τ. Στ. 7: *ἴδι* ὁ Feissel μὲ τὴν παρατήρηση ὅτι «ἡ τομὴ *γένεσιν ἰδίαν* φαίνεται νὰ ἀποκλείεται»· ΤΕΔΙ ὁ λίθος· *ἀναπίμπλησε* ὁ Feissel μὲ παρατήρηση ὅτι πρόκειται ἴσως γιὰ βαρβαρισμὸ ἀντὶ τοῦ *ἀνέπλησε*· ΑΝΑΠΙΜΠΛΗCΘΕ ὁ λίθος. Στ. 10: *στενάχι[ζε ὀδῖτα]* (;) προτείνει ὁ Feissel.

Τὸ ἐπίγραμμα μόνον κατὰ προσέγγισιν ἀκολουθεῖ τοὺς κανόνες τῆς κλασσικῆς προσωδίας. Ὁ Feissel παρατηρεῖ ὅτι ἀπὸ τὰ ἕνδεκα ὑποτιθέμενα δακτυλικὰ ἑξάμετρα μόνον τὸ δεύτερο καὶ τὸ τέταρτο καὶ ἐπιεικῶς τὸ δέκατο καὶ τὸ ἑνδέκατο εἶναι σωστά.

Τὸ περιεχόμενο τοῦ ἐπιγράμματος εἶναι παρηγορητικό. Ὁ νεκρὸς Ἐπαφρόδιτος στρέφεται πρὸς τὴν γυναῖκα του Ροδόπη (γιὰ τὰ ὀνόματα παράγωγα τοῦ ρόδου στὴν εὐρύτερη περιοχὴ βλ. ἀρ. **98**, ἀνωτέρω), τὰ τέκνα του Ἀγροίκιο (τὸ ὄνομα ἀπαντᾶ ἐπίσης στὴν Θεσσαλονίκη, τοὺς

Φιλίππους καὶ τὴν Λύγκο· βλ. στὸ *LGPN* IV), Πρίσκο καὶ Ἀδέλφιο (ὄνομα ἀμάρτυρο ἀλλοῦ στὴν ἑλληνικὴ ἐπιγραφικὴ ἀλλὰ ὄχι σπάνιο στὴν λατινική), τέλος δὲ πρὸς τὸν τυχόντα διαβάτη, παραινώντας τους νὰ μὴ θρηνήσουν τὸν θάνατο. Πρὸς τὴν πρώτη ἀπευθύνει τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ὁ θάνατος εἶναι ἡ ἀρχὴ μακαρίας ζωῆς ἐν μέσῳ τῶν πιστῶν· πρὸς τοὺς δεύτερους ὅτι ἡ γέννηση ἀναγκαστικὰ καταλήγει στὸ μοιραῖο, τὸ ὁποῖο εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποφύγει κανείς· πρὸς τὸν τελευταῖο ὅτι ὁ θάνατος εἶναι τὸ πεπρωμένο ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Feissel, λόγῳ τῆς διαφορετικῆς ἀναγνώσεως, εἶχε ἀντιληφθεῖ καὶ μεταφράσει τὸν ἕβδομο στίχο «sachez, en effet, que ... a désormais rempli sa destinée» («νὰ ξέρετε πράγματι ὅτι ... ἐπετέλεσε ἤδη τὸ πεπρωμένο του»), ἀλλὰ ἡ τελευταία σωζόμενη λέξη τοῦ στίχου εἶναι μὲν βαρβαρίζων τύπος τοῦ ρήματος *ἀναπίμπλημι*, ὄχι ὅμως ἀντὶ τοῦ ἀορίστου τῆς ὁριστικῆς *ἀνέπλησε*, ἀλλὰ τοῦ μέσου ἀπαρεμφάτου τοῦ ἐνεστῶτος *ἀναπίμπλασθαι*.

350. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 6106. Περισυνελέγη στὶς 5 Νοεμβρίου 1981 ἀπὸ τὸν πρώην φύλακα Ἰ. Τσορμπατζόγλου, ἄγνωστο ἀπὸ ποῦ.

Στήλη ἀπὸ ὑπόλευκο μάρμαρο ἐλαφρῶς ἀποκεκρουμένη κάτω. Στὸ κάτω μέρος φέρει ἐγχάρακτη παράσταση παραδείσιου τοπίου μὲ πτηνὰ καὶ δένδρα. Διαστάσεις: 0,62 x 0,56 x 0,075. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐπάνω ἀπὸ τὴν παράσταση, μὲ συχνὴ χρήση συμπιλημάτων. Ὕψος γραμμάτων: 0,025-0,03. Διάστιχα: 0,01.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

3ος αἰ. μ.Χ.

Μεννέου τάφος οὗτος ἀγαπηθέντος ὑ-
πὸ πάντων. ❦ Ἄνδρ' ἀγαθὸν θεράπον-
τα Θεοῦ τε καὶ Χρηστοῦ μεγίστου, ❦ ἐνθά-
δε (γ)ῆ κατέχι δέγμενον ἀϊταγίην. ❦ Σιλ-
βίνα σὺν τεκέεσιν μνήμης [ἀγ]νῆς ἕνεκεν
καὶ οἱ γονῆς αὐτοῦ Ἰσίδωρος καὶ Μενναεὶς τῷ γλυκυτάτῳ τέκνῳ Μεννέανι μνή-
[μ]ης χάριν. Ζήσῃς vac. ἐν vac. Θεννῷ.

Στ. 4: Τὸ τρίτο γράμμα ἔχει χαραχθεῖ μᾶλλον ὡς ἀγκυλόμορφο σίγμα. Στ. 5: Ὑπάρχει χῶρος γιὰ ἕνα μόνον ἐλλεῖπον γράμμα μετὰ τὴν λέξη *μνήμης*· ὁ χαράκτης προφανῶς θὰ εἶχε χαράξει τὰ δύο ἀπαιτούμενα γράμματα ὡς (ἄλλο ἕνα) συμπίλημα.

Ἡ ἐπιγραφὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕνα ἔμμετρο τμῆμα, στοὺς στ. 2-4, τοῦ ὁποίου προηγεῖται «κεφαλίδα» σὲ πεζὸ λόγο, ἐνῷ ἀκολουθοῦν τέσσερες ἄλλοι στίχοι, ἐπίσης σὲ πεζὸ λόγο (παρὰ τὸν ποιητικὸ τύπο *τεκέεσ(σ)ιν*). Τὸ ἔμμετρο τμῆμα περιλαμβάνει δύο (κατὰ προσέγγισιν) δακτυλικὰ ἑξάμετρα ποὺ ὁρίζονται ἀπὸ κισσόφυλλα.

Τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ ἦταν σχετικὰ δημοφιλὲς στὴν Μακεδονία, ὅπου ἀπαντᾶ ἀπὸ τὸν 4ο αἰῶνα π.Χ. (*SEG* 41 [1991] 562· βλ. ἐπίσης *LGPN* IV 231). *Μεννέανι* εἶναι τύπος τῆς δοτικῆς κατὰ ἐπιχωριάζουσα μὲ ἔρρινο ἐπένθεμα κλίση (βλ. ἀρ. **209**, ἀνωτέρω). *Μενναεὶς* εἶναι γραφὴ

τοῦ θηλυκοῦ ἀνθρωπωνυμίου Μενναῖς, ποὺ μαρτυρεῖται στὴν Λευκόπετρα (*I. Leukopétra* 12)· πρβλ. καὶ τὸν παράλληλο σχηματισμὸ Μεν(ν)ηῖς, ἀρ. **120**, ανωτέρω, καὶ **416**, κατωτέρω. Τὸ λατινικὸ θηλυκὸ παρωνύμιο Silvina ἀπαντᾶ ἐδῶ γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Μακεδονία, ἀλλὰ τὸ ἀρσενικὸ Σιλβῖνος εἶναι γνωστὸ ἀπὸ παλαιοχριστιανικὴ ἐπιγραφὴ τῆς Βέροιας (*EKM* Α΄ 427).

Ἡ περιγραφὴ τοῦ νεκροῦ ὡς *ἀγαπηθέντος ὑπὸ πάντων* συνεχίζει παραδοσιακὸ κοινὸ τόπο (γιὰ παραδείγματα ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν Ἔδεσσα πρβλ. ἀρ. **262**: *φίλος πιστὸς ἅπασιν* καὶ **264**: *ὁ πᾶσι φίλος*, ἀνωτέρω). Ἀντιθέτως, πρώτη φορὰ μαρτυρεῖται, στὴν Μακεδονία τουλάχιστον, ὁ ἐπιθετικὸς προσδιορισμὸς *μέγιστος* ὡς χαρακτηρισμὸς τοῦ Χριστοῦ. Τὸ ἐπίθετο ἐκφράζει εὐρύτερη στάση ἀπέναντι στὸ θεῖο τὴν ἐποχὴ αὐτή (βλ. A. Chaniotis, στὸ *One God* 112-140), ἡ ὁποία δὲν περιορίζεται σὲ χριστιανικὸ περιβάλλον. Μὲ τὴν πρώιμη χρονολόγηση τῆς ἐπιγραφῆς, κατὰ τὸν D. Feissel (per litteras) συνάδει καὶ ἡ γραφὴ *Χρηστοῦ* (πρβλ. τὰ σχόλια στὴν Feissel, *Recueil* ἀρ. 123 καὶ *SEG* 48 [1998] 790). Ἡ κατανόηση τοῦ τέλους τοῦ τρίτου ἑξαμέτρου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἑρμηνεία τῆς ἅπαξ λεγομένης λέξεως *ἀειταγία*. Ἴσως δηλώνει τὴν «θέση ὅπου ἔχει γιὰ πάντοτε ταχθεῖ» ὁ νεκρός, ἤ, κατ' ἀναλογίαν μὲ τὴν *ταγὰν* θεσσαλικῆς ἐπιγραφῆς (A. Tziafalias – B. Helly, *Topoi* 18/1 [2013] 135-249, βλ. ἰδίως 155-56), τὸν αἰώνιο τόπο, τὴν αἰώνια πατρίδα τοῦ νεκροῦ· καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ἡ *ἀειταγία* θὰ σήμαινε συνεκδοχικὰ τὴν «αἰώνια διαμονή» του.

Τὸ κείμενο καταλήγει μὲ τὸν συνδυασμὸ τῆς παραδοσιακῆς ἐκφράσεως τῶν ἐπιτυμβίων τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς *μνήμης χάριν* μὲ τὴν πρώιμη χριστιανικὴ *ζήσῃς ἐν Θεῷ* (γιὰ τὴν ὁποία βλ. ἀρ. **301**, ἀνωτέρω).

351. Ἐπισημάνθηκε ἀπὸ τὸν Δ. Πλαταρίδη στὴν μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1874 (ἀντίγραφο τοῦ ἀπογράφου του παρέδωσε ὁ Ἐδεσσαῖος Ἀθανάσιος Πετρὼφ στὸν Τσέχο καθηγητὴ C. Jireček στὴν Σόφια τὸ 1883). Ἔκτοτε χάνονται τὰ ἴχνη της.

Ὁ Πλαταρίδης δὲν περιγράφει τὸ μνημεῖο οὔτε καταγράφει τὶς διαστάσεις του.

Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις* 14· E. Bormann (μὲ συμπληρώσεις τοῦ G. Kaibel), *AEMÖ* 12 (1888) 194, ἀρ. 21, βάσει τοῦ χειρογράφου τοῦ Πετρὼφ στὸ ὁποῖο ἔχουν παρεισφρήσει μικρὰ λάθη (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 53-54, ἀρ. 46· Cabrol – Leclercq, *Reliquiae* 179, ἀρ. 4347 καὶ 180, ἀρ. 4348 [ὅπου κατὰ λάθος ἀποδίδεται στὴν Θεσσαλονίκη· non vidimus]· H. Leclercq, *Revue Bénédictine* 23 [1906] 94-95 [non vidimus]· τοῦ ἰδίου, *DACL* IV 2 [1921] στ. 2112· Σταλίδη, *Ἁγία Τριάδα* 74, ἀρ. 14· Feissel, *Recueil* 25-27, ἀρ. 5· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 58 καὶ 67).

Πρβλ. De Rossi, *BACrist* 1890, 59 (= *RömQSchr* 5 [1891] 7)· P. Perdrizet, *MEFR* 20 (1900) 232· S. Pétridès, *EchOr* 9 (1906) 98, στήλ. 2, σημ. 1· Cabrol – Leclercq, *DACL* I (1907) στ. 340· H. Harnack, *Die Mission und Ausbreitung des Christentums* 4 (1924) II, 788, σημ. 2 (non vidimus)· Dölger, *ΙΧΘΥΣ* V 713 καὶ σημ. 18· Κανατσούλη, *Συμπλήρωμα* ἀρ. 1545· D. I. Pallas, *CArch* 24 (1975) 5· C. Mango, *CR* 34 (1984) 119· Tataki, *Edessa* 33, ἀρ. 27 καὶ 60, ἀρ. 219.

3ος αἰ. μ.Χ.

ΝΕΟΦΡΩΨΕΙ[---]
vac. δάμαρ τε *vac.*

Ἀντιγόνη, Νείκ(α)νδρος ἐπὶ
βιότοιο τελευ[τὴν] *vac*
δέξατο, (ἐ)ν νο(ύ)σοις ΕΚΑ[.]ΟΥ
ΓΕΡΑΕ δα(μ)ασθε(ὶ)ς, *vac*
ψυχὴ(ν) αἰθερείαις ΑΓΩΣΙ
ἔθετο, σῶμα δὲ γα(ί)ῃ, *vac.*
εἰσόκαι ἀναστάσεω(ς) εὐ(ά)-
γγε(λον) ἦμα(ρ) εἴκητε, *vac.*
ἁγνός, ἐπὶ καὶ (θ)είου ποθῶν
ἐπετεύξατο λουτροῦ. *vacat*

Ὅπως παρετήρησε ὁ Feissel, τὸ ἐπίγραμμα συνίσταται σὲ ἕξι δακτυλικὰ ἑξάμετρα διατεταγμένα ἕκαστο σὲ δύο στίχους, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ δεύτερος καὶ βραχύτερος καταλήγει σὲ κενό. Στ. 1: Ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐπιγράμματος εἶναι δυσερμήνευτη· ὁ Feissel καθ' ὑπόδειξιν τοῦ M. Sève προτείνει *[Τῷ νεοφ<ρ>ω(τ)εί[στῳ ---]· ὄφρ' ὄψετ[αι]* προτείνει διστακτικὰ ὁ Mango. Στ. 3: *Νικάνδρου* ὁ Κανατσούλης κατὰ λάθος· ΝΕΙΚΔΝΔΡΟΣ τὰ ἀπόγραφα Πλαταρίδη καὶ Πετρώφ. Στ. 5-6: ΣΝΟΚΣΟΙΣΕΚΑ[.]ΟΥ | ΓΕΡΑΕΔΑΗΑΣΘΕΣ [---] τὸ ἀπόγραφο Πλαταρίδη, τὸ ἀντίγραφο τοῦ Πετρὼφ παραλείπει κατὰ λάθος τὸ τρίτο γράμμα τοῦ ἕκτου στίχου· *[ἐ]ν νο[ύ]σοισ[ι] --- δα[μα]σθε[ὶ]ς* Bormann· *γέρα ἐδάη* Δήμιτσας· *(στ)υ|γερα(ῖσι) (;) δα(μ)ασθε(ὶ)ς* Feissel, ποὺ προτείνει ὡς ἐναλλακτικὴ συμπλήρωση *οὐ | γ(ή)ρα(ϊ) δα(μ)ασθε(ί)ς*, ἡ ὁποία φαίνεται καὶ πιθανώτερη· στὸν στ. 5 ἴσως *ἑκά[ς]*, ἀναφορὰ στὸν θάνατο μακριὰ ἀπὸ τὴν πατρίδα. Στ. 7: ΨΥΧΗΑΙΘΕΡΕΙΑΙΣΑΓΩΣΙ τὸ ἀπόγραφο τοῦ Πλαταρίδη· τὸ ἀντίγραφο τοῦ Πετρὼφ ἔχει καὶ πάλι δύο λάθη: ΑΙΦΕΡΕΙΑΙΣ καὶ ΑΓΩΕΙ· *ψυχὴ[ν] αἰθερείαις ἀγ[οραῖς (;)]* Bormann· *ψυχὴ αἰθερείαις ἀγῶσι* Δήμιτσας· *ψυχὴ(ν) αἰθερείαις α(ἰ)ῶσι* Feissel (ἡ λέξη *αἰών*, ποὺ μαρτυρεῖται καὶ ὡς θηλυκή, σημαίνει καὶ ὑποστάσεις τῶν οὐρανίων ἐνδιαιτημάτων)· *ψυχὴ(ν) αἰθερείαις ἀ(ψ)ῖσι* Mango (πρβλ. Peek, *GVI* 1887, στ. 4). Στ. 8: *γαίῃ* Bormann. Στ. 9-10: ΕΙΣΟΚΑΙΑΝΑΣΤΑΣΕΩΕΕΥΔΙ-|ΓΓΕΟΗΜΑΓΕΙΚΗΤΕ τὸ ἀπόγραφο τοῦ Πλαταρίδη· *εἰσόκαι ἀναστάσεω[ς] εὐ[ά]γγε[λ]ο[ν] ἦμαρ ἵκητε* Bormann· *εἰς ὃ καὶ ἀναστὰς ἕως εὔδι* Δήμιτσας. Στ. 11: Τὸ πανομοιότυπο τοῦ Πλαταρίδη ἔχει ΠΟΟΩΝ· ΠΟΘΩΝ τὸ ἀντίγραφο τοῦ Πετρώφ· *ἐπ(ε)ὶ καὶ ὁ[σ]ίου ποθ(έ)ων* Bormann· *ἐπ(ε)ὶ καὶ θείου ποθῶν* Δήμιτσας καὶ Feissel. Στ. 12: Τὸ ἀντίγραφο τοῦ Πετρὼφ ἔχει ΔΟΥΤΡΟΥ.

Τὸ μεῖζον ἐνδιαφέρον τοῦ χριστιανικοῦ αὐτοῦ ἐπιγράμματος ἔγκειται στὴν πρώιμη, προκωνσταντίνεια χρονολογία του, ποὺ ἐπιβεβαιώνει τὴν πρώιμη διάδοση τοῦ χριστιανισμοῦ στὴν Ἔδεσσα (πρβλ. ἀρ. **301**, ἀνωτέρω). Ὁ Νίκανδρος μπορεῖ νὰ προσδοκεῖ τὸ τῆς *ἀναστάσεως εὐάγγελον ἦμαρ*, διότι ἔφυγε ἀπὸ τὸν κόσμο ἁγνὸς χάρις στὴν βάπτιση ποὺ «ἐπέτυχε». Ὁ Feissel παρατηρεῖ ὅτι ἐὰν ἡ ἑρμηνεία *νεοφωτίστῳ* στὴν ἀρχὴ τοῦ ἐπιγράμματος εἶναι ὀρθή, ὁ νεκρὸς θὰ βαπτίσθηκε (πρβλ. στ. 11-12) κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ἀσθενείας του, λίγο προτοῦ ἐκπνεύσει.

352. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 6103. Ἐπισημάνθηκε λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1874 ἀπὸ τὸν Δ. Πλαταρίδη στὴν ἐκκλησία τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, ὅπου ὁ λίθος ἦταν ἐντοιχισμένος ἀριστερὰ τῆς θύρας (ἀντίγραφο τοῦ ἀπογράφου του παρέδωσε ὁ Ἐδεσσαῖος Ἀθανάσιος Πετρὼφ στὸν Τσέχο καθηγητὴ C. Jireček στὴν Σόφια τὸ 1883). Ἐκεῖ τὸν εἶδε καὶ ὁ Plassart τὸ 1914, ὁ ὁποῖος ἔλαβε ἔκτυπο (EFA, est. 309). Φαίνεται ὅτι μετὰ τὴν πυρπόληση τοῦ ναοῦ ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς τὸ 1944 μεταφέρθηκε στὴν Παλαιὰ Μητρόπολη καὶ ἐναποτέθηκε ἀνάμεσα στοὺς τάφους τῶν μητροπολιτῶν, ἀπὸ ὅπου τὸν περισυνέλεξε καὶ τὸν φωτογράφησε ὁ Feissel τὸ 1976, σπασμένο σὲ δύο κομμάτια καὶ ἐλαφρὰ ἀποκεκρουμένο ἄνω.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, θραυσμένη σὲ δύο τεμάχια, ἀποκεκρουμένη ἄνω καὶ κάτω

ἀριστερὰ, μὲ ἴχνη φωτιᾶς σὲ ὅλην της τὴν ἐπιφάνεια. Ὁ Bormann καὶ βάσει αὐτοῦ ὁ Δήμιτσας καὶ οἱ Feissel – Sève ἀναφέρουν ὅτι ἔφερε ἀνάγλυφη παράσταση. Πρόκειται προφανῶς περὶ συγχύσεως. Ὁ Plassart τὸ 1914 εἶδε ἐντοιχισμένο ἁπλῶς τὸν ἐνεπίγραφο λίθο. Στὴν πραγματικότητα τὸ ἀναφερόμενο ἀνάγλυφο «νέου (παιδιοῦ;) στηριζομένου σὲ δόρυ ἢ ρόπαλο (πυρσό;) καὶ φέροντος στέφανο στὸ δεξιὸ χέρι» ἀνήκει σὲ ἐπιτύμβιο ἐνεπίγραφο μνημεῖο τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων (ἀρ. **219**, ἀνωτέρω), ποὺ ἀπέκειτο στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἴδιου ναοῦ. Διαστάσεις: 0,505 x 0,48-0,49 x 0,09. Κυμάτιο πλαισιώνει ἀπὸ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τὴν ἐνεπίγραφη ἐπιφάνεια. Ὕψος γραμμάτων: 0,015-0,028 (Φ = 0,04). Διάστιχα: 0,002-0,015.

Πλαταρίδη, *Ἔκθεσις* 11-12 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 52-53, ἀρ. 45)· E. Bormann, *AEMÖ* 12 (1888) 193, ἀρ. 16· βάσει τοῦ χειρογράφου τοῦ Πετρὼφ (Mihailov, *Epigramme* ἀρ. 125)· D. Feissel – M. Sève, *BCH* 112 (1988) 451-54, ἀρ. 4, εἰκ. 1-3 (*SEG* 38 [1988] 605).

Πρβλ. Tataki, *Edessa* 38, ἀρ. 68· *BullEpigr* 1988, 442· Tataki, *Roman Presence* 521, ἀρ. 179.1.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

3ος – 4ος αἰ. μ.Χ.

Νῦν δὲ σὺ προφθὰς ἵης κακίστῃ νέ-
αν ἣν ἐφίλησες ❦ κ’ ἡμᾶς εἰς κακῷ
πένθι μετὰ νηπίων ὅτ’ οὐκ ἐξέθρε-
ψες. ❦ Οὐαὶ ἐμὲ δυσάθλιον Βιά-
τωρα οἰχομένοιο· ❦ οὐκέτι τέ μοι
φρένες ἰσὶν ἐνὶ στήθεσσιν οὔτε
νόημα. ❦ Κῖσε δὲ σὺ γέης ΧΙΟΝΩ-
ΔΕΑΤΗΚΟΜΕΝΟΙΑ ❦ δώροισι δινο-
τάτοισι ΕΠΕΙ σύ τε ΑΚΡΑΑ κῖσε. ❦
Ὑμῖς δὲ ηὔχηστε ἵνα τὰ ἄνω ΘΕΟ[-- (;)]
ἐπιλάμψι· ❦ ἦλθε γὰρ τό τε κλω-
στόν μοι καὶ ἐγὼ ΙΔΙΟΝΕΑΡΧΕΩ.

Οἱ ἀναγνώσεις τῶν Bormann, Δήμιτσα καὶ Mihailov δὲν μποροῦν νὰ κατανοηθοῦν χωρὶς τὸ χειρόγραφο τοῦ Πετρὼφ καὶ τὸ ἀπόγραφο τοῦ Πλαταρίδη ἀπὸ τὸ ὁποῖο τὸ πρῶτο προῆλθε. Στ. 1-2: Ἡ λέξη *σύ* παραλείπεται ἀπὸ τοὺς προγενέστερους τῶν Feissel – Sève ἐκδοτῶν· *προφθάσ[ας ---]* Bormann, Δήμιτσας, Mihailov· *προφθασιης κακίστην ἐ[ᾶν* Feissel – Sève. Κατὰ τὴν ἀκολουθούμενη ἐδῶ ἑρμηνεία, τὴν ὁποία μᾶς ὑπέδειξε ὁ D. Feissel (per litteras), ὑπονοεῖται ἕνα οὐσιαστικὸ ὅπως *μοῖρα* ἢ *τύχη*, ποὺ συντάσσεται μὲ τὸ ἐπίθετο *κακίστῃ*. Στ. 2: *[---] ἐφίλησες [---]* Δήμιτσας· παραλείπεται ἀπὸ τὸν Bormann· *[---] ἐφίλη(σ)ες ---]* Mihailov· *ἣν ἐφίλησες κ’ ἡμᾶς εἰς κακῷ* Feissel – Sève. Ἡ ἀκολουθούμενη ἐδῶ ἑρμηνεία, κατὰ τὴν ὁποία ΕΙΣ εἶναι ἡ μετοχὴ τοῦ *ἵημι*, θεραπεύει ἕνα ἀπὸ τὰ συντακτικὰ προβλήματα τοῦ κειμένου ποὺ ἐπισήμαναν οἱ Feissel – Sève· γιὰ τὴν φράση *εἴς κακῷ πένθι*, πρβλ. *ἐς δάκρυα ῥίψεις* (ἀρ. **353**, κατωτέρω). Μὲ τὴν ἑρμηνεία αὐτή, στὰ δύο πρῶτα ἑξάμετρα ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἴδια αἰτίαση πρὸς τὸν νεκρό: *ἵης κακίστῃ* (*μοῖρᾳ*) / *εἴς κακῷ πένθει*. Στ. 3-4: *[---] οὐκ ἐξέθρε|ψες* Bormann, Mihailov· *πένθη [---] θεοῦ κ’ ἐξέθρε|ψες* Δήμιτσας· *πένθι μετὰ νηπίων ὅτ’ οὐκ ἐξέθρε|ψες* Feissel – Sève· στὸν λίθο, μετὰ τὴν λέξη *νηπίων*, ἀκολουθεῖ συμπίλημα ΟΤ· πρὶν ἀπὸ τὸ ταῦ, ὁ διαθέσιμος χῶρος εἶναι τόσο στενὸς ὥστε δὲν εἶναι σαφὲς ποιά ἦταν ἡ πρόθεση τοῦ χαράκτη. Στ. 4-5: *οὐ(δ’) ἐμὲ δυσάθλιον Βιάτωρα* Bormann, Mihailov· *[---] δυσάθλιον βιά|τωρα* Δήμιτσας. Στ. 5: *[σοῦ] οἰχομένοιο | οὐκέ[τ’] ἐμοὶ* Bormann· *οἰχομένοιο οὐκέτι ἐμοί* Δήμιτσας· *(σοῦ) οἰχομένοιο οὐκέτ’ ἐμοὶ* Mihailov· *οἰχομένοιο οὐκέτι τέ μοι* Feissel – Sève. Στ. 6: *φρένε[ς ε]ἰ[σ’] ἐ[ν] σ[τ]ήθεσιν [ο]ὐ[δ]ὲ* Bormann· *φρένες εἰσὶν ἐν στήθεσιν οὐδὲ* Δήμιτσας· *φρένε(ς) ἐὶσ’ ἐν σ(τ)ήθεσιν (ο) ὐ(δ)ὲ* Mihailov· *φρένες ἰσὶν ἐνὶ στήθεσσιν οὔτε* Feissel – Sève· τὰ ὑπογραμμισμένα γράμματα δὲν εἶναι σήμερα ὁρατά. Στ. 7-8: *νόημα κῖσε δὲ [---]ντες χιονώ|δεα* Bormann, Mihailov· *νόημα. κισεδ[. .]ντες χιονώ|δεα* Δήμιτσας· *Κῖσε δὲ σὺ γέης*

χιονώ|δεα Feissel – Sève. Στ. 8-9: *τήκομεν οἷα δώροις δινο|τάτοισι* Bormann, Mihailov· *τήκομεν (ἢ τηκόμενοι ἀδώροις) οἷα δώροις δινο|τάτοισι* Δήμιτσας· *τήκομεν οἷα δώροισι δινο|τάτοισι* Feissel – Sève. Στ. 9: *ἐπὶ σὺ [---] κῖσε* Bormann, Δήμιτσας, Mihailov· *ἐπεὶ σύ τε ακραα* (sic) *κῖσε* Feissel – Sève· πρόκειται πιθανώτατα γιὰ τὴν πρόθεση *ἐπί*, συντασσόμενη εἴτε μὲ τὶς δοτικὲς ποὺ προηγοῦνται εἴτε μὲ τὴν λέξη *ἄκρα* (;) ποὺ ἀκολουθεῖ. Στ. 10: *ὑμῖς δ' ἐ(υτ)υχ(εῖ)τε, ἵνα τὰ ἄνωθε(ν)* Bormann, Mihailov· *ὑμῖς δ' εὐτυχεῖτε ἵνα τὰ ἄνω θεόθεν* Δήμιτσας· *Ὑμεῖς δὲ ηὔχεστε* (sic) *ἵνα τὰ ἄνω θεὸ(ς)* Feissel – Sève. Στ. 11-12: *ἐπιλάμψι | ἡ θεία* [---] Bormann, Δήμιτσας, Mihailov· *ἐπιλάμψι· ἦλθε γὰρ τό τε κλω|στὸν* Feissel – Sève. Στ. 12: παραλείπεται ἀπὸ τὶς μεταγραφὲς τῶν Bormann, Δήμιτσα, Mihailov· *μοι καὶ ἐγὼ ἴδιον ἔ(χε)α ἰχῶρ[α]* Feissel – Sève.

Τὸ ἐπίγραμμα ἀποτελεῖται ἀπὸ ὀκτὼ δακτυλικὰ (κατὰ προσέγγισιν) ἑξάμετρα, τὸ τέλος καθενὸς ἀπὸ τὰ ὁποῖα δηλώνεται μὲ ἐγχάρακτο κισσόφυλλο. Ἡ κατανόησή του δυσχεραίνεται ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν συμπιλημάτων, ἀπὸ τὴν χαλαρὴ ὀρθογραφία καὶ ἀπὸ τὴν κατάχρηση τῆς ποιητικῆς ἀδείας εἰς βάρος τῶν γλωσσικῶν κανόνων.

Ἡ παρουσία τοῦ μορίου *δέ* στὴν ἀρχὴ τοῦ κειμένου ὑπέβαλε στοὺς Feissel καὶ Sève τὴν ὑπόθεση ὅτι προηγοῦντο καὶ ἄλλοι στίχοι χαραγμένοι στὸ ὑποτιθέμενο ἀνάγλυφο, ἀλλά, ὅπως εἴδαμε, τέτοιο ἀνάγλυφο δὲν ὑπῆρξε ποτέ. Οἱ Feissel καὶ Sève ὑποθέτουν εὐφυῶς ἐπίσης ὅτι τὸ ἐπίγραμμα εἶχε μορφὴ διαλόγου μεταξὺ τοῦ «νεοθνῆτος» (στ. 4-7 καὶ 10-12 ἢ ἑξάμετρα 3-4 καὶ 7-8) καὶ τῶν ἐπιζώντων, κατ' ἐξοχὴν δὲ τῆς συζύγου του. Κατ' αὐτὴν τὴν ὑπόθεση, στοὺς στίχους 1-4 ἡ χήρα τοῦ νεκροῦ οἰκτίρει τὴν μοῖρα της καθὼς καὶ τῶν νήπιων παιδιῶν ποὺ ὁ νεκρὸς δὲν πρόφθασε νὰ ἀναθρέψει· στοὺς στίχους 4-7 ὁ νεκρὸς παραθέτει στὸ ἴδιο κλῖμα τὴν δική του ἄθλια μοῖρα, χωρὶς αἰσθήσεις καὶ ἀντίληψη· τὸ νόημα τῶν στίχων 7-10 εἶναι δυσδιάκριτο, καθὼς τὸ κείμενο εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποκατασταθεῖ· τέλος δέ, στοὺς στίχους 10-12, ὁ νεκρὸς προτρέπει τὰ μέλη τῆς οἰκογένειάς του νὰ προσεύχονται ὥστε νὰ τοὺς φωτίσει ὁ Θεὸς στὴν ἐπίγεια ζωή τους. Ἡ ἑρμηνεία τοῦ κειμένου, ὅμως, δὲν εἶναι ἄμοιρη δυσκολιῶν, ἀκόμα καὶ στὰ σημεῖα ὅπου δεν ὑπάρχουν προβλήματα ἀναγνώσεως, διότι μεταξὺ ἄλλων ὑποθέτει βάρβαρη παραβίαση στοιχειωδῶν κανόνων τῆς ἑλληνικῆς, ὅπως τὴν σύνταξη τῶν αἰτιατικῶν *ἐμὲ δυσάθλιον Βιάτωρα* μὲ τὴν γενικὴ *οἰχομένοιο*.

Τὸ συχνὸ λατινικὸ παρωνύμιο Viator («ταξιδευτής») μαρτυρεῖται στὴν ἑλληνικὴ ἐπιγραφικὴ κυρίως στὴν Θράκη (βλ. τὸ οἰκεῖο λῆμμα τοῦ *LGPN* IV). Ἀξιοπαρατήρητες εἶναι καὶ οἱ δύο «νεωτερικὲς» καταλήξεις τοῦ β΄ ἑνικοῦ τοῦ ἐνεργητικοῦ ἀορίστου τῆς ὁριστικῆς *ἐφίλησες* καὶ *ἐξέθρεψες*.

Ἡ μνεία τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ προσευχὴ γιὰ τὴν θεία φώτιση στοὺς στίχους 10-11 εἶναι πιθανὸν νὰ παραπέμπει στὴν χριστιανικὴ θρησκεία· παρὰ ταῦτα, στὸ συγκρητιστικὸ κλῖμα τῆς μεταβατικῆς αὐτῆς ἐποχῆς, μπορεῖ ἐπίσης νὰ ἀποδοθεῖ σὲ ἄλλα θρησκευτικὰ καὶ φιλοσοφικὰ ρεύματα ποὺ συναποτελοῦσαν τὴν μεταφυσικὴ κοινὴ τῆς περιόδου.

353. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 4507. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 2004, στὴν διαταραγμένη ἐπίχωση σωστικῆς ἀνασκαφῆς στὸ οἰκόπεδο Ζοὺντ Ὀμπάϊντ, κοντὰ στὰ τείχη τῆς ἄνω πόλεως τῆς Ἔδεσσας.

Πλάκα ἀπὸ λευκὸ χονδρόκοκκο μάρμαρο, ἀποκεκρουμένη καθ' ὅλες τὶς πλευρὲς ἐκτὸς ἀπὸ τμῆμα τοῦ δεξιοῦ κροτάφου. Διαστάσεις: 0,23 x 0,18 x 0,023. Ἡ ἐπιγραφὴ χαράχθηκε μὲ τὴν βοήθεια ἐγχάρακτων κανόνων. Ὕψος γραμμάτων: ± 0,02. Διάστιχα: 0,003-0,005.

Ἀναστασίας Χρυσοστόμου – Μύρινας Καλαϊτζῆ – Π. Πασχίδη, *Τεκμήρια* 12 (2013-2014) 30-34, ἀρ. 1 εἰκ. 1.

Πρβλ. Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, *ΑΕΜΘ* 18 (2004 [2006]) 591-608 (γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως), ἰδίως 592, γιὰ τὰ ἐπιγραφικὰ εὑρήματα.

Φωτογραφία.

Τέλη 3ου – πρώτο ἥμισυ 4ου αἰ. μ.Χ.

[----------]ΙΔΕ
[----------]Λ̣ΕΜΑ
[-- ἐς δά]κ̣ρ̣υα ῥίψεις
[------ π]άντες ἐεί
[------]ε̣ *vacat*
[------] μέχρι μ᾽ Ἄρης (;)
[------]μυν ἐπαν-
[------]Ν οὔνομα
[------] πόρε μόρσει-
[μον ---]. ε̣ *vacat*

Στ. 1: Πρὶν ἀπὸ τὸ δέλτα διακρίνεται τὸ κατώτατο τμῆμα μιᾶς καθέτου. Στ. 2: Τὸ πρῶτο γράμμα εἶναι λάμβδα μᾶλλον παρὰ ἄλφα. Στ. 3: Ἀπὸ τὸ πρῶτο ὁρατὸ γράμμα σώζεται μόνον τὸ κάτω μέρος μιᾶς δεξιᾶς διαγωνίου· ἀπὸ τὸ δεύτερο μόνον τὸ κάτω μέρος μιᾶς καθέτου· δεδομένης τῆς μεγάλης ἀποστάσεως ἀπὸ τὸ γράμμα ποὺ ἀκολουθεῖ, τὸ πιθανώτερο εἶναι νὰ πρόκειται γιὰ ρῶ. Γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς φράσεως βλ. τὰ σχόλια καὶ τὰ παράλληλα (ἰδίως Ἡροδ. 2.96: *ἐς δάκρυά τε ἔπεσεν τὸ θέητρον* καὶ Εὐριπ., *Ἑλένη* 1325: *ῥίπτει τ᾽ ἐν πένθει*) τῶν πρώτων ἐκδοτῶν· πρβλ. καὶ ἀρ. **352**, ἀνωτέρω. Στ. 4: *ἐεὶ* ἀντὶ *αἰεί* (πρβλ. *I. Iasos* 419, στ. 22). Στ. 6: *μέχρι Μαρης* πρῶτοι ἐκδότες, *μέχρι μ᾽ Ἄρης* D. Feissel (per litteras). Στ. 7: Ἴσως *[δρι]μύν*. Στ. 9-10: Ἴσως *μόρσει[μον ἦμαρ]*. Κάτω ἀπὸ τὸ κειμένο διακρίνεται τὸ ἀνώτερο τμῆμα δύο χαράξεων, ἑνὸς ἐλαφρὰ καμπύλου τριγωνικοῦ ἴχνους καὶ μιᾶς κεραίας ποὺ ἐπίσης καμπυλώνει ἐλαφρά. Τὸ διαφορετικὸ βάθος τῆς χαράξεως, τὸ σχῆμα τους καὶ ἡ μεγάλη μεταξύ τους ἀπόσταση δὲν ἐπιτρέπουν τὴν ὑπόθεση ὅτι πρόκειται γιὰ γράμματα (ὁπότε θὰ εἴχαμε [---]ΛΥ, ἴσως χρονολόγηση, ποὺ θὰ τοποθετοῦσε τὴν ἐπιγραφὴ μεταξὺ 430 καὶ 439 τῆς ἐπαρχιακῆς χρονολογήσεως, δηλαδὴ μεταξὺ 282/3-291/2 μ.Χ.). Πρόκειται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα γιὰ τμῆμα ἐγχάρακτης διακοσμήσεως.

Πρόκειται γιὰ ἐπιτύμβιο ἐπίγραμμα, τὶς μετρικὲς ἐνότητες τοῦ ὁποίου φαίνεται ὅτι διακρίνουν τὰ κισσόφυλλα στοὺς στίχους 5 καὶ 10. Ἀναγνωρίζονται δύο γνωστὰ θέματα τῶν ἐπιτυμβίων ἐπιγραμμάτων γιὰ ἀώρους νεκρούς, τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ νεκρὸς στὸν ὁποῖο ἀπευθύνεται τὸ λαλοῦν μνημεῖο ἀφήνει μόνον δάκρυα στοὺς οἰκείους του (στ. 3) καὶ ἡ ἀναφορὰ στὴν εἰκόνα τοῦ Ἅδη ποὺ φέρνει (*πόρε*) τὸν θάνατο στοὺς στ. 9-10 (*μόρσει[μον ἦμαρ (;)]*).

Στὸν στ. 6, οἱ πρῶτοι ἐκδότες ἀναγνωρίζουν τὸ ὄνομα Μαρης, μὲ ἀναλυτικὰ σχόλια γιὰ τὴν πιθανή του προέλευση καὶ τὰ παράλληλά του στὴν Μακεδονία. Ὁ D. Feissel μᾶς ὑπέδειξε τὴν ἑρμηνεία *μέχρι μ᾽ Ἄρης*, ποὺ θὰ παρέπεμπε στὸν θάνατο τοῦ νεκροῦ σὲ μάχη.

354. Μουσεῖο Θεσσαλονίκης 2302. Ἐπισημάνθηκε ἀπὸ τὸν P. Perdrizet στὴν τουρκικὴ σχολὴ Ἰδαδιὲ τῆς Θεσσαλονίκης λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1900. Ἐκεῖ τὴν ἐμελέτησε λίγο ἀργότερα καὶ ὁ Π. Παπαγεωργίου. Στὸν Γάλλο ἀρχαιολόγο δόθηκε ἡ διαβεβαίωση ὅτι τὸ μνημεῖο προερχόταν ἀπὸ τὴν Βέροια, ἀντιθέτως δὲ ὁ Παπαγεωργίου τὴν ἐνόμιζε τοπικῆς προελεύσεως. Τὸ ἴδιο τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς ὅμως λίγες ἀφήνει ἀμφιβολίες ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὴν Ἔδεσσα,

σταθμὸ σημαντικὸ τῆς Ἐγνατίας, ὅπου καὶ τόσα ἄλλα μνημεῖα ταξιδιωτῶν ποὺ ἀπεβίωσαν ἐκεῖ ἔχουν ἀνευρεθεῖ.

Πλάκα σὲ δεύτερη χρήση ἀπὸ ὑπόλευκο μάρμαρο, ἀποτελούμενη ἀπὸ δύο συναρμόζοντα καὶ συγκολλημένα τεμάχια. Φέρει κατὰ τόπους ἐπιφανειακὲς φθορὲς καὶ ἐπικαθίσεις, καθὼς καὶ ἐλαφρὲς ἀποκρούσεις κάτω καὶ στὸ δεξιὸ τμῆμα τῆς ἄνω ἐπιφάνειας. Ἡ ὀπίσθια ἐπιφάνεια ἐμφανίζεται μᾶλλον ἁδρῶς κατεργασμένη, ἐνῷ τὸ ἀριστερὸ σωζόμενο τμῆμα τῆς ἄνω ἐπιφάνειας διατηρεῖ δύο κατά τι διαφοροποιημένα κατὰ μῆκος ὕψη –τὸ χαμηλότερο πρόσθιο τμῆμα διατηρεῖ ἴχνη βελονιοῦ. Οἱ παρειὲς τῆς πλάκας ἐμφανίζονται σχετικῶς ἐπιμελῶς κατεργασμένες, τὸ πάχος τους ὅμως διαφέρει αἰσθητά, ἐνῷ, ἐπιπροσθέτως, τὸ πάχος τῆς ἀριστερῆς παρειᾶς ἐμφανίζει ὁρατὲς διακυμάνσεις (ἀριστερὴ παρειά: 0,065 κάτω - 0,083 μέσο - 0,055 ἄνω· δεξιὰ παρειά: μέγιστο 0,04). Παρομοίως κυμαίνεται καὶ τὸ πλάτος τῆς πλάκας (0,913 κάτω - 0,933 ἄνω). Στὸ κάτω ἀριστερὰ τμῆμα τῆς πρόσθιας ὄψεως, καθ' ὕψος τῆς ἀκμῆς της μὲ τὴν δεξιὰ παρειά, διατηρεῖται τμῆμα ἀνάγλυφης ταινίας / κυματίου, τὸ ὁποῖο ἀπολαξεύθηκε ἀτελῶς καὶ ἀποτελεῖ κατάλοιπο προηγούμενης διαμορφώσεως. Ἐπὶ πλέον, τόσο ἐπάνω ἀπὸ τὴν λατινικὴ (σωζόμενη) ἐπιγραφὴ ὅσο καὶ καθ' ὕψος τοῦ δεξιοῦ πέρατος τῆς πρόσθιας ἐπιφάνειας διατηροῦνται ἴχνη μιᾶς ἢ περισσότερων παλαιότερων ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν, οἱ ὁποῖες καὶ ἀποξέσθηκαν προκειμένου νὰ χαραχθεῖ τὸ λατινικὸ κείμενο (βλ. ἀρ. **128A**). Ἐκτεταμένη (ἐπιτυχὴς) ἀπόξεση διακρίνεται στὴν πρόσθια ἐπιφάνεια καὶ χαμηλότερα ἀπὸ τὴν σήμερα σωζόμενη λατινικὴ ἐπιγραφή. Τόσο ἀπὸ τὰ τεχνικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς πλάκας ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ προηγούμενες ἐπιγραφὲς ἐμφανίζονται ἀκρωτηριασμένες, καθίσταται ἐμφανὲς ὅτι αὐτὴ προέκυψε ἀπὸ τὴν ὄχι ἐξαιρετικὰ ἐπιμελῆ κοπὴ καὶ ἐπανάχρηση προηγούμενου μνημείου. Διαστάσεις: 1,95 x 0,933 x 0,083. Ὕψος γραμμάτων: 0,04-0,05. Διάστιχα: 0,03-0,05.

P. Perdrizet, *BCH* 24 (1900) 542-44, ἀρ. 1 (*AnnEp* 1902 II, 437-38, ἀρ. 155· *CIL* III, *Suppl.* 14406· *ILS* 8454· Δ. Κανατσούλη, *Μακεδονικά* 14 [1974] 180-81, σημ. 1)· Σ. Βάση, *Ἀθηνᾶ* 18 (1906) 21-34 καὶ 65-66 (μεταγραφὴ καὶ σχόλια· πανομοιότυπο τοῦ Π. Παπαγεωργίου, σελ. 21).

Πρβλ. O. Seeck, *RE* 7 (1910) 1023, λ. «Gemellus», ἀρ. 5· W. Ensslin, *RE* 14 (1928) 127, λ. «Maccusa»· Κανατσούλη, *Προσωπογραφία* 1431α· *PLRE* I 388.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Μέσα 4ου αἰ. μ.Χ.

Bonae memoriae Maccusae
mul(i)eris ann(orum) ~ XXII ~ et Victoriae
sive Valeriolae ann(orum) ~ XIIII ~ quae
ob desiderium avunculi eorum
Fl(avii) ~ Gemilli ~ v(iri) p(erfectissimi) comitis ab ultima
Gallia per diversa loca proviṇ-
ciarum ad p(r)ovinciam Macedo-
niam venerunt, ibidemq(ue) pos(t) am-
plexum eius et compl(et)a cupiditate
amoris in civitati Idissensi fati munus
complerunt; quibus memoratus

12 vir laudabilis, ut cognoscere-
tur, iussit · eis memoriam fieri.

Ὁ χαράκτης συστηματικὰ δὲν χαράσσει τὴν μεσαία κεραία τῶν ἄλφα· ἐπίσης, συγχέει συχνὰ τὰ γράμματα I, T, L, E. Στὸ κείμενο καὶ στὸ ὑπόμνημα σημειώνονται μόνον σαφῆ «λάθη» τῆς χαράξεως καὶ ὄχι ἀμφισβητούμενα γράμματα. Στ. 2: Muceris Perdrizet· mu(li)eris Βάσης καὶ οἱ λοιποὶ ἐκδότες· ὁ χαράκτης χάραξε ἕνα L περίπου ὡς ἀγκυλόμορφο C. Στ. 3: Valeriosae Perdrizet, καὶ πάλι λόγῳ τῆς χαράξεως τοῦ L ὡς ἐλαφρὰ ἀγκυλόμορφου C· Valerio(l)ae Βάσης καὶ λοιποὶ ἐκδότες. Τὰ ἴχνη κισσόφυλλου μὲ ἐπιφανειακώτερη χάραξη στὸ τέλος τοῦ στίχου εἶναι ἀβέβαιο ἐὰν ἀνήκουν σ' αὐτὴν ἢ στὴν προγενέστερη ἐπιγραφή. Στ. 4: e(a)rum διορθώνει ὁ Βάσης. Στ. 5: (G)em(e)lli διορθώνει ὁ Βάσης. Στ. 6: (G)allia διορθώνει ὁ Βάσης. Στ. 7: ΡΛΟVINCIAM στὸν λίθο· πιθανώτατα πρόκειται γιὰ χαρακτικὴ ἀβλεψία: ὁ χαράκτης δὲν ὁλοκλήρωσε τὸ R ποὺ εἶδε στὸ χειρόγραφο μὲ τὴν ἄνω καμπύλη. Στ. 8: POSIΛM στὸ τέλος τοῦ στίχου στὸν λίθο, ὅπως ἐπισημαίνει καὶ ὁ Βάσης. Στ. 9: COMPLI IA ὁ λίθος. Στ. 10: CIVITATIIDISSENSI ὁ λίθος· civitat(e E)d(e)ssensi Perdrizet· civitate Idissensi Βάσης· δεδομένης τῆς συχνῆς συγχύσεως μεταξὺ I καὶ E στὴν χάραξη εἶναι ἀβέβαιο ἐὰν τὸ σύνταγμα πρέπει νὰ ἀναγνωσθεῖ ὡς civitat(e) (E)d(e)ssensi ἤ, χωρὶς διόρθωση, ὡς φωνητικὴ μεταγραφὴ civitati Idissensi, μὲ κλειστὴ προφορὰ τῶν πρώτων τριῶν φθόγγων /e/ ὅπως προτείνει ὁ Βάσης (μὲ παράλληλα). Στὸ τέλος τοῦ στίχου, (f)ati munus Βάσης· τὰ τέσσερα τελευταῖα γράμματα ἐκτὸς τοῦ νοητοῦ πλαισίου τῆς χαράξεως τοῦ ὑπόλοιπου κειμένου, τὸ ὁποῖο δὲν ἐκμεταλλεύεται τὸ σύνολο τοῦ πλάτους τοῦ λίθου. Στ. 12-13: ut co(g)noscere(n)tur Βάσης, ὑποθέτοντας ὅτι ὑποκείμενο τοῦ ρήματος εἶναι οἱ δύο ἀδελφές.

Ὁ Σ. Βάσης δημοσίευσε ἐξαντλητικὸ σχολιασμὸ τῆς ἐπιγραφῆς. Τὸ ἐπιτύμβιο αὐτὸ μνημεῖο ἱδρύθηκε γιὰ τὴν «ἀείμνηστο» (bonae memoriae) Μάκκουσα, γυναῖκα εἴκοσι δύο ἐτῶν, καὶ τὴν δεκατετραετῆ Βικτωρία ἢ Βαλερίολα. Τὸ ἰδιώνυμο τῆς πρεσβύτερης εἶναι ἄγνωστο ἀπὸ ἀλλοῦ, ἀλλὰ προφανῶς ἀνήκει στὰ κελτικὰ ὀνόματα μὲ θέμα Mac(c)- (Evans, *Gaulish Personal Names* 384-85). Ἡ νεώτερη ἀδελφὴ ἀναφέρεται μὲ δύο ὀνόματα κατὰ εὐρύτατα διαδεδομένη συνήθεια, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ δεύτερο ἔχει τὸν σχηματισμὸ ὑποκοριστικοῦ. Καὶ οἱ δύο, ἐπειδὴ ἐπεθύμησαν τὸν ἐκ μητρὸς θεῖο τους, τὸν διασημότατο κόμητα Φλάβιο Γέμελλο, ἦλθαν ἀπὸ τὶς ἐσχατιὲς τῆς Γαλατίας στὴν ἐπαρχία Μακεδονίας διασχίζοντας ποικίλους τόπους τῶν (ρωμαϊκῶν) ἐπαρχιῶν. Ἐκεῖ δὲ, ἀφοῦ τὸν ἐναγκαλίσθηκαν καὶ ἱκανοποίησαν τὴν ἐπιθυμία τους, ἐξέπνευσαν («ἐξεπλήρωσαν τὴν ὑποχρέωσή τους ἔναντι τοῦ πεπρωμένου», βλ. *Salona* IV 136· γιὰ τὴν ἴδια ἔννοια στὰ ἑλληνικά, πρβλ. ἀρ. **264** καὶ **349**, ἀνωτέρω) στὴν πόλη τῆς Ἔδεσσας. Ὁ θεῖος τους, γιὰ νὰ γίνει γνωστὸ τὸ γεγονὸς καὶ νὰ διαιωνισθεῖ τὸ ὡραῖο αὐτὸ δεῖγμα οἰκογενειακῆς στοργῆς (πρβλ. *CIL* V 2108), ἔδωσε ἐντολὴ νὰ τοὺς ἀνεγερθεῖ τὸ ἐπιτύμβιο μνημεῖο (memoria). Τὸ γλωσσικὸ ἐπίπεδο τοῦ κειμένου εἶναι ὑψηλὸ συγκρινόμενο μὲ τὶς ἄλλες λατινικὲς ἐπιγραφὲς τῆς ἴδιας περιόδου στὴν Μακεδονία, πρᾶγμα ἀναμενόμενο δεδομένης τῆς κοινωνικῆς τάξεως τοῦ ἀναθέτη. Ἐν τούτοις στὸν τέταρτο στίχο παρατηρεῖται ἡ λανθασμένη χρήση τῆς ἀρσενικῆς γενικῆς τοῦ πληθυντικοῦ τῆς ἀναφορικῆς ἀντωνυμίας eorum ἀντὶ τῆς ἀναμενόμενης θηλυκῆς earum, ἐνῷ στὸν δέκατο τρίτο στίχο πλεονάζει ἡ ἀναφορικὴ ἀντωνυμία eis μετὰ τὴν ἀναφορικὴ ἀντωνυμία quibus τοῦ ἐνδέκατου στίχου ἡ ὁποία εἰσάγει τὴν ἀναφορικὴ πρόταση.

Ἀπὸ τὶς πληροφορίες τοῦ κειμένου ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ εἰκόνα ποὺ παρέχει γιὰ τὶς συνθῆκες τῶν χερσαίων συγκοινωνιῶν. Ὅπως εὔστοχα παρατηρεῖ ὁ Perdrizet, τὸ γεγονὸς καὶ μόνον ὅτι μία νεαρὴ γυναίκα καὶ μία ἔφηβη κόρη καλῆς οἰκογενείας ἀνέλαβαν τέτοιο ταξίδι μαρτυρεῖ τὴν ποιότητα καὶ τὴν ἀσφάλεια τοῦ ρωμαϊκοῦ ὁδικοῦ δικτύου ἀκόμη καὶ στὰ μέσα τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος. Ὁ θάνατος, προφανῶς ἀπὸ κάποιαν ἀσθένεια, καὶ ἡ ταφὴ τῶν δύο ἀδελφῶν στὴν Ἔδεσσα προστίθενται στὶς ἄλλες μαρτυρίες γιὰ τὴν σημασία τῆς πόλεως ὡς σταθμοῦ τῆς Ἐγνατίας, ἴσως δὲ καὶ ὡς τόπου διαμονῆς μελῶν τῆς ρωμαϊκῆς διοικήσεως

καὶ ἀξιωματούχων τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ (πρβλ. ἀρ. **269**, **354** καὶ **356**, κατωτέρω· γιὰ τοὺς στρατιωτικοὺς ποὺ μαρτυροῦνται στὴν Ἔδεσσα γενικῶς, βλ. στὴν Εἰσαγωγή, σημ. 24 καὶ 44).

Τὸ ἄλλο ἐνδιαφέρον στοιχεῖο ἀφορᾶ τὴν ἱστορία τῆς νοοτροπίας καὶ τῶν ἰδεῶν. Ἐλλείψει σαφοῦς τυπικοῦ γνωρίσματος, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ στοιχειοθετηθεῖ ὁ χριστιανικὸς χαρακτήρας τοῦ κειμένου. Τὰ συναισθήματα ποὺ τὸ διαπνέουν εἶναι συγγενῆ μὲ τὸ πνεῦμα τῆς νέας θρησκείας, χωρὶς ὅμως αὐτὸ νὰ δηλώνει ὑποχρεωτικὰ χριστιανικὴ ταυτότητα τῆς οἰκογένειας, καθὼς ἡ σύνολη κοινωνία τῆς ἐποχῆς, χριστιανῶν καὶ πολυθεϊστῶν μαζί, συνέκλινε πρὸς τὰ ἴδια ἰδεώδη ἀγάπης καὶ οἰκογενειακῆς στοργῆς.

355. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1865 ἀπὸ τὸν ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνῖνο στὴν μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της.

Πλάκα (;) ἀποκεκρουμένη ἄνω δεξιὰ καὶ κάτω. Διπλοὶ κανόνες ὁρίζουν τοὺς στίχους.

Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Ρούμελη* 220-23, ἀρ. 19, σημ. 3, πίν. 4 (Feissel, *Recueil* 58-59, ἀρ. 54).

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

❦ † ❦
Memoria
Marcilli-
ne.

Στ. 2-3: ὁ Ἀντωνῖνος μεταγράφει Marcilli ne [---] ἢ Marcilline, ἀλλά, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Feissel, ἡ πρώτη μεταγραφὴ δὲν εὐσταθεῖ καθὼς τὸ κείμενο φαίνεται πλῆρες.

Marcilline εἶναι «ἀνορθόγραφη» μορφὴ ἀντὶ Marcellinae. Γιὰ τὸ ὄνομα, βλ. ἀρ. **316**, ἀνωτέρω.

356. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 146 <81>. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1889 ἀπὸ τὸν K. F. Kinch στὴν Μητρόπολη τῆς Ἔδεσσας· ὁ Δανὸς ἀρχαιολόγος σημειώνει ὅτι «εὑρέθη στὰ πεδινά, κάτω ἀπὸ τὰ τείχη τῆς πόλεως». Ὁ L. Couve σημειώνει ὅτι ὅτι τὴν ἀντέγραψε στὸ Μοναστήρι, σὲ περιοδεία του στὴν Μακεδονία πρὶν ἀπὸ τὸ 1895. Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ σφάλματος· ἐξ ἄλλου δὲν εἶναι γνωστὲς ἄλλες μεταφορὲς ἀρχαιολογικῶν εὑρημάτων ἀπὸ τὸ Μοναστήρι, πρωτεύουσα τοῦ ὁμώνυμου βιλαετίου, στὴν Ἔδεσσα, μικρότερης σημασίας ἐπαρχιακὴ πόλη. Ὁ A. Struck τὴν εἶδε τὸ 1898 στὸ προαύλιο τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῆς Ἔδεσσας, ὅπου ἦταν τοποθετημένη ἐμπρὸς σὲ δεξαμενή. Τὸ 1943 μεταφέρθηκε στὴν Συλλογή.

Στήλη ἀπὸ ὑπόφαιο μάρμαρο σὲ δεύτερη χρήση, ἀποκεκρουμένη σήμερα ἄνω δεξιὰ καὶ κατὰ τὴν δεξιὰ παρειά, μὲ ἐγχάρακτη παράσταση πεζοῦ στρατιώτη κατ' ἐνώπιον ποὺ φέρει λόγχη στὸ δεξιό του χέρι καὶ ξῖφος στὸ ἀριστερὸ καὶ ἀκολουθεῖ ἵππο πρὸς τὰ δεξιά, τοῦ ὁποίου σώζονται μόνον τὰ πίσω σκέλη καὶ ἴχνη ἀπὸ τὶς ὁπλὲς τῶν προσθίων. Διαστάσεις:

0,77 x 0,44 x 0,067. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση. Ὕψος γραμμάτων: 0,02-0,025. Διάστιχα: 0,03.

R. Mowat, *BCH* 24 (1900) 247-52, βάσει ἀπογράφου τοῦ L. Couve (*AnnEpigr* 1901 II, 452, ἀρ. 21· *CIL* III, *Suppl.* 14406a· *CLE* 1878· Vulič, *Karte* 15· Hoffmann, *Bewegungsheer* I 484-85 καὶ II 199, σημ. 85· Mihăescu, *Langue* 336-37, ἀρ. 342· Dobó, *Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque* 129, ἀρ. 657· Düll, *Götterkulte* 407, ἀρ. 265)· A. Struck, *AM* 27 (1902) 312-13, ἀρ. 21, χωρὶς μεταγραφή, καὶ χειρόγραφο τοῦ ἄρθρου (σελ. 21, ἀρ. 38) μὲ ἀπόπειρα μεταγραφῆς· *IG* X 2, 2, 109, βάσει ἀπογράφου καὶ φωτογραφίας Μ. Β. Χατζόπουλου· Juhel – Νίγδελη, *Ἕνας Δανός* 85-86, ἀρ. 34 (βάσει τῶν τετραδίων τοῦ Kinch).

Πρβλ. Th. Homolle, *BCH* 24 (1900) 252-53· H. N. Fowler, *AJA* 5 (1901) 336· H. Nesselhauf, *AbhPreuss* 2 (1938) 51 καὶ σημ. 2 (non vidimus)· P. Goessler, *RE* 20.1 (1941) 1206, λ. «Pictones (Pictavi)»· Šašel-Kos, *Additamenta* 89, ἀρ. 205· Th. Chr. Sarikakis, *Ἀρχαία Μακεδονία* II (1973 [1977]) 446, ἀρ. 53 καὶ 76· Scharf, *Dux Mogontiacensis* 19, σημ. 30· Tataki, *Roman Presence* 144, ἀρ. 89.458.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

4ος αἰ. μ.Χ.

D(is) M(anibus). Aurelius Saza centenarius.
Pelege. (H)ic iacio qui vixi annis quinqu-
aginta et militavi annis XXX et sum
natus in provincia Dacia et milita-
vi inter equites catafractarios Picta-
vensis suc cura Romani propositi. Au-
relia Plactu coniux qui posit titulo be-
ne merenti caro marto (s)uo. Resta,
viator, et lege titulo nestro; dunc le-
ges et (r)e(p)ausas.

Ὁ R. Mowat ἀναπαράγει τὸ ἀπόγραφο τοῦ Couve χρησιμοποιώντας ἐνίοτε μικρότερου σχήματος *o*, τὸ ὁποῖο ἐκλαμβάνεται ἀπὸ ἐκδότες ποὺ τὸν ἀκολουθοῦν ὡς συμβατικὴ ἀπόδοση ἐλλείποντος γράμματος. Οἱ παρανοήσεις αὐτοῦ τοῦ εἴδους δὲν σημειώνονται. Τὰ ὑπογραμμισμένα γράμματα εἶδαν μόνον οἱ Kinch καί (μὲ ἐξαίρεση τὰ δύο τελευταῖα γράμματα τοῦ στ. 2) ὁ Couve. Ἤδη κατὰ τὴν περιοδεία τοῦ Struck ἡ στήλη ἦταν ἐλλιπὴς κατὰ τὴν δεξιά της πλευρά. Στ. 1: SAZA Kinch, Couve, *IG* καὶ ὁ λίθος, μὲ ὁριζόντιες κεραῖες στὰ δύο σύμφωνα· ὁ Mowat μεταγράφει Daza (;), ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὴν *AnnEp* ([D]aza)· ὁ Homolle ὑποθέτει ὅτι οἱ ὁριζόντιες κεραῖες στὸ μέσον τοῦ S καὶ τοῦ Z ἀποσκοποῦν στὴν ἀπόδοση ἰδιαίτερων φθόγγων τοπικῆς προφορᾶς· ὁ Mommsen ἀναπαράγει τὰ σύμβολα τῆς ἐπιγραφῆς καὶ σημειώνει τοὺς προβληματισμοὺς τῶν Mowat καὶ Homolle· Saza («Saxa [?]») Vulič· Daza Mihăescu, («Daza oder Saxa?») Düll· Saxa (;) Sarikakis· ἡ δημοσίευση τοῦ Struck ἐμφανίζει τὸ ὄνομα ὡς GAΞA, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ χειρόγραφο προκύπτει ὅτι πρόκειται γιὰ λανθασμένη ἑρμηνεία τοῦ συμβόλου ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Struck ἐκ μέρους τοῦ ὑπευθύνου τῆς ἐκδόσεως, καθὼς στὴν ἀδημοσίευτη μεταγραφὴ τὸ ὄνομα ἐμφανίζεται ὡς Saxa. Στ. 2: PELEGERICIACIO ὁ λίθος καὶ τὸ ἀπόγραφο τοῦ Kinch· PELECEHICIACIO ἀντιγράφει ὁ Couve, ὁ δὲ Struck PELECERICIACIO. Ὁ Mowat (ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸν Mihăescu) μεταγράφει τὸ τμῆμα αὐτὸ τοῦ στίχου ὡς pe[rf]ec[t(issimus)] hic iac(e)o καὶ ἡ *AnnEp* ὡς [d]e Lec[t(is)] hic iacio· pe(r)le(g)e hic iacio προτείνει ὁ Mommsen, ὁ ὁποῖος ὡς ἐναλλακτικὴ λύση δὲν ἀποκλείει τὴν ἀνάγνωση τῆς πρώτης λέξεως ὡς peleger, ὑποτιθέμενο δημώδη τύπο τοῦ peregrinus. Στὴν πραγματικότητα τὸ R εἶναι λάθος τοῦ χαράκτη ἀντὶ τοῦ H, τὸ δὲ iacio δημώδης τύπος τοῦ iaceo· τὴν ἑρμηνεία αὐτὴν ἀκολουθοῦν ἤδη τὰ *CLE*, οἱ *IG* καὶ οἱ Juhel – Νίγδελης. Στ. 2-3: QV[----]|AGINTA σήμερα ὁ λίθος· QVUINQU|AGINTA ὁ Kinch

(καὶ quinqu|aginta οἱ Juhel – Νίγδελης), OVINON|AGINTA ὁ Couve, ποὺ μεταγράφει ὡς <qui>non|aginta ὁ Mowat, ὡς quinq[u]aginta ἡ *AnnEp*, ὡς annisque non|aginta ὁ Mihăescu· (q)uin(qu)|aginta διορθώνουν οἱ Mommsen καὶ Homolle ἀκολουθούμενοι ἀπὸ τὰ *CLE* καὶ τοὺς Vulič, Düll καὶ *IG*. Ὁ Struck παρεμβάλλει ἐκ παραδρομῆς τὰ γράμματα AC μεταξὺ τῶν λέξεων vixi καὶ annis, ἀλλὰ εἶχε ὀρθὰ ἀντιγράψει τὸ πρῶτο γράμμα τοῦ ἀριθμητικοῦ καὶ προτείνει στὸ χειρόγραφο τὴν μεταγραφὴ q[uinqu]|aginta. Εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ Couve ἀντέγραψε λανθασμένα τὸ τέλος τοῦ 2ου στίχου. Στ. 3: MILITAVIT ἀντιγράφει ἐκ παραδρομῆς ὁ Struck, στὸ δὲ τέλος τοῦ στίχου συμπληρώνει [qui]. Στ. 4: [pr]OIVNCIA στὴν δημοσίευση τοῦ Struck, προφανῶς λόγῳ τυπογραφικοῦ λάθους, διότι τὸ χειρόγραφο ἔχει [---] OVINCIA, ποὺ μεταγράφεται (ἐκ παραδρομῆς) [pro]vincia. Στ. 5: EQVITES ὁ λίθος (καὶ τὸ ἀπόγραφο τοῦ Kinch), ποὺ ἔχει πλέον ὑποστεῖ φθορὰ στὸ δεύτερο γράμμα· ECVITES ἀντιγράφουν ὁ Couve καὶ ὁ Struck ἀκολουθούμενοι ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους ἐκδότες. Στ. 5-6: Picta|vens(e)s Mowat· ἤδη τὴν ἐποχὴ ποὺ εἶδε τὸν λίθο ὁ Struck, τὰ ἕξι τελευταῖα γράμματα τοῦ στ. 5 δὲν σώζονταν· CATAFRACTARIO[s]|VESIS στὴν δημοσίευση καὶ τὴν μεγαλογράμματη μεταγραφὴ τοῦ χειρογράφου τοῦ Struck, ἀλλὰ catafractario[s ---]|vensis στὴν μικρογράμματη. Στ. 6: pr(ae)positi διορθώνουν οἱ Mowat, *AnnEp*, Düll, Vulič. ROMANIERO PO[blilia Au]- ἡ δημοσίευση τοῦ Struck, ἀλλὰ Roman[a]. [Proba(?) Au]- ἡ μικρογράμματη μεταγραφὴ τοῦ χειρογράφου. Στ. 7: PLACTV Kinch, Struck, *IG*, Juhel – Νίγδελης· PIACTV ὁ Couve καὶ οἱ ἐκδόσεις ποὺ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸ χειρόγραφό του. QVI ὁ λίθος· OVI τὸ ἀπόγραφο τοῦ Couve, τὸ ὁποῖο διορθώνουν ρητὰ ἢ σιωπηρὰ ὅσοι ἐξαρτῶνται ἀπὸ αὐτὸ σὲ qui, qu(ae) ἢ que (=quae). CIVI ὁ Struck. Στ. 7-8: TITVLOBE|NEMERENTI ὁ Kinch, ὁ Couve καὶ ὅσοι ἐξαρτῶνται ἀπὸ αὐτόν· ti[bi] be|ne merenti ὁ Struck. Στ. 8: MARTOCVO ὁ λίθος, προφανῶς ἀπὸ λάθος τοῦ χαράκτη, τὸ ἀπόγραφο τοῦ Kinch καὶ ὁ Struck, ὁ ὁποῖος συμπληρώνει ἐκ παραδρομῆς sta ἀντὶ τοῦ ἤδη μὴ σωζόμενου resta· MARTOOVO τὸ ἀπόγραφο τοῦ Couve, ποὺ διορθώνει καὶ συμπληρώνει mar(i)to· Quo (loco) ὁ Mowat, τὸν ὁποῖον ἀκολουθεῖ ὁ Mihăescu· mar(i)to (s)uo διορθώνει ὁ Mommsen ἀκολουθούμενος ἀπὸ τοὺς *CLE*, Vulič, Düll, *IG*, Juhel – Νίγδελη. Στ. 9: LECE Struck. Στ. 9-10: [-----]|GESETPERAVSAS σήμερα ὁ λίθος καὶ *ΚΑΑΣΕδ*· DVNCLE|CESETPERAVSAS τὰ ἀπόγραφα τῶν Kinch καὶ Couve, καθὼς καὶ *CIL*, ποὺ μεταγράφει ὡς Dunc le|ges et per[vad]as (;) (ἢ peragas) ὁ Mowat, ἐνῷ ὁ Mommsen, ἀκολουθούμενος ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους ἐκδότες, θεωρεῖ τὴν τελευταία λέξη ὡς ἀναγραμματισμὸ τοῦ repausas· M[-----]|CES ὁ Struck.

Πρόκειται γιὰ ἕνα ἀπὸ τὰ ὀψιμώτερα πολυθεϊστικὰ ταφικὰ μνημεῖα τῆς Μακεδονίας. Ὁ πολυθεϊστικός του χαρακτήρας προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀνάθεση D(is) (M)anibus, ἐνῷ ἡ χρονολόγησή του ἀπὸ τὶς γνώσεις μας γιὰ τὴν μεταφορὰ περὶ τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ. τῆς μονάδος τῶν καταφράκτων Πικταυῶν ἱππέων ἀπὸ τὸ σημερινὸ Πουατοὺ τῆς Γαλλίας στὸ ἀνατολικὸ τμῆμα τῆς αὐτοκρατορίας (Hoffmann, *Bewegungsheer* I 484-85· πρβλ. καὶ Scharf, *Dux Mogontiacensis* 19, σημ. 30). Τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ ἑκατοντάρχου (centenarius) καταφράκτων ἱππέων, ποὺ πέθανε σὲ ἡλικία πενήντα ἐτῶν μετὰ τριακονταετῆ ὑπηρεσία, δὲν ἀπαντᾶ ἀλλοῦ, ἴσως ὅμως πρόκειται γιὰ ἀπόδοση τοῦ γνωστοῦ μικρασιατικοῦ ἀνθρωπωνυμίου Σασας (Robert, *Noms indigènes* 519-22, πρβλ. Zgusta, *Kleinasiatische Personennamen* 457, ἀρ. 1379.1). Ὁ Saza καταγόταν ἀπὸ τὴν Δακία, ἀλλὰ εἶναι γνωστὴ ἡ παρουσία ἀτόμων μικρασιατικῆς καταγωγῆς στὴν ἐπαρχία αὐτήν. Pel(l)ege (h)ic iacio εἶναι δημώδη λατινικὰ ἀντὶ τοῦ κλασσικοῦ perlege hic iaceo. Ὁ νεκρὸς ὑπηρέτησε ὑπὸ τὶς διαταγές (suc cura εἶναι φωνητικὴ γραφὴ ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ sub cura) τοῦ προϊσταμένου του (propositi εἶναι λάθος ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ praepositi) Ρωμανοῦ. Τὴν στήλη ἔστησε (qui posit titulo, δημώδη λατινικὰ ἀντὶ τοῦ κλασσικοῦ quae posuit titulum) γιὰ τὸν νεκρὸ ἄνδρα της (marto εἶναι μᾶλλον προϊὸν ἀβλεψίας παρὰ φωνητικὴ γραφὴ ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ marito) ἡ σύζυγός του Aurelia Plactu. Τὸ ἰδιώνυμο αὐτὸ δὲν εἶναι γνωστὸ ἀπὸ ἀλλοῦ, ἀλλὰ θηλυκὰ μὲ τὴν κατάληξη αὐτήν (-u) μαρτυροῦνται στὶς βόρειες βαλκανικὲς ἐπαρχίες (Mócsy, *Nomenclator* 396). Δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ πρόκειται γιὰ πατρώνυμο σὲ γενικὴ κατὰ τὴν ἑλληνικὴ κλίση· στὴν περίπτωση αὐτὴν ἴσως πρόκειται γιὰ τὸ παρωνύμιο Planctus. Δείγματα ἐπίσης τῆς δημώδους λατινικῆς εἶναι καὶ οἱ γραφὲς titulo nestro ἀντὶ titulum nostrum καὶ dunc, συνδυασμὸς τοῦ ἀναμενόμενου dum (ἐνῷ) μὲ τὸ tunc (τότε).

357. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 1155. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1990 μεταξὺ τῶν καλυπτηρίων πλακῶν τοῦ κιβωτιόσχημου τάφου Τ19 στὸ οἰκόπεδο τοῦ Β΄ Παιδικοῦ Σταθμοῦ (Ο.Τ. 250), στὸ νότιο νεκροταφεῖο τῆς ἄνω πόλεως (στὴν εἴσοδο ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη).

Πλάκα ἀπὸ σχιστόλιθο, ἀποκεκρουμένη ἄνω καὶ κάτω καὶ μὲ ἐπιφανειακὲς ἀπολεπίσεις· ἡ δεξιὰ ὄψη φαίνεται κομμένη γιὰ δεύτερη χρήση τοῦ λίθου. Στὸ ἄνω ἀριστερὰ σωζόμενο τμῆμα τῆς πρόσθιας ὄψεως ἐγχάρακτος σταυρός, κάτω ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἔχει χαραχθεῖ ἡ ἐπιγραφή. Τμῆμα ἐγχάρακτου κύκλου (;) διατηρεῖται στὸ δεξιὸ τμῆμα τῆς πρόσθιας ὄψεως. Διαστάσεις: 0,25 x 0,112 x 0,023. Ἡ ἐπιγραφὴ χαράχθηκε μὲ τὴ βοήθεια ἀβαθῶν ὑπογραμμῶν. Ὕψος γραμμάτων: 0,015-0,02. Διάστιχα: ± 0,01.

Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 320, ἀρ. 941.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

4ος – 5ος αἰ. μ.Χ.

†
Memoṛi[a ---]
TLAELN[---]
TO[---]

Ἡ ἰδιόμορφη χάραξη τῶν γραμμάτων δὲν ἐπιτρέπει βεβαιότητα οὔτε γιὰ τὴν ἴδια τὴν γλῶσσα τοῦ κειμένου. Στ. 1: Τὰ δύο τελευταῖα ὁρατὰ γράμματα εἶναι δύο κάθετες, ἡ σχέση τῶν ὁποίων εἶναι ἀβέβαιη. Ἡ ἐνδεχόμενη ἑρμηνεία τοῦ πέμπτου γράμματος ὡς R θὰ ἦταν ἡ μόνη (μαζὶ μὲ τὰ –ἐξ ἴσου ἀβέβαια καὶ δυσερμήνευτα– L τοῦ ἑπόμενου στίχου) ἔνδειξη ὅτι πρόκειται γιὰ λατινικὴ ἐπιγραφή. Στ. 2: TL[---]LN[---] Χρυσοστόμου.

358. Τὴν ἀντέγραψε ὁ Curtis τὸ 1867 καὶ δημοσίευσε σκαρίφημά της, χωρὶς σχόλια, μαζὶ μὲ τὶς ἄλλες ἐπιγραφὲς τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἀγνοεῖται ἡ τύχη της.

C. G. Curtis, *ΕΦΣΚ* ΙΖ΄ (1886) πίν. θ΄, VIII 2 (Cabrol - Leclercq, *DACL* IV 2 [1921] στ. 2113· Dölger, *ΙΧΘΥΣ* Ι², add. σελ. 15-16).

Ὁ Θ(εὸ)ς ΧΟΛΙΟΙΔΩΙ
[Α]Ⱋ$_{Ω}$ ΙΧΘΥΣ

Ἀναγνωρίζονται συντομογραφία τῆς λέξεως *Θεός*, τὸ χριστόγραμμα μὲ τὰ συμβολικὰ γράμματα ἄλφα καὶ ὠμέγα ἑκατέρωθεν καὶ τὸ ἀκρωνύμιο ΙΧΘΥΣ. Γιὰ τὰ ὑπόλοιπα γράμματα, ΧΟΛΙΟΙΔΩΙ, ὁ D. Feissel (per litteras) μᾶς ὑπέδειξε τὸ βέβαιο παράλληλο σικελικῆς χριστιανικῆς ἐπιγραφῆς: *σοὶ τὸ φῶς ὁ Θε(εὸ)ς χόλιον δώσῃ* (Agnello, *Silloge* 65 [*IG* XIV 238]). Ἀνήκει ἄραγε τὸ κείμενο σὲ *ἀρὰ* ἐπιτυμβίου μνημείου, ὅπως στὸ σικελικὸ παράλληλο (πρβλ. καὶ ἀρ. **305**, ἀνωτέρω), ἢ πρόκειται γιὰ αὐτόνομη χριστιανικὴ «κατάρα»; Γιὰ παρόμοια χριστιανικὰ κείμενα, βλ. *Supplementum Magicum* ΙΙ ἀρ. 59-62 καὶ Ντάντη, *Ἀπειλητικαὶ ἐκφράσεις* 110-14.

359. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 114. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1972 στὸν λαξευτὸ τάφο 4Α στὴν θέση Γεφύρι Σαρὶ τῆς Ἔδεσσας καὶ μεταφέρθηκε στὴν Συλλογή.

Κάτω ἀριστερὸ ἀπότμημα στήλης ἀπὸ φαιὸ σχιστόλιθο. Διαστάσεις: 0,325 x 0,17 x 0,046. Ὕψος γραμμάτων: 0,03-0,035. Διάστιχα: 0,01.

Ἀδημοσίευτη· πρβλ. *ΚΑΑΣΕδ* 114.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

5ος-6ος αἰ. μ.Χ.

[----------]
NONN [-----]
NHKINΩ[---]
ΤΟΥ ΣΥΝ̣[--]
4 † ΚΟ̣[----]
vacat

Στ. 3: Τὸ τελευταῖο γράμμα εἶναι μῦ ἢ νῦ.

360. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 1183. Non vidimus. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1990 στὴν ἐπίχωση τοῦ τάφου Τ2 στὸ οἰκόπεδο τοῦ Β΄ Παιδικοῦ Σταθμοῦ (Ο.Τ. 250), στὸ νότιο νεκροταφεῖο τῆς ἄνω πόλεως (στὴν εἴσοδο ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη).

Ὀρθογώνιο ἀπότμημα οἰκοδομικοῦ μέλους, ἐλλιπὲς παντοῦ, ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο. Διαστάσεις: 0,62 x 0,3-0,4 x 0,13 (Χρυσοστόμου). Ὕψος γραμμάτων: 0,03 (Χρυσοστόμου).

Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 318, ἀρ. 932.

4ος – 5ος αἰ. μ.Χ.

[---]ΜΜ[----------]
[---]ΜΟΙΟ[.]Υ[. . . . .]Ο
[---]ΥΓ[----------]

ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΕΣ

361. Νότια πύλη, στὴν δυτικὴ (ἀριστερὴ) παρειά. Γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως, βλ. ἀρ. **139**, ἀνωτέρω.

Οἰκοδομικὸ (;) μονόγραμμα, ὕψους 0,21.

J. Brunšmid, *Vjesnik hrvatskoga arheološga. Društva 3* (1898) 131· A. E. Contoléon, *REG* 12 (1899) 171, ἀρ. 6· Π. Ν. Παπαγεωργίου, *Ἁρμονία* (ἐφημ. Σμύρνης) 7/1/1899 (non vidimus)· τοῦ ἰδίου, *Ἀθηνᾶ* 12 (1900) 73, ἀρ. 14 καὶ σελ. 80-81 (Baege, *De sacris* 115, ἀρ. 14)· Στρ. Πελεκίδη, *ΑΔ* 8 (1923) [1925] 260 καὶ σημ. 3.

Πρβλ. Φ. Πέτσα, *Ἀρχαία Μακεδονία* Ι (1968 [1970]) 213-15, εἰκ. 2 καὶ πίν. ΛΙΧβ.

Φωτογραφία, αὐτοψία.

ΒΗΡ(---) (;)

Συμπίλημα ΒΗ μὲ πρόσθετη καμπύλη κάτω ἀπὸ τὴν ὁριζόντια κεραία τοῦ ἦτα.

Τὸ μονόγραμμα αὐτὸ ἀποτέλεσε τὸ ἔναυσμα τῆς ἀρχαιολογικῆς ἔρευνας στὴν περιοχὴ τῆς νότιας πύλης, καθὼς ἀρχικὰ θεωρήθηκε ὡς ἀναφορὰ στὸν βασιλέα Φίλιππο. Ἡ ἀνάλυση τοῦ μονογράμματος ἀπὸ τὸν Παπαγεωργίου ὡς ΒΟΡ, ἔνδειξη χρονολογήσεως, ἀποτελεῖ λήψη ζητουμένου, καθὼς θὰ ἐπέτρεπε τὸν συσχετισμό του μὲ τὶς χρονολογημένες ἀπελευθερωτικὲς ἐπιγραφές. Πρόκειται πιθανώτατα γιὰ οἰκοδομικὸ μονόγραμμα.

362. Νότια πύλη, στὴν δυτική (ἀριστερή) παρειά. Ἐντοπίσθηκε κατὰ τὶς ἀνασκαφὲς τοῦ Φ. Πέτσα στὸν Λόγγο.

Οἰκοδομικὸ (;) μονόγραμμα, ὕψους: 0,24.

Φ. Πέτσα, *Ἀρχαία Μακεδονία* Ι (1968 [1970]) 213-214, εἰκ. 2 καὶ πίν. LIX γ.

ΚΑ(---)

Τὸ μονόγραμμα ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀνισοσκελὲς κάππα μὲ καμπύλη ἀνάμεσα στὶς δύο διαγώνιες κεραῖες καὶ κεραία ἀνάμεσα στὴν κάθετο καὶ τὴν δεξιὰ διαγώνιο τοῦ κάππα.

ΑΔΙΑΓΝΩΣΤΕΣ

363. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1839 καταχωσμένη στὴν γῆ στὸν Λόγγο τῆς Ἐδέσσης ἀπὸ τὸν Grisebach, ὁ ὁποῖος σημειώνει μόνον μία λέξη ἀπὸ τὴν πολύστιχη ἐπιγραφή. Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της.

«Ἐπίσης ἔκειτο ἐκεῖ ἕνας μαρμάρινος δόμος μὲ μακροσκελῆ ἑλληνικὴ ἐπιγραφή. Θὰ ἀπαιτεῖτο ἐν τούτοις ἀτυχῶς τουλάχιστον ἡμερήσια ἐργασία δύο ἀνδρῶν γιὰ νὰ καθαρισθεῖ καὶ νὰ ἔλθει στὸ φῶς, εἰς τρόπον ὥστε νὰ εἶναι κανεὶς εἰς θέσιν νὰ διαγνώσει τὶς λέξεις καὶ νὰ λάβει ἀπόγραφο. Μπόρεσα μόνον τὴν μοναδικὴ λέξη ΘΕΟΙ νὰ διαβάσω καὶ μοῦ ἔκαμε ἰδιαίτερη ἐντύπωση τὸ γεγονὸς ὅτι αὐτὰ τὰ λίγα γράμματα, λόγῳ τοῦ πληθυντικοῦ ἀριθμοῦ, ἀμέσως μαρτυροῦσαν τὴν προχριστιανικὴ προέλευση τοῦ ἔργου».

Grisebach, *Reise* 104-105 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 45, ἀρ. 22· Baege, *De sacris* 153).

ΘΕΟΙ

364. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 154 <42>. Ἐπισημάνθηκε στὸ μητροπολιτικὸ μέγαρο καὶ μεταφέρθηκε τὸ 1943 στὴν Συλλογή.

Ἀπότμημα πλάκας ἀπὸ λευκὸ χονδρόκοκκο μάρμαρο, πανταχόθεν ἀποκεκρουμένο, σὲ δεύτερη χρήση ὡς ἐπίθημα. Διαστάσεις: 0,275 x 0,23 x 0,13. Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν κύρια ὄψη. Ἐπὶ τῆς λοξοτμήτου τέσσερα ἢ πέντε ἀδιάγνωστα, πιθανῶς πολὺ μεταγενέστερα γράμματα. Ὕψος γραμμάτων: 0,03. Διάστιχα: 0,015.

Ἀδημοσίευτη· πρβλ. *ΚΑΑΣΕδ* 154 <42>.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος-3ος αἰ. μ.Χ.

[----------]ΙΠ̣Ο̣ΙC[----]
[--- κα]ὶ μητρὸς [----]
[-----]ΕΣΕΙΣΜΟ̣[------]
vacat
vacat
vacat
[---]Ε̣ΜΙ[.]

Στ. 4: Μετά τὸ τρίτο γράμμα διακρίνεται διαγώνια πρὸς τὰ δεξιὰ κεραία.

365. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 1324. Ἀνακαλύφθηκε ἀπὸ τὸν Φ. Πέτσα τὸ 1967 κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ τείχους κοντὰ στὴν νότια πύλη.

Ἀπότμημα πλάκας ἀπὸ λευκὸ χονδρόκοκκο μάρμαρο, πανταχόθεν ἀποκεκρουμένο. Διαστάσεις: 0,185 x 0,175 x 0,03.

Ἡ ἀνακάλυψη τοῦ ἀποτμήματος ἀνακοινώθηκε ἀπὸ τὸν Φ. Πέτσα (*ΑΔ* 23 [1968] *Χρον.* [1969] 337, καὶ *Μακεδονικά* 9 [1969] 176, μὲ φωτογραφία, πίν. 81β)· οἱ δὲ Robert (*BullEpigr* 1970, 362) σχολίασαν τὸ κείμενο βάσει τῆς φωτογραφίας. Πρβλ. Papazoglou, *Villes* 127, σημ. 13, καὶ Χρυσοστόμου, *Ὀχύρωση* 529.

Αὐτοψία, φωτογραφία.

2ος-3ος αἰ. μ.Χ.

[---------]ΗΣΑΔΡΙΑ[--------]
[---------]ΕΙΤΗΣΚΑ[--------]
[---------]ΕΔΕΣΣΗ[---------]

Στ. 2. ΕΠΗΣΚΑ Χρυσοστόμου.

Ὁ Πέτσας ἀναγνωρίζει τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ στὸν πρῶτο στίχο καὶ τῆς πόλεως Ἐδέσσης στὸν τρίτο. Οἱ Robert ἀποκλείουν αὐτὴν τὴν ἑρμηνεία διότι τὰ δύο πρῶτα γράμματα τοῦ πρώτου στίχου εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀνήκουν στὰ καθιερωμένα ὀνόματα ἢ τίτλους τοῦ Ἀδριανοῦ, ἀντιπροτείνουν δὲ τὴν ἀνάγνωση σειρᾶς ἐθνικῶν: *[----]ης, Ἀδρια[νός]* (ἢ *Ἀδρια[νεύς]* ἢ *Ἀδρια[νοπολείτης]* ἢ *Ἀδρια[νοθηρείτης]*) στὸν πρῶτο στίχο καὶ *Ἐδεσση[νὸς]* στὸν τρίτο καὶ τὴν ἑρμηνεία τοῦ κειμένου ὡς μνημείου ἀθλητοῦ ἢ μουσικοῦ ποὺ τιμήθηκε μὲ τὴν ἀπονομὴ πολιτείας ἀπὸ διάφορες πόλεις. Στὴν περίπτωση αὐτὴ τὸ ἐθνικὸ *Ἐδεσσηνὸς* εἶναι μᾶλλον ἀπίθανο νὰ ἀναφέρεται στὴν πόλη τῆς Μακεδονίας, τῆς ὁποίας τὸ ἐθνικὸ μαρτυρεῖται πάντοτε (μὲ μία μόνον πολὺ ὕστερη ἐξαίρεση· βλ. στὰ σχόλια τῆς ἀρ. **272**, ἀνωτέρω) ὡς *Ἐδεσσαῖος* (M. B. Hatzopoulos – P. Paschidis, στὸ *Inventory* 801)· *Ἐδεσσηνὸς* εἶναι τὸ ἐθνικὸ τῆς ὁμώνυμης πόλεως τῆς Ὀσροηνῆς (βλ. Papazoglou, *Villes* 127, σημ. 13). Δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ πρόκειται γιὰ τὸ ὄνομα τῆς μακεδονικῆς πόλεως σὲ πλάγια πτώση. Ὁπωσδήποτε τὸ σωζόμενο ἀπότμημα δὲν ἐπιτρέπει τὴν κατάταξη τοῦ μνημείου σὲ συγκεκριμένη διπλωματικὴ κατηγορία.

366. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 2077. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1982 ἐπὶ τῆς κεντρικῆς ὁδοῦ τῆς κάτω πόλεως, κοντὰ στὴν νότια πύλη τοῦ τείχους.

Ἄνω ἀπότμημα βωμοῦ ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο πανταχόθεν ἀποκεκρουμένο. Σώζει μέρος τῆς ἐπιστέψεως καὶ τὸ ἄνω κεντρικὸ μέρος τῆς κύριας ὄψεως τοῦ κορμοῦ, ὅπου καὶ ἡ ἐπιγραφὴ. Διαστάσεις: 0,73 x 0,39 x 0,26. Ὕψος γραμμάτων: 0,0345-0,045. Διάστιχα: 0,011-0,015.

Ἀδημοσίευτη· πρβλ. *ΚΑΑΣΕδ* 185.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος-3ος αἰ. μ.Χ.

[---]ΜΕΤ[-----]
[---]ΙΤΕΤ[-----]
[---]ΑΔΕΚ[----]
4 [---]Ι̣ΕΤΗ[-----]
[---]ΜΕΝ[-----]
[----]CT[-------]

367. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 1330. Ἐντοπίσθηκε στὴν περιοχὴ τοῦ Λόγγου στὶς 20/9/67.

Μικρὸ ἀπότμημα ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ κιτρινωπὴ πάτινα, ἀποκεκρουμένο ἄνω, δεξιὰ καὶ κάτω. Διατηρεῖ τμῆμα τῆς ἀρχικῆς ἐπιφάνειας τοῦ ἀριστεροῦ κροτάφου. Διαστάσεις: 0,174 x 0,075 x 0,024. Ὕψος γραμμάτων: 0,023. Διάστιχα: 0,007.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

1ος-2ος αἰ. μ.Χ.

[.]Ι̣[---]
ΓΥ[---]
ΤΕΙ̣[---]
ΡΙΔΟ[---]
ΝΟΣ[---]

368. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 326. Ἀνακαλύφθηκε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ Λόγγου τὸ 1979 στὸ τετράγωνο 6.

Ἀπότμημα πλάκας ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο πανταχόθεν ἀποκεκρουμένο. Διαστάσεις: 0,11 x 0,095 x 0,023. Διπλοὶ κανόνες ὁρίζουν τοὺς στίχους. Ὕψος γραμμάτων: 0,02-0,023. Διάστιχα: 0,005-0,007.

Ἀδημοσίευτη· πρβλ. *ΚΑΑΣΕδ* 174.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος-3ος αἰ. μ.Χ.

[---]ΝΙΚΑΙ̣[---]
[---]Ọ̣ΙCΤ[---]
[---]ΝΗΛ[---]
[---]Ρ[---]

369. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1855 ἀπὸ τὸν Delacoulonche στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ Μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς Παναγίας στὴν Ἔδεσσα. Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη του.

Ἀπότμημα πανταχόθεν ἀποκεκρουμένο.

Delacoulonche, «Berceau» 235, ἀρ. 4 bis (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 48, ἀρ. 33).

Η [1] ΑΥΡΥ
Μ
Μ

370. Ἀρχαιολογικὴ Σύλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 635. Ἄγνωστες συνθῆκες εὑρέσεως.

Μαρμάρινη πλάκα πανταχόθεν ἀποκεκρουμένη. Διαστάσεις: 0,17 x 0,125. Ὕψος γραμμάτων: 0,04. Διάστιχα: 0,015-0,018.

Ἀδημοσίευτη· πρβλ. *ΚΑΑΣΕδ* 186.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος-3ος αἰ. μ.Χ.

[---]Λ̣Ι̣Ο̣[---]
[---]CIC[---]
[---]ΑÇ[---]

371. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 93/137. Τὸ πρῶτο ἀπότμημα περισυνελέγη τὸ 1993 ἀπὸ τὸν ἀγρὸ Ράϊκου στὴν περιοχὴ τοῦ Λόγγου, ἐνῷ τὸ δεύτερο τὸ 1997 ἀπὸ τὸν ὅμορο ἀγρὸ Μπουμπαρᾶ.

Ἀπότμημα πλάκας ἀπὸ ἐρυθρὸ μάρμαρο μὲ λευκὲς φλεβώσεις, ἐλλιπὲς παντοῦ, σὲ δύο συναρμόζοντα θραύσματα. Διαστάσεις: 0,195 x 0,15 x 0,037. Ὕψος γραμμάτων: 0,04-0,045. Διάστιχα: 0,012.

Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 230, ἀρ. 548.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος – 3ος αἰ. μ.Χ.

[---]Ι̣ΠΗΡ̣[---]
[---]ΠΑΡ[---]
[---]ΠΝΑΣΤ̣[---]

Στ. 1: ΙΠΡ Χρυσοστόμου, μετὰ τὴν πρώτη ὁρατὴ κάθετο ὅμως μᾶλλον συμπίλημα ΠΗΡ. Στ. 3: ΠΑΣ Χρυσοστόμου, τὸ πρῶτο γράμμα εἶναι ὅμως συμπίλημα ΝΤ ἢ ΠΝ. Μετὰ τὸ τελευταῖο γράμμα, ἴχνος μὲ ἀκρεμόνα ἀπὸ ὁριζόντια κεραία ποὺ ἀνήκει σὲ πῖ ἢ ταῦ.

372. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 2012/83. Ἀνακαλύφθηκε κατὰ τὴν συντήρηση τοῦ κεντρικοῦ τμήματος τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ 13ου ἀριστεροῦ χώρου τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου του Λόγγου.

Ἀπότμημα ἀπὸ λευκὸ χονδρόκοκκο μάρμαρο, ἀποκεκρουμένο καθ' ὅλες τὶς πλευρές. Φέρει πολλὲς ἐπιφανειακὲς ἀποκρούσεις καὶ ἰζήματα ποὺ δυσχεραίνουν τὴν ἀνάγνωση τοῦ κειμένου. Διαστάσεις: 0,18 x 0,20 x 0,06. Ὕψος γραμμάτων: ± 0,025. Διάστιχα: 0,015.

Ἀναστασίας Χρυσοστόμου – Μύρινας Καλαϊτζῆ – Π. Πασχίδη, *Τεκμήρια* 12 (2013-2014) 48-49, ἀρ. 7, εἰκ. 10.

Φωτογραφία.

2ος - 3ος αἰ. μ.Χ.

[-----]Σ̣Ι[---------]
[---]ΙΣ[.]ΣΤ[-----]
[---------]Α̣[------]
[----]ΚΑΠ̣ΟΜ[---]

373. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 94/434. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1994 στὴν ἐπίχωση τοῦ λαξευτοῦ θαλαμωτοῦ τάφου Τ50 στὸν ἀγρὸ Ράϊκου στὴν περιοχὴ τοῦ Λόγγου.

Ἀπότμημα ἐλλιπὲς παντοῦ ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο. Διαστάσεις: 0,16 x 0,16. Ὕψος γραμμάτων: 0,045.

Χρυσοστόμου, *Νεκροταφεῖα* 258, ἀρ. 697.

Φωτογραφία.

2ος – 3ος αἰ. μ.Χ.

[---]Ι̣[---]
[---]ΣΥ[---]
[---]ΜΗ[---]

374. Ἀρχαιολογική Συλλογή Ἐδέσσης ΑΚΛ 2002/24. Περισυνελέγη τὸ 2002 στὴν κάτω πόλη τῆς Ἔδεσσας, κατὰ τὸν καθαρισμὸ τῶν οἰκοδομικῶν καταλοίπων τοῦ ἀγροῦ Παυλικανίδη, ὅπου εἶχε χρησιμοποιηθεῖ σὲ δεύτερη χρήση ὡς οἰκοδομικὸ ὑλικό.

Ἄνω δεξιὸ ἀπότμημα πλάκας ἀπὸ λευκὸ λεπτόκοκκο μάρμαρο. Διαστάσεις: 0,123 x 0,14 x 0,02. Οἱ δύο σωζόμενοι στίχοι τῆς ἐπιγραφῆς ἀντιστοιχοῦν σὲ διαφορετικὲς χαράξεις, χωρὶς σημαντικὴ χρονικὴ διαφορὰ μεταξύ τους. Ὁ πρῶτος στίχος χαράχθηκε μὲ τὴν βοήθεια κανόνων. Ὕψος γραμμάτων: 0,02.

Ἀναστασίας Χρυσοστόμου – Μύρινας Καλαϊτζῆ – Π. Πασχίδη, *Τεκμήρια* 12 (2013-2014) 47-48, ἀρ. 6, εἰκ. 9.

Φωτογραφία.

3ος αἰ. μ.Χ.

[---]σιας καὶ ΑΤΗΙΥ
[---]ᾰ́σων καὶ̣ [.[1-2].]
[----------]

Στ. 1: Στὸ τέλος τοῦ στίχου, συμπίλημα ΤΗ ἀκολουθεῖται ἀπὸ κάθετο καὶ ὕψιλον· ἡ ἑρμηνεία τοῦ συμπλέγματος δὲν εἶναι δυνατή.

375. Ἀρχαιολογική Συλλογή Ἐδέσσης ΑΚΕ 4523. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 2004, στὴν διαταραγμένη ἐπίχωση σωστικῆς ἀνασκαφῆς στὸ οἰκόπεδο Ζοὺντ Ὀμπάϊντ, κοντὰ στὰ τείχη τῆς ἄνω πόλεως τῆς Ἔδεσσας.

Πανταχόθεν ἀποκεκρουμένο ἀπότμημα πλάκας ἀπό λευκὸ χονδρόκοκκο μάρμαρο. Διαστάσεις: 0,11 x 0,08 x 0,025. Ὕψος γραμμάτων: 0,045-0,023. Διάστιχο: 0,015-0,03.

Ἀναστασίας Χρυσοστόμου – Μύρινας Καλαϊτζῆ – Π. Πασχίδη, *Τεκμήρια* 12 (2013-2014) 34, ἀρ. 2, εἰκ. 3.

Πρβλ. Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, *ΑΕΜΘ* 18 (2004 [2006]) 591-608 (γιὰ τὶς συνθῆκες εὑρέσεως), ἰδίως 592, γιὰ τὰ ἐπιγραφικὰ εὑρήματα.

Φωτογραφία.

3ος αἰ. μ.Χ.

[---]ΑΦΟΙ̣[---]
[----]ΕΜ[----]

376. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 377. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1979 στὸν Λόγγο κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ τετραγώνου 7.

Ἀπότμημα πλάκας ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ ἀνάγλυφη «ἀσπιδίσκη» (;) ἐπάνω ἀπὸ τὸ κείμενο. Διαστάσεις: 0,24 x 0,18. Ὕψος γραμμάτων: 0,033-0,036.

Ἀδημοσίευτη.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Αὐτοκρατορικοὶ χρόνοι (;)

[---]Ν̣ΙΚΟ[---]

377. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 2012/115. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 2012 ἐντοιχισμένο στὴν νοτιοδυτικὴ ἐξωτερικὴ γωνία τοῦ νότιου τοίχου τοῦ 19ου ἀριστεροῦ χώρου τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τοῦ Λόγγου.

Ἄνω δεξιὸ ἀπότμημα βωμοῦ ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, ποὺ διασώζει τὸ δεξιὸ τμῆμα τῆς ἐγγεγραμμένης ἀετωματικῆς ἐπιστέψεως μὲ τὸ δεξιὸ ἀκρωτήριο, τῶν μεταβατικῶν κυματίων καὶ τὸ ἀνώτατο τμῆμα τοῦ κορμοῦ τοῦ βωμοῦ. Διαστάσεις: 0,40 x 0,30 x 0,19. Τὸ ὕψος τῶν γραμμάτων δὲν μπορεῖ νὰ ὑπολογισθεῖ, καθὼς σώζονται μόνον οἱ ἀνώτατες ἀπολήξεις τους.

Ἀναστασίας Χρυσοστόμου – Μύρινας Καλαϊτζῆ – Π. Πασχίδη, *Τεκμήρια* 12 (2013-2014) 50, ἀρ. 9, εἰκ. 13.

Φωτογραφία.

2ος - 3ος αἰ. μ.Χ.

[---]ΙΣΤΗΦ
[----------]

Ἀπὸ τὸ πρῶτο ὁρατὸ γράμμα εἶναι ὁρατὴ μόνον ἡ ἀνώτατη ἀπόληξη μιᾶς κάθετης κεραίας. Ἐνδεχομένως πρόκειται γιὰ τὴν κατάληξη γυναικείου ὀνόματος (π.χ. *Πίστη*) καὶ τὴν ἀρχὴ ἑνὸς πατρωνύμου, ἂν καὶ δὲν ὑπάρχει χῶρος γιὰ ἄλλο γράμμα μετὸ τὸ φῖ.

378. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 2013/5. Ἀνακαλύφθηκε στὸν Λόγγο τὸ 2013 σὲ δοκιμαστικὴ τομὴ στὴν γωνία τῆς νότιας παρειᾶς τῆς ἀνατολικῆς πύλης μὲ τὴν δυτικὴ παρειὰ τοῦ τείχους.

Μικρὸ ἀπότμημα βωμοῦ (;) ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, ἀποκεκρουμένο καθ' ὅλες τὶς πλευρές· διασώζει μικρὸ τμῆμα τοῦ κορμοῦ καὶ τμῆμα κοίλου κυματίου. Διαστάσεις: 0,14 x 0,035 x 0,03. Ὕψος γραμμάτων 0,02-0,025.

Ἀναστασίας Χρυσοστόμου – Μύρινας Καλαϊτζῆ – Π. Πασχίδη, *Τεκμήρια* 12 (2013-2014) 51, σημ. 72, εἰκ. 15.

Φωτογραφία.

2ος - 3ος αἰ. μ.Χ. (;)

[---]ΡΟ[---]
[----------]

Τὸ πρῶτο γράμμα, ἀπὸ τὸ ὁποῖο σώζεται τὸ δεξιὸ τμῆμα, εἶναι ρῶ μᾶλλον παρὰ φῖ.

ΧΩΡΑ ΕΔΕΣΣΗΣ

379. Μουσεῖο Πέλλας ΒΠ 1998/3. Ἀνακαλύφθηκε σὲ νεκροταφεῖο ἀρχαίου οἰκισμοῦ 3 χλμ. βόρεια τοῦ Προφήτη Ἠλία τὸ 1999, πολὺ κοντὰ στὸ ταφικὸ ἱερὸ τῶν μυστῶν τοῦ Διονύσου (βλ. ἀρ. **397**, κατωτέρω).

Στήλη ἀπὸ λευκόφαιο μάρμαρο μὲ ἀνάγλυφη ἀνθεμωτὴ ἐπίστεψη, ἀποκεκρουμένη σήμερα, μὲ δύο ἐγχάρακτους ρόδακες στὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ της. Ὅρος σὲ δεύτερη χρήση. Διαστάσεις: 2,01 x 0,44-0,52 x 0,17. Ἡ ἐπιγραφὴ 0,23 μ. κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίστεψη. Ὕψος γραμμάτων: 0,05.

Π. Χρυσοστόμου, *ΑΕΜΘ* 14 (2000 [2002]) 455-456, εἰκ. 2 (*SEG* 50 [2000] 600· *BullEpigr* 2002,

265a)· τοῦ ἰδίου, *AAA* 32-34 (1999-2001) [2003] 195, 197-98, εἰκ. 3 (*SEG* 51 [2001] 834· τοῦ ἰδίου, *ΑΔ* 53 (1998) *Χρον*. [2004] 685 (*BullEpigr* 2005, 333).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Αὐτοκρατορικοὶ χρόνοι

Ὅρος.

Τὸ γράμμα Γ ποὺ διακρίνεται ἀνάμεσα στὸ Ο καὶ στὸ Ρ ἀποτελεῖ πρόσφατο χάραγμα.

Ὁ ὅρος θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι ὅρος τῆς ἰδιοκτησίας τῆς Ἰουλίας Μεννηΐδος (βλ. ἀρ. **416**, κατωτέρω), ἢ ὅρος τοῦ ταφικοῦ ἱεροῦ τῶν μυστῶν τοῦ Διονύσου (βλ. ἀρ. **397**, κατωτέρω).

380. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1914 στὸ μουσουλμανικὸ νεκροταφεῖο τῆς πόλεως στὴν θέση Κιουπρί, στὴν δυτικὴ εἴσοδο τῆς Ἔδεσσας, ἀπὸ τὸν A. Plassart, ὁ ὁποῖος ἔλαβε ἔκτυπό της. Ἔκτοτε χάνονται τὰ ἴχνη της.

«Κίονας ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ φλεβώσεις, καταπηγμένος στὸ ἔδαφος, ὕψους ἄνω τοῦ 1,20 μ. καὶ διαμέτρου 0,35» (Plassart).

Δύο ἐπιγραφές, ἡ μία λατινικὴ (πρωιμώτερη) καὶ ἡ ἄλλη ἑλληνικὴ (μεταγενέστερη). Ἡ ἑλληνικὴ ἐπιγραφὴ (Β) εἶναι γραμμένη κάτω καὶ ἀνάμεσα στὶς γραμμὲς τῆς λατινικῆς (Α).

A. Plassart, *BCH* 47 (1923) 187-88, εἰκ. 11 (*AnnEp* 1924 II, 387, ἀρ. 56· P. Collart, *BCH* 59 [1935] 401, ἀρ. 2, σημ. 2· τοῦ ἰδίου, *BCH* 100 [1976] 198, ἀρ. 5· Šašel-Kos, *Additamenta* 102, ἀρ. 243)· Gounaropoulou – Hatzopoulos, *Milliaires* 41-44, ἀρ. VII, πίν. X-XI (Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 45-46).

Πρβλ. O'Sullivan, *Egnatian Way* 144, ἀρ. 6· N. G. L. Hammond – M. B. Hatzopoulos, *AJAH* 8 (1983) 51-52.

Φωτογραφία ἐκτύπου Γαλλικῆς Σχολῆς.

Α) Λατινικὴ ἐπιγραφή. Ὕψος γραμμάτων: 0,038. Διάστιχα: 0,027.

165 μ.Χ.

[Impera]to[ri] C[a]e[sari]
[M(arco) A]urelio Anto[ni]n̰[o Aug(usto)],
[po]ntifici maximo, [trib(unicia)]
[pot(estate) xi]x̣, imp(eratori) iii, co(n)s(uli) iii, p(atri) p(atriae), et [Imp(eratori)]
[Caesar]i̯ L(ucio) Aurelio Vero [Aug(usto), pon]-
[tifi]c̣i̯ ma[x]imo, trib(unicia) po[t(estat)e v]
[im]p(eratori) i̯ii, co(n)s(uli) ii, p(atri) p(atriae), divi̯ Ant[onini]
[fil]i̯is, divi Hadriani nep[otibus, divi]
[Traia]ni Parthici pronepo[tibus, divi]
[Nerv]ae abnep[otibus ---]

Ὅπου δὲν σημειώνεται διαφορετικά, οἱ ἀναγνώσεις καὶ συμπληρώσεις ὀφείλονται στοὺς Gounaropoulou – Hatzopoulos. Στ. 1: Παραλείπεται ἀπὸ τοὺς Plassart, Besnier – Cagnat (*AnnEp*), Collart. Στ. 2: [M. A]urelio Anto[nino Aug.] Plassart, Collart· [M.] Aurelio Anto- Besnier – Cagnat. Στ. 3: [Parth]i[ico] Maximo [trib. pot.] Plassart· [Parth]i-[co] Maximo [trib. pot. XX] Collart· [nino po]nti[fici] maximo Besnier – Cagnat. Στ. 4: imp III cos. III p.p. Plassart, Collart· [trib. pot. XIX] imp. III cos. III p. p. Besnier – Cagnat. Στ. 5: L. [A]urelio Vero Plassart· [et] L. [A]urelio Vero Parthi- Collart· [et imp. Caes.] L. [A]urelio Vero Besnier – Cagnat. Στ. 6: [Parthi]c[o] Ma[x]imo trib. [pot. .] Plassart· [c]o Ma[x]imo trib. [pot. VI] Collart· [pontifi]ci m[ax]imo trib. Besnier – Cagnat. Στ. 7: [imp]. [II]I cos. II p.p. Plassart, Collart· [pot. V imp. II] cos. II p.p. Besnier – Cagnat. Οἱ στ. 8-10 παραλείπονται ἀπὸ τοὺς ἐκδότες πρὶν ἀπὸ τοὺς Γουναροπούλου - Χατζόπουλο.

Ἡ χρονολογία τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι βεβαία. Ἡ χάραξή της τοποθετεῖται μὲ ἀσφάλεια στὸ δεύτερο ἥμισυ τοῦ 165 μ.Χ., μετὰ τὴν ἀναγγελία τῆς νίκης τοῦ Λουκίου Οὐήρου ἐπὶ τῶν Πάρθων (C. H. Dodd, *NC* 11 [1911] 235; βλ. G. Alföldy – H. Halfmann, *ZPE* 35 [1979] 206). Ὑπάρχει καὶ ἄλλο μιλιάριο ποὺ ἀνευρέθη στὸ Μπογάζιτσι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τὸ ὁποῖο χρονολογεῖται ἐπίσης μὲ τὴν 19η δημαρχικὴ ἐξουσία τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ τὴν 5η τοῦ Οὐήρου, ἀλλὰ ἀποδίδει στὸν κάθε αὐτοκράτορα μόνον δύο ἐπευφημίες (D. French, *ZPE* 29 [1978] 211-12· *AnnEp* 1978, 230)· ἀπὸ τὴν μνεία τῆς μόνης ἐπικλήσεως *Ἀρμενιακὸς* προκύπτει ὅτι χρονολογεῖται στὸ πρῶτο ἥμισυ τοῦ ἔτους 165. Στὸ πρῶτο ἥμισυ τοῦ ἔτους ἀνήκει ἐπίσης ἐπιστολὴ τῶν δύο αὐτοκρατόρων πρὸς τὴν Βέροια (*EKM* Α΄ 8), ποὺ χρονολογεῖται μὲ τὴν 15η δημαρχικὴ ἐξουσία τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ τὴν 5η τοῦ Οὐήρου· καὶ οἱ δύο αὐτοκράτορες φέρουν πάλι τὴν μόνη ἐπευφημία *Ἀρμενιακός*. Ἴσως δὲν εἶναι σύμπτωση ὅτι στὴν ἀποσπασματικὴ ἐπιστολὴ διαβάζεται ὁ χαρακτηριστικὸς ὅρος *τῶν λειτουργιῶν*, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖται καὶ σὲ ἄλλο κείμενο τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ. σχετικὸ μὲ τὴν στρώση τῶν ὁδῶν (*IG* X 2, 2, 52).

Γιὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς τίτλους, βλ. Oliver, *Constitutions* 353. Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι ἡ ἐσφαλμένη ἀπόδοση τοῦ τίτλου *ἀρχιερεὺς μέγιστος* καὶ στὸν Λούκιο Οὐῆρο δὲν ἀπαντᾶ μόνον στὸ μιλιάριο τῆς Ἔδεσσας, ἀλλὰ καὶ στὴν ἐπιστολὴ πρὸς τὴν Βέροια καὶ ἐπίσης σὲ μιλιάριο τῆς μυγδονικῆς πόλεως Ἡράκλειας (Gounaropoulou - Hatzopoulos, *Milliaires* 62-71, ἀρ. XIII), πρᾶγμα ποὺ ἀποκλείει λάθος ἐκ παραδρομῆς τοῦ χαράκτη στὴν ἐπιστολὴ πρὸς τὴν Βέροια, ἀντὶ τοῦ *Παρθικὸς Μέγιστος*, ὅπως ὑποθέτει ὁ Oliver.

Β) Ἑλληνικὴ ἐπιγραφή. Ὕψος γραμμάτων: 0,03. Διάστιχα: 0,008-0,028.

305-306 μ.Χ.

Ἀγαθῇ τ[ύχῃ].
Τοὺς μεγίστους
καὶ θειοτάτους
αὐτοκράτορας
Φλ(άβιον) Οὐαλ(έριον) Κωνστά[ντιον]
καὶ Γαλ(έριον) Οὐαλ(έριον)
Μαξιμιανὸν
Σεβ(αστοὺς) καὶ τοὺς ἐ[πι]-
φανεστάτους
καίσαρας Φλ(άβιον) Οὐ-

αλ(έριον) Σεουῆρον καὶ Γαλ(έριον)
Οὐαλ(έριον) Μαξιμῖν[ον]
ἡ πόλις. Εὐτυχῶ[ς].

Πρόκειται γιὰ χαρακτηριστικὸ κείμενο μιλιαρίου τῆς Δεύτερης Τετραρχίας, ὅπως αὐτὰ ἀπὸ τὴν Σιταριὰ τῆς Λύγκου, ἀπὸ τὶς Πέτρες τῆς Ἐορδαίας (Gounaropoulou – Hatzopoulos, *Milliaires* 16-19, ἀρ. ΙΑ· 23-24, ἀρ. ΙΙΒ· 25-28, ἀρ. ΙΙΙΒ· 29-30, ἀρ. ΙVΒ) ἐπίσης ἀπὸ τὸ δυτικὸ τμῆμα τῆς Ἐγνατίας Ὁδοῦ, ὁ δὲ συνδυασμὸς τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν τίτλων τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν καισάρων ἐπιτρέπει τὴν ἀσφαλῆ χρονολόγησή της μεταξὺ τῆς πρώτης Μαΐου τοῦ 305 καὶ τῆς 25ης Ἰουλίου τοῦ 306 μ.Χ. (Stein, *Histoire du Bas Empire* 82-83). Εἶναι πέραν ἀμφιβολίας ὅτι ἡ ἀναθέτρια ἀνώνυμη *πόλις* εἶναι ἡ Ἔδεσσα. Συμπληρωματικὴ ἔνδειξη τῆς ταυτότητος τοῦ ἀναθέτη παρέχεται ἀπὸ τὸν λίθο στὸν ὁποῖον εἶναι χαραγμένη ἡ ἐπιγραφή. Πράγματι, κίονες ἀπὸ μάρμαρο μὲ φλεβώσεις ἀπαντοῦν συχνὰ στὴν Ἔδεσσα καὶ προέρχονται ἀπὸ τὰ λατομεῖα τοῦ Ἐκκλησιοχωρίου στὰ ὑψώματα βορειοανατολικὰ τῆς πόλεως.

381. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 288. Ἐντοπίσθηκε σὲ δεύτερη χρήση ὡς κάθισμα στὴν αὐλὴ οἰκίας κοντὰ στὸ Γυμνάσιο τῆς πόλεως.

Ἄνω ἀπότμημα λοξὰ θραυσμένο ἀρράβδωτου κίονος ἀπὸ ἀμαυρόφαιο μάρμαρο πλημμελῶς ἐπεξεργασμένου μὲ ξοΐδα. Διαστάσεις: 0,75 x 0,32 (διάμετρος). Τὸ σωζόμενο ἀπότμημα φέρει τρεῖς ἐπιγραφές: (Α) ἑλληνικὴ ἐπιγραφή· (Β) ἀριστερά της λατινικὴ ἐπιγραφή· (Γ) μεταξὺ τῶν προηγουμένων δεύτερη λατινικὴ ἐπιγραφή.

Gounaropoulou – Hatzopoulos, *Milliaires* 44-46, ἀρ. VIII, πίν. XII-XIII (*SEG* 35 [1985] 737Α· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 45-47).

Αὐτοψία, φωτογραφίες, ἔκτυπο.

Α) Διαστάσεις ἐνεπίγραφου πεδίου: 0,46 x 0,48.Ὕψος γραμμάτων: 0,02-0,04. Διάστιχα: 0,006-0,020.

305-306 μ.Χ.

Ἀγαθῇ τύχῃ.
Τοὺς μεγίστους κὲ θι-
οτάτους αὐτοκρατόρους
Φλ(άβιον) Οὐαλ(έριον) Κωνϛτάντιο[[ν]]
κὲ Γαλ(έριον) Οὐαλ(έριον) Μαξιμιαν[[ὸν]]
Σεβ(αστοὺς) καὶ τοὺς ἐπιφα-
νεστάτους κέσαρας
Φλ(άβιον) Οὐαλ(έριον) Σεουῆρον
κὲ Γαλ(έριον) Οὐαλ(έριον) [Μα]ξιμῖν[ον]
ἡ πόλις. Εὐτυχῶς.

Στ. 1: Τὰ δύο τελευταῖα γράμματα εἶναι μικρότερα καὶ χαραγμένα ἐλαφρῶς χαμηλότερα ἀπὸ τὸν λοιπὸ στίχο. Στ. 4: Τὸ τελευταῖο γράμμα ἔχει ἀποξεσθεῖ, ὥστε νὰ ἀφεθεῖ χῶρος γιὰ τὴν χάραξη τοῦ πρώτου γράμματος τοῦ

τέταρτου στίχου τῆς ἐπιγραφῆς Γ. Στ. 5: Τὰ δύο τελευταῖα γράμματα ἔχουν ἀποξεσθεῖ, ὥστε νὰ ἀφεθεῖ χῶρος γιὰ τὴν χάραξη τῶν δύο πρώτων γραμμάτων τοῦ ἕκτου στίχου τῆς ἐπιγραφῆς Γ, ἀλλὰ τὰ ἴχνη τους εἶναι ἀκόμη ὁρατά. Στ. 9: Ἡ τήρηση τῆς συλλαβικῆς τομῆς καὶ ἡ συμμετρικὴ διάταξη τοῦ τελευταίου στίχου σὲ σχέση μὲ τὴν ὑπόλοιπη ἐπιγραφὴ ἀπαιτοῦν τὰ δύο τελευταῖα γράμματα τοῦ ὀνόματος τοῦ Μαξιμίνου νὰ ἦσαν χαραγμένα στὸ τέλος τοῦ ἕνατου στίχου καὶ ὄχι στὴν ἀρχὴ τοῦ δέκατου.

Πρόκειται γιὰ χαρακτηριστικὸ κείμενο μιλιαρίου τῆς Δεύτερης Τετραρχίας (βλ. ἀρ. **380**, ἀνωτέρω). Ἐνδιαφέρον ἀπὸ γλωσσικὴ ἄποψη παρουσιάζει ὁ «βαρβαρισμὸς» *αὐτοκρατόρους*, προϊὸν συγχύσεως μεταξὺ τρίτης καὶ δευτέρας κλίσεως, ποὺ ἐπρόκειτο νὰ διαδοθεῖ στὴν λαϊκὴ γλῶσσα (Meillet, *Langue grecque* 288).

Β) Πολὺ πλημμελῶς χαραγμένη ἀριστερὰ τῆς προηγουμένης. Διαστάσεις ἐνεπίγραφου πεδίου: 0,10 x 0,24. Ὕψος γραμμάτων: 0,014-0,020. Διάστιχα: 0,011-0,016.

314 (;) μ.Χ.

Ḷịcinni-
anọ Licin-
nus.

Στ. 2: Τὸ τελευταῖο γράμμα τῆς πρώτης λέξεως εἶναι αἰσθητὰ μικρότερο ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα, ὥστε νὰ μὴν ἀποκλείεται νὰ πρέπει νὰ ἑρμηνευθεῖ ὡς σύμβολο βραχυγραφίας, ἑρμηνεία ποὺ θὰ παρουσίαζε τὸ πλεονέκτημα τῆς ἀποφυγῆς τοῦ σολοικισμοῦ τῆς συντάξεως. Δεδομένων ὅμως τοῦ λάθους στὸ ὄνομα τοῦ Λικινίου στὸν τρίτο στίχο καὶ γενικώτερα τῆς ἄκρως πλημμελοῦς χαράξεως, δὲν πρέπει νὰ ἀποκλεισθεῖ ἐκ τῶν προτέρων ἕνα συντακτικὸ σφάλμα αὐτοῦ τοῦ εἴδους.

Τὸ σύντομο αὐτὸ κείμενο ποὺ μνημονεύει μόνον τὸν Λικίνιο χρονολογεῖται πιθανώτατα τὸ 314 μ.Χ., ὅταν ὁ αὐτοκράτωρ αὐτός, μετὰ τὴν κήρυξη τοῦ πολέμου κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου ἐβασίλευε μόνος στὴν Μακεδονία. Πρὶν ἢ μετὰ αὐτὴν τὴν περίοδο τὸ ὄνομα τοῦ συναυτοκράτορος θὰ ἔπρεπε κανονικὰ νὰ συνοδεύει ἐκεῖνο τοῦ Λικινίου. Ἐξ ἄλλου, ἡ ἐπιγραφὴ αὐτή, βραχύτερη τῶν προηγουμένων, συντεταγμένη σὲ βάρβαρα λατινικὰ καὶ πλημμελέστατα χαραγμένη, φέρει τὰ ἴχνη τῆς ταραγμένης ἐκείνης ἐποχῆς, ὅταν ἡ ἀβέβαιη ἐξουσία τοῦ Λικινίου ἐκφραζόταν μὲ χαράγματα ὅπως τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν καὶ μὲ ἀποξέσεις ὀνομάτων ζώντων καὶ νεκρῶν ἀντιπάλων του (βλ. Gounaropoulou – Hatzopoulos, *Milliaires* 16-19, ἀρ. ΙΑ΄ 24, ἀρ. ΙΙΒ΄ 25-28, ἀρ. ΙΙΙΒ΄ 29-30, ἀρ. ΙVΒ).

Γ) Χαραγμένη στὸ διάστημα μεταξὺ τῶν ἐπιγραφῶν Α καὶ Β. Διαστάσεις ἐπιγραφικοῦ πεδίου: 0,33 x 0,36. Ὕψος γραμμάτων: 0,02-0,05. Διάστιχα: 0,010-0,035.

314-317 μ.Χ.

Imp(erator) Caesar F(lavius)
Ṿa[l(erius)] Constanti-
nụs p(ius), f(elix), invictu-
s, Aug(ustus) et Imp(erator) Cae-

ṣạṛ Licinianus
Ḷịcinnius p(ius), f(elix), inv-
ictus, Aug(ustus).

Τὸ κείμενο αὐτὸ πρέπει νὰ χρονολογεῖται κατὰ τὴν περίοδο μετὰ τὴν συμφιλίωση τοῦ Λικινίου μὲ τὸν Κωνσταντῖνο κατὰ τὰ τέλη τοῦ 314 μ.Χ. καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνάρρηση τῶν δύο γιῶν τοῦ πρώτου –Κρίσπου καὶ Κωνσταντίνου τοῦ νεωτέρου– καὶ τοῦ γιοῦ τοῦ δευτέρου –Λικινίου τοῦ νεωτέρου– στὸ ἀξίωμα τοῦ καίσαρος τὴν πρώτη Μαΐου τοῦ 317.

382. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 220. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1951 σὲ ἀπόσταση ἑνὸς χιλιομέτρου βόρεια ἀπὸ τὸ χωριὸ Ριζάρι, σὲ τάφο ἄγνωστης ἐποχῆς, ἀπὸ τὸν Π. Χαρτομαζίδη.

Ἐνεπίγραφο ἀπότμημα ἡμίσεος ἀρράβδωτου κίονος συγκείμενο ἀπὸ ἕξι συναρμόζοντα καὶ συγκολλημένα θραύσματα. Διαστάσεις: 0,98 x 0,36 x 0,14. Ὕψος γραμμάτων: 0,03-0,049. Διάστιχα: 0,005-0,015.

J. M. R. Cormack, *ArchPF* 22 (1973) 208-209, ἀρ. 14 (*BullEpigr* 1974, 330)· Gounaropoulou – Hatzopoulos, *Milliaires* 48-49, ἀρ. X, πίν. XV, εἰκ. 2.

Πρβλ. *BCH* 76 (1952) 228· *JHS* 72 (1952) 102· Φ. Πέτσα, *Μακεδονικά* 7 (1966) 308, ἀρ. 103· Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα* 94, εἰκ. 99· Λώλου, *Ἐγνατία Ὁδός* 32.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

314 μ.Χ.

Ἀγαθῇ τύχῃ.
Τὸν μέγιστον
καὶ θειότατον
αὐτοκράτορα
Οὐαλέριον Λι-
κιννιανὸν Λι-
κίννιον εὐσε-
βῆ, εὐτυχῆ, Σε-
βαστὸν ἡ πό-
λις. Εὐ[ν]τυχῶς.
vacat
A

Στ. 7-8: *εὐσε[βῆ] | εὐτυχῆ* Cormack. Στ. 8-9: *σε[βα]|στόν* Cormack.

Ἡ κάθετη κοπὴ τῶν κιόνων τῶν μιλιαρίων σὲ ἡμίσεα γιὰ τὴν ἐπαναχρησιμοποίησή τους ἀπαντᾶ καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα τῆς Ἐγνατίας Ὁδοῦ (πρβλ. Gounaropoulou – Hatzopoulos, *Milliaires* ἀρ. I καὶ IV).

Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ μιλιαρίου αὐτοῦ χρονολογεῖται κατὰ τὴν ἴδια περίοδο τῆς ρήξεως μεταξὺ Λικινίου καὶ Κωνσταντίνου, ὅπως καὶ τὸ δεύτερο κείμενο ἑνὸς τῶν μιλιαρίων τῆς Ἔδεσσας (ἀρ. **381**, ἀνωτέρω).

Τὸ πιὸ ἐνδιαφέρον στοιχεῖο τοῦ μιλιαρίου τοῦ Ριζαρίου εἶναι ἡ ἔνδειξη τῆς ἀποστάσεως (*A*), ποὺ μαρτυρεῖ ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν πρῶτο μιλιοδείκτη ἀπὸ τὴν Ἔδεσσα. Ἕνα ρωμαϊκὸ μίλι εἶναι πράγματι περίπου ἡ ἀπόσταση μεταξὺ τοῦ σημείου εὑρέσεως τοῦ μιλιαρίου καὶ τοῦ σημείου συναντήσεως τῆς Ἐγνατίας μὲ τὸν δευτερεύοντα δρόμο ποὺ τὴν συνέδεε μὲ τὴν νότια πύλη τῆς Ἔδεσσας.

383. Ἐπισημάνθηκε ἀπὸ τὸν ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνῖνο τὸ 1865, στὴν μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της.

«Ἀπότμημα κίονος ἀπὸ ἀμαυρόφαιο λίθο» (Ἀντωνῖνος).

Ἀρχιμανδρίτη Ἀντωνίνου, *Ρούμελη* 224, ἀρ. 21, πίν. 3 (Gounaropoulou – Hatzopoulos, *Milliaires* 46-48, ἀρ. IX, πίν. XV, εἰκ. 1· *SEG* 35 [1985] 738).

4ος αἰ. μ.Χ. (;)

L DLL
[ἡ πό]λις· [Εὐτυχῶς].

Ὁ Ἀντωνῖνος θεωρεῖ ὅτι καὶ οἱ δύο στίχοι ἀνήκουν σὲ λατινικὸ κείμενο ποὺ μεταγράφει LDLL|(N)I(E) καὶ ἀναφέρει εἰρωνικὰ τὴν πεποίθηση τῶν Τούρκων τῆς περιοχῆς ὅτι ὁ λίθος περιεῖχε θησαυρό. Τὰ ἄλλα ἑλληνικὰ κείμενα τῶν μιλιαρίων τῆς Ἔδεσσας δὲν ἀφήνουν ἀμφιβολία γιὰ τὸν τρόπο κατὰ τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ καὶ ἑρμηνευθεῖ ὁ δεύτερος στίχος. Ὁ πρῶτος στίχος, ὅπως ἔχει τουλάχιστον μεταγραφεῖ, δὲν ἐπιδέχεται ἑρμηνεία. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως καὶ ἐκεῖνος νὰ εἶναι γραμμένος στὴν ἑλληνικὴ καὶ τὸ σύνολο νὰ πρέπει νὰ ἀναγνωσθεῖ *[ἡ] Ἐδεσ[σαίων] | [πό]λις*. Τὸ τυπικὸ αὐτὸ ἀπαντᾶ στὴν Θεσσαλονίκη (π.χ. *IG* X 2, 1, 1009: *Θεσσαλονικέων ἡ πόλις*)· πρβλ., χωρὶς πρόταξη τῆς γενικῆς, τὸ μιλιάριο τῆς Ἀλλάντης (ἀρ. **582**, κατωτέρω: *ἡ πόλις Ἀλλανταίων*). Πράγματι, πόσο ἀβέβαιος ἦταν ὁ Ἀντωνῖνος γιὰ τὶς ἀναγνώσεις του τεκμαίρεται ἀπὸ τὴν μεταγραφὴ ὡς (N)I(E) τῶν γραμμάτων ποὺ στὸ σκαρίφημά του ἀναγιγνώσκονται ἀνενδοίαστα ΛΙϹ. Τυχὸν σύγχυση μεταξὺ L καὶ E δὲν δύναται νὰ ἀποκλεισθεῖ προκειμένου γιὰ κάποιον ποὺ δὲν εἶναι ἐξοικειωμένος μὲ τὴν γωνιώδη γραφή.

Ἡ Ἐγνατία Ὁδός, παρακάμπτοντας τὴν Ἔδεσσα ἀπὸ τὸν βορρᾶ, κατέβαινε ἀπὸ τὰ ὑψώματα τῆς Παναγίας Καβαλιώτισσας στὴν πεδιάδα κατὰ μῆκος τῆς ἀριστερῆς ὄχθης ἑνὸς χειμάρρου, παρερχόμενη τὸ παρεκκλήσιο τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ, ὅπου ἔχει ἀνακαλυφθεῖ συστάδα τάφων. Ἕνας δευτερεύων δρόμος πεντακοσίων περίπου μέτρων, ποὺ παρέθεε τὴν θέση τῆς μονῆς συνέδεε τὴν μεγάλη ρωμαϊκὴ ἀρτηρία μὲ τὴν νότια πύλη τῆς Ἔδεσσας. Οἱ δύο δρόμοι συναντῶνταν πιθανῶς ἑκατὸ περίπου μέτρα μετὰ τὴν γέφυρα τοῦ χειμάρρου ὅπου τὸ 1981 ἀνασκάφηκαν κατάλοιπα ρωμαϊκοῦ λουτροῦ. Τὸ τμῆμα αὐτὸ τῆς Ἐγνατίας μεταξὺ τῶν ὑψωμάτων καὶ τῆς διασταυρώσεως εἶναι ὁ πιθανώτερος τόπος προελεύσεως τοῦ μιλιαρίου ποὺ κατέληξε στὴν μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὅπου τὸ εἶδε ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἀντωνῖνος.

ΑΓΡΑΣ

384. Ἐπισημάνθηκε ἀπὸ τὸν Delacoulonche τὸ 1855 στὶς ὄχθες τοῦ ποταμοῦ Βόδα κοντὰ στὸ χωριὸ Βλάδοβο (σημ. Ἄγρας). Δὲν ἐντοπίσθηκε κατὰ τὴν περιοδεία τοῦ 1981.

Στήλη (;), ἐλλιπὴς ἄνω ἀριστερά.

Delacoulonche, «Berceau» 238, ἀρ. 15 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 52, ἀρ. 43· *EAM* 132-33, ἀρ. 140, πίν. 52).

Πρβλ. M. N. Tod, *BSA* 24 (1919-1921) 58, ἀρ. 104 (γιὰ τὴν χρονολογία)· Tataki, *Roman Presence* 160, ἀρ. 123.1.

248/9 μ.Χ.

[. . .]ᾰ́τιμος
[γυ]νεκὶ Καρπο-
[. . .]ίᾳ μνίας χά-
ριν. Ἔτους ϜϘΤ.

Στ. 1: Οἱ Ριζάκης – Τουράτσογλου (*EAM*) προτείνουν *[Μεγ]άτιμος*. Στ. 2-3: *Καρπο[[ρν]ίᾳ* προτείνουν οἱ Ριζάκης –Τουράτσογλου, καθὼς ὑπάρχουν καὶ ἄλλα παραδείγματα ἐναλλαγῆς τῶν ὑγρῶν λάμβδα καὶ ρῶ σ' αὐτὸ τὸ ὄνομα (G. G. Tocilescu, *AEMÖ* 19 [1896] 224· *SEG* 4 [1984] 105)· ἄλλη λύση θὰ ἦταν τὸ σπάνιο ὄνομα Καρποφορία, ποὺ ἀπαντᾶ στὴν Κρήτη (βλ. *LGPN* I).

ΑΡΝΙΣΣΑ

385. Ὁ Mordtmann ἀναφέρει ὅτι ἐπισημάνθηκε στὴν λίμνη τοῦ Ὀστρόβου (Βεγορρίτιδα) στὰ ἐρείπια τοῦ λεγομένου «τεμένους τῆς Νήσου» (Ada Djamissi), 20 λεπτὰ ἀπὸ τὸ Ὄστροβο (σημ. Ἄρνισσα). Κατὰ καιροὺς καλυπτόταν ἀπὸ τὰ ὕδατα τῆς λίμνης, μὲ ἀποτέλεσμα ὁ Edson τὸ 1937 νὰ ἐντοπίσει μὲν τὸ μνημεῖο ἀλλὰ σὲ βάθος τριῶν μέτρων, ὁπότε δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ τὸ μελετήσει. Τὸ θέρος τοῦ 1981 ἔκειτο ἐν μέρει χωμένος στὸ ἔδαφος ἐντὸς τοῦ ἀγροκτήματος Παππία (θέση Νησί). Ἀργότερα μεταφέρθηκε στὸ δημοτικὸ κατάστημα Ἄρνισσας.

«Μαρμάρινος πεσσοειδὴς βωμὸς μὲ συμφυῆ τετράπλευρη βάση θραυσμένος ἐπάνω καὶ δεξιά. Στὸ κάτω μέρος τῶν ἐμφανῶν πλευρῶν ἐπιπόλαιο κυκλικὸ βάθυσμα, ἴσως ἀπὸ δεύτερη χρήση» (Ριζάκης - Τουράτσογλου). Διαστάσεις: 1,76 x 0,060 x 0,65. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ ἄνω μέρος τῆς κύριας ὄψεως. Ὕψος γραμμάτων: 0,035-0,055. Διάστιχα: 0,018-0,024.

J. H. Mordtmann, *AM* 18 (1893) 418, ἀρ. 8, βάσει ἐκτύπου τοῦ μηχανικοῦ Meissner (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 394, ἀρ. 5)· M. Giannopoulos, *BCH* 17 (1893) 634, βάσει ἐκτύπου ποὺ τοῦ ἀπέστειλε ὁ M. Astima· *EAM* 130-131, ἀρ. 138, πίν. 52.

Πρβλ. Ν. Γ. Παππαδάκι, *Ἀθηνᾶ* 25 (1913) 434, ἀρ. 16 (ἁπλὴ μνεία)· Margaret Hasluck, *GJ* 88.5 (1936) 453 (ἁπλὴ μνεία, χρονολογία)· Edson, *Notebooks* 304 (ἐντοπισμὸς τοῦ μνημεῖου καλυμμένου ἀπὸ τὴν λίμνη)· Hammond, *History* I 52-53 (γιὰ τὸν ἐντοπισμὸ τῆς ἐπιγραφῆς)· Μαρίας Σ. Γιούνη, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 76 (γιὰ τὸ πρόστιμο)· Tataki, *Roman Presence* 301, ἀρ. 336.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος–3ος αἰ. μ.Χ.

[Μ]αρκελιανὴ Ἀνχεία Ἐ[λί-]
ῳ Ἀλεξάνδρῳ τῷ [γ]λυκυ[τά]-

τῳ ἀνδρὶ ἐκ τῶν ε[ἰ]δίων
4 [μ]νήμης χάριν· ὃς [ἂ]ν δὲ
[τ]οῦτον (τὸν) βῳμὸν λο[ιμ]ά-
νῃ, δώσι τῷ φίσκῳ [vac.]
(δηνάρια) (/Α)Φ.

Στ. 5-6: ΟΥΤΟΝΒΩΜΟΝ[.]ΛΟ | Λ/ΝΗ Mordtmann. Στ. 7: *(δηνάρια)* \ Φ ὅλοι οἱ προηγούμενοι ἐκδότες, ποὺ μεταγράφεται ὡς (δηνάρια) φ΄ ἀπὸ τοὺς Mordtmann, Δήμιτσα καὶ Γιούνη. Πρὶν ἀπὸ τὸ ἀριθμητικὸ ψηφίο, δεξιὰ διαγώνια κεραία. Δεδομένου ὅτι τὸ σύμβολο τῶν χιλιάδων εἶναι πάντοτε ἀριστερὴ διαγώνια κεραία, δὲν ἀποκλείεται ἡ κεραία αὐτὴ νὰ ἀνήκει σὲ ἀτελῶς χαραγμένο ἄλφα· στὴν περίπτωση αὐτὴν ὁ χαράκτης παρέλειψε τὸ σύμβολο τῶν χιλιάδων. Ἀφορμὴ γιὰ τὴν διόρθωση αὐτὴ στάθηκε ἡ πρὸς ὑποβολὴν διατριβὴ τῆς Καλλιόπης Λεμπιδάκη, *Ἐπιτύμβιες ἐπιγραφὲς μὲ χρηματικὰ πρόστιμα ἀπὸ τὶς ρωμαϊκὲς ἐπαρχίες Μακεδονίας, Θράκης καὶ Ἀχαΐας*, ἀρ. κατ. 118, ὅπου τὸ κείμενο ἑρμηνεύεται ὀρθὰ *(δηνάρια)¸ ᾳφ΄*.

«Περὶ τὸ 240 μ.Χ» προτείνει ἡ Hasluck, ἀλλὰ μία πρωιμώτερη χρονολογία δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθεῖ, φαίνεται δὲ μᾶλλον πιθανώτερη βάσει τοῦ τύπου τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ὀνοματολογικῶν δεδομένων (ἀπουσία Αὐρηλίων).

Ἴδιο ὕψος προστίμου γιὰ ἐπέμβαση τρίτου σὲ ταφικὸ μνημεῖο μαρτυρεῖται καὶ σὲ ἐπιγραφὴ τῆς βορείου Παιονίας (ἀρ. **610**, κατωτέρω).

Γιὰ τὸ ὄνομα γένους Μαρκελλιανός, βλ. Tataki, *Roman Presence* 301, ἀρ. 336 καὶ ἀρ. **316**, ἀνωτέρω. Τὸ θηλυκὸ ὄνομα *Ἀγχ(ε)ία* δὲν φαίνεται νὰ ἀπαντᾶ ἀλλοῦ, ἀλλὰ τὸ ἀρσενικὸ Ἄγχιος μαρτυρεῖται στὴν Ἀττική (*ID* 2607). Γιὰ τὸ νόημα τοῦ ρήματος *λυμαίνειν-λυμαίνεσθαι*, βλ. *BullEpigr* 1939, 118· L. Robert, *CRAI* 122 (1978) 253 καὶ 280-281 καὶ σημ. 27 (= *OMS* V 697-745).

386. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 4318. Περισυνελέγη τὸ 2007 στὴν διάρκεια ἐπιφανειακῆς ἔρευνας στοὺς ἀγροὺς νοτίως τοῦ Ναυτικοῦ Ὁμίλου, στὰ νότια τῆς Ἄρνισσας.

Τμῆμα ἐπιτύμβιου βωμοῦ, ἀπὸ ὑπόφαιο μάρμαρο, ἐλλιπὲς κάτω. Φέρει ἀποκρούσεις, κάποιες ἐκ τῶν ὁποίων σύγχρονες, κατὰ τὴν ἄνω, τὴν δεξιὰ καθὼς καὶ τὴν ἀριστερὴ πλευρά, τμῆμα τῆς ἀρχικῆς ἐπιφάνειας τῶν ὁποίων, ὅμως, διατηρεῖ. Κατὰ τὶς ἴδιες πλευρὲς διατηρεῖται ἡ μεταγενέστερη τῆς κατασκευῆς τοῦ μνημείου ἐπέμβαση μὲ τρυπάνι (ποὺ συμπίπτει καὶ μὲ τὴν ἐπέμβαση μὲ βελόνι στὴν ἄνω πλευρά), προκειμένου αὐτὸ νὰ κοπεῖ ἐγκάρσια σὲ δύο τμήματα, ἐργασία ἡ ὁποία δὲν ὁλοκληρώθηκε. Διαστάσεις: 0,63 x 0,50 x 0,405. Ὕψος γραμμάτων: 0,03-0,04. Διάστιχα: στ. 1-4: 0,015-0,03· στ. 5-6: 0,005-0,01.

Ἀναστασίας Χρυσοστόμου – Μύρινας Καλαϊτζή – Π. Πασχίδη, *Τεκμήρια* 12 (2013-2014) 58-60, ἀρ. 14, εἰκ. 20.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

168/9 μ.Χ.

[Ἔ]τους ❦ δι(α)-
[κ]οσειαστοῦ
[Στ]ραττὼ Καϛ[άν]-

[δρ]ου τοῦ ἀνδρὸ[ς]
[κ]ὲ τέκνων δύω
μνήμης χάριν.

Στ. 1: Στὸ τέλος τοῦ στίχου ὁ χαράκτης χάραξε ἀρχικὰ ἕνα ἄτεχνο δέλτα χωρὶς δεξιὰ διαγώνια κεραία, καὶ ἐν συνεχείᾳ δύο κάθετες κεραῖες.

Σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς συνήθειες χρονολογήσεως στὴν δυτικὰ τοῦ Ἀξιοῦ Μακεδονία, ὅπου ἡ ἀνώνυμη χρονολόγηση εἶναι κατὰ κανόνα ἡ ἐπαρχιακή (πρβλ. *I. Leukopétra* σελ. 43-44), στὴν παροῦσα ἐπιγραφὴ πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀκτιακή, διότι ἡ ἐπαρχιακὴ θὰ χρονολογοῦσε τὴν ἐπιγραφὴ τὸ 52/53 μ.Χ., σὲ περίοδο δηλαδὴ ὑπερβολικὰ πρώιμη γιὰ τὸν τύπο τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι πρωιμώτερος τῶν μέσων τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ.

Τὸ ὄνομα Στρατ(τ)ὼ ἔχει ἄλλες δύο μαρτυρίες στὴν Ἔδεσσα: στὴν ἑπόμενη ἐπιγραφὴ ἀρ. **387** (ὅπου ἐνδεχομένως πρόκειται γιὰ συγγενικὸ πρόσωπο) καὶ σ' ἀπελευθερωτική, ἐπίσης μὲ διπλὸ σύμφωνο (ἀρ. **139**, ἀνωτέρω). Τὰ ὀνόματα τῶν τέκνων δὲν σημειώνονται, ὅπως ἐνίοτε συμβαίνει στὰ ἐπιτύμβια (βλ. ἄλλα παραδείγματα στὴν ἀρ. **245**, ἀνωτέρω).

Γιὰ τὸν τύπο *διακοσ(ε)ιαστοῦ*, πρβλ. ἀρ. **390**, κατωτέρω.

387. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 4319. Παραδόθηκε τὸ 2007 ἀπὸ κατοίκους τῆς εὐρύτερης περιοχῆς τῆς Ἄρνισσας, προερχόμενο ἀπὸ τοὺς ἀγροὺς νοτίως τοῦ Ναυτικοῦ Ὁμίλου, στὰ νότια τῆς Ἄρνισσας.

Ἀπότμημα ἐπιτυμβίου βωμοῦ ἀπὸ ὑπόφαιο μάρμαρο, ἀποκεκρουμένο καθ' ὅλες τὶς πλευρές. Διατηρεῖ τμῆμα τῆς ἀρχικῆς, ἐνεπίγραφης, ἐπιφάνειας τῆς πρόσθιας ὄψεως τοῦ ὀρθοστάτη καὶ ὑπολείμματα κυματίου ἀπὸ τὴν διαμόρφωση τῆς ἐπιστέψεως. Διαστάσεις: 0,53 x 0,41 x 0,195. Ὕψος γραμμάτων: στ. 1-4: 0,025-0,03· στ. 5: 0,035. Διάστιχα: 0,005-0,012, ἀρκετὰ ἀκανόνιστα.

Ἀναστασίας Χρυσοστόμου – Μύρινας Καλαϊτζή – Π. Πασχίδη, *Τεκμήρια* 12 (2013-2014) 60-61, ἀρ. 15, εἰκ. 21.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

Τέλη 2ου - ἀρχὲς 3ου αἰ. μ.Χ.

[Μαρκ]ελλεῖνος Κο-
[. . . .]νος καὶ Ἀλε-,
[ξά]νδρα Ἀλεξάν-
[δρ]ου Στρατὼν
[τ]ὴν γλυκυτ[ά]-
[την θυγατέρα].

Στ. 1-2: Ἀπὸ τὰ πιθανὰ ὀνόματα ποὺ μποροῦν νὰ συμπληρωθοῦν, τὸ ὄνομα Κοσμίων εἶναι τὸ μόνο ποὺ μαρτυρεῖται στὴν Μακεδονία.

Ἡ χρονολόγηση προκύπτει ἀπὸ τὴν σύγκριση μὲ τὴν προηγούμενη ἐπιγραφὴ τῆς Ἄρνισσας, μὲ τὴν ὁποίαν ἔχουν παρόμοιο τύπο γραμμάτων.

Γιὰ τὸ ὄνομα Μαρκελλῖνος, βλ. ἀρ. **316**, ἀνωτέρω. *Στρατών* (γιὰ τὸ ὄνομα βλέπε τὴν προηγούμενη ἐπιγραφή) εἶναι αἰτιατικὴ μὲ κατάληξη *-ν*, κατ' ἀναλογίαν μὲ τὰ ὀνόματα τῆς πρώτης καὶ δευτέρας κλίσεως, ἡ ὁποία διευκολύνεται ἀπὸ τὴν σίγηση τοῦ τελικοῦ νῦ.

388. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 222. Ἐντοπίσθηκε στὸν χῶρο τοῦ Γενὶ-Τζαμιοῦ τῆς Ἄρνισσας καὶ παραδόθηκε ἀπὸ τὸν δάσκαλο Β. Κίτσο στὴν Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης.

«Τὸ ἐπάνω δεξιὸ ἀπότμημα ἐπιτυμβίου βωμοῦ ἀπὸ λευκόφαιο, χονδρόκοκκο μάρμαρο. Μέσα στὸ βυθισμένο πεδίο ἀνάγλυφη κεφαλὴ γενειοφόρου ἄνδρα πρὸς τὰ ἀριστερὰ κατὰ τρία τέταρτα. Ἀριστερὰ ὑπολείμματα ἀπὸ ἄλλη μορφή» (Ριζάκης – Τουράτσογλου). Διαστάσεις: 0,265 x 0,21 x 0,075. Λείψανα ἐπιγραφῆς στὴν ἄνω ταινία. Ὕψος γραμμάτων: 0,015.

EAM 133-34, ἀρ. 142, πίν. 53.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος – 3ος αἰ. μ.Χ.

[---]Ọ̣ΗΔ[---]

Στ. 1: [----]ΜΔ[-----] *ΚΑΑΣΕδ*. Ἡ ἀνωτέρω ἀνάγνωση τῶν Ριζάκη – Τουράτσογλου· τὸ πρῶτο γράμμα δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι φῖ ἢ ρῶ.

389. Ἦλθε στὸ φῶς στὸ «νησάκι» τῆς Βεγορρίτιδος. Ὁ Παππαδάκις τὴν εἶδε «παρὰ τῷ Δημάρχῳ». Δὲν ἐντοπίσθηκε κατὰ τὴν περιοδεία τοῦ 1981.

Ν. Γ. Παππαδάκι, *Ἀθηνᾶ* 25 (1913) 434-35, ἀρ. 16 (Šašel-Kos, *Additamenta* 90, ἀρ. 209· Σακελλάρη, *Ἱστορία Ἐορδαίας* 65· *EAM* 133, ἀρ. 141, πίν. 53· Ἠλ. Κ. Σβέρκου, *Ἀρχαία Μακεδονία* VI [1996 (1999)] 1099, ἀρ. 12).

Πρβλ. Tataki, *Roman Presence* 162, ἀρ. 127.1.

Αὐτοκρατορικοὶ χρόνοι

L. Camu[rius (;) --------]
domo Is[----------]
princeps ḷ[eg(ionis) ---]
[----------(;)----------]

Στ. 1: Ἡ συμπλήρωση ὀφείλεται στὴν Šašel-Kos, ἡ ὁποία δὲν ὑποθέτει ἀπουσία παρωνυμίας, ὅπως ἐκ παραδρομῆς σημειώνουν οἱ Ριζάκης – Τουράτσογλου, ἀλλὰ ἁπλῶς ὅτι τὸ παρωνύμιο δὲν σώζεται. Στ. 2: Is[aura] ἢ Is[inda] πιθανολογεῖ ἡ Šašel-Kos, συμπλήρωση ποὺ εὔλογα θεωρεῖται ὑποθετικὴ ἀπὸ τοὺς Ριζάκη – Τουράτσογλου. Στ. 3: princeps i[-----] Παπαδάκις καὶ Σακελλάρης· ἡ Šašel -Kos θὰ ἀνέμενε τὴν συμπλήρωση μιᾶς πολιτικῆς λειτουργίας ρωμαϊκῆς ἀποικίας ἢ καὶ ἑλληνικῆς πόλεως, ὅπως π.χ. curiae, coloniae ἢ civitatis. Οἱ Ριζάκης – Τουράτσογλου πιθανολογοῦν στρατιωτικὸ ἀξίωμα καὶ προτείνουν τὴν ἀνωτέρω συμπλήρωση. Γιὰ τὸ ἀξίωμα αὐτό, βλ. W. Ensslin, *RE Suppl.* VIII (1956) 628-630, λ. «Princeps».

Γιὰ τὸ μαρτυρούμενο καὶ στὴν Ἀσία ὄνομα γένους Camurius, βλ. Tataki, *Roman Presence* 161-62, ἀρ. 127, μὲ βιβλιογραφία.

ΔΡΟΣΙΑ

390. Ἐπισημάνθηκε καὶ ἀντιγράφηκε τὸ 1913 ἀπὸ τὸν Ν. Γ. Παππαδάκι καὶ τὸ 1937 ἐπανευρέθηκε καὶ μελετήθηκε ἀπὸ τὸν Ch. Edson στὴν θέση Σαρατσίνα τοῦ χωριοῦ Δροσιά (τότε Δροῦσκα), στὸν ἀνατολικὸ μυχὸ τῆς Βεγορρίτιδος «πέντε μέτρα νοτίως τοῦ σιδηροδρόμου σὲ σημεῖο περίπου 100-150 μέτρα ἀνατολικὰ ἀπὸ τὴν πινακίδα τῶν 130 χιλιομέτρων (ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη)». Ἔκτοτε χάνονται τὰ ἴχνη της. Ἀναζητήθηκε μάταια κατὰ τὴν περιοδεία τοῦ 1981.

«Κεντρικὸ τμῆμα ἐπιτύμβιου βωμοῦ, κάτω μέρος μὲ τὴν βάση ἀποκεκρουμένο, ἄνω (μέρος) φθαρμένο καὶ ἀποκεκρουμένο, φθαρμένο κατὰ τὴν πρόσθια δεξιὰ γωνία» (Edson). Διαστάσεις: 0,90 x 0,385 x 0,32. Ὕψος γραμμάτων: 0,035-0,04. Διάστιχα: 0,02-0,01.

Ν. Γ. Παππαδάκι, *Ἀθηνᾶ* 25 (1913) 435, ἀρ. 17 (μὲ τυπογραφικὰ λάθη)· Edson, *Notebooks* 303 (*EAM* 127, ἀρ. 132, πίν. 50).

Πρβλ. M. N. Tod, *BSA* 24 (1919-1921) 58, ἀρ. 88, καὶ 64 (γιὰ τὴν χρονολογία)· Tataki, *Roman Presence* 97, ἀρ. 46.17.

Φωτογραφία καὶ ἔκτυπο Edson.

Ἰανουάριος 204 μ.Χ.

[Ἔτου]ς ἑνὸ[ς]
[καὶ πε]ντηκοσ-
[τοῦ καὶ] τριακοσ[ι]-
ạστοῦ Περ[ι]-
[τ]ḭου τριακάδ̣ι· [ἐ]-
γὼ Ἀντώνιο̣[ς]
Μενέλαος Π[ο]-
ṭ́ά̣μ̣ω̣ν̣ι τῷ υἱ[ῷ]
[μ]νήμης χάριν.

Στ. 2: ΤΗCΟC Παππαδάκις· ΝΤΗΚΟC Edson, ὁ ὁποῖος σημειώνει καὶ ἕνα μικρὸ ἴχνος καθέτου ἀνάμεσα στὰ δύο πρῶτα γράμματα. Στ. 3-4: *τριακοσ[ιο]στοῦ* Παππαδάκις, Ριζάκης – Τουράτσογλου· ΤΡΙΑΚΟC|[.]\CΤΟΥ ὁ Edson, διακρίνοντας μετὰ τὸ σπάσιμο τὸ κατώτατο μέρος τῆς δεξιᾶς λοξῆς κεραίας ἑνὸς ἄλφα, ἀνάγνωση ποὺ ἀμφισβήτησαν οἱ Ριζάκης – Τουράτσογλου καὶ τὴν ὁποία δὲν ἐπαναλαμβάνει στὸ δεύτερο ἀπόγραφό του ὁ Edson. Τὸ ἴχνος στὸ ἔκτυπο δὲν εἶναι σαφές, ἀλλὰ ἡ γραφὴ *τριακοσιαστοῦ* δὲν θὰ ἐξέπληττε: ἡ προσαρμογὴ τῶν τακτικῶν ἀριθμητικῶν στὴν κατάληξη τῶν ὀνομάτων τῶν ἀριθμῶν μαρτυρεῖται καὶ ἀλλοῦ στὴν Μακεδονία (πρβλ. *EAM* 117β: *τετρακοσιαστοῦ*· *EAM* 186, στ. 41: *τριακοσιαστοῦ*· *IG* X 2, 1, 168: *διακοσιαστῷ*· *EKM* Α΄ 327: *διακοσιαστοῦ*· *I. Leukopétra* 3: *διακοσιαστοῦ* καὶ τώρα στὴν γειτονικὴ Ἄρνισσα [ἀρ. **386**]· πρβλ. καὶ ἀρ. **160**, ἀνωτέρω). Δεδομένου ὅτι ὁ βωμὸς εἶναι φθαρμένος κατὰ τὴν πρόσθια δεξιὰ γωνία, τὸ πιθανώτερο εἶναι ὅτι τὸ ἐλλεῖπον ἰῶτα πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ στὸ τέλος τοῦ τρίτου στίχου. Στ. 4-5: *Περ[ιτ/ί]ου* Παππαδάκις καὶ Edson· *Περ[ιτ]ḭου* Ριζάκης – Τουράτσογλου, ἀλλὰ δεδομένου ὅτι παντοῦ ἀλλοῦ ὁ χαράκτης τηρεῖ τοὺς κανόνες τοῦ συλλαβισμοῦ, τὸ ταῦ θὰ πρέπει μᾶλλον νὰ ἦταν χαραγμένο στὴν ἀρχὴ τοῦ πέμπτου στίχου. Στ. 5-6: [.]Τ[.] ΑΝΤΩΝΙC Παππαδάκις, ποὺ μεταγράφει *[.] Τ. Ἀντώνιο[ς]*· Ṭ̣ΩΑΝΤΩΝ̣ΙÇ Edson· *[ἐ]/γὼ Ἀντώνιο̣[ς]* Ριζάκης – Τουράτσογλου.

Γιὰ τὸ ὄνομα γένους Antonius, βλ. Tataki, *Roman Presence* 96-99, ἀρ. 46.

ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΑ

391. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 123 <27>. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1937 ἀπὸ τὸν Ν. Τσαϊλακόπουλο στὴν ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ Καισαριανά καὶ μεταφέρθηκε στὴν Συλλογή.

Πλάκα ἐπενδύσεως κτιστοῦ ἐπιτυμβίου μνημείου ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο ἀποκεκρουμένη δεξιὰ καὶ στὴν κάτω δεξιὰ γωνία. Διαστάσεις: 0,67 x 0,58 x 0,15. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐντὸς ὀρθογωνίου πίνακος ποὺ πλαισιώνεται ἀπὸ κοιλόκυρτο κυμάτιο, ἐκτὸς τοῦ τελευταίου στίχου, ποὺ εἶναι χαραγμένος ἐπὶ τοῦ κυματίου. Ὕψος γραμμάτων: 0,04-0,05 (στ. 9: 0,02). Διάστιχα: 0,015-0,025 (στ. 8-9: 0,006).

Ν. Τσαϊλακόπουλου, *Ἐλεύθερος Λόγος* (ἐφημ. Ἐδέσσης) 9/5/1937· J. M. R. Cormack, *ArchPF* 22 (1973) 205, ἀρ. 4· Στουγιαννάκη, *Πέλλα* 85-86· Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 230-31, ἀρ. 123.

Πρβλ. *BullEpigr* 1974, 330· Tataki, *Edessa* 47, ἀρ. 128 καὶ 69, ἀρ. 279· τῆς ἰδίας, *Roman Presence* 263, ἀρ. 281.79 καὶ 515, ἀρ. 156.31· Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα* 103, εἰκ. 116.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος αἰ. μ.Χ.

Σεκοῦνδος
Παραμόνου
Ἐδεσσαῖος
τὸν βωμὸν
ἑαυτῷ ζῶτι
καὶ Ἰουλίᾳ Φιλίπ- ❦❦
που Ἐδεσσαίᾳ γυ-
ναικὶ Σεκούνδου.
❦ Ἔρρωσθ[ε].

Ἡ Στουγιαννάκη ἔχει κατὰ λάθος μεταφέρει τὸν τελευταῖο στίχο στὴν ἀρχὴ τῆς ἐπιγραφῆς. Στ. 5: *ζῶντι* Στουγιαννάκη. Στ. 7-8: *γυναι|κί* Στουγιαννάκη. Στ. 9 (1 τῆς Στουγιαννάκη): *Ἔρρωσθε* Στουγιαννάκη. Ὁ Τσαϊλακόπουλος δὲν παραθέτει τὸν στίχο.

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸν ὀνομαστικὸ τύπο, ὁ Σεκοῦνδος Παραμόνου, ὅπως καὶ ἡ σύζυγός του Ἰουλία, παρὰ τὰ λατινικὰ ἀνθρωπωνύμιά τους, δὲν εἶναι Ρωμαῖοι πολῖτες.

Ὅπως εὔστοχα παρατηροῦν οἱ Robert, κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους, ἀντίθετα πρὸς προγενέστερες περιόδους, διαδίδεται, ἰδίως μεταξὺ τῶν κατοίκων τῶν κωμῶν, ἡ χρήση τοῦ ἐθνικοῦ ἀπὸ πολῖτες ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς χώρας τῆς πόλεώς τους (πρβλ. ἀρ. **157**, ἀνωτέρω).

Ὁ χαιρετισμὸς *ἔρρωσθε*, ὁ ὁποῖος συνηθίζεται ἰδίως στὴν ἀλληλογραφία, ἀπευθύνεται στοὺς περαστικούς. Γιὰ τὴν ἐξασθένηση καὶ ἐν συνεχείᾳ σίγηση τοῦ ἐρρίνου πρὸ συμφώνου (*ζῶτι*), βλ. ἀρ. **204**, ἀνωτέρω.

ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ

392. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 82 <31>. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1913 ἀπὸ τὸν Παππαδάκι ἐντοιχισμένη ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου τῆς ἐκκλησίας τῶν Ταξιαρχῶν τοῦ Πότσεπ (νῦν Μαργαρίτα).

Ἐκεῖ τὴν ἐμελέτησαν καὶ οἱ A. Plassart τὸ 1914, Ἀ. Κεραμόπουλλος τὸ 1934, N. Τσαλαϊκόπουλος τὸ 1935 καὶ Ch. Edson τὸ 1937. Ὁ N. Τσαϊλακόπουλος τὴν μετέφερε στὸ Μουσεῖο τὸ 1940, ἑπομένως ἡ πληροφορία τοῦ ἐπίσημου καταλόγου κατοχικῶν ζημιῶν ποὺ ἐξέδωσε τὸ Ὑπουργεῖο Θρησκευμάτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας μεταπολεμικά (*Ζημίαι ἀρχαιοτήτων* 35) πὼς εἶχε ἀποτοιχισθεῖ ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους ἢ τοὺς Γερμανοὺς κατὰ τὴν Κατοχὴ εἶναι ἐσφαλμένη.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο ἀποκεκρουμένη ἄνω καὶ κάτω δεξιά, μὲ ἀνάγλυφη παράσταση ἀκοντίζοντος ἱππέως ποὺ καλπάζει πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ σκύλου κάτω ἀπὸ τὸ ἄλογο ποὺ ἐπιτίθεται σὲ κάπρο. Διαστάσεις: 0,35 x 0,323 x 0,06. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω δεξιά, κάτω ἀπὸ τον σκύλο καὶ τὸν κάπρο. Ὕψος γραμμάτων: 0,01. Διάστιχα: 0,005.

N. Γ. Παππαδάκι, *Ἀθηνᾶ* 25 (1913) 455, ἀρ. 57 (Χ. Μακαρόνα, *Μακεδονικά* 2 [1941-52] 637, ἀρ. 88)· A. Plassart, *BCH* 47 (1923) 189 (*SEG* 2 [1924] 405)· Ἀ. Κεραμόπουλλου, *ΠΑΕ* 1934, 69· N. Τσαϊλακόπουλου, *Ἐλεύθερος Λόγος* (ἐφημ. Ἐδέσσης) 19/5/1935· Edson, *Notebooks* 301· *ΚΑΑΣΕδ* 82 <31>· Στουγιαννάκη, *Πέλλα* 95 καὶ 97· Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 222, ἀρ. 82/31.

Πρβλ. Gounaropoulou – Hatzopoulos, *Milliaires* 50, σημ. 2· *BullEpigr* 1994, 402· Χρυσοστόμου, *Ἁλμωπία* 82, εἰκ. 37· Χρυσοστόμου, *Ἔδεσσα* 103, εἰκ. 116· βλ. καὶ http://hdl.handle.net/2374.OX/837 (φωτογραφία ἐκτύπου συλλογῆς Cormack).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπα (ἔκτυπο τοῦ Plassart ἀπόκειται στὴν Γαλλικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν καὶ δύο ἔκτυπα τοῦ Edson στὸ Institute for Advanced Study τοῦ Princeton).

2ος-3ος αἰ. μ.Χ.

Ἀντίγονος
μουλίων κατ’
ὄναρ τὸν θε̣[όν].

Στ. 1: *Ἀντίγονον* Παπαδάκις καὶ Μακαρόνας· *Ἀντίγονος* οἱ λοιποί. Στ. 2: *Ἠούλιον* Παππαδάκις καὶ Μακαρόνας· *Ἠουλίων* Plassart, *SEG* καὶ Edson· *(Ἰ)ουλίων* Κεραμόπουλλος· *Μουλίων* Στουγιαννάκη, Καββαδία· *μουλίων* Gounaropoulou – Hatzopoulos. Στ. 3: *Ὀνοριονὸν* Παππαδάκις, Μακαρόνας· *ὄναρ τὸν θ[εόν]* Plassart, *SEG*· *ὄναρ τὸν θεόν* Τσαϊλακόπουλος, Στουγιαννάκη· *ὄναρ τὸν θε̣[όν]* Καββαδία· ΟΝΑΡΤΟΝΘΙ ὁ λίθος.

Γιὰ τὸ ἐπάγγελμα τῶν ἡμιονηγῶν (mulio) καὶ τὶς σχετικὲς ἐπιγραφικὲς καὶ εἰκονογραφικὲς μαρτυρίες στὴν Μακεδονία εἰδικώτερα, βλ. ἀρ. **262**, ἀνωτέρω.

Γιὰ ἀναθέσεις ἀναγλύφων παραστάσεων θεῶν *κατ’ ὄναρ* βλ. ἀρ. **133**, ἀνωτέρω. Ἐδῶ τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ δὲν διευκρινίζεται.

393. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 83 <20>. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1913 ἀπὸ τὸν Παππαδάκι δεξιὰ τῆς εἰσόδου τῆς ἐκκλησίας τῶν Ταξιαρχῶν στὸ Πότσεπ (νῦν Μαργαρίτα). Ἐκεῖ τὴν ἐμελέτησαν ὁ A. Plassart τὸ 1914, ὁ N. Τσαϊλακόπουλος τὸ 1935 καὶ ὁ Ch. Edson τὸ 1937. Τὸ 1940 μεταφέρθηκε ἀπὸ τὸν N. Τσαϊλακόπουλο στὴν Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης.

Ἄνω ἀπότμημα στήλης ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ ἐλεύθερη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη ποὺ διασώζει γωνιακὸ ἀριστερὸ ἀκρωτήριο καὶ ὀμφαλωτὴ φιάλη στὸ τύμπανο. Στὸν κορμὸ τῆς στήλης, μέσα σὲ ὀρθογώνιο βάθυσμα, ἀνάγλυφη παράσταση τριῶν κεφαλῶν κατ’ ἐνώπιον, ἀπὸ

τὶς ὁποῖες σώζονται σήμερα οἱ δύο, ἀνδρὸς ἀριστερὰ καὶ γυναικὸς στὸ κέντρο. Ὁ Παππαδάκις ἀναφέρει λανθασμένα τρεῖς γυναικεῖες κεφαλές. Ὁ Edson ἀναφέρει τρεῖς μορφὲς ἀλλά σημειώνει ὅτι τὸ φύλο δὲν εἶναι διαγνώσιμο. Ἀρχικὲς διαστάσεις: 0,30 x 0,50 κατὰ τὸν Plassart, 0,34 x 0,46 κατὰ τὸν Τσαϊλακόπουλο, 0,315 x 0,505 κατὰ τὸν Edson. Σημερινὲς διαστάσεις: 0,33 x 0,427 x 0,083. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ τύμπανο τοῦ ἀετώματος καὶ στὸ ἐπιστύλιο. Ὕψος γραμμάτων: 0,013-0,022. Διάστιχα: 0,01-0,025.

Ν. Γ. Παππαδάκι, *Ἀθηνᾶ* 25 (1913) 456, ἀρ. 58 (Στουγιαννάκη, *Πέλλα* 95-96)· Ν. Τσαϊλακόπουλου, *Ἐλεύθερος Λόγος* (ἐφημ. Ἐδέσσης) 19/5/1935 (non vidimus)· Edson, *Notebooks* 302· *ΚΑΑΣΕδ* 83 <20>· Τσαϊλακόπουλου, *Ἵδρυση* 222-23, ἀρ. 83 αβ/20.

Πρβλ. A. Plassart, *BCH* 47 (1923) 189, ἀρ. 58· βλ. καὶ http://hdl.handle.net/2374.OX/335 (φωτογραφία ἐκτύπου συλλογῆς Cormack).

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπα [ἔκτυπο τοῦ Plassart ἀπόκειται στὴν Γαλλικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν καὶ δύο ἔκτυπα τοῦ Edson στὸ Institute for Advanced Study τοῦ Princeton].

2ος-3ος αἰ. μ.Χ.

Ἐπιγραφὴ στὸ τύμπανο, μὲ τὸν πρῶτο στίχο ἑκατέρωθεν τῆς φιάλης:

[Μνείας (;)] χάριν
Κασσανδριανὸς καὶ Παραμ[όνα],

Ἐπιγραφὴ στὸ ἐπιστύλιο:

ἀδελφός τε κὴ ἀδελφὴ τῇ ἀδελφῇ Α[-----].

Στ. 1: Στὸ κενὸ τοῦ πρώτου στίχου ὑπῆρχε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα γραπτὴ ἐπιγραφὴ μὲ τὴν λέξη *Μνήμης* ἢ *Μνείας*. Στ. 2: ΚΑΠΙΑΡΑ[---] Τσαϊλακόπουλος· *Παραρόνα* Στουγιαννάκη· *καὶ Παραμ[όνα]* οἱ ἄλλοι ἐκδότες. Στ. 3: *[ἀ]δελφὸς κὴ* Παππαδάκις· *ἀδελφός τε κὴ* ὀρθὰ ὁ Plassart· ΑΔΕΛΦΟΣ (ΤΕ ΚΑΙ ΑΔΕΛΦΗ) Τσαϊλακόπουλος· ΑΔΕΛΦΟΣΤΕΚΗΑΔΕΛΦΗΤΗΑΔΕ[ΛΦ]Η Edson· *ἀδελφός τε καὶ ἀδελφὴ τῇ ἀδελφῇ* Στουγιαννάκη· *ἀδελφός τε κκαδελφὴ τῇ ἀ<δ>ελφ[--]* Καββαδία (*ΚΑΑΣΕδ*). Τὸ τέλος τοῦ στίχου κατελάμβανε πιθανώτατα τὸ ὄνομα τῆς νεκρῆς, τὸ ὁποῖο ἄρχιζε ἀπὸ τριγωνικὸ γράμμα ποὺ σημειώνουν οἱ Edson καὶ Plassart.

Ἐνδιαφέρον ἀπὸ γλωσσικῆς ἀπόψεως παρουσιάζει ὁ τύπος *κή* ἀντὶ *καί* πρὶν ἀπὸ λέξη ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ φωνῆεν, σὲ ἀντίθεση με τὴν γραφὴ τοῦ συνδέσμου στὸν προηγούμενο στίχο ὅπου τὸν σύνδεσμο ἀκολουθεῖ σύμφωνο. Δὲν εἶναι βέβαιο ἂν πρόκειται γιὰ ἁπλὴ ἐναλλακτικὴ γραφὴ τοῦ συνδέσμου προφερόμενου ὡς /ke/, ἢ γιὰ πρώιμη μαρτυρία τῆς σύγχρονης προφορᾶς (/ki/) τοῦ συνδέσμου πρὶν ἀπὸ φωνῆεν.

ΜΕΣΗΜΕΡΙ

394. Ἐντοπίσθηκε ἀπὸ τὴν Μαρία Καραμανώλη-Σιγανίδου τὸ 1974 ἐντοιχισμένη στὴν κρήνη τοῦ περιβόλου τῆς ἐκκλησίας τοῦ Μεσημερίου· προσπάθειες μεταφορᾶς της στὴν Ἔδεσσα ἀπὸ τὴν Ἐφορεία ματαιώθηκαν ἔπειτα ἀπὸ ἀντιδράσεις τῶν κατοίκων. Μετὰ τὴν φωτογράφησή της ἀπὸ τὴν ΙΖ΄ ΕΠΚΑ τὸ 1999, τοποθετήθηκε στὸν ἴδιο χῶρο ἐντὸς μεταλλικοῦ πλαισίου, ποὺ δυσχέραινε τὴν ἀνάγνωση τοῦ πέρατος τῶν στίχων ὅταν τὴν μελετήσαμε στὸν ἴδιο χῶρο τὸ 2004.

Ἀνάγλυφη στήλη μὲ ἐλεύθερη ἀετωματικὴ ἐπίστεψη μὲ τρία ἀκρωτήρια. Στὸ κέντρο τοῦ ἀετώματος ὀφθαλμωτὴ φιάλη. Μέσα σὲ βάθυσμα στὸ κυρίως σῶμα τῆς στήλης ἀνάγλυφο μὲ ἔντονα διαβρωμένη παράσταση νεκροδείπνου μὲ τὸν νεκρὸ ἀνακεκλιμένο, στηριζόμενο στὸν ἀριστερό του ἀγκῶνα, νὰ κρατεῖ φιάλη. Ἀριστερά, γυναικεία μορφὴ κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ δεξιά, καθισμένη σὲ θρόνο μὲ ὑποπόδιο. Πίσω της δεύτερη γυναικεία μορφὴ καὶ ἐμπρὸς στὸ ἀνάκλιντρο καὶ δίπλα στὴν τρίποδη τράπεζα μὲ ἐδέσματα μικρὸς ὄρθιος δοῦλος. Διαστάσεις: 0,765 x 0,355 x 0,11 (κατὰ τὴν Κακαβογιάννη, ποὺ περιέγραψε τὸ μνημεῖο μετὰ τὴν προσωρινὴ ἀποτοίχιση). Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὸ ὁριζόντιο γεῖσο τοῦ ἀετώματος. Ὕψος γραμμάτων: ± 0,018. Διάστιχα: 0,004-0,013.

Ἀδημοσίευτη.

Πρβλ. Μαρίας Καραμανώλη-Σιγανίδου, *ΑΔ* 29 (1973-74) *Χρον.* [1980] 709· Στουγιαννάκη, *Πέλλα* 97· Εὐαγγελίας Κακαβογιάννη, *Τοπογραφικὸ Δελτίο* ἀρ. 10· Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, *ΑΕΜΘ* 13 (1999 [2001]) 513 καὶ εἰκ. 9· τῆς ἰδίας, *ΑΔ* 54 (1999) *Χρον*. [2006] 651 καὶ εἰκ. 79.

Αὐτοψία, φωτογραφία.

2ος αἰ. μ.Χ.

Ἀ̣λ̣έ̣ξ̣ανδρος καὶ Μ[ά]-
ρ̣κ̣ε̣λλος Ἀπολλ̣ω̣-
[νίῳ] μ̣νήμης χάριν.

Στ. 1: *[Ἀλέ]ξανδρος* Κακαβογιάννη. Στ. 2: [--]ΑΛΟΣ Κακαβογιάννη· στὴν δυσανάγνωστη ἀρχὴ τοῦ στίχου φαίνεται νὰ ὑπάρχει χῶρος καὶ γιὰ ἄλλο γράμμα μετὰ τὸ ρῶ. Στ. 3: *[νίᾳ]* θὰ ἦταν ἐπίσης δυνατὴ συμπλήρωση· *[μ]νήμης χάριν* Κακαβογιάννη.

Γιὰ τὸ ὄνομα Μάρκελλος καὶ τὰ παράγωγά του, βλ. ἀρ. **316**, ἀνωτέρω.

Οἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν τριῶν ἀναφερομένων προσώπων δὲν μποροῦν νὰ ἀποκατασταθοῦν, δεδομένης καὶ τῆς ἀναντιστοιχίας τοῦ κειμένου μὲ τὴν παράσταση.

395. Ἐπισημάνθηκε τὸ 1855 ἀπὸ τὸν Delacoulonche στὸν ἐξωτερικὸ τοῖχο τοῦ μοναστηριοῦ τῆς Ἁγίας Τριάδος Μεσημερίου. Ἔκτοτε ἀγνοεῖται ἡ τύχη της.

Delacoulonche, «Berceau» 240, ἀρ. 18 (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 51-52, ἀρ. 42· Στουγιαννάκη, *Πέλλα* 97).

Αὐτοκρατορικοὶ χρόνοι (;)

[-----] Μένωνο[ς (;) ----------]
[-----]Σ̣ΙΑ ἡ καὶ Τε[ρεντία (;)--]
[-----]ονι τῷ τ̣έ̣[κνῳ καὶ]
4 [ἑαυτ]οῖς ἐποίησα[ν].

Ὁ Δήμιτσας μεταγράφει: *Μένων Ὀ|ξίλῃ καὶ Τε|ονίτῳ τ[οῖς τέκν]|οις ἐποίησα.* Ἡ Στουγιαννάκη ἀντιγράφει τὸ κείμενο αὐτὸ ἀλλὰ διατεταγμένο σὲ δύο στίχους (καὶ γράφοντας *Τεωνίτῳ*).

ΠΑΝΑΓΙΤΣΑ

396. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΕ 199 <47>. Ἐντοπίσθηκε ὑπὸ ἄγνωστες συνθῆκες στὴν περιοχὴ Παναγίτσας του Καϊμάκτσαλαν (πρώην Ὄσλοβο) καὶ μεταφέρθηκε στὴν Συλλογή.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο μὲ ἀνάγλυφη παράσταση, ἐντὸς βαθύσματος, πωγωνοφόρου στρατιωτικοῦ μὲ θώρακα καὶ χλαμύδα, ποὺ σπένδει σὲ βωμὸ μὲ τὸ δεξιὸ χέρι, ἐνῷ κρατεῖ σκῆπτρο (;) μὲ τὸ ἀριστερό. Ἐπάνω ἀπὸ τὸν βωμὸ ἀετὸς ἐπάνω σὲ βάση, ὄρθιος μὲ ἐλαφρῶς ἀναπεπταμένα τὰ φτερά. Διαστάσεις: 0,34 x 0,245 x 0,07. Ἡ ἐπιγραφὴ στὸ γεῖσο (ὁ πρῶτος στίχος) καὶ στὶς κάθετες πλευρὲς τοῦ πλαισίου τῆς παραστάσεως, σ' ἕξι στίχους κατὰ στήλην. Ὕψος γραμμάτων: 0,01.

Ἀδημοσίευτη.

Πρβλ. *ΚΑΑΣΕδ* 199 <47>· Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, στὸ *Λίμνη Βεγορίτιδα* 61, εἰκ. 5· τῆς ἰδίας, *Ἔδεσσα* 102 καὶ εἰκ. 114.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο.

2ος–3ος αἰ. μ.Χ.

Στὸ γεῖσο:

Ἀ̣λέξανδ[ρος]

στὴν ἀριστερὴ παραστάδα:

οὐ|(ε)τ|ρᾳ[ν]|⁴ὸ(ς) [ὐ]|πὲρ | (τ)ῦ-

στὴν δεξιὰ παραστάδα:

ς | (γ)|ο|⁴ν|ῆ|σ|ι.

Ἀρ. παραστάδα, στ. 2: Τὸ ἔψιλον ἔχει χαραχθεῖ μᾶλλον ὡς ὅμικρον. Ἀρ. παραστάδα, στ. 4: ΟΙ στὸν λίθο. Ἀρ. παραστάδα, στ. 6: τὸ ταῦ δὲν φαίνεται νὰ χαράχθηκε οὔτε σ' αὐτὸν οὔτε στὸν προηγούμενο στίχο. Δεξιὰ παραστάδα, στ. 2: Ι στὸν λίθο.

Γιὰ τὸν τύπο *γονῆσι* (ἢ *γον(ε)ῖσι*), πρβλ. *IG* X 2, 1, 441, *ΕΚΜ* Α΄ 267 καὶ ἀρ. **426**, κατωτέρω· βλ. καὶ *ΕΚΜ* Α΄ σελ. 509. Γιὰ τὴν σύμπτωση τῶν φθόγγων /y/ καὶ /oi/ ποὺ φανερώνει ἡ γραφὴ *τῦς*, βλ. *I. Leukopétra* σελ. 65-66.

Ἡ ἀνάθεση γίνεται στὸν Δία Ὕψιστο, τὸν ὁποῖον συμβολίζει ὁ ἀετός. Γιὰ τὴν λατρεία τοῦ θεοῦ αὐτοῦ στὴν Ἔδεσσα, βλ. ἀρ. **129**, ἀνωτέρω.

ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΗΛΙΑΣ

397. Μουσεῖο Πέλλας ΕΠ 41. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 2000 κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ ταφικοῦ ἱεροῦ ρωμαϊκῶν χρόνων στὴν περιοχὴ τῆς Ἀγριοκαρυδιᾶς, περὶ τὰ τρία χιλιόμετρα βορείως τοῦ χωριοῦ Προφήτης Ἠλίας.

Λίθινη βάση ἀναθήματος ἀπὸ τοπικὸ σκληρὸ ἠφαιστειογενῆ λίθο, μὲ ἐπιφανειακὴ βάθυνση στὴν ἄνω ἐπιφάνεια. Διαστάσεις: 0,295 x 0,35 x 0,495. Ἡ ἐπιγραφὴ στὴν κύρια ὄψη τῆς βάσεως.

Ὕψος γραμμάτων: 0,042-0,025. Διάστιχα: 0-0,015.

Π. Χρυσοστόμου, *ΑΕΜΘ* 14 (2000 [2002]) 456-58, εἰκ. 3 (*SEG* 50 [2000] 599· *BullEpigr* 2002, 265)· τοῦ ἰδίου, *ΑΑΑ* 32-34 (1999-2001) [2003] 198-200.

Πρβλ. O. Salomies, *AnnEpigr* 2001, ἀρ. 1768 (γιὰ τὸ ὄνομα Μάκκις)· Π. Χρυσοστόμου, *ΑΔ* 55 (2000) *Χρον*. [2009] 765-68 (ἁπλὴ μνεία καὶ ἔκθεση τῆς ἀνασκαφῆς).

Αὐτοψία, φωτογραφίες, ἔκτυπο.

3ος αἰ. μ.Χ.

Μάκκις
ὁ ἱερεὺς
καὶ οἱ μύσ-
ται ἐκ προ-
ποσις
ἀνέ-
θηκαν ἔτ-
ους Β[. .].

Ὁ πρῶτος ἐκδότης ἑρμηνεύει τὸ ὄνομα Μάκκις ὡς τύπο τοῦ ρωμαϊκοῦ ὀνόματος γένους Maecius· τέτοιος τύπος ὅμως εἶναι ἀμάρτυρος. Πιθανώτερη εἶναι ἡ πρόταση τοῦ Salomies (*AnnEpigr* 2001, 1768) ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ ὄνομα γένους Μάκκιος. Δὲν μπορεῖ πάντως νὰ ἀποκλεισθεῖ τὸ ἐνδεχόμενο νὰ πρόκειται γιὰ ἑλληνικὸ ὑποκοριστικὸ μὲ ἀναδιπλασιασμὸ τοῦ διατηρουμένου συμφώνου (π.χ. Μάκρων-Μάκκις). Ἡ ἑρμηνεία τοῦ τύπου *προποσις* ὡς γενικῆς στηρίζεται στὴν μεταγενέστερη ἐξέλιξη τῆς γλώσσας (πρβλ. τὴν γενικὴ *Νικοπολις* στὴν ἀρ. **215**, ἀνωτέρω).

Ἡ ἐπιγραφὴ ἀποσκοπεῖ στὴν διαιώνιση τῆς ἀναμνήσεως τελετῆς *πότου* (πρβλ. στὴν Μακεδονία τὴν στήλη ἀπὸ τὴν Νέα Ἡρακλείτσα, ποὺ δημοσίευσε πρῶτος ὁ Γ. Μπακαλάκης, *ΠΑΕ* 1938 94-96 καὶ βελτίωσε ὁ M. Jameson, *AJPh* 77 [1956] 55-60). Στὴν ἑρμηνεία αὐτὴν συντείνει καὶ ἡ διατύπωση *ἐκ προπόσις* (*ἐκ προπόσεως*), ἡ ὁποία δηλώνει ὅτι ἡ ἀνάθεση ἔγινε σὲ συνέχεια τοῦ *πότου*.

Σύλλογος μυστῶν, πιθανώτατα τοῦ Διονύσου, ὅπως καὶ ἐδῶ, μαρτυρεῖται στὴν Μίεζα (ἀρ. **99**, ἀνωτέρω), καθὼς καὶ σὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς Μακεδονίας, ἰδίως στὰ ἐπίκτητα μακεδονικὰ ἐδάφη πέραν τοῦ Ἀξιοῦ (βλ. Jaccottet, *Choisir Dionysos* II ἀρ. 13-30, μὲ περαιτέρω βιβλιογραφία).

398. Μουσεῖο Πέλλας ΒΠ 1984/3. Ἀνακαλύφθηκε ἀπὸ τοὺς Π. καὶ Χ. Δημητριάδη στὴν θέση Καρυδιά, βόρεια τοῦ Προφήτη Ἠλία, καὶ ἀμέσως δυτικὰ τοῦ Ἄνω Λουδία (Μογλενίτσα), καὶ παραδόθηκε στὸ Μουσεῖο Πέλλας τὸ 1983.

Στήλη ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο, ἀποκεκρουμένη κυρίως ἄνω, μὲ ἀνάγλυφες παραστάσεις σὲ δύο διαζώματα: ἄνω, ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιά: γυναικεία μορφὴ κατὰ κρόταφον πρὸς τὰ δεξιά, καθιστὴ σὲ δίφρο μὲ ὑποπόδιο· ἀπέναντί της ὄρθια θεραπαινίδα τῆς προτείνει ἀδιάγνωστο ἀντικείμενο· δεξιὰ ὄρθια ἀνδρικὴ μορφὴ κατ' ἐνώπιον, μὲ τὸν κορμὸ ἐλαφρὰ στραμμένο πρὸς τὴν καθιστὴ γυναῖκα. Οἱ τρεῖς μορφὲς πατοῦν στὸ ὁριζόντιο ἐπιστύλιο τοῦ ναΐσκου τῆς κάτω παραστάσεως, ὅπου εἰκονίζονται δεξιὰ ὄρθια κατ' ἐνώπιον γυναικεία μορφὴ καὶ ἀριστερὰ

ἀνοικτὸ ἀγγεῖο. Διαστάσεις: 0,72 x 0,377 x 0,075. Ἡ ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὰ δύο διαζώματα. Ὕψος γραμμάτων: 0,015-0,03. Διάστιχα: 0,0085-0,015.

Π. Χρυσοστόμου, *ΑΔ* 38 (1983) *Χρον.* [1989] 312 (*AR* 1990-91, 56· *BullEpigr* 1991, 393· *SEG* 39 [1989] 589)· Anna Panayotou – P. Chrysostomou, *BCH* 117 (1993) 366-69, ἀρ. 4.

Πρβλ. Π. Χρυσοστόμου, στὸ *Μνήμη Λαζαρίδη* 211, ἀρ. 2· *BullEpigr* 1990, 461 καὶ 1994, 404· *SEG* 43 (1993) 391· Tataki, *Edessa* 38, ἀρ. 67· 43, ἀρ. 99· 45, ἀρ. 113 καὶ 56, ἀρ. 194.

Αὐτοψία, φωτογραφίες, ἔκτυπο.

2ος-3ος αἰ. μ.Χ.

Βήριμος Ζωΐλου ζῶν ἑαυ-
ν τοῦ καὶ Ἑρμιόνης τῆς συν-
τρόφου καὶ Μάγνας τῆς θυ-
γατρός, κόρας, μνήμην.

Στ. 1: τὸ Υ τοῦ *ἑαυ-*, ποὺ προφανῶς ἀρχικὰ παραλείφθηκε, προστέθηκε, ἐλλείψει χώρου, μεταξὺ τοῦ Ε καὶ τὸ Α καὶ λίγο ψηλότερα. Στ. 4: *ὁρᾷς* Χρυσοστόμου (1983) καὶ οἱ ἐκδόσεις ποὺ ἐξαρτῶνται ἀπὸ αὐτόν· *κόρας* Panayotou – Chrysostomou.

Ὁ πρῶτος ἐκδότης θεώρησε τὸ ἀνθρωπωνύμιο Βήριμος ὡς θρακικό, πρᾶγμα ποὺ ἀμφισβήτησε ἕνας ἀπὸ ἐμᾶς (*BullEpigr* 1991 καὶ 1994), ὑποστηρίζοντας ὅτι πρόκειται γιὰ διαλεκτικὸ ὑποκοριστικὸ τοῦ ὀνόματος Θηριμένης (πρβλ. Ὑβριμένης - Ὕβριμος), παραγώγου τοῦ προσηγορικοῦ *θήρ*, ἡ ἀναμενόμενη μακεδονικὴ διαλεκτικὴ μορφὴ τοῦ ὁποίου εἶναι **βήρ<φήρ (gh^{w}er)*· πρβλ. Βέτταλος< Φέττταλος (*EKM* Α΄ 4, στ. 30 καὶ σελ. 98-99· M. B. Hatzopoulos, *Macédoine* 50· τοῦ ἰδίου, στὸ *Actes Dialectologie* 233). Οἱ Panayotou – Chrysostomou διστάζουν μεταξὺ ἑνὸς ἑλληνικοῦ ὀνόματος παραγώγου τῆς λέξεως *Γέαρ* (Ὥριμος = Ἐαρῖνος), ἑνὸς λατινικοῦ ὀνόματος παραγώγου τοῦ Verus καὶ ἑνὸς θρακικοῦ συγγενοῦς τῶν Βειρισάδης καὶ Βηρίμαρος. Γιὰ τὸ ὄνομα Ἑρμιόνη, βλ. ἀρ. **54**, ἀνωτέρω.

Γιὰ τὴν ἐπιβίωση τοῦ διαλεκτικοῦ τύπου *κόρα* μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ἀγάμου θήλεος τέκνου κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴ καὶ ρωμαϊκὴ περίοδο, βλ. *EKM* Α΄ 56· Hatzopoulos, *Cultes* 70 καὶ 121· τοῦ ἰδίου, *Macédoine* 45· τοῦ ἰδίου, *BullEpigr* 2011, 419.

Ὁ ὅρος *σύντροφος* γιὰ τὴν δήλωση τῆς (ἢ τοῦ) συζύγου εἶναι πολὺ σπάνιος, στὴν δὲ Μακεδονία ἐμφανίζεται μὲ βεβαιότητα μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια μόνον στὴν παροῦσα ἐπιγραφή (πρβλ. ὅμως *IG* X 2, 1, 852, ὅπου ἡ σχέση τῶν δύο θρεπτῶν *συντρόφων* εἶναι ἀσαφής). Οἱ Panayotou – Chrysostomou ἐφιστοῦν εὐφυῶς τὴν προσοχὴ στὴν χρήση τῆς ἐκφράσεως *μνήμην* ἀντὶ τοῦ συνήθους *μνήμης* (ἢ *μνείας χάριν*), μὲ τὴν παρατήρηση ὅτι πρόκειται πιθανώτατα γιὰ κατηγορούμενο ἀντικειμένου ποὺ δὲν ἐκφράζεται ἀλλὰ ὑπονοεῖται, ὁ Βήριμος δηλαδὴ κατασκεύασε τὸ μνῆμα ὡς *μνήμην*, ὡς ἐνθύμιο τῆς συζύγου του Ἑρμίονης καὶ τῆς θυγατέρας του Μάγνας. Κατὰ τὴν ἑρμηνεία αὐτήν, ἡ χρήση της γενικῆς δικαιολογεῖται χωρὶς νὰ χρειάζεται νὰ συνδεθεῖ μὲ τὴν σταδιακὴ πτώση σὲ ἀχρηστεία τῆς δοτικῆς, γιὰ τὴν ὁποία βλ. ἀρ. **208**, ἀνωτέρω.

399. Μουσεῖο Πέλλας ΒΠ 1984/4. Ἀνακαλύφθηκε ἀπὸ τὸν Π. Δημητριάδη τὸ 1984 στὸ νεκροταφεῖο τοῦ ἀρχαίου οἰκισμοῦ, στὴν θέση Καρυδιὰ Προφήτη Ἠλία καὶ μεταφέρθηκε στὸ Μουσεῖο.

Στήλη ἀπὸ τοπικὸ γρανιτόλιθο μὲ συμφυῆ ἀετωματικὴ ἐπίστεψη καὶ στοιχειωδῶς διαμορφωμένα ἀκρωτήρια. Διαστάσεις: 0,735 x 0,38 x 0,18. Τὸ ἐλαφρὰ βαθυσμένο ὀρθογώνιο πεδίο στὸ ὁποῖο χαράχθηκε ἡ ἐπιγραφὴ προφανῶς προέρχεται ἀπὸ παλαιότερη χρήση τῆς στήλης· ἀδιάγνωστα ἴχνη τῆς παλαιότερης ἐπιγραφῆς σώζονται καθ' ὅλο τὸ ὕψος τοῦ βαθύσματος. Ὕψος γραμμάτων: 0,003-0,055. Διάστιχα: 0,013-0,026.

Π. Χρυσοστόμου, *ΑΔ* 38 (1983) *Χρον.* [1989] 312 (*BullEpigr* 1991, 393· *SEG* 39 [1989] 590· *AR* 1990-91, 56)· Anna Panayotou – P. Chrysostomou, *BCH* 117 (1993) 365-66, ἀρ. 3, εἰκ. 4 (*SEG* 43 [1993] 390· *BullEpigr* 1994, 404).

Πρβλ. Π. Χρυσοστόμου, στὸ *Μνήμη Λαζαρίδη* 211, ἀρ. 2· *BullEpigr* 1990, 461· Tataki, *Edessa* 58, ἀρ. 202 καὶ 70, ἀρ. 282.

Αὐτοψία, φωτογραφία ἔκτυπο.

1ος - 2ος αἰ. μ.Χ.

Ματερίνη
Σεύθου.

Στ. 1: *Μαψορίνη* Χρυσοστόμου (1983)· *Μαϊορίνη* Masson (*BullEpigr* 1991)· *Ματερίνη* Panayotou – Chrysostomou.

Τὸ ὄνομα Σεύθης, καίτοι θρακικό (βλ. Dana, *Onomasticon* 311-21 μὲ τὶς πηγές), ἀπαντᾶ ἀπὸ ἐνωρὶς ἀκόμη καὶ στὴν δυτικὴ Μακεδονία (πρβλ. *EKM* Α΄ 156 [Βέροια, 2ος αἰ. π.Χ.], *EAM* 18 [Ἐλίμεια, 2ος-3ος αἰ. μ.Χ.]). Τὸ γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιο Ματερίνη, ποὺ ἀπαντᾶ στὴν Μακεδονία γιὰ πρώτη φορά, εἶναι παράγωγο τοῦ ἐπίσης γυναικείου ἀνθρωπωνυμίου Ματερώ, ποὺ μαρτυρεῖται στὴν Ἔδεσσα (ἀρ. **200**, ἀνωτέρω) καὶ ἐπιχωριάζει στὴν Μακεδονία καὶ τὴν βόρειο Ἑλλάδα γενικώτερα (βλ. *LGPN* IV καὶ IIIA, καθὼς καὶ O. Masson, *ZPE* 55 [1984] 133 [= *OGS* II 417]).

ΡΙΖΑΡΙ

400. Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Ἐδέσσης ΑΚΛ 446. Ἀνακαλύφθηκε τὸ 1985 κατὰ τὴν σωστικὴ ἀνασκαφὴ τάφου στὴν ἀγροτικὴ περιοχὴ Ριζαρίου.

Πλάκα ἀπὸ χονδρόκοκκο λευκόφαιο μάρμαρο, ἀποκεκρουμένη ἄνω δεξιά. Στὸ ἄνω μέρος τῆς πλάκας σώζεται τόρμος ἀπὸ τὴν ἔνθεση της πλάκας σὲ βάθρο ἀγάλματος. Μεταγενέστερα χρησιμοποιήθηκε ὡς κάλυμμα τάφου. Διαστάσεις: 0,87 x 1,47 x 0,18. Ὕψος γραμμάτων: 0,04-0,05. Διάστιχα: 0,005-0,03.

Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, στὸ *Ἀμητός* 993-1003 (*SEG* 36 [1986] 615· *BullEpigr* 1988, 836· Κ. Γ. Σταλίδη, στὸ *ΚΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο* 51· Ἐμ. Βουτυρᾶ, στὸ *Δινήεσσα* 563 καὶ σχ. 1).

Πρβλ. Ἀναστασίας Χρυσοστόμου, στὸ *Ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ περιοχή της Β΄* 40, σημ. 17· τῆς ἰδίας, *Ἔδεσσα* 88, εἰκ. 86· τῆς ἰδίας, *Νεκροταφεῖα* 69· τῆς ἰδίας, *Νέοι θησαυροί* 135-36.

Αὐτοψία, φωτογραφία, ἔκτυπο

Τέλη 2ου-ἀρχὲς 3ου αἰ. μ.Χ.

Κλαυδίαν Ὀκελ̣[λίναν],
ἱέρειαν θεοῦ πατρίου
Διονύσου καὶ ἀρχιέ̣ριαν
τῆς Ἐδεσσαίων πόλεως
πρὸς πατρὸς Κλαυδίου
Μαξίμου ἀρχιερέως, Ἰού-
λιος Κρισπεῖνος ὁ υἱὸς τὴν
μητέρα ἵδρυσεν. ☙☙ *vacat*

Στ. 1: Ἀπὸ τὸ τελευταῖο ὁρατὸ γράμμα διακρίνεται μόνον τὸ κατώτατο τμῆμα τῆς ἀριστερῆς διαγώνιας κεραίας.

Πρόκειται γιὰ τὴν πρώτη ἐπιγραφικὴ μαρτυρία τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου στὴν Ἔδεσσα (ἡ ὁποία τεκμαίρεται ἀρχαιολογικὰ στὴν πόλη ἤδη ἀπὸ τὸν 5ο αἰ. π.Χ.: Χρυσοστόμου, *Νέοι θησαυροί* 136) καὶ τῆς παρουσίας ἀρχιερέων καὶ ἀρχιερειῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς λατρείας στὴν πόλη.

Τὸ παρωνύμιο Ocellina, γνωστὸ καὶ ἀπὸ φιλολογικὲς πηγές (πρβλ. Σουητ., *Galba* 3), εἶναι παράγωγο τοῦ προσηγορικοῦ ὑποκοριστικοῦ τῆς λέξεως oculus (= ὀφθαλμός) ocellus. Στὴν Μακεδονία μαρτυρεῖται στὴν Θεσσαλονίκη (*IG* X 2, 1, 110 μὲ G. Daux, *BCH* 98 [1974] 548 καὶ *SEG* 40 [1990] 550).

Ἀξιοπαρατήρητος εἶναι ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Διονύσου ὡς *πατρίου*, διότι μπορεῖ νὰ συναφθεῖ μὲ τὸν χαρακτηρισμὸ ἀπὸ τὴν Ὀλυμπιάδα τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου ὡς *πατρῴας* (Ἀθην., *Δειπν.* 14.659f-660a: *Πελίγναν τὸν μάγειρον λαβὲ παρὰ τῆς μητρός· οὗτος γὰρ οἶδε τὰ ἱερά σου τὰ πατρῷα πάντα ὃν τρόπον θύεται καὶ τὰ Ἀργαδιστικὰ καὶ τὰ Βακχικά*) καὶ μὲ τὴν λατρεία τῶν πατρώων θεῶν Ἡρακλέους καὶ ἴσως Διονύσου στὴν θόλο τῶν ἀνακτόρων τῶν Αἰγεῶν (πρβλ. ἀρ. **10-11**, ἀνωτέρω).